AFRICANA.

MERENSKY-BIBLIOTEEK
UNIVERSITEIT VAN PRETORIA.
Klasnommer ZPA 23 KOLB
Registernommer 66233

[illegible]

NAAUWKEURIGE BESCHRYVING

VAN

DE KAAP

DE

GOEDE HOOP.

VERKLAARING DER TITELPRINT.

GRaveerkunſt, met haar ſtomme taal,
Geeft in dees Print een net verhaal
Der Landſtreek, GOEDE HOOP geheeten.
Hiſtorikunde, neergezeten
By eene Zuil van dat Geweſt,
Heeft haare oogen ſterk geveſt
Op de *Ondervinding* die haar nadert,
Nadien ze voor haar heeft vergadert
Een ſchat van ſchryfſtof tot een les;
Zy, aller dingen Leermeeſtres,
Vertoont haar *Toetsſteen* die de klaarheid
Ontdekt der onbeſwalkte waarheid,
Als 't goud dat goed bevonden is,
Die in een Landgeſchiedenis
Gelyk de Zon ſteeds uit moet ſtraalen,
Schoon veelen van haar ſpoor verdwaalen.
Dat elk hier op 't gezicht nu ſla.
Hier brult de *Leeuw* van Afrika,
Terwyl men waakt voor dien verraſſer;
Daar meet *Landkunde* met haar paſſer
De kaart van deeze vruchtbre Kaap;
Geen vadſigheid wiegt haar in ſlaap;
Zy is omringt van *Tafereelen*
Die 't oog des Leezers kunnen ſtreelen;
Daar kruipt een *Schildpad* loom van tred;
Hier is een *Slang* in 't gras gezet,
Met wiens venyn men niet moet ſpotten;
Ginds ziet men bruine *Hottentotten*,
Inwooners van dit Boſchgebied;
De *Tafelberg* praalt in 't verſchiet,
Met *Schepen*, herwaards-aangekomen:
Maar wie moet voor 't gebrieſch niet ſchroomen
Des *Elephants*, die met zyn ſnuit
Steekt boven andre dieren uit;
De *Hoop*, om elk tot moed te ontvonken,
Staat boven op de Zuil te pronken,
Die met een *Scheepskroon* word gedekt,
Die haar tot hoofdçieraad verſtrekt.
Dat niemand haar geluk benyë.
Zy vat het *Schild* der Maatſchappyë
Van Indus met haar ſlinkerhand,
Terwyl ze, aan de eene en de andre kant,
De *Hoorn* van heil ziet overvloejen;
Dat die door koopmanſchap moet groejen
Vertoont de *Slangſtaf* van Merkuur.
Dat uw geluk veele eeuwen duur',
ô Schoon en zegenryk Geweſte!
Tot vreugd van ons Gemeenebeſte.

C[t]. BRUIN.

I. C. Philips invenit et fecit. 1727.

TE AMSTERDAM,
By BALTHAZAR LAKEMAN. MDCCXXVII.

Digitized by the Internet Archive
in 2015

https://archive.org/details/naaukeurigeenuit00kolb_1

NAAUKEURIGE en UITVOERIGE

BESCHRYVING

VAN

DE KAAP

DE

GOEDE HOOP,

BEHELZENDE

Een zeer omſtandig Verhaal van den tegenwoordigen toeſtant van dat vermaarde Geweſt, deszelfs Gelegenheit, Haven, Sterkte, Regerings-vorm, Uitgeſtrektheit, en onlangs ontdekte aanleggende Landen;

NEVENS

Een geleerde Beſchryving van het Klimaat en Aart van dat Landſchap; van deszelfs DIEREN, VISSCHEN, VOGELEN, PLANTEN, KRUIDEN; *mitsgaders verſcheide* WONDEREN *der* NATUUR, *daar te Lande ontdekt;*

Waar by nog komt, een zeer nette en uit eige ondervinding opgemaakte Beſchryving van den oorſprong der

HOTTENTOTTEN:

VERVATTENDE

Een merkwaardig Bericht van derzelver Tale, Godsdienſt, Levenswyze, zeldzame Overleveringen, Gewoonten, Maniere van Trouwen, Beſnydenis, Opvoeding; als mede veele andere kurieuſe Waarnemingen aangaande de Zeden van die Natie; den toeſtant van die Colonie en Europeaanſche Inwoners: in gene andere Beſchryving van dit Geweſt te vinden.

Alles, geduurende een lang verblyf aan de gemelde Kaap, na waarheit beſchreven

DOOR

PETER KOLBE,

Meeſter der vrye Konſten, door een voornaam Miniſter, met Brieven van voorſchryving van wylen den Wel-Ed. Geſtr. Heere NIKOLAES WITSEN, *Burgermeeſter der Stad Amſterdam, tot het opmaken van deze, en ook Mathematiſche en Sterrekonſtige Obſervatien, na de Kaap gezonden, en aldaar geweeſt Secretaris van Stellenboſch en Drakenſtein; tegenwoordig Rector van het Illuſtre School te Neuſtad aan den Ayſch.*

Met kurieuſe, nieuwe en nodige Kaarten en vele Printverbeeldingen opgeheldert en verſiert.

EERSTE DEEL.

TE AMSTERDAM,

By BALTHAZAR LAKEMAN. M. D. CC. XXVII.

Met Privilegie.

COPY der PRIVILEGIE.

DE Staten van Holland en Westvriesland, doen te weten: Alzoo ons vertoont is by Pieter Husson, Borger, Boekverkoper, en Inwoonder van s'Gravenhage, dat hy suppliant besig was met grote onkosten te doen vertaalen en drucken zeeker werk, genaemt, merkwaardige Beschryvinge van de Kaap de Goede Hoop en omleggende Landen, van den Aard, Godsdienst, Zeeden, en zeltsaame manieren der Inwoonders, of Hottentotten, van vreemde Gewassen, Vrugten, Kruiden en Gedierten, en wat verder de Colonien der Europianen, in die landen betreft, met kopere platen &c. door de Heer P. Kolbe, in folio en klynder formaten en taalen; Ende Hy Suppliant bedugt zynde, dat het voorgenoemde Werk door baatsoekende menschen, zoo binnen, als buyten dese Landen, in desen of anderen taale, mogte werden naargedrukt, hier te landen verkopen, ofte de naargedrukte exemplaaren invoeren; zoo keerde den Suppliant sig oodmoedelyk tot ons, versoekende dat zoo goed geliefden te zyn, den suppliant alleen te verleenen Octroy en Privilegie voor een tyd van Vyftien Jaaren, met verbot aan een eygelyke, het voorgenoemde Werk, genaamt, de merkwaardige beschryvinge van de Kaap de Goede Hoop en omleggende Landen van dien, van den Aard, Gods-dienst, Zeeden, en zeltsaame Leeven der Inwoonders of Hottentotten, van vreemde Gewassen, Vrugten, Kruyden en Gedierten, en wat verder de Colonien der Europianen, in die Landen betreffen, in 't Duits, of Frans, nog andere Taalen, of Formaaten, in 't geheel, nog ten deelen in deezen landen te moogen drukken, doen drukken, uytgeeven, nog verkoopen, op zoodaanige pœne als by ons daar tegen was gestatueert. SOO IS 'T, dat Wy, de zaaken en het verzoek voorsz. overgemerkt hebbende, en geneegen zynde, ter beede van den Suppliant, uyt onse rechte weetenschap, Souveraine magt en autoriteyt, den Suppliant geconsenteert, geaccordeert, en geoctroyeert hebben, Consenteren, accorderen, en octroyeren hem by dezen, dat hy (mits dat het zy en blyve buyten prejudicie van de geene, die reeds Beschryvinge en Figuren van gemelden Landen &c. in haare werken hebben of in het vervolg mogten koomen te maaken) geduurende den tyd van vyftien eerst achtereenvolgende Jaaren, het voorgenoemde Werk, in diervoegen, als sulcks by den Suppliant is versogt, en hier vooren uytgedrukt staat, binnen den voorgenoemde onsen landen, alleen zal mogen drucken, doen drucken, uytgeven en Verkopen, verbiedende daarom alle ende een ygelyken het selve werck in 't geheel ofte deel te drucken, naar te drucken, te doen naar drucken, te verhandelen, of te verkopen, ofte elders naargedrukt, binnen dezelve onzen landen te brengen, uyt te geven of te verhandelen en te verkoopen, op verbeurte van alle de naargedrukte, ingebragte, verhandelde, of te verkogte exemplaren, ende een boete van drie duysendt guldens, daar en booven te verbeuren, te appliceren een derdepart, voor den Officier, die de Calange doen zal, een derde part voor den armen der plaatse, daar het Casus voorvallen zal, ende het resterende derde part voor den Suppliant, ende dit telkens zoo menigmaal als dezelven zullen werden agterhaalt, alles in die verstanden, dat wy den Suppliant met desen onsen Octroje alleen willende gratificeren tot

 verhoe-

verhoedinge van zyne schaade door het naardrukken van het voorgenoemde Werk, daar door in geenigen deelen, verstaan den inhouden van dien te authoriseren, ofte te advoueren, ende veel min het selve onder onse protectie ende bescherminge eeniger meerder credit, aansien ofte reputatie te geven, nemaar den Suppliant in cas daar inne yets onbehoorlyks zoude influeren, alle het zelve tot zynen lasten zal gehouden wesen te verantwoorden, tot dien eynde wel expressely begeerende, dat by aldien hy desen onsen Octroye voor het selve werk, zal willen stellen, daar van geen geabbrevieerde ofte gecontraheerde mentie sal moogen maaken, nemaar gehouden wesen het zelve Octroy in 't geheel, ende sonder eenige Omissie daar voor te drukken, ofte te doen drukken, ende dat hy gehouden zal zyn een Exemplaar van het voorgenoemde Werk, gebonden ende wel geconditioneert te brengen in de Biblioteek van onse Universiteyt tot Leyden, ende daar van behoorlyk te doen blyken; alles op pœne van het effect van dien te verliezen; ende ten eynde den Suppliant, desen onsen Consente ende Octroye mooge genieten als naar behooren; lasten wy allen, ende een ygelyken, die 't aangaan mag, dat sy den Suppliant van den inhoude van desen doen, laaten ende gedoogen, rustelyk, vreedelyk ende volkomentlyk genieten en gebruyken, cesserende alle beleth ter contrarie, gedaan in den Hage, onder onsen grooten Zegele, hier aan doen Hangen, op den 4. Octob., in 't jaar onses Heeren ende Saligmakers Seventien Hondert Sesentwintig.

J. V. HOORNBEEK.

Ter Ordonnantie van de Staaten.

WILLEM BUYS.

NB. *P. Husson heeft het Regt van de bovenstaande Priviligie afgestaan en getransporteert aan en ten behoeve van* Balthazar Lakeman, *Boekverkoper tot Amsterdam.*

M. PETER KOLBE RECTOR TE NEUSTADT AAN DEN AYSCH
Zie KOLB, die, in zyn Beeldt, naar waarde, in koper praalt;
Wyl Kaap de goedehoop door hem is afgemaalt
Dat daar den Kenner geen verdichtsels uit kan ziften:
Want Waarheit en Verstant volmaaken zyn Geschriften.
J.W.

VOORREDE

VAN DEN SCHRYVER.

HIer ziet gy, LEZER, een Boek, 't welk U niet dan nieuwe zaken en ontdekkingen van de KAAP DE GOEDE HOOP zal mededelen. Zoo gy daar aan twyffelt, doorzoek vry alle diergelyke Reisbeſchryvingen van de Afrikaanſche Landen en Ryken, en doorlees vry al 't geen zy van de eerſte natuurlyke inwoners van de Kaap, ja ook 't geen zy van hunne landgenoten, de Kaapſche Europeanen, geſchreven hebben.

De meeſte Reisbeſchryvers beſchryven in hunne verhalen een groot getal Koningryken, Landen, Kusten en Eilanden teffens; de eenige Engelſchman *Robbert Knox* heeft een uitvoerige beſchryving gegeven van het eiland Ceilon alleen, dewelke voor een model van goede beſchryving van die zoort kan verſtrekken. En tot heden is 'er nog niets beter van dat eiland in 't licht gekomen.

Ik hadde, aan de Kaap wonende, een groot getal brieven aan myne Vrienden in Europa geſchreven, behelzende myne nieuwe byzondere waarnemingen, ontrent den aard van dit Geweſt, de natuurlyke Inwoners, Dieren en Gewaſſen; van welke brieven veel groter werk onder de Geleerden gemaakt is, als ik my verbeeld had, 't welk zoo ver gong, dat ik weder t'huis gekomen, door aenzoek van velen genootzaakt wierd, myne brieven en overige waarnemingen op nieuws in order te brengen, en aan de waereld mede te delen.

Het geen my daarbenevens hier toe bewoog, was de menigte van valſche, vercierde, verkeerde dingen, by vele Schryvers meeſt van horen zeggen, mids hun kort vertoef, van de *Hottentotten* en dit land te

boek geslagen; waar door het komt, dat eenige dezer berichten rechtdraads tegen elkander aanlopen, zoo dat de Lezer niet weet, wat hy geloven of kiezen zal.

Ik nam derhalven, zoo dra ik zag hoe weinig de gedrukte verhalen van deze menschen met de waarheid overeenkomen, een vast voornemen, om alles zelf naauwkeurig te onderzoeken, en geen eene zaak te papier te stellen, die ik niet door eigen ondervinding, uit den mond en ommegang der Hottentotten zelf, zoude bevinden in der daad alzoo te wezen.

Te vergeefs is 't alhier op te halen, hoe veel moeite, arbeid en oneindig gevaar ik om achter deze dingen te komen, hebbe moeten ondergaan, in een land, daar men by dag nog nacht, zonder vreze voor Tygers, Leeuwen, Wolven, en andere verscheurende Dieren wandelen kan. De Lezer zal eenige diergelyke ontmoetingen hier en daar in 't Werk vinden.

Ik hebbe deze myne Beschryving na 't voorbeeld van eenige Fransche Schryvers Briefs-wyze by een gestelt: doch byaldien iemand deze manier mishaagt, die behoeft zich slechts te verbeelden, dat 'er Hooftstuk staat in plaats van Brief, en de korte komplimenten in 't begin en einde des Briefs over te slaan.* Dit is, waarde Lezer, alles wat ik nodig oordeelde, U aangaande dit Werk voor af te berichten. †

* *'t Een en 't ander is in de Nederduitsche Overzetting geschied.*

† *Meerder bericht aangaande den Schryver en dit Werk vind de Lezer in de eerste Hooftstukken van dit eerste Deel.*

Vaar wel.

NODIG

NODIG BERICHT.

Geëerde Lezer,

DE Beschryving van de *Kaap de Goede Hoop*, die U hier word medegedeelt, is de eerste, die onzes wetens ooit van dat Gewest, afzonderlyk en zoo uitvoerig, is uitgekomen. De berichten die tot heden het licht zien, bestaan in eenige weinige bladzyden, hier en daar in eenige Reize, of andere Beschryving ingelast, geschreven door menschen, die maar weinige weken of maanden, zommige maar eenige dagen aan de Kaap vertoefden, en daarom zeer gebrekkelyk en veeltyds gantsch niet overeenkomende met de ware gestalte en aard der zaken: gelyk de Lezer zal bevinden, zoo hy de moeite neemt, van die berichten, hier en daar verspreit, met deze tegenwoordige uitvoerige Beschryving te vergelyken.

De Schryver, een bedreven Wiskonstenaar, tot het doen van sterrekundige waarnemingen na de Kaap gezonden, heeft een goed getal van jaren aldaar gewoont, en door zyne bediening van Sekretaris van twee Kolonien, gelegenheid gehad, om een volkomen kennisse te bekomen van de zaken, in deze Beschryving vervat, daar onder de meesten, voornamelyk aangaande de *Tale*, *Zeden* en *Godsdienst* der Hottentotten zodanig zyn, daar men nooit in eenig ander bericht iets van gezien heeft, en echter zoo merkwaardig in alle de omstandigheden, als iets dat van eenige vreemde volkeren ooit is beschreven. Niets is zoo nieuw, zeldzaam, en onverwacht, als de gelykvormigheid en wonderlyke overeenkomst, die men hier vind tusschen verscheide plegtigheden van de zoo genaamde *Hottentoten*, natuurlyke bewoners van de Kaap, en die der *Joden*.

Zyne beschryvingen ontrent de Planten, Kruiden en Dieren van dit gedeelte van Africa vervatten mede verscheide waarnemingen en nieuwe ontdekkingen, die men elders vergeefs zou zoeken.

De Schryver hadde zyn werk in brieven verdeelt, en telkens met vele pligtplegingen aan zyne vrienden begonnen en besloten. Wy hebben die brieven, als een schryf-manier, in een werk van zoo groten beslag niet zeer eigen, of immers by onze Nederlanders niet zeer aangenaam, in Hooftstukken verandert, en die onnutte pligtplegingen geheel overgeslagen. Wy hebben ook in beraad gestaan of wy dit laatste mede niet moesten doen ontrent eenige dingen en verhalen, aangaande het geen den Schryver op zyne reizen ontmoet is; wyl vele van die dingen onze Hollanders bekent zynde, den lezer weinig vermaak konnen verschaffen. Doch zulks is ons van een andere kant sterk afgeraden, om twee of drie gewichtige redenen. *Eerstelyk*, om dat het zwaar valt, zaken en verhalen op een bloot voorge-

ven, *dat die aan velen reeds bekent zyn*, of *om dat ze van weinig aangelegenheid schynen*, uit te monsteren, overmids het geen in deze Provintie en aan eene zoort van luiden bekent is, in andere landen en by vele andere zoorten van menschen vreemd of ver na niet zoo bekent, en by gevolg aangenaam is. Het geen eenige menschen van geen belang achten, om dat zy 'er geen deel in nemen, is by anderen, om dat zy 'er deel of belang in nemen, of om andere partikuliere reden, van grote aangelegenheid. De *twede reden* is, om dat door een uitzondering van zaken en verhalen, hoedanig ook, aan vele wangunstigen gelegenheid word gegeven, om te zeggen, dat het werk verminkt, inkompleet, of slechts maar een uittrekzel is. 3. Aan vele Heren Intekenaars is het Werk in de Hoogduitsche Tale bekent, en deze, naar allen schyn staat makende, om het te zullen bekomen, zodanig als het in de oorspronkelyke Tale geschreven is, zouden wy door een uitzondering van zaken misleiden, te meer om dat eenigen zouden konnen ingetekent hebben om die zelve zaken of verhalen, die wy als van weinig gewicht zouden hebben uitgemonstert. Het veiligste was alzoo, het Werk te geven zoo het is, en indien eenige verhalen, voornamelyk die van des Schryvers reizen, al eenigen van de ervarenen in zulke zaken mogten vervelen, hy gelieve te denken, dat 'er vele anderen zyn, voornamelyk buiten deze Stad en Provintie, die zich daar mede vermaken, en dat in allen gevalle dit weinige, voor hem alleen overtollige, door vele nieuwe, onbekende, lezenswaardige zaken rykelyk word vergoed. De Lezer gelieve derhalven uit dien hoofde geen ongunstig vonnis te stryken over de verdienste van het geheele Werk, maar de goedheid te hebben, van zyn oordeel te verschuiven tot dat hy het gehele boek, en voornamelyk ook het twede Deel met aandacht zal hebben doorbladert: welk twede Deel wy den Lezer mede in 't zelve zeer korte bestek van tyd, te weten binnen zes maanden na de aflevering van dit eerste, zullen afleveren. Ontrent de kaarten, platen en druk is die opplettendheid gebruikt, dat wy hopen, dat de Heren Intekenaars, voornamelyk de gene die de platen en kaarten van den Hoogduitschen Druk bekent is, ook in dezen niet onvoldaan zullen wezen.

KORTE

KORTE INHOUD

Van alle de Hooftſtukken die in het eerſte Deel van dit Werk voorkomen.

I. HOOFTSTUK.

Vervat 't geen tot de Reis na de Kaap aanleiding heeft gegeven, en wat 't oogmerk eigentlyk geweeſt is. bladz. 1.

II. Hooftſtuk. *Het geen van Holland tot aan 't eilant St. Jago is voorgevallen.* 7

III. Hooftſtuk. *Van 't geen den Schryver op de reis van Kaap Verde tot aan de Kaap de Goede Hoop ontmoet is, met eenige aanmerkingen aangaande de leeftogt, ſcheeps-doden, wachten, en andere zaken.* 19

IV. Hooftſtuk. *Van 't vriendelyk onthaal, door den Gouverneur Willem Adriaan van der Stell aan den Schryver gedaan, dat echter niet lang ſtand hield.* 48

V. Hooftſtuk. *Van de Kaap de Goede Hoop, de langte en breedte van die Kolonie; nevens eenige waarnemingen ontrent het Kompas.* 57

VI. Hooftſtuk. *Uitvoerige Geographiſche Beſchryving van 't land, daar de Hollandſche Kolonie geſticht is, nevens verſcheide byzondere aanmerkingen, rakende de benaming der Rivieren, Bergen, enz.* 69

VII. Hooftſtuk. *Beſchryving van de Kolonie van* Stellenboſch. 91

VIII. Hooftſtuk. *Beſchryving van de beide afgelegenſte Kolonien,* Drakenſtein *en* Waveren, *toont de onvolmaaktheid der laatſte, nevens andere merkwaardige dingen.* 111

IX. Hooftſtuk. *Handelt uitvoerig van de grote vruchtbaarheid, zoo in rog, garſt en tarw, als ook in allerlei vee.* 129

X. Hooftſtuk. *Door wat tekenen de bequaamheid van het land tot het dragen van aard of boom-gewaſſen, ook wyngaarden, word onderſcheiden. Verſcheide byzonderheden van zeldzame onderaardſche holen, grotten, ſteengewaſſen en andere vreemdigheden.* 145

XI. Hooftſtuk. *Beſchryving van de Dieren die aan de Kaap gevonden worden.* 162

XII. Hooftſtuk. *Beſchryving van de Vogels aan de Kaap.* 206

XIII. Hooftſtuk. *Beſchryving van de Viſſchen.* 227

XIV. Hooftſtuk. *Van de Slangen en andere kruipende, en ook gekurvene Dieren aan de Kaap.* 250

XV. Hooftſtuk. *Van de Mineralien en Berg-ſtoffen aan de Kaap.* 269

XVI. en XVII. Hooftſtuk. *Van de Bomen, Bloemen, Wortelen en andere Gewaſſen.* 283 en 310

XVIII. Hooftſtuk. *Van de heerlyke eigenſchappen der zoete en dryvende wateren. Van twee warme Bronnen en Baden aan de Kaap.* 326

XIX. Hooftſtuk. *Van het regen-water en van het ſchoon en hagelwit zout, dat uit dit regenwater, dat in de Valeien ſtaan blyft, gehaalt word.* 342

XX. Hooftſtuk. *Van het Zeewater aan de Kaap. Van de zeven maal in twee uuren herhaalde Ebbe en Vloed in de Tafelbaai; verſcheide merkwaardige byzonderheden dezen aangaande.* 355

XXI. en XXII. Hooftſtuk. *Van de geaardheid der Lucht en van de Winden, van de vermaarde Stormwinden die hier uit den Zuid-Ooſten vallen. Verſcheide merkwaardigheden.* 362 en 373

XXIII. en

XXIII. en XXIV. Hoofdstuk. *Van de Ziekten, die de Europeanen hier komende onderhevig zyn; en de wyze om die te genezen.* 384. 403

XXV. Hoofdstuk. *Van de oude natuurlyke Inwoners de* Hottentotten *in 't algemeen. Van haar oorsprong, en wat zy daar zelf van vertellen. Hare taal, en eenige by hen gebruikelyke woorden.* 414

XXVI. Hoofdstuk. *Van de natuurlyke geaardheid der Hottentotten, en uiterlyke gestalte. Hun verbond met de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy.* 437

XXVII. Hoofdstuk. *Van de verscheide Natien der Hottentotten, en van de landen die zy bewonen.* 452

XXVIII. Hoofdstuk. *Van de Policy en Regering der Hottentotten.* 481

XXIX. Hoofdstuk. *Van den Godsdienst der Hottentotten.* 488

XXX. Hoofdstuk. *Van hunne Offerhanden, by hen genaamt* Anders maken; *en van hunne manier van het uitsnyden van een der ballen.* 505

XXXI. Hoofdstuk. *Van hunne gewaande Toveryen en andere bygelovigheden.* 522

NAMEN

NAMEN DER HEEREN,

Voor zoo veele die ons opgegeven zyn, en welke dit Werk met hunne Intekening hebben gelieven te begunstigen.

NB. *De namen waar voor een * staat, zyn groot papier Exemplaren.*

A. G.
Jacob Abrabanel Junior
Reynier Akker
Robbert Æmilius, Regent van 't State College, en Predikant te Leyden.
Ulbo Sixma van Andala, Eerste en Presiderende Raad in den Hove van Vriesland.
Livius Dirk van Andringa.
Isaak Daniel Arenshuys.
Huybert van Aurik
J. V. Baarsdorp, Oud Burgermeester in de Vroedschap te Woerde.
F. Balde
Mr. Ferdinand van Beaufort, Gecommitteerde Raad der Edl. Mog. Heeren Staten van Zeeland.
Jacob Ter Beek
Gerardus Beeldemaker.
Adriaen Beman.
Jan Daniel Beman.
Mr. Johan van den Berg, Dykgraaf van Rhynland.
Daniel Adrianus Beukelaar.
P. V. Beusekom.
J. V. Beyeren.
C. Biben.
Le Blanc.
* C. Gerritz. Blauw.
Josias van Blocquerie, Raad der stad Middelburg.
Boekholt.
Mr. Nicolaas Bogaart van Blois, Burgermeester der stad Delft, en Bewinthebber der Oostindische Comp. ter Kamer Delft.
R. Boitet verscheide Exemplaren zoo groot als klyn papier.
Jan Bomme.
Christiaen van Boneval, groot papier.
P. van den Bosch.
Romke Braam, Ontfanger buytens dyks.
J. V. Braam, 3 exemplaren.
Mr. Abraham de Brauw, Raadsheer in den Raad en 't Leenhof van Vlaanderen.

Jacob Josias van Bredehof, Heer van Hobrede, Secretaris van 't Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit in West-Friesland en 't Noorder-quartier, Pensionaris der stad Hoorn.
P. Bregger.
M. Brouwerius, Advocaat.
Brunel.
H. de Bruyn, J. V. D.
H. Burgers.
Wybe Buma.
Mr. Pieter Burman, Professor.
De Hoog welgebooren Heer Ulbo Aylva van Burmania, Out Grietman van Leeuwerderadeel.
Burmania, Ambassadeur.
* Allard van Burum, Grietman van Leeuwaarde.
Grave van Callenberg.
Aron en Jacob Cardosa.
* Choenraed Christoffers.
Vegeling van Claarberge, Raadsheer in 't Hof van Brabant.
M. L. Charlois.
* G. Cliffort.
Isaac Clifford.
Jan Coster, Oud Schepen der stad Hoorn.
J. van der Cost.
Covens & Mortier.
P. de Coup.
M. de Cram.
J. Cuyper.
Jan van Diest.
L. de Dieu.
* De Hr. Diodatie.
Cornelis van Doorn.
Mr. Jacobus Douw.
Matys Drabbe, Raad en Rentmeester van Zyn Hoogheit den Prince van Sultzbagh.
Willem Draeyburg.
J. V. Duren, verscheide exemplaren zoo groot als klyn papier.
J. Enschede, 2 exempl.
* H. van Eyk.
* J. van Eyk Jooftz.
H. van Eyl, 5 klyn en 1 groot papier.
Daniel van Eys.

Constantia Elzevier.
J. Faas.
Fagel, Raadsheer in 't Hof van Holland.
G. Fetmænger.
P. Fiers.
F. Flament.
J. de Fleon.
* P. de Fremerie.
A. Friese.
S. Galle.
De Wel-Edl. Grootachtbare Heer Lieve Geelvink, Heere van Kastrikum, &c. &c. &c. Burgermeester der stad Amsterdam.
Mr. Abram van Gerwen, Burgermeester te Leyden, Bewindhebber van de O. I. Comp.
Johan Adam Geyss. 2 exempl.
R. van Goens, Ontfanger generaal op de Schelde.
De Heer Matheus Theodorus Gousset.
D. Gout.
J. de Graaf.
Wilh. Greven.
Greysman.
* Jan van Grieken.
De Hoog-welgebooren Heer, F. van Grovesteins, Generaal Major der Cavallerie en Gouverneur van Bergen op Zoom.
Foh. Fred. Gronovius, Med. Doct.
J. W. de Groenland, Heer van Zuriffer, oud President in 's Hertogenbosch.
Samuel Guldemont, Schout, enz. te Ouderkerk op den Yssel.
C. de Haan.
R. de Haan.
Mr. Adolphus Hayanæus.
H. V. Halma, 2 exemplaren.
* Kornelis Hardewil.
J. van Haren.
Hartkamp.
* Cornelis Hartwyk
A. Heck.
Mr. Willem van Heemskerk.
Mr. Leonard van Heemskerk.
E. Heeser.
J. H. Hermans.
Hesselman.
C. Guikes Hindeloope.
H. V. Hoeken.
J. Hogenburgh.
Aernout Le Hommel.
J. V. Hoorn, Predikant onder de Doopsgezinden te Amsterdam.
Advt. Jacob Willem Hoppingh.
D. Hoorns.
Thomas van Hoven.
P. Husson, verscheide exemplaren zoo groot als klyn papier.
Joan Huydekoper, Heer van Nigtevegt, Schepen der stad Amsterdam &c.
Joens.
T. Johnson, verscheide exemplaren, zoo groot als klyn papier.
Joost de Jonge.
* C. Jonk.
J. T.
De Wed. Kalder.
Jan Kalk
A. Kallewier.
V. Kamen.
L. ten Kate.
Abraham Kayser.
Hermanus Kenteling twee exemp.
Ketel.
J. Keyser.
J. van der Kloes.
H. Klumper.
Gerrit Kok.
Mejuffrouw Krap.
Van Kreuningen.
P. Kroger.
L. P.
Mr. Jan Lakeman.
B. Lakeman, verscheide exempl. zoo groot als klyn papier, voor die haar namen niet ingedrukt wilden hebben.
D. de Lange.
Hark Langeboer.
M. V. Lee, 4 exemplaren.
* Theodorus de Leeuw, Heer van Abcoude, &c.
* David Leeuw van Lennep.
J. van Leeuwen.
Cornelis Lelivelt.
* Dirk van Lennep.
De Wel-Edele Gestrenge Heer Finko Linkelema a Nyholt, Raad Ordinaris in de Hove van Friesland.
* Wouter van Lil.
Willem Lambert Linquet.

Johannes Loopwyk, Predikant te Offendregt.
* Isaac van Louw.
Willem Louwerman, Burgermeester te Zwol.
Samuel Luchtmans.
Daniel Luïscius, Med. Doct. Burgermeester en President Schepen van Stad en Ambagt van Santen.
Jacob Mackay.
Jacob Magnus.
Jan Marcus Nicolaas-zoon.
J. Marinissen, Schepen en Raad der stad Veere.
Marshoorn.
G. V. Mater.
Abraham Maubach.
A. V. Mauwerik.
Gulyam Mazee.
J. Meinerzhagen.
Cornelis van Mekeren.
Metsz.
Pieter van der Meulen.
Dominus J. E. Meyer.
* G. van Middelum, Predikant in 's Hertogenbosch.
D. Mits.
De Hr. Mohr Capitein in de Garde te voet.
Professor P. V. Musschenbroek.
Mr. J. V. Muyde.
Johan Muyskens.
Antoni Motte.
Mr. de Nassou de Drysberge.
Theodorus Netscher.
W. de Nys.
A. V. Oldenbarneveld.
G. Onderdelinde.
H. V. Oorde.
* Joannes Oosterwyk.
Joannes Oosterwyk.
Johannes Oosterwyk.
E. Os.
G. D. P. 2 exemplaren.
D. Parvé.
Mr. G. V. Pas, Advt.
J. Pasch.
Jan Pellekaen.
Pieter Pels Andriesz. Schepen der stad Amsterdam.
Johannes Plehot.
Folkert Pieters.
Folkert Jansze van der Plaats.
N. Pook.
J. van der Poorten.
Van der Portze Overwald, Schryver te Cleve.
Abraham du Pré.
P. H. Petreus, Advocaat voor de Hove van Friesland.
* Cornelis Pynaker, Advocaat te Delft.
Jan Cornelis Radermacher.
Johannes Ratelband.
Mevrouw La Rochau.
* W. de Roo.
Daniel de Rees, Predicant te Wydenelle.
Joachem Rendorp, Heere van Marquette.
C. Reych.
* J. van Reynestein, M. D.
J. Roman.
Petrus van Rooyen, Predikant tot Goes.
Rumphff, Commis van de Generaliteits Finantie.
Nicolaas Ruych.
Mr. Coenraed Ruysch, Raad en Oud Burgermeester der stad Leyden.
Mr. Abram Ryckvorzel.
Hendrik van Ryssen.
G. van Ryswyk.
Weduwe Sas.
D. Schaap en C. Bruyn.
Joannes Oosterdyk Schacht M.D.
F. van der Schagen.
M. Schagen.
Sebastiaan Schalkwyk, Predikant te Wemeldinge.
B. Schayd.
J. Schenk.
Hendrik Scheurleer, 4 exempl.
de Heer Leonardus Schiller.
Cornelis Schippers, Officier te Berkel.
C. Schipper.
* J. Schreegel.
M. Schryver.
L. Schulerus.
H. Schut.
N. Schuttrup.
Van Schuylenburg, President van de Raad van de Koning.
J. V. Seters.
Rein Sickes Menalda, Burgermeester

meester der stad Harlingen.
A. M^n. van Sittert.
Predikant W. V. Slingeland.
Piter Sluyter.
* de Heer Daniel de Smit.
Hendrik Snaakenburgh, Conrector.
J. Spillebout.
Christiaen Steenberge.
J. Stinstra.
W. Stouw.
J. van Stok.
Stokking, 2 exempl.
K. van der Stolk, 4 exempl.
R. Swanenburg.
G. Sweerts.
Capitein Taalman.
Mr. Pieter Teding van Berhout, Secretaris van de Universiteits Vierschaar te Leiden.
J. Tenwinkel.
Jacob ter Beek.
P. Teyler van der Hulst.
J. Thyssen.
A. Timmerman.
C. Jansz. Tjom.
Toonder.
Cornelis Trip.
de Heer Isaak Tulleren, Bewindhebber der O. I. Comp. ter Kamer Zeeland, &c.
Carolus Tuynman, Predikant te Middelburg.
J. en H. Verbeek.
* P. A. Verbeek Hendrikz.
P. Verduyn.
J. Verheyde.
J. Velten, Luyters Predikant.
J. Vlasblom.
J. A. Victor.
* J. Vincent.
Vinion.
J. Visch.
David Visvliet, M. D. en Rentm. der Graafl. Rentieren van Zeeland.
Maria van Vollenhove, Weduwe J. Graafman.
J. van Vollenhove.
Paulus van Voorst.
H. Vork.
de Heer van Vosholl, President van de Rekenkamer.
V. Vreeden.
J. Uurling.
* J. Uylenbroek.
Hermanus Uytwerf, verscheide exemplaren.
* Juffr. Maria Elizabeth de Waal, Vrouwe van Ankeveen.
E. J. V. Wachendorf, M.D.
P. V. Wallendal, Predikant te Hoorn.
Paulus Walwyk.
* Anthoni Waterman.
J. van der Weepel.
Abraham Wedeman.
J. Wenking.
S. Wens.
B. Wentholt, Burgermeester te Zutphen.
De Janszoons van Waesberge.
Mr. van der Werf.
J van der Werf de Jonge.
A. Westerhuys.
Dirk Westrick.
R. en G. Wetstein.
De Wilden.
Jacobus Willemse.
Arnold Willis.
G. Winterswyk.
Johannis Wittebol, Predicant in 's Gravenhage.
J. G. Woesthof.
Joost Woestein.
Geysbert Woudenberg.
C^nt. Wolffers.
H. Wolters.
Joris van der Woude, 3 exempl.
Andreas Zommerzee, M. D. Schepen en Raad der stad Goes.
Mr. A. Zoutman, Doctor in de Regten, Medicynen, Philosophie, Advocaat voor den Hove van Holland.

BESCHRYVING VAN DE KAAP DE GOEDE HOOP.

EERSTE HOOFTSTUK.

Oogmerk des Schryvers. Geraakt by den Heer van Krosik in dienst. Oeffent zich by hem in de Sterrekunde. Voornemen van dien Baron. Kiest hier toe een bequamen oordt. Deszelfs oogmerk. Wil den Schryver na Afrika zenden. De Schryver overweegt dien voorslag, neemt hem aan. Reist ten dien einde na Holland. Krygt daar verlof om de voorsz. reis te mogen doen. Bestelt Astronomische Instrumenten. Keert na Berlin. Maakt zich gereed tot de Afrikaansche reis. Doet een reisje om van zyne Moeder, enz. afscheit te nemen. Komt te Berlin te rug. Maakt eenige Vaerzen op zyn vertrek. Vertrekt uit Duitschland. Wat weg hy heeft genomen. Zet zyne reis voort. Komt te Amsterdam. Zyne verrichtingen aldaer. Onthoud zich daar eenigen tyd. Maekt toestel tot de reis na de Kaap. Bezorgt de voorsz. Instrumenten. De Burgemeester Witsen doet hem grooten dienst. Waar ontrent. Inhoud van een Smeekschrift, de reis betreffende. Hoe veel die reis gekost heeft. De Schryver is den Burgemeester grootelyks verpligt. Op wat wyze hy den tyd voor zyne afreis doorbrengt. Moet veel gelt uitgeven. Vertrekt na Texel. Lyd groote koude.

Oogmerk des Schryvers by zyne reis.

DEwyl ik belooft hebbe, een omstandig berigt te zullen opstellen van het gene my op de reis, die ik van zins was na de Kaap de Goede Hoop te doen, zoude wedervaren, zoo zal men my niet qualyk nemen, dat ik vooraf verhale, door wiens aanleiding, en met wat oogmerk ik de zelve heb ondernomen.

Geraakt by den Heer van Krosik in dienst.

De Lezer dient derhalven te weten, dat ik myne Akademische Studie volbragt hebbende, my in de hoedanigheid van Secretaris in dienst begaf by den Heer *Bernhard Frederik*, *Baron van Krosik*, Geheimen Raad van den Koning van Pruissen; hoewel myn oogmerk niet was, om deze bediening slechts waar te nemen; maar wel voornamelyk om daar door gelegentheid te hebben, vreemde Landen en voorname Hoven zonder myne kosten, te konnen zien en bezoeken. Gelyk dan ook de konditie, waarop ik my in dienst begaf, onder ande[ren]

ren behelsden, dat ik altoos met hem zoude reizen en ook alleen tot allerhande bezendingen zou gebruikt worden; voorts als ik t'huis was en niets te verrichten hadde, zoo zoude ik alsdan zyne zoonen, die behalven dat van een Leermeester voorzien waren, 3 uuren daags in de Wiskonst onderwyzen.

Oeffent zich by hem in de Sterrekunde.

Deze bediening had ik albereids tot in het twede jaar by den voorsz. Heer van Krosik waargenomen, en gedurende dien tyd aan verscheide Hoven met hem geweest, en midlerwyl met hem zelf sterrekundige zaken verhandelt, en daar door my zelven veel meer geoeffent, als ik op de Akademie had gedaan; by deze gelegentheid gebeurde het, dat de gedachten van zyne Excellentie vielen op de noodzakelykheid en nuttigheid van zulke Sterrekundige waarnemingen, welke men op een en de zelve tyd, op gelyke wyze en manier, en met de zelfde Instrumenten, in ver van elkander afgelegen oorden zou konnen maken.

Voornemen van dien Baron.

Deze zaak wierd van hem, die een zeer voorzichtig, verstandig, en schrander Heer was, rypelyk overwogen, wat kosten daar toe vereischt wierden, en wat voor een grooten roem zulk een groot voorstander der Kunsten en Wetenschappen, daar door in de wereld zoude behalen, al was het ook dat het oogmerk, 't welk de volmaaktheit der Sterrekunde tot een grond heeft, niet volkomen bereikt wierd.

Kiest hier toe een bequamen oordt.

De bequaamste oordt, om dit oogmerk te bereiken, wierd zoo wel van hem zelf als ook van andere verstandige en geleerde mannen geacht te zyn, *de Kaap de Goede Hoop*, als zynde zeer ver van Europa gelegen, en welke met een of andere plaats in Duitschland, of ten minsten in Europa, onder eene middaglyn zou konnen gebragt worden; en of schoon 'er eenig onderscheid tusschen de middags-lynen mogt gevonden worden, dezelve echter aan de voorsz. observatien niet hinderlyk zoude konnen zyn.

Deszelfs oogmerk.

Het oogmerk van dezen voortreffelyken Baron was zeer loffelyk; gemerkt hy daar door, gelyk reeds gemeld is, de sterrekunde tot meerder volmaaktheid meende te brengen, als tot nog toe geschied was; daar benevens oordeelde hy dat zoo de sterrekunde op deze wyze zou konnen verbetert worden, het als dan ook niet zwaar zoude vallen, het zoo lang gezogte, en tot nog toe niet gevonde problema tot algemene nuttigheid der scheepvaart op te lossen, namentlyk dat het zoo genaamde Oost en West, of lengte der oorden, midden in de zee, ten allen tyden zoo dikwyls als de nood zulks vereischt, of gelyk als de zeevarende het noemen, gemakkelyker zou konnen gevonden worden.

Hy wil den Schryver na Afrika zenden.

Deze Heer wist daar benevens ook zeer wel, dat ik nergens groter vermaak in schepte als in het reizen, en dat ik om dieswille van voornemen was zynen dienst te verlaten, en een reis na Moscou te doen. Vermits hem nu myn gedrag en levenswyze gedurende den tyd, dien ik in zynen dienst doorgebragt had, ten vollen bekend was, deed hy my een voorslag, of ik my na de Kaap de Goede Hoop wilde begeven, om daar de bewuste observatien op zyne kosten te doen; daar benevens beloofde hy my jaarlyks een zekere zomme tot myn onderhoud te zullen bezorgen, of dat ik van hem zoude eischen, zoo veel als ik oordeelde jaarlyks van noden te hebben.

De Schryver overweegt die voorslag.

Ik nam dezen voorslag in overweging, doch verklaarde my in 't kort, dat ik niet ongenegen was my in zynen dienst derwaarts te begeven, en dewyl zyn edelmoedige inborst my ten vollen bekent was, ik ten opzigte van het

het nodige tot myn onderhoud niets het allerminſte vreesde, maar zeide, om dat ik niet wiſt hoe duur of hoe goed koop men aan de Kaap de Goede Hoop kon leven, het my onmogelyk was, een zekere zomme tot myn traktement en onderhoud te konnen bepalen. En als de Baron my daarop beloofde, dat hy my behalven myn ſalaris, dat ik tot dus ver van hem had genoten, daarenboven zoo veel wilden zenden als ik tot myn onderhoud jaarlyks zou van noden hebben, wierd ons akkoort geſloten, en ik was aanſtonts bedacht, om de reis aan te nemen.

Neemt hem aan.

Reiſt tot dien einde na Holland.

Doch deze reis kon zoo ſchielyk geen voortgang hebben, voor eerſt om dat de nodige Aſtronomiſche Inſtrumenten niet voorhanden waren: ten anderen, om dat 'er eerſt verlof van de illuſtre Ooſt-indiſche Compagnie in Holland moeſt verzogt worden. Ik wierd derhalven in dat zelve jaar nog, te weten 1704 in de maand van Mei na Holland gezonden, met brieven aan de Heeren Bewinthebbers van de voorſchreve Compagnie, den Heer Burgemeeſter *Nicolaas Witzen*, en den Heer de *Blocquerie* in Amſterdam, en aan twee Edelen van Holland, namentlyk den Heer Generaal *van Opdam* en den Heer *van Duyvenvoorden* in den Haag, waar in de Baron deze Heeren verzogt, zyn aanzoek te helpen begunſtigen, ten einde ik het verlof, om na de Kaap de Goede Hoop te varen, te eerder mogt verkrygen.

Krygt verlof om de voorſz. reis te mogen doen.

Het vereiſchte niet veel moeite, zodanig verlof te verkrygen, omdat de Baron van Kroſik, die voormaals als Wolfenbuttelſche Gezant drie jaren in den Haag gereſideert en de Vredehandeling te Ryswyk in die hoedanigheit bygewoont had, by die gelegentheid grote kennis met de voorn. Heeren gekregen had: daarenboven had de Generaal van Opdam als Gezand van den Staat der Vereenigde Nederlanden eenige jaren te Berlin doorgebragt. Deze Heeren beloofden my alle dat zy met de Heeren Bewindhebbers van de voorſz. Maatſchappy dienaangaande zouden ſpreken; en de Heer Burgemeeſter *Witzen* verzekerde my, eer ik na Duiſchland te rug keerde, dat ik vaſte ſtaat kon maken, mede na de Kaap te zullen varen.

Beſtelt Aſtronomiſche Inſtrumenten.

Zoo dra ik deze verklaring van den laatſtgemelden Heer, nevens een brief tot antwoord aan den Baron van Kroſik bekomen had, verzuimde ik niet, ten eerſten de nodige Inſtrumenten te bezorgen; ik ſprak ten dien einde met den vermaarden Konſtenaar Adriaan de Koning te Amſterdam, en beſtelde by hem; hoewel op nader goedkeuring van myn Principaal den Baron van Kroſik, twee *Azimuthalia*, elk van 2 voeten in den diameter, twee *Quadranten* elk van 3 voeten in den halven diameter, en twee *Sextanten* van dezelfde grootte met al hun toebehooren. Ik beſtelde deze Inſtrumenten dubbeld, op dat de Baron dezelfde Inſtrumenten zoude hebben, als die welke ik mede naar de Kaap zou nemen.

Keert na Berlin.

Kort daarna, als ik myne zaken in Holland verricht had, keerde ik na Berlin, om aan myn principaal van alles verſlag te doen, en de voorſz. brieven te behandigen; dewyl hy dan in alles groot genoegen nam, belaſte hy my kort na myne te rug komſt, aan den bovengemelden Konſtenaar te ſchryven, ten einde hy de voorſz. inſtrumenten mogt vervaardigen, en hem met eenen te verzekeren, dat de Banquier Daniel Deutz te Amſterdam de nodige penningen daar voor zoude beſchikken.

Maakt zig gereet tot de Afrikaenſche reis.

Omdat ik nu de nette tyd van myne afreis niet wiſt, aangezien alles van den wil van myn Principaal afhing, als mede van het ver-

vertrek der Ooſt-indiſche ſchepen en van het gereed zyn der meergemelden Inſtrumenten, waar omtrent ik echter eensdeels door de kouranten en ten anderen door brieven naricht ontfing, maakte ik my immiddels reisvaardig, op dat ik op den eerſten week myne reis na Holland, en van daar verder na de Kaap de Goede Hoop zou konnen voortzetten.

Doet een reisje om van zyne Moeder, enz. afſcheit te nemen.

Ten dien einde deed ik een kleine reis na Neurenberg, om met de Wiskonſtenaars aldaar de Heeren George Kriſtoffel Eimmart, myn geweze leermeeſter, van Wurtzelbau en den Profeſſor Doppelmayer, enz. raad te plegen, op wat wyze ik het oogmerk van myn Principaal beſt zou mogen bereiken; ten anderen ook om van hen en andere waarde Voorſtanders en Begunſtigers te Neurenberg, als mede van myne Moeder, buiten welkers toeſtemming ik die reis niet wilde ondernemen, afſcheid te nemen, het welk alles gelukkig volbragt wierd, en een gewenſchten uitſlag gehad heeft.

Komt te Berlin te rug.

Als ik weder t'huis gekomen was, en van myne verrichtingen aan myn Principaal behoorlyk verſlag gedaan had, begon de tyd tot myn vertrek ſterk te naderen, het welk my zoo veel te liever was, wyl het langer vertoeven my zou verveelt hebben; aangezien ik gene andere zaken onder handen kon nemen; daar benevens was ik ook beducht, dat de reis door d'een of d'andere hinderpael achterwege mogt blyven.

Maakt eenige Vaerzen op zyn vertrek.

Eindelyk quam de gewenſchte dag, zynde den 2 October 1704, op welken ik Duiſchland, en alle waarde begunſtigers en lieve vrienden vaarwel zou zeggen; het welk ik toen ter tyd, wanneer ik nog niet veel van de ſcheepvaart en de Kaap de Goede Hoop wiſt, in eenige ſlegte vaerzen op zong.

Vertrekt uit Duitsland.

Hierop begaf ik my den voorſz. dag op reis, verzelt van myn Principaal den Baron van Kroſik, deszelfs Gamalin, dochter en jongen Heer van Kroſik, welke laatſtgemelde met my na Holland ging. Wy reisden ſamen tot Lunenburg, daar wy by den toenmaligen Lands-Director overnachten, en daags daaraan, na dat ik de Wiskonſtenaars van die Stad geſproken had, namen wy zeer vriendelyk van malkander afſcheid.

Wat weg hy heeft genomen.

Ik nam met den jongen Baron de reis over Bremen, door het Oldenburgſche en Delmenhorſtſche; bezagen Ooſt-Vrieſland, en quamen vervolgens te Nieuweſchants in de Provintie van Groningen, gelukkigh aan, alwaar wy niet lang ſtil bleven, wyl ik bang was, dat de Ooſt-indiſche Schepen voor myne aankomſt in Holland, mogten vertrekken, gelyk ook reeds geſchied was; weshalven wy onze reis met de ordinare trekſchuiten na Groningen voortzetteden.

Zet zyne reis voort.

Ik was van meening den waereldberoemden Heer *Bernoulli*, Hoogleeraar in de Wiskonſt te Groningen, te ſpreken, doch het ongeluk wilde, dat hy toen ter tyd juiſt uit de ſtad was; weshalven ik genootzaakt was myn voornemen te laaten varen, en de reis met den jongen Baron voort te zetten, wanneer wy onderwege de fraaje ſteden en plaatſen Stroboſch, Dockum en Leeuwarden bezagen, en vervolgens te Franeker aanquamen.

Neemt den weg op Amſterdam.

Door de afwezentheid van den Heer *Fuller*, Hoogleeraar in de Wiskonſt te Franeker, was ik weder ongelukkig; weshalven ik hier niet lang ſtil bleef, maar met de trekſchuit op Harlingen voer, daar wy ons beiden in het ordinare beurtſchip op Amſterdam begaven, de roef huurden, en alzoo na Amſterdam voeren.

Vaart voor de eerſtemaal op zee.

Dit ſchip quam ons heel groot voor, wyl geen van ons beiden ooit meer op zee, ja zelfs niet in een

een ſchip geweeſt was, maar het duurde niet lang, of wy zagen andere ſchepen, die veel groter en met meerder manſchap bezet waren, als het onze, voorby varen. Wy ysden niet weinig wanneer ons ſchip door de baren der zee herwaarts en derwaarts geſlingert wierd, zoo dat wy wel gewenſcht hadden, in plaets van dit wankelbare water, op het vaſte land te zyn.

Komt te Amſterdam.

Doch dit alles deed niet anders als de ongewoonte, aangezien wy geen ſtorm, maar een grote ſtilte kregen, zoo dat wy ook eerſt des anderen daags, zynde den 17 October deſzelven jaars te Amſterdam aanquamen, daar ik myn oud logement weder opzogt, namentlyk by den Heer Joan Weyſenakker, by wien ik gedurende myn verblyf te Amſterdam met groot genoegen gehuisveſt ben. Zoo voort na onze komſt alhier, ontſloeg ik my van den jongen Baron, die alleen gekomen was, om de ſteden van de Vereenigde Nederlanden te bezichtigen. Myn eerſte werk was om na de Ooſt-indiſche ſchepen te vernemen, doch die waren albereids vertrokken. En ſchoon dezelve ook nog voor Texel ten anker gelegen hadden, zoo zou ik echter niet mede hebben konnen varen, doordien de beſtelde Inſtrumenten nog niet gereed waren, die volgens het zeggen van den maker, onmogelyk in zulk een korten tyd konden klaar zyn.

Zyne verrichtingen aldaar.

Ik was derhalven gedwongen te Amſterdam te blyven wagten, of weder na huis te keren, hoewel dat heen en weer reiſen my geenzins behaagde. Maar wyl de naaſte ſchepen niet voor de maand van December weder na Ooſt-indien vertrokken, en men my daar en boven zeer bang maakte, met te zeggen, dat het des winters meer ſtormde, als des zomers, en dat het op 't water veel kouder was als op 't land, zoo ſchreef ik dieswegen aan myn Principaal, hem alles voorſtellende wat ik gehoort had, waarop ik van hem het aangenaam antwoord kreeg, dat hy aan myn keur ſtelde, of ik met de naaſte ſchepen wilde vertrekken, of wachten tot de naaſtkomende Mei, doch ingevalle ik het laatſte mogt verkiezen, dat ik alsdan weder na huis zou keren, en by hem zoo lang vertoeven.

Onthoud zich daar eenigen tyd.

Dewyl ik niet gaarn weder na huis wilde keren, verkoos ik liever met de naaſte ſchepen de reis aan te nemen, als langer te vertoeven; daar en boven achte ik het een ſchande, uit vrees voor 't gevaar na huis te keren, en daar mynen tyd tot het naaſtkomende jaar met wachten door te brengen.

Maakt toeſtel tot de reis na de Kaap.

Ik bezorgde dienvolgens te Amſterdam, dat de Inſtrumenten die ik beſtelt had, midlerwyl gemaakt wierden, op dat ik daar door niet weder mogt opgehouden worden. Ook bezorgde ik al het geen my op een zoo langdurige en verre reis van noden was, ten einde ik naderhand geen gebrek aan 't een of 't ander mogt hebben, want op zee, of als de ſcheepsluiden zeggen, voor de grote maſt, vind men niets te koop.

Bezorgt de voorſz. Inſtrumenten.

Ten dien einde deed ik menigen gang na het huis van den meergemelden Inſtrument-maker. Ik kogt ook van den Heer *Nicolaas Hartzoeker* de nodige glaſen tot perſpectiven, waar onder twee objectiven die van lengte, van ontrent 30 voet waren; de helft van deze glaſen nevens de andere inſtrumenten, die alle dubbeld gemaakt wierden, zond ik aan myn Principaal na Berlin, om zich daar van dezelve op gelyke wyze te konnen bedienen.

De Burgemeeſter *Witſen* doed hem groten dienſt.

Het is my ſchier onmogelyk te verhalen, hoe dikwyls ik de eer heb gehad, den Heer Burgemeeſter Witſen te ſpreken, en van hem gunſtig ontfangen te worden, aangezien 'er byna geen dag voorby ging, dat ik niet ten minſten eenmaal aan zyn huis ben geweeſt; en ik

ik heb dezen Heer alle de weldaden, die ik van de Heren *Bewindhebbers* van de *Oost-indische Maatschappy* genoten heb, alleen te danken.

Waar ontrent.

Want op deszelfs wyze voorstelling, kreeg ik niet alleen verlof na de Kaap de Goede Hoop te mogen varen, 't welk anders zelden verkregen word; maar hy stelde ook op myn verzoek, om dat ik in de Nederduitsche taal onervaren was, een request op, 't welk ik afgeschreven hebbende, aan de Heeren Bewindhebbers van de voorsz. Maatschappy liet overgeven, en al het geen ik daarin verzogt, wierd my toegestaan.

Inhoud van een smeekschrift de Reis betreffende.

Om den lezer door het lezen van het gansche request niet verdrietig te vallen, zal ik hem alleen den inhoud daar van mede delen, die hierin bestond: (1) Dat ik ongehindert na de Kaap de Goede Hoop mogt varen. (2) Dat ik eenen uit de bezetting aldaar zou mogen verkiezen, die door de voorsz. Maatschappy zou onderhouden worden, die het observeren der sterren van my leren, en altoos nevens my observeren zoude, ten einde hy na myne te rug reis met de Instrumenten die ik daar op uitdrukkelyk bevel moest laten, zoo zou weten om te gaan, dat hy de nodige observatien zou konnen maken. (3) Dat my mogt vergunt worden, het gebruik van het Kompas, zoo wel terwyl wy op zee zouden zyn, als ook daar te land. (4) Dat ik een klein kamertje op het schip voor my alleen mogt hebben, tot myne studie. (5) Dat men my aan de Kaap een bequame plaats om myne observatien te doen, mogt inruimen. (6) Dat my van de Maatschappy een van hare slinger-uurwerken tot myn gebruik mogt gegeven worden. (7) En dat ik in de Kajuit met den Kapitein en andere Officieren mogt spyzen, met verzoek om te mogen weten, hoeveel ik voor vragt en kostgeld zou moeten betalen.

Hoe veel de Reis gekost heeft.

Dit alles wierd my, op de voorstelling van gemelden Heer Witsen, van de Maatschappy toegestaan; maar aangaande de betaling voor kostgeld, enz. wierd ik aan de Equipagie-Meesters gewezen, welke voor kostgeld, vragt en de nodige uitrusting 285 Guldens eischten, maar de zoo evengemelde Heer bragt door zyne voorspraak te weeg dat ik niet meer als 235 Guldens behoefde te betalen.

De Schryver is den Burgemeester Witsen grotelyks verpligt.

Ik zal hier al willens geen gewag maken van vele andere weldaden, die my deze weergaloze Heer Witsen heeft bewezen. Maar ik kan ook niet stilzwygens voorby gaan, hoe zyn Wel Ed: Gemeld aan den Kapitein van het schip de Unie, waar mede ik zou varen, in myne tegenwoordigheid op een byzondere wyze mondeling myn perzoon recommandeerde, gelyk ook aan den Gouverneur van de Kaap, door een wydlopigen brief, gemerkt ik niet in staat ben, hem eenigen anderen dienst te bewyzen, als zyne liefdadigheid, schranderheid en byzondere hoogachting voor allerhande konsten en wetenschappen hiermede waereldkundig te maken, en na vermogen te vereeuwigen.

Op wat wyze hy den tyd voor zyne afreis doorbrengt.

Doch hoe dit alles door de Dienaren van de Oost-indische Maatschappy na gekomen wierd, zal ik niet nalaten in het vervolg te melden; jegenwoordig zal ik alleen zeggen, om by myn onderwerp te blyven, dat de tyd die ik in Amsterdam moest vertoeven, tot dat de Oost-indische schepen vertrokken, heel schielyk, ja zelfs ongemerkt voor by liep, door dien ik dezelve met dezen of genen Geleerden of voortreffelyken konstenaar met het grootste vermaak doorbragt, hoewel myn beurs had'er zoo veel te meer gevoel van.

Moet veel geld uitgeven.

Want als ik, behalven de gemelde

de 235 Guldens, myne andere zaken tot de reis van noden, betaald had, wierd daar door zulk een groot gat in myn beurs gemaakt, dat'er byna niets overbleef; aangezien de vervaardigde Inſtrumenten een goede zomme vereiſchten, hoewel ik maar iets daar op betaalde, en het overige op den Heer Daniel Deuts aſſigneerde. De Heer Hartzoeker moeſt ook geld hebben voor de twee Objectif-glaſen en de ander voor het maken van den *Tubus*. Daar en boven eiſchte myn huiswaard voor koſt en kamer, als mede voor verſcheide zaken, die hy voor my gekogt had, ook een moje zom, alhoewel ik moet bekennen, dat hy geenzins te veel rekende, behalven dat'er ook veel verſchoten geld onder was.

Wel is waar dat ik een merkelyke zomme in geld en Wiſſelbrieven had ontfangen, maar als het bovengemelde daar afgetrokken, en het geen ik voor kiſten en andere kleinigheden moeſt uitgeven, daar by gerekent word; zoo is ligt te denken, dat ik niet veel overhield, tot een zoo verre reis, daar ik ten minſten anderhalf jaar moeſt wachten eer ik een nieuwen Wiſſel kon hebben: zoo dat indien de gemelde Hr. Deuts my niet nog eenig geld gegeven had, het my onmogelyk zou geweeſt hebben, die reis te doen. Ik had van den gemelden Deuts zelfs wel meer geld konnen krygen, waartoe hy buiten twyffel van myn Principael order had, maar ik vertrouwde op God, en ſteunde op myn Principaals edelmoedige imborſt, verzekert zynde, dat die my geen gebrek zouden laten lyden, en begaf my dienvolgens met myn geringe voorraad van geld aan boord.

Dit geſchiede den 20 December 1704; wanneer my door order van de Heeren Bewindhebbers van de Ooſt-indiſche Maatſchappy de eer wierd aangedaan, dat ik niet nevens andere gemene matroſen of zoldaten in een lichter, maar met een byzonder vaartuig na Texel gebragt wierd, want op het zelve bevond zich niemand als de Schipper en zyn volk, en eenige victualie voor het ſchip de Unie en verſcheide andere. Vertrekt na Texel.

Wy waren 2 dagen en 2 nachten onderwege, eer wy in Texel aanquamen, en vermids ik al dien tyd geen vonk vuur in het ſchip te zien kreeg, zoo laat ik den lezer oordelen, hoe ik by deze koude wintertyd te moede geweeſt zy. Doch deze koude had niet te beduiden in vergelyking van het vervolg, wanneer wy tuſſchen Schotland en Noorwegen tegen over Hitland op de hoogte van 62 graden door voeren. Jegenswoordig zal ik alleen zeggen, dat wy wegens kontrari wind, drie weken in Texel moeſten blyven leggen, voor dat wy konden zeil gaan. Lyd grote koude.

Verhaal van het geen 'er van Texel af tot aan de Kaap Verd, en 't eiland van St. Yago is voorgevallen, en waarom ze hier moeſten aanlanden.

II. HOOFDSTUK.

Wat de Schryver te verhalen van zins is. Zeilt uit Texel. Zwaren ſtorm in Texel. Namen der Schepen, die met den Schryver uitzeilden. Zeker matroos ſterft. Merkwaardig voorval, wanneer

neer de schepen onder zeil gingen. Wat koers dezelve namen. Worden door storm verstrooit. Mistasting. Ontdekken Hitland. Grote koude in deze lucht-streek. De Schryver word ziek. Oorzaak van die ziekte. Gebruikt medikamenten, doch te vergeefs. Verzoekt iets het welk hem word geweigert. Gezag van den Kapitein van het schip. Des Schryvers ziekte neemt toe. Krygt de alledaagsche Koortse. Genezing. Des Schryvers gevoelen aangaande zyne ziekte. Maakt vriendschap met de scheeps Officieren. Vrolyke dag op het schip. Werk van den Tamboer op het schip. Tydkortingen der Bootsgezellen. Werk van den Trompetter op het schip. Scheeps-musiek. Komst onder de verzengde luchtstreek. Ontdekken het eiland Sint Antoni. Ontdekken verscheide anderen. Ontdekken het eiland del Fuogo. Het eiland St. Jago word ontdekt. De Schryver ziet voor de eerstemaal een Haay. Vangen verscheide Visschen. Staan groot gevaar uit. Zoeken het af te wenden. De Schryver is zeer beangst. Wonderlyke uitkomst. Het Schip daar de Schryver op is, krygt een ramp. Schepen die in den haven te St. Jago lagen. Aankomst van een Hollandsch Schip. Zetten voet aan land. Een Portugeesch Edelman en een Geestelyke komen aan boord. Aanmerkingen den voorsz. Geestelyken betreffende. Danst op een byzondere wyze. Deszelfs hoffelykheid, en boekery. Deszelfs mildheid en liefdadigheid; de Schryver is hem verpligt. Ververschen zich. De Schryver wil de stad St. Jago gaan bezichtigen; word hem afgeraden. Moet zyn voornemen staken. Hoe lang ze te St. Jago hebben stil gelegen. Ziet den Gouverneur en deszelfs Huisvrouw.

Wat de Schryver te verhalen van zins is.

MYn voornemen is niet om een ordentelyk Dagregister van myne reis te maken, als wel verzekert zynde, dat den Lezer zich weinig daar aan zal laten gelegen zyn of hy weet wat voor Weer wy van dag tot dag gehad, wat Koers wy gezeilt, en wat Breedte en Lengte wy gevonden hebben; doch ik kan niet nalaten, eenige zeldzame zaken en voorvallen, die ik gedurende de reis ontmoet heb, te verhalen.

Zeilt uit Texel.

Den 22 December 1704. in Texel gekomen zynde, konden wy wegens kontrari wind niet voor den 8 Januari 1705. uitlopen. Daar ging een grote Vloot met ons in zee, welke deels na de Middellandsche zee of na de Straat, en deels na de Oost gedestineert was. De Oost-indische schepen, die uit Texel onder zeil gingen waren 9 in getal, behalven nog andere, die uit Zeeland en uit de Maas ook na Oost-indien voeren.

Zware storm in Texel.

Gedurende den tyd, dat wy in Texel lagen, stonden wy een zwaren storm uit; zoo dat'er verscheide zoo wel Oost-indische als andere schepen van hare ankers gespoelt, en na strand gedreven wierden, en daar waren'er verscheide, die na datze het gevaar van te zullen stranden voor oogen zagen, en reeds 2 of 3 van hare ankers verloren hadden, haar laatste en eenigste uitwierpen, en op die wyze ter naeuwer nood behouden bleven.

Namen der schepen die met den Schryver uitzeilden.

De namen der 9 Oost-indische schepen waren: de Koning Karel, de Unie, op welk laatste ik my bevond, en deze 2 waren van den grootsten rang, namentlyk 160 voeten lang, en voerden ieder 60 zware kanons, behalven de bassen of dobbelhaken, waarom het eerstgemelde het Admiraals, en het laatste het Vice-Admiraalschip was; de namen der overige schepen waren, Schonerloo, Flora, Munster, Sandhorst, 't Huis te Hemert, de Ham en 't Huis ter Aa.

Zeker Matroos sterft.

Voor dat wy nog in de volle zee waren, waar ontrent ons de

ge-

gemelde kontrari wind hinderlyk was, ſtierf'er den 2. Januari 1705 een van onze Matroſen, en ik was toen ter tyd, wyl ik de zeelucht niet wel kon verdragen, zelf onpaſſelyk. Terwyl wy in Texel lagen, bevond zich de Heer Burgemeeſter Jacob Jacobſz. Hinlopen als Gecommitteerde Bewindhebber van de kamer van Amſterdam op een Heeren-jagt by ons, welke Heer my ook grote beleefdheid bewees; want als de monſtering geſchied was, nodigde zyn Ed. my op zyn Jagt, daar ik onder een glaasje wyn eenigen tyd in de Latynſche tale met hem redeneerde. Dezen Heer ordineerde, dat het lyk van den voorſz. matroos gekiſt, en in onze chaloup gebragt wierd, om na de Helder gevoert en aldaar begraven te worden, en alzoo niet volgens gewoonte in zee geworpen wierd.

Merkwaardig voorval wanneer de ſchepen onder zeil gingen.

Wanneer de voorſz. 9 Ooſt-indiſche ſchepen uitliepen, gebeurde'er iets dat ik te melden nodig acht, om dat zulks eenig ongeluk ſcheen te voorſpellen. Na dat wy door eenige kanon-ſchoten van den Bewindhebber Heer Pieter van Dam, die als Gecommitteerde by ons gekomen was om den Burgemeeſter Hinlopen af te loſſen, afſcheid genomen hadden, en op dezelve door eenige ſchoten van zyn jagt waren bedankt geworden, zeilden wy met een goede Ooſte wind Texel voorby, wanneer de boot van het ſchip de Ham voor onze boegſpriet raakte, en wyl ze aan het ſchip de Ham met een touw vaſt was, wierd ons ſchip daar door zoo dicht aan het ander getrokken, dat wederzydſch zwaarden aan malkander raakten; en doordien het ſchip de Ham kleinder en zwakker was, als het onze, moeſt 't zwaard van de Ham noodzakelyk breken; en wy zouden groter ramp hebben gehad, indien onze Kapitein het touw, waarmede de voorſz. boot aan de Ham vaſt was, niet had laten afkappen, en de boot dus laten in zee dryven, doch de zelve wierd door het jagt van den Heer van Dam nog weder gekregen en vervolgens na Amſterdam gebragt, wyl het ſchip de Ham reeds te ver verzeilt was.

Wat koers dezelve namen.

Onze orders, welkers inhoud wy niet wiſten, maar niet anders dochten, als dat wy door het Kanaal zouden paſſeren, luidden dat wy achter Schotland zouden om zeilen, om de Franſche vyandlyke Kapers en Oorlogs-ſchepen niet in den mond te lopen; waar toe ons de Ooſte-wind zeer gunſtig was, aangezien wy onzen koers tuſſchen Duitſchland en Engeland voortzetteden, en den zelven dus, alhoewel veel moejelyker, als in den aanvang, tuſſchen Schotland en Noorwegen vervolgden, tot dat wy bykans de hoogte van 62 graden Noorder breedte bereikt hadden.

Werden door ſtorm verſtrooit.

De voorſz. Ooſtewind duurde niet heel lang, want den derden dag, na dat wy uit Texel gelopen waren, zynde den 10. Januari, beliep ons een zware ſtorm uit het Noord-weſten, die lang aanhield. En wyl de nachten allengskens veel langer wierden, als ze in Duitſchland doorgaans zyn, en de voorſz. wind ons t'eenemaal tegen was, zo konden wy niet alleen op verre na zoo veel ſpoed niet maken, als wy in den beginne gedaan hadden, maar onze 9 ſchepen wierden dienzelven nacht ook van malkander verſtrooit; zoo dat wy den volgenden morgen ontrent ten 10 uuren, wanneer het eerſt begon dag te worden, geen een ſchip meer by ons zagen.

Miſtaſting.

Veel gins en weer te laveren om de andere ſchepen op te zoeken, liet het hard weer niet toe, weshalven wy zoo goed als wy konden, onze reis na de kant van Hitland vervolgden, waar op wy daags daar aan ten Noorden van ons eenige Schepen ontdekten, werwaards wy, wyl ze in onzen weg waren,

onzen koers wendeden; doch midlerwyl wierd alles wat tot een dappere tegenweer vereischt word klaar gemaakt, de kanons wierden met scherp geladen, en twee grote kisten met granaten wierden boven gebragt. De andere schepen daar en tegen, als ze ons van verre zagen aankomen, hadden dezelve gedagten die wy hadden, zoo dat elk zich verbeelde, zynen vyand te zien, schoon wy vrienden van een en dezelfde vloot waren. Ondertusschen wilden ze ons niet afwachten, wyl ze ons voor een groten en welbemanden Kaper aanzagen.

Hitland ontdekt.

Om de voorsz. reden vluchte de eene voor den ander, en de overige schepen wierden door den storm nog meer verstrooit, en wy kregen eindelyk, na zeer veel zukkelens, den 28. Januari het eiland Hitland in het gezicht, tusschen het welk en dat van Fero, en alzoo achter Schotland, wy door zeilden.

Grote koude in deze luchtstreek.

De koude is in deze luchtstreek in dit jaargety zoo groot, dat het naeuwelyks te geloven is, inzonderheid voor iemand, die nooit van zyn leven de zee gezien of bevaren heeft, waarby nog komt, dat men op de schepen nergens vuur vind als in de keuken, die zoo klein is, dat'er naeuwelyks drie menschen in konnen zitten. Maar als men bedenkt, hoe een geboren Duitscher te moed zou wezen, als hy den ganschen winter zonder warme kachel of zonder eenig vuur, zou moeten doorbrengen, zal men zich geenzins verwonderen, wanneer ik zeg, dat ik door deze ongewone felle koude en in zware melancholie en ziekte viel.

De Schryver word ziek.

De lezer zal zich mogelyk verbeelden, dat myne ziekte niets anders was dan de zoogenaamde zee-ziekte, welke veroorzaakt, dat de maag alles moet overgeven. Doch van deze laastgemelde ziekte ben ik nooit aangetast, en schoon dezelve zeer lastig valt, zoo had ik my echter die gaarn getroost, om dat ik van ervare zee Chirurgyns en anderen, die meer ter zee gevaren hadden, verstond, dat die ziekte tot gezondheid zonderling strekt: doch de ziekte die my overviel, had gansch geen gemeenschap of overeenkomst met dezelve, en was alleen uit koude ontstaan.

Want voor eerst, zoo was ik zulk een fellen en langaanhoudenden koude niet gewoon, welke door de lange nachten nog groter was, aangezien wy in deze luchtstreek en dit jaargety naauwelyks 3 uuren dag hadden, zynde de overige tyd van de 24 uuren altoos nacht. En of schoon ik my in myn bed, dat ik met my genomen had, nog zoo warm toedekte, en alle myne kleren te baat nam, kon ik echter de gansche nacht door nimmer warm worden. Hier by quam nog, dat my het scheeps-leven geweldig voor 't hoofd stiet, om dat ik, dat ruuwe leven niet gewoon zynde, met dit woest en wild volk niet overweg kon, te min wyl ik de Hollandsche tale onkundig, weinig met hen spreken kon, en al zei ik iets, dat ze zeer wel verstonden, wierd ik echter, of uitgelachen, of eenige reizen op nieuws gevraagt, en doorgaans met een *wat zeg je* heen gezonden.

Gebruikt medicamenten.

Ik verbeelde my evenwel, om dat myne ziekte zoo lang aanhield en met een afkeer voor de spys verzelt was, dat de zee alleen oorzaak van dezelve was, weshalven ik op den raad van onzen Oppermeester, een man van goede wetenschap, genaamt Willem Deverten, geboortig van een klein eiland beneden Rotterdam, den 6. Februari een braakmiddel innam, het welk ik uit Duitschland mede gebragt had, doch het bequam my, als den hond het gras. Want in plaats van te braken, raakte ik verstopt, en alhoewel ik warm bier dronk,

dronk, om te eerder aan het braken te komen, hielp zulks niet, weshalven, om het braakmiddel uit het lichaam te hebben, ik genoodzaakt was, een vinger in de keel te ſteken, en aldus de natuur te dwingen.

Verzoekt iets, dat hem word geweigert.

Gedurende dezen mynen toeſtand, zond ik mynen oppaſſer, die my op order van de Heeren Bewindhebbers was gegeven, aan onzen Kapitein Adriaan Bogaart, om een weinig zuiker en boter om in wat warm bier te doen, doch zulks wierd my geweigert, hoewel ik niet weet waarom, of het moeſt wezen, dat myn oppaſſer niet beleefd genoeg ſprak, of mogelyk om dat hy den Kapitein voorby gong, en den Kajuitwachter eerſt vraagde.

Ik moeſt derhalven geduld hebben, wyl het den Kapitein zo beliefde; niet tegenſtaande de generale order van de Ooſt-indiſche Maatſchappy uitdrukkelyk medebrengt, de zieken zoo veel mogelyk te gerieven; en of ſchoon ik mynen oppaſſer andermaal aan hem zond, en zeggen liet, dat ik te Amſterdam myn geld daar voor gegeven had, en dat ik aan den Gouverneur van de Kaap de Goede Hoop, aan wien ik brieven van voorſchryvens by my hadde, daar over zoude klagen, zoo mogt zulks doch niets helpen, hoewel ik voor de waarheid niet kan zeggen, of myn oppaſſer de boodſchap gedaan heeft, waar aan my des Kapiteins goedaardigheid en aangebore vriendelykheid doet twyfelen.

Gezag van den Kapitein van het ſchip.

Doch dit heb ik naderhand ondervonden, en waargenomen, dat een Kapitein ter zee al immers zoo veel achting, eerbiedigheid en gehoorzaamheid van zyne onder hem ſtaande bootsgezellen pretendeert, als eenig Souverein in zyn land van zyne onderdanen zou mogen eiſſchen.

Des Schryvers ziekte neemt toe.

In dezen elendigen toeſtand wierd ik zoo zwak, dat ik als een klein kind moeſt leren gaan, weshalven onze Opper-ſtuurman Jan van Sandvoort geboortig van Amſterdam, uit medogenheid over my, een touw dwars over het ſchip ſpande, om my daar aan vaſt te houden, waar op den 15. Februari myne quaal zich eerſt recht openbaarde, en my een ganſchelyken ondergang dreigde.

Krygt de alledaagſche koortze.

Want behalven dat ik met allerhande toevallen geplaagt was, zoo wierd ik van een alledaagſche ylhoofdige koortze aangetaſt, welke my tot den 25. Februari by bleef, en my zodanig afmatte, dat niemand op het ſchip andere gedachten hadde, dan dat ik nooit levend aan de Kaap zoude komen.

Genezing.

En alhoewel ik zoo zwak was, dat ik geen ommezien kon zitten, zoo was ik echter na het gebruik van een zacht purgeer middel, het welk my de bovengemelde Oppermeeſter ingaf, van de koortſe bevryd, en vervolgens tot volkomen gezondheid herſtelt, zoo dat ik naderhand gedurende de ganſche reis generlei onpaſſelykheid meer gevoelt heb.

Des Schryvers gevoelen aangaande zyne ziekte.

Dat de felle koude, welke ik doorſtaan moeſt, gevoegt by de ongewone gezoute koſt alleen oorzaak van myne onpaſſelykheid geweeſt zyn, beſluit ik daar uit, dat hoe nader wy aan de verzengde luchtſtreek quamen, hoe gezonder ik my bevond: het welk te klaarder blykt, wyl wy den 27. Februari ons bereids op de hoogte van 25 graden bevonden.

Maakt vriendſchap met de ſcheeps-officieren.

Wanneer ik nu tot volkomen gezondheid herſtelt was, begaf ik my nevens anderen wat meer in de open lucht, onthield my boven op 't ſchip, alwaar ik myn kamertje ook had, en ſprak zoo goed als ik kon Hollandſch met de ſcheeps-officieren, en bragt daar door te wege, datze my meer genegenheid toonden, zoo datze my altoos riepen, zoo dikwyls als 'er iets byzonders te zien was; gelyk wy dan den 28. Februari voor de eerſtemaal een

Noord-kaper of kleinen Walvisch te zien kregen.

Vrolyke dag op het schip.

Hier uit bleek dat wy de Spaansche zee, zoo niet geheel ten minsten byna gepasseert waren, en dienvolgens niet ver meer van Kaap Verde konden zyn. Ondertusschen maakten onze Officiers die over den goeden voortgang, dien wy na uitgestane zeer zware stormen om den Noord maakten, verheugt waren, zich den 2 Maart vrolyk met de vrouwsperzonen welke ten getale van 6 aan boord waren, namentlyk 2 vrouwen met 3 van hare dochters en een meid, van dewelke eene met hare 2 dochters na Batavia voer, werwaards ze door haar man ontboden was; daar wierd dapper wyn en bier gedronken en wakker gedanst, waar door al het scheeps-volk gaande gemaakt, zoo dat dien dag en een goed gedeelte van den nacht met allerhande scheeps-spulletjes door gebragt wierd.

Werk van den Tamboer op een schip.

Dewyl ik van het danzen en andere scheeps-vermakelykheden gewag gemaakt heb, zal het den lezer mogelyk niet vervelen, als ik hem daar omtrent eenige omstandigheden mededeel. Elk schip heeft zyn eige tamboer, die des morgens en 's avonts wanneer de schildwachten uitgezet moeten worden, de trommel roert, ook maakt hy door het roeren der trommel voor af bekent de aankomst van eenige vreemde chaloup waarin zich perzonen bevinden die aan boord willen komen om den Kapitein of iemand van de andere Officiers te bezoeken of over eenige zaken te spreken.

Doch de tamboer zou de aankomst van zodanig een chaloup niet tydig genoeg gewaar worden, indien de boven in de mast en op schildwacht zittende bootsgezel niet alvorens riep en het den Stuurman, die beneden in het schip de wacht heeft aankondigde; die daar op dan aanstonds den Kapitein hier van kennis gaat geven; op wiens order vervolgens de trommel geroert, de scheeps-trap buyten aan het schip vast gemaakt en met volk bezet word, om den gasten een hand te reiken ten einde ze veilig aan boord zouden konnen komen.

Wanneer het scheepsvolk zich vrolyk maakt, gebeurt het ook wel, voornamentlyk als de Kapitein zelf in een vrolyke luim is, dat ze verlof bekomen om de trommel te mogen gebruiken, en zich in de tegenwoordigheid van den Kapitein en andere Officiers te vermaken, en als ze dan met hunne spulletjes het den Kapitein na de zin weten te maken, krygen ze wel een dronk brandewyn of ook wel spaansche wyn toe.

Tydkortingen der bootsgezellen.

De tydkortingen waar mede dit onbedachtzaam volk zich vermaakt, bestaan onder anderen, dat ze eenige onnozele en onbedreve onder haar uitkippen, dewelke ze naakt uitkleden en derzelver billen zwart maken; of ze doen op hare wyze recht, namentlyk, ze hangen zodanigen naakten op onder de armen, ook maken ze zomwylen haar eige aangezicht zwart, om anderen, op welke ze het gemunt hebben, onder schyn van hem te kussen, ook zwart te maken; of, te weten als ze het op zyn hoffelykste willen maken, springen ze in het touwetje. Vele andere al te grove manieren waar mede ze zich vermaken, zal ik hier al willens verzwygen, om de kuische ooren van den Lezer niet te quetzen.

Werk van den Trompetter op een schip.

Behalven een tamboer, hebben de Oost-indische schepen (van de Oorlog-schepen spreek ik hier niet) ook doorgaans een eigen trompetter, die gemeenlyk des morgens en 's avonds blaast, en het aanbreken van den dag bekent maakt door eenig morgen-lied, en den avond door het blazen van 't een of 't ander avond-lied. Wanneer het eetens tyd is laat hy zich weder horen, en voor het overige zoo dikwyls als het den Kapitein behaagt,

haagt, of wanneer 'er eenig vreemd chaloup met Officiers aankomt, of aan boord getrakteerd worden.

Scheeps-Muzyk.

Als de Kapitein luſt heeft om zich wat te vermaken, te weten als het mooi weer en de wind goed is, (want buiten deze tyd word'er, gelyk ligt te denken is, aan gene vermakelykheden gedacht,) alsdan bedient hy zich desgelyks van den Trompetter, en doed hem een Rondeau enz. blazen; en wyl men zelden een ſchip met zoo veel volk ziet, daar niet eenige liefhebbers van de edele konſt der Muzyk onder gevonden worden, zoo worden die by deeze gelegentheid ook te baat genomen; zelfs gaan ze dikwyls by malkander zitten om voor haar eige vermaak een ſtukje te maken, en ziet men meermalen hier eenige die op de Viool ſpelen, daar eenige Hautboïſten, gins eenige die op de Fluit ſpelen en weer op een andere plaats die zich met zingen vermaken; zoo dat'er op een ſchip, als het mooi weer is, meer vrolykheid bedreven word, als op het vrolykſte gaſtmaal op het vaſte land; aangezien men'er zoo wel by danſt en ſpringt, eet en drinkt als op een boere bruiloft; zelfs worden'er op de ſchepen, ingevalle bequame perzonen daar op gevonden worden, zomwylen ganſche Komedien geſpeelt.

Aankomſt in de verdorde Luchtſtreek.

Wy wierden des volgenden daags in onze mening aangaande de Kaap Verde bekrachtigt, doordien wy bevonden dat wy albereids den 23. graad noorder hoogte gepaſſeert en gevolglyk reeds in de verdorde luchtſtreek gekomen waren. De kouleur van het water, welke geheel groen was, gaf zulks ook genoegzaam te kennen, en allengskens groender wierd hoe meer wy de voorſz. Kaap naderden, welke kouleur het water behield, tot dat wy de Kaap de Goede Hoop bereikt hadden; gelyk zulks *Varenius in Geograph. Gener. Libr.* 1. *cap.* 13. *Prop.* 15. *p. m.* 193. nevens verſcheide andere Schryvers, albereids aangemerkt heeft.

Ontdekken het eiland St. Antoni.

Na eenige dagen zeilens, zagen wy eindelyk den 9. Maart des morgens de eilanden van de Kaap Verde, welke by de Ouden Heſperides of Gorgones en ook wel Gorgadas, en door de Hollanders de Zout-eilanden genoemt worden, welke volgens den ſchryver *Maillet in Cosmogr. Libr. V. cap.* 12. in den jare 1440 woeſt en onbewoond gevonden wierden; en onder dezelve ontdekten wy het eyland S. Antoni Noord-ooſt ten Ooſten van ons, ſchoon wy 'er nog bykans 15 mylen van af waren; waar uit ten vollen blykt dat derzelver gebergte zeer hoog zyn moet. Wy konden met een verrekyker de naakte en kale klippen zien, op welker toppunten echter verſcheide bomen ſtonden; ook ontdekten wy verſcheide holten, als holle wegen, langs welke men op het gebergte kan komen.

Ontdekken verſcheide anderen.

Dien zelven dag, ontrent ten 4 uuren 's avonds, kregen wy ook het eiland St. Vincent in het gezicht, maar wyl het kort daar na donker wierd, konden wy niets zonderlings daar van zien. Daags daar aan vertoonden zich de eilanden St. Lucia, St. Nicolaas en Chaon, welke het kleinſte is van de elf die men in de Zee-kaarten vind, zynde allernaaſt het eiland St. Nicolaas gelegen. Wy hadden hier de wind t'eenemaal tegen, zoo dat wy 'er niet dicht genoeg konden voorby zeilen, om eenige aanmerkingen ontrent deze eilanden te maken.

Ontdekken het eiland del Fuogo.

Na de middag ontrent ten 1 uur ontdekten wy weder een ander eiland, doch wy ſtonden in twyffel of het 't eiland St. Jago of het eiland del Fuogo was, maar zoo dra het donker was, wierden wy uit den dut geholpen, dat het niet St. Jago maar het eiland del Fuogo was, door dien de berg die op dit eiland legt, en vuur uitwerpt, een

tamelyke grote vlam opgaf; want by dag konden wy niet anders als een dikke opgaande damp gewaar worden.

Het eiland S. Jago word ontdekt.

Des volgenden daags, zynde den 11. Maart, zagen wy eindelyk ook het eiland St. Jago met deszelfs hoge bergen en klipagtige kusten uit het water te voorschyn komen; en wyl wy 'er naeuwelyks een halve myl af waren, konden wy niet alleen deszelfs rouwe klippen klaar zien, maar wy konden ook de voorschreve berg op del Fuogo, die dan eens vuur uitwierp en dan weder maar rook opgaf, naeuwkeuriger bezichtigen. Hier ontstond onder de Stuurlieden een verschil, namentlyk of het eiland St. Jago zoo ver van dat van del Fuogo is gelegen als in de Zee-kaarten doorgaans aangetoont word, waar ontrent ze echter niet konden eens worden, alhoewel het een ieder toescheen dat derzelver kusten zeer dicht aan malkander lagen; maar de Onder-stuurman Joan van der Horst was met my in een gevoelen, namentlyk dat ons gezicht door de wederzydsche hoge kusten misleid wierd, en de afstand daar door kleinder scheen, als die in der daad was.

De Schryver ziet voor de eerstemaal een Haay.

Den 12. Maart zynde den volgenden dag, konden wy wegens kontrari wind het eiland St. Jago niet dichter by komen; doch wy zagen dien dag, behalven het eiland del Maio, ook weder een nieuw Zee-monster, namentlyk een visch die by de zeeluiden een Haay, en by de Natuurkundigen *Canis carcharia* genoemt word, en van middelmatige groote was, te weten van 6 voet lang. Ik ben van gevoelen dat de Profeet Jonas door een visch van deze soort, maar veel groter, is verslonden en vervolgens weder levend uitgespoogen, waar ontrent ik my op een andere plaats wydlopig zal verklaren. Deze visch verschafte ons een goede maaltyd, alhoewel de Kapitein, die hem als vyand en menschen-vreter aanmerkte, niets daar van wilde proeven.

Vangen verscheide visschen.

Wy vongen dien zelven dag ook een Tonyn, waar van niets op onze tafel quam, maar aan het volk ten besten gegeven wierd, waar mede ze zich dien avond vrolyk maakten, wy aten daar en tegen met smaak van een Dolfyn, die dien dag ook gevangen was; deze visschen en verscheide andere zoorten zal ik in het vervolg omstandig beschryven.

Staan groot gevaar uit.

Den 13. Maart liepen wy groot gevaar van te vergaan. Want wy waren wegens kontrari wind genootzaakt het gantsche eiland van St. Jago om te zeilen, by welke gelegentheid wy de stad St. Jago naeuwkeurig konden beschouwen, welke plaats behalven de Residentie van den Onder-koning, die door den Koning van Portugal, tot bewaring der voorsz. eilanden aangestelt is, niet veel groter is, als een middelmatig stedeken in Duitschland. En vermids de wind hier op t'eenemaal ging leggen en wy een dood stilte kreegen, wierden wy daar door in het grootste gevaar gebragt, aangezien wy door den snellen stroom na een steile en zeer hoge klip gedreven of liever getrokken wierden, en aldus gevaar liepen, schip, leven en goederen te verliezen, of ten minsten op een plaats te geraken, van waar wy niet dan door een ander uit Holland komend schip zouden hebben konnen verlost worden.

Zoeken het af te wenden.

Want wy waren naeuwelyks 200 schreden van de voorsz. klip, en schoon wy het dieploot uitwierpen op hoop van grond te vinden, en een anker te laten vallen, zo konden wy dog op 1200 Rhynlandsche voeten geen grond peilen, en schoon wy al onze chaloup en boot uitzetteden en voor aan de boegspriet van ons schip vast maakten, met voornemen door het sterk roejen van 25 mannen

nen van de klip af te komen, zoo was het echter een loutere onmogelykheid tegen dien snellen stroom op te komen.

De Schryver is seer beangst.

In wat angst en droefheid wy ons toen ter tyd bevonden en op wat wyze den een den ander met tranen in de oogen poogde te troosten, wanneer wy de 2 smertelykste zaken, namentlyk de dood en slaverny, en het verlies van goed en schip voor oogen zagen, kan zich niemand ligt verbeelden, die nooit diergelyke angst en benauwtheid heeft uitgestaan. Ik zelf weet niet meer wat ik toenmaals voor gedachten had, maar dit weet ik my nog wel te erinneren, dat ik vastelyk besloten hadde, als ik een van beide zou moeten kiezen, van liever in de handen des Heeren, als in die der menschen te vallen.

Wonderlyke uitkomst.

Doch God zag onze tranen aan en verhoorde ons zuchten, na dat hy alvorens getoont had, dat wanneer alle menschelyke hulp te kort schiet, hy als dan bereid zy ons voor een volkomen ondergang te bewaren, tot dien einde liet hy op een verwonderenswaardige wyze den wind uit het Zuidoosten over het voorsz. steile gebergte waajen, waar door wy van dit gevaarlyk strand af en dieper in zee gedreven wierden, welke wind ons ook na veel gins en weer laverens, den 14. Maart gelukkig in de haven van het eiland St. Jago, du Braya genaamt, en 2 mylen van de stad gelegen bragt, daar wy ten anker gingen leggen, wyl wy groot gebrek aan versch water en andere noodwendigheden hadden.

Het schip daar de Schryver op is krygt een ramp.

Ik dien hier niet vergeten te zeggen, dat eer wy nog in de voorsz. Haven binnen liepen, wy gedurende den zoo evengemelden tegenwind een breuk aan onze grote mast gekregen hadden, waar door wy genootzaakt waren deszelfs zeilen in te halen, en hem met sterke touwen te hulp te komen, ten einde wy hem verder zouden konnen gebruiken, om het overige van onze reis gelukkig te volbrengen; waar door alzoo onze Opper-bootsman met zyn volk nieuw werk kreeg, het welk zy ook gelukkig voltooiden.

Schepen die in de haven te St. Jago lagen.

Wanneer wy in de voorsz. haven van Braya waren binnen gelopen, zagen wy niet alleen, dat een van onze schepen genaamt Schonerloo, het welk nevens de andere den 11. Januari door storm van ons was afgeraakt, in deze haven was aangeweest, en als het ons had zien aankomen voortgezeilt was, alhoewel indien wy een weinig eerder waren gekomen, te weten voor dat het zyne ankers geligt had, zou het op ons als het Vice-Admiraalschip hebben moeten wachten; maar wy vonden in dien haven ook 2 Portugeesche Oorlog-schepen leggen, voor dewelke wy volgens gewoonte, onze zeilen stryken moesten; het Kasteel van die Haven salueerden wy met 15 kanon-schoten, en wy wierden met een gelyke salvo zoo wel van het Kasteel als van de voorsz. Oorlog-schepen bedankt en verwelkomt.

Aankomst van een Hollandsch schip.

Wy hadden naauwelyks een uur in deze haven ten anker gelegen, wanneer het schip Sandhorst hier ook binnen liep, zynde den 11. Januari door storm van ons afgeraakt, en zedert niet weder van ons gezien tot het in deze haven aanquam; Wy mosten toen by malkander blyven en onze reis in gezelschap tot na de Kaap de Goede Hoop vervolgen, het zy dan geweest, dat wy door een nieuwen storm weder van malkanderen waren gescheiden geworden.

Kort hier op quamen de Officiers van de voorsz. twee Portugeesche Oorlogschepen by ons aan boord, welke verscheide Waaren, nevens eenige Graadbogen en andere Instrumenten van ons

ons kogten, en onder anderen vertelden dat ze reeds een gehele maand hier hadden gelegen om op de Fransche kapers te passen, maar wyl ze gedurende al dien tyd geen eene hadden vernomen, stonden ze eerstdaags volgens order van den Koning van Portugal, na Brasilie te vertrekken, om te zien hoe het daar gestelt was, en vervolgens de Brasiliaansche vloot na Portugal te konvoieren; waar door niet alleen ik, maar ook verscheide anderen ontrent ons oogmerk te leur gestelt wierden, door dien wy gehoopt hadden dat wy door haar eenige brieven na Holland en verder op Duitschland zouden hebben konnen bestellen.

Zetten voet aan land.

Terwyl deze Officiers nog by ons aan boord waren, zond onze Kapitein eenige van zyne Officiers aan den Gouverneur van die haven met verscheide geschenken, bestaande in Hollandsche kaas, stokvisch, enz. en liet hem verlof vragen om versch water, hout en verscheide levensmiddelen te mogen koopen, wyl wy groot gebrek daar aan hadden, en dit voornamelyk de rede was waarom wy in deze haven ten anker gekomen waren. Den Gouverneur stond dit verzoek niet alleen toe, maar hy liet daar benevens ook weten, dat als wy aan land wilden komen, hy ons een Lyfwacht van 50 mannen zoude toevoegen, om, gelyk hy voorgaf, voor de diefachtige slaven en Moren veilig te zyn, alhoewel het ons toescheen dat zulks voornamelyk diende om door dat middel al ons doen te verspieden, en gemerkt hy hier ontrent niet anders deed, als wat de pligt eens Gouverneurs vereyscht, konden wy hem zulks ook geenzins kwalyk nemen.

Een Portugeesch Edelman verzelt van een Geestelyke komen aan boord.

Des namiddags quam zeker Portugeesch Edelman verzelt van een Geestelyke van die plaats, genaamt Vader Franciscus Lombeer, aan boord van ons schip. Deze Edelman woonde in de stad St. Jago en hy vertelde ons dat hy hier zyne landeryen hadde, als mede 300 slaven, voor welke hy jaarlyks hoofd voor hoofd 200 stukken van achten tribuit aan den Koning van Portugal betalen moest. Onze Officiers die midlerwyl met het antwoord van den Gouverneur te rug gekomen waren, vertelden ons dat ze dien middag by den voorsz. Edelman voortreffelyk ter maaltyd onthaalt waren geweest, en dat hy gezegt hadde, dat alle de genen, die van ons aan land zouden komen en zyne tafel voor lief wilde nemen, hem aangenaam zouden zyn. Voor welke beleeftheid, als wy daags daar aan hem bezogt en met hem gespyst hadden, wy hem niet alleen bedankten, maar hy wierd ook aan boord van ons schip, zoo goed als het de gelegenheid toeliet, onthaalt en met eenige Hollandsche kazen en stokvisch beschonken, en nevens den Vader Lombeer tegens den avond weder aan land gebragt.

Aanmerkingen den voorsz. Geestelyken betreffende.

De Vader Franciscus Lombeer wierd nevens den gemelden Edelman onthaalt en beschonken, en wyl hy geen een woord Duytsch spreken nog zich van de tolken bedienen konde, aangezien die met den Edelman genoeg te doen hadden, wierd hy aan my gewezen, om Latyn met hem te spreken. In den beginne toonde hy zich gantsch vriendelyk tegens my, maar na dat hy zeer veel kaas gegeten hadde, waar van hy een zeer groot liefhebber was, want hy at dien namiddag wel 2 pond kaas alleen; en wyl hy niet dan brandewyn dronk en elke rys een halve pints roemer daar van binnen sloeg en vervolgens geheel dronken wierd; verging hem niet alleen zynen vriendelyken ommegang, maar ook eindelyk de spraak zelfs, zoo dat hy in plaats van eenige duidelyke woorden

voort

voort te brengen, niet als de brokken van de koſt die hy gegeten en de brandewyn die hy gedronken hadde, uitbraakte.

Ik zal hier nog iets tot dezes mans gedachtenis verhalen. Hy was een zwarte Moor van ſlaven afkomſtig, en van Angoliſche Ouders op dit eiland geboren, en had op het Hoge-ſchool dat te St. Jago geſtigt is, zyne leeroeffeningen volbragt, en was eindelyk Paſtoor van de Parochie alhier geworden door byzondere gunſt, of veel eer om dat zich in deze haven zeer vele van zyne landsgenoten onthoudende, men mogelyk geoordeelt heeft, dat zich dezelve eerder door een van haren landaard, als door eenig Europeaan, tot het omhelzen der Chriſtelyke Religie zouden laten bewegen.

Danſt op een byzondere wyze.

Hy kon heel koddig danzen en wel voor een meeſter potzemaker dienen. Want terwyl hy aan boord van ons ſchip was, begon hy zo dra hy wat te veel brandewyn in zyn lyf had, in zyn prieſterlyk gewaad met onze Kommandeur van de Zoldaten, Joan Timmerman, geboortig van Amſterdam, zoo koddig te danzen, dat niemand van ons diergelyke ooit te voren gezien had, waar door hy zyne afkomſt verried, wyl hy zulke zeldzame gebaarden daar onder maakte, diergelyke een aap op een toneel hem onmogelyk zou hebben konnen nabootzen, daar benevens zong hy zulke ſchone liedjes, dat een vreemdeling zich ten hoogſten daar over verwonderen moeſt.

Deſzelfs hoffelykheid en Boekery.

Hy had zulk een beknopte Boekery, diergelyken men in Europa by geen Geeſtelyken, het zy in het geheim of openbaar, groot of klein, hoog nog laag zal aantreffen. Wanneer hy by ons aan boord was verzocht hy my verſcheide malen van dezelve eens te komen bezien, en dat ik als dan nevens de gene die ik van oze Officiers zoude mede brengen, by hem ten eeten zoude blyven, waar op wy des volgenden daags zynde den 15. Maart, hem gingen bezoeken, en ik moet tot zyn lof zeggen, dat hy ons heel vriendelyk en hoffelyk onthaalde, en zich ook in de tegenwoordigheid van zyn huisgezin zeer beſcheiden en matig gedroeg, en wy zagen toen ook zyne heerlyke Boekerye, waar in wy niet anders vonden als een Corpus Juris, aangezien hy zich voor een Doktor in de Rechten uitgaf; de Legende-boeken der Vaders nevens eenige Gebede en Formulier-boeken.

Deſzelfs mildheid en liefdadigheid; de Schryver is hem verpligt.

Eindelyk en ten laatſten ben ik ook verpligt hem wegens zyne byzondere mildheid en liefdadigheid te roemen, waar door hy zyne gebreken die ik voorheen van hem verhaalt heb, volkomen weder goed maakte. Want voor de eer die hy by ons aan boord genoten had, toonde hy zich niet alleen met'er daad dankbaar, aangezien hy ons allerhande moeskruiden uit zynen tuin voor de keuken zond, en ons als wy by hem waren deftig onthaalde, maar hy bragt ons ook overal en liet ons alles zien, voor welke byzondere beleeftheid ik hem de tyd mynes levens verpligt blyven zal, want zonder hem, zou ik nooit ervaren hebben, wat op dit eiland en andere van de Kaap Verde merkwaardigs geweeſt was, gelyk ik dan door zyn toedoen de ſchoone ryſt en zuiker Plantagien, en de plant waar uit de Indigo gekookt word, de Kapoch of Boomwolbomen en andere fraayigheden voor de eerſtemaal van myn leven te zien heb gekregen. De Heer vergelde hem zulks!

Ververſchen zich.

Dit zy genoeg van den Vader Franciſcus Lombeer, waar na ik den Lezer verder zal verhalen, dat wy met het innemen van verſch water, het welk wy voor niet kregen, en andere nodige mondkoſt, enz. voor de reis bezig waren, ten welken einde ver-

ſcheide perzonen uit de ſtad St. Jago by ons quamen, namentlyk een Kapitein Lieutenant nevens eenige andere Officiers, welke verſcheide zaken waar aan zy gebrek hadden van ons kogten, als hoeden, lakens, lindens, kouzen, enz. waar tegen wy hout, levende oſſen, varkens, bokken en ſinaasappelen ruilden, de oſſen moeſten wy tegen 25 gulden het ſtuk, een varken tegen zeven en een halve, en een bok tegen 25 ſtuivers betalen. De vruchten en andere eetwaren golden zeer weinig, en ik heb zelf voor 100 Sinaas of Oranje-appelen maar een halve brief ſpelden betaalt; zoo als ook voor 5 grote vette hoenders, insgelyks maar een halve brief ſpelden, behalven dat ik nog wel een dankje toekreeg. Zoo gaat het ook ontrent alle de andere vruchten, welke deze arme menſchen aanqueken.

De Schryver wil de ſtad St. Jago bezien.

Ondertuſſchen vermids wy zulken gelukkigen voortgang in het bezorgen van onzen voorraad maakten, en alles zodanig was beſtelt, dat eenige van onze Officiers van boord konden blyven, beſloten zy nevens my, om een keer na de boven gemelde Stad St. Jago zelf te doen; wy begaven ons dienvolgens met toeſtemming van onzen Kapitein aan land, met beſluit, om ons van een goeden trouwen Gidſe te verzien, dog de bovengemelde Edelman en de Vader Lombeer radeden het ons af, om dat vermids het land, uit louter ſtyle klippen en bergen beſtond, wy naauwlyks over dezelve zoude konnen klauteren; en hadden zelfs, zeiden zy, hunne ſlaven, die derwaards worden gezonden, dikmaals het ongeluk, dat dezelve, wyl ze wegens het branden van het zand en de klippen, den weg zonder kouzen of ſchoenen moeten afleggen, of met bedorve voeten te rug komen, of uit gebrek van verſch water, alzoo het menigmaal om de 5, 6, 7. en meer jaren naauwlyks eens regendt, en de veld en boom-vruchten enkelyk van den dauw behouden blyven, langs den weg van dorſt ſterven, en daar door het wederkomen ganſchelyk vergeten, niettegenſtaande zy zulken weg en luchtſtreek veel beter gewoon zyn, als wy.

Kan zyn voornemen niet werkſtellig maken.

Dit naricht deed ons wel van beſluit veranderen, in zoo verre het de te voet reize aanbelangde, maar niet ontrent ons voornemen, om de ſtad St. Jago te bezichtigen; dienvolgens wilden wy uit gebrek van paarden, welke op dit eiland ganſch niet te krygen en daarenboven wegens de voorgemelde ſtyle klippen en het brandige zant onnut of onbruikbaar zouden zyn, ezels huuren dog zulks wierd ons van de gemelde Heren andermaal af geraden; ten dele vermids wy door derzelver tragen gang afgemat zouden worden, en groot gevaar lopen, te verſmachten; en ook om dat deze dieren aldaar hunnen aangeboren aard verleerden, en zich niet zoo wel als in andere oorden tot het laſtdragen ſchikten, aangezien zy dikmaals zwaar geladen, gingen leggen, om te ruſten; of zelfs zonder ſlagen te ontzien, weder te rug keerden; zoo dat, alzo onze Kapitein de boot en de ſloep, waar mede hy onze proviſie en verſch water aan boord moeſt laten brengen, niet ontberen kon, ons goed voornemen, ſchoon wy nog op andere middelen bedacht waren, dien volgens t'eenemaal in duigen raakte, en wy de Stad St. Jago onbezichtigt moeſten laten leggen.

Hoe lang de Hollanders zich te St. Jago hebben onthouden.

En dit is ook de rede, waarom ik geen verdere beſchryving van dit ſchoon vruchtbaar eiland geven kan; want behalven dat wy ons maar 5 dagen, namentlyk van den 14. tot den 19. Maart aldaar hebben onthouden, zoo hebben wy meer om onze behoeftigheden als om verdere bezichtiging

Ziet den Gouverneur en zyne gemalin.

van vreemde fraayigheden moeten denken, aangezien de tyd ons evenwel kort genoeg viel; dienvolgens gingen wy den 18. Maart den Gouverneur van den haven ten laatstenmale zien, die ons een rotting met een zilvere knop, door den Heer Willem Adriaan van der Stel, Gouverneur van de Kaap, op zyne te rug reize aan hem vereert, wees, en hy had daarenboven de goedheid van ons zyne gemalinne te laten zien, en in haar vertrek te bezoeken, waar mede wy in 't byzyn van haar vrouwentimmer, een maaltyd van boter en Gyte-kazen nevens brood, van Turksche tarw gebakken, hielden, en haar vrouwentimmer op haar verzoek, tot betuiging van onze wilvaardigheid, een pyp tabak aanboden, welke zy ook alle met ons rookten.

Vertrekt van 't eiland S. Jago.

Na dat wy alles hadden ingenomen, dat wy tot onze reis van noden hadden, en wy zoo als voorheen een kort tegen-bezoek van den Gouverneur des Havens hadden ontfangen, zoo lichteden wy den 19. Maart het anker, en zeilden met een goeden Noord-Oosten wind uit den haven, om den weg na de Kaap de Goede Hoop te vervolgen. De *Elevatio Poli* wierd alhier door de Stuurluiden gezocht en achtervolgens de bekome hoogte der zonne, op 14 graden en 40 minuten bevonden.

De materie verder uit te voeren, maakt dit Hoofdstuk te lang, derhalven zal ik die tot op een nadere gelegenheid sparen, met verzoek, dat gy dit niet qualyk gelieft te nemen.

Verder Verhaal van het geen van de Kaap Verde tot aan de Kaap de Goede Hoop is voorgevallen, nevens veel nuttige aanmerkingen, zoo wel ten opzicht van het goedhouden der levensmiddelen, als ten opzicht van het begraven der doden, zoo als ook het bestellen der wachten, en andere nodige zaken.

III. HOOFTSTUK.

Aanmerkingen over 't eiland St. Jago. Aldaar is het zwaar te landen. Een Zoldaat sterft. De Schryver verhandelt het zee-leven. Hoe de zieken aan boord opgepast worden. Van de dodelyke ziektens. Van het oppassen der gequesten. Van de scheeps-testamenten. Van de Natenschap der overledenen. Hoe de doden op de schepen worden begraven. Als het een gemene is. Als het een Kapitein of Opper-officier is. Waar toe de scheeps-klokjes dienen. Verklaring van een spreekwyze aan scheeps-boord. Van de wagt op de mast. Van de eetens-tyd aan boord. Van de scheeps-spys. Hoe men aan scheeps-boord eet. Wanneer de Officiers spyzen. De order van hunne tafel. Van de scheeps-bedestonden. Moeten zeer stipt worden bygewoont. Van de zondags bedestonde. Verbod van Religie disputen aan boord. De Schryver ziet voor de eerstemaal de scheeps-justitie. Daar over ont-

staat een geschil. Grote hitte en stilte. De stilte houd aan. Worden visschen gevangen. Ontstaan ziektens en ongemakken. Een karel springt onverhoeds over boord. De schryver heeft groot medelyden met hem. Wilde hem tot observeren gebruyken. Verkiest eenen anderen. Byzondere scheeps-ziektens. Verklaring van de snelle reis by stilte. Wederlegging van de voorgaande tegenwerping. Wederlegging van den Schryver. De Schryver passeert de Linie. Teken van een harde storm. De Donder slaat in het Schip van den Schryver; dog niemand word beschadigt. God word daar voor gedankt. Was byna in de kruyd-kamer geraakt. Wat die blixemstraal beschadigt. Het beschadigde word gerepareert. Verklaring van een passagie uyt Erasmus Franciscus. Nog een andere. Heeft dezelve niet waar bevonden. Wederlegging van een ander voorgeven. Slegt water by de Linie. Regenwater word verboden te drinken. Grote dorst onder de Linie. Voorslag om het water goed te houden. Laat zig niet practiseren. Hoe de Hollanders het scheeps-bier bewaren. Waarom het scheeps-bier dikwils bederft. Welke wynen op het schip duurzaam zyn. Hoe wyn en bier in Indie afgetapt word. Hoe men het zelve bewaart. De Victualien bederven dikmaals op zee. Dog op 't eene Schip meer als op 't ander. Menig schip kreigt weinig zieken. Waar zulks van daan komt. Waarom men dikwils moet te rug zeilen. De Schryver weet niets van aderlaten. Het dopen onder de Linie is door de Hollanders afgeschaft. Van een byzondere wolk in de melkweg. Hare figuur en grote. Wat het scheeps-volk daar van meent. Het schip Sandhorst doed een zeyn. De Schryver komt op een gevaarlyke plaats. Hoe dezelve genoemt word. Is zeer gevaarlyk. Daar word een dank-dag gehouden. Curieuse Phasis Lunæ. *Wanneer en waar ze waargenomen is. Hoe ze geschapen was. Hare oorzaak. Haar* Lumen secundarium. *Verdere verklaring van deze observatie. De Schryver onderwerpt zich aan de censure van anderen. Men ontdekt een vreemd schip. Daar word land ontdekt. Men stevent derwaards aan. Twederlei meningen daar van. Mening van den Schryver. Hoe het land 'er uitzag. Het land verloren. Grote hoofdpyn. De Schryver verliest al zyn hoofd-hair. In de* Zona Torrida *regent het weinig. Wat het land hier voren geweest is. Het regent. Zware storm die drie dagen duurde. Gevaarlyke Travad-winden. De Schryver ziet* Nubeculas *of wolkjes by de Suid-Pool. De Schryver maakt zig gereed tot de komst aan de Kaap. Vervaarlyke storm. Doet grote schade. Vergeefsche hulp. Resolutie van den Boekhouder. Groot ongemak by den storm. De Schryver word uit het bed geworpen. Byzonder toeval in dezen storm. De Commandeur der Zoldaten loopt gevaar te verzuypen. Word gered. Moet zelf over zyn ongeluk lachen. Teken dat men na by de Kaap de goede Hoop was. Veel zee-honden aan de Kaap. Nog een teken van de nabyheid der Kaap. Valsche mening van de nabyheid van 't land. Mening des Schryvers. Valsch ontdekt land. De Kaap word ontdekt. De diepte van de zee word gepeilt. Verdere peiling der diepte. De Schryver eindigt de Reis. Bevind zig in de haven van de Kaap. De Kapitein stapt aan land.*

INgevolge mynen laatsten vind ik my verplicht, het geen verder op myne reis na de Kaap de Goede Hoop aanmerkenswaardig is voorgevallen, te melden, om dat ik in het voorgaande Hoofdstuk niet verder ben gekomen dan aan het eiland St. Jago van de Kaap Verde, alwaar wy 4 of 5 dagen zyn stil geweest, om ons schip weder met

versch water, brandhoud, en andere behoeftigheden te verzorgen, ten einde om zonder minder rampen en ongemak onze reis voort te zetten, en af te leggen.

Aanmerkingen over het eiland S. Jago.

Aldus vervolg ik en melde, dat wy met het schip Sandhorst, zoo als onlangs reeds is gezegd, den 19. Maart uit de haven geraakt zyn, en onzen kours Zuid-Oost ten Oosten genomen hebben. Ondertusschen zal het my, hoop ik, niet qualyk worden geduid, als ik den Lezer nog een weinig met dit aangename vruchtbare eiland, 't welke omtrent 54 uuren beslaat, bezig hou, en wyder zeg, dat'er behalven de vele boomwol-bomen, insgelyks schone Citroen, Oranje, Sinaasappel, Cocos en andere, bomen worden gevonden, onder welker frisschen aangenamen schaduw of lommer men voor de nypende felle zonne-stralen zeer liefelyk schuilen kan.

Ook ziet men daar zeer grote dallen met zuikerriet, reist, lange zwarte bonen enz., beplant, waar van de inwoonders geen geringen voordeel trekken, Wyders vind men by de vesting een weergalozen welbemuurden bron, welkers water een goeden smaak heeft, en dienvolgens nevens de inwoonders het scheepsvolk en vreemdelingen vervrolykt en verquikt, terwyl op de kruinen der bergen allerhande rare gewassen, als Indigo, Acacia rupina, Barba Jovis, en vele rare bloemen, kruiden en bomen aangetroffen worden.

Aldaar is het zwaar te landen.

Het ergste is, dat men wegens de langzaam afgaande vlakte des zee-oevers met geen vaartuig 't zy een sloep of een boot zo na kan komen, dat men droogs voets aan land kan stappen, of ook de water-vaten, keuken-kruiden, levendige dieren of eenig ander ding, gemakkelyk innemen kan, maar men moet zich altoos door de bootsluiden laten uit dragen, en het geen in het schip behoort, moet altyd weder met grote moeite tot aan de boot of sloep gedragen worden, het welk aan het arme bootsvolk zeer veel ongemak veroorzaakt, om dat het zand zeer scherp is, gelyk dan onze bootsgezellen, die dikwyls door het zeewater moesten waden kort na ons vertrek grote pyn en elende hebben uitgestaan, doordien de benen by de enklauwen opgebroken waren.

Een zoldaat sterft

Den 23. Maart waren wy onder de Elevatie van de Pool of verheffing van 't Aspunt, 7 Graaden 11 minuten, en aldus na by de Linie, wanneer staande de reis de eerste man stierf. Dezelve was een zoldaat, genaamt Heinrich Weisman, van Hamburg geboortig. Hy wierd volgens zyn staat nog dienzelven dag na het gebed en het zingen van den 90. Psalm, over boord in zee gezet, en aldus eerlyk begraven.

De Schryver verhandelt het zee-leven.

Ik hoop, dat my geoorlooft zal zyn, dat ik hier een weinig uit het spoor gaa en myne reis niet ten eersten vervolg, vermids het enkelyk ten uwen gevallen, en misschien ook ten gevallen van anderen, die U misschien daarna zouden konnen vragen, geschied. De Duitschers hebben dikmaals van het zee-leven, ziek worden en sterven der menschen op de schepen, zeer zeldzame en wonderlyke verbeeldingen, welke verkeerde bevatting ik zal trachten, hier door te benemen, als onder anderen, dat men de zieken als honden zonder artseneien laat leggen, en dat men dezelve zonder hen op te passen, over boord werpt, eer en alvorens de geest'er uit is, en hen alzoo verzuipt; Edoch zal ik als vooruit zeggen, dat ik niet van voornemen ben, om hier van de gewoonlyke zee-ziektens te handelen, als waartoe voor ditmaal nog tyd of gelegenheid zich aanbied, echter zoude zulks in 't vervolg wel konnen geschieden.

Hoe de zieken aan boord opgepast worden.

Zoo draa iemand op het schip ziek word, heeft hy zynen kameraad, of zoo als men daar zegt, zynen Maat, en verkiest een ieder zelfs van het moment af, of wel eerder, dat zy aan boord komen, iemand zyns gelyken, waar aan hy reeds voor dezen kennis heeft gehad, of waar op hy zich meest vertrouwt, dien hy alle zyne zaken, indien de nood zulks vereischt, openbaart. Deze staat hem ten dienst, en past hem by ziekte op, schoon de Kapitein of een ander Officier zulks ziet, en word daar over niet bekeven, maar gepresen. Wanneer 'er veel zieken aan boord zyn gelyk veeltyds geschied, zoo word door den Kapitein in dat geval een ordentlyken ziekentrooster, en zomtyds meer, als de nood het vereischt, aangestelt, die op dezelve passen, en hen al het nodige halen en geven moeten.

Van de dodelyke ziektens.

Daarenboven word den genen, die dood krank zyn, altyd eeten van des Kapiteins tafel gegeven, en voor hare herstelling tot gezondheid in alle delen zorg gedragen, dienvolgens moet de Opper-Meester van ieder schip dagelyks aan zynen Kapitein verslag doen, hoe het met de zieken staat, en van harentwegen om verquikking van spys en drank verzoeken. Buiten dat zouden zyne medicamenten, welke hy van de Illustre Compagnie, zoo veel hy nodig heeft, voor niet met al krygt, weinig baten, wanneer de patienten by hunne dagelyksche harde, zoute, droge spys bleven, en niet meer te drinken kregen, als haar rantzoen aan water is. Derhalven heeft deze Opper-Meester altyd eenige kannen met Spaansche wyn, zek, Fransche wyn, Jopenbier, enz., in voorraad, om daar van aan deze elendige zoo veel noodig is, mede te delen.

Van het oppassen der gequesten.

Zyn'er patienten, die gaan konnen, en maar ope wonden of ook wel Venus ziekten hebben, welke laatste echter als zy daar van willen genezen zyn zulks betalen moeten, die zyn verplicht, om altyd voor of na het gebed des morgens en 's avonds voor de grote mast te verschynen, en zich aldaar te laten verbinden, werdende door den provoost door het slaan met een hout tegen de mast als daar toe genodigt, wannneer hy daar benevens roept:

Kreupelen en blinden, komt laat u
verbinden;
Boven by de grote mast zult gy den
Meester vinden.

Ondertusschen wanneer zy zwakker en buiten hoop van herstelling geoordeelt worden, moet de Geestelyke Arts, ik meen, de Zieketrooster, welkers plicht buiten dat vereischt, om nevens de gewone dagelyksche gebeden, de zieken te bezoeken, hen uit Gods woord by staan, en hem tot de eeuwige reis op zetten en beryden.

Van de scheeps-testamenten.

Bezitten zy eenige goederen, en willen daar van disponeren of een testament maken, kost dat niet meer, dan iemand tot den Boekhouder, die in dit stuk te gelyk het ampt van Secretaris of Notaris waarneemt, te zenden, en hem hunne meening te zeggen, deze is als dan verplicht, om hunnen laatsten wil ten eersten op het papier te brengen, en den zelven van den zieken, na gedane lezing in't by zyn van den Opper-Bootsman Constabel, of andere Onder-Officiers, te laten tekenen, waar benevens hy by de tegenwoordig zynde Officiers zynen naam, als getuige zetten moet. Na het overlyden van den zieken, hebben zulke scheeps-testamenten dit byzonder voorrecht, dat zy alle andere waar en van wien die zyn gemaakt, worden voor getrokken, en op het stiptelykste uitgevoert, te meer als de Illustre Compagnie, gelyk altyd gebruiklyk is, tot Executeur wort benoemt.

Na

Van de nalatenschap van den overledenen.

Na de dood van den zieken, is deszelfs Maat of anders de zieke-Trooster verplicht, de sleutels van deszelfs goederen, kisten en kasten aan den Kapitein en Boekhouder ter hand te stellen; welke laatste alles laat voor zich brengen, en maakt in't byzyn van den Opper-Bootsman, Constabels en andere Officiers den inventaris, welke by zyne scheeps-boeken moet bekent staan, en van hem nevens de daar by geweest zynde Officiers, getekent zyn. De inventaris gemaakt, word alles gesloten, en van den Boekhouder, Bootsman en Constabel met haar dagelyks cachet verzegelt; waarna alles word weggezet, tot dat men of in Indien of in Holland komt, en het overgeeft aan de Heren, die daar toe aengestelt zyn, welke vervolgens alles verkopen, en de waarde daar van door de Compagnie aan de erfgenamen laten toekomen.

Voor dezen wierden die goederen ook door de scheeps-Boekhouders, of aan de Kaap de Goede Hoop, door den Garnisoens-Boekhouder verkoft; maar door dien zulks dikwils zeer ontrouwlyk toeging, en grote smokkelery tot nadeel van de Compagnie daar onder liep, is dat quaad daar door verholpen, dat de gemelde perzonen nu met diergelyke goederen niet meer derven te doen hebben, hoewel voor zoo veel de Guarnisoens-Boekhouder aan de Kaap belangt, dezelve in myn tyd zeer vroom met diergelyke goederen handelde, en niet de waardy van een penning met onrecht daar van zakte. Of echter de Commissarissen altyd zoo naauw gezet zyn geweest, laat ik anderen onderzoeken.

Hoe de doden op de schepen worden begraven.

Wat verder den overleden aanbelangt, dezelve word na zyn staat begraven. Is hy een zoldaat of bootsgezel, of een onder-Officier, word hy tot op het hembt ontkleed; uit gebrek van planken, om een kist daar van te maken; eerst door de zeilmaker in zyn deken of *Comperse*, gelyk dezelve aan boord of elders in Holland en Indien word genoemt, genaait. Deze Comperse is een breed, van binnen met watten gevoert en met gedrukt katoen overtrokken, gestikt en byna vierkant stuk goed, ontrent een vinger dik, dat zeer warm is, en het lichaam voor de uiterlyke lucht bewaart en verwarmt. Ten einde het lyf te eerder zinkt en niet boven op het water blyft dryven; worden of stenen, ontrent 40 ponden zwaar, of steenkolen van het zelve gewigt, of eindelyk eizere kanon-kogels van gelyke zwaarte by zyne voeten mede ingenaait. Vervolgens word hy op het bovenste Verdek, of zoo men aan boord zegt, op den Overloop, genaamt door het gestadig heen en weer wandelen van de matrozen, die aldaar vergaderen, en het voor haar wandel-weg houden, gelegt, alwaar hy zoo lang blyft leggen, tot dat het bid-uur 's morgens of 's avonds gehouden is.

Als het een gemene is.

Dit uur geëindigt, word al het volk, niemand uitgezondert, ten ware iemand krank te bedde lag, of boven in de mast schildwacht hield, uitdrukkelyk gelast, met ontdekten hoofde te verschynen. Vier Karels van hen vatten het lyk, leggen het op een plank, met een strik aan het want vastgemaakt, waarna zy het zelve op order van den Opper-Stuurman na dat hy 1. 2. 3. heeft geroepen, met het uitspreken van het laatste getal, gelyker hand vatten, en in de zee doen zinken.

Als het een Kapitein of Opper-Officier is.

Is de overledene een Kapitein, Opper-Stuurman of ander Opper-Officier, krygt hy een kist, waar in insgelyks het gemelde gewigt aan deszelfs voeten word gelegt. Voor 't overige is de lykstaatzie de zelfde, behalven dat op den dag van deszelfs begravenis of over boord zetting, die insgelyks kort na het gebed geschied, een kanon-schoot gedaan

gedaan word, waar na de vlag of de wimpel boven aan de maſt maar half word opgeheiſt en een knoop daar in gelegt, of op een andere wys te zamen gebonden, ten einde dezelve niet 't eenemaal uitwaajen kan.

Gedurende de begravenis of over boord zetting zelf, word alle minuten een kanon los gebrand, waarmede men vervolgt, tot dat 'er 7, 9, 11, 13 en wel 15 ſchoten gedaan zyn, te weten, na dat de overlede rang gehad heeft. Ook word daar mede een aanvang gemaakt, zoo dra men het lyk over boord zet. De zoldaten ſchieten gemeenlyk uit hun klein geweer tuſſchen de drie eerſte kanonſchoten ſalvo, voornamelyk als het haar Kapitein zelf is, die over boord gezet word.

Tot nu is, terwyl van de begravenis der doden is geſproken, zeer dikmaals van de bedeſtonden gewag gemaakt, ten einde men echter een recht begrip hebbe, hoe het daar ontrent toegaat, dient men te weten, dat ieder ſchip een klokje heeft, ontrent zooo groot, als die in de Duitſche ſteden tot uurklokken of die tot het ſlaan van quartiers gebruikt worden.

Waar toe de ſcheeps-klokjes dienen.

Dit klokje dient tot veel zaken; voor eerſt tot het uitzetten van de wacht, door dien op ieder ſchip zoo wel wacht gehouden, en de ronde gedaan word, als in een ſtad of veſting zelf, ten dele om alle ongeregeltheid van vreeten, zuipen, ſpelen, ſtelen, rampen door vuur enz., te beletten, en ook om alle ſchadelyke zamen-zweringen te verhoeden, en het gemeene ruſteloos onnutte volk van roven, plonderen doodſlaan enz., af te houden; welke wacht alle 4 uuren afgeloſt, en door den Provooſt verandert word, die de eerſte avond-wacht na het luiden van het klokje en het ſlaan met een ſtuk hout tegen de grote maſt aldus roept: *Op de wacht, en van de ſtraat; niemand drinke zich dronken in bier of wyn. Aan Prins Maurits quartier of ook aan Ketels quartier zal de eerſte wacht zyn.*

Verklaring van één ſpreekwyze aan ſcheeps-boord.

Deeze ſpreekwys moet wederom verklaart worden. Derhalven dient, dat het ganſche volk, zoo dra het in zee ſteekt, in twee partyen verdeelt word, en dat de eene party genaamt word, na den Prins Maurits van Oranje, Maurits-quartier, en de andere party wyl de meeſten uit de ketel ſpyzen, de overige echter, voornamelyk de Onder-Officiers zoo lang wachten, tot dat zy gegeten hebben, na den ketel, ketels-quartier genaamt worden, ten einde de wacht voegelyk zoude waar-genomen en by beurte konnen verzien worden, zoo dat om die zelve rede het gantſche volk in twee gelyke partyen verdeelt is, en aan ieder party de nodige onder-Officiers toegevoegt is.

Als de Provooſt nu de eerſte avont-wacht op de gemelde wys uitgezet heeft, word dezelve na verloop van 4 uuren van de andere party na het geluid van de klok, zonder verder roepen of ſlaan met een ſtok tegen den groten maſt, weder afgeloſt, waarmede als dan vervolgens altyd word gecontinueert, tot dat de eerſte avond-wacht wederom komt.

Van de wacht op de maſt.

Edoch is de gene, welke een matroos boven in de maſt houden moet, daar van uitgezondert, als die wegens het heftig ſlingeren van het ſchip, en anderen ongemakken, een zoo lange wacht niet verrichten kan; dienvolgens word hy zoo wel by dag als by nacht alle uuren afgeloſt. Deszelfs plicht is, om te kyken, of hy geen vreemde ſchepen ontdekt; zoo als ook of hy geene klippen; waar over de baren ſchuimend rollen, ontwaar word, en of hy geen land ziet, of eenige andere byzonderheid ontmoet.

Van de eetens-tyd aan boord.

Vervolgens dient de gemelde klok, om het volk by elkander te roepen, als het eeten zal. Want

299

zoo dra het 's morgens en 's avonds 8 en des middags 12 uuren is, 't welk men aan de hoogte van de zon ziet, moet de kok met zyn eeten klaar zyn, en na het geluid van de klok de fpys onder het gemene volk uit delen, welke hy alvorens van den Bottelier ontfangen heeft, om ze gereed te maken.

Van de fcheeps-fpys.

Deze fpys is doorgaans de volgende: Dingsdags word door den Bottelier voor een ieder fpek uitgedeelt, 't zy gezouten of gerookt, wanneer ieder Karel een pond krygt. Donderdaags bekomt man voor man een pond rundtvleefch. Vrydags eeten zy ftokvifch. Zondags wederom vleefch, gezouten, gerookt, of ook verfch van een levend geflacht verken, fchaap, os, bok, of wat anders het fchip vermag. De overige dagen van de week worden hen Grutte Gerft, Erwten, Geers, Bonen enz, opgedifcht, en zulks in zodanige quantiteit, dat zy altyd rykelyk daar van verzadigt konnen worden.

Hoe men aan fcheeps boord eet.

Ten einde echter alles ordentlyk toega; en niemand te kort fchiete, worden altyd zeven mannen aan eene tafel, of zoo als men hier zegt, aan eenen bak gelyk geordineert te fpyzen, welke hunne portie van den Kok halen en eeten. Alle weken is een van de zeven Bak-meefter, dat is, hy moet het eeten aan den Kok brengen, en weder van hem halen. Na den eeten is het zyn plicht, om de fchotels, lepels en al het vaatwerk te waffchen; na verloop van de week geeft hy zyne fonctie aan een ander over, en is weder 6 weken vry, eer de beurt weder aan hem komt, ten zy iemand onder hen ziek word, of fterft.

Wyders krygt een ieder alle weken een half pond boter, en drie en een half pond brood, het welk echter zoo hard is, dat men het naauwelyks met de tanden kan meefter worden, werdende op de reis niet anders mede genomen, dan Tweebak, doordien het ander weeke brood zoude fchimmelen en bederven. Azyn, oly, zout, peper, en moftaard, word hen alle zoo veel gegeven, als zy van noden hebben. Zoo dra het fchip in de ope zee is geraakt, om na de gedeftineerde plaats te zeilen, krygt een ieder van het volk drie hele Hollandfche kazen, welke zy ftaande de reis eeten, of daar mede doen konnen, wat hen behaagt.

Wanneer de Officiers fpyzen.

Zoo dra het gemene volk de fpys van den Kok ontfangen en gegeten heeft, word weder de klok geklept, ten teken dat de Heeren Officiers, alle andere die met den Kapitein in de Kajuit fpyzen, zich aan tafel bevinden, en de voor haar klaar gemaakte fpys genieten zullen. De Kajuit-wachter echter moet eer en alvorens hy het eeten op brengt, aan den Kapitein gaan vragen, of het hem gelieft, dat hy de gerechten opdraagt; word 'er ja gezegt, moet hy vaardiglyk zyn plicht waarnemen; is 'er eenig belet, moet hy tot nader order wachten.

De order van hunne tafel.

De fchikking van hunne tafel, of hoe en wat dagelyks zal worden gekookt, ftaat alleenlyk aan den Kapitein; wanneer echter deze de moeite niet wil nemen, om zich met deze beuzelingen op te houden, zoo verkiezen zy doorgaans een Schaffer, die volle magt heeft om alles na zyn believen klaar te laten maken, en hy is de geen, by wien de Kajuit-wachter gaan moet, om te vragen, wat 'er gekookt moet worden? Ontftaat 'er naderhand eenig misnoegen, dat de fpyzen niet na de fmaak van de anderen worden gereed gemaakt, word hem zulks in den beginne in zachtheid gezegt, en daar benevens gewaarfchouwt waar aan het fcheelt; helpt echter deze vermaning niet, word hy van zyne bediening afgezet, en een ander van hen in deszelfs plaats geftelt.

Eindelyk dient de gemelde klok, om de bedeſtonden daar mede aan te kondigen; met dit onderſcheid, dat daar zy by alle andere gelegentheden maar eenmaal geluid word, dezelve als dan driemaal kort na malkanderen word getrokken, en maar met een kleine daar tuſſchen lopende verpozing geroert word, gelyk zulks dagelyks tweemalen, namelyk des morgens en 's avonds voor den eeten op uitdrukkelyk bevel van de Illuſtre Compagnie geſchieden moet, als welke ten dien einde zoo veel in noten gezette Gereformeerde Nederduitſche Pſalmboeken aan den Kapitein mede geeft, dat hy aan al zyn volk ieder een boek voor niet met al uitdelen kan en moet. Hy zelf nevens de Boekhouder en Opper-Stuurman ontfangt daarenboven een Bybel. De Scheeps-Domine of Zieke-Trooſter nog vele andere boeken, op ieder van dewelke alle het gewoonlyk teken van de Illuſtre Ooſt-Indiſche Compagnie te vinden en te zien is. Ondertuſſchen moeten alle deze laatſte boeken, dog niet de Pſalm-boeken, als zynde by de uytruſting van het ſchip aan getekent te vinden, na de afgelegde reis weder overgegeven en gelevert worden, en wanneer het een of 't ander zoek geraakt is, moet de oorzaak daar van aangetoont worden, en zulks niet geſchiedende, word den geen, die dezelve verloren heeft, zoo veel van zyn gagie ofgetrokken, als de boeken in geld bedragen hebben.

Van de ſcheeps-bedeſtonden.

Zy moeten zich alle zonder onderſcheid in de bedeſtonden laten vinden, zy mogen te doen hebben, wat zy willen, zynde de Stuurman, die de wacht heeft, en de genen die aan 't roer en boven in de maſt zitten, alleen daar van uitgezondert, om dat zy het ſchip midlerwyl regeren, en na den gewoonlyken kours de zeilen dwingen moeten.

Die bedeſtonde word door de week begonnen met het doen van het morgen-gebed, waarna een Kapittel uit de Bybel word gelezen, en tot beſluit word een Pſalm gezongen, gedurende welken tyd alle de aanwezende zich aandachtig en opmerkzaam moeten tonen, ten ware zy na het eindigen van dezelve den rug vol ſlagen wilden hebben met een endje touw.

Moeten zeer ſtipt worden bygewoont.

Indien de een of de ander uit baldadigheid achter blyft, heeft hy te vreezen dat hy na dat de Kapitein en Opper-Stuurman gehumeurt is, met ſlagen, daar in word gedreven, of anders ſtraft men hem in de beurs, wanneer zodaning een zeker ſtuk geld in de bos moet ſteken, die in de Kajuit hangt, en waar in het geld, van tyd tot tyd ingezamelt, word bewaart, tot dat men in den naaſte Hollandſche haven komt, welke aan de Compagnie toe behoort; alwaar de Armbezorgers zich ten eerſten laten vinden, die het daarin leggende geld overnemen, en het op de gewoonlyke wys onder de armen van de plaats uitdelen.

Van de Zondags bedeſtonde.

Zondags wanneer aan het volk zoo veel mogelyk, en de gelegentheid van zake of het weer het eenigzins toelaat, vierdag word vergunt, duurt deze gemelde bedeſtonde wat langer; aangezien men als dan eerſt een Pſalm zingt, vervolgens een Kapittel uit de Bybel leeſt, waar na het morgenbed en het geloof opgezegt zynde, een predikatie gelezen word; eindelyk word het gewoonlyk Kerkgebed voor de nood van de ganſche Kriſtenheid daar by gevoegt, en ten laatſte wederom met het zingen van een Pſalm deze Godsdienſt geëindigt.

Verbod van Religie-diſputen aan boord.

Daar mag zich wederom niemand uitzonderen dan de zieken, en de genen die de wacht aan 't roer en in de maſt hebben, daarenboven is het aan niemand geoorlooft, over zaken van Religie

op

op het schip te disputeren, zynde zulks door een uitdrukkelyk artykel in de scheeps-order verboden, welke ten eersten zoo dra men in't ruime zop is, gelezen word, en geschied zulks, om vrede en eenigheid onder zoo velerhande Landaarden te bewaren, en de daar uit ontstaande twist, haat, nyd, moord en doodslag te verhoeden. Waar uit alzoo genoegzaam de omzichtigheid van de Illustre Compagnie blykt, en daar benevens kenbaar word, waar toe de klok op een schip word gebruikt, en hoe dikwils dezelve dagelyks moet geluid worden.

Na deze enigzins lange, maar myns bedunkens nodige omweg, keer ik my weder tot myn reis, en zegge verder, dat wy den volgenden dag, namelyk den 24. Maert, de eerste Scheeps-Justitie te zien hadden, achtervolgens dewelke een zoldaat en een matroos wegens begane misdaden, beide gerechtelyk gestraft wierden, bestaande de zaak hier in: De zoldaat had den matroos beschuldigt, dat hy zynen hoed had gestolen, dog deze ontkende zulks, en eischte satisfactie. Vermids nu na gedane visitatie niets by den matroos wierd gevonden, daar echter midlerwyl de hoed weder op het bed van den zoldaat wierd gelegt, en uit andere getuigenissen bleek, dat de matroos echter den hoed had gehad, en dezelve door deszelfs maat op 't bed van den zoldaat gelegt was, besloot men in den scheepsraad, bestaande uit den Kapitein, Boekhouder, als Secretaris, en daarbenevens als twede rang, Opper-Stuurman, Bootsman, Schieman, Onder-bootsman, Onder-Schieman, Constabel en Bottelier, hen beide deswegen te straffen, ten einde geen van beide zich eenig voordeel zoude hebben te roemen, om dat de zaak tog niet duidelyk genoeg bleek.

De Schryver ziet voor de eerstemaal de scheeps-Justitie.

Dit gestreke vonnis veroorzaakte een groot misnoegen in den Commandeur van de zoldaten, genaamt Johannes Timmerman, uit Amsterdam geboortig, die zich geraakt vond, om dat men zonder zyn weten een zoldaat wilde straffen, die maar alleen onder zyn commande stond. Derhalven kantede hy zich niet alleen tegen den Kapitein, en protesteerde tegen het vonnis, maar hy bragt het ook zoo ver, dat de matroos voor den groten mast gezet wierd, en van matrozen 50 slagen op zyn achterste met een endje touw, zoo dik als een arm, ontfing, en als een dief gestraft wierd, waar tegen de zoldaat, vermids hy van zyne beschuldiging geen blyken genoeg konde geven, als een zoldaat door de pieken moest lopen, en 50 stokslagen op den rug daar voor lyden, waar door de vrede en eenigheid zoo wel onder de Scheeps-Officiers als onder het gemene volk weder te weeg gebragt, en alles in der minne bygelegt wierd.

Daar over ontstaat een verschil.

Hoe nader wy ondertusschen aan de Linie quamen, hoe warmer en stiller het wierd, waar door dan de onlydelyke hitte vergroot en onverdraaglyker gemaakt wierd, aangezien wy van den 25. Maart tot op heden dien dag geen wind voelden; en alzoo ons en ons schip den zee-stroom alleen moesten overlaten, die ons echter zeer weinig hielp, om dat wy daar door dan voorwaards dan achterwaards gezolt wierden, waar door wy alzoo zeer weinig vorderden. Den 27. dito hadden wy de zon recht boven ons hoofd, schoon wy van de Linie nog anderhalve graad af waren.

Grote hitte en stilte.

Den 28. en 29. bleef het nog even stil, dat is, wy konden niet ontwaar worden, dat wy eenigzins avanceerden, schoon alle zeilen bygezet waren, waar door wy in alle delen zeer geincommodeert, en wegens de doordringende hitte tot aan de dood afgemat

De stilte houd aan.

mat waren; daarentegen maakte het twee nachten na malkanderen zeer zwaar weder van donder en blixem, en wy vleiden ons met de hoop, dat wy meer wind zouden krygen, dog vermids zulks niet volgde, maakte ons volk, 't welk zondags tog niet veel te doen heeft, zich vrolyk, wanneer eenige maleficanten naakt wierden opgehangen, zommige op een zeldzame wys het hoofd wierd afgeslagen, en zulke onbetamelyke dingen verricht wierden, die beter te zwygen als te verhalen zyn.

Worden visschen gevangen.

Den laatsten van deze maand ving ons volk een Haay, welken zy opaten; ik echter heb de tanden van dezelve verzocht en gekregen. Zy vingen ook een Bennyt, die ons tot avond-maaltyd verstrekte, en zeer wel smaakte, gelyk ter zyner tyd met meer omstandigheden van deze visschen zal bericht worden.

Ontstaan ziektens en ongemakken.

De maand van April was voor ons doorgaans, wegens de grote stilte en de gelede onverdragelyke hitte, zeer bezwaarlyk en noottottig. Zoo lang wy onder de Linie zwerfden, woedede de scheurbuik geweldig onder het volk, mattede het zelve niet weinig af, en maakte het onbequaam tot den arbeid; daarenboven ontstonden ook verscheide zoorten van hete en dolle koortzen, welke de menschen door droefheid en allerlei gekke gedachten, tot wanhoop bragten, zoo dat men op dezelve als kleine kinderen moest passen.

Een karel springt onverhoeds overboord.

Ondertusschen kon men niet beletten, dat zekere Reusch, uit Gustrau in Meklenburg geboortig, den 2. April in zee sprong. Want vermids hy des morgens met den Ziekentrooster of scheeps-Domine nog gesproken en des middags met zyne Kameraden gegeten had, had men geen gedachten, dat hy onpasselyk of krankzinnig was; des na de middags bevond men echter, dat hy niet meer aan boord was, schoon niemand van het volk eigentlyk konde zeggen, wat van hem was geworden, of om welken tyd en uit wat oorzaak hy tot dien wanhoop gekomen was.

De Schryver heeft groot medelyden met dien mensch.

Ik beklaagde dien goeden man van herten, niet alleen wegens deszelfs bloed, maar wel voornamentlyk, om dat hy den 21. Maart zeer lang met my in gesprek was geweest, waar in hy my had geopenbaart, dat het Koninglyk-Pruissische en Keurvorstelyk-Brandenburgsch Duel-Edict hem uit zyn vaderland had gebannen, uit hoofde van het welk hy van alle nalatenschap van zyne ouders was ontzet, en als in elende verwezen, om dat hy voor dezen iemand te Berlyn geattaqueert, en dood gestoken had, waar door hy dan van besluit was geworden, om als een elendig zoldaat Oost-Indie te bezien, en aldaar zyn geluk te zoeken.

Heeft hem tot obferveren willen gebruiken.

Wyders had hy my verzocht, dat ik hem na onze komst aan de Kaap de Goede Hoop, by den Gouverneur zoude rekommanderen, ten einde myn mede-Observator te worden, met belofte, dat hy in alles getrouw met my zoude handelen, en ontrent alle voorvallende zaken zich gewillig aan my zoude onderwerpen, en buiten myn weten en bevel niets doen zoude.

Gelyk ik hem toenmaals myn woord gaf, en hem verzekerde, dat indien de gemelde Gouverneur niemand anders had of wist, die gestudeert had, om my toe te voegen, hy alle anderen, om dat hy met my op de Universiteit van Halle was geweest, voorgetrokken zoude worden; zoo was ook myn eenig voornemen, om zodanige belofte te houden, en hem daar door uit zulken elendigen toestand te redden, aangezien iemand, die in zyn leven weinig bedroefde dagen heeft gehad, het

zeer

zeer vreemd voorkomt, als hy t'huis wel opgetrokken en in zyne moeders keuken met lekkere spyzen groot gemaakt is, daar na in vreemde landen, met allerhande plomp volk huishouden moet.

Verkiest een ander.

Edoch dit bedroefde toeval, dat onder de twede graad dertig minuten Noorder-Polus hoogte gebeurde, onthefte ons beiden van onze gedane beloften, en deed my van besluit worden dat zekere Nicolaus van Willich, uit Hamburg geboortig, die my tot nu opgepast en dienst gedaan had, zoude by my blyven, schoon hy van de Mathesis niets wist, en daarenboven in cyferen en andere leeroeffeningen onervaren was, behalven het geen ik hem reeds had geleert, schoon ik wel wist, dat ik vry meer moeyte met hem zoude hebben als met een geoeffenden.

In die zelve maand, namentlyk den 4. April, stierf een ander van ons volk, genaamt Johannes Bayle, die ontrent ten 6 uuren 's morgens de geest gaf, en dien zelven avond ten 6 uuren, na geëindigde bedestonde, in 't byzyn van den Kapitein en den Boukhouder van het schip *Sandhorst*, die ons waren komen bezoeken, begraven of over boord gezet wierd.

Byzondre Scheeps-ziektens.

In dit geweest ontstonden allerhande zeldzame toevallen, onder anderen eene, waar van my niet heugt, ooit iets gelezen of gehoort te hebben, wordende door de zeeluiden *Roodhond* geheten, en is een zoort van ziekte, die juist niet gevaarlyk is, maar het gansche bove-lyf en de borst slaat uit, en word vol kleine ronde rode vlakjes, als of 'er hondert duizent vloo-beten waren, die onlydelyk jeuken; wanneer dezelve opgekrabt worden, loopt'er klaar water uit. Ondertusschen is die ziekte verder niet gevaarlyk, of veroorzaakt geen meer pyn. In tegendeel word dezelve de gene die daar mede behebt zyn, toegerekent als een teken van een aanstaande bestendige gezondheid, om dat de natuur daar door alle quade vochten en dampen uitjagen wil, zoo als ook nevens my meest alle onze manschap daar van aangestoken waren, die ook daar na bestendig gezond gebleven zyn.

Verklaring van de snelle reis by stilte.

De Lezer zoude hier konnen vragen, hoe het komt, dat terwyl ik ontrent de linie over stilte klaag, de reis echter zoo spoedig voortgaat, als of ze op 't sneltste afgelegt was, aangezien wy den 23. Maart nog 7 graaden van de Linie waren, wy ons den 27. dito maar 1 graad en 30 minuten daar af bevonden, hebbende alzoo binnen de tyd van 5 dagen 80 mylen afgelegt, zoo veel gelyk als wy van den 19. tot den 23. Maart, daar wy nog 7 graaden van de Linie lagen, vorderden, daarenboven zouden wy den 27. Maart nog maar een graad 30 minuten van de Linie zyn geweest, wanneer wy eerst recht zouden hebben moeten beginnen te zukkelen; ondertusschen zouden wy den 2. April weder 2 graden 30 minuten daar van af zyn geweest, zoo dat wy of te rug gezeilt moeten zyn, of daar moet een mislag tusschen de hoogte van de Noord en Zuid-Polen in geslopen zyn, of anders moet'er een openbare contradictie onder begrepen zyn.

Wederlegging van de voorgaande tenwerping.

Edoch op deze beide tegenwerpingen is licht te antwoorden, als men slechts den weg of kours van het schip, en de aangetoonde stilte gade slaat. Wat de eerste tegenwerping aanbelangt, dient te weten, dat het om en na by de Linie niet geoorlooft is, veel heen en weer te laveren, aangezien men zeer licht door de zee stroom weggevoert, en tegen wil in de bocht van Guinea kan worden gesleept, waar uit men zoo licht niet weder geraken kan.

Om die zelve rede heeft de Illustre Compagnie, achtervolgens hare instructie en de zee-kaarten, al-

le Kapiteins, Stuurlieden en andere voor schade gewaarschouwt, en word hen daar in zeer naauw aangetoont, hoe ver zy hier en daar derven komen, ten einde zy niet door den stroom weggeruckt worden.

Daarenboven is bekent, dat wanneer men recht toe, te weten van 't Noorden ten zuiden zeilt, 30 uuren binnen 24 uuren met een slappe koelte te zeilen, niet te veel kan worden gerekent, zynde nog geen 2 uuren in een uur, daar men echter, als de wind goed is, 4 uuren en meer in een uur kan vorderen. En zyn dienvolgens 80 duitsche mylen in 4 dagen niet eens zoo ver, als men met den eersten opslag wel meent; hoewel gemerkt den bochtigen weg, dien men houden moet, men ruim 80 mylen zoude konnen rekenen.

Wederlegging van den Schryver.

Wat nu de twede inwerping betreft alwaar van het te rug zeilen gewag word gemaakt, by de zeevaarders is het niets nieuws, dat men by stilte door den stroom dan voor dan achterwaards geraakt, want het geen dezelve op de eene tyd doet vorderen, zet hy op een anderen tyd weder te rug. Dienvolgens is, zonder het laveren heen en weder te rekenen, 't welk echter t'eenemaal niet kan worden vermyd, zeer licht te denken en te geloven, dat men een schip niet altyd aan een lyn kan houden, en het zelve trekken werwaards men wil, maar men moet zich na de toevallen schikken, welke de zee, de wind, de stroom en andere daarnevens komende oorzaken aanbieden, zoo als alles klaarder blykt, door dien wy den 7. April eerst onder de Linie quamen.

De Schryver passeert de Linie.

Dienvolgens waren wy den gemelden 7. April eerst recht onder de Linie, en vermids wy reeds langen tyd wynig of geen wind gehad, en ook nog geen hoop daar toe hadden, viel de hitte, die om deze streek zoo doordringend is, zoo fel op ons schip, dat wy alle meenden te smelten, en veroorzaakte vele ongemakken. Ondertusschen gaf de kring om de Maan, die wy reeds drie avonden na malkanderen hadden gezien, kort daar na eenige hoop, dat wy haast ander weder en beter wind zouden krygen, zoo als ook de hoop niet gantsch ydel was; aangezien wy naauwlyks eenige mylen over de Linie waren geraakt, of de *Travad*-wind, in de *Zona-Torrida* zeer gemeen, liet zich, niet zonder ons ongemene schrik op het lyf te jagen, horen.

Wat dit eigentlyk voor wind zy, van waar zy ontstaat, en wat hare *causa physica* of natuurlyke oorzaak zy, kan hier niet gevoegelyk worden gemeld; ondertusschen zal ik niet vergeten, wanneer ik in 't toekomende van de stormwinden der Kaap, door de Natuurkundigen *Ecnephiæ* genaamt, schryf, het nodige daar van by te brengen, konnende midlerwyl, het geen *Varenius* in zyne *Geohraphia Generali* van de *Ecnephiis* of *Travad*-winden boven heen schryft, worden nagelezen, schoon de van hem bygebragte oorzaken in alle delen den streek niet schynen te houden.

Teken van een harden storm.

Behalven dezen kring om de Maan hadden wy nog een ander teken van een haast volgenden zwaren wind, 't welk ons nooyt heeft gemist. Want gelyk de kring om de Maan ons een aangenamen Noord-Oosten wind voorzeide, gaven de Zee-zwaluwen ons ook vastelyk te kennen, dat wy haast een zwaar onweder of harden storm te vrezen hadden. En bevare zeeluiden zeggen dat dit vogeltje, 't welk doorgaans op 't roer rust, zich nooyt na by het schip laat zien, dan als 'er zwaar weder van regen of wint opkomen zal.

Wy hadden ons wel in staat gestelt, om het zelve af te wachten, maar wy dachten minst, om het geen

geen ons daar na trof. Den 9. April, zynde groene donderdag, waren wy 's morgens ten 8 uuren naauwlyks aan tafel gaan zitten, om te ontbyten, of men zag een blixem vergezelschapt van een afgryzelyke donderslag, die onze fokke mast, of eerder steng aan stukken sloeg, dat 'er stukken 6 duim dik en 15 ellen lang daar af in het schip vielen, daar wy echter voor heen geen blixem gezien of donder gehoort hadden.

Vermids de Kapitein meende, dat iemand uit het volk de stoutheid had gebruikt, een halve kartouw af te steken, sprong hy van tafel, en de Opper-Stuurman volgde hem. Zy vraagden beiden, wie zulks had gedaan? Wanneer zy echter na het voorste deel van het schip zagen, toonde het volk niet alleen, dat zy onschuldig waren, maar zy wierden ook met eenen de afgevalle stukken gewaar, en quamen derhalven in gantsch andere gedachten; bevallen daar op terstond, wyl geen brand onstaan, niemand van het volk beschadigt, en geen verder ongeluk veroorzaakt was, dat tegen den avond God daar voor gedankt en het volk van het afgryzelyk vloeken en ydel gebruiken van Godes naam, onder bedreiging van de onfeilbaar daar op volgende straffe ernstelyk afgemaant zoude worden.

Word geen mensch beschadigt.

Daar voor word God gedankt.

Hoe armhertig toenmaals de een den anderen aankeek, en hoe genadig de barmhertige God ons verschoonde, kan men in zulken toestand beter denken, als met vele woorden verhalen. Ondertusschen quam de schrick eerst recht aan, wanneer de Constabel, die nevens zyn volk in de kamer was, getuigde, dat de blixem-straal door de Constabels kamer tot achter het gat uit in zee geslagen was, en dat indien dezelve nog een plank beneden-waards was geslagen, in de kruid-kamer zouw gekomen zyn, en ons alle te zamen onfeilbaar in de lucht zoude hebben doen vliegen, om dat'er ruim 30 duizend pond buskruid in dezelve lag,

Was byna in de kruidkamer geraakt.

God heeft derhalven ons alle dit maal wederom in genade verschoont, en den brand verhoed, als ook alle menschen voor schade bewaart, schoon veel matrozen onder den mast stonden, toen die vlaag quam. Naderhand bevonden wy ook, toen de mast wierd afgenomen, dat hy rondom beschadigt was, dat de wimpel daar op, nevens het zeil, daar aan hangende, en eenige touwen aan stukken waren, kortom het was zoo bedroeft gestelt, dat het met geen tong kan worden uitgesproken, hoewel ons aan de andere kant tot troost verstrekte, dat niemand daar door beschadigt, en het schip niet verder in brand geraakt was.

Wat die blixem-straal beschadigt.

Nog dien zelven dag wierd de mast afgenomen, en een wang daar tegen gemaakt, om den zelven te styven, zoo dat hy den 11. dezes in staat was, om wederom opgerecht te worden, na dat hy alvorens met dun touw wakker bewoelt was, waar door de twee stukken, zoo vast in malkanderen waren gevoegt, dat men niet anders konde zien, voornamelyk wanneer dezelve op nieuw geteert was, of het was maar een stuk, en de matrozen hadden geen andere moeite daar mede, dan dat zy hem moesten helpen oprechten.

Het beschadigde word gerepareert.

Alzoo wy nu over de Linie zyn gekomen, zal de lezer het andermaal niet qualyk nemen, dat ik met korte woorden zeg, wat anderen voor my van deze streek hebben gehouden, en welke zeldzame zaken en historien zy daar van geschreven hebben, en wat ik zelf daar van heb ondervonden.

Na dat de Heer Erasmus Franciscus in zyne Oost-en West-Indische Lustgaarden kort voor pag. 939 heeft gezegt, dat de Linie maar een streek of hemelsteken is,

De Schryver verklaart een passagie uit Erasmus Franciscus.

waar

waar in de zon tweemaal des jaars komt, namentlyk den 22. Maart, en den 22. September, zoo zegt hy wyders, dat de scheeps-luiden alles tot dezen streek of teken rekenden dat binnen 6 graden, dat is, binnen 90 mylen aan dees zyde, en binnen 6 graden, of 90 mylen aan gene zyde van deze Linie legt, en was zy derhalven na de mening van den Heer Franciscus een streek, 180 mylen breedt.

Schoon ik nu veel op zee gezworven, en de Linie dikmaals gepasseert heb, heb ik dit voorgeven echter van geen bevaren zeeman gehoort, hoewel wy'er veel by ons hadden, en ik naderhand ook verscheide van hen heb gesproken, welke dien streek of linie ruim 20. maal gepasseert hadden, derhalven weet ik niet, wat hy daar mede wil zeggen, ten zy hy een byzonder Klimaat of luchtstreek, zoo als de Aardbeschryvers zeggen, daar mede wil verstaan, 't welk waarlyk gansch iets anders als deze Linie of Æquator, zyn zoude.

Nog een andere.

Daar benevens weet ik niet, een roodachtigen regen onder den zelven te hebben gezien of bespeurt, schoon de gemelde Auteur uit het 32. Kapittel van de Beschryving des Koningryks van Guinea; en uit een schipvaart van Peter Wilhelms Verhusen, zulk een voorstelt, en daar van verhaalt, dat dezelve niet alleen ongezond was, maar dat de klederen daar van zoo verteert wierden, dat men ze als boomwol, uit elkander kon plukken. Ja hy voegt daar by, dat zelfs wormen daar van groeiden, welke de klederen, ten ware zy ten eersten in de zee wierden gewasschen, en gedroogt, als de motten vernielden; en dit niet geschiedende, wierden ze vol vlakken, en de natte huid des lichaams vol bladers.

Heeft dezelve niet waar bevonden.

Dit alles is my en de genen die nevens my op het schip zyn geweest, niet wedervaren, niet tegenstaande wy by na recht onder de Linie, zoo als uit het voorgaande blykt, een zwaren regen gehad, in den zelven gestaan, het water daarenboven opgevangen en in vaten bewaart hebben; ten zy zodanige regen maar op een zekere tyd van het jaar viel waar van echter myn voorgemelde reis-gezelschap niets wist, en ook niets van had gehoort, hoewel zy de Linie op verscheide tyden gepasseert waren, zoo dat wy alzoo deze zaak zullen laten zoo als ze is.

Wederlegging van een ander voorgeven.

Dat ook de luizen, welke de menschen hadden, onder de Linie wegens de ongezonde lucht, zouden zyn gestorven, is andermaal een zaak, die ik van hem en van den gemelden Verhusen niet wel kan geloven, aangezien my het tegendeel bewust is, en lichtelyk kan begrepen worden, om dat de heete lucht, continueele zweet, en deze overvloedige luizen, maar geen vloyen, waar van ik niet heb gehoort, gezien of gevoelt, kan voortbrengen, te meer om dat men zich niet zoo dikwyls als te land, verschoont, of ook andere klederen aandoet.

Slecht water by de Linie.

Ondertusschen weet ik zeer wel, dat in het regenwater, en ook in het versche putwater, 't welk men met zich voert, om te drinken en daar mede te koken, wurmen wassen, na dat het zoo stinkt, dat men met de eene hand de kruik of kan heeft en met de andere hand de neus moet toe houden, om de stank niet te ruiken, schoon men denzelven na het drinken lelyk genoeg proeft. Dikmaals is het ons om deze streek gebeurt, dat wy de tanden dicht op malkanderen moesten houden, en het water daar door zuigen, ten einden de daar in gegroeide en krielende wurmen de doorgang te beletten, welke wy daarna weder met een vinger uit haalden en wegwierpen, en is alzoo het spreekwoord niet te vergeefs

geefs in de wereld, dat honger een fcherp zwaard is.

Regenwater word verboden te drinken.

Aan het gemene volk word verboden, veel van dit regenwater te drinken, niet ter oorzake van de ongezondheid van het water of de lucht, maar wyl het water over de planken of luiken lopende, veel pik of teer met zich neemt, en dienvolgens ongezond word; en word het derhalven alleenlyk opgevangen, om in tyd van nood, na dat het in de vaten wat geftaan heeft, en gezonken is, nog eenigzins voor den dorft te dienen, alzoo het zeewater gelyk de Heer Merklin in zyne Reis-befchryving een aardige hiftorie daar van bybrengt, tog onbruikbaar is, en niet dan met grote moeite en koften gediftileert, en bruikbaar kan worden gemaakt; of anders om het vuil goet daar in te fpoelen om dus niet genoodzaakt te zyn zee-water daar toe te gebruyken.

Grote dorft onder de Linie.

Uit dit gebrek aan water komt het, dat men onder de linie zoo groten dorft uitftaan moet, aangezien een ieder binnen den tyd van 24 uuren op't hoogfte maar eene kan vol water bekomt, en daar benevens in zulke felle hitte niet dan gezoute fpys krygt, welke gezoute fpys, als men ze een weynig wil weken, hare zoutigheid eerder in zee-water als in verfch water verlieft, gelyk zulks Lerius ook in zyne Braziliaanfche Reis-befchryving C. 4. waargenomen heeft; waar door echter deze eigenfchap ontftaat, en wat eigentlyk de natuurlyke oorzaak daar van zy, laat ik andere onderzoeken, terwyl ik te vrede ben, dat de ondervinding zelf myne leermeefterefſe geweeft is.

Voorflag om het water goed te houden.

Erafmus Francifcus in zyne Neder-Wereld maakt, pag. 208. gewag van een methode, waar van de Engelfchen zich bedienden, als zy bier na Jamaika in de Weft-Indien voerden, en op de reis zochten goed te houden. Hy zegt: Zy namen twee verfche eieren, en deden die in een vaatje van 5 maten, en na dat die eieren 14 dagen of een weinig langer daar in gelegen hadden, was de fchaal daar van af gegaan, zoo dat zy als wind-eieren waren, zynde alleenlyk met een huidje omgeven; eenigen tyd daar na was het wit ook bedurven, en bleef de doojer alleen goed, welke doojers ook het bier by een goeden fmaak hadden gehouden.

Laat zich niet practiferen.

Ik laat deze wyze van doen in hare volle waarde beruften. Ik zeg alleenlyk, dat op zulke manier het bier goed na Ooft-Indie te brengen, ondoenlyk en miffchien heel fchadelyk zoude zyn, aangezien de Engelfchen na Jamaika zeilende, niet behoeven de *Zonam Torridam* of verzengde lucht-ftreek, veel min de linie zelf te pafferen, alwaar de in het bier leggende eieren wel haaft zouden ftinkent worden, en een onaangenamen fmaak in het zelve brengen; daarenboven is de maat ook al te klein, en zoude men niet ver komen, als men om de 5 maat altyd nieuwe moeite zoude moeten doen, en indien men na proportie zoo veel eieren in een ganfch vat zoude willen werpen, zoude het nog minder flagen, om dat men zonder de eieren te breken niet wel op den bodem zoude konnen komen. Andere beweegredenen ga ik ditmaal met ftilzwygen voorby.

Hoe de Hollanders fcheepsbier bewaren.

De Hollanders, die zeer veel Brunswykfe, Zerbfter en andere fterke Hollandfche, Lubekfche, Breemfche enz., bieren na Ooft-Indie voeren, de flechte en dunne bieren echter konnen de reis over zoo weinig goed blyven, als dat't welk de Engelfchen na Jamaika zenden, verftaan dit kunfje, mynes bedunkens vry beter; want na dat zy diergelyke bieren in Holland op goede eike fuftagie met eizere hoepels wel verzien, hebben overgeftoken, en van den veelvuldigen droeffem gezuivert, doen

doen zy, voor zoo veel als ik heb konnen bemerken, verders niet daar aan, dan dat zy alle maanden de vaten met het zelve bier of by gebrek van dien, met eenig ander goed bier opvullen, en de boom van het vat, zoo dicht houden als mogelyk is, ten einde de indringende lucht van buiten geen ſchade kan doen, of het bier zuur zoude konnen worden of bederven, zelfs wanneer zy in de verzengde lucht-ſtreek of onder de linie een alteratie uitſtaan moeten.

Waarom het ſcheeps bier bederft.

By deze manier van bier te bewaren, bevinden de Hollanders zich meeſt zeer wel, ſchoon niet kan worden geloochent, dat wel eens een vat bederft en zuur word, of ook wel t'eenemaal uitloopt. Dit ontſtaat nogtans uit andere oorzaken, welke ik beducht zoude zyn te ontdekken, ten ware de zaak over bekent en openbaar was. Wanneer veel vaten met diergelyke drank in een ſchip op elkander leggen, kan men niet by de onderſte komen, om dezelve na behoren op te vullen, of anders daar na te zien. Wyders zyn alle vaten niet nieuw, en dikmaals wormſtekig, welke met ter tyd het ingenomen vocht laten uit lopen. Daarenboven gebeurt het wel, dat de Ruimwerkers of die in het hol van het ſchip moeten arbeiden, het welk doorgaans matrozen zyn, van tyd tot tyd uit een en meer vaten tappen en uit zuipen, en ziet men derhalven onder deze legé vaten nooyt eenige nattigheyd, waar uit men zoude konnen beſluiten, dat het bier daar uit gelekt was.

Wie zouder echter de moeite willen nemen, alle ſlinkſche ſtreken van het bootsvolk, om anderen het hare t'ontvreemden, op het papier te brengen? want zulks is aan den Kapitein, Stuurman en anderen zeer wel bekent; weshalven zy hen ook van den beginnen of aanwyzen, welke vaten in't byzonder, en welke aan de Compagnie toebehoren, en ook doorgaans hare byzondere vaten *Sanctum Sanctorum* het *Heylige der Heyligen* noemen, en daar mede te kennen geven, dat zy wel uit de Compagnies vaten maar niet uit de hare mogen drinken.

Welke wynen op het ſchip duurzaam zyn.

Wat aanbelangt de wynen; dezelve moeten zekerlyk niet nieuw, geſmeert of gezwavelt zyn, als welke na dat de zwavel verteert is heftig fermenteren, en dienvolgens zeer ras bederven. Slappe en ſlechte wynen ondergaan het zelve lot, ſchoon zy oud zyn, om dat zy de kracht van den geeſt, die ze goed moet houden, verliezen. Oude en zware wynen als Franſche, Rynſche, enz., ſchoon zy onder de Linie of in de verzengde lucht-ſtreek een kleine verandering moeten ondergaan, en als onklare kernmelk uitzien, en in de ſmaak verandert ſchynen, bekomen nogtans hare oude deugdzaamheid in verf, helderheid en ſmaak weder, als men dezelve nevens de gewone oppaſſing, maar tyd laat, en worden zy dikwyls, zoo als hier in Europa door het vervoeren van diergelyke waren geſchied, veel beter, als zy voorheen geweeſt zyn; gelyk dan bier en wyn, welke men na Ooſt-Indie voert, veel beter van ſmaak, klaarder en veel ſchoonder en helderder van verf zyn, als ze hier ooyt zouden zyn.

Hoe wyn en bier in Indie afgetapt word.

Wil echter iemand in Indie een vat bier of wyn ontſteken, en daar van drinken, mag zulks niet geſchieden, zoo als men hier gewoon is te doen, om dat zoo wel de lucht van buiten door de boom zoude indringen en een bederving veroorzaken, als de grote hitte en doordringende zonne-warmte den zmaak veranderen en bederven zoude; maar als men het bier of wyn wil beginnen, en ten einde goed houden, is men genoodzaakt, om het vat ten eerſten t'eenemaal in bouteilles of grote

cara-

carabaſſen, dat is, glazen van 15 tot 20 maat groot, af te tappen, en daar in te bewaren, ten einde de lucht daar op geen gewelt zoude konnen oeffenen.

Bier en wyn te bewaren.

Het bewaren geſchied aldus: Na dat men de Bouteilles of Carabaſſen ter dege heeft geſpoelt en uit laaten lopen, tapt men bier of wyn daar in. Vol zynde, ſtopt men ze met een kurk dicht toe en ſmeertze met pik ten einde daar geen lucht kan doordringen. Wil men ze echter lang laten ſtaan, en is men voor dezelve bevreeſt, giet men, alvorens de bouteilles worden gekurkt, een weinig oly op de wyn, en ſtopt ze vervolgens op de bovengemelde wys, daar na zet men deze glaze vaten in een koele plaats, tot dat men ze gebruiken wil. Zyn 'er grote Carabaſſen vol, die men niet op eenmaal kan gebruiken, tappen zy deze wederom op kleine bouteilles, op dezelve wys, zoo als reeds is gezegt, en gebruiken ze na hun welgevallen.

De victualien bederven dikmaals op zee.

Niet alleen water, bier en wyn bederven dikmaals, gelyk gemeld is, voornamelyk als men het bygebragte niet gebruikt, en men daar benevens lang onder de Linie blyft zukkelen, maar ook brood, tweebak en anderen ongezoute eetwaren, als erweten, bonen, gort, enz., 't welk alles geen wonder is. Want ſchoon het brood nog zoo hard is gebakken, de andere eetwaren ook beendroog zyn, is nogtans alles reeds eenige maanden out, eer het ſcheep gebragt word. Daarenboven kan niets de felle hitte wederſtaan, die in het ſchip valt, en de menſchen en vee afmat.

Edog op het eene ſchip meer als op het ander.

Edog is hier op geen algemene regel te maken, gemerkt 't eene ſchip van het ander niet alleen verſchilt in de ſnelheid van zeilen, maar men ziet ook, dat zommige ſchepen byna alle menſchen gezond houden, ſchoon zy langer als andere in zee zwerven; en dat wederom andere worden aangetroffen, die by na gene gezonde menſchen met zich konnen voeren, maar als met een quade lucht aangeſtoken zyn, van welke na het getuigenis van de ondervinding, vele in 't water byten en ſterven moeten.

Menig ſchip krygt wynig zieken.

My is bewuſt, en ik ben zelfs ooggetuige geweeſt, dat zeker ſchip, genaamt de Amazone, eens dertien maanden tuſſchen Holland en de kaap de Goede Hoop onder wege geweeſt is, terwyl een ieder van gedachten was, dat het vergaan, of genomen en in Vrankryk opgebragt was. Dit ſchip heeft ruim 6 of 7 maanden onder de linie, of ten minſten in de verzengde luchtſtreek gezworven, vermids het te dicht aan de bocht van Guinea gekomen was, alwaar het wegen tegenwind wachten moeſt. Wanneer het echter in de haven van de gemelde Kaap inliep had het weinig zieken, hebbende daarenboven nog minder doden onder wege gehad, 't welk de bovengemelde regel algemeen zynde, nooyt zoude hebben konnen geſchieden.

Waar zulks van daan komt.

Dit alles word veroorzaakt door de veranderlyke en weinige wind, welke men om deze ſtreek gewaar word, en ſchoon 'er menigmaal een *Travad*-wind, of zodanig een wind op komt, die zoo als de Jeſuit Tachart in zyne Siamſche Reis p. m. 48 meld, merendeels met donder en blixem verzelt is, en de kleine vuurtjes, door de Portugeezen *St. Telmo* genaamt, en door de Heidenen onder den naam van Caſtor en Pollux aangebeden, zich dikwyls naalds-wyze op de maſten, ſtengen en ſtukken kanon laten zien, duurt dezelve echter zeer zelden langer als een half uur, behalven dat hy meeſt altyd uit een verkeerden hoek komt.

Dienvolgens brengt hy de zeevaarders zeer zelden groot voordeel, maar jaagt hen eerder van hunnen

hunnen ouden kours, of te rug, dan dat hy hen doet vorderen. Wy hebben zelven een gehele graad moeten te rug wyken, en wegens de ſtilte van den wind moeten zukkelen, zoo als hier voren bericht is.

Waarom men dikwyls moet te rug zeilen.

Ondertuſſchen is'er nog een andere oorzaak, waarom men dikwils te rug moet zeilen, eer en alvorens men de Linie paſſeren kan. Wanneer men de Linie niet tuſſchen de 350 en 360 graden breete kan doorkomen, loopt men groot gevaar, van in den ſtroom verwart, en na de Bocht van Guinea geſleept te worden; om uyt dezelven te geraken en zyne reis te vervolgen, is men genootzaakt te rug te keren, en de Linie tuſſchen de gemelde 10 graden te doorſnyden, gelyk zulks uyt het voorbeeld van het eerſtgemelde ſchip de Amazone, genoegzaam kan worden bewezen.

De Schryver weet niets van aderlaten.

De Heer Stäbbe, een Engelſch Genees-meeſter, verhaalt, dat 'er wegens de ongezonde lucht en het verhitte bloed onder de Linie, niets gezonders was bevonden, als het aderlaten, gelyk de gemelde Franciscus in zyne Neder-Wereld p. 402 bericht, zulks uit de *Actis Anglicanis* Anni 1668. getrokken te hebben. Ik heb op myne reis diergelyks niet geobſerveert, en ook niet gezien, dat iemand een ader geopent is. Ondertuſſchen bleven wy, God danck! allen gezond, zoo dat dit voor geen algemenen regel kan worden aangenomen, en mag miſſchien het gemelde onderſcheid der ſchepen hier wel plaats vinden. Ik was nogtans zeer wel, en heb zelf gezien, dat verſcheide zoorten van dolle koortzen hebben gewoed, die evenwel zonder aderlaten genezen zyn, en is niemand daar van geſturven, als de bewuſte Reuſche, die in zee geſprongen is.

Het dopen onder de Linie is door de Hollanders afgeſchaft.

Ook is de mode van vreemdelingen onder de linie te dopen, door de Nederlandſche Ooſt-Indiſche Compagnie t'eenemaal afgeſchaft, ſchoon die langen tyd in zwang geweeſt is, zoo als meeſt alle Reis-beſchryvingen daar van melding maken. Wat ik echter van het losbranden van het geſchut zal houden, waar van de gemelde Franciscus l. c. p. 401. gewag maakt, weet ik niet te zeggen, om dat my niets diergelyks is voorgekomen, en daarenboven van myne reisgenoten, die echter dikwyls de linie gepaſſeert hebben, niets daar van heb konnen vernemen. Edoch ik acht, dat hy op de gebruikelykheden der Franſchen, welke de Baron de la Hontan in zyne nieuwſte reizen na Noord-Indie p. 6. en op die der Portugeezen, welke P. Zucchelli in zyne Reis-beſchryving na Congo pag. 66. beſchryft, het oog hebbe; dog wil ik hier van geen ander oordeel by voegen.

Nu keer ik weder tot myn voorgaande verhaal, en zegge, dat na de Paaſchdagen, die op den 12 April viel, waar op het by na altoos heeft geregent, en wy 't onder de door de zonne hoogte bekome Zuider-Pool hoogte van 5 graaden 31 minuten hielden, niets byzonders is voorgevallen, ten ware ik de wind, het weer, de cours van ons ſchip, de verheffing van 't aſpunt, en de declinatie van den zeilſteen wilde verhalen. Den 14. zag ik voor de eerſtemaal een zwarte donkere wolk midden in den Melkweg, welke zekerlyk iets zonderlings was.

Van een byzondere wolk in den Melkweg.

De zaak is in 't kort als volgt: Midden in de *Viâ Lacteâ* of Melkweg, na by het zuid-kruis; zoo als de hedendaagſche Sterrekundigen dezelve noemen, of *Ptolomeus*, by de achterſte voeten van den *Centaurus*, en wel naby of eerder tuſſchen de ſterren door *Bayerus* in zyne *Uranometria* of Hemel-meet-kunde met de Griekſche taalletters ζ en ξ betekent, bevind zich een zwarte donkere wolk,

wolk, welke of door hare natuurlyke zwartheid, of om dat ze in 't midde van den witten Melkweg ſtaat, en derhalven zoo donker ſchynt, niet zoo zeer wegens de verf, als veeleer door hare byzondere beweging, welke zy met de vaſte ſterren en den Melkweg gemeen heeft, van alle andere wolken onderſcheiden is.

Hare figuur en groote.

Hare figuur is langwerpig rond als een ei; haar langer *Diameter* overtreft eenigzins de wydte van beide voorgemelde ſterren, en korter Diameter kan dezelve niet eens halen. Hare zwartheid overtreft niet alleen andere wolken, maar zy is veel zwarter als de klaarſte lucht by donkere nacht. Ook ſchynt haar *locus* of plaats veel dieper als het overige des hemels, waar aan de ſterre zich laten zien, ten zy de helderheid van den Melkweg het oog bedriege, en in't oordeel misleide. Hare beweging echter, gelyk ik die heb waargenomen, is met de Fix-ſterren eenerlei, aangezien ik haren beweeglyken *Situm* veelmaals geobſerveert heb.

By helder manenſchyn leek de verf een weinig bleker, en ik acht, dat het helder maanlicht de oorzaak daar van was, zoo als men in zulke nachten ook zoo veel ſterren niet ziet, dan als dezelve ganſch niet, of ten minſten zoo veel niet ſchynt. Daarenboven ſcheenen de Diametri of middellynen iets korter, om dat ze juiſt ook door het heldermaanlicht als zamen of in getrokken waren.

Wat het ſcheepsvolk daar van meent.

Vele zeelieden, zyn van gedachten, dat men deze wolk altyd ziet, als de wind uit het Ooſten of Zuid-Ooſten komt, of komen zal, maar ik kan zulks voor geen onwederſprekelyke waarheid aannemen; ten dele om dat de veelvoudige waarnemingen my van het tegendeel hebben overtuigt, en ook vermids hunne andere meningen my daar van afhouden, aangezien zy wegens de *Via Lactea* ook van de dwaze mening zyn, dat de wind gemeenlyk uit een ſtreek zoude ontſtaan, daar zy den gemelden Melkweg zien opgaan, het welk zekerlyk even zo zwaar is als het voorgaande.

Daarenboven geloven zy ook op eene goede Ariſtoteliſche manier, dat de gemelde Melkweg maar een Meteoron of hoogvliegende damp is, die de beweging der winden æmuleert, en alzo niet vaſt aan den Hemel ſtaat, het welk wederom een ſtelling is, die reeds voor langen tyd uit de ware philoſooffche ſcholen is gebannen.

Het Schip Sandhorſt doed een zeyn.

Terwyl ik nu myne gedagten met deze wolk bezig hield, zagen onze Stuurlieden een leer, welke het ſchip Sandhorſt aan de grote ree, dat is een dwarshout aan den maſt, had opgehangen, die met touwen aan de opgerechten maſt was vaſt gemaakt, ten einde de zeilen daar aan te ſlaan, uit te ſpannen, en tegen de daar in vallende wind te richten. Wy merkten hier uit, dat zulks een teken was, dat het ſchip iets ontbrak, en dat wy met ons ſchip klaar moeſten zyn, om het zelve te helpen; dog wat 'er eigentlyk aan heeft geſcheelt, of het een vreemd ſchip heeft ontdekt, dan of zich iets anders in het ſchip heeft toegedragen, zulks hebben wy nooyt te weten gekregen; en vermids wy niets zagen, en den volgenden dag ook verders niets vernamen, hebben wy het zelve ook niet konnen ſeconderen.

De Schryver komt op een gevaarlyke plaats.

Tegen den 22. en 23. April raakten wy met ons ſchip weder op een gevaarlyke plaats, niet ver van den Braziliſchen oever, 't welk men by helder weder zeer duidelyk zien kon, aangezien daar veel klippen onder water, of gelyk *Anderſon Lib.* I. *c.* 2. in zyn Reisbeſchryving wil, een blinde onreine grond zich bevind, welke men wegens den wind moet

 door-

doorzeilen, en onmogelyk myden kan. Den 24. van die zelve maand zagen wy echter uit de verheffing van 't Aspunt, zynde 18 graden 31 minuten austral., dat wy God lof, het gevaar ontlopen en die gevaarlyke Syrten verby waren.

Hoe dezelve genoemt word.

De Portugeezen noemen dezelve in hunne Taal *Abrolhos*, het welk in Duitsch zoo veel betekent, als, ziet voor u, wordende in de Latynsche spraak geheten *Aperi oculos*. Deze blinde klippen stiekken na het voorgeven van den gemelden Anderson *loc. cit.* van de Brazilsche kusten ruim tachtig mylen zeewaards in, voor welke de Oost-Indische schepen zeer vrezen, om dat de stroom haar zeer licht van haren loop kan brengen, en haar doen aan stukken stoten.

Is zeer gevaarlyk.

Dit gevaar is zoo groot, dat door dien'er menig schip gestrand en aan stukken geslagen is, de Illustre Oost-Indische Compagnie goed heeft gevonden, aan ieder Bak in het byzonder in het schip een maat Spaansche wyn te laten geven, als zy de *Abrolhos* gepasseert zyn. Daarbenevens heeft de gemelde Compagnie uitdrukkelyk order gegeven, dat de *Abrolhos* gepasseert zynde, van alle de gene die zich op het schip bevinden, een algemenen dank-dag moet worden gehouden, om God voor zyne genadige zorg en verlossing uit het gevaar te danken, gelyk zulks dan ook den 27. April verricht wierd. Waar uit alzoo genoegzaam blykt, dat het gevaar niet klyn moet zyn; om dat de Illustre Compagnie zelf zich aan de welvaaart van haar schip en de daar op zynde menschen zoo veel laat gelegen zyn, en geen kosten ontziet, om hen een verquikking te geven, na dat zy het gevaar ontkomen zyn.

Daar word een dank-dag gehouden.

Curieuse *Phasis Lunæ.*

Den 24. April heb ik 's avonds een zeer curieuse observatie *circa Phasin primam ac novissimam Lunæ*, van den beroemden sterrekundigen *Johannes Hevelius* in zyne *Selenographia* of Maan-beschryving aldus genaamt, gehad, welke wyl ik nooyt diergelyks heb gezien, en ook niet weet, dat buiten den voorgemelden Hevelius, iemand iets daar van heeft geschreven, my wel de moeite waard schynt, hier by te voegen, en aan den lezer mede te delen, schoon het verhaal tegen myne gewoonte wat te veel uitdeyen, en misschien zelfs onaangenaam worden zal.

Wanneer en waar ze waargenomen is.

Dienvolgens dient tot naricht, dat ik deze observatie op den gemelden dag tegen het vallen van den avond, tusschen 6 en 7 uuren heb waargenomen, wanneer de *Conjunctio Solis & Lunæ* of de nieuwe Maan nauwlyks 30 uuren vooraf gegaan was. Dit *Tempo* kon nog tamelyk wel worden waargenomen, om dat wy ons toenmaals met ons schip in de *Zona Torrida* of verzengde luchtstreek bevonden, aangezien de *Latitudo Loci*, of anders de *Elevatio Poli Australis*, en der Stuurluiden Observatie niet meer dan 19 graden 38 minuten bedroeg; de *Longitudo Loci*, of de distantie van de plaats des observatie van den eersten *Meridiano* daarentegen, was na het bericht der Stuurluiden 249 graden, voor zoo veel men het *Primum Meridianum* voor het Kanarisch eiland Teneriffe ziet. Wat nu het onderscheid der middags-cirkels aanbelangt, zulks kan niet groot zyn, als men beide de *Meridianos* vergelykt, en de nieuwe maan daar van zoude wille beginnen; derhalven zal ik met voordacht hier van niet spreken, om dat van de *Longitudo* of distantie zoo als men ze op zee observeert, niet al te grote zekerheid en vastigheid, te beloven of te hopen is.

Hoe ze geschapen was.

Wat verder de Observatie zelf betreft, die ik wegen het slingeren van het schip, nog met myne instrumenten nog met het kleinste perspectief van 6 voet, nauw betrach-

1. Hoe de Hottentotten de Draag-Ossen maken. 2. en dezelve behandelen.

H. Elgersma fecit.

trachten kon, zoo is gewis, dat ik dien *Phasin priman ac novissimam Lunæ* nooyt op zodanige wys gezien of van andere gezien te zyn gehoort, veel min gelezen heb. Want de beide spits toelopende horens, strekken ziet alleen ver over de helft van de maan, maar zy raakten schier aan elkanderen, zoo dat van de gansche Maan-kring naauwlyks het zesde deel over bleef, 't welk by na zoo helder scheen als de overige helder schynende Maan. En vermids het binnenste van de Maan van den *Lumine Secundario* nog tamelyk verlicht wierd, waar door beide horens ook schenen aan elkander te raken, alzoo dat het voorgemelde zesde deel der omkring van den Maan, door de *Radios Spurios* of neven-stralen verlicht, echter veel zwakker scheen, en dezelve by na de dikte van een strohalm uitmaakten, zoo verbeelde ik my niet anders, dan als of ik een *Eclipsin Solis annularem* zag. Het onderscheid was alleen, dat de binnenste *Nucleus Lunæ*, of het binnenste deel van de Maan niet zoo zwart of donker was, als by zulk een zonnen-taning.

Hare oorzaak.

Vermids ik echter myne ogen niet alleen vertrouwde, maar ook den Kapitein, Stuurman en eenige andere aanzette, om dit curieus en vreemd schouwspel der Natuur nevens my te zien, waren zy daar toe zeer willig en bereid, en bekrachtigden daar benevens niet alleen de voorgemelde verschyning, maar begonnen ook na deszelfs ware oorzaak te vragen. Hier door wierd ik in de verbeelding gesterkt, en ik had ook meer gelegenthyd om my aan de ware oorzaak gelegen te laten zyn, waarom dit *Phænomenon* in de verzengde Lucht-streek zich aldus vertoont had, om welke echter de daar by vele andere voorgevalle vragen uitvoerlyk te melden, hier nog de tyd nog de gelegentheid zulks toelaat; genoeg is het, dat ik voor dezen in een omstandigen brief aan den geleerden Nurenbergsche Professor in de Mathesis en de Natuurkunde, den Heer Johan Gabriel Doppelmayern, myne gedachten wydlopig heb geopenbaart, en om dezelve alhier uit de Latynsche in de Duytsche taal over te zetten, acht ik onnodig en van geen vrucht.

Haar *Lumen secundarium.*

Eindelyk was ook merkwaardig, dat haar *Lumen Secundarium* of mede-licht, 't welk de Maan van de aarde ontfangt, niet van een en dezelve glans, helderheid en schoonheid was. Alwaar het helder zonnelicht; dat de spitze horens verlichte, ophield, begon het medelicht den oosterlyken rand van de Maan veel helderder te maken, als het zelve in de overige delen van de Maan gezien wierd; en was het onderscheid tusschen deze en gene zoo groot, dat het byna leek, als of het binnenste *Lumen secundarium* een byzondere *Phasin*, of eigentlyk dat geene maakte, dat *Hevelius* op de gemelde plaats *curvatam* noemt; ondertusschen was zulks van helderheid veel zwakker als dat, 't welk door het helder zonnenlicht zelf veroorzaakt wierd, zoo als de heldere weerschyn aan den oosterlyken rand des Maans den 26. en 27. daar aan volgenden April dan ook zeer duidelyk te bekennen geweest is.

Verdere verklaring van dese Observatie.

Misschien mogt iemand hier op antwoorden en zeggen, dat de horens van de Maan ook door de heldere neven-stralen veroorzaakt en zoo wyd voortgezet zyn, als ik hier boven heb gemeld, maar schoon ik al toesta, dat de mede-stralen zoo wel dese *Phasin primam ac novissimam* als alle andere breder hebben konnen maken, en niet ontken, dat zy de horens in hare lengte een weinig hebben konnen veranderen, zoo zal echter niemand in staat zyn, om my te

te doen geloven, dat wyl het overige deel der horens by na ruim een derde part van een zol, welke men by de maan-taningen gebruikt, breed was, werwaards echter het mede-licht in zodanige helderheid niet kan komen, dat zeg ik, deze horens enkelyk en alleen van de mede-of nevenſtralen zoo lang en zoo ver zouden hebben konnen uitgeſtrekt worden, maar ben ik eerder van gevoelen, dat zy wel van de nevenſtralen hebben konnen breder gemaakt worden, maar dat ze niet alleen van dezelve maar ook van de ware zonne-ſtralen zyn gebeelt en ook zoo ver uitgerekt.

De Schryver onderwerpt zich aan de cenſure van anderen.

Des niet tegenſtaande onderwerp ik my zeer gaarn in dit geval aan het vernuftig oordeel van den lezer, en ben ik bereid, als andere liefhebbers en wetenſchap beminnende vrienden my van een beter konnen berichten en overtuigen, zeer gaarn toe te geven; en zegge midlerwyl alleenlyk, dat de beweeg-gronden, in den bovengemelden brief by gebragt, my als nog in myne mening ſtyven, welke echter te vertalen, de tyd nog plaats, zoo als reeds gezegt is, niet toelaaten.

Men ontdekt een vreemd ſchip.

Midlerwyle ga ik voort, en zegge wyders, dat wy den 26. April met het krieken van den dag een ſchip Noord-Ooſt van ons zagen, zonder dat wy konden weten, of het een van onze ſchepen of een vreemd ſchip was; edoch wyl het tegen den wind en alzoo van ons af zeilde, wierd het voor een vyandelyk ſchip gehouden, dat miſſchien uit de ſpaanſche Ooſt-Indien geld gehaalt had, en op de te rug reize was, en van ons vlood, om dat wy twee ſchepen uitmaakten. Wy wierden ook in deze giſſing geſterkt, om dat het vervolgens binnen twee uuren ganſch niet meer wierd gezien, zonder dat wy recht konden weten, of het een Spaanſch, Franſch of ook wel een ander ſchip was.

Daarentegen wierd den 27. April een kanon-ſchoot gedaan van het ſchip Sandhorſt, 't welk met eenen de vlag liet waajen, om ons daar mede te verwittigen, dat het land zag, ſchoon het nogtans van ons niet konde worden gezien; weshalven eenige matrozen order kregen, om boven in den maſt te klimmen, en te zien, wat'er eigentlyk te doen was. Zoo dra deze boven gekomen waren, ſchreeuwden zy met luider keel Land! Land! en gevraagt zynde, waar? antwoorden zy, Zuid-weſt van ons vooruit.

Daar wierd land ontdekt.

Men ſtevent derwaards aan.

Daar wy nu voor heen met een goeden Zuid-Ooſte wind Zuid-Zuid-Weſt hadden gezeilt, namen wy als nu met even dienzelven wind onzen cours eenigzins nader derwaards, om te duidelyker te zien, wat het eigentlyk voor land was, aangezien wy dat land voor de eerſtemaal ontdekkende, ruim 24 uuren daar af waren. Ondertuſſchen waren wy nauwlyks wat meer genadert, of wy wierden eenige hoge bergen gewaar welke de ſcheeps-luiden voor de ſpitze bergen der eilanden Trinidat en Aſcenſan, als welke onder deze verheffing van 't aspunt 20 graaden 3 minuten zouden leggen, hielden.

Na dat echter ten 3 uuren na de middag nog 3 hoge ſpitze bergen ontdekt wierden, waar van de eerſte Zuid-weſt ten Weſten, en de anderen eenigzins verder Zuid-Weſt van ons lagen, tuſſchen welke de eerſt ontdekte zich bevond, en in den beginne ſchenen twee te zyn, en daar na in en by malkanderen geſmolten waren; de derde en van ons verſt afgelege daarentegen Weſt ten Zuiden zich bevond, waren onze ſcheeps-lieden niet weinig in hare mening bedrogen, en konden zelfs niet recht zeggen, wat dit voor eilanden waren.

De

Twederlei meningen daar van.

De Kapitein nevens eenige andere beweerde, dat het de voorgemelde eilanden Trinidat en Afcenfan waren; maar de Opper-Stuurman en de Opper-Meester, welke beide deze reis reeds veelmaals gedaan hadden, zeiden, dat het de eilanden Maria d'Agosta en Martin Vaz waren; daar by voegende dat zy dezelve alle meermaalen gezien hadden. Vermids echter de Kapitein van zyne mening niet afwyken, en de anderen niet toegeven wilden, bleef de zaak onbeslist, tot dat eindelyk, ik weet niet, uit ernst of uit jok, om de omkundigheid te bedekken, de Opperstuurman en de Oppermeester den Kapitein toevielen, en alzoo eenpariglyk verzekerden, dat het de van den Kapitein genaamde eilanden Trinidat en Afcenfan waren.

Mening van den Schryver.

De dwaling, welke zekerlyk begaan zoude zyn, als het de laatste eilanden, te weten Maria d'Agosta en Martin Vaz waren, bestont waarlyk in byna 15 graden of ruim 400 uuren, als welke wy de Kaap de Goede Hoop nader zouden zyn geweest, en deze vergissing moest zedert ons vertrek van St. Jago zonder eenigen storm gescheid zyn; edoch konde dezelve door den sterken stroom, die tusschen Brazil en Afrika gaat, zeer licht worden verschoont als de scheep-luiden zelf elkander maar hadden willen verstaan. Ondertusschen quam, tot haar ongeluk, dat tegen den avond zich nog meer andere hoge spitze bergen lieten zien, welke waarlyk schoon 'er niets meer van wierd gerept, ten minsten het vermoeden by my versterkte, dat het niet de Trinidat en Afcenfan, maar de eilanden Maria d'Agosta en Martin Vaz zyn moesten.

Hoe het land uitzag.

De hoogte van deze uit het water stekende bergen, kan men uit het bovengemelde zeer licht opmaken, om dat men ze 24 uuren ver zien kon. De gedaante van dezelve zal daarentegen genoeg blyken, als ik zeg, dat ze een zuikerhoed tamelyk gelyk waren, en zommige ook met een ronde byekorf over een quamen. Het waren loutere klippen, zonder gras of eenige groente bedekt, en hadden geen of zeer kleine reeten; gelyk wy alles zeer duidelyk konden zien, toen wy eenige van dezelve zoo na verby stevenden, dat wy ze met een musket-schoot zouden hebben konnen bereiken. Ook was het water rondom vol visch zoo dat wy zeer licht een goede voorraad daer van hadden konnen opdoen, als wy eenig gebrek aan levens-middelen hadden gehad. Ondertusschen verlustigde ons het gezicht genoeg van de vele vliegende visschen, welke schoon ze door de gantsche verzengde lucht-streek genoeg te vinden zyn, echter nevens andere op zyn tyd zullen beschreven worden.

Het land verloren.

Na dat wy den 28. 's avonds kort voor het ondergaan van de Zon, de hoogste punt der bovengemelde zee-bergen Noord-West ten Noorden ten laatste maal zagen, en 13 mylen van dezelve af waren, gelyk de zee-vaarders zulks nog tamelyk wel uit de vaart van het schip, beter echter uit de verheffing van het Aspunt weten konnen, viel 'er tot den eersten Mey niets merkwaardigs voor, als op welken dag wy volgens de genome Zonne-hoogte en daar uit bekome *Elevatio Poli Australis*, welke was 23 graden 59 minuten bevonden, dat wy als nu God lof, den *Tropicum Capricorni*, en by gevolg den *Zonam Torridam* gepasseert waren; na dat acht gantsche weken al het vet, dat de een en de ander aan zyn lichaam had, uitgebraden, en verloren was.

Grote hoofd-pyn.

Wat hoofdpyn echter gedurende dien tyd meest al het volk heeft moeten uitstaan, hoe wel voor zoo veel my aanbelangt, ik daar over niet kan klagen, aangezien ik'er nu niet meer van weet, en ook in myn

myn ordentelyk dagboek niet veel daar van aangetekent vind, kan men zich niet licht voostellen, veel min beschryven. Ondertusschen is zedert myne laatste ziekte al het hoofd hair uit gevallen, en had ik hier geen een hair meer op myn hoofd, het welk my hier ook zeer wel te stade quam, en van veel zweeten bevryde, het welk hier buiten dat bang genoeg valt, en heeft zulks ook niet weinig geholpen, dat ik zoo veel hoofdpyn als anderen niet heb gehad.

De Schryver verliest al het hoofd-hair.

In de Zona Torrida regent het weinig.

Wat aanbelangt de menigte regen, die zoo als my is verhaalt, in de Zona Torrida zoude vallen, en waar door ik my vleide met de hoop, ontrent de hitte van de Zon verlichting te bekomen, ben ik in het Noorderlyk gedeelte van deze lucht-streek zeer weinig daar van gewaar geworden, ook heb ik myne Reis-genoten, welke dezelve meer hebben gepasseert, gantsch het tegendeel, voornamentlyk ontrent deze tyd van het jaar vernomen. In het zuidelyk gedeelte echter van die lucht-streek is 'er wel wat meer regen gevallen, hoe wel dezelve ook niet lang duurde, en doorgaans met sterke Travad-winden eindigde. Vermids ik van den aard van den regen en de Travad-winden reeds hier voren heb gesproken, is het onnodig, verder hier iets by te voegen.

Op dien zelve eersten Mey liet onze Kapitein, wyl het tamelyk schoon weder, en de wind veel gunstiger en niet al te sterk was, door een kanon-schoot en de opgestoke witte vlag aan den Kapitein van het schip Sandhorst een teken geven, dat hy met zyn sloep by ons aan boord zoude komen; midlerwyl trok onze Opper-Stuurman eenige *Longitudines* uit zyn Journaal, telde die op, toonde die aan den Kapitein en sprak daar over met hem, eer en alvorens de Kapitein van het schip Sandhorst aan ons boord quam.

Wat het land hier voren geweest is.

Uit welk alles, en wyl de Opperstuurman, na dat de Kapitein van het schip Sandhorst by ons was geweest, den volgenden dag eenige bladeren uit zyn Journaal scheurde, en den gantschen cours in de zee-kaarten veranderde, voornamentlyk wyl hy my niets wilde laten zien, maar met toornige woorden dede heene gaan; ik besluit, dat de reeds voor heen getoonde vergissing door deze zamenkomst bevonden is, en dat wy niet Trinidat of Ascensan, maar de eilanden van Maria d'Agosta en Martin Vaz zullen hebben gezien, het welk 15 graden scheelt, welke 15 graden echter door onzen bochtigen cours byna 600 uuren uitmaakten.

Het regent.

Daar na heeft het een paar dagen tamelyk geregent; welk regenwater door het boots-volk zoo veel mogelyk, opgevangen wierd, om zich daar mede te laven, of, wyl zulks verboden was, alzoo het pikachtig is, en veel ziektens, daar onder scheurbuik, veroorzaakt, daar mede te wasschen; want het zee-water dient daar toe niet, zoo als reeds boven is gemeld, en buiten dat wel zal bekent zyn. Den 6. Mey begon het wederom een weinig op te helderen, echter wierd als toen waargenomen, dat de Cours, dien men tot nu gehouden had, moest worden verandert, weshalven aan het schip Sandhorst door en kanon-schoot en het opsteken van de vlag, daar van kennis gegeven wierd.

Zware storm, die drie dagen duurde.

Kort daar op en nog dien zelven nagt, wierden wy van een zware storm uit den Noord-Oosten belopen, die den 7. 8. en 9. dezes aanhield, waar door dan al het volk ten laatste van het Gebed wegliep, en het schip zoo veel mogelyk was moesten zoeken te redden, terwyl het scheen als of de grote afgryzelyke baren, die over het schip als over een vast houtje sloegen, het zelve wilden bedekken.

On-

Ondertusschen was deze storm gantsch niet te vergelyken by den geen, van welken ik haast zal moeten spreken, en ook niet by dien, die wy in de Noord-zee uitgestaan hadden.

Gevaarlyke Travad-winden.

Daarentegen joegen den 10. en den 14. Mey de schielyk opkomende Travad-winden ons een veel groter schrik aan, als welke uit een gantsch andere hoek komenden, ons schip alle oogenblik schenen omver te werpen. En de laatste was voor al zeer schrikkelyk, om dat hy de zeilen eer wy ze konden innemen, tegen de drie masten aansloeg, en door het heen en weer slingeren, de baren met hopen in het schip dreef; waar door het dan ook gebeurde, dat een zeker Matroos tegen den zoogenaamde Knecht, een zeker stuk hout, geslagen en zodanig gedrukt wierd, dat het sleutel-been aan stukken raakte; ondertusschen hadden wy grote oorzaak God te danken, om dat geen van die beide woedende winden over een uur duurden.

De Schryver ziet Nubeculas of wolkjes by de Zuyd-Pool.

Ondertusschen had ik den 12. dezes het geluk, de beide wolkjes te zien, die het aldereerst door Hallejus naauw onderzocht zyn, en digt onder de Zuidpool staan. Onze Opper-Stuurman, die ze my wees, zeide, dat ze aan de Kaap de Goede Hoop altyd boven den Tafelberg stonden, en derhalven van hen de Kaapsche wolken genaamt wierden; ik heb ook daar na bevonden, zulks aldus te zyn, en ik geloof niet, dat het nodig zyn zoude, om alhier nader bericht daar van te geven.

Den 13. Mey vonden onze Zee-Officiers andermaal goed, om den cours te veranderen, het welk zy op de gewoonlyke wys wederom aan het schip Sandhorst bekent maakten, om dat zy de afwyking van het Compas verder niet nodig achteden, schoon ze voorheen 7 of 8 graaden groot geweest was. Ondertusschen geloof ik deze obzervatie niet te veel, hoewel ik ook niet van zins ben, om die ganschelyk te verwerpen, maar een naauwer onderzoek overlaten, welke te verrichten, my als nu niet voegt.

De Schryver maakt zich gereed tot de komst aan de Kaap.

Vermids daar benevens onze Zee-Officiers reeds vermoededen, dat wy na by de Kaap de Goede Hoop moesten zyn, pakte ik den 15. dezes myne dingen by malkanderen en kreeg ook iets van onzen Commandeur der zoldaten, om 't zelve in plaats van de verteerde victualien in myne kisten te leggen, en voor hem na het land te nemen om dat hy zich en niet buiten reden, verzekert hield, dat de goederen die aan my, welke door al de Heren Directeurs der Illustre Compagnie gerecommandeert was toebehoorden, niet zouden worden gevisiteert; ondertusschen landeden wy byna een maand daar na eerst aldaar, om dat wy door vele tegenwinden en den gestadigen regen, welke ontrent deze streek eenige dagen na malkanderen viel, opgehouden wierden.

Na dat wy den 12. Mey door het losbranden van een stuk kanon en het opsteken van de vlag, aan het schip Sandhorst een teken hadden gegeven, dat het nevens ons den cours zoude veranderen, begon het nog dienzelven middag uit een anderen hoek te waajen, veranderende de Zuid-oosten in den Noord-Oosten wind, en dwong ons alzoo, om van den vastgestelden cours eenigzins af te gaan. Dien nacht zagen wy blixen, welke ons om deze streek iets gevaarlyks dreigde, gelyk dan ook daar op een afgryzelyke menigte hagelstenen vielen, ruim zoo groot als een kleine noot, waar door ik overtuigt wierd van het geen onze Officiers voor heen dikmaals hadden gezegt, namelyk dat om deze tyd van het jaar zulks in dit gewest niets nieuws was, om dat zelfs in gelyke breedte tusschen

Noorden en Zuiden, de kouwde aan het Zuid gedeelte veel heftiger was, als tegen het Noorden. Ondertusschen is dit ook misschien de rede, dat de genen, die uit een zeer grote hitte komen, de indringende kouwde zoo wel niet konnen verdragen, als die altyd in de kouwde, en onder eene lucht-streek bestendig wonen.

Vervaarlyke storm.

Op deze hagelbui volgde in den nacht tusschen den 23. en 24. dezer een schromelyke storm uit het Zuiden ten Westen, welke alle voorgaande in heftigheid overtrof. De geldkisten van de Illustre Compagnie in de Kajuit of Boekhouders kamer, die ook te gelyk de Raadskamer en de algemene Eetzaal der Officiers is, raakten alle overhoop, schoon zy zeer vast gebonden, en naar gewoonte bezorgt waren, en dezelve ook de gantsche reis over onbeweeglyk waren staan gebleven. Wy hadden toenmaal 24 Kisten aan boord en in eider was 10 duizend guldens.

Doet grote schade.

Hier door wierd de Boekhouder of Onderkoopman, genaamt Johannes Trip, uit Amsterdam geboortig, welke zyne woning en slaapplaats in de Kajuit heeft, en ook toenmaals nog gerust in de pluimen lag, gedwongen, om den Kapitein tot hulp te roepen; vermids de gemelde kisten door het gestadig heen en weer rollen, als ook de tafels, banken, stoelen, porceleine schotels en borden, glazen, de grote *Martavane* (Indiaansche pot, houdende ruim 4 emmers, waar in het water altyd goed blyft) kortom alles wat in de Kajuit was, verbreyzelde.

Vergeefsche hulp.

Edoch al zyn bidden, kermen en smeken hielp by den Kapitein niet met al, latende hem door den wacht, die voor de Kajuit stond, ten andwoord geven dat hy hem onmogelyk helpen kon, voor en al eer hy boven op het schip de nodige ordres had gegeven, hoe alles in sulk nood weer te schikken, om zich zoo veel doenlyk, voor zinken te bewaren.

Resolutie van den Boekhouder.

Ondertusschen vermids de Boekhouder geen uitkomst zag, en alle oogenblik vreesde, dat het gantsche bovenste deel van het achterschip aan stukken zoude worden geslagen, alzoo hy wel kon begrypen, dat wanneer alles in de Kajuit was verbryzelt, het beschot ook aan stukken raken zou, of dat ten minsten de bodem moest inbreken, ging hy in een Kajuit venster zitten, met de beenen na buiten, met besluit, dat wanneer alles aan stukken sloeg en het schip verbryzelde, of van de baren zoude worden bedekt, als welk alles zeer licht had konnen gebeuren, als maar een kist daar door geslagen was, wyl evenwel de hoge en stoute baren over ons schip sloegen, zoo dat het volk, het welk reeds niets droog meer aan zich had, ruim een voet hoog in het water staan moest, dat hy in dat geval zeg ik, liever zelf in zee wilde springen, en trachten een plank met zwemmen magtig te worden, als op zulk een wys te verzuipen en zoo elendiglyk te sterven en te sneuvelen.

Groot ongemak by dezen storm.

Waarlyk het is onmogelyk uit te drukken, wat elendige last ons toenmaals overquam. Wy hadden een schip dat tot waterscheppen, als het maar een weinig slingerde, gelyk wy veelmaals hebben ondervonden, buiten dat zeer genegen was. Wy moesten 's middags, 's avonds en den gantschen 25. Mey, te weten, zoo lang als deze storm duurde, koude spys, kaas en brood voor lief nemen, om dat onze Kok onmogelyk koken, en door het heftig slngeren niets in de ketels houden kon.

De Schryver word uit het bed geworpen.

Niemand was tot nog toe, ja zelfs ik niet, die anders een goed vertrekje en schone gelegentheid had, door storm uit zyn bed gesmeten; maar dit maal heeft dit onge-

ongeluk niet alleen anderen, maar ook my getroffen, dat ik uit myn bed geworpen wierd, zo dat het hoofd, het welk tegen het beſchot ſloeg, my langen tyd daar na geweldig zeer deed. Daarenboven had men ſtaande de rys ook nog niet gezien, dat men over het ſchip touwen ſpande, om zich daar aan vaſt te houden, om niet door de baren tegens boord geſmeten te worden, zoo als nu geſchiedde.

Byzonder toeval in dezen ſtorm.

In deze hoogſt-ſchromelyke ſtorm was 'er een geval, 't welk treurig en te gelyk belachens waardig is; en ik hoope niet dat het de lezer qualyk zal duiden, dat ik het zelve als in onze grootſte elende gebeurt, hier in laſſe. De Commandeur der zoldaten, genaamt Johannes Timmerman, moeſt iets doen dat geen uitſtel kon lyden. Vermids echter op de ſchepen niet overal en voor elk een bequame gelegentheid is, om zich dien moeyelyken laſt quyt te maken, nam hy na ouder gewoonte, ſchoon hy verlof had om na de Kajuit te gaan, zyne toevlucht tot de Ruſtlyn, of na die plaats, werwaards doorgaans de Onder-Officiers gaan, om zich van hunne knellende en angſtvallige laſt t'ontdoen, wanneer zy buyten het ſchip moeten klimmen, en zich aan een touw of ſtrik van een leer vaſthouden; hy deed derhalven ook zoo en hield zich aan een touw zoo lang vaſt, tot dat hy van zynen laſt ontſlagen was.

De Commandeur der zoldaten loopt gevaar te verzuipen.

Middelerwyl quam'er een hoge ſtyve baar, welke den goeden Commandeur 18 tot 24 voet diep onder water zette, en eenigen tyd zoo ſtyf ſtaan bleef, tot dat ze eindelyk na verloop van 4 of 5 minuten brak, ons ſchip vol water maakte en over het zelven heen ſloeg.

Wy riepen hem ſterk toe, dat hy ten ware hy wilde verzuipen en van de woedende baren verſlonden worden, het touw maar wakker zoude vaſthouden, maar ſchoon zyne oogen op ons gewend waren, konde hy wegens het ruiſſchen der baren, ons niet verſtaan, of ons eenige antwoord geven.

Word gered.

Toen wy echter meeſt om hem verlegen en bezig waren, om van dit zeldzaam geval te ſpreken, en hem te beklagen, quam hy by ons, al lachende en zich verwonderende over de merkwaardige behoudenis Gods, vermids na zyne vertelling allerhande verwen voor zyn oogen waren gekomen, en hy niet had geweten, wat hy doen zoude, om dat het water zoo lang ſtaan bleef, dog dat hy eindelyk had beſloten, het touw vaſt te houden, het mogte gaan, zoo als het wilde.

Moet zelf over zyn ongeluk lachen.

Zyn leere broek, die vol water was, kon hy niet weder aan doen, maar was genoodzaakt, om gantſch andere klederen aan te trekken. Wanneer hy nu in een andere equipagie by ons verſcheen, moeſt hy zelf lachen, en wy waren blyde, dat wy het gewaande verloren Schaap weder gevonden hadden.

Van dezen tyd tot aan Pinxteren, welk feeſt op den 31. Mey viel, is 'er niets merkwaardigs voorgevallen, dan dat wy den tweden Juny op de gewoonlyke wys aan het ſchip Sandhorſt kennis gaven, dat het om ons te volgen, den Cours en het Compas veranderen moeſt.

Teken dat men naby de Kaap de Goede Hoop was.

Den 5. Juny ontrent 10 of 11 uuren 's avonds onſtond 'er een zware natte kouwde miſt, die by geen dauw te vergelyken was, en diergelyken wy zedert ons vertrek van St. Jago niet gezien of beſpeurt hadden. Ik vraagde aan onzen Opper-Stuurman, genaamt Johannis Sandvoort, die toenmaals de wacht had, na de oorzaak van dien miſt; ik ontfing tot antwoord; dat dit een vaſt en onfeilbaar kenteken was, dat wy als nu niet ver meer van de Kaap de Goede Hoop konden zyn; dat hy

 zulks

zulks niet alleen meenigmaal van oude Zeeluiden had horen zeggen, maar dat hy het ook uit eige ondervinding wist, alzo hy zoo menigmaal hy na Indien had gevaren, diergelyken mist na by de gemelde Kaap bespeurt had. Ik was over dit antwoord van herten verheugt, in hope, van als nu haast van dit bedroeft, moejelyk, angstvallig en schrikachtig zee-leven verlost te zyn; sloeg daar benevens ook te meer geloof aan het zeggen van den Opper-Stuurman, om dat diergelyke mist den volgenden dag wederom opquam.

Gedurende dien tyd vraagde ik nog naauwer na de wisheid van dit kenteken; dog wyl den 7. dezer diergelyken mist zich wederom liet zien, wierd my niet alleen nog meer vertroosting deswegen gegeven, maar in myne hoop versterkt, door dien zich dien zelven dag een zee-hond liet zien, als welke de gantsche zee door, niet als om deze streek van de Kaap de Goede Hoop gevonden worden. De gemelde zee-hond quam na ons schip zwemmen, hebbende de oogen styf op ons, als om ons te verwelkomen.

Veel zee-honden aan de Kaap.

Diergelyke dieren ziet men zeer veel aan de Kaap de Goede Hoop, en worden jaarlyks op het zoo genaamde Taxen-eiland by den ingang van den Saldanha-haven, en alzoo byna 60 uuren van de Kaap, eenige duyzend daar van dood geschoten, van dewelke daar na meest al de traan word gemaakt, die en door de Compagnie en door de borgers gebruikt word. Voor dezen heeft men ook een talloze menigte van die dieren gezien in het zogenaamde Robben-eiland, 't welk recht in den mond van de haven van de Kaap legt, welke echter die plaats hebben verlaten, na dat daar een huis voor de Banditen gebouwt is, en zich als nu op het voorgemelde Taxen-eiland neergeslagen, alwaar zy dat eiland voor haar zamelplaats houden; gelyk dan jaarlyks in de maand van October een zeker getal manschap derwaards word gezonden, om diergelyke dieren te doden, en uit het afgesneden spek traan te koken. De vellen of huiden zyn voor die zoort van Jagers, welke dezelve bereiden en 'er naderhand allerhande dingen, voornamelyk Tabaks-zakken van maken.

Nog een teken van de nabyheid van de Kaap.

Daar zyn nog wel meer tekens, waar aan de dikwyls varende schippers weten, wanneer zy niet ver van de Kaap zyn, als onder anderen kleine vogels als *Piquinen*, *Malagasen*, Duikers, Meeuwen en andere, veel min *Pampoesen*, of onder water groëjende dikke Rieten, gras en diergelyke; dog wyl wy ditmaal niets anders hebben gezien, zal ik van dezelve niet spreken, maar alleenlyk een Schryver, namelyk Vader *Tachart* aanwyzen, by wien in zyne Reis na *Siam p. m. 55. seq.* iets breders daar van kan worden nagelezen.

Valsche mening van de nabyheid van het land.

De twee eerste en voorgemelde tekens verheugden ons wel niet weinig, en wierden wy nog meer verbleid, toen iemand van het volk meende, dat hy den 8. dezer de hoge bergen van de Kaap de Goede Hoop zag; ondertusschen wanneer in den nacht tusschen den 8. en 9. Juny de voorgemelden mist uit bleef, en men verder geen blyken zag, wierden zoo wel onze Officiers als het gemene volk bedroeft, niet wetende, of zy zulks aan de opgehelderde lucht zouden toeschryven, dan of zy de Kaap de Goede Hoop reeds verby gezeilt waren.

Mening des Schryvers.

Ik was byna ook van het laatste gevoelen; om dat onze Bootsman, Cornelis Claas Quak, van Texel geboortig, my verhaalde, dat toen wy de eilanden van Kaap Verde wilden aan doen, onze Stuurluiden ook ontrent 10 graad. of 150 mylen oostelyker waren geweest,

weeſt, als zy hadden gemeent; en had dit ook te lichter konnen geſchieden, om dat zy wegens de bovengemelde eilanden, die wy den 27. April hebben gezien, in verſchil waren.

Valſch ontdekt land.

Edoch deze droefheid duurde niet lang, door dien nog dienzelven dag tegen den avond iemand van het volk, die boven in den maſt de wacht had, meende, dat hy het land van de bovengemelde Kaap zag; 't welk ſchoon het verkeert uitviel of ten minſten wegens de menigvuldige donkere en op den Horiſont leggende wolken niet duidelyk genoeg konde worden bekent, nogtans zoo veel te wege bragt, dat ieder wederom vergenoegt was; voornamelyk wyl de miſt den 9. dezer wederom opquam, en den 10. dezer met het krieken van den dag de hoge Tafel-berg boven de wolken uitſtak, ſchoon wy toen nog 19 mylen van de Kaap waren.

De Kaap word ontdekt.

Welke onbeſchryvelyke vreugd zulks onder al het volk veroorzaakte, is niet licht te geloven. Hoe vergenoegt echter de matroos was, die het land eerſt ontdekte, en duidelyk land riep, is daar uit af te nemen, om dat hy van de Illuſtre Ooſt-Indiſche Compagnie altyd een premie van 10 gulden te verwachten heeft, en door den Kapitein met een bouteille wyn, enz. beſchonken word.

Wy quamen echter wegens de verre diſtantie en de grote ſtilte, dien dag niet in den haven. Ondertuſſchen wanneer wy nog 12 mylen van daar waren, hadden wy het land gezien en op het Compas bevonden, dat het Ooſt ten Zuiden van ons af lag; derhalven maakten wy tegen den avond een by-legger, dat is, wy namen onze zeilen in, om by nacht door den ſtroom niet aan het land gerukt te worden, of voor ongeluk behoeven beducht te zyn.

De diepte van de zee word gepeilt.

Den volgenden dag, zynde den 11. Juny, hadden wy wederom grote ſtilte, en konden niet anders bemerken, dan dat de ſtroom van eb en vloed ons dan dicht tot aan het land en dan wederom eenigzins te rug zette. Wy hadden toenmaals den bovengemelden Tafel-berg Ooſt-Zuid-Ooſt van ons, en wierpen ten 5 uuren 's morgens het paſlood uit, om de diepte van de zee te peylen, en ook om den grond zelf te onderzoeken, of hy goed te ankeren was. Wy bevonden als toen, dat de zee nog 270 voet diep was, en dat de grond bequaam was, om het anker uit te werpen.

Verdere peiling der diepte.

Ten 9 uuren lieten wy het dieplood weder vallen, wanneer wy byna nog maar 3 uuren van het land waren, en bevonden, na dat ontrent een uur voor heen eerſt van het Leeuwen-hoofd, daar na ook van het Robben-eiland, een ſtuk kanon onzentwegen los gebrand was, dat de zee nog 108 voeten diep was. Eindelyk lieten wy tegen den middag andermaal het lood vallen, en bemerkten, dat 'er niet alleen goed ankergrond was, maar dat wy nog maar 96 voet diepte hadden.

De Schryver eindigt de reis.

Na dat wy nu bemerkten, dicht genoeg aan land te zyn, en niet wilden of derfden wagen, over de dwars door den haven lopende bank te zeilen, en onze matrozen daarenboven moede genoeg waren van het boegſeeren, zoo lieten wy op deze tyd het anker vallen, verzorgde alles zoo goed als wy konden, en maakten alzoo hier mede van onze vaart een einde, na dat wy zedert den 8. January tot den 12. Juny nergens dan aan het eiland van St. Jago aan land geweeſt of halte gehouden hadden.

Bevind zich in de haven aan de Kaap.

Wy vonden in de haven eenige ſchepen, welke wy in den beginne meenden, dat uit Ooſt-Indie waren gekomen, en na Europa wilden zeilen; edog wy vernamen dat de gemelde Retour-

Sche-

Schepen reeds voor 14 dagen waren vertrokken, en dat dese schepen die nog in de haven lagen, van onze reisgenoten waren, die met ons waren uitgelopen, en dat 'er al eenige van dezelve waren gepasseert en na Batavia gezeilt waren.

De Kapitein stapt aan land.

De Kapitein en de Boekhouder namen de sloep en voeren aan land, om hunne brieven aan den Gouverneur ter hand te stellen, dog ik had geen verlof om ditmaal met hen te gaan, voorgevende dat zulks tegens de orders van de Compagnie streed; ik moest dienvolgens geduld nemen, tot den 12. Juny, wanneer de Kapitein zelf de orders van den Gouverneur aan my bragt, en my op 't spoedigste by hem brengen moest.

Het zoude wel nodig zyn, om nog veel hier by te voegen, zoo ten opzichte van de *Terminos Nauticos*, als wel wat aanbelangt de Declinatie van den zeilsteen, de verheffing van 't aspunt en andere dingen meer, maar ik zie, dat dit Hoofdstuk tegen myn wil, reeds verdrietiger is gevallen, als ik gemeent had, en ben ik derhalven gedwongen, voor ditmaal te sluiten.

IV. HOOFTSTUK.

Van de vriendelyke en minnelyke bejegening van den Gouverneur Adriaan van der Stel, ontrent den Schryver by deszelfs komst, die echter onbestendig geweest is.

De Gouverneur had reeds bericht van des Schryvers komst. Verlangt den Schryver te zien. 'T geen hem gezegt word. De Schryver stapt aan land. Zyne dankzegging tot God. Laat zich aandienen. Word wel ontfangen. Des Gouverneurs voorstel. Die den Schryver in des Compagnies Tuyn brengt, en logeert hem aldaar. Vergunt hem veel vryheid. Wyst een plaats om te observeren. Die den Schryver niet wel aanstaat. Des Schryvers voorslag. Verdere beleeftheid van den Gouverneur. Brengt zyn goed aan land. Des Gouverneurs eerste gedrag jegens den Schryver. Dat niet lang duurde. De Schryver myd den Gouverneur. Deszelfs naturel. Veroorzaakt den Schryver moejelykheid wegens een wissel-brief. Word nogtans van hem beschonken. De rede waarom zulks geschiede. De haat van den Gouverneur neemt toe. Des Schryvers lasteraar staat aan de Kaap in goet credit. Deszelfs lof. Verandert uyt hovaardy. Byzonder gesprek. Hoe de Schryver zich gedroeg. Zyne openhertige reden, word verworpen. Verhaal van een byzonder verschil. Waar uyt het sproot. Word geslist. Vonnis. De Schryver is daar tegenwoordig. Word voltrokken.

NA dat ik te voren een oprecht naricht heb gegeven, hoe het op myne reis na de grote, beroemde en ver gelege Kaap van de Goede Hoop, gegaan is, welk bericht ik hope, dat niet onaangenaam zal zyn geweest, hoewel het wat wydlopig was, zoo zal ik dienvolgens de lezer ook tragten bekent te maken, het geen my by myne eerste aankomst aldaar, wedervaren is.

De Gouverneur had reeds bericht van des Schryvers komst.

Dienvolgens dient, dat wanneer ik den 12. Juny 1705. in de haven quam, reeds eenige en wel de meeste schepen van onze vloot aldaar

aldaar aangeland, en na gehouden ververſchings-tyd, welke gemeenlyk 2 of 3 weken duurt, na Batavia en Ceylon afgevaardigt waren. Deze hadden brieven van de Directeurs of Bewindhebbers der Ooſt-Indiſche Compagnie, uit Amſterdam voor den Gouverneur Willem Adriaan van der Stel mede gebragt, waar in gelyk van de andere belangen der Compagnie, alzoo ook in 't byzonder van my kennis gegeven was.

Verlangt den Schryver te zien.

Als vervolgens myn Kapitein, bovengemelde Adriaan Bogart, een man, die wegens zyne vernuftige ſcheeps-directie, grondige kennis der zee-vaart, luſt tot lezen van goede en nuttige boeken, en daar benevens vroom en godzalig leven wel verdient, dat ik van hem gewag maak, met zyn Onderkoopman, Hendrik Trip, na land was gevaren, om zyne aan den Gouverneur houdende brieven, die hy in Amſterdam had ontfangen, over te geven, en met eenen zynen gelukkigen komſt bekent te maken, vraagde deze ten eerſten na myne toeſtand; en wanneer hy verſtond, dat ik God lof, nog in goede gezondheid was, gaf hy aan den gemelden Kapitein bevel, dat hy zich ten eerſten weder aan boord begeven, en my by hem brengen zoude.

Zulks zegt men hem.

De Kapitein voerde dit bevel zonder tyd verzuim uit, quam aan het ſchip, en bragt my de aangename tyding, dat ik my ten eerſten tot den Gouverneur begeven moeſt. Want vermids hy reeds 14 dagen had geweten, dat ik komen zoude, verlangde hy zeer, dat ik by hem quam, om met my te ſpreken; daar by voegende, dat de Gouverneur het zeer qualyk had genomen, dat hy my niet ten eerſten met zich gebragt had.

Stapt aan land.

Derhalven maakte ik my ten eerſte klaar, en trad met hem in onze ſloep; wanneer ik echter voet op het vaſte land en in het zand zette, dacht ik daar by om myne ſchuldige plicht, achtervolgens dewelke ik mynen God voor de goede krachtdadige byſtand en trouw-vaderlyke genadige hulp, ſtaande de reis my en myne lieve Reigenoten beſtendig bewezen, hert-grondig en ootmoedig dank te zeggen, oneindig gehouden was.

Zyne dankzegging tot God.

Na dat ik mynen Kapitein had verlaten, ging ik langzaam voort, en dankte God in myne gedachten; ik bad vervolgens ootmoediglyk, dat hy my in dit Heidenſch land ook in zyne heilige beſcherming nemen wilde, en niet toelaten dat my eenig ongeluk, voornamentlyk dat myne Ziel ſchadelyk zoude konnen zyn, mogte overkomen.

Laat zich aandienen.

Onder zulk ootmoedig en yverig ſmeken, ging ik ſtil voort, quam eindelyk in de Veſting, waar in de Gouverneur en andere hoge Bedienden van de Compagnie wonen. Wanneer ik aan de woning van den gemelden Gouverneur quam, liet ik my door een zwarten ſlaaf by hem aandienen, en wierd ten eerſten ter gehoor toegelaten.

Wierd wel ontfangen.

Na afgelegde plichtplegingen en ter hand geſtelde brieven, welke ik van den Burgermeeſter van Amſterdam, Nicolaas Witſen, van den Heer Hartzoeker uit Duſſeldorp, en van den Baron van Kroſik uit Berlyn, aan denzelven hadde medegebragt, betuigde de Gouverneur my met veel woorden, hoe lief hem myne komſt was, aangezien nu iemand uit Holland of Europa was gekomen, waar mede hy zyne ledige uuren zoude konnen doorbrengen; daar by voegende, dat alle andere, voor my aldaar aangekomen, enkelyk en alleen om haar profyt, en niet om het merkwaardigſte te bezichtigen, die reis gedaan hadden.

Voorſtel des Gouverneurs.

Hier op vraagde hy my, of ik liever eenzaam en ſtil, of in gezel-

zelfschap van andere menschen wonen wilde? En hem rondborstig en openhartig geantwoord hebbende, dat als het zyn konde, en 'er bequame gelegentheid was, ik zekerlyk liever eenzaam en stil, als onder het gewoel en getier van het volk te wonen zocht, vermids deze levenswys met myne verrichtingen best overeen quam, vond de gemelde Gouverneur zulks goed, liet ten eersten door zyn slaaf zyn rotting en degen brengen, en ging alzoo onder Trompetten-geschal met my door de wacht uit de Vesting.

Brengt den Schryver in de Compagnies Tuin.

Hy bragt my in den zeer beroemden groten schonen Tuin der Compagnie, waar in een net gebouw met grote en aangename vertrekken was. Hy liet alles openen, en zeide, dat vermids deze plaats tot zyn vermaak diende, hy my ook een woning daar in wilde vergunnen, ten einde ik niet alleen het vermaak van den Tuin nevens hem zoude hebben, maar dat ik ook myn wensch, door stil en eenzaam te leven, krygen mogt; en door dien hy gewoon was, om zeer dikwils aldaar tafel te houden, waar toe een nette en bequame grote keuken daar nevens gebouwt was, zo konde ik my nevens hem en de zynen insgelyks daar van bedienen, 't welk my te beter zoude komen, om dat de burgers maar geld van de vreemdelingen en tafel-genoten zochten te perssen.

Logeert hem daar.

Verleent hem veel vryheid.

Wyders liet hy aan den Tuinman bevel geven, dat hy, nog iemand van zyne toegevoegde slaven de stoutheid zouden gebruiken, om my eenige vruchten, welke die ook zouden mogen zyn, als zy ryp waren, te wygeren, of te beletten dat ik 'er zoo veel als ik tot myn gebruik zoude van noden hebben, mogt afplukken en genieten. Daarenboven gaf hy aan den slaaf, die over het huis was gestelt, en aan de slavin, die het keuken-werk moest doen, mondeling bevel, dat zy my zouden oppassen, en doen dat ik haar zoude gebieden, gelyk zy dan ook dit bevel in den beginne getrouw naquamen; dog naderhand zeer dikmaals vergaten, zoo als ter zyner tyd zal bericht worden.

Slaat een plaats tot observeren voor.

Hier by bleef het nog niet; hy gaf my volkome vryheid, om na een bequame plaats om te zien, alwaar ik myne instrumenten zoude konnen oprechten, en gevoeglyk gebruiken; daar by voegende, dat hy gaarne zoude zien dat zy of naby de Kaap, of by een van zyne Buite-plaatzen opgerecht waren, ten einde hy zelf by ledige uuren het vergenoegen zoude konnen hebben, om de Observatie by te wonen; waar by dient aangemerkt te worden, dat men niet alleen dit eerstgemelde Lust-huis tot zyn vermaak had gebouwt, maar dat men 'er ook een aan het zoogenaamde rond boschje, een groot uur van de Vesting, en den aldaar voor de Illustre Compagnie aangelegde lust-boom en wyngaarden, aan hem tot zyn vermaak ingeruimt had.

Staat den Schryver niet wel aan.

Wanneer ik hem eenige dagen daar na te kennen gaf, dat na by de Kaap na een bequame plaats had gezocht, maar dat ik 'er geen had gevonden, ten zy men aan de zoo genaamde waterplaats, welke achter den Leeuwen-berg legt, en alwaar voor dezen een vierkant bolwerk is geweest, zoo als ik uit de overblyfzels zien konde, een hutje oprechte, en die plaats met palissaden afperkte, ten einde ik myne dingen by nacht daar in zoude konnen bewaren; en ook het vee, als paarden, ossen, bokken, schapen, enz. daar by niet komen, en de opgerechte en nacht en dag staan blyvende instrumenten omver werpen, ja moedwillige menschen dezelve stelen of vernielen zouden konnen. Hier op gaf hy my tot antwoord, dat de orders welke hy

van de Compagnie had ontfangen, wel behelsden dat hy my een Observatorium zoude laten bouwen, dog dat de kosten hier zoo hoog liepen, dat het geen ik wilde hebben, ontrent 1000 florenen zoude bedragen; weshalven hy dien zelven middag, na dat ik de maaltyd met hem had gehouden, met my na het ronde bosſchje ryden wilde, om te zien of daar een bequame plaats zoude te vinden zyn; het welk zoo zynde, noodwendig oorzaak zoude zyn, dat ik de aangeweze woning verlaten, en met zak en pak derwaards zoude hebben moeten trekken; edoch konde hy my verzekeren, dat aldaar al zoo vergenoegt en nog veel eenzamer zoude leven konnen. Zo dra als de middag-maaltyd geeindigt was, gingen wy in zyne koets zitten, en reden na het gemeld rond bosſchje. Ik zag rondom, ging op het huis, en na de tegen over leggende onbebouwde hei, maar bevond wederom dat de hoge Tafel-Duivels en andere bergen ons in den weg ſtonden, en het gezicht van den Horizont benamen.

Des Schryvers voorſlag.

Wy keerden derhalven onverrichter zake na de Kaap, wanneer ik gelegentheid nam te zeggen, dat vermids het bouwen van een huis zoo hoog zoude komen te ſtaan, ik my alzoo op een bolwerk in de Veſting begeven, en myne inſtrumenten aldaar oprechten wilde, alzoo de bouw-materialen en handwerksluiden reeds daar in waren, en ook wyl myne inſtrumenten door de daar by ſtaande wacht beter bewaart zouden zyn. Dit voorſtel behaagde hem wel, en hy voegde daar by, dat hy het bolwerk, Buren genaamt, wel het beſte en bequaamſte daar toe oordeelde, om dat het een veel vryer Horizont had als de anderen; aangezien het zich diepſt in zee ſtrekte, en van de naby gelege bergen bevryd was. Dit wierd ook aldus bevonden, maar de Leeuwenberg benam my den ondergang van de ſterren, en de wacht had weinig zorg voor myne inſtrumenten, zo als de ondervinding my daar na geleert heeft.

Verdere beleeftheid van den Gouverneur.

Om niet met ſtilzwygen verby te gaan de beleeftheid van den Gouverneur, welke hy my verder by de eerſte opwachting liet blyken, zal ik die met korte woorden hier by voegen. Uit de eerſtgemelde Tuin van de Compagnie, alwaar hy my een woning had aangewezen, bragt hy my by een van zyne goede vrienden, in het huis van den Secretaris van de Weeskamer en Zieken-trooſter Albert Koopman; alwaar ook op zyn order, terwyl ik met hem een glas brandewyn dronk, en een pyp tabak rookte, de Onderkoopman en Garnizoens Boekhouder, Jakobus Cruze, komen moeſt; aan wien hy zeide, dat hy my ter middagmaaltyd zoude houden, en vervolgens met my na het ſchip varen zoude, dat hy ondertuſſchen een Ordonnantie zoude vervaardigen, en by hem brengen om dezelve te tekenen, inhoudende, dat myn Kapitein niet alleen myne inſtrumenten zoude laten volgen, maar ook den voorgemelden Nicolaas van Willich, uit Hamburg geboortig, die my gedurende de reis opgepaſt had, en voortaan myn Mede-obſervator zyn zoude, gelyk dan zulks ook nog dien zelven dag geſchiede, en zonder de minſte tegenſpraak ter uitvoering gebragt wierd.

De Schryver brengt zyn goed aan land.

Ten einde ik ook zoude geruſt konnen zyn, door wat vaartuig en door welke perzonen myne inſtrumenten uit het ſchip na het aangewezen logement zouden worden gebragt, gaf hy eindelyk ook bevel, dat de Land-ſloep, die onder den Equipagie-meeſter Johan Brommert ſtond, ons beiden aan het ſchip zoude brengen, de inſtrumenten in nemen en aan het land

land voeren; waar na de matrozen, welke op die sloep roeiden, dezelve na myn logement dragen, en my ter bewaring overgeven zouden, zoo als dan ook werkstellig gemaakt wierd.

Des Gouverneurs eerste gedrag jegens den Schryver.

Welke gedachte ik by zulken goeden aanvang en gunstryke ontmoeting van dezen Heer Gouverneur had, zulks laat ik den Lezer zelf oordelen. Waarlyk ik meende, dat ik by een tweden Mecenas was gekomen; daarbenevens verbeelde ik my, dat de aan de Kaap wonende Europeanen meest onverstandige en schraapzuchtige menschen moesten zyn, die of niet wisten, hoe met zodanigen minnelyken en vriendelyken Heer te leven, of ten minsten door onverstand, gierigheid en andere zaken, daar ontrent belet wierden, Derhalven geloofde ik alles, dat zyne lieftallige redenen my voorstelden, en zyne ongemene beleeftheid aanbood. Ik wierd daar in te meer gesterkt, om dat ik voor de eerstemaal van hem afscheid nemende, hy my zeer vriendelyk te kennen gaf, dat het hem zeer aangenaam zoude zyn, wanneer ik dagelyks by hem quam, en hem van mynen toestand kennis gaf door dien hy als dan gelegentheid zoude hebben, om te weten, waar in hy my eenigen dienst zoude konnen doen, aangezien ik als dan gevoeglyk konde voorstellen, wat ik nodig had, of waar over ik oorzaak had te klagen, als welk laatste hy ten allen tyde zeer gaarn zoude zoeken te beletten en te verhelpen.

Deze aanbieding zeg ik sterkte my in het gevoelen, het welk ik van hem opgevat had; En wierd ik nog meer daar in aangezet, wanneer ik vervolgens zoo als hy my had voorgeslagen, dikmaals by hem quam, en hem om raad vraagde, alzoo hy my niet alleen weder bezocht, ook by gelegentheid de moeite nam om myne observatien perzoonlyk by te wonen. Ja ik kan met waarheid zeggen, dat ik zoo lang als het geluk my deszelfs hoge gunst en genade verleende, nooyt onverrichter zake van hem gegaan, of t' eenemaal afgewezen ben.

Dat niet lang duurde.

Dog dit duurde nauwlyks een half jaar, zoo als ik hier na uitvoerlyker verhalen zal. Ondertusschen viel zyn haat op my, om dat ik zoo dikwyls niet meer by hem quam, en alle de ordentlyke Bedienden der Compagnie, geen verslag deed van het geen ik verrichtede. Want vermids deszelfs orders maar behelsden, dat hy my in alles zoude behulpzaam zyn en hem niet bevolen was, en ook niet paste, dat hy my in myne verrichtingen, die in 't openbaar en onder den vryen hemel in 't byzyn van vele menschen in de vesting geschiededen, vraagde, of examineerde, zoo oordeelde ik zulks voor onnodig. Vermids ik daarbenevens met ter tyd gewaar wierd, dat deszelfs eerste voorgevingen valsch, en de menschen, die aan de Kaap woonden, juist zoo dom niet waren, maar dat 'er ook geleerde Hollanders en Duitschers wierden aangetroffen, waarmede naderhand tamelyk in kennis geraakte, welke echter allen van hem veracht wierden, daar benevens hy ook een gantsch ander leven leide, als hy zich uiterlyk geliet, zoo begon ik, hoewel wat te laat, tot andere gedachten te komen; hield my zoo als het spreekwoord zegt, by myn leest, en bemerkte, dat ik door een byzondere schikking Gods geregeert moest zyn, dat ik van den beginne af een stil en eenzaam leven verkozen had.

De Schryver myd den Gouverneur.

Wanneer ik my eindelyk ook van eenige van zyne onverstandige Lievelingen niet wilde voor den gek houden, en opentlyk uitlachen laten, heb ik langzamerhand haar gezelschap en de ommegang van den Heer Gouverneur zelf zoo veel mogelyk, ge-

gemyd, wel wetende, dat nademaal ik aan den meergemelden Burgemeester van Amsterdam, den Heer Nicolaas Witsen in zyn faveur geschreven, en deszelfs bezondere vriendelykheid jegens my naar waarde en mogelykheid ten hemel opgeheven, en voor 't overige het een en ander tot zyn lof aangehaalt had, hem verder aan myn gezelschap en bezoek niet meer gelegen was.

Naturel van den Gouverneur.

En zoo was deszelfs inborst, dat alles wat hy deed, maar in uiterlyken schyn bestond, gelyk ter zyner tyd wydlopiger blyken zal. Jegenswoordig zeg ik alleenlyk, dat in plaats hy voor dezen alles, dat ik verlangde, gunstiglyk verleende, en op order van de Compagnie ook het nodig houtwerk tot oprechting van myne instrumenten, nevens andere hulpmiddelen gewillig geven liet, ik niets meer van hem konde verkrygen, na dat ik dien brief aan den gemelden Heer Burgemeester Witsen afgevaardigt had.

Veroorzaakt moeylykheid aan den Schryver wegens een wissel-brief.

Tot voorbeeld zal ik maar in 't kort melden, dat hy my met een wisselbrief, die ik van zekeren George Munch, Koopman in Amsterdam op order van myn Heer Principaal, ontfangen had, zodanig plaagde, en liet lopen, dat ik naderhand nooyt betaling daar op krygen kon. Deze Koopman zond my een Wisselbrief van eenige hondert guldens, welke ik op zynen naam aan de Kaap de Goede Hoop trekken, en den geen weder aan hem adresseren zoude, die dezen zynen wisselbrief zoude aangenomen en aan my betaalt hebben; met de vaste verzekering, dat hy na zicht van mynen wisselbrief den Toonder van denzelven ten eersten wederom betalen zoude, wyl het geld uit Duitschland reeds in zyne handen was. Nu wist ik wel, dat de Gouverneur dezen koopman kende; daar benevens was my niet onbewust, dat hy geld na Holland moest zenden; derhalven ging ik by hem, en verzocht hem, om zoo veel geld, als die wisselbrief bedroeg, te betalen, om dat hy het op die wys niet hoefde over zee te wagen, en daar benevens verzekert was, dat het zelve in Amsterdam ten eersten weder zoude betaalt worden, maar ik ontfing tot antwoord, dat hy geen geld aldaar van noden had, wyzende my deswegen by den Equipagiemeester Johan Brommert, en deze weder aan den Gouverneur. Ondertusschen als ik 25 percent en alzoo 100 guldens op myn wisselbrief had willen verliezen, zoude ik liefhebbers genoeg daar toe hebben gevonden; maar wyl ik vast meende, dat het geld over een jaar evenwel zoude komen, 't welk echter niet geschied is, zoo had ik weinig lust daar toe en wierd ik alzoo met woorden van hem gespyst, zonder dat ik geld van hem krygen konde.

De Schryver word beschonken.

Om andere verdrietelykheden verby te gaan; hy heeft my nogtans onder schyn van byzondere vriendschap, maar tot een gantsch ander en contrarie oogmerk, een emmer met Kapische en van hem zelven geperste wyn vereert; dog de oorzaak of rede van deze schenkagie was om een zaak, waar in hy my zocht te wikkelen, waar toe ik echter geen lust had.

Waarom het geschiet.

Namelyk eenige verschillen, die hy met de voornaamste burgers had, en die ontrent 6 maanden zedert myne komst verborgen waren gebleven, quamen nu uit te bersten; hebbende hy dezelve aan de hoge Indische Regering te Batavia, en daar na by de Compagnie, of deszelver Bewindhebbers in Holland zeer elendig uitgeschildert, en aan die Heren zeer lelyk voorgestelt. Hier door meende hy my of in dezelve te wikkelen, of ten minsten op zyne zyde te brengen, ten einde ik wederom van hem zoude schryven, en door myne onzydige brieven een goed en nadruk-

drukkelyk getuigenis by zyne hoge Principalen verstrekken; maar ik had daar toe geen byzonderen lust, om dat ik niet nodig oordeelde, het vuur te blusschen, 'twelke my niet brande, en ook om dat de zaak my toenmaals nog onbekent was, als waar van ik nooyt had horen spreken, veel min dat ik dit of dat had pryzen of laken konnen. Door zodanige weigering echter wierd de haat dagelyks heftiger, en heb ik de oude genegentheid nooyt meer van hem konnen winnen.

De haat van den Gouverneur neemt toe.

Meest heeft my echter by hem gehaat gemaakt, de nieuw aangestelde Land-drost, Johannes Starrenberg, zyn geweze Secretaris, die naderhand een ryke weduwe getrouwt hebbende, zyn dienst verliet, en een geruimen tyd, als burger leefde, tot dat eindelyk het misnoegen tusschen hem en zyne eergierige vrouw of liever zyn eige hovaardy hem aanzette, om op nieuw dienst te zoeken, en dit honorabel en profytelyk ampt aan te nemen. De burgers waren over deze bevordering alle verheugt, en wenschten hem geluk, zich verzekert houdende, dat wyl hy aldaar zelf burger geweest was, hy wel wist, hoe het met den burstand gelegen was, en zich vleijende met deszelfs oude oprechtheid en trouwe vriendschap, hoewel vergeefs, gelyk ter zyner tyd zal worden aangewezen; vertrouwende hem daar benevens meer, dan zy aan eenigen Land-drost voor hem ooyt gedaan hadden, wanneer de uitgang echter kort daar na wees, dat zulks tot haren grootsten schade en uyterste bederf gedyde.

Des Schryvers lasteraar staat aan de Kaap in goed credit.

Daarenboven was hy bequaam genoeg, om deze bediening waar te nemen, aangezien zyn eige naturel nevens het naarstig doorbladeren van geleerde schriften, en de lange ondervinding by zyn vorig ampt, hem bequaamheid genoeg hadden konnen geven, als al het uiterlyke van zyn wezen, de gewoonlyke minnelyke ommegang met de menschen, en de voorheen met zyne even-burgers gepleegde vertrouwentheid daar toe niet hadden willen helpen. Deze had ook zeer gemeenzaam met my omgegaan, en myne vriendschap gezocht; is ook dikwyls by my gekomen, en ik by hem, en heeft zich als een oprechte vriend gehouden; zoo dra echter de bovengemelde zaak quam uit te bersten, en de klagten nevens de klagers aan den Gouverneur door zyn broeder van Batavia overgeschreven wierden, kreeg de gemelde Land-drost, niet alleen met by de kop vatten, gevangen zetten, ondervragen enz., veel te doen, maar wierd ook, wyl hy zich verbeelde, dat daar door een ryken buid te halen was, en dat daar onder zyn tarw bloeide, veel hovaardiger, als hy geweest was; de oude vriendschap veranderde hy ontrent zommigen in een bitteren onverzoenlyken haat; anderen hielp hy vervolgen, andere zag hy met den nek aan, welk alles, wyl het loutere tekenen waren van zynen voor de deur staanden val, een iegelyk billyk heeft doen oordelen, dat die met den eersten volgen zoude.

Deszelfs lof.

Verandert uit hovaardy.

Ik wil my echter hier niet inlaten, om omstandig te vertellen, wat eigentlyk de zaak is geweest, of wat 'er by voorgevallen is, als zynde dit reeds hier boven geschied; ik zal alleenlyk in 't kort daar van aanroeren, dat hy zekeren namiddag in de Maand van Maart 1706. my onder de poort van de vesting ontmoete, met voornemen, om my te bezoeken, en volgens 's lands wyze een pyp tabak met my te roken. Met dit voornemen gingen wy na myn aangename tuin-woning; ondertusschen quam hem onder wege te binnen, om zyne vriendinne, die niet ver van my woonde, genaamt N. Victorin, aan te spreken, en

en verzocht my, om hem derwaards gezelschap te houden; het welk ik ook te minder weigerde, om dat het dicht by myn huis was, en hy maar een korten tyd meende te vertoeven, en om dat ik my daar benevens verzekert hield, dat ik met een op rechten vriend te doen had.

Byzonder gesprek.

Naauwlyks hadden wy voet in huis gezet, en gaan zitten, of men presenteerde ons een koele dronk wyn en een pyp tabak, terwyl de gemelde Juffrouw Victorin den Land-drost vraagde, wat hem van de bewuste zaak tusschen den Gouverneur en de burgers dacht? Edog deze antwoorde daar op gantsch vernuftig, dat hy daar van nog niets konde zeggen; dat de zaak naauwer moest worden onderzocht. Waar op zy ten eersten hervatten, dat zy voorshands wist, dat dit een zaak was, die een ryken Land-drost maken zoude.

Hoe de Schryver zich gedroeg.

By deze woordewisseling zat ik stil, en luisterde maar; ondertusschen antwoorde ik op het laatste, dat zy den rekening buiten den waard maakte; aangezien de zaak my voorquam, dat wanneer ze niet omzichtig wierd behandelt, dezelve wel van een ryken, een armen Land-drost maken kon, dog den Land-drost, die my vraagde waarom? gaf ik tot antwoord, dat ik de reden wel aan hem alleen maar niet in 't byzyn van andere menschen zeggen en openbaren wilde, leggende daar op myne pyp neder, stond op, en ging na myn huis; waar op hy nieuwsgierig om te weten, wat my mogt bewegen, om zulks te zeggen, my op de hielen volgde, en by my quam.

Zyne openhertige rede.

Wanneer hy was gaan zitten, en my onder een pyp tabak en een glas wyn na de oorzaak vraagde, zeide ik hem, dat de Compagnie een zoo grote magtige ryke Colonie, met zoo veel kosten aangelegt, en tot nu beschermt, zekerlyk niet om den Heer Gouverneut te grond zoude laten gaan, alzoo zy eerder 10 en meer andere Gouverneurs konde bekomen, als een eenig wel gezeten en ryk gegoeden en voor de Compagnie zoo nuttigen burger, zonder kosten, moeite enz., weder hier krygen. Daarenboven waren het de voornaamste, die zich alle tegen deze Regering hadden gekant, en niet de slechtste burgers, welke dan ook zonder twyffel wel zouden weten, hoe ver hare voorrechten, door de Illustre Compagnie aan haar verleent, zoo als ook die van den Gouverneur strekten, en diergelyke redenen meer, welke ik tegenswoordig met stilzwygen verby gaa.

Word verworpen.

Het antwoord van den Land-drost was voor ditmaal, dat ik blind in de zaak, en misschien met vooroordeel in genomen oordeelde, om dat ik nog gene papieren daar van gezien of gelezen en daar benevens met niemand dan met de partyen van den Heer Gouverneur deswegen gesproken had; edog wanneer ik tegenwoordig met hen wilde gaan, of eens by hem komen, dat hy gewillig en bereid was, om my de zaak in questie te laten zien en lezen, waar uit ik als dan wel haast zoude zien, hoe qualyk en verkeert myn oordeel gegrond was. Waar op ik hervatte, dat alzoo ik in deze gantsche zaak oneenzydig was, en met deze nog met gene party in dit stuk iets uitstaande had, ook met niemand daar over had gesproken, ik ook geen vermaak nam, om zodanige schriften, als die my niet raakten, te lezen; ten einde om verder buiten verantwoording en alle achter-docht te blyven.

Dit gesprek, tusschen ons beide en in myn kamer gehouden, was nauwelyks geëindigt, of de Land-drost begaf zich tot den Gouverneur, om zulks van woord tot woord aan hem over te brieven; en

en misschien voegde hy dingen daar by, die ik nooyt gedroomt, veel min gezegt heb, waar door hy my by hem in een onverzoenlyken haat bragt, en alzoo tegen de plicht van een vriend handelde, waarentegen myne openhertige mening alleen strekte, om hem te erinneren, dat hy omzichtig te werk gaan en zich in geen gevaar steken zoude.

Verhaal van een byzonder verschil.

Nog eene zaak, die hoewel ze deze en by gevolg my ook niet raakt, kan en wil ik niet vergeten, ten einde om na vele verdrietige vertellingen, ook iets vrolyks en lachenwaardigs in te laten vloejen, en daar door het geduld van den lezer, reeds zoo zeer getergt, te behouden. Johan Henrich Bouman, uit Ditmarsen geboortig, had een weduwe getrouwt, die nog vryster zich in Holland, zoo men zegt, op een schip van de Compagnie had verscholen, en alzoo na de Kaap van de Goede Hoop gevaren was; haar vrysterschap zoude onder wege schipbreuk hebben geleden, om dat wanneer zy met haar eerste man bruiloft hield, het kind vroeger ter wereld was gekomen, als men zoude hebben konnen rekenen, dat hy dezelve wettiglyk by gewoont had. Ondertusschen zoude daar door toenmaals een groot misnoegen zyn ontstaan, wyl men zegt dat de man geweigert had, het kind voor het zyne aan te nemen; zulks was echter naderhand vergeten, en met den eersten man als uitgestorven. By het ander huwelyk, te weten, met den gemelden Heer Bouman, was die zaak nog meer in vergetelheid geraakt, om dat deze een vroom, eerbaar en dienstvaardig burger was, zynde dezelve naderhand ook tot verscheide burgerlyke eerampten gevordert, en onder anderen Commissaris van de huwelyks zaken geworden, welke ampten hy alle met byzonderen yver waargenomen heeft, gelyk hy dan ook gedurende myn verblyf alhier, hoewel zonder voorafgaande ordentelyke benoeming, en alleen uit welgevallen en byzondere genegentheid van den Gouverneur, Wilhem Adriaan vander Stel, tot de waardigheid van Burgermeester zelf verheven is.

Waar uit het verschil sproot.

Na dat echter deze zyne vrouw, eer en alvorens hy nog het Burgermeesters-ampt kreeg, met een kleermakers vrouw, welkers man Hendrik Meyboom genaamt was, in harde woorden geraakte, had dezelve haar onder anderen ook verweeten, het geen ze op het schip had uitgevoert, en het welk zoo zy zeide, aan alle de Inwoners van de Kaap de Goede Hoop bekent was, en haar voor een hoer gescholden, 'twelk zy echter niet kon verdragen, om dat de zaak veroudert, het kind gesturven, en de maagschap, zoo als het spreekwoord zegt, een einde had, en haar man daarenboven by den gemelden Gouverneur in byzondere gunst stond, zoo dat zy wakker weder van zich beet; waar door zy echter, wyl de kleermakers vrouw niet op haar mond gevallen was, maar oly in het vuur goot.

Dienvolgens en om deze smet af te wryven, verklaagde zy den snyder en zyne vrouw beiden by den Independent Fiskaal Jan Blesio, als zodanige, die haar eer hadden te na gesproken. Vermids nu de gemelde Heer Bouman een man van een goed gedrag was, en voornamentlyk by den Heer Gouverneur in een goed blaatjen stond, wierd de zaak zeer gemakkelyk en met weinig moeite aan den Raad van Justitie gewezen.

Word geslist.

Dit Collegie nam de zaak van den Heer Bouman, als onschuldig, zich zeer vaardiglyk aan. Ten dele wyl zy wisten, dat de Heer Gouverneur zulks gaarn zoude zien, en ook vermids vele van hen met hem in andere Collegien moesten zitten, die by gevolg

volg meenden deel aan deszelfs ten toonstelling te hebben. Dienvolgens deden zy den Kleermaker met zyn vrouw voor zich komen, en verwezen haar, dat zy beide blootshooft op de blote knien God en de Justitie wegens de lastering om vergiffenis zouden bidden. Edog vermids zy daar toe niet konden verstaan, en zy hare ware woorden niet in den hals halen wilden, wierden zy in de vesting by de kop gevat, en elk byzonder in een vertrek gezet, tot dat zy eindelyk genoodzaakt wierden, om aan het gemelde vonnis te voldoen.

Vonnis.

De Schryver is daar tegenwoordig.

Wanneer nu de dag, tot deze herroeping bestemt, aan quaam, en de klok geluid wierd; begaf ik my na de vesting, om daar van ook ooggetuige te zyn. Ik vond daar een talloze menigte van volk, daar onder ook den meergemelden Heer Bouman. De Kleermaker en zyne vrouw wierden uit haar gevankenis gehaalt, en ik was niet weinig ontstelt, wanneer ik zag, dat die vrouw nog een klein kind op hare armen en aan haar borst had, 't welk men haar echter niet af nam, maar haar vraagde, of zy nu genegen was, om aan het vonnis van den Raad te gehoorzamen. Waar op zy weder vrypostig hervatte, of de Edele Raad van Justitie voor God en de menschen meende te verantwoorden, dat dezelve een openbare hoer, die in het Cabelgat had gezeten, wilden eerlyk en zich zelven daar door oneerlyk maken.

Word voltrokken.

Na eenige woordewisselingen vermaande de Kleermaker, schoon hy met zyne vrouw een en dezelve straffe moest lyden, haar dat zy zich maar aan den wil van den Raad zoude onderwerpen, en doen wat dezelve zoude gebieden, schoon het juist niet recht en billyk scheen. Daar op liet zy zich bewegen; zy knielden beiden neder, en deden het geen het vonnis van den Raad met zich bragt; waar by de Kleermakers vrouw onder anderen zeide; Daar helpt tog niets voor, in Gods naam dan! 't schynt wel, dat ik een openbare Cabelgats-hoer haar eer tog moet geven die zy anders van niemand krygen kan.

Edog hier van genoeg. Misschien zal ik naderhand gelegentheid hebben, om de gantsche zaak tusschen den Gouverneur en de burgers, nevens deszelfs uitgang met weinige woorden te melden.

V. HOOFTSTUK.

Van de Kaap de Goede Hoop, in 't gemeen, nevens deszelfs Geographische Lengte en Breedte, en wyders wat wegens de Declinatie van de Zeil-steen aldaar aan te merken is.

Kaap de Goede Hoop wanneer die is ontdekt. Deszelfs benaming. Wie aldaar eerst is geland. Waar men eerst het anker heeft laten vallen. Hottentotten slaan veel Portugeezen. Waar door zulks was gekomen. Byzondere wraak der Portugeezen. Aanvang van de Hollandsche Oost-Indische Compagnie Hoe zy zig aan de Kaap in zekerheid hebben gezet. Hoe de Brieven aldaar bewaart wierden. Een Hollander geeft aanleiding tot het bewo-

bewonen van de Kaap. Vind het land vrugtbaar. Opent zyne gedachten aan de Oost-Indische Compagnie. word weder derwaards gezonden. Handelt met de Hottentotten Koopt een stuk lands. Legt een Vesting en andere gebouwen aan. Aanvang tot de Land en Veld-bouw. Aanlegging van een Colonie. Het land word uitgedeeld. Opgang dezer Colonie. Word in 4 Colonien verdeelt. Verlening der Oost-Indische Compagnie. Gebrek aan Vrouws-perzonen. Word uyt Holland vervult. Vermeerdering der menschen aan de Kaap. Koop van een ander stuk Lands. Hoe het Land aan de Kaap geschapen is. 't Is zeer vruchtbaar. Heeft zout en warme baden. Heeft hoge bergen. Heftige storm-winden. Doen grote schade. Hebben ook haar nuttigheid. Waar de Kaap de Goede Hoop legt. Verscheide meningen van de Primus Meridianus. Waar zulks van daan komt De Primus Meridianus van de Fransche en Hollanders. Verscheide meningen van de Breedte van de Kaap de Goede Hoop. Van de lengte van de Kaap de Goede Hoop. Mening der Fransche Zendelingen. Mening van Hallejus. Wat de Schryver hier uyt getrokken heeft. Wat lengte hy heeft gebruykt. Welke de ware lengte is van de Kaap de Goede Hoop. Waar toe de lengte en breedte der plaatzen dienen. Veranderlyke afwyking van de Zylsteen aan de Kaap de Goede Hoop.

HOewel ik had belooft, om u myn toestand van tyd tot tyd bekent te maken, waar van ik u ook de volkome verzekering kan geven, dat ik God zy gedankt, nog by goede gezondheid ben, zoo zult gy echter niet qualyk duiden, dat ik van het Hoofd of Voorgebergte van de Kaap de Goede Hoop, alvorens iets als bovenheen meld, 't welk echter in 't toekomende by continuatie van onze gezondheid door nadere Hoofdstukken zal worden verklaart; edoch met de by gevoegde verzekering, dat myne voorgaande en eerste belofte nogtans niet vergeten of gantschelyk achterwege blyven zal.

Kaap de Goede Hoop wanneer die is ontdekt.

Myn verblyf is, zoo als bekent, tot nu aan de Kaap de Goede Hoop; waar van bewust is, dat dezelve reeds in den jare 1493 door den Portugeeschen zee-held Bartholomeus Diaz is ontdekt; welke dezelve met den naam van *Capo dos totos Tormentos*, of stormhoek doopte. Ondertusschen wierd dezelve door Johannes II. Koning van Portugaal, *Capo du buonne Esperance* of Voorgebergte van de goede Hoop genaamt, om dat 'er zoo als de Koning zeide, nu goede hoop was, dat deszelfs schepen na Oost-Indien zeilen, en met groten winst weder te rug zouden komen konnen.

Deszelfs benaming.

Wie aldaar eerst is geland.

Deze Zeeheld dorfde echter niet op zich nemen, om aldaar te landen, maar keerde, na dezelve naauwkeurig bezichtigt te hebben onverrichter zake te rug. Vervolgens is de Admiraal *Vasco de Gama* derwaards en zelfs verby gevaren, en heeft in den jare 1498 by *Rio d'Infante*, een weinig oostelyker en achter dit voorgebergte, voor de eerste maal voet aan land gezet, en is insgelyks met zyn vloot van daar na Indien gezeilt. Wanneer hy echter aan den Koning *Emanuel*, welke Koning *Johannes* den II. tot de kroon opvolgde, verslag van zyne verrichtingen deed, heeft dezelve zich ten hoogsten verheugt daar over getoont en een nieuwe vloot derwaards gezonden.

Ondertusschen hebben deze Koninglyke vloten niet derven wagen, om den haven of het voorgebergte zelf aan te doen, vrezende voor de wreedheid der Inwoners door dien zy naar het voorbeeld van meest alle andere Landaarden dezelve voor menschen-eeters hielden; of ook om dat zy aan het Robben-eiland, alwaar zy meest altyd het anker lieten vallen, en huis hielden, alwaar ook heden dien dag een oude spelonk voor handen is, die den naam van deze Natie draagt, waar in zy voor den wind en regen schuilden, gelegentheid genoeg vonden, om zich van water en leeftogt te verzorgen, en by storm het land weder te verlaten.

Waar men eerst het anker heeft laten vallen.

Onder-

A. Duyvels-berg. B. Tafel-berg. C. Leeuwen-berg. D. Leeuwen Schans. E. De Hollandsche Vesting. F. De Compagnies Tuyn. G. De Woonplaatsen der Hottentotten. H. De Woonplaatsen der Hollanders. I. De Kerk. K. t Gasthuys. L. een Hoofd van 50 schreeden alwaar de Chalouppen aanlanden.

Hottentotten slaan veel Portugezen.

Ondertusschen heeft naderhand de ondervinding geleert, dat op het goed naturel van deze Inwoners weinig staat te maken is, als zy op zekeren tyd weder met haar gantsche Retourvloot daar ankerden, en water en ander leeftogt van levendige ossen en schapen van het vaste land halen en kopen moesten. En om dit te beter in 't werk te stellen, en het volk tot het uitvoeren van dit werk een riem onder het hert te steken, hadden zy hunnen Onder-koning Franciscus d'Almyda, die gezien hadde, dat eenige van zyn volk door de Hottentotten waren te rug gedreven, overgehaalt, dat hy hen bystaan zoude. Dienvolgens ging hy, verzelt van twee Kapiteins, en een goed getal manschap aan land. Vermids het volk echter met donderend geweer, zeer weinig of niet verzien was, wierden zy allen aldaar doodgeslagen, en moesten 75 man daar onder hy zelve, vermids hy met een vergiftigde pyl door de keel was geschoten, nevens de twee Kapiteins het leven laten; om dat deze Barbaren, die om een paar kopere schoegespen, die zeer blinkten, te bekomen, en welke een zeker matroos hen niet goedwillig wilde laten volgen, een zodanig getier maakten en de geweldige hand aan hen leiden.

Waar door zulks gekomen was.

Byzondere wraak der Portugezen.

De Onderkoning moet daar van zekerlyk niets goeds hebben gespelt, vermids hy in de sloep gezet werdende, zeide, waar brengen ze 70 jaren toe? Ondertusschen hebben zy na verloop van eenige jaren zich dapper aan deze barbarische menschen gewroken, wanneer zy een stuk kanon, met musket kogels geladen aan het land bragten, en met touwen door de Inwoners, dien zy de beste woorden gaven, en zich gelieten, als of zy al het voorgaande vergeten waren, lieten voort trekken, met order, dat de Constabel, die van achteren met een brandend lont volgde, het zelve zoude losbranden, als de Hottentotten in een rechte linie geschaart waren; op welke wyze een goed gedeelte van dezelve sneuvelden; de overige welke de vlucht namen, wierden zodanig onthutst, dat zy nog heden dien dag van allerhande schiet geweer een schrik hebben, en zich op dit *Pu makum goeds*, gelyk zy stukken geschut, snaphanen en ander schied-geweer noemen, gantsch niet willen vertrouwen.

Aanvang van de Hollandsche Oost-Indische Compagnie.

En in zulken toestand is het met het Voor-gebergte van de Kaap de Goede Hoop gebleven, tot dat de Hollanders in den jare 1600 hebben begonnen, een Compagnie op te rechten, die eerst den naam van die van verre voerde, en welke naderhand toen zy zich met haar te zamen gelegt capitaal van 66 tonnen gouds, met het welk zy den Oost-Indischen handel begonnen, hoe langs hoe vaster hadden gezet, de Oost-Indische Compagnie genaamt wierd, welke met ter tyd van rykdom en veroverde landen zeer magtig is geworden, gelyk zulks nog hedens daags t'over bekent is.

Hoe zy zich aan de Kaap in zekerheid hebben gezet.

Zy hebben hunne schepen wel bestendig aan de Kaap de Goede Hoop laten landen, maar wyl zy geen schut van een goede vesting daar hadden, moesten zy als de watervaten aan land wierden gebragt, en gevult, of ander leeftogt gekogt wierd, altyd een schans voor haar opwerpen, en den Inwoners den toegang tot haar tent en andere gevaarten beletten, van dewelke men nog eenige overblyfzels vind van stenen, die toenmaals uitgehouwen zyn; de schanzen echter zyn overlang weder met de aarde gelyk gemaakt, en met huizen bebouwt.

Hoe de brieven aldaar bewaart wierden.

Een ieder schip, dat na Indie voer, nam een vierkanten steen mede, waar op de naam van het schip, de dag wanneer het vertrokken was, als ook wanneer het

aan de Kaap arriveerde, wie de Kapitein was, en welke andere perzonen van rang zich op het zelve bevonden, wierden gehouwen. Deze ſtenen wierden gebruikt, om hunne brieven, die zy weder na Holland zenden, en daar door naricht van hunne reis geven wilden, daar onder op een andere plaats buiten de Schans te verbergen, ten einde de uit Indie te rug komende ſchepen dezelve opzoeken, met zich nemen, en de Heren Bewindhebbers in Holland daar na verder bericht daar van zouden geven konnen. Deſe brieven ſtaken altyd in een blikke of lode doos, die van niemand dan van de Bewindhebbers mogt worden geopent.

Een Hollander geeft aanleiding tot het bewonen van de Kaap.

Op dusdanige wys continueerden zy deze Kaap te bezoeken, tot om den jare 1650. wanneer hare gewoonlyke jaarlykſche Retour-Vloot aldaar aanquam, zich met nodige victualien en verſch water verzorgde, en eenigen tyd zich aldaar ververſchte. Ter zelver tyd bevond zich onder anderen op de vloot zeker bequaam wys en verſtandig chirurgyn, genaamt Jan van Riebeek, een Hollander van geboorte, die zoo als het ſchynt, een grote kennis van de vrucht en onvruchtbaarheid der landen bezat, en daar benevens ook een grote kennis der kruiden had, en wiſt, hoe en in welken grond zy beſt plegen te groejen; deze ontrent den Tafelberg wandelende, onderzocht des lands vruchtbaarheid; en bevond, dat alles ſchoon, vrolyk en weelderig ſtond; weshalven hy oordeelde, dat de andere Europeaanſche vruchten, als koren, wyn, enz. daar ook wel zouden voort komen, en dat dit oord met weinig moeite tot de beſte ververſchings plaats van gantſch Ooſt-Indie zoude konnen gemaakt worden.

Vind het land vruchtbaar.

Opent zyne gedachten aan de Ooſt-Indiſche Compagnie.

Zyne reis gelukkig volbragt hebbende opende hy deze zyne gedachten en giſſingen, zoo by monde als by geſchrifte aan de Bewindhebbers van de Ooſt-Indiſche Compagnie, en toonde hen met onwederſprekelyke gronden de noodwendigheid en nutbaarheid van deze onderneming. De Bewindhebbers namen dezen voorſlag in rype onverweging, beleiden deswegen eenige vergaderingen, en overwogen wat de gantſche Compagnie hier in beſt te doen ſtond. Na vele deliberatien beſloten zy eindelyk, de plaats in bezit te nemen, een goede citadel nevens andere nodige gebouwen voor zieken en woonhuizen aldaar te bouwen, en alzoo te beletten, dat geen andere Europeaanſche Natie hen hier in mogt voor komen.

Word wederderwaards gezonden.

Ten dien einde ruſten zy vier ſchepen uit, laden in dezelve meeſt bouw-materialen en ander handwerkstuig, en bemanden dezelve ook meeſt met zodanige menſchen, welke haar by dezen gewigtigen aanſlag goede en trouwe dienſten doen konden. Wyders ſtellen zy den gemelden Heer van Riebeek tot Admiraal over deze ſchepen, en gaven hem de nodige orders. Daarenboven gaven zy hem als Auteur van deze onderneming en die aan de Illuſtre Compagnie alles zoo aangenaam en levendig had weten voor te ſtellen, het prædicat van een Commandeur, niet alleen van de uitgeruſte ſchepen, maar dat hy dezelve ook verder voeren, aldaar blyven, en alles ten beſten voordele van de Compagnie ordonneren zoude.

Handelt met de Hottentotten.

In zulke qualiteyt voer hy met zyne vier onderhebbende ſchepen na de Kaap de Goede Hoop, en begon voort na zyne landing aldaar, met de Inwoners van het land te handelen, niet alleen om hem en zyne by zich hebbende menſchen, oſſen en ſchapen tegen betaling tot nodig onderhoud te laten volgen, maar ook om hem een ſtuk land te verkopen, of eigentlyk aan hem in te ruimen, ten

einde

einde hy nevens de zyne gevoeglyk en gemaklyk zoude konnen wonen.

Koopt een ſtuk land.

De Hottentotten, die rykelyk met kopere kralen, Tabak, Brandewyn en andere kleinigheden wierden beſchonken, bedachten zich niet lang, oordelende dat het land voor hen groot en ruim genoeg was, en zy dienvolgens zulk een klein getal menſchen licht bergen, en met land verzien konden. Ten dien einde ſloten zy met den gemelden Heer Commandeur van Riebeek den koop, en bedongen een zomma van 50 duizend guldens, in waren aan hen te betalen, en daar voor aan hem het verzochte land te ruimen; gelyk dan dit koop-contract nog in de Secretary aan de gemelde Kaap zoude te vinden zyn.

Legt een veſting en andere gebouwen aan.

Na geſlote koop en voldoening der Verkopers, ging deze Commandeur van Riebeek ten eerſten aan het bouwen, maakte eerſt een goede vierkante veſting, en in dezelve bequame woon-en pakhuizen voor menſchen en goederen. Ter zelver tyd wanneer hy maar een weinig voor een overval verzekert leven konde, bouwde hy nevens de veſting, een ziekenhuis, ten behoeve van de met de ſchepen komende kranken, en zette zich alzoo daar mede in goed poſtuur, om niet alleen voor de Inwoners zeker te zyn, maar door gevolgde voltoojing der aangelegde veſting ook voor buitenlandſche en te water komende vyanden geruſt en vreedzaam te leven.

Aanvang tot de land- en veldbouw.

Kort daar na begonnen de in het garniſoen leggende menſchen tuinen in de Tafel-valley aan te leggen, en Europeaanſche keukenkruiden daar in te zaaijen. De Commandeur nam achter de veſting, ontrent twee uuren na Conſtantia een heuvel en het daar aan leggend dal voor zich, en maakte een byzonderen Luſt-wyn-en keuken-tuin. Vermids nu aldaar, zoo als ook in alle de andere tuinen alles zeer wel voortquam, wierd aan de Compagnie in Holland daar van behoorlyk naricht gezonden, en daar door te weeg gebragt, dat nevens de veſting ook een Colonie zoude aangelegt en opgerecht worden.

Aanlegging tot een Colonie.

Het land word uitgedeelt.

Dienvolgens wierd in den Raad van de Heren Bewindhebbers beſloten, en aan een ieder, die zich met ter woon derwaards zoude willen begeven, en het land bouwen, een ſtuk van 60 morgen, ieder van 600 roeden Rhynlandſche maat, te vereeren, en uit hoofde van een erfbrief in eigendom te laten bezitten; mids dat hy binnen den tyd van drie jaren zoude moeten beginnen, het zelve te bebouwen en te bearbeiden, ten einde van de vruchten zelf te leven, en het Garnizoen ook daar van onderhouden zoude konnen worden. Na verloop van tyd wanneer zodanig land hen niet langer zoude aanſtaan, of dat zy niet in ſtaat mogten komen, om het zelve te konnen beheerſchen, dat het hen vry zoude ſtaan, om het zelve te verhuuren, te verkopen, of op een andere wyze zich quyt te maken.

Opgang dezer volkplanting.

Hier door is deze nieuw aangelegde volkplanting haaſt in ſtaat gekomen; aangezien dezelve heden ten dage, na dat'er maar ontrent 66 jaren verlopen zyn, zodanig is vergroot, dat zy naauwlyks meer den naam van een Colonie voeren mag; beſlaande een ruimte, die met het grootſte Hertogdom mag worden vergeleken. Weshalven de eerſte aanleggers en aanquekers zelf haar in 4 byzondere Colonien verdelen, werdende de eerſte, daar onder de ſtad en veſting, nevens andere publique gebouwen, de Kaapſche Colonie genaamt; de twede echter, welke tegen de eerſte aankomt, de Stellenboſche; de derde de Drakenſteenſche, en de laatſte de Waverſche.

Word in 4 Colonien verdeelt.

Verlening van de Oost-Indische Compagnie.

In den beginne ontbrak deze Colonie alles, dat tot bebouwen en bearbeiden van het land diende. Daar was geen geld, geen brood, geen koren om te zaaijen, geen wynstok om te planten, geen wagen of ploeg, ook geen ossen, om beiden dezelven te trekken; kortom allerhande boere gereedschap ontbrak; Edog de goedheid van hunne voortplanters de Heren Bewindhebbers in Holland, hielp hen wel haast tot dit alles. Zy bezorgden hen koren om te eeten en te zaaijen; zoo als ook karren, ploegen, ossen, en wyders alles dat hen ontbrak, tot dat zy eindelyk in staat quamen, om het geleende en verschote wederom te konnen geven; het welk zekerlyk al een zomma van eenige tonnen Gouds bedroeg, welke echter van tyd tot tyd weder afgedaan is, zoo dat'er in den jare 1712, wanneer ik Secretaris van Stellenbosch en Drakensteen was, nog maar 50 duizend Guldens in 't geheel ten achteren waren.

Gebrek aan Vrouws-perzonen.

Na dat dit gebrek was verholpen, onstond'er weder een andere zwarigheid, welke deze Grootgunstige Heren ook wegnamen. Daar waren mans-perzonen genoeg aan de Kaap de Goede Hoop; maar vermids het niet wel paste, om zich met heidensche slavinnen te vermengen, alzoo de kinderen, wanneer ze niet den Heer van de slavin toequamen, weder slaven worden en blyven moesten, behalven dat niemand groten lust had, om zich met een stinkende smerige Hottentottinne te vermengen, zoo vond men groot gebrek aan vrouws-perzonen, waar mede deze Colonie zich wettiglyk konde paren, en kinderen telen.

Werd uit Holland vervult.

Wanneer dit in Holland bekent gemaakt wierd, vond men wel ras een middel, om deze zwarigheid insgelyks uit den weg te nemen. Men nam zuivere, deugd en eerzame vrouws-perzonen uit de wees-huizen van Amsterdam, Rotterdam en uit andere steden; zond dezelve met haar eige wil en toestemming van hunne vrienden, met de eerste schepen derwaards, en recommandeerde dezelve aan den Commandeur, die naderhand Gouverneur van de plaats is geworden, en bezorgde voor het overige het geen haar toequam in Holland, dat zy na een getroffen huwelyk zonder veel moeite aan haar erfdeel komen, en zulks uit de Compagnies kas ontfangen konden.

Vermeerdering der menschen aan de Kaap.

Hier door wierd het land in een korte omwenteling van tyd zoo volkryk, dat men genootzaakt was verder te gaan, en na meer landen om te zien. Gelyk dan hier door de vier gemelde Colonien niet alleen haar wasdom hebben bekomen; maar men vind nog in de meeste huizeu dikmaals 10, 12 of 15 kinderen, die alle gezond en frisch zyn, waar uit licht op te maken is, dat deze grenzen met ter tyd verder uitgebreit zullen moeten worden; en de Compagnie heeft zulks zonder twyffel reeds in overweging genomen, om dat zy het land van *Terra du Natal*, tusschen Mossambique en de Kaap, insgelyks van de Lands-heren of Hottentotschen Koning voor 30 duizend guldens heeft gekogt.

Koop van een ander stuk lands.

Hoe het land aan de Kaap geschapen is.

Ondertusschen is dit groot land met hoge en grote bergen overal als opgevult, welke meest uit opgehoopte en regelswys op elkander leggende klippen schynen te bestaan; zoo dat men zoude menen, dat daar nog bloemen, kruiden, bomen of wortelen zouden konnen groeijen; ondertusschen vind men op de kruinen der bergen de aangenaamste, zoetste en klaarste waterbronnen, die het gantsche jaar door in zodanige overvloed water geven, dat daar van gantsche rivieren af vloejen, die beide menschen en vee verquikken; daar benevens zyn die bergen

CAARTE
VAN DE OOST-KUST VAN
AFRICA,
van MOSAMBIQUE tot digt aan
KAAP DE GOEDE HOOP.
Duytsche Mylen 15 in een Graad.
5 10 15 30 45 60 75
ZANGUEBAR
Mosambique
Residentie van den Mauruca
MACUAS so genaamt
Volk
Loranga R.
Maclongo
Suabo R.
t Gebergte Chiri
t Gebergte Lupata
Chicarongo
CHICOVA KONINGRYK
T KONINGRYK BUTUA hier zyn Goud mynen
R. Zambeze of Empondo
Tete
Jura
Mazena R.
Mazapa
Berg
Sena
INHAMIOR KONINGRYK
Inadire
T KONINGRYK MONGAS
Bucuto
Luanche
Chetuchin
T KONINGRYK MONOMOTAPA
De Hooftstad van Monomotapa
Burro hier zyn Goud mynen
Quinticui hier zyn Goud mynen
Ruema
Quilimane R.
Monden van de Rievier Couama
Riv. Luabo
Tendanculo
Inhaquea
Eylanden van Angoche
Iuan de Nova
le Pracel
T LAND VAN ST. ANDRIES
T KONINGRYK SOFALA waar van de Koning genaamt word QUITEVE
Zimbaoe
Sofala
T KONINGRYK SABIA waar van de Koning genaamt word SEDANDA
T KONINGRYK MANICA waar van de Koning genaamt word CHICANGA
Goud Mynen
Goud Mynen
Eylanden Bocicas
Maubona
GOLF VAN SOFALA
Bank van Iudia
Sahanang R.
T EYLAND MADAGASCAR
P. St. Vincent
P. St. Iago
B. St. Augustin
Hollanders Kerkhof
Ance de Carenboule
Riv. Inhambana
Cap das Corrientas
T KONINGRYK INHAMBANA
Woestyne
Tonge
Aroe R.
T KONINGRYK BIRI
Agresedo
Mogar
Vollonta Magnice
Davagul of R. Spiritu Santo
Mond van de Rievier Magnice of Spiritu Santo
C. St. Marie
Heykoms Natic
R. de Lagoa
TERRA DE Chamtouers Natie
Belleguras
R. St. Lucia
FUMOS
Houteniquas Natie
R. de Natal
TERRA DE NATAL
Groote Namaquas
CAFFERS
Rio de Infantes
Gouriquas
Punt St. Lucia
Ubiquas
Gassiquas
Olifants R.
de Wyde Riv.
Damaquas
Dunquas
OF
Penedo das fontes
Riv. St. Christoffel
t Land van Waveren
R. sonder end
Sonquas
Riv. St. Ian
Hassaquas
Bay van Algoa
HOTTENTOTTEN
Warme Baden
Koopmans Natie
Mossel Bay
Bay S. Catharina
St. Sebastiaan Bay
Visch Bay
Struys Bay
C. das Aguilhas
DE OOSTINDISCHE ZEE
40
45
50
55
60
15
20
25
30
35

bergen ook bezaait en bedekt, met de edelste kruiden en bloemen, die een zeer aangenamen reuk van zich geven. Tusschen de valleyen of dalen ziet men allerhande wilde grote bomen, welker hout tot velerlei konstige en nuttige huis-cieraden, met veel voordeel gebruikt word.

Is zeer vruchtbaar.

Tusschen deze bergen vind men zeer grote en wyduitgestrekte dalen; die overvloedig koren, wyn en allerhande boom-en tuin-vruchten voortbrengen; daar benevens groejen daar ook allerhande kruiden; welruikende bloemen, en kostbare Aloën, treffelyke medecinale gewassen, en wat het oog en het gemoed verder vervrolyken kan. Daar benevens is niemand in staat, om eenige kruiden, bomen en allerhande andere aardgewassen aan te tonen, die wanneer ze hier worden gebragt en geplant, niet even zoo wel zouden wassen als in de andere gewesten van de waereld, zy mogen komen van waar zy willen. Blyk daar van de Specery-bomen, het Zuikerriet en vele duizend andere uitlandsche gewassen, die hier geplant zyn. Ook verstrekken een overvloedig bewys, de Europeaansche vruchten, als de Wynstok, Appel, Peer, Amandel, Noot, Castanje en vele andere herwaards gebragte bomen; zoo dat men met recht mag zeggen, dat de Kaap de Goede Hoop een land is, alwaar om zoo te spreken, melk en honing vlied; om dat het genoegzaam in staat is, om alleen alles te gelyk voort te brengen, het welk alle andere landen ieder in 't byzonder zeldzaam en kostbaar bezitten, en met veel moeite en kosten voortplanten. Daarenboven dient te worden aangemerkt, dat vermids het aan de Kaap de Goede Hoop nooit winter is, of om beter te spreken, nooit sneeuw of ys word gevonden, de Europeaansche vruchten hier ryp worden, wanneer men doorgaans in die landen gewoon is, de bomen in de blossem of naauwlyks groen te zien.

Heeft zout en warme baden.

Ook heeft dit Voorgebergte van de Goede Hoop nooit gebrek aan zout, alzoo zulks uit zoet regenwater door de zonnestralen zonder eenige menschelyke hulp voor den dag komt, en jaarlyks naar de menigte van den regen wascht. Daar benevens vind men hier zeer kostbare warme baden, welker water den aangename mineraal, of liever den louter en staal-smaak heeft. Vele menschen hebben reeds dit warm bad gebruikt, en veel beterschap daar by bevonden; ja ik zelf ben met veel menschen daar by geweest, die het zelve alle hemelhoog geprezen hebben; gelyk dan het water ook, dat overvloedig afloopt, en onder wege koud word, zoo wel de menschen als de wilde dieren verquikt.

Hoge bergen.

Deze en alle andere hoge bergen zyn oorzaak, dat de zeevaarders, die de Kaap de Goede Hoop willen aandoen, dezelve zeer ver in zee zien konnen, alzoo de Tafelberg by helder weer ruim 15 mylen ver kan worden ontdekt. Daarenboven zyn 'er andere tekenen, waar aan men weten kan, dat men niet ver van de Kaap de Goede Hoop is, edog hier van is reeds hier voren iets gemeld, en eenige Auteurs aan gewezen, die met meer omstandigheden daar van handelen; mogt ook wel nog een stuk daar van aanroeren.

Heftige storm-winden.

Alleen is hier te beklagen, dat deze oord met zeer heftige storm-winden uit het Zuid-Oosten en Noord-Westen gefoltert word, welke hunne gewisse streken of tyden hebben, wanneer de een of de ander woed. Wanner de Zon in het Noordelyk teken omloopt, bespeurt men alhier meest Noordweste winden, die dikmaals zoo fel zyn, dat de schepen zelfs, die in den haven ten anker leggen, en

naar

naar het menschelyk verstand wel verzorgt zyn, gevaar lopen te stranden en te vergaan, gelyk zulks meer dan eens en laatst in den jare 1697 geschied is.

Komt echter de Zon in het zuidelyk teken, heeft men meest Zuid-Ooste winden te verwachten. Deze veroorzaken aan de schepen geen zonderlinge schade, maar dezelze al van hunne ankers of touwen afslaande, zetten zy dezelve niet op het land, maar helpen dezelve in de vrye zee, en onttrekken haar het gevaar van te vergaan. Alleen zyn ze hinderlyk voor de gene, die in den haven willen, en dwingen dezelve dikmaals, om wel 14 dagen en langer te kruissen, eer zy de gewenschte haven veilig bereiken konnen.

Doen grote schade. Daarbenevens brengen zy aan de Veldvruchten en ooft weinig voordeel, om dat zy de aaren of gantsch af, of als de vrucht ryp is, het koren daar uit slaan, en vernielen, en ook aan de boomvruchten niet weinig schade veroorzaken.

Hebben ook haar nuttigheid. Ondertusschen ben ik gantschelyk van gevoelen, dat deze winden de voornaamste oorzaak zyn, dat de lucht aan de Kaap de Goede Hoop zoo gezond en frisch is. Want wanneer een van deze twee winden maar 3 tot 8 dagen niet doordringt, verzamelen de onreine delen van de lucht zich, en maken, voornamelyk als de zee hare onreinigheden by hoopen aan de oever heeft opgeworpen, dat alles wat leeft, een gruwelyken stank gewaar word. Dit veroorzaakt naderhand hoofdpyn, en vele andere ongemakken, welke hier niet alleen voegelyk te verhalen zyn. Begint echter een van deze winden zich wakker te laten horen, verdwynt niet alleen de stank, maar alle onreine delen van de lucht worden daar door ook weggejaagt.

Edog het geen ik tot nu in 't algemeen van het Voorgebergte der Goede Hoop hebbe gemeld, is enkelyk geschied, om in 't toekomende te mogen weten, over welke zaken een nadere uitlegging te maken is. Want om zulks te gelyk te ondernemen, zoude maar vergeefsche moeite zyn, ten dele om dat het geduld, om zulk een lang Hoofdstuk te lezen, te veel zoude zyn gevergt, en ook vermids het my aan tyd zoude konnen ontbreken, om zulks ten eersten als over eenen berg te moeten schryven.

Waar de Kaap de Goede Hoop legt. Dienvolgens ben ik van voornemen, om als nu met eenige woorden maar aan te tonen, in welk gewest van de waereld myn woonplaats, de meer gemelde Kaap van de Goede Hoop legt. Misschien zal de Lezer daar over lachen, vermids de gantsche waereld weet, dat het Voorgebergte van de Goede Hoop den uitersten hoek van Afrika inneemt; edog als gy ter dege gade slaat, werwaards myn voornemen eigentlyk doelt, zult gy zonder twyffel dit lachend wezen in een ernstig gelaat veranderen en u te binnen brengen, dat dit reeds een oude vraag by de Geographen is geweest, welke zy wel van herten hebben gewenscht te weten; maar waar ontrent zy haar wensch nooyt volbragt gezien hebben.

Dienvolgens beken ik gaern, dat myn woon-plaats tot nu den uitersten uithoek van Afrika beslaat, en bygevolg in de *Zona temperata australis*, of onder een zodanige Zuidelyke Luchtstreek legt, welke ten opzicht van andere landschappen, Koningryken en Provintien te heet nog te koud kan worden geoordeelt. Hoe ver echter dit Voorgebergte van den *Polus Australis*, en van den *Primus Meridianus* of den eersten middags kring, aflegt, welke of na het gevoelen der Franschen door het Westelyke einde van het Kanarisch eiland Ferro, of na dat der Hollanders, door en over den hogen

Verscheide meningen van de Primus Meridianus.

hogen berg Pico van het Kanarisch eiland Teneriffa, getrokken word, zulks is hier eigentlyk de vraag? waar ontrent de Astronomisten en Geographisten, wien deze stoffe meest raakt, het nog niet eens hebben konnen worden.

Waar zulks van daan komt.

Dit verschil is zonder twyffel ontstaan, om dat de eene dit en de ander dat punt of stip op den aardkloot tot het *Primus Meridianus* heeft aangenomen. Ptolomæus wilde in zynen tyd maar een graad van de *Fortunatis* afwyken, om gantschelyk den *Primus Meridianus* door te trekken, vermids dit toenmaals het uiterste einde van de bekende en bewoonde waereld was. Lang na hem, wanneer de eilanden van Kaap Verd en daar na ook Amerika ontdekt wierden, waren anderen wederom van gevoelen, dat men den *Primus Meridianus* door het Kaap Verdische eiland St. Nicolaas behoorde te trekken; andere wederom, daar onder Hondius, hebben het eiland St. Jago daar toe verkozen; en anderen wederom het vlaamsch eiland del Corvo, om dat de zeilsteen, aldaar toenmaals Noorden en Zuiden in een rechte lyn aanwees, en alzoo aldaar gantsch geen afwyking had.

De Primus Meridianus van de Franschen en Hollanders.

Wanneer men echter bevond, dat 'er meer oorden in de waereld waren, alwaar de zeilsteen niet afwykt, wierden de Franschen en Hollanders eindelyk van besluit, om een der Kanarische eilanden tot den eersten middags-kring te verkiezen en wel voornamelyk de Franschen, om dat haar Koning Lodewyk de XIII. bevel gaf, dat alle zyn Geographisten en zeevaarders dien middag-kring zouden observeren; de Hollanders echter, om dat de berg Pico, voor zoo veel men tot nu weet, de hoogste is, en dienvolgens ook wyl de lucht, die boven zeer fyn of zuptiel is, en zich met ons temperament niet schikt, onbewoont bleef; Edog ik verbeeld my, en ik hou my daar van gantschelyk verzekert, dat het allen aan genoegzame observatien heeft gescheelt, waar op zy vast en onwedersprekelyk hadden konnen te werk gaan; of dat hen ten minsten maar zodanige zyn ter hand gekomen, die van onervare en onbequame zeevaarders verricht zyn.

Verscheide meningen van de breedte van de Kaap de Goede Hoop.

Wat aanbelangt de *Latitudo* of breedte waar van wy eerst melding willen doen, daar ontrent zyn verscheiderhande gevoelens. Zommige die aan de zaak te kort doen, beweren, dat dit Voorgebergte van de Goede Hoop geen 34 graden Zuider breedte zoude konnen halen, maar zeggen rond uit, dat deszelfs breedte maar 33 graden en 55 minuten uitmaakt. Maar ook deze dwalen zoo wel als genen in *Excessu*, om dat men op haar onderstellingen, welke zy ter zee als maar boven heen hebben gemaakt, geen vasten grond bouwen kan.

Anderen worden 'er gevonden, die de zaak iets nader komen, en het daar voor houden, dat de breedte van het Hoofd van de Goede Hoop beslaad 34 graden en 20 minuten; ondertusschen zyn dezen ook nog eenigzins van het ware middelpunt gedwaalt. Anderen wederom laten zich voorstaan, dat de breedte van dit oord maar zoude beslaan 34 graden 12 minuten; zoo dat dezen zoo wel als de voorgaanden nog twyffelachtig zyn, en niet weten welke van beide Observatien, waar van een alleen kan en moet waar zyn, zy voor de onfeilbaarste zullen houden, daar echter de twyffelachtigheid uit een en denzelven grond ontstaat, om dat hunne ondernemingen zelf nog maar gissingen zyn, en dat de ware grond van de zaak niet recht gade geslagen word; maar dat zy alles na hun eigen welbehagen hebben bepaalt.

Want wanneer zy met goede, en

nette instrumenten verzien waren geweest, welke niet op de heen en weder slingerende schepen, maar op den vasten grond, en op onbeweeglyke machinen opgerecht, en daarenboven ook met het paslood en waterpas zeer nauw geëxamineert waren geweest, zouden zy na zodanige voorzorge, onfeilbaar hebben bevonden, voornamelyk als zy niet meer dan eene Observatie, gelyk billyk en noodzakelyk is, deswegen hadden aangestelt, dat de gewisse, ware, en onwedersprekelyke Geographische breedte van het Hoofd van de Goede Hoop 34 graden 15 minuten zoude hebben uitgemaakt. Ik zoude wel vermaak nemen, om de zaak iets dieper uit den grond naar 't gebruik der Sterrekundigen en naar wigtigheid derzelve, voor te stellen, maar behalven dat ik op kosten van myn Principaal die observatien hebbe ondernomen, dien ik hier door de eer, welke hem toekomt, geenzins zoek te benemen, zoo heb ik hem dezelve ook jaarlyks toegezonden, en daar op nooit de minste berisping, maar wel een aanmaning tot verdere continuatie, ontfangen. Daarenboven is hier ook geen wydlopigheid van noden, waar mede ik den Lezer eerder lastig dan aangenaam zoude vallen.

Van de lengte van de Kaap de Goede Hoop.

Wat de lengte betreft, namelyk hoe ver het Voorgebergte der Goede Hoop van den *Primus Meridianus* of Eerste Middelstreek, die door Teneriffa word getrokken, afstaat, daar van geven de gemene Landkaarten verscheide narichten, en zulks door de verschilligheid in het plaatzen van het *punctum numerationis*, waar van daan ieder Landbeschryver zyne Lengtens begint te tellen. Want den Sterrekundigen heeft het behaagt, zodanigen oord daar voor aan te nemen, alwaar die observatien gehouden zyn, op welker grond zy hunne *Tabulæ* gebouwt hebben; zoo als by voorbeeld Keplerus, die zyne *Tabulæ Rudolphinæ* op de *Observatien* van *Tycho de Brahe* heeft gegrond, die hy in Huenna, een klein eiland in de Sond, heeft gehouden. De meningen van andere Sterrekundigen, als Ricciolus, Cassianus, Hevelius, enz., zal ik voorbedachtelyk met stilzwygen voorby gaan, ten einde door derzelver vertelling niet verdrietig te vallen.

Onder de Landbeschryvers is een groot verschil ontrent het plaatzen van den *Primus Meridianus*, of eerste Middelstreek, gelyk reeds voorheen is gemeld; ondertusschen zyn'er twee meningen, welke voornamelyk wel waardig zyn, dat ze hier wat nauwer onderzocht worden, om dat zy beide zich op den grond der Observatien willen vestigen.

Mening der Fransche Zendelingen.

De eerste is men aan de Fransche Zendelingen, te weten, de Vaders Fontenay, Tachart, Le Comte, Gerbillon, Vistelon, en Pouvet, Jesuiten, door den Koning van Vrankryk na Oost-Indie gezonden, verschuldigt. Deze verzelden in den jare 1685 den Ambassadeur, welke die Koning na Siam afvaardigde, en quamen dat zelve jaar aan de Kaap de Goede Hoop, alwaar zy eenige Observatien aanstelden, en tot hunne byzondere toezieners hadden, den Commissaris Generaal van Rheede, en den Gouverneur Simon van der Stel.

Zy observeerden namelyk om welken tyd de eerste Satelles van Jupiter eigentlyk van Jupiter wierd verduistert, en wanneer hy zich wederom zien liet? Dit geschiede eenige dagen na malkanderen in de maand van Juny, en bevonden na gedane uitrekening, uit de Kaart van den Heer Cassinus, dat dit Voorgebergte der Goede Hoop van de *Primus Meridianus* of eerste Middagkring, door Ferro 40 graden en 30 minuten, en 38 graden en 30 minuten, door Teneriffa, getrokken, af lag.

Mening van Hallejus.

De andere is haar oorsprong aan de

de Engelschen schuldig, die den Heer Hallejus, een beroemd Lid van de Koninglyke Societeit der Wetenschappen in Engeland, hebben gezonden, na het eiland St. Helena, leggende tusschen de 15 en 16 graden Zuider breedte; welk eiland de Engelschen de Hollanders hebben afgenomen. Deze moest aldaar voornamelyk zodanige Observatien in 't werk stellen, uit hoofde van dewelke niet alleen de *Stellæ australes* of Zuid-sterren in hunne rechte lengte en breedte zouden aangewezen en in de *Globi* of Aardbollen ingelyft konnen worden; maar ook de lengte van het gemelde eiland, om de afstand van andere zuidelyke oorden daar uit na te gaan, en op de Zee- en Landkaarten te brengen.

Dit voornemen heeft de gemelde Hallejus roemwaardig, en na genoegen van zyne Heren Principalen loflyk in 't werk gestelt, en is ook zoo ver daar mede gekomen, dat niet alleen de *Globi cœlestes*, of Hemel-bollen daar van een openbaar getuigenis konnen verstrekken; maar ook heeft de Geographie en niet minder de gantsche Physica of Natuurkunde eenig nut daar by bevonden; aangezien niet alleen zyne eige Schriften, maar ook de getuigenissen van andere geleerde en onzydige beroemde luiden, daar van een klaar bewys konnen strekken.

Want hy heeft nevens de ontdekking van de ware oorzaak, waarom de Ooste-wind in de *Zona torrida* of verzengde luchtstreek meest altyd waait, ook de breedte van het meergemelde St. Helena eiland ontwyffelbaar gemaakt, namelyk dat dezelve is 16 graden Zuider breedte, hebbende de Latitudo derzelve daarentegen op 15 graden gezet. Waar uit dan, indien men dit met het Voorgebergte der Goede Hoop wilde vergelyken, gelyk zulks de in dit stuk onvermoeide en zeer geleerde Heer van Wurzelbau in zyne *Basi Uranies Noricæ*, roemwaardig heeft verricht en uitgevoert, noodzakelyk moest volgen, dat de Kaap de Goede Hoop van den *Primus Meridianus* of Eerste Middelstreek, over den hogen berg Pico Teneriffa, getrokken, niet verder dan 34 graden konde afgelegen zyn.

Wat de Schryver hier uit getrokken heeft.

Beide deze stellingen hebben my in den beginne grote moeite veroorzaakt, en veel arbeid gekost, eer ik uit dit twyffelachtig doolhof konde geraken, zonder echter geen van beide deze Natien te kort te doen, of hunnen welverdienden lof te roven. De meeste Zee- en Landkaarten, die ik te zien kreeg, quamen byna alle overeen, dat de Kaap de Goede Hoop op 38 graden lag, die ook den *Primus Meridianus* of Eerste Middelstreek door Teneriffa, tot een grond hadden. Het onderscheid der 4 graden, welke in de tyd minuten overgedragen, maar twaalf van dezelve uitmaken, accuraat vast te stellen, en nauw te observeren, was voor my in den beginne een loutere onmogelykheid, om dat ik my nog nauwelyks van de ware middags-linie konde verzekert houden; derhalven moest ik tegen myn wil de zaak onafgedaan laten, en den tyd met geduld afwachten, die gelegentheid zoude aan de hand geven, om dit werk nauwer te onderzoeken, en het zelve gantschelyk af te doen.

Wat lengte de Schryver heeft gebruikt.

Ondertusschen maakte ik myne Calculatie na de opgegeve voorstelling van den Heer Hallejus, en vertrouwde gantschelyk, dat deszelfs lengte waarachtig zoude zyn, te meer wyl verscheide Engelsche Officiers, die met hunne schepen hier waren aangekomen, my van de gewisheid zochten te overtuigen. Echter heb ik naderhand door hulp eeniger Eclipsen welke ik het geluk hadde te zien, en die ik van herten gaarn zoude mededelen, als het my geoorlooft was,

en de tyd of de plaats alhier het toeliet, klaar en duidelyk bevonden, dat de lengte van de Kaap de Goede Hoop, door de bovengemelde Jesuiten vastgestelt, veel nader en netter was.

Welk de ware lengte is van de Kaap de Goede Hoop.

Zulks verwonderde my echter gantsch niet, om dat zy daar geweest zyn, en op de plaats zelf sterrekundige Observatien, hoe wel maar weinige hebben aangestelt; daar in tegendeel de Heer Hallejus, de zyne maar by gissing ontlenen en nemen moest. Dienvolgens is en blyft de ware lengte van de Kaap de Goede Hoop uit hoofde van den aangeweze Observatie der Eclipsen, 37 graden 55 minuten, namelyk als de *Primus Meridianus* of Eerste Middelstreek door het eiland Teneriffa getrokken word.

Waar toe de lengte en breedte der plaatzen dienen.

Hier uit ziet den lezer nu, hoe hoog noodzakelyk het is, dat men deze vraag opheldert, om dat anders een grote mislag daar door kan worden begaan, die de zeevaarders zeer nadelig is, en dikmaals lyf en leven, goed en bloed kost. Want 4 graden nader aan een land te zyn, bedraagt in mylen voornamelyk onder deze *Elevatio Poli*, of Verheffing van 't afpunt, zeer veel, en veroorzaakt, dat de onkundigen menigmaal gevaar lopen te stranden, of een Land verby te zeilen; en moeten dienvolgens alle Zeevaarders deze wetenschap voor al bezitten, willen zy voor goede Zeeluiden doorgaan.

Edog ik scheide voor ditmaal, gelyk ik hier voren reeds heb gezegt, om wydlopigheid te vermyden, daar van af, en beware de verdere uitvoering tot een bequamer en betere gelegenheid. Wyl ondertusschen by deze stoffe zeer wel voegt, het geen met den Zeilsteen of het Scheeps-Compas of deszelfs afwyking voorvalt, zal ik tot besluit insgelyks iets daar van mede delen, aangezien de verdere omstandigheden ook tot op een andere plaats zullen worden bewaart.

Veranderlyke afwyking van den Zeilsteen aan de Kaap de Goede Hoop.

Dienvolgens is wel voornamentlyk merkwaardig, by aldien men de scheeps-observatien hier in mag geloven, dat voor ontrent een eeuw de afwyking van den zeilsteen of het Compas gantsch anders als heden dien dag, is bevonden; en ben ik gantschelyk van gevoelen, dat'er geen oord in de wereld word aangetroffen, die in dit stuk zulke verandering onderhevig is, en ook geen een, dat om even deze rede van een Zeeman, welke maar een weinig het land kundig is, en kennis heeft, om havens op te zoeken, beter kan worden aangedaan, opgezocht en gevonden, als dit Voorgebergte van de Goede Hoop.

Achtervolgens de oude observatien, die hier en daar in gedrukte Reisbeschryvingen zoo als ook in geschreven Journalen worden aangetroffen, was de gemelde afwyking of miswyzing, gelyk de zee-vaarders plegen te spreken, byna 6 graden van Noorden ten Oosten, of om met de Zeekenners korter te zeggen, Noord-Oostelyk. Na die tyd heeft de naald zich van deze streek afgekeert, en de Noord-pool hoe langs hoe nader gekomen, zoo dat zy'er nu reeds over is, en men de afwyking van jaar tot jaar groter bevind, gelyk dan de voorgemelde Vaders Jesuiten in den jare 1685 de afwyking van het Compas 11 graden 30 minuten Noord-west hebben geobserveert.

Ik zoude met weinig moeite uit eenige geschreve Journalen van Stuur-luiden, de afwyking, door hen de gantsche reis over bespeurt en waargenomen, hier konnen byvoegen, en ook myn eigen Journaal te baat nemen, maar gelyk ik zelf op zulke ruwe observatien der Stuurluiden niet veel staat maak, ben ik ook niet van zins, om iemand anders daar mede moeijelyk te vallen, ten zy 'er een byzonder lief-

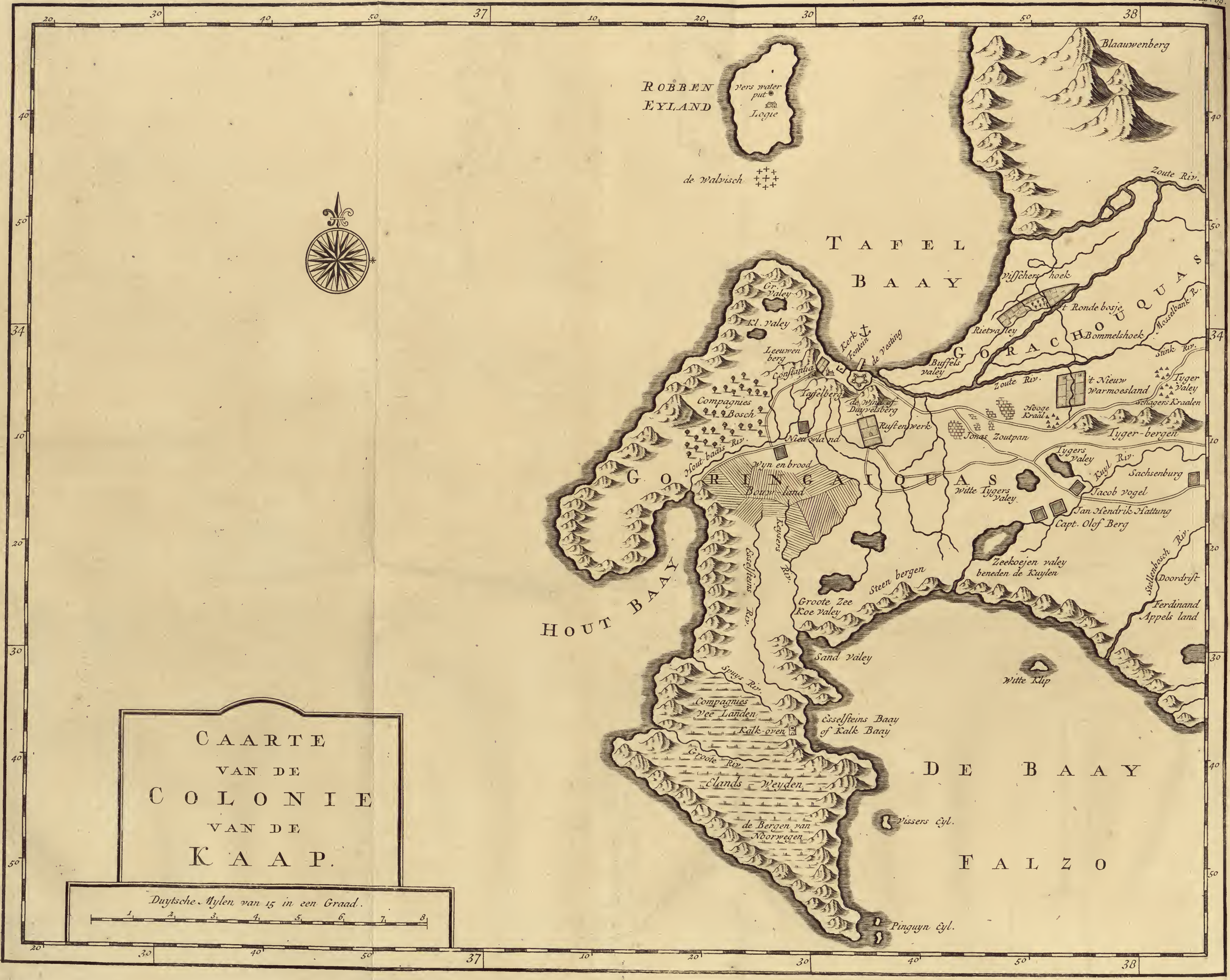
CAARTE
VAN DE
COLONIE
VAN DE
KAAP.
Duytsche Mylen van 15 in een Graad.
1 2 3 4 5 6 7 8
ROBBEN EYLAND
Vers water put
Logie
de Walvisch
Blaauwenberg
Zoute Riv.
TAFEL BAAY
Visschers hoek
t Ronde bosje
GORACHOUQUAS
Mosselbank R.
Rietvaley
Bommelshoek
Stink Riv.
Buffels valey
Kerk
Fontein
de Vesting
Gr. Valey
Kl. valey
Leeuwen berg
Constantia
Tafelberg
de Wind of Duyvelsberg
Compagnies Bosch
Hout baais Riv.
Nieuwland
Ruft en werk
Zoute Riv.
t Nieuw Warmoesland
Tyger Valey
Schagers Kraalen
Hooge Kraal
Jonas Zoutpan
Tyger-bergen
Tygers Valey
Kuyl Riv.
Sachsenburg
Jacob Vogel
Wyn en brood
GORINGAIQUAS
Bouw land
Witte Tygers valey
Jan Hendrik Hattung
Capt. Olof Berg
Keysers Riv.
Esselsteins Riv.
Zeekoejen valey beneden de Kuylen
Stellenbosch Riv.
Doordrift
Steen bergen
Groote Zee Koe valey
Ferdinand Appels land
HOUT BAAY
Sand Valey
Witte Klip
Spuys Riv.
Compagnies Vee Landen
Kalk-oven
Esselsteins Baay of Kalk Baay
Groote Riv.
Elands Weyden
DE BAAY
Vissers Eyl.
de Bergen van Noorwegen
FALZO
Pinguyn Eyl.

liefhebber was, die gaarn wilde weten, hoe deze miswyzing verandert. Liever zal ik zeggen, dat wanneer ik in den jare 1707 insgelyks eenige Obſervatien daar van aanſtelde, ik hebbe bevonden, dat de gemelde afwyking toenmaals 11 graden 55 minuten Noord-Weſterlyk geweeſt is.

Hier by houde ik my nogtans verzekert, dat deze *Periodus*, 't zy in 't kort of over lang weder veranderen, en by gevolg ook een andere en der ouden gelyke benoeming, bekomen zal; Waar van by aldien zoo hier als elders vlytige obſervatien gehouden, op het papier gebragt, en aan de leergierige wereld mede gedeelt wierden, met ter tyd een groot licht in deze duiſtere wetenſchap konde ontſteken en aan de zeevaarders groot voordeel daar door toegebragt werden.

En dit is het geen ik nodig hebbe geoordeelt, om u van myn woonplaats de Kaap de Goede Hoop, voor ditmaal te berichten, niet twyffelende, of gy zult midlerwyl daar mede vergenoegt zyn, en my het overige tot op een andermaal borgen.

VI. HOOFTSTUK.

Behelzende een uitvoerlyke Geographiſche beſchryving van het Land, waar in eigentlyk de zoo genaamde Kaapſche Colonie geſticht is, nevens vele zonderlinge aanmerkingen, de benoeming der Rivieren, Bergen, enz., betreffende.

Wat de Schryver wil afhandelen. Van de Landaarden en talen aan de Kaap. Welke taal de Schryver geleert heeft. Hy heeft het Land genoegzaam bezigtigt. Grootte der Hollandſche Colonie. Van deszelfs aanwas. Hoe 'er zig de Hollanders hebben neergezet Een Schans en de Ruyter-ſtal word gebouwd. Beſchryving van de Ruyter-ſtal. Waar toe dezelve nu ter tyd dient. Beſchryving van de Zout-Rivier. Van deszelfs vermakelyk gezigt. Van deszelfs vruchtbare Lands-douwe. Van 't rond Boſchje. Van Nieuwland, enz. Van Conſtantin. Van Noorwegen aan de Kaap. Van de nieuwe Vee-poſten. Beſchryving van de Tyger-bergen. Ryke boeren aan de Kaap. De paarden zyn 'er goed koop. Beſchryving van de Koe-berg. Van de blaauwe Berg. Beſchryving van de eigentlyke Kaapſche Colonie. Van deszelfs vergroting, en wat daar toe aanleiding heeft gegeven. Beſchryving van de Moſſelbanks-Rivier. Van de Zout-Rivier. Van den Tafel-berg. Van den Leeuwen-berg. Hoe de komſt van vreemde ſchepen bekent gemaakt word. Hoe dezelve onderſcheiden worden. Waarom de vlaggen jaarlyks verandert worden. Beſchryving van de vlaktens op het Leeuwen-hoofd. Van de Steenbakkery of vervallen ſchans. Van de Wind- of Duyvel-berg. Onderſcheid van het water aan de Kaap, beſtaande in de verf, ſmaak, koude en warmte, en ligtheid en zwaarte. Het water aan de Kaap is zeer gezond. Beſchryving van verſcheide kleine Riviertjes. De Schryver geraakt in levens gevaar. Beſchryving van de Keizers-Rivier, als mede van nog eenige Bronnen en Beken. Beſluyt van dit Hooft-ſtuk.

ALle myne voorgaande Hooftſtukken zullen den Lezer hoop ik, genoegzame naricht hebben gegeven, van de rampen, die ik op myne herwaards reis geleden heb. Ik twyffel ook geenzins, of gy zult daar uit insgelyks hebben gezien, hoe het my by myne

komſt

komst aan de Kaap gegaan is; en daarbenevens blyde zyn, door het kort hoewel duidelyk bericht te hebben gezien, wat de Bezitters van dit Voorgebergte, de Hollandsche Oost-Indische Compagnie, heeft bewogen, deze Kaap en het daar aanpalende vaste land van Afrika in bezit te nemen, een Colonie aldaar te stichten; en wat nog verders derwaards zoude konnen getrokken worden.

Wat de Schryver afhandelen wil.

Het zoude wel niet qualyk voegen, dat ik jegenswoordig wederom tot de gemelde Colonie keerde, en het geen van dezelve verder te weten nodig is, getrouwelyk voorstelde; maar behalven dat ik in myn voorgaande hoofdstuk heb verzocht, om van dit bericht nog eenigen tyd verschoont te mogen zyn, zoo vereischt ook de natuurlyke order, dat ik alvorens van het land zelf, waar in de gemelde Colonie gesticht is, duidelyke naricht geef, en uitvoerlyk beschryf, hoe het met het zelve gelegen is, wat aldaar is aan te treffen, en wat de Bewoners met het bouwen van het zelve voor voordeel of schade hebben; en wanneer de levens wys, zeden, gebruikelykheden, en wat'er verder van af hangt, der natuurlyke Inwoners, de Hottentotten, beschreven is, zal zich wel een gelegenheid op doen, om van deze Colonie te melden het geen 't welk eigentlyk daar toe behoort, of het welk daar van dient geweten te worden.

Dit naricht van het land zelf, welke ik nu van zins ben onder handen te nemen, zal bezwaarlyk in een of twee Hoofdstukken konnen worden vervat; zoo het anders duidelyk, uitvoerlyk, ordentlyk, en met zodanige omstandigheden bekrachtigt zal heten, dat het by alle waarheid beminnende menschen geloof verdient; maar ik zal genoodzaakt zyn, om ieder stuk altyd in 't byzonder af te handelen, en uit te voeren; aangezien de zaken zoo menigvuldig zyn, en daar onder zommige zeer zeldzaam, dat indien ze alle te zamen maar ter loop, en zonder de omstandigheden wierden gemeld, men niet zoo licht aan dezelve geloof slaan zoude, en de Verhaler voor geen oprecht en geloofwaardig mensch aangezien zoude worden.

Ten dien einde, wyl ik in myn voorgaande Hoofdstuk reeds tot aan het vaste land ben gekomen; als mede vermids ik insgelyks van de Lengte en breedte der plaatsen, zoo als ook van de afwyking van 't Compas het nodige en alhier te weten dienlyk, bericht heb, zoo zal ik verder gaan, en u door hier by gevoegde Land-kaarten omstandig tonen, hoe ver deze gemelde Colonie, in den jare 1652. gesticht, en als nu ruim 60 jaren gestaan, zich uit strekt; zo evenwel dat ik my hier niet zal ophouden met een wydlopig verhaal van andere tusschen-komende stoffen, en een verwarde *Chaos* uit een duidelyk verhaal maken; maar alleen den oord en plaats, alwaar iets byzonders aan te merken zal zyn, zal aantonen, en het verdere naricht tot op een ander tyd sparen.

Aan de Kaap de Goede Hoop zyn allerhande landaarden en talen.

Met dit beding dient men te weten, dat alhier allerlei talen en landaarden worden aangetroffen, zonder zelfs van de Hottentotten gewag te maken. Men vind dienvolgens Hollanders, Hoogduitschers, en onder dezelve die uit Pruisse, Pomeren, Brandenburg, Saxen, Frankenland, Swaben, Westphalingen en Switzerland herwaards zyn afgezakt; wyders Sweden, Denen, Polen, Portugeezen, Franschen, Italianen, Engelschen, Ongaren en anderen, welke als men ze alle te gelyk, en niet een ieder in 't byzonder in zyne taal hoorde spreken, en daarbenevens de Slaven, die velerhande talen weten, daar onder de Maleische, Malabaarsche, Ceylonsche,

ſche, Javaanſche, Banjaanſche, Amboineſche, Bandaneeſche, Boekierſche, Chineeſche, Madagaskaarſche, Angoolſche, Guineeſche, Capoverdiſche enz., daar onder telde, het zekerlyk de verwarring der talen by het bouwen van den toren van Babel andermaal zoude vertonen.

Welke talen hier meeſt worden geſproken.

Edog kan ieder Europeaan met zyn eige taal genoegzaam te recht komen, en als dit al komt te miſſen, kan men licht de eene of de andere, voornamelyk echter de Hollandſche, of beter de Portugeeſche nevens de Maleiſche leren, als welke beide talen niet alleen hier, maar byna in gantſch Ooſt-Indie, ten minſten gelyk jegenswoordig de Franſche in Duitſchland, geſproken worden. De Portugeezen, als de eerſte Vinders van Ooſt-Indie, hebben hunne taal zoo ver voortgeplant, dat 'er vele grote ſteden, als Batavia, Colombo op Ceylon, en andere meer worden gevonden, welke zich van die taal bedienen, ook byzondere Predikanten onderhouden, die de Europeanen, voor al de ſlaven; die dezelve doorgaans ſpreken, Gods woord daar in leeren moeten. Daarentegen is de Maleiſche taal, die cierlyk en net is; in dien zelven fleur, als by ons de Latynſche, nogtans kan men met dezelve byna gantſch Indie doorreizen. En is op bevel van de Ooſt-Indiſche Compagnie een ordentelyk Prediker te Batavia aangeſtelt, welke in de Maleiſche taal den Godsdienſt verricht, doopt, trouwt, en voorts alles daar in doet, dat by het Predikampt pleegt te geſchieden.

Aldus behoeft een vreemdeling wegens de veelheid der talen het hoofd niet te breken, maar hy kan heel licht te recht komen, voornamelyk als hy zich op de eene of de andere in 't byzonder leggen, en dezelve uit den grond leren wil. Wat my aanbelangt, de Hollandſche taal behaagde my in den beginne meeſt, wyl ik anders de Predikatien niet wel konde verſtaan, en ook vermids de aangenaamheid derzelve, nevens de veelheid der woorden, en de duidelyke uitſpraak my zeer bekoorden. Naderhand heb ik ook eenige woorden van de Portugeeſche taal geleert, zoo dat ik eiſſchen konde, het geen ik van noden had, en niet hoefde beducht te zyn, dat ik van de ſlaven zoude bedrogen worden; nogtans oordeelde ik vry beter te doen, van my in de Hottentotſche een weinig te oeffenen, of ſchoon my wel bewuſt was, dat ik dezelve in alle delen niet zoude konnen magtig worden, en dat ik wegens de grote verandering der ſlagen, welke met de tong tegen het verhemelte en de voorſte tanden moeten worden gedaan, niet weinig zwarigheid ontmoeten zoude.

Welke de Schryver geleert heeft.

Heeft het land genoegzaam bezichtigt.

Na dat ik aldus eenigen voortgang in de talen had gemaakt, heb ik van tyd tot tyd een ſpeelreisje landwaards in gedaan, en het land nevens de Colonien bezichtigt, wanneer ik menigmaal gelegentheid heb gehad, om met Europeanen te reizen. Ik heb my dikwyls ook met Hottentotten moeten behelpen. Door dit middel, voornamelyk toen ik Secretaris van Stellenboſch en Drakenſteen was, heb ik al het merkwaardige bezichtigt, en voor deze Land-kaart goede aantekeningen gemaakt, gelyk het in't toekomende nog meer zal blyken, welk voordeel dit zwerven, of ſchoon onder vreemde en wilde volkeren, my toegebragt heeft.

Grootte der Hollandſche Colonie.

Jegenswoordig om tot myn voornemen te komen, en u de verre uitgeſtrektheid van deze Hollandſche Colonie duidelyk voor oogen te ſtellen, ben ik genoodzaakt te zeggen, dat dezelve den naam van Colonie geenzins meer verdient, om dat zy zich

zich zelfs reeds in vier aanzienlyke Colonien verdeelt heeft, en zy alle te zamen een ſtreek land bevatten, het welk voor geen Hertogdom hoeft te wyken; daarenboven laat het zich aanzien, dat het land wegens de vruchtbaarheid van vrouwsperzonen met ter tyd zoo volkryk zal worden, als eenig ander ſterk bevolkt land of Hertogdom in Europa.

Want na dat de Compagnie, zoo als hiervoren reeds wydlopiger verhaalt is, na het bezit nemen had beſloten, een Colonie aan het Voorgebergte der Goede Hoop aan te leggen, en op te rechten, heeft dezelve dit beſluit met veel roem ter uitvoering gelegt, en veel tonnen Gouds daar aan beſteed; aangezien zy behalven de benodigde en om niet geſchonke 60 morgen lands, de nieuwe Planters ook wagens, ploegen, oſſen, en kortom alles wat zy nodig hadden, ja zelfs brood en zaai-koorn op afrekening tegen een redelyken prys, en de yzer-waren tegen den inkoops-ſchelling zonder het minſte voordeel verſtrekt en geleent heeft; welk verſchote geld de gemelde Compagnie van tyd tot tyd en niet op eenmaal, heeft in gehouden, waar door dezelve weder aan haar Kapitaal is gekomen, zonder dat de boeren het zwaar is gevallen, of zy daar door gantſchelyk geruineert zyn; hoewel my zeer wel bewuſt is, dat eenige van deze Coloniers nog iets aan de Compagnie ſchuldig zyn, en dat de ſchuld in 't geheel nog maar 40 duizend guldens bedraagt.

Het land wierd hoe langs hoe ſterker bebouwt.

Deze grote edelmoedigheid heeft zekerlyk, zoo als licht is te denken, by velen een luſt verwekt, om den land-bouw by de hand te vatten, vooral wanneer men zag, dat deze nieuwe Planters zeer wel haar rekening daar by vonden. Ja men heeft gezien, dat vele uit de bezetting zich daar toe begaven, of ſchoon zy weinig kennis van het boere-werk hadden, weshalven ook vele of bedorven of gevlucht zyn. Vele echter die hunne zaken wel aanleiden, en geen verquiſters waren, zyn op de been geraakt, en in korten tyd zeer ryk geworden, waar van ik 'er zeer gemakkelyk verſcheide zoude konnen noemen, ten ware zulks daarna wederom geſchieden moeſt. Uit Holland zyn 'er ook vele herwaards gekomen, die de plaats van de eerſte aanlegging met treffelyke huizen en tuinen verciert hebben, welker vruchten hen by de komſt van de heen en weder varende ſchepen, den arbeid rykelyk betalen, en goed onderhoud verſchaffen.

Verdere opgang der Colonie.

Na verloop van eenigen tyd, wanneer door de Hollandſche Compagnie eenige vrouwsperzonen herwaards wierden gezonden, die hier trouwden, waar door alzoo veel kinderen geteelt wierden, begon dit Tafeldal te naauw en te klein te worden, om aan zoo veel boeren herberg en onderhoud te beſchikken; dienvolgens wierden zy genoodzaakt, zich verder uit te ſtrekken, en vermids het land tog by koop aan de Compagnie toebehoorde, meer akkers te bouwen, om Tarw, Rogge, Garſt, Erweten, Bonen, zoo als ook allerhande tuin-vruchten, en een goeden dronk Wyn voort te brengen.

Hoe de Hollanders 'er zich ter neder hebben gezet.

Dienvolgens bezetteden zy voor eerſt de naaſte dallen en bergen, en vergroteden aldus hare nieuw aangelegde Kaapſche Colonie, welke wel verdienen genoemt en eenige der voornaamſte Landgoederen gemeld te worden; namelyk zy zyn in den beginne uit den Tafelberg achter dien berg gekomen, en hebben aan de zoogenaamde Zout-Rivier een ſchans van hout en aarde, *Keer de Koe* genaamt, gebouwt, en kort daar op een grote Ruiter-ſtal daarnevens

Een ſchans en de Ruiter-ſtal word gebouwt.

vens opgerecht; welke beide zouden dienen, om vermids veel vee voornamelyk koeyen en ſchapen van de Hottentotten wierd gekoft door het zelve de boeren aan vee te helpen; na dat echter dit vee of van zelfs dan te rug weg door de drift van de gemelde Zout-Rivier zocht, of van omzwervende Hottentotten, welke van roven en ſtelen ſchenen hun werk te maken, weg gedreven wierd, zoude door het eerſte, te weten de ſchans *Keer de Koe*, dit quaad voorgekomen, en het ontlope of weg gedreve vee door de zoldaten, die daar de wagt hebben, te rug gedreven worden.

Beſchryving van de Ruiter-ſtal.

De Ruiter-ſtal een gebouw, waar in 100 tot 150 man met hunne paarden konden wonen, wierd opgerecht, ten einde de manſchap, die in de Keer de Koe lag, voortaan niet zoude behoeven dagelyks uit de veſting, die ruim een half uur van daar legt, afgeloſt worden; en ook wel voornamelyk ten einde deze ſchans door de Ruiter-ſtal met volk mogt worden bezet en aldaar afgeloſt, en ook by nacht voor regen en wind een ſchuilplaats zouden hebben. En wanneer men bemerkte, dat de Hottentotten, zich op de ſnelheid hunner voeten verlieten, en voor het nalopen der zoldaten weinig vreeſden, als mede dat zy het vee wel aan de Europeanen verkogten, maar dat zy naderhand op de een of de andere wys zochten, het zelve hem wederom af tenemen, zoo wierden deze Ruiters met goede en ſnelle Perſiaanſche paarden verzien en aldaar geposteert, ten einde de inbrekende Hottentotten niet zoo licht de gemelde Zout-Rivier zouden konnen overkomen, en dat het vee voor het roven en ſtelen zoude bevryd blyven. Waar by dient te worden geweten, dat men de paarden in den beginne uit het Koningryk Perſie herwaards heeft gebragt, alwaar zy zich zodanig hebben vermeerdert, dat zy heden ten dage wegens de meenigte by na van geen prys meer zyn, weshalven men in geval van nood zeer gezwind eenige duizend man van paarden zoude verzien konnen.

Waar toe hy jegenswoordig dient.

Vermids deze Colonie tegenwoordig zich nog veel verder heeft uitgeſtrekt, zoo als in 't vervolg zal worden aangewezen, en een veel groter plaats heeft ingenomen, is van de ſchans Keer de Koe, by na niets meer te zien. Van den Ruiter-ſtal vind men nog eenige overblyfzels, die echter wegens de bovengemelde rede nu niet meer worden onderhouden, ſtrekkende voornamelyk tot lyfberging van vreemdelingen en van voorname Indianen die uit Aſia of Ooſt-Indie herwaards worden gebannen; gelyk dan in den jare 1705 by myn eerſte aankomſt, eenige Indiaanſche Prinſen aldaar huis hielden, en met haar eige handen haar brood winnen moeſten, zynde dezelve van de hoge Indiſche Regering op Batavia wegens zekere misdaden herwaards gezonden, en voor 5 jare gebannen, na verloop van welke jaren zy dan ook in den jare 1708 wederom met de ſchepen van de Compagnie na Ooſt-Indie gevoert zyn.

Beſchryving van de Zout-Rivier.

Van deze Zout-Rivier dient men als nog te weten, dat wylen de Gouverneur Simon van der Stel den zelven heeft laten verleggen, of door een nieuw Kanaal in den haven heeft laten lyden, met voornemen, een breede vaart van dezen haven de Tafelbaai tot aan de Baai Falzo, 't welk ten minſten in een rechte linie een diſtantie van 4 mylen zoude hebben uitgemaakt, door ſlaven en banditen te graven, en in dezelve de gemelde Rivier van den eenen haven in den anderen te lyden, ten einde de ſchepen zoo wel by de Zuid-Ooſte als Noordweſte *Mouſſon* daar in lopen en voor ongeluk en ſtranden zouden bevryd blyven; dog hy

ſchynt niet te hebben gedacht, dat door beide *Mouſſons* dit Kanaal zoude hebben konnen geſtopt, geſloten en met zant gevult worden.

Want behalven dat hy een grote zoutpan, waar van 'er nog eenige kleine na by de Tygerbergen, en andere grote op andere plaatzen in 't land aan te treffen en te vinden zyn, daar door bedorven heeft, die by een hoge zee overloopt en nooit droog word, zoo ſchynt hy ook niet in overweging te hebben genomen, welk een grote arbeid, en hoe veel menſchen tot zulk een werk vereiſcht wierden. Hy heeft buiten twyffel ook niet eens een overſlag gemaakt, hoe duur dit Kanaal aan de Compagnie zoude komen te ſtaan; veel min ſchynt hy zich te hebben bekommert om de onder het zand leggende klippen te doen uitgraven, zodanig dat een of twee ſchepen elkander myden en ongehindert zouden hebben paſſeren konnen; maar hy ſchynt ten eerſten blindelings te hebben voortgegaan met het geen hy maar ſlechts in het hoofd heeft gekregen, of ſchoon de ondervinding heeft geleert dat de tyd, arbeid, en koſten, daar mede verſpilt zyn.

De oude en nieuwe Zout-Rivier.

Derhalven ſchynt het dat 't werk ook is blyven ſteken; en ziet men jegenswoordig nog de oude en nieuwe Zout-Rivier welke ontrent een muſquet-ſchoot van elkander leggen, welke beiden, voornamelyk de nieuwe met zoo veel welzand aangevult is, dat men met een gelade wagen daar over ryden kan, hoewel het zomtyds gebeurt, als de paarden en oſſen niet wel trekken, dat de wagen in het gemelde welzand blyft ſteken, en dat dezelve door anderen daar uit moet worden getrokken.

Vermakelyk gezicht van de Zout-Rivier, en wat daar ontrent is aan te merken.

Langs deze Zout-Rivier zyn van tyd tot tyd treffelyke tuinen en wynbergen, zoo als ook veel koornland aangelegt, waar toe reeds van het begin af van dezen nieuwen uitleg, de eerſte Commandeur Jan van Riebeek niet weinig heeft geholpen; hebbende deze tot zyn vermaak den zoo genaamden boſchheuvel laten ſchoon maken, en een treffelyken boom en wyngaard aldaar aangelegt, die wegens deszelfs nuttigheid zoo voort na zyn afwezen in verſcheide handen geraakt, en aan dees en geen verkogt is, tot dat eindelyk by myn aanwezen den Opper-Meeſter Willem ten Damme den zelven aan den burger Gabriel Touman, voor verſcheide duizend guldens heeft overgedaan.

Is een vruchtbare landsdouwe.

Wilde ik my ophouden met het opnoemen van alle de Vruchten, die alhier groejen, zoude ik my verplicht vinden te zeggen, dat niet alleen Appelen, Peeren, Caſtanjes, en andere Europeaanſche boom-en tuinvruchten hier in grote menigte worden gewonnen; maar ik zoude daar by moeten voegen, de velerhande zoorten van Limoenen, Citroenen, Oranje, Sinâas en Japanſche appelen, Vygen, enz., en de velerhande Wynen, die zoo wel in rode als witte, als mede Europeaanſche en Perſiaanſche Druiven beſtaan, nevens een talloze menigte van andere heerlyke aard, boom-en tuinvruchten; edog ik ſpaar dezen arbeid tot op een ander tyd, en zegge hier maar alleenlyk, dat tegenwoordig langs de gemelde Zout-Rivier tot aan de Steenbergen, ja zelfs tot in de zoogenaamde Hout-Baai alles tot bouwland gemaakt is.

In het Tafeldal vind men eerſtelyk de treffelyke veſting, *Bonne Eſperance* genaamt, en het fraai ſteedtje, het welk dien zelven naam draagt, nevens vele heerlyke Tuinen en Wynbergen; achter den Tafelberg, ruim een quartier uurs van de ſtad, ſtaat boven op een kleine hoogte een Herberg; onder aan de Rivier ziet men een rey huizen, akkers, tuinen en Wyn-

Wyngaarden, welke zich tot aan een molen uitſtrekken, de burgers aan het Voorgebergte toebehorende, die jaarlyks door de Burgemeeſters van de ſtad met kennis des Gouverneurs voor 15 tot 1600 guldens verpacht, en in de burger-kas verrekent word.

Wyders vind men aan de Rivier, en aan beide zyden van dezelve, als ook achter den Tafelberg vele fraje Luſthuizen, tuinen en wynbergen, welke alle hunne Planters rykelyk hunne arbeid vergoeden. Ja de Compagnie zelf heeft aldaar nevens een zeer ruime ſchuur voor wagens en vee, twee treffelyke, prachtige en grote tuinen aangelegt, in den eenen ziet men een zeer fraai Speelhuisje, tot vermaak van den Gouverneur gebouwt, en een klein eike boſchje, het Rond-boſchje genaamt. De andere, een weinig verder afgelegen, draagt den naam van Nieuwland, om dat dezelve onlangs eerſt aangelegt is; van beide welke tuinen de gemelde Compagnie nog tamelyk voordeel trekt, die echter myns bedunkens vry groter zyn konde.

Rond Boſchje.

Nieuwland.

Schone Buiteplaatzen.

Tuſſchen deze twee tuinen, welke beide van de wateren des Tafelbergs worden beſproeit, legt naaſt aan de gemelde ſchuur, behalven de Buite-plaats van Jan Pfeiffer, wyn en brood genaamt; wyl dezelve zulks beide rykelyk voortbrengt, en die van Jakob Louwens, een wel geordineert Brouwhuis, den Heer Willem Menzing toebehorende, welkers Vader met zyn gantſche huisgezin, uit Deventer geboortig, door de Compagnie koſteloos hier is gebragt, om alhier op zyn Deventers bier te brouwen, en zich daar mede te generen; waarentegen hy gehouden is, aan pacht, welke de Tappers doorgaans gewoon zyn te betalen, de Compagnie hare onkoſten weder goed te doen, gelyk ik te zyner tyd daar van uitvoerlyker melding doen zal.

Brouwhuis.

Wat 'er voor water is.

Het water, dat in de Brouwery loopt, ſtort insgelyks van den Tafelberg, en beſproeit met eenen het daar toe behorende bouwland; loopt vervolgens, na dat het zich met andere kleine riviertjes heeft vereenigt, achter de Landgoederen van Jacob Louwens, Jacob van der Heiden, en Albert Barentz. Guldenhuizen, en neemt ten laatſten tuſſchen den vermakelyken tuin van Jan van Meerland en het voorgemelde rond boſchje zynen loop in de meergemelde Zout-Rivier.

Het Luſthuis Conſtantia.

Achter den gemelden Boſchheuvel komt men wyders aan een ſlechte plaats; waar van de eigenaar als nu dood is, zoo dat niet weet, wien dezelve toekomt. Niet ver daar van daan ontmoet men het treffelyk Conſtantia door wylen den Gouverneur Simon van der Stel gebouwt, en na deszelfs gemalin, of ſchoon zy hem niet tot aan het Voorgebergte heeft willen verzellen, maar liever te Amſterdam blyven, aldus genaamt.

De ſtand is ongemeen vermakelyk. Men kan uit de venſters zien het Landgoed van den Heer Ortman, zoo als ook de Buffelsvalley, of die plaatzen, alwaar de Compagnie voormaals, wanneer zy haar eige ſlacht en ander vee in een groter menigte als jegenswoordig hield, zelf liet weyden, en gewapenderhand tegen de Hottentotten bewaren, en welke Poſten jegenswoordig den gemelden Heer Ortman toekomen. Wyders ziet men verſcheide andere omleggende Plaatzen, onder anderen die van den Heer Hendrik Bouman, genaamt Ruſt en Werk, en die van den Heer Willen Vlokkens, als mede den haven, Baay Falzo genaamt. Daarentegen is de nuttigheid in verre na zoo groot niet, aangezien dezelve het intereſt van de aangelegde koſten nauwelyks kan goedmaken; of ſchoon ruim 1000 mor-

morgen land daar aan behoren, en 'er ruim 100 duizend wynſtokken geplant zyn.

Eer men te Conſtantia komt, gaat achter den voorgemelden Boſch-heuvel een ſteenachtige ſmalle ongemakkelyke weg, tuſſchen en over de woeſte bergen, na de Hout-Baay, alwaar wederom eenige Luſthuizen gebouwt zyn, waar van 'er echter nog veel meer konden werden opgerecht, indien men het hout wegkappen en vernielen wilde, dog wyl hier juiſt gebrek aan hout is, en men naauwlyks genoeg tot branden kan vinden, verſchoont men het zelve, werdende liever andere plaatzen, die 'er in overvloed ledig zyn, door de Regering vereert, om bebouwt te worden.

Midlerwyl leide de Compagnie nog andere Vee-plaatzen achter de Steenbergen aan, welke gelyk Dapper in zyne beſchryving van Afrika p. 612 getuigt, de Portugeezen *Os Puos Fragoſos*, of de gebroke bergen noemen, de Hollanders geven een zekeren ſtreek van dezelve, welke het verſte zich ten Zuiden in zee ſtrekt, den naam van Noorwegen. Na dat de Illuſtre Compagnie alle deze poſten heeft afgeſchaft, en haar Juk-oſſen alleen heeft behouden; welke alleen in de voorgemelde Schuur worden bewaart, en die in de naaſte onvruchtbare hei wyden, terwyl de Compagnie al haar vleeſch van vier bevoorrechte ſlachters koopt, zoo heeft meergemelde Gouverneur Simon van der Stel zalr. die poſten, ruim drie dagreizens in de rondte omvattende, voor zich zelven behouden, een huis en eenige ſtallen daar op gebouwt, om zyn eigen vee aldaar te laten weyden; daarbenevens heeft hy een viſchhuis na by de zoogenaamde Kalk-Baai opgerecht, en zich aldus zodanig in ſtaat geſtelt, dat hy behalven het gemelde Conſtantia, een ſtreek lands van een tamelyke uitgeſtrektheid bezit, alwaar vele boeren, wanneer het onder hen wierd gedeelt, zich zeer wel generen, en gemakkelyk wonen zouden konnen.

Noorwegen aan de Kaap de Goede Hoop.

Wie het bezit.

Eer en alvorens deze ſtreek lands, dewelke langs de Zout-Rivier Zuid-Ooſt ten zuiden, en vervolgens altyd verder tegen 't Zuiden zich uitſtrekt, tot die verhaalde volkomenheid is geraakt, en alvorens men tot beſluit quam, om zich van het ſlacht-vee t'ontdoen, heeft de Compagnie op nieuw weder begonnen, zich over de Zout-Rievier na de Tyger-bergen te wenden, en aldaar een Vee-poſt op te rechten. Deze legt zeer vermakelyk aan ſtrand, niet ver van de Tafel-Baay; daarenboven kon men uit de Veſting zien alles wat daar voorviel, aangezien de diſtantie van de gemelde veſting niet veel meer dan drie uuren uitmaakt, en daarbenevens Zuid-Ooſt ten Zuiden, welke in louter wit zeezand, ſtruiken en hei beſtaat, in welke Tygerbergsdal het vee zeer wel kan gewyd worden.

Nieuwe Vee-poſten.

Men noemt alle deze verhevenheden en bergjes, de Tygerbergen. Niet om dat voor dezen zeer veel Tygers zich aldaar onthouden hebben, maar wegens de grote groene vlakken, welke deze bergen van alle de andere onderſcheiden, en hunne oorſprong de herten verſchuld zyn, welke eertyds in een grote menigte daar wierden gevonden, en overal de plaatzen, daar zy hun nachtleger hielden, met hunnen drek, als gemeſt en vruchtbaar gemaakt hebben, en groeit het gras nog heden dien dag dienvolgens aldaar weelderiger en ſterker, als op andere plaatzen, daar die dieren niet hebben overnacht; of ſchoon alle deze heuvels of bergen een zeer vetten grond hebben, zodanig dat dezelve van onder tot boven Koorn en Wyn en alle andere boom- en veldvruch-

De Tygerbergen.

vruchten rykelyk voortbrengen.

Waarom zy dien naam hebben.

En deze zelve vlakken hebben hen den naam van Tygerbergen toegebragt, om dat het groen daar van veel donkerder is, dan al het ander groen van deze bergen, waar door zy byna gevlakt zyn als een Tyger. En vermids zy doorgaans veel vruchtbaarder zyn; als alle andere bergen; is dit de rede, dat dezelve in een korten tyd zodanig bebouwt en bewoont zyn, dat 'er als nu bezwaarlyk meer een bequame plaats tot den landbouw te vinden is; vermids het frisch zoet water, vlietende beekjes, en andere bronnen afnemen; waar in de bewoners hunne spyzen koken, en hun vee drenken konnen.

Hebben geen water genoeg.

Of schoon'er nog een bron voorhanden is, die aan alle de Bewoners gemeen is; zoo kan dezelve aan een Bewoner alleen in vrye eigendom niet worden gegeven, om dat de overige daar door zouden worden genoodzaakt, om met hun Vee van daar te wyken, en staande den Zomer, of gelyk men hier zegt, den gantschen drogen tyd, het zelve elders te weyden, en te drenken; ten ware zy alle te gronde gaan en de een den anderen schade toebrengen wilde.

De Hofsteden.

Op en tusschen deze Tygerbergen leggen naar myn best onthoud, twee en twintig Plaatzen of Hofsteden, welke eerder den naam van aanzienlyke Heerlykheden of Ridder-goederen als boere woningen verdienden; hoewel niet zoo zeer ten opzicht van de huizen, die daar staan, als zynde voor het grootste gedeelte tamelyk slecht, maar in aanzien van derzelver veruitgestrektheid en weergaloze nuttigheid; aangezien ik in Duitschland weinig adelyke goederen ken, daar men van een Ridder-goed zoo veel voordeel trekken kan, als alhier ieder Boer in 't byzonder van zyn landgoed geniet.

Ryke Boeren.

Want het moet al een arme aanlegger zyn, die niet ten minsten 600 Schapen en 100 stuks grof Vee bezit. Heeft hy echter zyne zaken een weinig in staat gebragt, zoo vind men zeer dikwyls 1000, en ook wel eenige duizend Schapen en 200 tot 300 stuks grof Vee by een man alleen. Waar uit dan heel licht is af te nemen, dat het voordeel van het Vee niet alleen groot moet zyn, maar het blykt ook, dat de Veldbouw van een Boer rykelyk zoo groot, sterk en voordelig is, als van een Riddergoed kan verbeeld of verwacht worden. Dog deze Stoffe zal te zyner tyd wydlopiger bewezen worden. Jegenswoordig zeg ik alleenlyk, dat die gedachten maakt, dat ik vermaak schep, om uit een mugge een Olyfant te maken, om de zaak zoo wat op te schikken, de goedheid gelieve te hebben, van geduld te nemen, tot dat ik aan de zaken kom, die in mynen tyd voorgevallen zyn, wanneer ik verzekert ben, dat ik genoegzaam in staat zal zyn, om aan te tonen, dat ik aan de waarheid niet te kort gedaan heb. Want men vind de veelheid der Schapen en Runderen niet alleen op de Tygerbergen, maar het gantsche land door, het welk ik daarom alhier zeg, op dat ik niet genoodzaakt zoude zyn, om de zaak naderhand wederom te herhalen.

Paarden zyn schande-koop.

Van de Paarden zal ik hier ook maar alleenlyk zeggen, om dat hier voren reeds heb gemeld, dat men dezelve wegens de veelheid schier te geef kan krygen; dat ik weet, dat in den jare 1712 in een openbare verkoping 3 paarden van 3. 2. en een jaar voor 18 Hollandsche schellingen, of naar onze Duitsche specie, voor ontrent 4 en een vierde gulden verkogt zyn.

De Plaatzen der Tygerbergen hebben geen naam.

De namen van deze Landgoederen zoude ik gaarn mede delen, ten ware de Heren Commandeurs en Gouverneurs, die in den be-

beginne aan 't roer hebben gezeten, aan dezelve niet zekere namen hadden gegeven, of laten geven. Vermids zy echter niet enkelyk den naam van den eigenaar voeren, en de erf zoo als ook de koopbrieven, wanneer zulk een goed verkogt word, met denzelven verzien worden, zoo zal de Lezer zich alleenlyk met de namen van die Bezitters te vrede moeten houden, die in de Landkaart ingelyft zyn, aangezien het my niet zoude passen, de dingen nieuwe namen te geven, die of in de natuur niet zyn, of ten minsten de zaken niet verstaanbaarder maken. Ik kan echter niet met stilzwygen verby gaan, dat iemand zich zeer gemakkelyk moede kan gaan, als hy alle de Tygerbergen, of derzelver omtrek omgaan wil, beslaande dezelve ruim 8 mylen in de rondte, alzoo een van de verste plaatzen ruim 4 mylen van de Kaap de Goede Hoop legt.

Koeberg. De hier aan leggende Koeberg was mede een van de eerste, die na de Tygerbergen bezet, en aan eenige Coloniers in eigendom, achtervolgens de voorgeschreve instructie, gegeven wierd; uit hoofde van welke instructie aan een jegelyk 60 morgen land moet worden uitgedeelt. Deze strekt zich verder Oost ten Noorden, ontrent 6 mylen van het gemelde Voorgebergte der Goede Hoop. De grond echter is zoo vruchtbaar niet, als die van de Tygerbergen, weshalven ook zoo veel Liefhebbers zich niet hebben laten vinden, behalven dat'er ook gebrek aan goed water is.

Blaauwe Berg. Hier op begaven zich eenige na den zoogenaamden Blauwenberg, 8 mylen van de vesting leggende, Noord-Oost ten Oosten. Hy word aldus genaamt, om als men hem van verre ziet, voornamelyk als men eerst uit zee komt, dezelve schynt blaauw te zyn. Hy is zoo vruchtbaar als de Tygerbergen; heeft echter ook weinig water, weshalven hy ook niet te sterk bewoont is. Ondertusschen vind men aldaar zoo wel als alomme door het gansche land, veel wilde dieren, voornamelyk Olyfanten, Herten, en andere.

Dit gantsche Distrikt, 't welk ik tot nu maar naar deszelfs uitgestrektheid heb voorgestelt, is alzoo onmiddelyk en kort na deszelfs eerste verdere uitbreiding in zeer weinig jaren bevolkt, en aan de Coloniers te bewonen, te bebouwen en te beplanten in vryen eigendom gegeven. Dienvolgens heeft het zelve dan ook den byzonderen naam verkregen dat het zelven in aanzien van andere bevolkte districten, gantsch afzonderlyk en eigentlyk de Kaapsche Colonie genaamt word; en zulks vermids de vesting en de stad de Goede Hoop in het zelve leggen, en naast aan de zee is, behalven dat naast achter de stad een tamelyke grote woestyne grenst, welke tusschen deze en de Stellenbossche Colonie, waar van in 't vervolg zal worden gehandelt, de scheiding maakt. Wat eigentlyk de Kaapsche Colonie is.

In den jare 1712 na dat my door wylen den Gouverneur Louis van Assenburg het Secretaris ampt van de beide Colonien Stellenbosch en Drakensteen toevertrouwt wierd, is deze Colonie, wegens een zeker voorval, nog een goed stuk vergroot, en tot aan den Regenbak uitgelegt, welken bak men Mosselbank noemt, vermids aldaar aan de klippen zoo veel mosselen gaan zitten, en zoo vast daar aan kleven, als of zy daar aan gegroeit waren. Het voorval, 't welk tot deze vergroting aanleiding heeft gegeven, zal ik op de volgende wys uit den grond verhalen. Wanneer het vergroot is.

Na dat wylen de Baron N. van Rheede, Erfheer van Drakensteen, uit Gelderland geboortig, na het bekleden van verscheide ampten, in Holland te rug quam, heeft de Compagnie in den jare Wat daar toe aanleiding heeft gegeven.

1685. hem wederom herwaards gezonden, als Commiſſaris Generaal, die de gantſche Compagnie repreſenteert, alles tot haar nut en voordeel verricht, ook in geval van noodzakelykheid hare grootſte Miniſters afzet, veranderd, of elders zend zoo als Vader Tachart in zyne Siamſche Reis pag. m. 65. reeds bericht heeft. Wanneer de gemelde Baron in die qualiteit aan de Kaap de Goede Hoop quam, en aldaar verſcheide nuttige ſchikkingen maakte, heeft hy onder anderen ook den eerſten Land-droſt over de Stellenboſſche en Drakenſteenſche Colonie, achtervolgens zyne uitdrukkelyke inſtructie en bevel aangeſtelt; zodanig dat hy Land-droſt magt zoude hebben, om alle lichtvaardige en moedwillige weglopers, nevens andere onnutte diefachtige moorddadige en de gemene ruſt ſtorende menſchen niet alleen in de voorgemelde beide Colonien, maar ook in het jegenswoordig gedachte Diſtrict der Kaapſche Colonie te vatten, te boejen, in hechtenis te zetten, en in regten als aanklager tot op het uiterſte te vervolgen; ſchoon in de ſtad de Goede Hoop de hoogſte Bloed-Rechter, of zoo als men hem hier noemt, Fiskaal independent woont, dien daar door ontrent deſzelfs recht niet benadeelt zoude worden, of konde, om dat aan hem insgelyks magt was gegeven, om diergelyk geſpuis te vatten, en in rechten te vervolgen, behalven dat het geen in den haven of op de ſchepen mogte voorvallen, hem Fiskaal duidelyk gereſerveert of voorbehouden was.

Nu hadden in het voorgemelde jaar 1712 eenige moedwillige en veragte matrozen zich zamengerot, langen tyd hier en elders in het land gezworven, zich van hunnen dienſt, waar toe zy aan de Compagnie met eede verbonden waren, losgemaakt en van hunne poſten ſtil weggelopen, hebbende het land afgelopen, zich met alderhande onbetamelyke dingen, ja roven en ſtelen bezig gehouden, den Landman zeer gedrukt en gequelt. Deze nu heeft de Land-droſt, zoo dra hem iets daar van ter ooren quam, achtervolgens zyn plicht, op zoeken, by de kop vatten en verder voor den Raad van Juſtitie ondervragen laten, en vervolgens uit de voorgehoudene vraagpunten zynen eiſch gedaan.

Zoo dra echter deze booswichten bemerkten, dat het haar leven zoude koſten, vonden zy middel t'ontſnappen, gravende by nacht onder de muur van de gevangenis, die in de veſting niet ver van een buskruid kelder was, een gat, waar door zy uit de achterſte gevangenis, alwaar de misdadigers opgeſloten waren, die op den hals zaten, in de voorſte komen konden, waar na zy de uiterſte deur van de gevankenis opbraken, en daar door de vlucht namen.

Hoe veel moeite men aanwende, om deze ontſnapte guiten weder in handen te krygen, is licht te denken, aangezien men nu nog minder goeds of eenige beterſchap van hen hopen konde. Daar verliep nog al veel tyd, eer men ze wederom konde ontdekken. Ondertuſſchen wierden door het wys beleid van den Land-droſt wederom twee van dezelve gevankelyk ingebragt. Een viel den Fiskaal Proviſioneel, Willem van Putten, in de handen, aangezien de Fiskaal independent, Bleſius, kort voor heen was overleden, en deze alleen aangeſtelt was, tot dat de Heren Bewind-hebbers jemand anders tot dat gewichtig ampt zouden hebben bevordert, en dat de rechtszaken midlerwyl niet zouden ſtil ſtaan.

Deze proviſioneel Fiskaal was zoo vreed-lievend niet als zyn Voorzaat, maar wyl hy zich verbeelde,

beelde, dat de Compagnie hem onmogelyk konde voorby gaan, maar dat hy zekerlyk tot Fiskaal independent zoude worden verheven, zoo wilde hy zich zoo voort by de eerste gelegentheid in staat stellen, om het gezag en de magt van den Land-drost te snuyken, en het zyne te vergroten. Dienvolgens bedisputeerde hy den Land-drost deze gevangens, en wyl zy dienaars van de Compagnie waren, die in de vesting behoorden, of in de matrozen-woning bescheide waren, zoo oordeelde hy, dat zy zyne jurisdictie onderworpen waren, en van niemand als van hem aan het Gerecht konden verklaagt en aldaar vervolgt worden, of schoon de Land-drost dezelve in zyne Jurisdictie gevangen gekregen, en in de Kaapsche gevankenis gelevert had.

Wanneer hy zag, dat de Land-drost niet van het zelve gevoelen was, bragt hy de zaak voor den Edelen Raad van Justitie, en verkreeg zoo veel, dat de Land-drost daar over wierd gedagvaart. Vermids echter deze wel haast merkte, waar de vork in de steel stak, bleef hy op de order, welke hy van den Baron van Rheede als Commissaris-Generaal had ontfangen, en die door de Gouverneurs van tyd tot tyd was bevestigt, styf staan, gaf hem niets toe, en liet zich zyne gevangens niet afnemen, welke hy nogtans als de provisioneel Fiskaal die in der minnen verzocht, en geen gevolg daar uit getrokken had, ten eersten zoude hebben laten volgen.

Ten laatste moest de Politique Raad, als het hoogste Collegie van dit Voorgebergte, zich daar mede bemoeien, welke de zaak op de volgende wys sliste: Namelyk dat de Kaapsche Colonie zich tot aan de Mosselbanks-Rivier zoude uitstrekken, mids dat de Fiskaal zich geen groter Jurisdictie daar door zoude aanmatigen, als hy voor dezen had gehad, en dat die van den Land-drost ook in zyn geheel zoude blyven, maar wyl men het handhaven der gerechtigheid moest gade slaan, dat het heeten zoude, *Prior tempore, potior jure*, dat is: Die eerst komt, eerst maalt.

Aldus is deze Colonie door zulk voorval een groot stuk, namelyk van de Tygerbergen tot aan de Mosselbanks-Rivier vergroot, zonder dat de Land-drost ontrent zyn oud Voorrecht in 't minst benadeelt wierd, maar wierd deze Provisioneel Fiskaal afgewezen, aangezien de Land-drost zyne gevangens gerechtelyk bleef vervolgen, en dezelve eindelyk na genoegzame en opentlyke zelf belydenis door de koord van het leven tot de dood brengen liet. Hoe zeer echter dit den Fiskaal Provisioneel in de krop heeft gezeten, hebben zyne volgende bedryven, die te zyner tyd zullen worden verhaalt, al te wel aan den dag gelegt.

Deze Mosselbanks-Rivier is een loutere verzameling van veel regenwater, 't welk in den tyd van den quaden Mousson, zoo als de Zeevaarders zeggen, of zoo als de Inwoners zeggen, in den regentyd, of ook wel gelyk wy in Europa zeggen zouden, in den Winter, in de tyd als de zneeuw van den Hemel valt, van de bergen door de dalen vlied, zich aldaar vergadert, en tusschen de oevers van deze beek voortloopt. Dienvolgens loopt ook deze Mosselbank niet het gantsche jaar door, maar alleenlyk zoo lang als de regen aanhoud. Zoo dra de goede Mousson, of de droge tyd, dat is, de Zomer aankomt, houd dezelve op met lopen, en word het water, 't welk in diepe gaten of slinken staan blyft, staande den zomer zout, of eerder brak, niet tegenstaande alle menschen en vee dit water moeten gebruiken, om dat'er daar ontrent geen beter te vinden

De Mosselbanks-Rivier.

vinden is. Ja de gene, die op de Tygerbergen en in het naast daar aan gelegen zeer groot dal wonen, hebben geen beter water; of schoon dezelve bronnen hebben, om dat het water uit de natuur brak is.

Deze gemelde Mosselbanks-Rivier loopt een zeer langen en krommen weg, tot dat hy eindelyk, veel dorre dalen besproeit hebbende, niet ver van het Tafeldal in de Zout-Rivier zich ontlast, en in den haven van het Tafeldal uitloopt. De Zout-Rivier daarentegen, of schoon dezelve van den zeer hogen kruin des Tafelbergs stort, en met vele andere daarnevens afvloejende beekjes, hoe wel niet met alle, zich vereenigt, en by gevolg uit zeer helder klaar zoet gezond water bestaat, word den zelven nogtans dien naam gegeven, wyl hy door het indringende zeewater brak word, te weten na dat zy vele dallen met zyn zoet water heeft besproeit, en onder anderen den treffelyken tuin der Compagnie aan het gemelde rond boschje van achteren, zoo als gezegt is, verby gelopen is; ook heeft dit helder en klaar water geen andere visschen, dan die door de zeevloed daar in gestort worden, en achter blyven tot zy door de Inwoonders gevangen worden.

Van de Zout-Rivier, deszelfs benaming.

Het zoude wel goed zyn, dat ik deze stoffe vervolgde, om dat ik nu reeds hebbe begonnen, van de wateren te handelen. Ik was daar benevens van voornemen, om van de voorheen gemelden en van vele reeds beschreve bergen des Tafeldals geen verdere melding te doen; dog vermids de kromme weg van de Mosselbank zoo wel als de Zout-Rivier my weder in het Tafeldal hebben geleid, zoo moet ik myn vorig besluit veranderen, vermids ik my genoodzaakt vind, om van de bergen van dit dal te melden, 't geen andere met stilzwygen verby gegaan hebben, en het merkwaardigste aan te tonen. Dienvolgens vind men, gelyk voorheen reeds is gemeld, drie bergen, welke dit dal uitmaken en als insluiten, te weten, de Tafelberg, de Leeuwenberg, en de Wind, of zoo als het gemene volk spreekt, de Duivelsberg, van dewelke ieder in 't byzonder iets merkwaardigs zal te melden zyn.

Van den Tafelberg.

Wat aanbelangt den Tafelberg, dezelve is de middelste, en de hoogste, en word van de Portugeezen *Jovoa de Cabo* genaamt. Dezelve legt recht over het zuiden, en strekt zich deels zuidwest ten zuiden, en deels zuidoost uit. Wanneer men den zelven van onder opziet, lykt hy boven gantsch gelyk als een tafel, gelyk Dapper in Afrika pag. 612. Harpart. Reisbeschryving pag. 12. en Ivertsen Lib. IV. cap. I. reeds hebben bericht. Als men echter tegen den zelven opklautert, en hem van boven ziet, zoo bevind men, dat hy niet minder als gelyk is, om dat 'er veel heuvels en grote verhevendheden zyn.

Achtervolgens de meetkunde, beslaat de hoogte van dezen berg 1857 voet, Rhynlandsche maat. Op den kruin zyn treffelyke Bronnen, die rykelyk water geven, 't welk aangenaam van smaak, helder, klaar en zeer gezond is, gelyk in 't vervolg uitvoerlyker zal worden gemeld.

Wanneer men den zelven van onderen op bezichtigt, schynt hy gantsch wild, dor en onvruchtbaar; aangezien men niet dan rouwe uit velerlei verwen op elkander gestapelde stenen of klippen ziet, welke zoo vast op malkanderen leggen, dat zy alle een klip van velerhande couleuren vertonen. Vele hebben my verzekert, dat niet ver van de kruin van dezen berg, kort voor myne aankomst, zich iets zoude hebben laten zien, dat een Carbonkelsteen niet ongelyk was, 't welk zommige

Wat men daar aan heeft waargenomen.

ge voor den waren Carbonkel, anderen echter voor een Slang met een kroon hebben aängezien; zonder dat nogtans iemand heeft geweten, wat het eigentlyk was, wyl by dag niets wierd gezien, en by nacht niemand zich dorst wagen, om langs den zelven op te klauteren. Dit was zeker, dat het zich reeds voor eenige jaren ook hadde laten zien, en zich ook zoo lang als ditmaal, namelyk ruim een maand, had vertoont. Edog vermids ik zelf geen ooggetuige daar van ben geweest, zoo kan ik het ook voor geen oprechte waarheid verkopen, maar alleenlyk zeggen, dat ik zulks van geloofwaardige eerlyke menschen gehoort heb.

In 't midden schynt deze berg als van boven tot onder gespleten, aangezien een diepe voore of holligheid daar door loopt, waar in veel hoge en sterke bomen wassen, welker wortels tusschen de klippen lopen, zich aldaar vastmaken, en van het overvloedig afstromende water bevochtigt worden. Deze water-val geeft my ook aanleiding te denken, dat de gemelde holligheid van het water word veroorzaakt, als het welk de klippen uitgespoelt en de daar aanzittende aarde met zich in het aangrenzende Tafeldal genomen heeft. Zulks geloof ik nog meer, wanneer ik overdenk hoe sterk het water in de regentyd, voornamelyk in de twee slimste regenmaanden, te weten Juny en July, afstroomt, en zomtyds mede een klip afscheurt.

Van verre schynt deze berg ook dor en onvruchtbaar, om dat men nog loof nog gras ziet; dog als men daar op komt, bevind men gantsch het tegendeel; aangezien behalven de gemelde bomen in dezen hollen weg, op het achterste deel van den berg, namelyk in de twee voornaamste bosschen nog vele wassen, die men van onderen en van verre niet zien kan, en welke men de Hel en het Paradys noemt, tusschen dewelke ook reeds voor veel jaren een zilvermyn is ontdekt, waar uit iets gegraven en na Holland gezonden is, alwaar het wel goed, maar wegen de zware kosten, die men aan de bergwerkers doen moet, niet voordelig genoeg bevonden wierd. Daarenboven vind men op den kruin de treffelykste, schoonste en welruikenste bloemen, welke genoegzaam te kennen geven, dat men niet zoo voort van de onvruchtbaarheid moet oordelen, als men hem van onderen uit het dal beschouwt.

Eindelyk zal het ook wel de moeite waardig zyn, te zeggen, dat deze berg zeer dikwyls, ja byna staande de gantsche droge tyd, te weten van September tot Maart, en menigmaal ook de andere maand, van een witte wolk word bedekt, waar uit de zeer heftige en schrikkelyke Noorde wind, welke dit Voorgebergte in een quaad gerucht heeft gebragt, word geacht te ontstaan. Dienvolgens zyn de Zeevaarders, als zy deze wolk boven den Tafelberg gewaar worden, gewoon te zeggen, dat de *Tafel gedekt is*, daar mede te kennen gevende, dat zy op een onfeilbaren storm staat maken moeten. Hoe het echter eigentlyk ontrent deze wind is, en wat 'er merkwaardigs van is te zeggen, zulks zoude te veel plaats beslaan, om hier te verklaren, of ten minsten my van myn voornemen afbrengen; derhalven spaar ik deze stof tot op een ander tyd, en voege middelerwyl alleenlyk daar by, dat ik myne eenvoudige gedachten reeds aan den Professor Scheuchzerus te Zurich in een Latynsche brief hebbe gezegt, welke ik den Lezer te zyner tyd met eenige verandering in de Duitsche Tale mede delen zal.

Van den Tafelberg keer ik my tot den Leeuwenberg, welke al- *Van den Leeuwenberg.*

leen-

leenlyk door een kloof of reet daar van gescheiden is. Hy legt ten Westen, bedekt byna de gantsche Westzyde; en strekt zelfs tot aan het Noorden. Dezelve word Leeuwenberg genaamt, vermids gelyk de vooraangehaalde Schryvers melden, in de oude tyden een grote menigte Leeuwen zich om en op denzelven hebben onthouden; gelyk dan nog geen 30 jaren geleden, een verdwaalde vogel van deze veeren, zich alhier liet zien, en de inwoners der stad en de bezetting van de Vesting de Goede Hoop, grote schade toebragt, die echter door de toenmalige Lieutenant, en tegenwoordige Kapitein Olof-Berg, uit Gottenburg in Sweden geboortig, dapperlyk met een snaphaan door eenige schoten, ter neder geveld wierd.

Anderen daarentegen, die de gestalte van dezen berg wat nauwer beschouwen, beweren en misschien met veel beter grond, gelyk Vader Tachart in zyne Siamsche Reis p. m. 62, dat hy aldus word genoemt, om dat hy zich aan de vreemdelingen, die met hunne schepen het land aandoen, en den haven bezoeken willen, als een leggende en op roof loerende leeuw vertoont, gelyk 'er van de natuur niets kan worden geformeert, het geen een leggende leeuw die zyn hoofd opligt, en na roof omkykt, meer gelykt, als deze berg.

Hy legt naast aan den oever, strekkende zyne achterste pooten, de staart en de billen oostwaards, dog zoo dat men 't Noorden nog vry kan zien, en door dezelve niet belemmert word. De kop en de voorste pooten keert hy Zuidwestwaards, waar door dan de tusschen beide leggende hoeken van de waereld door deszelfs rug worden bedekt, zoo als van den Tafelberg, die veel hoger is, en ontrent een half of drie quartier uurs van den oever legt, de gewesten ten Oosten en Westen, als voorheen reeds is aangeroert, het gezicht onttrokken worden.

In het bovengemelde dal, dat beide de bergen van elkander scheid, staat een huisje, waar in twee matrozen de wacht houden, ten einde een wakend oog op de aankomende schepen te hebben, en vermids de hoogte by helder weer een zeer vry en wyd gezicht in zee verschaft, zoo is haar plicht dat zy zorg dragen, dat geen schip stil verby zeilt, of in den haven loopt.

Hoe de komst van vreemde schepen bekent word gemaakt.

Want zoo dra als zy een schip in 't gezicht bekomen, schoon het nog 10, 12, of meer mylen ver in zee is, zoo is de eene verplicht om langs de klippen, of als het te ongemakkelyk en te gevaarlyk is, langs een valreep, op den kruin van den berg, het hoofd genaamt, te klimmen, aldaar de Hollandsche vlag van den daar opgerechten stok te laten waajen; daar na een stukje omtrent 2 pond schietende, los te branden, op een breden steen te gaan staan, en door het uitsteken van den arm met een stok, die hy in de hand heeft, aan den anderen, welke midlerwyl na de vesting gaat, en den Gouverneur tyding van de komst van het schip brengt, een teken te geven, waar door hy verslag kan doen, uit welk gewest dat schip eigentlyk komt.

Komen 'er meer schepen als een te gelyk, zoo laat de matroos, die boven op het Leeuwenhoofd staat zyn vlag weder vallen, laad zyn geschut op nieuw, en heist zoo dra hy geladen heeft, zyn vlag weder op, schied het stuk andermaal af, en geeft als voor heen de overige teekens. Edog men dient te te weten, dat men op de tyden, van het jaar, wanneer namelyk de uit Holland doorgaans komende en na Indie zeilende, of als de uit Indie te rug komende en na Hol-

land gedestineerde schepen aankomen, ter dege moeten letten, aangezien men anders van de vlag op het Leeuwenhoofd geen begrip zoude konnen krygen.

Hoe de aankomende schepen onderscheiden worden.

De zaak bestaat hier in. Wanneer de schepen uit Holland of in 't algemeen uit Europa aankomen, 't welk gemeenlyk van April tot het laatst van December gebeurt, hoewel ze ook deze of andere daartusscheh in vallende maanden komen mogen, zoo is het evenveel, aangezien dit onderscheid maar wegens de Retourschepen word gemaakt, vermids om die zelve ook dikwyls eenige uit Holland komen, zoo waait maar alleen van het Leeuwenhoofd de algemene Hollandsche, of het welk evenveel is, de Prince-vlag. Komen de Retourschepen uit Indie, 't welk gemeenlyk en doorgaans van 't begin van January pleegt te geschieden, en tot in de maand van April of Mey, zelden echter tot in Juny te duuren, zoo waait van het Leeuwenhoofd niet alleen een andere en van de Heren Bewindbebbers der Compagnie in Holland zelfs geordonneerde vlag, maar men laat 'er ook een op den rug van den Leeuwenberg waajen, die met de Prince-vlag insgelyks niets gemeen heeft.

Waarom de vlaggen jaarlyks verandert worden.

Deze beide vlaggen worden jaarlyks verandert, en met alle behoorlyke verwen schriftelyk aan den Heer Gouverneur Generaal te Batavia gezonden; en gemaakt, zoo als ze moeten zyn, aan den Gouverneur van de Kaap de Goede Hoop gezonden, ten einde die van Batavia, de Regenten en Bevelhebbers der Retour-vloot daar van kennis zoude konnen geven, ten zy by hunne komst aan dit Voorgebergte zouden konnen zien, hoe het alhier is, dat is, of de oord of plaats aan de Hollanders of aan de vreemdelingen onderworpen is., en deze aan het Voorgebergte, ten einde hy dezelve ter rechter tyd, en zonder iemands kennis, van beide de plaatzen des Leeuwenbergs zoude konnen laten waaijen, en den aankomenden alle vrees benemen.

Een ander teken van de komst van vreemde schepen.

En dit zyn de onfeilbare kentekens, waar na alle Retourschepen zich hebben te richten; waar by men dient te weten, dat voor ieder schip, van welke Natie het is, van het Robben-eiland, in den mond van den haven, en byna 3 mylen van de vesting en de stad de Goede Hoop leggende, een kanon-schoot gedaan, en de vlag opgeheist word. Ondertusschen word deze vlag daar niet verandert, maar zy blyft voor altoos de algemene Hollandsche of Prince-vlag.

Zoo dra zulk een schip den Leeeuwenberg en deszelfs staart omkomt, dat het van en uit de vesting kan worden gezien, zoo laat dezelve ook zyne Prince-vlag van het bolwerk Kattenelleboog waajen, maar zonder een schoot te doen, ten zy dezelve voorheen gegroet word, of dat 'er te gelyk een perzoon uit Holland of Indie komt, die hoger van rang als de Gouverneur van het Voorgebergte zelf is.

Schone vlaktens op het Leeuwenhoofd.

Als men dit voorgemeld wachthuisje verby en het dal achter het Leeuwenhoofd afgaat, vind men aldaar een schone vlakte, welke gemaklyk een groten tuin zoude uitleveren konnen, aangezien de voorgemelde wachters aldaar een klein moes-tuintje naar haar welgevallen hebben gemaakt. Het ontbreekt daar ook niet aan goede waterbronnen, die het land zouden konnen bevochtigen, gelyk dan de gemelde Wachters haar water om te koken en te drinken van daar halen. Edog behalven dat het vee daar aan grote schade zoude veroorzaken, als men zodanigen tuin niet wel bewaarde, zoo valt het de inwoners, die in vele opzichten grote ongemakken haten en schuwen,

zeer

zeer verdrietig, van gestadig berg op en af te klimmen, en blyft derhalven dit goed stuk land onbebouwt, en een gemene weyde voor het vee.

Gaat men over den rug van den Leeuwenberg of rondom deszelfs staart, vind men achter den zelven wederom een zeer grote vlakte, alwaar verscheide zeer wel gelege huizen, nevens eenige vruchtbare tuinen konden worden gebouwt en aangelegt, ten zy in dat geval alle wydens voor het vee zouden worden weggenomen, en dat daarenboven vele onbetamelyke dingen zouden inkruipen, welke bezwaarlyk zouden konnen worden belet.

Want of schoon het niet aan zoet water ontbreekt, en men de bronnen nog wel dieper of meer andere kan graven, zoo zoude nogtans bezwaarlyk voor te komen zyn, dat men in den kleinen haven, die aldaar is, waar in men maar met sloepen, of ten hoogsten met een boodt kan inlopen, met allerhande diergelyke kleine vaartuigen landen, goederen ontladen, en andere wederom innemen zoude, waar van de Gouverneur, die van alles kennis hebben moet, of ook de Fiskaal independent, niets zouden weten, en derhalven grote onorders veroorzaakt zouden worden.

Vervalle schans aan dien zelven haven.

By dezen kleinen haven heeft de Heer Gouverneur Simon van der Stell in zyne regerings tyd een kleine vierkante schans opwerpen, en met vier stukken kanon bezetten laten, en dezelve zoo als ook het daar nevens staande wachthuisje met een goede wacht laten bewaren; ten dele om daar door den sluikhandel te beletten, ten dele ook, om aan de vyandlyke schepen, die misschien onder begunstiging van een dikke mist, in de maanden van Juny en July, hier niet zeldzaam, met kleine vaartuigen aldaar landen, en volk uitzetten zouden, de landing te verhinderen, en zich buiten gevaar te stellen. Heden dien dag ziet men maar de overblyfzels daar van, aangezien deszelfs Opvolger en zoon, de Heer Gouverneur Willem Adriaan vander Stell de gemelde Schans om rede, my onbewust, of wyl hy van dien kant niets vreesde, heeft laten vervallen, zynde de stukken na de vesting gebragt, en het wachthuis ingestort. De voorslag, die men echter naderhand heeft gedaan, om aldaar een waterpas te bouwen, en hoe het daar mede afgelopen is, zal ik op een ander tyd verhalen.

Na de kant van de vesting en den Tafelberg is ook een bron, die voor dezen gemeen is geweest; na dat echter de burger Abraham Hertog met een stuk land tot een tuin, dat daar by lag, wierd begiftigt, heeft hy dezen bron mede onder zyn land laten meeten, en is aldus zyn byzondere bron geworden. Alhier heeft de gemelde Hertog een schone Tegelbakkery, recht teger over de pottebakkery van de Compagnie, opgerecht, zynde enkelyk door een gragt of plas, door het water in de regenmaanden zeer overvloedig vallende, gemaakt, van elkander gescheiden; en is de gemelde gragt, zoo als ook die achter den tuin van de Compagnie in het Tafeldal is, als nu, en maar in dien korten tyd, dat ik hier ben geweest, zoo diep geworden, dat men genoodzaakt is geweest, om bruggen daar over te slaan, ten einde de wagens daar over zouden konnen ryden; ja de eerste, tusschen de kerk en het ziekenhuis, moest bemuurt worden, om de schade aan die twee gebouwen daar door voor te komen.

Steenbakkery.

Gelyk de Leeuwenberg, van den welken tot nu omstandig en naar waarheid gehandelt is, Westelyk aan den Tafelberg stoot, en

 maar

maar door een kleine depressie of kloof daar van gescheiden is, zoo grenst eindelyk ook Oostelyk aan den zelven de Wind of Duivelsberg, tusschen welken insgelyks maar een kleine scheiding is. Beide deze namen worden den zelven toegelegt, en wel voornamelyk die van Windberg, van de Compagnie, aangezien hy in alle hunne Schriften en oude boeken dien naam draagt; en dien van Duivelsberg door het gemene scheeps volk en de inwoners alhier zelf.

Beschryving van de Wind of Duivelsberg.

De oorzaak van beide deze namen hebben de reeds voorheen aangehaalde Auteurs met waarheid beweert, namelyk dat men van vele jaren herwaards van gevoelen is geweest, dat deze berg de ware en eigentlyke oorzaak van den heftigen stormachtigen schadelyken zuidoosten wind was, die uit een witte wolk, welke dezen en den Tafelberg bedekte, uitbarste en als uit een zak rolde, het omleggende dal nevens den haven benaauwde en alzoo menschen en schepen schade toebragt.

Ondertusschen hoe het eigentlyk ontrent dezen wind geschapen is, en op welke wys dezelve zich wel voornamelyk toedraagt, daar van zal ik alhier geen verder gewag maken, betrekkende my op den boven-aangehaalden brief, dien ik wegens deze zaak aan den Professor Scheuchzer heb geschreven, met verzekering, dat in het toekomende myne mening ook uitvoerlyk zal melden. Ondertusschen moet ik alhier nog zeggen, dat deze Wind of Duivelsberg wel zoo breed niet is, als een van de twee voorgemelde, zo wel ten opzicht van deszelfs voet als ten opzicht van deszelfs kruin; daar benevens is hy ook zoo hoog niet, als een van de andere, des niet tegenstaande strekt hy zich te gelyk met den Tafelberg zoo ver na de zeekant, als de Leeuwenberg, en maakt nevens de andere den halven cirkel waar in het gantsche grote en vruchtbaare Tafeldal legt.

Indien men op denzelven klimt, en rondom de gronds gelegentheid bezichtigt, kan men wel niet boven over den Tafel en Leeuwenberg heen zien, alzoo dezelve veel hoger zyn als deze, dog achter denzelven heeft men niet alleen het gezicht op den Zout-Rivier, en daar langs leggende tuinen, maar men ziet daarenboven ook op de Tygerbergen en derzelver zeer grote en onvruchtbare Hei. By dezen berg heeft men een herberg, waar van hier voren reeds gewag is gemaakt, zoo als ook een gantsch nieuw aangelegde Plaats, den burger Hendrik Meiboom toebehorende, die van het zoet water des Tafelbergs besproeit word. Het overige van dien berg verstrekt een goede weyde voor schapen, ossen en bokken, zoo als de andere, niet tegenstaande hy van verre als de Tafelberg, gantsch onvruchtbaar en rouw schynt.

In voorige jaren is zekeren Van der Byl een stuk land tusschen deze en de eerste plaats na het rond boschje, in eigendom gegeven, het welk zeer goed koorn-land was, maar vermids de voorgemelde Zuid-Ooste wind; hier byna een draaiwind word, welke de rype aairen heftig tegen malkanderen slaat, en daar door den arbeid vruchteloos maakt, zoo is de gemelde Van der Byl elders met beter land voorzien, en dit stuk tot een weyde blyven leggen, waar op als nu gras genoeg groeit, het welk echter ook door dien zelven zuid-oosten wind in den drogen en zomertyd vernielt word.

En dit is het geen ik nodig hebbe geoordeelt, om van deze drie bergen in 't byzonder hier by te voegen, hopende, dat deze wydlopigheid u niet mishaagt zal hebben. Ik zoude insgelyks nog wel

het

het een en het ander van de aan den Tafelberg ſtotende ſteenbergen hebben konnen melden, maar daar toe zal zich wel een andere goede gelegenheid opdoen, wanneer zonder twyffel nog iets van de byzondere merkwaardigheden van dit land zal moeten worden verhaalt. Derhalven keer ik weder te rug tot de wateren, by de welke ik hier voor ben ſtaan gebleven, en van dewelke nog voornamelyk dit te berichten is, namelyk, dat al het water van dit land in vier byzondere eigenſchappen zoude konnen worden verdeelt, aangezien het zelve niet alleen verſchild ontrent de verf en de ſmaak, maar niet minder in aanzien der koude en warmte; zelfs is'er in de waarneming der zwaarte en lichtigheid eenig onderſcheid in te vinden.

Onderſcheid van het water aan de Kaap de Goede Hoop.

Van de Verf.

Wat de eerſte verſchillentheid, de verf, aanbelangt; de meeſte wateren hunne oorſpronkelyke bronnen boven op de hoogſte kruinen der bergen hebbende, zyn zeer wit; en door dien zy met een ongemeene ſtilheid in de aangrenzende dalen over keiſtenen afrollen, zyn dezelve daar benevens zeer klaar, helder, en met een woord zeer gezond. Andere daarentegen, welke hunnen oorſpronk niet in de bergen hebben, maar naaſt dezelve heen vlieten, en ook over geen keiſtenen ſchieten, zyn roodachtig en donker, of om duidelyker te zeggen, van yzer-ſteene-verf; gelyk dan onder anderen van deze verf is, het beekje, 't welk uit de ſteenbergen vloeid, en door de Buffels-valley in de Zandvalley, en vervolgens in de Baai Falzo zich ontlaſt. Andere wederom ſchynen zwart van verf, daar eigentlyk deze verf van den menigvuldigen ſlym en modder, die zich met het driftige water vermengt, ontſtaat; en is van diergelyke verf, het beekje, het welk na by het dorp Stellenboſch in de Rivier van dien zelven naam zich verlieſt; zoo als ook dat, het welk beneden het gemelde dorp uit het Moddergat, in deze zelve Rivier loopt.

De ſmaak.

Het tweede onderſcheid, of de ſmaak der wateren van dit land betreffende, het zelve is insgelyks zeer groot en merkwaardig. Zommige zyn van den beginne af zoet, en blyven altyd zoo; en zyn aldus alle de Rivieren, die over en door het land lopen. Wederom andere veranderen hunne zoetigheid in zoutachtigheid, zodanig dat zy van wit, roodachtig, en vervolgens ondrinkbaar en gantſch onbruikbaar worden; om dat het zout als in de pannen begint te korlen; en eindelyk het water gantſch opdrogen, en het ſchoonſte, zuiverſte, witſte en beſte zout in zodanige menigte uitleveren, dat de inwoners niet alleen daar aan genoeg tot hun gebruik hebben, maar dat ook gantſche ſcheepsladingen zouden konnen worden verzonden. Diergelyke zoete waters, zyn alle regenwaters, welke van de bergen in zekere van natuur gemaakte putten vlieten, aldaar ſtil ſtaan, en zonder eenige menſchelyke hulp het zout voortbrengen; gelyk daar van in 't toekomende in een byzonder Hooftſtuk duidelyk naricht zal gegeven worden.

Zommige zyn brak.

Eindelyk zyn 'er waters, die een zoutachtigen ſmaak hebben, zoo dra dezelve uit de aarde opwellen, welke zoutachtigheid echter zoo weinig is, dat menſchen en vee dezelve, of ſchoon ze met 'er tyd toeneemt, tot drinken, koken enz. gebruiken konnen; van die natuur zyn alle bronnen, die in de dalen en geenen hogen of verheven oorſprong hebben; gelyk dan in de Tygerbergen, en in het daar aan palend groot dal, de Tyger-valley genaamt; wyders in de groene kloven, als mede aan Ribeks-Kaſteel, en op verſcheide andere plaatzen worden diergelyke

ke bronnen gevonden, die als men het water daar van drinkt, wel eenigzins brak, maar geenzins ongezond zyn.

Welk water koud en warm is.

Wat betreft het derde onderscheid, de koude of warmte; zommige wateren zyn zeer koud, en wel voornamelyk de gene, die van de bergen afrollen, en langs de met bomen beplante waterwegen stromen, tot dat zy zich ten laatsten in de zee verliezen. Hier toe behoren alle die wateren, waar van by het eersten onderscheid reeds is gemeld, welke voornamelyk des morgens als de Zon nog niet heel heet is, of door de bladeren van de bomen nog niet dringt, zoo koud zyn, en in vaten op een koele plaats zoo koud blyven, dat men daar van grilt. Daar en tegen zyn 'er andere gantsch warm en heet; als daar zyn de twee warme baden, ontrent 30 mylen beoosten dit voorgebergte, welke ik menigmaal bezocht en met verscheide perzonen gebruikt heb, gelyk daar van in't toekomende uitvoerlyker melding zal worden gedaan.

Welke waters licht of zwaar zyn.

Het vierde onderscheid, de lichtigheid of zwaarte van dit water rakende; zulks diende noodzakelyk hier ook wel te worden bygevoegt, maar vermids ik tot dit subtiel experiment geen bequame instrumenten had, zoo blyft het zelve billyk onbericht. En wyl hier geen plaats tot verder uitvoering der vier aangetoonde verschillentheden is, aangezien ik hier maar met de Colonie, die van dit Voorgebergte den naam draagt, en voornamelyk de Kaapsche genaamt word, bezig ben, zoo moet ik ook die stoffe bewaren, tot dat de gelegentheid zich zal aanbieden, om op nieuw van de wateren gewag te maken.

Het water van de Kaap is gezont.

In 't algemeen zeg ik alleenlyk van de wateren van dit Voorgebergte en deze Colonie, dat zy zo goed en gezond zyn, dat indien ze niet alle andere in deugd te boven gaan, echter weinige zullen worden gevonden, welke hen den voorrang zullen betwisten. Want zy doen geen quaad aan een zieke, hy mag een ziekte hebben zoo als hy wil; daarentegen raden de Medecyn-meesters van deze plaats, of wel de Heelmeesters, die ook ontrent de inwendige constitutie en genezing der menschen, in Holland op order van de Heren Bewindhebbers van de plaats, door een daar toe aangestelden beroemden Medecyn-meester zeer scherp ondervraagt zyn, hunne zieken, om water in plaats van wyn, bier of of andere dranken te gebruiken; behalven dat ik verscheide malen van Deensche Scheeps-Officiers hebbe gehoort, dat zy altyd gehouden zyn een groot vat met dit water voor hunnen Souverain met zich na Denemarken te voeren, vermids zyne Majesteit zulks als een byzondere lekkerny en voor zyne gezondheid gebruikte.

Wyders heeft dit water ook de deugd, dat het in vaten bewaart, en hier of elders vervoert, niet stinkend of vuil word, het geen tegen de natuur van alle andere tot nu bekende waters is. Ondertusschen heeft de ondervinding my zulks genoegzaam geleert, wanneer ik op myne reis dit water altyd ryn, zuiver, helder, en zoo aangenaam en gezond heb bevonden, als het van den beginne af was; voornamelyk heeft myn weerom reis my een onfeilbare proef verstrekt, toen wy ruim 5 maanden onder wege waren, en door den verzengden Luchtstreek varen moesten; gedurende welken tyd nogtans dit water altyd goed en aangenaam bleef, behalven dat ik 'er onder de Linie een kleine, hoewel niet by blyvende verandering aan heb bespeurd; gelyk elders uitvoerlyker zal worden gemeld.

Wyl

Wyl nu deze zoorten van wateren aan dit Voorgebergte, meest alle, gelyk hier voren is gemeld, van de hoogste bergen in de laagste dalen lopen, en de Tafelberg voor alle andere in deze Colonie den rang heeft, alzoo verscheide beeken van hem afvloejen; zoo zal het niet onvoeglyk zyn, als ik een weinig duidelyker van dezelve schryf. Voor aan het Tafeldal is een beek, die van den zelven afstroomt, en aan den voet van den berg de watermole van de Compagnie omdryft, vervolgens verder voortloopt, en op de plaats tusschen de vesting en de stad door buizen of pypen gelyd word, en aan de burgers drinkwater verschaft; op gelyke wyze word het tot aan het hoofd van den haven gevoert, alwaar het aan de schepen nodig drinkwater mededeelt; het overige echter verliest zich verder in den haven na by de vesting en vereenigt zich ruim een uur daar van daan, met het zeewater.

Verscheide kleine Riviertjes.

Begeeft men zich aan de Oostzyde achter den Tafelberg, aan welke zyde de Steenbergen zich aan denzelven hechten, zoo vind men aldaar zeer veel kleine overstromende waterwellen, welke de daar ontrent leggende landeryen groot voordeel en nut toebrengen. Want door het landgoed van den voorgemelden Meyboom loopt een Riviertje, 't welk deszelfs land by droog weer besproeit. By zyne buuren te weeten, Pieter van der Poel, David Heufke en Cornelis Botma, vind men wederom bron-aders, welke hunne landen vruchtbaar maken. De tuin van de Compagnie aan het rond boschje, heeft dit zelve voordeel. Van de Schuur, van het Landgoed Wyn en Brood, van de Brouwery, van het Nieuwland, van den Boschheuvel en andere meer, lopen insgelyks kleine Riviertjes, welke hunnen oorsprong op den Tafelberg hebben; zich eindelyk alle vereenigen, en zich in de zout of Keizers-Rivier ontlasten.

En wie zou alle deze kleine Riviertjes willen optellen, die hunnen waren oorsprong van den Tafelberg hebben. Ik zal maar gewag maken van een Rivertje, het welk wel niet onmiddelyk dog door hulp van een daar aan grenzende heuvel, deszelfs oorsprong insgelyks op en aan den Tafelberg heeft. Dit maakt niet ver van de Buiteplaats van N. Vlokkens een kleinen moeras. Wanneer ik op een zekeren dag door den zelven wilde gaan, miste ik, en viel 'er zoo diep in, dat ik niet anders meende, dan dat ik zou verzinken. En waarlyk, als ik niet op den buik was gaan leggen, en het gras had gegrepen, waar door ik eindelyk weder daar uit raakte, zou het gevaarlyk genoeg met my hebben gestaan, alzoo geen mensch by my was, die my zoude hebben konnen helpen. Het water van dit gemeld Riviertje loopt vervolgens uit dezen moeras door en verby het Landgoed van Hendrik Bouman, Rust en Werk genaamt, en komt ten laatsten nevens het geen van Constantia afstroomt, en verscheide andere, die uit de steenbergen opwellen, in de zoo genaamden Keizers-Rivier, welke in de bovengemelde Zandtvalley en ten laatsten in de Baay Falzo zich ontlast.

De Schryver geraakt in levens gevaar.

Keizers Rivier en wat daar ontrent is aan te merken.

Van de gemelde Keizers-Rivier dient men als nog te weten, dat dezelve door het voorheen reeds dikmaals gemeld voortreffelyk Landgoed van wylen den Heer Gouverneur Simon van der Stell, Constantia genaamt, loopt; zich al mede door een arm in de eerst aangehaalde Zandtvally ontlast, en aldaar gedurende den zomertyd stil staat. De oorzaak van dit stilstaan, is het menigvuldig zandt, het welk door den stormigen en aanhoudenden Zuidoosten wind uit

uit de zee in den mond van dezen Rivier geworpen word, waar door dezelve tot een zee word, en zoo lang blyft, tot dat de menigvuldige regen in de wintertyd, de daar inlopende Riviertjes opſwelt, welke als dan deze kleine zee zodanig met water aanvullen, dat het zand, het welk den loop heeft geſtopt, eindelyk wyken, en het water een vrye opening vergunnen moet.

Hier toe helpt ook niet weinig, dat gedurende den wintertyd de heerſchappy van den voorgemelden Zuidooſten wind tamelyk is gebroken, en dat in deſzelfs plaats de ruwe Noord-weſte wind begint te woeden, welke dit ſtilſtaande water gaande maakt, en de baren tegen het zant aanſlaat, het zelve wegſpoelt, en wyl het van buiten niet meer opkomt, ten laatſten zoo dun maakt, dat het overvloedig toeſchietende water met weinig moeite een opening krygt, waar door het ſtromen kan. Wanneer echter de Liefhebbers van viſſchen de tyd te lang word, of viſch tot inzouten van noden hebben, zoo wachten zy zoo lang niet, tot dat het zant doorbreekt, maar zy graven het zelve door, waar door zy gelegentheid bekomen, om een grote menigte viſſchen te vangen.

De naam van Keizers-Rivier heeft dezelve gekregen, vermids voor eenige jaren, en miſſchien kort na de bezitneming van dit Voorgebergte een zeeker Duitſcher, genaamt Johannes Kaiſer, by nacht langs den zelven gaande, daar in gevallen en verdronken is, zynde dezelve op zommige plaatzen ruim de lengte van een man diep; na welk ongeval dezelve de Keizers-Rivier genaamt is, en welke naam dezelve ook wel voor altoos houden zal.

Meerder bronnen en beeken.

Achter de ſteenbergen zyn ook veel bronnen, die rykelyk water geven, en gantſche beeken van allerlei grootte formeren; Voornamelyk zyn 'er zommige op de kruinen, welke de Europeanen alhier Noorwegen noemen. Vermids echter niemand buiten den meergemelden Heer Gouverneur van der Stell zalr. een woning aldaar heeft, of een ſtuk land bezit, en hy zelf maar op zekere tyden van het jaar om te viſſchen, derwaards gaat, zoo is'er nog niemand geweeſt, welke die voor dezelve namen heeft uitgedagt, of die de moeite heeft genomen, om hunnen waren oorſpronk ter dege te onderzoeken.

Nog een beekje.

Eindelyk is'er nog een beekje, 't welk zoo als men giſt, zynen oorſpronk in het Stellenboſſche Gebergte heeft. Het zelve loopt door het zeer grote, en wegens het vele zandt, byna gantſch onvruchtbare dal, de Tyger-valley genaamt; word in den Zomer eenigzins brak, of droogd wel geheel uit. Loopt het echter voort, zoo vloeid het verby de Kuile, een treffelyk Landgoed, het welk voor dezen aan de Compagnie heeft toebehoort, die het naderhand aan den Kapitein Olof-Berg heeft verkogt, om dat dezelve zulken groten omſlag niet meer wilde hebben; alwaar een ſteene brug over dat beekje is gebouwt, om dat men in den winter niet na Stellenboſch of van daar na het Voorgebergte komen konde. Na dat het nu verder door het gemelde onvruchtbaar dal, van de Kaap de Goede Hoop tot aan het Landgoed van zeker Duitſcher, Michaël Sachs, 't welk naderhand insgelyks aan den bovengemelden Kapitein verkogt, en Sachſenburg genaamt is, 6 volkome uuren ver ſtrekkende, en maar drie bewoonbare en vruchtdragende Goederen, te weten, de gemelde Kuyle, de Plaats van Jan Hendrik Hattung, en die van Jakob Vogel bevattende, heeft gelopen, verlieſt dat beekje zich in de Baay Falzo.

En

CAARTE VAN DE COLONIE VAN STELLENBOSCH.
Ronde Bosje
Mossel banks Riv.
Mosselbank
De Parel Berg
Francois du Toit
Wey Landen
Stink Rivier
Kuypers Kraal
Tygers Valey
Schagers Kraalen
Babiloonsche Tooren
Willem van Zyl
Louis le Grand
Joostenberg
Klap Muts
Pieter vander Byl
BOTTELARY
Tygers Bergen
Het Stellenbossche Hooft
D. van Loons Land
De Berg Riv.
Elsenburg
De Plaats van de Hr. Blesius
Saxenberg
Catarina Kloeten
Pieter Robert
Kerk
STELLENBOSCH
Stadhuys
Welmoed
Coelenhof
Isak Schryver
Adam Tassen
Pieter van Byl
Sandvliet
Meer-lust
Ferdinand Appel
De Stellenbossche Rivier
Zee Koe Valey
Zee Koe Valey beneden de Kuylen
Steen Bergen
Herman van Brakel
Wessel Pretorius
De Stellenbossche Bergen
Door drift
Jan Iacob Conterman
MODDERGAT
Ferdinand Appels Land
Wey Landen
Witte Klip
Pieter de Meyer
De Laurens Rivier
Francois vander Stel
Verre Gelegen
Compagnie's Bouw Landen
DE BAAY FALZO
De Hottentots Hollandsch Bergen
Schapen berg
Moerassig Land
HOTTENTOTS HOLLAND
De Visch Hoek
De Hangklip
Caap Falzo
5. Duytsche Mylen van 15. in een Graad.
1 2 3 4 5
C. das Aguilhas

Besluit van dit Hooftstuk.

En met deze geringe naricht van de Kaapsche Colonie, hoop ik, dat de Lezer zal te vrede zyn. Want om alle zaken, die zich aldaar opdoen, als in eenen adem te verhalen, zoude den Lezer zeer verdrietig, en my gantsch onmogelyk vallen. Dienvolgens blyft het overige, de natuurlyke historie en andere merkwaardigheden betreffende, tot op een andere gelegenheid uitgestelt, en zal ik alleenlyk maar hier byvoegen, dat aan de nu gemelde Steenbergen door wylen den Heer Gouverneur van der Stell een steene groef is ontdekt, welkers steenen zeer bequaam zyn tot vloeren of trappen, wyl zy voor marmer niet veel hoeven te wyken.

VII. HOOFTSTUK.

Van de Stellenbossche Colonie, en hoe ver deszelfs palen zich landwaards in strekken.

Oorsprong van de Colonie van Stellenbosch. In welk land zy is ontloken. Haar voornaamste plaats verbrand. De grenzen van deze Colonie. Haar verdeling. Hoe de Schryver deze Colonie afhandelen wil. Plaats daar voortyds een veldstuk was. Wat teken men 'er mede gaf. Is nu niet meer in gebruyk. De weg na Hottentotsch Holland. De Baay Falzo. Van de Hottentotsche Hollandsche bergen. Waar van daan de Baay Falzo haar naam heeft. Heeft een grote klip. Deze haven word onderzogt. Is zeer vischryk. Een andere vischryke plaats. Wie de visschen aan zich heeft getrokken. Onrechtvaardige handel van den Gouverneur. Bewys van de vischrykheid van de Baay Falzo. Zeekooe-valley beschreven. Oorsprong van deszelfs naam. Kort bericht van de Zee-koejen. Hoe deze baay visch bekomt. Beschryving van Hottentosch Holland. Oorzaak van deszelfs benaming. Schapenberg. Wie dit District bezit. Onrechtmatige behandelingen. Welk het beste District in deze Colonie is. Is zeer vruchtbaar. De Gouverneur betrekt een groot stuk land. Welke gebouwen hy daar had. Moet veel afstaan. Het land word verdeeld. De oude schans waar toe die heeft gedient. Is nu vervallen. De wilde dieren en het houd zyn uitgeroeit. De Rivieren in Hottentotsch Holland. Deszelfs loop. Wie zich van 't water bedient. Deszelfs nieuwe naam van Laurens Rivier. Hebben niets dan Zeevisschen en enige andere. Twee andere Rivieren. Beschryving van Moddergats District. Oorzaak van deszelfs benaming. Is vruchtbaar. Beschryving van de merkwaardigste Beken. Stellenbossche District. Deszelfs bergen. Hebben hout en kruyden, enz. Een vermakelyk Landgoed. Verscheide Landgoederen zyn aldaar. Verhaal van een Leeuw. Die op een byzondere wys gedood word. Rivier in 't Stellenbossche District. Deszelfs naam. Waar dezelve ontspringt. Welke visschen 'er in worden gevonden. Heeft een slegte brug. Daar word een beter gebouwt. Beschryving van 't District de Bottelary. Hoe het zelve legt. Paarde berg. Joostenberg. Rampzalige Predikant. Ontrouwe Dienaars veroorzaken schade. Zulks gedyd aan andere tot voordeel. Voordelig gebruyk van water. Gebrek aan hout. 'T zelve word nogtans niet geplant. Straffe aan de Boomschenders. Voorbeeld daar van. Besluyt van dit Hooftstuk.

VErmids ik u door myn voorig Hooftstuk uitvoerlyk naricht van de in 't byzonder zoogenaamde Kaapsche Colonie hebbe gegeven, die in alle delen met de waarheid overeenkomt, zoo vereischt nu ook de natuurlyke order, om van de andere op gelyke wyze ook gewag te maken, en aan te tonen, hoe ver dezelve zich hebbe uitgebreid, en wat verder merkwaardigs daar in zoude konnen worden voorgestelt.

Dienvolgens is de naaste, die aan deze onmiddelbaar grenst, die gene, welke den naam van Stellen-

lenbosch draagt, van dewelke zoo als ook van Drakensteen ik in den jare 1711 het ampt van Secretaris hebbe bekleed. Dienvolgens zal ik moeten besluiten, om de Stellenbossche eerst te beschryven; dog zoo dat ik u niet zoo voort aan de hoofd-plaats van deze Colonie brengen zal, wyl ik daar door dezelve gantsch onordentlyk en verdrietig zoude moeten doorlopen, maar ik zal u een zulken aangenamen weg weizen, langs welken gy met vergenoegen alles dat beziens en aanmerkenswaardig is, zult konnen bezichtigen; waar nevens ik, in 't vervolg, ook het nodige van Drakensteen zal byvoegen.

Stellenbossche Colonie, haar oorsprong.

Wat de benoeming van deze Colonie aanbelangt, men dient te weten; na dat de veelheid der inwoners in weinig jaren zoo merklyk was aangegroeit, dat zy met de reeds beschreve Kaapsche landen, waar uit zy maar de pit en het beste hadden genomen, en het overige tot verdere en sterker bebouwing hadden leggen laten, niet vergenoegt leven konden, zoo heeft eindelyk wylen de Heer Gouverneur Simon van der Stell zich om het jaar 1670 genoodzaakt gevonden, om een verdere uitbreiding t' ondernemen; ten einde hy de begonne volkplanting in rust, en vergenoegt mogte behouden, en daar benevens in staat mogte werden gestelt, dat de Compagnie haar aangelegt Capitaal naar verloop van tyd zonder veel moeite weerom zoude konnen bekomen.

In welk land zy is ontloken.

Derhalven wierd het naaste woest en onbebouwt land opgezocht, waar in meer wilde en verslindende dieren als Hottentotten zich onthielden. Vermids deze natie uit hoofde van haar Verkoop-contract, alles met geduld moest aanzien, en zy aan buskruid en lood, 't welk by hare hardnekkigheid op hen loerde, geen tegenstand konden bieden, zoo wierden zy te rug landwaards in gedreven, ten einde de op nieuw aangeweze volkplanting plaats en ruimte mogt erlangen, om zich verder uit te breiden, en zich hoe langs hoe vaster te zetten; ten dele om aan zwervende Hottentotten zelf het hoofd te bieden, als welke in vorige tyden toen ze rouwkoop kregen, van het geen zy den koop dien zy aangegaan hadden, de Europeanen zeer dikwyls met invallen en stropen benaauwden, en ook om de vreemdelingen en de te water komende vyanden met macht en nadruk tegen te gaan, en hen van een geduchte landing of gantschelyk vernestelen, af te houden.

Dit woest en onbewoond land was meest met struiken en hout bewassen, weshalven het eertyds van de Hollanders een wild bosch genaamt wierd. Wanneer nu de Volkplanting derwaards gevoert, het land gereinigt, het hout verbrand of omgehakt en gantsch uitgeroeit wierd, zoo oordeelde de bovengemelde Heer Gouverneur Simon van der Stell niet ondienstig te zyn, dat hy den ouden naam eenigzins behield, en de gantsche Colonie na denzelven noemde, terwyl hy met eenen zyn naam insgelyks vereeuwigde, en tot zyne gedachtenis deze Volkplanting Stellenbosch doopte. Gelyk dan voornamelyk de hoofdplaats van deze Colonie, die of schoon maar een dorp, met een schone Kerk en fraai Stadhuis praalt, in 't byzonder den naam van Stellenbosch draagt.

Haar voornaamste plaats raakt in de assche.

Wanneer in den jare 1710 in de maand van December een zwarte slaaf aan zyn Heer, den toenmaligen Land-drost Samuel Martinus de Meurs, vuur in het vertrek zoude brengen, om Tabak te roken, had dezelve de onvoorzichtigheid, van het zelve door den Zuidoosten wind, welke doorgaans om dien tyd zeer sterk woed, in het rietdak te laten waajen, waar door dit dorp binnen

nen den tyd van twee uuren tot op twee of drie huizen in de assche gelegt wierd. Na verloop van 4 jaren waren de huizen allen weder gebouwt; maar de Kerk en het Stadhuis lagen by myn vertrek nog omver.

Word weder gebouwt.

De grenzen van deze Colonie.

De grenzen van deze gantsche Colonie zyn ten Westen, en daar ze aan de Kaapsche Colonie stoot, de meer gemelde Tygervally en de Tygerbergen. Ten Zuiden, de Baay Falzo. Ten Oosten, de Stellenbossche bergen en de Hottentots-Hollandsch bergen; welker beide kruinen als met een witte wolk worden bedekt, als de Zuid-oosten wind opsteken wil, gelyk voorheen van den Tafelberg is gemeld, en in 't vervolg uitvoerlyker zal worden aangewezen. Ten Noorden, de Mosselbanks-Rivier, en de berg, door de veelheid der wilde paarden, die zich daar op vergaderen, en eertyds hunne weyde aldaar zochten, Paardenberg genaamt.

Hare verdeling.

Deze Stellenbossche Colonie kan zeer gevoeglyk in 4 byzondere districten worden verdeelt, welke meer ten opzicht van den naam als ten opzicht van andere byzonderheden van elkander onderscheiden zyn. Het eerste, naar welk de gantsche Colonie den naam bekomt, heet eigentlyk en voornamentlyk Stellenbosch; het twede, Moddergat; het derde, Hottentotsch Holland; en het vierde, de Bottelary. Van welke alle nu afzonderlyk zal moeten worden gehandelt.

Hoe de Schryver deze Colonie afhandelen wil.

En wel in gevolge van myn eerste voornemen, wanneer ik u niet zoo voort na Stellenbosch, of de hoofdplaats van deze Colonie brengen wilde of konde; zoo zal ik na doorwandeling der Tygervalley, my ten zuiden wenden, en den weg na Hottentosch Holland inslaan moeten; waar na ik besloten heb, te rug te keren, en de overige districten ordentlyk na malkanderen te beschouwen. Eer en alvorens ik echter derwaards kom, zoo moet ik zeggen, dat op een tamelyk hogen heuvel, van de inwoners het Stellenbossche Hoofd genaamt, en waar over de gewoonlyke weg na deze Colonie loopt, voor dezen en by den eersten aanvang van deze Colonie, een veldstukje nevens een vlaggestok geplant zyn geweest, welke beide dienden, om zoo wel aan de Volkplanters, als aan de reets ingezete burgers der Kaap, van alle vyandlyke naderingen zoo van vreemde schepen, als van de Hottentotten, vaste, onfeilbare en spoedige naricht te geven.

Plaats daar eertyds een stukgeschut was gestelt.

Wat men voor een teken daar mede heeft gegeven.

Wanneer men vreemde schepen gewaar wierd, die niets goeds in't zin, en een aanslag op de vesting en op het gantsche land hadden, zoo wierden de Coloniers daar van op de volgende wys verwittigt: Zoo dra van het Leeuwenhoofd en het Robbeneiland een schoot gescheide, zoo wierd dit stukje insgelyks los gebrand, en den Coloniers naricht van alle schepen gegeven; daarenboven ook als 'er gevaar was, door het afvaardigen van een expresse te paard schriftelyk bevel mede gedeelt, dat zy zich alle gewapenderhand op 't spoedigste na het Voorgebergte zouden hebben te begeven, ten einde om de vyanden het hoofd te bieden, en het geducht gevaar te helpen keren; gelyk dan binnen 24 uuren alle menschen van het land aan het Voorgebergte konden en moesten verschynen, als de nood zulks vereischte.

Aan de Burgers van de Kaap zelf, wierd daar door een teken gegeven, dat 'er of schepen in de Baay Falzo waren gekomen, van de welke men daar nog niets wist, of men loste ook dat veldstukje, wanneer een vyandelyke zwerm van zwervende Hottentotten invallen, en het vee, schapen en runderen van de Europeanen wegdryven en roven wilde. In

dit geval waren de burgers, aan de Kaap wonende, verplicht, om de Landluiden te hulp te komen en de Hottentotten te helpen verjagen.

Is jegenswoordig niet meer in 't gebruik.

Jegenswoordig nu het land sterker bewoont en nog verder bevolkt is, gelyk in 't vervolg zal worden gezegt; nu daar benevens de woede der wilde Hottentotten tamelyk gestilt is, en zy door het gestadig verlies van hare manschap hebben bevonden, dat zy op de Europeanen niets konnen winnen, of schoon zy altyd eenige duizend sterk tegen een kleine handvol volks en maar tegen 50, ja als het scherp zal gaan, tegen 100 of ten hoogsten tegen 150 man trekken, zoo is dit stuk niet alleen van daar weggenomen, en na de vesting gebragt, maar de vlaggestok is ook verrot en omgevallen, waar door men alzoo van dezen gantsch prys-waardige nodigen en nuttigen aanslag gantsch niet meer aldaar aantreft.

De weg na Hottentotsch Holland.

Daar zyn twee wegen na Hottentots-Holland; men kan van de Kaap of door de duinen, dat is, door het voorheen gemeld groot dal reizen, en recht door het district van Stellenbosch in Hottentots-Holland komen, of men vind by de gemelde kloof ten Zuiden, en alzoo van Zuid-oost ten Oosten gaande, recht Zuid-Oost weder een dubbelde weg, aangezien men de Stellenbossche Rivier van achteren hebbende, men of langs eenen berg, derwaards komen kan, welke berg wel geen byzonderen naam heeft, waar over echter een weg van Stellenbosch na Hottentots-Holland loopt, of men gaat door het dal, 't welk aan den voet van denzelven legt, en tot aan de zee of Baay Falzo strekt, derwaards.

Ik heb beide wegen gebruikt, en zoude wel billyk het gemakkelyke dal den hogen bergweg voortrekken; des niet tegenstaande behaagt my de weg over den gemelden berg ditmaal beter, als die langs het dal, of schoon wat moeijelyker en lastiger. Niet om dat dezelve misschien voor korter mogt worden gehouden, maar wel voornamelyk, wyl men van boven deze bergen het gantsche omleggende land zeer net zien kan. Van achteren ten Noorden heeft men het Moddergatsche district, waar van hier na melding zal geschieden; Van voren of liever ten Oosten, Zuiden en Westen heeft men het land, 't welk tot dit Hottentot Hollandsch district gerekent word, zoo als mede de bergen, die denzelven naam voeren, de Zee-koe-vally, en de Baay Falzo.

De Baay Falzo.

Wat aanbelangt de Baay Falzo, men dient te weten, dat dezelve ten oosten en westen met een lange aan elkander geschakelde en styl afgaande regel bergen omgeven, en als afgeschoten is, waar van die ten Oosten den naam van dit gantsch gewest hebben ontleent, en Hottentot Hollandsch bergen genaamt worden; die zich echter ten westen vertonen, hangen aan de bovengemelde Steenbergen, en word de uiterste, die zeer diep in zee springt, Noorwegen genaamt, om dat hy 6 mylen gaans in de zee loopt, en de aankomende schepen byna op gelyke wys in 't oog valt, als de bergen, welke het Koningryk Noorwegen afperken.

Van de Hottentotsche Holansche bergen.

Van de Hottentot Hollandsche bergen is voornamelyk te merken dat zy niet alleen veel hoger zyn, als de Tafelberg, aangezien men over den Tafelberg de zee achter denzelven zien kan; zelfs als men maar in de kloof staat, door denwelken een ongemakkelyke, steenachtige gevaarlyke weg na de Afrikaansche warme baden of na de Hassaquas en andere oostelyk leggende Hottentotsche natien, loopt; maar dat zy zoo wel als de Tafelberg, wanneer de Zuidooste winden regeren, gelyk

te zyner tyd zal worden gezegt, met een witte wolk bedekt worden; ten onfeilbaar en vast teken, dat de gemelde wind zoo lang als deze bergen bedekt zyn, niet zal ophouden te waajen. Het uiterste end van deze bergen, 't welk verst ten Zuiden in de zee loopt, draagt den byzonderen naam van Hanglip, vermids het aan de eerstgemelde bergen vast, aan de uit zee komende, als een hangende en op de kin leggende lip zich vertoont.

Hoe het uiterste end heet.

De have zelfs, welke 10 goede mylen in den omtrek beslaat, voert den naam van Baay Falzo, om dat de eerste onderzoekers van den zelven, gelyk naderhand is bevonden, en op een anderen tyd zal worden uitgebreid, verkeert of valschelyk voorgegeven hadden, dat de grond zeer steenachtig was, dat de stenen wel met zand bedekt waren, maar dat zy echter beletteden dat men aldaar zoude konnen ankeren; en dat men daarenboven voor de heftige Zuidooste winden behoorde te vrezen, die byna gedurende den gantschen zomer woededen; vermids men by het breken van de ankers zelf of van de touwen, gantsch niet uit den haven komen konde, maar noodwendig stranden moest.

Baay Falzo, waar van dezelve den naam draagt.

Het is wel waar, dat 'er ontrent in 't midden een grote Klip, die voor een klein eiland kan doorgaan, boven het water uitsteekt, welke by stille zee, en als het water met den vloed niet te hoog is, gemaklyk kan worden gezien, waar op de Duikers en andere zee-vogels hunne eieren leggen, en ongestoort broeden; dog of deze klip hen dit bovengemelde heeft doen vermoeden, dan of zy nog op andere plaatzen van dezen haven klippen hebben ontdekt, zulks is een zaak, die my gantschelyk onbewust is.

Heeft een grote klip.

In tegendeel weet ik zeer wel, dat de ondervinding in den jare 1709, gantsch iets anders heeft geleert, wanneer op uitdrukkelyk bevel van den Gouverneur Louis van Assenburg, en den Commissaris Peter de Vos, geweze Ordinaris Raad van Nederlandsch Indie te Batavia, die het gemelde jaar weder na Holland reisde, deze have onderzocht, en van een Schipper, welke deszelfs eigenschap reeds voorheen met den Bataviſchen Scheeps-Commandeur Jakob Joppe den Jongen, als Stuurman had uitgevonden, duidelyk en ten genoege van beide eerstgemelde Heren beschreven wierd, gelyk ik elders uitvoerlyker aantonen zal.

Deze haven word onderzocht.

Voor 't overige is deze haven ongemeen vischryk, aangezien men verscheide zoorten van visschen, welke echter hier wydlopig te beschryven, de tyd verbied, in zulken overvloed in den zelven vangt, dat men byna het gantsche land daar mede zoude konnen voorzien, indien'er een goede order gehouden wierd. Ik ben'er zelf dikmaals by geweest, als ik tot een verandering mede na de Zandvalley ging, om den ryken en vermakelyken vischvangst by te wonen, wanneer 'er menigmaal zoo veel gelyk in het net was, dat 'er genoeg was, om een wagen vol te laden, welke acht ossen naauwlyks trekken konden. En weet ik my nog wel te erinneren, dat in eenen trek 1200 groote Steenbrazems, zonder de kleine Harter, een zoort van levendige haringen, Goud en Zilver-visschen en anderen, opgehaalt wierden.

Is zeer vischryk.

Grote vischvangst.

Op de andere plaatzen, daar de Stellenbossche en Hottentot Hollandsche Rivieren zich in de zee ontlasten, is het niet minder aldus geschapen, alzoo men aan beide de plaatzen, voornamelyk by de nieuwe en volle Maan, of zoo als men hier zegt, in den Springtyd, dat is, wanneer het water gewoon is, om doorgaans hoger op te lopen, als op andere tyden, zoo veel

Een andere vischryke plaats.

veel visch vangt, dat men 2. 3. en meer wagens daar mede laden kan; namelyk wanneer de visschers daar maar een paar nachten vertoeven, en onder den bloten hemel of onder een by zich hebbende tent slapen willen. Want men kan niet eer de netten uitwerpen, als by hoogwater, om dat niemand sterk genoeg zoude zyn, om by het vallen van het water de met visch zodanig vervulde netten op te halen.

Wanneer men aldaar visschen kan.

Het vischrykste echter is deze haven in de vischhoek, een plaats voor aan onder de bovengemelde Hanglip; alwaar de Compagnie voor eenige jaren eenige matrozen met een quartiermeester hadde geposteert, om den vischvangst voor hare slaven aldaar te dryven; want deze zoort van menschen eeten veel liever gezoute visch en reyst, als vleesch en brood. Zodanige victualie quam de gemelde Compagnie veel beter koop te staan, als eenige andere, en zoude daar mede zekerlyk een tamelyke zomme zyn bespaart, als de aangestelde Overigheid van de plaats daar mede eerlyk en naar haar eed en plicht gehandelt had; dog wanneer men of verrotte en stinkende visch, waar door de gemelde slaven ziek wierden, of ook wel versche en goede op den naam van andere menschen tegen baar geld aan hen leverde, zoo quam deze spys aan de Compagnie zekerlyk duur genoeg te staan.

Waar deze haven de meeste visschen heeft.

Des niet tegenstaande zoude dezelve deze visschery niet hebben laten varen, ten ware de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, na dat hy van den Heer Commissaris Wouter Valkenier, hoewel zonder kennis of behoorlyke naricht van de Compagnie, 400 morgen lands vereert en in vryen eigendom gekregen had, aldaar een groot en pragtig vischhuis voor zich zelf had gebouwt, en by gevolg op zyn eigen voordeel bedacht geweest was, en dienvolgens deze voorgemelde visschers als onnutte en aan de Compagnie schadelyke menschen afgedankt had.

Wie deze visschery aan zich heeft getrokken.

Deszelfs gierigheid en eigebaat munt nog zoo veel te meer uit, wyl hy de gemelde Visschers niet in de vesting of in der matrôzen woning heeft gewezen, maar dat hy ze heeft genoodzaakt, om voor de oude zoldy en het overige tractament van de Compagnie, voor hem en zyne slaven aldaar te visschen; en moest de gemelde Compagnie boven en behalven deze zoldy insgelyks hunne netten en sloepen daar toe geven.

Onrechtvaardige handel van den Gouverneur.

En wyl deszelfs broeder, de Heer François van der Stell benevens zyne prachtige en ongemeen grote Buiteplaats tusschen de Hottentots-Hollandsche en de Stellenbossche Rivier, insgelyks een vischhuis aan den oever heeft gebouwt, en daarbenevens zyn vader de Heer Simon van der Stell een schone Buiteplaats en een visschery achter de steenbergen aan de Kalk-Baay heeft, zoo wierd aan de burgers en inwoners, dat anders in de gantsche waereld vrye recht van aan hunne oevers te visschen, niet alleen zwaar maar betwistbaar gemaakt; alzoo het menigmalen is gebeurt, dat François van der Stell de genen, die daar quamen visschen heeft weggejaagt, met bedreiging, wanneer hy ze weder betrapte, dat hy ze met een brave dragt slagen den weg naar huis zoude wyzen.

Verder bewys daar van.

Het quam eindelyk zoo ver, dat de Heer Gouverneur een order liet afkondigen, waar by aan alle deszelfs inwoners verboden wierd, op eenige plaats buiten de Tafelbaay te visschen; gelyk dit en nog veel meer, de verdrukte burgers en inwoners aan de Kaap aan de Bewindhebbers van de Compagnie geklaagt en aangetoont hebben, gelyk te zyner tyd, wanneer ik bericht zal geven van het

Een ander bewys.

het geen by myn aanwezen is voorgevallen, omstandig zal worden gemeld.

Bewys van de visch-rykheid van de Baay Falzo.

In den jare 1710 heeft men een handtastelyk blyk gehad, dat de haven of Baay Falzo boven alle maten vischryk is, toen in de maand van November een heftige storm uit het Zuidooste ontstond, die het water verder op het land zette, als men doorgaans gewoon is; wanneer men, na dat het water volkomen gevallen en weder binnen zyne oude palen was, bevond, dat langs den gantschen oever eenige duizend wagen-vrachten van allerhande visschen op het land, byna een quartieruurs van strand geworpen waren, welke echter door dien de meeste menschen ver van daar wonen, meest zyn bedurven, en zyn de weinige voeders, door de aangrenzende Stellenbossche en andere inwoners weggehaalt, in genen dele te vergelyken by de genen, die daar zonder enig nut zyn blyven leggen bederven.

Zeekoe-valley beschreven.

Hier voren heb ik reeds gezegt, dat men op dezen berg nevens de Baay Falzo, als nu beschreven, insgelyks de Zeekoe-valley duidelyk en zeer vermakelyk zien kan, van welke valley ik echter nu omstandig meen te handelen. Den zelve legt ontrent een uur van de zeestrand, byna in 't midden tusschen de bovengemelde bergen der Hanglip en Noorwegen, en alzoo recht tegen over het zuiden. Zy heeft haren naam van een dier, door de inwoners Zeekoe, en door de geleerden *Hippopotamum* genaamt, ontleent, van het welk wel veel zoude konnen worden gemeld, zoo anders de tyd het toeliet, edog zal zulks op een ander tyd niet worden vergeten.

Van waar zy haar naam heeft.

Kort bericht van Zeekoejen.

Ondertusschen zal het nogtans geoorlooft zyn, te zeggen, dat de gemelde zee-gedrochten, *Amphibia* of zodanige dieren zyn, die zoo wel op het land als in 't water leven konnen; alzoo dezelve om den honger te stillen, op het land komen, en gelyk als een ander koe of os, gras eeten, waar na zy zich weder te water begeven, en zich aldaar verbergen. De gemelde gedrochten nu hebben deze binnelandsche zee den naam gegeven, wyl zy in dezelve een zekere woning en rust hebben gevonden. Na dat'er echter door de veelheid der Europeanen, verscheide van dezelve zyn dood geschoten, hebben de andere de vlucht genomen, en is de zee daar door enkelyk de blote naam bygebleven.

Grotte der Zeekoe-valley.

De grootte van deze zee, welkers naam aan het gantsche dal word medegedeelt, zal als men dezelve wil omgaan, ruim een myl weegs uitmaken. Ondertusschen kan men den zelven niet wel zien, of schoon het gantsche land, van den oever af by na gantsch vlak is; de oorzaak, waarom dezelve aan het gezicht word onttrokken, ontstaat meest door het Riet, 't welk boven het water uitsteekt, waar in de wilde eenden, water-hoenders en andere vogels nestelen, en hunne eieren broeden, wyl zy aldaar voor de menschen genoegzaam zeker zyn, en den dood zoo licht niet te vrezen hebben, ten ware zy hare nesten al te na aan den oever quamen te maken.

Hoe zy visch bekomt.

Wanneer echter de zee onstuimig word, en het water hoger als naar gewoonte oploopt, zoo rolt het van den oever tot in deze valley en komt zelfs tot in deze zee, waar door dezelve ook met visschen aangevult en bezwangert word, alzoo dat dit half brak water, 't welk uit de natuur en zonder zeewater gantsch zoet is, een goede vyver verstrekt, waar in men met den hengel, en zomtyds ook wel met een klein net visschen kan; de visschen, welke men daar in vangt, zyn zeer vet, goed en aangenaam van smaak,

'twelk een blyk is; dat zy daar in goed voedzel aantreffen, waarentegen de geene, die alleenlyk in zeewater leven, hier niet lang verblyven konnen, maar wel haast sterven.

Wie zich van dezelve bedient.

Van deze gelegentheid heeft zeker ryk burger, genaamt Henning Husing, zich zeer wel weten te bedienen, hebbende van den Heer Gouverneur het daar by leggende land verzocht, en verkregen, en een treffelyk huis nevens andere nodige gevaarten aldaar gezet. Wyl het niet ver van deze zee legt; geeft het dit gemak, dat het vee in tyd van nood daar kan worden gedrenkt, en als 'er geen visch is te bekomen, dat men dezelve zoo goed en aangenaam van smaak uit deze zee kan krygen, dat men zyn lust genoeg boeten kan.

Beschryving van Hottentots-Holland.

Na het bezichtigen van de Baay Falzo en de zeekoe-valley zal ik u nu verder aanwyzen, hoe het district van Hottentots-Holland zelf uit ziet, mids dat ik alvorens moet berichten, van waar en van wien het zelve dezen naam draagt. Ondertusschen heeft het zelve dien naam niet van de oude inwoners de Hottentotten bekomen, als welke Holland nooit hebben gezien; maar het zyn eenvoudige, domme en onnozele Europeanen, welke dit district ten eerstenmale bezichtigt, en voor de Compagnie tot een bequame veeplaats, daar gras en water genoeg te vinden was, uitgekipt hebbende, het zelve wegens dezen aangenamen en gras ryken landsdouw, zoo als ook ter oorzake van de grote vlaktens, aldus hebben genoemt.

Van waar het zyn naam heeft.

Verder oorzaak.

Want deze eenvoudige menschen hadden niet alleen, hoewel met het grootste recht, gelyk de dagelyksche ondervinding leert, de verbeelding, dat dit District veel vruchtbaarder was als Holland zelf, maar zy namen ook het geen, waar mede een zaak naar hunne eenvondige gedachten zich naast en best liet vergelyken; zoo dat vermids deze vlaktens zeer groot en vruchtbaar zyn, het district Hottentots-Holland ten onderscheid van het recht in Europa leggende Holland, heeten moest, niet tegenstaande het byna groter is, als Holland zelf, en daarenboven in het midden met een tamelyk hogen berg is voorzien, diergelyken men in Holland gantsch niet aantreft.

Schapenberg aldaar.

Deze in 't midden leggende berg heeft wederom zyn byzonderen naam, en word Schapenberg genaamt, wyl men den zelven byna het gantsche jaar door met groen gras bedekt vind, en dienvolgens aan de schapen een goede gezonde en vette weyde verstrekt, gelyk dan de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, gestadig een tamelyke trop schapen aldaar hield, die altyd vet en goed vleesch uitleverden.

Deszelfs gezicht.

In den jare 1708 ben ik met eenige goede vrienden derwaards gereist, en ik heb bevonden, dat men van den kruin van dezen berg in de Tafelbaay de schepen zoo wel zien kan, dat men aan derzelver vlaggen kan onderscheiden, van welke natie zy zyn. Wanneer derhalven het aan den Heer Gouverneur van der Stell geschonken land, zoo als hier voren is bericht, verbeurt verklaart, en hy na Holland te rug ontboden wierd, zoo was hy van voornemen om op denzelven een Lusthuis te laten bouwen, om wyl hy zich aldaar zeer veel onthield, van daar ten eersten te konnen zien, welke schepen in den haven aan het Voorgebergte quamen in te lopen.

Wie dit district bezit.

Kort te voren heb ik gezegt, dat na dat de Compagnie deze veeplaats, gelyk als alle andere had verlaten, de Heer Commissaris Wouter Valkenier den zelven aan den eerstgemelden Gouverneur in vryen

vryen eigendom geschonken en overgelaten had. De schenkadie bestond maar in 400 morgen land, of schoon dezelve naderhand tot zoo veel duizend morgen aangroeide, welke alle tot koorn en wynland ongemeen dienden. Vermids echter dit uitdelen en vereeren der landeryen in naam en van wegens de Compagnie, alleen van hem afhing, zoo kon niemand aan het Voorgebergte hem in den ban doen, maar hy kon lichtelyk andere beletten, dat zy hier quamen nestelen.

Onrechtmatige handel.

Of schoon iets daar van wierd uitgedeelt en weggegeven, aangezien de Tuinier van de gemelde Compagnie, genaamt Jan Hertog, een stuk van 120 morgen daar van kreeg; zoo geschiede zulks enkelyk, om andere menschen te blindhokken. Gelyk dan naar overgegeve erfbrief, die onder zyne hand op den naam van den gemelden Hertog, van de Secretary wierd uitgevaardigt, ten eersten een Contract en gerechtelyke koopbrief gemaakt wierd, uit hoofde van den welken de gemelde Hertog moest bekennen, dat hy zyn land aan den meergemelden Heer Gouverneur voor een zekere grote zomma verkogt, en het geld daar voor ontfangen had, niet tegenstaande hy geen duit deswegen had genoten, of daar voor zoude hebben derven eisschen.

Nog een ander.

Zyn broeder, de Heer François van der Stell hadde ook wel een treffelyke Buiteplaats in dit district, welke hy echter reeds lang voorheen van zyn Vader den ouden Gouverneur van der Stell in vryen eigendom had gekregen; Edog behalven dat de broederlyke liefde zoo groot niet was, om dat de een den anderen wegens haar byzonder belang het wit van 't oog niet gunde, zoo lag de eene ook ruim een half uur van de andere; en was daar en boven de Plaats van den Heer François tusschen de bergen ingesloten, welke hem beletteden, om de Plaats van zyn broeder en het geen daar voorviel, te zien, welke Plaats dan ook *Verre-gelegen* genaamt wierd, om dat dezelve 12 mylen van het Voorgebergte lag. En bezat behalven deze beide Heren, niemand iets in dit zeer groot en vruchtbaar district, en was het huis, dat naast aan de voorgemelde Zeekoe-valley stond, ruim 3 uuren daar van afgelegen.

Welk het beste district is in deze Colonie.

Dat echter dit district het grootste, vruchtbaarste, schoonste en welgelegenste van deze gantsche Colonie is, zulks is onwederspreekelyk waar. Derhalven ben ik gantschelyk van gevoelen, dat de Heren Bewindhebbers van de Illustre Compagnie dieswegen ook van besluit zyn geworden; ja hare eige woorden, tot antwoord op de klagten van de burgers van het Voorgebergte gezonden, geven zulks overvloedig te kennen, om aan den gemelden Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell deze vette proye t'ontnemen, en het rondom leggende land onder verscheide burgers uit te delen, en te verkopen; gelyk zulks dan ook is geschied, en waar van ik te zyner tyd omstandig bericht geven zal. Waarlyk wanneer men hem dit land nevens zyne aanzienlyke bediening langer toevertrouwt had, en hy in het land was gebleven, zoude hy gewisselyk alle andere ingezetenen aan de lager wal en tot den bedelzak geholpen hebben, aangezien het schynt, als of zulks zyn eenige toeleg geweest is.

Is zeer vruchtbaar.

Dog daar van te zyner tyd omstandiger. Jegenswoordig zeg ik alleenlyk, dat in dit district alles weeldrig en overvloedig wast, 't geen slechts in de aarde geworpen, gezaait of geplant word; gelyk dan de gemelde Heer Gouverneur ruim 100 morgen voor bouwland hield, en hy een groot voordeel van zyn eigen tarw genoot; zestig morgen waren met al-

allerhande wynstokken beplant, en andere 60 morgen had hy tot bogaarden, moestuinen en bloemstukken laten maken, welk alles hem een rykelyk inkomen te wege bragt. Daar en tegen gaf het overige land het schoonste en beste gras; en leverde dienvolgens goed voedzel voor zyn vee, het welk nogtans in zyne keuke niet altemaal tot spys gereed gemaakt wierd.

De Gouverneur betrekt een groot stuk land.

Vermids hy dienvolgens 20 duizend schapen en 12 hondert stuks grof vee had, nam hy ruim 30 mylen dieper landewaards in, ten Oosten tegen Terra de Natal, een ander stuk land, groter dan alle de zeven vereenigde, ja by aldien men my wilde geloven, of schoon het in der daad alzoo is, zoude ik wel derven zeggen, groter als de 17 Nederlandsche Provintien alle met malkanderen, in bezit, waar op hy verscheide veeposten, daar onder eenige, die voor de zomer, en wederom eenige, die des winters goed waren, aanleide, en aldaar zyn vee door de dienaars en slaven van de Compagnie hoeden liet.

Welke gebouwen hy in Hottentots-Holland had.

Hier echter in Hottentots-Holland hadde hy in de wydlopige en vruchtbare landeryen, een zulk aanzienlyk Paleis nevens vele andere gevaarten van zodanigen groten omtrek laten bouwen, dat men zoude menen, dat alhier een Colonie op zich zelve woonde; 't welk alles binnen den tyd van 6 jaren als uit de wildernis was verrezen, waar aan een ander, die het roer niet zoo als hy, in zyne handen had gehad, een werk van 15 of 20 jaren zoude hebben gevonden, eer en alvorens hy dit alles tot die volmaaktheid, waar in men het nu in dien korten tyd heeft gezien, zoude hebben konnen brengen.

Moet veel afstaan.

Na dat echter de burgers over zyne onrechtmatige verdrukking hadden geklaagt, en de zaak by de Heren Bewindhebbers van de Illustre Compagnie rypelyk overwogen was, zoo is hem van deze doorluchtige Maatschappy opgelegt, dat hy behalven de verbeurte van het land, dit gemelde Paleis op zyn eige kosten zoude laten afbreken, maar dat hy daarentegen de overige gebouwen onbeschadigt zoude laten, en dezelve of aan de Compagnie tegen een redelyke prys afstaan, of na zyn eige believen en zoo goed als hy konde; zich dezelve zoude zoeken quyt te maken.

Het verbeurde land word verdeelt.

Dit verbeurde land is naderhand; hoewel redelyk laat en langzaam; nevens de daar op staande gebouwen; waar van het grote huis reeds voorheen was ingestort; aan vier verscheide burgers verkogt, en het geld daar van in de Compagnies kas betaalt. De Heer Louis van Assenburg, die den Heer Willem Adriaan van der Stell als Gouverneur is opgevolgt, heeft vervolgens nog eenig land achter den schapenberg, aan den Heer Pieter de Meyer in eigendom en erflyk geschonken; edog konden zonder eenige nadeel van andere, nog wel tien diergelyke landeryen worden uitgedeelt; als men het land een weinig naauwer zocht, en niet aan een ieder toeliet, om na zyn eige believen daar mede te handelen; gelyk dan reeds een schoon huis, 't welk aan den gemelden Gouverneur van der Stell in de Vischhoek voor een Visch-huis heeft gedient, als nog aldaar staat, en van Catharina Cloctin gekogt is; waar van zeer gemakkelyk, by aldien door milde gift een schoon stuk lands daar by quam; een treffelyk Land-goed konde gemaakt worden.

Oude Schans, waar toe die gedient heeft.

In dit District was voor dezen beneden de vier gemelde Landgoederen, na de zeestrand een vierkante schans, welke of schoon maar van aarde opgeworpen, met vier veldstukken beplant was, en strekte,

ſtrekte, om aan de inbrekende roofgierige Hottentotten tegenſtand te doen, en hen van haar gewoonlyke plonderen af te houden; als welke in den beginne, toen zy nog geen buskruid geroken, en de doordringende kragt van de kogels niet bevonden hadden, zoo gebeten op de Hollanders waren, dat de bezetting, zoo als ook de toenmaals nog weinige burgers menigmaal genoodzaakt waren, om tegen hen te velde te trekken.

De Hollanders leven wel met de Hottentotten.

Ondertuſſchen is ontrent de Hollanders wel voornamelyk pryzenswaardig, dat zy de gemelde Natie niet hebben gezocht, en nog niet zoeken te onderdrukken, in ſlaverny te brengen, veel min te vermoorden, of gantſchelyk uit te roejen. Daarentegen hebben zy getracht, om door goede en zachte middelen hen op den weg des vredes te brengen; en of ſchoon zulks in den beginne vergeefs is geweeſt; zyn zy nogtans als nu met ſchade zoo wys geworden, dat zy niet alleen toegeven, maar dat zy om byſtand moeten verzoeken, als zy zelfs onder elkander in oorlog gewikkelt zyn.

Verder voordeel van de oude Schans.

De gemelde ſchans had ook dit voordeel, dat wanneer een vyand, die te ſcheep uit Europa aanquam, in de bovengemelde Baay Falzo verviel, of anders vrywillig daar in liep, en aan deze kant een landing poogde te doen, die aldaar of ſchoon zeer geringe bezetting, door het losbranden van hunne ſtukken, onfeilbare naricht konde geven, wat 'er hier of elders te doen was, ten einde men dezelve ten eerſte uit de hoofdveſting byſpringen, en den vyandelyken toeleg verydelen konde.

Is nu vervallen.

Heden dien dag, daar de burgery buiten dat ſterk genoeg is, en midlerwyl de bezetting even ſterk onderhouden word, ook daarenboven het land zeer ver bevolkt is, vreeſt men het gevaar zoo zeer niet meer, maaar acht men zich genoegzaam in ſtaat, een iegelyk Europeaanſch vyand het hoofd te bieden; dienvolgens ziet men van deze ſchans nog maar eenige overblyfzels, die echter in tyd van nood zeer licht weder opgeworpen, en veel vaſter kan gemaakt worden.

Wilde dieren zyn aldaar uitgeroeit.

Voor dezen wierden in dit Diſtrict ook zeer veel wilde dieren, als onder anderen, Herten, Zeekoejen, Elandtdieren, Renoceroſſen, Olyfanten, Leeuwen, Tygers, Wolven enz., gevonden; na dat het echter reeds zoo lang, deels door de Illuſtre Compagnie, deels door den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, en jegenwoordig van de boeren bevolkt en bewoont is; zoo is het wild voor het grootſte gedeelte of doodgeſchoten of verjaagt, en is het al wat zeldzaams, dat men behalven allerhande zoorten van wilde bokken, een ander wild dier te zien krygt, 't welk dan ook zekerlyk niet levend daar van komt, als het anders maar den minſten ſtand houd.

Desgelyks het hout.

Het hout, 't welk anders ook in een tamelyke overvloed in de dalen, boven op de bergen en langs het water heeft geſtaan, en tot allerhande bouw en brandhout goed was, is insgelyks niet weinig uitgeroeit; voornamelyk wanneer de bovengemelde Heer Gouverneur zyne wydlopige Buiteplaats *Verre gelegen*, met alle magt heeft beginnen te bouwen; en is het licht te begrypen, dat dit pragtig gebouw veel hout vereiſcht heeft, en dat al het geen bequaam is gevonden, afgekapt en verbruikt is, en dat ondertuſſchen het overige ook zoo wel is beſtelt, dat'er wederom gene de minſte onkoſten op gegaan zyn.

Waar toe men het heeft gebruikt.

Het water, waar van kort hier voren melding is geſchied, 't welk door dit diſtrict ſtroomt, is zeer goed, helder en klaar, ook zeer gezond, naar den aard der wateren,

ren, aan dit Voorgebergte aan te treffen, als zy van de hoge bergen afrollen. Daar zyn in dit diſtrict drie Rivieren, welke het zelve beſproejen, en haar oorſpronk uit de omleggende bergen hebben.

De Rievieren in Hottentots Holland.

De eerſte.

De eerſte, welke het bovengemeld vervallen huis van den Gouverneur verby loopt, ſtroomt van het gebergte, 't welk aan den berg, Keer weder, ſtoot, welke berg aldus word genaamt, wyl men uit de Drakenſteenſche Colonie tot aan dezelve te voet gaan kan, en van daar te rug moet keren, ten ware men gevaar wilde lopen, in de aan elkander geſchakelde bergen zodanig te verdwalen, dat men in langen tyd en dikwyls niet zonder levensgevaar weder daar uit zoude konnen komen.

Hoe dezelve loopt.

Dit water loopt door een met hout bewaſſe laagte, waar door het altyd by den oorſpronk zeer koud is, wyl de ſtralen van de Zon door de dichte ſtruiken niet dringen, en deszelfs eigenſchap veranderen kon. Dezelve blyft in het aflopen kout, tot ontrent 9 uuren voor de middag, als om welken tyd de Zon zeer heftig begint te werken, en de aarde nadrukkelyk te verwarmen. Dienvolgens wanneer men maar voor deze tyd water ſchept, en t'huis in een vat op een koele plaats bewaart, kan men den gantſchen dag koelen drank hebben, hoewel men alhier meer van een kopje warme koffie of thee, als van een koel glas wyn houd.

Hoe dit water is te gebruiken.

Wie zich van het water zeer wel bedient.

Meergemelde Heer Gouverneur Van der Stell heeft zich van dit water zeer wel weten te bedienen, om zyn land altyd vochtig en by gevolg vruchtbaar te houden, hebbende beneden aan de bergen een dam laten maken, waar door in den winter of regentyd, het menigvuldig aflopende regenwater tegen wierd gehouden, dat het zyn land zoo licht niet konde verdrinken; en wanneer 'er in den zomer of drogen tyd gebrek aan regen was, heeft hy beneden dezelve de gragt laten trekken, door dewelke zyn gantſch bouwland beſproeit en vruchtbaar konde gemaakt worden; gelyk dan ook zodanig een gragt is gegraven, welkers water het wynhuis van den Gouverneur verby loopt, ten einde de vaten zonder grote moeite zouden konnen worden geſpoelt; vervolgens dryft het een wynig verder een mole om, welke hy tot nadeel van de gantſche Stellenboſſche Colonie aldaar heeft laten zetten, en waar op alles wierd gemalen, dat op deze zyne wydlopige hofſtede verbakken wierd, ſtort zich eindelyk benede deze mole weder in de Rivier, en ontlaſt zich ten laatſte in de Baay Falzo.

Deszelfs nieuwe naam van Laurens-Rivier.

De naam van deze Rivier is by de eerſte Inwoners de Twede Rivier geweeſt, ten einde om dezelve van de Stellenboſſche Rivier, welke de Eerſte genaamt wierd, te onderſcheiden. Na dat echter zeker Europeaan, genaamt Laurens, daar in verongelukt is, heeft dezelve den naam van hem geërft, en heet nu doorgaans de Laurens-Rivier. Benede dezelve, alwaar zy zich in de zee van de gemelde Baay Falzo verlieſt, heeft zy een tamelyke brede mond, waar in de zee-viſſchen voor dezen door de Europeanen in een groote menigte gevangen wierden; edog de broeder van den Gouverneur, de Heer François van der Stell, heeft na het verbod der viſſchery, den mond met palen laten bederven; ten einde de burgers door dezelve zouden worden belet, om met netten aldaar te viſſchen, ten ware zy dezelve aan de palen wilden ſcheuren, of erbarmelyk havenen.

Twee andere Rivieren.

Gelyk nu deze Laurens-Rivier voor den Schaap-berg vloeit, zoo worden achter den zelven twee andere gevonden, die van dezelve gebergtens afſtromen, maar zoo water-ryk niet zyn, als de

eerſt-

eerstgemelde; en wyl de voorgemelde Pieter de Meyer nog iemand eenigen eigendom aan het land aldaar heeft gehad, zoo is'er ook niemand geweest, die deze beide Rivieren met een byzonderen naam vereert heeft.

Haar loop.

Zy lopen beide het land van den gemelden Pieter de Meyer voorby, als tusschen dewelke het zelve legt, en ontlasten zich in de Baay Falzo. Dat hy echter den Heer Gouverneur Louis van Assenburg om dit stuk land heeft verzocht, is op myn aanraden geschied, alzoo het land my wel bewust was, en zeer vruchtbaar scheen, aangezien ik verscheidemalen door het zelve had gewandelt, om my een weinig dieper in het land te begeven.

Hebben niets dan Zee-visschen en eenige andere.

Deze drie als nu gemelde wateren voeren en voeden geene andere, dan zee-visschen; misschien vermids het water tot hun voedzel te subtiel is; of wel wyl zy maar een korte spatie van eenige uuren doorlopen, dat tusschen de bergen en de Baay Falzo begrepen is, en daar en boven een steenachtigen grond hebben. Ondertusschen vind men daar in grundels en andere diergelyke kleine visschen, nevens een zekere zoort van aal, welke de inwoners alhier Paling noemen. Dezelve is echter nergens dan onder de oude wortels der bomen des oevers, te vinden; en daar en boven zoo dun gezaait, dat men dikwyls in een half jaar, en menigmaal in een heel jaar naauwelyks een te zien krygt; hoewel zy zich niet in den douw onthouden of gras vreeten, zoo als Aal gewoon is te doen.

En hier mede zal ik voor dit maal van het Hottentot-Hollandsch district, na dat ik my lang genoeg daar in heb onthouden, afscheid nemen, en my na het naast daar aan stotende Moddergatsche district begeven, en het zelve wegens gebrek aan stoffe, met korte woorden afhandelen, dog als voor af zeggen, dat dit district Moddergat word genaamt, wyl het regenwater, 't welk in den winter, voornamelyk in de maanden van Juny en July zeer rykelyk van den hemel valt, hier en daar tusschen de bergen in de laagtens staan blyst, en de wegen onbruikbaar maakt, waar door het land in de valleyen meest onderloopt, en alzoo moerassig of modderachtig word.

Moddergats district, van waar deszelfs naam is.

Waar het zelve legt.

Dit district legt in aanzien van het voorgaande, wat noordelyker, en word van het gemelde Hottentot-Hollandsch district, de Stellenbossche Rivier en deszelfs bergen, en van het Stellenbossche district zelf omvat; derhalven is het zelve ook op verre na zoo groot niet, als de hier voor beschreve districten. Ondertusschen vind men in het zelve vele zeer goede, schone en fraai aangelegde Landgoederen, waar onder billyk zoo uit de natuur, als wegens de goede bestiering, en ook wegens den rang moeten worden voortgetrokken, de gene, welke aan de Heren Burgemeesters van Stellenbosch rechtmatig toebehoren, gelyk zich dan onder anderen bevinden het Land-goed van den Heer Wessel Pretorius, dat van Herman van Brakel, en dat van Jan Jacob Conterman, nevens vele andere van de overige ingezetenen.

Deszelfs grootte.

Heeft schone Landgoederen.

Men vind in dit District niet zulke grote vlaktens als in het vorige, aangezien het uit enkele heuvels bestaat. Des niet tegenstaande is het land goed en vruchtbaar, en brengt gras genoeg voort, voor het vee van de ingezetenen. Het zelve word niet alleen van de Stellenbossche Rivier besproeit, maar daar zyn hier en daar ook kleine beekjes, die alle genoegzaam in staat zyn, om de dorre grond te verquikken; ja in den regentyd zwellen zy zodanig, dat men veeltyds niet zonder levensgevaar daar over gaan kan; en is my zeer

Is vruchtbaar.

wel

wel bewust, dat de menschen daar zelfs niet door konnen komen, als zy niet een verren omweg zoeken willen.

Waarom deze Beekjes geen byzondere naam hebben.

De inwoners hebben aan deze beekjes nog gene byzondere namen gegeven, dog meer uit achteloosheid als uit onkundigheid, vermids zy aan een zaak niet gaarn een naam willen geven, als zich niet iets byzonders met dezelve toegedragen heeft; gebeurt het echter, dat iemand in zodanige wateren gevaar gelopen heeft, of verdronken is, zoo erft het zelve zekerlyk den naam van zodanigen rampzaligen, gelyk uit de voorbeelden der Keizers en Laurens-Rievieren te zien is. Zy lopen alle, welke namelyk hun water zoo ver onuitgedroogt brengen konnen, tot in de Stellenbossche Rivier, welke dezelve niet weinig helpen versterken.

De Merkwaardigste Beeken.

Van deze beeken zyn de voornaamste, die welke het land en de woning van Willem Nel, Fransch Kleermaker, en die welke de Buite-plaats van bovengemelde Hermen van Brakel voor by lopen, alzoo over deze in den regentyd niet wel te komen is, wyl het veelvoudig regenwater, dat van de bergen afrolt, en deze beken te zamen loopt, dezelve daar door zodanig opswelt, dat het onmogelyk tusschen de oevers of palen kan blyven, aangezien het als dan niet alleen de naaste velden onder water zet, maar zelfs over bosschen en struiken loopt, en alzoo de Reizigers in groot gevaar brengt.

Gebruiken bruggen.

De inwoners zien jaarlyks, hoe gevaarlyk de weg in deze tyd, voornamelyk in de maanden van Juny en July, van het eene District na het ander is, en was het derhalven boogst nodig, dat 'er duurzame en hoge bruggen wierden geslagen, te meer wyl zy het geld daar toe niet ver hoeven te zoeken, en haar kas ryk genoeg is. Ondertusschen willen zy liever het geld zoo lang bewaren, tot dat 'er, zoo het schynt, een ongeluk voorgevallen is, en zy met schade wys worden, wanneer zy zoo als het spreek-woord zegt, de put zullen dekken, als het kalf verdronken is.

Stellenbossche district.

Edog laten zy ten haren koste wys worden, ik ben midlerwyl vergenoegt, dat God my tot nu voor diergelyk ongeluk heeft bewaart, die ook verder voor my zorgen, en my in 't toekomende behoeden zal. Jegenswoordig zal ik my uit dit modderachtig District begeven, na dat, 't welk de naam van de gantsche Colonie draagt, en eigentlyk het Stellenbossche genaamt word, als het welk niet alleen veel groter is, en dat van Hottentots-Holland zeer naby komt, maar ook veel vermakelyker, pragtiger en fraajer, als het Moddergatsch District; bevattende al het geen tusschen de Tyger en de Stellenbossche bergen legt, vermids het beneden of ten Zuiden aan Moddergat, en ten Noorden aan de Bottelary grenst. Van deszelfs naam, dorp, kerk, en stadhuis, is reeds hier voren naricht gegeven, en zoude derhalven nodeloos zyn, het zelve andermaal te verhalen. Ondertusschen dient men alhier nog te weten, dat de bergen, welke het zelve ten oosten omvatten, en de Stellenbossche bergen worden genaamt, den naam van de gantsche Colonie hebben; welke als de aanzienlykste van die Colonie, by na zoo hoog wild en dor zyn, als de Tafelberg, aangezien de rouwe klippen zonder loof en gras zyn.

Steenbossche bergen.

Hare beschapenheid.

Dezelve worden ook, wanneer de Zuidooste wind waait, op dezelve wys als de gemelde Tafelberg, met een witte wolk bedekt, dog met dit onderscheid, dat de wind aan het Voorgebergte nacht en dag, maar een korte tyd, byna een uur, 's middags en 's middernachts uitgenomen, aanhoud, hier in tegendeel tegen den avond

byna

byna t'eenemaal gaat leggen, en zich tot na midnacht niet laat horen; waar van ik de oorzaak denk te zyn, dat de winden hier niet zoo ſterk als aan het Voorgebergte, van andere naby leggende bergen geſtuit of te rug gejaagt worden. Edog hier van op een andere tyd uitvoerlyker.

Hebben hout en kruiden.

In de laagtens van deze bergen groeit zoo veel hout, dat de inwoners genoeg te branden hebben; het bouwhout moet, gelyk reeds voorheen is gemeld, meeſt uit Holland of uit Indie komen. Op de kruinen van deze regel bergen, waſſen de treffelykſte kruiden en aangenaamſte bloemen, welke, wyl men dezelve overal in overvloed vind, niet geacht, en den ſchapen en Runderen ten prooi gelaten worden.

Daar benevens vermakelyke Landsdouwen.

In de laagtens of vlaktens ziet men de vermaakelykſte velden, met koorn, Tarw, Gerſt, Wynſtokken, en Luſt-tuinen pralen, welke het oog zodanig vermaken, dat het zich niet daar aan verzadigen kan. Ziet men daarenboven de treffelyke Luſt- en Woonhuizen der inwoners, heeft men een recht aangenaam ſchouwſpel der natuur en kunſt voor zich. Voornamelyk is het Landgoed van den voormaligen Predikant Pieter Kalden zeer wel gelegen, en profytelyk. Het zelve draagt niet alleen rykelyk rogge en tarw, maar ook goeden wyn. Daarenboven legt het aan de ſtroom naby de zee, zoo dat het ook geen gebrek aan viſch hebben kan; behalven dat men daar menigmaal een ſteenbok of ander wild, nevens veel wilde eenden en andere vogels, waar mede men een tafel heerlyk aanrechten, en den maag met lekkere ſpys verzorgen kan, aantreft.

En een vruchtbaar Landgoed.

Ook wild.

Hoe de Bezitter tot zodanig Landgoed is gekomen.

Zulks moet hy voorheen hebben geweten, of elders gewaar geworden zyn; hy zoude mogelyk anders zyn woord niet hebben gegeven, om het zelve by den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell voor zynen Ouderling, genaamt Guillaume du Toit, te verzoeken, en na deſzelfs verkryging, zulks tegen belofte, voor zich zelven in bezit te nemen. Want deze du Toit had vertrouwen op hem, om dat hy wel wiſt, dat de Predikanten doorgaans tog een witten voet aan de Hoven hebben, en hy by den Gouverneur veel vermogt; weshalven hy hem aan was, om zodanig ſtuk land voor hem te verzoeken. De gemelde Heer Kalden beloofde zyn uiterſte beſt te doen, terwyl hy de vryſter voor zich zelven nam, en zyn medevryer met beſchaamde kaken en een lange neus, zyn onnozelheid liet verfoejen. Wanneer 'er nogtans in den jare 1707 bevel quam, dat alle Bedienden van de Compagnie zonder onderſcheid, zich hunne landgoederen zouden hebben quyt te maken, en die aan andere over te doen, verkogt deze Heer Kalden het zyne en jegenswoordig gemelde, voor 20 duizend guldens, waar uit dan licht af te nemen is, dat het moet goed geweeſt zyn.

Verkoopt het zelve.

Verdere Landgoederen aldaar.

Langs deze Rivier leggen nog verſcheide andere treffelyke goederen en prachtige hofſteden, waar onder echter het vermakelyk en aanzienlyk Land van den Burgermeeſter van Stellenboſch, Ferdinand Appel, 't welk aan dat van den boven gemelden Kalden ſtoot, billyk te tellen is. Aan dit laatſte grenſt het prachtig Luſt- en Landgoed, *Meer-luſt* genaamt, van den Kaapſchen Burgermeeſter Henning Huſing, van welkers huis en daar op gebouwden toren men in den haven van het Voorgebergte zien kan. Van daar komt men wederom aan de vermakelyke en vruchtbare Hofſtede van den gewezen Stellenboſſchen en als nu Kaapſchen Burgermeeſter, Jakob van der Heiden, *Welmoed* genaamt, welke byna alle andere

andere in vruchtbaarheid overtreft.

De Schryver kan dezelve niet alle afhandelen.

En wie wilde op zich nemen, om alle deze aangename woningen en ryke landeryen na waarde te beschryven. Wilde ik verder de Landgoederen van Pieter van Byl, Burgermeester van Stellenbosch, Adam Tassen, Pieter Robert, Isak Schryber, Catarina Kloeten en andere, omstandig afhandelen, zoude my zekerlyk den tyd, en den Lezer het geduld ontsnappen, om alles met oplettendheid te lezen. Derhalven zal het genoeg zyn, dat ik maar als boven heen zeg, dat geen Landgoed aan vruchtbaarheid, fraaiheid der gebouwen en goed bestier, iets ontbreekt, weshalven het ook geen wonder is, dat de menschen aan rykdom en vermogen geweldig moeten toenemen.

Is dikwyls zeer vergenoegt aldaar geweest.

Ik beken zeer gaarn, dat ik my altyd verheug, wanneer ik denk, hoe menige vergenoegde uuren ik by deze Bezitters hebbe doorgebragt, zoo dikwyls als ik de eer en het vermaak heb gehad, om op hare landgoederen te zyn door dien ik hen ook veel, wat de kennis van het land aanbelangt, verplicht ben, waar van ze my onder een aangenaam gesprek onderrecht hebben, waar voor ik hen ook altoos dankbaar blyven zal.

Verhaalt een voorval van een Leeuw.

Het zal my geoorlooft zyn, dat ik eer en alvorens ik van deze Landgoederen afscheide, en voorneem iets anders te berichten, laat invloejen, het geen zich op een van dezelve, ten minsten niet ver daar van daan, heeft toegedragen. Een verdwaalde leeuw, die om zynen roof te vervolgen, zich eenigen tyd ontrent het landgoed van den voorgemelden Isak Schrybers had onthouden, was zoo stout, dat hy aldaar gestadig zyn verblyf hield, en op buit loerde. Niet ver van deze Schrybers plaats woonde een vrygelate slaaf van Ceylon, genaamt Jan van Ceylon, die niets bezat, dan 't geen hy dagelyks met zyn kar verdiende. Deze nam aan, om op dezen roofvogel te passen, en den zelven te vellen. Ten dien einde stelde hy in het ope veld een gelade snaphaan op hem; bond aan den haalover bindgaren, waar aan een lokaas vast was, met inzicht, om den leeuw te doorschieten, en daar door 25 guldens, zynde de premie, die daar op gezet was, te verdienen.

Zulks gelukte hem ook zeer wel. De leeuw quam by nacht, en wilde het gemelde lokaas met een veeg opsnappen; dog zoo dra hy het bindgaren beweegde, ging de snaphaan over, waar door hy zich zelven het hoofd doorschoot, en naauwelyks 10 schreden van de plaats, dood ter aarde viel. De huid was alzoo gewonnen. Den 12. December 1712. quam hy met den leeuw op het Ambachts Here-huis van Stellenbosch, brengende den zelven op zyn kar. Aldaar ontfing hy bevel, om hem de huid af te halen, en die aan den Heer Gouverneur van Assenburg op het Voorgebergte te brengen, ten einde de premie t'ontfangen. Wanneer hy den leeuw vilde, kreeg hy behalven de gemelde premie, ruim 20 pond leeuwen of niervet, waar van hy wederom geld maken kon. Hy vereerde my rykelyk een pond, om dat ik hem ook een Ordonnantie aan den Stellenbossche Cassier moest maken, ten einde hy hem de helft van de premie betaalde.

Dood denzelven gelukkig.

Krygt een beloning.

Rivier in 't Stellenbossche distrikt.

Van de Rivier, welke door dit distrikt loopt, dient men te weten, dat dezelve by de inwoners de Eerste Rivier heet, wyl dezelve zoo dra zy over de Zout-rivier zyn gekomen, van het Voorgebergte af tot aan Stellenbosch geen meer als deze aangetroffen hebben. Want die aan de Kuil is byna niet noemens waardig, wyl ze in den zomertyd uitdroogt, en zelden tot in de zee loopt.

An-

Deszelfs naam.

Andere daar en tegen geven hem den naam van de Colonie, en heten hem Stellenbossche-Rivier, na dat hy even beneden het dorp Stellenbosch de Modder-Rivier ontfangen, en een weinig verder de beide voorgemelde kleine Rivieren van het Moddergatsch district verslonden hebbende, een nog tamelyk aanzienlyke Rivier uitmaakt, en een groten mond in de Baay Falzo formeert.

Waar hy ontspringt.

Zynen oorspronk heeft hy uit de Stellenbossche bergen, niet ver van het voorgemelde Schrybers Landgoed, of om eigentlyk te zeggen, boven in de zoogenaamde Hoek, van waar dezelve over louter kezelstenen rolt. Hy heeft of voed geen andere visschen, dan kleine grondels, aal, enz.; edog van den mond in de Baay Falzo, tot aan de hofstede van Ferdinand Appel, vangt men allerhande zeevisschen, daar onder Harders, Springers enz.

Welke visschen hy heeft.

Heeft een slechte brug.

Over deze Rivier heeft de Colonie uit nood een brug moeten bouwen; die onder het Dorp Stellenbosch, alwaar de voorgemelde Modder en deze Eerste Rivier in elkander lopen; geslagen is; dezelve is echter zoo smal en ongemakkelyk, dat als een wagen de hoge kromte, die aan gene zyde van Adam Tassens Landgoed word gevonden, afkomt, en niet recht het midde van de brug krygt of een stuk van de zy-muur afrukt, of wel zelfs omslaat, en zyne ophebbende goederen in 't water ontlaad.

Voorslag tot een beter.

Om dit quaad te verhelpen, heeft zeker gegoed burger in Stellenbosch, genaamt Jan Joris Grimpe, geweze Burgermeester aldaar, voorgenomen, om by zyn Landgoed, 't welk als nu na deszelfs dood en die van zyne weduwe, vrouw Sara van Brakel, die met den gemelden Heer Tas weder getrouwt was, laatst gemelde Heer in eigendom bezit, op eige kosten een goede, grote en hechte brug daar over te slaan.

Word gebouwt.

Zulk voornemen stelde hy na gegeven kennis aan den Raad van Stellenbosch, en verkregen verlof, in 't werk; en sloeg een zodanige hechte brug over deze Rivier, dat een gantsche gemeente zich die niet behoefde te schamen. Edog wanneer de naby gelege burgers zagen, dat het werk voor hen ook goed was, wierd hem ten eersten van wegens den Raad opgelegt, dat hy toestaan moest, dat zyne medeburgers en buuren door zyn daar by leggend land en verder over deze brug mogten ryden; mids dat zoo lang als hy deze brug onderhield, en de buuren de passagie vergunde, hy van alle gemene lasten, als Heere-diensten, wegen maken, en andere gemene diensten vry zoude zyn.

Een andere brug over deze Rivier.

Voor deze en terwyl de Gouverneur Willem Adriaan van der Stell nog voor Bezitter van Hottentots-Holland doorging, was ook een schone brug meest en wel alleen tot zyn eige gebruik over deze Rivier geslagen, te weten tusschen de beide Landgoederen van de Heren Jakob van der Heyden, en Henning Husing, *Welmoed*, en *Meerlust* genaamt; welke brug wel is onderhouden, zoo lang als hy in bezit van het gemelde land gebleven is. De Illustre Compagnie verschafte het hout, en de arbeidsluiden; de burgers moesten het hout derwaards voeren, en den arbeidsloon betalen; derhalven konde die gemakkelyk groot, breedt en pragtig genoeg worden gebouwt, wyl zoo als het spreekwoord zegt, van een anders leer goed riemen snyden is.

Is als nu ingevallen.

Na dat echter de gemelde Maatschappy hem het land afgenomen heeft, en het zelve aan andere verkogt is, zoo word als nu van niemand meer een hand aan deze brug gelegt, of schoon dezelve reeds bouwvallig, en van het

het water tamelyk beschadigt is, daar echter zulks met weinig kosten te vermaken, en de brug in staat te houden was. Edog men ziet handtastelyk, dat of de nyd dit goede werk achterhoud, of dat men in plaats van nu een kleine zomme, liever daar na een groot kapitaal te gelyk uit de kas wil uit schieten, en onder de menschen komen laten.

Bottelary.

Nu is in deze Colonie nog overig, het Distrikt, 't welk men de Bottelary noemt. Wat aanbelangt de naam, ik kan niet zeggen, van waar het eigentlyk den zelven ontleent heeft, ten ware dit Distrikt om zoo te spreken, de Behouder en spyskamer der paarden was, als waar uit haar voedzel, namelyk het Hooi, meest, ja wel altemaal komen moet; en dit Distrikt by gevolg om zoo te spreken, een Bottelary of Hoei-Magazyn verstrekt, waar uit, by aldien het nodig was, voorraad van Hooi genomen en elders gevoert konde worden. Dit zy zoo als het wil, het is zeker, dat in gantsch Afrika geen Hooi gemaakt word, als hier, aangezien wyl geen sneeuw op het land valt, het vee groot en klein, alle dagen in de wyde gedreven kan worden, en men derhalven geen verder voorraad van noden heeft.

Is eigentlyk een Hooi-magazyn.

Hoe dit Distrikt legt.

Ondertusschen is dit Distrikt het Noorderlykste van de gantsche Colonie, grenzende aan dat van Stellenbosch ten Zuiden, ten Oosten en Noorden aan Drakensteen, en ten Westen tegen de zoogenaamde Mosselbank. De Paardeberg, welke van de wilde paarden, die zich alhier in een grote menigte verzamelen, en eertyds haar voedzel alhier gezocht hebben, zyn naam heeft ontfangen, scheid dit Distrikt van Drakensteen. Hy is ook wel de eenige, die in dit gansch Distrikt aanmerkenswaardig is; ten dele wegens de voorgemelde paarden, en ook wyl 'er geen ander van aanzienlyke hoogte in dit gantsch Distrikt te vinden is.

Paardeberg.

Joosten-berg.

De zoogenaamde Joosten-berg, die zynen naam van zekeren Joost, deszelfs eerste bewoner, heeft bekomen, legt ook wel midden in dit Distrikt, maar deszelfs verhevent heid springt zoo weinig in 't oog, dat hy naauwelyks tegen de aanzienlyke heuvels kan monsteren; dienvolgens dient hy ook tot treffelyke Landgoederen en aanzienlyke Meyeryen; gelyk dan de wydens niet heel ver van zyn hoogste kruin afgelegen zyn.

Rampzalige Predikant.

Eertyds heeft een zeker Predikant van Stellenbosch, een zeer fraai landgoed niet ver daar van daan gehad, die in den jare 1705, kort voor myne aankomst alhier, van dit landgoed na huis rydende, zich zelven met een pennemes den hals heeft afgesneden, zonder dat iemand ooyt heeft geweten, waar door hy tot die wanhoop vervallen is. Ik kan nogtans met waarheid zeggen, dat de Heer Willem Mentzing deszelfs landgoed heeft gekogt en het zelve heden dien dag nog bezit; en voorts dat de Heer Helo de weduwe heeft getrouwt, waar van in 't vervolg gelegenheid zich zal op doen, om meer te berichten.

H v. Loon

Wyders legt ontrent een uur van dit eerstgemeld Goed een ander, veel schoonder, groter en treffelyker, 't welk aan den Heer Samuel Elzevier, geweze seconde Perzoon en Administrateur van de Negocie aan die Voorgebergte, toebehoort, en na deszelfs naam Elzenburg gedoopt is. Het was voor dezen een Post van de Compagnie, waar op zy koorn en tarw had; en konde ook van alles zeer gemakkelyk onderhouden worden; om dat de voorgemelde weydens onmiddelbaar daar aan stoten.

Ontrouwe Dienaars veroorzaken schade.

Door dien echter de daar over gezette dienaars haar eigen voordeel meer dan dat van hunne Heeren

ren behertigden, en van de veldvruchten, minst in de Koorn-Magazynen van de Illustre Compagnie leverden, maar het grootste gedeelte, of ten minsten de helft daar van verkogten, en van het geld, dat daar van quam goede cier maakten, en het aldaar gewonne Koorn daar door veel duurder quam te staan, dan als men het van vreemdelingen kopen konde, zoo wierd ten laatsten besloten, om deze post te verlaten, en de Compagnie geen onnodige kosten op den hals te halen, gelyk men dan het volk, dat daar de wacht hield, weder in de vesting getrokken, en elders, daar het van meer vrucht kon zyn, gebruikt heeft.

Zulks gedyt een ander tot voordeel.

Zulks geschiede reeds ten tyde van den Heer Gouverneur Simon van der Stell, die voor zyn zoon den Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, geregeert heeft. Wanneer het dienvolgens den Heer Samuel Elzevier ter ooren quam, verzocht hy den eerstgemelden Heer Gouverneur Simon van der Stell, om dat land, 't welk dan ook in vryen eigendom aan hem toegestaan wierd. En hier mede was deze Heer ook te paard geholpen; hy liet kort daar op een treffelyke heerlykheid daar uit maken, en een fraai huis en wynhuis nevens andere nodige gevaarten aldaar oprechten, en schikte alles zoo wel, dat hy groot voordeel daar van trekken konde. Deszelfs heimelyke handel met koorn en wyn konde nu zonder schroom in 't openbaar geschieden wyl al het geen hy verkogt, den naam had, dat het op zyn Landgoed gevallen was, terwyl hy tegen een zeer lage prys waren van andere ingezetenen kogt, en weder zeer duur uitvente, gelyk zulks op een andere tyd uitvoerlyker zal worden aan den dag gelegt.

Voordelig gebruik van water.

Het klein voorby lopend water 't welk byna het eenige of ten minsten het voornaamste in dit gantsch District is, wilde de gemelde Heer Elzevier zynen loop ook niet laten vervolgen, zonder zyn byzondere vrucht daar van te hebben. Na dat hy het eens was, met de geene, die over de grasvelden of weydens waren gestelt, namelyk dat zy het water, wanneer hy het gebruikte, niet zouden afleiden, en deze buiten dat reeds genoegzaam ter genade van hem leven moesten, alzoo hy by den Gouverneur doen en laten was, zoo bouwde hy even achter zynen aangelegden tuin aan de gragt, een mole, waar op hy zyn koorn malen liet, en daar door aan de Colonie het gewoonlyk maalgeld onttrok; het welk dan wederom door de vingers wierd gezien, om dat de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, op zyn Buiteplaats *Verre gelegen* het zelve deed, en ook wyl de burgers en ingezetenen niet gaarn met hem wilden overhoop raken, om dat zy hare voorraad van allerhande waren van de Compagnie moesten kopen, waar over hy Directeur was, uit vrees, dat hy dezelve naderhand niet aan hen mogt laten volgen, of schoon zy altyd met baar geld moesten te markt komen.

Na dat hy echter in den jare 1707 weder na Holland ontboden wierd, werwaards hy dan ook nevens den Heer Gouverneur, den Pridikant Pieter Kalden, en François van der Stell het volgende jaar vertrok, heeft hy niet ten eersten zyn Goed verkogt, maar het zelve onder het bestier van den Heer Lamotius, afgezet Opperhoofd van het eiland Mauritius, gelaten, die de jaarlyksche renten aan hem na Holland zenden moest, waar van hy daar rykelyk heeft konnen leven. Kort voor myn vertrek, heeft het gerucht gelopen, dat de gemelde Goederen zouden worden verkogt, edog hoe het eigentlyk daar

daar mede is gegaan, zulks kan ik niet zeggen, en is ook niet veel daar aan gelegen.

Wat 'er anders voor water in dit Diſtrict is.

Het overige water, dat in dit diſtrict hier en daar in putten en andere laagtens van den regen vergadert, word des zomers gantſch brak, dat is, het krygt een zoutachtigen ſmaak, die hoe langer het zelve ſtaat, zonder dat 'er verſch water by komt, hoe zouter word; het welk nogtans uit gebrek van beter, door de inwoners op allerhande wys moet worden gebruikt.

Is arm aan hout.

Ondertuſſchen heeft dit diſtrict niet alleen gebrek aan water, maar is ook arm aan hout, en moeten de goede ingezetenen zich maar met allerhande ſtruiken, en der zelver uitgeroeide wortels behelpen. Wanneer het hier zoo koud wierd, als wel in Duitſchland, zoude ik geen raad weten, hoe te doen, wanneer de order, welke de Illuſtre Compagnie by het uitdelen en vereeren der landen, onder anderen in de Erfbrieven heeft laten zetten, niet beter als tot nu nagekomen wierd, namelyk dat de begunſtigde eenige morgen lands met eyke bomen zullen laten beplanten; welke order echter, wyl ze tot nu gantſchelyk in den wind is geſlagen, en veracht, in den beginne zeer zwaar ter uitvoer zoude zyn te brengen, ten ware met oplegging van een zware ſtraffe, of verbeurte van het vereert land.

Word nogtans niet geplant.

Straffe van de Boomſchenders.

De Illuſtre Compagnie is hen in dit ſtuk roemwaardig voorgegaan, hebbende hier zoo wel als in het rond boſchje eike bomen geplant, die uitſtekent waſſen en opſchieten. Daar benevens heeft dezelve op ſtraffe van een geeſſeling verboden, deze jonge bomen te ſchenden, gelyk dan een zeker burger, dien ik om rede niet wil noemen, deswegen verklaagt, zeer lang in hechtenis heeft gezeten, en niet eer ontſlagen is, dan na dat hy 100 Ryxdaalders aan den Landdroſt had betaalt, of ſchoon hy maar 10 jonge ſtammen door een Dienaar van de Compagnie had laten ſchenden, en het houd daar van gekogt had, die ook om die zelve rede op het Robben-eiland gebannen is.

Voorbeeld daar van.

Beſluit van dit Hooftſtuk.

Vermids ik zie, dat deze ſtoffe tegen vermoeden onder de hand is aangegroeit, zal ik het overige van Drakenſteen en het land van Waveren voor het volgende Hooftdeel ſparen, terwyl ik hoop, dat gy deze onvermydelyke wydlopigheid niet qualyk zult duiden.

CAARTE
Van de beyde Afgelegenste
COLONIEN
DRAKENSTEEN
en
WAVEREN.
Groote Gat
Elsen Bosch
Groene Riv.
CABOEQUAS
Elsen Valey
Warm Bad
Bootsman Kraal
SOESEQUAS
De 24 Rivieren
Koe bergen
T LAND VAN WAVEREN
Diepe Riv.
HORISONS
Riebecks Casteel
3 Huysjes Door drift
Riebecks Valey
Sonquas drift
Jan Botma
Dirk Coetzee
Pieter vander Byl
GONNEMASE HOTTENTOTS
Jacob vander Heyden
Pieter Robbertse
Baay van S. Catharina
Holle Riv.
Paarden berg
OBIQUAS
Gonnemase Kraalen
Jonker Frans vander Stel
Wagemakers Valey
Wey Landen
Visch Baay
Francois du Toit
De Paarleberg
Sonquas drift
De Babiloonsche Tooren
De Drakensteensche Bergen
Willem van Zeyl
Louis le Grand
Koorn Landen
Warm Bad
Pieter vander Byl
De Swarte Berg
De Berg Riv.
De Heer Jan Blesius
DRAKENSTEEN
KOOPMANS NATIE
Kerk
Water molen
Simons Valey
Abraham Villiers
Jacob van As
De Stellenbossche Bergen
Wyn Landen
Bangehoek
Sorgvliet
t Land van Etienne Niel
De Moeyelyke Berg
De Berg keer weder
Baay van St. Sebastiaan
7. Duytsche Mylen van 15 in een Graad.
Vleesch Baay

VIII. HOOFTSTUK.

Van de beide afgelegenste Colonien Drakensteen en Waveren, en van de onvolkomenheid der laatste, nevens andere merkwaardigheden.

Vervolg van des Schryvers verhaal. Oorspronk van de Drakensteensche Colonie. Vader Tacharts verkeerd bericht. De Gouverneur zoekt den Schryver een sprookje te vertellen. Vader Tachart is misleid. Oorspronk van de naam Drakensteen. Een andere dwaling van Tachart, dog word ontschuldigt. De Grenzen van de Drakensteensche Colonie. Deszelfs verdeling. Grootte. Heeft geen Stadhuys. Het eerste deel dezer Colonie is slegt. Beschryving van de Berg-Rivier. Dit gedeelte is steenagtig maar vruchtbaar. Aldaar word geen ys of sneeuw gevonden. Bange hoek, een gevaarlyke weg. Beschryving van een Buyte-plaats die aldaar gelegen is. Simons valley. Beschryving van deszelfs Land, en de gebouwen die daar gevonden worden. Beschryving van een berg de Babilonische Toren genaamt. Beschryving van de Drakensteensche Kerk. Van een Landgoed daar by gelegen. Van de Paerle-berg. Beschryving van de Berg-Rivier, en het gevaar 't geen men in 't overtrekken der zelve ontmoet. In de Wagenmakers Valley hebben de Hottentotten nog onlangs gewoont. Lof der Hottentotten. Waar van een byzonder voorval verhaalt word. De Hottentotten houden haar woord zeer wel. Beschryving van 't vierde Distrikt dezer Colonie. Aldaar legt de Berg Riebek-Kasteel. Verhaal van een verschil door een bron ontstaan, 't geen de Schryver bygewoont heeft. De vorige Posten waar door den inval der Hottentotten belet wierd, zyn nu vernietigt. 't Overige land dat tot dit Distrikt behoort, heeft goede weiden en is vruchtbaar. Beschryving van hand-molens die aldaar tot het malen van koorn gebruikt worden. Dit land word niet in eigendom bezeten. Beschryving van de Honing-bergen. De honing word door de Hottentotten opgezogt, en word van de Inwoners tot drank gebruikt. Oorzaak waarom dit land niet word gebouwd. Beschryving der Picquet-bergen. Alwaar, gelyk mede in het vorige Distrikt, nog veel Hottentotten wonen. Dit land legt ver van de Kaap. Deszelfs grenzen. Beschryving van de Waversche Colonie. Van de Roode Zand-Berg. Welke de Inwoners van deze Colonie zyn. Heeft nog Raadhuis nog Kerk. Beschryving van het water en baden die aldaar gevonden worden. De Schryver is in gevaar van Olyfanten en Leeuwen. Dog word uyt het zelve verlost. Besluyt van dit Hoofdstuk.

Vervolg van het verhaal des Schryvers.

TOt nu heb ik u nog maar de beide Colonien van het Voorgebergte en Stellenbosch voorgestelt, om dat ik die dingen onmogelyk beknopter heb konnen afhandelen. Ondertusschen is het my niet onbewust, dat'er nog twee diergelyke Colonien zyn, die insgelyks uitvoerlyker moeten worden beschreven; edog vermids deze beide de nieuwste of jongste zyn, en dat de laatste eerst kort voor myn tyd aangelegt is, zoo twyffel ik niet, of ik zal beide Colonien te gelyk in dit tegenwoordig Hooftstuk wel konnen afhandelen, te meer om dat van de laatste zeer weinig schryvenswaardig voorvallen zal.

Oorspronk van de Drakensteensche Colonie.

Om alle wydlopigheid te vermyden, zoo zeg ik zoo voort, dat de eerste van deze beide Colonien, Drakensteen genaamt, reeds in den jare 1675, na dat het bestek van de Stellenbossche Colonie ook te klein was, door den toenmaligen Heer Gouverneur Simon van der Stell, aangelegt is, alzoo de gene die uit de Compagnies dienst ontslagen en op vrye

vrye voeten gestelt wierden, ten einde om burgerlyke handteering te dryven, met het overschot van het Stellenbossche gebied niet konden te vrede zyn, om dat het best reeds daar uit gekipt was, en hy hen derhalven ook niet hulploos laten wilde.

Wanneer nu eenige jaren daar na die uit Vrankeryk gevluchte Gereformeerden, op de sterke voorspraak van de Heren Staten Generaal, door de Illustre Compagnie met hunne gantsche familien zonder kostgeld, herwaards wierden gevoert, wierd deze Colonie wel dra zodanig met inwoners aangevult, dat 'er zeer slechte plaats voor andere overig bleef; gelyk dan nog op heden dien dag klaarblykelyk te zien is, dat deze zeer grote volkryke Colonie meest uit Franschen bestaat, ten ware de een of ander Duitscher reeds voor hunne komst alhier gewoont, zich door een huwelyk gevestigt of ook zelfs voor reed geld een zodanige plaats of landgoed gekogt had.

Vader Tacharts verkeert bericht.

Indien men Vader Tachart mag geloven, zoo heeft dezelve in den beginne den naam van Drakensteen niet gevoert; in zyne Siamsche Reis p. m. 94. zegt hy dat zy eerst Helbok heeft geheten. Edog vermids ik van die benoeming nooyt iets in 't land gehoort, of by andere Auteurs gelezen heb, zoo twyffel ik wel niet aan het oprecht verhaal van den gemelden Vader Tachart, maar wel aan de oprechtigheid van den Heer Gouverneur, die den gemelden Vader zonder twyffel zoo wat op den mouw zal hebben gespelt, om wat met hem te lachen; deszelfs inborst, om de menschen zwart voor wit te verkopen, is my genoeg bekend, en heeft hy my dikmaals dingen verhaalt, die tegen het gezond vernuft en alle reden aanliepen, welke hy nogtans voor de zuivere waarheid wilde doen doorgaan, dewyl hy dezelve na zyn voorgeven, ondervonden, of slechts uit zyne herzens gestoten had.

De Gouverneur zoekt den Schryver een sprookje te vertellen.

Ik kan my niet onthouden, om deze beschuldiging onder anderen met een vertelling te bekrachtigen, die hy in de maand van November 1706 zelf heeft gedaan. Want wanneer ik wegens eenige zaken by hem op zyn vermakelyk Constantia was, verhaalde hy onder anderen; dat hy ten dienste van de Illustre Compagnie een reis van ontrent 200 mylen landwaards in na de Koper-bergen, tegen Monomotapa leggende, binnen den tyd van 6 maanden gedaan had, en dat hy op een zeer hogen berg was gekomen, alwaar hy had moeten overnachten. Dat hy wanneer de Maan hoe langs hoe hoger quam, en eindelyk over deszelfs kruin passeerde, duidelyk had konnen horen en bespeuren, dat de Maan op verre na zoo hoog niet van de aarde stond, als de Sterrekundige wel voorgaven, om dat hy gehoort had, dat het gras daar van beweegde en kraakte.

Waar voor de Schryver zulks aannam.

Had ik nu niet beter geweten, zoude hy my zekerlyk aan het waggelen hebben gebragt; te meer wyl hy my zeer ernstig vraagde, wat ik als Wysgeer en Sterrekundige daar van gevoelde? Edog alzoo ik niet raadzaam oordeelde, om hem in zyn huis tegen te spreken, antwoorde ik alleenlyk, dat ik zulks geloofde, om dat hy als Ondervinder het verhaalde, terwyl ik by my zelf van gantsch andere gedachten was, en ik uit deze en verscheide andere diergelyke verdichtzelen gewaar wierd, dat hy bezig was, of om my zoo wat op te hullen, of om my op den toets te zetten, of ik hem wel het tegendeel zoude derven staande houden, 't welk hem nogtans beide mislukte.

Gevoelen van Vader Tacharts bericht.

Wat my aanbelangt, ik ben gantschelyk van gevoelen, dat de bovengemelde vertelling aan den

Vader

Vader Tachart op die zelve wysis geschied, aangezien het gantsch niet zoude passen, om eene zoo lang opgerechte Colonie te herdopen, en den geen, welkers toorn men duchten moet, daar door een eer aan te doen, die zelf tegenwoordig de zaak beter konde ervaren, niet alleen van de aanwezende menschen, welke den naam van Helbok niet ten eersten vergeten, en tegen dien van Drakensteen verwisselen zouden konnen, maar ook uit de boeken van de Secretary, die hem zeer licht het tegendeel zouden hebben aangetoont; blyft alzoo het verhaal van Vader Tachart waar, en de vertelling van den Heer Gouverneur verciert.

Is misleid.

Dat echter de Heer Commissaris-Generaal N. van Rheede, Heer van Drakensteen, uit Gelderland geboortig, in den jare 1685 om die zelve tyd aan de Kaap van de Goede Hoop is geweest, toen Vader Tachart zich insgelyks aldaar bevond, zulks blykt niet alleen uit de als nu gemelde Reis van Vader Tachart na Siam pag. m. 65. maar zulks is my ook uit dessels handtekeningen, die hy als Commissaris-Generaal in het gemelde jaar heeft gedaan, en nog in de Secretary van Stellenbosch bewaart worden, en ook uit andere schriften zeer wel bewust. Wie ziet als nu niet, dat de naam van Helbok een louter verdichtzel is, en dat zulks den Vader Tachart in plaats van een fabel is vertelt?

Drakensteensche Colonie, van waar haar naam.

Ter eere nu van dien groten, beroemden en edelmoedigen Heer van der Rheede, heeft de Heer Simon van der Stell, deze tien jaren te voren vastgestelde, en reeds voor zyne aankomst gestipte of benoemde Colonie, Drakensteen genaamt, ten einde hy te minder voor den zelven zoude hebben te duchten; want gelyk als ik reeds hebbe gemeld, had de Commissaris-Generaal volkome magt, om al het geen waar in het belang van de roemwaardige Maatschappy niet na behoren wierd behertigt, af te schaffen, Gouverneurs en andere hoge Ministers af te zetten, en andere in der zelver plaats te benoemen, als of de gemelde Compagnie zelf tegenwoordig was.

Gelukt hem uit politique inzichten.

Nu liep'er een sterk gerucht, dat deze Heer van der Stell insgelyks in een goed blaadtje stond, en mag zyn eige gemoed hem dit ook wel hebben gezegt, derhalven zocht hy in de voorbaad te komen, en deze als nu gemelde Colonie na het geslacht van dien Heer Drakensteen te noemen, ten einde hem daar door de oogen uit te steken, en hem in zyn aanzien en voordelig ampt ongemoeit te laten, gelyk zulks hem dan ook, zoo als de ondervinding naderhand heeft getoont, zeer wel gelukt is.

Een andere dwaling van P. Tachart.

Uit dien zelven grond, waar uit de gemelde dwaling van den Vader Tachart is ontstaan, houw ik my gantschelyk verzekert, dat ook zal veroorzaakt zyn, die geene, welke hy p. m. 94. van zyne Siamsche Reis aanhaalt, alwaar hy niet alleen de afstand van deze Colonie van het Voorgebergte heel anders bepaalt, als die in der daad is, maar ook daar by voegt, dat in den beginne 80 huisgezinnen derwaards waren getrokken, om die Colonie te bevolken. Want behalven, dat een afstand van deze Colonie van de Kaap de Goede Hoop te bepalen, schier onmogelyk schynt, als men niet voorheen den vasten *Terminum ad quem* noemt, vermids dezelve zoo zeer wydlopig is, dat eenige huizen naby en de andere wederom ver daar van afstaan, zoo zal niemand licht rede vinden te geloven, dat 80 huisgezinnen voor de komst der Fransche vluchtelingen uit Vrankryk, hunne oude woonplaatzen zouden hebben verlaten, en derwaards gegaan zyn, wyl anders nog minder is te be-

begrypen, waar deze 80 huisgezinnen van daan zouden zyn gekomen.

Verklaring van deze plaats.

Dat echter 80 Franſche huisgezinnen herwaards gekomen, en zich in de Colonie van Drakenſteen neergelaten hebben, zulks word geenzins in twyffel getrokken. Alleenlyk dient te worden aangetoont, dat zy voor het jaar 1685 en op eenmaal aangekomen, ook vervolgens alle te gelyk derwaards gegaan zyn. Ondertuſſchen is dit niet op eenmaal en by den eerſten aanvang geſchied, dat 80 huisgezinnen zich met'er woon derwaards hebben begeven, maar van tyd tot tyd, te weten naar mate dat de Franſche vluchtelingen aanquamen; waar van'er nogtans zekerlyk meer dan 80 huisgezinnen zyn, gelyk de regiſters, aan het Stellenboſch gehouden, duidelyk hebben geleert, zonder nogtans de gene, die aldaar opgevoed, en als nu getrouwt zyn, of de Duitſchers daar onder te rekenen.

Vader Tachart word ontſchuldigt.

Was hy niet misleid, of had hy de vryheid gehad, om zelf in 't land te wezen, zoude hy zekerlyk beter naricht, zoo wel van 't een als van 't ander hebben gekregen. Derhalven is hem dit zeer licht ten goede te duiden, te meer wyl hy in andere ſtukken nog tamelyk net is, en zeer oprecht ſchryft. Ten einde echter den Lezer de ware afſtand bekent te maken, zoo ben ik genoodzaakt, om alvorens de *Terminum ad quem* vaſt te ſtellen, en zal deze de Drakenſteenſche Kerk zyn, als welke byna midden in deze Colonie ſtaat; Deze alzo legt 14 mylen van de Kaap de Goede Hoop, en wel Ooſten ten Noorden, of Ooſt.

De grenzen van de Drakenſteenſche Colonie.

De grenzen van deze grote wydlopige Colonie zyn ten zuiden de berg Keer-weder, van den welken in mynen vorigen reeds gewag gemaakt is. Ten Ooſten, een regel bergen, waar van dezelve als omgeven is, en die van deze Colonie hunnen naam ontlênen, en de Drakenſteenſche bergen genaamt worden, van dewelke ik den geen, die naaſt aan den gemelden Keer-weder legt, den moeijelyken berg hebbe genaamt, wanneer ik in den jare 1708, in gezelſchap van eenige goede vrienden, na de Hottentotten en de warme baden reisde, wyl hy my en myne reisgenoten zeer groot verdriet, moeite en zweet koſte, eer wy daar over waren.

De Schryver geeft een berg een naam.

Moeijelyke berg.

Want vermids hy zeer ſtyl is, zoo is men genoodzaakt, om als ſlakken daar op te klauteren, 't welk niet zonder grote moeite kan geſchieden; en is dezelve te ongemakkelyker, wyl de ſmalle weg vol kleine puntige ſtenen legt, welke onder het gaan niet weinig vervelen; aangezien men genoodzaakt is om van het paard te klimmen, en den gantſchen weg over den berg te voet af te leggen, alzoo de weg op zommige plaatzen zoo naauw, ſmal en gevaarlyk is, dat men geſchapen ſtaat, om met het paard van boven neer te rollen, en het leven daar by in te ſchieten.

De overige grenzen van deze Colonie.

Ten Noorden word deze Colonie van den haven of Saldanha Baay, die zynen naam van een Portugezen Kapitein, die aldaar verongelukt is, voert, en Weſtelyker, van de groene Kloofs-bergen, of heuvels omgeven; van dewelke ik zoo als ook van de zoutpannen, die zich in de dalen bevinden, in 't vervolg iets meer zal moeten zeggen. Recht tegen 't Weſten ſchynt de Natuur zelf de voorheen reeds beſchreve Bottelary, en de Paardeberg, welke men in dezelve bevind, tot grenzen gezet te hebben; van welkers benoeming hier voren ook reeds bericht is medegedeelt, weshalven ik de herhaling alhier nodeloos acht.

Verdeling van deze Colonie.

Deze zeer grote Colonie kan gevoeglyk in 4 byzondere Diſtricten

ten worden verdeelt, namelyk wanneer men dat gedeelte, 't welk van den berg Keer-weder tot aan de Kerk, die als midden in deze Colonie legt, dat is, het opperste deel tot een byzonder Distrikt maakt, en vervolgens van de Kerk af tot aan de Wagemakers-Valley, dat is, tot aan de woning van den Burgermeester van Drakensteen, François du Toit, gaat, en het zelve ook tot een byzonder deel, en alzoo dit gantsch grote dal in twee gelyke deelen verdeelt. Het derde Distrikt kan gemakkelyk de Wagemakers-valley zelf zyn, welke drie genaamde distrikten door de grote Berg-Rivier, gelyk de Inwoners dezelve noemen, besproeit worden. En konde het vierde Distrikt gevonden worden uit de andere byzondere Distrikten, die men wel tot deze Colonie rekent, maar nogtans buiten deszelfs palen leggen, daar onder het Ribeks-Kasteel, de 24 Rivieren, de Honing-bergen, Picquet en andere bergen.

Andere maar onrechte verdeling.

Men kon dezelve ook wel op een andere wys verdelen, een ieder klein distrikt, tot een byzonder klein deel maken, op welke wys men zekerlyk meer dan 4 distrikten zoude hebben; maar men zoude misschien als dan zoo weinig begrip daar van konne krygen, dan of men in een algemene Landkaart van Duitschland, ieder gebied van alle Ryksgraven, Ryks-Ridders, Ryks-Steden, en veel andere heerschappyen op zich zelven in zyn zoort wilde laten voorstellen. Derhalven blyf ik liever by de voorgaande verdeling, of schoon dezelve ook niet te net valt; en zeg ik ondertusschen, dat deze grote en ver uitgestrekte Colonie, die alleen byna een zoo groten omtrek beslaat, als de 17 Oostenryksche Nederlanden alle by malkanderen, nogtans van geen byzonder Stadhuis is verzien, of schoon 'er jaarlyks Burgermeesters uit hunne inwoners worden verkozen. Want deze maken met die van Stellenbosch, werwaards zy ook altoos in de Raadsvergadering moeten komen, een Magistraat uit, waar van de Land-drost altoos President is. Daar is ook nog geen dorp, zoo als in die van Stellenbosch aangelegt, maar de ingezetenen wonen hier en elders van elkander verspreid, en hebben verders geen gemeenschap van gebouwen onder malkanderen, als de Kerk, een watermole, en eenige trappen, gelyk in 't vervolg zal worden aangetoont.

Grootte der Colonie.

Heeft geen Stadhuis.

Wat nu het eerste en Opperste of Zuidelyk gedeelte van deze Colonie betreft, het zelve is doorgaans met vele treffelyke Landgoederen en Meyeryen verrykt. Ik noem voorbedachtelyk deze aan de Fransche vluchtelingen vereerde landen maar Meyeryen, dog niet wyl de grond zoo goed niet is, als die van Stellenbosch, of dat deze vluchtelingen de Fransche manier vergeten, of te huis gelaten zouden hebben, en de mode volgden van de inwoners alhier, maar enkelyk, wyl zy tot nu niet recht in staat zyn geweest, om hunne slechte hutten en geringe boere huizen af te breken, en zulke huizen op te rechten, die met het inkomen van haar land overeen komen.

Hoe het eerste deel van deze Colonie geschapen is.

Is slecht.

Want zy hebben meest alle met zware schulden moeten beginnen, zoo dat zy tot nu zich enkelyk hebben bemoeit, om die af te leggen, en weder op vrye voeten te geraken; waar na ik wel verzekert ben, dat zy niet zullen in gebreke blyven, om betere en naar het inkomen van het land geschikte huizen en gebouwen daar op te zetten, gelyk zulks reeds zommige gedaan hebben, welker goederen ik derhalven ook door den naam van Landgoederen heb onderscheiden.

Waar het van daan komt.

De gemelde Landgoederen en Meyeryen leggen aan deze en gene zyde en alzoo langs de eerstgemelde

Berg-Rivier, haar oorspronk en naam.

melde Berg-Rivier, welkers oorſpronk en naam wy als nu afhandelen zullen. Wat aanbelangt de benoeming, dit woord zelf toont aan, dat het water, 't welk in haren boezem voortloopt, uit de bergen komen moet; gelyk dan zulks ook de ondervinding aantoont. De oorſpronk echter van dezelve is niet ver van den voorgemelden moejelyken berg, zynde even over den zelven en naaſt de Meyerey, die met den berg Keerweder dienzelven naam draagt, en den vluchteling Etienne Niel toebehoort. Aan den oorſpronk is deze Rivier tamelyk klein, dog word naderhand door het ontfangen van andere beekjes, die uit de tegen over leggende gebergtens vloejen, zodanig groot, dat de zelve eer men nog aan de Kerk komt, voor een redelyk grote Rivier doorgaan kan.

Hoe dezelve leggen.

De gemelde Landgoederen en Meyeryen leggen ook tamelyk ver van elkander, en heeft men om van den eenen na den anderen te gaan, ruim een half uur werk. Zommige leggen zelfs nog verder van elkanderen; en kan derhalven niet worden gezegt, dat zy elkander verkroppen, of ſchoon zulks de algemene klagte van deze menſchen is, terwyl zy voorgeven dat zy onmogelyk zoo konnen wonen, om dat niemand wyde genoeg voor zyn vee heeft. Edog wanneer iemand alleen, of ook met zyne buuren rondom zyn erf, een half uur en ook wel meer land bezit, om zyn vee te hoeden, zoo dunkt my dat het nog wel geſchieden kan, of ſchoon het voedzel voor vee 's zomers tamelyk dun en raar valt, vermids de ſterke Zuid-ooſte wind, die overal veel ſchade veroorzaakt, alles verdroogt, en het dor gras wegrukt. Daarenboven heeft niemand een byzonder voorrecht, dat hy juiſt zoo veel vee, als by voorbeeld, 100 ſtuks grof vee, oſſen en koejen, en ten minſten 600 ſtuks klein vee, namelyk ſchapen, ja zelfs nog wel driemaal zoo veel houden moet; maar het is immers genoeg, dat iemand zoo veel vee houd, dat hy voor zyne huishouding genoeg heeft, en den jaarlykſchen aanwas altyd verkopen kan.

Onbetamelyke klagten der Inwoners.

Dit gedeelte is ſteenachtig maar vruchtbaar.

En of ſchoon dit gedeelte tamelyk bergachtig, en by gevolg ook, wyl de bergen meeſt rouwe klippen zyn, ſteenachtig is, zoo dat men het ook dieswegen wel by het ſteenachtig Arabie mogt vergelyken, zoo is het daarom niet onvruchtbaar, maar geeft overvloedig zyne vruchten, gelyk in 't toekomende zal worden aangewezen. Want de lucht is zeer goed, het Climaat gezond, en het water rykelyk, heerlyk en overvloedig. Wyl nu de getempertheid van zomer en winter daar by komt, en het uit dien hoofde nooyt te heet, zoo als te Batavia, Ceylon en andere onder de linie leggende plaatzen, of te koud is, gelyk in Duitſchland, Denemarken, Sweden, en andere Noordſche Koningryken en landen, zoo zal ieder gaarn met my willen toeſtaan, dat dit land zeer gezegent, en voor andere vruchtbaar zyn moet; aangezien dan nooyt in de dalen ſneeuw, veel minder ys gezien en gevonden word, ten ware men voorbedachtelyk en uit liefhebbery ys maken wilde.

Waarom.

Aldaar word weinig of geen ys gevonden.

En om dit te doen, moet men niet alleen by nacht een ſchotel of iets anders vol water onder den bloten hemel laten ſtaan, ten einde het water door de nachtlucht, als de zon diep onder den gezichteinder ſtaat, in ys verandert worde, maar men moet ook de tyd van 't jaar gade ſlaan, en de rechte winter maanden, namelyk die van Juny en July daar toe verkiezen, als buiten dewelke zulks bezwaarlyk gelukken zal. Ondertuſſchen word het ys niet dikker als ruim een gulden, het welk

wederom

wederom ſmelt, als de zon maar een quartier uur daar op geſchenen heeft, zoo dat men met recht mag zeggen, dat men ys, maar niet langer dan een quartier uur gezien heeft.

Ook geen ſneeuw.

Hier toe helpen deze maanden zeer veel, om dat in dien zelven tyd de toppen van de bergen met ſneeuw of liever met hagel bedekt zyn, en tot de maand van Augusty of September aldus blyven; de overige tyd van het jaar zyn zy daar van vry, en wanneer zy in dien tuſſchen-tyd al eens bedekt zyn, geſchied zulks enkelyk van een wolk, die ſneeuw wit is, waar door de heftige en ſchadelyke Zuid-Ooſten wind, gelyk by de andere bergen gezegt en aangehaalt is, als geteelt en voortgebragt word. Myns bedunkens is deze ſneeuw of hagel op de bergen ook oorzaak, dat men in dit diſtrict zoo vele beeken en bronnen vind, 't welk ik nogtans niet hardnekkig wil ſtaande houden. Wanneer men van den Keerweder na de Kerk wil gaan, is'er ter linkerhand een weg, langs den welken men na Stellenboſch komen kan, welke nogtans wegens het gevaar, 't welk men op denzelven heeft te duchten, van de inwoners den *Bangen-hoek* genaamt word. En waarlyk de geen, die by nacht dezen weg moet paſſeren, moet benaauwt genoeg worden, gelyk my zelven menigmaal gebeurt is, als ik tot het maken van een Teſtament of ander papier na Drakenſteen geroepen wierd; men moet niet alleen een gevaarlyk ſtyl aflopenden berg overryden, die zoo ſmal is, dat men zeer licht in het voorby lopent water vallen kan, maar ook het gevaar van leeuwen en tygers ondergaan, die zelfs door den reuk de paarden ſchuw en razent maken, waar door men dan ook zeer onverhoeds in levensgevaar geraakt.

Bangehoek een gevaarlyke weg.

De Heer Jan Mulder, Landdroſt van Stellenboſch en Drakenſteen een man van een uitmuntent verſtand, en ongemene kennis, wiens gelyke te myner tyd Afrika, buiten de Heren Gouverneur Louis van Aſſenburg, en den Kapitein Adolp Jan van der Laan, weinig of niet heeft gehad, heeft des niet tegenſtaande een treffelyke Plaats aldaar aangelegt, die zoo vermakelyk is, dat Konſt en Natuur wonderbaarlyk elkander den rang betwiſten. Want of ſchoon men gantſch Afrika, voor zoo veel het van Europeanen bezet is, door reisde, zoude men de weerga daar van niet aantreffen, niet tegenſtaande dezelve met de Europeaanſche niet volkomen kan worden vergeleken.

Aldaar is een Buiteplaats.

Het huis, 't welk na derzelver bouwmanier niet te hoog is, en wegens de bovengemelde heftige winden niet hoger derft worden gebouwt, legt tuſſchen hoge eeke bomen aldus gebolwerkt, dat men byna niets daar van ziet, eer en alvorens men dicht daar by komt. De andere tot de huishouding nodige gebouwen ſtaan meeſt vry, en konnen zoo dra men aan deze Bangehoek komt, gezien worden. Achter het huis legt de vermakelykſte tuin, en in denzelven een treffelyke wynberg, ter zyde van den welken een byzondere bogaard gevoegt is. Deze drie zyn beide en bevallig voor 't oog, en lievelyk voor de neus. Wil men den ſmaak ook genieten, zoo weet ik niet, of dezelve wel ergens in zoo een kort begrip vergenoegder zoude konnen worden verzadigt dan hier, alzoo 'er allerhande zoorten van Europeaanſche en Indiaanſche vruchten aldaar by malkanderen aangetroffen worden.

Wat voor een gebouw.

Het friſſche, klare en lieffelyk ruiſchende bron-water beſproeit alle deze landen, als het nodig is, of loopt in een konſtige vyver, die midden in den bloem-tuin legt, en met allerhande ongemene lekkere viſch

visch bezet is, die men of met den angel of door het aftappen van het water vangen kan. Rondom dezen vyver staan zeer fraaje Bomen, als Piramiden geschoren, en tusschen dezelve verscheide zoorten van allerhande keurlyke bloemen en Aloën; welk alles een byzondere vergenoeging en wonderbare verandering aan het oog verschaft.

Vermakelyk Lusthuisje.

Gaat men midden door den tuin verby dezen vyver, vind men aan het end van den zelven een zeer vermakelyk Lusthuisje van jeneverbomen, welker reuk ongemeen lieffelyk is, geplant. Daarenboven vertoont zich voor het zelve een berg, door kunst gemaakt, of een aangename grotte, van verscheide veelverwige steenen gebouwt, zoo dat het verschiet van kouleuren niet alleen een byzonder vergenoegen verwekt, maar het zelve word nog zeer veel vermeerdert door de om, in, en op deze stenen wassende en op verscheide tyden voortkomende veelverwige bloemen, welke ten laatsten ook een bevalligheid byzetten de holligheden, gaten of spelonken, in deze steenberg of grotte voorbedachtelyk gemaakt, en met de keurlykste porceleine beelden en andere figuren opgeschikt.

Konstige berg.

De Schryver heeft zich aldaar dikwyls verlustigt.

Ik wil zeer gaarn bekennen, dat ik altyd zeer veel vermaak op dit Landgoed, *Sorgvlied* genaamt, en den gemelden Land-drost Mulder toebehorende, heb genoten, en had ik dat vergenoegen menigmaal, wyl ik de eer hebbe gehad, om Secretaris onder hem te zyn, en het veeltyds amptshalven op myn gemak te zien. En denk ik nooit om die plaats, of ik gevoel altyd een zodanige vergenoeging, als of ik werkelyk daar op was.

Behalven dit zeer fraai Landgoed en dat van den Heer Burgermeester Jakob van As, 't welk niet ver van *Sorgvliet* buiten deze Bangehoek na de Kerk legt, is hier niet veel merkwaardigs, ten zy men alle kleine bakjes, de overige Meyereyen en wat daar van afhangt, bezichtigen wilde. Des niet tegenstaande moet ik nog als ter loops aandoen het Landgoed van den Heer Burgermeester Abraham Villiers, 't welk nog wat hoger legt, om dat niet ver van het zelve een plaats word gevonden, waar uit men de beste steenkolen breken en graven kan, gelyk dan de voorgemelde Landdrost Mulder reeds de proef daar van genomen, en dezelve zeer goed gevonden heeft, Ik moet hier ook nog by voegen dat niet ver van het vermakelyk Landgoed van den meergemelden Landdrost voor dezen een zilver-myn is ontdekt, waar uit eenig erts gegraven en na Holland gezonden is, edog waarom men het werk naderhand heeft laten steken, is my onbewust.

Een ander Landgoed.

Simons-valley, wat voor land.

Wanneer wy nu het ander en opper of Noordelyk districtt van deze Colonie willen betrachten, zal men, om naderhand op een rechte weg te konnen blyven, alvorens de Simons-valley bezichtigen, door den Heer Jan Blesius, in zyn leven geweze Fiskaal independent aan deze Kaap de Goede Hoop, als deszelfs eerste bewoner, aldus genaamt, ten einde om zyne erkentenis jegens den Begunstiger, den Heer Simon van der Stell, daar mede aan den dag te leggen; aangezien het een zeer groot wydluftig en goed land is, 't welk rogge, tarw, wyn, en allerhande veld en boomvruchten in overvloed voortbrengt.

Wat voor gebouwen daar in.

Zoo dra de gemelde Heer Blesius dit land in bezit had, liet hy een treffelyk huis, een fraaje wynkelder, een aardige mole, nevens andere nodige gevaarten aldaar oprechten, welk alles nogtans het rykelyk inkomen van het land hem wel haast weder vergoed heeft, alzoo hy een Buiteplaats heeft, die zeer aanzienlyk is.

Wan-

Wanneer in den jare 1707 van de Illustre Compagnie bevel quam, dat geen van hare Bediendens zich voortaan meer met den koornwyn en veehandel zouden bemoejen, maar deze neering aan de burgers en ingezetenen alleen overlaten, en die eenig land bezaten, het zelve zich zouden hebben quyt te maken, moest hy uit hoofde van zyn ampt, en andere ten voorbeelde dat goed verkopen, toen deszelfs geweze knecht, of schoon hy niet heel veel bezat, het hert had om het zelve voor 24 duizend gulden van hem te kopen, mids dat hy jaarlyks maar 2000 gulden zoude afleggen, en alzoo eerst in den tyd van 12 jaren de gantsche hofstede te betalen.

Een berg, de Babiloonsche toren genaamt.

Na deze Simons-valley springt ons verder in 't oog, de berg, welke de onnozele eenvoudigheid misschien wegens deszelfs hoogte, die nogtans zoo zeer ongemeen niet is, alzoo ik 'er anders geen rede van weet te geven, den Babiloonsche toren genoemt heeft. Dezelve is zeer breed, en draagt veel uitgedeelde Landgoederen op den rug, daar onder het fraaiste, het Landgoed, 't welk voor dezen aan Pieter van der Byl toebehoort heeft; als zynde het zelve niet alleen uitstekent wel gelegen, maar is de grond ook zeer goed en vruchtbaar, als die wyn, rogge, en tarw in een grote menigte en byzondere deugdzaamheid voortbrengt. Dit zoude in fraaiheid nog wel gelyken het naastgelege Landgoed, aan den Drakensteenschen Burgermeester Louis le Grand toebehorende, 't welk hy gelyk als andere Fransche vluchtelingen van den Heer Gouverneur Simon van der Stell heeft bekomen; alle de overige, of schoon een uur ver van elkander gelegen, zyn van geen byzonder gewigt of aanzien.

Drakensteensche kerk, hoe dezelve geschapen is.

Wyl wy reeds hebben gezegt, dat alhier geen Rechthuis of dorp te vinden is, zullen wy ons weder na de Drakensteensche kerk begeven, en dezelve van buiten en van binnen bezichtigen. Edog moet gy niet verwondert zyn, dat ik u zeg, dat deze kerk beter na een schuur dan na een kerk gelykt. In plaats van pannen of leien is dezelve zoo als alle andere gebouwen, hoe pragtig voor 't overige, met riet gedekt, wyl de gruwzame vyand, de Zuid-ooste wind alleenlyk een rietdak wil onbeschadigt laten. Vervolgens is dezelve ook maar naauwlyks 3 of 4 voet hoog van stenen opgehaalt, waar van het dak begint, zoo dat ze van iemand, die het land onbekent is, van buiten meer voor een schuur als voor een kerk word aangezien.

Van buiten.

Geschapenheid van binnen.

De opschik en cieraad van deze Kerk van binnen is niet veel beter; men vind geen gestoelte, gelyk anders gebruiklyk is, en men aan de Kaap boven mate pragtig aantreft, en in die van Stellenbosch, eer dezelve afbrande, insgelyks geweest is, maar enkelyk eenige kleine stoelen, welke de menschen om te zitten, zelf met zich gebragt hebben. Van andere ciradien vind men nog veel minder, ten ware men den lessenaar en de preekstoel wilde daar onder tellen, waar voor en op welken de Voorlezer en Prediker, tot het verrichten van hun ampt, staan. Wiens schuld het echter zy, dat deze Kerk zoo slecht is, zal ik andere laten onderzoeken. Genoeg dat de Illustre Compagnie gantsch daar van vry is, en dat zy in tegendeel met veel yver tracht om dezelve te bezorgen, gelyk my uit andere voorbeelden zeer wel bewust is.

Welk landgoed daar by legt.

Niet ver van deze Kerk vind men een treffelyk Landgoed, aan Willem van Zeyl toebehorende, 't welk niet alleen wegens de situatie, maar ook wegens de naby leggende Kerk tot alle trafiquen, en voornamelyk tot den handel, zeer wel gelegen is, aangezien de men-

menschen menigmaal, als zy uit de Kerk komen, by hopen derwaards lopen, om iets te kopen, 't welk zy liever daar halen, dan dat zy zoo ver na de Kaap reizen, of schoon zy iets meer op dat Landgoed betalen moeten.

Gelyk ik hier boven hebbe gezegt, dat vele Landgoederen en Meyereyen langs beide de zyden van de Berg-Rivier leggen, aldus is het hier ook gelegen. Ik zal my nogtans met het noemen en beschryven van dezelve niet ophouden, uit vreze, van uw geduld te veel te tergen. Ondertusschen kan ik niet met stilzwygen voorby gaan, dat op den weg, welke tot aan de gemelde Berg-Rivier, en verder in het distrikt loopt, 't welk boven de Wagenmakers-Valley word genaamt, een hoge

Paarleberg.

berg is, de Paarleberg genaamt, langs welken die weg voor by loopt. Edog word hy zoo niet genaamt, om dat op of ontrent den zelven paarlen worden gevonden, alzoo eerder uit den zelven molestenen konnen worden gemaakt, gelyk de Heer Gouverneur van der Stell reeds

Waarom dezelve aldus genaamt wierd.

onderzocht heeft, en twee stenen daar uit heeft laten houwen, maar liever wyl op den top van dezen berg een afgezonderde ronde steen legt, die een parel zal vertonen, schoon het wel zoo weinig is als het dient, waar uit dan andermaal de eenvoudigheid der geene uitmunt, die dezen berg om die rede met den naam van Paarleberg hebben belegt, welke naam hem nu nogtans voor eeuwig by blyven zal.

Hier over verwonder ik my nu niet meer, om dat ik reeds zoo veel voorbeelden daar van hebbe by gebragt; maar wel, dat deze grote volkryke Colonie, die jaarlyks een tamelyk kapitaal in de kas brengt, tot nu geen brug over

Berg-Rivier heeft geen bruggen.

de eerstgemelde Berg-Rivier heeft laten slaan, daar zy nogtans byna jaarlyks droevige exempels heeft, dat de een en ander zyn leven elendig daar in heeft verloren. Want schoon 'er in den zomer, dat is van de maand van October tot in de maand van Maart of April geen gevaar van verdrinken is, wyl ze gedurende dien gantschen tyd zeer klein, en om dat 'er weinig of geen regen valt, byna uitgedroogt schynt, aangezien men naauwelyks tot aan de knien, ja op zommige plaatzen niet over de voeten nat word. Des niet tegenstaande is dezelve den daar op volgenden winter, dat is van April tot October te slimmer, vermids het overvloedig vallende regenwater, dezelve zoo opswelt, dat zy overloopt, en gantsche vlaktens onder water zet.

Is gevaarlyk te passeren.

Weshalven zy, gemerkt den snellen stroom, hoogst gevaarlyk is, om over dezelve te geraken. En of schoon men te voet gantsch niet daar door kan komen, om dat men door de snelle stroom voortgesleept zoude worden. Of schoon iemand ook zich te paard daar in begeeft, en verzekert is, dat het paard wel zwemmen kan, zoo is zulks nogtans niet veel te vertrouwen, wyl de stroom het paard insgelyks aan zodanigen oever kan dryven, dat het niet dan met groot levensgevaar daar uit kan geraken. Want als het paard met de voorste voeten wil aan land stappen, en zich dienvolgens overend begeven moet, zoo is het in het water, daar de achterste voeten geen grond konnen krygen, zeer ras gedaan, dat het of op geen vaste grond kan komen, of dien al krygende, dat het met den ruiter, als deze niet wel op zyne hoede is, omslaat, en den ruiter afwerpt, welke als dan het paard quyt zynde, door de stroom zeer licht elendig sneuvelen kan, en dat het paard alleen daar uit komt.

Waar zy een brug behoorden te bouwen.

Dienvolgens was het voor de Colonie hoogst nodig dat 'er een

brug

brug over de eerstgemelde Berg-Rivier wierd geslagen, te meer om dat als zy zodanig is geswollen, geen mensch daar over in de Kerk of op den molen die aan den voorgemelden Paarleberg staat, komen kan, en zoude dezelve dan gevoeglyk konnen worden geslagen, op de plaats, daar de communicatie met de over dezelve leggende districten, nevens de Colonie van Waveren, in malkanderen loopt, en die by het huis en Buiteplaats van den Drakensteenschen Burgermeester François du Toit, is.

Wagenmakers-Vallei.

By den gemelden François du Toit komt men in het derde district, namelyk in de Wagenmakers-valley, welke van haren eersten Bewoner, die een Wagenmaker zoude zyn geweest, den naam geërft en tot nu behouden heeft. Of schoon nu de Berg-Rivier dit district doorstroomt, zoo geschied zulks echter met zoo veel bochten, dat men zeer weinig meer van dezelve te zien bekomt. Want zy vloeid van haar eerste oorspronk, de eerstgemelde Keerweder, door vele nog onbewoonde landen der Hottentotten, en loopt eindelyk in den haven van St. Helena, welke ver over den haven van Saldanha legt, alzoo dat de lengte, welke zy Afrika doorloopt, ruim 100 mylen uitmaakt.

Daar in hebben de Hottentotten nog onlangs gewoont.

De Hottentotten hebben in dit district nog onlangs huisgehouden, maar zoo dra de Europeanen quamen, om zich aldaar ter neder te zetten, wierd hen de marsch wel ras aangekondigt, waar door zy zich genoodzaakt vonden, om dieper landewaards in te gaan. Ondertusschen is dit ook van alle andere tot nu beschreve districten te verstaan, om dat derzelver oude inwoners de Hottentotten, altyd hebben moeten plaats maken, waar van 'er nog veele, die niets bezaten, zich onder de Kristenen of Europeanen onthouden, en kan ik wel tot haar byzondere roem zeggen, dat als zy eens haar woord hebben gegeven, om dit of dat te doen, dat zy daar ontrent ook niet licht in gebreke blyven, ten ware men hen veel verspreekt en weinig geeft; aangezien zy insgelyks de vaste rekening maken, dat men zal nakomen, het geen men belooft heeft.

Lof der Hottenrotten.

Voorval met een Hottentot.

Daar komt my een aardige historie te binnen, die het geen ik nu heb gezegt, gantschelyk bekrachtigen zal; zynde my dezelve verhaalt, van iemand, dien ze zelf wedervaren is; en wyl hy voor het overige altyd oprecht en in zyne vertellingen nooyt leugenachtig is bevonden, zoo kan ik aan deze waarheid, die hy my als een vriend, in 't byzyn van vele eerlyke luiden verhaalt heeft, in genen dele twyffelen. Namelyk de gemelde vriend, genaamt Jakob van der Heyde, had een zodanigen Hottentot reeds zedert eenige jaren in zyn dienst, welke hem had belooft, om hem zoo lang te zullen dienen, tot dat hy zyn nieuw gekogt landgoed Welmoed, zoude hebben betaalt, mids dat hy hem alle weken zyn Tabak en verder lyfs-onderhoud, en voorts al het geen hy mogt hebben bedongen, geven zoude.

Deze conditien wierden ook alle van de zyde van den gemelden van der Heyden nagekomen; hy echter, wyl zyn Baas of Heer Jacob of Kobes heete, en van de vreemdelingen ook wel zoo wilde genaamt zyn, toonde op een tyd wakker zyn hoofd, schoon Van der Heyde hem de beste woorden gaf, tot dat zulks niet helpende, de Baas zoo heftig wierd, dat hy zynen Hottentot een wakkere muylpeer gaf; waar op deze de deur uitliep, en den gemelden Van der Heide in Hottentots-Hollandsch op de volgende wys dreigde: *Kobes ik jou ja 'k hemme versproken, ik zoo lang zal*

zyne byzondere rede.

zal by u blyven, tot jou Husing de dubbeltjes betaalt hemme, gy 'k hemme een oorfyg gemme, is dat braa? wagt om als gy de dubbeltjes betaalt hemme, ik ja strakjes voort lopum zoo. Dat is: *Jacob ik heb u belooft, om zoo lang in uw dienst te blyven, tot dat gy Husing* (zynde de Verkoper) *zoudet hebben betaalt: Gy hebt my een oorvyg gegeven is dat redelyk? past maar op, zoo dra als gy het geld zult hebben betaalt, zal ik weglopen.* En dit gezegt hebbende, sloeg hy op zyn achterste, en zeide, *dat is voor jou.*

Hottentotten houden haar woord.

Hier uit blykt nu, hoe trouw deze menschen zyn, en hoe eerlyk zy haar woord nakomen, aangezien de Hottentot zoo voort weder aan zyn werk ging, en deed het geen zyn plicht vereischte. Het welk billyk de meeste Duitschers, ja alle andere Europeaansche natien tot spot en schande moet strekken, als welke om een beuzeling, haar beloften vergeten, en zich van zulke barbarbarische heidens beschaamt laten maken. Edog wanneer ik nog eens aan de levensbeschryving van deze menschen kom, zo zullen zich wel meer andere diergelyke stukken opdoen, die veel gewigtiger zyn, door dewelke wy, die Kristenen willen zyn en heeten, van hen nu ter tyd, en God geve, dat wy ook niet daar na daar door beschaamt zullen gemaakt worden.

Reflectie hier over.

Vierde distrikt van deze Colonie.

Voor 't overige wyl de gebouwen en de landeryen in dit distrikt nog niet in zulken staat zyn, dat zy een byzondere aanmerking en naauwe beschryving verdienen, zoo zal ik daar van afgaan, en my na het vierde als nog overig distrikt wenden, 't welk als buiten de gewonelyke grenzen van de gemelde Colonie, een byzondere beschryving der bergen en rivieren zal verschaffen, te meer, om dat men in Europa als nog weinig van dit gewest gehoort heeft.

Daar in legt de berg-Riebek-Kasteel.

Dienvolgens vertoont zich voor eerst, de hoge en puntachtige berg, welke van den eersten Heer Commandeur over dit Voorgebergte, Jan van Riebeek zynen naam heeft bekomen, en derhalven nog heden dien dag Riebeks-kasteel genaamt word. Ontrent dezen berg hebben de ingezetenen vele landgoederen, en verscheide meyeryen aagelegt, die nu ter tyd reeds zeer treffelyk in staat zyn. De voornaamste behoren aan verscheide Heren, als welker namen hier te noemen, genoeg zal zyn; onder anderen aan den ouden Landdrost Pieter Robbertsen, Jakob van der Heyde, Pieter van der Byl, Dirk Coetzee, Jan Botma en andere. Daar zouden 'er zonder twyffel nog wel meer worden aangelegt, ten ware 'er gebrek aan water was; en alzoo dit op sommige plaatzen ontbreekt, moet dit goede land zekerlyk braak blyven leggen, tot dat zich t'eeniger tyd nieuwe bronnen openbaren.

Heeft slecht water.

Alhier vind men wel regenwater genoeg, dat in putten opgevangen word, zoo als ik van verscheide andere plaatzen reeds hebbe gemeld; maar gelyk het op die gemelde plaatzen brak of t'eenemaal stinkent word, alzoo gaat het hier ook niet beter; 't welk nogtans de menschen zoo wel als de dieren tot hun onderhoud moeten gebruiken, wyl zy dichte by geen beter water krygen konnen. En heb ik op beide de Plaatzen van de Heren van der Heide en Van der Byl het elendigste water gevonden en gedronken; het zelve word hoe langs hoe brakker, maar men vind geen zoutachtige stoffen, schoon het t'eenemaal verdroogt.

Het is niet te loochenen, dat tusschen de landgoederen van de gemelde Heren van der Heyde,

Van

Van der Byl en de weduwe Beatrix Verwey, een Bron gevonden word, die nog tamelyk goed water geeft, welke de gemelde Van der Byl tot het drenken van zyne schapen heeft laten graven; weshalven een zeker land-boer uit de Tygerbergen, die een weduwe aldaar had getrouwt, dezelve zeer instantelyk voor hem verzocht, en ten eersten verkregen heeft. Edog door dien de bovengemelde buren van deze bron benadeelt, en voornamelyk daar door genoodzaakt wierden, om met hun vee niet meer derwaards te komen, of het zelve te drenken, zoo hebben zy daar over aan den toenmaligen provisioneel Opperhoofd van dit land, den Heer Willem Helot geklaagt, en zoo veel te weeg gebragt, dat'er een commissie belegt wierd, welke deze bron bezichtigen en haar verslag by geschrifte overzenden zoude.

Verschil wegens een bron.

Wyl ik juist op den zelven tyd Secretaris van Stellenbosch en Drakensteen was, zoo was het myn plicht, om mede derwaards te gaan, en het raport van de Stellenbossche en Drakensteensche Gedeputeerden op het papier te brengen. Het zelve liep daar heene, dat de gemelde landboer aan de eerstgemelde zekerlyk het water ontnam, en dat zy, als deze bleef, gedwongen zouden zyn, om te wyken, en hunne landen, die zy reeds zoo lang hadden bezeten, te verlaten. Wat echter op dit raport, 't welk in den jare 1712 overgegeven is, eindelyk voor een finaal besluit is gevolgt, kan ik niet weten, wyl ik in dien tyd weggegaan ben. Ondertusschen acht ik dat de Heer Helot deze zaak lang genoeg zal hebben verschoven, om deze zyne donatie en belening niet uit te trekken, of zynen gunsteling te laten vallen.

De zelve woont de Schryver by.

Eertyds wanneer de Hottentotten nog meer hert in 't lyf hadden, en onderstaan dorsten, om aan de Europeanen het hoofd te bieden, of het hare te roven, te steelen, of op allerlei wys afhandig te maken, waren de Gouverneurs genoodzaakt om alhier, ten behoeve der ingezetenen, en ten dienst van de Illustre Compagnie, een sterke post op te rechten, en met veel volk te bezetten, ten einde om op de bewegingen van deze barbaren een wakent oog te houden. Ten dien einde hebben zy een woning voor 100 man, en een stal voor hare paarden aldaar laten bouwen, om by de hand en sterk genoeg te zyn, als 'er eenige duizend Hottentotten quamen zamen te rotten, en iets vyandelyks te ondernemen.

Vorige posten wegens de Hottentotten.

Deze Ruiters hadden ook op een hoogte een stuk geschut, 't welk zy moesten los branden, als 'er een zwarm Hottentotten quam, om daar door aan andere, die insgelyks op andere plaatzen, als in de groene Kloof, enz. om harentwille op gelyke wys en uit gelyke voorzorge derwaards gelegt waren, een teken te geven, dat zy zich gereed moesten maken, om hen, wanneer zy al te kort mogten komen te schieten, te konnen helpen, om de vyanden te verjagen. Naar dien echter als nu de vrede tusschen deze Barbaren en de Kristenen is getroffen, en zy door veel leergeld eindelyk tot een vreedlievend besluit zyn gebragt, zoo is zoo wel deze als alle andere sterke wachten ingetrokken, en zyn de stukken wederom in de vesting gebragt, gelyk men dan op deze plaats niets dan enkelyk de overblyfzels van de woning en van de paardestal ziet. Als nu zyn de Hottentotten met de Europeanen zulke goede vrienden, dat de Illustre Compagnie, of in deszelfs plaats de Europeanen alle met malkanderen, tot Mediateurs worden verzocht, als zy zelf onder elkander oorlog voeren, gelyk daar van zeer veel

Hoe men den inval van hen belette.

Is als nu vernietigt.

voorbeelden zouden konnen worden aangevoert.

Wat verder voorland tot dit diſtrict behoort.

Voorts behoort ook tot dit diſtrict het land, wegens de menigvuldige Rivieren, de 24 Rivieren genaamt. Voor weinig jaren zyn 'er eerſt eenige derwaards gegaan, om kondſchap van het land in te nemen; en vermids het hen toeſcheen, dat de grond goed en 'er overvloed van water was, zoo hebben zy van tyd tot tyd van de Gouverneurs een plaats verzocht, om hun vee te weyden, en vet te maken. Dezelve verkregen, zyn zy derwaards geweken, en wanneer men zag, dat zodanige in hunne mening of gevoele ontrent den grond niet bedrogen waren, zyn 'er tamelyk veel derwaards afgezakt, die zich hebben bemoeit, om daar insgelyks een ſtuk lands te bekomen, 't geen hen ook niet is afgeſlagen, en gaan 'er byna dagelyks nog meer derwaards, welke zich met haar vee aldaar nederlaten.

Heeft goede weide.

Is vruchtbaar.

Behalven de weydens voor vee, hebben zy als nu ook verlof gekregen, om eenige weinige morgen lands te bebouwen en te bezaajen, ten einde om niet genoodzaakt te zyn, om haar brood zoo ver te halen. Door dit middel hebben zy insgelyks den grond zoo vruchtbaar bevonden, dat zy zeer wel vergenoegt konnen zyn, aangezien zy van een maat koorn 25 tot 30 en dikwyls nog meer wederom bouwen; en wyl zy gene watermolens aldaar hebben, om hun koorn daar op te malen, zoo bedienen zy zich van kleine hand-molens, byna op dezelve wys als de Koffi of Peper-molens, edog met dit onderſcheid, dat 'er geen houte poſtement onder aan is, werdende dezelve in een muur vaſt geſchroeft, en van een zwart of ſlaaf behandelt, die in een dag ruim een meſſel of anderhalf kan malen. Het meel valt in een zak, onder aan den molen vaſtgemaakt, en word verders niet meer gebuilt.

Byzondere hand-molens.

Is een zware arbeid.

Wat my aanbelangt, ik kan wel zeggen, dat de wyze van ſpreken van Plautus en Terentius van *dare in Piſtrinam*; dat is; in den zwaarſten arbeid, en verſlaafſte dienſtbaarheid ſteken, met dezen arbeid zeer duidelyk uitgelegt word; aangezien deze molenaars geſtadig in haar zweet dryven, en menigmaal niet weten, waar zy van matheid en vermoeidheid blyven zullen.

Hoe het met het gebruik van dit land geſchapen is.

Deze 24 Rivieren echter leggen achter het Riebeek-Kaſteel, ontrent een dag reize Noordooſt; en vermids de inwoners zich nog maar zoo onlangs aldaar hebben onthouden, en de meeſte hunne landen enkelyk ter leen hebben; dat is, altyd maar 6 maanden tot haar gebruik, en zy dezelve niet in eigendom bezitten, naar verloop van welken tyd zy wederom een verlof-brief van den Heer Gouverneur moeten hebben, ten ware zy van den Land-droſt in boete wilden zyn beſlagen, zoo hebben de inwoners derhalven ook weinig luſt, om een goed gebouw daar op te zetten, dat van daag hen, en morgen aan een ander zoude toebehoren, die het land weder ter leen zoude bekomen; waar door men dan ook niets aanmerkelyks aldaar ziet om dat hunne huizen enkelyk herders of zodanige hutten zyn, die by de oude Scyten *Tuguria* wierden genaamt.

Honingbergen, van waar hunne naam.

Wyders worden tot het diſtrict van de Drakenſteenſche Colonie gerekent, de Honingbergen, die nog ontrent een dagreize van de 24 Rivieren afleggen. Zy hebben hunnen naam bekomen van de menigvuldige honing, die de byen aldaar by malkanderen vergaderen, en in de ſteenreten of ſpleten verbergen; waar uit dezelve als de zon heet ſchynt, en het was geſmolten is, uitloopt, en zich aan de onwetenden Hottentotten openbaart. Wyl deze

happig

Hottentotten zoeken den honing op.

happig zyn, om een pyp tabak of een glas brandewyn van de Europeanen te verdienen, zoo klauteren zy op de stylste klippen; en halen denzelven dikwyls niet zonder groot levens gevaar van daar, doen ze in een ranzel, welkers hairen van binnen zyn, en brengen ze tegen gemelde beloning, zoo als dezelve is, met was en hairen vermengt aan de Europeanen.

Wie zich daar van bedient.

Wyl nu de inwoners van deze Honingbergen; hoewel 'er als nog weinig en enkelyk zodanige zyn; die hunne schapen willen weyden; nog bier of wyn, maar alleen water; of als het al heel wel en op zyn zondags is, melk van de Hottentotten te drinken hebben, waar toe ik echter wegens de grote morssigheid geen trek of lust heb; zoo is aan deze menschen de gemelde honing zeer aangenaam, om dat zy daar

Dient tot drank.

van honingbier of mee brouwen, en een gezonden, en zelfs als zy willen een sterken drank maken konnen. Vermids zy ook weinig brood hebben, als dat zeer moeijelyk en lastig valt, om zoo ver te voeren, zoo eeten zy vleesch tot vleesch, namelyk zy nemen een stuk hamels of lamsvleesch, en eeten in plaats van brood, droog herte of ander wild vleesch daar toe, 't welk hen zoo wel bekomt, dat men heel zelden van een ziekte hoort.

Waarom dit land niet word gebowt.

Zy konden koorn genoeg hebben; als zy wilden, of hen geoorlooft was. Het land is goed en zeer vruchtbaar; daarenboven hadden zy mist genoeg, by aldien die van noden was; maar hen is zulks niet geoorlooft, en wanneer zy al verlof hadden, zouden zy tog de moeite myden, derhalven nemen zy liever een snaphaan met zich, om een of ander wild te vellen, wanneer zy mager vleesch genoeg opdoen, dat zy zelfs hunne schapen sparen; en zoo veel te meer van dezelve verkopen konnen. Van de mist; wyl hy in den regentyd of winter week word; maken zy kluiten, zoo groot als ontrent een turf of een tegelsteen, welke hen vervolgens voor hout verstrekken moet.

Piquet-bergen, van waar hunne naam.

Eindelyk behoren tot dit distrikt ook de Piquet-bergen, van de eerste kondschappers van het land aldus genaamt, om dat zy onder of by dezelve een Piquetje op de kaart speelden; 't welk volgens bekomen bericht; tot laat in den avond zoude hebben geduurt. Deze bergen leggen nog een dagreis verder als de honing-bergen, of om kort te zeggen; acht dagreizen van de Kaap de Goede Hoop, waar ontrent zich als nog weinig Europeanen onthouden; en aldaar hunne schapen hoeden, ten einde om dezelve vet te maken en met groter voordeel te konnen verkopen.

Hottentotten wonen in dit en het vorig distrikt.

Zoo wel in dit, als in het voorgaande distrikt, namelyk de Honingbergen, hebben de oude en eerste inwoners, de Hottentotten als nog bestendig haar verblyf, welke ook zeer vriendelyk tegens de Europeanen zyn; behalven dat zy in den jare 1712 een van hen hebben gedreigt, van hem het vee af te nemen. Van deze bedreigingen is nogtans niets gekomen, door dien de Illustre Compagnie of in deszelfs naam, het provisionele Opperhoofd, de Heer Helot zich de zaak aannam, en 150 man, te weten 50 zoldaten en 100 burgers derwaards deed trekken, om de wederspanningen tot gehoorzaamheid te brengen; edog hier van zoo als ook van de Hottentotten zal te zyner tyd meer volgen.

En hier mede is ook de derde Colonie afgehandelt; 't welk hope ik van het geen een nieuwsgierig gemoed kan vergenoegen, behoorlyke naricht zal hebben gegeven. Of schoon het my niet zwaar zoude vallen, om verder te gaan, en

der Hottentotten eigen en als nog gantſch vry land te beſchryven, zoo moet ik zulks nogtans opſchorten, alzoo ik als nu voorgenomen heb, om van de aangelegde Colonie bericht mede te delen, en ook wyl ik my nog zeer wel weet te binnen te brengen, dat ik in het begin van dit Hoofdſtuk heb belooft, om de nog overige en laatſte Colonie van Waveren hier by te voegen.

De Waverſche Colonie, van waar haar naam.

Om nu zulks in 't werk te ſtellen, zoo moet ik voor al wegens den naam zeggen, dat de Heer Gouverneur Willem van der Stell in den jare 1701 heeft begonnen dezelve op te rechten, en haar den naam van Waverſche Colonie, of het land den naam van Waveren heeft gegeven, om dat hy met de ryke en voorname Familie van Waveren in Amſterdam vermaagſchapt was. Aan deze zocht hy eenen dienſt te doen, en zich in hunne gunſt dieper te wikkelen, om dat den naam van dat geſlagt daar door als vereeuwigt was; welke naam nu ook beſtendig aan de nakomelingſchap zal by blyven, ten ware ook de gantſche Waverſche Familie door een onverhoedſche ſchikking, t'eenemaal quam uit te ſterven, of op een andere wys quam af te nemen.

Is nog gantſch nieuw.

Gelyk ze echter de nieuwſte is, die kort voor myne aankomſt is opgerecht, en aldus is genoemt, aangezien het land voorheen het rode zandt heete, ter oorzake van een berg, welke deze Colonie van die van Drakenſteen affcheid, zoo is zy ook de uiterſte en verſte van de Kaap de Goede Hoop, leggende ruim 25 of 30 mylen van dezelve, en wel ten opzichte van dezelve Ooſt.

Legt ver van de Kaap de Goede Hoop.

Hare grenzen.

Hare grenzen zyn tot nu niet bepaalt, of ſchoon zy van vele, edog als nog onbekende en ongenaamde bergen omgeven is; daarenboven weet men ook nog niet, hoe ver deze Colonie zich uitſtrekken zal. Ondertuſſchen laat het zich aanzien, dat ze in 't kort met zoo veel inwoners zal worden aangevult, dat men genoodzaakt zyn zal, om andermaal een nieuwe op te rechten, en zoude in dat geval konnen verſtrekken het naaſte diſtrict, het zwarte land genaamt, dat onmiddelbaar of ten minſten niet ver daar van daan, aan het rode zandt grenſt.

Of ſchoon de menigte der inwoners ten opzicht van andere Colonien, nog niet al te groot is, als 't welk in zoo korte omwenteling van tyd niet geſchieden kan, wyl weinig vreemdelingen uit Europa meer derwaards gevoert, of gantſch gene meer vry zonder koſtgeld te betalen, gezonden worden, weet men nogtans, en heeft de ondervinding het geleert, dat het land ongemeen goed is; daar is niet alleen goed houd, dat zeer weelderig groeit, maar de rogge, tarw en allerly hulzevruchten willen daar ook zeer wel ſlagen en waſſen.

Is vruchtbaar.

De rode Zand-berg is moejelyk over te komen.

De bovengemelde rode zandtberg is tamelyk hoog en ſtyl; weshalven de inwoners, van daar na de Kaap, of van de Kaap weder na huis rydende, in het overgaan van dien berg, altoos groot ongemak uitſtaan; zy zyn gehouden, om den wagen of kar, ten ware zy denzelven breken wilden, telkens te ontladen, en den wagen uit malkanderen te nemen, en de goederen zoo wel als den wagen by ſtukken boven op den berg te dragen, den zelven aldaar weder in malkander te zetten, en te laden, aangezien zy anders met de grootſte moeite eenige uuren doorbrengen, eer en alvorens zy op den kruin van den berg geraken.

Waar het van daan komt.

Dit ongemak word veroorzaakt door het hout, dat dicht aan den ryweg waſt, waar door men met het rytuig niet kan draajen, zoo als men wil. Daarenboven zyn 'er enkelde ronde klippen,

pen, die als op elkander gestapelt zyn, die den wagen dan op deze dan op gene zyde stoten; zoo dat by aldien men wegens het hout wyken konde, de gemelde klippen in den weg zoude zyn, zoo men anders niet den wagen omsmyten, en het een of het ander daar aan breken wil, 't welk hier op dezen weg nog veel erger zoude zyn.

Welke inwoners in deze Colonie.

Wat de inwoners van deze Colonie betreft; hier wonen gene andere dan zulke, welke zoo veel vee hebben, dat zy het op hunne eige erflyke goederen niet konnen wyden, en derhalven genoodzaakt zyn, om elders voedzel voor het zelve te zoeken. En vermids deze Colonie naast die van Drakensteen legt, zoo begeven vele zich derwaards, en bouwen aldaar kleine slechte hutten, om dat zy geen eigendom aan het land hebben, en het maar 6 maanden tot 6 maanden ter leen krygen, gelyk reeds hier voren aangetoont is.

Heeft geen Rechtbank nog Kerk.

Om deze rede, en wyl deze Colonie als nog zoo zeer teer en in haar eerste groei is, zoo heeft dezelve ook nog geen eige Rechtbank en zelfs nog geen Kerk, maar de inwoners moeten zich na Drakensteen, Stellenbosch of na de Kaap zelf begeven, om aldaar hunnen godsdienst te verrichten, hunne huwelyken te voltrekken, en hunne kinderen te laten dopen; de rechtzaken moeten zy na Stellenbosch brengen, als onder welkers Overheid zy behoren.

Het water aldaar.

De Hemel heeft een ryke water zegen in deze Colonie gelegt, en haar behalven de menigvuldige koude bronnen en kleine riviertjes, met een warm bad beschonken, het welk echter by den eersten oorspronk zoo heet is, dat men onmogelyk daar in baden kan. Voorts welt het zoo rykelyk, dat men nog een tamelyke grote beek daar van ziet weglopen; die twee uuren ver gestroomt, als nog zoo warm is, dat men als dan eerst met het grootste vermaak daar in zoude baden, zoo anders iemand maar wilde voorgaan en de proef van de werking van het zelve nemen. Door dien echter dit niet geschied, en niet ver daar van daan nog een ander warm bad is, van welkers goede werking men als nu verzekert is, zoo laat men zich aan dit weinig gelegen leggen, en men houd zig by 't geen reeds goed bevonden is.

Warm bad.

Nog een ander.

Waar het legt.

Het legt ontrent 2 mylen van het eerste warme water of bad, 30 mylen van de Kaap de Goede Hoop Zuidoost, en alzoo achter de Hottentots-Hollandsch bergen; 't is niet zoo heet als het eerste, en dienvolgens bequamer om te gebruiken; verscheide menschen hebben zich reeds daar in gebaad, en deszelfs deugd zeer heilzaam bevonden. Ik zelfs ben van de eerste geweest, die zich daar van bedient, en de goede werking daar van bespeurt heb; weshalven ik ook jegens andere menschen met roem daar van heb gesproken, en deswegen verscheide malen de eer heb gehad, om met eenige derwaards te reizen, gelyk zulks alles op een andere tyd wydlopiger zal uitgevoert worden.

De Schryver heeft het gebruikt.

Aldaar wonen Hottentotten.

De Hottentotten wonen nog by het zelve; deze Hottentotten worden de Koopmans Natie genaamt, welkers gantsch land zeer goed en vruchtbaar schynt, gelyk dan uit de bloemen en kruiden, die aldaar groejen, genoegzaam te zien is. Het zelve is nog gantsch onbewoont; en heeft zich als nog niemand aldaar erffelyk ter neder geset, dan de bovengemelde Ferdinand Appel, die door byzondere gunst en genegenheid van den Heer Gouverneur Louis van Assenburg, dit bad na behoorlyk verzoek en gelukkige voorspraak van den Heer Kapitein Jan van der Laan, in vryen eigendom bekomen heeft, en nu door onder-

Wie het bezit.

dervinding van 's lands vruchtbaarheid ſpreken kan.

Wat men voor gebouwen aldaar aanleggen konde.

Indien hy doet, zoo als hy van voornemen is geweeſt, om een bequaam huis aldaar te bouwen, en de Baders, die als nog onder met zich gebragte tenten hebben moeten overnachten, te herbergen, zal hy daar uit een groot voordeel trekken; want vermids het bad uit den zoogenaamden zwartenberg vloeid, zoo kan het huis alzoo opgerecht worden, dat men met 't grootſte vermaak niet alleen de rondom leggende dalen en heuvels, maar ook de hier voor beſchreve Tafelberg, de Hottentot-Hollandſch bergen, de Keerweder, de Houthoek, nevens de Dalen en Rivieren, die daar door lopen, zien kan.

De Schryver word van wilde Olyfanten verſchrikt.

Edog ik heb reeds gezegt, dat ik by een andere gelegenheid omſtandiger daar van zal ſchryven; derhalven laat ik het daar by beruſten, en voeg maar alleen daar by, dat ik in den jare 1709 by den voorgemelden Houthoek ſes wilde Olyfanten ontmoetede, die my met den eerſten opſlag geen kleinen ſchrik aanjoegen; na dat ik echter zag, dat zy gingen grazen, en daar benevens naby het water waren, en zy my onbekeken en ongemoeit gaan lieten, heb ik deze vrees voor gevaar vergeten, en mynen weg geruſt na het warme water vervolgt, gelyk ik dan ook zonder eenig ongemak, God zy gedankt! aldaar aangekomen ben.

Krygt een bezoek van elf leewen.

Ook heb ik eens by het warme water zelf wanneer ik by nacht in myn tent lag te ſlapen, een bezoek van elf leeuwen gehad, die door haar verbazend en doods benaauwdheid veroorzakent brullen wel ras den ſlaap uit myne oogen dreven, en kan ik wel zeggen, dat ik zoo lang als ik leef, in zodanigen angſt nooit ben geweeſt, om dat ik alle oogenblik vreeſde, dat ik elendig zoude worden verſcheurt, aangezien ik maar 3 Hottentotten, die myne Tolken waren, by my had, nogtans heeft God, wien eeuwig dank daar voor zy? my uit hare moordaardige en verſcheurende klaauwen door hulp en byſtand van deze Hottentotten gered, als welke dezelve door het werpen van brandende houten hebben verjaagt.

Is in grote angſt.

Word van het gevaar bevreid.

Beſluit dit Hooftſtuk.

En dit is het geen, Lezer, 't welk ik hebbe nodig geacht, om van deze Colonie te melden, en ik ben verzekert, dat gy als nu van de uitgeſtrektheid van deze 4 Colonien een recht begrip zult hebben. Ik konde wel wederom een reis onder de Hottentotten doen, en tonen, dat ik het land ten Ooſten ook heb bezichtigt; edog ik laat zulks wegens bovengemelde oorzaken. Want wanneer ik beginnen zal, om van de Hottentotten in 't byzonder te ſchryven, zal deze materie beter als hier konnen worden uitgevoert.

IX. HOOFT-

IX. HOOFTSTUK.

Waar in de vruchtbaarheid des Lands word aangetoond; zoo uit deszelfs ryke Vee-teelt, als overvloedig Koorn-gewas.

Vervolg van de vorige stoffen. De Kaap de Goede Hoop een der gezegenste Landen. Wat de Schryver van de vruchtbaarheid van't land berichten zal. In welke order de stoffen van dit Hooftstuk volgen zullen. Voorbericht wegens het vee. Waar de voornaamste zomerweyden. Word zeer vet daar van. Waar zulke vetheid van daan komt. Wien de weyde in de groene Kloof toebehoort. Hoe veel ossen en schapen aldaar worden geslacht. Waar men aan de Kaap het beste vleesch kan bekomen. Groene Kloof heeft zoutpannen. Waarom aldaar een wacht is. Een andere oorzaak. Afhandeling van het eerste punt. Hoe het land klaar gemaakt word. Hoe de tuinen. Van de wyze van landbouwen aan de Kaap de Goede Hoop. Word byna altyd met ossen gedaan. Een ploeg vereischt dikwyls veel ossen. Waarom. Een andere oorzaak. Tot landbouwen behoren veel menschen. Hoe de ossen aan de Kaap by malkanderen worden gespannen. Hoe het jok beschapen. Wat de Schryver van dat jok oordeelt. Om welken tyd het land gebouwt word. Wat een boer het geheele jaar door alle maanden te doen heeft. Wat ontrent het zaajen aan te merken zy. De aardbodem kan alle vruchten dragen. Eenige kan men niet zaajen. Wat van den haver aan te merken zy. Kan niet gebouwt worden. Wat behalven den wind de gewassen beschadigt. Beschryving van zeker kruid. Is niet uit te roejen. Des Schryvers meening van dit kruid. Schadelyke honing en meeldouw. Olyfanten en andere dieren doen schade aan het koorn. Het weer doet aldaar geen schade. Zelden donder aan de Kaap de Goede Hoop. De aarde geeft jaarlyks een ryke oogst. Daar van word veel na Batavia gevoert. Wat het zaad in den oogst uitlevert. Rupsen beschadigen erweten en bonen. Het afsnyden der veldvruchten moet gezwind geschieden. Hottentotten in den oogsttyd stout. Hoe men de garven maakt. Wanneer de vrucht binnen gebragt word. Grote koorn hopen. De inwoners hebben en gebruiken gene schuren. Laten het koorn onder den bloten hemel. Dog het word toegedekt. Hoe de inwoners hare dorschvloeren maken. Byzondere manier van dorschen. Wat de Schryver daar van oordeelt. Is een voordelige arbeid. Daar toe worden twee menschen vereyscht. Hoe het gedorschte koorn gezuivert word. Byzonder instrument daar toe. By dezen arbeid gaat veel koorn te loor. Word niet geacht. Geeft tog zyn voordeel. Wat voordeel de Compagnie van den veldbouw heeft. Krygt de tiende der vruchten. Kan zoo licht niet bedrogen worden. Wat de Schryver verder verhalen wil. Hoe de koejen gemelkt worden. Wat by eenige koejen in acht te nemen. De Schryver wederlegt een valsch bericht. Gemeen gewigt der ossen. Wat van de schapen aan te merken. Hebben goed vet. Word voor boter gebruikt. Hebben vette staarten. Schapen, ossen en koejen zyn aan de Kaap overvloedig. Echter is het vleesch zeer duur. De schade van de wilde dieren onder het vee word niet geacht. Sterke regen is het vee nadelig. De slaven krygen het vleesch van gesturven vee. Voorzorg tegen de ruige schapen. Besluit van dit Hooftstuk.

Vervolg van de vorige stoffe.

TOt nu wanneer ik u de uitgestrektheid van de Hollandsche Afrikaansche Colonien, door de Oost-Indische Compagnie aldaar, aan de Kaap de Goede Hoop opgerecht, na elkanderen in eenige Hoofdstukken hebbe voorgestelt, is 'er niets dan maar de buitenste schaal aangetoont, waar uit gy wel hebt konnen afnemen, dat 'er van binnen een goede kern of pit moest insteken; hoe echter dezelve is, en hoe hy smaakt, is u als nog onbewust, en zal ik derhalven om uwe nieuwsgierigheid te voldoen, en myn woord stand te houden, insgelyks de kern bloot leggen, en tonen, dat

dat dezelve van aanzien lieflyk, van reuk aangenaam, en van smaak treffelyk te noemen is.

Kaap de Goede Hoop, een der gezegenste Landen.

Ten einde ik my echter in geene wydlopigheid inlate, en ten eersten tot de zaak trede, zoo is het zeker, dat dit Voorgebergte een der gelukkigste landen, die onder de zon konnen worden gevonden, is, als 't welk niets ontbreekt, dat men tot lyfs onderhoud van noden heeft. Want de vruchtbaarheid van dit land, als waar uit men den voorrang van het een boven het ander pleegt te beslissen, is zoo groot, heerlyk en voortreffelyk, dat het wel verdiende van de gene altyd bewoont te zyn, die haar grootste vermaak stellen in het beschouwen en betrachten van Gods Schepzels, en die deszelfs daar uit volgende goedheid zoeken, den waren God eenig en alleen dienen, en hem voor alle zyne weldaden van herten dank zeggen; daar het echter helaas! zoo veel hondert jaren van zodanige Heidens is bezeten, die van God wel eenige kennis hebben, maar hem nogtans niet van herten dienen, of hem naar al hun vermogen zoeken te eeren, te beminnen en te pryzen.

Wat de Schryver van de vruchtbaarheid des lands berichten zal.

Wanneer ik echter van voornemen ben, om de vruchtbaarheid des lands voor te stellen, zoo zal 't hoogst nodig zyn, als voor af te zeggen, dat myne menig niet daar hene strekt, om u alhier de drie ryken der Natuur zoo als zy worden genoemt, *ex professo* voor te stellen. Want dit zoude zich hier nog laten doen, nog ook voeglyk geschieden konnen; maar wel op een andere tyd konnen worden onderhanden genomen; maar ik zal u alleenlyk uit de gemeenste, en in 't menschelyke leven nuttigste stukken tonen, dat dit land genogzaam in staat is, om dingen voor den dag te brengen, die in den beginne en voor de komst der Hollanders, hier niet hebben gegroeit. Kortom, hier zal maar van koorn en wyn, nevens de veldvruchten worden gehandelt, als welke drie stukken het menschelyke leven noodzakelyk hebben moet, en waar door dat gelukkig gemaakt word.

In welke order de stoffen van dit Hoofdstuk zullen volgen.

Wyl echter by deze verhandeling vele andere stoffen tusschen beide inkomen, die byna onafscheidentlyk zyn, zoo zoude niet ondienstig zyn, dat ik vooraf een nette order hield, waar na ik deze zaken denk af te handelen, ten einde naderhand niet een verwarring daar uit ontsta, waar door alles onder malkanderen en onverstaanbaar zoude geraken. Deswegen heb ik by my zelfs besloten, om voor eerst van de koornvruchten te handelen; waar na de treffelyke wynstokken, en eindelyk de boom en tuinvruchten te voorschyn komen zullen; edog zoo, dat de byzonderheden des lands, die nog van niemand aangewezen zyn, tot besluit zullen worden daar by gevoegt.

Voorbericht wegens het vee.

Ondertusschen eer en alvorens ik daar toe kom, en iets van het eerstgemelde stuk melde, zal voornamelyk nodig zyn, om het een en 't ander in 't algemeen van het vee te zeggen, met het welk zy den grond zoo wel tot zaajen als tot planten, zoo wel tot de wynbergen als tot de tuinen, gereed of klaar maken moeten; ten einde ik niet naderhand genoodzaakt werde, om hier van iets onder andere stoffen te lassen, en de begonne vertelling af te breken,

Dienvolgens moet ik weder aanhalen, 't geen ik in myn voorgaande Hoofdstuk van de Kloof, het land van Waveren en het Zwarte land gezegt heb, namelyk dat aldaar weinig koorn en gantsch geen wyn, maar daar en tegen gras genoeg valt; het welk ik hier weder te pas breng, om met eenen te zeggen, dat het vee aldaar deszelfs voornaamste zomer-weyden vind, zonder dewelke het veel-

Waar de voornaamste zomerwyden.

veeltyds niet in ſtaat zoude zyn; om den nodigen arbeid van den veldbouw te verrichten. De menſchen zouden insgelyks behalven het wild, dat'er genoeg word gevonden, en dat ook niemand te doden verboden word, wanneer men maar verlof daar toe verzoekt, hoewel het veeltyds ook zonder verlof geſchied, weinig vleeſch van hun dood mager vee konnen halen, wanneer deze weyden de ſchapen en oſſen niet zoo vet maakten; dat zy met genoegen te genieten zyn; ja zelfs word het vleeſch in een korten tyd zoo vet, dat men het zomtyds wegens al te veel vet met geen byzondere graagte nuttigen kan, ten zy iemand een byzonder liefhebber van vet vleeſch is.

Waar zulke vetheid van daan komt.

De oorzaak van deze ſchielyke en grote vetheid is onder anderen, om dat de menſchen elkander met haar veel vee plaats konnen geven, vermids zy overal water en gras genoeg hebben. Wanneer echter het land tot bouwland, dat is, tot velden, wynbergen en tuynen gebruikt wierd, gelyk op andere plaatzen van deze Colonie geſchied, zoo zoude het zekerlyk wat beter moeten worden overlegt, en zoude men ook aldaar in de benoemde diſtricten den arbeid niet vergeefs doen, zoo als de erweten en bonen, die aldaar jaarlyks zyn geplant, tot nu hebben aangetoont. Derhalven het zelve ook van tarw, rogge en gerſt, zoo als mede van den wynſtok te vermoeden is.

Wien de wyde in de groene Kloof toekomt.

In de groene Kloof word ook niet te veel gezaait, of ſchoon zich als nog weinig menſchen aldaar ter neder gezet hebben; aangezien dezelve, niet tegenſtaande zy byna 20 mylen van dit Voorgebergte afleggen, echter van de Illuſtre Compagnie, die ze nog altyd tot haar eige gebruik aan zich behoud, aan niet meer dan vier perzonen om te beweyden, zyn ingeruimt; edog deze zelve vier perzonen hebben een zulke wydlopige weyde zeer wel van noden, om dat zy voor de gemelde Compagnie en hare ſchepen ſlachten moeten; als waar mede zy een byzonder contract, doorgaans voor 5 jaren hebben aangegaan; welke gehouden zyn; om altyd goed en vet vleeſch te leveren, ten ware zy wilden gevaar lopen, dat het vleeſch verbeurt verklaart en zonder geld aan de ſlaven te eeten gegeven werde. Daar en boven moeten zy ook een groot getal ſchapen en oſſen in voorraad hebben, ten einde zy het de gantſche tyd uithouden, en maar het beſte, 't welk hen ook zelfs in 't gewigt voordelig is, ſlachten konnen.

Hoe veel oſſen en ſchapen aldaar worden geſlacht.

Want wanneer men ſlechts bedenkt, hoe veel vleeſch deze roemwaardige Maatſchappy jaarlyks voor hare ſchepen en bedienden, die aan de Kaap in bezetting leggen, zoo als ook voor hare ſlaven van noden heeft, 't welk ruim 100 duizend ponden of aan geld 30 duizend guldens bedraagt, zoo zal men ook licht ſtaat konnen maken, hoe veel ſchapen, ieder op 60 ponden en oſſen ieder op 500 of 600 ponden gerekent, jaarlyks moeten worden geſlacht; om de 100 duizend ponden, die men van noden heeft, te hebben, en by gevolg hoe veel vee ontrent van jaar tot jaar moet worden geweyd, om altyd vet vleeſch en zulks met voordeel te konnen leveren.

Waar men aan de Kaap het beſte vleeſch kan bekomen.

En of ſchoon de burgers vryheid hebben, om voor zich zelven te ſlachten, zoo plegen nogtans vele insgelyks by deze vier perzonen vleeſch te kopen, ja zelfs de vreemde ſchepen, daar onder de Engelſche, Deenſche, Franſche, Portugeeze en andere trachten by deze bevoorrechte Slachters te markt te gaan, vermids zy denken, dat men by hen het beſte vleeſch vind.

Groene Kloof heeft zoutpannen.

Daarenboven is het land in deze groene

groene kloven, of schoon 'er niet veel word gezaait, niet overal tot weydens bequaam, om dat alhier veel zoutpannen worden aangetroffen, die het schoonste, witste en fynste zout, uit regenwaater voortkomende, in zodanige menigte leveren, dat niet alleen deze Afrikaansche Colonien nevens de vesting en de daar in leggende bezetting, daar aan genoeg hebben, maar dat nog een goed gedeelte daar van zoude konnen worden vervoert, wanneer het een waar was, die naby dit Voorgebergte getrokken wierd, en de onkosten konde goed maken. Edog door dien 't dat niet is, neemt ieder inwoner zoo veel, als hy van noden heeft, en blyft het overige vruchteloos leggen, 't welk 's winters door den regen weder smelt.

Waarom aldaar een wacht is.

De wacht, welke in deze groene Kloof legt, en van de Heren Gouverneurs daar word gestelt, heeft wel den naam, dat zy op deze zoutpannen moet passen, ten einde alles ordentlyk toega, en het zout niet van den beginne af vernielt werde; gelyk dan eenige plompe nydigaards onder de boeren of derzelver slaven, geen Conscientie-werk daar van zouden maken, om met hunne wagens en ossen midden daar in te ryden, 't beste met zich na huis te nemen, en het overige te bederven, het mogt met hunne buuren gaan zoo als het wilde; edog ik ben gantschelyk van gedachte, dat de Heren Gouverneurs met deze wacht ook hebben beoogt, om daar door aan de inwoners te beletten, om na haar eigen believen en welgevallen met de Hottentotten te handelen en te troqueren; om dat dit regaal of voorrecht naar recht en billykheid aan de Illustre Compagnie alleen toekomt, en van haar als een byzondere gunst moet worden verzocht. Maar van deze zoutpannen, elders uitvoerlyker.

Een andere oorzaak.

Afhandeling van het eerste punt.

Als nu zal het gevoeglyk konnen geschieden, dat ik het eerste stuk onder handen neem, en aantoon, of het land van de Kaap de Goede Hoop veel rogge, tarw enz., voortbrengt? Hier op zoude ik ook ten eersten konnen antwoorden, ten ware hier insgelyks een zekere order te houden was. Eer en alvorens men koorn maait, moet men het zekerlyk eerst zaajen, en eer men zaait, moet het land geploegt, gemest en klaar gemaakt worden, dat het zaat, of het geen men wil planten, ter dege opkomen, wassen, en vruchten voortbrengen kan.

Hoe het land gereed gemaakt word.

De algemene toebereiding van het land, 't zy tot koornland, wynbergen of tot tuinen bestaat, dat men het vooral omspit, de wortels van bomen zoo als ook de bollen van de wilde bloemen, die dikwyls zoo groot zyn, als een kleine kool, daar uit neemt, en het aldus laat leggen, tot dat men zaajen of planten moet. De grond, die alleenlyk tot een tuin geschikt is, moet niet alleen op de als nu gemelde wys behandelt worden, maar als men een schone en van onkruid gezuiverden tuin wil hebben, moet men de grond met een schop of spa twee of drie voet diep omgraven, en alle wortels van kruiden en gras en voornamelyk *Queek* schoon een hair dik en een vinger lang, by malkanderen zoeken, en van zulk land weg brengen.

Hoe de tuinen.

Van de wyze van landbouwen aan de Kaap de Goede Hoop.

Wanneer zy aan de Kaap de Goede Hoop land bouwen, bedienen zy zich van een ploeg, die in zommige delen van de Europeaansche onderscheiden is; want de wielen van de ploeg zyn niet gelyk; welk in de ploegvoren loopen, zyn groter, dan die boven over het gelyke land loopen. Voorts is 't kouter maar op eene zyde gebogen, lopende de andere recht uit, byna als of een ploeg-yzer van onze zoort, midden door gehakt was, en by dit half

DE WYZE VAN LANDBOUWEN AANDE KAAP.

I. C. Philips delin.

half ploeg-yzer gebruiken zy de ploegzaag, voornamelyk als zy nieuw land, of dat braak heeft gelegen, beploegen of bearbeiden willen. De zaag is nogtans niet krom of gebogen, zoo als ze by ons is. Gebruiken zy een kouter, dat met het onze overeenkomt, dat echter zeer zelden gescheid, en van hen een gansch ploegyzer genaamt word, zoo bedienen zy zich nooyt van een ploegzaag, zy bearbeiden wat zy willen.

Word byna altyd met ossen verricht.

Of schoon zy paarden genoeg hebben, die maar in 't veld als wilde paarden lopen, en de arbeidende ossen het voedzel voor den muil weg vreeten, terwyl zy weinig of niets doen, zoo gebruiken zy dezelve nogtans zeer zelden tot landbouwen, om dat ze te wild zyn, en zoo recht niet trekken willen, als de ossen. Derhalven bedienen zy zich meest van ossen, waar van 'er doorgaans tien of meer voor eene ploeg worden gespannen, en moet dat worden gedaan, om dat de grond uit vette zwarte aarde bestaat, waar door de ploeg, voornamelyk als de lange en grote brokken aarde niet op zy willen vallen, met weinig ossen niet wel te brengen is.

Een ploeg vereischt dikmaals veel ossen.

Door dien ook in den zomer of herfst, wanneer der weinig regen valt, de aarde zoo hard als een steen is, en men met 20 ossen en meer geen ploeg door dezelve zoude konnen brengen; daaarbenevens het land door veel regen zoo week en murwe word, dat een os menigmaal zoo diep daar in zakt, dat men wel 4 anderen van noden heeft, om den zelven weder daar uit te trekken; zoo is het wel hoogst noodzakelyk, dat men zoo veel ossen voor een ploeg spant.

Waarom.

Een andere oorzaak.

Daarbenevens leggen de wortels van de bomen, schoon maar zoo dik als een kinder-arm, dwars over het land, waar over een ploeg, zelfs met tien ossen bespannen, staan blyft, ten ware deze ossen alle te zamen hunne krachten aanspannen, en de ploeg met geweld daar door rukken, waar door het dan veeltyds gebeurt, dat het kouter of iets anders aan de ploeg komt te breken.

Tot landbouwen behoren veel menschen.

Ondertusschen worden niet alleen veel ossen maar ook veel menschen vereischt, als de ploeg door het land gedreven en het zelve tot zaajen bequaam gemaakt zal worden. De geen, die de ploeg regeert, moet zoo als gebruikelyk, achter gaan; naast of ter zyde dient 'er wederom iemand te zyn, om met een zweep de ossen voort te dryven, weshalven deze dan ook den titel van Dryver voert; en eindelyk moet 'er iemand zyn, die de voorgespanne ossen ment, of hen den weg wyst, terwyl hy een touw, aan de horens vast gemaakt, in de hand heeft, en den voorsten voorgaat, waar voor hy ook met den naam van Leyder of Aanvoerder vereert word.

Hoe de ossen aan de Kaap de Goede Hoop by malkanderen gespannen zyn.

By deze gelegenheid, daar ik van het landbouwen en de ingespanne ossen schryf, zal het niet ondienstig zyn, dat ik de manier, hoe dezelve worden ingespannen, insgelyks hier nevens voeg, om dat deze wys, mynes wetens, in Holland niet bekent is. Deze manier van aanspannen bestaat dan in 't kort hier in: Wanneer een os drie jaren oud is, word hy eerst gewent, om het juk te dragen, terwyl hy voor dien tyd nooyt met een touw of iets anders gebonden is geweest, maar altyd los en vry in het veld en in den stal, of gelyk zy het noemen, in de Kraal heeft gelopen. Welke onbeschryvelyke moeite word vereischt, om zulk wild dier aan het juk te wennen, is niet licht uit te drukken, en word deze moeite zoo veel te groter, om dat men hem niet alleen de vryheid laat, om den kop ongehindert, dan op deze dan op gene zyde te bewegen,

gen; maar ook om het jok met weinig moeite weder af te werpen, en weg te lopen. Want zy worden niet met de horens aan het jok gebonden, maar het zelve word hen alleenlyk op den nek achter de horens gelegt.

Hoe het jok beschapen.

Dit jok bestaat uit een rond hout, van een boom gezaagt. Zy nemen doorgaans een stuk van den Keur of Amaquas-boom, dat uitgedroogt, wakker taai is, en niet licht breekt. Deszelfs diameter over dwars is ontrent 6 duim dik, en ontrent vierde halve voet Rynlandsche maat lang. Niet ver van beide enden is een vierkant langachtig gat, en ontrent in 't midden weder twee diergelyke gaten, mids dat tusschen beide middelste gaten een voet over blyft. In deze gaten, waar van 'er twee en twee altyd zoo ver van malkander zyn, dat 'er een os met zyn hals kan door komen, steken zy vier houten, insgelyks van taai hout gemaakt, ontrent een voet lang, van hen joks-scheiten genaamt. Deze houten zyn van boven veel dikker, als van onderen, en hebben een zoort van knop, ten einde om niet door te schieten; van onderen is 'er een keep in, aan een van dezelve word een touw gebonden, 't welk zy aan het ander hout met een ringetje inhaken konnen, waar door het niet op zy vallen kan, en de os, als hy met de kop tusschen de houten of joks-scheiten staat, het zelve zoo licht niet kan afwerpen. Het eerste van dit jok word als zy aan een wagen zullen trekken, met een sterke ring aan den disselboom vast gemaakt, om tegen te konnen houden, wanneer hy van een berg gaan zal. De andere worden maar met touwen aan de ketting vast gebonden, waar aan zy trekken moeten.

Wat de Schryver van deze jokken oordeelt.

Nu geef ik u te bedenken, of de ossen zich niet zeer licht dit op den hals leggend jok quyt konnen maken? aangezien het menigmaal gebeurt, dat onder wege het touw onverhoeds breekt, waar door zy zich als dan zeer gemakkelyk van het jok ontslaan en weglopen konnen. Daarenboven is het niet wel te geloven, dat zy hare volkome sterkte, die tog van natuur groot genoeg is, zoo wel konnen gebruiken, als of ze op de Duitsche wys by de horens ingespannen waren, om dat hare meeste sterkte in het hoofd en niet in den hals berust. Daar benevens gaat het in den beginne al wat hard toe, tot dat de zenuwen, die onder de huid leggen, met de huid als versterven, dat zy geen gevoel meer daar in hebben, eer en alvorens zy recht aan het trekken komen; vermids daar door niet alleen een heftige pyn in de herzenen moet worden veroorzaakt, maar ook wyl de huid door het veel en sterk wryven zeer licht door kan gaan.

Om welken tyd het land bearbeid word.

Nu is het tyd om wederom te keren, en na de beschreve manier van ploegen ook de tyd, wanneer men 't land bouwt, aan te tonen. Dezelve is echter het gantsche jaar door maar eens, aangezien gedurende de zomertyd, wanneer geen of weinig regen valt, de grond zoo vast word, dat men met geen houweel daar in komen kan. Dienvolgens is het maar de herfst of winter-tyd, en wel eigentlyk de maand van Juny en July, als waar in zy alles beploegen en bezaajen. Want of schoon zy op 't laatst van de maanden van Augusty en Mey eenigzins landbouwen, zoo heeft zulks echter weinig te beduiden, en geschied het in Augusty alleenlyk, om dat men naderhand niet meer in de aarde komen kan, maar wegens grote droogte wagten moet, tot dat de maand Mey of Juny weder nadert.

Welke arbeid een boer alle maanden heeft.

Ik zal, hoop ik, niet qualyk doen, als ik u een korte schets geef van den gehelen of den meesten en hoofdzakelykstten arbeid, welke

welke een boer in dit land het gantsche jaar door, en alzoo van maand tot maand te verrichten heeft; want de kleine neven-arbeiden doen tot het hoofdwerk niets, en geschieden zy ook maar uit vermaak, daar onder het visschen, zeekoejen en ander wild schieten, billyk te rekenen is.

Derhalven zeg ik, dat de inwoners in de maand van January met dorschen bezig zyn. In February brengen zy hare gedorschte granen, voor zoo veel zy aan de Illustre Compagnie tegen een altyd vastgestelden prys willen verkopen, na hare koornmagazynen aan de Kaap, ten einde zy na de levering op eenemaal haar geld daar voor mogen krygen. In Maart snyden zy hare druiven, en perzen dezelve; met welken arbeid zy echter reeds in 't laatst van February hebben begonnen. In April brengen zy mist na het veld, indien zulks nodig is, aangezien verscheide velden uit de natuur vet genoeg zyn. In Mey beginnen zy het land te bearbeiden, als het reeds zoo veel heeft geregent, dat de grond week is. In Juny is het zaaityd, en als zy in deze maand niet klaar raken, alzoo de hoge landen niet ten eersten week genoeg worden, om beploegt en bezaait te worden, zoo vervolgen zy dezen arbeid in July, of zy beginnen de braakvelden te bearbeiden, en andere nieuwe nog nooit gebouwde landeryen om te hakken, welke arbeid dan ook in de maand van Augusty geschied; in deze zelve maand worden insgelyks de wynstokken gesnoeit, waarmede zy tot in September continueren; dit gedaan zynde, mesten zy hare wynbergen, en spitten dezelve om, dat de mist nevens de afgevalle bladeren en het opgekome gras onder de aarde en aan de wortels komt. In de maand van October schoffelen zy hare wynbergen, stotende het op nieuw uitkomende gras weder af, waarna zy de koornvelden gaan wieden. In de maand van November begint de gerst te rypen, zoo als ook de rogge; op zommige plaatzen tegen het midden, en op andere plaatzen wederom op 't laatst van deze maand. Eindelyk in December komt de volkome oogst-tyd, aangezien men het nooit drukker heeft, dan tegen Kerstyd, als wanneer de tarw op alle plaatzen ryp is, en wegens den schadelyken Zuid-ooste wind schielyk moet worden gemaait.

Zoo dra nu de gemelde zaaityd nadert, is een ieder bezig, om zyn zaat in de aarde te brengen, 't welk echter hier op verre niet zoo dik als by ons in Europa, en voornamelyk in Duitschland, hoeft gezaait te worden. Want vermids de grond boven dat vruchtbaar en vet is, zoude het zaat of ook wel niet konnen zetten, en zich zodanig konnen vermeenigvuldigen, als het doed, of anders by aldien het zich uitbreidde, zoo zoude de eene aan de ander verstikken, en alzoo het verwacht wordende veelvoudig voordeel verloren gaan, om dat 'er meer dove of ten minste kleine, als grote en rykelyk dragende aaren wassen zouden. Aldus zoude ook op een morgen land, 600 Rynlandsche quadraat-roeden groot, veel meer moeten worden gezaait, dan tot nu gebruiklyk is, en jaarlyks met voordeel geschied. Gelyk men dan uit lange ondervinding weet, dat op een diergelyke morgen land een mudde te zaajen genoeg is, welk zaad echter alvorens, voornamelyk als het tarw is, met mossel-kalk gemengt, en tegen den brand bewaart moet worden. *Wat van het zaajen te merken.*

Welke aardvruchten in Europa worden gezaait, zoude men hier ook konnen voortbrengen, als men ze maar alle zaajen wilde, of ook zonder eenige beletzels konde. Want dat deze alle niet alleen weeldrig zouden groejen, is buiten *De grond kan alle vruchten voortbrengen.*

ten allen twyffel te zetten, om dat de ondervinding reeds zulks genoeg geleert heeft, maar men weet ook, dat byna niets in de gantsche waereld uit de aarde opwast, dat hier ook niet even zoo goed als in zyn eigen vaderland zoude voortkomen, gelyk men zulks nog dagelyks aan zoo vele Oost-en West-Indische boonen, planten, bloemen en wortelen tot genoege zien kan. Dat nogtans alle Europeaansche veldvruchten, als haver, schelvruchten, enz., hier niet gezaait worden, is, om dat men die spys alhier niet gewoon is, en ook wel voornamelyk, om dat de sterke en onstuimige Zuidooste wind een zodanig hinderpaal is, die niet uit den weg genomen of verandert kan worden.

Zommige kan men niet zaajen.

Tot bewys hier van, zal ik de jegenswoordig gemelden haver bybrengen, die wel treffelyk opkomt, en rykelyk vrucht zoude dragen, ten ware deze onstuimige vyand hem nadeel toebragt, en om de tyd, wanneer hy ryp begint te worden, uitsloeg, zoo dat 'er niet alleen weinig in de aaren blyft, maar dat ook de uitgeslage granen wyd en zyd op andere Rogge en Tarwe-velden gevoert worden. En of schoon zulks geen andere schade veroorzaakt, dan dat dezelve daar door onzuiver worden gemaakt, en zulks ook licht uitgeroeit zoude konnen worden, ten ware men by verdere voortplanting nieuwe aanstoot te duchten had, zoo weet men nogtans uit de ondervinding, dat dit koorn, zoo noodzakelyk ook, wegens de menigvuldige paarden alhier, niet kan worden gezaait, of voortgeplant, om dat het door den wind uitgeslagen, zyn oude natuur verandert, en wilde haver word. Dit onkruid vermenigvuldigt naderhand zoo zeer, dat men het zelve menigmaal niet meester kan worden; ja het drukt veeltyds het goede zaat van Rogge, Tarw en Gerst; zoo dat men derhalven wel genoodzaakt is, den haver t'huis te houden en niet te zaajen.

Wat van de haver te merken.

Gelyk echter deze wind een magtige vyand is, die den haver uitslaat, zoo is dezelve niet minder een vyand van alle andere aard, boom- en tuin-vruchten, zoo als hierna zal worden aangetoont. Ondertusschen is hy het niet alleen, die het zaat beschadigt, maar daar is ook een zeker kruid, Spurrie genaamt, dat zulks doet. Zoo dikwyls als ik het naauwkeurig heb bezichtigt, heb ik nooyt konnen weten, hoe het eigentlyk door de Botanisten zoude konnen worden genaamt, derhalven zal ik deze eenvoudige beschryving daar van geven, en deszelfs benoeming aan den Lezer overlaten.

Wat behalven de wind de gewassen beschadigt.

Het groeit overal en overvloedig ontrent een halve voet hoog, waar na het een talloze menigte van kleine witte bloemen, en na dezelve zoo vele kleine knopjes voortbrengt, waar in zeer klein zaat is, welke knopjes by heete zonneschyn bersten en het zaat laten vallen; en wanneer de heftige Zuid-ooste wind daar onder speelt, word dit kleine zaat zodanig verspreid, dat het overal in een zeer grote menigte voor den dag komt.

Beschryving van een zeker kruid.

Derhalven word het kruid met de wortels uitgehaalt, zoo dra het maar begint op te komen, en op die wys uit gantsche velden uitgeroeid, zonder dat men het nogtans t'eenemaal kan meester worden, om dat de wind wel haast wederom andere zaatjes overbrengt; ja als men dit kruid uittrekt en in den mist werpt, zoo is het nogtans vergeefs, om dat wel het kruid, maar het zaat niet verrot, of schoon het een of twee jaren lang daar in legt, zoo als men genoegzaam bevonden heeft. Om die rede laat men de ossen en koe-

Is niet uit te roejen.

koejen zoo als ook de ſchapen, die het alle zeer gaarn eeten, niet daar by komen, om dat het zelve door haar miſt insgelyks weder in de velden gebragt word; 't welk indien dat niet was, overal en zeer licht voortgeplant, en ſtaande den zomer tot weyden gebruikt zoude konnen worden.

Des Schryvers mening van dit kruid.

Om u echter myne gedachten te openbaaren en te zeggen, hoe het my voorkomt, en wat het voor kruid zoude konnen zyn; ik geloof zekerlyk dat het of het zoogenaamde Kandel-gras zelf is, of een zoort daar van; komende het blad van deze plant eenigzins daar mede over een, edog weet ik niet, of het zoo bloeit, en het zaad wel zoo klein is, als dit; Ondertuſſchen zal de Lezer het miſſchien weten, en myne onkundigheid hier in niet qualyk duiden, en dezelve verbeteren.

Schadelyke honing en meeldouw.

Voorts is voor het zaad op het veld ook ten hoogſte ſchadelyk en nadelig de Honing en Meeldouw, die voor dezen nooit aan dit Voorgebergte is beſpeurt. In den jare 1708 heeft dezelve zich voor de eerſtemaal met zulken nadruk laten zien, dat de Rogge op het veld zodanig beſchadigt was, dat weinige naauwlyks haar eige koorn hebben gehad, en by aldien 'er zommige niet waren geweeſt, die als nog een goeden voorraad daar van hadden, zoude men weder rogge uit Europa hebben moeten brengen. De twee volgenden jaren, te weten 1709 en 1710, zyn niet veel beter geweeſt, edog de rogge was zoo doorgaans niet bedorven, als het eerſte jaar, maar alleeenlyk in eenige diſtricten, weshalven men die zelve jaren nog altyd weder aan zaadt heeft konnen komen.

Olyfanten en andere dieren doen ſchade aan het koorn.

Wat de Olyfanten het jong koorn voor ſchade toebrengen, als zy in het land lopen, en het koorn met de wortels uitrukken en opvreeten, en het geen zy niet konnen verteeren, met hare teere voeten; die met de rondte van een bord of ſchotel tamelyk overeen komt, vertreden en vernielen; hoe zich de Elands dieren handig, hoewel wat ſchrikachtig van deze weydens weten te bedienen, wat de herten en de velerlei zoorten van wilde bokken, zoo als ook de talloze troupen van wilde vogels het zelve beſchadigen, zulks wil ik liever ſtilzwygen, dan my in een wydlopig verhaal in te wikkelen. Genoeg, dat de Rupzen en andere wormen insgelyks haar voedzel daar aan zoeken, en het koorn bederven zoo veel als maar in haar vermogen is.

Het wéer doet aldaar geen ſchade.

De Lezer zal miſſchien verwondert wezen, dat ik onder al het geen het koorn ſchade toebrengt, en den boeren van hunne verwachtende vruchten beroven kan, ook geen gewag make van den blixem, nog daar van melde. Edog gy zult niet qualyk nemen, dat ik u zeg, dat 'er om deze tyd van het jaar, wanneer het koorn in de beſte groei is, zoo als ook het gantſche jaar door, van donder weinig gehoort, veel min van eenig ongeluk, inſlaan, branden of vernielen door het wéer iets geducht word. Want of ſchoon het om die zelve tyd 't heetſte, en de zon byna in haar grootſte kracht en werking is; zoo is de lucht niet betrokken, en wanneer 'er wolken zyn, zoo zyn het nogtans geen regen of donderwolken; aangezien men gantſch niet hoort donderen, dan in de maanden van April en September; om welken tyd de zon zich in de Noordelyke of Zuidelyke teekens des hemels begeeft, wanneer met eenen de verandering der Mouſſons of Hoofdwinden voorvalt, gelyk elders zal gezegt worden. Dien volgens kan men hier in dit ſtuk onbevreeſt leven, en zouden de inwoners niet weinig verwondert ſtaan, als zy dat nu quamen te vernemen, na dat'er zoo veel jaren

Zelden donder aan de Kaap de Goede Hoop.

jaren na malkanderen verlopen zyn, dat zy niets daar van hebben gehoort of bespeurt.

De aarde geeft jaarlyks ryke oogst.

Of schoon nu het koorn op het velt alle de tot nu verhaalde ongemakken uitstaan, en verby laten gaan moet, waar door menig een bezorgt zoude zyn, dat hy naauwlyks zyn arbeid betaalt zoude krygen, zoo ziet men echter, dat men nog meest alle jaren een vergenoegende ryke oogst heeft, aangezien 'er alle jaren niet alleen zoo veel word ingezamelt, dat de inwoners alhier zoo als ook de bezetting, en de af en aan varende schepen van allerlei landaarden, daar aan genoeg hebben, maar daar kan nog alle jaren een tamelyken quantiteit verkogt, en te scheep na andere landen verzonden worden, gelyk dan Batavia alleen jaarlyks zeer veel daar van bekomt, waar op de Illustre Compagnie, zoo als billyk, een redelyke winst heeft, en het derhalven ook door haare schepen aan de inwoners aldaar laat toevoeren.

Daar van word veel na Batavia gevoert.

Wat het zaad in den oogst uitlevert.

Ondertusschen om de zaak wat klaarder aan den dag te leggen, is het nodig te weeten, dat meest altyd van een mudde zaad, te weten als het tarw is, 30 tot 40 mudden; van een mudde rogge 40 tot 45; van een mudde gerst 50, 60 en ook wel 70 mudden; van een mudde bonen 20 tot 25 mudden; en van een mudde erwten 30, ja zeer dikwyls 60 mudden gewonnen worden. Edog is by de twee laatsten, namentlyk boonen en erwten te merken, dat zy ongemeen veel van de rupzen bedorven, opgevreten en vernielt worden, dat men naauwlyks zyn eigen zaat, en ook dikwyls nog minder weerom bekomt, om dat dit ongedierte meest daar aan komt, als ze in de blossem staan, en de vruchten zelf opvreeten, eer ze hard worden, waar toe de menigvuldige springhanen ook niet weinig haar best doen, en verteeren, het geen deze overgelaten hebben.

Het affnyden der veldvruchten moet gezwind geschieden.

Wie zouden nu by zulke gesteltheid van zaken langer aan de vruchtbaarheid van het land twyffelen? welke nog vry groter zoude zyn, wanneer het zaat op het veld, al die verhaalde rampen niet moest uitstaan. Vermids echter des niet tegenstaande nog zoo veel wort ingezamelt, zoo zal ik verder verhalen, hoe het met het inzamelen zelf toegaat, 't welk niet langzaam moet geschieden, vermids anders de Zuidooste wind nog meer schade daar aan doen, en de droge korrels door het tegen malkander stoten der overrype aaren, uitslaan zoude, aangezien het koorn binnen den tyd van 24 uuren overryp worden kan; maar de inwoners moeten een ieder voor zich zelven, met een goed getal Hottentotten voorzien zyn, die nevens hunne eige slaven het werk snel voortzetten konnen, en hen na dat zy het ontrent het loon eens zyn, zoo lang te eeten en te drinken, ook na de inzameling, een goede maaltyd en een rykelyken goeden dronk wyn geven, daar dan den meesten tyd een emmer vol van op gaat, eer dat alles ten einde gebragt en geen strootje meer voor handen is.

Hottentotten zyn in den tyd des oogsts stout.

Om dezen tyd is het der Hottentotten hare kermis, en zy zyn nooit trotzer en hovaardiger, dan in dien tyd; wie hen nu niet de beste woorden van de waereld geeft, en hen als rechtschape menschen handelt; laten zy zitten, ten ware zy uit aanmerking van oude kennis, wat overstapten; of zy maken hier en daar woorden, dat men wel genoodzaakt is, om hen den zak te geven, wel wetende, dat men hen van nooden heeft, en dat men het gantsche jaar geen beter woorden geeft, als om dezen tyd. Ondertusschen zyn zommige inwoners zelf schuldig, dat zy onwillig

en

en ſtug worden, en de hielen laten zien, om dat de een den ander zomtyds uit jok, de Hottentotten opmaakt, om eens te lachen, en zomtyds ook wel, om zynen buurman nadeel toe te brengen, waar van ik wel tien en meer voorbeelden zoude konnen verhalen; ten ware zulks de moeite niet waardig was.

Hoe men de garven maakt.

Wanneer alzoo het koorn gemaait is, en de ſlaven nevens de Hottentotten, die men weder afzonderlyk daar toe bidden moet, terwyl zy daar benevens wel verzekert moeten zyn, dat 'er by niemand anders meer te verdienen is, het zelve in garven gebonden hebben, die echter op verre zoo groot niet zyn, als in Duitſchland gebruiklyk is, vermids zy maar een arm vol nemen, en het zelve met het eige koorn, of wanneer dat te droog is, met teentjes by malkanderen binden, zoo derven zy wegens de overgrote hitte het zelve by dag niet binnen brengen, om dat de korrels zwaar, en het ſtroo zeer dor en droog is, waar door men het zaadt langs den weg ſtroojen en aldus vruchteloos maken zoude; maar zy moeten met het vallen van den avond daar mede beginnen, vervolgens de gantſche nacht door, als de maan ſchynt of opgaat, laden, en na huis brengen; derhalven moeten zy uit een arbeid, dien men anders by dag verricht, tegen haar wil, een nacht-werk maken.

Wanneer de vrucht binnen gebragt word.

Grote koorn-hopen.

t' Huis komende, vleien of ſtapelen zy het op grote hopen, welke zy myten noemen, en laten het alzoo hoopswyze onder den bloten hemel leggen; na dat zy het boven op zoo veel mogelyk, met ſtroo bezorgt hebben; deze koornmyten zyn ruim 20 tot 30 voet hoog, en naar mate breedt, dezelve zyn van boven met ſtroo bedekt, ten einde het water by regenachtig weder niet daar in zoude komen, waar door het koorn zoude beginnen te keenen, of ontſtoken raken.

De inwoners hebben en gebruiken gene ſchuren.

Want zy hebben geene koornſchuren in 't gantſche land; als welke zeer veel geld zouden kosten, om dat het hout tot deze en diergelyke gevaarten uit Europa of Indie moet worden gebragt, en derhalzen zoo als licht is te denken, tamelyk duur is. Zy hebben ook geene ſchuren van noden, om dat het van den tyd dat het koorn word gemaait, 't welk gelyk hier voren is gezegt, in December geſchied, tot in Maart zeer zelden regent, derhalven zy ook zeer licht deze koornhopen of myten, met ſtroo, zoo als gemeld is, van boven bewaart, onder den bloten hemel konnen laten ſtaan, tot dat zy het zelve gedorſcht hebben, 't welk insgelyks gelyk reeds is bericht, kort na den oogſt pleegt te geſchieden.

Laten het koorn onder den bloten hemel.

Maar word toegedekt.

Zy hebben eertyds wel het hert gehad, om de eerſtgemelde koornmyten ongedekt te laten ſtaan, om dat zy weinig of geen ſchade daar aan leden; maar na dat het in den jare 1706 om Nieuwjaar zoo ſterk en lang achter malkanderen heeft geregent, waar door de jegenswoordig verhaalde koornmyten niet alleen ontſtoken en bedurven wierden, maar dat op het veld de gebonde garven en loſſe aaren insgelyks weg dreven, en of in de zee zelf, of na andere koornakkers geſpoelt wierden, zoo zyn zy daar door wyzer geworden, om dat zy met ſchade geleert hebben, dat het noodzakelyk was, dat deze koornmyten gedekt wierden.

Na dat nu het koorn gemaait, na huis gebragt, en in jegenswoordig gemelde myten gezet is, beginnen zy, om dat 'er in het veld tog niets meer te doen valt, om het dorſchen te denken, en zulks werkſtellig te maken. Hoe dat dit in zyn werk gaat, zal ik, wyl die wyze van dorſchen in Duitſchland onbekent is, en ech-

echter ras voortgaat, omstandig, edog met uw verlof, verhalen.

Hoe de inwoners haar dorsch vloer maken.

Dat zy geen vlegels gebruiken, is reeds af te nemen, om dat ik heb gezegt, dat zulks geschiede op een wys, die in Duitschland onbekendt was. Dat zy insgelyks geene afgeslote dorsch vloeren hebben, blykt, om dat ik hebbe gemeld, dat 'er geen schuren by hen gevonden worden. Ondertusschen maken zy een dorschvloer onder den bloten hemel, rond van figuur, ontrent 30 voet over dwars, waar van de vloer van klei en koemist word gemaakt, 't welk zy met water onder malkander mengen, en week van paarden en ossen laten kneden; waar na zy de vloer daar van maken, welke zy half droog met een groot plat hout zeer vast in malkander slaan, zoo dat 'er zelfs by de heetste zonneschyn geen spleet daar in komt maar zoo hard word, als een steen zelfs zyn kan.

Byzondere manier van dorschen.

Op deze vloer leggen zy de garven in 't rondt, waar van 'er dikwyls, wyl zy klein, en de vloer ruim is, ruim 100 gelyk konnen worden uitgelegt, waar ontrent echter tusschen onze gewoonlyke manier en deze geen onderscheid is. Wanneer men dorschen zal, brengen zy een troup aan malkander gebonde of gekoppelde paarden op de vloer, die de korrels moeten uittreden, of zy nemen een gespan ossen, altoos uit 8 stuks bestaande, en binden ze achter en naast elkander vast, dryven ze vervolgens op het koorn, en laten het uittreden, waar by my de spreuk uit de Bybel *Deuteron.* XXV. 4. *Eenen osse en zult gy niet muylbanden, als hy dorscht*, altyd te binnen is gekomen, niet alleen wyl ik die spreuk waar te zyn hebbe bevonden, om dat zy zonder muylband zyn, en zoo veel mogen vreeten, als zy willen, maar ook wyl my deze manier van dorschen toescheen, als of ze by de Joden en misschien ook by meer andere volken bekent en gebruiklyk moet geweest zyn.

Wat de Schryver daar van oordeelt.

Hoewel, als ik de waarheid zal bekennen, zoo komt my de manier, om dezen arbeid door paarden te verrichten, beter voor, dan die met ossen. Niet alleen om dat de paarden, die in deze landen nooit worden beslagen, veel scherper treden, en by gevolg het koorn ook veel eerder daar uit hebben, maar ook wyl zy zich veel zinnelyker op de vloer houden, als de ossen, die gemeenlyk hare vuiligheid laten vallen, derhalven het koorn onrein maken, en naderhand door het omlopen vertreden, veel koorn daar in mengen, en alzoo onbruikbaar maken. Ondertusschen is de schade juist zoo groot niet, als het wel onaangenaam is, om te zien, om dat de sterke hitte van de zon, deze vertrede vuiligheid wel ras opdroogt, dat de korrels weder daar van gescheiden en de drek vervolgens door het werpen en uitvegen van het koorn t'eenemaal daar van gezuivert kan worden.

Is een voordelige arbeid.

Door deze wys van dorschen, konnen zekerlyk veel meer garven, of schoon zoo groot als de onze, in eenen dag worden uitgedorscht, als 10 of 12 menschen met den vlegel zouden doen konnen; derhalven is het niet te verwonderen, dat zy zich daar van bedienen, om dat zy zeer veel tarw, rogge en gerst opleggende, anders in zeer langen tyd niet zouden klaar geraken, daar zy op deze wys in de tyd van een maand, alles konnen ten einde brengen.

Daar toe worden twee menschen vereischt.

Daarenboven heeft men het voordeel, dat by het dorschen niet meer dan ten hoogste twee menschen vereischt worden; een die de ossen of paarden aan een touw op de dorsch-vloer brengt, dezelve by het touw vasthoud,

in

BYZONDERE MANIER VAN DORSCHEN AAN DE KAAP.

I. C. Philips delin.

in 't midden van de ronde vloer ſtaan blyft, en in de andere hand een zweep neemt, waar mede hy dezelve als in een rosmole om dryft, mids dat hy den tour zomtyds moet veranderen, ten einde zy niet duizelig of bedwelmt worden; terwyl de twede niet anders te doen heeft, dan dat hy met een houte gaffel het vertrede ſtroo opſchut, op dat de korrels daar uit vallen, en de onderſte aaren boven komen; en word hier mede gecontinueert, tot dat zelfs het ſtroo, buiten dat zeer droog, in kleine ſtukjes getreden is.

Zie Tab. I. Fig. 2.

Hoe het gedorſchte koorn gezuivert word.

Het koorn op deze wys gedorſcht of liever uitgetreden, beginnen zy het zelve ſchoon te maken, 't welk insgelyks op deze vloer geſchied. Zy herken aldaar eerſt het ſtroo by malkanderen, en werpen het buiten de vloer; daar na brengen zy het zoo veel als doenlyk op een hoop, en vegen het koorn op de plaats van de vloer by malkanderen, daar de wind van daan komt, ten einde de wind naderhand het kaf en ander licht tuig, te beter van het koorn affcheide, en het zelve ſchoon zoude konnen worden. Vermids 'er echter nog veel vuiligheid, voornamelyk zand, daar in zoude konnen blyven, zoo bedienen zy zich in plaats van een zeef, als tot dezen arbeid te langdradig en te moejelyk, van zeker inſtrument, 't welk zy *Harke* noemen, waar door zy het lopen laten, en aldus 't vuil van het ſchoon ſcheiden.

Byzonder inſtrument daar toe.

By dezen arbyd gaat veel koorn te loor.

Ondertuſſchen geſchied het dikwyls, dat met het ſchoon maken van het koorn, niet al te zuinig word te werk gegaan, om dat nog zeer veel gantſch volle aaren, die onuitgetreden leggen blyven, met het ſtroo worden uitgeworpen; ja daar gaat ook veel koorn met het kaf te loor, wanneer namelyk de arbeider of de geen die het koorn opwerpt, de wind niet ter dege waar neemt; daar benevens word ook menig korreltje onder het onuitgeſchudde ſtroo mede weg geworpen. Edog dit alles, om dat het lykt niet veel te konnen uitmaken, word niet geacht, te meer om dat het vee, in den zomer, wanneer de heftige Zuid-ooſte wind het dorre gras wegvoert, en wegens lang aanhoudende droogte geen jong gras opkomt, of de kleine ſtruiken op het veld, of dit weggeworpen ſtroo eeten moet, wanneer het dan deze gemelde aaren en korrels weder te eeten krygt, en alzoo tot ſpys dient; en dit al niet zynde, zoo komt het tog met het ſtroo in de miſt, en word alzoo goede miſt; ook ſcharrelen de hoenders en vogels het op, en bekomen daar van, 't geen hen tot dagelyks voedzel verſtrekt.

Word niet geacht.

Geeft tog zyn voordeel.

Wat de Compagnie van den landbouw opſteekt.

Vraagt gy miſſchien nu, Lezer, wat dan de Illuſtre Compagnie, die het land aan de inwoners heeft vereert, voor voordeel van dien groten land en akkerbouw trekt? Aangezien tot nu niets daar van is gebleken, vermids wel duidelyk is gezegt, dat zy zelf alles koopt? zoo kan hier op met korte woorden tot naricht dienen, dat het voordeel, 't welk zy daar van heeft, niet al te gering is, aangezien zy den oord daar door niet alleen in zodanigen ſtaat heeft gebragt, dat een uitheemſche vyand niet licht zal onderſtaan, denzelven aan te taſten, maar zy heeft ook van den koornbouw zoo veel tienden, dat zy als ze recht in acht genomen, en niet onnut verdaan word, daar van hare bezetting byna met brood verzorgen kan, of ten minſten dat zy niet veel daar toe hoeft te kopen.

Krygt het tiende der vruchten.

Want zy heeft van alle deze vruchten des velds het tiende gedeelte, 't welk zy echter niet van het veld laat halen, maar het word haar in zakken voor de deur

 van

van haar Magazyn gebragt. Zy kan daar ontrent ook niet licht worden bedrogen, om dat men wel weet, hoe veel het land ontrent opbrengt. Daarenboven zend zy jaarlyks om het nieuwe jaar, als de oogst gedaan is, twee Commissarissen, die de generale opneming doen, en welke aan ieder inwoner onder anderen vraagt, hoe veel hy heeft gezaait? hoe veel hy denkt te winnen? en hoe veel hy aan de Illustre Compagnie zoude konnen verkopen of leveren? Belooft hy nu veel, zoo moet hy ook veel nakomen.

Wanneer hy na de levering om de betaling komt, worden hem na veel omwegen, die hier met voordacht oversla, de tienden afgetrokken, en niet mede betaalt, zoo dat dienvolgens de gemelde Compagnie niet licht kan bedrogen worden; 't zy dan dat men wilde zeggen, dat geen tienden van het brood en zaai-koorn gegeven wierden. Edog hier op dient wederom tot antwoord, dat'er tot nu geen zyn geëischt, ten minste men heeft'er nog niet sterk op gestaan, en is de Overheid reeds volkomen vergenoegt, als zy maar vertiend 't geen d'inwoners willen verkopen. Ten einde hier echter ook geen mislag geschiede, zoo koopt zy zelfs alles, en bekomt alzoo haar rechte tienden.

Van de andere veldvruchten zoo als ook van de wynen, heeft de Compagnie tot nu niets genomen. Ondertusschen heeft men een anderen vond bedacht, om van de wynen zoo veel, als de tienden bedragen zouden, ja zelfs wel een weinig meer te bekomen, gelyk hier na by derzelver afhandeling zal worden aangetoont. Midlerwyl daar van de ossen en paarden gewag is gemaakt, zoo zult gy my vergunnen, om van al het vee nog eenige stukken, die mynes bedunkens

Wat de Schryver verder wil verhalen.

waardig zyn, dat ik ze u bekend make, hier by te voegen; edog met dit uitdrukkelyk beding, dat dit niet van het vee der Hottentotten moet worden verstaan, als van welke, schoon zy haar vee eerst aan de Europeanen verkogt, en dienvolgens veel met hen gemeen hebben, ik echter alhier niet wil melden, aangezien te zyner tyd het nodig bericht daar van niet schuldig blyven zal.

Gelyk nu de koejen in Europa alle jaren ordentelyk een kalf krygen, zoo geschied zulks hier ook, dog dient men te weten, dat de koejen alhier geen melk willen geven, ten zy men alvorens het kalf daar onder zet, en een paar trekken laat doen. Want na dat zy daar door zyn geport en gelokt, om aan hunne jongen het gewoonlyk voedzel te geven, zoo mag men het kalf ten eersten weder weg nemen, en kan men zoo voort melken. Wanneer echter ondertusschen het kalf verrekt, verkogt, of ook wel zelfs geslacht is, zoo zal men geen melk meer van de koe krygen, ten zy men de huid van het kalf over een ander kalf legt, dat van een andere koe is geworpen, en het zelve onder haar zet, want zoo dra de koe maar de reuk van haar kalf uit het vel of de huid gewaar word, zoo laat zy de melk schieten, als het maar een reis of twee wederom gezogen heeft.

Hoe de koejen gemelkt worden.

Deze manier hebben alle Afrikaansche koejen, die om en by dit Voorgebergte gevonden worden; ja zefs de Hottentotsche, welke nog heel anders, en heel vreemd moeten gehandelt worden, gelyk op zyn tyd zal worden gezegt. Eenige koejen, voornamelyk jonge, zyn ook van aard, dat zy de gene, die haar melken zullen, dat by de Europeanen doorgaans de zwarte slaven doen, aangezien de vrowluiden daar

Wat by zommige koejen in acht te nemen.

daar mede niet weten om te gaan, om dat zy niet ſterk of verſtandig genoeg daar toe zyn, niet verder laten by zich komen, dan zy met hare hoorns ſtoten, en met hunne voeten ſlaan konnen; derhalven moet men ze niet alleen by den kop kort aanbinden, maar men is genoodzaakt, de achterſte voeten te ſpannen, en met een touw te beletten, om achteruit te ſlaan, ten ware zy zelf omver wilden vallen.

De Schryver wederlegt een valſch bericht.

Velen ja byna de meeſten, die van deze koejen, zoo als ook van de oſſen hebben geſchreven, melden, als of zy een hogen bult hadden, byna als een kemel. Edog ik kan verzekeren, dat niet tegenſtaande ik niet alleen de troupen vee van de Europeanen, maar ook vele van de Hottentotten heb gezien, nogtans nooit een bult aan een zulk dier bevonden heb. En is derhalven die vertelling of voor een volkome onwaarheid te houden; of om beſcheiden daar van te oordelen, zal men moeten zeggen, dat zy een klyne bult ſchynen te hebben, wyl het jok, 't welk hen naar voorgaand bericht, op den hals word gelegt, den zelven induwt, en de rug daarom wat hoger uitſteekt. Gewis echter is dit, dat zy alle van natuur geen bult hebben, ſchoon zy groter, hoger en ſterker van geſtalte zyn, aangezien een os doorgaans 500 tot 600 pond weegt.

Gemene zwaarte der oſſen.

Wat van de ſchapen te merken.

Daarentegen zal het wel de moeite waardig zyn, dat ik van de ſchapen aanmerk, dat zy jaarlyks tweemalen lammeren dragen, te weten als de eigenaar het zoo verſtaat, en den ram onder den troup laten wil; 't welk echter, wyl de laatſte lammeren heel klein blyven, en in den regentyd worden geworpen, zeer zelden geſchied; waarbenevens meenig ſchaap niet alleen twee, maar ook dikwyls drie lammeren ter wareld brengt. Nog merkwaardiger echter, dunkt my, is, dat het ſchape vleeſch het gantſche jaar door goed en aangenaam is; het vet van dezelve is zoo ſmeerachtig niet, als dat in Europa, vermids men uit het zelve, gelyk als uit het vleeſch zelf, de eigentlyke ſpys, waar mede zy zyn gevoed en gemeſt, proeven kan; ja daar zyn veel arme menſchen, voornamelyk de ſlaven, die geen geld hebbende om boter kopen, het zelve ſmelten, en daar na met zulken graagte in plaats van boter gebruiken, dat men niet anders zonde menen, of het was boter zelf.

Hebben goet vet.

Word voor boter gebruikt.

Hebben vette ſtaarten.

Het merkwaardigſte ondertuſſchen is, dat zy grote, brede, en dikke ſtaarten hebben, die meeſt uit vet beſtaan, en doorgaans 15 of 20 ponden wegen, gelyk Vader Tachart p. 103 in zyne Siamſche Reis zulks ingelyks getuigt; weshalven men alhier voor een ſpreekwoord jegens een vreemdeling en onkundige pleeg te zeggen, dat hy met zyn makker geen ſchape ſtaart zoude konnen op eeten; des niet tegenſtaande zyn deze nog niet tegen de Perſiaanſche te rekenen, welke hoewel kleiner en by gevolg lichter, nogtans zulke grote ſtaarten hebben, dat een van dezelve, zoo als ik aan de Kaap zelf heb gezien, met de van daar komende ſchepen hier gebragt, en tegen Kaapſche geruilt, doorgaans 20, 25, of 30 ponden weegt.

Schapen, oſſen en koejen zyn aan de Kaap overvloedig.

De inwoners bezitten zeer veel ſchapen, zoo als ook oſſen en koejen, gelyk zulks ook niets vreemds is, om dat ze jaarlyks zoo veel jongen opbrengen; waarbenevens komt, dat de Hottentotten van haren overvloed tegen brandewyn, tabak, kopere kralen, en andere diergelyke geringe waren vele aan de Europeanen verruilen; aangezien men doorgaans voor een pond tabak een ſchonen os, en voor een half pond tabak, een vetten hamel enz., bekomen kan, gelyk ik zelf

zelf dikwyls heb bevonden, wanneer ik onder hen reisde.

Nogtans is het vleesch zeer duur.

Men behoeft maar de grote troupen te zien, welke men ontmoet, als men over land reist, zoo zal men wel haast van zelf oordelen, dat 'er een grote overvloed van vee is. Ondertusschen verkopen de Europeanen haar vleesch elkander duur genoeg, wyl hen van de Illustre Compagnie de vrye handel met de Hottentotten verboden is; en dit is wel voornamelyk de rede, dat men het vleesch in de hal ook zoo duur moet betalen, en kost een pond doorgaans een dubbeltje, of naar Duitsche munt, ontrent vyf Keizerlyke Kruitzers.

De schade van wilde dieren onder het vee word niet geacht.

Het gebeurt dikwyls wel, dat de wilde dieren, als Leeuwen, Tygers, Wolven, wilde Honden enz., een grote slachting daar onder maken; gelyk dan de Tygers alles dood byten, en maar het bloed zuigen; de wilde honden alles vernielen en verscheuren, maar niets daar van vreeten; de Leeuw daarentegen met een stuk te vrede is, en zich met den buid uit het zandt begeeft, en de wolf insgelyks niet veel neemt en vernielt; maar deze schade word niet heel veel geacht; om dat men door de ryke aanteling zich wel haast weder helpen, en zich in vorige staat stellen kan. Daarenboven kan zodanig dier by dag niet veel schade in 't veld toebrengen, om dat 'er Herders zyn; wanneer 'er echter wilde honden komen, die doorgaans troupswyze lopen, zoo moeten de arme schapen het slachtofferwezen, maar de ossen en koejen kiezen het hazenpad, en zulks doen deze ook, als zy een Leeuw of Tyger ruyken.

Sterke regen is voor het vee nadelig.

Zoo is ook de sterke regen in den winter een vyand van al het vee; om dat het niet alleen over dag nat word, maar ook by nacht, buiten de stal als die zy niet hebben, in een vierkante kraal, of liever op een afgeschutte en met een vierkante muur omgeve plaats blyven moet, waar door het als dan zeer mager word ja zomtyds sterft; edog dit verlies word niet meer geacht, als het voorgaande; ja men ziet 'er weinig na, of de een of de ander trek-os omvalt, om dat hy nevens ander goed voedzel iets heeft gevreeten, waar door hy zyn natuurlyke ontlasting niet heeft konnen hebben. Ondertusschen werpt men het vleesch niet weg, of geeft het aan de honden, wyl men voor zeker weet, dat het dier voorheen niets heeft geschort, maar men hakt het aan stukken, zout het, en geeft het zonder schuw of nadeel aan de Slaven te eeten.

De slaven krygen het vleesch van gestorven vee.

Toestel tegen de schurfde schapen.

De eenige ziekte, welke aan een gantsche kudde nadelig zoude zyn, zoude van de schurfde schapen moeten van daan komen, buiten dewelke ik niet weet, dat van eene ziekte gehoort of gezien heb; ondertusschen hoeft men ook ontrent deze niet meer beducht te zyn, aangezien een bevel daartegen afgekondigt is, achtervolgens het welk de geen, die schurfde schapen heeft, en dezelve niet aan zyn buurman, zoo als ook aan de Overheid vertoont, niet alleen een geldboete zal moeten betalen, maar dat hy dezelve niet ten eersten van kant makende, tot een zware gevangenis en andere straffen zal worden verwezen; gelyk men dan gedurende myn aanwezen niet heeft gehoort, dat een troup daar van aangestoken of daar mede behebt was.

Besluit van dit Hooftstuk.

Jegenswoordig konde ik nog wel in deze stoffe van de vruchtbaarheid des lands voortvaren, en hier nevens voegen het geen ontrent den wyn- en ooft-bouw te weten nodig is; edog de wydlopigheid van deze en de ryke overvloed van de nog te verhandelende stoffen, gebieden my om te

ein-

eindigen, met dit beding nogtans, dat ik by de naaste gelegenheid den draad van dit verhaal vervolgen zal, en verzoek ik derhalven, om zoo lang geduld te nemen.

X. HOOFTSTUK.

Waar in de Schryver bewyst, dat men de vruchtbaarheid van dit Land, insgelyks uit de tuin- en boom-vruchten, voornamelyk echter uit den treffelyken en ryken Wynoogst afnemen kan; waar benevens met eenen van allerhande merkwaardigheden, rare Spelonken, Grotten, Stenen, en andere zaken, naricht medegedeelt word.

Wat de Schryver verhalen wil. Wyngewas was voor dezen aan de Kaap de Goede Hoop niet. De Druiven-oogst ging in den beginne zeer langzaam. Gantsch byzondere wyze om wyngaarden te planten. Worden gezaait. Slaagt wel. Wat voor ongelegenheid daar by ontstaat. Hoe die te verhelpen. Hoe heden ten dage de wynstok aldaar geplant word. Vele wyntuinen. Geven veel wyn. Meeldauw beschadigt den wynstok. Insgelyks zeker ongedierte. Zuiger, wat voor insecte. Wanneer die voor den dag komt. Is eerst onlangs bekent geworden. Kan in korten tyd grote schade doen. Wanneer deze worm aan den wynstok gevonden word. Worden van de slaven opgevangen. Des Schryvers mening van den oorzaak van dien worm. Sterke Zuid-ooste winden beschadigen den wynstok. Wat wyders van den druiven-oogst aan te merken. Nieuw gestoke wynstok-ranken vatten ras. Brengen ras vruchten voort. De tyd van den wynoogst. Wynbouw kost wynig moeite. De druive lezing is doorgaans ryk. Hoe de most bewaart word. Aanmerking des Schryvers van den wyndroessem. Hoe de wyn anders bewaart word. Hoe dezelve klaar gemaakt word. Opvullen geschied zelden aan de Kaap. Gebrek en kostbaarheid der wynvaten. Veroorzaakt dat men den wyn ras verkopen moet. Zoude anders nog beter worden. Exempel daar van. Des Schryvers gedachten baar by. Wanneer de druiven ryp worden. Afdeling der tuinen. Keuke-tuin. Moeten alle drie jaaren nieuw Europeaansch zaad hebben. Wanneer het zaad gezaait en verzet word. De vruchten worden zeer goed. Zeer grote kool Pompoenen waar toe die dienen. Verstrekken tot een scheeps-spyze. Meloenen en komkommers zyn aan de Kaap niet ongezond. Byzondere Salaat, porcelyn genaamt. By welke spys dezelve goed en gezond is. Bottatas wat voor een vrucht. Is tamelyk groot. Voed zeer. Hoe ze gegeten word. Hoe de Bottatas wortel voortgeplant word. Een andere wys om deze wortel te planten. De Schryver wil de boom-vruchten afhandelen. Afdeling van de Afrikaansche bomen. Hare cultuur is licht. Exempel van den Amandelboom. Hoe de bomen zonder zaat voortgeplant worden. Van welken het voornamelyk geschied. Oculeren en enten slaagt aan de Kaap wel. Daar door bekomt men goede vruchten. Grote tuin der Compagnie aan de Kaap. Heeft schone Aprikosen. En Amandelbomen. Ook donker-rode Perziken. En Granaat-appelbomen, Sinâs, Limoen en Oranje-appelen, enz. Wat de tuinen wyders voor vruchten voortbrengen. Hoge en grote Kastanje-bomen. Vruchtbaarheid van dezen tuin. Pizang-vygen. Hebben zeer grote bladeren. Haar blossem. Meesters bericht van deze vygen. Nog een ander, dien de Schryver wederlegt. Des Schryvers gedachten daar van. Wat van den boom Guajavos aan te merken. Stene vrucht. Deszelfs smaak. De Schryver heeft de vruchtbaarheid des lands boven heen bewezen. Byzondere eigenschappen der Tygerbergen. Worden van een zekeren douw bevochtigt. Prinsen Kasteel aan de Steenbergen. Wat daar van aan te merken. Heeft een grote en diepe Spelonk. De Schryver heeft zich

daar in begeven. Hoe zulks geschied is. Deszelfs gissing van deze holte. Wat verder op dezen berg te vinden. Heeft een Steen-groef. Nerôs-Kasteel, wat daar van aan te merken. Wat voor een spelonk op het Robben-eiland. Wat voor een inscriptie op den rug van den Leeuwenberg te zien. Besluit van dit Hoofdstuk.

Wat de Schryver verhalen wil.

VAn de koornvruchten zoo als ook van het vee heb ik het nodige, voor zoo veel als tot deze stoffe heeft behoort, laatst bekent gemaakt. Nu wil ik verder van de boom en dan ook van de tuinvruchten, zoo als ook niet minder van de Wynbergen, de nodige naricht geven; edog andermaal maar alleenlyk, voor zoo veel zulks dit gemelde Voorgebergte en de daar by aangelegde Europeaansche Colonien betreft.

Wyngewas was voor dezen aan de Kaap niet.

Van de Wynbergen en derzelver aanqueking zeg ik dienvolgens, dat 'er voor de aankomst der Hollanders en bezitneming van deze plaats, gene alhier wierden gevonden; aangezien de eerste en oude inwoners de Hottentotten zich gantsch niet konden verbeelden, wat men met dit dorschynend onaanzienlyk hout in het bearbeid en gemest land doen, of waarom men het met zoo veel moeite planten wilde; en wat eindelyk daar van komen, of welke vruchten daar van te verwachten zyn zouden. Wanneer zy echter naderhand zagen, dat dit hout niet alleen jaarlyks vreemde bladeren kreeg, en in sterke ranken toenam, maar ook na eenige weinig jaren bloeide, en zulke vruchten voortbragt, welker zap zoo byzonder na haar smaak was, en haar, na eenige glazen daar van gedronken, lustig en vrolyk maakte, hebben zy wel ras andere gedachten gekregen, en de Europeanen gaarn de hand tot het voortplanten van het zelve geleent.

Wynoogst in den beginne slecht.

In den beginne wanneer men maar eenige hondert jonge wynstokken uit Duitschland, voornamelyk van den Rhyn ontfing, en naderhand ook eenige Persiaansche met de schepen liet komen, ging deze aanqueking zeer langzaam voort, om dat men niet veel en ook niet grote akkers daar mede konde bezetten, en by gevolg weinig vorderen konde. Ondertusschen quam den Duitschers een gantsch vreemde proef te binnen, die in Europa bezwaarlyk zoude gelukken, welke echter wel slaagde, en met groot voordeel verricht wierd.

Gantsch byzondere wys van wynplanting.

Te weten, zy namen eenige wynranken, die jaarlyks van de reeds vrucht dragende stokken moeten worden afgesneden, en in plaats dat zy dezelve weder zoo geheel in de grond zoude steken, ten einde om in den zomer wortels te schieten, sneden zy dezelve in kleine stukjes, omtrent een halve voet lang, en korter, zo dat ieder stukje maar een of twee leden had, en zaaiden dezelve als koorn. En na dat zy dezelve met de ploeg en met de egge onder de aarde hadden gebragt, wachteden zy den tyd af, om te zien, of zy wortels zouden schieten of niet. Ondertusschen zegende de Hemel dezen arbeid, en bragt in korten tyd zoo veel wynstokken voor den dag, dat zy geen andere uit Europa of Asia meer van noden hadden; ten ware zy verscheide zoorten verlangden, welke zy ook gezocht en bekomen hebben.

Word gezaait.

Slaagt wel.

Wat ongelegenheid daar by ontstaat.

By deze gezaaide wynstokken ontstond echter naderhand, wanneer ze zeer groot en oud wierden, en zich begonnen uit te breiden, een groot ongemak, dat niet anders, dan door het verplanten te verhelpen was. Want zy groeiden zeer onordentelyk naast elkander op, zoo dat 'er dikwyls twee tot drie by malkanderen stonden, en 'er op een andere plaats, wederom niet met al

was,

was, welke ongeregeltheid men echter weinig zoude hebben geacht, ten ware de druiven groot en ryp werdende, elkander verdrukten, en zelfs beſchadigden, gelyk dan de meeſte druiven of geen plaats hadden, waar te leggen, of door de zon ryp gemaakt te konnen worden.

Hoe dat wierd verholpen.

Om dit ongemak alzoo te verhelpen, en de geduchte ſchade te verhoeden, waren zy genootzaakt, om op bequame middelen bedacht te zyn. Derhalven hebben zy deze reeds groot geworde wynſtokken uitgegraven, en dezelve op een gelyke weydte of afſtand van elkander geplant, zoo dat zy dezelve in de lengte twee en een halve, en in de breedte drie, ook wel drie en een halve voet gaven. Hier door bragten zy niet alleen te weeg, dat zy zich wakker konden verſpreiden, maar ook dat de druiven onder de bladeren van den wind en allerfelſte zonneſchyn beſchut hingen, en alzoo zeker en zonder gevaar tot volkome rypheid geraakte, blyvende daar benevens tuſſchen ieder ry over dwars een ſchoone doorgang, langs den welken men den gantſchen wynberg door konde wandelen, zonder een ſtok, en veel minder de daar aan hangende druiven ſchade toe te voegen.

Hoe tegenwoordig de wynſtok voortgeplant word.

Tegenwoordig echter hebben en behouden zy byna de manier, die in Duitſchland ontrent het planten van nieuwe wynbergen in acht genomen word. Wanneer zy een nieuwen wynberg willen aanleggen, bearbeiden zy het land, gelyk ik in mynen voorgaanden omſtandig heb verhaalt, en zetten vervolgens hunne wynſtokken ordentlyk daar in; daar toe worden wynranken genomen, die het jaar te voren afgeſneden, en naaſt elkander in de aarde gelegt zyn, om in dien tuſſchen-tyd wortels te ſchieten; aangezien op een ſtuk land, ontrent een Rynlandſche quadraat roede groot, eenige honderd ranken naaſt elkander gekuilt zyn, welke het jaar daar aan, wanneer de grond op de gemelde wyze klaar gemaakt en gemeſt is, uitgenomen, en op verhaalde manier verzet worden.

Vele wyntuinen.

En op deze wyze zyn zy zekerlyk zeer ras aan genoegzame wynſtokken geraakt; aangezien men tegenswoordig zeer beſwaarlyk een plaats, ten zy gantſch nieuw aangelegt, aldaar zal vinden, die niet met zyn eigen wyn-tuin verzien is; van den welken de eigenaar jaarlyks zoo veel wyn bekomt, dat hy niet alleen zyn eigen drank daar van heeft, maar dat hy ook een grote quantiteit aan anderen daar van verkopen kan, gelyk hier na eenigzins omſtandiger zal moeten worden aangetoont.

Geven veel wyn.

Meeldouw beſchadigt den wynſtok.

Gelyk ik echter in mynen voorgaanden van de koornvruchten hebbe gemeld, dat dezelve zeer veel wederwaardigheden, rampen en ſchadelyke vyanden onderhevig waren, aldus is het tot verdriet van den Wyngaardenier alhier niet veel beter geſtelt, aangezien de Meel of Honingdouw den ſtok zoo wel als het koorn beſchadigt; dezelve beneemt de wynbeziën, als zy reeds beginnen groot te worden, en te zwellen, het voedzel, aangezien hy rondom den baſt invreet, en het zap niet meer laat opklimmen. En worden derhalven de druiven, voorheen ſchoon, groen, friſch, en levend, daar na pikzwart, vol rimpels, verdrogen in 't midden van haar groei, waar op dan niet als een misgewas van wyn volgt, dat dezelve zeer ſchaars is; terwyl de druiven, die overig blyven, even zoo goeden wyn uitleveren, dan of geen ſchade aan den ſtok geſchied was.

Insgelyks zeker ongedierte.

Behalven de Meel of Honingdouw zyn 'er ook zekere inſecten, die voor den wynſtok zeer dodelyk zyn; waar onder de ſpringhanen en rupzen wel konden worden

den gerekent, als die de bladeren door, ja gantſch opvreeten, zoo dat de druiven naderhand voor de doordringende zonne-hitte, die in de maanden van December, January en February 't allerfelſte is, bloot hangen; ik wil echter verder geen melding van dezelve maken, om dat zy den wynſtok zelf niet, maar liever deſzelfs bladeren, en door dat middel de druiven beſchadigen, als die daar door verleppen en zuur worden.

Zuiger wat voor inſecte.

De zoogenaamde Zuiger is zekerlyk wel de ergſte vyand van alle, die den wynſtok beſchadigen, ja wel gantſch den doodſteek geven kan. Dezelve is een zeer kleine zwarte worm, die zeer veel voeten heeft, byna als een zoogenaamde Duyzendbeen. De kop is tamelyk ſpitsachtig en klein; en wyl hy zyn lichaam zeer klein in malkanderen haalt, en ook wederom zeer lang uitrekken kan, maakt hy, als hy uit zyn huisje, uit tere vezeltjes van den wynſtok gemaakt, en als een verwelkt wynſtoks blad uitziende, kruipt, en in de botten wil vreeten, een zeer klein gaatje, dat van de ſcherpzienſte naauwlyks kan worden ontdekt.

Wanneer dezelve voor den dag komt.

Deze worm komt voor den dag, als de wynſtok begint te botten; en eer dezelve bladeren krygt, kruipt hy met zyn huisje dat hy op den rug draagt, en waar uit hy nooit t'eenemaal komt, van de aarde na de wynſtok, en langs den zelven op, gaat op een van de botten zitten, en wyl men hem niet wel van dezelve onderſcheiden kan, zoo vreet hy zich daar in, en holt de gantſche knop zoodanig uit, dat de daar uit ſpruitende ranken en bladeren een gantſche maand later als doorgaans voor den dag komen, en de bloſſem t' eenemaal achter blyft, daarenboven worden de ranken, die nog uitſchieten, zeer mager, teer en zwak, gelyk ook de veelheid der zelve in aanzien van anderen jaren insgelyks zeer gering is.

Is eerſt onlangs bekent geworden.

Voor weinig jaren is dezelve eerſt ontdekt, en bevonden, dat hy voor den wynſtok ſchadelyk was, terwyl men voor heen wel den ſchade zag, zonder dat men eigentlyk de oorzaak daar van uitvinden of bedenken konde. Weshalven ook in den beginne, wanneer men de zelve gewaar wierd, en de een den anderen daar van verwittigde, vele gevonden wierden, die den ſpot dreven, als met een worm, dien zy niet in ſtaat oordeelden, om zulk groot quaat te doen; Terwyl zy echter de goede waarſchouwing in den wind ſloegen, zyn zy eindelyk met grote ſchade wys geworden, en zoeken als nu deze gevaarlyke dieven te zorgvuldiger van de wynſtokken af, om dat zy hebben bevonden, dat een worm alleen binnen den tyd van acht dagen alle botten van een gehelen wynſtok kan opvreeten; Wanneer 'er nu veel zyn, gelyk menigmaal geſchied, zoo is licht af te nemen, wat ſchade dit ongedierte in een wynberg aanrechten kan.

Kan in korten tyd grote ſchade doen.

Wanneer deze worm op den wynſtok aan te treffen.

De tyd echter, wanneer deze worm meeſt en 't veelvuldigſte aan de wynſtokken, en op derzelver botten is aan te treffen, moet zeer naauw des morgens voor of zoo voort na der zonnen opgang in acht worden genomen; want om deze tyd vind men den zelven meeſt; 't welk doet geloven, dat hy by nacht, als het koel is, langs den ſtok opkruipt, na dat hy echter zynen buik gevult heeft, moet hy wegens de hitte van de zon, die voor hem ondraaglyk moet zyn, wyl men by dag heel zelden een van dezelve op de ſtokken vind, of weder na beneden kruipen, of wel in zyn huisje geſcholen, af vallen; derhalven ziet men als nu, dat de ſlaven alle morgen zeer naarſtig na de wynbergen lopen, en deze wormen, waar van men 'er hen eerſt

eenige

eenige moet aanwyzen, om dat zy dezelve anders van de botten niet weten te onderscheiden, afvangen, en de gevondene in een doosje bewaren, en t' huis in 't vuur werpen.

Worden van de slaven opgezocht.

Des Schryvers mening van den oorsprong van dezen worm.

Mynes bedunkens heeft dit diertje zynen oorsprong uit de wynstoksbladeren, die het jaar te voren afgevallen zyn, als welke den gantschen winter door boven op de aarde blyven leggen, en niet onder dezelve gescharrelt worden. Wyl na den vorigen gantschen zomer allerhande diertjes op deze toenmaals groene, jonge en by gevolg als nog zoete bladeren zich hebben onthouden, en zonder twyffel ook haar zaad nedergeworpen hebben, zoo is het wel vermoedelyk, dat het zelve na het ontfangen van het voedzelzap op de aarde bezwangert en levend geworden is; zal ook deszelfs volkome wasdom gekregen, zekerlyk in dezelve gestalte weder worden verandert, als die genen geweest zyn, waar van het zaad gekomen is: exempel hier van de kapelletjes, witjes en andere diergelyke bloedeloze diertjes. Het zy hoe het zy, het is zeker, dat dit ongedierte den wynstok de meeste schade toebrengt.

Sterke Zuidooste wind beschadigt den wynstok.

Eindelyk moet ik nog maar met een woord van den sterken en doordringenden Zuidoosten wind gewagen, welke den wynstok wel niet op gelyke wyze als de veldvruchten, beschadigt, maar nogtans deszelfs vruchten bederft en den zelven schade toebrengt. Want wanneer hy sterk waait, zoo als hy doorgaans doet, en daarbenevens koud is, een teken, dat hy niet ras ophouden zal, zoo breekt hy veel grote en met druiven rykelyk belade ranken, welkers vruchten naderhand tot geen rypheid komen, maar des winters bederven. Dezelve is ook nadelig als hy warm waait, en by gevolg van geen duur is, aangezien niet alleen de bladeren verwelken, en voor den tyd afvallen, maar de beziën zelf verleppen, die van de beschutting tegen de zon berooft, berimpelen, en aan de stokken tot rosynen worden, waar door andermaal de Wyngaardenier schade lyd, dog echter met rosynen verzien word.

Wat verder van den wynplantery te merken.

Voorheen is reeds gezegt, dat de wynstokken geplant en gestoken worden, als de oude worden gesnoeit, 't welk zoo als in mynen vorigen is gemeld, in de maand Augusty is geschied. Als nu zal ik hier by voegen, dat als dan het zap in de stokken komt, zoo als ook in de andere bomen en planten, aangezien als dan aan de Kaap de Lente begint. In de maand van September worden zy groen, en laten hare bladeren zien, en in de daar op volgende maand van October geven zy door den voor den dag komende blossem te kennen, dat men buiten ongemak en schade zoo door het voorgemeld ongedierte, als door het weder, een druivelezing te verwachten heeft.

Nieuwgestoke wyn planten vatten ras.

Deze nieuw gestoke en geplante wynstokken, als zy het jaar te voren in de aarde hebben gelegen, gelyk voorheen is bericht, hebben reeds bladeren en kleine ranken; wanneer zy ook na het snoejen zoo versch gestoken worden, krygen zy nochtans het zelve jaar bladeren en ranken, van dewelke of schoon'er eenige duizend worden geplant, nogtans naauwlyks 10 van hondert, ja zelfs minder, bederven. Het volgende jaar worden de ranken na het snoejen, het welk alle jaren geschieden moet, niet alleen sterker en dikker, maar zy dragen ook in het daar op volgende derde jaar reeds zoo veel vruchten, als een wynstok in Duitschland na verloop van vyf jaren zoude konnen dragen, hangende in het vierde jaar doorgaans zoo vol vruchten, als men naderhand

Brengen ras vruchten.

 alle

alle daar op komende jaren te hopen heeft.

De tyd der druivenlezing.

Wanneer nu de tyd van de Druivelezing aannadert, 't welk doorgaans in 't laatst van February is, en in Maart gecontinueert en besloten word, zoo heeft men niet te vrezen, dat alvorens tusschen het snoejen der wynstokken, en het lezen der druiven de arbeid groot zy; want dat dezelve op verre na zoo veelvoudig en moejelyk niet zy, als die by de koornoogst, zulks weten de Europeaansche Wyngaardeniers ook wel, om dat de wynstok na het planten en snoejen niets meer vereischt, dan eens omgespit, en het uitspruitend gras afgestoken te worden. Mist word hen alle drie jaren maar eens gegeven, 't welk daarentegen op het koornland alle jaren vereischt word. Hier aan de Kaap heeft een Wyngaardenier het hakken der stokken en het opbinden aan palen ook niet eens van noden, wyl verder niets daar aan word gedaan, dan het geen reeds gezegt is. De palen zouden ook maar vergeefs zyn, om dat de wind de stokken nevens de palen omver zoude rukken; gelyk men dan de hoge ranken liever affnyd, als dat men dezelve staan laat, om dat de wind hen ook beschadigt, wordende deze arbeid, die doorgaans in November word verricht, door de Wyngaardeniers alhier, toppen, genaamt. Hier door word de gantsche wynberg van boven afgesneden dat hy gantsch vlak schynt, welkers hoogte ook niet veel boven drie voet bedraagt.

Wynplantery vereischt weinig moeite.

De druivelezing is doorgaans ryk.

De druivelezing zelf is niet tegenstaande de grote schade, welke een Wyngaardenier van de bovengemelde insecten en door andere rampen dragen moet, zeer ryk, aangezien een ieder wynplanter zyne vaten, hoe veel in getale, jaarlyks zekerlyk vol bekomt, gelyk dan van hondert stokken doorgaans een emmer vol Most geperst word; derhalven worden als nu reeds altyd eenige duizend grote Rynlandsche emmers van 6 in een voeder, geperst; en is by het perzen van den wyn niets te erinneren, om dat het zelve zoo als in Europa geschied; ten waar men wilde zeggen, dat ieder wynstok-planter alhier zyn byzondere pers hebben moet, en als zy wegens gebrek van hout, dat gelyk reeds zoo dikwyls is aangehaalt, daar toe uit Europa moet komen, met geen pers verzien zyn, zoo moeten zy in dat geval een vat, vier diergelyke emmers houdende, in plaats van een pers gebruiken.

Hoe de most bewaart word.

De uitgeperste Most word zoo voort in vaten gedaan, alvoorens met bereidzel of lucht klaar gemaakt; waar by men dient te weten, dat zy by roden wyn geen zwavel konnen gebruiken, wyl dezelve de verf beneemt; zy nemen derhalven maar een of twee muskate noten, en laten ze als de zwavel in het vat branden. Wanneer nu deze Most door het gisten wyn is geworden, word hy kort daar na van den wyndroessem op andere vaten overgestoken, ten einde hy niet iets scherps van de moer aan zich neme, en zoo als zy zich verbeelden, zuur worde, maar zyn natuurlyken smaak en zoetigheid behouden moge; hoewel my dunkt, dat hare hypothesis of onderstelling van zuur worden valsch is, door dien ik te Drakensteen by de Fransche inwoners wyn heb gedronken, die van 't begin tot byna een half, ja ook wel een rond jaar op de moer gelegen, en nogtans niets van den natuurlyken smaak verloren had.

Aanmerking des Schryvers van den wyndroessem.

Daar en tegen heb ik bevonden en bespeurt, dat de wyn op de moer veel meer kracht en geest tot zich neemt, dan als hy overgestoken is. Daarenboven krygt hy dan ook een kleinen zeer aangenamen rhynschen smaak, 't welk

my

my doet denken, dat de Wyngaardeniers aan de Kaap of de rechte behandeling der wynen niet verstaan, of dat zy hier in den groten hoop volgen, en ook doen zoo als de meesten gewoon zyn.

Hoe de wyn anders bewaart word.

Na dat de wyn alzoo van het eerste vat op een ander overgestoken is, zoo bereiden zy den zelven in de derde of vierde maand daar na; dat is, zy nemen vislym, laten dezelve in een vat met water weken, en tot pap of lym worden, het water afgegoten, wringen zy dien lym door een doek, ten einde geen vuiligheid mede in den wyn kome; vervolgens gieten zy 'er een weinig wyn by, en mengen het onder malkanderen, en eindelyk gieten zy het in een vol wynvat; en roeren den wyn met een hout wakker door malkanderen, en laten hem alzoo leggen.

Hoe dezelve klaar gemaakt word.

Wanneer nu deze vislym zakt, neemt zy de overige onzuiverheid van den wyn met zich na den grond, en maakt alzoo den wyn helder en klaar; wanneer men echter bevind, dat de wyn nog niet t'eenemaal klaar is, zo gieten zy zand, warm gemaakt, daar in, en dwingen daar door deze onreine delen, dat zy nevens het zand, den grond zoeken; daarbenevens weten zy zekere geheimen of kunstjes, waar van zy zich bedienen, om den wyn schoon te krygen, en welke zy aan niemand openbaren, of zien laten.

Opvullen geschied zelden aan de Kaap.

De wyn aldus bereid, vullen zy het vat, slaan het toe, en laten het zoo leggen, tot dat het ontstoken of verkogt word. Daar zyn 'er weinig, die om het aanvullen denken; ondertusschen dragen zy zorge, dat naar verloop van het jaar, wanneer de blossem begint te komen, een opening gemaakt of den wyn lucht gegeven werde, ten einde de bodem niet uit het vat springe, om dat de wyn om dien tyd begint te werken; ook geven zy hem alle jaren, als hy niet verbruikt is, een ander vat, en maken het zelve als dan weder vol; 't welk zy tot in het vierde of vyfde jaar achtervolgen.

Gebrek en kostbaarheid der wynvaten.

Het gebrek aan vaten of fustagie is zekerlyk het grootste ongemak; 't welk de Wyngardeniers meest drukt. Want vermids de duigen uit Holland moeten komen, zoo zyn zy niet alleen, gelyk licht is te begrypen, zeer duur, maar wanner 'er al eenige komen, zoo zyn ze in een ogenblik weg, en maken derhalven het vaatwerk deels ongelovelyk duur, en ook zeer schaars; om dies wille moet de wyn byna alle jaaren t' eenemal, of voor het grootste gedeelte, en tot op eenige weinige vaten uit gedronken of verkogt worden; en in dit geval brengen de schepen een groot voordeel aan, wyl dezelve altyd een groote quantiteit mede nemen, en na andere plaatzen, voornamelyk na de Indien voeren, alwaar zy, om dat hy hier niet al te hoog komt te staan, door dien zy voor een emmer naauwlyks acht tot 10 Ryxdaalders betalen, wederom een tamelyke winst doen, en behalven hunne vryen drank een groot voordeel in haar zak steken.

Veroorzaakt dat men den wyn ras verkopen moet.

Indien de menschen alhier zoo veel fustagie hadden, of dezelve zoo gemaklyk konden bekomen, als in Europa, zoude vele haar wyn zoo ras niet verkopen, voornamelyk de geene, welke het geld ontbeeren, en na een goede gelegenheid wachten konnen. Zodanige zouden den wyn wel twee, drie en meer jaren laten leggen, om dat zy verzekert zouden zyn, dat haar kapitaal daar door niet verminderen zoude, daar zy in tegendeel nu maar haar best moeten doen, om zich dezelve quyt te maaken, ten einde ledig vaatwerk te hebben, als de tyd van de druivelezing wederom aannadert.

Want

Zoude anders nog beter worden.

Want by aldien de wyn ten minsten twee jaren konde oud worden, zoude hy niet alleen in kracht ongelooffelyk toenemen, en zeer schielyk de geene, welke hem sterk drinken, of anders liefhebbers van goede wynen zyn, dronken maken, maar hy zoude ook zyn Kaapschen smaak veranderen, en niet meer na Kaapschen wyn, maar na Kanarische Sect hellen; gelyk my dan zeer wel bewust is, dat ik aan eenige, die zoo oud waren, diergelyken lieflyken smaak zeer natuurlyk en met 't grootste vergenoegen hebbe bevonden; ja de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell heeft my eens in den jare 1706 uit zyn eigen kelder een vyf of zesjarigen wyn laten proeven; van den welken ik wel met waarheid mag zeggen, dat ik niet wist, waar voor ik hem zoude drinken; aangezien hy op de tong een prikkelend en en rhynsche smaak had, en den zelven drinkende, kon men de Kanarische Sect geur zeer eigentlyk en met groote nadruk daar in gewaar worden.

Exempel daar van.

Des Schryvers gedachten daar by.

Toenmaals quam my de geschiedenis te binne van een Reiziger, die een groot liefhebber van goede wyn was, en derhalven overal zyn knecht vooruit zond, om de wynen uit te proeven, met order, dat hy goede wyn aantreffende, het huis met het woortje *Est* brandmerken zoude; vermids nu deze Heer na verloop van eenigen tyd overleed, en de knecht dit grafschrift maakte: *Est*, *Est*, *propter nimium Est*, *Dominus meus mortuus est.* dat is:

Puik! Puik! was d'oorzaak van
myn Heer zyn dood;
Om dat hy 't Puik, Puik wat te
veel genood!

Zoo dacht ik onder het drinken, dat deze wel in staat zoude zyn, om een diergelyke werking te doen, als men zich dagelyks daar in wilde te buiten gaan; ondertusschen moet ik bekennen, dat dezelve matig gedronken, een zeer aangenamen wyn was, om dat zoo wel de verf als de reuk zoo goed waren, en de zinnen streelden, als de smaak zelf.

Wanneer de druiven ryp worden.

In den beginne van dit Hoofdstuk, wanneer ik aangevangen heb, van de wynen te handelen, heb ik gezegt, dat de druiven in February ryp worden, gelyk zulks ook de waarheid is; vermids 'er echter een zoort word gevonden, die eenigzins vroeger ryp word, en derhalven vroege druiven genaamt worden, zoo moet ik nog erinneren, dat men ze reeds in 't laatst van January of in 't begin van February heeft, en zyne lust over de maaltyd of buiten dezelve reeds daar mede boeten kan; edog zy zyn in zulke overvloed niet als de anderen, behalven dat zy ook zoo goed niet zyn om te perzen, om dat de schil van de beziën zeer dik, en 'er niet veel zap in is, welke zap daarenboven geperst, licht afvalt, en zuur word; derhalven word 'er geen wyn van geperst, maar by 't gewigt verkogt aan de gene, die ze hebben willen, om te eeten.

En hier mede heb ik nu insgelyks het nodige van den wyn, en hoe dezelve behandelt word, met korte woorden bygebragt; nu zal ik nog het overige van de tuinen, derzelver vruchten, en behoorlyke aanqueking, als waar uit nevens het reeds voor heen gemelde, de algemene vruchtbaarheid des lands, handtastelyk voor oogen gestelt word, zoo kort als mogelyk, hier by voegen. Waar by zich dan voor alle dingen het onderscheid, welke onder de Tuiniers van de tuinen gemaakt word, gade te slaan opdoet, welke is, dat alle tuinen worden afgedeelt in Bogaarden, moes-tuinen,

Afdeling der tuinen.

nen,

nen, en Bloem-tuinen. Deze laatste heb ik reeds in mynen voorgaanden gezegt, dat ik ditmaal niet aanroeren zoude, om dat zy eigentlyk het *Regnum Vegetabile* uitmaakt, maar dat ik op een andere tyd omstandiger en recht uitvoerlyk daar van handelen zal.

Keuke-tuin.

Van de keuke of moes-tuinen dient men alzoo te weten, dat niet alleen een ieder een zodanigen tuin heeft, maar dat derzelver vruchten of kruiden meest met de onze enerlei zyn; gelyk dan het zaat, dat hier in de aarde wort geworpen, meest uit Europa herwaards gebragt word; edog dient aangemerkt te worden, dat na verloop van drie jaren het zaat van die vruchten gewonnen, t' eenemaal verandert en verwildert, zoo dat men dien volgens alle drie jaren weder om versch zaat schryven en uit Holland alhier te gemoed zien moet.

Moeten alle drie jaren nieuw Europisch zaat hebben.

Wanneer het zaat gezaait en verplant word.

De tyd echter om dit zaat te zaajen, is doorgaans in het laatst van de maand van Mey, of in 't begin van Juny; wordende de kruiden, die plegen verzet te worden in Augusty verplant, alwaar zy dan, wyl de grond de voorgaande Maanden van Juny en July door den menigvuldigen regen overvloedig vogtig geworden is, dat hy 't wel een weinig uithouden kan, en boven dat, als het al te droog zoude worden, door ander bron of beek water, dat doorgaans naby en om dezen tuin is, kan begoten worden, zeer heerlyk wassen, zoo dat men alhier meest grooter en aangenamer vruchten of kruiden heeft, als in Europa zelf.

De vruchten worden zeer goed.

Want zy wassen op deze wys niet alleen veel lichter en beter als in Duitschland, maar men heeft ook, wyl de winter maar in regen en niet in grote vorst, felle koude of lang leggende sneeuw bestaat, wegens de doordringende zonne-hitte geene kachels of Oranje-huizen, veel min mistbakken van noden, welke deze kruiden en vruchten uitbroejen, en voor den tyd ryp maken; weshalven zy niet alleen veel aangenamer, zappiger en lieflyker van smaak zyn, maar zy worden daar benevens ook veel groter, en gantsch niet ongezond, of schoon men zich een wynig daar in te buyten gaat, en een goede portie daar van te gelyk nuttigt.

Zeer grote kool.

Om van het een en het ander gewag te maken, ten einde om de waarheid van het reeds gemelde aan den dag te leggen; het is niet alleen gewis, dat zoo wel de blaauwe of rode, ook zoo wel de gemeene als andere kool, onder welke laaste de bloemkool, waar van het zaat uit het eiland Cypres word gebragt, zoo als ook de Savooikool te rekenen is, veel groter word als in Europa, aangezien 'er witte kolen worden gevonden, die het stuk ruim dertig, ja veertig pond wegen; ja hy word ook aangenamer van smaak, zachter en malzer, eigenschappen, welke de vruchtbaarheid van een land te kennen geven.

Pompoenen waar toe die dienen.

Van de Pompoenen, zoo als die in Oost-Indien genaamt worden, is het zelve te melden; dezelve worden meest van de slaven, en zeer weinig van Europeaanen, als die veel betere keuke kruiden hebben, genuttigt. De Europeanen, die dezelve eeten, doen zulks of om een verandering, of om dat zy 'er graag na zyn. Die zich op schepen bevinden, alwaar zy niets anders konnen bekomen, moeten die wel uit nood orberen, om dat de andere keuke-kruiden, die zy met zich voeren, tydig worden gegeten, ten einde zy niet door de grote hitte en verandering van de lucht verrotten, en te loor gaan zouden; derhalven nemen zy een tamelyke menigte daar van met zich op reis, om dat zy zeer lang goed gehouden, en na de consumptie van de andere by de overige scheeps-spyzen nog zeer wel kon-

Verstrekken een scheeps-spys.

konnen genuttigt en tot gezondheid gebruikt worden.

Meloenen en konkommers zyn voor de gezondhyd niet nadelig.

Wat zal ik zeggen van de water en Zuiker-meloenen, welke aldaar insgelyks veel groter, zoo als ook in groter menigte als in Europa vallen, en nogtans aan de gezondheid geene de minste schade toebrengen? Wat zal ik van de grote konkommers melden, die in Duitschland zoo zwart worden gemaakt, dat men voor een spreekwoord zegt dat een konkommer-slaat met oly, azyn en peper klaar gemaakt, nog niet goed genoeg is, om weg geworpen te worden, vermids men meent dat ze zeer ongezond zyn; daar dezelve echter aan dit Voorgebergte in grote menigte genuttigt, aan de gezondheid niet nadelig zyn, maar daarentegen onuitgedrukt zeer gezond zyn, gelyk ik zelf menigmaal heb bevonden, wanneer ik een brave schotel vol by my gestoken heb.

Ik gaa met voordacht nog vele andere verby, die de gezondheid even zoo weinig beschadigen, als de gene, waar van als nu gewag gemaakt is. Ik zal derhalven nog maar van twee, aan vreemdelingen in Duitschland gantsch onbekent, aantonen, dat dezelve insgelyks alhier zeer gezond en lekker, ook groter en schoner wassen, als zy in haar eige vaderland doen of gedaan hebben. De eene is een zoort van slaat, door de inwoners zoo wel hier als op andere plaatzen Porcelein genaamt. Hy valt overal, voornamelyk echter op het eiland Ascensan, alwaar de Prooft en Koninglyke Deensche Zendeling Ziegenbalg, achtervolgens deszelfs kort verhaal van zyne reis uit Indie na Europa, pag. 11. dezelve gezien en gegeten heeft; en dan op het Taxen-eiland, ontrent 30 mylen van de Kaap, na by den haven van Saldanha. Op beide die plaatzen vind men denzelven zoo overvloedig, dat men dikwyls het volk van de schepen daar mede genoegzaam verquikken, en in plaats van andere kruiden, ververschen kan.

By welke spys ze goed en gezond is.

Deze porcelein-slaat by schaape vleesch gekookt, verstrekt een zeer goede en gezonde spys, krygt ook een ongemeen aangenamen smaak. By gebrade konynen, smaakt hy, met oly en azyn klaar gemaakt, insgelyks aangenaam, en bekomt den zieken niet qualyk; deze salaat echter voorheen een weinig met de konynen gekookt, verstrekt voornamelyk zodanige, die op een lange rys de scheurbuik overgewonnen, en sterk daar mede behebt zyn, een geneesmiddel.

De andere vreemde tuin-spys, die uit Oost-Indie hier gebragt word, en als nu zoo goed als in haar eige vaderland, ja by aldien men den Heer George Meister in zynen Oost-Indischen Lust-gardenier pag. 102. mag geloven, veel beter aan dit Voorgebergte als in Oost-Indie zelf wast. Dezelve word overal by de Indianen, zoo als ook op het eiland St. Jago, alwaar ik ze ten eerstenmale gezien en gegeten heb, Bottatas genaamt, zynde een witte knol of raap niet heel ongelyk, behalven dat deze van onderen spits toeloopt, en de Bottatas even dik blyft. Van dezelve zyn'er twee zoorten, namelyk eene, die van buiten gantsch wit is, als een witte raap; de andere is daar en tegen van boven van een hoogrode roose verf, zoo als in Duitschland de zomer-radys; de roodverwige zyn de beste.

Bottatas wat voor een vrucht.

De grootte van deze Bottatas-wortel overtreft een witte raap zeer veel; want zy weegt doorgaans 6, 8, ook wel 10 pond, diergelyke de witte rapen bezwaarlyk ergens in de waereld wegen zullen, ten minsten heb ik ze nergens van zulke grootte gezien; derhalven konnen een tamelyke menigte menschen aan drie of vier haar genoegen eeten, of schoon

Is tamelyk groot.

schoon haar buik nog zoo hol is, of zy anders lustig schaften konnen, wyl zy voor zich zelven zeer verzaden, en daar benevens zeer voedzaam zyn.

Verzaden zeer.

Hoe ze genuttigt word.

By schaap of hamel-vleesch gekookt, smaken zy uitstekent wel, en byna als aardappels, behalven dat zy zoo zwaar niet te verteeren en ook zoo windrig niet zyn. By visch konnen zy ook gevoeglyk worden gegeten, en zyn zy zeer aangenaam, in zuiver en schoon putwater gekookt, en aldus daar toe gegeten, na dat dezelve echter voorheen met vischnat bedropen en doorweekt zyn. Zy zyn nogtans 't aangenaamste en lekkerste, onder de assche gebraden; bekomende als dan byna den smaak van gebrade kastanjes, en word dezelve nog veel beter, als men deze Bottatas-wortel nog warm, overlangs in twee byna gelyke delen snyd, dezelve op frissche bladeren legt, en aldus laat uitwazemen, wanneer men het binnenste van deze wortel van de van buiten hard gebrande en gebrade huid of schil zoo veel te beter kan afscheiden, dat men niet te gelyk iets van het gebrande, en de assche zelf mede in den mond krygt.

Hoe de Bottatas-wortel voortgeplant word.

Deze Bottatas-wortel kan op twederlei wys worden voortgeplant; namelyk of door de ranken van het loof, die langs de aarde lopen, en bladeren hebben, welke de Malva of klaprozen niet ongelyk zyn. Wanneer de wortel uitgegraven word, zoo neemt men deze ranken van het veld weg, en bewaartze, tot dat de tyd om nieuw te planten, aankomt; welke doorgaans de maand van Augusty of September is, en worden als dan de ranken, eenige ellen lang, als een ring gewonden, tot dat men een stuk t'eenemaal als een cirkel in malkander gevlochten heeft; vervolgens maakt men een rond gat, ontrent een halve voet diep in de aarde, en legt de gevlochte ranken daar in, bedekt dezelve met aarde, en laat ze groejen.

De twede wys om deze wortel te planten.

De twede manier om deze Bottatas-wortel te planten, is, dat men de vrucht of de Bottatas-wortel zelf neemt, en in schyven ontrent als een komkommer, dog iets dikker snyd, dezelve in de aarde steekt, en wassen laat. Beide deze manieren zyn goed bevonden; de twede hebben daar na de inwoners alhier zelf geprobeert en insgelyks goed bevonden, gelyk dan beide manieren nog alle jaren wel slagen, of schoon zy niet als hop worden gekapt, zoo als de gemelde Meister loc. cit. schryft, dat op het eiland Java, de Malaksche en Malabaarsche Kusten geschieden moet.

De Schryver wil de boomvruchten af handelen.

Vele andere kruiden en wortelen ga ik voorbedachtelyk met stil zwygen voorby, om dat ik my buiten dat lang genoeg in deze materie heb opgehouden; voornamelyk echter, om dat niet alleen de Europeanen maar ook de Hottentotten zich met voordeel van dezelve bedienen, weshalven dezelve evenwel nog zullen moeten voorkomen; ten dele als ik van het *Regnum vegetabile* in een byzonderen brief handel, deels ook wanneer ik van de Hottentotten schryf, en in 't byzonder van hare gewone spys spreken zal. Als nu zal ik achtervolgens myne beloften, nog van de boomvruchten gewag maken, en aantonen, dat hier ook geen gebrek, maar een veel groter overvloed zy, als in Duitschland of ergens in Europa, en dat dezelve de gezondheid, ook zelfs veel daar van gegeten, in genen dele beschadigen.

Afdeling der Afrikaansche bomen.

Vooral is het nodig, dat ik van de Afrikaansche bomen, die het zelve voor haar vaderland kennen, boven heen erinnere, dat zy uit de natuur of onvruchtbaar zyn, als in Europa de dennen, lin-

linde en wilgebomen, of wel zulke vruchten dragen, die nooyt een Europeaan heeft gegeten of konnen eeten, of schoon de Hottentotten zich daar van bedienen, gelyk te zyner tyd omstandiger zal worden aangetoont. Die echter uit andere gewesten, als Europa en Asia herwaards zyn gebragt, zyn of uit de vruchten of uit derzelver binnenste kern en zaat voortgeteelt, en als nu alomme in een grote menigte te vinden; alzoo dat men by een matig vrucht-jaar, als de wind maar de helft van de vruchten aan de bomen laat, nogtans voor de inwoners en ook voor een goed deel schepen genoeg heeft.

Derhalven zyn het louter vreemde bomen, die de Europeaansche inwoners alhier een laafnis, verversching en verquikking moeten verstrekken, welke ook zekerlyk zulke aangename vruchten leveren, dat men ze naauwlyks beter, ja menigmaal niet zoo goed in haar eigen vaderland vind; diergelyke zyn meest alle navolgende, welker cultuur echter niet zoo veel arbeid, nog zoo lang tyd, als in andere landen, voornamelyk in Duitschland vereischt. Want als men hier het zaat, of de vrucht zelf, waar in het zaat zich onthoud, in de aarde steekt, zoo kan men vasten staat maken, dat 'er niet lang daar na een boom van diezelve zoort zal uitspruiten; gelyk dan by voorbeeld, de Amandelboom uit de Amandelpit, ontrent 6 weken met zyne harde schaal in de grond gestoken, voortreffelyk voor den dag komt, en hope geeft, dat hy wel slagen, en goede vruchten dragen zal, als hy maar op den rechten tyd, dat is, het volgende jaar, of ten langsten over twee jaar, verplant word.

Hare cultuur is licht.

Exempel van den Amandelboom.

Als men geen vruchten, of zaat van een zeker boom kan bekomen, welke men gaarn overvloediger wilde voorttelen, of dezelve ook niet daar aanhangen wil, zoo snyd men maar een tak van den boom, mids dat het geen water-loot is, maar reeds vruchten heeft gedragen, gelyk tog alle jaren moet geschieden, als men goede en vruchtbare bomen wil houden. Deze tak steekt men in de aarde, en men kan staat maken, dat hy wortels maken zal, gelyk 'er dan van hondert naauwlyks tien mislukken, en uitgaan. Zodanige zyn by voorbeeld, de Quee, Vyge, Persike, Aprikoze en vele andere bomen, van welke, zoo als ook van verscheide anderen, men reeds genoegzaam de proef genomen heeft.

Hoe de bomen zonder zaat voortgeplant worden.

Van welke het voornamelyk geschied.

De derde wys, om vele bomen met weinig moeite en koste voort te brengen, en aan te queken, geschied door het bekend oculeren en enten; en deze beide manieren slagen hier ook zoo wel, dat 'er zelden een van achterblyft; en heb ik zelf gezien, dat van alle bomen, die of dode takken hadden, of waar in het zoo genaamde vuur of de brand was, vermids zy van buiten gantsch zwart wierden, en vervolgens uitgingen, deze gemelde takken afgezaagt, en daar na in derzelver plaats kleine takjes geënt zyn; die schoon men ook op zodanigen afgezaagden tak drie takjes plantte, alle zeer wel gelukten, en weinig jaren daar na niet alleen veel hout maakten, maar ook rykelyk vrucht leverden; en gaat dit zoo voorspoedig in zyn werk, dat 'er zelden twee van hondert mislukken, en den arbeid verloren laten gaan, ten zy men geen rechte kennis daar van had.

Oculeren en enten.

Deze als nu gemelde geplante, gestoke en geënte bomen slagen hier ongemeen wel; nog veel beter en aangenamer echter is de vrucht, welke men doorgaans in het derde, of ten langsten in het vierde jaar daar van te verwachten heeft;

Daar door bekomt men goede vruchten.

heeft; gelyk my dan zeer wel is bewuſt, dat ik op vele plaatzen, voornamelyk aan de Steenbergen, by den Heer Nicolaas Oortman en in Hottentots-Holland by den Heer van der Heyde, zoo als ook op Sorg-vlied, by den Heer Johannes Mulder, geweze Landdroſt, zeer dikwyls en menigmaal van diergelyke aangename vruchten gegeten heb.

Grote tuin van de Compagnie aan de Kaap.

Edog het geen ik tot nu in 't algemeen van alle tuinen hebbe gezegt, zal ik nu in 't byzonder aantonen van den ongemeen groten, ſchonen, treffelyken en fraajen tuin van de Illuſtre Compagnie; dien zy in de Tafel-valley aan gene zyde van de kerk en het zieken-huis aangelegt heeft, en waar in ik het geluk en de hoge gunſt hebbe genoten, om drie jaren te wonen, mids dat ik niet verplicht zal zyn, om den gantſchen tuin, 19 morgen groot, te beſchryden, aangezien zulks een byzonder en wydlopig Hoofdſtuk zoude vereiſchen, maar om alleenlyk aan te tonen, welke bomen op gemelde driederhande wys daar in aangequeekt, en gewonnen zyn.

Heeft ſchone Aprikozen.

Hier vind men behalven een byzonder park of vierkant, tot aanqueking van jonge bomen geſchikt, langs de muur op een ry geplant de ſchoonſte Aprikozebomen, die zeer vele en grote vruchten geven, welker aangename gele verf tuſſchen de groene bladeren een overfraaje ſchakering maakt; de aangename ſmaak echter van de vruchten zelf, het hart een treffelyk laafnis, en den mond een ongemene lieflykheid verſtrekt. Tuſſchen deze vind men de grote, hoge, en breed uitſtrekkende Amandelboomen, welke het gezigt een ſchone verandering, derzelver vruchten den ſmaak een byzondere aangenaamheid, en het lyf en treffelyke verſterking te wege brengen.

En Amandelbomen.

Ook donker rode perziken.

Tuſſchen de Alleën of Lanen, van Campher, Jenever en vele andere vreemde, meeſt Afrikaanſche bomen geplant, en verciert, ziet men op byzondere vakken de ſchoonſte donker-rode Perziken, zoo groot en aangenaam van ſmaak, dat ik twyffel, of zy op een ander plaats wel beter zouden konnen waſſen. Naaſt deze ſtaan de heerlyke en lieflyke Granaatappelbomen, welker vruchten zoo cierlyk in 't oog vallen, dat men niet moede word, om dezelve te zien. Wanneer echter de mond van der zelver inwendige zappige en bloedrode kernen of pitten bevochtigt word, gevoelt men zekerlyk wat ongemeens in dezelve, 't welk en zeer lekker en heel gezond is; gelyk dan zelfs de ſchaal gedroogt, zeer goed voor de rode loop, een zeer gemene en geweldig in zwang gaande ziekte in Ooſt-Indie, te gebruiken is.

En Granaat-appelbomen.

Sinâs, Limoen en Oranje-appels, enz.

Wat zal ik van de velerhande gele vruchten zeggen, die in dezen tuin overvloedig en in een grote menigte worden gevonden, welke men of Sinaas-appelen, of Limoenen, waar van ik de beſte op Drakenſteen, by François du Toit gezien en gegeten heb, of Oranjen-appels, of Citroenen enz., noemt, welke alle deels aan de grootte, deels ook aan hoger en bleker verf te kennen en te onderſcheiden zyn. Wat my aanbelangt, my dunkt, dat ik beter zal doen, daar van ſtil te zwygen, dan veel woorden te maken, om dat tog veel Auteurs overvloedig daar van melding gedaan, en het nodige daar van bekent gemaakt hebben.

Wat deze tuin anders voor vruchten.

Aldus wil ik ook niet van de Japanſche rode, en tuſſchen de groene bladeren zeer wel afſtekende Appelen, zoo als ook van de grote *Pompelmuſen*, gelyk de Hollanders dezelve noemen, of van de Maleiſche of andere Indiaanſche *Matſchanen* niets gewagen, wyl my als nog bewuſt is,

 in

in den Ooſt-Indiſchen kunſt en Luſt-Gaardenier van den Heer George Meiſter pag. 85 genoegzame waarachtige naricht daar van gevonden te hebben, weshalven ik den Lezer, kortheids halve daar hene wys. Nog minder wil ik veel woorden van Mispelen, Okkernoten, Queën, Appelen, en Peren maken, enz., vermids derzelver natuur aan de Europeanen buiten dat genoegzaam bekent is, hoewel by alle deze vruchten te erinneren is, dat zy hier aan de Kaap veel groter en ſmakelyker waſſen als in Europa, haar eerſte ſtamhuis zelf.

Hoge en grote Kastanje-bomen.

Van de Kaſtanje-bomen zeg ik alleenlyk, dat deze de hoogſte en grootſte bomen zyn, die in dezen gantſchen tuin worden aangetroffen. Zy beſlaan ook een byzonder perk, ontrent een morgen groot; het welk dit byzonder gemak heeft, dat men onder de ſchaduwe van deze boom zoo wel voor de ſtekende zonne-hitte bedekt ſtaan, als ook voor den vervaarlyken ſterken Zuid-ooſten wind beſchut en onbeſchroomt blyven kan. En is dit perk wegens dat zelve gemak te bequamer tot allerhande lyfs-oeffeningen, kegelen, danzen, enz., gemaakt, aangezien het zelve met tafel en banken, zoo als ook met een vierkant fondament is verzien, waar op de kegels ſtaan konnen, ten einde daar door het perk niet ongelyk zoude worden gemaakt.

Vruchtbaarheid van dezen tuin.

Wanneer de vruchten van deze bomen ryp zyn, vind men jaarlyks een zulke menigte, en daar onder die uit de buitenſte ſchaal op de aarde vallen, dat men zich billyk verwonderen moet. Zy zyn zoo goed als de Europeaanſche, behalven dat men ze zoo lang niet bewaren kan als in Europa, om dat zy eenigen tyd leggende, taai worden.

De velerhande zoorten van vygen, die men in dezen tuin vind, zyn ongemeen lieflyk en groot, voornamelyk zyn echter de grootſte en zekerlyk ook de beſte, de genen, welke men Piſang noemt. Zy waſſen aan een plant, die alle jaren, als zy hare vruchten heeft gedragen, omvalt, verwelkt en verrot; uit haar wortel ſpruiten dikwyls twee, drie en meer jongen, die insgelyks ten eerſten als haar eerſten ſtam, vruchten voortbrengen, en daar na omvallen en verleppen. De ſtam beſtaat uit geen hout, gelyk anders wel de bomen hebben, maar in bladeren, welke zeer groot en breedt, zoo dat een man zich daar in zoude konnen rollen, of om duidelyker te zeggen, 6 of 7 ellen lang en 2 ellen breedt zyn; ſluiten van onderen op in malkanderen, en maken al zoo een ronden ſtam. De bloei beſtaat uit 4 grote bladeren, die by wyze van een klok in elkander ſluiten, en voor aan de ſteel, waar aan 50 en meer vygen hangen, en derhalven langer als een arm is, te gelyk met de vruchten voor den dag komt, ook daar aan blyft hangen, en niet afvalt, tot dat de vrucht wil ryp worden, die blaauwachtig of liever purper-rood is.

Piſang-vygen.

Hebben zeer grote bladeren.

Haar bloeſem.

Meiſters bericht van deze vygen.

De hier voor aangehaalde George Meeſter loc. cit. p. 80 ſeq. bericht, dat de Kriſtenen in Syrie van deze vrucht geloven, dat het dezelve zoude zyn, waar van onze ſtam-ouders in 't Paradys, Adam en Eva gegeten hebben, welke in de H. bladeren Appel genaamt word, en wierd ze derhalven by de Heidens Paradys-Appel genaamt, en waren de Portugezen byna van het zelve gevoelen, om dat ze door midden geſneden, van binnen een donker kruis vertoont, weshalven zy ook het ſnyden voor een grote zonde achteden, en liever zagen, dat men ze aan ſtukken brak.

Nog een ander dat de Schryver wederlegt.

Ik laat dit gevoelen voor het geen het zelve is; ik zegge nogtans, dat het gevoele van den Heer Meeſter zelf my nog minder

der aanſtaat, wanneer hy op de gemelde plaats meent, dat deze vruchten, wyl zy aan een ſteel by malkanderen, en aldus als druiven waſſen, dezelve druiven zouden zyn geweeſt, welke de Verſpieders van Joſua uit het beloofde land aan een ſtok in het Leger by Joſua zouden hebben gebragt; want hoe zou ik zulks konnen goed keuren, daar gantſch geen zap daar in is, gelyk in de druiven moet zyn? men vind veel zap, zoo als de vygen ook hebben, maar niet de eigenſchap van die der druiven.

Des Schryvers gedachten daar van.

Andere oorzaken gaa ik voorbedachtelyk met ſtilzwygen voorby; houde my nogtans gantſch verzekert, dat het een vyg is, gelyk zy dan ook van binnen een merk als andere vygen heeft. En is ze miſſchien wel eerder de vrucht, welke Gen. XXX. 14, 15, 16. zoo als ook Cantic. Canticor. VII. 14. Dudaim genaamt word, die echter de geleerde Heer De Geyer in Comment. *ad Cant. Cant. h. l.* voor een bloem, en wel voornamelyk voor een lelie heeft willen houden, hoewel alles zonder grond. Veel waarſcheinlyker daarentegen verſtaaat de voortreffelyke en grondgeleerde Heer Jobus Ludolfus in deszelfs *Comment. ad Hiſtor. Æthiop.* pag. 139. ſeq. door de Dudaim de vrucht, Piſang genaamt, alwaar hy deze mening wydlopig uitvoert.

Wat van de Guajavos-boom te merken.

Ik moet hier nog gewag maken van een boom, die zeer fraai is, en by de Indianen zoo wel als Europeanen, welke hem doorgaans van de eerſte aldus hebben horen noemen, Guajavos genaamt word. Deszelfs vrucht, die ryp werdende, geel-groen van verf is, is een appel niet heel ongelyk. Het binnenſte is zoo geel als was, waar in veel zaat-korrels gevonden worden die langwerpig rond en wit van couleur zyn, even als de komkommers, die ook veel zaat in zich bevatten, 't welk echter veel groter is. Het zaat van de Guajavos is gantſch klein, byna als linze. De ſmaak van deze vrucht, is ongemeen aangenaam, en zappig; de korrels, die niet worden aan ſtukken gebeten, zyn als kerzen-ſtenen, die met de *excrementi* weder afgaan, daar na wortel vatten, en tot jonge bomen opſchieten.

Deszelfs vrucht.

Deszelfs ſmaak.

De Schryver heeft de vruchtbaarheid van het land boven heen bewezen.

Niets meer zal ik nog van dezen nog van andere bomen hier by voegen, om dat ik my reeds lang genoeg daar mede opgehouden, ook myn woord ſtand gedaan en bericht heb, wat van de vrugtbaarheid van het land boven heen te weten nodig is. Dezelve zal nog klaarder aan den dag worden gelegt, als ik voortaan van de drie ryken der Natuur bericht geve, gelyk ik vaſt hebbe beſloten, om in 't kort te doen. Aldus zoude ik dit Hoofdſtuk tegenwoordig ook konnen beſluiten, ten ware ik my wiſt te binnen te brengen, belooft te hebben, om nog het een en het ander van het geen de Natuur konſtiglyk in dit land geformeert heeft, hier by te voegen.

Byzondere eigenſchappen der Tygerbergen.

Alvorens echter moet ik van de Tygerbergen, waar van reeds dikwyls in myne voorgaanden melding gedaan is, nog met weinig woorden zeggen; dat God deze bergen iets byzonders voor alle andere bergen gegunt en toegeëigent heeft. Want voor heen is gezegt, dat zy koorn en wyn overvloedig dragen; aangezien de grond zeer goed is, en by aldien niet iets tot weydens voor het vee blyven moeſt, en de heftige winden geen ſchade deden, zoude men tot boven op deszelfs kruin met den ploeg konnen komen; edog daarentegen is insgelyks gezegt, dat het water, dat in dezelve gevonden word, niet heel goed, maar brak is, vermids 't beſte door regen van den hemel verwacht word, 't welk echter weder

weder afloopt, en van den dorren grond verteert en verslonden word.

Worden van een zeker dauw bevochtigt.

Gemelde bergen nu hebben van God de byzondere weldaad ontfangen, dat staande de gantsche Lente, te weten, zoo lang het koorn op het veld staat, en nog groejen moet, dat is, in de maanden September, October en November, waar in de hitte van de zon zeer doordringende en byna ondraaglyk is, welke de velden zeer uitdroogt, en het zaat op de hoge landen zoekt te verstikken, ten minsten deszelfs wasdom te verachteren, ja zelfs te beletten, alle nachten een zwartachtige wolk over dezelve heen gaat, en door haren vruchtbaren dauw, dien zy overvloedig neer laat vallen, alles dat over dag verdroogt en byna versmacht is, weder verquikt en laaft, zoo dat het de hitte van de zon, die den volgenden dag weder daar op valt, te lichter uitstaan kan. Derhalven ben ik van gevoelen, dat deze bergen om dies wille zulk goed koorn en ongemeen aangenamen wyn geven, om dat 'er geen ander water by kan worden gebragt, dan dat van den hemel valt.

Prinsen-Kasteel aan de steenbergen, wat daar van te merken.

Nu wil ik de verdere merkwaardigheden voorstellen, en voor eerst van het zoogenaamde Prinsen-Kasteel, aan de bovengemelde Steenbergen leggende, gewag maken. Dit aldus genaamde Prinsen-Kasteel is een grote en diepe holligheid, welke de Natuur zelf even onder de kruin der bergen, die na de Baay Falzo uitstrekken, schynt gemaakt te hebben. Want van andere menschen als van de Hottentotten weet men niet, dat iemand voor de komst der Hollanders, aldaar geweest zyn, die deze gruwzame grote holte, welke zy by hare landing gevonden hebben, zouden hebben gemaakt, en zulks van de Hottentotten te denken, is niet wel waarschynlyk, om dat zy zelfs niet gaarn een holligheid to een graf in de aarde maken, ten ware hen naby een spelonk van een wild dier bekent is, veel min dat zy een zoo groot verwulfzel in loutere klippen zouden vervaardigt hebben.

Heeft een grote en diepe holligheid.

Deze holligheid is gruwzaam ruim en diep, zoo dat men gevoeglyk 200 man daar in legeren en posteren konde. De kruin van den berg sluit het verwulfzel zoo hoog, dat ik niet anders kan vermoeden, of het is ruim 90 voet hoog, en ruim 40 voet breedt, aangezien de ingang van dezelve, als men een goede myl van daar is, en van onder uit het dal na boven ziet, een Kerk-deur volkomen gelyk schynt.

De Schryver heeft zig daar in begeven.

In den jare 1709 heb ik my met Monsieur Frederik Rossauw daar in begeven, en vermids die holligheid van binnen met bomen bewassen was, en wy derhalven niet konden weten, of ook eenig roofdier, 't zy een Leeuw, of een Tyger of ook een Wolf zyne woning daar in mogt hebben, zoo schoten wy by den ingang met een snaphaan daar in, om te weten, hoe het daar gestelt was; wanneer wy echter niets gewaar wierden, gingen wy daar in; ondertusschen konden wy wegens de eerstgemelde beletzels niet te recht komen, of iets zien, deswegen maakten wy een groot vuur, en brandeden met hulp van dor gras, deze holligheid en de daar in staande bomen uit. Vervolgens bezichtigden wy dezelve van binnen, en bevonden niet alleen, dat het bovengemelde de zuivere waarheid was, maar daar was ook ten einde van de holligheid een teken, als of 'er voor dezen gegraven, en alzoo deze holligheid door mensche handen gemaakt was.

Hoe zulks geschiede.

Deszelfs vermoeden van deze holligheid.

Hoe het eigentlyk daar mede is gelegen, is niet na te gaan, uit gebrek van documenten. Daarentegen weet ik wel, dat de stenen

nen van deze holligheid roodachtig en zeer zwaar van gewigt zyn; 't welk andermaal doet denken, dat 'er voor dezen andere menſchen moeten zyn geweeſt, die miſſchien erts hebben gegraven; buiten deze giſſing en een klein ſtukje ſteen, dat ik afgeſtoten had, kan ik niets bybrengen.

Wat verder op deze bergen te vinden.

Boven op deze bergen, tegen over het verwulfzel van de holligheid ontſpringt een kleine lieflyke verſche gezonde bron, by welkers water wy gingen zitten om ons te verquikken. Daar na gingen wy over de klippen, en vonden een ſteen by wys van een Standtbeelt, 't welk, door dien het een boek in de hand gelykt te houden, van de Europeanen, of liever de Hollanders, Eraſmus van Rotterdam genaamt word; zonder twyffel om dat deze Eraſmus in de ſtad Rotterdam in een metale beeld aan het volk te beſchouwen opgerecht is, hoewel deze vergelyking andermaal tamelyk hard en zeer ver gezocht is, zoo als de andere, die reeds aangehaalt zyn.

Heeft een ſteen-groef.

In het afklimmen van dezen berg zagen wy de Steengroef, dien de Heer Gouverneur Simon van der Stell heeft laten maken; en met welkers ſtenen, die in Holland hardſtenen worden genaamt, en donkerrood zyn, en zich ook niet tegenſtaande hare hardigheid, zeer glad als marmer poleren laten, hy zyne kamers en zalen op zyn pragtig Conſtantia heeft beleggen, en de trappen daar van vervaardigen laten. Dezelve is als nog in goeden ſtaat, en konden nog vele duizend diergelyke ſtenen daar uit gehouwen worden, zonder dat het aan iemand ſchade veroorzaken zoude.

Nerôs-Kaſteel, wat daar van aan te merken.

By dit kort hier voor gemelde Prinſen-Kaſteel komt my te binnen, dat dieper landewaard in een ander diergelyk te vinden is, 't welk door de inwoners Nerôs-Kaſteel genaamt word, zonder twyffel van een Hottentotſche Kapitein, die miſſchien eertyds aldaar gelegen, en zich daar omheen van de weyde bedient heeft, die Nero heeft geheten, of den naam van hen ontfangen heeft. Miſſchien zullen de eerſte ontdekkers hem ook aldaar gevonden, en deze holligheid ten eerſten met zynen naam gedoopt hebben; vermids dezelve echter buiten onze grenzen legt, willen wy dezelve ook niet verder op de baan brengen.

Wat voor een holligheid op het Robben-eiland.

Daarenboven wil ik ook niet veel van de holligheid zeggen, die op het Robben-eiland is aan te treffen, en welke de Portugeezen, wanneer zy eerſt begonnen na Ooſt-Indie te varen, onder de aarde zouden hebben gegraven, ten einde om voor 't toekomende een plaats te hebben, daar zy voor regen en wind zouden konnen ſchuilen. Zy bevind zich onder de vlakke aarde, en is niets byzonders daar in te zien, dan eenige duizend namen in ſtenen gehouwen, welke de Portugeezen zelf daar in zouden hebben gemaakt.

Wat voor een Inſcriptie op den rug van den Leeuwenberg te zien is.

Tot beſluit zal ik nog eene Gedenkzuil aanhalen, welke de kort hiervoor gemelde Heer Gouverneur Simon van der Stell in 1680, op den rug van den Leeuwenberg, ter eere van Mevrouw N. van Goens, met welke hy nevens andere Juffrouwen, op dien berg ging, die ook dat zelve gantſche jaar by hem bleef, na dat zy haren ouden man alleen na Holland liet gaan, van gebrande tichelſtenen in 't vierkant ontrent 6 of 7 voet hoog, heeft bouwen, een onder aan den voetſtal een zwarte ſteen heeft metzelen laten, waar op ter eeuwige geheugenis deze woorden ingehouwen zyn: *Anno* 1680 *heb ik N. N. Huisvrouwe van zyn Hoog Edelheid de Heer Gouverneur Generaal van Nederlandſch India, Ryklof van*

Goens, in gezelschap van de Edele Heer Gouverneur Simon van der Stell, en andere Kaapsche Juffrouwen, hier op dezen berg geweest.

Besluit van dit Hooftstuk.

En hier mede wil ik alzo eindigen, wyl my niets meer bewuſt is, dat tot deze algemene afhandeling en beschryving van de Kaapsche of Afrikaansche Colonien aan dit Voorgebergte, en de vruchtbaarheid van het land, zoude konnen worden getrokken, terwyl ik hope, dat de Lezer alles ten beste zal duiden.

XI. HOOFTSTUK.

Waar in alle Dieren, die aan de Kaap de Goede Hoop op het land worden aangetroffen, na het Alphabet afgehandelt worden.

De Schryver weet naauwlyks hoe hy deze Stoffe om derzelver wydlopighheid zal voorstellen. Hoe hy de Beschryving der dieren afdeelt. Zullen na het A B C afgehandelt worden. Van de Apen. Van de Bavianen en derzelver aard. De Hottentotten houden de Bavianen voor menschen. Hoe deze dieren elkander toeroepen. De Schryver wederlegt Gesnerus. Bavianen ontstelen de menschen de spyzen. Waar van zy zich anders geneeren. De Schryver verhaalt een geval van een Baviaan. Hoe de Bavianen in de tuinen de vruchten stelen, benevens eenige byzonderheden daar ontrent aan te merken. Hoe de jonge Bavianen konnen verstrekken tot ketting-honden. Deze dieren zyn zeer geil. Waar van een merkwaardig voorbeeld verhaalt word. Beschryving van de Bokken. Van de blaauwe Bokken. Van de bonte Bokken. Van een Bok die geen naam heeft. Van Buffel-ossen. Geval met een Buffel-os. Naauwkeurig bericht des Schryvers van den Kameleon. Van de Dassen. Van het Elantdier. Hoe ze in de tuinen worden gevangen. Beschryving van de Ezels. En wel voornamelyk van de wilde Ezels. Beschryving van de Olyfanten. Van de Ceilonsche. Van de Afrikaansche. Hoe het Olyfants vleisch smaakt. Wat van het Olyfants Wyfje aan te merken is. Olyfanten slapen leggende. Wat van der Olyfanten bywoning aan te merken is. Wat zy voor spys nuttigen. Aan de Kaap is 't geoorlooft om na alle wilde dieren te schieten. Wat der Olyfanten drank zy. Haar mist word voor Tabak gebruikt. Zy konnen snel lopen. Van de Geitebokken en Steenbokken. Van de wilde en Grysbok. Verscheide zoorten van Hazen. Van de Herten. Van de Honden en derzelver zoorten. Van de Afrikaansche. Van wilde Honden. Beschryving van de Mebbia, een zoort van brakken. Van de grauwe, wilde, blaauwe en rode katten. Van de Tygerbosch-katten. Van de Bisam-katten. Van de Kikvorschen. Van de Konynen. Van de Leeuwen en deszelfs eigenschap. De Leeuwen-beenen dienen tot vuur-stenen. Leeuwen doden alles met eenen slag. Exempel daar van. Een Leeuw draagt een Os weg. Hoe men kan weten of men van een Leeuw noot heeft. Twee menschen worden wonderbaarlyk van een Leeuw gered. Hoe iemand zich te paard van de Leeuwen redden kan. Wanneer en hoe een Leeuw te verjagen. Leeuwen zyn by nagt te kennen. Hoe het Leeuwen-vleesch zy. Van de Luipaarden en Panterdieren. Onderscheid tusschen de Tygers en Luipaarden. Hoe het vleesch der Tygers en Luipaarden is. Luchten. Waar zy in Duitschland aan te treffen. Van de Mollen en Muizen. Africaansche Mollen. Hoe ze gevangen worden. Van de Ratel muis. Van de Ichneumon of Muishond. Van de Muilezel. Van het Murmeldier. Een Slaven kind vangt veel van dezelve. Van de Neushoorn of Rhinoceros. Hoe deszelfs gestalte is. Rhinoceros heeft een sterke reuk. Acht geen wederstand. Hoe zyn gezicht is. Kan snel lopen. Wanneer hy quaad wil doen. Hoe hy zich wreekt. Hoe hy de menschen dood. Zyne spys. Rhinoceros-bosschen. Rhynocers vyand is de Olyfant. Wat hy voor een stem heeft. Waar uit men deszelfs komst gewaar word. Deszelfs vleesch. Waar toe de huid dient. De Rhinoceros-hoorn duld geen vergif. Rhinoceros bloed. Waar toe dient. Of de Rhinoceros voor den Leviathan is te houden. Van de Ossen,

Offen, Koejen en Kalveren. Van de Padden. Wie van Padden heeft geschreven. Van De Paarden. Van de wilde Paarden. Psephagus wat vooe een dier. De Schryver heeft'er een uitgeschildert gezien. Van de Rotten. Worden veel in de schepen gevonden. Konnen aan de Kaap niet voortkomen. Van de Rheebok. Van de Salamander, Hoe die is. Verteeren in 't vuur. Van de Schildpadden. Hare zoorten. Hebben lekkere eyeren. Wat van hare schilden aan te merken. Hoe zy hare eieren leggen. Van de land-schildpadden. Hoe de Hottentotten hare schilden gebruiken. Hebben de Gieren tot vyanden. Van de Zwynen of Varkens en der zelver zoorten. Van de Javaansche Varkens. Van de wilde Varkens. Van de Aard-varkens. Leven meest van mieren. Van het Stekelzwyn of Yzer-varken. Hoe ze gedood worden. Van den Steenbok. Deszelfs gestalte aan de Kaap. Hoe dezelve gevangen word. Van een byzondere zoort van Bokjes. Deszelfs pootjes worden tot tabaks-stoppers gebruikt. Van de Stinkbinkzem of Bunzum. Hoe zich tegen andere dieren verweert. Zyn vel maakt alles stinkend. Van de Zee-koe. Is een Amphibion. Zoekt hare zekerheid in't water. Heeft een sterken reuk. Valsch bericht van zommige Schryvers des aangaande. De Auteur beschryft de Zee-koe uitvoerlyk. Aan welk deel van het lyf dit dier kan worden doodgeschoten. Hoe men kan weten of het dodelyk gewond is. Waar toe hare dode lichamen dienen. Haar vleesch en spek. Antwoord op den vraag, of'er Zee-offen zyn Of door de Zee-koe of den Olyfant de Behemoth te verstaan. Van de Duikerbok. Deszelfs gedaante. Heeft goed vleesch. Van het Tygerdier. Heeft goed vleesch. Naricht van de Amerikaansche Tygers. Of de Panther en Tygerdieren een aagenamen reuk hebben. Hoe zich de paarden gedragen, als zy de wind van een roofdier in de neus krygen. Van de Vos of Jakhals. Ongelyk bericht van twee Auteurs van dit dier. Van het Wezeltje. Van de Wolf. Gemene wolven verschillen niet van de Europeaansche. Van de Tyger-wolf. Waar hy zich onthoud. Loert zeer op de schapen. Wie zyne vyanden zyn. Zoekt de begrave Hottentotten op. Of deze wolf niet op zommige plaatzen in de H. Schrift betekent word. Waarom de Schryver tot nu van de Geiten niet heeft gemeld. Insgelyks van de Hagedissen. Groene Hagedissen zyn aangename dieren. De Schryver besluit dit Hoofdstuk.

NAardien ik u in eenige myner voorgaande Hoofdstukken zoo wel het land van het Voorgebergte der Goede Hoop beschreven, als ook eenige algemene zaken aangetoont hebbe, waar uit de vruchtbaarheid van het land kan worden erkent; zoo zal het als nu niet ondienstig zyn, dat ik die stoffe eenigzins eigentlyker aanroer, en als van stuk tot stuk door-loop, en aanwyze; wat een reiziger alhier kan en moet gade slaan, zoo anders zyn reis met vrucht en zulk voordeel geschieden zal, dat hy niet alleen kan zeggen, dat hy hier is geweest, maar dat hy 'er ook kan byvoegen, dat hy als een nieuwsgierige en verstandige Reiziger zoo veel mogelyk, op alles gelet, en zoo wel zyn eige brosheid, als de Goddelyke Almogendheid, Goedheid, Wyheid en Alwetendheid nagespeurt en dezelve als met handen getast, en met zyne ogen gezien heeft.

Wydlopigheid der materien. Wanneer ik my echter daar heen bevlytigen en zorge dragen zal, om alle wydlopigheid te vermyden; en daar benevens niet duister te schynen, zoo vind ik my niet weinig verlegen, hoe ik zulks best beginnen zal. Want wanneer ik maar de drie Ryken der Natuur gade sla, en overweeg; hoe ver dezelve zich uitstrekken, en hoe velerhande materien daar in af te handelen zyn, zoo weet ik naauwlyks hoe ik best den kortsten en rechtsten weg in zal slaan, om tot myn voornemen te geraken.

De Schryver weet niet recht hoe die voor te stellen. Ga ik echter met myne gedachten verder, en overweeg, dat deze drie Ryken de merkwaardigheden van dit land nog niet alle bevatten, maar dat 'er nog meer zaken en afzonderlyke materien moeten worden afgehandelt, zoo lykt het zelfs wel een doolhof, waar uit ik nog zoo dra niet zal konnen geraken; voornamelyk wyl eenige van deze materien zoo zyn geschapen, dat zy wel verdienen, uitvoerlyk afgehandelt te wor-

worden, om dat zy in andere landen niet recht bekent zyn, en daarom te duidelyker en wydlopiger moeten aan den dag gelegt worden.

Dit overleg bracht my in den beginne tot besluit, van u maar de benoeming der zaken, 't zy van dieren, mineralen, of aardgewassen, mede te deelen; daar benevens meende ik ook de byzondere materien in een of twee Hoofdstukken te bevatten; wanneer ik nogtans aan de andere kant overwoog, dat ik u met diergelyken Nomenclator of blote benoeming gantsch genen dienst zoude doen, om dat gy dezelve reeds in andere Schryvers misschien zoudet hebben gezien, zoo ben ik dieswegen van besluit verandert, en ik heb voorgenomen, om het nodigste overal by te voegen, ten einde gy zien zoudet, hoe het eigentlyk alhier geschapen is, en wat van de lugtstreek aangemerkt moet worden, 't welk in een of twee of ook wel in meer Hoofdstukken zal geschieden moeten.

Hoe hy de beschryving der dieren afdeelt.

Door dien ik nu in mynen vorigen gezegt hebbe, om eerstelyk de drie Ryken af te handelen, zoo zal ik nu niet weder aarzelen, maar zoo van het Dierische Ryk (*Regnum Animale*) beginnen, voor zoo veel het eigentlyk de onvernuftige schepzels betreft, edog echter, dat ik eerst zodanige dieren op het land zal onder handen neemen, die voeten hebben, en gaan konnen; waar na ik my zal begeven tot de vogels in de lucht, voorts tot de visschen in het water, en eindelyk tot de insecten, dat is, tot de dieren, die maar op de aarde en in 't water vliegen en kruipen; zullende na derzelver afhandeling in 't toekomende de twee overige Ryken volgen, en van de byzondere materien niets vergeten worden.

Hier heeft de lezer alzoo de gantsche afdeeling van deze dingen, welke als men ze uitvoerlyk wilde verhandelen, anders gantsch wydlopige boeken zouden vereisschen. Ik weet dezelve niet korter ook niet duidelyker, uit gebrek van Voorgangers en goede boeken, te bevatten. Is deze afdeeling echter niet na uwen smaak en zinlykheid, zoo verzoek ik u, van myne eenvoudigheid hier in ten beste te houden, en te geloven, dat ik midlerwyl niet zal nalaten, om u ook in dit stuk eenig vergenoegen te geven.

Wat aanbelangt de Land of Aard-dieren, welke voeten hebben en gaan konnen, ik weet zeer wel, welke afdeling de Geleerden, als Gesnerus, Francius, Aldrovandus en anderen van dezelve hebben gemaakt; ik acht dezelve echter hier onnodig te volgen, om dat ik niet van voornemen ben, om een byzondere historie der dieren te vervaardigen, maar om alleenlyk aan te tonen, welk dieren ontrent dit Voorgebergte van de Goede Hoop worden aangetroffen; waar in zy met de Europeaansche verschillen, en wat anderen door blood horen zeggen misleid, of door onzekere naricht verdwaalt, voor onwaarheid daar van hebben geschreven.

Zullen na het A B C afgehandelt worden.

Dienvolgens zal ik my aan geen afhandeling kreunen, maar myn eigen eenvoudigen zin volgen, en u de dieren ordentlyk naar het A. B. C. voorstellen, 't zy dat zy alleen op de aarde huishouden, of dat zy en in 't water en op 't land leven konnen, zoo 'er anders in een taalletter een of meer worden aangetroffen. Wanneer ik echter eenige letters en die daar onder behorige dieren kom uit te laten, zoo geschied zulks alleen, om dat ik van dezelve reeds wydlopig in de voorgaande Hoofdstukken gemeld heb, en dat alzoo onnodig zoude zyn, om dezelve op nieuw te beschryven. Midlerwyl hope ik, dat gy dezen eenvoudigen voorslag voor lief nemen,

men, en de Duitſche benaming de Latynſche of vreemde, die altyd hier bygevoegt is, zult voortrekken.

Van de Apen.

Derhalven zal wel eerſtelyk van de Apen moeten worden gezegt, dat dezelve ontrent en by het Voorgebergte van de Goede Hoop niet worden gevonden, zoo men anders de eigentlyke Apen alleen onder deze benaming verſtaan wil; want deze zouden zich, achtervolgens de beſchryving van anderen, zich veel dieper landewaard in, onthouden, gelyk ze dan op het eiland Mauritius en in andere Afrikaanſche, zoo als ook Aſiatiſche en Amerikaanſche geweſten, overvloedig aangetroffen en gevangen worden. Des niet te min vind men alhier een zoort van Apen, Bavianen genaamt, waar van 't een en 't ander melden zal.

Van de Bavianen.

Deze zoort van Apen, welke de Hollanders *Bavianen*, de Latynen en andere Beſchryvers der Dieren *Cynocephalos*, de Italianen *Babnini*, de Franſchen *Babouins*, en de Hottentotten *Chōakūuma* noemen, vind men hier meer dan in Abyſſinie of elders, gelyk hier na zal worden aangetoont.

Geſnerus, Cluſius en anderen zetten dezelve onder de velerhande zoorten der Meerkatten, om dat zy langer hair en een langen ſtaart hebben, ofſchoon zy in alle andere delen de andere Apen gelyk zyn. Francius echter en deszelfs Continuator, Jan Cyprianus P. I. p. 278 & P. II. pag. 505. rekenen hen onder de gemene Apen; om dat zy geenen langen ſtaart zouden hebben, of ſchoon zy voor 't overige groter, ſterker, ſtouter, en vruchtbaarder zyn. Dat zy nogtans behalven deze eerſtgemelde eigenſchappen ook een langen ſtaart hebben, daar van zyn my meer dan duizend ſtuks voorgekomen, en heb ik zelf eenige van dezelve helpen matzen, wanneer zy zich verſtouteden, om in de tuinen en wynbergen te lopen, aldaar grote ſchade te doen, en den Landman de vruchten te ſtelen, gelyk zoo voort zal worden gezegt.

Hare geſtalte.

Het hoofd is een hondskop tamelyk gelyk, offchoon het overige lichaam van de geſtalte van een menſch niet ver afwykt, aangeſien zy als een menſch overend, en zeer ſnel gaan konnen. Zy hebben lange aſchgraauwe hairen, ontrent als een wolf, en derhalven een vervaarlyk, lelyk wild en ruw gezicht. Zy hebben ook groter, harder en ſcherper tanden als de honden, waar mede zy zeer quade beeten doen, door dien zy door huid en vleeſch als een ſcheermes ſnyden. Ik heb veelmaals gezien, dat als men hen een hond aanhitſt, om ze te verjagen, de honden nooit onbeſchadigt van hen zyn gekomen; maar dat zy dikwyls met 6, 7 en meer grote en lange wonden, waar in men wel twee vingers kon leggen, getekent wierden; ja dat zy zelfs op de plaats zouden hebben gebleven, ten ware zy door andere honden, of menſchen ontzet waren.

Des niet tegenſtaande is het verwonderenswaardig, dat een hond, die eens in de byt is geweeſt en de ſcherpe Baviaans-tanden heeft geproeft, daar door niet word afgeſchrikt, maar daarentegen by de eerſte gelegenheid op zynen vyand, hoewel grooter en ſterker als hy, te vinniger aanvalt, en hem zoo lang met blaffen ophoud, den weg betwiſt, en tot ſtilſtaan dwingt, tot dat hy ontzet krygt, wanneer hy echter den zelven zoo heftig beſpringt, dat hy menigmaal het leven laten moet.

De voorſte en achterſte poten komen tamelyk met de menſchen handen en voeten overeen, om datze met de menſchelyke gantſch gelykvormig zyn; hebbende zy aan de achterſte poten ook toonen,

nen, die den menſchen tonen niet heel ongelyk zyn. Daarenboven hebben de wyfjes niet alleen hare beide borſten voor op de borſt recht tuſſchen de voorſte poten, maar daar benevens de *Menſtrua* met dat geſlacht gemeen, gelyk ik zelf verſcheide malen gezien heb.

De klaauwen aan alle vier de poten zyn zeer ſcherp, en tot hare defenſie zeer nadruklyk geſchikt, waar mede zy een hond ook wakker havenen en de huid ophalen konnen. Voorts is het gantſche lichaam met hair bewaſſen; het achterſte is echter gantſch kaal, glad en met bloedverf vermengt, als of de huid afgeſtroopt was. By de mannetjes is het geboortslid als van natuur beſneden, en vertoont zich merendeel bloot, gelyk ook in zodanige grootte, dat het te verwonderen is. By de wyfjes hangen de *pudenda* meeſt altyd het lyf uit.

De Hottentotten houden de Bavianen voor menſchen.

Vermids zy nu naar de uiterlyke geſtalte, den menſchen tamelyk gelyk komen, zoo hebben de Hottentotten van de Bavianen een afzonderlyke mening, vermids zy geloven, dat zy menſchen zyn, die niet ſpreken willen, om niet zoo als zy, genoodzaakt te worden, om te arbeiden; het welk nogtans, gelyk in 't vervolg zal worden aangetoont, geen arbeid by hen mag genaamt worden; daar tog van natuur geene verſtandige en duidelyke uitſpraak by hen te vinden en aan te treffen is. Want als zy elkander toeroepen, of een teken willen geven, geſchied zulks door een onverſtaanbaar geſchreeuw, 't welk een erbarmlyken en wyd horenden weergalm van zich geeft.

Hoe deze dieren elkander toeroepen.

Nogtans is verwonderens waardig, dat zy jammerlyk zuchten, kermen en wenen konnen, als men hen na het leven ſtaat, en hen met honden vangen, of met ſtokken doodſlaan wil, gelyk ik zelfs veelvuldig, hoe wel niet zonder deernis en mededogentheid gezien en gehoort heb, wanneer zy in de tuinen of wynbergen aangetroffen of gedood wierden, zoo als kort hier na met een klaar bewys zal geſtaaft worden.

De Schryver wederlegt Geſnerus.

Wat aanbelangt hare ſpys en levens-onderhoud, ik weet niet, en ik heb nooyt gehoort, dat zy viſch vangen en eeten, gelyk Geſnerus uit een brief van den Koning van Abiſſinie betuigen wil. Ook kan ik niet zeggen, dat zy wildbraad, als Geiten, Buffel-oſſen enz., vangen, dezelve wurgen, en met hare ſcherpe klaauwen de huid afhalen, het vleeſch daar na aan de zon braden, en eeten, zoo als de zoo evengemelde Gesnerus insgelyks voorgeeft. Ondertuſſchen is my zeer wel bewuſt, dat zy ongekookt of raauw vleeſch en by gevolg ook viſch, gantſch niet eeten, maar wel als het wel toegemaakt en gebraden is.

Bavianen ſtelen van de menſchen de ſpyzen.

Want daar van zyn my veel exempels bewuſt, van Reizigers en anderen, als Houthakkers, Steenhouwers en anderen, welke hare ſpys, die zy op den rug in een ranzel met zich nemen, de zelve neergelegt hebben, om te arbeiden of om een weinig te ſlapen en te ruſten, wanneer de Bavianen ongemerkt gekomen zyn, de ranzels gantſch ſtilletjes geopent, de ſpys daar uit genomen, en de vlucht op een ontrent leggende ſteen-klip genomen, waar na zy een wakkere ſchreeuw van zich gaven, om de menſchen als uit te jouwen.

Waar van zy zich anders generen.

Niet alleen echter is vleeſch hare ſpys, als het welk zy zonder twyffel alle dag juiſt niet konnen bekomen, maar ook de veld, tuin en boomvruchten. Zy weten zeer handig op de bomen te klauteren; en de kern of pit uit de ſchilvruchten, als Amandelen, Akers, Noten, Caſtanjen zoo aardig en net te halen, als een eekhoorntje, of ander gemene Aap, dat het vermakelyk zoude zyn, dezelve

te

TUINDIEVERY DER BAVIAANEN.

te zien, ten ware zy te veel van noden hadden, om hunne holle maag te vullen. In de wynbergen weten zy zich aan de rype druiven zoo dronken te vreeten, dat het lyken zoude, als of men een troup Dronkaards uit een kroeg zag komen; derhalven zyn zy, wyl zy of niet, of zelden troupswys, maar by een of twee derwaards komen, 't zy dat de roes haar niet wel bekomt, of van andere misschien gestraft word, aldaar 't lichtste te betrappen en te doden.

De Schryver verhaalt een geval van een Baviaan.

Hier by schiet my te binnen, dat ik eens met Adam Oortmans, een aardig en wel opgetrokke jongetje van 7 jaren, in den wynberg van zyn vader S. T. Nicolaas Oortman, J. U. D. en Burgermeester alhier, gewandelt heb, alwaar het gemelde zoontje een goed end weegs voor uit liep, om de druiven te proeven; en of schoon ik hem radede, dat hy by my zoude blyven, uit vrees, dat 'er ergens een of meer Bavianen achter de stokken mogten leggen, en dat hy dezelve onverhoeds mogt op het lyf lopen, zoo mogt zulks niet helpen, tot dat hy eindelyk een zulk dier overend zag tot hem komen.

Hy zoude gevaar hebben gelopen, om niet ongehavent uit zyne klauwen te geraken, ten ware ik ten eersten toegeschoten, en het lieve kind weggerukt had; wanneer echter dit lelyk dier my met een stok in de hand gewaar wierd, nam hy zoo voort de vlucht op een boom, waar op hy in een ogenblik geklautert was, en wyl ik de zwarte slaven riep, die niet ver van daar arbeideden, en zeide, dat zy de honden met zich zouden brengen; dezelve ook ten eersten met de gemelde honden quamen, konden zy echter den Baviaan niet anders dan met werpen by komen, tot dat hy eindelyk, misschien wyl de stokken en stenen hem niet wel smaakten, genoodzaakt wierd, om weder na beneden te komen, en over de gragt, die rondom den wynberg was gegraven, te springen.

Vermids hy echter door het toeschieten van een hond in zyn springen wierd verhindert, zoo vielen zy beide in de gragt, die diep uitgelopen was, en wanneer de gemelde slaven zich eindelyk ook daar in begaven, zoo moest hy aldaar zyn leven, hoewel niet zonder jammerlyk kermen, huilen en schreien, eindigen. Waar by het merkwaardigste was, dat een sterke slaaf, welke hem met een mistgaffel neerdrukte, en van 't byten afhield, terwyl de andere allen op hem sloegen, met de gemelde mistgaffel, welke hy op zyn week lichaam zette, echter door de huid niet heeft steken of hem quetzen konnen.

Bavianen stelen de vruchten.

In de tuinen, alwaar zy zeer dikwyls, maar zelden zonder grote schade komen, zyn ze ontrent de vruchten, die daar in zyn, zeer nadelig, aangezien zy niet een voor een als in de wynbergen of op de vruchtbomen, maar in een grote menigte en dikmaals by honderden komen; want zy doen zelden die moeite, om maar voor dien tyd haren honger te stillen, maar om ook zoo veel mogelyk, vruchten met zich te nemen, en dezelve na de hoogste kruinen der bergen te brengen, gelyk P. Tachart in zyne Siamsche Reis pag. m. 91 het ook daar voor houd; aangezien zy zich eerst in zulke order verdelen, dat rondom den gantschen tuin eenige op Schildwacht staan, die op de bewegingen der menschen een wakent oog moeten houden, en schreeuwen, zoo dra zy iemand van verre zien komen.

De schildwachten aldus uitgezet, rukken de andere in een rechte linie een voor een in den tuin, dog zoo dat zy zoo ver van elkander blyven staan, dat de een den

den ander het afgeplukte kan toewerpen, zynde de distantie tusschen twee en twee van ontrent tien voet. Wanneer nu niemand komt, welke deze tuindieven in hunnen arbeid stoort, rukken zy de aldaar zynde Pompoenen, Konkommers, Zuiker- en Water-meloenen, Granaatappels enz. af, werpen die elkander toe, en brengen ze aldus buiten den tuin, een goede streek daar van daan, op een hoop by malkanderen; daar na scharen zy zich van dien hoop wederom in dezelve distantie, en herhalen zulks zoo dikwyls, tot dat zy eindelyk in de voorgemelde ry en order op den kruin van een berg zyn aangekomen, en den buid in zekerheid gebragt hebben.

Betrapt echter iemand hen, zoo geven de voorgemelde schildwachten een schreeuw, waar op zy allen het hazepad kiezen, en de vruchten laten leggen. Waar by aanmerkenswaardig is, dat de jongen de ouden ten eersten op den rug springen, om niet achterhaalt te worden; deze lopen zeer snel met hen voort, en zetten ze niet af, dan na dat zy zien, dat zy niet meer worden vervolgt. Verkykt echter de schildwacht de kans, en geeft op de aannadering der menschen geen teken, zoo is het niet wel te geloven, hoe zodanige daar na, als eenigen van hen verloren raken, en of dood geschoten of geslagen worden, afgerost en ter dood gebragt worden. Want men hoort, zoo dra zy de bergen hebben bereikt, een afgryzelyk huilen en kermen, en als men hen nagaat, vind men doorgaans eenige dood, die ontwyffelbaar de nalatige schildwachten geweest zyn, 't welk my waarlyk van onvernuftige schepzels wonder voorgekomen is, en my op velerlei aardige gedachten gebragt heeft.

Ik konde wel veel exempels by brengen, om dit verhaal te bewyzen, edog ik acht zulks genoegzaam onnodig, wyl alles tog overvloedig bekent is. Ik zal derhalven hier nog byvoegen, dat by aldien een oude Baviaan zyn jong komt te verliezen, of zelfs te verwerpen, het zelve als dan met Geite of Schaapemelk gevoed, en daar na voor een ketting-hond kan gebruikt worden. Ik heb zelf zeer dikwyls zulke ketting-honden gezien, die zoo goed waakten, als een hond, en nooit een vreemdeling in huis zouden gelaten hebben. Want behalven dat zy nooit zoo gemeenzaam worden, als een andere aap, zoo zyn zy ook zeer toornig, alzoo dat zy razend worden, en vinnig van zich byten, als men ze plagen wil; zy zyn ook zeer stug en heel eigenzinnig, weshalven men hen nooit kan vertrouwen. Voorts zyn zy zeer onbeschaamt, en meer tot geilheid geneigt, als eenig ander dier, voornamelyk met verstandige schepzels of vrouwsperzonen.

De jonge Bavianen verstrekken tot ketting-honden.

Om dit laatste te bewyzen, wyl de overige zaken van zelfs gantsch klaar zyn, zal ik maar een exempel bybrengen, dat in den jare 1709 zich met een meisje heeft toegedragen. Ferdinand Appel, een aanzienlyk wakker inwoner van Stellenbosch, reisde met zyn vrouw en kinderen na het warme bad, en wanneer hy onder het gebergte van Hottentots-Holland quam, moest alles wegens den steenachtigen en stylen weg van den wagen af klimmen. Een zwart slaven kind van ontrent 9 of 10 jaar, 't welk een zwarte slaaf met zyne slavinne in deszelfs huis geteelt had, en mede reisde, ging een weinig op zy, om haar gevoeg te doen, en wyl men niets quaads vreesde, zoo meende men, dat het kind wel zoude volgen, of dat het reeds vooruit was, en wegens de bomen niet konde gezien worden.

Merkwaardig exempel.

Wanneer zy zich allen boven op den berg bevonden, en men het

het kind niet vond, riep men het zelve by den naam, edog zonder antwoord te krygen; waar na men het eenige uuren lang zeer naerstig zocht; maar men vond nog kind, of iets van hare klederen, waar uit men had konnen besluiten, dat het door eenig dier verscheurt was. Derhalven was de gemelde Appel genoodzaakt, om zyne reis zonder kind te vervolgen, om dat boven op den berg geen legerplaats of eenig woonhuis aan te treffen was. Ondertusschen zond hy zoo voort een gansche kraal of dorp Hottentotten uit, met bevel, om te trachten het kind of een stuk van hare klederen, in handen te krygen, waar uit men zoude konnen zien, wat 'er van het zelve geworden was; maar niet tegenstaande de Hottentotten twe gansche dagen in dat distrikt alles doorsnuffelden, en besloten hadden, om niet eerder te rug te keren, dan na dat zy het kind zelf of eenige lap van hare klederen gevonden hadden, zoo was nogtans alles vergeefs, aangezien zy geen taal of teken van haar krygen konden; waar uit men dan naderhand geargwaant heeft, dat dit elendig kind door een Baviaan, voornamelyk wyl 'er veel aldaar zyn, in een holte zal gesleept zyn, alwaar hy het voor zyn wyf houd en voed, gelyk dan uit andere voorbeelden hare onkuisheid met vrouwsperzonen t'over bekent is.

Van de Bokken.

Edog van de Bavianen genoeg. Ik stap liever over tot de Bokken, waar van 'er velerhande zoorten in Afrika zyn, als onder anderen, tamme, steen, bondte, blaauwe, geite, duikende en klipspringende bokken, nevens verscheide andere, van welke allen onder zyn eigen Letter iets zal worden gezegt.

Van de tamme bokken wil ik niet gewagen, om dat ze met de Europeaansche overeenkomen, behalven dat ze niet zoo groot zyn, en niet zoo veel, of om beter te zeggen, gantsch niet stinken. Daarenboven hebben zy dit ook byzonder dat zy alle jaren tweemaal werpen, of jongen voortbrengen, 't welk my van de Europeaansche niet bewust is.

Van de blaauwe bokken.

Nogtans moeten de bondte en blaauwe bokken, wyl zy met een B beginnen, hier noodwendig aangehaalt, en met korte woorden beschreven worden. Dienvolgens dient men van de blaauwe bokken te weten, dat zy dezelve gestalte hebben, als de tamme bokken; ondertusschen overtreffen zy dezelve in grootte zeer veel, en hoeven daar ontrent de Europeaansche herten niet te wyken. Haar hair is glad, en geeft een blaauwe glans van zich, leggende gantsch gelyk, als of zy geroskamt waren; derhalven hebben zy ook van deze blaauwe hairen hare benaming. Zoo dra echter een kogel of iets anders, namelyk een Hottentotsche Hassagaay, hen het leven beneemt, verdwynt de blaauwe verf, en worden de hairen gantsch blaauwachtig graauw; 't welk my doet vermoeden, dat de blaauwe verf, waar mede de hairen pralen, een zeer naauwe overeenkomst met haar leven heeft, en dat het warme bloed in de aders en in 't vleesch zeer veel daar toe moet helpen.

Haar baard aan den ondermuil is tamelyk lang, en misstaat haar gantsch niet; daarentegen zyn de horens naar mate zoo zeer groot niet, als wel van andere grote bokken; nogtans staan ze cierlyk op 't hoofd, en zyn ringswys als gedraait tot over de helft, als van waar zy beginnen zeer spits toetelopen. Hare poten zyn tamelyk hoog, edog zoo dat zy met het gantsche lyf een nette proportie hebben. Haar vleesch is goed van smaak, maar zeer zelden vet; en worden zy wyl het vleesch tamelyk

melyk droog en men wild braad genoeg kan bekomen, maar alleen om de huid geschoten, welke een herte huid nog in deugdzaamheid, nog in groote behoeft te wyken; en om het vleesch tot hondespys te konnen gebruiken.

In den jare 1708 heb ik op de reis na het warme bad, een trop van tien ſtuks by malkanderen gezien, waar van 'er daar na een wierd geſchoten, met welkers vleeſch op de gemelde wys geleeft is, behalven dat van het geen my toequam, een ſtukje gebraden wierd, waar aan ik ook den hiervoor beduiden ſmaak bevonden heb. Voor 't overige kan ik met waarheid zeggen, dat dit dier my altyd ongemeen fraai in 't oog is gekomen, om dat de blaauwe haihairen het hemelblaauw tamelyk gelyk komen. Het is merkwaardig, dat 'er zich nooit eenige aan deze zyde van de Hottentots-Hollandſche gebergtens, en alzoo na aan het Voorgebergte zien laten, waar van ik niet weet, of het water alhier, of het voedzel of iet anders hen niet aanſtaat, ten ware men wilde zeggen, dat zy door het veel ſchieten verjaagt zyn, 't welk echter niet wel kan zyn, wyl men hen in haar omtrek niet alleen zoo ſterk als aan dees zyde van de bergen, na het leven ſtaat; maar ook wyl na het zeggen der Hottentotten, en naar het getuigenis der oudſte Europeanen, die reeds ruim 50 jaren hier hebben gewoont, nooit 'er een gezien is.

Van de bonte bokken.

De bonte bokken, welke hare benaming van de grote bonte, rode, witte en bruine vlakken hebben, worden overal zeer veel gevonden. Zy zyn ruim zoo groot, als de blaauwe bokken; men ziet ze in een grote menigte en troupswyze, zoo dat men meermalen eenige hondert van dezelve by malkanderen aantreft; gelyk ik dan zelf in 't jaar 1708 een troup van meer dan 1000 ſtuks ontmoet heb, die op myne aannadering gantſch niet ſchichtig waren of wegliepen; maar zy ſchaarden zich in een nette ſlachorder, ſtellende een vooruit als tot heirvoerder, en lieten my, wanneer ze in dubbelde reijen geſchaart ſtonden, zonder de minſte vrees verby reyden. Ik zoude weinig moeite hebben gehad, om een of meer daar van te ſchieten, zo ik niets by my hadde gehad, om het gevelde weg te brengen.

Hare horens leggen een weinig achter over, zyn ontrent een voet hoog, en by het hoofd ringswys; de enden lopen de helft van boven heel glad en ſpits toe. Haar baard is zeer groot, en donkerrood. De pooten zyn onder de knien heel donkerbruin; niet heel dik, nogtans zeer wel geproportioneert, en fraai. Haar vleeſch is wat droog, maar zeer goed van ſmaak, en aangenaam om te eeten, voornamelyk gebraden, en doorſpekt. De jongen van deze bokken, welke de ouden altyd met zich voeren, konnen licht gevangen, met melk opgebragt, en verder met ander tam vee gevoed worden, dog naderhand geſlacht, ſmaken zy zoo wild niet, dan of zy in het woeſte veld groot geworden waren.

Bok die geen naam heeft.

Alhier word nog een bok aangetroffen, dien nog de Europeaanſche inwoners nog de Hottentotten een byzonderen naam weten te geven, wyl geen van beide natien weet, onder welke zoort hy eigentlyk behoort, of welke naam hem 't gevoegelykſte zoude paſſen. Ik zal nogtans deszelfs geſtalte, grootte en uiterlyke hoedanigheid zoo veel mogelyk beſchryven, en de benoeming aan u overlaten.

Hy is wat groter als een hert; heeft een zeer ſchonen, na het lichaam en de lengte wel geproportioneerde kop, en daar op ontrent drie voet hoog, twee ronde, gladde,

Een Vreemde Bok.

J. Wandelaar del.

BAVIAEN en BUFFEL.

I. Wandelaar. delineavit.

gladde, aan 't end gelyk en ſpits toelopende rechte horens, van boven ontrent 2 voet ver van elkander ſtaande. De baard aan den ondermuil is tamelyk lang, van dezelve couleur als de hairen van den huid, die graauwachtig zyn, hoewel een weinig roſſe daar onder gemengt. Over den gantſchen ruggegraad loopt een witte ſtreep, beginnende van het voorhoofd; dat wit is, en lopende tot aan den ſtaart; over de voor en achterſchinkels, zoo als ook over den buik, lopen diergelyke witte ſtrepen in een rechte linie naar beneden, die met den ruggegraad drie witte kruizen maken. De buik is van onderen eenigzins witter, als het overige gedeelte van het lichaam. De poten zyn tamelyk hoog, edog naar het lyf, dat ook groot en redelyk lang is, zeer wel gevoegt, zoo dat hy in beide nog iets een hart overtreft.

Het vleeſch van deze bokken is van een zeer goeden ſmaak, en aangenamer als het Europeaanſch hertenvleeſch. Men vind dezelve in zodanige menigte niet, als de bonte, blaauwe, of andere bokken. De wyfjes zyn zoo groot niet als de mannetjes, hebben ook gantſch gene horens op het hoofd; niet tegenſtaande zy voor 't overige zoo wel ten opzicht van de uiterlyke geſtalte, als in aanzien van de aangename ſmaak van het vleeſch, de mannetjes in alle ſtukken gelyk komen.

De wyfjes.

Van de Buffels.

De Buffels, die hier zeer veel worden gevonden, en welke de Latynen *Bubalos* of *Bufalos*, de Italianen *Bufali*, de Franſchen *Bufles*, en de Hottentotten *Gu'-Arahó* noemen, behoren ook onder deze letter, weshalven 'er iets van volgen zal; hoewel maar dat geen, waar in zy van de Europeaanſche Buffels onderſcheiden zyn, om dat het overige uit *Gesnerus*, *Francius*, *Aldrovandus*, *Bochartus*, *Harduinus* en anderen reeds bekend zal zyn.

Zy zyn veel groter als een Duitſche, ja zelfs als een Ongerſche os, en alhier zeer zelden, of om beter te zeggen, nooit zwart van verf als in Italien, maar donker-rood, als met een neutcouleur beſtreeken; tamelyk dik; ſterk en zeer ſnel in 't lopen; ook zeer hard van huid, 't welk men beſt gewaar word, als men hen dood ſchieten wil, als waar toe een redelyk zware kogel van noden is. Het voorhoofd is zeer hard, en ſtaan boven by de horens eenigzins krullige wreede hairen; ook draagt hy den kop als een andere os, merkelyk om hoog, en houd met het lyf een nette proportie.

De horens zyn ontrent een hand breedt, ook nog wel eenigzins breeder; krommen of buigen achter de ooren om, en lopen achter over na den rug toe, by malkanderen, dog zoo dat zy met de vaſt aan elkander ſtotende uiterſte eindens der horens, byna een nieuwe maan, of eerſte quartier, ſchynen te vertonen. Zy zyn zwartachtig van verf; komende voor 't overige een zodanige buffel, met een andere os tamelyk overeen, wanneer men, gelyk reeds is gezegt, de grootte niet rekenen, en het vleeſch daar van zich wat grofdradiger en magerder als van een gemenen os voorſtellen wil.

By aldien een zodanige Buffel getergt en boos gemaakt word, 't welk men met rode verf, of door heftig nalopen, of ook door ſchieten na hem, zeer licht te weeg kan brengen, zoo is men zyn leven niet wel zeker; aangezien hy zeer afgryzelyk begint te brullen, met de voeten te ſtampen, zeer vervaarlyk te ſcharrelen, en daarenboven zeer ſnel te lopen, en kortom niets te ontzien, ſchoon nog zo veel gewapende menſchen hem tegenſtonden.

Geval met een Buffel.

Hy ontziet nog vuur, nog water, nog iets dat zyne woede komt

komt tegen te ſtaan; gelyk ik dan weet, dat een van die buffels door verſcheide jonge burgers van de Kaap gejaagt, en tot aan den zoogenaamden Waterplas gedreven wierd; wanneer hy echter zag, dat 'er geen anderen raad was, dan in het water te ſpringen, of door den hoop heen te zetten, zoo viel hy op een van de burgers aan, die een rood kleed aan had, en jaagde den zelven in 't water; vermids deze wel konde zwemmen, zoo zette hy hem na in 't water. Wanneer de burger echter eens duikte, en den Buffel uit het gezicht geraaakte, zoo zwom deze voort, en wilde den haven, ruim drie mylen breedt, overzwemmen; hy zetten het ook wakker door, en zoude naar alle waarſchynlykheid deze watertocht gelukkig ten einde hebben gebragt, ten ware hy midden in dien haven van een ſchip doodgeſchoten was. De matrozen heiſten hem met touwen in het ſchip, bedienden zich van het vleeſch, of ſchoon het zeer grofdradig, zwaar te verteeren, en by gevolg ongezond was, de huid echter wierd op bevel van den Heer Gouverneur aan land gezonden, en aldaar met hooi en ſtroo opgevult en opgezet, zoo dat men daar na deſzelfs geſtalte en grote, zeer licht daar uit afnemen konde.

Different bericht der Schryvers van den Kameleon.

Chameleones, door Geſnerus in Duitſch Ratten-Eydexen genaamt, worden ook aan dit Voorgebergte, en wel voornamelyk op het zoogenaamde Robbeneiland, tamelyk veel gevonden, van welke veel Auteurs hebben geſchreven, die zich beroemen, dat zy ze zelf gezien, en naauw waargenomen hebben. Zy zyn echter in haar verhaal zoo veranderlyk, dat het ſchynt, dat zy 'er op uit zyn, om den weetgierigen Lezer een groter verandering te maken, als de Kameleon zelf aanneemt, en mededeelt. Derhalven zal ik maar het geen zeggen, dat de eige ondervinding my heeft geleert, wanneer ik dit dier eenige maanden na malkanderen op een groenen tak zittende, in myn vertrek heb gehad, en andere laten zeggen, wat hen wedervaren, en wat zy daar aan bevonden hebben.

Heb 'er zelf een gehad.

Wat zy eigentlyk van natuur voor een verf hebben, kan ik niet zeggen, om dat ik ze nooit onder den bloten hemel en op de blote aarde gezien heb; want die ik heb gehad, heeft de Bevelhebber op gemelde Robben-eiland, de Heer N. Hamerling my op den gedachten groenen tak gezonden, alwaar dezelve reeds de groene verf van de bladeren aan zich had, ook zoo lang behield, als zy op den gemelden tak en deſzelfs bladeren kroop; wanneer ik ze echter daar af nam, en op een witte, blaauwe, rode, zwarte, of andere verf zette, zoo bevond ik, dat zy dezelve ook zoo voort aannam; aangezien ik dan eens zeer naauw gade ſloeg, als zy op myn kleed, rood en wit geſtreept, kroop, dat zy de gedachte verwen ſtreepswys aannam; zoo dat ik derhalven wel geloof, dat 'er geen verf in de waereld is welke deze dieren niet aannemen, en van buiten vertonen. Het zelve bekrachtigt insgelyks de Heer Breuning in zyne Ooſtindiſche reis, twede zeevaart, cap. 17. vers 26. zie ook *Francii continuationem Cypriani* pag. 530.

Verandert van verf.

Zyne grootte en gedaante.

Het gantſche dier is van het hoofd tot aan den ſtaart byna een hand lang; de ſtaart is ontrent half zoo lang; de pooten zyn niet veel langer dan drie duim, en zoo hoog is ook het gantſche lichaam verheven. De oogen leggen gantſch bloot, zonder oogleden, weshalven zy dezelve ook overal zeer ſnel draajen konnen; en als zy een mugge of vlieg gewaar worden, ſteken zy hare lange ſpitze tong uit, vangen dezelve

daar

daar mede en verteeren ze; waarom misschien de gene, die dit niet hebben waargenomen, gemeent hebben, dat deze dieren gantsch niet eeten, maar alleen van de lucht leven. Of zy echter lang konnen vasten, daar op wil ik nog ja nog neen antwoorden, om dat ik 'er nooit op gelet heb.

De huid is gantsch ruuw en hobbelig, en overal zoo glad aan te tasten, dat iemand, die het niet gewoon is, een grilling krygt, van dezelve aan te raken, of wat hard te behandelen. Haar gang is gantsch langzaam en traag, zoo dat zy binnen den tyd van 24 uuren naauwlyks de lengte van een of twee ellen vorderen. Zy houden altyd den mond open, en snakken na frissche lucht, 't welk my doet geloven, dat dezelve voor een groot gedeelte haar onderhoud bybrengen moet. Op de takken van de bomen onthouden zy zich zeer gaarn en met vermaak, deels om op de muggen en wormen te azen, als ook om de vochtigheid der bladeren te zuigen.

Van de Dassen.

Hier worden ook Dassen gevonden, maar wanneer men derzelver gestalte, form, innerlyke eigenschappen en voorts het geheel wezen eenigzins naauwer betracht, en met der Dassen-Beschryving van Gesnerus, Francius, Aldrovandus en andere, vergelykt, en op het dier, het welk de inwoners alhier den naam van Das plegen te geven, betrekt, zoo schynt het niets minder dan een Das te zyn, 't zy dat men de grootte van het lyf, deszelfs gestalte, of het inwendige vet en vleesch in betrachting neemt; beter komt deze zoogenaamde Das met een Marmot of Murmeldier overeen, en heb ik derhalven raadzaam geacht, om dat dier onder zynen rechten en eigentlyken naam te brengen, en op de behoorlyke plaats nog een weinig daar by te voegen.

Van het Elandtdier.

Het Afrikaansch Elandtdier is na de beschryving van het Europeaansch, van gantsch andere gestalte, en van heele andere eigenschappen. Het komt ook niet volkomen met het Amerikaansch overeen, dat de Baron de la Hontan in zyne nieuwste reizen naar Noord-Indie pag. 98. beschryft, maar het is groter, dan een van beide, aangezien het ruim vyf voet hoog en zes voet lang is; het hoofd is naar mate van het lichaam, een weinig te klein, dog zeer fraai, by na als een hoofd van een hert.

De benen zyn dun en hoog; het lyf redelyk dik, en weinig dikker als dat van een hert. De horens zyn van onderen met ringen, en lopen van boven gantsch glad en spits toe; en zyn ontrent een voet hoog. De boven muil is wat groter en langer, als de ondermuil; de borst is breedt, en de staart daarentegen zeer kort, ontrent een voet lang, als een staart van een Europeaansch hert. Het vleesch heeft een aangename smaak, en gelykt zeer wel na goed Rundvleesch, 't zy gekookt of gebraden; het is daarenboven ook zeer gezond, en geeft goed voedzel. Of echter de klaauwen welke zy aan de voeten hebben, zoo kostbaar en heilzaam zyn, als in Europa, zulks kan ik niet verzekeren, ten minsten is derzelver kragt alhier nog niet geprobeert, of onderzocht.

Deze dieren onthouden zich op de hoogste bergen, alwaar zy ook goede weydens, en zoet water vinden; nogtans komen zy dikwyls in de dalen, en worden aldaar geschoten, of op een andere wys gedood. Een van die dieren weegt doorgaans 400 pond, en smaakt haar pekelvleesch zeer wel. De huid echter word niet tot kolders of andere diergelyke kleding gebruikt, maar doorgaans door de leertouwers tot schoeleer

 bereid,

bereid, om dat de zeemleerbereiders met zulke zware huiden niet wel te recht konnen komen.

Deze dieren houden een zeer naauw pad, en klauteren de ongebaanste wegen en klippen heel voorzichtig op en af; wanneer zy echter in de tuinen sluipen en schade doen willen, worden zy dikwyls met gelegde strikken op de volgenden wys gevangen; men maakt een lang en dun touw aan een lange spar, of wel aan een anderen taajen stok vast, steekt den zelven diep in de weke aarde, dog zoo dat het daar aanhangend touw, als de stok gebogen word, naauwlyks op de aarde kan raken en aan 't end van dit touw maakt men een grote strik; wanneer nu deze stok gebogen, en op den grond tusschen een vryen en ongemaakten naauwen weg of doorgang opgetrokken en alzoo uitgespannen word, dat het doorpasserende Elandtdier, 't welk wegen de diepe gragten, rondom de tuinen gemaakt, nergens in de tuinen komen kan, dan langs dit naauw pad, en de steng opspringt, zoo dra 'er aan word geraakt, by gevolg de strik toehaalt, en den daar in steekende voet vast houd, ook het gantsche dier om hoog rukt, zoo moet het zelve zich of goedwillig gevangen geven, of anders als het moeite doet, om los te geraken, zoo valt het, wyl de steng niet zonder grote moeite uit de aarden is te brengen, met de steng in de gragt, daar het wel met groot gewelt eindelyk weder uit komt, en hene loopt, maar wyl het de steng niet van den voet kan quyt worden wort het in het lopen zeer verhindert, blyft hier en daar aan struiken hangen, en mat zich aldus elendig af, tot dat het eindelyk gevangen, doodgeschoten en geslacht word. Op deze wys is 'er een door de slaven van den bovengemelden Heer Nicolaas Oortman op zyn landgoed aan de steenbergen, niet ver van de Buffels-vallen, in den jare 1707 gevangen, waar van ik zelf menig schoon stuk heb helpen eeten.

Hoe ze met strikken in de tuinen gevangen worden.

Heden dien dag worden 'er tweederhande zoorten van Ezels alhier gevonden, daar onder eene, die voor de aankomst der Hollanders in deze landen niet oorspronkelyk geweest is, maar zynde door de zelve herwaart gebragt, en of van Capo Verde, Angola, Loando, St. Paul of wel van Cylon herwaaads gevoert, weshalven zy ook nog heden dien dag den algemenen naam dragen, dat zy van de inwoners alhier de Cylonsche Ezels genaamt worden. Vermids zy met de Europeaansche Ezels in alle delen overeen komen, zoo is 't onnodig, om veel daar van te zeggen, te meer vermids zy tot nu alhier weinig of gantsch niet zyn gebruikt, aangezien zy alleen tot het telen van muilezels gehouden zyn.

Van de Ezels.

De andere zoort, welke inlands is, en doorgaans een wilde Ezel, of in 't Latyn *Onager* hiet, is fraai en cierlyk, ook groot en aangenaam, zoo dat ik my als schamen zoude, om hem dien naam te geven, ten ware ik de gemene slenter volgde, en als gedwongen was, om zulks te doen; want behalven de lange ooren, waar door dezelve van de paarden worden onderscheiden, kan zekerlyk niemand zeggen, dat 'er iets ezelachtig aan dit dier is te vinden, aangezien het runnikt en gras vreet, als een paard. *Ludolfus in Comment. ad Histor. Æthiop. pag.* 150 *seq.* zegt, dat ook de kop groter is, als van de paarden, edog ik heb zulks zoo naauw niet konnen gade slaan; en by aldien dit al was, zoo is ook by de paarden de proportie niet altoos zoo zeer net, ontrent het hoofd en het lichaam, gelyk de dagelyksche ondervinding bekrachtigt.

Wilde Ezel.

De

MANIER VAN ELANTDIEREN TE VANGEN.

I. C. Philips inv. et del.

AFRICAANSCHE WOUD EZEL.

I. Wandelaar delineavit.

De Abiſſinen noemen dit dier *Zecora*; de inwoners van Congo, *Zebra*; en Thevenot in zyne uitvoerige Reisbeſchryving *P. I. Lib. II. cap.* 68. *p.* 329. *edit. Germ. Francof.* maar ſlecht weg, een Ezel, daar het naar het oordeel van den aangehaalden Heer Ludolfus *loc. cit. p.* 150. *num.* 79. dezen naam geheel niet behoorde te voeren, wanneer hy zegt: *Infortunatum animal, quod tam pulchris coloribus præditum, aſini nomen in Europa ferre cogatur. Aures certè, quibus de honeſtatur, abſcindi poſſant, quod in Germania faciunt equis, eas longiores habentibus.* Dat is: *Dit ongelukkig dier, dat met zoo veel ſchone verwen praalt, moet in Europa den naam van ezel dragen; waarlyk de ooren, welke het zelve misſtaan, zouden konnen worden afgeſneden, zoo als men in Duitſchland de paarden doet, die ze te lang hebben.*

Het zal wel de moeite waardig zyn, om een weinig duidelyker daar van te handelen, wyl men het nog niet veel beſchreven vind. Want na *Philoſtorgius*, dien langen tyd niemand heeft konnen of willen verſtaan, is 'er niemand geweeſt, die van dit fraai dier gewaagt heeft, als Tellezius en andere *Fratres Societatis Jeſu*, nevens *Aldrovandus* en *Emanuel Nauendorffius* welke niet alleen ſchryven, dat zy dit dier in het wilde vrye veld een alleen en tam hebben gezien, maar den weetgierigen lezer ontrent de verf, als welke zy dan zwart en aſchgraauw, dan kaſtanie-bruin en wit, en dan wederom heel anders hebben afgemaalt, ook in een onzekerheid gebragt hebben.

Ik heb van deze dieren vele op eenmaal, en dezelve op verſcheide tyden, ook op verſcheide plaatzen van dit land, in 't openveld zien lopen, nooit echter heb ik ze tam gezien: *Tellezius*, *Thevenot*, *Nauendorf* en anderen ſchryven, dat zy dezelve tam gemaakt, gezien hebben; maar de inwoners alhier hebben my eenpariglyk bericht, dat zy onmogelyk tam konnen worden gemaakt, om dat zy de vryheid zoo zeer gewoon zyn, dat zy buiten dezelve niet leven konnen, gelyk men veel ouden en jongen reeds onderſtaan heeft. Om myne gedachten hier ontrent uit de ondervinding te uitten, zal ik openhertig zeggen, zoo als ik het heb bevonden. Want ontrent het tam maken, ben ik zekerlyk ook twyffelachtig, en verbeelde my, dat de inwoners alhier of de moeite ſchuwen, of niet recht weten, hoe daar mede te leven.

Dienvolgens is dit het fraaiſte en aangenaamſte dier, dat ooit menſch zien kan; het heeft de grootte van een Ongerſch paard en behoeft het in aanzien van de dunne en nette benen ook niet te wyken; de hairen zyn glad als een geroskamt paard, en daarenboven van verſcheide couleuren. Over den rug loopt een zwarte ſtreep, die voor aan de manen begint, en aan den ſtaart eindigt. Het overige gantſche lyf heeft wiſſelwys aan elkander gevoegde witte en kastanie bruine ſtrepen, welke boven by de zwarte ſtreep over den rug beginnen, en onder by den buik by malkanderen lopen, weshalven men niet dan louter ſtrepen om het gantſche lyf ziet. Daar de witte en donkerbruine verf in malkanderen loopt, daar verandert de verf, en vertoont de derde, namelyk de geelachtige, alzoo dat het een zeer aardige ſchakering maakt, en in plaats dat de witte en donkerbruine ſtrepen ontrent 4 vingers breedt zyn, zoo maakt de geelachtige in malkanderen loping naauwlyks de breedte van een vinger uit.

Van zodanige breedte zyn daarentegen gantſch niet, de ſtrepen, die om het hoofd en de benen lopen, want gelyk ze om het hoofd, die van *Thedenoti loc. cit.* veel groter

ter worden gemaakt. als ze in der daad zyn, insgelyks als ſtrepen lopen, alleen dat zy niet zoo breedt, maar veel ſmaller zyn, en waarbenevens dan de lange ooren ook zoo geſchakeert, wit, bruin en geel zyn, alzoo zyn ook de benen op dezelve wys als het lyf en het hoofd geverſt, dog zoo dat deze ſtrepen niet langs dezelve benedewaards lopen, maar zy leggen rondom dezelve, en vertonen tot aan de hoeven als zoo vele kouzebanden, of zulke ſmalle witte en bruine ſtrepen, welke deze dieren een ongemene bevalligheid byzetten, door dien het vel veel aangenamer te zien is, als een Tyger-vel.

De manen zyn op gelyke wys met witte en kaſtanie-bruine ſtrepen geſchakeert, zoo als ook de ſtaart met witte, donker-bruine en geelachtige hairen bezet is, en is de ſtaart niet te lang, om dat het dier miſſchien in het open veld door heggens en doornen loopt, en daar door de lange hairen zich zelven uitrukt.

In 't open veld zyn zy van een ongelovelyke ſnelheid, aangezien men ze in een oogenblik uit het gezicht verlieſt; gelyk ik dan met waarheid kan verzekeren; dat geen Ongerſch, Turkſch of ander paard, in 't lopen beſaamt en geoeffent, dit dier zal evenaren, vermids het niet als de Ezels langzaam en traag en alleen een draf gaat, maar geſtadig in een vollen gallop of ren voortſpoeid.

Derhalven konde het gemaklyk indien het tam gemaakt was, een recht Koninglyk preſent verſtrekken; deels om dat het zeer wel geleeſt, en gantſch wonderbaarlyk getekent is, en deels ook wyl het van een ſnellen loop en ongemene vaardigheid is. Ja het is licht te denken, dat deze getemde dieren, zeer duur zouden konnen worden verkogt, aangezien *Tellezius Lib. I. cap.* 14. *pag.* 37. zonder twyfſel niet te hoog opgeeft, wanneer hy ſchryft, dat de Grote Mogol een van die dieren voor 2000 Ongerſche Dukaten gekogt had. Want de dikwyls aangehaalde *Nauendorffius* heeft aan den Heer *Ludolf* bericht, dat de Abiſſinſche Gezant een van die Woudt-Ezels, gelyk hy hem gantſch verkeerdelyk noemt, aan den Heer Gouverneur Generaal op Batavia vereert had, en dat die hem naderhand aan den Keizer van Japan tot een geſchenk had gezonden, waar voor aan de Ooſt-Indiſche Compagnie tot tegen vereering, 10000 Tail zilver, en 30 Japanſche Rokken betaalt was, welk alles naar de uitrekening van den gemelden Heer *Ludolf in Comment. ad Hiſtor. Æthiopicam p.* 150 *ſeq.* de zomma van 160 duizend Duitſche Ryxdaalders bedraagt.

Edog ook hier van voor ditmaal genoeg, miſſchien zal de gelegenheid zich wel op doen, om op een andere tyd iets meer daar van te berichten. De Olyfant zal zich nu op den ſchouwburg vertonen, en zal van hem ook iets hoe wel gantſch weinig, moeten worden gezegt, wyl van den zelven anderen gantſch wydlopig konnen worden nagezien, *Vid. Geſner. Lib. I. Hiſtor. Animal. p.* 408. *ſeqq. Forerus in Thier-Buch. p.* 74. *ſeqq. Francius in Hiſt. Animal* 25. *ſeqq. Edit. in octavo. Cypriani in continuat. Hiſtor. Animal. Francii pag.* 84. *Sturmius in peculari diſſert. de Elephante*, nevens nog vele andere meer. Van de Olyfanten.

Derhalven zal ik hier geen gewag maken, dat zommigen gaarn op de gebergtens, andere daarentegen liever in de dallen of vlaktens, en andere wederom op moeraſſige plaatzen, en eindelyk alle om en aan de rivieren zich onthouden; ik zal ook niet zeggen, dat zy gaarn in warme landen zyn, en de koude niet verdragen konnen; en ben ik nog minder van voornemen, om te melden, dat Indie, voornamelyk

echter

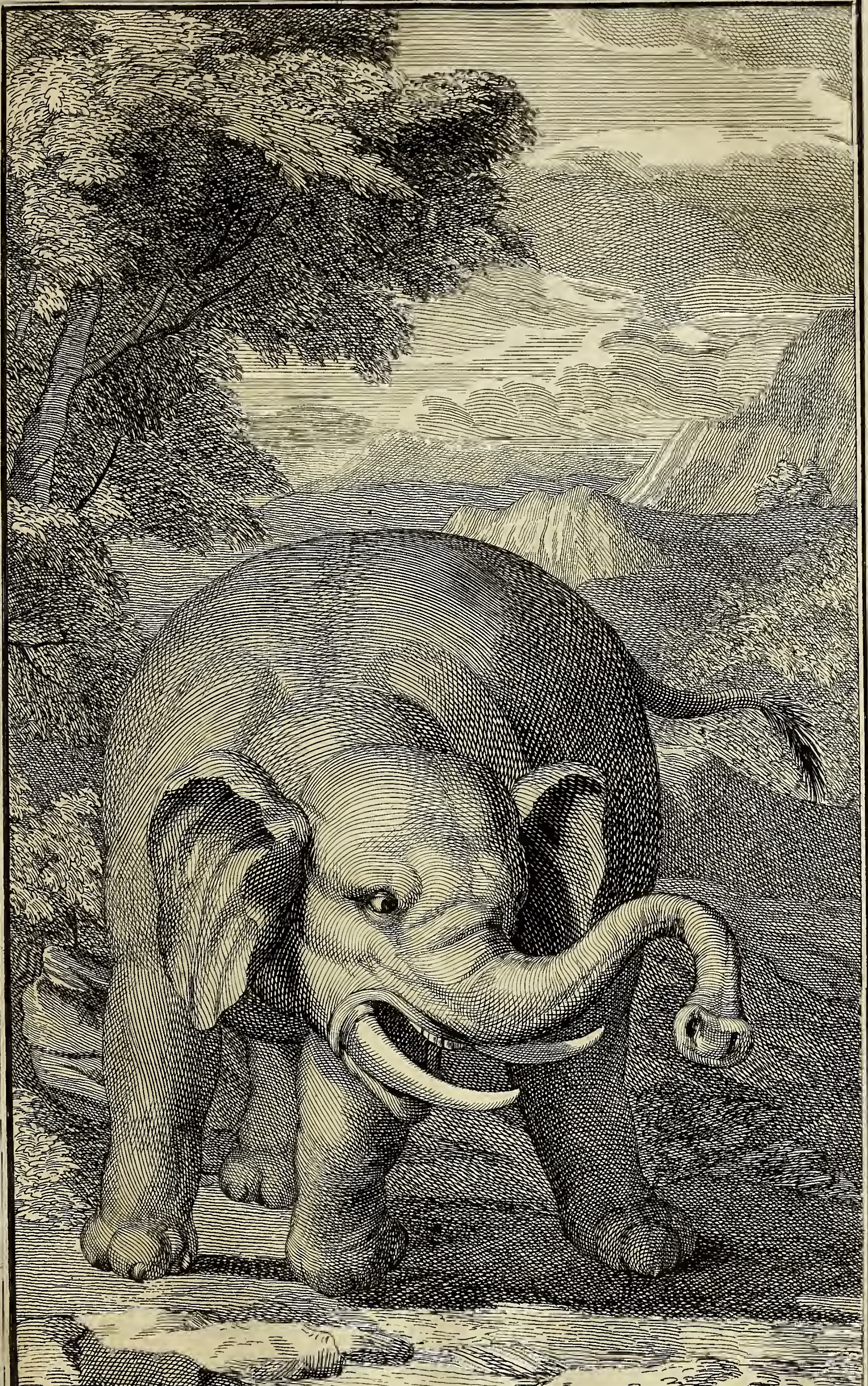

OLYFANT.

J. Wandelaar delin.

echter Ceylon, een zeer heerlyke en vruchtbaar ſpecerey-eiland, de geleertſte en tamſte voortbrengt, aangezien uit de ondervinding genoegzaam bekent is, dat dit alles de loutere waarheid is, en dat de Ceylonſche Olyfanten van alle andere afzonderlyk eerbiedig en met geboge knien gegroet worden, zy komen van daan, van waar zy willen. Dit wil ik maar als by geval berichten, dat de inwoners van Ceylon dit voor een byzondere hoogachting van haar land houden, en daar uit beſluiten, dat de eerſte menſch Adam aldaar geſchapen en op den berg *Pico Adams*, welke op het gemelde eiland word aangetroffen, begraven zy, en dat by gevolg haar land het Paradys zyn moet.

Van de Ceylonſche.

Dat nogtans andere Olyfanten groter zyn als de Ceylonſche, zulks lyd insgelyks geen tegenſpraak; wyl zelfs de Afrikaanſche, welke om en by het Voorgebergte der Goede Hoop gezien, geſchoten of anders gedood worden, veel groter zyn, als de Ceylonſche; en ſcheelt het weinig, of ze overtreffen de Indiſche zelfs in grootte, aangezien ik 'er verſcheide hebbe gezien, die van verre, ontrent een uur ver, de hoogte van een naby ſtaande voer hoois vertoonden, waar uit dan licht is af te nemen, dat zy dichte by een tamelyke hoogte moeten hebben, welke van 12 of 14 voeten niet veel zal ſchelen. Voorts kan diergelyk ook van de lengte van dit dier, zoo als ook van deszelfs ſterkte, en andere eigenſchappen beſloten worden.

Van de Afrikaanſche.

Edog ik zal my met de beſchryving van dit dier niet ophouden, om dat 'er reeds veel in Europa, ook zelfs in Duitſchland zyn gezien, die een menigte rare kunſten deden, waar uit zeer licht is te beſluiten, dat zy gemaklyk gevangen, getemt, en geleert konnen worden. Uit hare lengte en hoogte blykt de grootte van hare leden, en welke kragt zy gebruiken, als zy moeten arbeiden, door dien een alleen in ſtaat is, om een gantſch groot ſchip dat op het land is gebragt, om gekalefatert te worden, of dat eerſt nieuw gebouwt is, in 't water te brengen, en zoo ver daar in te arbeiden, dat het vlot is. Derhalven is het nodeloos te zeggen, dat zyne benen onder en boven even dik zyn, aan dewelke beneden een rond hoef of klaauw is, die anderhalve voet over dwars in de breedte beſlaat, waar uit dan de overige leden licht na te gaan zyn.

De huid is zonder hairen, bruinachtig, en vol rimpels en kerven, die hy zonder twyffel van de takken der bomen en andere ſtruiken, bekomt. Aan den ſtaart heeft hy lange, dikke en ſterke hairen, die veel ſtyver zyn, als de dikſte varkens borſtels, ontrent anderhalve voet lang. Zy verſtrekken den inwoners, om de Tabakspypen daar mede ſchoon te maken, en konnen gebruikt worden, als yzerdraad, dog vind men 'er aan den ſtaart zoo veel niet, als by een ander dier.

De grote tanden, welke voor ten monde uit ſteken, en waar van in den ondermuil op ieder zyde een zich bevind, zyn van tamelyke zwaarte, en heb ik 'er zeer veel gezien, die 60. 70. 80. ja 120 pond weegden. Zy worden ter oorzake van deze tanden ook meeſt van de Europeanen geſchoten, door dien haar vleeſch zeer onſmakelyk is om te eeten. Ik zelf heb uit weetgierigheid de proef daar van genomen, wanneer ik over eenigen tyd in 't veld een ſtuk van eenige ponden van een goed vriend vereert kreeg, het welk ik koken liet; het was zeer ſponsachtig, zoo dat het gekookt, naauwelyks het zesde part meer leek; daarenboven was het zeer grofdradig, en onſmakelyk, en weet ik my niet te binnen te brengen, dat ik van andere wilde dieren ooit

Hare tanden.

Hoe het Olyfants vleeſch ſmaakt.

ooit groffer, onaangenamer, harder, droger en onſmakelyker vleeſch genoten heb.

Van de Olyfants wyfjes.

Van de wyfjes is voornamelyk te melden, dat zy eenigzins kleinder zyn, als de mannetjes, en dat zy naar den aard van het vrouwelyk geſlacht, gelyk my van geloofwaardige menſchen is bericht, hare *Menſtrua* hebben; daarenboven verzekert men, dat zy het byſlapen met de mannetjes op dezelve wys plegen, als by de menſchen geſchied. Voorts, dat zy zoo ſchaamagtig zyn, dat zy zich om zulk een werk uit te voeren, niet alleen uit het gezicht der menſchen, maar ook uit dat van andere Olyfanten begeven, en de eenzaamheid zoeken; welke beide ſtukken nogtans ik zelf niet gezien, maar alleen van geloofwaardige menſchen ontfangen hebbende, ik u voor dezelve prys overlaat, waar voor ik die aangenomen heb.

Olyfanten ſlapen leggende.

Ondertuſſchen weet ik voor de waarheid, en heb zelf menigmalen de legerſteden gezien, dat zy niet ſtaande, maar leggende ſlapen; waar door te niet gemaakt word het vermoeden der Ouden, als die zich lieten voorſtaan, dat dit dier ter aarde neer leggende, wegens de zwaarte van het lichaam niet konde opryzen; en wyl ik dikwyls twee legerſteden naaſt malkander hebbe gezien, zoo oordeel ik, dat het geen van het byſlapen is gemeld, waar zoude konnen zyn. Het wyfje heeft daarenboven de twee borſten tuſſchen de twee voorſte beenen, zoo als voorheen ook van de Baviaanen gezegt is.

Wat van der Olyfanten bywoning te merken.

Zoo lang als zy in de drift zyn, en het wyfje niet merkt, dat zy ontfangen heeft, blyven zy alleen by malkanderen, en houden zich van anderen afgezondert; zwanger zynde, komen zy weder by de anderen, dog raken malkanderen niet meer aan, en laten zich van anderen ook niet gebruiken; na de ontfangenis draagt het wyfje twee jaren.

Hare ſpys.

Hare gewoonelyke wilde ſpys hier in Afrika is hard gras, als dorre hei, wortels en andere ſtruiken, zoo als ook jong koorn; aan het laatſte veroorzaken zy dikwyls zeer grote ſchade, door dien zy het niet alleen van boven af byten, maar met de wortel uitrukken, en opvreten, en het geen ſtaan blyft, met hare ongeſchikte ronde pooten, voornamelyk als het land nog week of gebouwt is, zoo diep in den grond treden, dat men naderhand niets daar van te verwachten heeft. Dit doen zy zeer veel in de maand van Auguſty of September, wanneer men niet by nacht waakt, en ze verjaagt, of zich niet vertrouwt, op hen te ſchieten, door dien het hen een zuivering en purgatie verſtrekt; derhalven zyn de inwoners genoodzaakt, om zoo zorgvuldig waakvuuren te maken, als in Duitſchland ontrent de herten geſchied, ten einde om ze uit haar koorn te houden, edog met dit onderſcheid, dat men alhier onder deze en alle andere wilde dieren onverhindert en onnavraaglyk mag ſchieten, 't welk in Europa verboden, of ten minſten maar by vergunning is.

Aan de Kaap is het geoorlooft om na alle wilde dieren te ſchieten.

Der Olyfanten drank.

Drinkende, laten zy het water niet helder en klaar, maar maken het alvorens drabbig, waar door vele in de gedachten zyn vervallen, dat zy zulks deden, om dat zy door haar eige ſchaduwe in 't water ſchrikten; maar wat my aanbelangt, ik acht, dat zulks geſchied, ten einde om beter voedzel te krygen, of om de verteering in de maag beter te bevorderen, gelyk wy weten, dat hoenders, eenden, ganzen en alle andere vogels, kleine zandkorrels inzwelgen, om hare maag beter aan 't koken te helpen.

Haar miſt word voor tabak gebruikt.

Haar miſt komt op 't veld niet veel te ſtade, wyl'er niet dan onkruid van voortkomt, 't welk

zonder

zonder twyffel van het veel wild zaad, dat zy ſlikken, veroorzaakt word; ondertuſſchen word het veeltyds door de Europeanen opgezocht, en gedroogt, ten einde om by gebrek van tabak iets te mogen hebben, om te konnen roken. En waarlyk deze drek, in de zon gedroogt, ſmaakt in plaats van tabak niet heel qualyk, voornamelyk als men den zelven gewoon is. Ik heb hem maar eens uit nieuwsgierigheid gebruikt, dog ik ben verſcheidemaal in gezelſchap geweeſt, van menſchen, welke dien drek altyd rookten, en verklaarden, dat ze hen zoo aangenaam als zuivere tabak voorquam.

Olyfanten konnen ſnel lopen.

Van buiten laat het zich aanzien, als of dit ongeſchikt dier niet ſnel zoude konnen lopen; edog iemand gelieve de proef te nemen, zoo zal hy zien, of hy met een goed paard, voornamelyk zoo hy recht uit ryd, hem ontkomen kan. Want een ſtap van een Olyphant is zoo goedt, als 4 ſtappen van een paard; en by aldien men ſlangswyze ryden wilde, zoo moet men beducht zyn, dat het paard ſtruikelen zal, voornamelyk als men met het zelve op een molshoop geraakt. Daarenboven moet men ook ſtaat maken, dat dit verſtandig dier den weg afſnyd, en recht toe recht aan loopt, zoo dat men, als men niet op zyn hoede is, hem zelfs op het lyf kan lopen.

Wat de Hottentotten met de Olyfanten doen, en hoe zy dezelve vangen, zal ik te zyner tyd berichten. Midlerwyl zeg ik alleenlyk, dat zy op Ceylon in een grote menigte gevangen en getemt worden, waar van Robbert Knox in zyne beſchryving van Ceylon, wydlopiger kan worden nagelezen; daarenboven kan men anderen nazien, die in andere landen diergelyke jagt bygewoont, en beſchreven hebben.

Geitetbokken, of reebokken en reegeiten.

Van de tamme Geiten en Bokken heb ik hier voren reeds gemeld, dat ik hier niets meer daar van gewagen wilde; derhalven laat ik het ook daar by beruſten, en zeg alleenlyk, dat onder de wilde zoorten, waar van 'er in Afrika zeer veel zyn, die zoo wel in grootte als in verf, of anders in geſtalte verſchillen, alhier de Greisbokken en Steenbokken moeten genoemt, en beſchreven worden. Edog van de Steenbokken zal het onnodig zyn, veel woorden te maken, om dat zy in Europa overvloedig bekent, en van *Geſnerus*, *Francius*, *Aldrovandus*, *Bochartus*, *Forerus*, *Scheuchzerus*, nevens nog vele anderen in 't breede beſchreven zyn, zoo dat ik derhalven deze moeite zeer licht ontberen kan.

De Grysbok.

De Grysbok is in grotte een gemenen of tammen bok naauwelyks gelyk, heeft een wel geproportioneert lyf, de muil is zwart, als die van de bonte bokken, de hairen kort, zoo als van andere bokken donker-rood, met zeer vele graauwe daar tuſſchen gemengt, weshalven hem ook den naam van Grysbok word toegelegt. Het ſtaartje is zeer kort, van even dezelve gemengde hairen, de horens op het hoofd zyn niet al te lang, en ontrent van een halve voet, donker-bruin van kouleur, en onder aan de wortel met kringen, als een ſchroef; aan 't eind lopen zy zeer ſpits toe. Het vleeſch van deze bokken is zeer goed, van een aangename ſmaak en gezond, en zomtyds nog tamelyk vet, weshalven het ook voor een lekkerny gehouden word. De wyfjes van deze bokken zyn eenigzins kleinder, als de mannetjes, hebben geene horens, onthouden zich beide in de dalen, en zeer zelden op de bergen, weshalven dezelven zeer licht te jagen zyn. Meer kan ik hier niet byvoegen, wyl de ondervinding my niets uitvoerlyker van hen geleert heeft.

Van de Hazen.

Van hazen vind men alhier driederhande zoorten, hoewel het gantſche onderſcheid enkelyk beſtaat of in de grootte, of in het ſtaartje. Daar worden hazen gevonden, die een weinig kleinder zyn, dan die doorgaans in Duitſchland worden gejaagt; en weder anderen veel kloeker, als men in Duitſchland vangt, of ſchoon voor 't overige nog in de uiterlyke geſtalte, nog in de verf, nog ook in de ſmaak van het vleeſch geen onderſcheid beſpeurt word.

Nog een andere zoort.

Behalven deze twee zoorten vind men nog een derde zoort, die ontrent de grootte en kouleur der hairen, zoo als ook in aanzien van de aangenaamheid van het vleeſch met de hazen in Duitſchland volkomen overeen komen, maar het ſtaartje is niet geverft als dat van de anderen, maar is hoog rood, en derhalven zeer duidelyk van de anderen te kennen en te onderſcheiden. Wyl egter wyders niets merkwaardig is, dat tot dit driederhanden onderſcheid helpt, en daarenboven de hazen alomme genoeg bekent zyn, zoo mag ik met deze korte aanmerking ook daar van af ſcheiden.

Van de Herten.

Dat 'er herten in Afrika en bygevolg by het Voorgebergte der Goede Hoop, worden gevonden, zulks heeft Virgilius reeds getuigt of ſchoon velen dat tegenſpreken. Edog heden dien dag toont de dagelykſche ondervinding het overvloedig. Dat zy echter zulke kronen zouden hebben, als de Europeaanſche zulks heb ik nog niet konnen gewaar worden, of ſchoon ik 'er eenige duizend ſtuks gezien, en vele heb helpen eeten. Edog behalven de kroon zal niemand licht een onderſcheid tuſſchen Europeaanſche en Afrikaanſche herten aantreffen, zoo wel ten opzicht van de uiterlyke kouleur der hairen, en overige gedaante van het lichaam, als ontrent den ſmaak van het vleeſch aangezien zy beide droog vleeſch met weinig vet, en voor 't overige alle andere eigenſchappen gemeen hebben.

De kronen zyn niet met takken of enden bezet, als die van de Europeaanſche herten, maar gantſch gladt en rondt, donkerbruin van kouleur, en aan het hoofd met een weinig kringen, ſchroefswys, en zelden hoger dan een voet; voorts zyn zy niet krom, maar alleen in 't midden heel weinig gebogen, lopende voor 't overige recht uit; edog ſtaan zy van boven nog wel driemaal zoo wydt van malkanderen, als op het hoofd; daarenboven lopen zy gantſch ſpits ten einde, weshalven my dunkt, dat zy de Spis-herten in Duitſchland meeſt gelyken.

Van de Honden.

Van de honden zyn jegenswoordig alhier driederhande zoorten; te weten, zodanige, die uit Europa hier worden gebragt, en tot verſcheide verrichtingen of dienſten met vrucht, gebruikt konnen worden, namelyk Schoothondjes, Water, Jagt, Wind, Hoender, Bul, Speur en andere diergelyke honden, waar van 'er in Europa en alle deszelfs landen genoeg aan te treffen zyn.

De Afrikaanſche.

Daar is ook een andere zoort van tamme honden, die in den beginne reeds in het land geweeſt zyn, en waar van de Hottentotten zich altyd zoo wel op hunne jagten, als tot het bewaren van hun vee bedient heben, en welke heden dien dag de Europeanen nevens hen als nog dagelyks gebruiken. Zy hebben een kleine kop, en een zeer ſpitze ſmoel. De hairen zyn meeſt aſchgraauw, en konden derhalven gevoeglyk muishonden genaamt worden; hoewel van het dier dat de Europeanen muishond noemen, in 't vervolg nog iets zal worden gezegt. Zy zyn zelden ruim een el hoog, en naauwlyks een derde langer. De ooren zyn ſtyl en ſpits; hebben voor 't overige met andere honden alles ge-

meen,

meen, konnende zoo licht in allerhande kunſten worden geoeffent, als de Europeaanſche honden; voornamelyk zyn zy zeer trouw, als haar meeſter in gevaar van wilde dieren, als leeuwen, tygers', wolven enz., geraakt, en derhalven worden zy van de Europeanen zoo wel als van de Hottentotten gezocht, en in waarde gehouden.

Wilde Honden. Ten laatſten is hier nog een zoort, namelyk van wilde honden, die zeer gevaarlyk zyn; ik heb nogtans nooit gehoort, dat zy menſchen quaad doen, of ſchoon my zeer veel exempels bewuſt zyn, dat zy grote ſchade onder de ſchapen en andere dieren, die zy dikwyls naar het leven ſtaan, aangerecht hebben. Ik kan die niet beter beſchryven, dan dat ik my van de woorden van Antonius Zuchel, van Gradisca, Kapuzyner Monnik, en geweze Zendeling na Congo enz., bedien, welke in zyne merkwaardige Zendingen en Reisbeſchryving na Congo in Ethiopien, pag. 293. gelezen worden, alwaar hy aldus

Hare beſchryving. ſchryft: Het zal niet onbillyk zyn, om alhier ook iets van de genen gewag te maken, welke de andere wilde dieren jagen, dat is van de *Mebbien*, (aldus noemt men in Congo, niet heel ver van de Kaap de Goede Hoop gelegen, de wilde honden) die een natuurlyke haat op alle andere wilde dieren in 't veld hebben, en dezelve vervolgen.

Van de Mebbia. Deze *Mebbia* is een zoort van wilde of woudhond en die jagen, maar van de wolven zeer onderſcheiden zyn. Want of ſchoon deze laatſte ook honden zyn, en de bul of ſlagershonden niet qualyk gelyken, zoo ſchynen deze echter eerder de eigenſchappen der Speurhonden te hebben, zoo als de jagthonden zyn moeten. Ik hou derhalven deze *Mebbien* werklyk voor wilde Speurhonden, zoo als miſſchien de wolven wilde Slagers of Bleekers-honden zyn konden; edog dat de *Mebbien* als van natuur geſchapen zyn, om alle wilde dieren zonder onderſcheid te jagen en te vervolgen. Is 'er een in 't boſch, zoo behoeft een Reiziger voor geen ongemak van eenig ander wild dier beducht te zyn.

Wanneer iemand van onze Zendelingen, van Bamba na Sogno moeſte reizen, nam hy alvorens met den Vorſt of Heer raad, of hy zich onderſtaan zoude, om een reis door de woeſtyne te doen, ten einde om niet een ongeluk van een leeuw of tyger te krygen, dog hy ontfing tot antwoord, dat hy zyne reis zonder gevaar konde aannemen, aangezien hy voor eenige dagen in die ſtreek de *Mebbien* had gezien, welke den weg van alle grimmige dieren zeker maken zouden. Alzoo jagen deze *Mebbien* de andere wilde dieren van natuur, en of ſchoon zy zelf in de boſſchen geteelt en geworpen zyn, zoo zyn zy nogtans den menſchen bovenmaten toegedaan, en doen hen niet het allerminſte quaad; derhalven lopen zy ook zonder ſchuw in de *Bantzen*, dat is, vlekken, en in de *Libaten*, of dorpen, gaan door de ſtraaten, ook dikwyls in de tuinen van de huizen, zonder dat zy iemand beledigen. Men zal ze nooit alleen zien, maar altyd troupswyze 30 en 40 by malkanderen. De Antipathie die hen van natuur tegen alle wilde dieren ingeprent is, gaat zoo ver, dat zy zelfs de gruwzaamſte dieren, als leeuwen en tygers vervolgen en aanvallen; en of ſchoon deze veel ſterker zyn als de *Mebbien*, zoo gebeurt het nogtans, dat deze dieren door de menigte der *Mebbien* overweldigt, en ter neder gevelt worden. Het geen de *Mebbien* over dag tot buid en roof hebben gemaakt, delen zy tegen den avond onder malkanderen, en al te veel overig hebbende, ſlepen zy het overſchot na de Bantzen en Li-

Doen menſchen geen quaad.

Vallen alle wilde dieren aan.

Libaten, ten einde de menſchen, dewelke zy van natuur liefde toedragen, ook van haren roof zouden voordeel hebben. Aldus doen zy alle dagen, zoo lang, tot dat de plaats, daar zy zich onthouden, van alle dieren t' eenemaal gezuivert is, wanneer zy weder na een andere plaats gaan, daar zy de jagt op dezelve wys voortzetten.

Tot dus verre de gemelde Vader Zuchellus, waar ontrent ik erinneren moet, dat de gantſche beſchryving oprecht is, behalven dat deze honden, hier aan de Kaap in de dorpen der Hottentotten, en in de huizen der Europeanen niet konnen lopen, zonder twyffel, om dat de roof, dien zy by dag hebben gemaakt, niet tot den avond leggen blyft, als welken de Hottentotten gaarn zelf verteren, de Europeanen inzouten, en hunne ſlaven te eeten voorzetten, ook zelf wel zonder vrees mede daar van eeten. Ondertusſchen verſcheuren zy niets van het geen zy jagen, maar halen alleen den buik op, zelfs aan ſchapen, zodanig dat het ingewandt daar uit valt, en het gejaagde dier ſterven moet. Zy zyn de ſchapen alhier byzonder nadelig, veroorzaaken ook een ongelooflyke ſchade onder haar, ten ware de Herder dezelven ten eerſten verjaagt. Ik heb verſcheide malen gezien, dat zy onder de grootſte kudden ſchapen quamen, 60, 70 ook wel 100 ſtuks op zodanige wys havenden, en weder hene liepen, welke gedode ſchapen door de eigenaar na huis gebragt en op gemelde wys gegeten wierden.

Katten. De katten zyn hier ook zoo als in Europa, of tam, of wild. Het zoude onnodig zyn, om van de tamme katten veel woorden te maken, om dat zy van dezelve grootte, verf en gantſch naturel zyn, als die men in Duitſchland en andere Europeaanſche landen ziet. De wilde nogtans zyn alleen grooter als de tammen, en van die zoort worden 'er hier veel gevonden, welke ik niet weet, dat in Duitſchland bekent zyn, of ſchoon zy behalven de wildheid niets hebben, dat hen van de tammen onderſcheid, dan de kouleur van de hairen; aangezien men behalven de wilde graauwe katten of blaauwe vind, welker vel tamelyk blaauw is, en aldus blyft, by aldien het bereid, en als ander bondt verhandelt en verbruikt word.

Nevens de blaauwe vind men ook rode katten, welke over den rug een ſchone hoogrode brede ſtreep hebben, die van den kop tot onder aan den buik ſtrekt, welke aſchgraaw of witachtig word. Deze katten-vellen worden byzonder hoog geacht, om dat ze de geenen, die met de jigt zyn geplaagt, van grooten dienſt zyn, gelyk dan jaarlyks een tamelyke meenigte van deze vellen door vreemdelingen opgekogt, en na Europa gevoert worden, alwaar zy voorname Heren en liefhebbers in plaats van ander bont verſtrekken moeten. Rode katten.

Voorts vind men hier ook Tygerboſch-katten; derzelver vel is als een Tyger gevlakt; nogtans zyn ze veel kleinder als een Tyger, maar de grootſte onder alle wilde Katten. Deze onthouden zich meeſt in de boſſchen, ſtruiken en heggens, komen zelden of wel heel niet op hoge bergen, ten ware bomen aldaar groeiden; deswegen dragen zy ook den naam van Boſchkatten. Zy zyn zoo groot als een vos, en byzonder gezocht, wyl zy met hare dikke en fyne hairen, een tamelyke warmte geven, als zy tot bont gebruikt worden. Tygerboſch-katten.

En wie zoude alle zoorten der wilde katten, die zich oneindig vermengen en veranderen, optellen? Ik zal nog maar gewag maken van de Bizam-katten, en van Bizam-katten.

1. LEEUW. 2. LEEUWIN. 3. MUISHOND. 4. RHEEBOK.
5. JAVAANSCH VARKEN.

van dezelve zeggen, dat haar vel wegens den reuk, die zoo aangenaam als Mufcus is, en om die rede doorgaans Muskeljaatkatten werden genaamt, zeer hoog geacht, en gemeenlyk voor een Ryxdaalder verkogt word, of fchoon het zelve voor het overige niet veel byzonders lykt. Mynes wetens is 'er nooit een gedood, die Mufcus by zich heeft gevoert; derhalven weet ik niet, of de inwoners alhier weten, wanneer zy Mufcus by zich hebben, dan of zy het wel ooit dragen en voortbrengen. Wat hier van zy, ik weet zeer wel, dat zy wegens den huid tamelyk gewilt zyn.

Kikvorfchen.

Van de Kikvorfchen en derzelver onderfcheid, van Land, Loof, Tuin, en Water-kikvorfchen veel te fpreken, zoude een overtollige arbeid zyn, wyl deze dieren alomme voor zodanig bekent zyn, als zy in Holland bevonden worden. Edog is te verwonderen, dat nademaal dit dier een Amphibion is, het welk zoo wel in 't water als op 't land leven kan, nogtans zommige waters worden aangetroffen, welke geen kikvorfchen dulden, maar dezelve of ten eerften doden, of ten minften niet lang herbergen; en de meefte bronnen en vlietende waters fchynen in dit land, van die natuur te zyn, om dat 'er nooit in gevonden worden. Van Vyvers kan ik niet zeggen, om dat 'er hier geen zyn, en wat de *Weiffenftäller Weyher* in Duitfchland voor een byzondere eigenfchap moet hebben, daar van laat ik den Autheur van de Fichtelbergfche befchryving p. m. 25. 26. fpreken, aangezien deze zonder twyffel meer kennis daar van heeft, en ook meer daar geweeft is, als ik, welke ook alle twyffelachtigheid oploffen, en den weetgierigen met grondige oorzaken affchepen zal.

Konynen.

Van de konynen wil ik niet veel fpreken, om dat zy van dezelve gedaante, aard en eigenfchap zyn, dan die, welke in Europa gevangen en gevonden worden, en ook wyl zy niet zoo wel aan het vafte land van Afrika, en wel voornamelyk van deze Kaap worden aangetroffen, maar liever op het Taxen-eiland, niet ver van de Saldanha-baai, in zulke menigte krielen, dat men zeer licht een fchip dat van een lange reis komt, en derhalven veel kranken aan boord heeft, daar van eenige verquikking leveren, en met diergelyk wildbraadt verzien kan.

Leeuw is de Koning onder de dieren.

Dat de Leeuw, waar van 'er hier veel worden gevonden, die zoo wel menfchen als onvernuftige dieren haat, en honger hebbende na haar leven ftaat, en des niet tegenftaande een edelmoedig, dapper, fterk en heldhaftig dier zy, en derhalven wel verdiene, de Koning onder de dieren genaamt te worden, is mynes bedunkens een zaak, die geen tegenfpraak lyd. Men onderzoeke van hem elk lid dat men wil, zoo munt in het zelve uit een zodanige grootsheid en hoogachtbaarheid, die zelfs den ftoutmoedigften en onverfchrokkenften menfch doet beven, wil men echter deszelfs eigenfchap by malkanderen nemen, en dezelve by zich overwegen, zoo ziet men zonder tegenfpreken, dat hem de rang voor alle dieren toekomt.

Deszelfs eigenfchap.

Zyne manen, welke de mannetjes alleen dragen, zynde de wyfjes daar van berooft, laten door hare donkerrode kouleur eene heldhaftigheid zien, en zyne brede borft, zyne gedaante en gantfche geftalte, zyne deftige gang, zyn verbazent fpringen, zyne heldere en by nacht als twee vonken vuurs, of eigentlyker, als twee brandende kaarzen ftralende oogen, zyn fnoeven en brullen, zyne grote en aan de yzerharde pooten zynde klaauwen, die hy als de katten uitzetten en inhalen kan, zyn verfchrikkelyke muil, en angft aanjagende kop; kortom alles

les wat aan hem is, toont een zodanige dapperheid, magt, grootgrootmoedigheid, en onverschrikken aardt, dat men zyns gelyke onder alle dieren in de gantsche waereld bezwaarlyk zal aantreffen, of schoon zy alle by malkanderen waren.

Van de Leeuwen benen.

Ik wil my in gene wydlopige beschryving inlaten, om dat myn voornemen gantsch niet is, om een historie van de dieren te vervaardigen, als 't welk reeds ontallige anderen, beter bequaam dan ik, voor my gedaan hebben. Ondertusschen ben ik verwondert, dat eenigen van de nieuwe ontleedkundige zich onderstaan te zeggen, dat de benen van een Leeuw zoo dicht niet waren, als de Ouden, daar onder Aristoteles, *Lib. III. Histor. Animal. cap. 7. Sect.* 102. zoo als ook Plinius *Lib. X. cap.* 37. hadden overgegeven, daar nogtans de veelvoudige ondervinding, en myn eige gezicht my daar van overtuigt hebben, alzoo ik altoos heb bevonden, dat door de benen van een Leeuw maar een mergpypje of gaatje loopt, dat niet veel groter is, als dat door een tabakspyp gemaakt word.

Des Schryvers aanmerking.

Dit is ook mynes bedunkens, de rede, dat een zodanig leeuwen been, door de zon gedroogt, het vet daar uit gebraden, en daar na aan stukken geslagen, zoo goed vuur geeft, als een kezel of ander vuursteen; en zoude men zekerlyk zeer goede oogen of ook een treffelyk vergroot-glas moeten hebben, als men een ander gaatje, met eenige vettigheid gevult, wilde ontdekken; welk alles immers wel dicht genoeg heeten mag.

Leeuwen doden alles met eenen slag.

Wyders dunkt my, dat de sterkte van een leeuw genoegzaam te kennen is, om dat hy al het geen hy dood, met eenen slag zodanig ter aarde werpt, dat het niet meer om opstaan denkt. Wanneer nu de benen zoo dicht niet waren, als de Ouden hebben gezegt, zouden zekerlyk de schinkels eer breken, dan dat een schepzel, maar eens voor het hoofd geslagen, dood ter aarde zoude vallen. En weet ik my nog zeer wel te erinneren, dat in de maand van December 1705 een leeuw een zoldaat, die in het veld voor zyn officiers tent de wacht had, met een slag, welke altyd van een verschikkelyk gebrul verzelt is, dood geslagen heeft en daar op met den zelven hene gegaan is.

Exempel daar van.

Insgelyks is my nog niet ontgaan, dat een ander leeuw in den jare 1707 een tamelyk zwaren os, op zodanige wys gedood heeft, en daarenboven met denzelven over een redelyke hoge muur gesprongen, en aldus met den buid doorgegaan is. Wie hier uit niet kan bemerken, dat de benen van een leeuw zeer dicht zyn, en dat deszelfs sterkte daar van daan komt, van dien wilde ik my zeer gaarn van iets beters laten overtuigen, terwyl buiten allen twyffel is, dat de beet welke, hy na het aas doet, na het gemeld gebrul geschied, en eerst op den slag volgt.

Een Leeuw kan een Os dragen.

In mynen vorigen heb ik reeds gezegt, dat ik eens van elf leeuwen te gelyk bezocht wierd, welk alhier te herhalen, onnodig is, om dat ik het gevaar door hulp van drie Hottentotten, die by my waren, ontkomen ben. Edog moet ik nog uit de ondervinding hier by voegen, dat een leeuw, als hy grimmig is, of honger heeft, zulks door het slaan van zyn staart op den rug, en het schudden van zyne manen te kennen geeft. Want als iemand een leeuw te na komt, gelyk licht kan geschieden, wyl hy zich in de struiken verbergt, en als een hond op zynen roof loert, en hem in 't oog krygt, zoo behoeft hy maar na deze beide dingen te zien. Slaat hy met zynen staart op den rug, en schud daar benevens de manen uit de ogen,

Hoe te weten, of men voor een Leeuw behoeft te vrezen.

gen, zoo mag hy zyn testament wel zoo voort maken, vermids de dood voor de deur staat, gelyk ik met een voorbeeld bewyzen kan, van twee karels, die in 't veld gingen, om na andere dieren te schieten. Deze quamen ook een Leeuw zoo na, dat hy ze in 't oog kreeg, en zoo voort de beide tekens van zich zien liet, waar na hy op een van hen toeschoot, om hem de rest te geven. Edog deze ontweek of uit angst, of door goddelyke voorzorge den slag, en vatte den leeuw by de manen, waar door zy beide worstelende ter aarde vielen. In 't buitelen greep deze den leeuw by de tong, en hield ze vast, dat hy niet byten kon. Zoo dra dit zyn makker zag, schepte hy moed, en sprak den onder den leeuw leggende een hart in 't lyf, met belofte dat hy den leeuw zoude doodschieten, en hem redden. Dit naauwelyks gezegt, legt hy aan, en trof hem zoo gelukkig, dat hy zoo voort dood bleef, en aan zyn makker het leven als geschonken wierd, gelyk zy dan nog beide alhier woonachtig zyn, en dit toeval zeer omstandig weten te verhalen.

Twee menschen worden wonderbaar van een Leeuw gered.

Zoo dra een paard een leeuw ruikt, luistert het niet meer na den toom, maar neemt wel haast met den Ruiter de vlucht, of zoekt den zelven af te smyten. Ondertusschen is dit laatste een groot geluk, om dat den leeuw niet den Ruiter maar het vluchtende paard vervolgt, als welkers vleesch hy zeer begeerig zoekt en vreet. Wanneer dien volgens iemand te paard zit, dat de wind nog niet van den leeuw gehad, of hem geroken heeft, zoo kan hy door het afspringen nog de dood ontgaan.

Hoe iemand te paard zich van de Leeuwen redden kan.

Ziet echter iemand, dat de leeuw den staart niet veel roert, en de manen niet schud, zoo kan hy hem onbevreest verby gaan, ja hy kan hem zelfs met het werpen van een stuk hout of steen uit zyn legerstee verjagen. Dit kan ook geschieden, als men met een wagen ryd, als welkers geraas, zoo als ook het geklap van de sweep hy ook niet verdragen kan, gelyk zulks de boeren met vermaak konnen betuigen, die veel by nagt moeten ryden, zoo zy anders hare paarden verschonen, en door de gruwzame zonnehitte niet afmatten willen. Deze weten insgelyks te zeggen, gelyk ik zelf ook heb gezien, dat de heldere en vurige oogen van den leeuw hem by nacht altyd verraden, om dat men dezelve by nacht als twee lichten, zeer ver zien, en daar door gewaar worden kan, of een zodanige leeuw op iemand afkomt, of van hem afgaat.

Wanneer en hoe een Leeuw te verjagen.

Leeuwen zyn by nacht te kennen.

Edog dit zyn zaken, die van anderen reeds gemeld, en aldaar omstandig konnen worden gelezen; derhalven wil ik hier nog byvoegen, dat het leeuwenvleesch, met een kogel gevelt, nog redelyk wel smaakt, en zeer wel te eeten is, door dien het als dan nog wel wat wild, edog niet onaangenaam of ongezond is, zoo als ik zelf verscheidemalen heb bevonden; hebbende daarenboven nooit konnen bemerken, dat het my eenig nadeel aan myne gezondheid veroorzaakt, of een ziekte verhaast heeft. Hoe het echter is, wanneer het van de Hottentotten met vergiftigt geweer is gedood, daar van zal by een andere gelegenheid melding geschieden, en ben ik ondertusschen nooit graag geweest, om daar van te eeten.

Het Leeuwen vlees.

Het eige vaderland van de luipaarden of Pantherdieren is naar het gevoelen van Francius, Asia alleen; zoo als hy in zyne *Historia anim. pag.* 94. schryft, daar het nogtans zeker is, dat Africa ook geen gebrek daar aan heeft, gelyk zulks reeds velen als *Gesnerus*, *Bochartus* en anderen betuigen,

Luipaarden of Pantherdieren.

gen, en de ondervinding insgelyks genoegzaam leert. Vermids nogtans van dit dier ook twederhande zoorten zyn, en zulks maar in hare grootte bestaat, zoo zal ik verder daar van niets zeggen, om dat my dunkt, dat de grootte geen byzonder onderscheid kan maken, door dien 'er anders velerhande paarden, ossen, koejen en andere dieren zouden moeten zyn.

Onderscheid tusschen de Tygers en Luipaarden.

Het onderscheid echter, welke zich tusschen een Tyger en Luipaard bevind en werkelyk is, steunt, zoo als ik zeer dikwyls en veel heb gezien, op de grootte en rondheid der vlakken. Want een Tyger is zeer veel groter als een Luipaard, en heeft frajer, ronder en geslotener vlakken als een Luipaard. Wanneer men een Luipaard by een Tyger ziet, zal men zonneklaar merken, dat een Luipaart veel kleinder van lyf is, als een Tyger, die ook gantsch ronde en toegehaalde donkerbruine, en in 't midden met eenigzins geelachtige hairen gestoffeerde vlakken bezit, terwyl die van een Luipaart de gedaante van een hoefyzer hebben, en niet volkomen gesloten zyn, niet tegenstaande beide die dieren ontrent meest alle overige delen met malkanderen overeenkomen, en de een den anderen in listigheid, bloeddorstigheid of gruwzaamheid niets toegeeft.

Ik zoude veel bewyzen alhier konnen bybrengen, om dit voorgeven te staven; edog ik hoop, dat de lezer zulks aan twee genoegzaam zal konnen zien. Hendrik Bouman, voormaals in dienst van de Illustre Compagnie, en als nu een aanzienlyk burger alhier, een sterk rustig man, wierd overland reizende, onverhoeds van een Tyger besprongen, die de klaauwen zoo voort in zyn hoofd insloeg, en met den muil na den hals rykte, om hem het bloed af te zuigen. Wyl hy, gelyk licht is te denken, heftig ontstelde, en niet wist, van wat dier hy overvallen was, zoo worstelde hy met het zelve, verdedigde zich dapper, en viel met dit grimmig dier ter aarde. Wanneer nu alle hoop scheen verloren te zyn, en hy zag, dat hy te kort zoude schieten, spande hy eindelyk zyne laatste kragten in, hield dees trotzen Bespringer touwhertig by den kop, drukte hem tegen de aarde, nam een mes, dat hy in zyn zak had, en velde daar mede zyn bloeddorstige vyand, door dien hy hem de keel affneed, niet tegenstaande hy zelf reeds tamelyk afgemat was, veel wonden had, en daar uit het bloed gudzen zag; waar door hy ook zoo zwak wierd, dat hy niet dan lang daar na weder tot zyn vorige gezondheid geraken, en van de wonden genezen worden konde, of zyne verlore kragten weder konde bekomen.

In den jare 1708 quamen twee Luipaarden in het schapenhok van den Heer Nicolaas Oortman, welke in een korten tyd ruim 80, of 90 schapen worgden, en zich van derzelver bloed verzadigden, waar na zy hare drie jongen, die voor het schaaphok waren blyven staan, van den buid mededeelden, en zy ieder, jong en oud, met een dood schaap het hazenpad kozen. Door dien echter een byzondere premie op het doden van dierlyke schadelyke dieren door de Illustre Compagnie gezet is, zoo deden de slaven van den gemelden Heer Oortman haar best, om dezelve te vangen, en hebben zy alzoo de Luipaarden alle na malkanderen doodgeschoten, behalven den vader of mannetje, die alleen met het leven daar van is gekomen.

Het vleesch der Tygers en Luipaarden.

Het vleesch der Luipaarden en Tygers is ongemeen mals, aangenaam van smaak, wit en gezond, zoo dat ik het altyd zoo gaarn en nog liever als het beste kalfsvleesch, of nog jong zynde, als hoen-

HET VANGEN VAN DE AFRIKAANSCHE MOLLEN.

I. C. Philips inv. et del.

hoendervleesch gegeten heb, aangezien ik veelmaals de proef daar van genomen, en het altoos goed bevonden heb. Het eenigste, dat iemand tegen zoude staan, is, dat men weet, dat het een roofdier is, en derhalven zeer wild smaakt; wyl het echter nooit een aas, van andere dieren gedood, of veel min een kreng vreet, of schoon men diergelyk aas wilde uitleggen, om het zelven door een Stelroer dood te schieten, zoo kan men deze viesheid ook licht overkomen, te meer, wanneer het zoo als ander vleesch wel en zuiver klaar gemaakt, gehandelt, en gebraden is.

Luchten. De Luchten, welke Afrika insgelyks bezit, komen met de Europeaansche volkomen overeen, en derhalven is het nodeloos, om verder daar van te melden. Edog wyl zy in Europa niet overal worden gevonden, en zy in Duitschland zelfs niet heel gemeen zyn, zoo voeg ik maar alleenlyk hier by, dat zy in de Luchtenburg, een woud, naby de Hoogvorstelyke Brandenburg-Culmbagsche Hoofdstad Wonsiedel, zich onthouden, en van tyd tot tyd gezien worden, gelyk dan de Heer *Anonymus* der Fuchtelbergsche beschryving pag. 53. 54. een exempel by brengt, dat de Hoogedel gebore Bezitter van het Ridder-Goed Obberredwig, Christoffel Casimir van Waldenfels, in den jare 1709 een van dezelve geschoten en na Bayreuth aan de Hoogvorstelyke Hoge Lands-Heer gezonden heeft, die ook zoo als my is verhaalt, op de Hoogvorstelyke tafel zoude gegeeten zyn; waar uit dan licht te besluiten is, dat het Tygervleesch zoo als ook dat van Luipaarden ook niet ongezond of onaangenaam van smaak moet zyn.

Waar zy zich in Duitschland onthouden.

Mollen en Muizen. Wat aanbelangt de Mollen en Muizen, daar van zyn 'er hier zoo menigerhande zoorten en die al zoo grote schade zoeken te doen, als in Europa; ik zal derhalven de moeite wel konnen sparen, om deze dieren te beschryven, aangezien zy ieder kind, burger, boer, edelman, kortom alle menschen beter bekent zyn, als hen dikwyls lief is. Om de Mollen echter te vangen, of te krygen, hebben de Afrikaansche Europeanen een gantsch vreemde, en myns wetens, in Duitschland heel onbekende manier, welke ik derhalven ten eersten zal mededelen, na dat ik alvorens gewag zal hebben gemaakt, van een dier, dat de inwoners alhier ook met den naam van Mol te verstaan en te kennen geven, de Duitschers echter in Duitschland of met den naam van *Korenvarkjes* of wel *Hamster* uitdrukken.

Afrikaansche Mol. Deze Afrikaansche Hamster is doorgaans aschgraauw, en van zoo veel kouleuren niet, als die in Duitschland, daar zy witte, bloedrode en ook wel zwarte buiken hebben. De overige gedaante van het lyf komt nevens de grootte met de Europeaansche korenvarkjes volkomen overeen, en deze Hamsters, nevens de andere gemene Mollen, worden door de Afrikaansche Europeanen met een stel-snaphaan of zulk schietgeweer, als men tot voschvangen gebruikt, gedood, zoo dat zy niet anders hebben te doen, dan alvorens de opgeworpe aarde weg te maken, en het gat in de aarde te openen, ten einde de lucht daar in kan spelen. Vermids nu deze dieren den daar in dringenden wind niet konnen verdragen, gelyk zulks blykt, wyl zy het gat ten eersten of ten minsten eenige uuren daar na, weder toemaken, zoo kyken zy maar, of hy op een ander plaats ook wederom wroed, en dit ziende, maken zy alle molhopen weg en de gaten schoon, ten einde de lucht daar in zoude konnen dringen; daar hy laatst heeft gewroed, ruimen zy dat gat insgelyks, steken aan een klein houte kruis, waar door in 't midden een houte pen gaat, een gele peen,

Hoe ze gevangen worden.

knol, of ander wortel, binden aan de door het gemelde kruis gaande houte pen een touwetje, en fpannen het aan het gelade fchietgeweer, dat insgelyks op twee houte kruizen legt. Wanneer nu de Mol komt, om de wortel of knol, welkers reuk hy door den wind krygt, weg te halen of af te rukken, zoo brand de fnaphaan los, en hy fchied zich zelf dood. Op diergelyke wys heb ik 'er veel zien doden, en zyn als nu velen zodanig daar op afgerecht, dat wyl zy weten, dat deze dieren 's morgens en 's avonds ten 6 en 's middags ten 12 uuren wroeten, weddenfchappen aangaan, dat zy tegen die gemelde uuren den Mol dood leveren zullen.

Ratelmuis. Om van de Muizen nog iets te melden; uit *Gefnerus*, *Aldrovandus* en anderen is my bekent, dat dezelve ook de Ratelmuis, welke de Latynen *Glis*, en de alhier wonende Hollanders alleen *Ratel* noemen, ook onder dezelve tellen, of fchoon zy een muis in grootte zeer ver overtreft, en byna niets met haar gemeen heeft. Deze Ratel is veel groter en veel langer, ook bondter van kouleur, als een Europeaanfch eekhoorntje, die hier gantfch niet worden gevonden. Want het bovenfte deel van deze Ratel is byna zwart, de rugge leverkouleur en de ftaart niet heel lang en hairig. Het hoofd is byna als een Beere-kop. Hy heeft een baard als een kat, en door dien hy heftig van zich byt, is hy zeer zelden levend gevangen. Deze dieren konnen met haar ftaart een geraas en geluid maken als een Ratel, waar van de Nachtwakers te Amfterdam zich bedienen, en van welk geraas zy ook zonder twyffel den naam dragen. Vermids zy zeer gaarn akers, noten enz. eeten, onthouden zy zich veel in de bomen, alwaar zy ook zeer vet worden, en als de eekhoorntjes in Europa plegen te doen, van den eenen boom op den anderen fpringen. Of zy tam konnen worden gemaakt, gelyk *Gefnerus* en anderen willen, zulks is my onbewuft, ten minften heb ik zulks niet merken of befpeuren konnen.

Behalven deze Ratel is 'er nog een andere, maar veel groter zoort, die van *Gefnerus* insgelyks onder de Muizen gerekent word, hoewel *Francius* die onder de Otters telt. De Natuurkundigen geven dit dier den naam van *Ichneumon*: De alhier wonende Hollanders en andere Europeanen noemen het Muishond. Deze Muishond is zoo groot als een kat, heeft nogtans de volkome gedaante van een fpitsmuis, hoewel hy hoger en veel langer is, en een redelyk langen ftaart heeft. De hairen over het gantfche lyf zyn lang, ftyf en van verfcheide kouleuren, zoo dat men hier een zwarte, daar een witte, en op een andere plaats wederom een geelachtige vlak ziet. Ontrent de tanden, tong en ballen, gelykt hy een kat. Hy is een groote vyand van flangen en krokodillen, en vervolgt ze zeer liftig, wanneer hy echter van dat wildbraad niets kan jagen, zoo zoekt hy aan hoenders en andere wilde vogels zyn maaltyd te doen, of derzelver eieren als een wezeltje uit te zuipen; en dit is de oorzaak welke my in twyffel houd, om te zeggen, of dit dier niet eer een zoort van een wezeltje als een muis is; edog hier van mogen anderen oordelen. Ichneumon of Muishond.

Van de Muilezels had ik hiervoren, wanneer ik van de Ezels in 't algemeen fchreef, behoren te melden, maar myn voornemen was toen, om gantfch geen gewag van deze laftdragende dieren te maken, om dat men ze hier weinig gebruikt, of fchoon het zeer noodzakelyk en voordelig zoude zyn, en men 'er genoeg zoude konnen bekomen, om dat 'er paarden en ezels in overvloed zyn. Muilezels.

Ver-

RHINOCEROS ZOO ALS DIE MEEST AFGEBEELDT WORDEN.

J. Wandelaar delin

Vermids ik echter tot nu niet een van alle de dieren, aan dit Voorgebergte bekent, hebbe overgeslagen, zoo ben ik ook om dieswille in zoo ver van voornemen verandert, en heb raadzaam gevonden, om van dezelve op een wys te gewagen, zoo als het jegenswoordig geschied, namelyk om daar mede enkelyk bekent te maken, dat deze lastdragende dieren als nu alhier ook gevonden worden; te meer vermids de overige eigenschappen en nuttig gebruik van deze dieren tog beter in Europa, als in Afrika, en wel voornamelyk aan de Kaap de Goede Hoop bekent zyn.

Murmeldier. Het Murmeldier, 't welk hier insgelyks gevonden, en door de inwoners alhier gantsch verkeert den naam van Das gegeven word, word door Gesnerus en anderen mede al onder de Muizen gerekent. Vermids zy in Europa genoeg bekent zyn, zoo zal ik verder niet daar van zeggen, dan dat het vleesch daar van zeer goed te eeten, en gestooft en gekruid zeer aangenaam en gezond is. De dikwyls gemelde Heer Oortman had een slave kind, ontrent 9 jaren oud, dat de kalveren hoede, en derhalven de naastleggende Steenbergen dikwyls op en af klauterde. Een slavenkind vangt veel van dezelve. Dit kind bragt 'er zomtyds zoo veel t'huis, dat men zoude hebben gezegt, dat het onmogelyk was, dat een zulk jong kind die allen op eenmaal konde dragen, of de bequaamheid had, om die te vangen. Nogtans verzoete de loon den arbeid, en vond dit kind daar geen verdriet in, maar rechte een hond af, om die voor hem te vangen. Door dien ik dikwyls daar van heb gegeten, zoo is my zeer wel bewust hoe ze smaken, en dat zy my nooit qualyk zyn bekomen.

Neushoorn of Rhinoceros. De Neushoorn, die van de Dierbeschryvers *Rhinoceros*, van de Indianen *Abada*, van de Hottentotten *Tuābba* en ook *Nabba* word genaamt, is zoo vele oneenigheden onderworpen, dat men wegens de menigvuldige tegenstrydige gevoelens, schynt in een doolhof te geraken, als men dezelve tegen elkander houden en vergelyken wil. Ten minsten men geraakt in twyffel, of wel alle die Schryvers eenerlei en het zelven dier gemeent en beschreven hebben. Want zommige komen in de verf, welke dit dier zoude hebben, niet overeen. Zommigen twyffelen aan den muil, waar mede dit dier voorzien is; eenigen hebben verschil ontrent de grootte van dit dier; anderen geven hem meer dan een hoorn, en daarenboven van een ongelyke kouleur; en eindelyk zyn 'er wederom anderen, die aan de kragt en werking van dezen hoorn twyffelen, zoo dat iemand, die alle deze verschillende gevoelens wilde overeenbrengen, zich veel moeite zoude geven, en menig geleert man tegenspreken moeten.

Edog door dien zulks alhier myn werk niet is, maar *Bochartus*, *Plinius*, *Damianus de Goes*, *Camerarius*, *Francius* en *Ludolfus*, nevens vele anderen hier over nagelezen konnen worden, zoo zal ik my maar op de kortheid leggen, en alleenlyk uit *Jacobus Bontius Lib. V. Histor. Naturel. & Medic. cap.* 1. *Nieuhofius part. ult.* van zyn Bataviſch Gezantschap na het Koningryk Sina, cap. 16. *pag.* 109 en uit *Dapper* in de beschryving van Africa *pag.* 20. b. een korte beschryving van dit dier geven, mids dat, indien myne eige ondervinding iets grondiger weet, zulks niet zal worden vergeten.

De Rhinoceros of Neushoorn dan is donker aschgraauw, en aldus een weinig na de zwarte kant, kaal van vel, zonder hairen, zoo als de Olyphanten. Deszelfs eigentlyke beschryving. De huid is vol rimpels en kerven, en zoo hard en dik, dat men met een scherp mes naauwlyks daar door snyden kan. Het is echter niet schobach-

tig, zoo als de fchilders hem doorgaans aan het gemeen vertonen, heeft ook gene fchilfers, maar de rimpels en vouwen komen van het onbezuift lopen door ftruiken en heggens,als welke hy nooit ontziet,en derhalven van de takken van de bomen gekrabt word,ook zich in het zand en drek of op dorre hei en ftoppels wentelt, en zich alzoo elendig krabt en kerft; daarenboven worden de gemelde rimpels en vouwen ook van de mufculen en derzelver heftige en beftendige beweging geformeert, vermids zy zich als fchobben of fchilfers vertonen.

De muil is naar mate van het lyf wat fpitzer, als die van een varken, als men die weder met deszelfs gantfchen lyf vergelyken wil. Hy heeft op de neus een zwarte of donker-graauwe hoorn, maar niet een witte, gelyk zulks aan de jonge kalveren te zien is, waar van ik'er een met my genomen, en naderhand aan een voornaam Heer vereert heb. Deze hoorn is of groter of kleinder, na dat het dier oud is; dog is de kloekfte niet over twee voet lang, en had de geen, welke ik heb vereert, naauwlyks de lengte van een voet. Dezelve is als een ploegkouter een weinig gebogen, waar mede hy in zyn boosheid den grond omwroed of opdelft en daar benevens fnel voortloopt, zonder te zien, of een ingewortelde boom of klip hem in den weeg ftaat, als dien hy met de hoorn uit de grond rukt, en achter over zyn hoofd werpt.

Recht achter dezen hoorn na het voorhoofd toe, heeft hy nog een gantfch kleinen hoorn, die by jonge Rhinoceroffen ontrent een hand breed, en by de oude ontrent een halve voet hoog is. Deze is onder op het voorhoofd zoo breedt als het voorhoofd zelf, en loopt van boven boogswys. Deze korte hoorn fchynt hem meer in den weg te wezen, als nuttig te zyn, als hy razen en tieren, of om kort te zeggen, fpitten wil. Ja het dunkt my, dat de Alwyze en Algoede God dezen hoorn by den anderen gezet heeft, ten einde daar mede zyne woede en gruwzaamheid als te beteugelen; ondertuffchen is dit laatfte niet wel een hoorn te noemen, wyl het van binnen maar met een dunne fwartachtige fchaal overtrokken is.

Hier uit blykt genoegzaam, dat deze grote hoorn dicht en vaft aan het hoofd gegroeit moet zyn, om dat men niet licht een daar van af kan krygen, zonder te gelyk een ftuk van het hoofdbeen mede weg te hakken. Vermids hy den zelven ook tot het beploegen of omwroeten van het land gebruikt, zoo word hy van voren wit, of bruinachtig, ontrent als een gemene offe-hoorn; dezelve verlieft daar door ook een weinig aan de rondte, en word zodanig geflepen, dat ze volkome een ploeg yzer fchynt te vertonen.

Rhinoceros heeft een fcherpe reuk.

Wyders is de Rhinoceros van een zeer fcherpe reuk, en als hy iets levends ruikt, gelyk licht gefchied, als de wind na hem toe is, zoo loopt hy in een volle ren recht daar na toe, en vreeft niet, of fchoon duizend man met gelade geweer aldaar op hem ftonden te wachten, gelyk my dan zelfs nevens vele andere zeer wel bekende vrienden diergelyke wedervaren is. Ondertuffchen kan men hem zeer licht ontkomen, als men onbeweegt ftaan blyft, tot dat hy gantfch naby is; want wanneer hy tot op ontrent tien fchreden is genadert, behoeft men hem maar vier of vyf ftappen plaats te maken, en hem te laten lopen, wanneer hy ten eerften den reuk verlieft, en niet weet, waar het geroke gebleven is.

Deszelfs gezicht.

De oogen zyn zeer klein naar de grootte van het lyf, derhalven kan hy niet ter zyde maar alleen

het

RHINOCEROS VOLGENS DEZE BESCHRYVING.

J. Wandelaar delin.

het geen recht voor hem ſtaat, zien. De grootheid van zyn lyf, en de kortheid der beenen, beletten hem zelfs, ik zal niet zeggen, in 't lopen, want dat zoude de waarheid te na geſproken zyn, maar alleenlyk in 't omkeren. Byaldien echter zyn gezicht zoo goed en ſcherp was, als zyn reuk is, zoude bezwaarlyk het geen hy gezien en geroken had, levend ontkomen konnen, aangezien hy zodanig ſnel in 't lopen is, dat hy met de beſte en lichtſte paarden niet kan achterhaalt worden. Zyne ooren zyn tamelyk klein en gantſch niet lang, zoo als anders de grootte van zyn lyf vereiſſchen zoude, en zal hy daar ontrent de Olyfanten niet veel na geven. Vermids nogtans zyne benen korter zyn, als die van een Olyfant, zoo is hy om dieswille ook te minder aanzienlyk.

Wanneer hy quaad wil doen.

Wanneer hy van niemand beledigt, of kort voor heen getergt is, zal hy niet licht trachten, om iemand aan te vallen, of quaad toe te voegen, ten ware men een rood of roodachtig kleed aan had, als welke kouleur hy niet verdragen kan. Zoo hy iemand na het leven ſtaat, en 'er verſchiede menſchen by malkanderen zyn, zoo zoekt hy niet ten eerſten den geen, dien hem boos heeft gemaakt, maar hy wreekt zich aan alle de genen, welke hem in de woede ontmoeten. En zyn de leveloze creaturen, ſtenen, en bomen, zelfs niet verſchoont, maar moeten voor hem wyken. Onderhaalt hy een menſch, zoo werpt hy hem over zyn kop ter aarde, en dood hem met likken, aangezien zyn tong zeer ruuw en ſtekelig is, waar mede hy den huid en het vleeſch tot op de benen weg likt, en alzoo de levendige menſchen dood martelt.

Zyne ſpys.

En vermids zyn tong zoo ſcherp is, vreet hy zeer weinig jong en teer gras, maar zoekt meeſt harde diſtelen, hei en andere ſchrale ſpyzen, als welke op zyne tong prikkelen, en gekaauwt, de keel geen quaad doen; en worden zekere dunne en korte ſtruiken, byna als Genever-ſtruiken, hoewel niet zoo ſtekelig, ook niet zoo aangenaam van reuk, en dragende geen vruchten, als de laatſtgemelde ſtruiken, Rhinoceros-boſſchen genaamt, wyl die dieren dezelve zoo gaarn afbyten en vreeten; van die boſſchen is het onbebouwde land byna over al vol, en op zommige plaatzen, namelyk aan de Tygerbergen, Moſſelbank en elders, gebruiken de inwoners dezelve uit gebrek van hout, om te branden.

Rhinoceros-boſſchen.

Rhinoceros vyand is de Olyfant.

De grootſte vyandſchap en ſchier een eeuwige haat draagt de Rhinoceros op de Olyfanten. Door dien hy weet, dat deszelfs buik week is, zoo zoekt hy zyn groote op de neus ſtaande hoorn, aan een ſteen of in de grond ſcherp gemaakt, in den zelven in te ſteken, en den gemelden buik op te ſcheuren, ten einde hy door het uitvallen van het ingewand, en het verliezen van veel bloed, het leven daar by inſchiete. Men ziet derhalven, dat een Olyfant een Rhinoceros gewaar wordende, niet licht ſtand houd, ten zy dezelve onverhoeds en op den reuk overvallen werde, gelyk de hiſtorien daar van genoegzame bewyzen bybrengen.

Deszelfs geluid.

De ſtem van een Rhinoceros gelykt byna het knorren van een verken, weshalven men hem verder zien als horen kan, ten zy men het geraas der bomen, waar door hy zoo wel toornig als bedaart zonder eenige vrees, ſchrik of ſchuw, door loopt, te hulp neme; want in dit laatſt geval kan men hem zoo ver horen, als men een houthakker in een boſchaadie gewaar worden kan. Hy is ook door het achter en over zich, zoo als ook uit het wegwerpen der klippen, die een groot geklater veroorzaken, licht te

ken-

kennen, om dat geen ander dier, ten minsten in dit gewest, poogt of in staat is, om zulks te doen.

Zyn vleesch. Zyn vleesch het welk ik dikmaals met grote smaak heb gegeten, is zoo zenuwachtig niet, als anderen schryveu, maar wel grofdradig, zoo dat men goede tanden moet hebben, als men het, voornamelyk gerookt, klein kaauwen, en tot een goed voedzel maken wil. De huid verstrekt een even zoo goede en heilzame artzeny, als de hoorn en bloed, hoewel zulks van zommigen tegengesproken en voor onbekent gehouden word, of schoon de ondervinding gantsch het tegendeel bekrachtigt.

Wat aanbelangt den huid, ik heb van een geleerd man vernomen, die vele jaren op Batavia in het *Laboratorium Chymicum* van de Illustre Compagnie heeft gedient, dat hy veeltyds van de Rhinoceros huid een kostbaar zout heeft gemaakt, 't welk dat van hertshoorn, of een ander niets behoefde te wyken, waar mede hy wonderbare kuren gedaan, en zyne moeite rykelyk betaalt bekomen had. Hy is na Duitschland weder gekeert, en heeft onder andere fraayigheden, waar van hy 'er verscheide zoorten by zich had, een goede quantiteit van dit zout met zich genomen, waar van buiten twyffel menig Duitscher zal geprofiteert hebben, en daar door weder tot vorige gezondheid herstelt zyn.

Rhinoceros hoorn duld geen vergif. De kracht van zyn hoorn bestaat daar in, dat dezelve geen gif dulden kan, en is my bewust, dat veel menschen een beker, by wyze van een bokaal, uit zulke hoorns draijen, en dezelve met zilver of goud beslaan laten, waar in wyn gegoten, dezelve zoo voort blaasjes opwerpt, als of hy giste of kookte; en wanneer 'er iets in word gedaan, dat met gif eenige gemeenschap heeft, zoo springt dezelve ten eersten aan stukken, en door gif zelf berst hy in het eersten oogenblik. Deze bekers is voornamelyk den grote Heren zoo als ook anderen een treffelyk middel om zich voor gif te hoeden, en haar leven, dat menigmaal in de weegschaal staat, pryswaardig te redden, gelyk dan ook de spaanders om diezelve rede van de Draijers afgeeischt en bewaart worden, ten einde men de geenen, die in een flaauwte of in andere gevaarlyke ziektens vallen, ja zelfs met de vallende ziekte behebt zyn, daar mede dienst doen en daar van bevryden zoude konnen.

Rhinoceros bloed. Het bloed van den Eenhoorn heeft voornamelyk de kracht, dat het zelve in een Rhinoceros darm gedaan, en door de hete zonnestralen gedroogt, in een zekere quantiteit met wyn of warme thee of koffy genomen, alle inwendige qualen, verrekkingen der zenuwen, en voorts al het geen van binnen mogt zyn gequetst, veel beter, gezwinder en zonder het minste gevaar geneest, als het bokke bloed of dat van eenig dier. Derhalven word het ook van de inwoners zeer zorgvuldig opgevangen, gedroogt, en bewaart, om elkander in tyd van nood daar mede dienst te doen, en te helpen.

Of de Rhinoceros voor den Leviatan te houden. Dit zoude, hoop ik, van de Rhinocerossen genoeg gezegt zyn, ten ware de vraag diende te worden voorgestelt, of namelyk de Rhinoceros, of dat dier, 't welk de Hebreen, ook zelfs de H. Schrift ראם *Reem* of Rhinoceros noemt, als *Num.* XXIV. 8. *Deuter.* XXXIII. 17. *Job.* XXXIX. 12. 13. 14. 15. te zien, voor den Leviathan te houden en aan te nemen zy? want de meeste eigenschappen, welke den Leviathan worden toegeschreven, komen den Rhinoceros toe, gelyk *Ludolfus in Comment. ad Histor. Æthiopicam pag.* 154. *num.* 84. aangetoont heeft, of schoon *Bochartus in Hiero-*

Hierozoïco P. I. Lib. 3. cap. 27. & P. II. Lib. 6. cap. 12. zoo als ook *Francius* en *Pfeifferus in Dub. Vexat. Cent. 2. Loc. 45. pag. 597. seqq.* nevens vele anderen met hen het tegendeel beweren, als welke of den Krokodil, of den Walvisch, of ook den Olyfant daar voor kennen en aannemen. Edog het verder oordeel mag de Lezer hier over zelf vellen, om dat my niet geoorlooft is, om ditmaal verder te gaan.

Offen, koejen en kalveren.

Van de offen, koejen, en kalveren is hier onnodig iets meer te melden, ten dele, om dat hiervoren reeds veelvuldig gewag daar van is gemaakt, en deels ook om dat zy met het Duitsche vee in alles, behalven in de grootte, overeenkomen, aangezien het vee alhier eenigzins groter is, en het Ongersch, Deensch en Poolsch niet veel overtreft. Wat echter de wilde Buffels aanbelangt, welkers afbeelding hier voor te zien is, heb ik dezelve reeds hier voren beschreven, en het nodige daar van erinnert; daarenboven zal te zyner tyd ook iets van het vee der Hottentotten, wanneer van dezelve *ex Professo* zal worden gehandelt, moeten worden gezegt.

Padden zyn 'er weinig aan de Kaap.

Van de Padden, waar van men 'er hier niet veel ziet, en welken de Hottentotten maar mede onder de Kikvorschen tellen, zoude hier ook wel iets konnen worden gezegt, maar behalven dat de aard en natuur van deze dieren buiten dat genoeg bekent is, zoo worden 'er hier weinig gevonden, en zyn zy daarenboven zoo onaanzienlyk, dat ik schrik, om maar een woord daar van te reppen. Wie ondertusschen lust en vermaak heeft, om zich aan de omstandige beschryving van dezelven te verlustigen, gelieve maar *Gesnerus*, *Aldrovandus*, *Francius*, *Forerus*, *Cyprianus* en andere, voornamelyk *Paulinus* in zyn boekje *de Bufone*, na te zien, zoo zal hy zyne weetgierigheid hier ontrent onfeilbaar konnen stillen. Van de schilpadden echter zal hier na nog iets worden gemeld.

Van de Paarden.

Van de paarden als een in Europa zeer wel bekent dier, zal ik gewag maken, om dat zy in den beginne uit Persie herwaards zyn gebragt, en derhalven zelden veel groter zyn, als een Ongersch paard. Hare kouleur is doorgaans donkerrood, zelden echter wit of zwart. Haar voer is niet zoo als in Indostan gebruiklyk is, de Donavrucht met zuiker en boter gemengt, of ook niet zoo als in Brazilie, gras, rys, en zuikerried met stroop gemengt, gelyk *Erasmus Francisci* in deszelfs Oost-en West-Indische Staats en Lust-Tuin pag. 971. en 998. bericht, maar groen gras en gerst; want men hooit hier heel weinig, zoo als in mynen voorgaanden reeds is gemeld, en haver word hier in 't geheel niet gezaait, om dat hy wild word, en verbastert, gelyk hier voren insgelyks bericht is.

Hier vallen ook wilde paarden, die zonder twyffel goed zouden zyn, zoo anders iemand de moeite wilde nemen, om ze te temmen; wyl echter in de beginne der Colonien niemand zich daar toe heeft willen verledigen, en daarenboven de Persiaansche met zeer weinig kosten herwaards konnen worden gevoerd, zoo is het tot nu gebleven, zoo als het in den beginne geweest is, en zal zonder twyffel ook wel voortaan niet worden onderzocht, om dat 'er reeds zoo veel tamme paarden worden aangewonnen, dat men binnen den tyd van 8 dagen eenige duizend ruiters van paarden zoude konnen verzien, wanneer de nood zulks vereischte; aangezien 'er veel inwoners zyn, die 30, 40, ook zommige 200 tot 300 paarden bezitten, welke in het gemeld geval zeer licht tot het ryden

ryden geoeffent en afgerecht zouden konnen worden.

By *Ælianus Lib.* 16. *Histor. animal. cap.* 11. en na hem by *Cyprianus in contin. Histor. animal. Francii pag.* 579, zoo als ook by *Forerus* in zyn Duitsch Dierboek pag. 137. b. vind ik een dier beschreven, 't welk zy allen t'zamen *Poephagus* noemen, dat de helft groter dan een paard zyn zoude; dat een zeer lange staart zoude hebben, en gantsch subtile harde hairen op 't lyf en op den huid; en voorts, dat de Jagers dat dier om den staart en om de hairen velden, om dat de wyven dezelve onder de hare vlochten, en daar mede pronkten, en eindelyk dat zy *Poephagus* wierden genaamt, door dien zy gras en kruid als de paarden, runderen en ander vee aten.

Poephagus wat voor een dier.

Aan dit dier zoude ik byna niet twyffelen, of schoon ik zulks niet in *Naturâ*, maar by den Heer Kapitein Olof Berg in de maand van December 1705 uitgeschildert hebbe gezien, als dien het op een van zyne lange landreizen ten dienste van de Illustre Compagnie, ontmoet, en het niet hebbende konnen vellen, heeft laten uitschilderen. Het eenige onderscheid tusschen dees en geen is, dat hy deels zoo groot niet is geweest, als deze *Poephagus* beschreven word; deels ook dat hy nevens den langen paarden staart, ook lange manen gehad heeft, en in deze twee stukken een paard en voor 't overige echter een os gantsch gelyk geweest is, en dat hy zich altoos met de vlucht gesalveert heeft. Wat het echter voor een naam had, en of 'er meer diergelyke dieren waren, zulks wist de gemelde Kapitein zoo weinig als anderen te zeggen, om dat hy 'er nooit meer dan een gezien of aangetroffen had.

De Schryver heeft'er een geschildert gezien.

Van de Rotten zal ik maar met drie woorden melden, dat het dieren zyn, die misschien in den beginne niet hier geweest, maar door de Europeanen door het ontladen van verscheide scheepsgoederen in dit land gebragt zyn. Want in de huizen op het land, voornamelyk die eenigzins ver van de oevers leggen, vind men zeer zelden een van die dieren; 't welk zonder twyffel doet geloven, dat zy met de schepen, als waar in zy by hopen en in grote menigte nevens andere muizen en kruipende, wormen, als mede vergiftige duizendbeenen en scorpioenen worden aangetroffen, eerst hier gebragt zyn. Derhalven derft geen tamme kat zich van de matrozen laten zien, of laten opvatten, of zy word ten eersten gevangen, in een zak gestoken, en aan boord gebragt, ten einde om dit ongedierte meester te worden, of ten minsten te weeren, en den toom niet t'eenemaal te laten schieten; gelyk dan ook door de veele wilde en in het land zelfs zynde katten de rotten, aan land komende naauwlyks het hoofd derven opsteken.

Rotten.

Daarenboven ben ik niet van mening, om van den Reebok, by de Dierbeschryvers *Capreolus* of *Dorca* genaamt, veel woorden te maken, als zynde dezelve in Europa alomme genoeg bekent, en van deze in genen dele onderscheiden.

Reebok.

Van den Salamander echter, wegens deszelfs gestalte onder de Haagdissen gerekent, hoe wel eenigzins dikker, als de andere Haagdissen, melde ik maar, dat hy zeer yslyk te zien is, hebbende over het gantsche lyf een blinkende gele en donker graauwe kouleur, waar door veel witte zilverkouleurde vlakken of strepen lopen. Hy heeft een wit zap, byna als melk by zich, waaromme hy ook op zommige plaatzen *Molek* genaamt word. De Ouden hebben van den Salamander zeldzame dingen geschreven, als onder anderen,

Salamander.

deren, dat hy door het vuur niet zoude worden verteert, terwyl de ondervinding my nogtans het tegendeel heeft geleert, en ik 'er verscheidemalen een in 't vuur heb geworpen, die nooit levent weder daar uit is gekomen, maar als een stuk lood tot assche verbrand is.

Verteert in 't vuur.

Van de schapen, rammen en lammeren heb ik in mynen voorgaanden reeds zoo veel gezegt, dat om zulks hier op nieuw te doen, een vergeefsche arbeid zoude schynen.

Van de Schildpadden.

Wat aanbelangt de schildpadden, men dient te weten, dat 'er twederhande zoorten, te weten land en water schildpadden zyn, hoe wel deze laatste wederom worden onderscheiden in zodanigen, die of alleen in zoet of alleen in zout of zeewater wonen; van de laatste vind men 'er geen aan de Kaap de Goede Hoop, maar wel op het eiland van Kaap Verde St. Jago, en op Mauritius, alwaar ik ze gezien heb, en my niet alleen van haar vleesch maar ook van hare eieren, zynde een zoort tusschen duive en hoender, ook eende-eieren, verzadigt heb. Beide is een ongemene aangename spys, die een ieder wel bekomt, aangezien de eieren zoo goed zyn, als hoender-eieren, en het vleesch zoo malsch en kort, als dat van een kapoen.

Wat van hare schilden te merken.

Het schild of huis, dat zy altyd als een slak met zich dragen, en waar in zy als ingemetzelt zyn, is zoo hard, dat een gelade vrachtwagen, ja een zwaarder last, die over het zelve heene gaat, geen schade daar aan kan doen. Het zelve is daarenboven zoo cierlyk en fraai, dat men zich billyk daar over moet verwonderen, gelyk daar van de kammen, heften van messen en andere werktuigen als zoo vele getuigenissen verstrekken. In dit schild verbergen zy haar gantsch grof lyf, zoo dat men buiten de kop en de voeten, doorgaans met kleine schobben bezet, verder niets daar van te zien bekomt. Wanneer zy hare eieren willen leggen, komen zy uit het zee-water aan land, maken een gat in 't zandt, gaan daar op zitten, en leggen hare eieren daar in. En het gat vol zynde, scharrelen zy een weinig zandt daar over, en laten die door de zon uitbroeden. Men kan ze zeer gemaklyk vinden, en ze tot spys gebruiken, aangezien men in een gat menigmaal 100, ook wel 200 of 300 eieren by malkanderen aantreft.

Hoe zy hare eieren leggen.

Land-schildpadden.

De Land-schilpadden, welke hier overvloedig worden gevonden, en goed zyn, om te eeten, vallen veel kleinder als de water-schildpadden, aangezien zy niet meer dan 12 duim breedte overdwars uitmaken. Haar Schild is zoo hard, als dat van de Zee-schildpadden, op welkers opperste deel men louter zeskantige zwarte en bruine figuren ziet. Haar hoofd en voeten zyn van een donkere kouleur, hoewel met eenige vlakken geschakert. Gebraden smaakt niets beter dan de lever, of schoon het vleesch ook zeer aangenaam en zoo wit als sneeuw is. Men vind zomtyds wel eieren daar in, zoo groot als vogels eieren, en ook zeer lieflyk en lekker van smaak. Haar spys is vruchten, te weten, wortelen, groente, koorn en andere aardgewassen meer.

Hoe de Hottentotten hare schilden gebruiken.

De Hottentotten dragen de huizen of schilden aan hunne klederen, ten dele tot cieraad, en ook om haar tabak en andere kleinigheden daar in te doen, gelyk te zyner tyd zal worden bericht. Deze arme dieren worden zeer dikwyls van de Gieren overvallen, welke echter niets op hen vermogen, ten ware zy de Schildpadden opnemen, en een zekere hoogte laten vallen, tot dat het schild aan stukken springt, of zy hare dode kop en voeten uitstrekken,

Hebben de Gieren tot vyanden.

ken, en haren vyand ten prooi overlaten.

Zwynen en derzelver zoorten.

Om van de Varkens te gewagen, men dient te weten, dat hier vierderhande zoorten, namelyk tamme, wilde, ſtekel en aardvarkens worden aangetroffen, waar van de tammen in den beginne wel niet hier geweeſt, maar door de Hollanders herwaards gebragt zyn. Van dezelve zyn 'er twee zoorten, te weten, Europeaanſchen en Javaanſche. Van de eerſte zal niet nodig zyn, meer te melden, om dat ze reeds genoeg bekend zyn; maar de Javaanſchen, als van de Europeaanſchen veel onderſcheiden, zullen moeten worden beſchreven.

Javaanſche Varkens.

De Javaanſche varkens zyn altyd pik-zwart van kouleur; hebben op den rug gene borſtels, als de Europeaanſche, en zyn heel kort van poten. Daarenboven hebben zy een diep afhangenden buik, die naauwlyks een handbreedt van de aarde is. Haar ſpek is zoo hard en goed van ſmaak niet, als dat van de Europeaanſche varkens, maar altyd week en onaangenaam, zoo dat men het door een ſtrootje zuigen kan, hoewel het op Java zelf, nevens het vleeſch zeer gezond gehouden, en aan de zieken te eeten, gegeven word. Men kan dit ſpek niet wel roken, om dat het wegdruipt. Met het vleeſch gaat het daarentegen veel beter, als 't welk alsdan nog tamelyk goed te eeten is.

Wilde Zyn'er wynig aan de Kaap.

De wilde varkens worden hier niet veel gevonden, niet zoo zeer, om dat ze van andere wilde roofdieren verſlonden en verſcheurt worden, maar na myns bedunkens liever, om dat'er geen boſſchaadie ontrent dit Voorgebergte is, waar in zy haar verblyf zouden konnen zoeken. Daarenboven zyn zy van de Europeaanſche gantſch niet onderſcheiden, ten ware men wilde zeggen, dat zy in de koude landen, alwaar zy haar onderhoud rykelyk konnen vinden, groter en vetter wierden, 't welk nogtans, ſchoon zulks veel tot de zaak doet, ik acht, dat geen wezentlyke onderſcheid maakt.

Van de Aardvarkens.

De Aardvarkens zyn ontrent de borſtels de Europeaanſche zwynen gelyk, behalven dat geenen eenigzins donker-roder zyn als deze, en dat zy over den rug zulke borſtels niet hebben, als de Europeaanſchen. Daarentegen is de kop veel langer, en de muil veel ſpitzer, als die van een ander varken. Zy hebben geen tanden, waar door zy harde ſpyzen gantſch niet genuttigen konnen, gelyk ik aan zeer velen, zoo jong als ouden waargenomen heb. Ondertuſſchen hebben zy een zeer lange ſpitze tong, welke zy by nacht en ook wel by dag, als zy honger hebben, en voor de menſchen vylig zyn, uitſteken, en de mieren daar op laten kruipen, en wanneer 'er een tamelyke menigte, die wegens het taaje ſpog daar aan blyven hangen, op is, halen zy de tong weder in den mond, en verſlinden de mieren, als waar van zy wel voornamelyk leven.

Leven meeſt van mieren.

Zy hebben ſterke en lange poten; wyders behoeven zy ook ontrent de grootte van het lyf andere varkens niet te wyken; de klaauwen zyn veel groter en ſcherper, als by andere varkens, aangezien zy zeer gezwind zelfs in de harde grond een gat weten te graven, waar in zy in tyd van nood, of als zy ſlapen willen, zich verbergen; en konnen zy zich aldaar met de klaauwen zoo vaſt houden, dat de ſterkſte man niet in ſtaat is, om hen by den lange ſtaart daar uit te trekken, als zy zelfs maar met het halve lyf daar in zyn.

Het vleeſch van deze varkens, waar van ik dikwyls met grote ſmaak heb gegeten, en 't welk my altyd zeer wel is bekomen, is zeer aangenaam te eeten, om dat het nog te mager nog te vet is; het

is byna van ſmaak als dat van wilde varkens, en daarenboven zeer gezond. Dit dier, van natuur buiten de gemelde klaauwen, gantſch weerloos geſchapen, word zeer veel vervolgt, en zeer licht met een dikke ſtok gevelt. Onder de poort van deze veſting hangt een varken, dat opgezet of met ſtroo opgevult is, waar aan men zeer licht zien kan, dat het ontrent 100 pond vleeſch moet gehad of gewogen hebben.

Stekelvarkens.

Van de Stekelvarkens dient te worden aangemerkt, dat zy niet alleen hier in Afrika, maar ook in alle de vier hoeken der waereld bekent en aan te treffen zyn; gelyk zulks by *Geſnerus Hiſtor. Animal. Lib. I. de Quadruped. p.* 631. *ſeq. Forerus* in 't Duitſche Dierboek *p.* 34. *ſeq.*; *Francius Hiſtor. Animal. p.* 298. *ſeq. Cyprianus in Contin. Hiſt. Animal. Francii p.* 316. & 572. *de la Hontan* in de nieuwſte reizen na Noord-Indie *p.* 110. *ſeq.* en vele anderen te zien is. Deze dieren zyn over het gantſche lyf met zeer ſpitze wit en zwarte zeer fraai en onderſcheidentlyk geverfde ſtekels gewapent, welke zy als zy bedaart zyn, gantſch dik op het lyf op malkanderen leggen, maar boos gemaakt of van menſchen of honden vervolgt wordende, opſteken, en hunnen vyand, tot drie of vier ſchreden van hen af, daar mede zoeken te quetzen, en van hen af te houden, 't welk hen ook heel wel gelukt, om dat deze ſtekels van voren zoo ſcherp zyn als een els, en derhalven diep genoeg in 't vleeſch dringen; veroorzaken daarenboven een heftige pyn, om dat het geen met deze ſtekels is gewond, zich zeer licht tot zweren zet.

Het hoofd van een ſtekelvarken gelykt beter na een haas als varkens-kop, de ooren meer na menſche, als na de ooren van andere dieren. De voeten van voren na haze poten, en van ahteren na bereklaauwen. Boven op het hoofd heeft hy plok-pennen, die korter zyn, als de andere. De langſte zyn aan de ſtaart, ruim een ſpan lang, waar uit ook hare peilen los vliegen, en den vervolger te rug houden; zommige ſtekels of pennen aan beide de zyden van den buik, zyn wat korter. Het dier is ontrent twee voet hoog, en drie voet lang; de zwaarte van het zelve echter kan, behalven het ingewandt en de ſtekels, naauwlyks vyf en twintig pond halen.

Het vleeſch van deze varkens is niet te vet, en niet te mager, en derhalven zeer wel en aangenaam te eeten, is ook niet nadelig voor de gezondheid, als het welk dezelve veel meer onderhoud en bevordert. Beſt is het een paar dagen gerookt, en dan genuttigt. Zyne ſpyzen zyn allerhande veld en tuinvruchten, en kan men het gantſch niet wel in de tuinen dulden, om dat het veel vruchten bederft en vernielt, zelfs als zy nog niet t'eenemaal ryp zyn. Derhalven ſtelt men doorgaans geladen geweer op plaatzen, daar zy gewoon zyn, om door te kruipen, en in den tuin te ſluipen, en wyl het altyd langs den eerſten weg komt, zoo is het ook zeer licht te betrappen en te doden.

Hoe ze gedood worden.

Van de Steenbokken.

De Steenbok is zoo wel hier als in Europa bekent genoeg, en van *Gesnerus loc. cit. pag.* 320. *ſeq. Francius Hiſt. Animal. pag.* 273., deszelfs *Continuatore Cypriani pag.* 485. en anderen wydlopig beſchreven, en zal ik derhalven maar alleenlyk van hem melden, dat hy hier zoo groot niet valt als in Europa, aangezien hy niet veel kloeker word, als een geitje, van een vierendeeljaars; ook zyn deszelfs hoorns zoo groot niet, en zoo ver achterover gebogen, als die van Europa, om dat ze zelden een halve voet lang worden gevonden. Vermids hy echter

 ter

ter voor den wynſtok en andere jonge uitſpruitende gewaſſen zeer gevaarlyk is, zoo word hy dikwyls op dezelve wys gevangen, zoo als hier voren van de Elandtdieren gemeld is. Zyn vleeſch is goed, kort en malſch, en word ook, of ſchoon het zomtyds wat droog en mager is, voor een byzondere lekkerny gehouden.

Hoe dezelve gevangen worden.

Byzondere zoort van Bokjes.

Voor 't overige vind men in Guinea, Congo, Vida, en andere naby dit Voorgebergte leggende plaatzen, een zoort van bokjes, die nooit groter worden, als een gemene haas, zynde daarenboven veel teerder en feinder van lyf als dezelve. Dit bokje heeft een kroon op 't hoofd, als een Europeaanſch hert, na proportie van 't lyf groot, en naar den ouderdom getakt. De pootjes zyn zoo dun, teer en fyn, dat men het onderſte deel, waar aan geſplete klauwen zyn, en naauwlyks een vinger lang is, doorgaans tot tabaksſtoppertjes gebruikt, vermids zy daar zeer bequaam toe zyn; de inwoners laten zodanige halve pootjes, welke zy daar toe bewaren willen, doorgaans met goud beſlaan, en bedienen zich als dan daar van op de gemelde wys, of zy hangen dezelve ook wel de kleinen kinderen in plaats van een wolfs-tand, zoo als in Duitſchland gebruikelyk is, om den hals.

Derzelver pootjes worden tot tabaksſtoppertjes gebruikt.

Vader *Antonius Zuchelli* in zyne merkwaardige Miſſien en Reisbeſchryving na Congo *pag.* 103 *ſeq.* meld van een Brazils dier, welkers naam hy niet wiſt, een zaak, my van een Afrikaanſch dier zeer wel bewuſt, en welk dier hier aan de Kaap Stinkbinckſem of Bunzum genaamt word. Dit dier is ontrent zoo groot, als een middelmatige hond; gelykt heel veel na een wezeltje in Duitſchland, zoo dat ik het daar voor hou, dat het een zoort daar van is. Dit dier heeft, om my van de woorden van den gemelden Vader *Antonius* *Zuchelli* te bedienen, van natuur zonderlinge wapens verkregen, waar mede het zich tegen zyne vyanden, die het zoeken te vangen, beſchermen kan.

Van de Stinkbinkzem.

Bevind het zich op het veld, en ziet, dat een hond of een ander wild dier het zelve wil naderen, om het zelve op 't lyf te vallen, en om hals te brengen, zoo werpt het tegen zynen vyand een zoo gruwzamen en onverdraaglyken ſtank, dat deze genoeg te doen heeft, om de neus aan de aarde of aan de bomen af te wryven, om den ſtank te verdryven. Doet echter zyn vyand een twede aanval, zoo ſchiet hy met zyn geweer andermaal op den zelven los, en ontfangt hem weder met een ſtank, die niet minder is als de voorgaande, en weet zich aldus zoo wel te verdedigen, dat hy meeſter in 't veld blyft, en de aanvaller onverrichter zake met een vuile reuk moet aftrekken.

Hoe het zelve zich tegen andere dieren verdedigt.

Wanneer iemand zodanig dier ſchiet, en in de hand neemt, zoo ſtinken de handen zoo verbaaſt, dat men genoodzaakt is, om zich verſcheidemalen met zeep te waſſen, eer en alvorens men de vuile reuk quyt is. Tot dus verre de gemelde Vader *Zuchelli.* En in waarheid, hy heeft hier in den aard van dit dier zeer net getroffen, als het welk juiſt om die zelve rede niemand tracht te zien of te doden, en wanneer het al geſchoten word, zoo blyft het op de plaats leggen. De geene die eens een neus vol van het zelve hebben bekomen, zullen het voor de twedemaal wel zelf uit den weg gaan, en ongemoeit laten paſſeren.

De huid maakt alles ſtinkende.

De zeekoe is een der verwonderenswaardigſte ſchepzels van dit land, die zoo wel in 't water als buiten het zelve leven kan, en deswegen met recht een *Amphibion* of dier mag worden genaamt, dat beide in 't water en op 't land kan leven. Want als dezelve in ruſt

De Zeekoe is een Amphibion.

ruſt en buiten gevaar wil leven, of zich wil verbergen, zoo zoekt zy de diepte des waters, en blyft daar in zoo lang verborgen, tot dat de maag haar doet voor den dag komen, en aan land ſtappen, om gras zoo als een ander landdier te vreeten. Zy ſteekt het hoofd uit 't water, en verſpied door den reuk, die by haar zeer goed, ſterk en ſcherp is, of de kans ook wel klaar is; derhalven draait zy het hoofd rondom, voornamelyk na de hoek daar de wind van daan komt. Zegt haar neus niets quaads, zoo klimt zy uit het water, en zoekt de naaſte weide. Vermoed dezelve eenig vyand, die door den reuk verraden is, zoo duikt zy zoo voort weder, na dat zy als de Walviſſchen, alvorens het ingeſlokte water door de neusgaten uit geblazen heeft.

Valſch bericht van eenige Schryvers des aangaande.

De Heer Erasmus Francisci bericht in zynen Ooſt en Weſt-Indiſchen Staats en Luſt-tuin *pag.* 969. a. uit het Sineeſch Gezantſchap van Nieuwhof, dat in de Tarterſche zee koeviſſchen zwemmen, die groter zyn, als de koejen in Europa, en zommige een gantſche meetroede lang zyn, zonder nogtans ſchobbens nog hoorns te hebben. Edog ik weet niet, of de Heer Francisci, die daar by voegt, dat de Heer Nieuwhof die relatie uit Vader Martino Martinii heeft ontleent, zich niet vergiſt, om dat Nieuwhof maar enkelyk van Koejen, en niet van Koeviſſchen heeft geſproken, en derhalven diergelyke viervoetige dieren wel kan verſtaan hebben. Miſſchien verandert de grootte in de Tarterſche zee, dat het nogtans het zelve dier blyft.

Dit zy hoe het zy, het is zeker, dat Vader Tachart in zyne Siamſche reis pag. 106. van dit dier met de volgende woorden ſchryft: Men ziet in de grote rivieren een dier, dat een zeekoe genaamt word, en in grootte den Neushoorn gelyk komt. Het vleeſch of eerder het ſpek daar van, is goed te eeten en van een zeer aangename ſmaak. Ondertuſſchen het ſchynt, dat Vader Tachart miſſchien nooit zelf een zee-koe gezien moet hebben, aangezien hy een klein onderſcheid tuſſchen een Neushoorn of Rhinoceros zoude hebben gemaakt, of hy heeft zich zoo als in alle andere vertellingen, de kortheid bevlytigt, en derhalven maar de naaſte gelegentheid van den Neushoorn, dien hem in zyne gedachten is gekomen, by de kop gevat. Want hy zoude anders dit zeldzame dier een weinig duidelyker beſchreven en getoont hebben, hoe deszelfs gedaante eigentlyk is, als het welk men zelfs in het by gevoegt ontwerp in zyne beſchryving niet wel bemerken kan.

Vader Tellezius ſchryft *Lib. I. Cap.* 8. dat dit dier gevoeglyker een zeepaard als een zeekoe konde worden genaamt, om dat de kop en de ooren nader komen by die van een paard dan die van een koe, of ſchoon het voor 't overige zeer korte voeten en nog een veel korter ſtaart heeft. Edog zelfs deze beſchryving geeft my weinig voldoening, of ſchoon hy in vele ſtukken niet heel qualyk daar van redeneert. Mynes bedunkens heeft de Heer Thevenot in zyne Ooſt-Indiſche Reizen *Part. I. Lib.* 2. *cap.* 72. *p.* 343. *ſeq.* beter daar van geoordeelt, en deze zeekoe, of zoo als hy die noemt, zeepaard duidelyker beſchreven. Ik zal echter om alle wydlopigheid te vermyden, deszelfs woorden hier niet plaatzen, maar alleen het geen ik daar van bevonden en door eige ondervinding gezien heb, by brengen, 't welk van den gemelden Thevenot niet veel zal afwyken.

De Auteur beſchryft de Zee-koe uitvoerlyk.

Dienvolgens is de zeekoe een verbaaſt groot en zwaar dier, 't welk als de Rhinoceros donkerbruin van kouleur is, en den zelven nog in de zwaarte nog in de lengte

lengte van het lichaam iets toegeeft; edog is het wegens de zeer korte en dikke benen zoo hoog niet als de Rhinoceros. De kop gelykt meer een paarde als osse of koe-kop. Want hy is eenigzins dikker, maar niet zoo lang als die van een paard, als men beide na hare proportie vergelyken zal; gelyk dan ook in even zodanige omstandigheden de oogen en ooren zeer klein zyn, en gene gelykheid met de overige delen van het lyf hebben. De muil komt met een osse-muil overeen; om dat hy veel breder is als een paardemuil. De neusgaten zyn groot en breedt, waar door zy het ingezwolge water weder uitblazen, zoo dat het als uit een fontein springt, en dit geschied altyd, als zy uit zee komen, en zich laten zien, of na hare gras-weyde gaan willen. De voeten zyn gelyk reeds is gezegt, kort, dik en rondt, zoo dat zy onder en boven even dik zyn. Aan 't end heeft zy in plaats van gesplete klauwen een byna ronde en brede, en ook in 4 byzondere spleten ingedrukte hoe wel niet gedeelde hoef. De staart is gantsch kort, byna als die van de Olyfanten. Daarenboven heeft zy op de gantsche huid nergens hairen, als of ze voorbedachtelyk afgeschoren waren. Aan het end van den staart ziet men nogtans eenige hairen, zoo als insgelyks de Olyfanten hebben, hoewel niet zoo lang. In de onderste kakebenen heeft ze 4 grote uitstekende tanden, die wel tot het kaauwen van gras helpen, maar tusschen de hoektanden kleinder moet worden gemalen. Twee van deze tanden zyn eenigzins krom, de andere zyn recht, en staan aan elk zyde maar twee, te weten een kromme en een rechte. Voorts zyn deze tanden zoo dik, als een gemeen ossehoorn, en ontrent anderhalf voet of een elleboog lang, waar van ieder tand 10 en ook wel meer ponden zwaar is. Wyders zyn deze tanden ook veel kostbaarder en duurder als elpenbeen van die zelve zwaarte; vermids al het geen daar van gemaakt word, wit blyft, en nooit geel word, niet tegenstaande het nat, vet of anders vuil gemaakt word, welke deugd het gemene elpenbeen nooit heeft.

Tusschen de twee achterste voeten hebben zy hare uiers, die tamelyk klein worden bevonden, waar aan ook twee heele kleine tepels zyn, welke de jongen, waar van ik 'er twee heb gezien, die naauwlyks de grootte van een hamel hadden, of schoon zy ieder ruim hondert pond weegden, in den muil moeten nemen, als zy zuigen willen.

De huid is een sterke mans duim dik, en kan derhalven niet licht een gemene kogel daar door dringen, om dit dier het leven te benemen, ten ware men weet, waar 't best te mikken. Die plaats is eenig en alleen aan den kop, en voornamelyk by de slapen, of even boven het oog op de herzenpan, alwaar de huid gespannen is, en geen spek of vleesch zich bevind. Dit moet men zeer wel en zoo dra zy den kop boven het water steekt, in 't oog houden, en zoo voort daar op los branden, om dat zy den wind daar van krygende, ten eersten weder duikt, en in eenige dagen niet weder te voorschein komt, aangezien zy zeer wel honger lyden en wachten kan, tot dat haar vyand zyn geduld ten einde en vertrokken is.

Aan welk deel van het lyf dit dier kan worden dood geschoten.

Zoo dra de schoot is gedaan, duikt zy weder; ondertusschen kan men ten eersten weten of zy een doodwonde bekomen heeft of niet; want by aldien die niet dodelyk is, blyft het water onklaar als het is; maar is zy op de rechte plaats geraakt, zoo ziet men wel dra een ander teken, vermids zich het water met bloed vermengt, en roodachtig word;

Hoe men kan weten of zy dodelyk gewond is.

waar

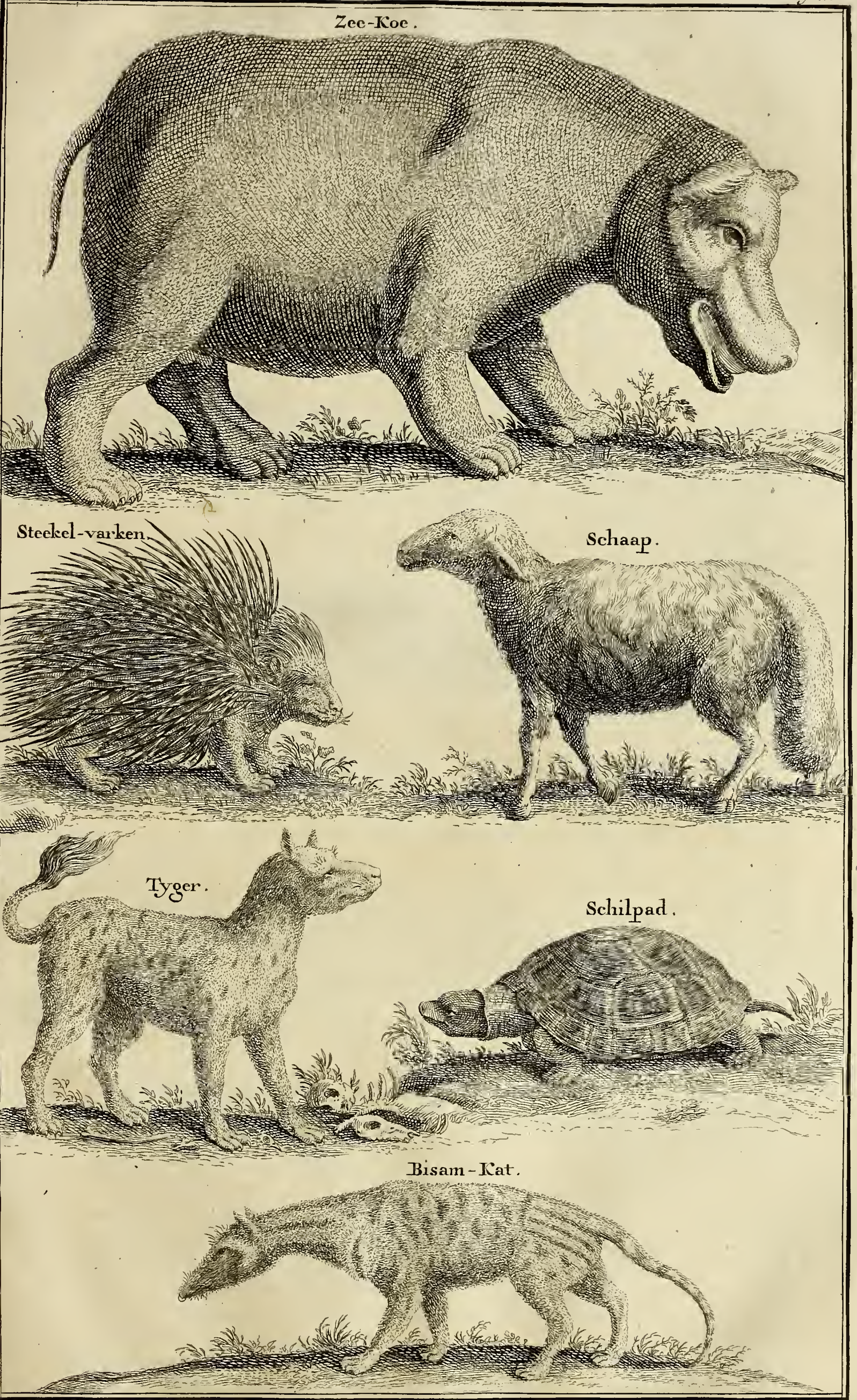

A. Zeeman fecit.

waar aan men ook onfeilbaar kan weten, waar het legt; en voelt men maar met een lange ſtok, waar aan onder een weerhaak, boven echter en ten einde van den ſtok een lang touw vaſt gemaakt is, op die plaats, zoo kan men dat dier daar door aan land brengen. Wil het nogtans niet gelukken, zoo werpt men een touw met een ſtrik daar in en zoekt den kop of de beenen vaſt te krygen, en het gevelde dier aan land te trekken.

Waar toe hare dode lichamen dienen.

De huid afgehaalt, welke men hier tot niets weet te gebruiken, of ſchoon zonder twyffel goed leer daar van zou konnen worden bereid, maar ten prooi van wild roofvee overlaat, ſnyd men het vleeſch met het ſpek, doorgaans een ſtaande hand dik, af, zout het beide in, en neemt het met zich op een wagen na huis. Want zoo veel men op een wagen kan laden, bekomt men zekerlyk vleeſch en ſpek van een zee-koe, door dien zy doorgaans 2500 of 3000 pond wegen. De beenen echter en het vleeſch, dat nog aan de groſſe ſchinkels hangt, kookt men van tyd tot tyd, en eet daar van, om dat het goed blyft; het vet geſmolten en gezouten verſtrekt tot het koken van andere ſpys als Reis, mager herten-vleeſch en zoo voorts.

Haar vleeſch en ſpek.

Dit vleeſch en het ſpek word voor een grote lekkerny en byzondere gezonde koſt gehouden; en is my zeer wel bewuſt, dat eenige boeren, die een lading t'huis bragten aan hare vrienden het pond voor 7 of 8 ſtuivers en nog met groot verzoek hebben verkogt; en die iemand een ſtuk van eenige ponden vereert, van dien mag men wel denken, dat hy het uit byzondere oorzaken gedaan heeft. Het is ook als ik de waarheid zal zeggen, een voortreffelyk eeten, voornamelyk niet te oud en niet te lang gezouten, 't zy gerookt of verſch gekookt, aangezien het ſpek niet zo tegen ſtaat als het varkens ſpek; veel min is het ongezond of koortzig, maar het jaagt al het geen de menſch onder de leden mogt hebben, weg, 't welk ook de rede is, dat men het zoo duur koopt, en daar na geſmolten, in plaats van boter op brood eet.

Antwoord op de vraag of 'er Zee-oſſen zyn.

Vermids ik nu aldus met de beſchryving der zee-koe ten einde gekomen ben, en niets meer weet, dat daar by gevoegt kan worden, zoo komt my nog de vraag te binnen; *of 'er ook zee-oſſen zyn, door dien men jonge kalveren van hen vind en ziet.* Waar op met korte woorden kan worden geantwoord, dat het wel is te vermoeden, dat 'er diergelyke Voortplanters van het mannelyke geſlacht moeten worden gevonden, ten ware men wilde beweren, dat dit dier een man-wyf zy of beide naturen bezitte, en dan den man en dan de vrouw vertone. Dat ik echter zoude zeggen of met waarheid wilde aantonen, dat ik ooit een mannetje heb gezien, of dat 'er een van iemand anders was ontdekt of dood geſchoten, 't welk echter onder zoo velen, die jaarlyks worden gedood, moeſt geſchieden, zulks zoude tegen alle waarheid en myne eige oprechtheid, die ik tot nu zoo veel mogelyk, hebbe waargenomen, ſtryden; derhalven laat ik u, Lezer, dezelve en alle anderen wydlopiger oploſſen, en zegge daar benevens nog maar alleenlyk, dat het de onkundige Schutters meer om buidt te doen is, dan dat zy zulke zaken onderzoeken zouden.

Of door de Zee-koe of den Olyfant de Behemoth te verſtaan.

Behalven deze valt hier onder de Geleerden de vraag voor, of de zee-koe, welke de Latynen *Hyppopotamum* noemen, voor den *Behemoth* zoude konnen en moeten worden genomen? waar van Job XL. 10. *ſeqq.* ſpreekt, dan of ze met meer ſchyn van waarheid van den Olyfant of eenig ander wild dier

dier verstaan kan worden? Het is my wel niet onbewust, 't geen de Joden en de Christenen daar van oordelen, en konnen de gevoelens van beide natien by *D. Pfeifferus in Dub. Vexat. Cont.* 2. *Loc.* 44. *pag.* 592 *seqq.* zoo als ook by *Francius Histor. Animal pag.* 24. *seqq.*, welke den Olyfant alleen voor den *Behemoth* houd; *Kirchmajerus* in een byzondere twistrede over den *Behemoth* en den *Leviathan*, nevens veel anderen nagezien worden.

Edog my dunkt, dat *Bochartus in Hierozoico P. II. Lib. V. cap.* 15. en *Ludolfus in Comment. ad. Histor. Æthiopicam num.* 85. *seqq. pag.* de zaak veel nader komen, als zy beweren, dat de eigenschappen van den *Behemoth* veel duidelyker by deze Zee-koe als by den Olyfant, afgemaalt, aangetroffen en gevonden worden, gelyk zulks uit de tot nu gegeve beschryving genoegzaam blykt, en nog klaarder konde worden aangetoont, byaldien het hier bequaam geschieden konde. Het zy hoe het zy, 't is een vraag voor menschen, die niet alleen in talen geoeffent zyn, maar ook een rechtschape kennis van alle eigenschappen van ieder dier hebben.

Duikerbok waarom hy zoo heet.

Van de bokken zyn reeds veel zoorten voorgestelt, en des niet tegenstaande moet 'er nog een te voorschyn komen, die *Duikerbok* word genaamt, om dat hy zoo dikwyls als 'er een mensch by hem komt, hy mag van zins zyn, om hem te doden of niet, duikt en tusschen het lange gras zich zoekt te verschuilen, in mening, dat hy gantsch geen gevaar heeft, wanneer hy maar niemand zien kan, of schoon de menschen hem zien, en daar na als zy willen, met een kogel doorschieten. Deze bok is byna zoo groot als een geit, gelyk voorheen reeds is gezegt; hy is ook van dezelve koulcur, en maken de gryze hairen maar het onderscheid. Vermids voor 't overige geen zonderlinge differentie tusschen haar beiden is, dan dat de Geit zich niet verbergt, zoo als deze doet, maar eerder het gevaar ontspringt, zoo zoude het ook nodeloos zyn, iets meer daar van hier te melden. Edog zeg ik nog met weinig woorden, dat zyn vleesch gebraden, zeer goed en aangenaam van smaak is.

Om van de Tygerdieren te melden, is als nu de behoorlyke tyd en plaats, welke zoo als by de Luipaarden of Pantherdieren is gezegt, een weinig groter zyn, als dezen; edog konnen zy op verre na niet beryken de grootte, welke de Oost-Indische, voornamelyk echter de Bengaalsche en andere hebben, hoewel zy die in verwoedheid geen stip behoeven te wyken. Van hare vlakken heb ik hier voren insgelyks gezegt, dat zy ronder en meer gesloten zyn, als die van Luipaarden of Pantherdieren; derhalven is 't niet nodig, om wyders veel van hen te melden, als dat haar vleesch zoo goed te eeten, en zoo wit is, als hoender of kalfsvleesch, en wat my aanbelangt, ik zoude het Tygervleesch, zappig gebraden, boven het kalfsvleesch stellen, en voor my houden. Tygerdier.

Narichtvan de Amerikaansche Tygers.

Van de Amerikaansche Tygers zegt Vader *Zuchelli* in zyne merkwaardige Missien en Reisbeschryving na Congo *pag.* 101. dat aldaar gantsch zwarte Tygers worden gevonden, die veel gruwzamer zyn, als de gevlakte, en ook zoo snel in 't lopen en springen; dat als de geenen, die hen vervolgen, niet wel op haar hoede zyn, zy zelf van hen overvallen en tot buid gemaakt worden. *Ludolfus in Comment. ad Histor. Æthiopicam pag.* 151. haalt uit *Aristotelis Histor. Animal. Lib. IX. cap.* 6. en *Plinii Lib. VIII. cap.* 17. §. 23. aan, dat de gemelde Schryvers den Pantherdieren een zeer

aengenamen reuk toeſchryven; edog hy voegt daar by, dat dit iets zeldzaams en nog gantſch iets twyffelachtigs zy; en bewyſt derhalven het geen *Leo Afer* geſchreven heeft, en ik zelf in der daad bevonden heb, dat namelyk de paarden, als zy den reuk van zodanig een Roofdier maar van verre in de neus krygen, beginnen als dol te worden, en niet tegenſtaande zy het dier zelf nog niet eens hebben gezien, heggen nog ſtruiken, gragten nog ſtyl af hellende klippen ontzien, en geenzins na den toom luiſteren; zoo veel vermag de blote reuk op haar, en maakt haar als wild. Want zegt hy, *Natura enim Cœteras animantes occulta quadam vi feras rapaces ſibi infeſtas, quamvis ignotas & nunquam viſas, fugere docuit.* Dat is: *Want de Natuur heeft alle andere dieren door eenige Verborge kragt, geleert, de verſlindende en hen naar het leven ſtaande roofdieren te ontvluchten of ſchoon zy aan hen onbekent zyn, en zy dezelve nooit gezien hebben.*

Hoe zich de Paarden gedragen, als zy de wind van zulk een roofdier in de neus krygen.

En dit is ook de zuivere waarheid. Wie twyffel daar aan ſlaat, neme maar ſlechts de proef, zoo zal hy de waarheid daar van zoo goed bevinden, als zy my ongewaarſchouwt is overgekomen, wanneer ik in den jare 1711 by nacht na Drakenſteen moeſt ryden. Want ik was toen genoodzaakt, om van myn paard af te klimmen, of ſchoon ik niet konde bezeffen, waarom het zelve zoo dol en razend was. Edog hier van op een ander tyd meer.

De Schryver heeft zulks in der daad bevonden.

Van voſſen weet men, voor zoo veel den naam aanbelangt, hier niet; ondertuſſchen is hier een dier, dat men de zoogenaamde en van *Gesnerus* en anderen beſchreve kruis-voſſen, indien niet volkomen, nogtans voor het grootſte gedeelte overeenkomt, en word zulk dier van alle de inwoners *Jakhals*, en van de Hottentotten *Tenlie* of ook *Kenlee* genaamt. Door dien nu deze zoort van dieren met alle hare eigenſchappen in Europa overvloedig bekent zyn, zoo zoude nodeloos zyn, om van dezelve veel woorden te maken. Ondertuſſchen kan ik met ſtilzwygen niet verby gaan, dat de Heer *Criſtiaan Jonker in Commart. de Vitâ, Scriptis & Meritis illuſtris Viri Jobi Ludolfi p.* 149. van den gemelden Heer Ludolf verhaalt, dat hy in Heſſen-Kaſſel dit hem onbekent en vreemd dier in den Diergaarde van den Landgraaf ziende, het voor het zelve had gehouden, dat van *Bocharto in Hierozoico Sacro Part. I. colum.* 846 *Thos* genaamt word.

Vos of Jakhals.

Nu is waar, *Bochartus* handelt op de aangehaalde plaats van den *Thos*, en brengt vele bewyzen by. *Cypriani in Hiſtor. animal. p.* 441. *ſeq.* geeft ook een korte beſchryving van het dier, *Thos* genaamt, dat echter met 't geen *Ludolfus* in Kaſſel heeft gezien, gantſch niet overeen komt. Want *Cypriani* zegt, dat de *Thoës* groter als een gemene wolf, maar kleinder als een vos zyn; dat zy voor't overige in gulzigheid elkander gelyken; zeer ſchoon donker-rood zyn; by malkanderen lopen; menſchen en laſtdieren geen quaad toevoegen; by nacht huilen; en luids keels *Wou*, *Wou* roepen. Daarentegen bewyſt de Heer Ludolf, dat de *Thos* de kleine wilde dieren zeer heftig vervolgt, donker-bruin is, met vlakken, en dat dezelve een kop heeft als een Das, en een ſtaart als een vos. Edog wat hier van zy, ik weet voor de waarheid, dat de Jakhalzen, waar van ik 'er zeer veel heb gezien, beſt met de kruis-voſſen overeen komen.

Ongelyk bericht van twee Auteurs ontrent dit dier.

Onder de wezeltjes, welke in Afrika zich bevinden, zal genoeg zyn, als ik den *Iltis* noem, als welke in Duitſchland zoo bekent en

Wezeltje.

en gemeen is, dat de kinderen hem kennen. En door dien ze van de genen die hier zyn, niets verschillen, zoo zoude het moeite vergeefs zyn, om dezelve verder te beschryven.

Van de Wolven vind men daarentegen alhier twee zoorten, te weten, gemenen en tygerwolven.

Gemene wolven schelen niet van de Europeaansche.

Van de gemenen, die met de Europeaanschen zoo wel in de grootte als in de kouleur en alle andere eigenschappen overeen komen, is verder niet te schryven, om dat zy in Duitschland zoo gemeen zyn, dat zelfs de boeren dezelve in plaats van honden, voor hare deuren aan de ketting leggen, en als getrouwe wakers gebruiken.

Van de Tyger-wolf.

Van den Tygerwolf is te berichten, dat hy zoo als *Cyprianus in continuat. Histor. Animal. Francii pag.* 437. meld, van de Latynen *Lupus Cervarius* word genaamt, om dat hy, gelyk *Francius in Histor. animal. pag.* 226. zelf zegt een geslage vyand der herten zyn zoude, of om dat hy volgens *Cypriani loc. cit.* zeer roofbegerig en gulzig is, aangezien hy de hazen, steenbokken en andere kleine dieren zeer listig nazet. Voorts dient men te weten, dat hy den naam van *Thos* draagt, om dat het Pantherdier zich met den wolf zoude vermengen, waar uit zoo als *Forerus* in 't Dierboek *pag.* 105. schryft, deze wolf, *Thos* genaamt, zoude voortkomen, welke even als een Pantherdier gevlakt, alleenlyk den kop als een wolf zoude behouden. Wanneer ik echter deszelfs beschryving ter deege overlees, die hy *pag.* 155. van zyn Dierboek van den *Thos* mededeelt, zoo komt dezelve met onzen Tyger-wolf gantsch niet overeen, waarentegen het geen hy van den *Lupus cervarius pag.* 156. *loc. cit.* heeft aangetekent, beter met den zelven overeen kan worden gebragt, hoewel zulks ook in allen delen niet geschied.

Derhalven vind ik my verplicht, om dezen Tygerwolf zoo duidelyk als mogelyk is voor oogen te stellen. Hy is van tamelyke grootte, en overtreft daar in een Herders-hond. Heeft een brede kop als een Engelsche dog of bulhond; voorts heeft hy een groten smoel, met scherpe tanden bezet. De neus en oogen zyn groot, en de ooren lang; de hairen als een Herders-hond en Tygers-wys gevlakt. Hy heeft grote en brede voeten, met lange en sterke klauwen, die hy als de katten intrekken en uitlaten kan, ten einde men hem aan zyn gang, als hy op roof uitgaat, niet zoude kennen. De benen zyn tamelyk dik, en de staart is zeer kort, als van een hert of zee-koe, edog even zoo vol met hairen bezet, als het gantsche overige lighaam.

Waar hy zich onthout.

Zyn verblyf en rustplaats vind hy niet op hoge bomen, zoo als een Lucht, maar in diepe gaten en steenkloven, alwaar hy zich den gantschen dag verbergt, om des avonds zyn rol te spelen. Ondertusschen verklikt hy zich meest zelf door zyne onaangename, helle en huilende stem, waar door hy doorgaans van de honden, de huizen en Schaaphokken naderende, verjaagt word, en aldus onverrechter zake aftrekken moet. Den schapen draagt hy een groten haat toe, en in een stal, of zoo als men hier zegt, in een schaap-krale komende, verscheurt hy doorgaans twee of wel drie schapen, na dat hy tyd krygt, om daar mede zyne holle maag te vullen, en neemt 'er daarenboven een met zich, om gedurende den dag een weinig op zyn verblyfplaats te peuzelen te hebben.

Loert zeer op de schapen.

Zyne vyanden.

Daarentegen heeft hy ook zyne vyanden, als onder anderen de Leeuwen, Tygers en Luipaarden, welke hem op zyn gehuil vervolgen,

gen, wurgen, verscheuren en opvreeten. De lyken der Hottentotten, onder stenen bedolven, zoekt hy geweldig op; want vermids deze zoort van menschen hare lyken meest maar in gaten steken, en met stenen bedekken, of anders naauwlyks een voet diep onder de aarde begraven, gelyk te zyner tyd uitvoerlyk zal worden aangetoont, zoo scharrelt hy dezelve op, en doet 'er by gebrek van andere buid zyn maaltyd mede, ten zy deze grafsteden met al te veel steenen toegedekt zyn.

Zoekt de lyken van Hottentotten op.

Hier uit zal de Lezer, hoop ik, genoegzaam konnen zien, hoe schadelyk dit dier is, het welk zekerlyk nog meer zoude woeden, ten ware andere verscheurende dieren hem in den toom hielden. Daarenboven laat ik aan uw oordeel over, of dezen niet met recht de avond-wolf mag genoemt, en daar voor aangenomen worden, waar van by Jerem. V. 6. Habac. I. 8. en Zephan. III. 3. gewag gemaakt word? En door dien tog de meeste uitleggers der H. Schrift een natuurlyken wolf verstaan, gelyk uit de geleerden Heer *Pfeiffer. Dub. Vexat. Cent.* 4. *loc.* 50 *pag.* 840. *seqq.* blykt, zoo dunkt my, dat zy geen beter en sterker als dezen vinden konnen. Edog de Lezer mag zulks zelf beslissen, en meer gedachten daar over laten gaan, als het welk de tyd my als nu niet toelaat.

Of deze wolf niet op zommige plaatzen in de H. Schrift betekent word.

Aldus heb ik u, Lezer, tot nu de viervoetige Land-dieren beschreven, en onder dezelve zeer veel zoorten van wilde bokken aangeroert, en nogtans nooit gewag van de Geiten gemaakt, 't welk u niet onbillyk zeldzaam en wonder konde voorkomen. Zulks is echter voorbedachtelyk geschied, om dat men licht staat kan maken, dat de geiten altyd naar wyze der bokken geformeert zyn, niet tegenstaande het mannetje altoos wat groter als het wyfje gevonden word. En was 'er voor 't overige iets merkwaardigs daar ontrent te betrachten geweest, zoude ik het zekerlyk niet hebben vergeten.

Waarom de Schryver tot nu geen gewag van de Geiten gemaakt heeft.

Aldus heb ik hiervoren met voordacht insgelyks niet van de Hagedissen gemeld, om dat de Salamander en Chameleon daar onder gerekent, en ieder in 't byzonder beschreven zyn. Daar zouden nog wel veel van diergelyke diertjes aangemerkt konnen worden, maar wyl alomme Hagedissen gezien en gevonden worden, en dezelve derhalven aan u genoegzaam bekent zyn, zoo acht ik zulks nodeloos. Edog ik vind my verplicht, om van de groene Hagedissen, die my in myn kamer menig vermaak aangedaan, en nooit eenig quaad toegebragt hebben, nog met weinig woorden te melden, om dat zy zeer aanminnelyk, lieflyk en vriendlyk zyn, zoo dat men rede heeft, om zich op 't hoogst daar over te verwonderen. Want zy volgen de menschen niet alleen in de huizen, maar laten zich ook gewillig vangen, kruipen op de blote huid zeer vermakelyk, en als men ze weder weg wil doen, huppelen en tuimelen zy, en bewyzen aldus allerhande vrolykheid. Hare groene huid, hoewel schobachtig en eenigzins hard, is zoo glad en koel, dat men ze voornamelyk in de warme zomer-maanden zeer gaarn op vat, en in den boezem steekt.

Insgelyks van de Hagedissen.

Groene Hagedissen zyn aangename dieren.

De aanvalligheid van deze dieren zoude my billyk buiten de palen doen gaan, en dat ik langer van hen zoude handelen, als ik my voorgenomen heb, aangezien de materie van de viervoetige dieren, die ik my veel beknopter af te doen, voorgestelt had, zodanig uitgedyd is, dat ik met rede beducht ben, dat ik het geduld van den Lezer te veel zal hebben getergt. Derhalven zal ik

De Schryver besluit dit Hoofdstuk.

ik het hier by laten berusten, in hope, dat uw geduld door die wydlopigheid nog niet t'eenemaal zal ten einde zyn, met verzekering, dat ik voortaan beter op myn hoede zal zyn, en naar mogelykheid alle onnodige omstandigheden af snyden.

XII. HOOFTSTUK.

Waar in de Vogels, die aan de Kaap de Goede Hoop gevonden worden, na de order van het Alphabet beschreven worden.

De Auteur wil deze stoffe maar eenvoudig, hoewel uit ondervinding, beschryven. Hy beklaagt het verlies van eenige zyner aantekeningen. Kan derhalven deze stoffe niet volkomen afhandelen. De Arent. Vreet dood vleesch en visch. Heeft een scherp gezicht. Haar kouleur. De End-stoters. De Zee-Arend. Aast geweldig op visschen. De Been of Steenbreker. Van de Amsels of Meerlen. Ringel-Amsels. Water-Amsels. Blaauw-vogel. Bachsteltzen of Quikstaarten. Daar zyn velerhande Kanarie-vogels aan de Kaap. Droschel of Kram-vogels of Lysters. Beschryving van den vogel Edolio. Waarom deze vogel Edolio roept. Emmerlingen, Gilblingen, Emeritzen. Endvogels. Hoe de tamme Afrikaansche zyn. Van de wilde Endtvogels. Faizanten zyn'er veel aan de Kaap. Beschryving van een vogeltje, 't welk de Auteur Fädemlein noemt. Ganzen. Welke bedden de Kaapsche inwoners gebruiken. Driederhande zoorten van wilde Ganzen. Water-ganzen. Krop-ganzen. Berg-ganzen. Grasmus. Greuninger. Nachtigalen vallen aan de Kaap niet. Verscheide zoorten van Gibitzen. Gier. Kalecutsche Hanen en Hennen. Knorhanen en Knorhennen. Waterhoenders. Havik. Hexen, Elsters of Exters. Hänflingen of Vlasvinken hebben een aangenamen zang. Kern of Steenbyters. Kraajen. Zee-kraajen. Kraanvogels zyn zeer groot aan de Kaap. Lerchen of Leeuwerken. Lepelaar of Pelikaan. Byzondere Water-vogel. Meuben of Meeuwen. Meezen. Mugge of Honing bye eeter. Wyzen den Hottentotten den weg na honing. Beschryving van een klyne vogel zonder naam. Heet hier doorgaans Langtong. Pinguinen, haar gedaante. Konnen behendig visch vangen. Valsch bericht van Dapper. Word wederlegt. Van de Paauw. Wat zy voor staarten in Afrika hebben. Van de Raven. Reb-hoenders, Veld-hoenders of Patryzen. De Kaapsche. Rood-halzen en hare zoorten vallen zeer veel aan de Kaap. Verscheide zoorten van Snippen. Rietsnippen. Boec- of Poelsnippen. Swaluwen en hare zoorten. Zee- of Gier-Swaluwen. Spatzen, Musschen of Mossen. Staren of Spreeuwen. Strandloper. Word zelden geschoten. Van de Struis. Hoe de Struizen brood bedelen. Hebben kleine koppen. De Schryver wederlegt het bericht van eenige Auteurs. Wederlegging van een valsch bericht. Struizen konnen niet vliegen, maar snel lopen. Tauben of Duiven. Wilde Duiven. Tortel-duiven. Wilde Duiven die niet tam konnen worden gemaakt. Taucher of Duiker. Hare verscheide zoorten. Wyn-lyster. Zingen aangenaam. Tholen of Kaauwen. Wachtels of Quartels. Tuinsluipers en Cysjes. Vleermuis. Uilen en Nagt-uilen. Valken. Worden niet afgerecht. Vinken. Hare velerhande zoorten. Beschryving van een schone grote vogel. Waar by aan te treffen en te schieten zy. De Auteur eindigt de Beschryving der Vogels.

De Auteur wil deze materie maar eenvoudig, edog uit de ondervinding beschryven.

HEt geen ik in het voorige Hooftdeel van het gevogelte heb belooft, zulks zal ik nu in dit nakomen, en hope ik dit veel beknopter uit te voeren, als onlangs de materie der viervoetige dieren zulks heeft willen dulden. Want ik ben niet van voornemen, om my zoo wydlopig als toenmaals in te laten, hoewel zulks tegen

tegen vermoeden weder geschied is. Ik ben ook niet van zins, om my met zoo veel citatien van andere Auteurs, niet tegenstaande my zulks alzoo gemaklyk als voorheen zoude zyn geweest, op te houden, en u verdrietig te vallen, maar u enkelyk eenvoudig te verhalen, het geen ik aan ieder vogel door eige ondervinding waargenomen en bevonden heb, 't zy andere Schryvers van 't zelve gevoelen zyn of niet.

Beklaagt het verlies van eenige zyner aantekeningen.

Te betreuren is het verlies van eenige myner aantekeningen, die ik onnozel ben quyt geraakt, of schoon zy my zoo veel moeite gekost hebben. Byaldien ik ze nog alle in handen had, zoude het getal der vogels zekerlyk vry groter zyn. Edog het geen daar aan ontbreekt, mag een ander na my waarnemen, en denken, dat het my niet aan lust heeft gescheelt, dat in dit stuk niet alles net en op 't zekerste aangemerkt is; maar dat het gebrek van een genoegzame verzekering myner schriften, de schuld daar van is, als welker verlies ik niet vooruit kon zien, of schoon het zelve my als nu niet weinig ter herten gaat, en zulks de rede is, dat ik u met myn weten, iets onvolmaakts mede delen moet.

Kan derhalven deze stoffe niet volkomen afhandelen.

Edog wat helpt het klagen over dingen die reeds voorby zyn, en geen keer hebben? alleenlyk zal ik zorg dragen, dat ze in geen handen van Berispers vallen, en door dien de Lezer 'er geen van is, zoo vrees ik ook niet, om het geen ik nog heb, u mede te delen; met verzekering, dat gy het gebrek niet als een verwaarlozing of onachtzaamheid, maar als een onvermoede en schielyk ongeluk zult rekenen. Met dat vertrouwen keer ik my tot myn voornemen, en zal ik naar de wys van het vorig Hoofdstuk de afhandeling van de Kaapsche Vogels, in de order van het Alphabet, voorstellen.

De Arend.

Dit nu vooraf gezegt, zoo zal de vogel, die eerst op 't Schouwburg moet verschynen, de Koning aller vogels, ik wil zeggen, de Arend zyn, als van wien my de zoort bekent is, welke *Gesnerus* en uit hem *Rudolph Heuslin* in zyn Vogelboek p. 14. onder de onedele Arenden telt, om dat zy dood aas van beesten of visschen vreeten, en derhalven zeer dikwyls op dode ezels en andere dieren zitten. Ik weet, dat veeltyds een os, koe of ander tam beest, of onder wege voor een wagen of ploeg gespannen, vallende en leggen blyvende, of in de wyde het na huis gaan vergetende, door deze zoort van vogels, of schoon men voor heen geen van dezelve gezien of bespeurt heeft, by honderden bezocht zyn, die het van binnen t'eenemaal hebben opgevreeten, en alleenlyk de buitenste huid en het geraamte hebben laten leggen, zoo dat men van verre niet anders kon zien, of het gevalle dier was nog geheel in wezen; edog wanneer men 'er dicht by quam, bevond men wel dra, dat 'er niets meer dan de buitenste huid en de inwendige ribben overig waren. En om dieswegen worden deze vogels ook niet Arenden, maar aan dit Voorgebergte door den gemenen man *Strondvogels* of *Strondjagers* genaamt.

Vreet doot Aas.

Heeft een scherp gezicht.

Hier uit is zeer licht af te nemen, dat deze vogels, om dat men er voorheen geen nog op het land nog in de lucht ziet, een zeer scherp gezicht hebben, en daar en boven of van reuk even zoo scherp zyn, of anders met grote hopen by malkanderen vliegen moeten. Want anders is het onmogelyk te konnen zeggen, hoe dat op eenmaal zoo veel vogels van eenerlei zoort zouden by malkanderen komen, en zoo stil eenerhande spys nuttigen konnen. Dat het nogtans eenerlei vogels zyn, zulks betuigen niet alleen hare scherpe, spitze en kromgeboge

boge bekken, ook hare gelyke grootte, welke die van een wilde ver overtreft, maar ook hare gelyke verf, die zwart is, met lichtgraauwe vederen gemengt, te meer vermids zy diergelyk voedzel gantſch vreedzaam met elkander verteren, en doorgaans zeer ſcherpe klaauwen hebben, waar mede zy van natuur gewapent zyn.

Haar kouleur.

Daar zyn nog meer diergelyke roofvogels, welke ik zie, dat de Natuurkundigen insgelyks onder het geſlacht der Arenden tellen; te weten, de End-ſtoter, *Aquila anataria*, welke ik veelyds met jonge eenden hebbe zien vliegen, die hy in zyne klaauwen vaſt hield, en daar na verſcheurde en opat. Hier by komt de Zee-Arend, of *Haliacetus*, welken ik wel hier niet, maar nogtans in de ope zee menigmaal gezien heb, zonder echter dat ik eenigzins hebbe konnen bemerken, dat hy gelyk zyne natuur ſchynt te vereiſſchen, twederhande poten, namelyk een gans-poot tot zwemmen, en een ander met ſcherpe kromme klaauwe gewapent, zoude hebben, welke hem tot viſſchen zoude dienen. Ik heb dikwyls gezien, dat hy de viſſchen hard vervolgde voornamelyk de vliegende en andere, van welker ſpys hy ook zyn voedzel heeft.

De Endſtoters.

De Zee-Arend.

Aaſt geweldig op viſch.

De Been of Steenbreker, *Oſſifraga* genaamt, dwingt zich met ſchildpadden, en andere wel bewaarde harde dingen in de lucht, laat het daar na op een ſteen vallen, en brengt ze aldus uit de ſchilden, dat ze hem een goede ſpys verſtrekken moeten. Ik ben echter niet van zins, om my in een wydlopiger beſchryving van deze en andere diergelyke zoort, in te laten, deels om dat ik weet, dat zulks reeds van anderen is geſchied, en deels ook, om dat uit het begin reeds zoude blyken, dat ik gaarn wydlopigheid zocht, 't geen nogtans tegen myne belofte zoude aanlopen.

De Been- of Steenbreker.

De Meerlen zyn hier immer zoo wonderbaar en zeldzaam getekent, als men ze in Europa, voornamelyk in Duitſchland aantreffen kan. Want men vind zwarte van een blinkende verf, met een goudgele bek. Men ziet ook bruinachtige met een zwarte bek. Voorts zyn 'er roodachtige met een donkerbruine bek; welke allen een aangename zang van zich laten horen, en zich in boſſchen, zoo als ook in de tuinen onthouden, daar veel Laurier-bomen zyn geplant, waar van alhier een grote overvloed is, zoo dat men byna alle lanen van tuinen daar van vervult ziet. En wat zal ik van de Ringel-amzel zeggen, die hier in alle boſſchen aangetroffen word. Men ziet dezelve dikwyls in een grote menigte, en niemand zoekt haar eenig quaad te doen, om dat men andere wilde en groter vogels genoeg kan hebben. Aldus is het ook met de Water-amſel gelegen, welke men alhier, wyl zy zich gaarn aan de oevres van rivieren en van de zee onthoud, *Strandlopers* noemt. Zy word ook zeer weinig geſchoten, en wegens haar onſmakelyk vleeſch niet genuttigt.

Van de Amſels of Meerlen.

Ring-amſel.

Water-amſel.

De Blaauw-vogel, *Cœruleus* genaamt, is kleinder maar veel ſchoonder van kouleur als een Meerl. Beſt zal zyn, dat ik my eenigermate de woorden van *Raphaël Seyler* by *Gesnerus*, en *Rudolf Heuslin* in zyn Vogelboek *pag.* 42. bedien, en hem na dezelve beſchryf. De vogel, zegt hy, dien de Duitſchers van de blaauwe verf, Blaauw-vogel noemen, is zoo groot als een ſpreeuw (hier echter als een middelmatige ſtaar of ſpreeuw) aan de borſt, lenden en hals, ſchoon hemelblaauw, edog een weinig donkerder als de ysvogel. Op den rug en vleugels, is hy min of meer zwartachtig, zoo dat men de graauw-

Blaauw-vogel.

graauw-blaauwe en hemel-blaauwe verf naauwlyks daar onder ziet. Zyn bek is anderhalve (hier echter niet wel een vinger) lang, onder de neus zwartrood, van beneden spitsachtig, zoo dat het bovenste kromme deel zeer na 't onderste bedekt. Hy heeft gesplete voeten, zoo als andere vogels. Zyne woning is op de hoogste Alpen (hier de hoogste bergen, ook dikwyls in de tuinen.) Naar het voorgeven van den gemelden Auteur, zoude zyn vleesch zoo goed zyn, als dat van Meerlen en kramvogels; hoe wel ik het nooit zelf heb geproeft, zoo geloof ik, het nogtans zeer wel, om dat het zeer malsch lykt. Meer hier van kan by den gemelden Auteur worden nagelezen.

Bachsteltzen of Quikstaarten.

Het geslacht der Bachsteltzen, welke de Latynen *Motacilla* en de Hollanders Quikstaarten noemen, is zeer groot, en zoo verscheidentlyk getekent, als in Duitschland; aangezien men geelachtigen en witte of aschgraauwen, zoo als ook zodanigen, aantreft, die met een zwarte streep op het hoofd getekent zyn. Men vind ook nog verscheide andere zoorten, die als de Quikstaarten, hare staarten bewegen. Edog om dezelve hier als reeds genoegzaam bekende vogels te beschryven, zoude zoo veel zyn, als Sparren na Noorwegen te brengen.

Aldus zou het insgelyks vergeefsche moeite zyn, om van de Calecutsche hoenders en hennen, veel min van de kapoenen, als reeds t' over bekende en onder het tamme pluimgedierte gerekende Vogels, gewag te maken. Daar benevens zou het zich niet beter voegen, wanneer ik van de alom bekende en lieflyk zingende kanarie-vogels, die in Holland en elders veelvoudig worden uitgebroeid, veel woorden wilde maken, of schoon hier veel meer zoorten als in Europa zyn, welke echter geen anderen wezendlyken onderscheid hebben, dan alleen in de kouleuren. Wyl zy in de tuinen aan het zaad grote schade doen, worden zy dikmaals in grote menigte geschoten, voornamelyk in den tyd, dat zy paren, en derhalven hoopswyze by malkanderen vliegen, waar na zy den liefhebbers van zoo klein wild braad, een keurlyk maaltyd verstrekken.

Kanarie-vogels zyn velerhande zoorten aan de Kaap.

Droschel.

Om van de verscheide zoorten van Droschelen veel te zeggen, is insgelyks nodeloos, om dat zy buiten dat genoegzaam bekent zyn. Edog kan ik niet met stilzwygen verby gaan, de mistasting, welke onze landsgenoten begaan, indien zy de wyndroschels spreeuwen noemen; deels om dat ik geen spreeuw ken, die zoo groot is, als deze Droschel; deels ook om dat 'er geen zoo zwart als deze is, en eindelyk, om dat ik niet weet, dat een spreeuw zoo zeer op wyndruiven verzot is, als deze; alzoo dat wanneer men ze niet uit de wynbergen jaagde, als de druiven ryp zyn, veel druiven aan stukken gebeten en vernielt zouden worden, zoo dat de wyngaardenier weinig zoude te perzen vinden.

Hesychius en *Varinus* gelyk *Gesnerus* en uit hem *Heuslinus* pag. 57. van zyn Vogelboek schryft, maaken gewag van een vogel, dien zy *Edolio* noemen. Vermids echter de duidelyke beschryving van dien vogel zich niet daar by bevind, en my derhalven onbewust is, welken vogel zy menen, zo zal ik u maar myne eenvoudige gedachten van een vogel ontdekken, die gelyk in Europa de koekoek altyd koekoek, altyd *Edolio* roept. Te weten, hier word een vogel gevonden, die in grootte, gestalte, kouleur en byna alle lidmaten, met den koekoek overeen komt, hoewel ik geen vogel koekoek heb horen roepen, zoo lang als ik hier geweest

Beschryving van den vogel Edolio.

weeſt ben. Deze vogel onthoud zich zoo als de koekoek, nergens anders dan in dichte boſſchen, en tuſſchen zeer hoge bomen; alwaar hy, ſchoon 'er hier niet veel zyn, altyd meeſt echter 's zomers, zyne ſtem horen laat, en duidelyk en klaar uitroept *Edolio! Edolio!* Ik heb hem dikwyls dit woord horen ſchreeuwen, in de twee boſſchen, de hel en het paradys genaamt. Vermids nu over lange jaren in een van deze twee boſſchen een matroos om hals zoude zyn gekomen, dezelve echter altyd, als het gemene volk op de ſcheepen, de zeilen en ankertouwen zal aanhalen, roept, zingt en ſchreewt, *Edolio! Edolio!* ten einde een jegelyk zyne kragten te gelyk aanſpannen zoude, en die anders al te zware arbeid te lichter vallen moge, zoo heeft de gemene man de argwaan opgevat, dat deze matroos, als welkers ziel in dien vogel zoude gebannen zyn, daar ging waren, en zyne ſtem nog altyd deed horen; en wierden zy in dat bygeloof nog meer geſterkt, om dat men den gemelden vogel, zoo lang als hy roept, zoo weinig als de koekoek, zien konde. Of nu deze vogel eenerlei zoort is, met den koekoek, daar op wil ik juiſt niet ſtyf blyven ſtaan; ik ben ten minſten van die gedachte; en geloof derhalven de oorzaak van *Gesnerus* en *Heuslinus* gantſch niet, als welke beweren, dat deze vogel van de Grieken wegens de geſtalte van zyn lyf, *Edolio* zoude genaamt zyn.

Emmerlingen, Gilblingen, Emeritzen.

De Emmerlingen, Gilblingen, Emmeritzen of Koornvogels enz., zyn in Duitſchland veel beter bekent, als ik ze beſchryven kan. Wat zy nevens andere kleine vogels aan 't koorn voor ſchade doen, is ook bewuſt, zoo dat ik dezelve wel laten beruſten, en my tot de Eenden wenden kan. Deze zyn ook meeſt bekent, zoo wel de tammen als de wilden. Ik zal alleenlyk zeggen, dat de tammen hier veel groter zyn, als in Duitſchland, hoewel niet zoo groot als een gans, tuſſchen welke nog een merkelyke onderſcheid is. Van de wilde Endvogels zyn 'er velerhande zoorten, zoo dat ik te ver zoude geraken, ten ware ik dezelve alleenlyk naar hunne naam en kouleur beſchreef. Want daar zyn eenden, die blauwe koppen hebben, en voor 't overige de gemene eenden gelyk zyn. Anderen hebben een kaſtanie-bruine hals en kop, komende voor 't overige met de andere eenden in kouleur enz., overeen. Wederom anderen worden gevonden, met een zeer brede bek. Wyders anderen, die wegens haar klein lyf een byzonderen naam dragen, daar onder de Schminten, Talingen, Schlobben enz., waar van de eene groter is als de ander, maar geen van hun drien kan de volkome grootte van een ander eendt beryken; zynde de Sminten de kleinſten van allen, en ook het malſchſten van vleeſch. Op deze zoort volgt de Taeling, die eenigzins groter is, als de Sminte, en dan de ſlobbe, die wederom de Taeling overtreft, maar nogtans de eigentlyke grote van een endvogel niet kan evenaren.

Eenden. Hoe de tamme Africaanſche. Wilde Eenden.

Deze endvogels vallen hier zoo veel, dat of ſchoon aan niemand verboden is, om dezelven te doden, men in korten tyd zoo veel kan ſchieten, als men in ſtaat is, om op den rug na huis te dragen. Daarenboven hebben de Jagers van den Heer Gouverneur verlof, om een gedeelte aan de burgers te verkopen, en als een buitekans voor haar te houden, mids dat zy zorg dragen, dat deſzelfs tafel daar van nevens ander wildbraad kan worden voorzien. Derhalven behouden de gemelde Jagers haar ſtreek alleen, en laten niemand diergelyke vogels doden, daar zy menen en weten, dat zy gemak-

lykſt

lykst tot haar voordeel te bekomen zyn.

Faisanten zyn'er veel aan de Kaap.

De Faisanten, welke hier Vesanten worden genaamt, worden hier in veel groter menigte als in Duitschland gevonden, die by aldien niet fraajer en groter, de Duitschen egter niets behoeven toe te geven. Zy zyn echter zoo wel daar als hier zoo bekent en gemeen, dat zy geene verder beschryving van noden hebben. De wyze hoe zy gevangen worden, en gemaklyk te bekomen zyn, is zoo wel in Duitschland als hier gemeen, naardien men ze vangt of door een doek of bord, waar op een zulke vogel geschildert staat, en waar achter de Vogelvanger zich verschuilt, die het net over haar haalt, en ze aldus vangt; of men legt strikken van paardehair, zet ze op een plaats, rondom met groene in de aarde gestoke en dicht in malkander gevlochte takken omgeven, alwaar men 3 of 4 openingen laat, en deze strikken aan de takken van weerskanten vast maakt en uitspant, waar door de Faisanten konnen komen. Van binnen en aan ieder ingang strooit men tarw, rogge of iets anders, zoo dat zy komende, om op dit koorn te azen, zy zich verhangen, of aan de poten gevangen blyven. Op deze laatste wyze heb ik zelf vele gevangen, welker vleesch my naderhand een keurlyke maaltyd heeft verschaft.

Beschryving van een vogeltje dat de Auteur voor het Fädemlein hout.

Veeltyds is my hier in 't oog gekomen, een vogeltje, dat groen-geel van borst, buik, en rugge was, edog eenigzins met graauwe verf vermengt. Niemand heeft my deszelfs naam konnen zeggen, om dat zy denzelven niet wisten. Na dat ik echter het Vogelboek van *Heuslinus* in handen heb gekregen, heb ik uit pag. 143 gezien, dat het den naam van *Fädemlein* of *Serinus* drage. Dit vogeltje, dat een weinig kleiner is als een Cysje, en derhalven onder de Greuningers gerekent word, zingt ongemeen lieflyk, en aapt de Kanarie vogels na, waar mede het ook een gelyk lot treft, en dikwyls gedood, geschoten en gegeten word, om dat hier niemand de minste moeite wil nemen, om de vogels tam te maken, en t' huis eenig vermaak aan derzelver zang te hebben.

Ganzen.

Wat aanbelangt de Ganzen, men vind alhier tammen, die met de Europeaanschen in alles overeen komen, edog in verre na zodanige menigte en overvloed niet. Mogelyk om dat de inwoners alhier de vêren niet zoo zeer tot bedden gebruiken, als in Duitschland. Want zy behelpen zich of met Matrassen van boomwol of paardehair, of zy nemen in plaats van ganse-vêren, die van Meeuwen, Duikelaars en andere wilde zee-vogels, aangezien deze laatste veel zachter zyn, als die van ganzen, zoo als ik zelf heb bevonden. Behalven dit zoeken de inwoners de menigte der ganzen te myden, om dat het hen nog aan wilde ganzen, nog aan andere wilde vogels ontbreekt, welke hen een treffelyke maaltyd verstrekken, of schoon zy dezelve niet aanqueken en grote kosten daar aan doen moeten, maar voor een schoot buskruid en een weinig lood zodanige tractamenten ten allen tyden van 't jaar bekomen konnen.

Wat de Kaapsche inwoners voor bedden gebruiken.

Driederhande zoorten van wilde ganzen.

Naar zoo veel my is bewust, worden hier driederhande zoorten van wilde ganzen gevonden, te weten Berg- Krop- en Water-ganzen; welke hoe wel zy zich allen gaarn in 't water onthouden, van elkander worden onderscheiden, om dat zy of anders van kouleur zyn, of in de grootte niet overeenkomen, of door 't een of 't ander deel van 't lyf uitmunten. De water-ganzen komen met de tamme in kouleur en grootte meest overeen, behalven dat zy een bruine streep over den rug heb-

De Water-ganzen.

Krop-ganzen. hebben, alwaar eenige groene vêren mede onderlopen. De Kropganzen zyn daarentegen niet alleen veel groter van lyf, als de vorigen, maar ook van alle andere ganzen onderſcheiden, om dat zy voor aan den hals, recht onder den bek een grote krop, zoo als zommige menſchen dragen, die een lange krop, welke hen tot op de hartkuil hangt, hebben. De krop is aan de tong vaſt gegroeit, en moet hen in 't vliegen niet weinig hinderlyk zyn, aangezien dezelve uitgeſneden, ſchoon gemaakt en bereid, van de zoldaten en boeren tot tabaks-zakken worden gebruikt, waar in zy byna twee en meer pond gekurven tabak konnen bewaren. Berg-ganzen. De Bergganzen zyn ook veel groter, als een andere gans, en van de overigen onderſcheiden, om dat zy blinkende groene vêren op het hoofd en op de vlerken hebben, ook zich meeſt op 't gebergte onthouden, en geen viſch zoo als de andere ganzen, maar louter gras, loof en andere aardgewaſſen tot hare ſpys gebruiken.

Het vleeſch van alle deze ganzen is zeer lekker en aangenaam van ſmaak, zoo voort na den ſchoot ſchoon en klaar gemaakt; of anders als men ze uitgenomen, een paar dagen, want langer lyd het deze warme luchtſtreek niet, op een koele plaats hangt, en dan klaar maakt. Ik heb dikwyls een van dezelven helpen eeten, en my altyd zoo wel als anderen, daar mede verzadigt, nooit qualyk daar by bevonden.

Grasmus. De Grasmus, in 't Latyn *Ficedula* of *Curruca* genaamt, is na hare verſcheide zoorten alhier tamelyk bekent, en geneert zich niet alleen met wormtjes, maar doet ook aan rype vygen en wyndruiven tamelyk ſchade. En is onnodig, om iets meer van dezelve te melden, om dat zy overal zeer bekent is. De Greuninger, *Chloris* genaamt, is daarentegen hier veel beter bekent, als in eenig ander oordt. Want hy is op den rug en over den buik gantſch grasgroen; heeft ook in den ſtaart meeſt groene vêren, en vertonen zich aan de wieken maar eenige zwarte. Ontrent de grote van het lyf, evenaart hy de Europeaanſche Nachtigalen, welke wy hier gantſch niet hebben; en heeft eenigzins een breden bek, welke hem tot zyn voedzel zeer dienſtig is, dat hy van het zaat der diſtels en andere kruiden haalt. Hy heeft een tamelyke luide en aangename ſtem, hoewel niemand alhier zich in deze mooje vogels en derzelver zang verluſtigt. Nachtigalen vallen aan de Kaap niet.

Verſcheide ſoorten van Gibitzen of Hoepen. Alhier heeft men ook graauwe, groene en aſchgraauwe Gibitzen of Hoepen, maar niet alle in zodanige grootte, dat zy by de Europeaanſche konnen worden vergeleken; want zommige zyn eenigzins kleiner als de Duitſche, voornamelyk de graauwe, en aſchgraauwe; de groene echter, welke ongemeen fraai van vêren zyn, komen de Europeaanſche vry na, en wyl zy voor 't overige niets byzonders ſchynen te hebben, behalven dat de kuif op 't hoofd niet lang, maar veel korter is, zoo is het ook niet nodig, om verder iets van dezelve te melden. Insgelyks doe ik ook van de Gieren, welke verſcheidentlyk als roof-en ſtoot-vogels, buiten dat genoeg bekent zyn. Gieren.

Kalecutſche hanen hennen en kapoenen. En wat rede zoude ik hebben, om van de tamme hanen en hennen, zoo als ook van de kapoenen omſtandig gewag te maken? Zy zyn tog buiten dat overal bekent genoeg, en zelfs in zommige Indiaanſche landen zodanig, dat menig zoldaat en inwoner dezelven tegen zyn zin eet, om dat men ze aldaar beter koop als ander vleeſch hebben kan. Wat is het ook nodig, om van de Indiaanſche of Kalecutſche hanen en hennen verder melding te doen, alzoo ik dezelven reeds onder het tam-

Knorhaan.

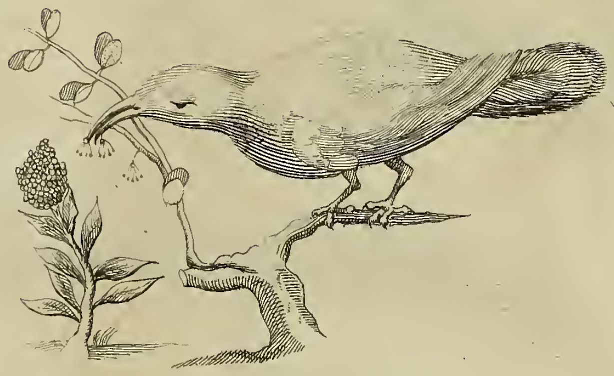

Muggen of Honing-byen-Vreter.

Lepelaar of Pelikaan.

Flamingos.

tamme pluim-gedierte gerekent heb. Dezelven zyn in gantſch Duitſchland op de meeſte plaatzen, even zoo bekent, byna als in Indie zelf; behalven dat men aldaar wyl ze in groter menigte worden aangewonnen, en overvloediger als in Duitſchland te bekomen zyn, een zoo grote lekkerny niet daar van maakt, als wel in Europa.

Knorhaan en Knorhen.

Ondertuſſchen vind men onder de wilde hoenders een zoort, welkers benaming ik niet anders kan geven, dan als ik ze van de Europeanen alhier heb ontfangen, en die het mannetje doorgaans Knorhaan en het wyfje Knorhen noemen. Zulks geſchied om dat zy verraders van haar en alle andere vogels zyn, welke zy door haar ſterk ſchreeuwen: *Krak*, *krak*, *krak*, voor den verby reizende of hen jagende menſchen waarſchouwen, en tot den aftogt aanraden. In grootte zyn zy de tamme hoenders gelyk; hebben geſpikkelde rode en witte met aſchgraauw gemengde veeren; een korten bek; geelachtige poten, en op het hoofd zwarte vêren. Hare vleugels zyn van die zelve bonte kouleur; zy konnen met dezelve niet ver vliegen, maar een weinig hoog zynde, vallen zy ten eerſten weder neder. Zy onthouden zich gaarn in de wildernis alwaar zy hare neſten in dichte ſtruiken maken, en hare eieren, hoewel niet meer dan twee gelyk, uitbroeden. Haar vleeſch is wel zoo wit niet, als dat van tamme hoenders, ook niet zoo malſch, maar des niet tegenſtaande goed en aangenaam van ſmaak. Vele worden enkelyk geſchoten, ten einde zy niet meer Krak, krak roepen, en de andere vogels ſtoren mogen. Of nogtans dezelve de vogel is, die by *Ariſtoteles Krex* word genaamt, zulks zal ik den Lezer laten oordelen.

Waterhoenders.

Van de rechte Waterhoenders is my maar eene zoort bekent, welke zich niet in zee maar in zoet water onthouden. Zy zyn heel zwart van kouleur en veeren, voor 't overige een hen in alles gelyk, behalven niet zoo groot als een boere hen. Deze waterhoenders neſtelen gaarn in riet, ten einde zy niet gezien en gedood worden. Zy maken daar in op het water haar neſten, en broeden aldaar hare eyeren uit; hoe veel echter op eenmaal, is my onbewuſt. Het vleeſch daar van is niet heel lekker, en worden zy ook zelden geſchoten, ten ware de Jagers niet anders konnen bekomen.

Havik.

Van de Havikken heb ik niet anders te melden, dan dat zy ſchadelyke roofvogels zyn, en nog vreugde nog vermaak, maar dikwyls veel verdriet aanrechten, te weten, als zy den vogelvangers de vogels verjagen, of den huislieden haar tamme pluim-vee ongewaarſchouwt en zonder vrees ontſtelen. Derhalven word hen ook zoo als de valken dikwyls een kogel of een goed ſchoot ſchroot na gezonden, waar door zy het lucht-element verlaten, en op de aarde vallen, en zelf aan anderen ten roof verſtrekken moeten.

Hexen of Exters.

Men vind hier ook Exters, maar op verre na in zodanige menigte niet, als in Duitſchland. Wat de oorzaak zy, waarom zy zich niet zoo zeer als andere vogels vermeerderen, zulks is my onbewuſt, ten ware men wilde zeggen, dat de roofvogels, welker getal zeer groot is, haar nadelig zyn, en haar in de vermeerdering verhinderden, 't welk echter niet wel waarſchynlyk is.

Henflingen of vlasvinken hebben een aangenamen zang.

De Henflingen of vlasvinken vermeerderen zich daarentegen niet alleen zeer, maar zingen ook fraai, en geven een zoet geluid, als zy zich nevens de Kanarie-vogels en andere laten horen. Daarenboven is haar vleeſch zeer deli-

caat en aangenaam te eeten, voornamelyk geschoten, geplukt, gezuivert en naderhand gebraden.

Kern of Steenbyter.

De Kern of Steenbyter, in 't latyn *Cocothrauster* genaamt, is een zoort van kleine vogels, en alhier, of schoon weinig Kerzen geplant, en wegens het heftig vernielen van deze en andere vogels gantsch niet konnen worden aangequeekt, echter zoo goed als in Duitschland bekent. Want in plaats van kerze-stenen, welke aldaar hare spys is, hebben zy hier de wilde olyven en andere stenen, van welker pit zy zich bedienen, en even zo vet worden, als van de kerze-stenen. Voor 't overige zyn deze vogels de Europeaanschen byna in alles gelyk, en zoude het derhalven nodeloos zyn, om iets meer van hen aan te halen.

Kraajen.

Het Kraaje geslacht vind men hier ook, en heeft tamelyke overvloed aan spys, dien zy zoo wel aan de oevers rykelyk vinden, als zich op de velden en ongebouwde landen met koorn en allerlei wormen verzadigen konnen. Vermids zy weinig worden doodgeschoten, om dat niemand na haar vleesch graag is, zoo zouden zy zich vry meer vermeerderen, ten zy de andere roofvogels hen zomtyds bezochten, en haar tot spys gebruikten.

Zee-kraajen.

De Zee-kraai, welke hier heel zwart en tamelyk groot van lyf is, heeft meer gevaar, om gedood te worden, deels om dat haar vleesch aangenamer van smaak is, als dat van de andere, en ook wyl hare veeren zeer zacht zyn, en voornamelyk tot stoelkussens, en ook wel in beddens gebruikt worden.

Kraan-vogels zyn zeer groot aan de Kaap.

Kraanvogels zyn hier genoeg, en in zodanige grootte, als zy naauwlyks elders worden gezien, of schoon voor 't overige aan dezelve geen onderscheid ten opzicht van de vêren, en de gantsche uiterlyke gedaante gevonden word. Ik weet my te binnen te brengen, dat een goed vriend een van dezelven heeft geschoten, die ruim twaalf pond zwaar gewigt heeft gewogen, en op zyn bevel gebraden wierd. Wanneer hy echter op tafel quam, waar aan ik mede zat, was zyn zwart vleesch, hoewel hy anders zeer lekker toegemaakt was, zodanig vol aders, taai en hard, dat een iegelyk naauwlyks drie stukjes daar van genuttigen wilde. Voor 't overige is het gewis, en heb ik het zelf menigmaal gezien, dat deze vogels, als zy in gezelschap, zoo als doorgaans geschied, in de wydens gaan, en gras, slangen en andere insecten willen vreeten, altyd eenige schildwachten rondom uitzetten, die op een poot staan, en het hoofd heen en weer draajen, om aan alle kanten, te zien, of niet iemand te na komt, en hen onverhoeds overvallen. Dit doen zy ook by nacht, en houden de wakers daarenboven een steen in de rechter poot, om niet van den slaap overmeestert te worden, maar door het vallen van den steen, haar post te blyven waarnemen.

Lerchen of Leeuwerken.

Van de Lerchen of Leeuwerken, zal ik als van in Europa zeer wel bekende vogels, geheel niet veel woorden maken, om dat zy alhier aan de Kaap gelyke eigenschappen bezitten, en niets byzonders hebben, behalven dat zy nooit tropswyze, zoo als in Duitschland, by malkanderen gevonden worden.

Lepelaar of Pelicaan.

Van de grote vogel, wegens deszelfs brede bek Lepelaar, en door de onkundige Pelikaan genaamt, kan ik verzekeren, dat dezelve alhier menigvuldig aangetroffen, en van de inwoners Slangenvreeter genaamt word: edog niemand zal derven onderstaan te beweren, dat hy 'er ooit een heeft gezien, die de borst aan stukken pikt, als hy zyne jongen

voeren

voeren of anders verzorgen wil, zoo als tot nu veelvoudig geſchreven, en verkeert daar voor gehouden is. Want behalven dat hy met zyn brede, lange en ook rechte bek, van voren rond als een lepel; niet bequaam is, om daar mede zyn eige huid op te halen, zoo vind hy overvloedig voedzel aan ſlangen, kikvorſchen, padden, en andere vergiftige wormen; zoo als ook aan uitgeworpen moſſelen, waar mede hy zich zoo wel als zyne jongen verzadigen kan.

Hy is overal aſchgraauw, behalven de ſlagpennen, die zoo als van de ſtorken of oyevaars zwart zyn. De poten of benen zyn zwart, en veel langer als die van een oyevaar. Zyn lyf overtreft een gans zeer veel; maar de hals komt daar mede overeen. De oogen zyn graauw, en de ſtaart is naauwlyks een halve voet lang. Wegens deszelfs ſpys zal hem niet licht iemand doden, als waar mede hy veel goeds doet, en de ſchadelyke dieren opſnapt, welke anders voor menſchen en vee nadelig zyn. Ondertuſſchen wanneer het gebeurt, dat den een of den ander hem mogt nedervellen, word zyn vleeſch wegens zyn ſpys niet geacht, maar als onnut weggeworpen, en de dader daarenboven in boete geſlagen.

Byzondere Watervogels.

Voor 't overige vind men hier een zoort van Zee of Water-Vogels, waar van ik niet kan verzekeren, dat ik ze onder haren rechten naam breng, vermids de geen dien de inwoners alhier dezelve geven, mynes wetens byna by niemand aangetroffen word. Namelyk zodanige vogel, die zoo groot is, als de grootſte gans, dog niet veel op 't land is, maar den meeſten tyd op het water doorbrengt, zich aldaar met viſchvangen geneert, en des avonds en by onſtuimig weer na zyn neſt, 't welk hy doorgaans in de hoge bomen, of ruwe klippen maakt, vliegt, word *Malagas* genaamt. Deze Malagas is zeer fraai in 't oog, hebbende witte en zwarte veeren onder malkanderen gemengt, met graauwe ſtipjes. Zyn bek is eenigzins ſmaller als die van een endvogel; en heeft op beide zyden zeer ſcherpe korte tanden. Een viſch ziende, duikt hy onder water, en knapt hem zoo behendig, dat men niet eens kan merken, of hy 'er een heeft gevangen, of niet; en zulks geſchied enkelyk tegen den tyd, dat hy weder uit het water wil. De poten zyn wat korter als die van een eend, en ſtaan ook een weinig meer achter uit, zoo dat hy niet wel gaan kan. Uit dit alles blykt klaarlyk, dat deze vogel onder het geſlacht der Duikelaars behoort; hoe hy echter moet worden genaamt, kan ik niet weten; heb hem ook deswegen niet onder de andere Duikers gezet.

Meuben of Meeuwen.

Onder de vogels, die zich meeſt in 't water onthouden, behoren insgelyks de Meeuwen, in 't latyn *Larus* genaamt. Zy zyn van verſcheide grootte en kouleur, alzoo 'er eenigen graauw, anderen zwart met witte veeren daar onder, gekleed zyn; zommigen vind men daarentegen witachtig, hoewel niet zoo groot als de anderen. Ondertuſſchen komen zy allen met een eend tamelyk overeen, behalven dat haar bek ſpits, en die van een endvogel breed is. Hare veren worden alhier in veel groter achting gehouden, als die van ganzen, vermids zy zeer klein en fyn zyn, en derhalven door het beſlapen niet behoeven zacht gemaakt te worden. Om dieswille gebruikt men ze ook tot beddens, en worden 'er jaarlyks veel duizend geſchoten en geplukt. Of het vleeſch van dezelven goed is? zulks kan ik niet zeggen, om dat ik het nooit heb geproeft; ondertuſſchen ben ik van gevoelen, dat

het

het zeer tranig moet zyn, om dat hare voornaamste spys uit visch bestaat, die dezen smaak in al het vleesch verwekken, en welke zy zeer begerig zwelgen. Zy maken hare nesten op klipachtige eilanden of hoge bergen, van de welke water afstroomt, en broeden aldaar hunne eijeren uit; 't welk hier doorgaans in October of November geschied. De eijeren, waar van zy 'er gemeenlyk drie of vier in een nest leggen, zyn als men ze kan bekomen, zeer wel te eeten, alzoo het wit in 't koken niet zoo hard word, als dat van een hoender-ey, maar altyd als koud vleeschnat lilt. De schalen van zommige eijeren zyn gantsch wit, en andere met donkerbruine spikkeltjes heel dicht bezet; en de eijeren zyn doorgaans zoo groot, als het grootste eende-ey.

Van de Meezen.

De Meezen hebben alhier byna ontallige veranderingen, zoo ten aanzien van de grootte, als ten opzicht van de kouleur, welke allen uitvoerlyk te beschryven, en ieder een byzonderen naam te geven, myn werk nog myn voornemen is, te meer om dat ik zoo als ik hier voren reeds hebbe gezegt, niet van zins ben, om een historie van de dieren, veel min van de vogels op te stellen. 't Geen ik echter hier ontrent doe, geschied ten gevalle van u, om enkelyk te tonen, dat ik ook in dit stuk zoo veel tot myn voornemen dienstig, niet nalatig of achteloos geweest ben. Ten einde gy nogtans moget zien, dat myn bericht met de waarheid over een komt, zoo zal ik ten minsten vierderhande zoorten van Meezen op tellen, welke zeer wel eenige aanmerking waardig zyn.

Dienvolgens ziet men een der kleinste zoort van Meezen, die een blaauwen kop, witte vlakken by de oogen, en een gele buik hebben. Wederom zyn 'er anderen, die wel zwarte koppen hebben, maar nogtans in de grootte onderscheiden zyn. Wederom anderen met een zeer langen staart, die met de overige proportie van haar lyf gantsch niet overeenkomende is. Voorts zodanigen, die op haren zwarten kop een witte vlak hebben, terwyl de buik geel en de poten groenachtig zyn. Insgelyks is 'er een zoort met een rode vlak op den kop, roodachtige poten, zwarte wieken, en een zeer klein lyf. En eindelyk eene, die de grootste is, en de vinken niet veel behoeft te wyken; deze is schoon geelgroen, en praalt met een zwarten kop.

Alle deze Meezen hebben een lieflyke zang, dog krygen zy den zelven nog beter, door de gestadige bywoning der kanarie vogels, die dikwyls by hopen onder hen zitten, en een aangenaam geluid onder elkander maken. By aldien hier als in Europa Liefhebbers waren, die eenig vermaak in diergelyken vogelzang schepten, zoude men uit allerhande vogels een zodanige aangename muziek by malkanderen konnen brengen, als ergens in de wereld te vinden en aan te treffen zoude zyn.

Mugge of Honig-byen-vreeter.

De Mugge-honig of byen vreeter willen zommige mede onder de Meezen tellen, edog ik weet niet, of hy wel gevoeglyk daar onder kan getrokken worden, alzoo zyn zang gantsch anders is, als die der Meezen; daarbenevens is zyne spys van die der Meezen ook gantsch byzonder, en eindelyk zyn zyne kouleuren en geschilderde veeren van die der Meezen zeer ver onderscheiden. Want zyn zang is zoo fraai niet als dien de Meezen hebben. Zyne spys bestaat of in vliegen, honig of byen, waar van de Meezen insgelyks niets vreeten. Zyne verf is onder aan den buik bleek, en van boven blaauw; en in de wieken en staart heeft hy zwarte veeren, van welke kouleur de poten ook zyn. Hy heeft een zeer

harde,

harde, lange, rode en rechte bek als waar mede hy de byen vangt, en de honing vreet. Deze vogel, wyſt menigmaal den Hottentotten den weg, waar zy honing zoeken moeten, die de wilde byen in reten van ſtenen hebben gelegt, ten einde om die te halen, eer en alvorens dezelve door de ſterke hitte van de zon ſmelt en weg loopt.

Wyſt de Hottentotten den wegtot den honing.

Behalven deze kleine vogels, vind men 'er hier een, dien de inwoners geen naam weten te geven. Hy kan zynen hals keren en wenden, werwaards hy wil, zonder het lyf te bewegen. Hy is eenigzins groter als een vink; heeft geſpikkelde veren, en achter en voren twee klaauwen, een korte en een lange, byna als de Nachtegalen. De klaauwen aan de poten zyn tamelyk lang; en de tong echter nog langer, welke hy zeer wyd uitſteken kan. Van voren loopt zy zeer ſpits toe, en is zoo ſtyf, als een naald, waar mede hy de menſchen in de hand kan ſteken. Aan den buik is deze vogel geel, en draagt hier den naam van Lang-tong. Of hy echter niet gevoeglyker den naam van den adder konde ontlenen, als waar mede hy en de beweging van het hoofd en de lange ſpitze tong gemeen heeft, en derhalven Adderhals of Addertong konde worden genaamt. Zoo als ook of hy wegens zyne ſpys, die hy van mieren heeft, niet Mieren-vreeter heeten konde? zulks laat ik aan het oordeel van den Lezer, terwyl het zeker is, dat zyn vleeſch niet onaangenaam te eeten is, zoo als ik zelf menigmaal heb bevonden.

Beſchryving van een klynen vogel zonder naam.

Heet hier doorgaans Lang-tong.

Een zoort van vreemde en zeldzame zeevogels vind men alhier, welke men niet overal zal aantreffen. Vermids ik den zelven by geen Auteur uitvoerlyk beſchreven vind, zoo kan ik hen ook geen anderen naam geven, dan den geen welke zy van de inwoners alhier ontfangen, die hen Pinguinen noemen. Wat my aanbelangt, ik ben van gevoelen, dat zy aldus zyn genoemt, wegens hare byzondere vettigheid, waar mede zy zodanig zyn bezet, dat haar vleeſch zelf tranig of na viſchſpek ſmaakt. Het lyf van dezen vogel heeft de grootte van een gans. De veren welke hy draagt, komen met diers-hairen overeen, als vogels veren, van kouleur witachtig of aſchgraauw. Zyne ſlagveren zyn kort en met de anderen van gelyke natuur. De bek is zwart en de poten zyn heel bleekgroen. Hy onthoud zich meeſt den gantſchen dag in de zee, of anders dicht by ſtrandt, ten einde hy in zee kyken, en de komſt der viſſchen zien kan. Wegens het gebrek van ſlagveren kan hy niet vliegen, maar moet zich aan land met huppelen, of als men hem te na komt en aantaſt, met byten behelpen. Daarentegen is hy in 't water zeer ſnel en behendig in het duiken, en viſchvangen, als welke zyne ſpys zy, en waar van hy zoo tranig word.

Pinguinen.

Voor 't overige onthoud hy zich by nacht op de zeeklippen, alwaar men ze in hare neſten zeer licht vangen en doden kan, om dat zy niet weg lopen konnen, maar zich alleenlyk met vinnig byten verdedigen moeten. *Olaus Dapper* in zyne beſchryving van Africa meld, *pag.* 617. b. dat deze Pinguinen hare eieren in 't zand begraven, en dezelve aldaar door de hitte van de zon laten uitbroeden. Ondertuſſchen toont de ondervinding heel het tegendeel, om dat zy hare neſten op de zeeklippen en andere klipachtige eilanden maken, aldaar hare eieren leggen, en zelf broeden. En weet ik, dat wel duizend diergelyke neſten op het klipachtig eiland van de Baay Falzo, op het Daſſen-eiland en andere, in den mond van de Saldanha-Baay leggende, gevonden worden, waar in men de eieren met de

Valſch bericht van Dapper.

Word wederlegt.

de ouden aantreft, welke zy broeden. Het is ook zeker, dat jaarlyks eenige duizend diergelyke eieren van de gemelde plaatzen gehaalt, en den regerenden Gouverneur tot een delicatesse gebragt worden. Diergelyke eieren, welke zoo groot zyn als een eenden-ey, en van buiten met donkerbruine spikkeltjes getekent zyn, heb ik dikwyls ontfangen en gegeten, welke my, wyl het wit zoo hard niet word, als dat van een gans, eend of hoender-ey, altyd veel beter hebben gesmaakt, als een hard hoender of ander ey.

Daarentegen is zeker, dat haar vleesch gelyk *Dapper l. c.* meld, zoo tranig is, dat het gantsch niet kan worden genuttigt, ten ware men het drie of vier maal in versch water opkookt, en met boter of vet braden laat, waar door het eindelyk goed van smaak en murf word. Daarenboven is ook gewis, dat de gemelde vogels alle avonden, wanneer de zon begint onder te gaan, zich uit de zee na hare nesten begeven, 't welk als dan met zwemmen of huppelen onfeilbaar moet geschieden, gelyk ik zulks zeer dikwyls in de gemelde Baay Falzo, alwaar men doorgans eenige regimenten aantreft, die op visch loeren, waargenomen heb.

Van de Paauw.

De Paauw is als nu een al te bekende vogel, dan dat hy een wydlopige beschryving zoude van noden hebben; aangezien men hem aan alle oorden en hoeken van gantsch Europa vind; derhalven zeg ik alleenlyk, dat de Paauwen alhier zelden zoo lange en schone staarten hebben, als die van Europa. Waar door het echter komt, zulks is my onbewust. Ondertusschen acht ik, dat hy zyne staart-veren in het wilde veld verliest, alzoo men zomtyds stukken daar van vind, of dat de Jakhalzen of vosschen, en misschien ook wel andere dieren, ja zelfs vogels, dezelve uitplukken, voornamelyk als hy den staart opzet en daar mede praalt. Ik heb zyn vleesch gegeten, maar bevonden, dat het tamelyk hard is, zelfs langer gekookt, als eenig ander vleesch. Het laten versterven helpt wel een weinig, maar niet veel, om dat men het wegens de sterke zonne hitte niet lang derft laten hangen, zoo men het anders frisch wil houden.

Van de Raven.

De Raven zyn alomme zeer bekende vogels, en vind men bezwaarlyk een land, daar zy niet t'huis zyn. Gelyk nogtans ieder land byzondere eigenschappen heeft, zoo is ook de kouleur van deze vogels in alle landen niet eenerlei. Want in zommige zyn dezelve zwart, in andere graauw, in andere wit, en in andere wederom bond of zwart en wit. Hier aan de Kaap heb ik gantsch zwarte, zoo als ook zwarte met een witten buik en witte vlak op het hoofd, en ook graauwe gezien, terwyl in andere landen voornamelyk door gantsch Indien, geheel witte aangetroffen worden, welken van de Inwoners aldaar den Papagaayen gelyk worden geacht, om dat zy ook praten en andere dinge leren. Edog dit is niets nieuws; ik heb in Amsterdam een gantsch zwarte Raaf heel duidelyk horen zeggen, *Goeden dag Swager.*

Reb-Veldhoenders of Patryzen.

De Patryzen zyn overal genoegzaam bekent, maar in een gewest niet gevedert, als in 't ander; daarenboven is de grootte alomme niet eenerlei. De geen die ik hier heb gezien, zyn ontrent zoo groot, als een tam hoendje, byna eens zoo groot als een duif, maar niet zoo lang van lyf. De veren zyn roodachtig, met zwarte ovaal-ronde vlakken bezet. De bek is scharlake-rood; de poten zyn donkergraauw, en de hals is daarentegen een weinig lichter van kouleur. Ik heb ze dikwyls met strikken van paard-

hair

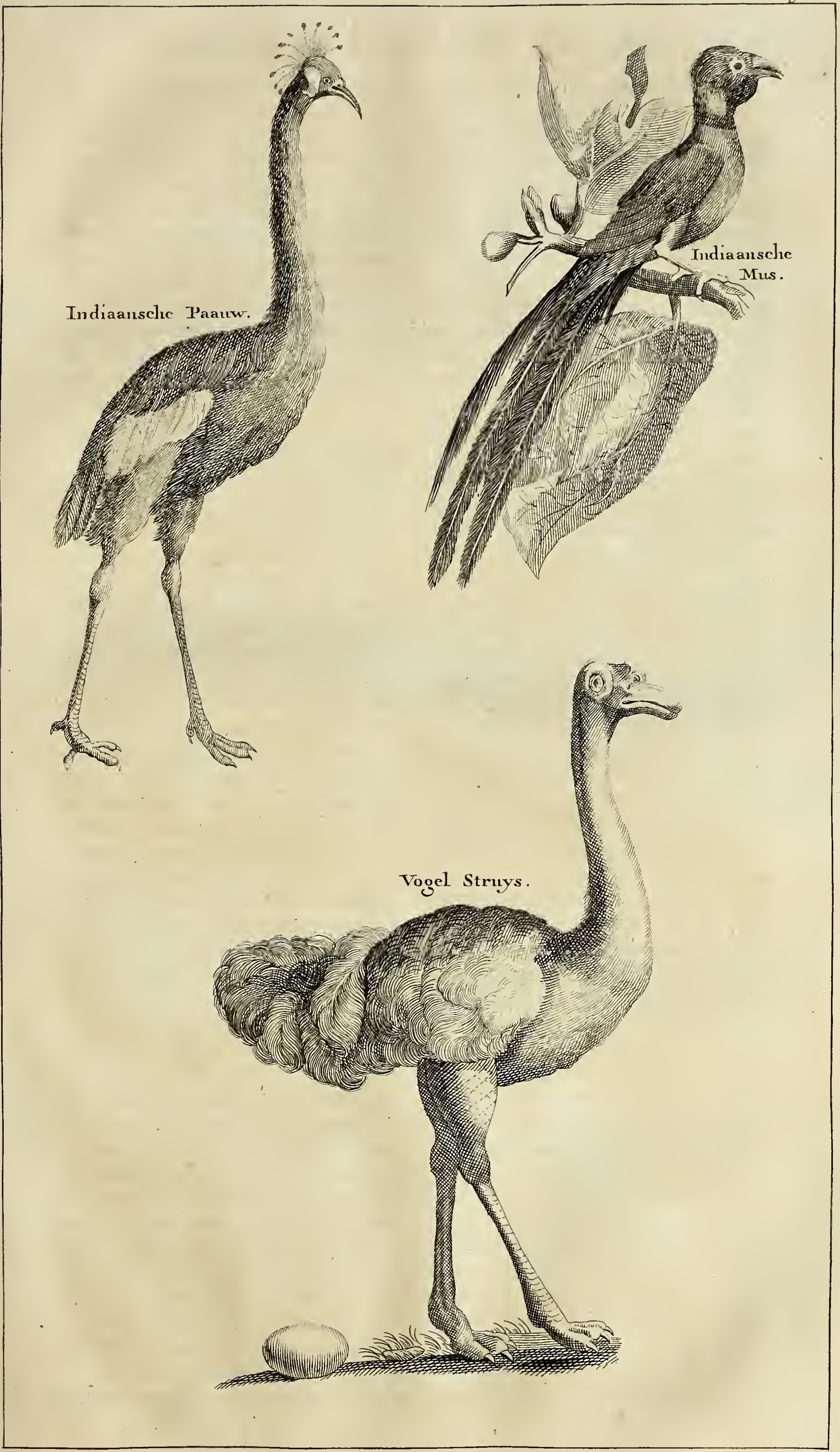
Indiaansche Paauw.
Indiaansche
Mus.
Vogel Struys.

hair gevangen, gelyk hier voren van de Faisanten gemeld is. Het vleesch van deze vogels is zeer goed, en word hier zoo wel als in Europa voor een lekkerny gehouden; of 'er schoon hier veel meer worden gevonden en gevangen, als in Europa of andere gewesten der waereld.

Roodhalzen en hare zoorten.

De vogels, welken men wegens hare rode verf, die zy of aan de borst, bek, staart, of elders hebben, Roodborsjes, Roodbaardjes, Roodstaartjes en misschien nog anders noemt, worden hier in een talloze menigte gevonden, en wyl zy doorgaans tropswys vliegen, zoo dat'er menigmaal 100. en meer by malkanderen zyn, en of op een boom alleen vallen, voornamelyk in den herfstyd, dat is, in April en Maart, of anders in het korte en eerst jong weder uitspruitende gras zich begeven, by hopen geschoten en gedood; en heb ik dikwyls gezien, dat'er in eenen schoot met fyne hagel 30. 40. 50. en ook wel meer te gelyk zyn blyven leggen. Het vleesch, hoewel aan zich zelf zeer klein en naauwlyks een mondvol uitmakende, verwekt de aangenaamste smaak, voornamelyk gebraden en met Indiaansche Salaad, Atiar genaamt, gegeten. Zy doen de Gaardeniers aan het zaad zoo als ook aan de rype vygen, grote schade; of zy echter ook wormen, muggen, of andere kleine beestjes eeten, 't welk ik wel geloof, daar van heb ik geen vaste ondervinding.

Verscheide zoorten van snippen.

Wie zich aan wilde vogels verlustigen, en zyn maag daar mede verzadigen wil, vind ook verscheide zoorten van Snippen, konnende niet alleen de Riet-snippen, die op de borst roodachtig zyn, in een grote menigte bekomen, maar daar worden hem ook dikwyls houtsnippen, die zich in de bosschen onthouden, aan geboden. Staan dezelven hem niet aan, zoo kan hy zich met twederhande zoorten van watersnippen verquikken, waar van de eene gaarn in de vlietende en de andere in de stilstaande waters zich onthoud. De eerste is aschgraauw van borst, en de andere wit, met een roodachtigen kop. Alle deze snippen hebben lange, rechte en harde bekken. Onthouden zich liefst op vochtige plaatzen, alwaar zy de wormen licht krygen en tot hare spys gebruiken konnen. Zoo menigmaal als zy my zyn voorgezet, gelyk dikwyls is geschied, heb ik my daar mede, voornamelyk S. V. met haar drek verquikt, om dat zy ongeledigt best zyn. Hier van echter zyn de inwoners alhier weinig Liefhebbers; wyl zy of niet weten, hoe ze moeten worden klaar gemaakt, of niet graag daar na zyn. Ondertusschen vind men voornamelyk de Boec of Poelsnippen in zulke menigte aan de oevers by malkanderen zitten, dat dikwyls in eene schoot 10 en meer te gelyk getroffen worden, en leggen blyven.

Rietsnippen.

Boec of Poelsnippen.

Zwaluwen en hare zoorten.

Van de Zwaluwen zyn my alhier driederhande zoorten bekent, waar van de eene op den rug, kop en staart zwart, en aan den buik wit is; de twede is t'eenemaal zwart, en byt de tamme huiszwaluwen uit hare nesten, en worden derhalven Roof-zwaluwen genaamt, en het derde zwaluwe geslacht is eenigzins graauwer over den rug en het lyf, als de twee andere zoorten, en heeft aan de poten lange veren. Alle deze zwaluwen blyven het gantsche jaar door hier, edog ziet men 'er in den drogentyd of zomer meer als in den regentyd of winter.

Zee-zwaluwe.

Behalven deze landzwaluwen is my nog een byzondere zoort bekent, welke ik echter al zoo min gaarn heb gezien, als myne Reisgenoten. Zy word van de Zeevaarders niet onbillyk zeezwaluwe genaamt, wyl zy de zwarte verf, de snelheid in 't vliegen, en alle andere eigenschappen met de Land-

Landzwaluwen gemeen heeft, behalven dat zy een weinig groter van lyf is, voor zoo veel men van buiten zien kan. De Vogelbeſchryvers geven haar den naam van *Apus*, als of zy geen poten had, 't welk nogtans tegen de ondervinding ſtryd. Daarentegen is het waarachtig, dat hare poten gantſch kort en daarenboven met veren tot byna aan de klaauwen bezet zyn. Deze Gierzwaluwe komt zelden aan een ſchip in de open zee, zonder dat kort daar na, ten langſten binnen twee dagen, een zware ſtorm daar op volgt, gelyk ik zulks zeer dikwyls met verdriet bevonden heb. Zy zwerft ook dikwyls ontrent een ſchip, zonder ergens te gaan zitten, ten ware achter op het roer, alwaar zy een weinig geruſt hebbende, wederom eenigen tyd vliegt, tot dat zy na verloop van ontrent een uur wederom uit het gezicht raakt. De Scheepsluiden hebben reeds de vaſte ondervinding van haar mede brengen; en maken zich ten eerſten tot het afwachten van een ſtorm gereed, en zien niet gaarn, ja verbieden uitdrukkelyk, dat iemand, die de zaak onkundig is, zoude derven onderſtaan, om deze zwaluwen ſchade toe te voegen, buiten twyffel, om dat haar als dan een zwaarder ongeluk mogt overkomen; weet anders de oorzaak niet te doorgronden.

Spatzen, Muſſen of Moſſen.

Gelyk 'er velerhande zwaluwen worden gevonden, zoo zyn 'er ook verſcheide zoorten van Moſſen of Muſſen, welke echter wyl zy zich niet als de zwaluwen van muggen maar met koorn generen, en het zaat zoo wel op 't veld als in de tuinen vernielen, niet verdienen, na hare zoorten hier beſchreven te worden, of dat men haar onderſcheid aantoont, of zich lang daar mede ophoud. Genoeg, dat zy in grote en verf elkander ongelyk zyn, of ſchoon zy ontrent haar verdrietige en nare zang met malkanderen overeenkomen.

Onder de Spechten is my alhier geen beter bekent, als de Groene Specht, die zich meeſt laat zien en horen. Hy woont hier zoo wel als in Duitſchland, in boſſchen, en pikt met zynen langen en rechten bek aan de bomen, alwaar hy zyn voedzel aan de kleine houtwormtjes zoekt, edog maakt hy zyn neſt niet altyd in en op de bomen, maar op de hoge en ongenaakbare ſpitzen van klippen, alwaar hy meent, zeker te zyn. Zyne kouleur is groen met rode vlakken op den kop en op de borſt, 't welk ongemeen fraai ſtaat. Zyn zang is zeer weinig, en hoort men hem byna gantſch niet, ten zy men hem liſtig beloert, en naauwe achting daar op geeft.

Staren.

De Staren of Spreeuwen ziet men by de huizen zeer zelden, maar wel aan 't water, voornamelyk daar veel vee in de wyde loopt, om dat zy uit den miſt haare gewoonlyke ſpys zoeken. Tegen den herfſt, wanneer de druiven ryp worden, 't welk in February en Maart geſchied, komen zy by hopen en troupswyze in de wynbergen, pikken met hare ſpitze bekken de beziën aan ſtukken, zoo om de zap daar uit te hebben, als om de korrels daar uit te vreeten; derhalven kan men dezelven niet anders verjagen, als met ſchietgeweer, waar mede zy gedood, of ten minſten ſchuuw gemaakt worden. Ondertuſſchen moeten in een wynberg altyd twee oppaſſers of meer zyn, naar mate dezelve een weinig groot is, en veel wyngaarden bevat.

Aan de vlietende waters en zee-oevers onthoud zich hier een vogeltje, 't welk *Gesnerus*, en uit hem *Heuslinus Lys-Flicker*, of *Steinbicker*, de Latynen *Cinelus*, en de inwoners alhier of Hollanders *Strandloper* noemen. Het is op den rug, kop en ſtaart aſchgraauw,

graauw, en aan den buik wit; heeft een donker-bruinen rechten en eenigzins langen bek, en licht-rode poten. Het zoekt aldaar aan de wormen zyn voedzel, en beweegt zyn ſtaart altyd, zoo als de quikſtaarten. Het vliegt ook zeer dikwils op, maar nooit ver. Of ſchoon het konde worden geſchoten, zoo geſchied zulks nogtans zeer zelden, om dat zyn vleeſch niet heel goed is, 't welk ik echter nooit geprobeert heb.

Worden zelden geſchoten.

De grootſte, ſterkſte en zwaarſte onder alle vogels, die een middelmatig paard in hoogte niet veel behoeft te wyken, ik meen de Struisvogel, is hier in zodanigen overvloed en getal, dat men naauwlyks een quartier uurs ver door het veld gaat, zonder den zelven te zien, 't zy een alleen, of verſcheiden by malkanderen. Vermids deze vogel ten opzicht van zyne uiterlyke gedaante buiten dat genoegzaam bekent is, ook de veeren, zoo wel het mannelyk als vrouwelyk geſlacht tot cieraad dienen, of ſchoon zy van natuur maar zwart en wit zyn, en naderhand eerſt met andere verwen geverft worden, zoo is 't onnodig, om iets meer daar van te melden; te meer, om dat men weet dat zy licht tam gemaakt worden, gelyk zulks aan verſcheide Hoven van Mogendheden en hier in de Veſting de Goede Hoop dagelyks te zien is, alwaar zy over het bolwerk gaan, voor de wachthuizen ſtaan blyven, en niemand daar uit laten, dan na dat men hen een ſtuk brood gegeven heeft. Als men ze echter plagen wil, zoo ſlaan zy met hare poten, waar aan zy klaauwen zoo als een hert of wilde bok hebben, als een paard achter uit, met zodanig geweld, dat zy een man gemaklyk omver zouden ſlaan, gelyk ik zeer dikwyls gezien heb.

Van de Vogel Struis.

Hoe de Struizen brood bedelen.

Niets is aan dezen vogel minder geproportioneert als de kop, welke met de gantſch lange, dikke en ſterke poten, zoo als ook zwaar en dik lyf, en langen zwanen-hals, gantſch niet overeenkomt, door dien dezelve niet groter is, als een ganze-kop, en daarenboven de bek gantſch kort en ſpitsachtig, ontrent als die van een eend is.

Hebben kleine koppen.

Zyne eieren zyn daarentegen groot genoeg, en van tamelyke zwaarte, zoo dat men het binnenſte van 30 hoender-eieren zeer licht in een ſtruizen-ey doen kan. Zy zyn goed om te eeten, voornamelyk geroert, of in gebak, op welke wys ik ze zelf menigmaal genuttigt heb; en konnen in zulk geval gemaklyk vier menſchen aan een alleen haar genoegen eeten.

Alle de Auteurs, die tot nu van de Struizen hebben geſchreven, daar onder *Francius in Hiſtor. Animal. p.* 277. en anderen meer, hebben beweert, dat de Struizen hare eieren in 't zand leggen, en door de zon en 't zand laten uitbroeden; maar door dien my gantſch het tegendeel uit de ondervinding bewuſt is, en meer dan hondertmaal den Struis of Struizen, die by beurten broeden, van hare neſten gejaagt, de eieren met my genomen, en nog goed, opgegeten en verteert heb, zoo is het, hoop ik, niet te twyffelen, dat zy hare eieren zelf broeden, te meer vermids ik 'er verſcheidemalen zodanige heb gerooft, waar in de jongen reeds op 't uitkomen waren, en den volgenden dag zekerlyk uit de ſchalen zoude zyn gekropen, gelyk ik dan eens uit een neſt 5 eieren hebbe met my genomen, in welke allen reeds volkomen kuikens waren.

De Schryver wederlegt het bericht van eenige Auteurs.

Ondertuſſchen is het zeker, dat als men de eieren van een Struis maar aanraakt, en daar na onbeſchadigt laat leggen, dat het beeſt die zelf aan ſtukken breekt, en niet meer daar op gaat zitten,

't welk een teken van een byzonderen reuk in dezen vogel zyn moet. Wyders is ook gewis, dat hy zyne uitgebroeide jongen niet ten eerften verlaat, zoo als andermaal verkeert bericht word, maar dat hy ze in het neft zoo lang met het rondom groejende gras voed, tot dat zy hem konnen volgen; en als dan houd hy dezelven als een oprechte vader of moeder by zich, en bewaart ze zoo veel mogelyk voor allerhande gevaar. Wanneer echter een van de jongen in de loop ftaat te blyven, moet men wel op zyn hoede zyn, dat men geen flag van hem krygt, die zekerlyk fel genoeg zal zyn.

Wederlegging van een ander valfch bericht.

Voorts word van de Struizen gefchreven, dat zy fteen en yzer zwelgen en verteren. Wat het eerfte aanbelangt, zulks komt met de waarheid overeen; wat echter het verteren aangaat, daar aan twyffel ik niet alleen, maar weet ook uit de ondervinding het tegendeel. Men geve aan een ftruis het geen men wil te eeten, zoo zal hy na aardt der vogels, zand en kleine ftenen mede inflikken. Hy doet ook het zelve, als men hem geld of yzer voorhoud, maar ten opzicht van de vertering zal men wel haaft in zyn mift gewaar worden, dat zoo wel het yzer of geld, als ook de zandkorrels en kleine fteentjes in zyn geheel gebleven zyn, gelyk ik zulks niet eens en met eenen, maar menigmaal en met vele geprobeert heb.

Struizen konnen niet vliegen.

Vliegen kan hy niet, om dat zyne zwakke wieken zyn zware lyf niet dragen konnen. Wanneer men hem derhalven te dicht komt, fpant hy dezelve uit, en verlaat zich op de fnelheid der pooten, alzoo hy met de wieken flaat, en aldus de lucht verdeelt, ten einde het groot lichaam te fneller daar door zoude konnen gaan.

Maar fnel lopen.

Hy is zeer zwaar, en ondertusfchen zoude men moeite genoeg hebben, om hem met een wakker of fnel paard te achterhalen, 't welk zelfs menigmaal mislukt, voornamelyk als'er veel molshopen zyn, waarin het paard trapt, en alzoo de ruiter en het paard beide eerder vallen, als de Struisvogel gejaagt of gekregen word. Wanneer men hem achterhaalt, fteekt hy den kop weg, en meent misfchien, dat men hem niet zien kan, om dat hy zelf niet meer ziet, of hy is befchaamt, dat hy den ftryd verloren heeft, en nu onderleggen moet, terwyl hy zich en op zyne fnelle poten en op de grote wieken verlaten heeft.

Duiven.

Edog dit van de ftruizen genoeg. Met de tamme duiven gaat het als met de tamme ganzen en eenden, welke men wel vind, maar niet in zodanige menigte, als menze in Europa en voornamelyk in Duitfchland en Holland ziet. De rede daar van is dezelve, welke hier boven van de ganzen aangehaalt is, rakende 't gebruyk van haar vleefch tot fpys betreft; aangezien aldaar mynes wetens de duivenveren ook niet tot bedden gebruikt, maar alleenlyk gehouden worden, ten einde men een verandering van fpys, en iets aangenaams voor den maag hebben moge.

Wilde duiven.

Wat echter de wilde druiven aanbelangt, daar van zyn 'er hier eenigen, die tam konnen worden gemaakt; daar onder de Tortelduiven, die ook in Holland in de huizen by liefhebbers gezien worden, en derhalven niet behoeven na hare kouleuren, als waar in zy overeenkomen, verder befchreven te worden. Zyn zy echter elders zoo menigvuldig niet als hier, daar men dikwyls op een veld een groten trop by malkanderen ziet, en als men daar onder fchiet, verfcheide op eenmaal velt. Welke ook wyl zy grote fchade aan 't koorn doen, en daarenboven zeer goed te eeten zyn, hoe meer hoe liever gefchoten worden.

Daarentegen worden hier andere

Wilde duiven die niet tam te maken zyn.

dere wilde duiven gevonden, die in 't geheel niet getemt worden, of het echter geschieden kan, daar van heb ik geen ondervinding. Ik weet wel, dat niemand alhier de moeite neemt, om dezelve tam te maken, om dat zy in 't woeste veld genoeg konnen gevonden en geschoten worden. Zodanig zyn de berg-duiven, die groenachtige veren hebben, en welker bek en poten roodachtig zyn. Voorts behoren hier onder de bosch-duiven, die licht-graauw gespikkelt zyn, en een groenachtigen hals hebben. Wyders de zeeduiven, die gantsch zwart, en rood van bek en poten zyn. Deze duiven hebben voort 't overige geen onderscheid, dan dat de eene den anderen in grootte overtreft, gelyk dan de Torteldrif de kleinste van alle zoorten is. Haar vleesch smaakt een weinig wilder, als dat van tamme duiven, of schoon zy alle zeer goed om te eeten zyn.

Taucher of Duikelaar.

Om de menigerlei aard en natuur der Duikelaars te beschryven, is myn werk niet, om dat 'er van dezelve hier verscheiden worden gevonden. Want daar zyn 'er niet alleen gantsch zwarten, die wegens de kleine, witte en fyne veren een blinkenden kop schynen te hebben, en daarenboven aan den bek en poten bleekrood zyn, maar ook anderen, die een spitsachtigen bek en daarbenevens zwarte en witte veren hebben, zoo dat het lyf met witte veren bedekt is, onder de welken eenige donker-groenen zich mede laten zien, en de wieken met zwarte veren gekleed zyn. Alle deze en nog meer andere zoorten der Duikelaars begeven zich tot vischvangen, en hebben van dezelve haar voedzel; weshalven ook haar vleesch, wyl het na de spys, dat is, tranig smaakt, niet word genuttigt, ten zy iemand de moeite wilde nemen, om het zelve, zoo als van de Pinguinen gemeld is, verscheidemalen in versch water te koken; ten einde zy na de tranige smaak verloren te hebben, met versche boter gebraden worden.

Wyn-Troschel of Lyster.

Van de Troschels ken ik alhier geen anderen, als de Wyn-Troschel of Lyster, welke zoo als de andere Lysters haar nesten van binnen van verrot hout en van buiten van mos zoo konstig timmeren, dat 'er geen water in kan komen. Wegens haar zang, hoe wel zeer aangenaam, worden zy hier niet geacht, om dat men andere welzingende vogels genoeg heeft, waar van nogtans niet meer werk als van deze gemaakt word, maar men zoekt ze zoo veel mogelyk van kant te helpen, om dat zy anders veel druiven vernielen, en grote schade daar aan doen. Haar vleesch houd men in grote waarde, en genuttigt het met goeden smaak, als het welk dat van Kransvogels, die men hier uit gebrek van Geneverbomen en bezien gantsch niet heeft, zeer na komt.

Zingen lieflyk.

Thoolen of Kaauwen.

De Thole of Kaauw in 't latyn *Monedula* genaamt, is hier ook eenigzins bekent, te weten, als een gantsch wilde zoort, zwart maar niet zoo groot als een kraai, met een gantsch ronden roden bek. Zy heeft een zeer lelyken zang, en word derhalven ook gantsch niet geacht. Daar benevens vind men ook de geen, die in Europa bekent is, en zwarte veren, een roden bek, rode poten en een witten kring om den hals heeft. Zy onthoud zich gaarn op hoge steenklippen, alwaar men haar niet licht genaken kan; zoo als ook op hoge dichte bomen, waar in zy nestelt. Zy leeft van wilde amandelen en akers, welke de Europeanen hier eerst hebben geplant. By aldien hier liefhebbers van vogels waren, zoo ben ik van gedachten, dat zy dezen vogel veel lichter zouden leren spreken, als een Papagaay, die

die eerst van Mauritius en elders herwaards moet worden gebragt, om dat zy even zoo leerzaam schynt, en daarenboven zoo bytachtig niet is; Edog men acht hier een Papegaay zoo veel als een Kaauw, en een Kaauw zoo veel als een Papagaay, dat is, den een zoo weinig als den anderen.

Wachtels of Quartels.

De vogels, welke minst worden gedood, zyn hier de Quartels, als welken niemand grote schade doen, en door hare onnozele eenvoudige zang, ook dikwyls dubbelde slag, de rezigers eer tot medelyden als tot toorn verwekken. Derhalven laat men ze gaarn leven; en vermids men gene Leeuwerken of andere vogels netten heeft, waar mede men deze en andere diergelyke vogels vangen zoude konnen, zoo ontspringen zy meest den dans; hoe wel nog zommige liefhebbers worden gevonden, welke dien vogel in huis en ik koojen houden, ten einde om uit denzelven de verandering van het wêer te weten, en by nacht gewekt te worden; anders weet ik niet, ooit gehoort te hebben, dat ze op iemands tafel gedragen zyn.

Tuinsluipers en Cysjes.

Den Tuinsluipers, Cysjes en vele andere kleine vogels; welke hier in grote menigte worden aangetroffen, gaat het veel erger. Want vermids zy of troupswyze vliegen, of zich onder den hoop van anderen mede vermengen, zoo worden zy vry meer vervolgt en geschoten. Ondertusschen zyn deze twee gemelde zoorten van vogels de Europeaanschen zoo gelyk, als een droppel water den anderen, en hebben dienvolgens geen verder beschryving van noden. Ik zegge maar, dat de cysjes alhier zoo fraai niet zingen als in Duitschland, of haar zang is tegen die van andere welzingende vogels gerekent, zoo aangenaam niet, als dezelve in Europa gehouden en geacht word.

Vleermuis.

De Vleermuizen zyn alhier in zoo grote menigte als in Europa, en zyn van die niet onderscheiden. Derhalven zeg ik alleenlyk, dat ik 'er een heb gezien, die op Mauritius eiland, nader ten Oosten en Indien als dit Voorgebergte gelegen, gevangen was, welke alle anderen, die ik ooit hebbe gezien, zodanig in grootte overtrof, als een grote struis van een tamme of wilde gans verscheelt; want zy was veel groter als een duif, en byna als een middelmatige haan, hoewel voor 't overige gantsch geen onderscheid daar aan te zien was.

Uilen en Nacht-uilen.

De Uilen, welke ook Nachtuilen worden genaamt, kan ik niet t'eenemaal met stilzwygen verby gaan, om dat 'er hier al ruim zoo veel als in Duiischland zyn. Ondertusschen zyn zy zoo groot niet, en zal men 'er zelden een aantreffen, die groter als een hen maar wel kleinder is. Daarentegen zyn zy hier veel fraajer van veren, en hebben heel mooie vlammen van rode en zwarte veren, met graauwe stipjes. Daarenboven zyn zy zoo wild en schadelyk niet, als die in Europa, om dat zy wel by nacht op de huizen en boere woningen vliegen, en aldaar een naar geluid maken; maar zy brengen den Landman groot voordeel, vermids zy hem als een of ander wild en verslindent dier in zyn stal wil inbreken, daar door zoo vast niet laten slapen, maar in staat houden, om het getier van het vee, en het woeden van den onrustigen vyand te horen en af te houden. Ja men kan ze zelfs wel tam maken, en binnens huis met weinig kosten voeden, vermids zy geslage vyanden van muizen zyn, en dezelven zoo goed als een kat doden en verdryven. En heb ik in den jare 1708. by zekeren Franschman, *Etienne Noël* genaamt, in de Keerweder eenige gezien, die zoo tam waren, dat men ze met weinig moeiten houden konde;

van

van welke hy ook betuigde, dat hy ze niet gaarn tegen een kat ruilen wilde.

Valken. Hoe veel en menigerhande zoorten van valken hier zyn, zulks kan ik niet zeggen, door dien op zodanige roofvogels geen acht word geslagen, om dat ze hier tot niets te pas komen, maar alleenlyk schade onder het overige pluimgedierte aanrechten. Dat hier nogtans verscheide zoorten worden aangetroffen, die in kouleur en zeden onderscheiden zyn, en als in Europa afgerecht, menige pleizier-jagt veroorzaken zouden, daar aan is gantsch geen twyffel. Vermids nogtans niemand gevonden word, die van voornemen is, om zich van dezelven te bedienen, zoo neemt ook niemand de moeite, om dezelven te leren, veel min om die naauw te onderscheiden, na de wys der Jagers te onderzoeken. Worden niet afgerecht.

Vinken, haar velerhande zoort. De wonderbaarlyke verandering, en veelvoudige zoort der Vinken, is niet uit te spreken, alzoo men zoo wel de gemene als de Root-Distel en andere vinken aantreft, welke echter allen in Duitschland zoo bekend zyn, dat zy overvloedig van andere vogels worden onderscheiden. Ondertusschen acht ik my verplicht, om gewag te maken, van een zoort, die my 't verwonderens waardigst heeft geschenen, en welke ik niet weet, dat in Europa bekent is, vermids deszelfs schone kouleur, aardig nest, en wonderlyke verandering daar toe aanleiding geeft. Deze vink is eenigzins groter van lyf als de andere zoorten van vinken; heeft een pikzwarten kop en buik, zoo dik met heel zachte veren overtrokken, dat men niet anders meent, of men voelt 't allerfynste fluweel. De hals en rug zyn hoog rood van even zulke zachte veren. De wieken en staart zwart, breed en eenigzins lang. De bek is geelachtig, kort en spits. In den winter verandert hy van veren, en te gelyk van kouleur, zynde dezelve als dan aschgraauw met eenig bruin daar onder gemengt. Zyn nest maakt hy in struiken en bomen, aan de waterkant staande, van louter *Capock* of boomwol. Het zelve is van binnen in twee delen verdeelt, of schoon'er van buiten maar eene ingang is. Boven houd het mannetje huis, en onder het wyfje, alwaar het ook de eieren broed, edog helpt het mannetje ook broeden, als het wyfje uitvliegt, om de kost te zoeken. Het gantsche nest is zoo dicht in malkanderen gewerkt en getrokken, dat 'er geen droppel water door kan, ofschoon het nog zoo lang regent. Ik heb deze zoort van vinken nergens in een groter getal gevonden, als in de Mosselbank, en weet derhalven niet, of een zeker voedzel aldaar in een groter overvloed voor haar aangetroffen word, als elders, waar door zy zich zoo gaarn aldaar onthouden, of dat aan deze vogels een zekere drift, om zich aldaar t'onderhouden, gegeven zy.

De fraaiste en onder alle tot nu verhaalde vogels een der grootste, is en blyft zonder twyffel en buiten alle tegenspraak de geene, welken de Hollanders *Flamingos*, de Franschen *Flammant* en *Heublinus pag.* 402. van zyn Vogelboek, zoo als ook *Johannes Rajus* in zyne *Synopsi Methodica de avibus Phœnicopterum* noemen. Want zyn hals is znee-wit, en veel langer als die van een zwaan. De poten zyn rood-geel, en de helft langer als die van een Oyevaar, van onderen breed, als die van ganzen, eenden of zwanen. De bek is zeer breedt, en van zonderlinge en ongewone gedaante, zynde het bovenste gedeelte met een bult, en gebogen, en met scharpe korte tanden voorzien; het onderste deel is daar en tegen dikker en holler, zoo dat de dikke en Beschryving van een fraje en grote vogel.

en lange, ook zeer vette tong gemakkelyk daar tusschen leggen kan; aan 't end is dezelve zwart, en voor 't overige donkerblaauw. De kop is zoo wit als de hals. De slagveren zyn pikzwart, de anderen echter op de wieken, die de huid bedekken, bloedrood, weshalven zy te meer in de oogen vallen, en zoo veel fraajer van de andere kouleuren uitsteken. Het lyf is groot, als dat van een Zwaan, en eer nog groter. Het vleesch aangenaam van smaak en gezond, voornamelyk gebraden, of met reis gekookt, als welke het zoo geel maakt, als of 'er zaffraan in was. Het lekkerste van dezen gantschen vogel is de tong, als welke louter merg lykt te zyn. Liefhebbers van de jagt konnen dezelve met weinig moeite op de rivieren en zeën of stilstaande waters in grote menigte vinden, alwaar zy zich altyd by dag onthouden, of schoon zy geen visch, maar alleenlyk gras, en het geen op 't water dryft vreeten; en tegen het vallen van den avond vliegen zy na hunne nesten, op heuvels of tusschen dicht en lang gras gemaakt. Aan drie van deze vogels heeft men zoo veel als men na huis kan dragen, waar uit lichtelyk van haar grootte en zwaarte kan worden geoordeelt.

En aldus, Lezer, hebt gy ook het geen ik van de vogels waargenomen, en na verlies van myne aantekeningen, over gehouden heb. Is het naar uw en myne wensch uitgevoert, zoo ben ik verplicht, om God te danken, dien ik ook voor al het geen hy my in dit ver afgelege en in den beginne van Barbaarsche Heidenen bewoont land, te zien vergunt, en zyne Almogentheid en zonderlinge wysheid daar uit te erkennen, verleent heeft, ootmoedig dankbaar ben. By aldien dezelve echter gebrekkig word gevonden, gelyk ik dan wel weet, dat nog zeer veel vogels alhier worden gevonden, die ik niet eens aangeroert, veel min eenigermate beschreven heb, zoo is zulks niet myne oplettentheid, maar dat ongeval toe te schryven, die my nog verscheide andere papieren ontrukt heeft, en welker verlies my als nog zeer ter herten gaat en smert. De Auteur eindigt de beschryder vogels.

Ondertusschen ziet de Lezer klaar en duidelyk, dat ik myn woord stand gehouden, en deze in zich zelfs wydlopige stoffe zoo beknopt en bondig afgehandelt heb, als immer mogelyk geweest is. Besluit dit Hoofdstuk.

XIII. HOOFT-

XIII. HOOFTSTUK.

Waar in na het Alphabet een naricht word gevonden van de Visschen, die in de diepte der Zee by en ontrent het Voorgebergte der Goede Hoop zich onthouden.

De Schryver wil de Visschen na het Alphabet beschryven. De Opblazer. Een matroos sterft daar van. Alikrikken een zoort van mosselen. Austern of Oesters. Barben, of Puitaal Bennyt. Bruinvisch. Cabeljau. De Dolfyn. Is niet van eenerhande zoort. Beschryving van den gemenen Dolfyn. De andere zoort van Dolfynen. Elft, hoe die is. Vliegende Visschen. Worden zeer vervolgt. Hebben verscheide zoorten. Worden ook Zee-zwaluwen genaamt. Goud-visch. Grundelingen zyn aan de Kaap anders als in Europa. Hoe ze gevangen worden. Is geen smakelyk eeten. Klyne zoort van Kreeften, Garnelen genaamt. De Haringen. De Schryver wederlegt een valsch bericht wegens de kroppen van Haringen. Byzondere zoort van Haringen, Harder genaamt. Aan de Kaap kan men niet met haring zouten omgaan. Canis Carcharias *of Haay. Kan een geheel mensch inslokken. Is moeilyk en gevaarlyk te vangen. Hoe de andere zoort van deze visch,* Lamia *genaamt, is. Deze beide Haajen zyn zeer heet op Menschen-vleesch. Exempel daar van. Waarom des Schryvers Schipper niets van deze Haajen wilde eeten. Hoe het vleesch van deze visschen klaar gemaakt word. Is niet smakelyk. De Schryver meent dat zodanige visch Jonas ingeslokt heeft. Andere Schryvers zyn van 't zelve gevoelen. De H. Schrift spreekt van een Walvisch of grote visch. Dog word aangetoond dat het geen Walvisch kan geweest zyn. Hechten of snoeken worden in zoet water niet gevonden. Zee-snoeken. Hottentots-visch. Zyn twederhande zoorten. Hommers zyn'er veel aan de Kaap. De Schryver heeft nooit een gantsche Zeekreeft alleen konnen eeten. Jakob Evertsen wat voor een visch. Waarom zy Jakob Evertsen heten. Hoe deze was. Egel, Zee-Egel. Slakken. Zee-Egel is een aardig dier. Irlitzen. Karpers. Zyn tamelyk klein aan de Kaap. Kegel-slakken. Waar toe hare huisjes dienen. Klip-kouzen waar toe die dienen. Hoe hare schelpen zyn. Rivier-kreeften. Krabben verscheide zoorten. Een andere zoort van krabben. Klip-visschen. Loots-mannetjes. Meer- of Zee-Leeuw word in de Tafelbaay gezien. Word geschoten. Hoe deze Meer-Leeuw was. Meer- of Zee-sterren en Zee-zonnen zyn weinig van elkander te onderscheiden. Meer-spritzen. Het is onzeker of zy leven. Meer-zwyn. Rivier-mosselen. Noord-Kaper een zoort van Walvisschen. Oly-slakken. Byzondere zoort van vreemde visschen. Hebben iets vergiftigs by zich. Een visscher word'er van gestoken. Paling is een zekere zoort van Aal. Aan de Kaap de Goede Hoep vind men zeer zelden paarlen. Parel-mosselen. Parel-slakken. De Schryver heeft drie diergelyke gehad. Roch. Hoe dezelve van de Hottentotten gevangen word. Wat zy daar mede doen. Sand-knypers. Robben. Geven schone traan. Valsch bericht van Dapper en Anderson. Zilver-visch. De Spiringen komen byna met de Irlitzen overeen. Schroef-slakken zyn twederlei. Hare hoorntjes zyn ongemeen fraai. Steenbrazems worden geprezen. Hebben verscheide zoorten. Een andere zoort van Steenbrazems. Zyn zeer raar. Tonnynen. De Kramp of Trilvisch. Merkwaardige eigenschap van dezen visch. Hoe de Visschers deswegen op haar hoede zyn. De Auteur eindigt de Beschryving der Visschen.*

NA dat ik tot nu by de beschryving der Dieren genootzaakt ben geweest, om u niet alleen op het land om te leiden, en de viervoetige dieren voor te stellen, maar my ook genoopt heb gevonden, om de Lucht-schepzels, ik meen de Vogels, zoo veel mogelyk, en voor zoo veel ik 'er van dezelve gekent hebbe, aan

aan te tonen, zoo ben ik als nu bezig, om my na 't water te begeven, en deszelfs diepte te doorsnuffelen, om naar myn vermogen, de dieren, die my voor ogen zyn gekomen, op te zoeken, en naar bevind der waarheid t'ontleden, ten einde het besluit van deze materie nader kome.

Vermids deze Waterdieren, de visschen, zoo wel in zoet als zout, of in levende en staande waters zich onthouden en ik nogtans reeds overlang hebbe bericht, dat weinig visch in dit land aangetroffen word, die zich in de zoete waters bevind, zoo zal de Lezer niet qualyk duiden, dat ik van myne beschryvings-trant niet afwyk, maar dezelve hier ook na het alphabet voordraag. Wanneer visschen voorkomen, die of in 't zoet water alleen of wel in zoet en zout water beide zich onthouden, zoo zal ik zulks daar by voegen; en by de gene, daar zulks niet word gemeld, voor uit zeggen, dat het louter zeevisschen zyn, die haar verblyf alleen in de brakke waters hebben, en houden. Ondertusschen twyffel ik geenzins, of de Lezer zal toestaan, dat ik de Mosselen, Kreeften, Krabben, en andere diergelyke in schulpen en huisjes wonende dieren, welker vleesch het visch-vleesch naby komt mede invloejen laat, en onder haar behorigen letter breng, ten einde niet gehouden zy, om weder een byzondere Classis van haar te beginnen en op 't papier te brengen; te meer, om dat tog tusschen deze en de andere zoorten geen ander onderscheid is, dan dat 't welke het uiterlyke en aanklevende huis met zich brengt.

De Schryver wil de dieren na het Alphabet beschryven.

By aldien my nu dit word toegestaan, zoo volg ik aldus de visschen, welke ik in dit land gezien, en van de meeste zoorten met eige mond gegeten heb. De eerste, die op het toneel komt, is dienvolgens de Opblazer, aldus genaamt, om dat hy zich vol wind maken, en zoo rond als een kogel opblazen kan. Of schoon deze visch niet goed om te eeten is, zoo verdient hy als een aardig zee-wonder aangemerkt te worden; zyne huid lykt glad en zonder schobben; de buik is wit, en de rug donkergeel en als doorschynende. De muil is gantsch klein, met vier brede tanden gewapent; en als men hem in de zon laat drogen, is hy byna als een gedroogt Speenvarken, alzoo de kop schier als een ingetrokken Varkens-snuit, spitsachtig toeloopt. Ik heb 'er veel gehad, welke ik voor myn vermaak gedroogt, en daar na aan verscheide vreemdelingen vereert heb.

Opblazer.

Zeker wel bevaren Matroos wierd eens graag na deze visch. Vermids hy verscheidemalen reeds hadde gedacht, dat zy hem geen quaad konden doen, liet hy eenige klaar maken; als of zy de lekkerste visch waren, waar na hy volkomen zyn genoegen daar aan at; edog het duurde niet lang, of hy bevond zich heel qualyk, weshalven hy een braaf glas wyn dronk, om dezen visch te doen zwemmen, in mening van daar door herstelt te worden. Ondertusschen deze onpasselykheid bleef hem by, en hy wierd hoe langer hoe zieker, zoo dat hy naauwlyks den derden dag halen konde, wanneer deze ongewone graagte hem het leven koste. Derhalven zal niemand jegenswoordig zoo licht weder onderstaan, om dien Opblazer tot spys te gebruiken. Veel zekerder en beter zyn daarentegen de onaanzienlyke Alikrikken, of een zoort van kleine Mosselen te eeten, welke *Forerus* in zyn Vischboek *pag.* 142 b. *Meer-Döpfe* noemt. Want of schoon zy van verscheide gedaantens zyn, dat is, eenige kort, en andere langachtig, zoo komen zy nogtans daar in overeen, dat de huisjes

Een Matroos sterft daar van.

Alikruiken een zoort van Mosselen.

van allen glad, van buiten eenigzins gespikkelt, en als tweevoudig zyn, edog met zeer weinig en wel gantsch geen glans, of schoon van binnen de schone parelkouleur zich vertoont. Als men deze Alikruiken in een pot met zee-water laat koken, zoo zyn zy daarna met een weinig peper en azyn even zoo goed om te eeten, als in Duitschland de tuinslakken; ondertusschen het moejelykste en verdrietigste is, dat men om dat ze zoo klein zyn, dezelve met een naald uit hare hoorntjes halen moet, als men zyn lust daar mede stillen wil. Wie nogtans zyn hert niet daar aan ophalen kan, en dat futselwerk niet aanstaat, kan zich licht aan Oesters verzadigen; 't zy raauw of gekookt, gestooft of gebraden; alzoo dezelve alhier even zoo goed, groot en overvloedig zyn te bekomen, als in Europa. Wyl zy diep onder water, en vast aan de klippen gaan zitten, zoo moet de geen, die ze hebben wil, de ebbe waarnemen, en zich als dan met een goede byl en hamer verzien, begeven, daar de klippen blood en de oesters vry zyn. De schulpen van binnen zyn insgelyks parelkouleur; terwyl zy van buiten eer den steen, waar aan zy kleven, als een mosselschulp gelyken; welke ook naderhand nevens andere mosselschelpen tot kalk verbrand en verbruikt worden; gelyk dan zulks de arbeid is, van alle de guiten, die op 't Robbeneiland gebannen worden, dat zy dagelyks een zeker getal mosselen, door de zee opgeworpen, moeten opzoeken; ten einde zy naderhand gemaklyk met een Galjoot afgehaalt en na 't Voorgebergte gebragt en aldaar tot kalk gebrand konnen worden; en de Illustre Compagnie nooit gebrek aan kalk moge hebben, als zy dit of dat gevaarte oprechten of herstellen wil.

Austers of Oesters.

Barben of Puitaal.

De Barben of Puitaal is in Duitschland een gantsch bekende en gemene visch, welke op de tafels van ryken veelvoudig gezet, lekker klaar gemaakt, en met goed appetyt genuttigt word. Deze hebben geen verdere beschryving van noden, dan dat ik alleenlyk gewag maakt, dat zy nergens anders worden gevangen als in de Drakensteensche bergrivier, waar van ik in de voorgaande Hoofdstukken reeds het bericht medegedeelt heb. De Europeanen alhier maken zoo veel werk van die visch niet, als wel in haar vaderland geschied, voorgevende, dat zy hier veel hairiger is, misschien om dat de menigte van zeevisch haar tot zulk oordeel verleid, welke gelyk de waarheid zelf betuigt, een ongemeen goed en aangenaam vleesch hebben, en derhalven veel liever als de langdradige Barben gegeten worden.

Staande myne reis na de Kaap hebben onze matrozen verscheidemalen een visch met den angel gevangen, die zoo dik als een mans arm en ruim zoo lang was. Zy doopten den zelven met den naam van *Benneit*, edog waarom, kan ik niet zeggen, maar moet haar in dit stuk navolgen. Ik gis, dat hy ontrent 6 of 8 pond zwaar was. De huid en schobben ja de gantsche visch leek doorschynende, en de purperkouleur straalde zeer helder door, maar echter veel meer wanneer de schobben afgeschrabt, en de goud-strepen verdwenen waren. De oogen waren rood, en de muil klein zonder tanden. Twee naby de ooren staande vinnen leken verguld, en die aan den buik, bleek-geel. De staart was roodachtig, en schaarswyze gedeelt. Wanneer men dien visch aan stukken sneed, was het vleesch van binnen bloedrood, als of het in zekere ronde muskelen verdeelt was, tusschen welke men een dun wit vliesje zag. Deze kouleur veranderde niet onder en na het koken, maar bleef rood,

Benneit.

behalven dat die nu een weinig bleker als voorheen was. Het vleeſch zelfs is gantſch droog, als uitgekookt en gerookt rundtvleeſch; heeft echter een goeden en aangenaam ſmaak, en verteert wel in de maag; ten zy men wilde zeggen, dat dit zachter in het pekelvleeſch, waarmede men zich aan boord behelpen moet, nog harder te noemen zy.

Toenmaals en zedert nog dikwyls op andere ryzen, heb ik de viſſchen gezien, welke de zeeluiden Bruinviſch noemen, die ik echter, om dat ik 'er geen van dichte by gezien heb, maar zal afbeelden, zoo als zy my van verre voorgekomen zyn. Dienvolgens waren zy donkergroen van kouleur, dog zoo dat de zwarte uitſtak en door drong. Zy hadden eenigzins een verheven rug. In zodanige gedaante heb ik ze altyd gezien, wanneer ze op de vliegende en andere kleine viſſchen jagt maakten, en trachteden om dezelve in te ſlokken, alzoo gezegt word, dat zy zeer gulzig zyn, en niet licht haar genoeg krygen konnen. Haar grootte quam my voor als een zwaar rundt, edog ruim driemaal zoo lang, en van achteren na den ſtaart ſpits toelopende, zoo dat ik acht, dat zy ruim 15 of 16 voeten lang zyn. Meer weet ik wegens de bovengemelde oorzaak van deze bruinviſſchen hier niet by te voegen.

Bruinviſch.

De Cabeljau, waar uit naderhand de gezoute Laberdaan en de droge ſtokviſch gemaakt worden, heeft zeer verſcheide zoorten, van dewelke nogtans maar een aan dit Voorgebergte gevangen, en ook Cabeljau genaamt word. Hy is niet gevlakt als de Ooſt-Indiſche, gelyk *Bontius Lib. 5. Hiſtor. Natur. & Medic. Cap.* 24. ſchryft, maar aſchgraauw, heeft grote ſchobben, en is op den rug zwartachtig. Van den kop tot op den ſtaart loopt een zwarte ſtreep. Hy heeft harde vinnen, en is doorgaans 2 of 3 voet lang, en 8. 10. en meer pond zwaar. Verſch gegeten, heeft hy ongemeen goed en gezond vleeſch; Gezouten of tot laberdaan gemaakt, aangezien men den zelven hier tot geen ſtokviſch droogt, is zyn vleeſch wel een weinig harder en zoo licht niet te verteren, maar verſtrekt den ſlaven, die zwaar moeten arbeiden, een goede maaltyd en voedzame ſpys.

Cabeljau.

De Dolfyn.

De Dolfyn is even zoo goed een Koning onder de water-dieren, als de Leeuw te land Koning is onder de viervoetige dieren, of de Arend onder het pluim-gedierte, om dat hy zeer ſnel kan zwemmen, en daarenboven van zeer ſcherp gezicht, en fynen reuk is, zoo dat hem geen viſch, hy verſchuile zich waar wy wilde, zoude ontſnappen, ten ware de Natuur daarin voorzien en hem een muil gegeven had, die eenigzins nederwaards aan den Kop is. Hy is niet van eenerhande aard, maar heeft verſcheide zoorten. Ik zal van dezelve twee, welke ik beide niet alleen gezien, maar waar van ik ook menigmaal gegeten heb, hier beknopt voorſtellen, edog voor af zeggen, dat de Duitſchers deze viſſchen Meer-zwynen noemen.

Is niet van eene zoort.

Beſchryving van den gemenen Dolfyn.

Dienvolgens is de eerſte de gemene Dolfyn, welkers muil wydt ſpitsachtig gebekt als die der ganzen is. Hy heeft een gladde huid zonder ſchobben en hair, maar harde, kleine, ſcherpe tanden, die onder en boven in malkanderen ſluiten; eene vleeſchachtige lange en beweeglyke tong; grote maar bedekte oogen, zoo dat men alleenlyk het zwarte daar van kan zien. De ſtaart is zodanig geſtelt, dat een deel op de rechte en het ander op de linker zyde zich beweegt, en byna als het eerſte of laatſte quartier van de maan gebogen is. De rug is zwart, en de buik wit; de muil is niet heel groot;

groot; in plaats van ooren heeft hy achter de oogen twee kleine gaatjes, die men naauwlyks kan zien, waar door hy zeer fcherp hoort. In plaats van de neusgaten ruikt hy door het verhemelte van den mond zoo fterk, dat het niet uit te fpreken is.

Deze zoort van Dolfynen is zoo als ik ze gezien en gegeten heb, ontrent 5 of 6 voet lang, rondachtig, en tamelyk goed van fmaak. Zy worden in de havens van de Kaap niet gevangen; edog als men maar een weinig in de ope zee komt, zoo ziet men ze veelvoudig, voornamelyk als de zee onftuimig is, want als dan dryven, huppelen en fpringen zy ontrent een mans hoogte boven water, fchynen groenachtig te zyn, en geven het water ook een groenachtige kouleur. Wy hebben dezelve met fterke angels, aan een dun touw vaftgemaakt, en aan welken angel een ftuk pekelfpek aangeflagen was, gevangen, en haar vleefch nog tamelyk goed bevonden, voornamentlyk met zout gewreven, en een ruimen tyd daar na gekookt. De lever en de tong zyn 't beft aan dezen gantfchen vifch.

De andere zoort van Dolfynen. De andere zoort van Dolfynen word van de Heidenfche flaven *Waraka Pempe*, van de Javanen *Jean Bonda*, of vifch-paarden, maar van de Portugezen *Dorados* genaamt, en wel voornamentlyk, om dat de huid, verfch gevangen, lykt verguld te zyn, welke goud-kouleur echter, na dat de vifch ontrent een uur dood is geweeft, zich verlieft. Ik zal niet nodig hebben, om een andere befchryving van dezen vifch te geven, dan dat ik enkelyk zeg, dat haar muil gantfch ftomp is, zoo dat men dezelve voor een ronde fchyf zoude aanzien, als zy dezelve boven water fteken. Zy zyn ook doorgaans niet veel korter als de andere zoort, maar haar vleefch heb ik altoos veel aangenamer van fmaak als dat van de eerfte, bevonden. Het zal my geoorlooft zyn, om my van de woorden van *Erasmus Francisci* te bedienen, welke hy in zynen Ooft en Weft-Indifchen Staats en Luft-Gaarden *pag.* 198. uit *Bontius Hiftor. Natur. & Medic. Ind. Orient. Lib. V. p.* 73. bybrengt, om dat zy al het geen van dien gemelden vifch te melden is, in zich vervatten. Deze zoort, fchryft hy, heeft een treffelyken goeden fmaak, zoo dat men ze kookt, en daar na met oly, azyn, peper, zout en knoflook, of met eenige andere fpecery inlegt, op welke wys zy lang goed gehouden worden, en de geenen wel te ftade komen, die na Ternate of de Molukfe eilanden ftevenen, alwaar het proviand heel fchaars valt. Aldus klaar gemaakt, zyn zy ongemeen goed te eeten, en een greetige koft, mids dat men gekookte ryft daar toe eet, ten einde het ingewand daar van niet ontftoken worde.

Het is geen flecht eeten, zegt de gemelde *Francisci* wyders, en zommige eeten het ruim zoo gaarn als een ftuk van een ham, na dat het namelyk klaar gemaakt is; gelyk dan het ingewand van dien vifch, wanneer men als met een varken daar mede leeft, en in vier quartieren fnyd, het ingewand, den ruggraat, en de zygraten daar uit trekt en ophangt, niet anders dan een geflacht varken gelykt, zoo heeft ook de lever dien zelven fmaak. Edog als het vleefch nog groen fmaakt, is het zoeter, maar niet zoo goed. Zy hebben zelden over een duim dik fpek; in zommige vind men nog de klyne jonge Meer-zwyntjes, die als Speenvarkentjes gebraden en gegeten worden.

Aldus ziet de lezer hier uit zeer licht, dat deze beide viffchen nog goed om te eeten en gezond zyn, voornamentlyk als men ze op de gezegde wys klaar maakt. Het ver-

verquikt my nog altyd, als ik om de ſmaak van dezelven denk, of ſchoon de gelegentheid niet altyd toelaat, dat men ze zoo zeer kostelyk toemaakt. Hoe zou het ook op de ſchepen geſchieden konnen, daar niet meer dan twee perzonen voor al het volk dagelyks koken? dienvolgens kan men hier met recht zeggen, dat voor een gezonde maag alles gezond is, als welke naar de uitſpraak van *Celſus* niet keurlyk op 't eeten behoeft te zyn.

Elft haar gedaante.

In den haven van de Tafelbaay alhier, zoo als ook in de Baay Falzo worden een zekere zoort van viſſchen gevangen, welke men Elft noemt. Deze zyn doorgaans een el lang en meer, niet zeer breed, maar rondachtig; hebben ſchobben byna als een haring, edog niet zoo wit, maar geel. Op het lyf vind men eenige donkerbruine vlakken, en de rug is zwart. Langs den buik loopt een ruige zwarte ſtreep, en het vleeſch is met kleine fyne graadtjes doorvlochten, byna als een karper of haring, 't welk ook voor 't overige niet veel vettigheid aan zich heeft, en derhalven wel geſmeert of met een goede zous bedropen moet zyn, als het aangenaam zyn zal. Dieswegen acht *Aldrovandus Lib. IV. Cap.* 4. *de piſcibus.* van dien viſch, dat hy Elft, dat is, Helft werde genaamt, om dat hy naauwlyks de helft zoo veel zoude waardig zyn, als een Steur, die insgelyks de beſte viſch niet is. Zyne eieren nogtans zyn op zommige plaatzen, te weten, te Malakka, in zeer grote waarden, en word ſterke handel daar mede gedreven, gelyk zulks by *Eraſmus Franciſci* in zynen Ooſt-en Weſt-Indiſchen Staats en Luſt-gaarden *p.* 1392. uitvoerlyk is te lezen.

Daar leeft bezwaarlyk een dier, zegt *Franciſci l. c. p.* 32. b., nog in 't water, nog op 't land, of ook in de lucht, dat groter vervolging lyd, en uitſtaat, als de vliegende viſch, van de Portugeezen *Aboadors* genaamt. Want zy worden van de Tonynen (ik voeg daar by, van de Dolfynen, Hayen enz.) en diergelyke grote zee-viſſchen onophoudelyk vervolgt, weshalven zy om lyf en leven te redden, troupswyze uit zee vluchten. Komen zy echter uit het water in de lucht, worden zy daar ook niet geduld, maar de zee en roofvogels loeren ten eerſten op haar, en vervolgen haar zoo lang, tot dat zy of gevangen worden, of zich weder in 't water laten vallen, daar zy dan ten eerſten andermaal vervolging uitſtaan moeten, en aldus geſtadig zonder eenige ruſt zoo wel in als buiten het water met vyanden te doen en te kampen hebben. In 't vliegen vergeten zy op 't laatſt het zweven en bewegen, aangezien zy dikwyls uit vermoedheid tegen de zeilen of op den overloop van de ſchepen in grote menigte nedervallen, en by de vleugels in de zeilen blyven hangen. De wyze Schepper heeft deze vliegende waterdieren met een zoort van vleugels verzorgt, om wel voornamelyk de woede van hare water-vyanden te ontgaan. Zy geraken echter daar door in de klaauwen van de geenen, die buiten het water op haar paſſen, en dus ſtoten zy op de Scylla, terwyl zy de Charybdis willen myden; ik wil zeggen, zy komen uit den regen maar niet uit den drop. Vermids zy nu allen, 't zy met twee of vier vleugels, 't zy ze kort of lang mogten zyn, niet langer uit het water konnen blyven, als hare vleugels nat zyn, zoo vertoeven zy ook niet lang boven water, en ontſnappen daar door beide hunne vyanden, waar van de laatſten weinlg luſt tonen, om onder water te duikelen, en den roof-viſſchen een lekker beetje te verſtrekken, terwyl de eerſten ter zyde van haar afwenden, of veel verder vooruit ſchieten, als deze volgen

Vliegende Viſſchen.

Worden zeer vervolgt.

Goud-Visch.

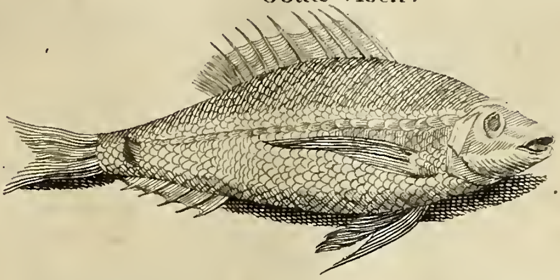

Hepatus.

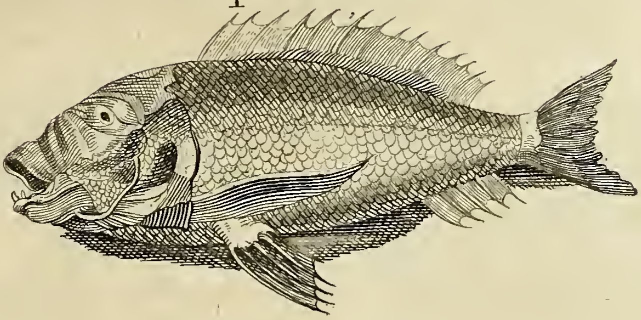

Steen-brazem.

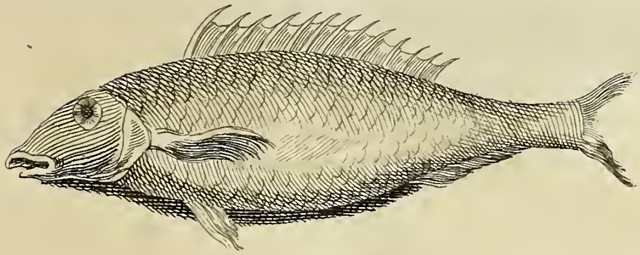

Vliegende Visch.

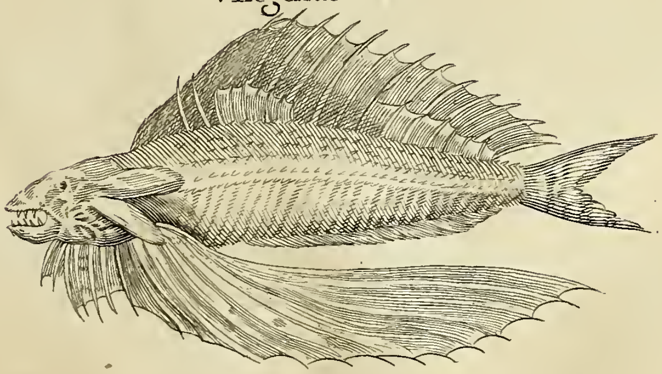

Zee-Snoek.

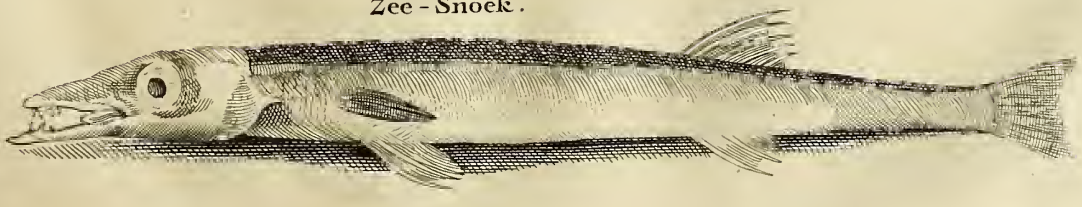

volgen konnen. Derhalven is het dikwyls vermakelyk te zien, als deze grote roofvisschen zich omkeren en haar weder nazetten, welke zy nogtans zoo weinig als voorheen konnen magtig worden, om dat zy zich by malkander houden, en zich eens klaps weder uit het water in de vrye lucht begeven. Van deze vliegende visschen worden verscheide zoorten gevonden, welke echter meest allen, uitgenomen de vleugels, ontrent de gedaante en grootte van 't lyf, met de haringen overeenkomen. Wat aanbelangt de smaak van 't vleesch, de vleugels en de kouleur, dezelve zyn daar in elkander zeer ongelyk, en is de eene zoort beter als de andere. Want zommigen hebben by de grote nog twee kleine vleugels, die als met een dun vliesje van donker-bruine kouleur overtrokken, veele vouwen maken, welke met fyne graten over langs doorlopen zyn. Anderen hebben eens zoo lange vleugels, als dezen, edog veel smalder en zonder vouwen. Kortom het onderscheid is zoo groot, dat zy byna zelfs niet anders als de vleugels, en een zeer aangenaam vleesch met elkander schynen gemeen te hebben.

Hebben menigerhande zoorten.

Ik heb reeds gezegt, dat zy een haring zeer gelyken, en derhalven is het nodeloos, om meer gewag van dezelven te maken; Ondertusschen moet ik nog melden, dat zy onder anderen ook Zee-zwaluwen worden genaamt, en dat hare vleugels my als die van vleermuizen voorkomen. Gelyk ik dan zeer dikwyls, als zy overvloedig op ons schip vielen, een genomen, en deszelfs vleugels en gantsche substantie zeer naauw bezichtigt hebbe, eer en alvorens dezelven met de anderen gekookt wierd, wanneer ik nooit anders heb bevonden dan dat zy ten opzicht van het lyf een haring, en ten aanzien van de vleugels, een vleermuis zeer gelyk waren. Van dezelven dient ook te worden aangemerkt, dat zy gekookt veel aangenamer zyn, als een haring, zoo als ik verscheidemalen bevonden heb. Voorts dat zy buiten de beide *Tropici* of zonnekeerkringen nergens gevonden worden; binnen dezelve ziet men ze nogtans in zulke menigte, dat ik geloof, dat men jaarlyks zoo veel vliegende visschen zoude konnen bekomen, als men doorgaans haringen vangt, inzout of rookt.

Worden ook Zee-zwaluwen genaamt.

Goudvisch.

De Goudvisch is een zoort van steenbrazem, welke de zee in een grote menigte voortbrengt. Hy is op den rug zwart-blaauw, en aan den buik wit; hy heeft om de oogen een goude kring, byna als goude winkbraauwen, zoo als ook een goud kouleurde streep van den kop tot op den staart, van welke beide kentekens hy ook den naam van Goudvisch bekomen heeft. Tot zyne rechte grootte gekomen, welke ontrent anderhalve voet in de lengte, en aan gewigt 2 pond bedraagt, heeft hy scherpe spitze tanden in den muil, waar mede hy kleine visschen, mosselen en andere dieren vreet. Hy houd zynen gewissen streek, en laat zich het gantsche jaar niet dan in den winter-tyd, namelyk in de maanden van Mei, Juny, July en Augusty zien, om welken tyd hy ook in grote menigte gevangen word. Zyn vleesch is wit, en zeer lekker, goed van smaak, en licht te verteren, ook zeer gezond en maakt goed bloed. Ik heb my zeer dikwyls over zyne aangenaamheid en nog meer over zynen smaak verheugt, als hy tot spys voorgezet wierd; geloof ook niet, dat'er licht iemand zal worden gevonden, welke dien lekkeren visch niet gaarn zoude eeten; edog dat zy zoo groot vallen, dat zy 20 pond zwaar zyn, en zoo goed als hoendervleesch zouden zyn, gelyk Vader *Zuchelli* in zyne merkwaardi-

ge Missie en Reisbeschryving na *Congo* pag. 65. gewaagt, zulks heb ik niet gezien of geproeft.

Grundelingen zyn aan de Kaap anders als in Europa.

Meest alle grote rivieren, daar onder de Stellenbosche Hottentots-Hollandsche, de Berg-rivier en andere meer, leveren hier wel Grundelingen, maar in verre na in zulke grootte niet, als in Duitschland, ook niet van zodanig goed vleesch en lekkerny, als in Europa; want de langste is naauwlyks een halve vinger lang, en naar mate dik. Waar door zulks komt, is myn werk niet, om hier aan te tonen; ondertusschen ben ik van gevoelen, dat het water alhier al te subtiel tot haar voedzel en groei is, gelyk ook de lucht eenigzins de schuld daar van zyn kan. Om ze te vangen, nemen de inwoners alhier een tafellaken of eenig ander linnen, en gebruiken het zelve in plaats van een net; 't welk zy by droge zomer-tyd, het water klein zynde, door de diepe groeven en beken trekken, waar in zy zich onthouden en dezelven aldus vangen. Ondertusschen is het een onaangenaam eeten, om dat allerhande kleine visschen zich daar onder mengen, en den rechten smaak van de Grundelingen bederven.

Kleine zoort van Kreeften, Garnelen genaamt.

Men vind verder alhier in de zeewaters, zoo als ook op andere plaatzen van de waereld, een gantsch kleine zoort van Kreeften, welke zoo wel de Hollanders als ook andere Europeaansche en Indische Nahener Garnelen noemen. Zy zyn ontrent twee duim breedt lang, en naar mate dik. Hebben nooit scharen; en eer en alvorens zy zyn gekookt, zyn zy op een zekere tyd zwart, en zomtyds ook wel donkerbruin. Door het koken worden zy zoo als andere grote kreeften gantsch hoog roodt. Zy hebben ongemeen goed vleesch, en worden in Hollond zonderling by een glas bier of wyn heel veel geprezen, en doorgaans door de Loopsters in de herbergen of kroegen gebragt, om de klanten daar mede aan 't drinken te krygen. Het is waar, zy smaken by een dronk byzonder wel, en lokken zekerlyk meer uit den zak, gelyk ik zelf bevonden heb, als men anders zoude verteert hebben; daarentegen is het ook zeker, dat zy goed voedzel geven, en den hongerigen zoo wel als den lekkerbekken tot spys verstrekken.

Haringen.

De Haringen zyn visschen, die zoo wel aan de Duitschers als aan de Hollanders bekent zyn; edog dient dit onderscheid te worden aangemerkt, dat een Duitscher zeer zelden een levendigen haring gezien of genuttigt heeft, daar in tegendeel een Hollander den zelven duizend en meermalen met goed appetyt gezien, en tot spys gebruikt heeft. Het is onnodig, om dezelve wydlopig te beschryven, vermids zoo wel grote Heren als burgers en boeren dezelven genoegzaam kennen. Ondertusschen zal ik hier een argwaan uit den weg ruimen, die menige Duitscher heeft opgevat, als of de haringen kroppen aan den hals hebben, welke onder den kop moeten worden afgesneden, waar door de geenen, die ten haring varen, als oneerlyke luiden, villers, rakkers of hondeslagers te houden zyn. Het is nogtans zulks zoo weinig waar, als het gewis is, dat een grote karper, witvisch enz., een krop heeft, en den geen die hem vangt, oneerlyk maakt. Deszelfs gestalte is uit de pekelharing genoeg bekent, en word de haring alleenlyk gekaakt, ten einde het zout beter doortrekken, en men den visch in goeden staat houden zoude.

De Schryver wederlegt een valsch bericht wegens de haring-kroppen.

Byzondere zoort van Haringen, Harders genaamt.

Hier is een zoort van haringen, welke de inwoners Harders plegen te noemen. Zy zwemmen insgelyks troupswyze by malkanderen,

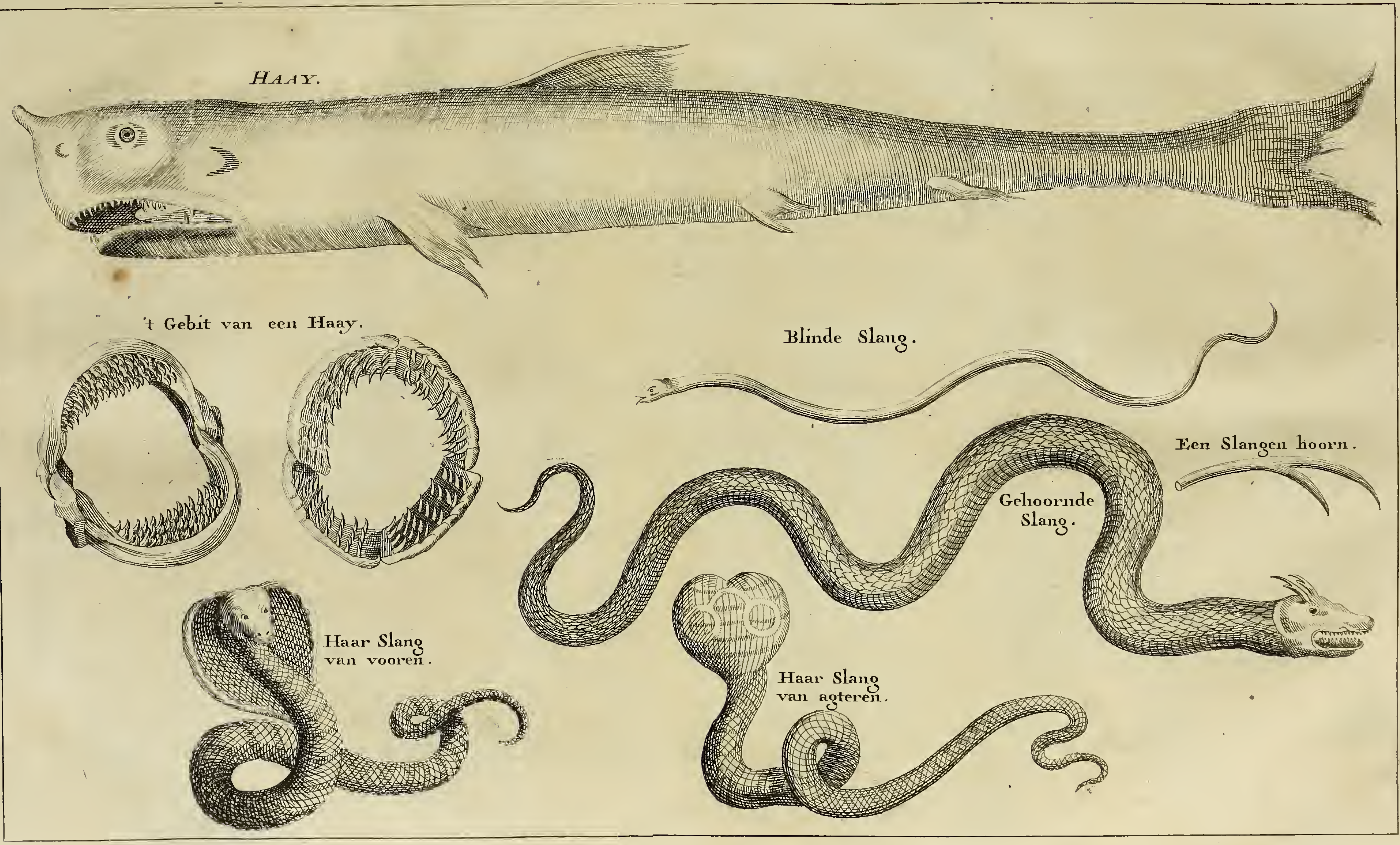
HAAY.
't Gebit van een Haay.
Blinde Slang.
Een Slangen hoorn.
Gehoornde
Slang.
Haar Slang
van vooren.
Haar Slang
van agteren.

deren, als de andere haringen; zyn ook zoo wit aan den buik, en geven in 't water by nacht door hare oogen even zulken helderen ſchyn of glans van zich, als de anderen, namelyk als of men vonken vuurs zag. Men vangt ze, als ze na het vlietend water gaan, en aldaar op het gras, enz. azen willen. De vangſt is menigmaal zoo ryk, dat de ſlaven, welke dezelven byzonder gaarn uit het zout eeten, langen tyd daar mede konnen worden geſpyſt. Jammer is het dat hier niemand is die ter dege met het haring pakken weet om te gaan, en haar de rechte zous weet te geven. Want indien 'er iemand gevonden wierd, zoude men zekerlyk weinig na Hollandſche haringen verlangen, welke als nu gretig gekogt en genuttigt worden, of ſchoon zy half bedorven hier komen, en naauwlyks zoo goed meer zyn, als die men in Duitſchland den gantſchen zomer bewaart heeft.

Zoo ſchoon, aangenaam, lieflyk en goed de gemelde haring of harder is, zoo afſchuuwlyk, woeſt, grouwzaam, en roofgierig is daarentegen de viſch, welke nu op het ſchouwburg zal komen, en van *Ariſtoteles* niet onbillyk Ἀνθρωπόφαγος of *Menſchen-eeter*, van de Latynen *Canis Carcharias* of ook deszelfs ander geſlacht, na de uitdrukking van *Rondeletius*, *Lamia*; van de Portugeezen, *Tuberon*; van de Braziliers, *Ixern*; van de Hollanders *Haay*, en van de Duitſchers *Hondviſch* of *Viſchhond* genaamt word. Het zal wel de moeite waardig zyn, en behoeft de Lezer niet qualyk te duiden, dat ik van dien menſch-verſlinder een weinig wydlopiger handel, als tot nu myne gewoonte geweeſt is. De oorzaak daar van zal u wel in 't vervolg bekend en openbaar worden, zoo gy U denzelven niet reeds uit myne voorgaande Hooftſtukken weet te binnen te brengen.

Canis Carcharias of Haai.

Wat nu het eerſte geſlacht of *Canis Carcharias* aanbelangt, dezelve is een ongemeen grote en afſchuwelyke viſch, welkers lengte, nog middelmatig 6, en volwaſſen 12 tot 16 voet bereikt. De dikte kan lichtelyk gegiſt worden, om dat een geheel menſch in zyn lyf herberg vinden kan. De kop is zeer groot, alzoo door den muil een gantſch vet en lyvig man, of ſchoon dik gekleed, door kan glippen, zonder kant of wal te raken. In zyn muil heeft hy drie ryen tanden, welke ſterk, ſpits en recht ſtaan. Aan den buik heeft hy vier ſterke en groote vinnen; en tuſſchen de twee achterſte vertoont zich een opening, welke het vrouwelyk lid niet zeer ongelyk is. Op den rug heeft hy twee diergelyke vinnen, waar van de eerſte even achter den hals, of om beter te zeggen, midden op den rug, de tweede byna een of twee voet van den ſtaart af ſtaat. Zyne huid is zonder ſchobben, ruuw en hard, waar aan eenige viſchjes hangen blyven, die hem als lootzen leiden waar zy hem hebben willen. Zyn gantſche zwaarte bedraagt doorgaans eenige hondert pond, en hebben de matrozen, als zy 'er een aan een angel, waar aan een ſtuk pekelſpek geſlagen is, genoeg te doen, dat zy den zelven in 't ſchip krygen; waar ontrent zy omzichtig moeten te werk gaan, ten einde zy niet te na komen, door dien hy een zodanige kracht in den kop en den ſtaart heeft, dat hy hen zeer licht armen en benen aan ſtukken ſlaan kan. Derhalven doden zy hem, als hy buiten het ſchip hangt, ſlaande hem met een ſterk breekyzer den kop in.

Kan een geheel menſch inſlokken.

De twede zoort van deze viſſchen, welke *Rondelitius*, gelyk reeds voorheen gemeld is, *Lamia* noemt, is van de eerſte zoort onderſcheiden, dat hy een heel breden kop en rug heeft; daarenboven heeft hy een zulke ſcherpe huid,

De andere zoort van dien viſch, Lamia genaamt.

dat men houd daar mede zoude konnen raſpen. Onder dezelve bevind zich eenig ſpek. De muil is by aldien niet wyder, nogtans zoo wyd als die van den Haay, met 6 ryen tanden gewapent, die ſcherp, hard, driehoekig, en aan beide zyden als een zaag uitgevylt zyn. De uiterſte ry ſteekt uit den muil; de twede is recht; de derde, vierde, vyfde en zesde zyn van binnen tegen de gorgelpyp gebogen, die nevens de keel en maag ongemeen groot is, om dat een man met ſtevels en ſporen daar door kan ſlippen, zonder eenige aanſtoot te lyden; gelyk de andere Zee-honden, als hy zyn kaken opſpert en de viſſchen den vryen doorgang toelaat, onverhindert daar in kruipen, en de viſſchen, die in zynen maag leggen, opvreten konnen. Ontrent de vinnen en het overige gedeelte van 't lyf is hy de voorgaande niet ongelyk. Zyn ſtaart is byna als een halve maan geformeert, en zyne oogen ook eenigzins ronder en groter, als die van de eerſte zoort. Het gewigt van het lyf is ook zwaarder; en houd naar het getuigenis van geleerde en ervare menſchen een middelmatige zoo veel, dat twee paarden aan den zelven genoeg te trekken hebben.

Deze beide Haayen hebben grote luſt tot menſchen vlees.

Deze beide geſlachten van Haayen komen met elkander daar in overeen, dat zy zeer roofgierig en gulzig zyn; voornamelyk hebben zy grote begeerte na menſchen-vleeſch, en laten niet licht een gelegentheid ontſlippen, als zy het zelve bekomen konnen. Ik weet verſcheide voorbeelden, dat zy dan aan den eenen een hand, en aan den anderen een been tot aan het ingewandt ontnomen hebben; ja dat menigmaal gehele menſchen in haar lyf gevonden zyn. Derhalven ben ik niet verwondert, dat myn geweze Schipper, Adriaan Bogaart, een man van grote ondervinding, goedaardigheid en zonderlinge oprechtheid ontrent het ſcheepsvolk, als wy op zekeren tyd een heele kleinen vingen, welkers lengte niet over 6 voet bedroeg, en aan gewigt ontrent 300 pond halen konde, en denzelven tot ſpys lieten klaar maken, niets daar van wilde genuttigen, voorgevende, dat hy van een menſchenvreter, dien hy nog miſſchien, als het God behaagde, dat hy op het water quam te ſterven, ten prooi moeſt worden, en dien hy alzoo voor zyn geſlagen dood vyand hield, niet tot zyn ſpys wilde gebruiken.

Exempel daar van.

Ik verſtont als toen niet ter dege, wat hy meende, maar daar na heeft de ondervinding my die rede volkomen uitgelegt; en ſloeg ik derhalven naauw acht, hoe deze viſſchen klaar gemaakt wierden. Ik zag dienvolgens, dat deze viſch in kleine en dunne ſtukjes geſneden, drie of viermaal in ſchoon zeewater gewaſſen, of om beter te zeggen, met de voeten uitgetreden wierd, en dat altyd het verſch daar over gegote water onder het treden ſchuimde, als of 'er zeep onder was, zodanig dat al het water leek in giſt verandert te zyn; 't welk zoo als men my zeide, en de waarheid bekrachtigde, van veel traan en vettigheid quam.

Haar vlees is niet ſmakelyk.

Door zodanig klaar maken verging my byna ook de luſt om daar van te eeten. Wanneer dezelve echter gekookt, en naar behoren met boter begoten was, en dezelve zoo wit was als zneeuw, oordeelde ik, dat hy zoo onbillyk niet moeſt ſmaken, en meende dat de andere Officiers hem zoo zwart hadden gemaakt ten einde ik ook daar van niet zoude proeven. Derhalven ging ik mede aan tafel zitten, en at trouwhertig en zonder ſchroom, hoewel ik naderhand beſpeurde, dat zyn vleeſch niet wel te verteren is, en prees myn Schipper, die ondertuſſchen met een ſtuk pe-

pekelvleesch en kaas den honger verdreven had.

Zoo dikwyls als 'er naderhand een gevangen en gegeten wierd, heb ik geen lust gehad, om wederom daar van te proeven, maar my by den Kapitein of Schipper gehouden, en iets anders met hem genuttigt. Zyne bovengemelde rede heeft my naderhand altyd doen argwanen, dat een van deze zoort van visschen den Profeet Jonas misschien ingeslokt heeft; In deze gedachten was ik nog zoo ver niet van den weg, aangezien reeds vele ouden, gelyk *Forerus* in zyn Vischboek *pag.* 82 bericht, het zelve gevoelen van den gemelden visch gehad hebben. Ja zelfs zyn de hedendaagsche Schryvers niet vreemd daar van, zoo als uit *Rondelitius* by *Aldrovandus Lib. III. capit.* 32. te zien is, of schoon *Francius in Histor. Animal. pag.* 670. alleenlyk een walvisch daar door wil verstaan hebben.

De Schryver is van gevoelen dat een zodanige visch Jonas heeft ingeslokt.

Het is wel waar, de H. Schrift, voornamelyk *Matheus cap. XII.* 40. bedient zich insgelyks van de uitdrukking van een Walvisch; derhalven mogten misschien eenige onkundigen in die gedagten vallen, als of de onwedersprekelyke waarheid en zekerheid, schipbreuk lyden moest, als men zich wilde verstouten, om te beweren, dat de gevankenis van Jonas in geen Walvisch geweest is, aangezien de H. Mannen uit ingeving van den H. Geest niets hebben gesproken en geschreven, dan de zaak zelf met zich gebragt heeft. Maar behalven dat in den Profeet Jonas zelf van geen Walvisch maar van een groten visch gewag word gemaakt, zoo als *Jon.* II. 1. is te zien, zoo is zeker, ja betuigen de oude Schriften van de genen, die van de visschen hebben geschreven, dat de ouden alle grote visschen Zee-walvisschen genaamt hebben. *Vid. Forer.* Vischboek *pag.* 82. a. en is derhalven nog onzeker, of de H. Schrift door den inslokker van den Profeet een Wal- of ander groten Visch verstaan heeft.

De Auteur gelooft niet dat een Walvisch Jonas heeft ingeslokt.

Men beschouwe een walvisch niet alleen van buiten, naar zyne uiterlyke grootte, maar men bezie hem ook van binnen, en bezichtige deszelfs keel, zoo zal men wel haast gewaar worden, hoe ongerymt het is, te zeggen, dat Jonas in den buik van een walvisch geweest en weder daar uit gekropen zy. Want de keel van een walvisch is naauwlyks zoo wydt, dat men een middelmatigen arm daar in steken, of een langachtige ronde visch van 20 pond, te weten, een zalm, of ander ronde en lange visch daar door komen kan. Hoe zoude nu een man met zyn gantsch lichaam daar door konnen glippen? Wil men zich echter op de almogentheid Gods beroepen, zoo heb ik wel niets daartegen in te brengen, om dat ik wel weet, dat God alles kan doen en maken, het geen hy wil. Ondertusschen zal my geoorlooft zyn, te zeggen, dat God die voorheen reeds daar toe bequame dieren had geschapen, niet nodig heeft gehad, om ten gevalle van den Proofeet Jonas nog een ander zyns gelyke te maken, en naar het wonderwerk weder te vernietigen; om dat men niet weet, een zodanigen walvisch nog voor nog na dien tyd meer gezien of gevangen te hebben. Derhalven is en blyft het naar myn oordeel veel waarschynlyker, dat een diergelyke Haay of Hondvisch den Profeet Jonas ingeslokt en weder uitgeworpen heeft, alzoo men voorbeelden heeft, dat diergelyke visschen van 1000 en meer ponden gevangen zyn, die gantsche menschen in zich hadden, zoo als *Gellius* by *Aldrovandus l. c.* bericht; ja *Forerus pag.* 81. a. schryft in zyn Vischboek, dat 'er te Marseille een gevangen is, waar in

een gantſch gewapend man was. Wanneer nu andere gehele en gewapende menſchen in den buik van dien viſch konnen komen, wie zou zulks dan van Jonas in twyffel trekken, te meer om dat men van een walviſch niet een bewys kan by brengen; en om dat het goddelyk wonderwerk, het welk alleen in de behoudenis van den Profeet heeft beſtaan, daar door gantſch niet verkleint word.

Hechten of Snoeken worden in zoete waters niet gevonden.

Wat de ſnoeken aanbelangt, die insgelyks roofviſſchen zyn, zoo als een iegelyk wel bewuſt is, men vind dezelven in de zoete waters alhier gantſch niet. De Zee-ſnoeken echter, die in de diepte der zee wonen, vind men daartegen zoo veel te meer; dezelven zyn van een tamelyke grootte, zy hebben een bruin-gele huid en goed aangenaam vleeſch, 't zy gekookt of gebraden. Edog door dien deze viſſchen buiten dat bekend genoeg zyn, zoo ontheffen zy my van de moeite, om dezelven verder te beſchryven.

Hottentots viſch.

Men vind alhier een zoort van Braſems welken de inwoners alhier Hottentots-viſſchen noemen, om dat de Hottentotten dezelven in den beginne met den angel, zonder dewelke men haar bezwaarlyk aantreft, gevangen, en aan de landen de Europeanen aldaar verkogt hebben. Daar zyn twederhande zoorten, daar onder een, die eenigzins ronder, breder en korter als de andere is, waarbenevens zy van kouleur gantſch zwart is, behalven dat zy by den kop purper-zwart is, en kleine ſcherpe tanden in den muil heeft. De twede zoort daartegen heeft naar mate van het lyf gantſch grote oogen, een kleine muil en kleine tanden. Zy is zwart-blaauw van kouleur, eenigzins geſpikkelt, en niet veel over een ſpan lang, edog doorgaans meer als een pond zwaar.

Daar zyn twee zoorten.

Deze viſſchen leven meeſt van miſt en ander zeegras. Zy komen zeer zelden in netten, ten zy by ſtormachtig wêer, of dat 'er onweer zal opkomen. Als de Hottentotten, of eenige andere menſchen dezelve willen vangen, zoo fluiten zy zeer hard, en roepen haar toe, waar door zy gelokt, aan den angel byten, en den hoek in de keel krygen. Haar vleeſch is zeer goed, aangenaam en gezond om te eeten, 't zy gekookt of gebraden. Vermids men ze in een tamelyke overvloed kan bekomen, zoo kan men doorgaans drie ſtuks aan een touwetje of aan een rotting, als een teentje geſneden, voor een dubbeltje of vyf Keizerlyke kreutzers kopen. Zyn 'er zoo veel gevangen, dat men ze niet allen verkopen kan, zoo ſnyd men ze overlangs door, legt ze in 't zout, en droogt ze in de zon, ten einde de ſcheeps-luiden en anderen een goeden voorraad daar van op reis met zich nemen konnen.

Hommers vind men veel aan de Kaap.

Het zoort van zee-kreeften, welken men Hommerts noemt, kan een Liefhebber van dezelven zeer licht bekomen, om dat zy in tamelyke menigte en grootte alhier en elders aan zee-ſtrandt, zoo als in de Saldanha-Baay, aan den blaauwen berg, in de Baay Falzo en op andere plaatzen aan te treffen zyn. Zy hebben geen ander onderſcheid van de zoete water-kreeften, dan dat zy groter zyn, alzoo 'er een menigmaal 4 of 5 pond weegt. Haar kouleur is zoo lang als zy leven, donker-viool-bruin met vele witte, rode en blaauwe vlakken; edog gekookt, zyn zy ſchoon hoog rood, als alle andere kreeften. De ſcharen van een zodanige Hommer zyn zoo groot, dat men in dezelve zeer licht een halve Maat gieten kan; voor 't overige zyn zy als ſcharen van andere kreeften, behalven dat zy ſchynen tanden te hebben, en dat de uiterſte punt daar van als een vogelbek gebo-

bogen is. Haar vleesch is tamelyk zwaar om te verteeren; het beste nogtans is de staart, die gantsch malsch en nevens zyn ander vleesch met peper en azyn aangenaam om te eeten is. Ik heb 'er dikwyls op de gemelde wys van gegeten, maar ben nooit in staat geweest, om 'er een op eenmaal op te eeten. Voor 't overige werpen zy ook hare schalen af, als de andere kreeften, en smaken best, als men kreeft *Kerria*, dat is een zoort van goede, gezonde en lekkere spys, daar uit gemaakt heeft, waar van misschien op een andere tyd meer zal worden gemeld.

Men vangt hier ook rode visschen, welken elders rode Steenbrazems, dog hier en verder door gantsch Indien *Jakob Evertsen* genaamt worden, welken naam de Heer *Francisci* in zynen Oost en West-Indischen Staats-en Lust-Gaarden *p.* 233. b. den Indischen stokvisch of Cabeljau verkeert heeft toegeeigent. Deze visch is gantsch rood van kouleur en schobben, met veel blaauwe stipjes. Aan den buik is hy witachtig of bleekrood; heeft grote rode oogen, met een witte kring daarom. In 't midden staan verscheide goud-kouleurde vlakken; hy heeft een kleinen muil, en ronde kleine en scherpe tanden. Zyn vleesch is gantsch wit en zeer goed, ook gezond en aangenaam om te eeten. Hy onthoud zich in de diepe zee, of aan de diepe oevers, en word aldaar meest gevangen.

Jakob Evertzen wat voor een visch.

Hier valt nog een zoort van deze rode visschen of *Jakob Evertsen*, van dezelve kouleur, als de als nu beschreve, behalven dat hy groter is, en zyne rode kouleur meer naar het blaauw trekt, als by de eerste geschied. Hy heeft ook korter, dikker en stomper muil, en zyne vinnen op den rug zyn gantsch rood, rond, breedt, en dun; daarenboven is de ondermuil gantsch rood of bloed-kouleur. Voor de eerstemaal heb ik deze beide zoorten van Jakob Evertsen gezien en gegeten op St. Jago, een der grootste eilanden van Kaap Verde; daar na heb ik ze hier en elders in Oost-Indien aangetroffen en genuttigt. Zy zyn zoo wel gekookt als gebraden, en niet minder gebakken, zeer aangenaam van smaak; en moet de geen, die denzelven niet gaarn eet, waarlyk geheel geen Liefhebber van visch zyn.

Of schoon zy onder de Steenbrazems behoorden te worden geteld, hebben zy, gelyk de bovengemelde Heer *Francisci l. c.* bybrengt, den naam van zeker Schipper geërft, die den zelven op Mauritius, een Afrikaansch eiland, achter de Kaap de Goede Hoop gelegen, ving; en zyn zy wel voornamelyk na hem genaamt, en zullen dien naam ook eeuwig in dit land behouden, om dat de gemelde Schipper Jacob Evertsen, een klein man, in zyn aangezicht rood en daarenboven van de pokjes geweldig geschonden was, waar door de baard niet konde worden geschoren, zonder dat een zwartachtige en blaauwe wederschyn daar van overbleef; en ter oorzake van deze rode kouleur en zwart-bruine vlakken, waar ontrent hy deze visschen geleek, heeft zyn scheeps-volk deszelfs naam niet alleen als toen aan die visschen gegeven, maar ook zoo ver verbreid, dat zy jegenswoordig voor altoos Jacob Evertsen heeten zullen.

Waarom zy Jakob Evertsen heeten.

De Egel en Zee-Egelslakken worden beide in zee gevonden, en door de sterke baren by hopen uitgeworpen. Zy zyn daar in van elkander onderscheiden, dat de Egelslak een gedraait hoorntje heeft, ontrent als onze tuin of hoorn-slakken, behalven dat deze sterker en fraajer geverft zyn. Daarentegen heeft de Zee-Egelslak

Egel en Zee-Egel-Slakken.

ſlak een hoorntje, dat met ſtekels, als een aard-Egel, rondom dicht bezet is, die zeer fraai groen, blaauw, rood, geel enz., geverft zyn, en aldus blyven, zoo lang als de viſch daar in leeft; na deszelfs dood verdwynen alle deze kouleuren t'eenemaal. Deze Zee-Egel is een aardig dier, om dat het zelve eieren in zich heeft, en te gelyk een ſlak of viſch in zich houd. Ik heb ze menigmalen levend en dood gezien, ben ook daar by geweeſt, dat zeker goed vriend dezelven raauw at, waar toe ik echter gen luſt had, om dat zy veel onſmakelyker als oeſters of moſſelen ſchynen, welke ook nog aangenaam zyn, en niemand licht qualyk bekomen, zoo men anders maat houd en de luſt niet den vollen teugel laat.

Irlitzen. Hier voren daar ik van de Grundelingen naricht gaf, heb ook reeds van de Irlitzen en andere kleine rivier-viſſchen melding gedaan; wyl nu dezelven in Duitſchland t'over bekende viſchjes zyn, die men ook, zoo aan de kouleur en haar gantſche gedaante niet bekent zyn, zeer licht aan haar bittere ſmaak kennen, en van alle andere kleine viſchjes onderſcheiden kan, die ook geen menſch ſchadelyk zyn, maar veel eer als een der gezondſte viſſchen genuttigt worden, zoo is hier verder niet nodig, om vele omſtandigheden of een wydlopige beſchryving van dezelven by te voegen.

Karpers zyn tamelyk klyn aan de Kaap. Om die zelve rede is ingelyks onnodig, om van de Karpers wydlopig gewag te maken, als zynde viſſchen, die in Europa al te wel bekend zyn, om dat my hier in Afrika maar een gantſch kleine zoort bewuſt is, die in de zoete waters gevangen en nergens in vyvers, die men hier niet vind, als by den Land-droſt Johannes Mulder, en waar van reeds in myne voorgaande Hoofdſtukken te meermalen melding gedaan is, op zyn Landgoed *Sorgvlied*, bewaart word. Zy worden hier niet groter, als ontrent 10 of 12 duim lang en 4 of 5 duim breedt. Wat de rede daar van zy, laat ik u onderzoeken; wat my aanbelangt, ik acht, dat het water en de grond niet in ſtaat is, om aan haar een kragtig voedzel te geven, waar van zy zouden konnen groejen. Edog 't zy hoe 't zy, zy worden niet groter.

Kegelſlakken. En wat dienſt of eer zou men inleggen, als men van de Kegelſlakken veel woorden maakte, die niet veel dikker als een vinger en ontrent half zoo lang zyn, welker vleeſch mynes wetens, ook weinig tot ſpys gebruikt word, hoe fraai derzelver hoorntjes getekent en met menigerhande ſtipjes of vlakjes bezet zyn. Wanneer de zee dezelven uitwerpt, en op ſtrandt ſpoelt, laten zich veel liefhebbers vinden, om dezelven nevens anderen op te zoeken, edog niet ter oorzake van het vleeſch, dat daar in ſteekt, maar om uit dezelven kalk te branden, en indien zy ongemeen fraai en ongeſchonden zyn, om aan anderen daar mede in haar Konſt-kabinetten dienſt te doen, gelyk ik dikwyls zelf gedaan, en ze aan dees en geen vereert heb.

Klip-kouzen waar toe die dienen. De Klipkouzen daarentegen, die ook een grote zoort van zee-Moſſelen zyn, worden niet zoo zeer om de ſchulpen hoewel dezelven ook fraai zyn, en wegens hare dikte niet licht breken, en derhalven meer tot kalk als in de kabinetten bequaam gevonden worden, als wel wegens het vleeſch, dat daar in is, uit het water zelf gehaalt, om dat haar vaſt en zwaar verterend vleeſch, gekookt, een goeden ſmaak heeft. De ſchulpen zyn dik, en van buiten gantſch rouw, als of zy door konſt geſtoken en uitgewerkt waren, gelyk dan ook het dekzel gantſch dik en vuil is. Derhalven als men ze ſchoon en zui-

zuiver wil hebben, moet men ze in azyn werpen, en wakker met een fchrobber daar achter zitten, ten einde de buitenfte fchelp daar af gaat, naar welke de andere fchone en gladde fchelp een kouleur bekomt, die van parel kouleur gantfch niet onderfcheiden is; en deze Moffelfchulpen willen zommige Liefhebbers Navel-flakken noemen.

Rivier-kreeften.

De zoete water-kreeften zyn reeds ontrent hare volle gedaante en eigenfchappen zodanig bekent, dat ik gantfch niet noodzakelyk oordeel, om my lang met haar op te houden, en vermids behalven de hier voren befchreve Hommers ook de zee-kreeften van gelyke natuur zyn, zoo laat ik dezelven lopen, zonder verder daar na om te zien. Daarentegen zyn de krabben van verfcheide zoorten, zoo wel ten aanzien van de grootte en de verf, als wel ten opzicht van de malfchheid van haar vleefch. Ondertuffchen komen zy met malkanderen overeen, dat zy allen harde fchalen, als de kreeften, tien benen nevens de fcharen, en korte en dunne horens hebben. De ftaart legt onder het lyf, waar door zy niet lang als een kreeft, maar rond als een water-fpinnekop lyken, als welke zy volkomen gelyk zyn, en die ook als krabben gegeten worden, behalven dat zy groter zyn. Of fchoon zy levend donker-bruin, geel of wit zyn, worden zy echter gekookt, allen rood, en is haar vleefch met peper en azyn, niet alleen goed, maar ook niet ongezond.

Krabben hebben verfcheide zoorten.

Een andere zoort Krabben.

Daar zyn ook krabben en kleine kreeften, die nevens hare harde fchaal nog een harder van een flak of moffel verkiezen, en daar in wonen, uit en in kruipen; mids dat zy haar huis niet gantfch verlaten, maar in het zelve fchynen aangegroeit te zyn, weshalven zulke ook moffelkreeften of moffelkrabben genaamt worden. Wat aanbelangt haar vleefch, en hoe het voor 't overige met haar geftelt is, zulks kan ik niet zeggen, om dat dezelve nooit gegeten, ook niet gezien heb, dat zy tot fpys gebruikt wierden; en heb ik ze ook om dieswille niet verder onderzocht. Veel beter weet ik van de Klipviffchen te oordelen, welken hier worden gevangen, en die ik zeer dikwyls met goeden fmaak gefpyft heb. Zy worden Klipviffchen genaamt, om dat zy zich meeft ontrent en by de klippen onthouden; met het vallen van het water op dezelve zwemmen, in de reten aldaar zitten blyven, en daar na met de handen gevangen worden. Zy komen my byna voor als een Ruppe, om dat zy ook geen fchobben hebben, maar gantfch glad zyn. Hare vinnen onder aan den buik en over den gantfchen rug, fchynen met den kop die ook gelyk te zyn, behalven dat deze een veel groter muil, veel fcherpe tanden, en een fcherpe tong hebben, en niet zoo lang als de Rubben worden. De grootfte die ik heb gezien, waren ontrent een halve voet lang, en 4 of 5 duim dik, ovaal-rond. Haar vleefch is ongemeen malfch en lekker, uit het water gegeten, met peterfelie, als baars; edog fmaken zy gebakken, veel beter.

Klip-viffchen.

Daar van de Haayen is gemeld, is onder anderen gezegt, dat kleine vifchjes aan haar huid zuigen, en hangen blyven, en dezelven leiden, waar zy haar willen hebben. Deze vifchjes worden door de matrozen Lootsmannen genaamt, om dat deze vifchjes de Haayen aan de fchepen geleiden en brengen. Zy zyn niet over een halve voet lang; hebben gene fchobben, maar zyn glad als een aal; zyn donkerbruin van kouleur, met zeer veel blaauwe vlakjes. Van den kop na den ftaart toe hebben zy een grote krom getrokke zwarte ftreep, waar van langs den buik

Loots-mannetjes.

buik af vele dwars getrokke zich laten zien. De rug lykt boven gedeelt, en is vol ſtipjes. Om de oogen is dezelve eenigzins goudgeel. De ondermuil of kaak is als een zaag, waar door zy aan den Haay zoo vaſt zitten, dat hy, ofſchoon veel duizendmaal groter als zy, haar niet quyd kan worden, maar gewillig moet volgen, daar zy willen. Zoo dra de Haay gevangen, en uit het water getrokken word, laten zy los, en gebeurt het zeer zelden, dat men een van deze Lootsmannetjes beknipt, hoewel men wel zyn beſt doet, om hen te vangen, alzoo 'er veel liefhebbers in Holland het ſcheepsvolk verzoeken, om voor hen zodanige viſſchen in gekamferde brandewyn te bewaren, en over te brengen. Op die zelve wys verlaten zy ook de ſchepen, als zy het land ruiken, of ſchoon zy dezelven anders lang gevolgt hebben. Van haar vleeſch weet ik niets te zeggen, om dat my niet bewuſt is, dat zy van iemand genuttigt zyn, hoewel ik acht, dat ze niet qualyk konnen zmaken.

Zee-leeuw in de Tafel baay gezien.

Zoo lang als ik ter zee heb gevaren, heb ik nooit het geluk gehad een Zee-leeuw te zien. Ondertuſſchen is het in 't laatſt van het jaar 1707 gebeurt, dat 'er een in de Tafelbaay is gekomen, die lang op het water ſpeelde, en ten laatſte zelf op een van de klippen ging leggen, om aldaar met laag water zich in de zonneſchyn te verquikken. Zoo lang als het water niet was afgelopen, derfde zich niemand onderſtaan, om hem van dichte by te bezichtigen, uit vrees, dat die nieuwsgierigheid een arm of een been mogt komen te koſten, en ook om dat de Heer Gouverneur Willem Adriaan van der Stell den zelven dood ſchieten en daar na koken liet. Want zoo dra het water afgelopen was, wierd 'er een ſloep met volk op hem afgezonden, en drie ſnaphaan-ſchoten, te gelyk op hem gedaan, en hy zodanig gekweſt, dat hy na eenigen tyd gewoed en het water rondom in bloed verandert te hebben, den geeſt gaf.

Word geſchoten.

Hoe deze Zee-Leeuw was.

Deze Zee-leeuw geleek een Leeuw tamelyk wel, behalven dat hy geen hairen had; hoewel men aan de overige delen geen gelykenis beſpeuren kon. Want hoewel zyne huid iets donker-geels vertoonde, zoo was zy nogtans van hairen, ja zelfs van alle ſchobben ontbloot. Hy had maar twee korte pooten, daarenboven zoo onbuigzaam en ſtyf, dat zy hem waarlyk beter tot zwemmen als tot gaan dienden. Daarenboven waren zy van onderen zonder klaauwen, en eindigden heel breed als een ſchop, of om beter te zeggen, als eende of ganze-poten. In plaats van de achterſte benen had hy brede en dikke vinnen, ontrent zoo lang als een el. Zyn rug was verheven, als een bult, miſſchien door het leggen op den dikken en vetten buik veroorzaakt. Hy liep van achteren gantſch ſpits toe, als een andere viſch, en had aldaar een gantſch brede ſtaart, halve maans-wys. Zyn geſteltheid van binnen heb ik niet gezien, om dat de romp, na dat het ſpek was afgeſneden, wel eenige dagen bleef leggen, maar een zodanigen afgryzelyken ſtank van zich gaf, dat men den zelven weg doen moeſt. Uit het ſpek wierden eenige tonnen traan gekookt, welke men in de magazynen van de Illuſtre Compagnie gelevert heeft. Hy was ruim 15 voet lang, en rykelyk zoo dik in de rondte over den buik en rug; en de tong alleen, die uit louter vet beſtond, was ruim 50 pond zwaar.

Zee-ſterren en Zee-zonnen zyn van malkanderen weinig te onderſcheiden.

Tuſſchen de Zee-ſterren en Zee-zonnen. welken de zee op 't land werpt, en met het aflopende water leggen laat, is een zeer klein onderſcheid, als men niet de dikte der ſtralen, zoo als zy van de Schilders geſchildert worden,

den,

den, en de kouleur nevens de grootte van 't lyf gade ſlaan wil. Want of ſchoon aan de Zee-zonnen een groter lyf als aan de Zeeſterren toequam, zoo worden echter hier de zodanige vier of zeskantige viſchjes, welke met een dikke, ſcherpe, ſchobachtige en den ſlangen gelyke huid overtrokken zyn, Zee-zonnen genaamt, welker lyf ronder en kleinder, de ſtralen of punten echter rechter zyn, als die der Zee-ſterren. Men vind beide zoorten overvloedig aan de oevers, door de zon zodanig uitgedroogt, dat men zoude twyffelen of 'er wel ooit leven in geweeſt was. Ondertuſſchen zoekt men ze veel op, en vereert of verkoopt ze aan Liefhebbers van de Natuurkunde, die dezelven in haare Kabinetten plegen te bewaren.

Zee-Spritzen.

Nog een aardiger ſchepzel van God zyn de Zee-ſpritzen. Wyl zy zoo vaſt aan de klippen gewaſſen zyn, of ten minſten zoo vaſt daar aan zitten, dat geen ſtorm of ſterke ſlag der baren dezelven los kan maken, zoo worden zy niet aan het land geworpen, maar men ziet ze aan de klippen als een ſpons kleven. Zy zyn groenachtig of liever graauw, en druipen altyd, of ſchoon de zee lang afgelopen is, en het water haar niet beſproeit. In die ſponsachtigheid vind men van binnen een ſtuk vleeſch, 't welk de gedaante van een maag heeft, en van zommige gegeten word. Men kan niet zeggen dat het leeft, ten ware men zulks wilde beweren, om dat het ſpritſt of druipt, als men het aanraakt, welk water uit een en ook uit meer gaatjes, als uit een ſpuit ſpringt, zoo dikwyls het aangeroert word.

Is onzeker of het leven heeft.

Zee-Varken.

Het Zee-varken is een ongemeen grote en ongeſchikte viſch, dat den bovengemelde Zee-leeuw niets toegeeft, maar eer groter is. Ik heb het zelve in den Haven alhier niet gezien, maar menigmaal op reis; en is het hoofd tamelyk groot en het lichaam zeer wel geproportioneert of wel geſchikt. De muil is groot, en met tanden wel voorzien, die echter eenigzins bot zyn, en maar alleenlyk tot het eeten van viſch te ſtade komen. De oogen zyn groot, en achter dezelven is een gat op het hoofd, waar uit het als de walviſſchen water blazen of ſpuuwen kan. De vinnen zyn zwart, breedt, groot en ſterk, waar door het de kleine viſſchen zeer ſnel na zetten kan, 't welk echter altyd met een ſprong uit het water geſchied. Dit zeegedrocht heeft geen ſchobben, en is donker-bruin, heeft weinig vleeſch, maar meeſt ſpek, waar door het ook mynes bedunkens den naam van zeevarken bekomen heeft, te meer om dat het van binnen als een varken geformeert zoude zyn. Ik heb dikwyls eenige hondert van dezelven gezien, en geloof zeer wel, dat 'er een ruim 200 pond weegt, of wel alleen zoo veel aan ſpek zoude uitleveren.

Rivier-Moſſelen.

Voor 't overige heb ik reeds in myne voorgaande Hoofdſtukken melding gedaan, dat in de zoogenaamde Moſſelbanks-Rivier ook zoete Water-moſſelen in zodanige menigte gevonden worden, dat men een groten hoop van dezelve by malkanderen zoude konnen brengen, zoo men dezelven anders alhier tot ſpys gebruikte. Want vermids men ze beter en aangenamer uit zee kan bekomen, zoo laat men deze zeer gaarn leggen, en gebruikt men haar ſchulpen niet eens tot kalk branden, om dat de gantſche zee genoegzame voorraad daar toe aanbied, byaldien 'er maar altoos menſchen wierden gevonden, die dezelven opraapten en brandden.

Noordkaper een zoort Walviſſchen.

In alle havens en waters van dezen Kaap vind men een zoort van Walviſſchen, welke door de Zeevaarders doorgaans Noord-kaper genaamt word, en byna de heele

zee doorkruist. Zy verlustigen zich met het uitspuwen van water, zwemmen met het halve lyf boven water, steken het halve lyf ook dikwyls uit het water recht over end, en duiken menigmaal met zodanig gedruis of geraas, dat men het ruim een quartier uurs ver kan horen. Van deze Noord-kapers, die op de gemelde wys zich in de Tafelbaay laten zien, heb ik onder zeer veel levendige, twee doden heel naauw bezichtigt, welken de zee in een storm aan land geworpen had. De eerste is in den jare 1707 in de maand van Mey in den haven van de Tafelbaay te voorschyn gekomen, en de twede is in 't jaar 1709 in de Baay Falzo gezien.

Zy waren beide donker-bruin, hadden geene schobben, en een zoo groten muil, dat zeer gemakklyk 5 of 6 menschen daar in zouden hebben konnen leggen, om dat dezelve ruim achtien voet lang, en twaalf of veertien voet breed was. Zy hadden in den muil geen tanden, maar de kaken waren zoo hard als blik, met een dikke huid overtrokken. De oogen leken van buiten klyn, en waren niet veel groter als paarde oogen; wanneer men ze echer uitstak, was het binnenste van het oog groter als een mans hoofd. Over en achter de oogen naar den rug had ieder een tamelyk groot gat, waar door zy te gelyk of adem haalden, of wel het ingeslokte water weder van zich gaven, 't welk my, zoo als dikwyls by levendigen heb gezien, niet anders voorquam, als of midden in 't water een byzondere fontein gemaakt was. Onder den buik, even achter den kop, hadden zy twee brede vinnen, welke hen zonder twyffel tot zwemmen behulpelyk zyn. De staart, die als het roer is, was op dezelve wys, zoo als reeds van de Dolfynen en andere is gezegt, zeer breed, en van gedaante als een halve maan.

De Noord-kaper, die ik in de Tafelbaay heb gezien, was 50 voet lang, 24 voet breed, en 12 voet dik of breed boven het zand, want van het geen in het zand gescharrelt lag konde ik geen raam op maken. De twede in de Baay Falzo was niet veel anders, dewyl deszelfs lengte 45 voet, deszelfs breedte 12 voet; en de hoogte 18 of 19 voet uitmaakte. Van beide die visschen is het spek afgesneden en traan gekookt; en vermids dezelve in het Traan-magazyn van de Compagnie is gekomen, zoo is my onbewust hoe veel dezelve eigentlyk aan gewigt heeft uitgelevert. Ondertusschen weet ik zeer wel, dat de tong van ieder visch ruim 600 pond gewogen heeft. Alzoo men doorgaans van gevoelen is, dat de Profeet Jonas drie dagen en drie nachten in den buik van een Walvisch is geweest, zoo heb ik den strot op 't naauwkeurigste bezichtigt, waar na my echter deze zaak onwaarschynlyker dan ooit is voorgekomen, om dat het keelgat naauwlyks zoo wyd was, dat een lyvig man zyn arm daar door zoude hebben konnen steken, terwyl Jonas met zyn gantsch lichaam nogtans daar in en uitgeglipt is. Derhalven acht ik dat myn gevoelen, 't welk ik hier voren heb geuit, op veel vaster voeten staat, als het tegenwoordige; te meer, door dien het wonderwerk van God niet verkleint word, en het immers niet nodig is te zeggen, dat God daar toe een visch heeft moeten maken, die tegen de natuur van alle andere visschen was.

Van de Noord-kapers begeef ik my andermaal tot de mosselen of slak-visschen, en breng voor ditmaal de oly-slakken op de schouwburg, welken naar het gevoelen van *Plinius*, gelyk *Forerus* in zyn Vischboek *pag*. 139. b. zulks aanhaalt, oly-slakken worden genaamt, om dat zy by de ouden, die in oly gehandelt en dezelve uitgemeten hebben, tot

maten

maten gebruikt zyn. De visch van binnen is groot, om dat het hoorntje van ieder slak ten minsten 4 pond water houden kan. Ondertusschen gebruikt men ze mynes wetens niet tot spys, maar alleenlyk de hoorntjes wegens hare inwendige schone Paarlemoer-kouleur tot liefhebbery, of beschadigt, tot kalk branden.

Byzondere zoort van vreemde visschen.

Wyders vind men hier een zoort van vreemde visschen, die goed om te eeten zyn, voornamelyk een weinig in den rook gehangen, maar zy zyn by nacht gantsch niet gemakkelyk te vangen om dat men ze als dan niet onder andere visschen kennen kan. Zy zyn zeer fraai en aangenaam om te zien aangezien het hoorntje, dat zy op den rug dragen, en met vast aanklevende schobben bedekt, donkerbruin van kouleur, en met schone rode en blaauwe vlakken is bezaait. De Portugezen en de Hollanders noemen denzelven *Pagger*, misschien om dat men ze *Paccate*, dat is, niet al te hard handelen en uit het net nemen moet. Want deze visch heeft dichte by den kop op den rug een stekel of scherpe vin, die als hy menschen daar mede quest, zeer veel pyn veroorzaakt, om dat de hand ten eersten opzwelt, en het ontfangen gif te kennen geeft, waar van in 't lyf een vervaarlyke brand en uitbundige pyn pleegt te ontstaan.

Hebben Gif by zig.

Door dien men het gaatje, door deze spitze vin gestoken, niet wel zien kan, zoo staat het menigmaal geschapen van tot het koud vuur over te slaan, en de hand quyt te geraken. De vinnen van dien visch zyn gantsch bruin en niet gevlakt. De staart is insgelyks van die zelve kouleur. Het vleesch is goed en aangenaam, gezond en licht te verteren, gelyk ik zelf menigmaal bevonden heb. Wanneer ik in den jare 1711 met den Heer Gouverneur Louïs van Assenburg my op 't land in de Stellenbossche Volkplantery bevond, had de gemelde Heer zyn visschers uitgezonden, om voor hem en zyn gezelschap een brave zôo te vangen. Een van deze visschers had by nacht het ongeluk door een van de gemelde visschen in de rechter hand gestoken te worden. Wyl hy de zaak niet kundig was, zoo sloeg hy zulks in den wind, en bleef zyne makkers helpen.

Een Visscher word daar van gestoken.

Ondertusschen zag hy den volgenden morgen reeds, en voelde zeer nadrukkelyk hoe het met hem gestelt was, klaagde derhalven aan zekeren Barbier, Justus Benraud, dien de gemelde Heer als zyn Lyf-Arts by zich had, en gebruikte dienstige tegenmiddelen. Zy deden in den beginne slechte werking, en het leek als of het koude vuur daar in zoude komen, en hy gevaar stond te lopen van zyn hand te verliezen. Ondertusschen na dat hy vlytig hulpmiddelen, zoo van buiten als van binnen gebruikt, en veel pyn uitgestaan had, zag men dat het zich ten goede begon te schikken, en de hand van den gemelden visscher behouden was, waar voor hy ook den Chirurgyn in 't byzyn van den Heer Gouverneur opentlyk bedankte, zoo als ik zelf gezien en gehoort heb.

Paling is een zekere zoort van Aal.

Van de Palingen, een zekere zoort van Alen, dient men te weten, dat de Hollanders dezelven aldus noemen, om dat ze gaarn in zoet, levend, klaar en helder water wonen, aangezien de gemelde visschen in de onklare waters niet leven konnen, maar om zoo te spreeken, ten eersten sterven, gelyk achtervolgens het bericht van *Forerus pag.* 177. b. in zyn Vischboek, ook eenige Zwitzersche zeen en de Donauw zulks aantonen. Ik heb van deze visschen reeds in myne voorgaande Hooftstukken gewag gemaakt, en gezegt dat zy hier ook in de Stellenbossche en Hottentos-Hollandsche rivieren aan te treffen zyn, of schoon zy zelden gevangen worden.

 den.

den. Derhalven zoude nodeloos zyn daar van meer omſtandigheden te melden, voornamelyk wyl hare kouleur geen andere dan bruinachtig is, en zy voor 't overige met alle andere Alen overeen komen.

Aan de Kaap de Goede Hoop vind men zeer zelden paarlen.

Aan deze Kaap worden zeer weinig moſſelen gevonden, waar in paarlen zyn, en de gene die 'er al worden aangetroffen, zyn met de Orientaalſche gantſch niet te vergelyken, om dat zy veel kleinder, ongelyker en zoo wit en blinkende niet zyn; ondertuſſchen zyn hier zoo wel als op Ceylon, alwaar de beſte paarlen vallen, paarl-moſſelen en paarl-ſlakken.

Paarlſlakken.

Van deze laatſte moet ik voornamelyk melden, dat zy zeer fraai, blinkend, en in kouleur de paarlen gelyk zyn. Die ze recht ſchoon wil hebben, legt ze in azyn, welke de buitenſte huid afbyt, waar na zy van buiten zoo wel als van binnen een fraaje paarl-kouleur bekomen en gantſch glad worden, en bequaam om allerhande dingen op geſneden en geſtoken te worden.

De Schryver heeft'er drie diergelyke gehad.

Ik heb 'er drie diergelyke zeer fraai geſneden gekogt en verkogt, die reeds klaar waren om van een Goudſmid beſlagen, en van een Draajer op een houte of elpenbene voet gezet te konnen worden, ten einde om een wakkere teug wyn daar uit te doen, om dat 'er in ieder paarlemoer byna een maat ging. Of ſchoon ik geen gedachten had, om ze te verkopen, wierd my echter zoo veel daar voor geboden, dat ik de kopers gaarn geluk daar mede wenſchte; te meer om dat ik meende dat ik of zelf weder andere aan ſtrand zoude vinden, of van anderen diergelyke te koop bekomen, maar zulks is beide gemiſt, om dat zy zoo dun zyn, dat 'er zelden een onbeſchadigt aan den oever komt, en de geen die ze hadden, dezelven zoo wel als ik aan den man wiſten te brengen.

Het aangenaamſte van deze parelſlakken beſtaat daar in, dat men ze zomtyds by ſchoon en ſtil weer in zee ziet dryven; terwyl de ſlak uitkomt, zyne aan zich hebbende zeilen uitſpant, en als een ſchip naar den wind door het water ſtevent; en neemt aldus zoo lang zyn vermaak, tot dat hy bemerkt, dat iemand te na komt en hem vangen wil, wanneer dezelve alle zeilen in een oogenblik inhaalt, en duikt, gelyk ik zulks dikwyls met groot genoegen gezien, en zy my menigmaal in plaats van een Viſſcher tot een Miſſer gemaakt hebben.

Roch.

Roch is een brede platte viſch, welke een ruwe huid heeft, als of 'er doornen op ſtonden. Men vind van dien viſch een zeer grote en brede zoort alhier, welke de Hottentotten by laag water vangen, door dien zy tot over het halve lyf in het water waden, en met hare voeten voelen, waar Roch is; en als zy hem onder hare voeten hebben, ſteken zy met hunne ſpitze kirri of ſtok door den viſch, halen hem aldus geſpitſt uit het water, en eeten den zelven voor een gedeelte zelf, en het overſchot verhandelen of verruilen zy aan de Chriſtenen voor tabak, brandewyn, en andere diergelyke geringe waren. Welke kunſt van viſſchen de ſlaven hen ook na apen, en zich zoo wel als andere daar mede verzorgen.

Roch is, zoo als is gemeld, een brede en platte viſch, die onder deze zoorten van viſch tot merkelyke grootte komt. Hy is byna rond, behalven 't geen zyn ſtaart aanbelangt, met een ruwe huid overtrokken, edog nergens als op den ſtaart met ſtekels verzien, alwaar hy 'er maar eene ry heeft, welke ſtekels kort en niet heel ſcherp zyn. De kouleur van zyne huid is bruin-geel, met veel blaauwe ſtipjes bezaait, en heeft op elke zyde van den muil een grote

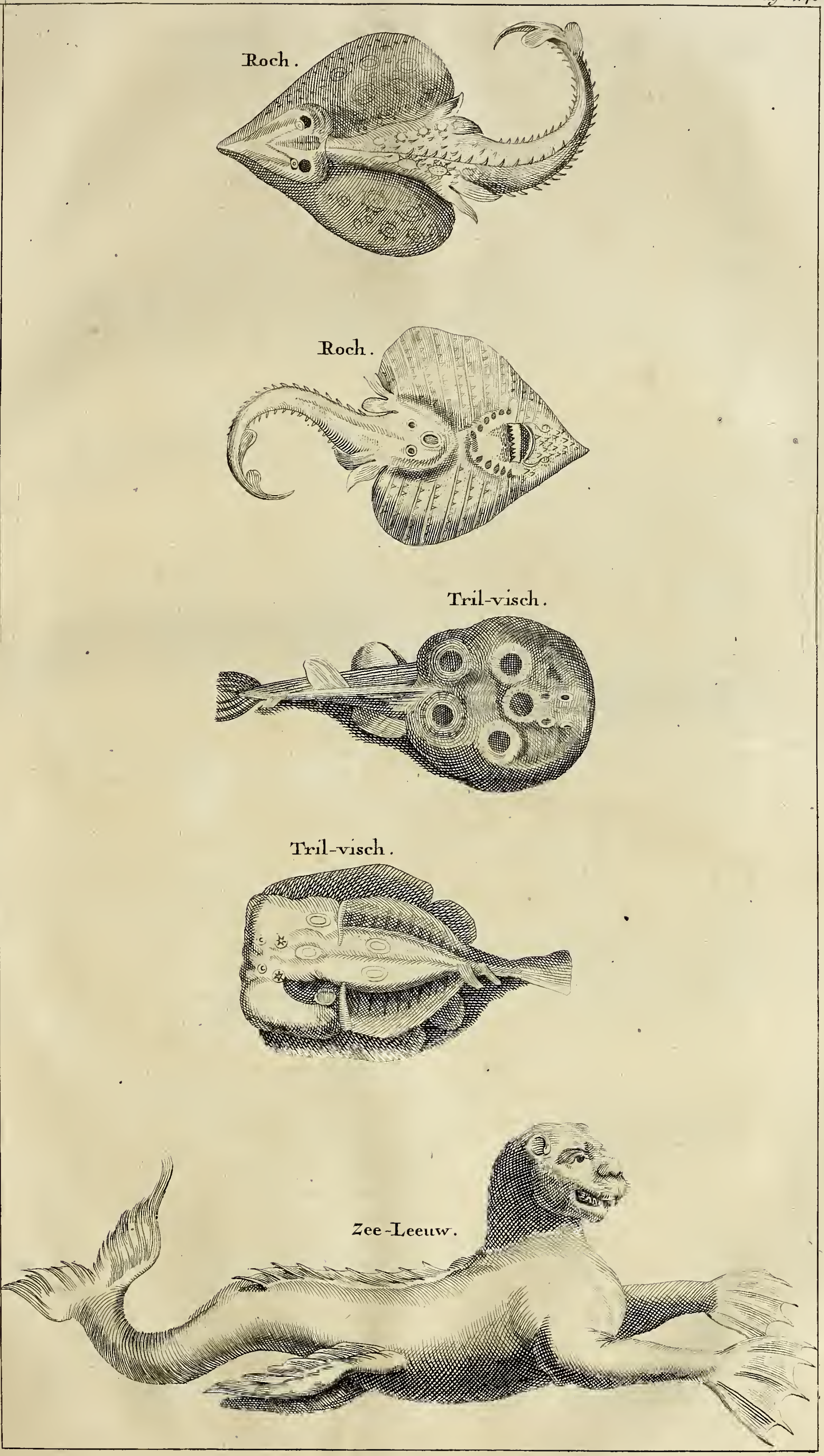
Roch.
Roch.
Tril-visch.
Tril-visch.
Zee-Leeuw.

grote vlak , als een oog of een ſpiegel. Zyn neus is byna doorſchynende, van onderen met een ruwe huid bedekt, gelyk dan ook het gantſche lichaam doorzichtig ſchynt om dat het zelve niet over een duim dik is, en kan men derhalven de eieren in zyn lyf zien leggen, welke in den beginne zonder ſchalen gelegt worden, om dat 'er zeer veel zyn, en menigmaal een getal van 300 uitmaken, als een netje in een hoen. De eieren, die tot volkomenheid komen, gaan door den leg-darm, en worden met een kaſtanie-bruine vierkante ſchaal overtrokken, en als dan gelegt.

De graten van dien viſch zyn niet hard, maar als louter kraakbeentjes, zoo als meeſt in alle andere platviſſchen, als ſchollen, tongen en anderen meer gevonden worden. Het vleeſch is ruuw, hard en zwaar te verteren, ruikende ſterk naar zee en hare vuiligheden; derhalven moet niet alleen de huid worden afgehaalt, als men ze eeten wil, maar men bedient zich ook van een goede mostaard-zous, om den ſmaak te verbeteren, en om de maag dien viſch beter te doen verteeren. Die op zyn gezondheid wil leven, moet niet veel op een maal en dikwyls daar van eeten, om dat dezelve zeer koortzig is.

Zandknypers.

Niet veel anders zyn de Zandtknypers, behalven dat zy dikker, langer en niet zoo plat zyn. Zy worden van de Hollanders Zandtknypers genaamt, om dat zy zich aan zandtachtige oevers onthouden, en met andere viſſchen in netten gevangen wordende, zich gaarn met zandt bedekken, ten einden men ze niet zien zal. Zy zyn donkerbruin van kouleur, met vele zwartachtige vlakken bezaait, hebben een gladde huid, en zyn ontrent een voet lang, en 18 duim breedt. Van haar vleeſch kan ik niet oordelen, om dat ze door de Chriſtenen alhier niet worden genuttigt. Ik weet ook niet, dat ze iemand zyne ſlaven heeft laten eeten, als de Heer Gouverneur Simon Adriaan van der Stell, die of ſchoon hy viſch genoeg deed vangen, liever geld daar van maakte, dan dat hy ze zyne ſlaven, die dezelve echter vangen moeſten, zoude te eeten geven.

Geven zeer goede Traan.

De Zeehonden, welke men hier ook Robben noemt, worden jaarlyks, gelyk ik zeer wel weet, en veelmaals mede gezien heb, in grote menigte doodgeſlagen, om dat uit haar ſpek zeer goede traan gekookt word. Ik kan dezelven niet duidelyker als met de woorden van *Eraſmus Franciſci* beſchryven, welke hy in zynen Ooſt en Weſt-Indiſchen Staat en Luſt-gaarden *pag.* 60. b. gebruikt; alwaar hy aldus ſpreekt: De Zeehonden, van zommige ook zeekalveren genaamt, zyn in gedaante van alle viſſchen, wal- of traanviſſchen onderſcheiden; hebben als korte armen of ellebogen en handen, maar niet verdeelt, behalven aan 't endt, daar men maar 4 verſcheide ſtrepen en 5 byzondere nagels ziet. De huid is hard, vaſt, en met zwartachtige graauwe haire bewaſſchen. Het hoofd is naar mate van de overige grootte van 't lyf klein en kort; de hals eenigzins langer, en kan naar believen uitgeſtoken en ingehaalt worden. Het onderſte kaakbeen of kinnebak komt met die van een wolf tamelyk overeen; het bovenſte is breder als die der wolven, en gelykt daar ontrent zoo als ook ten opzicht van de neusgaten de kalveren. De tanden zyn als zagen. De oogen glinſteren, en veranderen menigmaal in duizenderhande kouleuren. De tong is geſpleten en verdeelt, in plaats van oren ziet men eenige gaten, enz.

'S Zoomers zwemmen deze dieren meeſt hier en elders in zee, en leven van viſch. Als zy met dezelve in een net komen en gevangen

vangen worden, zoo maken zy door het ſcheuren van het zelve, zoo wel voor haar als voor hare medegevangenen een vrye doortocht. 's Winters blyven zy wegens kou meeſt by 't land, daar zy zich op 't ſtrand en de klippen onthouden. By nacht komen zy by duizenden aan ſtrand, en bulken als kalveren, wanneer ze met ſtokken dood geſlagen worden, en haar ſpek door het vuur in traan veranderd word. Aan 't achterſte deel van 't lyf zyn zy lam, en moeten de achterſte poten naſlepen. Des niet tegenſtaande konnen zy ſnelder lopen als een menſch, welkers dreigen zy niet vreezen, om dat zy wegens geilheid onbezuiſt leven. Hare jongen werpen zy op 't land; brengen dezelven echter naar verloop van eenige dagen in 't water of in zee. Moede van zwemmen keren zy weder landewaards, gaan op 't zand of op de naaſte klippen leggen om te ſlapen, en zich in de warme zon te verquikken.

De huid word zelden gantſch afgehaalt, maar de geene die ze hebben gedood, ſnyden den zelven alleenlyk in zodanige ſtukken, als zy het ſpek tot ſmelten van noden hebben. Zommige bereiden den huid ten eerſten zelf, om tabaks-doſen en zoo voorts daar van te maken. De traan levert men in het traan-magazyn van de Illuſtre Compagnie, welke door de ſlaven en niet door de Hottentotten derwaards word gebragt, om dat zy een grote afkeer daar van hebben, en den zelven niet, gelyk *Dapper* in zynen Afrika *pag.* 622. en *Anderſon Lib. I. cap.* 4. valſchelyk bericht, inſlikken, en met de grootſte begeerte oplikken, als waar van op een andere tyd omſtandig zal moeten worden gehandelt.

Zilver-viſſchen. Hier voor zyn de Goudviſſchen beſchreven, en nu zal ik de Zilverviſſchen opdiſſchen. Zy zyn een brazem in gedaante en deugdzaamheid niet ongelyk, en ik acht, dat zy zoo wel als de Goudviſſchen uit het brazems-geſlacht zyn. Zy hebben middelmatige ſchobben, zyn wit over het gantſche lyf, langs het welk van het hoofd tot aan den ſtaart zilverkouleurde ſtrepen lopen, niet anders als of 'er zoo veel zilverblaadjes opgelegt waren. De ſtaart lykt ook met zilver bedekt te zyn. De viſch is naauwlyks een voet lang, de breedte naar proportie; en is zoo als ook ten aanzien van de dikte, een karper van een pond, niet heel ongelyk. In den muil heeft hy eenige kleine maar ſcherpe tanden, die zyn voedzel, 't welk hy uit de rivieren en beken bekomt, moeten klein malen, waar in hy in zekeren tyd van het jaar valt, en ook dikwyls in grote menigte gevangen word. Zyn vleeſch is eenigzins week, ontrent als dat van een karper, maar daar benevens zeer aangenaam, wel van ſmaak, en licht te verteeren. Ondertuſſchen ſmaakt die viſch, gelyk ik zelf menigmaal heb bevonden, gebraden of gebakken 't beſt.

Onder grote viſſchen voegen ook wel kleine, edog ieder in een byzondere ſchotel; derhalven volgen nu hier de kleine Spieringen, welke van de Duitſchen Alfers niet veel onderſcheiden zyn, zoo men anders op den ſmaak ziet; want gelyk de Spieringen eenigzins bitter in het hoofd ſmaken en daar benevens gezond zyn. zoo is het hier ontrent even aldus geſtelt, en beſtaat het onderſcheid alleen in de grootte. De Spieringen alhier zyn ruim een vinger lang en dik, ook zommige nog langer. Zy hebben kleine ſchobben, die men naauwlyks kan voelen, als men ze aanraakt. De rug is breedt; de muil klein en zonder tanden, en de oogen naar mate van het lyf groot. De buik is zilver-kouleur; de rug bruinachtig; de kop roodachtig geel; Spieringen.

de vinnen wit; en het lyf buiten de ſtrepen, die van den kop na den ſtaart lopen, gantſch doorſchynende. Het vleeſch is zeer malſch, goed en gezond om te eeten, voornamelyk met een moſtaardzous. Wegens deszelfs kleine graten ſmaakt dezelve beſt gebakken, aangezien ik zelf zulks op beide wyzen onderzocht heb.

By viſſchen paſſen ook wel goede ſlakken; derhalven zal ik den Lezer ook een ſchotel uit den groten hoop opdiſſchen. Ondertuſſchen blyf ik voor ditmaal alleen by de ſchroef-ſlakken, welke ten aanzien van het hoorntje twederlei zyn, te weten, grote ſchroef-ſlakken, en hoekige ſchroef-ſlakken. De hoorntjes van die beide geven hunnen konſtigen Werkmeeſter te kennen, die eindeloze veranderingen heeft konnen maken. Want of ſchoon de hoorntjes van het laatſte zoort vele hoeken of bulten hebben, die nogtans niet beletten, dat dezelve als een wenteltrap of ſchroef lopen, zoo zyn zy niet alleen zeer konſtig gedraait, maar de buitenſte ruuwe ſchaal met azyn daar af gebeten, zoo konſtig met allerhande kouleuren verziert, dat een konſtſchilder grote moeite zoude vinden, om ze zoo fraai op 't papier of doek te brengen, aangezien de groene, rode, gele en witte verven zodanig gevlamt zyn, dat de ſchakering niet frajer zoude konnen zyn. Ondertuſſchen is haar vleeſch of viſch een weinig taai en zwaar te verteeren, en moet derhalven van de geen die ze eeten willen, met een goed glas wyn begoten en week gemaakt worden.

Schroef-ſlakken zyn twederlei.

Hare hoorntjes zyn ongemeen fraai.

Steenbrazems worden geprezen.

De Steenbrazems zyn zeer treffelyke, ſchone, grote, welſmakende en gezonde viſſchen, die hier dikwils in grote menigte gevangen en tot een redelyken prys verkogt worden. Zy zyn onderſcheidentlyk van gedaante en grootte, maar komen meeſt allen met malkanderen overeen, dat zy als de vloed zich verheft, en de zee oploopt, gaarn de oevers afzakken en zich in de zoete waters ſtorten, een korten tyd aldaar blyven, en het afſtromende watergras vreeten; vervolgens weder van daar verhuizen, en wachten tot dat het water andermaal hoog word. Zy zyn ontrent van gedaante als een karper, behalven dat haar vleeſch veel vaſter, dikker en met weinig of gantſch kleine of gene graten bezet is. Gekookt of gebraden ſchilferen zy als een ſtokviſch, het welk een karper daar en tegen zoo goed niet doed.

De kouleur van dien viſch is heel verſcheidentlyk. Zommige zyn veel fraajer geſpiegelt, als een ſpiegelkarper, zynde de rug bruinachtig, waar van dwarze bruine ſtrepen naar den buik aflopen, en deszelfs gantſch grote en witte ſchobben zeer aardig onderſcheiden. Anderen wederom zyn over den gantſchen rug bruin, en aan den buik aſchgraauw. En eindelyk anderen behouden de vorige tekening, maar zyn breder en korter. Kortom, de veranderingen ontrent dezen viſch zyn veel groter, dan dat zy alle naar waarde duidelyk zouden konnen worden beſchreven. Zy zyn doorgaans anderhalf, twee en drie voet lang, waar uit lichtelyk ſtaat te maken is, dat de kleinſte twee en de grootſte ruim acht pond wegen. Alzoo men dezelve niet by 't gewigt, maar een hele zôo gelyk koopt, zoo kan men ze veel beter koop eeten als vleeſch; om dat het zeer dikwyls gebeurt, dat men de grootſte voor 3 of 4 ſtuivers koopt.

Ik heb zelf eens vier van die viſſchen die zamen 27 pond zwaar waren, voor 15 ſtuivers gekogt, en ze in azyn, peper en zout laten leggen, om dat'er onder de Afrikaanſche viſſchen byna geen word gevonden, die beter daar toe is.

Men kan ze op die wys niet alleen lang bewaren, en naar believen en met goeden ſmaak daar van eeten, maar men kan ook zeer goeden laberdaan daar van maken, en zoo lang bewaren als men wil. Om dezelve verſch te eeten, kookt men den kop en de middelſte ſchyven, en braad den ſtaart op de rooſter, wanneer men met een goede citroen over den viſch uitgedrukt, wel haaſt bevind, dat deze een der lekkerſte viſſchen is.

Een andere zoort van Steenbrazems.

Ik moet hier nog een andere zoort van Steenbrazems niet vergeten, welke de inwoners alhier Stompneuzen noemen. Deze viſch heeft een korte gedrongen kop, en daarbenevens een zodanig gedrongen rondachtig lyf, waar door dezelve van een heel andere gedaante als de vorige is. Zyne grote ſchobben zyn leverkouleur of zwart-blaauw. Hy heeft ronde ſcherpe tanden in den muil, en zeer grote ogen. Deze viſſchen zwemmen niet troupswyze, maar alleen; en word in een net vol met Steenbrazems naauwlyks een, of ten hoogſten twee van deze zoort daar onder gevonden. Hoe raarder zy nogtans zyn, hoe aangenamer haar vleeſch ſmaakt, als het welk in veel hoger achting is, als dat van de vorige Steenbrazems.

Zee-Tongen.

Voor 't overige levert de zee alhier ook de zoogenaamde Solen of Tongen. Zy zyn van een zeer goeden ſmaak, en behoeven de geen die elders gevangen worden niets te wyken, heel plat, en hebben zommigen gantſch gene, en anderen wederom zeer weinig ſchobben. Boven op den rug, daar de ogen ſtaan, zyn zy zwartachtig, en onder aan den buik heel wit, gelyk ook de onderſte vinnen wit en de bovenſte zwartachtig zyn. Haar vleeſch word voor 't beſte van alle viſſchen gehouden, ten dele om dat het zeer gezond is, en een zieke zelfs zoude verquikken; en ten dele ook om dat het heel licht te verteren en byzonder fraai wit is, en daar en boven goed bloed maakt. Zommigen eeten dien viſch niet zoo zeer wegens de byzondere aangenamen ſmaak, maar wyl dezelve den maag verſterken en geen ſlym achterlaten zoude. Ik zelf moet bekennen, dat het vleeſch ongemeen lekker is, en een quade maag, of ſchoon een goede portie tot zich nemende, niet qualyk bekomt.

Tonyn.

De Tonynen heb ik wel in zee veelvoudig en verſcheidemalen gezien, voornamelyk als zy uit het water ſprongen en zoo voort weder duikten, maar nooit zoo dichte by, dat ik hare gedaante duidelyk konde betrachten. Vermids zy daarenboven in de havens alhier niet in lopen, maar veel meer de ope zee beminnen, zoo zal ik van dezelven verder geen gewag maken, door dien ik anders een valſch bericht zoude doen, 't welk tog myn mode niet is; om dat ik van 't geen myne oogen eigentlyk hebben betracht, veel zekerder naricht kan mede delen, dan van 't geen ik maar van verre en ter loops gezien, of ſlechts van horen zeggen heb.

Gelyk ik eindelyk myn Hoofdſtuk met de beſchryving van een viſch, die niet goed was om gegeten te worden, heb begonnen, zoo ben ik van voornemen om het zelve met een zodanigen te beſluiten. Dienvolgens leg ik den Lezer voor 't laatſte nog voor oogen den viſch, door de Latynen *Torpedo*, de Hollanders *Dril-viſch*, en de Duitſchers *Krampf* of *Zitter-viſch* genaamt, welke veelvuldig gevangen word. Dezelve is geen heel grote plat-viſch, maar nogtans rond en als een kogel opgeblazen. Zyne ogen zyn met witte en zwartachtige of bonte kringen omgeven. Boven op den rug is dezelve roodachtig of geelachtig, en aan den buik wit. Voorts is hy breed en opgeblazen,

ein-

eindigende met een vleesigen dunnen ſtaart, naar de wys van alle andere platviſſchen, welke ſtaart een roer van een ſchip niet ongelyk is. Zyne ogen zyn klein, en naar mate van 't lyf wel geſchikt. De klyne muil ſtaat benedewaards byna als een halve maan, waar in hy tanden en daar benevens in plaats van de neus, twee gaten heeft. Men ziet geen kop, hoewel men den zelven openende, herzens in hem vind. De lever is wit en zeer ſubtiel, de gal groot, en de huid van buiten gantſch glad en zonder ſchobben. De grootte is niet veel byzonders, om dat hy dood, naauwlyk een vierden deel pond zwaar is.

Merkwaardige eigenſchap van dien viſch.

Uit alle de beſchryvingen van dien viſch blykt, dat hy de byzondere krachten of eigenſchappen heeft, dat hy den geen, dien hem aanraakt, 't zy met de hand, of met den voet, of maar met een ſtok, dien men in de hand houd, ten eerſten een zodanige beklemtheid aanjaagt, en het hert zodanig doet in de ſchoenen zinken, dat men gelyk ik zelf heb bevonden, niet anders meent, of men zal in een flaauwte vallen, of beroert worden; daarenboven krygt men menigmaal een benaauwde hartklopping, en afgryzelyke pyn in alle de leden, voornamelyk in dat gedeelte, waar mede de aanraking geſchied is. De Viſſchers, welke den zelven in haar net hebben, gaan zeer omzichtig te werk, dat zy hem niet aanraken, maar halen het net liever op het land, nemen de viſſchen daar uit, en keren het als dan om, ten einde zy hem niet te na komen. Deze pyn duurt dikwyls een half uur, waar na zy langzamer hand verdwynt; edog dat zy lang zoude aanhouden, zoo als zommige willen, heb ik niet konnen bevinden, of ſchoon ik meer dan eens de proef daar van genomen heb. Ondertuſſchen geloof ik zeer gaern, dat deze viſch alle anderen welke hem te na komen, krachteloos en onbequaam tot zwemmen maakt, om dat veel andere viſſchen te gelyk met hem gevangen worden. Of echter op het eiland Mauritius zulke Tril of Krampviſſchen zyn, die zich met een Karper laten vergelyken, zoo als de Heer van *Madelslo lib.* 2. *Cap.* 14. beweert, daar aan twyffel ik zeer veel, ten minſten heb ik'er in zodanige grootte nog daar nog elders geen gezien.

De Auteur eindigt de beſchryving der viſſchen.

En dit is, Lezer, het geen ik dienſtig hebbe geoordeelt, om u insgelyks hier van te berichten, hopende dat gy zulks met genoegen zult hebben gelezen, om dat zoo als ik in den beginne heb gezegt, myne mening niet is, om een hiſtorie van de dieren te beſchryven, maar alleenlyk eenvoudig te melden, 't geen ik naar myne geringe kennis daar van bevonden heb. Mogelyk zullen nog wel meer viſſchen, voornamelyk echter moſſelen en ſlakken gevonden worden, welke hier niet geplaatſt zyn; ja my is zelfs bewuſt, dat zommige myne geheugenis ontglipt zyn; des niet tegenſtaande ben ik van gevoelen, dat gy daar mede zult te vrede zyn, wel wetende, dat de kortheid van den tyd my de wydlopige uitvoering belet heeft, en dat men op eenmaal niet alles bedenken of ſchryven kan. In het volgende Hoofdeel zal ik U het beloofden overſchot van de ſlangen en inſecten mededelen, en daar mede dit gantſche dierſche ryk, zoo ver zulks de Kaap van de Goede Hoop betreft, beſluiten.

XIV. HOOFTSTUK.

Waar in het noodwendigste van de Slangen en andere Insecten, welke aan de Kaap de Goede Hoop worden gevonden, na de order van het Alphabet afgehandelt word.

Hoe de Schryver deze Stoffe afhandelen wil. Aspis-Oog of Schiet-slangen, haar onderling onderscheid. Boom slangen Hoe zy de menschen beschadigen Waar toe men de gedode slangen gebruikt. Blinde Slang. Is licht te doden. Een andere zoort van slangen. Dispas *of dorst verwekkende Slangen.* Prester *of brand verwekkende of vierige Slangen. De Schryver heeft een man gezien van zodanige slang gebeten. Een Smid zoekt dien man te redden. Word van den zelven gelukkig genezen. Of God eertyds diergelyke slangen onder de Israëliten heeft gezonden. De Schryver komt zulks geloofslyk voor.* Copra de Capello *of Hair-slang. Slange-stenen zyn goed bevonden tegen gif. De Auteur beschryft een naamloze Slang, aan hem vereert. Een zekere zoort van Huis-slangen. De Schryver verhaalt een geval met diergelyke Huis-slangen. Vader Tacharts bericht van de gehoornde slangen. Kleine zoort van Slangen. De Zee-Floh of Vloo Zee-Luis. Byzondere zoort van lange Wormen. Een byzondere zoort van Water-worm. Nog een zoort van Wormen. Branden in de hand. Water of Zee-paard. Bloed-zuigers. Water-grillen of Zee-krekel. Water-Kefer. Water-muis. Water-slang. Ameizen of Mieren en derzelver zoorten. Byen zyn'er veel aan de Kaap. Waar zy meest nestelen. Hoe men weet waar honing is. Hottentotten zoeken en verkopen den honing. Verscheide zoorten van Byen. De honing der Byen is niet eenerlei. Fliegen of Vliegen hebben verscheide zoorten. Groene zoort van vliegen. Gelyken de Spaansche vliegen. Muggen. Gesteltheid der muggen op Batavia. Waarom zy de vreemdelingen zoo zeer quell.n. De Kaap heeft drie algemene plagen. Voordeel van den wind aan de Kaap. Flöhe of Vlooyen zyn 'er veel aan de Kaap. Aard-vlooyen. Doen grote schade aan de Gewassen. Heuschrecken of Springhanen. Hebben verscheide zoorten. Kefer. Gras- en Paard-Kefer. Byzondere zoort. Goud-kefers worden van de Hottentotten in grote waarde gehouden Gras-groene Kefers. Waar zy zich onthouden. Nog een byzondere zoort. De Europeanen hebben geen luizen. De Vreemdelingen raken dezelve quyt en krygen 'er geen meer. De Hottentotten krielen daar van. Weeg-Luizen. Rupzen zyn aan de Kaap in kouleur en grootte onderscheiden. De Auteur kan ze wegens de menigte niet alle beschryven. Schaben of Motten. Zyn in Afrika zoo wel als in Europa bekent. Kleine Slakken. Weeg-Slakken. Haare grote menigte aan de Kaap. Waar toe ze goed zyn. Scorpioenen zyn'er veel aan de Kaap. Spinnekoppen. Verscheide zoorten. De klynste zoort van Spinnekoppen zyn zeer gevaarlyk. Zulks bewyst de Schryver met een exempel aan een Slaaf Deden ook het vee. Schwaben of Kakkerlakken. Tausend of Duizendbenen. Hebben geen oogen. Zyn zeer vergiftig. Wespen of Horzels. Regen-wormen. Hout-worm. In wat hout zy zyn. Koorn-wormen. Zuigers. Besluit van dit Hoofdstuk.*

Hoe de Schryver deze stoffe afhandelen wil.

HEt geen ik U heb belooft, meen ik nu na te komen, en dat stuk uit het Dierschc Ryk der Natuur, mamelyk de Slangen en overige insecten te beschryven, die op de Kaap de Goede Hoop worden aangetroffen. Vermids echter zodanige dieren van twederhande natuur zyn, en zich ten dele in 't water, en ten dele op 't land onthouden, zoo zal de Lezer niet qualyk duiden, dat ik alvorens met korte woorden van de slangen spreek, en daar na 't water-ongedierte, en eindelyk 't geen op het land word gevonden, naar

naar order van het Alphabet afhandele.

Wat aanbelangt de ſlangen, dezelve worden aan de Kaap in een grote menigte gevonden, en heb ik 'er zeer veel van verſcheide zoorten gezien en gedood. Edog vermids de inwoners alhier in 't algemeen den naam van ſlang zonder verder byvoegzel van een byzonder geſlacht, behalven omtrent eenige kenbare zoorten gebruiken, of liever niet beter weten, om dat zy zich met de benoeming of eigenſchappen van diergelyke ſchadelyke dieren zeer weinig bemoejen, zoo heb ik niet weinig moeiten gehad, om aan dezelve een eigen naam te geven, om dezelve van elkander te onderſcheiden, alzoo ik 'er byna geen kan bedenken, die niet reeds by de oude Schryvers gevonden word.

Aſpis Oog- of Schiet-ſlangen.

Van de Aſpis en Oog-of Schietſlangen dient men te weten, dat de eerſte een zeer brede kop en hals, diepe en ſtompe oogen, en by dezelve twee verheve vleeſchdelen, als een zweer, een hazelnoot groot heeft. Zy is van kouleur aſchgraauw, met rode of gele vlakken, die dikwyls veranderen, en word menigmaal eenige ellen lang. De Schiet-ſlang word wegens haren ſnellen ſchoot of ſprong, Oog of Schiet-ſlang genaamt, aangezien zy veelmaals recht overend gaat zitten, om een ſprong te doen, daar zy meent, of met hare ſnel heen en weer gaande oogen ziet, dat men haar naar het leven ſtaat; zy is met witte vlakken op haren zwarten huid getekent, die als zoo veel oogen zyn. Ondertuſſchen twyffel ik niet, of gy zult reeds van beide deze ſlangen hebben gelezen, maar indien zulks niet geſchied mogt zyn, zoo wys ik u tot *Geſnerus*, *Carton*, *Francius*, en vele andere, by dewelke een omſtandig naricht te vinden is.

Midlerwyl vind ik van deze Schietſlangen niet aangemerkt, dat zy, gelyk ik zeer dikwyls heb gezien, zich oprechtende en op haar ſtaart zittende, nogtans eerſt haren vervolger of ook den geen, welke haar onverhoeds en tegen haar wil te na komt, als waarſchouwt, dat hy op zyne hoede zal zyn, en niets tot haar ſchade doen zal, aangezien zy het hoofd als een kleine kogel opblaaſt, met haar muil geſtadig blaaſt, niet anders als een blaasbalk wind van zich geeft, en alzoo overend haren belediger met vurige oogen door en door kykt, ten einde om te zien van waar zy den aanval te vrezen heeft, en of zy zich alvoren niet zoude konnen wreeken, of de gedreigde doods-ſtraffe ontgaan. Wanneer zy het eerſte niet kan doen, volbrengt zy het laatſte door een ſprong, en begeeft zich ten eerſten uit den weg. Kan men haar echter nader komen, zoo is beſt, dat men haar den rug aan ſtukken ſlaat, om haar het ſpringen en voortkruipen te beletten, waar na men haar zeer gemakkelyk het hoofd inſlaan, en haar aldus om 't leven brengen, en zich voor haren gevaarlyken en dodelyken beet bevryen kan.

Ten einde de Lezer moge zien, dat ik alle ſlangen niet zonder byzondere namen weet te beſchryven, of ſchoon zy my maar na der zelver gedaante aangetoont en afgeſchetſt, ook zommige beſchreven en aangewezen zyn, zoo zal ik van eenige andere gewag maken, en alhier een naricht van de Boom-ſlang mededelen. Zy heeft dien naam bekomen, om dat zy zich gaern by en in de bomen onthoud, alwaar zy zich zoo dik als een vinger twee of drie ellen lang uitſtrekt, als een tak, en den zelven niet zeer ongelyk ſchynt, behalven dat zy geſpikkelt is. Wanneer iemand onder een boom, daar zy in is, gaat, en de bladeren of vruchten beſchouwt, laat zy zich ten eerſten neder, en

Boom-ſlangen.

 byt

byt den kyker onverhoeds, zoo dat hy meer op zyne herstelling en bevryding van het gif, als om den dood van zynen vyand te denken heeft.

Vele van deze slangen, als zy den schadelyken beet hebben gedaan, redden en behouden haar leven, voornamelyk als iemand alleen is, en wandelen gaat; want op die wys hebben zy tyd genoeg, om zich gedurende de afwezenheid van den beledigden van den boom te begeven, en het hazepad te kiezen. Wanneer echter de gequetste met een goeden slangensteen verzien is, of trouwe helpers en vrienden by zich heeft, en derhalven niet behoeft hene te gaan, of anderen derwaards te laten komen, zoo heeft de slang niet anders dan de dood te verwachten, om dat zy zonder gezien te worden, van den boom niet kan komen. Wanneer zy zich nu om den boom slingert, en zich na benede begeeft, zoo heeft men niet veel moeite, om haar dood te slaan, door dien men haar zoo wel met een stok als ander geweer de rest geven kan.

Liefhebbers werpen deze slang niet weg, maar leggen haar, als zy niet zoodanig gequest is, dat zy bloed, of eenige wonde van buiten heeft, in gekamferde brandewyn, en bewaren haar tot een vereering voor goede vrienden in Holland; of smelten het vet, en maken met eenige andere dingen een licht daar van, om allerhande vermaak daar mede te hebben, om dat zy een vertrek daar dit licht brand, vol slangen vertonen, en den onkundigen daar mede een schrik aanjagen.

Blinde slang.

De Blinde slang is een, zelfs op vele plaatzen van Duitschland, wel bekende slang, en is derhalven niet nodig, dat ik zeg, dat zy een zwarte schobachtige, en met vele bruine, witte en rode stipjes bezaaide huid heeft, en dat zy zeer qualyk ziet, om dat haar oogen gantsch klein en zwak zyn. Ondertusschen heb ik veelvoudig bevonden en waargenomen, dat zy zeer licht te doden is, om dat zy doorgaans aan den weg legt, en zich zonder grote moeite doden laat, voornamelyk wyl haar beet zoo gevaarlyk en dodelyk als die van andere slangen niet is.

Is licht te doden.

Hier zyn ook slangen, die een breden hals en een zwartachtigen rug hebben, naauwlyks een el lang en daarenboven zeer vaardig, om iemand een beet toe te brengen, waar door men zwelt en met onophoudelyken dorst geplaagt word. Derhalven word deze zoort van slangen van zommigen *Dispas*, dat is, Dorstverwekkende slangen, en van anderen wegens haar schadelyke verhittende en verterende gif *Prester*, of Vierige slang genaamt. Niet echter, gelyk *Francius in Histor. Animal. pag.* 801. zegt, om dat ze vierig lykt, maar om dat zy een zeer droge natuur bezit, en het bloed van den gebeten mensch zodanig verhit, dat hy daar door t'eenemaal uitteert, en een erbarmlyken dorst uitstaat, die niet te verslaan of te lesschen is.

Een andere zoort van slangen.

Prester of Vierige slang.

Ik heb een man gezien, die van zodanigen slang in de hielen gebeten was, waar van het been zoo gezwind, heftig en vervaarlyk zwol, dat hy bezwaarlyk het naaste huis zoude hebben gekregen, ten ware hy het gif door het styf toehalen van den kouzeband boven de knie, had belet, van hoger te komen. De gequetste quam in een huis, alwaar een smid, genaamt *Mathias Gräff*, uit Pomeren geboortig, woonde, waar van reeds elders gemeld is; ondertusschen zeide hy niet ten eersten, 't geen hem wedervaren was, maar verzocht alleenlyk een teug water. De smid, die hem kon, ontstelde over het dikke been en vraagde hem, hoe hy dat gekregen had? Waar op deze hem het

De Schryver heeft een man gezien, van zodanigen slang gebeten.

het geval verhaalde, en om hulp en water om te drinken, bad. Vermids de ſmid de natuur van deze ſlangen reeds wiſt, weigerde hy hem het water, maar vervaardigde een pleiſter, maakte een opening in 't been, waar uit een menigte geel water liep, en ſloeg de pleiſter daar om, met belofte van hem te genezen, als hy zich maar een quartier uurs van het drinken onthouden konde.

Word gelukkig genezen.

Wilde deze arme man, die van het ſnyden in zyn voet heel weinig gevoel had, geholpen wezen, zoo moeſt hy zoo lang dorſt lyden, terwyl de ſmid moeite genoeg had, om den kouzeband boven de knie los te maken; waar na hy de pleiſter nog eens van de wonde lichte, ten einde nog meer water daar uit zoude lopen. Daar door ſlonk het gezwel, en de man wierd uit doods gevaar gered, en naar verloop van eenigen tyd gelukkig genezen. Of ſchoon de dorſt na een quartier uurs nog niet t' eenemaal over was, was dezelve nogtans in zoo verre verlicht, dat hy een weinig feller als natuurlyk was, ook kort daar na volkomen weg bleef, en dragelyk begon te worden.

Of God eertyds diergelyke ſlangen onder de Iſraëliten heeft gezonden.

Vele van de gene, die deze dieren hebben beſchreven, daar onder *Geſnerus* en uit hem *Carron* in zyn Slang-boek *pag.* 34. b. zoo als ook *Francius Hiſt. animal. pag.* 801 zyn van gevoelen, dat de ſlangen van dezelve zoort zyn geweeſt, welke God in de Arabiſche woeſtyne onder de kinderen Iſraëls heeft gezonden, ziet Num. XXI. 6. vergeleke met Deut. VIII. 15. Tot meerder bewys halen zy aan, dat *Junius* en *Tremellius* in hare vertaling uitdrukkelyk den naam Preſter gebruiken, daar door onfeilbaar te kennen te geven, dat op gemelde plaats van *Numeri* deze vierige ſlangen moeten worden verſtaan. Daarenboven ſchynt de werking van deze bytende ſlangen met dat geſlacht in alle delen overeen te komen. Derhalven dunkt my ook dat het diergelyke ſlangen moeten zyn geweeſt, die zulk een grote ſlachting onder de kinderen Iſraëls aangerecht hebben.

Den Schryver komt zulks geloofflyk voor.

Cobra de Capello of Hair-ſlangen.

Behalven deze Brand of Dorſtverwekkende ſlangen vind men een andere zoort, welke hare benoeming den Portugeezen heeft te danken; als die zonder twyffel wegens hare Goud-kouleur *Cobra de Capello*, dat is, gelyk het zommigen vertalen, Hair-ſlangen genaamt word. Zy is naauwlyks een vinger dik en ontrent een el lang. Van Kouleur zoo als gemeld, goud-geel, en word voor een der vergiftigſte ſlangen gehouden. Door deszelfs beet heeft het menſchelyke leven wel haaſt een einde, ten ware de gebete van een goeden ſlang-ſteen of ander dienſtig tegengif verzien is. Zommigen beweren, dat deze ſlangen een ſteen in 't hoofd hebben, die tegen het byten van haar en andere ſlangen zeer heilzaam is, en de menſchen, die anders binnen den tyd van twee uuren moeten ſterven, in 't leven behoud, als zy hem daar tegen gebruiken. Ondertuſſchen kan ik niet zeggen, dat ik'er een van dezelve gezien of gevonden heb, of ſchoon ik veel van die ſlangen gezocht en doodgeſlagen heb; mogelyk dat dezelve in andere landen een ſteen in 't hoofd hebben, 't welk licht te geloven is, of dat zy dien ſteen maar op zekere tyden als de kreeften hare ſteenen of kreeft-oogen hebben.

Daar zyn my wel ſlang-ſtenen bekent, hebbe dezelve niet alleen veelmaals gezien, maar hare werking bygewoont. Onder anderen wierd een zeker kind van iets geſtoken of gebeten, waar door de arm heel vierig wierd, en heftig zwol, zoo dat het arme kind grote pyn uitſtond. Door dien men niet wiſt, of het van een ſlang of een ſcorpioen of eenig ander vergiftig

giftig dier gestoken of gebeten was, kon men niet ten eersten goed vinden, om een diergelyken slang-steen te gebruiken, tot dat men verder raad gevraagt had. Zoo dra naderhand de steen daar op wierd gelegt, hield hy niet alleen op 't zelve moment vast, maar viel'er niet eer af, dan na dat hy vol gif was; edog in melk gelegt, liet hy het ingezoge gif wederom varen, zoo dat de melk daar door geelachtig en de steen wederom op de oude plaats gezet wierd, alwaar hy wederom bleef hangen, zoo lang als'er nog eenigzins gif in den arm van het kind was.

Slang-stenen zyn goed tegen gif.

Edog deze slang-stenen zyn gene natuurlyke en uit de slangen genome stenen, maar worden door de Indiaansche *Braminen* of *Brachmanni* door konst vervaardigt; zy zyn in 't midden witachtig en rondom hemel of zee-blaauw, en hebben de gedaante van een Linze, of om beter te zeggen, van een zee-boon. Men zegt, dat zy de rechte slang-steenen stampen, eenige stukken van het slangenhoofd, een weinig van 't hert, lever en de tanden daar onder doen, en met een zekere medecinale aarde, of wel met het bekende en beroemde slange-hout mengen; waar van wydlopiger *Francisci* in zynen Oost en West-Indischen Lust-Gaarden *pag.* 703. *seq.* kan nagelezen worden; uit welke mixtuur zy daar na de gemelde slang-stenen vervaardigen. Of die mening zeker is, zulks zal niemand licht van hen gewaar worden, of schoon men nog zoo veel geld voor dit geheim geven wilde. Ondertusschen is derzelver kracht onvergelyklyk, en verdiende wel, dat die konst aan de Christenen ook bekent was.

De Auteur beschryft een naamloze slang, aan hem vereert.

Voor 't overige ken ik nog een slang, die naauwlyks een halve el lang en een vinger dik is. Zy is over den heelen rug schoon rood, met witte en bruine vlakken, en heeft een heel witachtig hoofd. Ik heb'er een dode van een goed vriend vereert gekregen, die ik in gecamferde brandewyn gelegt, en daar na weder weg gegeven heb. Wat naam die slang, wyl ik ze niet levend heb gezien toekome, of zy ook zoo als lichtelyk is te vermoeden, dodelyke vergiftige beeten doe, en wat verder hare eigenschappen mogen zyn, daar van kan ik niets zeggen, om dat uit de vertelling van anderen, de zekere waarheid niet altyd kan worden gemeld.

Een zekere zoort huis-slangen.

Daarbenevens weet ik ook, dat 'er een zekere zoort van huis-slangen is, die wit over het heele lyf, en ontrent een kinder arm dik, maar wel driemaal zoo lang zyn. Deze huis-slangen of schoon zy in 't bed kruipen, en by de menschen slapen, doen geen quaad, zelfs niet, als zy in 't naauw zyn. Byaldien men ze echter grypen wil, laten zy zich niet houden, maar vluchten weg, en komen den volgenden nacht weder. Als men ze toornig maakt, byten zy, dog haar beet is niet schadelyk. En heeft myne waardin Johanna Rosendaal my dikwyls verhaalt, dat in hare jonge jaren en toen zy in haar ouders huis was, alle nachten een slang by haar te bed quam, welke haar nooit iets had gedaan, behalven als zy haar met de voeten te hard stiet, wanneer zy gebeten en eenige pyn veroorzaakt had, zonder echter dat het haar ooit eenig quaad had gedaan; en wanneer zy dezelve wilde vangen, om haar vader de waarheid te betonen, was dezelve door hare handen geglipt en hene gegaan, de volgende nacht echter wederom gekomen, en by haar gaan leggen. Daar by voegende, dat zy ys-koud was geweest, zoo als alle andere slangen plegen te zyn; en dat men dezelve wanneer haar vader het huis had laten afbreken, in de oude muur had gevonden, en dat ze wit en ruim twee ellen lang was. Van een zodanige witte slang bezit een

De Schryver verhaalt een geval met een diergelyke huis-slang.

een zekere goede vriend een beentje, 't welk op haar hoofd gestaan had, en die door een Molenaar in de Harts by Elbingrode doodgeslagen was. Heer *Aextelmeir in idea Harmonicæ Corasp. f. c. I. pag.* 144. 145. houd dat gewas voor de slange-kroon.

Vader Tacharts bericht, van gehoornde slangen.

Vader Tachart bericht in zyne Siamsche Reis pag. 111., dat alhier ook gehoornde slangen zyn, die *Cerafter* genaamt worden. Wat my aanbelangt, ik weet niet, of deze zoort van slangen werkelyk alhier word gevonden, dan of de inwoners den gemelden Vader iets op den mouw hebben gespelt. Ondertusschen ben ik verzekert, dat ik diergelyke slangen nooit heb gezien, of schoon ik grote moeite genomen, en een beloning belooft heb, aan den geen, die my 'er een zoude tonen; des niet tegenstaande heeft men my ook voor de waarheid gezegt, dat 'er diergelyke slangen zyn, derhalven moet ik met andere menschen oogen de zaak voor geschied aannemen, zonder echter dat ik van voornemen ben, om ze iemand voor een onomstotelyke waarheid op te dringen. Eene hoorn van een zodanige slang is by een zekeren voornamen Arts te zien. Dezelve is van kouleur als gepolyst elpenbeen, en ontrent zoo groot, als in de hier nevens gaande Figuur aangewezen word. Van de bovengemelde Hoornslangen schryft de Heer *Seyfried in medulla mirabilium Naturæ pag.* 667. uit *Erasmus Francisci* Amerikaanschen Bloemen-bosch, dat zy ontrent Mexico 19 tot 20 voet lang, en zoo dik als een mensch zyn te vinden; die slangen zouden *Macacoath*, dat is Hert-slangen, genaamt worden, om dat haar hoofd met dat van een hert overeenkomt, en oud zynde hoornen krygt.

En wat zal ik nog van zoo veel andere zoorten van slangen, welke men alhier alomme in een grote overvloed vind, zeggen, daar hare byzondere namen my onbekent zyn? De gene welke ik eeniger maten heb gekent, heb ik na elkanderen beschreven, en het zal genoeg zyn, als ik alleenlyk maar van de andere ter loops zeg, dat zy deels in de steen-reten, deels in het vrye veld, en voornamelyk op een zandtachtigen grond, of ook wel langs de wegen zich onthouden en wonen. Ondertusschen word 'er nog een gantsch kleine zoort gevonden, die zwart is, en zich in de Rietdakken onthoud, hare eieren daar in legt, en uitbroeid, daar toch de ouden niet veel dikker als een penne-schacht, en naauwelyks een vinger lang zyn; gelyk dan ook de eieren naauwelyks zoo groot zyn als een erwt, welke ik dikwyls met my heb genomen, zonder echter dat ik wist, wat ik daar mede doen zoude.

Kleine zoort van slangen.

Jegenswoordig wil ik my van de slangen tot het water-ongedierte keren, en uit het zelve de aan my bekentste kortelyk verhalen en beschryven, ten einde ook in dit stuk myne beloften na te komen of stand te doen. Vermids echter eenige van dezelve zich in zee, andere wederom in de zoete en vlietende waters, alleen onthouden, zoo zal het nodig zyn, om van beide zoorten byzonder te handelen, terwyl ik als vooruit zeg, dat ik niet alle, maar de zeldzaamste uit dezelve beschryven wil.

Zee-vloo.

Onder dezelve is mynes bedunkens de Zee-vloo te rekenen. die niet zoo zeer een vloo gelykt, als wel een kreeftje, of een gantsche kleine garneel. Zy is van buiten met een eenigzins harde huid of bast by wyze van een garneel overtrokken, zet zyne pooten zelden ver van malkanderen, maar haalt die altyd in, en doet daar mede op het water een sprong, ontrent als een aard-vloo. Dezelve verbergt zich ook wel gantsch onder

 water

water, en kruipt langs den grond alwaar men hem niet licht van een jong kreeftje kan onderfcheiden, ten ware men geftoken werde, en men bemerke, dat het geen kreeft zy; gelyk hy dan ook met zyn fteken de viffchen in 't water erbarmlyk kan plagen, en dezelven zoo lang heen en weer jagen, tot dat zy na veel draajens op het zand en aan de ftenen van hem ontflagen worden.

Zee-luis. Van gelyke gefteltheid is de Zee-luis, die in een harde huid zit, en een paard-kefer niet heel ongelyk is. Zy onthoud zich altyd onder water, en blyft aldaar aan de viffchen hangen, welken zy jammerlyk quelt, en zoo lang aan dezelven zuigt, tot dat zy dezelven gantfch uitgezogen en dood gemartelt heeft. Zy is eenigzins breedt, maar echter nog veel langer, en heeft veel benen, aan de welke louter kromme haakjes als klaauwen zich bevinden, waar mede zy zich aan de viffchen vaft maakt, tot dat zy met den muil recht in den vifch is.

Byzondere zoort lange wormen. Aan de oevers van de zee vind men in 't zandt een worm, menigmaal ellen lang, ontrent als de gene, die wel van kinderen komen. Deze wormen begeven zich veelmaals gantfch in zee, en zoeken aldaar haar voedzel. Wanneer echter onftuimige baren opkomen, welke haar met het zandt weder op het land werpen, begeven zy zich nogtans daar na weder zoo voort derwaards, en verbergen zich voor de menfchen. Derhalven ziet men ze zelden, ten ware men om andere oorzaken het zandt van den oever opfcharrelt, en haar uitgraaft, als wanneer men 'er dikwyls vind, die een en ook wel twee ellen lang zyn.

Een byzondere water-worm. In zee zelf zyn nog verfcheide andere zoorten van wormen, die men bezwaarlyk anders als by 't afiopen van 't water te zien bekomt, ten ware men duiken en nat worden wil. Onder deze is 'er eene welke lykt oogen nog muil te hebben, om dat dezelve aan beide enden eenigzins fpits toeloopt, en in 't midden veel breder is. Hy heeft aan beide zyden groenachtihe hairen, en op den rug verheve delen, als wratten. Met een vinger, ftok of iets anders aangeraakt, krinkelt hy, en zwelt hoog op, zoo als hier boven van den Opblazer gezegt is.

Voorts vind men alomme aan de klippen een andere zoort van rode wormen, een aard-duizendbeen, waar van hier na zal worden gemeld, of den groote Rupzen in de kool en moeftuinen, die hairig fchynen, zeer gelyk, behalven dat zy in zee langer en groter zyn. Als men ze in de hand neemt, veroorzaken zy een brand, als of men van barnnetels geftoken was, edog daar op fpuwende, berften zy, en geven een elendigen ftank van zich. Nog een zoort van wormen.

Eindelyk vind men nog een worm, die echter geen gedaante van een worm heeft, maar eerder een paard-gelykt, en derhalven ook zee-paard zoude konnen worden genaamt, alzoo het hoofd, hals, muil en borft met een land-paard gantfchelyk overeen komt; terwyl het achterfte deel of de ftaart een andere gedaante heeft, en fpits toeloopt. Zee-paard.

Dit Zee-paard is naauwlyks een fpan lang, en een duim dik, op den rug geelbruin, en aan den buik wit. De rug en buik zyn niet rond, maar eenigzins vlak als geribt, byna als zommige gedroogde platviffchen, of als een graauwe worm, die zoo geribt fchynt, als of hy uit zoo vele leden te zamen gevoegt was. Ik heb'er nooit een levend gezien, maar zeer veel doden, die van de baren op ftrand geworpen waren, welke ik ook met my na huis genomen, en bewaart heb, tot dat 'er een ander liefhebber quam, die

die ze my weder uit myn Kabinet praatte.

Bloedzuigers.

De insecten, welke zich in de zoete en vlietende waters onthouden, zyn meest reeds in Europa zoo bekent, dat zy naauwlyks noemens waardig zyn. Want het geen ik van de Bloedzuigers kan zeggen, weten zelfs de quakzalvers reeds, ten ware zake, dat zy een liefhebbery in de kouleur wilden zoeken, die van velen hier donker-rood is, met zwarte stipjes bezet.

Water-krekers.

Aldus is het ook ontrent de Water-krekers gelegen, die op de zoete en vlietende waters gezien en gevonden worden, gelyk niet minder met de Water-kefers, welke ook onder water duiken, naar believen, in de lucht zich begeven, en een tyd lang zich met vliegen verlustigen. Van de Water-muis is my zoo veel bewust, dat deze dieren, byaldien zy niet t'eenemaal onbekent zyn, nogtans alhier wonder zelden gezien worden, en weet ik my niet te binnen te brengen, dat ik van iemand heb gehoort, dat hy dezelve heeft gezien, veel min kan ik met waarheid zeggen, dat ik ooit dat geluk gehad heb.

Water-kefers.

Water-muizen.

Water-slangen.

Daar en tegen vind men hier verscheide zoorten van Waterslangen, van dewelke men niet overal onbeschadigt blyven kan. Ik heb eens een kleine maar oprechte water-slang in het warme bad alhier gezien, terwyl ik juist daar in zat, en myne reisgenoten rondom stonden, en dezelve bekeken. Zy was naauwlyks een span lang, en een zwane pen dik; bruin groen van kouleur, en zwom rondom myn lyf, dog bleef altyd ontrent een halve voet van my af. Vermids zy my niet verder naderde, heb ik dat aardig dier niets willen doen of doen laten, maar het zelve de vryheid vergunt, om zich nevens my te baden, tot dat het eindelyk in de naaste kruiden kroop, en zich aan 't oog ontrukte.

Door dien nu aldus van de water-insecten verder niets is te berichten, en ik niet van voornemen ben, om u op opgewarmde kost t'onthalen, zoo is nu het laatste stuk nog overig, namelyk om na dusdanige order van het ongedierte, nog een weinig by te voegen van de insecten, die zich op de aarde onthouden of in de lucht vliegen. Onder deze vind men het geslacht der Mieren, 't welk hier byzonder verscheelt. Want men vind eenige, die de Europeaansche heel gelyk zyn, en wel in zodanige menigte, dat men menigmaal heele dallen met louter mier-hopen gevult ziet. Daar en tegen zyn'er andere, die in de kouleur en overige gedaante van het lyf wel met de Europeaansche overeenkomen, maar nogtans veel groter zyn, en ook groter hopen by malkanderen dragen.

Mieren en derzelver zoorten.

Wederom worden'er andere gevonden, die rode hoofden, bruine ruggen, aschgraauwe buiken en poten hebben, en de voorgaande zoort nog in grootte overtreffen, om dat zy ruim een duim breed en daarenboven zoo buigzaam zyn, dat men zich billyk verwonderen moet, hoedanig zy haar breed achterlyf voortslepen, en haar voedzel daarenboven zoo vaardig, yverig en naarstig wegdragen konnen. Nog andere vind men, welke behalven de bovengemelde rode kouleur vleugels hebben, en zich in tyd van nood met vliegen redden konnen. Deze hebben wel onder alle de grootste hopen aarde, waar onder zy wonen, ook zoo naarstig en in zulke menigte uitkomen, dat men met verwondering aangedaan is. Van deze voornamelyk, en in tyd van nood ook van de andere nemen de Hottentotten de hopen, om potten van te maken, als welke zeer vet, en zoo bequaam tot potaarde of ook om te bakken, als eenige andere zyn kan. Derhalven zyn hare potten ook veel sterker als

als alle andere van Europeaanſche pottebakkers, of ſchoon van binnen nog van buiten verglaaſt, gelyk te zyner tyd daar van meer naricht zal gegeven worden.

Over de ſchade, welke deze dieren, die hier in zoo grote menigte worden aangetroffen, aan de aard of andere vruchten zoude konnen veroorzaken, heeft men geen zonderlinge rede, om te klagen, aangezien ik niet weet, ooit diergelyke Mierhopen in koorn, tuin, en wyn-landen, gezien te hebben, of ſchoon 'er voorheen veel in geweeſt zyn. Ik weet ook niet, dat zy ooit uit deze velden haar voedzel gehaalt hebben. Ondertuſſchen zoude men wel konnen zeggen, dat zy zeer dikwyls, gelyk ik zelf veelmaals heb gezien, aan de vyge en andere, voornamelyk Limoene en citroene-bomen komen, ook op en af kruipen, en de bomen zodanig bederven, dat hare vruchten met vele zwarte vlakken als of het aan 't zap ſcheelde, groot en ryp worden. Edog men weet reeds raad genoeg, om ze daar van af te houden, zoo als ik licht zoude konnen ſpecificeren, als het hier myn werk was, en de tyd zulks toeliet.

Byen zyn 'er veel aan de Kaap.

Aan Byen hebben wy hier ook geen gebrek, of ſchoon niemand byna de moeite neemt, om dezelve in korven te bewaren, en van haar voordeel te genieten; gelyk ik met waarheid kan zeggen, dat in dit gantſche land, waar in zoo veel Europeanen wonen, naauwlyks tien worden aangetroffen, die Byekorven en 2 of ten hoogſten 3 daar van bezitten. Want zy neſtelen doorgaans in ſteenklippen of holle bomen, alwaar men haar zoo licht niet met rook of iets anders kan meeſter worden, maar geduld nemen moet, tot dat de doordringende zonnehitte hare neſten ontdekt. Om dien tyd die doorgaans in November begint, en tot February duurt, ſmelt de honing, en loopt helder en klaar door de reten.

Hoe men weet waar honing is.

Zoo dra de Hottentotten zulks zien, halen zy hem zelfs met levensgevaar, waar na zy denzelven aan de Europeanen tegen tabak en brandewyn ruilen, waar van insgelyks in 't toekomende meer volgen zal.

Hottentotten zoeken en verkopen den honing.

Deze Byen, of ſchoon zy de uiterlyke gedaante en kouleur der Europeaanſche Byen hebben, zyn echter allen niet van eenerhande zoort, en worden 'er eenigen gevonden, welker zwarmen zich vangen, in korven zetten, en daar in bewaren laten; waarentegen 'er anderen zyn, die op dezelve wys gevangen, ten eerſten wederom hare vryheid in 't open veld zoeken; en nog anderen, die zich gantſch niet vangen en in korven zetten laten, maar den geen welke hen wat te dicht komt, door haar pynverwekkende ſteken wel haaſt den weg wyzen, en noodzaken, om haar ongemoeit te laten. Haar honing is ook niet van eenerlei ſmaak en deugd, aangezien de genen, welken in het vrye velde heen en weer vliegen, en uit allerhande wilde bomen haar honing zuigen, veel aangenamer, zoeter en ſmakelyker honing vergaderen, als die welke zich geſtadig in de korven onthouden. Men kan hier van zeer licht de proef nemen, als men den honing, dien men uit de korven haalt, houd tegen den geen, dien de Hottentotten te koop brengen. Ondertuſſchen moet men den honing alvorens reinigen, voornamelyk den laatſten, die veel onſmakelyker lykt, om dat de Hottentotten denzelven in ruige leere zakken plegen te vergaderen, en aldus vol hairen is.

Verſcheide zoorten van Byen.

De honing der Byen is niet eenerlei.

Ik ga voorbedachtelyk nog vele andere zeldzaamheden met ſtilzwygen verby, die by deze Byen zouden waargenomen konnen worden, enkelyk om my maar

De Vliegen hebben verſcheide zoorten.

maar niet te lang op te houden. Van de Vliegen moet ik berichten, dat 'er van dezelven hier ook verscheide zoorten zyn, waar van ik de voornaamste maar zal aanhalen. Namelyk hier worden gantsch kleine vliegen gevonden, welken de gantsche lucht overal vervullen, en byna als stofjes in 't schynzel der zonne zweven. Deze plagen de menschen niet zoo zeer met steken, als wel door haar vliegen, om dat zy doorgaans trachten, om in de oogen te komen.

Voorts vind men alhier vliegen, die de Europeaanschen in alles gelyk zyn, behalven dat zy meer in de vrye lucht en de anderen in de huizen zich onthouden, aangezien het bekent is, dat de laatsten haar verblyf gaarn in keukens, kamers en stallen houden, waar van 'er hier geen te zien zyn. Verder swermt hier ook een zoort van vliegen in de lucht, die veel groter, als de voorgaande, en bruin van kouleur zyn, en menschen en vee met steken elendig afmatten. Men noemt dezelven *Blinde Vliegen*, om dat zy maar blind toevallen, en niets verschonen, daar zy komen zitten. En is men derhalven genoodzaakt, om over land reizende, zich tegen dezelven te wapenen, en alle uiterlyke delen, als handen, benen en het aangezicht wel te bewaren. Zulks geschied aan de handen, met dunne leere handschoenen, aan de benen, met het aantrekken van lichte stevels, of een paar kouzen zonder voeten, los over de andere, ten einde zy niet daar door konnen steken; terwyl het aangezicht met floers bedekt word, om daar door te konnen zien, en zich te gelyk voor dien geslagen vyandt te beschermen.

Groene vliegen gelyken de spaansche vliegen.

Men vind echter aan de Kaap de Goede Hoop niet alleen deze drie zoorten van vliegen, maar ook nog een groenachtige zoort, die niet zoo groot is, als de laatste of blinde zoort, en ook niet zoo klein als de anderen, welke de Europeaansche gelyk zyn, maar een middelzoort verstrekken konnen. Zy hebben dezelve natuur als de spaansche vliegen, en trekken met haar muil zoo sterk, dat zy als men haar niet wegjaagt of dood, zoo wel als de spaansche vliegen blazen veroorzaken. Om diezelve rede worden zy ook van de Barbiers en anderen gevangen, om ze in tyd van nood in plaats van spaansche vliegen te gebruiken, gelyk zelfs om myne oogen van dezelve verscheide blazen getrokken zyn.

Muggen.

Ik zal eindelyk niet qualyk doen, als ik de reeds genoegzaam bekende muggen, ook onder het Vliegen-geslacht tel, om dat zy in alle delen daar onder konnen gerekent worden. Dit hoewel kleine en met een gantsch hard lyf begaafde beestje is hier veel heftiger als in Europa, en na menschenbloed begeriger, om dat het den menschen zelfs by nacht niet slapen en de rust nemen laat, maar hen zodanig steekt, dat zy 's morgens zeer pynlyke peukels dragen moeten. Ondertusschen zyn dezelve hier zoo lastig en boosaardig niet, als wel op andere plaatzen in Oost-Indien, voornamelyk te Batavia, alwaar zy de vreemdelingen of eerst aankomende jammerlyk havenen, terwyl zy anderen, die reeds lang aldaar hebben gewoont, ongemoeit laten slapen.

Van de gesteltheid der Muggen te Batavia.

Ik ben altyd van gevoelen geweest, dat het bloed der vreemdelingen of daar eerst aan land stappende krachtiger, voedzamer, en aangenamer van smaak moest zyn, als dat der geenen, die reeds lange jaren daar gelegen of gewoont hebben, vermids de zelven de meeste krachten, die het bloed sterk en beweeglyk behoorden te maken door het heftig en gestadig sweeten verloren

Waarom zy de vreemdelingen zoo zeer quellen.

hebben,

hebben, en om dieswille zelfs zwak en afgemat ſchynen, zo dat de meeſten, voornamelyk de vrouwsperzonen met hangende armen en ſlepende lenden gaan, dat men zomtyds zoude denken, dat haar wat anders ſcheelde. Of dit gevoelen echter by een iegelyk plaats zal vinden, of de goedkeuring verdient, zulks laat ik aan uw verſtandig oordeel over.

De Kaap heeft drie algemene plagen.

Hier door word aldus het ſpreekwoord, 't welk men alhier doorgaans hoort, eeniger maten waargemaakt, namelyk dat de Kaap drie algemene plagen heeft, te weten, de Vloojen, de Vliegen, en den Wind, welke als zy 'er niet waren, deze plaats een der gelukkigſte heten konde. Wat de Vloojen aanbelangt, dezelve zyn, zoo als ik zoo voort zal aantonen, in even zodanige menigte als de vliegen; en van den wind is reeds in myne voorgaande geſproken, en zal daar van in 't vervolg nog verder worden gehandelt.

Voordeel van den wind aan de Kaap.

Ondertuſſchen is het goed, dat altyd de eene plaag den anderen vernielt en te niet maakt, aangezien de wind, als hy na zyne gewoonte inbreekt, en zich horen laat, alle vliegen, muggen, en ander diergelyk geſpuis met zich neemt, en weg veegt, zoo dat men als dan ontrent dezelven gantſch wel en zeker reizen kan. Veroorzaakt dezelve grote ſchade aan de vruchten, zoo verſchaft hy nogtans daar in eene reinheid, ja zuivert de gantſche lucht en maakt dezen oord zoo gezond, dat van geen aanſtekende ziekte alhier gehoort word.

Vloojen zyn 'er veel aan de Kaap.

Van de vloojen zyn wel zoo velerhande zoorten niet als van de vliegen, nogtans zullen de laatſten de eerſten in de menigte niet veel overtreffen, om dat men ze overal in 't land vind, voornamelyk daar het vee zich legert, en zoo wel by dag ruſt, als by nacht bewaart word. Vermids 'er nu van het zelve een tamelyk getal is, zoo als uit een van myne vorige Hoofdſtukken als nog bekent zal zyn, zoo is licht te vermoeden, dat ook op diergelyke plaatzen veel vloojen zyn moeten.

Ondertuſſchen vind men niet alleen op deze plaatzen vloojen genoeg, maar ook daar de kralen van de Hottentotten ſtaan of geſtaan hebben, aangezien die morſſige menſchen, door haare vuile wys van leven haare woonplaats zodanig verontreinigen, dat diergelyk ongedierte daar uit groejen en te voorſchyn komen moet. Derhalven konnen zy ook in den drogen of zomertyd, als zy niet wegtrekken, gelyk hare gewoonte is, en wegens de goede weydens voor het vee, eenigen tyd op een plaats verblyven, nogtans niet wel langer als 14 dagen hare opgeſlage woningen ſtaan laten, of zy worden ten eerſten van de vloojen genoodzaakt, af te breken, en ten minſten eenige ſchreden ver van daar te vertrekken.

Daar is ook een zeker ongedierte, dat in de putten, ſtilſtaande of ſtinkende waters zich onthoud, en een vloo byna gelyk is, en even zodanige ſprongen doet. Wanneer iemand blootsvoets in 't water komt, zoo vreet hy zich zodanig in den huid, dat men grote moeite heeft, om het weder daar uit te krygen, weshalven deze zoort van vloojen nog ſchadelyker en gevaarlyker is, als de voorgaande, om dat de eerſten de menſchen maar van buiten plagen, ſteken en der zelver bloed zuigen; en dezen daarentegen zich zelfs in de huid neſtelen, en aldaar hare beſtendige woning zoeken te maken, terwyl zy daarenboven niet dan met de grootſte pyn verdreven en uitgeroeit konnen worden.

Aard-vloo doet grote ſchade aan de gewaſſen.

Ook vind men nog een ongedierte, dat met de vloojen eenige gelykenis heeft, en derhalven van de inwoners alhier Aard-vloo genaamt word. Deze onthoud zich

door-

doorgaans in de tuinen en velden, alwaar hy het zaad en jong uitſpruitende planten of groen af eet, heele bedden zoo kaal maakt, dat men naauwlyks kan zien, dat 'er iets op gezaaït geweeſt is; waar door de vruchten menigmaal bederven, of ten minſten veel langer achter blyven, dan byaldien de bladen niet afgevreeten waren. Ten einde nogtans aan deze dieren de bovenhuid niet gelaten werde, zoo bedienen de inwoners alhier, zoo dra zy dezelven merken, zich van een zeker middel, waar door zy of ſterven, of het hazepad kiezen, en de planten ongemoeit laten; welk middel echter hier in te laſſen, nog tyd nog plaats vind, en derhalven tot een nader gelegenheid moet worden uitgeſtelt.

Springhanen hebben verſcheide zoorten.

De aardvloojen worden in gulzigheid op de hielen nagevolgt, door de ſpring hanen, van dewelken reeds uit de ondervinding genoeg bekent is, dat zy nog gras nog loof plegen te verſchonen. Dezelven zyn al wederom niet van eenerhande zoort en geſteldheid, aangezien zy zoo wel ten opzicht van de grootte, als ten aanzien van hare uiterlyke tekening of kouleur verſchelen, en in zeer veel geſlachten konden verdeelt worden; edog ik zal kortheidshalve maar van eenigen de beſchryving alhier doen.

Namelyk daar zyn Springhanen, welke gantſch klein zyn en blyven, zoo lang als hare tyd is, om te woeden, die echter meeſt den gantſchen zomer duurt. Zy zyn op den rug bruin geverft; hebben bleek-groene vleugels, en aſchgraauwe poten. In den voortyd onthouden zy zich meeſt in de kool-en koorn-velden, welker planten zy door byten, ook wel gantſch op vreeten, ten ware men met een water, waar in tabak gekookt is, de zoete ſpys bitter maakt, en haar doet verhuizen, en noodzaakt, om in weydens zich met gras te behelpen. In den zomer begeven zy zich op de bomen en in de wynſtokken, en zoeken aldaar om van te leven.

Daarentegen zyn'er anderen, die veel groter zyn, en met de Europeaanſchen volkomen overeenkomen; en wederom anderen, die gras-groen zyn, behalven dat zy over den rug en op de vleugels met eenige goud-gele ſtrepen overtrokken ſchynen. Dezen zyn ruim zoo groot als de Europeaanſchen, leven van de bladeren der bomen, en van de jonge keukekruiden. Zy zyn in de Wynſtokken ook menigvuldig, welker bladeren byzonder na haar ſmaak moeten zyn, om dat zy dezelven als loutere vergietteſten vertonen.

Eindelyk vind men nog een zoort van ſpringhanen, van dezelve grootte, die echter een rode kop en donker-rode vleugels, voorts een aſchgraauwen rug, en rode, ſterke en tot ſpringen of huppelen gantſch bequame poten heeft, en aan den buik zilververwig is. Deze zoort is de laatſte, om dat zy eerſt word gezien, als alle de anderen reeds gedaan hebben, maar daarentegen de ſchadelykſte, naar dien zy by regimenten op de bomen rukken of de landeryen beſtormen, en zoo lang op hare poſten blyven, tot dat zy uit gebrek van levensmiddelen genoodzaakt zyn, om den marſch te ſlaan.

Het zoude my niet zwaar vallen, om nog meer zoorten op te noemen, maar het geduld van den Lezer te misbruiken, is tegen myne natuurlyke inborſt, behalven dat de tyd my ook zoude te kort vallen. Ik ga derhalven als nu over tot de kefers, welken even zoo veranderlyk zyn als de ſpringhanen, of ſchoon zy allen eenerhande natuur en begeerte hebben. Van de zoorten, die met de Europeaanſchen overeenkomen, te weten, van de gras, paard en andere kefers, wil ik gantſch niet melden,

Kefers.

melden, ten einde om de tyd en het papier te ſparen. Daarenboven zal niet nodig zyn, om van de zoogenaamde goud-kefers veel woorden te maken, om dat de kinderen zelfs in Europa dezelven na lopen, vangen, en daar mede ſpelen, als de katten met de muizen; maar alleenlyk zeggen, dat hier een zekere zoort van die kefers is, welkers rug en hoofd gantſch goud-geel, de buik donker-groen en de poten licht-graauw zyn, en daarenboven twee dunne horentjes hebben. Deze kevers zyn by de Hottentotten in grote eer, en worden ſchier van dezelven aangebeden, gelyk te zyner tyd uitvoerlyker zal aangetoont worden.

Goud-kefers.

Worden van de Hottentotten in grote waarde gehouden.

Behalven deze als nu gemelde zoorten vind men ook gras-groene kevers, welker vleugels als met zilverdraad doorwrocht ſchynen. Zy zyn groter als een goud-kever, maar niet met een zodanige harde huid overtrokken. Dezelve onthouden zich doorgaans in ſtruiken of bomen, zoo dat ik acht, dat hare groene kouleur van derzelver bladeren komt, om dat dezelven byna hare eenige en beste ſpys zyn, gelyk zy dan zeer gaarn in Limoen of Citroen-bomen zitten, voornamelyk als dezelven in den bloei ſtaan, of veel jonge ſchoten en nieuwe bladeren hebben.

Grasgroene Kefers.

Waar zy zich onthouden.

Eindelyk is hier een zoort van Kevers, die een zwarten kop hebben; op den rug bruin met witte kleine ſtipjes, en onder aan den buik kaſtanje bruin zyn en in de holligheid van den buik als twee brillen hebben, waar mede zy op elkanderen ſlaan, en daar door een zang maken, byna als de huis krekers, of die ten minſten zoo verdrietig valt, als men den zelven lang hoort. Zy vliegen 's morgens en 's avonds, maar wanneer de zon op 't heftigſte ſteekt, begeven zy zich in de boomen, en zoeken onder de ſchaduwe van de groene bladeren zoo lang ſchuilplaats, tot dat de meeſte hitte over is. Ik heb ze menigmaal maar nooit dan op Elzebomen aangetroffen, zoo dat ik niet weet, of zy ook van dezelven haar voedzel hebben, dan of zy van andere groene kruiden leven. Het zy hoe het zy, ik ben verzekert, dat zy zich op boomeloze plaatzen niet onthouden.

Nog een byzondere zoort Kefers.

Van de luizen, welke de menſchen op het hoofd of in de klederen groeien, hebben de Europeaanſche inwoners geen rede te klagen, aangezien zelfs de genen die uit Europa hier komen, en dit ongedierte genoeg in hare klederen met zich brengen, het zelve quyt geraken, zoo dat men niet weet, waar het gebleven is; ja zy krygen ook verder in Indien geen luizen meer, en reizen aldus zonder dezelven van daar. Wat hier van de oorzak zy, laat ik als nu onaangeroert. De Hottentotten daarentegen, ofſchoon zy 'er geen op hare ſmerige hoofden hebben, 't geen nogtans te verwonderen is, hebben 'er genoeg in hare vette kroſſen of ſchaapmantels, en men ziet ze by gantſche troppen, zitten hare gemelde kroſſen in de zonneſchyn doorzoeken, de luizen vangen, en tuſſchen haar tanden knippen, gelyk daar van op een andere tyd meer naricht zal gegeven worden; en dit geſchied zynde kloppen zy de kroſſen met haren kirri-ſtok uit, om maar een weinig ruſt te hebben.

De Europeanen hebben geen luizen.

De vreemdelingen raken ze quyt, en krygen 'er geen meer.

De Hottentotten krielen 'er van.

Wat de weegluizen aan belangt, men is daar van overal zoo vry niet, aangezien menige bedſtede zodanig daar van opgepronkt is, dat men niet wel daar in ſlapen kan, ten ware men een party grote peukels, die zeer vierig zyn, wil voor lief nemen. Ondertuſſchen is dit ongedierte meeſt, daar veel houtwerk is, dat met geen oly-verf is geſchildert. En om die zelve rede vind men weinig huizen,

Weegluizen zyn'er veel aan de Kaap.

zen, daar al het houtwerk niet met allerhande kouleuren praalt. Om ze te doen vernestelen, helpt geen kokend-heet water, maar men moet de bestede met oly-verf met quikzilver gemengt, bestryken, waar door zy allen komen te sterven.

Ik ga andermaal de Duive-Hoender-Schaap en anderen dierluizen voorbedachtelyk met stilzwygen verby, door dien dezelven buiten dat in Europa genoeg bekent zyn, en begeef my tot de Rupzen, welken of schoon men ze ook in Duitschland kent, nogtans alhier heel anders van gedaante zyn. Zommige zyn bleekgeel, andere wit, zommige groen, wederom andere groen met rode stipjes. Dezelven zyn ook van verscheide grootte, na dat zy namelyk van een goede voedzame plaats komen. De grootsten echter zyn de genen, die uit de wilde velden van onder de bosschen, heggen, en struiken, en over het aldaar wassende hei-gras hene kruipen. Deze hebben rode hoofden, een gespikkelden rood en groenen rug en een witten buik, komende nogtans allen hier in over een, dat zy bezyde den buik, en ook eenigzins op den rug hairig of ruig zyn. Deze gemelde Rupzen nemen haren oorsprong van kool en andere bladeren, en geraaken derhalven zeer snel tot hare volkome grootte, en wanneer zy als dan een bequaame plaats aantreffen, daar zy zich byna als een klein onnozel en gebakert kind konnen inspinnen, en niet voor den tyd afgerukt worden, vertoont zich ontrent haar een rechte fraaie verandering. Want uit de kool en andere bladeren groeit eerst een wormtje of Rupze; vervolgens tot deszelfs volkome grootte geraakt, gaat het aan een boom-blad, bloem, plant of ook aan een muur zitten, en spint zich aldaar door middel van een draad, uit het ingewand voortkomende, vast, bedekt zich rondom als met een huidje, en blyft aldus ontrent 14 of 15 dagen, en menigmaal langer onbeweeglyk in dit huisje, leggen, niet anders dan of het dood was. In zodanigen toestand is het waarlyk niet veel anders als een nieuw geboren kind, dat gebakert en wel bewaart is. Naar verloop echter van dien tyd, begint dit huidje te scheuren en te bersten, wanneer men onder anderen het wonderbaarlyk geweef der vleugels ziet, welke als met goud gestikt en met wonder fraaie kouleuren doorwrocht schynen. Wyl de Natuur haar doel heeft bereikt, word daar op het voorgaande Rupze-wormtje in een schone en aangename zomer-vogel verandert, met dezelve kouleur, als die voor heen de Rupze had.

Rupzen.

De geenen die vermaak scheppen, om de gantsche verandering der Rupzen te doorsnuffelen, gelieven slechts de moeite te nemen, om *Kircherus in Mund. Subterr. Tom.* 2. *Sect.* 2. *de Insectis*, *pag.* 359. *seqq.* zoo als ook *Erasmus Francisci* in deszelfs Oost en West-Indischen Staats en Lust-Gaarden *pag.* 37. *seqq.* naar te lezen, alwaar hare nieuwsgierigheid tot genoegen voldaan zal worden. Wat my aanbelangt, ik ben vergenoegt, dat ik deze Rupze-verandering alle jaren met 't grootste vermaak aan myne vensters of tegen de muur van 't huis, en ook achter en in den tuin, aan de bomen waargenomen en met een verwonderend oog gade geslagen heb.

Vermids 'er nu, gelyk hier voren gewag is gemaakt, zoo velerhande Rupzen zyn, en de Zomervogels of Goud-vogels zoo als zy op zommige plaatzen genaamt worden, schier altyd de kouleur der Rupzen aannemen, en behouden, zoo is licht staat te maken, dat die zoorten van zomervogels alhier even zoo bont door

malkanderen moeten zweven, als de Rupzen kruipen. Het zoude my te bezwaarlyk en moeijelyk vallen, om dezelven allen op te noemen en te beschryven; ja het zoude zelfs een onmogelykheid zyn, om zoo vele namen te verzinnen, of alleenlyk t'onthouden de geenen die hen reeds van anderen gegeven zyn. Om dieswille laat ik alles over voor de nieuwsgierige Liefhebbers; welken van deze en andere insecten of ongediertens Konst-kabinetten gemaakt hebben; gelyk men in Holland by verscheide menschen aantreft, die reeds veel 1000 guldens hebben gekost, en waar van ik 'er voor dezen eenigen gezien heb.

De Auteur kan dezelve wegens hare menigte niet allen beschryven.

Motten.

Onder den naam van Rupzen konden de Motten ook gevoeglyk begrepen worden, als welken zoo wel den gemenen man, als voornamelyk de Geleerden aan hare treffelyke boeken en geheime schriften zeer grote schade doen, door dien zy de klederen op eeten, de boeken en schriften doorbyten, en aldus overal groot onheil veroorzaken. Daar zyn velerhande zoorten van dat ongedierte; edog in Europa even zoo wel bekent, als in Afrika, en is derhalven nodeloos, om meer daar van te melden, te meer om dat hier geen gebrek is aan zodanigen, die vleugels krygen, en by avond zoo lang om de kaars vliegen, tot dat zy zich zelf verbranden.

Zyn in Afrika zoo wel als in Europa bekent.

Kleine slakken.

Aldus worden insgelyks de kleine slakjes in de kool, die tusschen de bladeren groejen en leggen; zoo als mede de weg-slakjes, langs de wegen en voornamelyk in de tuinen zich onthoudende, die geene hoorntjes hebben, of op den rug dragen, alhier in zodanige menigte aangetroffen, dat ik billyk twyffel, of Duitschland deze Kaap, dan of de Kaap Duitschland daar ontrent overtreffe; ondertusschen wyl het dieren zyn, die geen byzonder voordeel doen, maar eerder schade veroorzaken, zoo acht ik, dat beide deze landen hier over geen harnas zullen aantrekken; te meer vermids men dezelven zonder eenige nadeel der gezondheid behandelen kan. Midlerwyl dient men te weten, dat zy tot poejer gemaakt, het Lidwater stempen; een zeker water van haar de vallende ziekte geneest, en een slym van haar den brand blust.

Schorpioenen.

Wat de Schorpioenen aanbelangt, ik rade geen mensch, dat hy 'er een in de hand neme. ten ware hy vermaak scheppe, dodelyk gewond te zyn, en de onbundigste pyn uit te staan. Hier worden 'er zeer veel gevonden, die ontrent zoo lang als een vinger, onder de stenen, en den geen licht quetzen konnen, die een steen opnemen wil, en niet op zyne hoede is. Zy zyn donkergroen van kouleur, met zwarte stipjes bezaait; van gedaante als een kleine kreeft, behalven dat de staart langer en dunder is. Ik heb 'er niet alleen zeer veel op 't land maar ook in de schepen gezien, alwaar zy zich ook zeer gaarn onthouden, of schoon men niet kan zeggen, hoe zy daar in komen. Ik heb dezelven in oly laten verzuipen, en denzelven daar na tegen allerhande vergiftige wonden gebruikt, en insgelyks aan anderen mede gedeelt. Wat de Hottentotten met de Schorpioenen doen, en hoe zy dezelven doden, zulks zal op een ander tyd voeglyker als nu konnen worden gezegt.

Spinnekoppen, verscheide zoorten.

Op dezelve wys moet men insgelyks ontrent de Spinnekoppen op zyne hoede zyn. Van dezelve zyn hier velerhande zoorten, zoo wel ten opzicht van de grootte, en de uiterlyke kouleur, als ten aanzien van haar spinnen, en zoude ik zeer wydlopig moeten zyn, als ik ze allen na malkanderen zoude beschryven. Ondertusschen door dien zy juist niet alle vergiftig zyn,

zyn, ook niet alle in de huizen maar vele in het open veld en als in de wildernis zich onthouden, zoo zal het genoeg zyn, by aldien ik 'er uit den gantschen hoop maar een uitkip, en een weinig omstandiger beschryf, voor den welken de menschen zich wagten moeten.

De klynste zoort van spinnekoppen zyn zeer gevaarlyk.

Deze is nogtans niet een van de grootste, maar veel eer een der kleinste zoorten, by aldien ze niet zelfs de kleinste is te noemen. Zy is ontrent zoo groot als een linze, of ten hoogste zoo groot als een erwt; zwart van kouleur, en in al haar doen zeer snel en vaardig. Zy onthoud zich in de huizen aan de muuren en boven de tafels, op de velden echter in het gras en bevlytigt zich, om alomme schade te doen. Door dien zy zoo klein is, zoo zoude men, voornamelyk hare listige streken onkundig, denken, dat 'er geen gevaar van haar te duchten was. Ondertusschen brengt deze gerustheid velen op het uiterste, en zelfs wel om het leven, aangezien het licht geschied, dat als men het quaad niet groot acht, wel haast de dood nadert, om dat het gif niet meer te overwinnen of tegen te houden is.

Zulks bewyst de Schryver met een voorbeeld aan een slaaf.

Een diergelyken dood heeft een zeker zwarte slaaf moeten ondergaan die in den beginne den spot daar mede dreef, wanneer hy van deze Spinnekop gebeten of gestoken wierd; Ondertusschen wist men naderhand geen raad, om deszelfs leven te redden.

Nog een exempel.

Aldus weet ik ook van een jongeling, die daar van gequest wierd, en deswegen afgryzelyke pyn uitstaan moest, welke echter wyl men by tyds daar by was, door den bovengemelden slangensteen, die drie malen moest worden gezet, eer en alvorens dezelve het gif t'eenemal daar uit getrokken had, deszelfs leven behouden heeft.

Doden ook het vee.

Hoe veel schapen en grof vee door dit klein diertje om het leven worden gebragt, zulks leert byna de dagelyksche ondervinding, zodanig dat men ter dege op zyne hoede behoort te zyn, en zorge dragen moet, dat zy in de huizen niet komen te nestelen.

Schwaben of Kakkerlakken.

Schwaben vind men alhier op alle plaatzen. Men noemt dezelven in Indien Kakkerlakken, misschien vermids zy, gelyk een zekere zoort van menschen op Batavia en elders in Indien, by dag niet worden gezien, ten dele om dat zy zoo als dat slag van menschen, by dag niet maar alleenlyk by nacht te voorschein komen, om haar rol te spelen zoo als die menschen zulks doen, om haar gewoonlyk werk te verrichten. Men ziet ze zelfs in de schepen zoo menigvuldig, dat men moeite heeft, om dezelve uit de geslote kisten en kassen te houden, ten einde zy niet alles aan stukken byten en vernielen. Zy zyn de gevaarlykste vyand van linnen, en die ze eens vind, mag wel by tyds de kist ledig maken, en dezelve ter dege laten uitwasschen, eer en alvorens hy weder iets daar in doet. Voor 't overige komen zy ontrent de grootte, kouleur en gantsche gedaante met de Europeaanschen volkomen overeen, en is derhalven nodeloos, iets meer van dezelven te melden.

Duizendbenen, hoe dezelve zyn.

Insgelyks worden in de schepen en op het land gevonden de Duizendbeenen, zynde dezelven een rood en witten worm, ontrent een vinger lang, maar naauwelyks de helft zoo dik, byna als een Rupze met hairen bezet, en wegens de menigte van de korte hoewel zichtbare benen, aldus genaamt.

Hebben gene ogen.

Deze Duizendbeen heeft gene oogen, maar in derzelver plaats twe teere uitstekende horens, waar mede dezelve den weg verspied, of dezelve goed en zeker is.

Zyn zeer vergiftig.

Het is een zeer vergiftig dier, zoo dat de geen, die daar van gequest word, het zelve gevaar loopt, als of hy van een schor-

ſchorpioen geſtoken was. By aldien men echter tydig op zyne hoede is, namelyk zoo dra men het branden in het beledigt gedeelte gewaar word, zoo kan men of door den dikwyls gemelden ſlangenſteen, of in deszelfs plaats door gebrade uyen, daar op gelegt, welke het gif ingelyks uitzuigen, de pyn en het gevaar om te ſterven beide ontgaan. Ik heb gezien, dat zeker Quartiermeester aan boord daar van gequeſt wierd, die uit gebrek van een ſlangenſteen zich met look heeft beholpen, en ten eerſten van de pyn t'eenemaal bevryd was.

Exempel daar van.

Weſpen.

Wespen, welken en menſchen en vee plagen, vallen hier ook overvloedig, en zoude derzelver getal zonder twyffel veel groter zyn, ten ware zy het zelve noodlot de muggen, vliegen en ſlakken moeſten ondergaan, namelyk dat zy door den heftigen Zuidooſten wind, opgenomen, en in zee of elders aan ſtrand geſmeten of geſleept wierden. Ik acht onnodig, om iets meer van dezelven te melden, om dat zy met de Europeaanſchen alle eigenſchappen gemeen hebben, ja zelfs ontrent de grootte of kouleur zeer weinig verſchillen. Derhalven zal ik nog alleenlyk iets van de voornaamſte wormen zeggen, en daar mede deze materie beſluiten.

Wat aanbelangt de Regenwormen, men vind van haar het zelve zoort, dat men in Europa aantreft. Daar benevens ziet men hier ook een zoort, dat gantſch klein dun en naauwlyks een lid van een vinger lang is, welke de byzondere eigenſchap heeft, dat zy by een lang aanhoudende regen, namelyk in de maanden van Juny en July by hopen uit de aarde kruipen, en ontrent als in Duitſchland de zoogenaamde Johannes wormtjes, een vierige glans van zich geven, als welke vuurige vonken vertonen, terwyl zy door de lucht vliegen. Van waar zy deze eigenſchap hebben, weet ik niet, wil het zelve ook ditmaal niet navorſchen; genoeg dat men buiten den zwaren regen zelden, of om recht te zeggen, gantſch gene van dezelve ziet. Ik heb 'er menigmaal na gegrepen, en gemeent, dat ik 'er een had, maar dezelve wegens haar klein en ſubtiel lichaam altyd gemiſt, ten minſten heb ik geene blyken daar van aan de vingers gezien.

Hout-worm.

Het hout alhier is wel zoo wormſteekig niet, als het Europeaanſche, nogtans is het niet gantſch daar van vry, voornamelyk in het zoogenaamde Krempelhout, het welk meer dan eenig ander wormen onderhevig is. Men vind hier ook houtwormen, die eenigzins kleinder zyn, maar dezelve kouleur hebben, als de Europeaanſchen. Byaldien men echter alhier zoo veel houtwormen niet te zien bekomt, ben ik verzekert, dat het getal der Koorn-wormen daarentegen tienmaal groter als dat van Europa is, welken de inwoners zoo wel hier als elders in Ooſt-Indie *Klanders* noemen, miſſchien van het Lateinſch woord *Clam* of *Clandeſtine* dat is, heimelyk, vermids deze worm heimelyk een klein gaatje in koorn of ryſt eet, zich daar in verbergt, en zodanig in den hoop vermenigvuldigt, dat dezelve niet geſtoort wordende, al de bloem daar uit zoude vreeten.

Koorn-wormen of Klanders.

't Zy hoe het zy, het is zeker, dat zy ongemerkt in 't koorn ſluipen, en eer men vermoed, grote ſchade daar in veroorzaken, wanneer men nalatig is, om het nog nieuw gedorſchte koorn, naarſtig te verſchieten. Zy zyn bruin van kouleur, ontrent half zoo lang als een rogge-koorn, en hebben een zeer ſpitze muil, waar mede zy een gat in de koorntjes byten, en zich vervolgens daar in verbergen. Het ſlimſte van deze wormen is, dat zy eens ter dege plaats genomen, niet licht te verjagen of

of uit te roejen zyn, en men is genoodzaakt, om een zodanige aangestoke plaats ten minsten twee jaren ledig te laten leggen, zoo men anders geen verdere schade of verlies ondergaan wil.

Alhier behoort ook de worm, die den wynstok zodanig bederft, dat hy weinig of gantsch geen vruchten geeft, en dat jaar weinig hout maakt; deze worm word van de inwoners alhier *Zuiger* genaamt. Vermids ik my erinnere, dat ik by de afhandeling der wynstokken reeds gewag daar van gemaakt, en dezelve omstandig beschreven heb, zoo kan ik alhier de moeite wel sparen, en te gelyk de materie des Dierschen Ryks, besluiten. Ondertusschen weet ik wel, dat al het geen tot dit ressort behoort, niet afgehandelt is, maar weet daarentegen ook wel, dat deze materie buiten dat wydlopiger is gevallen, dan ik in den beginne gemeent heb. Des niet tegenstaande acht ik, dat myn verhaal nog eenig genoegen zal hebben gegeven, en dat de Lezer myne daar in gelaste gedachten niet qualyk zal duiden.

Zuiger

Besluit van dit Hoofdstuk.

XV. HOOFTSTUK.

Handelt van het Mineraalsche Ryk, en toont de Berg-stoffen, welke aan de Kaap de Goede Hoop te vinden en te zoeken zyn.

Wat de Schryver nu voorneemt te beschryven. Bekent slecht verstand van de Bergwerken te hebben. Wil aantonen, dat'er Erts aan de Kaap de Goede Hoop is. Waarom de Hollanders het niet uitgraven. Twede oorzaak, waarom de Schryver deze materie niet heeft konnen uitvoeren. Aan de Kaap zyn verscheide zoorten van Aarde. Rootachtige, bruine, rode en zwarte Aarde. Verscheiderhande Potaarde. Leem. Aarde tot tegel en andere stenen. Roodaarde of Kryt, waar mede de Hottentotten zich beschilderen. Witte Kryt. Byzondere bruinrode aarde, om te schilderen. Verscheiderhande zoorten van Mergel. Goede Turf of Veenaarde. Steenkolen. Byzondere stoffe, die uit de bergen vloeit. Of het zelve Jodenpik of Naphta is. De Schryver acht dat het zelve een zoort van Steen-oly is. Is goed tot het genezen der wonden. Waar toe de Hottentotten het gebruiken. Of'er Ambra de Gries en Tripel aan de Kaap is. De Hollanders laten zich daar aan niet gelegen zyn. Waarom de Schryver hier niet de materie van het Zout afhandelt. Hoe de Schryver van voornemen is, om de Stenen af te handelen. Van gemene Stenen is aan de Kaap geen gebrek. Wat de Tafelberg en andere bergen voor Stenen hebben. Steen-kalk. Van welke stenen de Vesting gebouwt is. De beschryving van den Fichtelberg laat zich op de Kaapsche bergen toepassen. Sand-stenen en Zwam-stenen. Steen-groeven. Dezelve verstrekten ook tot Kalkstenen. Mole-stenen. Waarom zy niet uitgehouwen worden. Kaapsche Marmer. Hoe de Hollanders het zelve noemen. Slyp-stenen en Proef-stenen. Vuur-stenen. Arend-stenen. Kinderen spelen daar mede. Jode-stenen. Linzen-stenen. Nog meer andere gefigureerde stenen. Gevoelen van de Kostbare stenen. Wat van de Kaapsche Paarlen aan te merken. De Schryver wil de Mineralen afhandelen. Vermoedelyke bewyzen, dat'er aan de Kaap Erts is. Zilver-mynen aan de Kaap. Welke Bergen aan de Kaap grote reeten hebben. De Schryver verzekert, dat dit verhaal waaracht is. Byzonder bewys, dat'er aan de Kaap Yzer-erts is. Waarom zommige Hottentotten niets met yzer smelten te doen hebben. Nog een bewys van Staal en Yzer-erts. Ontrent het Tin en Loot-erts kan de Schryver niets zekers melden. Zilver-erts is reeds aan de Kaap uitgegraven. Waar zulks is geschied. Of'er Goud-aderen aan de Kaap zyn. Koper-erts word zekerlyk in Afrika gevonden. Koper vloeit uit de bergen. Hoogte der Afrikaansche Koper-bergen. Wat de Schryver van

van

van het Afrikaansch Koper oordeelt. Hottentotten weten Koper te smelten en te gieten. Welk metaal de Hottentotten liefst hebben. De Auteur besluit de beschryving van het Mineraalsche Ryk. Waarom hy hier van de Waters geen gewag heeft gemaakt.

Wat de Schryver nu voorneemt te beschryven.

TOt nu heb ik my bevlytigt, om u op het land om te leiden, en aldaar de tamme en wilde dieren aan te tonen; van daar hebben wy de lucht door gewandelt, en het daar in zwevende pluimgedierte bezichtigt; vervolgens hebben wy een tocht op het water gedaan, en de daar in krielende visschen betracht; en eindelyk hebben wy ons weder te land begeven, en de kruipende en vliegende wormen, zoo als ook de slangen en ander ongedierte gade geslagen, zonder dat wy eenigzins hebben gelet, wat 'er al verder in de aarde is, en welke eigenschappen de lucht heeft, als 't welk wy reeds ten dele voor heen hebben onderzocht, en van voornemen zyn, om zulks voortaan verder te doen. Nog minder gingen onze gedachten zoo ver, om met een vernuftig oog te letten, welke zeldzaamheden aan en in de waters aan te treffen zyn, als welken insgelyks nog een byzonder bericht vereisschen.

Naar dien wy echter als nu weder aan land gestapt zyn, en op vasten grond staan konnen, zoo zullen wy voor al van deszelfs inwendige gesteltheid ons werk maken, en zien, wat het Mineraalsch Ryk daar van ten nut komt, en of ook diergelyke stoffen daar in onthouden zyn, die aan de menschen te pas komen, en elders yverig gezocht en gegraven worden. Vervolgens zullen onze oogen en andere zinnen wel hare vergenoeging in de veelvoudige en menigerhande zoorten ook zeer zeldzame bloemen en andere gewassen vinden, en even zoo wel de almogendheid van den Schepper, wysheid en wonderbare goedheid daar uit konnen zien, als wy reeds uit de dieren gewaar geworden zyn, en als nu aan de Bergen, Dallen, en daar in verborge schatten genoegzaam bevinden zullen.

Bekent weinig verstand van de Bergwerken te hebben.

Ik moet voor alle dingen myne onkundigheid in dit openhertig verklaren, en rond uit bekennen, dat 'er geen materie tot nu is voorgekomen, en bezwaarlyk voorvallen zal waar ontrent ik blinder dan in deze ben, aangezien ik my van kinds gebeente weinig met bergwerken, erts, of andere zaken, tot dit Ryk behorende, bemoeit heb, terwyl ik nogtaus t'huis en in myn vaderland, alwaar allerhande mynen genoeg zyn, Gods zegen rykelyk daar in uitmunt, de schoonste gelegentheid gehad heb, om hier ontrent ook niet onkundig te zyn, zoo anders de gelegenheid en myn inborst toegelaten hadden, van eenigen tyd daar mede door te brengen, om dezelven te leren kennen.

Derhalven verzoek ik als voor af, om niet qualyk te duiden; wanneer het zomtyds mogt komen te gebeuren, dat ik my niet van spreekwyzen bedien, die by de Bergwerkers, Smelters, Keurmeesters, Warandeers en anderen gebruikelyk of gemeen zyn; zoo als ook als ik weinig kentekenen der metalen en andere dingen by breng, door dien ik, gelyk ik reeds hier voren heb gezegt, gantsch geene kennis of ondervinding daar van heb. Wat my aanbelangt, ik heb by deze gantsche zaak geen ander oogmerk, dan om enkelyk aan te tonen, dat de alleenwyze en grondgoede God de Kaap de Goede Hoop insgelyks met mineralen gezegent, en in de schoot der aarde alhier zoo wel een groten schat gelegt en verborgen heeft, als op anderen plaatzen, en dien men ook magtig zoude konnen worden,

Wil aantonen, dat 'er aan de Kaap de Goede Hoop erts is.

worden, by aldien de handen aan den ploeg ſlaan wilde, en de nodige materialen als in Europa voorhanden waren.

Waarom de Hollanders daar geen moeite om doen.

Want behalven dat men hier geen bergwerkers heeft, en zich genen met 'er woon herwaards begeven hebben, door welker hulp men het metaal zoude konnen uitgraven, zoo zoude het zelve hier ook zeer duur komen te ſtaan, en het oordeel 't welk men daar van te verwachten had, tegen haar weekloon niet ophalen. De Illuſtre Compagnie heeft reeds de proef daar van genomen en zulks tot haar groot nadeel bevonden, wanneer zy een Hoofdman met zyn onderhorige Bergwerkers na Sumatra in de aldaar ryke goudmyn zonden, welken allen zeer groten loon bedongen, en daarenboven miſſchien niet zeer pluis waren.

Behalven het gebrek van Mynwerkers, is men ook niet weinig verlegen om hout, om de nodige gevaartens te timmeren, en het gegraven erts te ſmelten en naar behoren ten vuure te brengen. Want dit is buiten dat hier zoo ſchaars, dat de inwoners alhier nevens de aan en afvarende ſchepen naauwlyks haar nodig brandhout hebben konnen, 't welk daarenboven uit zulke kromme en bochtige bomen beſtaat, dat het timmerhout tot hare hutten, huizen en andere nodige gevaartens zelfs uit Europa of Aſca met grote kosten zoude moeten worden gebragt, waar op men nogtans niet zoude zien, ten ware het niet genoeg en naar believen te bekomen was.

Hier uit blykt, hoop ik, volkomen, dat de Mynen alhier hoe ryk en veel belovende, niet zonder grote moeite en koſten zouden konnen worden geopent, aangezien men daar van de proef genomen heeft, gelyk ik reeds heb gemeld, en voortaan klaarder aantonen zal. Daar benevens ziet de Lezer ook hier uit, hoe onmogelyk het my is geweeſt, om eenige rechte naauwe kennis van den rykdom der Mynen van dit land te bekomen, of ſchoon ik de ſchade heb willen vergoeden, en menige ledige uur daar mede doorgebragt heb, zoo dat het ſpreekwoord waarachtig is, *Fronte capillata, poſt eſt occaſio calva.* namelyk, dat men de gelegentheid by de tuiten behoort te vatten, en niet moet wachten, tot dat zy verby is, om dat zy van achteren kaal is, en zich niet meer vatten laat.

Twede oorzaak

Waarom de Schryver deze materie niet heeft konnen uitvoeren.

Dit zy hoe het zy, het is genoegzaam zonneklaar, en betoont de dagelykſche ondervinding, dat allerhande mineralen, velerhande ſtenen, en verſcheide zoorten van aarde alhier vallen, van welken allen nu ordentlyk na malkanderen zal moeten worden gehandelt; en is myn voornemen, om alvorens van de verſcheiderhande aarde, daar na van de ſtenen, en eindelyk zoo veel ik uit de ondervinding weet, van de metalen een oprecht bericht te geven.

Aan de Kaap verſcheide zoorten van aarde.

Wat aanbelangt de aarde, het is openbaar, dat dezelve uit velerhande zoorten beſtaat, die in kouleur en andere eigenſchappen zeer veel van elkanderen verſchillen. Want behalven de Tygervaley, welke uit klippen, en daar over geſmeten zee-zandt, en derhalven uit niets dan uit hei beſtaat, hebben de meeſte dalen, met koorn bezaait, of met wynſtokken beplant, of ook tot cierlyke en vermakelyke tuinen gebruikt, een ongemeen vruchtdragende kleigrond of boom-aarde, die op zommige plaatzen met eenig zandt gemengt, roodachtig, of bruinrood, en op andere plaatzen wederom gantſch zwart, zwaar en vruchtbaar is, en bevonden word, dat zy maar heel weinig of geen miſt van noden heeft, zoo als in myne voorgaande Hoofdſtukken, daar van de vruchtbaarheid van het

Roodachtige, bruine, rode en zwarte aarde.

het land gehandelt wierd, reeds wydlopiger en zoo klaar aangetoont is, dat men gantſch geen rede heeft, om aan de goedheid van het land te twyffelen.

Verſcheide pot-aarden.

Behalven deze vette en rykelyk vruchtdragende aarde, ontbreekt het ook geenzins aan verſcheide zoorten van potaarde, die ten dele door de kouleur, en ook door het byzonder gebruik verſchillen. Namelyk zommige aarde is heel wit, en lykt zilver-zand by zich te hebben, maar word van de pottebakkers zonderling tot hunnen arbeid gezocht en gebruikt. Andere aarde is aſchgraauw, waar door een talloze menigte van vezeltjes en worteltjes als hairen doorlopen, op welkers vlakte het water ſtaan blyft, en ſtolt, veranderende de kouleur met den ſmaak, en werdende ten laatſten in het ſchoonſte, witſte en fynſte zout verandert, waar van haaſt verder naricht zal gegeven worden. Voor 't overige vind men alomme in 't land nog een zoort van aarde, die geel en roodachtig leem is, waar van de beſte en hardſte tegelſtenen in zodanige menigte gemaakt en gebakken worden, dat men ſchier niet een huis aantreft, dat van andere ſtenen gemetzelt is. Eindelyk ziet men byna overal een zoort van leem, als met yzer-roeſt en roodachtige ſteentjes doorkneed. Deze zoort komt niemand te ſtade, ten ware het land tot vruchtbare koorn-velden, wyngaarden, tuinen en bogaarden gemaakt wierd.

Leem tot tegel en andere ſtenen.

Roodaarde waar mede de Hottentotten zich beſchilderen.

Voorts doen de geſchilderde tronien der Hottentotten ook genoegzaam blyken, dat hier insgelyks geen gebrek aan rood-aarde is, vermids zy zeer dikwyls, voornamelyk als zy zich ſmukken, opſchikken en ongemeen mooi maken willen, het aangezicht met diergelyke aarde beſmeren, zodanig dat een vreemdeling alzoo veel ſtoffe vind om over hare gekheid te lachen, als over zommige Europeaanſche vrouwen, die zich met blanketten en allerhande buitenſporigen opſchik fraai en bemint willen maken. Men vind ook een zoort van bruin-rood vette kryt, welke de timmerluiden, ſchilders en andere konſtenaars en handwerksluiden gebruiken, gelyk men ook geen gebrek heeft aan zodanige vette materie, waar uit wit kryt gemaakt word, welke materie echter hier niet anders dan tot het witten der huizen word gebruikt.

Byzondere bruin roodaarde.

By, in en rondom het Afrikaanſch warme bad, waar van voor heen reeds gewag is gemaakt, en op een ander tyd uitvoerlyker naricht volgen zal, vind men een zoort van bruin-rode aarde, welke de Schilders gebruiken, en met de beſte Europeaanſche kan vergeleken worden; aangezien de Schilders en anderen, die veelvoudig de proef daar van hebben genomen, oprechte en onzydige getuigeniſſe daar van afleggen. Wat 'er van witte, groene, gele, en andere mergels, tuſſchen de op malkanderen leggende en als rywys op elkanderen gemetzelde ſtenen aan te treffen zy, daar van kan een nieuwsgierig oog genoegzaam bericht halen, wanneer het zelve 't vry en hoog op elkander geſtapelt klip-en berg-gevaarte aanſchouwt.

Verſcheide zoorten van Mergel

Goede Veenaarde.

Ik wil van de zwarte, vette en heftig brandende, ook duurzame kolen achterlatende Veen-aarde hier niet melden, om dat van dezelve reeds elders gewag gemaakt, en behoorlyke naricht gegeven is. Zy is zoo goed, als die in Holland, ook veel beter, dan die te Hal in Saxen, en word daarenboven in groter menigte aangetroffen. Ik ben ook niet van zins, om van de ſteenkolen verder gewag te maken, vermids zulks hier voren reeds op een andere plaats geſchied is; genoeg is, naar dien ik zeg, dat zy de Engelſche of Duitſche geenzins wyken. Of

Steenkolen.

ſchoon

ſchoon ik nog veel andere zoorten, die zich hier bevinden, met ſtilzwygen verby ga, zoo zal my nogtans geoorlooft zyn, dat ik een zekere vette materie hier by voeg, die uit verſcheide bergen, in 't land leggende, vloeit, en aan de klippen hangen blyft, aldaar als leym, was, of andere vette materie dik gaat zitten, dat men gantſche ſtukken daar van afſlaan en met zich nemen kan.

Een byzondere materie, die uit de bergen vloeit.

Of deze als nu gemelde materie eene zoort van Jodenpik of Berg-was is, daar aan twyffel ik grotelyks, om dat dezelve in het vuur niet brand. Om die zelve rede kan ik deze vloeibare ſtoffe ook niet voor het Babelſche Naphta houden, of ſchoon dezelve insgelyks uit de ſtenen komt, en een zwarte of donker-bruine kouleur heeft. Wat my aanbelangt, ik ben van gevoelen, dat dezelve een zoort is van ſteen-oly, om dat ze zwart, vet, en week is, en het water zwartachtig verft, en boven op het zelve eenige vettigheid dryft. De vette ſtoffe heeft daarenboven een ſterke, ſtinkende en oude pis-reuk; weshalven het wel kan zyn, dat dezelve onder het geſlacht van den natuurlyken en niet door konſt vervaardigden ſteen-oly konde worden gerekent, waar van ik nogtans wegens niet genoegzame kennis, niets zekers vaſt ſtellen kan.

Of dezelve Joden-pik of Naphta is.

De Schryver is van gevoelen, dat ze een zoort van ſteen-oly is.

'tZy hoe het zy, het is zeker, gelyk ik zelf gezien heb, dat die materie in water geſmolten, en met een linne doekje op verſche wonden gelegt, dezelven gelukkig geneeſt. De Hottentotten daarentegen, die deze materie langer als wy hebben gekent, en voorgeven, dat dezelve door den urin van mormeldieren en den daar op vliegenden ſtof gemaakt word, gebruiken dezelve zeer wel en gelukkig, ontrent vee of ſchapen, die haar water of miſt niet konnen maken; gevende de ſchapen van zodanig water te drinken, terwyl zy allerhande gekke en zotte grillen maken, welke zy wel voor tovery wilden verkopen, en genezen aldus haar vee gelukkig. Waarom echter onze Landsgenoten hen niet naäpen, als welke door dit middel veelmaals een ſtuk vee zouden konnen redden, zulks weet ik niet, heb het ook nooit konnen gewaar worden.

Verſtrekt tot genezing der wonden.

Waar toe de Hottentotten dien gebruiken.

Het land alhier levert geen Ambra de Gries en Tripel, edog ben ik van gedachten, dat die beide langs ſtrandt alhier, en zelfs landewaards in genoegzaam zouden te vinden zyn, byaldien maar eenige moeite gedaan wierd; edog vermids op het eiland Mauritius, 't welk onder dit gouvernement behoort, en door een onder-Koopman, door den Gouverneur derwaards gezonden, als Opperhoofd word geregeert, Ambra de Gries en Tripel beide vallen, zoo neemt men deswegen om diergelyke goederen of waren niet veel moeite, ten ware, dat het gemelde eiland onder een andere gehoorzaamheid geraakte, 't geen nogtans niet te vermoeden of te duchten is.

Of'er Ambra de Gries en Triepel aan de Kaap is.

't Geen ook van het zout alhier zoude konnen worden gezegt, 't welk de zon alleen zonder menſchelyke hulp uit zoet regenwater op de Opper-vlakte der aarde, en in zekere, daar toe bequame dalen kookt en bereid, zoude alhier al te veel tyd en plaats van noden hebben, door dien zulks een gantſch zeldzame materie is, die vele omſtandigheden behelſt, en derhalven te duidelyker uitgevoert moet worden. Ik ga dezelve alhier met ſtilzwygen voorby, met belofte, dat ik by de naaſte gelegenheid niet in gebreke zal blyven, om de verwonderenswaardige aard en eigenſchappen der wateren alhier, met de behoorlyke omſtandigheden af te handelen.

Waarom de Schryver alhier de materie van 't zout niet opheldert.

Dit zal dienvolgens van de verſcheide en my bekende zoorten van

Hoe de Schryver de ſtenen meent af te handelen.

van aarde genoeg zyn; de ſtenen echter aanbelangende, zoo is reeds bekent, dat 'er gemene, koſtbare, en middelmatige ſtenen zyn. Van alle deze drie zoorten, worden 'er hier gevonden, zoo men anders de moeite maar neemt, om een weinig nazoek te doen.

Aan gemene ſtenen is aan de Kaap geen gebrek.

Midlerwyl kan ik my niet verbeelden, dat de Lezer of iemand anders in twyffel zal trekken, of hier wel gemeene ſtenen zyn, te meer wanneer gy u daar ontrent geliefd te binnen te brengen, 't geen ik reeds voor lang in een ander Hoofdſtuk van de hoge ſteenbergen, en klippen, hier en daar in het land leggende, gemeld heb, als welke op vele plaatzen ruuw en onbewaſſen, en zelf van mos gantſchelyk ontbloot zyn, en anderen daarentegen met de vruchtbaarſte aarde eenige voeten diep overdekt, 't ſchoonſte en vruchtbaarſte land vertonen; ondertuſſchen door dien dezelve nogtans allen te zamen van verſcheide zoorten zyn, en tot menigerhande werken konnen worden gebruikt, zoo zal het wel de moeite waardig zyn, om alhier eenigzins omſtandiger daar van te handelen.

Welke ſtenen de Tafel en andere bergen hebben.

't Geen dienvolgens de hoge wolken-braveerder de Tafelberg, en deszelfs ſtenen, zoo als ook de Hottentots-Hollandſche, nevens de Stellenboſſche, Drakenſteinſche en andere hoge en zeer ver zichtbare bergen aanbelangt, dezelven zyn by ryen als een muur op elkander geſtapelt, tuſſchen welken telkens een andere materie, een zoort van mergel niet ongelyk, en derhalven van andere graauwe, blaauwachtige, en roodachtige ſtenen zeer wel onderſcheiden, als kalk tuſſchen gevoegt, duidelyk te zien is. Deze ſtenen zyn zeer hard, en gantſch niet zandig, en zouden derhalven, byaldien zy maar rond waren, zeer gevoeglyk allen te zamen kezelſtenen genaamt, en buiten twyffel tot ſterke muren konnen gebruikt worden, vermids de gantſche veſting van louter zulke ſtenen gebouwt is.

Uit welke ſtenen de Veſting gebouwt is.

Vermids ik jegenswoordig van de bergen melding doe, zoo zoude ik niet ongevoelyk de woorden van *M. Joh. Matthias Gros* ontlenen, en deſzelfs beſchryving van den Fichtelberg in Duitſchland, op deze als nu gemelde bergen toepaſſen; namelyk hy ſchryft in zyne vier heerlyke Trooſt-Stromen, en uit die de curieuſe Heer Auteur van de uitvoerlyke beſchryving des Fichtelbergs in Nortgow gelegen, in 't jaar 1716 te Leipzig in quarto gedrukt, *pag.* 9 en 10 op de volgende wys: Deze bergen zyn bergen des Heren, door dien de Heer aan deze verbazende hoge bergen zoo wel zyne almogentheid, wysheid als goedheid, door de wonderbare hoge en dikwyls byna ongenaakbare klippen, die met zoo wonderbare aard op zommige oorden huizen hoog veelvoudig op elkander leggen, nuttige ſchepzels der mineralien, metalen, boſſchen, kruiden, allerlei groot en klein wild, gevogelte en viſſchen, gezonde lucht, waterryke beeken en rivieren enz., duidelyk uitgedrukt en te kennen gegeven heeft.

De beſchryving van den Fichtelberg laat zich op de Kaapſche bergen toepaſſen.

Alle deze eigenſchappen, behalven ontrent de viſſchen, als welke niet in de rivieren, maar alleenlyk in zee rondom deze bergen heen menigvuldig gevonden en gevangen worden, laten zich zekerlyk van de Afrikaanſche bergen ook zeggen, gelyk zulks in 't vervolg zoo wel uit dit als de andere volgende Hoofdſtukken klaarlyk blyken zal; en verdienen zy derhalven niet minder als de Fichtelberg bergen des Here genaamt te worden. Want wanneer gy u uit myne voorgaande te binne brengt, hoe wonderbaarlyk deze bergen geformeert zyn, hoe ver men ze zien kan, aangezien de

de Tafelberg in een rechte lyn 1852 voeten hoog, en de anderen nog veel hoger zyn; als mede hoe veel waterryke bronnen maar op den Tafelberg alleen zyn aan te treffen; hoe overvloedig zy het treffelykste water uit haar van dien berg vloeit, hoe weinig hout in de dallen, en hoe veel rondom deze bergen is aan te treffen; hoe veel zeldzaamheden in, om en op dezelven te vinden zyn, zoo zult gy aan myn voorgeven reeds eenigermate geloof slaan, of schoon de volkome toestemming eerst in 't vervolg zoude volgen of te weeg gebragt moeten worden.

Zand-Zwam, Zeil- of Dryf-stenen.

Ten einde ik echter niet wederom te ver van myn voornemen afwyke, en by de stenen blyve, zoo dient men te weten, dat 'er behalven de klippen ook in de beeken en rivieren genoegzame Zandtstenen zyn, die alomme in het land by hopen aangetroffen worden. De zee werpt ook genoegzame Zwam of Sponzen uit, en in de zelve witte en groene Zeilstenen, die van louter zeezandt tot malkanderen gebakken en aldus hardt geworden zyn, dat men ze weder met weinig moeite aan stukken wryven en tot zandt maken kan. Op vele plaatzen vind men ook groet-stenen van allerhande kouleur, die tot gebouwen dienstig zyn, en is voornamelyk aan de Kaap zelf een diergelyke Steengroef, welke tot het leggen van fondamenten der huizen een tamelyk getal stenen uitgelevert heeft. Achter de stad is reeds een diep gat in de aarde gemaakt, waar uit diergelyke stenen gehouwen zyn, zoo dat in het zelve een tamelyk groot en hoog huis staan zoude, behalven dat reeds een diergelyk gat weder gevult en een huis nevens een tuin daar op gezet is.

Dezelve verstrekken ook tot Kalkstenen.

Deze zelve groefstenen zouden mynes bedunkens, naar hare uiterlyke gedaante, voor kalkstenen konnen verstrekken, by aldien men kalk daar van branden wilde, 't welk echter uit Mosselschulpen lichter en met minder kosten en hout geschieden kan. Dat daarbenevens hier ook zodanige stenen worden gevonden, waar van molenstenen worden gemaakt, zulks is reeds hier voren in een ander Hoofdstuk aangehaalt, en door die daar van genome proeven aangetoont. Ik heb toenmaals insgelyks aangewezen de plaats, en gezegt, dat aan den Paarlenberg alle stenen daar toe bequaam zyn. Vermids echter het kostbare arbeidsloon dezelve zeer duur maakt, door dien men een steenhouwer dagelyks twee gulden geven moet, is zulks de rede, dat men dezelve liever uit Holland komen, dan hier houwen laat.

Molestenen.

Waarom zy niet gehouwen worden.

Kaapsche Marmer.

Hier voren is ook reeds van een rood-bruine steen-groef gewag gemaakt, welkers stenen zeer hard zyn. Naar dien dezelve met blaauwe vlakken en met witte doorlopende aderen geciert zyn, zouden dezelve voor het schoonste en beste rood marmer konnen passeren, te meer om dat dezelven zoo glad en blinkent gemaakt konnen worden, dat men zich daar in kan spiegelen. Ondertusschen worden dezelven door de inwoners alhier enkelyk met den naam van hardsteen gedoopt. Ik heb gezien, dat het gantsche huis, 't welk de Heer Gouveur Simon vander Stell op Constantia heeft laten bouwen, met zulke stenen belegt was, en dat de trappen daar van zoo glad waren, dat men moeite had, om niet te vallen.

Slyp en toets-stenen.

Wie daar benevens zoude twyffelen, of hier wel slyp en toetsstenen zyn, gelieve enkelyk de moeite te nemen, om zich na strand te begeven, en de klippen, die daar leggen, te bezichtigen; Want men vind aldaar een zoort van donker-bruine of blaauwzwarte stenen, welken door het gestadig woeden der baren afslaan, en

en by wyze van een ſlyp en toetsſteen ſplyten. Wie dezelven met zich nemen, polyſten en tot ſlyp of oly ſtenen gebruiken wil, zal aan de eerſte, die graauwachtig is, na dat de buitenſte ruwigheid is afgeſlepen, bevinden, dat ze tot het ſlypen en ſcherpmaken van meſſen en andere inſtrumenten zeer goed zyn; terwyl hy aan de twede, welke hare donker-bruine kouleur behoud, zien zal, dat zy ontrent het toetzen van goud of zilver ongemeen deugdzaam is.

Vuur-ſtenen.

Van de vuur-ſtenen, die hier en elders langs de wegen worden gevonden, en ieder ſlag een grote menigte vuur uitwerpen, is gantſch nodeloos, om veel woorden te maken, om dat licht te begrypen is, dat ook aan dezelve geen gebrek zyn zal. Ondertusſchen by aldien zoo als in Duiſchland en in andere Europeaanſche landen, het ingewand der aarde doorſnuffelt en geroert wierd, zoo ben ik verzekert, dat men hier ook meer andere zoude vinden, dan die men nu maar op de oppervlakte der aarde aantreft, welke, door dien ze niet de menigte van gene quamen te overtreffen, dezelve nogtans niets toegeven, ook zoo goed en miſſchien nog beter zyn zouden.

Arend-ſtenen.

De ſtenen, welke door de Metallurgiſten onechte Arendſtenen genaamt worden, ovaal-rond zyn, van buiten als met roeſt overtrokken ſchynen, en van binnen hol en met zand of andere ſtoffe zyn gevult, vind men hier ook in 't zandt, of andere moeraſſige plaatzen. Zy zyn ontrent zoo groot als een kaſtanje, en worden wegens hare lichtheid gezocht, en aan de kinderen tot tydverdryf of ook aan liefhebbers der naturalien vereert. Men doet insgelyks met de Jode-ſtenen, die met een olyf in gedaante volkomen overeenkomen; zoo als ook niet minder ontrent de Linze-ſtenen, die van verſcheide kouleuren zyn.

Jode-ſtenen.

Nog meer andere gefigureerde ſtenen.

Edog wie zoude alle zoorten van gemene ſtenen, die zich hier bevinden, konnen beſchryven, alzoo zy zoo veelerhande zyn, dat men naauwlyks een end vinden kan. Door dien zommigen een ſlak, anderen een kriſtal, en weder zommigen een andere gedaante vertonen. Byaldien ook den ſchoot der aarde, zoo als voorheen reeds is gemeld, doorzocht wierd, zoude miſſchien ook geen gebrek aan koſtbare ſtenen aldaar worden gevonden, terwyl men jegenswoordig niets van dezelven ziet, en geen de minſte blyk heeft, dat 'er iets verborgen is, ten ware men zulks van de laagte van het land en de eigenſchappen der aarde ontlenen wilde. Het is waar, men vind wel van tyd tot tyd in de moſſelen eenige paarlen, die zeer groot zyn, en een kleine erwt niets toegeven, edog vermids men dezelven in geen overvloed aantreft, en daarenboven hare deugd nog niet bekent is, aangezien men dezelven eerſt gekookt en als men ze eeten wil, daar in vind, en dikwyls aanſtukken byt, zoo kan men van dezelve niet veel zeggen, behalven dat zy ook niet onder de ſtenen konnen worden gerekent.

Wat van de Kaapſche paarlen aan te merken.

De Schryver wil de Mineralien afhandelen.

Als nu zyn achtervolgens myn eerſte voorſtel de mineralien en metalen nog overig, waar van met korte woorden nog iets moet gemeld en verklaart worden. Hier toe konnen wy behalven 't geen reeds in myne voorgaande Hoofdſtukken gezegt is, en de ondervinding geleert heeft, niet beter geraken, dan als wy den wegwyzer der verborge gangen een weinig navolgen, dien de bovengemelde naamloze Auteur der uitvoerlyke beſchryving des Fichtelbergs *pag.* 261. *ſeqq.* uit *Theophraſtus Paracelſus Bombaſt* van Hohenheim getrokken, voorgeſtelt heeft, en 't geen zich daar openbaart, tot ons voordeel alhier gebruiken.

Aldus

Aldus onderstelt hy *loc. cit. num.* 1. dat erts liefst en doorgaans in grote bergen, wilde bosschen, en wildernissen, daar geen koorn, wyn en andere vruchten vallen, geteelt word. Welke onderstelling, of schoon niet algemeen, of universeel, zoo als daar by zeer wel word aangemerkt, zoo wel hier als ontrent den Fichtelberg waarschynlyk is, en geven de Zilver-mynen, voor dezen aan den Tafelberg, Drakenstein en elders ontdekt, onwedersprekelyke getuigenissen daar van, aangezien daar uit 't beste Zilver-erts getrokken wierd, 't welk groot voordeel zoude hebben belooft, ten zy de materialen tot den arbeid te duur waren, en men gebrek aan Bergwerkers had.

Zilver-mynen aan de Kaap.

Num. 2. *pag.* 262 onderstelt de gemelden Heer *Anonymus*, dat alwaar stenen en klompen, die bovenmate of tegen de natuur van hare grootte zwaar zyn, of droessems van Kristallen of Diamanten gelyk de Boheemsche zyn, worden gevonden, doorgaans ook erts in de aarde verborgen leydt; welke stelling andermaal zoo wel aan den Fichtelberg als hier aldus bevonden word. Want ik heb diergelyke ongemeen zware klompen en stenen, roodachtig van kouleur, met witte stipjes, in de holte van het Princen Kasteel aan de steenbergen gevonden, alwaar dezelve vele hondert ponden zwaar in grote menigte te bekomen zyn, terwyl de gemelde droessem zwart van kouleur, ontrent het warme bad alhier zoo rykelyk over de aarde legt, dat het gantsche veld rondom daar van vol is, of schoon boven op den kruin van den berg louter witte en zeer zware stenen leggen en gezien worden.

De derde onderstelling van den Heer Anonymus, welke van de zwavelachtige dampen handelt, en dezelve voor een vast teken van een ertsgroef houd, heb ik hier niet waargenomen, ten ware ik de dampen, die boven den zwarten berg opvliegen, op welken het warme bad legt, daar voor wilde verkopen. Ondertusschen is my de vierde onderstelling beter bekent, en ben ik ook van gevoelen, dat in alle bergen erts verborgen legt, wyl op de meeste geel, insgelyks tegen de natuur laag, klein fyn gras en donkere bloemen zich bevinden, welk alles des zomers ten eersten zodanig verdort, verwelkt en te niet geraakt, dat een heftige Zuid-Ooste wind het zelve in eene reis teffens, wegvoert, en de bergen zoo kaal scheert, als of het gras met alle de bloemen afgemaait was.

De vyfde onderstelling het Aard-vuur betreffende, ik heb het zelve hier niet geobserveert, of liever nooit daar op gelet, hoewel het zelve hier zoo wel als ten opzicht van de Fichtelberg zyn kan.

De zesde onderstelling kan daarentegen niet worden aangenomen, om dat'er geen sneeuw valt, maar alleenlyk grove hagel op de bergen leggen blyft, welke echter de regentyd eindigende, weder smelt en verdwynt, 't zelve is ook van den dauw en ryp te verstaan, welke op de bergen nedervalt, die ten eersten en zelfs eerder dan in de diepe dallen verdwynt, weshalven zulks ook sterk doet vermoeden, dat daar in Erts verborgen legt.

Num. 7. onderstelt de gemelde Auteur, dat alwaar reeten en spleten in de bergen met een scherpe zalpetere damp zich vertonen, doorgaans Erts zy. Vermids nu diergelyke reeten schier in alle bergen, aan de Kaap leggende, worden gezien, zoo is heel niet te twyffelen, of in dezelve zal zoo wel als in den Fichtelberg Erts te vinden zyn; voornamelyk echter is een zeer grote reet in de Tafel-

Welke bergen aan de Kaap grote reeten hebben.

 berg,

berg, en even diergelyke in de Hottentots Hollandsche, zoo als ook Stellenbossche en Drakenstein-sche bergen; ja zelfs de Paarden en met namen de Paarlen-berg heeft zeer veel reeten, zoo dat vermids de zalpeter-dampen dezelven niet weinig verzellen, te minder aan allerhande Erts te twyffelen is.

De achtste onderstelling is zonneklaar, namelyk dat ruwe, onvruchtbare, kale en gladde bergen aantonen, dat daar Erts in opgesloten is, om dat de daar uitvliegende scherpe dampen beletten, dat'er iets groeit. Diergelyke zyn nu schier alle omleggende bergen, welke van verre zeer ruuw, onvruchtbaar en zeer glad schynen, hoewel als men daar op klautert, men bomen en kruiden vind, zoo als de bygevoegde observatie zeer wel aanmerkt, wyl namelyk de dampen in 't gebergte van eenige harde klip zeer belet en tegengehouden worden, dat zy juist niet *ad superficiem montis* of tot aan de wortels der gewassen geraken konnen; edog dezelven zyn allen, achtervolgens de voorgaande 4de onderstelling aldus gestelt, dat men dienvolgens zeer wel daar uit opmaken kan, dat 'er erts in dezelven moet verborgen leggen.

De zwarte berg alhier, op en aan welken het bovengemelde warme bad legt, heeft dezelve natuur met den sneeuwberg des Fichtelbergs, als waar op achtervolgens de negende onderstelling de gewassen als half verbrand schynen. Byaldien nu in dezelve erts verborgen legt, 't welk nogtans wat diep zoude te zoeken zyn, zoo is onwedersprekelyk, dat het zelve daar in ook te vinden is, voornamelyk wyl op de oppervlakte reeds bergstoffen en cristallen zich zien laten.

Wie van het gebergte na Constantia gaat, vind langs den weg vele bomen, welker kruin verdort is, als of zy bevroren waren, en die veel uitwassen hebben, waar benevens men ook veel Hertzwammen ziet, en vermids zulks achtervolgens de tiende stelling van den gemelden Auteur een teken is, dat op zodanige plaatzen gaarn erts verborgen is, zoo moet noodzakelyk volgen, dat de gantsche rug, die van den Tafelberg na de Steenbergen gaat, en waar over een gemene weg gemaakt is, insgelyks van erts zwanger is, om dat alomme diergelyke bomen aangetroffen worden.

Vermids ook op alle bergen hier om heen de bomen zeer langzaam opschieten, en niet hoog worden, maar laag van stam blyven, bleke bladeren dragen, en ras verwelken, zoo moet achtervolgens de elfde onderstelling erts en stenen daar in verborgen leggen. Byaldien wyders achtervolgens de twaalfde onderstelling, de bladeren der bomen in 't begin van de Lente, welke hier in Augusty invalt, bleek en eenigzins blaauwachtig, de bovenste takken echter zwartachtig of van een andere kouleur zyn, dan zy natuurlyker wys behoorden te zyn, zoo is immers ook gewis, dat daar onder erts te vinden is, zoo anders deze stelling stand grypen zal, waar ontrent ik van myne kant het oordeel aan anderen overlaat.

Wanneer insgelyks de 15. stelling grond heeft, namelyk dat wanneer onvruchtbare of zeer kleine vruchten dragende en stekelige bomen, struiken of gewassen op bergen groejen, zich aldaar ook gaarn erts vinden laat, zoo is niets zekers, dan dat de Tygerbergen, de Mosselbank en vele andere bergen, nevens veel grote vlaktens, insgelyks van erts moeten zwanger zyn, om dat men daar op niet alleen de stekelige Rhinoceros-bosschen of struiken, maar ook veel andere struikachtige gewassen aantreft, en in zodani-

nige menigte ziet, dat ze naauwlyks uit te roejen zyn, en het land tot den ploeg bequaam kan gemaakt worden.

Wat de 18. gissing aanbelangt, ik ben van gevoelen, dat dezelve in het Noordergedeelte van den aardbodem wel grond vind; in het Zuidergedeelte echter en 't geen aan gene zyde van den dag en nacht gelyk makende Linie legt, ben ik van gevoelen, dat dezelve even zoo wel moet worden omgekeert, als men zommige vastſtellingen omkeren moet, byaldien men aan die zelve zyde een Zon-Eclipſis uitrekenen wil. Derhalven ſtel ik denzelven, hoewel zonder nadeel van andere die beter weten, en zonder ſchade van my aldus: Bergen, welkers ſpitzen Noordwaards en de voet Zuidwaards ſtaan, tonen dat zy met erts zwanger gaan; dragen doorgaans zilver, welkers aderen recht Weſt ten Ooſten lopen. Want op deze wys legt de Tafelberg en Drakenſteinſche, nevens vele andere bergen, van welke reeds bekent is, dat Zilver-erts in dezelve legt.

Wat aanbelangt de 19de onderſtelling, dat namelyk doorgaans erts verborgen legt, alwaar de aardbodem verſcheide kouleuren heeft, en van verre blinkt; de oogenſchynlyke ondervinding leert, dat als men achter de Hottentots-Hollandſche bergen komt, en na het warme bad wil reizen, men over een berg moet, de Hout-hoek genaamt, die van verre blinkt, en langs den weg verſcheide glinſterende ſtenen aanwyſt. 't Geen daarenboven met ſtruiken bewaſſen is, toont eigentlyk de eigenſchap van de 10 en 11 ſtellingen aan.

Vermids ook de kouleuren der bergen, zoo als ook die van de aarde, ſtenen en zandt achtervolgens de 20ſte ſtelling aantonen, welk erts of metaal daar onder verborgen is, zoo is zeker, dat de gemelde zwarte berg, die zwarte aarde heeft, noodwendig goud en zilver houden moet. Gele, bruin-gele en rood-gele aarde vind men overal, welke van die zelve metalen aanwyzing doen moeten, terwyl ontrent de groene of blaauwe kouleur de Koperbergen achter de grote Damaquas getuigenis geven, van welke bekent is, dat zy koper houden.

Rode, ſteenachtige aarde vind men langs alle wegen, welke men van de Kaap landewaards in bewandelen moet. Derhalven is aan yzer en koper-erts andermaal niet te twyffelen. Bleke aarde vind men, daar de ploeg maar door gaat, buiten de Kaapſche en Stellenboſſche Colonien; en is derhalven van yzer en lood weder een voorraad te vermoeden. Aſchgraauw is de grond rondom het warme bad, weshalven men ook zwavelmaterie vinden kan; en of ſchoon alle deze kouleuren menigmaal miſleiden, zoo is uit andere voorheen reeds aangehaalde gronden zeer gevoeglyk te vermoeden, dat hier aan bergſtoffen geen gebrek zy.

By aldien de 23 ſte ſtelling waarachtig is, zoo als ik acht, namelyk dat alwaar vermillioen-erts gevonden word, ook doorgaans ryke goud-aderen niet ver daar van daan zyn. Wanneer ook vermillioen-erts uit bronnen, beekjes, riviertjes, uit het gebergte hunnen oorſprong hebbende, quelt, zich menigmaal openbaart, en het water rood verft, zoo is achtervolgens de 24ſte ſtelling niets zekerder, dan dat aan de ſteenbergen, alwaar rood water uit de bergen komt, en rykelyk vloeit, ook in menigte vermillioen en goud-erts verborgen, en niet diep leggen moet, voornamelyk vermids van het zelve riviertje de voorheen gemelde donker-rode ſteengroeve, niet heel ver afgelegen, en even boven op te vinden is, gelyk zulks uit hoofde van de volgen-

de

de vyf en twintigste vaststelling vereischt word.

Door dien verders de uitvloed van dit water ter zyde de bergen, achtervolgens de 27ste stelling een goed teken is, dat ertsgroeven daar ontrent zyn, alzoo zy doorgaans derzelver canalen zyn, zoo is ook niets zekerder, dan dat de meeste bergen ertsryk zyn, vermids zoo wel op als naast dezelve, allen zoete vlietende goede waters ontspringen en afstromen. Van den Tafelberg is voornamelyk bewust, en in de voorgaande Hoofdstukken reeds bekent gemaakt, dat veel bronnen op en ontrent den zelven zich openbaren welken allen rykelyk water geven, 't welk van een ongemene deugd is, en zelfs den zieken geen quaad doet, en derhalven uit hoofde van de 31ste stelling nog een groter blyk van verborge erts groeven is.

De 33ste vaststelling bevestigt de reeds dikwyls gemaakte gissing van den zwarten berg, want hy zegt: Dat warme baden en Zuurbronnen kentekens van ertsgroeven zyn. Door dien nu op den dikwyls gemelden zwartenberg een warm bad word gevonden, en ontrent 2 of 3 mylen daar van daan nog een ander, dat veel warmer is, zoo is in alle delen te vermoeden, dat aldaar ertsgroeven zich zouden openbaren, wanneer men eenigzins nazoek deed.

De Schryver verzekert dat dit verhaal waarachtig is.

Deze en veel andere diergelyke stellingen heeft de dikwyls geprezе Naamloze Auteur, die zekerlyk een zeer curieus en grondgeleerd man zyn moet, in zynen Wegwyzer tot verborge ertsgroeven aangehaalt, en op den Fichtelberg te pas gebragt, waar van zyne gantsch omstandige beschryving zeer vernuftig en verstandig handelt; welke ik met even dezelve gronden op de Afrikaansche en aan de Kaap de Goede Hoop leggende bergen toepassen, en verzekeren kan, dat 't geen ik tot nu daar van heb gezegt, alles de zuivere loutere en oprechte waarheid is.

Zonderling bewys dat aan de Kaap Yzer-erts voor handen is.

By aldien ik nu tot de specie zal overgaan, en aantonen 't geen reeds bekent is, zoo is buiten allen twyffel bewust, dat alhier yzer-erts genoeg te vinden is, gelyk dan de Hottentotten dat erts reeds voor de komst der Hollanders gekent, gesmolten, en hare nodige instrumenten daar van gemaakt hebben, zoo als zy nog heden dien dag het zelve weten te smelten, gelyk op een ander tyd zal worden gemeld. Dat echter de genen, die by of onder de Christenen wonen, zulks niet konnen doen, komt deels door hare armoede, als welken allen haar rykdom of in de voorgaande oorlogen verloren, of in Tabak, Brandewyn, Ryst enz., uitgegeven en versmult hebben; en deels ook door hare luiheid, om dat zy het gemakkelyker van de Hollanders kopen konnen.

By aldien aan den voorgemelden zwarten berg geen staal-erts word aangetroffen, daar nogtans deszelfs warm bad den natuurlyken staal-smaak heeft, zoo is zeker, dat aldaar behalven andere ertzen ook iets van het zelve of ten minsten van yzer-stoffen moet worden gevonden, alzoo niet alleen de boven op de vlakte leggende stenen als gesmolte yzer of staal-slakken geformeert zyn, maar ook de in het water zynde aarde als de slym in een smids leschtrog is, en boven op het water een blaauw dun vet vliesje of huidje waargenomen word.

Omtrent Tin en Lood-erts kan de Schryver niets zekers melden.

Of hier tin en lood-erts is, kan ik wegens de bovengemelde rede niet zeggen; edog ik acht, dat by aldien de bergwerken beter voortgezet wierden, men hier zoo wel als in Europa beide zoorten van erts aantreffen zoude, om dat de Natuur het land alhier van deze beide bergstoffen juist niet zal hebben ontbloot, terwyl ze het

het zelve zoo mildelyk velen anderen medegedeelt heeft, gelyk van het yzer reeds gezegt is, en van de andere volgen zal.

Zilver-erts is reeds aan de Kaap gegraven.

Wat het zilver aanbelangt, ik heb my daar ontrent in den beginne op de ondervinding beroepen, en gezegt, dat reeds over veel jaren een tamelyke menigte zilvererts gegraven en na Holland gezonden zy; ik heb ook twee diergelyke mynen aangewezen en gemeld, dat de eerste achter den Tafelberg na Constantia toe, en de twede te Drakenstein ontrent de aangename en treffelyke buitenplaats van den Landdrost Jan Mulder, genaamt Zorg-vliet, ontdekt waren. Hoe zoude als dan aan diergelyk erts konnen worden getwyffelt? waar van men onfeilbaar meer aderen en groeven zoude aantreffen, ten ware de aangetoonde redenen zulks beletten.

Of'er Goud-aderen aan de Kaap zyn.

Dat insgelyks goud-aderen aan de Kaap zyn, blykt niet alleen uit de voorgaande stellingen des naamlozen Auteurs van de Fichtelbergsche beschryving, maar zulks betuigt ook Vader *Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag.* 95. alwaar hy stenen bybrengt, die zulks bekrachtigen, en waar in men met een vergroot-glas kleine goud-streepjes ziet. My zyn van diergelyke stenen zeer veele bekent, en kan men van dezelve een grote menigte in de holte van het Princen Kasteel achter aan de Steenbergen vinden, welke rood zyn, en veel gele stipjes hebben, die door een vergroot-glas als goud blinken. Men ziet ook zulke stenen, hoe wel kleine als zand-stenen, langs den weg na het warme bad over den berg, de Hout-hoek genaamt, en op verscheide andere plaatzen, waar door alzoo ontwyffelbaar schynt te zyn, dat 'er ook goud-aderen ja goud zelfs aan de Kaap is.

Koper-erts valt zekerlyk in Afrika.

Wie aan Koper-erts wilde twyffelen, gelieve maar de moeite te nemen, om een paar hondert mylen landewaards in te reizen, zoo zal deze twyffelachtigheid hem wel haast benomen worden. Want aldaar zoude hy hoge bergen aantreffen, die Koperbergen worden genaamt, om dat zy rykelyk koper houden, en naar het getuigenis der genen, die daar zyn geweest, door de hete zonnestralen smelten en afvloejen laten. Deze bergen zouden zoo hoog zyn, dat de Heer *Simon vander Stell*, die als Gouverneur alhier op bevel van de Illustre Compagnie, een keer derwaards heeft gedaan, heeft derven verzekeren, hoewel hy 'er misschien niets af zal hebben gedaan, en Vader *Tachart loc. cit. pag.* 107, welke zulks van den gemelden Heer heeft gehoort, dat men 40 dagen van noden heeft, om boven op dezelven te geraken.

Hoogte der Afrikaansche Koper-bergen.

Het zy ontrent de hoogte van deze koperbergen, hoe het zy, het is zeker, dat aldaar koper genoeg valt. Wie weet ook, byaldien men naauwe navorsching deed, of 'er ook geen goud zoude worden gevonden; ten minsten zoude het koper rykelyk goud-houdende konnen bevonden worden, gelyk in Ongaryen en andere landschappen pleegt te geschieden. De daar ontrent wonende Hottentotten weten dit metaal zeer wel te gieten; aangezien zy hare schilden, die als halve manen zyn, en welke zy tot cieraad op hare voorhoofd dragen, alwaar zy dezelve met hare smerige hairen vast maken, gieten, glad en blinkent maken, en treffelyk daar mede pralen. De voorgemelde Vader *Tachart* betuigt dit andermaal *loc. cit. pag.* 100, alwaar hy aldus schryft: Velen, namelyk Hottentotten, hebben ook kennis van de mineralien, weten dezelven te gieten en klaar te maken; houden dezelven nogtans in geen waarde, misschien om dat in haar land een grote menigte

Hottentotten weten het koper te gieten en te smelten.

nigte goud, zilver en koper-aderen gevonden worden.

Welk Metaal de Hottentotten liefst hebben.

Dit alles is de waarheid, en zal op zyn tyd nader worden gezegt, dat zy goud en zilver beide in geen waarde houden, om dat zy geen geld hebben, kennen of gebruiken. Wat het koper aanbelangt, het zelve beminnen zy, om dat het in de zon blinkt en glinstert, als het geslepen of gepolyst is. Voor 't overige achten zy het zelve minder als het yzer, dat zy tot haar geweer, messen, ajuyntjes-yzer en tot andere dingen hoogst van noden hebben; en is derhalven dit mineraal hen veel aangenamer, dan alle de anderen, of schoon het by de Europeanen niet hoog in waarde is.

De Auteur eindigt de beschryving van het Mineraalsche Ryk.

Dit is nu 't geen, Lezer, dat ik u van het Mineraalsch Ryk zeggen kan. Meer zult gy van iemand, die zich nooit veel op de kennis van de metalen heeft gelegt, niet eisschen. My is wel bewust, dat zommigen ook het water hier onder trekken willen, zoo als voornamelyk *Samuel Dale* in zyne *Minerologia* gedaan heeft, edog kan ik niet bezeffen, met wat recht zulks geschied, te meer naardien hy zoo wel minerale als andere gemene waters aanhaalt en gene uitzondert. Ik heb dezelve alhier willen daar buiten sluiten en op een ander tyd bewaren; ten dele om dat het water alhier zich op gantsch byzondere eigenschappen beroemen kan, en ook vermids het zelve zeer veel veranderingen onderhevig is, welke hier aan te halen, de tyd niet zoude toelaten, aangezien ik nergens water heb gezien, waar van diergelyks zoude konnen worden gezegt.

Waarom hy alhier niets van de Waters gemeld heeft.

Ik besluit derhalven deze materie, en verzoek, dat gy myne eenvoudigheid niet qualyk gelieft te duiden, en my ter zelver tyd te vergunen, dat ik u by de eerste gelegentheid opdisch het *Regnum Vegetabile*; 't welk my eenigzins beter als het voorgaande bekent is, om dat ik de fraje gewassen, zeldzame bloemen, vreemde bomen, en struiken dagelyks voor ogen heb, en met vermaak aanschouw.

XVI. HOOFTSTUK.

Alphabetsche Beschryving en verhaal der Bloemen, Bomen, Wortelen en andere Afrikaansche Aardgewassen, die aan de Kaap de Goede Hoop gevonden worden.

De Auteur ontschuldigt zich, dat hy het Regnum vegetabile *niet eerder heeft beschreven. Bekent dat hy geen Kruid-kundige is. In welke talen de Schryver de Gewassen noemen wil. Absinthium Africanum. Allium Africanum, waar die overvloedig groeit, Aan de Kaap vallen veel zoorten van Aloë. Waar zy op 't veld overvloedig zyn aan te treffen. Beschryving der Afrikaansche Aloën, en hunne verscheide zoorten. Vyf zoorten van Alaternoides Africana. Twee zoorten van de Amygdolus Africana. Drie zoorten van de Anæmospermos Africana. Agt zoorten van de Apocynum Africanum. Arum Æthiopicum. Arum Africanum. Arum Ægyptiacum. Aanmerking over de eerste zoort van dit Kruid. Hoe de Hottentotten dezelve nuttigen. Drie zoorten van Asclepias Africana. Argyradentros Africana. Waar toe hy gebruikt word. Asparagus Sylvestris Africanus. Tien zoorten van de Aster Africanus. Vier zoerten van de Bellis Africana. Twee zoorten van de Bryonia Africana. Agt zoorten Campanula Africana. Drie zoorten van de Centaurium majus Africanum. Vier zoorten van de Centaurium minus Africanum. Twee zoorten van de Chrysanthemum Africanum. Vier zoorten van de Colutea Africana. Agt zoorten van de Coma aurea Africana. Ses zoorten van de Conyza Africana. Vyf zoorten van de Cotyledon Africana. Drie zoorten van de Cytisus Africanus. Twee zoorten Echium Africanum. Zeventien zoorten van de Elichrysum Africanum. Elf zoorten van de Erica Africana. Twee zoorten van de Filicula Africana. Drie zoorten van de Filix Africana. Twintig zoorten van de Genista Africana. Vier zoorten van de Geranium Africanum. Zeventien zoorten van de Jacobæa Africana. Twee zoorten van de Jasminum Africanum. Zes zoorten van de Ketmia Africana. Twee zoorten van de Laurus Africana. Lauri folia Africana. Wat daar van aan te merken. Drie zoorten van de Leuconium Africanum. Twee zoorten van de Lilio-Narcissus Africanus. Twee zoorten van de Lotus Africana. Drie zoorten Melianthus Africanus. Drie zoorten van de Ornithogalum Africanum. Drie zoorten van de Oxis bulbosa Africana. Drie zoorten van de Phaseolus Africanus. Vyf zoorten van de Polygala Africana. Twee zoorten van Pseudodictamnus Africanus. Twee zoorten van de Salvea Africana. Drie zoorten van de Scabiosa Africana. Twee zoorten van de Sclarea Africana. Vyf zoorten van de Sedum Africanum. Agt zoorten van de Sisynrichium Æthiopicum. Twee zoorten van de Solanum Africanum. Twee zoorten van de spartium Africanum. Drie zoorten van de Spiræa Africana. Wat Hottentots Bucchu zy. Word tot Hair-poeder gebruikt. Twee zoorten van de Tanacetum Africanum. Elf zoorten van de Thymelea Africana. Vyf zoorten van de Tithymalus Africanus. Drie zoorten van de Trifolium Africanum. Drie zoorten van de Valeriana Africana. Twe zoorten van de Vitis Idea. De Auteur ontschuldigt zich, byaldien hy ontrent de beschryving dezer gewassen mogt hebben gefeilt. Waarom de Schryver tot nu van de Ficoides niets heeft gemeld. De Schryver wil derzelver zes en dertig zoorten als nu afhandelen. Amaquas-boom. Kreupel-hout. Kanna. Wat voor een gewas. De Hottentotten beminnen het zeer. Waar toe de Europeanen het gebruiken. Stink-hout. De Schryver heeft dikwyls welruikende oorden doorgereist. Besluit van dit Hoofistuk.*

De Auteur ontschuldigt zich, dat hy het *Regnum vegetabile* niet eer heeft beschreven.

HEt zal buiten twyffel niet nodig zyn, om een lange ontschuldiging te gebruiken, dat ik nu eerst met het *Regnum Vegetabile* voor den dag kom, daar het overlang had behoren te geschieden; want uwe hoogst geschatte vriendschap gebied my te hopen, dat dit uitstel niet qualyk zal worden geduid; te meer om dat ik my

my verzekert hou, dat u het weinige, 't welk ik u daar van zal konnen mededeelen, als nu zoo aangenaam zal zyn, dan of het op zyn behoorlyke plaats geschied was, door dien het aan myne wilvaardigheid niet zoude hebben gescheelt, ten ware eenige onverwachte beletzels myn voornemen hadden verydelt.

Naardemaal deze hinderpalen echter als nu uit den weg zyn geruimt, en ik myn woord stand doen wil, bied ik u aan 't geen ik van Bloemen, Bomen, Kruiden en Wortelen waar te nemen, in staat geweest ben. Ik hoop, dat zulks eenig genoegen zal geven, door dien aan u bekent is, dat ik my op de Kruid-kunde niet heb gelegt, om dat het myn werk niet is geweest. En 't geen ik u als nu daar van mededeel, heb ik myn aangename tuin-woning te danken, welke my in de eerste drie jaren door hoge gunst van den Heer Gouverneur Willem Adriaan vander Stell, en op byzondere recommandatie der Illustre Oost-Indische Compagnie aan den zelven, ten deel gevallen is. Daarbenevens ben ik het ook de dagelyksche ommegang met Johan Hartog, Tuinman in deze weerreld beroemden tuin van de gemelde Compagnie, en eindelyk de *Herbariis vivis*, of levendige kruidboeken van wylen den Heer N. Orland, welke deszelfs stiefzonen Jan en Andreas Bloem my verscheidemalen hebbben laten zien, verschuldigt.

De Schryver bekent dat hy geen Kruid-kundige is.

Derhalven zal ik my met een lange en wydlopige voorrede niet ophouden, maar zoo voort tot de zaak zelf treden. Ondertusschen zal de Lezer my wel willen vergunnen, om u te zeggen hoe en op wat wyze ik van voornemen ben, om deze Kruidstoffe af te handelen; welke kortelyk zal bestaan in de alfabetsche order, welke ik in de beschryving der dieren gehouden heb; mids dat ik zorg zal dragen, dat geene uitheemsche gewassen onder de inlandsche worden gemengt, maar dat alvorens de Afrikaansche alleen in goede order na elkanderen, voor zoo veel my dezelven bekent zyn, en daar na de voornaamste vreemden in 't byzonder, aangetoont werden.

Door dien echter de inlandschen zoo wel als de uitlandschen zeer menigvuldig zyn, zoo zult gy wel willen toelaten, dat ik by allen geen lange beschryving voeg, maar zommigen alleenlyk in de Latynsche tale noem en haar rechte onderscheid daar by meld, ten ware my eenigzins mogelyk was, om dezelven eigentlyk uit te drukken, wanneer ik haar ook Duitsche namen geven zal, de Latynsche zal ik alleen behouden, wanneer de *Termini Botanici* of Kruidwoorden niet gevoeglyk konnen worden vertaalt, welke de Lezer daar na naar zyn eigen believen beter benoemen en beschryven kan. Daarbenevens zie ik als voor af, dat deze materie zoo wydlopig als die der dieren zal vallen, welke byaldien ik iets van de nuttigheid en gebruik ditmaal daar by voegde, veel meer uitdyen zoude; edog uit vrees, dat een zoo lange zaus niet uw smaak mogt zyn, zal ik daar van niets reppen.

En aldus heeft de Lezer den gantschen inhoud van dit Hoofdstuk nevens de materie zelf, op wat wys dezelve zal worden afgehandelt. Een betere schikking is my niet bewust, als hebbende verder van de kruiden geen kennis, dan dien ik door den bovengemelden Tuinman heb gekregen; welke een tamelyk ervare kruidkenner is, en deswegen reeds van een voornaam Heer in Holland na America is gezonden, om de vreemde gewassen van dat waereldgewest op te zoeken, en na Holland te zenden. Behaagt U deze beschryving niet, zoo zult

gy nogtans de wilvaardigheid om uwe nieuwsgierigheid te voldoen, daar uit zien, en overtuigt zyn, dat het my aan grondiger kennis, en geenzins aan dienstvaardigheid gemankeert heeft.

Dienvolgens zal het eerste Afrikaansch gewas zyn, 't welk zoo als my meer gemelde Tuinman *Jan Hertog*, bericht heeft, naar de benoeming der *Botanici* of kruidkundige heet, *Abutilon Africana, foliis rugosis & siliculis lanuginosis*. Dat is: Abutilon of Maluwe uit Afrika met rimpelige bladeren en ruige steel. Waar van ik niet nodig acht, om meer aan te halen, door dien dezelve achtervolgens het bericht van *Simon Pauli in opere quadripartio Botanico pag.* 186. in de winkels niet gebruikt, en ook van *Dioscorides* en *Galenus* beiden niet gemeld word, maar deswegen nog een grote twist tusschen de kruidkenners legt.

Absinthium Africanum is niet zo bitter als het Europeaansch.

Absinthium Africanum frutescens, foliis latioribus. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Alssem, met brede bladeren. De ondervinding leert, dat deze plant zoo bitter niet is, als de Europeaansche, naardien men geen extract daar van kan maken, die sterk genoeg is, om Alssen-wyn te vervaardigen.

Allium Africanum flore purpurascente. Dat is: Afrikaansche knoflook met een purper-bloem. Welke in het landschap, alwaar de zoogenaamde Hottentotsche koopmans Natie woont, 20 mylen van de Kaap gelegen, en voornamelyk op de plaats, die voornamelyk de knoflooks-kraal word genaamt, zeer overvloedig groeit. Toen ik met den gemelden Tuinman na het warme bad reisde, heeft hy my die plaats aangewezen, en wy hebben in struiven van de knoflook gegeten.

Aan de Kaap vallen zeer veel zoorten van Aloën.

Van Aloën vallen hier velerhande zoorten; daar onder zyn my deze navolgende bekent, waar van 'er velen in den tuin van de Illustre Compagnie staan, welken doorgaans jaarlyks bloejen; aangezien schier geen maand van het jaar verby gaat, zonder dat de eene of de andere Aloe-plant en menigmaal velen te gelyk in bloem staan, en dezelven een ruimen tyd behouden. Ondertusschen worden zy hier niet veel geacht, om dat zy buiten den tuin ook in 't open veld tusschen de rotzen en klippen groejen, en byna voor onkruid gehouden worden. Gelyk dan aan 't Stellenbosch by Adam Tas; aan Drakenstein by den Heer Jan Mulder; ontrent het warm bad aan den Zwarten berg en elders in 't open veld vele zoorten by malkander worden aangetroffen, welke uit de klippen groejen, bloejen en ongemeen vermenigvuldigen; terwyl hare bloem, die doorgaans rood met witte stipjes is, zeer lieflyk in de oogen valt, en naderhand zeer veel zaat-knopjes achterlaat; de zoorten echter, welken ik alomme heb gezien, zyn de volgenden.

Beschryving van de Afrikaansche Aloën en hunne verscheide zoorten.

Aloë Africana arborescens, montana non Spinosa, folio longissimo, plicatili, flore rubro. Dat is: Boom-Afrikaansche Berg-Aloë, zonder dooren met een zeer lang gevouwen blad en roden bloem.

Aloë Africana arborescens, floribus albicantibus fragrantissimis. Dat is: Boom-Aloë uit Afrika, met een witachtige en zeer sterk welruikende bloem.

Aloë Africana caulescens, foliis spinosis, maculis ab utraque parte albicantibus notatis. Of; Steelachtige Afrikaansche Aloë, met stekelige bladeren, op byde zyden met witte vlakken getekent.

Aloë Africana, brevissimo crassissimoque folio, flore subviridi. Dat is: Aloë uit Afrika, met zeer korte en dikke bladeren, en een bleek-groene bloem.

Aloë Africana, folio glabro rigidissimo, flore subviridi. Of; Afrikaansche Aloë met een glad en

 gantsch

gantsch hard blad, en bleek-groene bloem.

Aloë Africana, flore rubro, folio, maculis ab utraque parte albicantibus notato. Dat is: Africaansche Aloë, met een rode bloem, en op byde zyden met witte vlakken getekent blad.

Aloë Africana, flore rubro, folio triangulari & verrucis ab utraque parte albicantibus notato. Dat is: Afrikaansche Aloë, met een rode bloem, en een driehoekig blad, op byde zyden met witte knobbels als wratten getekent.

Aloë Africana, folio in summimitate triangulari, margaritifera, flore subviridi. Dat is: Afrikaansche Aloë, met een blad van parelkouleur, aan 't einde driehoekig toelopende, en een bleekgroene bloem.

Aloë Africana margaritifera minor. Of kleinder Parelgekouleurde Afrikaansche Aloë.

Aloë Africana foliis glaucis, margine & dorsi parte superioris spinosis, flore rubro. Dat is: Afrikaansche Aloë, met een rode bloem, en graauwe bladeren, de rand en het bovenste gedeelte van den rug met dorens bezet.

Aloë Africana, foliis glaucis, margine & dorso integro Spinosis. Dat is: Afrikaansche Aloë, met graauwe bladeren, rondom en over den gantschen rug doornachtig.

Aloë Africana caulescens, foliis glaucis, caulem amplectentibus. Dat is: Steelachtige Aloë uit Afrika, met graauwe bladeren, om den steel lopende.

Aloë Africana, folio triangulo & longissimo, floribus luteis & fœtidis. Dat is: Afrikaansche Aloë met zeer lange smalle bladeren en een gele en stinkende bloem.

Aloë Africana caulescens, foliis magis glaucis, caulem amplectentibus, & in mucronem obtusiorem desinentibus. Dat is: Steelachtige Afrikaansche Aloë, met gantsch graauwe bladeren, om den steel slingerende, en aan haar spits end gantsch toelopende.

Aloë Africana caulescens, foliis minus glaucis, caulem amplectentibus, dorsi parte superiore spinosa. Dat is: Steelachtige Afrikaansche Aloë, met graauwachtige bladeren, op 't bovenste gedeelte van den rug met stekels bezet, rondom den steel lopende.

Aloë Africana caulescens foliis glaucis, caulem amplectentibus latioribus & undiquaque spinosis. Dat is: Steelachtige Afrikaansche Aloë, met graauwe brede bladeren, overal met stekels bezet, om den steel lopende.

Aloë Africana caulescens, foliis glaucis, caulem amplectentibus, dorso integro spinoso. Dat is Steelachtige Afrikaansche Aloë met graauwe bladeren, om den steel lopende, de gantsche rug met stekels bezet.

Aloë Africana caulescens, foliis glaucis brevioribus, caulem amplectentibus, foliorum parte interna & externa non nihil spinosa. Dat is: Steelachtige Afrikaansche Aloë, met korte graauwe bladeren, om den steel lopende; de bladeren van binnen en van buiten met eenige stekels bezet.

Aloë Africana caulescens, foliis glaucis brevissimis, foliorum summitate interna & externa non nihil spinosa. Dat is: Steelachtige Afrikaansche Aloë met zeer korte graauwe bladeren, aan 't end zoo wel binnen als buiten met eenige stekels bezet.

Aloë Africana caulescens perfoliata, glauca & non spinosa. Dat is: Afrikaansche Steelachtige Aloë, met graauwe doorgeboorde bladeren, zonder stekels.

Aloë Africana glabro folio, minutissimis cavitatibus donato. Of: Afrikaansche Aloë met gladde bladeren, met zeeer kleine hollighe-den begaaft.

Aloë Africana humilis, spinis inermibus & verrucis obsita. Dat is:

is: Lage Afrikaansche Aloë, welkers bladeren met weerloze ſtekels en wratten bezet zyn.

Aloë Africana humilis Arachnoidæa. Dat is: Gantſch laage Afrikaanſche Aloë enz.

Aloë Africana humilis, foliis ex albo & viridi variegatis. Dat is: Lage Afrikaanſche Aloë, met wit en groen geſchakeerde bladeren.

Aloë Africana humilis, folio non nihil reflexo, floribus ex albo & rubro variegatis. Dat is: Lage Afrikaaanſche Aloe, met eenigzins hangende bladeren, en een wit en rood geſchakeerde bloem.

Aloë Africana humilis, folio in ſummitate triangulari & rigidiſſimo, marginibus albicantibus. Dat is: Lage Afrikaanſche Aloe, met een zeer hard aan 't end driehoekig toelopend blad, en een witachtigen randt.

Aloë Africana erecta, triangularis & triangulari folio viscoſo. Dat is: Recht ſtaande drikantige Afrikaanſche Aloe, met een drihoekig kleverig blad.

Aloë Africana erecta rotunda, folio parvo & in acumen rigidiſſimum exeunte. Dat is: Overend ſtaande ronde Afrikaanſche Aloe, met een klein blad, met een zeer ſtyve punt uitlopende.

Alaternoides Africana, verſcheide zoorten.

Alaternoides Africana, Ericæ foliis, floribus albicantibus & muscoſis. Dat is: Afrikaanſche Alaternoides met bladeren van Heydegras, en een witte mosachtige bloem.

Alaternoides Africana, Telephini legitimi imperati folio flore viridi. Dat is: Afrikaanſche Alaternoides, met bladeren van kleine altyd groen blyvende ſmeerwortel of wondkruid, van *Ferrante Imperato*, Napolitaan, *Telophium legitimum*, of oprechte ſmeerwortel genaamt, en een groene bloem.

Alaternoides Africana Lauri ſerratæ folio. Dat is: Afrikaanſche Alaternoides, met gezaagde Laurier bladeren.

Alaternoides Africana, Chamæmespili folio rigidiore & minore, floribus albicantibus. Dat is: Afrikaanſche Alaternoides met bladeren van Chamæmispelen, hoewel kleinder en ſterker, en een witachtige bloem.

Alaternoides Africana, Roriſmarini latiori & piloſiori folio flore cæruleo. Dat is: Afrikaanſche Alaternoides, met bladeren van Rosmaryn, behalven breder en vezeliger, en een hemelblaauwe bloem. Deze plant vind men veel in 't land van de Hottentotſche zoogenaamde Attaquas natie, waar van te zyner tyd meer bericht volgen zal.

Althæa Africana veſicaria. Dat is: Afrikaanſche witte maluwe, met afhangende zaad blaaskens.

Amygdalus Africana.

Amygdalus Africana nana, flore incurvato roſeo ſimplici, folio mali perſici anguſtiore. Dat is: Lage Afrikaanſche Amandelboom, met een enkelde lyfverfde bloem, en ſmaller bladeren dan die van een perzikboom.

Amygdalus Africana nana, flore incurvato roſeo pleno, folio mali perſici anguſtiore. Dat is: Lage Afrikaanſche Amandelboom met een dubbelde Roosverfde bloem, en bladeren van een perſikboom. Deze Amandelen zyn boven maten bitter en onaangenaam van ſmaak, hoewel dezelven nogtans gekookt van de Hottentotten worden gegeten.

Anæmospermos Africana

Anæmospermos Africana, foliis Cardui benedicti, florum radiis intus Sulphureis. Dat is: Afrikaanſche Anæmospermos met bladeren van Cardobenedict, en zwavelverfde ſtekels binnen in den bloem.

Anæmospermos Africana, foliis Plantaginis, flore ſulphureo. Dat is: Afrikaanſche Anæmosperes met bladeren van Weegbre, en een bleekgele bloem.

Anæmospermos Africana Jacobææ

bææ maritimæ foliis, flore sulphureo. Dat is: Afrikaansche Anæmospermos met bladeren van zee Sint Jakobs-kruid, en een bleekgele bloem.

Apocynum Africanum.

Apocynum Africanum erectum, villoso fructu, salicis folio lato glabro. Dat is: Opschietende Afrikaansche Apocynum, van vele ook *Periploca* en *Beidelsar* genaamt, met een ruige of wollige vrucht, en brede gladde bladeren van Wilgen.

Apocynum Africanum erectum, villoso fructu, salicis folio lato subhirsuto. Dat is: Opschietende Afrikaansche Apocynum, met een wollige vrucht, en brede eenigzins ruige bladeren van Wilgen.

Apocynum erectum Africanum, villoso fructu, salicis folio glabro augusto. Dat is: Opschietende Afrikaansche Apocynum met een wollige vrucht, en gladde smalle bladeren van Wilgen.

Apocynum Africanum humile, aizoides, siliquis erectis. Dat is: Kleine op de aard leggende en altyd groen blyvende Apocynum met overend staande peulen.

Apocynum Africanum erectum subhirsutum, foliis undulatis. Dat is: Opschietende eenigzins ruige Afrikaansche Apocynum, met gewaterde bladeren.

Apocynum scandens Africanum, vincæ pervincæ foliis, subincanum. Dat is: Gantsch groen opklimmende Apocynum uit Afrika, met bladeren van kleine Maagdepalm.

Apocynum Africanum scandens Asphodeli radice, angustissimo folio. Dat is: Opklimmende Afrikaansche Apocynum, met een zeer smal blad, en Affodillen gelykende wortel.

Apocynum Africanum, Lapati folio. Dat is: Apocynum uit Afrika, met bladeren van Patich, of Roo Ridder.

Arum Æthiopicum.

Arum Æthiopicum Florigerum & fructum ferens, radice magna orbiculari. Dat is: Bloejende en vruchtdragende Kalfsvoet of Manskracht uit Ethiopie, met een grote ronde wortel.

Arum Ægyptiacum.

Arum maximum Ægyptiacum, quod vulgo Colacassia audit. Dat is: Grootste Kalfsvoet uit Egipte, doorgaans Colocassia genaamt.

Arum Africanum.

Arum Africanum Flore albo odorate. Dat is: Afrikaansche Kalfsvoet met een witte lieffelyke bloem.

By deze driederhande zoorten van deze plant acht ik nodig te melden, dat de eerste alhier de gemeenste is, welke een witte en ruikende bloem heeft; zy bemint een vochtige grond, en heeft een grote dikke wortel, welke geschrabt, sneeuw wit, en aan schyven gesneden, een radys niet heel ongelyk is; weshalven het dikwyls gebeurt, dat een vreemdeling daar mede gefopt en toornig gemaakt word; aangezien dezelve geweldig op de tong brand; en zodanige pyn veroorzaakt, dat men niet weet, hoe men den brand in den mond bluschen zal; om dat men den mond met water spoelende, het quaad erger word, en men zodanig aan 't quylen geraakt, dan of men een Salivatie-cuur ondergaan had. De pyn welke deze wortel veroorzaakt, is zoo uitbundig, dat menigmaal de gene die misleid is, zynen Bedrieger met een mes naloopt, en dreigt, om hem te doorsteken, of een wakkere jaap te geven.

Hoe de Hottentotten dezelve nuttigen.

Derhalven zyn de Hottentotten veel verstandiger, want niet tegenstaande zy zoo wel de wortel, als deszelfs zaadt, 't welk op een lange steel groeit, waarom de witte bloem, die uit een blad klokswyze bestaat, is, zonder vrees nuttigen, zoo eeten zy dezelve echter niet raauw, maar na dat de wortel en 't zaadt beide twee of driemalen gekookt zyn, en den scherp bytenden smaak verloren hebben, waar na zy de wortel in de zon gedroogt, onder de

de heete asſche braden en vervolgens eeten; en word derhalven deze wortel met het zaadt, doorgaans Hottentots-brood genaamt.

Aſclepias Africana. *Asclepias Africana Aizoides.* Dat is: Altyd groene Afrikaanſche zwaluwe-wortel.

Asclepias Africana Aizoides, longioribus foliis, minus dentatis. Dat is: Afrikaanſche altyd groene zwaluwe-wortel, met lange bladeren, eenigzins getandt of gekerft.

Asclepias Africana Aizoides, flore pulchre fimbriato. Dat is: Huislook gelykende Afrikaanſche zwaluwe-wortel, met een fraaje gekrulde bloem.

Argyrodentros Africana. *Argyrodentros Africana, foliis fericis & argenteis.* Dat is: Afrikaanſche Zilver-boom met zachte witte blinkende bladeren. Deze boom groeit alhier aan de Kaap zoo wel in de valeyen als op de bergen; voornamelyk word ontrent Conſtantia een gantſche boſch daar van aangetroffen, weshalven de woning van den Heer van Heiſtingen, de *Zilver-boom* word genaamt. Ondertuſſchen hoe aangenaam en bevallig hy ook in 't oog is, deszelfs hout is tot niets bequaam, dan tot brandhout; en vermids hy een vrucht draagt, als de Denneboom, zoo lykt hy wel een zoort daar van te zyn, of ſchoon hy voor 't overige den gemelden boom niets gelykt, en zyn hout ook veel vaſter is, als dat van een pek-denne of pyn-boom.

Aſparagus Sylveſtris Africanus, wat daar van te melden. *Asparagus Sylvestris Africanus aucleatus.* Dat is: Wilde Afrikaanſche Asperſie, met ſcherpe doornen aan de takken. Dit gewas vind men alhier aan de Kaap alomme in 't open veld, zoo als ook langs de waterkant en vochtige plaatzen, en is zoo ſtekelig, dat menigmaal in 't verby gaan de kouzen daar in haken en ſcheuren. De ſtelen zyn grasgroen, en eer zy hebben uitgebloeit, zoo week als tamme Asperſie. Zy hebben ook een zeer goede lieſſelyke ſmaak, zoo als ik menigmaal met groot vermaak bevonden heb, niet tegenſtaande de tamme Asperſie in een ongemene overvloed groeit. De ſlaven en Hottentotten brengen dezelve voor een beuzeling te koop, zoo dat men zyn hert licht daar aan ophalen kan, zelfs eer en alvorens men nog tamme Aſperſie kan bekomen, of als deszelfs tyd reeds uit is,

Asphodelus Africanus angusti folii luteus, minor. Dat is: Smalbladig gele Afrikaanſche Affodillen, met een gantſche kleine bloem.

Asplenium Africanum ramosum maximum, caulibus splendentibus. Of: Grootſte Afrikaanſche takkige Steenvaren of Mildkruid, met blinkende ſtelen.

Aster Africanus Jacobææ foliis Flore aureo. Of: Afrikaanſch Sterrekruid met bladeren van St. Jakobs-kruid, en een goud-gele bloem. After Africanus.

Aster Africanus, Stoechadis foliis, Flore aureo. Of: Sterrekruid uit Afrika, met bladeren van Stechaskruid, en een goud-gele bloem.

Aster Africanus ramosus, Hyssopi foliis, Floribus coeruleis, Dat is: Takkig Afrikaanſch Sterrekruid, met bladeren van yzop, en hemelblaauwe bloemen.

Aster Africanus ramosus, Hyssopi foliis, Floribus albis. Dat is: Takachtig Sterrekruid uit Afrika, met yzop-bladeren, en witte bloemen.

Aster Africanus, Heligrisi folio, Flore rubro. Dat is: Afrikaanſch Sterrekruid met bladeren van Water-Eppe, en rode bloem.

Aster Africanus frutescens, foliis angustis & plerumque conjunctis, Dat is: Boomachtig Afrikaanſch Sterrekruid, met ſmalle en veel zamen gevoegde bladeren.

Aster Africanus frutescens, splendentibus parvis & reflexis foliis.

liis. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Sterre-kruid, met kleine blinkende en nederwaards hangende bladeren.

Aster Africanus, frutescens, Lavendulæ Folio, Flore purpureo. Dat is: Struwelswyze opschietende Afrikaansch Sterrekruid, met Lavendelbladeren, en een purpere bloem.

Aster Africanus, annuus, Senecionis Foliis. Dat is: Afrikaansch Sterrekruid, dat maar een zomer duurt, met bladeren van kruiswortel of Grindkruid.

Aster Africanus frutescens, foliis Sencionis crassioribus. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Sterrekruid met bladeren van Kruiswortel, hoewel dikker.

Asteroplatii-carpos Africana frutescens, Crithmi morini foliis. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Asteroplatii-Carpos of brede vruchten dragend Sterekruid met Zee-Venkel-bladeren.

Astralagus Africanus odoratus, Siliqua triangulari Flore luteo. Dat is: Ruikende Afrikaansche Astralagus, met een driehoekige zaad-peule, en gele bloem.

Bellis Africana. *Bellis Africana, Florum pediculis pene aphyllis foliis incisis.* Dat is: Afrikaansche Madelieven met byna kale stele en ingesneden bladeren.

Bellis Africana, Florum pediculis foliosis, foliis angustis & integris. Dat is: Afrikaansche Madelieven, welkers bloem-stelen vol smalle en volle bladeren zyn.

Bellis Africana, capitulo, aphyllo luteo, Coronopi folio, cauliculis procumbentibus. Dat is: Afrikaansche Madelieven met gele blote hoofdekens en bladeren van Hertshoorn of Kraayen voet, en nederwaards hangende steeltjes.

Bellis Africana capitulo aphyllo luteo Coronopi folio, foliis & cauliculis junæis erectis. dat is: Afrikaansche Madelieven met gele blote hoofdekens en bladeren van Krayenvoet, welke zoo wel als de steeltjes dun zyn, en overend staan.

Bryonia Africana glabra, foliis in profundas lacinias divisis, fructu minori. Dat is: Gladde Afrikaansche Bryonie of Wilde Wyngaardt, welkers bladeren diep ingedrukte vouwen hebben, en een kleine vrucht draagt. Bryonia Africana.

Bryonia Africana laciniata, puberosa radice, Floribus herbaceis. Dat is: Afrikaansche Bryonie met gesnede bladeren, een knobbelige wortel, en kruidgelykende bloem.

Calendula sive Caltha Africana humilis, Flore intus albo, foris violaceo simplici. Dat is: Lage Afrikaansche goudbloem, met een enkelde bloem, die van binnen wit en van buiten violet is.

Campanula Africana annua hirsuta, latis serratisque foliis, Flore magno violaceo. Dat is: Ruige Afrikaansche Klokskens, die maar eene zomer duren, met brede getande bladeren, en een grote violet-bloem. Campanula Africana.

Campanula Africana annua glabra, Serrato folio, Flore pallido. Dat is: Gladde Afrikaansche Klokskens, met gezaagde bladeren en een bleke bloem, die ook maar een jaar duren.

Campanula Africana hirsuta, parvo angustoque folio, Flore pallide violaceo. Dat is: Ruige Afrikaansche Klokskens, met kleine smalle bladeren en een bleek-violette bloem.

Campanula Africana annua, angusti folia, Flore purpurascente major. Dat is: Grote smalbladige Afrikaansche Klokskens, die maar eene zomer duren, met een purpere bloem.

Campanula Africana annua, angusti folia, Flore purpurascente minor. Dat is: kleine een jaar durende Afrikaansche Klokskens, met een purpere bloem, en smalle bladeren.

Cam-

Campanula Africana frutescens aculeosa, Flore violaceo. Dat is: Boomachtige Afrikaansche Klokskens met stekels en violette bloem.

Campanula Africana minor, Erini Facie, Flore violaceo, cauliculis erectis. Dat is: kleine Afrikaansche Klokskens met een gedaante van Erinus, met een paarze donkere violette bloem, en opstaande steeltjes.

Campanula Africana minor, Erini facie, Flore violaceo, cauliculis procumbentibus. Dat is: kleine Afrikaansche Klokskens met bladeren van Erinus, een paarze bloem, en nederwaards hangende steeltjes.

Camphorata Africana umbellata, frutescens. Dat is: Bomachtige Afrikaansche Kamferbloem, die gevlamt of gewatert is.

Cardamine Africana trifolia (dicitur etiam Nasturtium) foliis ternis, facie Christophorianæ. dat is: Afrikaansche Cardamine met drie bladeren (insgelyks Kersse genaamt, die op grasvelden groeit) met een gedaante van St. Christoffels-kruid.

Centaurium majus Africanum. *Centaurium majus Africanum laciniatum, Flore aureo odorato.* dat is: Grote Afrikaansche Santorie met ingesnede bladeren, en een goud-gele ruikende bloem.

Centaurium minus Africanum. *Centaurium minus Africanum lini foliis & facie, Flore amplo suave rubente.* dat is: kleine Afrikaansche Santorie met Vlaskruid gelykende bladeren, die ook zoo teder zyn, en een grote liefelyke rode bloem.

Centaurium minus Africanum arborescens lati folium, Flore ruberrimo. dat is: Boomachtige kleine Afrikaansche Santorie, met brede bladeren, en een hoog rode bloem.

Centaurium minus arborescens Africanum, angustifolium, Flore ruberrimo. dat is: Smalbladige boomachtige kleine Santorie uit Afrika, met een hoog rode bloem.

Centaurium minus Africanum arborescens, tulpiferum. Of: Boomachtige kleine Afrikaansche Santorie, met een tulpe gelykende bloem.

Cheiranthos Africana Flore luteo. dat is: Afrikaansche Cheiranthos met een gele bloem.

Chrysanthemum Africanum Stoebes foliis angustioribus. dat is: Afrikaansche Ganzebloem, van velen ook Woekelaar of Guldebloem genaamt, met smalle bladeren van Stoebe. Chrysanthenum Africanum.

Chrysanthemum Africanum repens, Flore aphylo, Coronopi folio. dat is: Kruipende Afrikaansche Ganzebloem met een blote bloem, en bladeren van Kraajevoet.

Chrysanthemoides Osteospergon Africanum odoratum, Spinosum & viscosum. dat is: Welruikende Afrikaansche stekelige en kleverige Chrysanthemoides.

Cistus humilis aizoides maritimus Africanus, Flore rubello. dat is: Lage Afrikaansche Zee-Cistus, met een roodachtige bloem.

Colutea Africana annua, foliis parvis mucronatis, vesiculis compressis. dat is: Een jaar durende Afrikaansche Lombaarsche Linse, met kleine spitze bladeren, en zamen gedrukte blaasjes. Colutea Africana.

Colutea Africana annua, foliis cordatis, & vesiculis minus compressis. dat is: Een jaar durende Afrikaansche Lombaarsche Linse, met een hert gelykende bladeren, en minder zamengedrukte blaasjes.

Colutea Africana Sannæ foliis, flore Sanguineo. Of: Afrikaansche Lombaarsche Linze, met Senesbladeren, en bloedrode bloem.

Colutea Africana humilis flore Sanguine, Crotolariæ siliquis. dat is: Lage Afrikaansche Lombaarsche Linse, met een bloedrode bloem, en peulen van Crotolaria.

Coma aurea Africana fruticans, foliis Linariæ, angustis major. dat is: Afrikaansch groot struwelwys groe- Coma aurea Africana.

groejend Goud-blad met ſmalle bladeren van vlaskruid.

Coma aurea Africana fruticans, foliis linariæ anguſtioribus minor. dat is: Afrikaanſch klein ſtruwelswys groejende Goudblad, met ſmalder bladeren van Vlaskruid.

Coma aurea Africana fruticans, linariæ foliis glaucio & lanuginoſis. dat is: Afrikaanſch ſtruwelswys groejende Goudblad met graauwe ruige bladeren.

Coma aurea Africana fruticans, omnium maxima, foliis tomentoſis & incanis. dat is: Aldergrootſt ſtruwelswys groejende Goudblad uit Afrika, met gevoerde graauwe bladeren.

Coma aurea Africana fruticans, Ericæ folio. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſch Goud-blad met bladeren van Erica of Heidekruid,

Coma aurea Africana fruticans, foliis glaucis & in extremitate trifidis. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſch Goud-blad, met graauwe aan 't end in drien verdeelde bladeren.

Coma aurea Africana fruticans, foliis Crithmi marini. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſch Goud-blad, met bladeren van zeevenkel.

Coma aurea Africana fruticans, foliis inferioribus inciſis, ſuperioribus dentatis. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſch Goudblad, welkes onderſte bladeren ingeſneden, en de boveniſte getand zyn.

Conyza Africana. *Conyza Africana arboreſcens incana, floribus purpuro-violaceis, foliis ſalviæ, odore Salviæ & Rosmarini.* Of: Arikaanſche graauwe boom-Conyza, met purperblaauwe bloemen, en bladeren die de gedaante van Salie, en den reuk van Salie en Rosmaryn hebben.

Conyza Africana humilis, foliis anguſtioribus nervoſis, floribus umbellatis. dat is: Lage Afrikaanſche Conyza, met heel ſmalle gearde bladeren, en gewaterde bloemen.

Conyza Africana fruteſcens, foliis Salviæ, odore Camphoræ. Boomachtige Afrikaanſche Conyza, met Salie-bladeren en reuk van Camfer.

Conyza Africana fruteſcens, foliis Erucæ hamatis & incanis. Dat is: Boomachtige Afrikaanſche Conyza, met bladeren van Rakette enz.

Conyza Africana fruteſcens, foliis Roſmarini. dat is: Boomachtige Afrikaanſche Conyza, met Roſmaryn bladeren.

Conyza Africana Senecionis flore. dat is: Afrikaanſche Conyza, met een Kruiswortel bloem.

Cotula Africana, Calyce eleganti cæſio. dat is: Afrikaanſche krotendil of ſtinkende Camille, met een ſchone bleekgroene knop.

Cotyledon Africana fruteſcens, foliis orbiculatis, limbo purpureo cinctis. dat is: Boomachtig Afrikaanſch Navelkruid, met ronde bladeren, en purpere kanten. Cotyledon Africana.

Cotyledon Africana, tereti folia, flore pulcherrimo. dat is: Afrikaanſch Navelkruid, met langwerpige bladeren, en ongemeen fraaje bloem.

Cotyledon Africana, foliis oblongis, floribus umbellatis, fibroſa radice. dat is: Afrikaanſch Navelkruid, met langachtige bladeren, gewaterde bloemen, en vezelige wortel.

Cotyledon Africana fruteſcens, folio longo & anguſto, flore flaveſcente. Dat is - Boomachtig Afrikaanſch Navelkruid, met een lang ſmal blad en geelachtige bloem.

Cotyledon Africana fruteſcens, flore umbellato coccineo. Dat is: Boomachtig Afrikaanſch Navelkruid, met een gewaterde roodſcharlake bloem.

Cytiſus Africanus argenteus, flore atro purpureo. dat is: Afrikaanſche Cytiſus met zilvere bladeren, en zwart purpere bloem. Cytiſus Africanus.

Cyti-

Cytisus Africanus hirsutus, angustifolius. dat is: Ruige Afrikaansche Cytisus, met smalle bladeren.

Cytisus herbaceus Africanus, floribus rubris. Dat is: Gras gelykende Afrikaansche Cytisus; met rode bloemen.

Echium Africanum. *Echium Africanum frutescens, foliis pilosis.* dat is: Boomachtige Afrikaansch Slangenhoofd, met hairige bladeren.

Echium Africanum perenne, Lycopsis facie. Langdurende Afrikaansch Slangenhoofd, met een gedaante van ossetonge.

Elichrysum Africanum. *Elichrysum Africanum lanuginosum, latifolium, calyce floris argenteo & amplissimo.* dat is: Ruige Afrikaansche Elichryson, met brede bladeren, en een zeer grote witte, als zilvere bloemknop.

Elichrysum Africanum tomentosum frutescens calice argenteo. Dat is: Boomachtige Afrikaansche Elichrysum of Goudenblom, met gevoerde bladeren, en een zilvere knop.

Elichrysum Africanum lanuginosum angustissimo folio, calice floris argenteo & amplissimo. dat is: Ruige Afrikaansche Goudenbloem, met zeer smalle bladeren, welker bloemen op een zeer groten witten als zilveren steel staan.

Elichrysum Africanum tomentosum frutescens, floris calice aureo. dat is: Boomachtige Afrikaansche Goudenbloem, met gevoerde bladeren, en een goudgele bloemesteel.

Elichrysum Africanum frutescens, coridis folio. dat is: Boomachtige Afrikaansche Goudenbloem, met bladeren van Coris.

Elichrysum Africanum incanum tomentosum, foliis subrotundis. dat is: Graauwe gevoerde Afrikaansche Goudenbloem, met rondachtige bladeren.

Elichrysum Africanum umbellatum, oderatum luteum. dat is: Gewaterde ruikende gele Goudenbloem uit Afrika.

Elichrysum Africanum frutescens, angustis & longioribus foliis, incanis. Dat is: Boomachtige Afrikaansche Goudenbloem met lange smalle graauwe bladeren.

Elichrysum Africanum lati folium foetidum, Capitulo aureo. dat is: Afrikaansche breedbladige stinkende Goudenbloem, met goudgele Hoofdjes.

Elichrysum Africanum luteum, Polii folio. dat is: Gele Afrikaansche Goudebloem, met bladeren van Polium.

Elichrysum Africanum tomentosum incanum, angusti folium, floribus rubris. dat is: Gevoerde Afrikaansche graauwe Elichryson, met smalle bladeren, en rode bloemen.

Elichrysum Africanum lati folium foetidum, capitulo argenteo. dat is: Breedbladige stinkende Afrikaansche Goudenbloem, met zilvere hoofdjes.

Elichrysum Africanum frutescens, foliis Crithmi marini. dat is: Boomachtige Afrikaansche Elichrysum, met bladeren van Zeevenkel.

Elichrysum arboreum Africanum, Rorismarini folio. Dat is: Afrikaansche boom-goudenbloem, met bladeren van Rosmaryn.

Elechrysum Africanum, Plantaginis folio. Dat is: Afrikaansche Goudenbloem, met Weegbre bladeren.

Elichrysum Africanum foetidissimum, amplissimo folio. dat is: Zeer stinkende Afrikaansche goudenbloem, met een zeer groot blad.

Elichrysum Africanum in odonum glabrum, Coronopi folio. dat is: Niet ruikende Arikaansche gladde Goudenbloem, met bladeren van Kraayenvoet.

Ephemerum Africanum annuum, flore bipetalo. Dat is: Afrikaansche Hermodactelen of

Tydelozen, met een grote twee bladige bloem.

Erica Africana. *Erica Africana viridis, angustissimis foliis, flosculis in capitulum congestis.* Dat is: Groene Afrikaansche Erica, met zeer smalle bladeren, en bloemetjes, die zich in hoofdjes by malkanderen sluiten.

Erica Africana, flosculis subhirsutis, secundum ramulos dispositis. dat is: Afrikaansche Erica of Hei, met eenigzins ruige bloemetjes, naar de takken gestelt.

Erica Africana incana, foliis angustissimis. Dat is: Graauwe Afrikaansche Erica, met zeer smalle bladeren.

Erica Africana capillaceo brevique folio, flore rotundiori purpureo. dat is: Afrikaansche Erica, met hairige korte bladeren, en een ronde purpere bloem.

Erica Africana folio minimo, flore rotundiori albido. dat is: Afrikaansche Erica, met alderkleinste bladeren, en een gantsch ronde witachtige bloem.

Erica Africana, Coris folio, flore oblongo Spicato. dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Coris, en langachtig geaarde bloemen.

Erica Africana, Coris folio, flore oblongo purpureo, è foliorum alis prodeunte. Dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Coris, en een langachtige purpere bloem, uit de bladeren komende.

Erica Asricana, Coris folio, flore breviori purpureo, è foliorum alis prodeunte. dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Coris, met een korter purpere bloem, enz.

Erica Africana, Coris folio, Floribus vesicariis. Dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Coris, en Zaadblaaskens.

Erica Africana Juniperi folio, flore oblongo spicato. dat is: Afrikaansche Erica, met bladeren van Geneverboom, en langwerpige geaarde bloem.

Erica Africana Juniperi folio, flore oblongo umbellato. dat is: Afrikaansche Erica, met Geneverboom-bladeren, en een langwerpige gekroonde bloem.

Evonymus Africanus, folio lucido serrato. dat is: Afrikaansche Evonymus met lichtende getande bladeren.

Fabago Africana arborescens, flore sulphureo, fructu rotundo. dat is:Boomachtig Afrikaansch Wondkruid, met ronde bleek gele bloemen.

Ferula Africana galbani fera frutescens, Myrrhidis foliis Boomachtige Gom dragende ferula, uit Afrika, met bladeren van Myrrhis of kervel.

Filicula Africana. *Filicula Africana maxima ramosa, pinnulis tenuis dissectis.* Dat is: Gantsch kleine Afrikaansche Varen met gantsch fyn ingesnede bladeren.

Filicula Africana maxima, in acutas divisa lacinias. dat is: Zeer groot Afrikaansche Varen met gantsch spitze geribde bladeren.

Filix Africana. *Filix Africana maxima ramosa, pinnulis erenatis.* Dat is: Zeer grote Afrikaansche Varen, met takken, en gekartelde bladeren.

Filix Africana dentata, Lonchitidis facie. Getande Afrikaansche Varen, met een gedaante van Grachtvaren.

Filix Africana ramosa, pinnulis Lonchitidis. dat is: Takkige Afrikaansche varen met bladeren van Grachtvaren.

Foeniculem Africanum, foliis in summitate atro rubentibus, seminibus angustis & longioribus. dat is: Afrikaansche Venkel, met bladeren met donker-rode punten, en lang smal zaad.

Frutex Africanus aromaticus, flore spicato exiguo. Dat is: Naar specery ruikende Afrikaansche Heester, of struik, met gantsche kleine geaarde bloemen.

Frutex

Frutex Æthiopicus, *portulacæ folio*, *flore ex albido virescente.* dat is: Heester uit Ethiopie, met bladeren van porcelein, en bleekgroene bloemen.

Galega Africana, *floribus majoribus*, *& siliquis crassioribus.* dat is: Afrikaansche Galege, met zeer grote bloemen en zeer dikke peulen.

Genista. Africana. *Genista Africana frutescens*, *Rusci nervosis foliis.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem, met geäderde bladeren van Muisdoorn.

Genista Africana, *frutescens*, *Rusci angustis foliis.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem, met smalle bladeren van Muis-doorn.

Genista Africana Lavendula folio. dat is: Afrikaansche Brem, met Lavendel-bladeren.

Genista Africana juncea, *floribus coeruleis*, *foliis minimis.* dat is: Afrikaansche Brem, met blaauwe bloemen, en zeer kleine bladeren.

Genista Africana minima, *foliis Myrthi*, *in exquisitum mucronem desinentibus.* dat is: Zeer kleine Afrikaansche Brem, met Myrthe-bladeren, die van voren gantsch spits toelopen.

Genista Africana, *Rorismarini foliis*, *flore aureo.* dat is: Afrikaansche Brem, met bladeren van Rosmaryn, en goudgele bloemen.

Genista Africana arborescens, *argentea lanugine pubescens.* dat is: Afrikaansche Boombrem, die oud met een witte als zilvere mos overtrokken word.

Genista Africana frutescens, *spicata purpurea*, *foliis angustissimis.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met een geaarde purpere bloem, en zeer smalle bladeren.

Genista Africana frutescens, *foliis Torton-Raire*, *Flore purpureo.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met bladeren van Torton-Raire en een purpere bloem.

Genista Africana, *Laricis foliis longioribus & lanuginosis.* dat is: Afrikaansche Brem met lange ruige bladeren.

Genista Africana, *Laricis foliis crassioribus & hirsutis.* dat is: Afrikaansche Brem met dikker ruige bladeren.

Genista Africana frutescens spicata, *Laricis foliis.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met geaarde bladeren.

Genista Africana frutescens capitata, *Laricis foliis.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met hoofdekens, enz.,

Genista Africana lutea, *spicata Laricis foliis.* dat is: Geaarde gele Afrikaansche Brem, enz.,

Genista Africana frutescens, *capitulis lanuginosis*, *Laricis brevissimo folio.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem met ruige hoofdekens, en zeer korte bladeren.

Genista Africana frutescens, *Laricis incanis foliis.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Brem, met graauwe bladeren.

Genista Africana Camphoratæ folio, *floribus luteis minimis.* dat is: Afrikaansche Brem met bladeren van Camfer-kruid, en zeer kleine gele bloemen.

Genista Africana, *foliis Gallii.* dat is: Afrikaansche Brem, met bladeren van Walstroo.

Genista Africana Dorycnii facie. dat is: Afrikaansche Brem, met een gedaante van Dorycnium.

Genista Africana arborescens, *Styracis folio*, *flore cœruleo.* dat is: Afrikaansche Boom-Brem, met Styrax-bladeren en een blaauwe bloem.

Geranium Africanum arborescens, *Ibisci folio rotundo*, *Carlinæ odore.* dat is: Afrikaansche Boom-Oyevaarsbek met ronde bladeren, en Carline reuk. Geranium Africanum.

Geranium Africanum frutescens, *Malvæ folio laciniato*, *odorato*, *flore purpurascente.* Dat is: Boomachtige Afrikaansche Oyevaarsbek met ruikende ingesnede bladeren

van Stokrozen, en een purpere bloem.

Geranium Africanum, Alchimillæ hirsuto folio, floribus albidis. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met ruige bladeren van Synnaw of Onzer Vrouwen Mantel, en een witachtige bloem.

Geranium Africanum arborescens, Alchimillæ hirsuto folio, floribus rubicundis. dat is: Afrikaansche Boom-Oyevaarsbek, met ruige Synnawbladeren, en rode bloemen. Dit gewas is uit het landschap der Hottentots Attaquas-natie herwaards gebragt, waar van op een ander tyd bericht volgen zal.

Geranium Africanum, Betonicæ folio laciniato & maculato, floribus incarnatis. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek met ingesnede gevlakte bladeren van Betonie, en incarnate bloemen.

Geranium Africanum Betonicæ folio procumbente floribus parvis eleganter variegatis. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek met leggende Betonie bladeren, en cierlyke kleine bonte bloemen.

Geranium Africanum noctu olens, tuberosum & nodosum, & Aquilegiæ foliis. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek met een knobbelachtige bolwortel, en Akeleyen bladeren.

Geranium Africanum noctu olens, Aquilegiæ folio, flore incarnato rubente. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek, met Akelye bladeren, en incarnaatrode bloemen.

Geranium Africanum noctu olens, flore ruberrimo, Anemones folio latiore. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek met hoog rode bloemen, en brede bladeren van Anemone.

Geranium Africanum noctu olens, flore rubro, Anemones folio angustiori. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek met een rode bloem en smalle bladeren van Anemone.

Geranium Africanum noctu olens, radice tuberosa, foliis Pastinacæ incanis lanuginosis, flore pallide flavescente. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek, met graauwe ruige bladeren van Pastinake, bol-wortel, en bleek gele bloem.

Geranium Africanum noctu olens, radice tuberosa, foliis Pastinacæ incanis lanuginosis angustioribus. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek, met een bolwortel en smalle graauwe ruige bladeren van Pastinake.

Geranium Africanum noctu olens, tuberosum, vitis foliis hirsutis. dat is: By nacht ruikende Afrikaansche Oyevaarsbek met een bolwortel, en ruige Wyngaardsbladeren.

Alle deze ruikende Oyevaarsbekken geven by nacht een ongemeen sterken en recht lieffelyken reuk, en kan men met eenen steel, waar aan doorgaans 3 of 4 bloemen zyn, een heel vertrek parfumeren; derhalven worden zy zonder onderscheid door de inwoners alhier *Nachtbloemen* genaamt, om dat de meeste by dag toegaan, en tegen het vallen van den avond weder opengaan, terwyl zy alle geen reuk ter waereld hebben, dan na der zonnen ondergang. Men vind dezelve overvloedig aan en ontrent de Kaap, en kan men zich met haren reuk by nacht naar gelieven verquikken.

Geranium Africanum minus, Coriandri folio, floribus incarnatis. dat is: Kleine Afrikaansche Oyevaarsbek, met Coriander-bladeren en incarnaat-bloemen.

Geranium Africanum, uvæ crispæ folio, floribus exiguis rubellis. dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met Kruisbezien bladeren, en kleine rode bloemen.

Geranium Africanum majus, Coriandri folio, floribus incarnatis. dat is: Grote Afrikaansche Oyevaarsbek, met Coriander-bladeren en incarnate bloemen.

Ge-

Geranium Africanum, *Althea folio*, *parvo flore.* dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met witte Maluwe bladeren en kleine bloemen.

Geranium Africanum, *foliis plerumque auratis*, *floribus ex rubro purpurascentibus.* dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met meest vergulde bladeren, en rode purpere bloemen.

Geranium Africanum Myrrhidis folio, *flore albicante*, *radice rapaceâ.* dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek met Myrrhis-bladeren, witachtige bloem, en een ronde gladde wortel.

Geranium Africanum, *foliis inferioribus Asari*, *superioribus staphydis agriæ*, *maculatis splendentibus & acetoso sapore.* Dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, welkers onderste bladeren die van Mansoor, en de bovenste die van Luiskruid gelyken, zynde alle gespikkelt en doorschynende, en hebbende een zuren smaak. Deze plant is uit het Heykomerland herwaards gebragt, 't welk door een Hottentotsche Natie van dien naam word bewoont, leggende beoosten deze Kaap, niet ver van *Terra de Natal*, gelyk ter behoorlyker tyd zal worden gemeld.

Geranium Africanum, *Astragali folio.* dat is: Afrikaansche Oyevaarsbek, met bladeren van Astragalus.

Geranium Africanum frutescens, *folio crasso & glauco*, *acetosæ sapore.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Oyevaarsbek, met dikke gladde bladeren, en een zuurachtigen smaak.

Globularia Africana frutescens, *Thimelææ folio lanuginoso.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Globularia met ruige bladeren van Thimelæa.

Hæmanthus Africanus, *sive Tulpa Africana flore albo.* dat is: Afrikaansche Tulpe met een witte bloem. Deze groeit byna in alle velden in zodanige overvloed, dat men een ryke voorraad daar van zoude konnen opdoen. Zy ruikt niet onaangenaam, en komt met de Europeaansche Tuberozen of witte Rozen overeen, en ben ik van gevoelen, dat deze zoogenaamde Tulpe van derzelver zoort is; edog de geen die meer kennis daar van hebben, konnen beter oordelen.

Hyacinthus Africanus, *flore cæruleo umbellato*, *tuberosus.* Dat is: Knobbelachtige Afrikaansche Hyacinth met een blaauwe gekroonde bloem.

Jacobæa Africana frutescens, *Abrontani folio.* Dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobskruid met bladeren van Averuit. Jacobæa Africana.

Jacobæa Africana frutescens, *Hormini folio.* dat is: Boomachtig Afrikaansch St. Jakobs-kruid met bladeren van Scharleye.

Jacobæa Africana, *Sonchi folio.* dat is: Afrikaansch Sint Jakobskruid met Hazen-Salade bladeren.

Jacobæa Africana, *dentis Leonis folio.* dat is: Afrikaansch St. Jakobs-kruid met Leeuwen-tands bladeren.

Jacobæa Africana, *absynthii folio.* dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met bladeren van Alssem.

Jacobæa Africana, *foliis integris*, *undulatis & crispis.* dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met hele gekrulde bladeren, hoog en laag gestelt, zoo als de baren der zee zich dagelyks vertonen.

Jacobæa Africana laciniata lati folia, *flore purpureo.* dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met ingesnede brede bladeren en een purpere bloem.

Jacobæa Africana laciniata, *angusti folia*, *flore purpureo.* dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met smalle gesnede bladeren en een purpere bloem.

Jacobæa Africana, *radice tubero-*

rosa. dat is: Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met een bolwortel.

Jacobæa Africana, frutescens foliis incisis & subtus cineraceis. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met ingesnede aschgraauwe bladeren.

Jacobæa Africana frutescens, foliis absinthii umbelliferi, incanis. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met graauwe alssem-bladeren en een gekroonde bloem.

Jacobæa Africana frutescens, Coronopi folio. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met bladeren van Krajenvoet of Hertshoorn.

Jacobæa Africana frutescens, Lavendulæ folio latiori. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met brede Lavendel-bladeren.

Jacobæa Africana frutescens, folio longo & glauco. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobskruid, met lange graauwe bladeren.

Jacobæa Africana, Hederæ terrestris folio repens. dat is: Kruipend Afrikaansch Sint Jakobskruid met bladeren van Hontjesdraf.

Jacobæa Africana frutescens, crassis succulentis foliis. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid met dikke zappige bladeren.

Jacobæa Africana frutescens, foliis rigidis & hirsutis. dat is: Boomachtig Afrikaansch Sint Jakobs-kruid, met harde hairige bladeren.

Jasminum Africanum. *Jasminum Africanum, foliis solitariis, floribus vulgatiori similibus.* dat is Afrikaansche Jasmyn met enkelde bladeren, en de gemene Jasmyn gelykende bloemen.

Jasminum Africanum Ilicis folio, flore solitario, ex foliorum alis proveniente, albo. dat is: Afrikaansche Jasmyn met Ilex-bladeren en weinig witte bloemen.

Ketmia Africana, Populi folio. dat is: Afrikaansche Ketmia met Populierbladeren. Ketmia Africana.

Ketmia Africana, populi folio, subtus incano, & caule virescente. dat is: Afrikaansche Ketmia, met bladeren van Populier, die van onderen graauw zyn, en op een groenen steel staan.

Ketmia Africana vesicatia, folio tripartito, flore purpureo. dat is: Afrikaansche Ketmia, met zaadblaaskens, een in drien verdeelt blad en purpere bloem.

Ketmia Africana vesicaria, fruticans & erecta, alni foliis latioribus & majoribus, flore spirali sulphureo. dat is: Afrikaansche hoog opschietende Ketmia met blaaskens, brede grote Elzenbladeren, en een gele bloem.

Ketmia Africana frutescens, foliis mollibus & incanis, flore spirali sulphureo. dat is: Boomachtige Afrikaansche Ketmia, met weke of zachte graauwe bladeren en gele bloemen.

Ketmia Africana vesicaria, uvæ crispæ foliis, flore spirali sulphureo. dat is: Vruchtdragende Afrikaansche Ketmia met Kruisbezien bladeren, en een gele bloem.

Laurus Africana minor, Guerci folio. dat is: Kleine Afrikaansche Laurier-boom met eike bladeren. Laurus Africana.

Laurus inodora Africana fructu globoso, Lauro serratæ odorata stapelianæ similis. dat is: Niet ruikende Afrikaansche Laurierboom, met een ronde vrucht, een gezaagde Stapeliaansche Laurierboom gelykende, welke laatste hier *Speuke-boom* word genaamt, zoo als reeds elders gemeld is.

Lauri folia Africana. dat is: Afrikaansch gewas met Laurierbladeren. Deze boom word alomme in 't land aangetroffen, en door de inwoners alhier *Zwarte Past* genaamt. In den treffelyken Tuin van de Illustre Compagnie zyn verscheide wandelwegen daar mede beplant, om dat dezelve zeer

zeer dicht groejen, en den wind fchut, zoo als alle andere Laurierbomen plegen te doen, en ook wyl hy een fraaje verandering van den oprechten Laurier en andere bomen maakt, en eindelyk ook, om dat hy heel gelyk kan worden gefchoren of gefnoeit, zoo als men alle bomen pleegt te doen die tot Alleën dienen moeten.

Leonurus perennis Africanus fideritis folio, flore Phœniceo majore villofo. Of: Altyd groen blyvende Afrikaanfche Leonurus, met bladeren van yzerkruid, en grote ruige Dadelbloemen.

Leucoium Africanum. *Leucoium Africanum, coeruleo flore, latifolium hirfutum.* dat is: Breedbladige ruige Afrikaanfche Stokviolieren, met een blaauwe bloem.

Leucoium Africanum, coeruleo flore, angufto Coronopi folio majus. dat is: Groote Arikaanfche Stokviolieren, met blaauwe bloemen en fmalle bladeren van Krayenvoet.

Leucoium Africanum coeruleo flore, angufto Coronopi folio, minus. dat is: Kleine Afrikaanfche Stokviolieren met blaauwe bloemen, en bladeren van Hertshoorn.

Lilio-Narciffus Africanus. *Lilio-Narciffus Africanus humilis, longiffimi foliis, polyanthos faturato colore purpurafcente.* dat is: Lage Afrikaanfche Narciffe, met een bloem op de maniere van een Lelie, zeer lange bladeren, en een purpere bloem.

Lilio-Narciffus Africanus platicaulis humilis, flore purpurafcente odorato. dat is: Lage breedftelige Afrikaanfche Narciffe, met een ruikende purpere Leliebloem.

Lotus Africana. *Lotus Africana annua hirfuta, Floribus luteis.* dat is: Eene jaar durende Afrikaanfche ruige Drieblad, met gele bloemen.

Lotus Africana frutefcens, flore fpicato rubicundo. dat is: Boomachtige Afrikaanfche Lotus, met roodachtig geaarde bloemen.

Lychnis Pfeudo-Melanthio fimilis Africana, glabra angufti folia, flore eleganter rubello. dat is: Afrikaanfche Jenette met een gedaante van een Koorn-roos, fmalle gladde bladeren en een fchoon rode bloem.

Lycium Æthiopicum, Pyracanthæ folio. dat is: Lycium uit Æthiopie, met bladeren van Pyracantha.

Malva Africana frutefcens, flore rubro. dat is: Boomachtige Afrikaanfche Stokroze, met een rode bloem.

Melianthus Africanus. dat is: Afrikaanfche Melianthus. Melianthus Africanus.

Melianthus Africanus minor, humi fufus foliis Pimpinellæ crifpæ. dat is: Kleine langs de aarde kruipende Afrikaanfche Melianthus, met bladeren van gekrulde Pimpinelle.

Melianthus Africanus minor fœtidus. dat is: Kleine ftinkende Melianthus uit Afrika. De Hottentotten en de Europeanen gaan beide alle diergelyke zoorten van gewaffen zelden verby, zonder derzelver honing-zoeten zap te proeven.

Myrtus Africana humilis, foliis myrtilli crenatis, cauliculis nigricantibus. dat is: Lage Afrikaanfche Myrtus-boom, met gekartelde bladeren van Krake-beziën, en zwartachtige fteeltjes.

Narciffus Africanus Polianthos. dat is: Geelrode Narciffe uit Afrika.

Olea Africana humilis fylveftris, folio duro, fubtus incano. dat is: Lage wilde Afrikaanfche Olyfboom, met harde ruige bladeren.

Oreofelinum Anifoides arborefcens, liguftici foliis & facie, flore luteo. dat is: Boomachtige Anys gelykende Berg-peterfelie, met een gele bloem, enz.

Ornithogalum Africanum, flore viridi, alteri innato. dat is: Afrikaanfche Veld-ajuyn met een gele bloem uit bloem. Ornithogalum Africanum.

Ornithogalum Africanum luteum odoratum, foliis cepaceis, radice tu-

tuberosa. dat is: Gele Afrikaansche ruikende Veld-ajuin met bladeren en een knobbelige wortel.

Ornithogalum Africanum, plantaginis roseæ folio, radice tuberosa. dat is: Afrikaansche Veld-ajuin met bladeren van Weegbre en een knobbelige wortel.

Oxis bulbosa Africana. *Oxis bulbosa Africana rotundi folia, caulibus & floribus purpureis amplis.* Dat is: Bolachtige zure Drieblad met ronde bladeren en grote purpere stelen en bloemen.

Oxis bulbosa Africana rotundi folia, caulibus virentibus, floribus amplis purpureis. Dat is: Bolachtige rondbladig Drieblad uit Afrika, met groene stelen en grote purpere bloemen.

Oxis bulbosa Æthiopica vel Africana minor, folio cordato, flore ex albido purpurascente. dat is: Bolachtige Æthiopische of kleine Afrikaansche zuure Drieblad, met bladeren op de manier van een hert, en een witachtige purpere bloem.

Petasites Africanus Calthæ palustris folio, radice flavescente crassa. Dat is: Afrikaansche Pestilentie-wortel, van velen ook grote Hoefbladeren of Dokkebladeren genaamt, met bladeren van Water Goud-bloemen en een blaauwachtige dikke wortel.

Phalangium Africanum ramosum, floribus albis, petalis reflexis. dat is: Afrikaansch Phalangium met takken, witte bloemen en geboge bloem-bladeren.

Phaseolus Africanus. *Phaseolus Africanus hirsutus bituminosus, siliquis bullatis, flore flaveo.* dat is: Ruige Afrikaansche bonen, met opgeblaze peulen en een blaauwe bloem.

Phaseolus Africanus parvo fructu, nonnihil albicante. dat is: Afrikaansche bonen met een kleine witachtige vrucht.

Phaseolus Africanus perennis minor, flore suave rubente. dat is: Altyd overblyvende klyne Afrikaansche bonen met een lieffelyke rode bloem.

Planta lactaria Africana. dat is: Melk gevende plant uit Afrika. Daar zyn van dezelve verscheide zoorten, welke ik niet ter dege gade geslagen, of na welker namen ik niet gevraagt heb, of schoon ik die uit de *Herbariis vivis*, of levende Kruidboeken van den gemelden overleden Heer Oldenland, genoegzaam had konnen weten. Ondertusschen kan ik zeggen, dat ik dikwyls een takje van deze plant gebroken hebbende, de melk droppelwys daar uit gelopen is.

Pimpinella Africana saxifraga maxima. Dat is: Grootste Afrikaansche steenbrekende Pimpinelle.

Polypodium Africanum maximum, acutissime divisum. dat is: Zeer grote Afrikaansche boomvaren, enz.

Polygala Africana frutescens, angustissima major. dat is: Boomachtige Afrikaansche grote Kruisbloem, met zeer smalle bladeren. Polygala Africana.

Polygala Africana frutescens, angustissimo folio, minor. Dat is: Kleine boomachtige Afrikaansche kruisbloem, met zeer smalle bladeren.

Polygala Africana, Lini folio, magno flore. Dat is: Afrikaansche Kruisbloem, met bladeren van Vlas-kruid en een grote bloem.

Polygala Africana frutescens Buxi folio, maximo flore. dat is: Boomachtige Afrikaansche Kruisbloem, met bladeren van Boschboom, en zeer grote bloemen.

Polygala Africana arborea mirthi folia, floribus albis, intus purpureis. dat is: Afrikaansche Boomkruisbloem, met Myrthebladeren, en witte bloemen, die van binnen purper zyn.

Portalaca Africana semper virens, flore rubicundo. dat is: Afrikaansche altyd groen blyvende Por-

Porcelein, met roodachtige bloemen.

Pseudo-dictamnus Africanus. *Pseudo-dictamnus Africanus, hederæ-terrestris folio.* dat is: Afrikaansche Bastaard-diptam met bladeren van Hondjes-draf.

Pseudo-Dictamnus Africanus, foliis subrotundis subtus incanis. dat is: Afrikaansche Bastaard-Diptam, met rondachtige graauwe bladeren.

Ranunculus Africanus seu Æthiopicus, foliis rigidis, floribus ex luteo virescentibus. Dat is: Afrikaansche of Ethiopische Boterbloem met harde styve bladeren, en uit den gelen groene bloemen.

Rapuntium Africanum minus angusti folium, flore violaceo. dat is: Kleine smalbladige Afrikaansche Rapuntium met een paarze blaauwe bloem.

Ricinus Africanus maximus, caule geniculato rutilante. dat is: Zeer grote Afrikaansche Wonderboom met een roodachtigen steel met leden.

Salix Africana angustis & longissimis foliis, subtus incanis. dat is: Afrikaansche Weede, met zeer lange smalle eenigzins ruige bladeren.

Salvia Africana. *Salvia Africana frutescens, Scordoniæ foliis, flore violaceo.* dat is: Boomachtige Afrikaansche Salie, met bladeren van Scorodonia, en een violette bloem.

Salvia Africana frutescens folio subrotundo, glauco, flore magno aureo. dat is: Boomachtige Afrikaansche Salie, met rondachtige gladde bladeren, en een grote goudgele bloem.

Scabiosa Africana. *Scabiosa Africana arborescens maxima, foliis rugosis & crenatis integris.* dat is: Zeer grote Afrikaansche Boom-Scabiose met gerimpelde en gekartelde bladeren.

Scabiosa Africana frutescens, foliis rigidis splendentibus & serratis, flore albicante. dat is: Boomachtige Afrikaansche Scabiose met harde styve blinkende gezaagde bladeren, en een witachtige bloem.

Scabiosa Africana, Capitulo oblongo, flore albo. dat is: Afrikaansche Scabiose, met een langwerpigen knop en een witte bloem.

Scilla Africana, flore viridi parvo, bulbo amplissimo. dat is: Afrikaansche Zee-Ajuin, met een kleine groene bloem, en een zeer grote bol.

Sclarea Africana precox annua. dat is: Eene zomer durende vroeg Afrikaansch scharlaken kruid. Sclarea Africana.

Sclarea Africana frutescens, Helianthemi folio. dat is: Boomachtig Afrikaansch Scharlaken kruid, met bladeren van Helianthemum.

Sedum Africanum fruticosum, Ericæ folio. dat is: Vruchtdragende Afrikaansche Huislook, met bladeren van Erica. Sedum Africanum.

Sedum Africanum arborescens incanum, foliis orbiculatis. dat is: Afrikaansche ruige Boom Huislook met bladeren rontom de steel zittende.

Sedum Africanum majus arborescens, foliis rotundioribus glaucis, nimbo purpureo cinctis. dat is: Groot Boom huislook uit Afrika, met ronde graauwe bladeren, en purpere kanten.

Sedum Africanum umbellatum album, folio viridi angusto mucronato, flore albo. dat is: Afrikaansche wit gekroonde Huislook, met smalle spitze groene bladeren, en witte bloemen.

Sedum Africanum annuum, Centaurii minoris facie, flore aureo. dat is: Een jaar durende Afrikaansch Huislook, met een gedaante van kleine Santorie, en goudgele bloemen.

Senecio Africanus arborescens, ficoidis folio & facie. Dat is: Afrikaansche Boom kruiswortel met bladeren en een gedaante van wilde Vygen, waar van een omstandig bericht volgen zal.

Sideroxilum Africanum, Cerasi folio. Dat is: Afrikaansch Yzerhout met Kerze bladeren. Dit hout mag waarlyk wel met recht Wat van dit hout te merken.

 aldus

aldus worden genaamt. Want het is gedroogt niet alleen zoo hard, dat menigmaal een byl aan ſtukken ſpringt, eer en alvorens een ſpaander daar af vliegt, maar het is ook zoo zwaar, dat het op 't diepſte water als yzer zinkt; en kan het derhalven niet tot het bouwen van ſchepen als wel tot het timmeren van huizen en andere landzaken worden gebruikt. Het zelve word alomme in de dalen aangetroffen.

Siſynrichium Æthiopicum Africanum majus, anguſti folium, floribus albis. Dat is: Groot ſmalbladig Ethiopiſch of Afrikaanſch Siſynrichium, met witte bloemen.

Siſynrichium Æthiopicum ſeu Africanum majus latifolium, floribus albis, hexapetalis lineis purpureis ſtriatis. dat is: Groot breedbladig Afrikaanſch Siſynrichium, met witte zesbladig purper geſtreepte bloemen.

Siſynrichium Æthiopicum ſeu Africanum minus lati folium, flore hexapetalio albo. Dat is: Klein breedbladig Ethiopiſch of Afrikaanſch Siſynrichium, met witte zesbladige bloemen.

Siſynrichium Africanum flore ex Phoeniceo ſuave rubente. Dat is: Afrikaanſch Siſynrichium, met een lieffelyke rode bloem.

Siſynrichium Africanum foliis gladioli parvis & longis, palleſcente flore. Dat is: Afrikaanſche Siſynrichium met lange ſmalle bladeren, op de maniere als zwaardtjes, en bleke bloemen.

Siſynrichium ramoſum Æthiopicum ſeu Africanum, foliis plicatis nervoſis & incanis, radice tuberoſa phoenicea. dat is: Ethiopiſch of Afrikaanſch Siſynrichium met takken, gevouwe ruige geaderde bladeren, en een rode bolwortel.

Siſynrichium majus, flore luteo macula notato. dat is: Groot Afrikaanſch Siſynrichium, met geel bonte bloemen.

Siſynrichium Africanum minus anguſti folium, flore majore variegato. dat is: Klein ſmalbladig Afrikaanſch Siſynrichium, met een grote geſchakeerde bloom. Deze *Siſynrichia* zyn aan weinig inwoners by dezen naam bekent, ofſchoon zy allen dezelve zeer wel kennen, en menigmaal genuttigt hebben: want zy dragen hier den naam van Hottentots Ajuintjes, terwyl zy niets minder dan ajuin vertonen, gelykende meer de Europeaanſche aardappels, zoo wel ten opzicht van de gedaante, als ten aanzien van de grootte, behalven dat de ſmaak veel aangenamer is, vermids zy gekookt, byna den ſmaak van kaſtanien hebben. In September en in de volgende maanden kan men dezelve 't overvloedigſte bekomen. Andere echter welke de Hottentotten Ajuintjes noemen, worden op de bergen aangetroffen; dezelve zyn veel groter, en overtreffen deze in ſmaak. Ik heb hare bloem nooit gezien, weshalven ik niet anders kan melden, dan dat zy van buiten met een dikke huid zyn overtrokken, terwyl de eerſtgemelde uit hare hairige moederwortel genomen, wit of bruin rood zyn.

Aanmerking van deze vrucht

Een andere zoort.

Solanum pomiferum fruteſcens Africanum ſpinoſum, nigricans, Borraginis flore, foliis profunde laciniatis. dat is: Boomachtige ſtekelige zwarte Naſchaie met appelen, met Bernagie of Borage bloemen, en diep geſnede bladeren. Solanum Africanum.

Solanum lignoſum Africanum ſemper virens, Laurinis foliis. dat is: Altyd groenblyvende Afrikaanſche houtachtige Naſchaie, met Lauwer bladeren.

Spartium Africanum fruteſcens, Ericæ folio. dat is: Boomachtige Afrikaanſche Brem, met bladeren van Erica. Spartium Africanum

Spartium Africanum fruteſcens, ruſci folio, caulem amplectente. dat is: Boomachtige Afrikaanſche Brem, met muisdoorn bladeren, rontom den ſteel zittende.

Spiræa Africana, foliis cruciatim Spiræa Africana.

tim positis. dat is: Afrikaansche Spiræa, met kruiswys gestelde bladeren.

Spiræa Africana odorata, floribus plane rubentibus. dat is: Afrikaansche ruikende Spiræa, met heel roodachtige bloemen.

Spiræa Africana odorata, foliis pilosis. dat is: Ruikende Afrikaansche Spiræa, met hairige bladeren.

Buchu der Hottentotten. Deze laatste zoort van Spiræa word van de Hottentotten *Buchu* genaamt, welke zy in den zomer, wanneer de kruiden de bloemen hebben laten vallen, en beginnen te verwelken, in een grote menigte verzamelen en drogen laten, waar na zy dezelve tot poeder wryven, om daar mede het hoofd te bestroojen, 't zy tot het verdryven van hoofdpyn, of by eenige plegtigheid, zoo als wy het hairpoeder gebruiken. Dit poeder is goudgeel van couleur en ruikt zeer lieffelyk.

Staphilodendrum Africanum semper virens, foliis splendentibus. dat is: Altyd groenblyvende Afrikaansche Pimpernote, met blinkende bladeren.

Tanacetum Africanum. *Tanacetum Africanum fruticans, multi florum, foliis Tanaceti vulgaris decuplo minoribus.* Dat is: Struwelswys groejend Afrikaansch Wormkruid met veel bloemen, en tienmaal kleinder bladeren, dan die van 't gemeen Wormkruid.

Tanacetum Africanum arborescens, foliis Lavendulæ multifido folio. Dat is: Boomachtig Afrikaansch Wormkruid, met veelvoudige bladeren van Lavendel.

Tetragonocarpos Africana, radice magna onerosa & carnosa. dat is: Vierhoekige Afrikaansche vrucht, met een grote dikke vleesachtige wortel.

Tetragonocarpos Africana fruticans, foliis longis & angustis. Dat is: Uitspruitende vierhoekige Afrikaansche vrucht, met lange smalle bladeren.

Thymelæa Africana. *Thymelæa Africana linifoliæ similis, floribus pallidis odoratissimis.* dat is: Afrikaansche Mezereon met vlaschkruid bladen en zeer sterk ruikende bleke bloemen.

Thymelæa linifoliæ similis Africana, foliis lucidis latioribus & obtusis. dat is: Afrikaansche Mezereon, met lichtende brede en stompe bladeren van Vlaskruid.

Thymelæa Africana, foliis lini, floribus in capitulum congestis. Dat is: Afrikaansche Mezereon, met Vlaskruid bladeren, en bloemen die als een bos by malkanderen zitten.

Thymelæa Africana, Rorismarini folio, angustissimo breviori. dat is: Afrikaansche Mezereon, met korter en smalder bladeren van Rosmaryn.

Thymelæa Africana, Rorismarini folio angustissimo longiori. dat is: Afrikaansche Mezereon met langer en smalder bladeren van Rosmaryn.

Thymelæa Africana, Rorismarini folio, floribus longioribus. dat is: Afrikaansche Mezereon met Rosmaryn bladeren, en langer bloemen.

Thymelæa Africana Sanæmunda facie, Erica foliis angustissimis. dat is: Afrikaansche Mezereon, met een gedaante van Sanæmunda of Benedict, en zeer smalle bladeren van Erica.

Thymelæa Africana, Torton Raire similis, floribus in capitulum congestis. dat is: Torton-Raire gelykende Afrikaansche Mezereon en een bosje bloemen.

Thymelæa Africana, foliis Rusci. dat is: Afrikaansche Mezereon, met Muisdoorn bladeren.

Thymelæa Africana frutescens, Jesmini flore, foliis Polygalæ. dat is: Boomachtige Afrikaansche Mezereon, met Jasmyn bloemen en bladeren van kruisbloem.

Thymelæa Africana angusti folia, Jasmini flore. dat is: Smalbladige Afrikaansche Mezereon, met bloemen van Jasmyn.

Ti-

Tithymalus Africanus.

Tithymalus Aizoides Africanus, ſimplici ſquamato caule. dat is: Afrikaanſche Wolfsmelk of Wrattenkruid met een enkelde ſponsachtigen ſteel.

Tithymalus aizoides Africanus, ſimplici ſquamato caule, Clamænerii folio. dat is: Afrikaanſche Wolfsmelk met een enkelde ſponsachtigen ſteel en bladeren van Clamæneria.

Tithymalus arboreus Africanus. dat is: Afrikaanſche Boomachtige Wolfsmelk.

Titymalus arboreus Æthiopicus vel Africanus, Mezerei germanici folio, flore pallido. dat is: Ethiopiſche of Afrikaanſche Boomachtige Wolfsmelk, met bladeren van duitſche Mezereon en een bleke bloem.

Tithymalus aizoides Africanus, validiſſimis ſpinis, ex tuberculorum internodiis provenientibus. dat is: Afrikaanſche Wolfsmelk, met zeer hechte doornen uit de afzetzels der ſtelen voortkomende.

Trifolium Africanum

Trifolium Africanum fruticans, flore purpuraſcente. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſch Drieblad, met purpere bloemen.

Trifolium Africanum fruticans, folio anguſtiori, flore rubicante. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſch Drieblad met ſmalle bladeren en een roodachtige bloem.

Trifolium Africanum fruticans, foliis incanis, flore luteo. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſch Drieblad met ruige bladeren, en een gele bloem.

Tulpifera arbor Africana. dat is: Afrikaanſche boom met Tulpen.

Valeriana Africana.

Valeriana Africana fruticans, foliis longis & anguſtiſſimis. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſche Valeriane, ook wel Speenkruid of Sint Joriskruid genaamt, met lange ſmalle bladeren.

Valeriana Africana, foliis anguſtis, flore maculo rubicante notato. Dat is: Afrikaanſche Valeriane, met ſmalle bladeren en rode bonte bloemen.

Valeriana Africana fruticans, foliis Ericæ. dat is: Struwelswys groejende Afrikaanſche Valeriane met bladeren van Erica.

Vitis Idæa.

Vitis Idæa Æthiopica ſeu Africana, Myrthi Tarentini folio, flore atro purpureo. dat is: Ethiopiſche of Afrikaanſche Vitis Idæa met Tarentynſche Myrthen bladeren, en een donker purpere bloem.

Vitis Idæa Æthiopica S. Africana, buxi minoris folio, floribus albidis. dat is: Afrikaanſche Vitis Idæa met kleine boſchboom bladeren, en witachtige bloemen.

De Auteur ontſchuldigt zich, als hy in de beſchryving van deze gewaſſen heeft gefeilt.

Uit deze tot nu aangetoonde gewaſſen blykt, dat een bequaam en ervaren kruidkenner alhier een uitgelezene en koſtelyke ſtoffe zoude vinden, om op zyn getouw te zetten, en een aardige web van te maken, aangezien hy buiten twyffel vry meer fraigheden, zoude ontdekken, en hier en daar in 't land aantreffen, dan ik tot nu voor ogen geſtelt heb, of in ſtaat geweeſt ben, om te doen; behalven dat ik als nog in twyffel ſta, of niet 't een of 't ander gewas verkeert genoemt heb, door dien myne kennis daar in zich niet heel ver uitſtrekt, maar alles den bovengemelden Tuinman Jan Hertog, mynen byzonderen vriend en buurman, nevens de Levendige kruidboeken van wylen den Heer Oldenland, te danken heb, welkers zonen de goedheid hebben gehad, om my dezelve te laten zien, en 't een en 't ander daar uit te plukken.

Dit zy hoe het zy, ik weet hier ontrent geen ander middel, dan dat ik het aan de goedaardigheid van mynen Lezer verblyf, om te zien, of hy een zulke menſchelyke zwakheid ontdekkende, den tegen wil en dank ingeſlope feil gelieft door de vingeren te zien of niet. Ondertuſſchen hou ik my van deszelfs goedheid verzekert, dat hy over eenige miſlag zoo ras niet

niet zalstruikelen, wanneer ik openhertig beken, dat ik om dit quaad voor te komen, en eene zaak niet verkeert, of onder velerhande benamingen voor oogen te stellen, my onthouden heb, om iets van de Ficoides of Hottentots Vygen en andere volgende gewassen te melden, eer en alvorens ik uit *Pauli Hermanni Catalogo Horti Medici Lugdunensis*, en de *Memoires de l'Academie des Sciences Anno* 1705. welke beide Auteurs my door een vermaard en grondgeleerd Liefhebber vereert zyn, uitvoerlyk had gezien, hoe de veelvoudige zoorten van Vygen, welke ik alle dagen voor myne ogen gehad en dikwyls van derzelver vruchten gegeten heb, onderscheidentlyk en duidelyk genaamt wierden, en ook of 'er eenige weinige wierden gevonden, die gantsch nog niet aangetekent waren.

Waarom de Schryver tot nu van de Foides niets heeft gemeld.

Wat nu de *Ficoides* aanbelangt, ik ben van voornemen om dezelve als nu ordentlyk na malkanderen af te handelen, op denzelven voet, als de voortreffelyke *Tournefortius* op de gemelde plaats pag. 313. die aangemerkt heeft; terwyl ik hoop, dat de Lezer my niet zal verdenken, wanneer ik zeg, dat ik ze alle, en misschien nog wel meer andere gezien, zonder nogtans dat ik dezelve ter dege gade geslagen, of op derzelver veelvoudigen onderscheid gelet heb; gelyk men alle zaken, die men dagelyks voor ogen heeft, weinig acht, en met den nek aanziet, voornamelyk 't geen als onkruid gehouden, en by hopen uitgeroeit word; ondertusschen zyn dezelve de volgende.

De Auteur wil jegenwoordig de Vygen beschryven.

Ficoides Africana, folio plantaginis undulato, micis argenteis asperso. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met bladeren van Weegbre hoog en laag gestelt, als de baren van de zee, en witte, als zilvere stipjes,

Ficoides Africana acaulos, latissimis, crassis & lucidis foliis conjugatis, flore aureo amplissimo. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen zonder stelen, met zeer brede, dikke, lichtende en by malkander gevoegde bladeren, en een zeer grote goud gele bloem.

Ficoides Africana erecta, Ocimastri folio, micis argenteis asperso, flore roseo magno. dat is: Opstaande Afrikaansche Hottentots-Vygen, met wit als zilver gestipte bladeren van Speenkruid, en een roos gelykende grote bloem.

Ficoides Africana erecta ramosa, Tripolii folio, flore aureo magno. dat is: Takkige Afrikaansche opstaande Hottentots-Vygen, met bladeren van water Sterrekruid en een grote goud-gele bloem.

Ficoides, seu Ficus Aizoides Africana, folio angustiori. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met smalle bladeren.

Ficoides seu ficus aizoides Africana, minor, multi caulis, flore intus rubente, extus incarnato. dat is: Altyd groene Afrikaansche Hottentots-Vygen met veel stelen, en een bloem die van binnen rood en van buiten incarnaat is.

Ficoides Africana folio ensi formi dilute virenti, flore aureo, brevi pediculo insidenti. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met bleekgroene bladeren op de maniere van een zwaard, en een goud gele bloem, die aan een korte steel zit.

Ficoides Africana, folio ensi formi, obscure virenti, flore longo pediculo insidente. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met een zwaard gelykende donker-groen blad, en een bloem, met een lange steel.

Ficoides Africana folio ensi formi varie inciso, aureo flore, pediculo insidente. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met een zwaard gelykent ingesneden blad,

blad, en een goud-gele bloem met een steel.

Ficoides seu ficus Aizoides Africana procumbens, folio triangulari ensi formi. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, op de aarde leggende, met een driehoekig en een zwaard gelykent blad.

Ficoides, seu ficus aizoides Africana, triangulari folio longissimo, fructu multi capsulari, flore luteo, major. dat is: Grote Afrikaansche Hottentots-Vygen met een zeer lang driehoekig blad, in vele vakken verdeelde vrucht, en een gele bloem.

Ficoides seu ficus aizoides Africana, triangulari folio longissimo, fructu multi-capsulari, flore luteo, minor. dat is: Kleine Afrikaansche Hottentots-Vygen met een zeer lang driehoekig blad, in vele vakken verdeelde vrucht, en een gele bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari longissimo, flore aureo. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen met een zeer lang driehoekig blad, en een goud-gele bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari longissimo, flore purpureo. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met een zeer lang driehoekig blad en een purpere bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari longissimo, flore carneo. dat is: Afrikaansche Hottentots-Vygen, met een zeer lang driehoekig blad, en een lyfverfde bloem.

Ficoides, seu ficus aizoides Africana major procumbens, triangulari folio, fructu maximo eduli. dat is: Grote Afrikaansche Hottentots Vygen, met een driehoekig blad, en een zeer grote eetbare vrucht.

Ficoides Africana, folio longo triangulari incurvo, purpureo caule. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen, met een omgebogen lang driehoekig blad, en een purpere steel.

Ficoides Africana, folio triangulari recurvo, floribus umbellatis obsoleti coloris, externe purpureis. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een omgebogen driehoekig blad, en een bloem van een verouderde vyze couleur, die van buiten purper is, met een kroon.

Ficoides Africana, folio triangulari, flore flavescente. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een driehoekig blad, en een geelachtige bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari lanceato. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een driehoekig spits stekelig blad.

Ficoides Africana, folio triangulari incurvo & dentato. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een driehoekig gebogen en getand blad.

Ficoides Africana folio triangulari obtuso, in geminos aculeos abeunte, flore aureo. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen, met een driehoekig stomp of bot blad in twee enden uitgaande, en een goud gele bloem.

Ficoides Africana, folio triangulari, apice rubro, caule purpurascente. dat is: Afrikaansche Hottentots Vygen met een driehoekigen aan 't end rood blad, en een purpere steel.

Ficoides seu ficus aizoides Africana minor erecta, triangulari folio viridi, flore intus aureo, foris purpureo. dat is: Kleine Afrikaansche opstaande Hottentots vygen, met een groen driehoekig blad, en een bloem die van binnen goud-geel en van buiten purper is.

Ficoides seu ficus aizoides Africana minor erecta, folio triangulari glauco, flore luteo. dat is: Kleine opstaande Afrikaansche Hottentots vygen met een graauw blad en een gele bloem.

Ficoides Africana frutescens perfoliata, folio triangulari glauco, punctato cortice lignoso, tenui, candido. dat is: Boomachtige Afrikaansche Hottentots Vygen, met een graauw driehoekig blad, en

en een geſtipte houtachtige tedere witte ſchaal.

Ficoides Africana erecta, folio triangulari glauco, punctis obſcurioribus notato. dat is: Opſtaande Afrikaanſche Hottentots vygen met een graauw driehoekig blad, met donkere ſtippen.

Ficoides Africana humilis, folio triangulari glauco, bullato, flore luteo. dat is: Lage Afrikaanſche Hottentots vygen, met een graauw opgezwollen driehoekig blad en een gele bloem.

Ficoides Africana humilis, folio triangulari glauco, dorſo aculeato, flore luteo. dat is: Lage Afrikaanſche Hottentots vygen, met een graauw driehoekig blad, op den rug ſtekelig, en een gele bloem.

Ficoides Africana erecta, folio triangulari glauco & brevi, flore carneo. dat is: Opſtaande Afrikaanſche Hottentots vygen, met een graauw kort driehoekig blad, en een lyfverwige bloem.

Ficoides Africana humi fuſa, folio triangulari longiori glauco flore flaveſcente. Dat is: Op de aarde leggende Afrikaanſche Hottentots vygen, met een lang graauw driehoekig blad, en een geelachtige bloem.

Ficoides, ſeu ficus aizoides Africana, folio tereti procumbens, flore purpureo. dat is: Op de aarde leggende Afrikaanſche Hottentots vygen, met een langwerpig blad, en een purpere bloem.

Ficoides ſeu ficus aizoides Africana, folio tereti procumbens, flore coccineo. dat is: Leggende Afrikaanſche Hottentots vygen met een langwerpig blad, en een hoog rode bloem.

Ficoides Africana, folio tereti, in villos radiatos, abeunte. dat is: Afrikaanſche Hottentots vygen met een langwerpig blad, enz.

Ficoides Afriana, aculeis longiſſimis & foliatis, naſcentibus ex foliorum alis. dat is: Afrikaanſche Hottentots Vygen met zeer lange en gebladerde ſtekels, uit de ſcheuten der bladeren voortkomende.

Ficoides Africana repens & læte virens, flore purpureo. dat is: Kruipende en levend groene Afrikaanſche Hottentots vygen, met een purpere bloem.

Alle deze zoorten van Hottentots-Vygen heb ik niet allen met myn eige oogen gezien, maar aan drie van dezelven menigmaal myn luſt geboet, aangezien die met een rode en gele bloem zeer aangenaam en gezond zyn, om dat zy een weinig purgeren; edog wanneer een vreemdeling veel te gelyk daar van eet, zoo ſtaat hy geſchapen, van door de rode loop te worden aangetaſt. Aanmerking van deze Vygen.

Zy worden niet onbillyk Hottentots-Vygen genaamt, om dat deze menſchen wel voornamelyk dezelven tot ſpys gebruiken, en de Europeanen die van hen hebben leren eeten. Men zou van alle deze en voorgaande gewaſſen nog veel konnen melden, edog myn voornemen is niet, om een *Hiſtoria plantarum* te vervaardigen, behalven dat zulks hier ook myn werk niet is, zoude anders weinig moeite hebben gehad, om de plaats, en den grond, waar in zy beſt groejen, aan te tonen. De eerſte mag de Lezer zelf zien, wie dezelven heeft beſchreven, ik weet zulks niet, terwyl de Heren *Hermanus* en *Tournefortius* de laatſten of de *Ficoides*, afgehandelt hebben, op welken ik den Lezer wys. Worden met recht Hottentos-Vygen genaamt.

Edog voor zoo veel ik uit de gemelde Auteurs heb konnen zien, heeft niemand van den Amaquasboom alhier of van de zodanigen boom, die uit dat Landſchap gebragt is, geſchreven; weshalven ik my verplicht acht, om van den zelven met korte woorden gewag te maken. De inwoners alhier noemen den zelven *Keurboom*; dezelven ſchiet geweldig op, zoo dat hy in den tyd van twee jaren reeds tamelyk dik en ruim 8 of Amaquas-boom.

of 10 voet hoog is. Deszelfs buitenste schors of bast is aschgraauw, niet heel dik en tamelyk glad. De bladeren zyn niet heel lang en bleek-graauw. De bloem komt met appelbloffem zeer wel overeen, is witachtig rood, en ruikt ongemeen lieffelyk. De vrucht bestaat in een peule, waar in 5, 6 of 7. langwerpige donkerbruine zaad korrels leggen, ontrent zoo groot als een erwt, die zoo bitter zyn als gal, en een t' zamen trekkende kracht hebben, waar door zy niet konnen worden genuttigt. Zoo lang het hout groen is, is het ongemeen bros, maar droog is het hard en onbuigzaam; en geschilt, heel niet wormachtig. Des zomers een tak afgebroken of de gantsche boom om ver gehakt werdende, vloeit een zeer heldere gele gom daar uit, die stolt en hard word. Hy schiet geen diepe wortels, maar zeer breed en wyd uit. En worden zy niet om de Wynbergen en tuinen geplant, om dat derzelver wortels byna al het zap tot zich trekken, en aan de andere bomen benemen. Deze bomen worden niet oud en ook niet zeer dik; en heb ik zeer dikwyls gezien, dat hy na verloop van tien of twaalf jaar verdort was, in welken tyd deszelfs dikte zich ontrent een voet in den omtrek uitstrekte.

Het hout.

Zyne wortels.

Kreupelhout hoe het is.

Behalven dezen Amaquas-boom geloof ik niet, dat iemand van het kreupel-hout alhier, zynde een krom laag gewas met veel takken, gewag heeft gemaakt. Het zelve heeft brede dikke ruwe bladeren, byna als die van een appelboom. De schors is dik en hobbelig, en word door de Looyers alhier gebruikt, tot het bereiden van leder. De Barbiers maken ook een poeder voor de Rode loop of *pulverem contra dysenteriam*, van dezelve. Het hout is week, en draagt de boom gene andere vruchten dan zaad, op de maniere van een Denne-of Pynboom, waar door hy ook aangeteelt of vermeerdert word. Dezelve verstrekt een iegelyk tot brandhout. Waar door het echter komt, dat dit hout zoo laag wast, daar van oordeelt *Dapper in Afrika pag.* 614 niet onbillyk, dat de gruwzame stormwinden den hogen wasdom beletten, en zy aldus zeer kreupel en takkig blyven.

Eindelyk is hier ook een gewas, 't welk naar het bericht van den meergemelden Tuinman, tot de *Ficoides* wel mag worden gerekent. De Hottentotten noemen het *Canna*, en houden het in zeer grote waarde. De Vader *Tachart* in zyne Siamsche reis *pag.* 103. zegt: Dat het naar allen schyn de beroomde wortel is, die door de Chinesen *Guiseng* genaamt word. Want zegt hy, de Heer *Claudius*, geweze Tuinman aan de Kaap, heeft dezelve in China gezien, en verzekert, dat hy twee gewassen daar van alhier gevonden heeft. Het zy hoe 't zy, het is zeker, dat dit gewas alhier aangetroffen, en van de Hottentotten veelvoudig gebruikt word; namelyk in een tyd van vrolykheid, gelyk in 't toekomende zal worden gemeld. Derhalven doen zy grote moeite, om het van de Europeanen te bekomen, aangezien zy het van andere *Ficoidibus* niet wel konnen onderscheiden.

Kanna wat voor gewas.

De Hottentotten hebben het gaarn.

De Europeanen, welke dit gewas kennen, trekken het met de wortel uit, laten het drogen, en ook zelfs een weinig rotten, zoo dat zy van een grote plant niet heel veel behouden, en bewaren het voor de Hottentotten. Ik heb het wel in de hand gehad, maar nooit daar van gekaauwt, uit vrees van dol en gek te worden, en kan ik derhalven verder niets daar van melden.

Waar toe de Europeanen het gebruiken.

Daar zouden nog wel heel veel gewassen zyn, die ik gezien heb, edog ik sta in bedenken, of ik dezelve hier wel zal derven inlassen, om dat hare rechte namen my onbekent zyn. Onder dezelven behoort

Stinkhout waarom aldus genaamt. hoort het Stinkhout alhier, 't welk verarbeid, een recht elendigen ſtank van zich geeft, ofſchoon het zeer fraai gevlamt hout is, dat tot allerlei ſchragen, tafels en ander huisraad bequaam is, wyl het naar verloop van tyd dezen reuk verlieſt. Het zyn bomen, ontrent zoo dik en hoog als Eikebomen en hebben grote drie vinger brede bladeren. Men gebruikt het hout ook met veel voordeel en byzonder nut, tot allerhande geneesmiddelen, waar van nogtans hier niet veel tyd is te ſpreken. Daarenboven zouden de vreemde gewaſſen, alhier geplant, hier nog moeten worden ingelyft, als myne belofte zonder uwe belediging wilde of konde volbrengen, edog vermids dit Hoofdſtuk buiten dat genoeg is uitgedyd, zal ik het voor ditmaal laten beruſten, en de vreemde gewaſſen tot een ander tyd ſparen.

De Schryver heefr dikwyls welruikende oorden doorgereiſt. Ik moet nog maar alleenlyk melden, dat ik altoos met groot vermaak denk, om de tochten die ik zomtyds landwaarts in gedaan heb, door dien ik telkens in zeer veel dalen een zodanigen liefelyken reuk ontmoete, dat ik my dikwyls verbeelde, dat ik niet in 't open veld, maar in een welgeſtelde Apothekers-winkel was, te meer vermids de reuk menigmaal een half quartier uurs duurde, of ſchoon ik niet een oogenblik vertoefde, welke liefelyke reuk buiten twyffel van de aangename bloemen, kruiden en andere heelzame gewaſſen moet gekomen zyn.

Voor 't overige 't geen de Heer *George Meiſter* in zynen Orientaalſchen Konſt en Luſt-Tuin *pag.* 22. meld, derf ik hier met 't grootſte recht, edog eenigzins verandert, van hem lenen, en met waarheid zeggen, dat ik byna geen oord in de waereld heb gezien, welke de Natuur, Gods dienſtmaagd, frajer en beter gelegentheid tot het aanleggen van voortreffelyke waterwerken, als de Kaap de Goede Hoop, heeft medegedeelt. Want in plaats dat men in Vrankeryk het water met bovenmatige koſten eenige mylen ver na het vermaartſte Koninglyk Luſthuis Verſailles heeft moeten leiden, zoo zoude aan de Kaap met weinig moeite op ontrent 3 of 400 ſchreden het ſchoonſte en gezondſte water van den hogen Tafelberg met zeer geringe koſten in en door den weergalozen tuin van de Illuſtre Compagnie, ja door de gantſche Stad *Bonne Esperance*, en niet minder in de veſting van dien zelven naam konnen worden gebragt, zoo dat de hoofdbuizen en fonteinen zeer hoog gaan zouden. En aldus ſluit ik voor ditmaal, verzoekende, dat myn eenvoudig bericht van de Kaapſche gewaſſen niet qualyk mag worden geduid, terwyl ik voor 't overige ben en blyve, enz. Beſluit van dit Hoofdſtuk.

XVII. HOOFTSTUK.

Alphabetſche Beſchryving van de uitheemſche Bloemen, Wortelen, Kruiden enz., welke aan de Kaap de Goede Hoop zoo goed als in haar Vaderland groejen.

De Schryver wil jegenswoordig de uitheemſche Gewaſſen beſchryven. Aan de Kaap aard alles 't geen elders groeit. Dennebomen waſſen aan de Kaap ſterker als in Duitſchland. Europeaanſche Zuuring groeit ſterk aan de Kaap. Wanneer de Amerikaanſche Aloë aan de Kaap bloeit. Chineeſche Rozen. Haar Bloemen. Amandelbomen ſchieten ſnel aan de Kaap op. Amerikaanſche Ananas. Drie zoorten van dezelve, en hoe die zyn. Hoe deze vrucht word verplant. Peterzelie krygt aan de Kaap harde wortels. Zuiker-riet, hoe het is. Aſperſie is 'er overvloedig aan de Kaap. Rode en witte Beete of Biet. Bloemkool word zeer veel aan de Kaap gezaait. Grote Kool. Verſcheide zoorten van Camfer. Camferbomen aan de Kaap. Hennip, waarom dezelve aan de Kaap word gebouwt. Angelieren aan de Kaap. Kaneel-boom. Deszelfs bloem en vrucht. Waarom de ſchors in malkanderen gerolt is. Zeer grote Kaſtanie-bomen aan de Kaap. Gemene Ajuin. Kerze-bomen. Kervel. Donker-bruine Erwten. Articiokken. Indiſche Klim. Hazelaars. Paauwe-ſtaart, Gewas. Gemene Komkommers. Paſſie-bloem. Welke vrucht dezelve aan de Kaap draagt. Verſcheide zoorten van Kauwoorden. Cypreſſe-boom. Korenbloem. Witte Klaveren. Indiſche grote ſtinkende Datura. Zyn om redenen uitgeroeit. Verſcheide zoorten van bomen. Menigerhande zoorten van Vygen. Gemene Venkel. Aardbezien worden groot aan de Kaap. Turkſche Tarw of Koorn. Fulli Magri, Gewas. Fulli Enwanne, gewas. De Kaapſche Vrouwen beminnen deze drie bloemen. Gemeen Hollandſch Gras is ſchadelyk. Aalbezien-bomen. Indiſche Appelbomen. Zomer en Winter-Gerſt. Hyacinthen. Endivie. Genever bomen zyn nog raar aan de Kaap. Byzonder Gewas van Madagaſcar Indiſche Goudboom. Deszelfs Bloem. Allerhande Tuin-ſalade. Laurier-bomen dragen aan de Kaap geen vruchten. Verſcheide zoorten van Stok-violieren. Lelie of Keizers-kroon. Gemene Majoraan Verſcheide zoorten van Appelbomen. Queden worden zeer groot aan de Kaap. Citroen-bomen. Zoete en zuure Limoen-boom. Daar van zyn gantſche wandelwegen beplant. Pompelmus. Portugeeſche Sinâs-Appelen. Granaat-appel-bomen Marum uit Sirie of Candie. Tuin-Meliſſe. Spaanſche Meloenen. Tuin-Kruizemunt. Duitſche Miſpelboom. Zwarte Moerbezien-boom. Roomſche Myrthe-boom. Witte en gele knollen. Witte Narciſſen. Indiaanſche Waterkerze. Gemene Okkernote-boom. Gevlakte Bazilicom. Tamme Olyf-boom. Waarom de Olyf-bomen aan de Kaap uitgegaan zyn. Peonien. Dadelboom. Tuin-Mankop. Paſtinake, Pinkſternake of tamme Moren. Indiſche Water-Meloenen. Perzike-bomen dragen overvloedig vrucht. Wilde Pek of Pynboom. Calecutſche Peper. Indiſche Piſtacie-boom. Pruime-boom. Tamme Peerebomen dragen veel Peeren. Gemene Eike-boom. Peperwortel. Gemene Peperwortel. Dubbelde Rozen. Nog een zoort van Rozen. Tamme Rosmaryn. Tamme Wynruit. Zevenboom. Salie. Vlier. Winter-koorn. Zomer-koorn of Rogge. Spinagie Tamariſſe-boom. Tamme Dragon. Winter-Tarwe. Tulpen, Waarom niet veel aan de Kaap. Arbor Tulpifera. Wynſtok. Maart-violetten. De Schryver eindigt deze materie.

De Schryver wil tegenwoordig de uitlandſche gewaſſchen beſchryven

Van de Afrikaanſche gewaſſen, die in 't land zelf groejen, heb ik laatſt zoo veel bericht medegedeelt, als ik nodig geacht heb. Ik zoude als toen de geboorte plaats van ieder plant of boom en verſcheide andere omſtandigheden met weinig moeite daar by hebben konnen voegen, edog uit vrees, van u door myne wydlopigheid te vervelen, heb ik zulks niet gedaan. Jegenswoordig zal ik nog

nog verhalen, 't geen van de uitheemſche en hier zoo goed als in haar eerſte geboorte plaats groejende gewaſſen, waar te nemen is, ten einde daar uit te klaarder blyke, dat deze oord aan volkome vruchtbaarheid niets ontbreekt.

Aan de Kaap aard alles, dat elders groeit.

Om zulks werkſtellig te maken, zal ik geene zonderlingen omſtandigheden van noden hebben, om dat ik reeds overlang als ter loops heb gezegt, dat hier alles waſt, 't geen elders in de gehele waereld en in alle deszelfs delen groeit, bloeit, en vrucht draagt. Ondertuſſchen heb ik nodig gehad, om myn voorgeven met het by brengen van allerhande gewaſſen te ſtaven.

Zulks zal beſt konnen worden gedaan, wanneer ik de voorgaande ſchikking houde, en ieder zoort zoo wel in 't Duitſch als in 't Latein noem, daar het nodig is, dienſtige aanmerkingen daar by voeg, en de Europeaanſche, buiten dat reeds genoeg bekent, enkelyk met hare blote namen aanroer.

Dienvolgens zeg ik, dat in den treffelyken wel aangelegden groten tuin van de Illuſtre Compagnie, en in zommige andere tuinen aan de Kaap, zoo wel van de Europeaanſche, Aſiatiſche als Amerikaanſche gewaſſen, beide en uit vermaak en uit voordeel de volgende worden aangetroffen.

Dennebomen waſſen aan de Kaap, berer als in Duitsland.

Abies. Dat is: Die in Duitſchland t'over bekende en overvloedig groejende Denneboom, welke herwaards gebragt en in dezen tuin is geplant, om denzelven daarmede te vercieren, en in 't toekomende meer daar van aan te queken, en het gebrek aan hout daar door weg te nemen. Men wacht nog dagelyks na de vruchten, waar na ten eerſten een groot ſtuks lands daarmede zal worden gezaait, om dat zy ruim zoo weelderig ſtaan, als in Duitſchland zelf, zynde de twee bomen, welke behouden hier zyn gebragt, binnen den tyd van 20 jaren ruim 36 of 40 voet hoog opgeſchoten, en daarbenevens tot een tamelyke dikte gekomen, aangezien zy hier geplant, naauwlyks 3 voet hoog waren.

Acacia Americana, foliis Coluteæ Scorpioides leguminoſæ, ſiliquis echinatis. Dat is: Amerikaanſche Acacia, met bladeren van Lombaarſche Linſe, en ſtekende peultjes van Scorpioides Kruid.

Acetoſa hortenſis. Dat is: Europeaanſchen Tuin-Suuring; welke hier is geplant, om den ſchepen een ververſſching te verſtrekken, voornamelyk den genen die aan de Scheurbuik krank leggen. Afgeſneden groeit dezelven ten eerſten wederom, zoo dat men in een jaar zeer dikwyls van een plant zyn genoegen nut en voordeel hebben kan.

Europeaanſche Suuring groeit ſterk aan de Kaap.

Allium Sativum & hortenſe. Dat is: Europeaanſche Zaaddragende Knoflook, die zeer ſterk aangequeekt, en tot ingelegde viſſchen en andere ſpys gebruikt word.

Alnus rotundifolia, & glutinoſa viridis. Dat is: Europeaanſche rondbladige groene en Kleverige Elzenbomen, waar van de wandelwegen worden beplant.

Aloë Americana Sobolifera. Dat is: Amerikaanſche zich zelf voortplantende Aloë, die zoo veel jongen maakt, dat men genoodzaakt is, om ze als onkruid uit te roejen. Ik heb dezelve dikwyls en op verſcheide oorden zien bloejen; en hoewel het algemeen gevoelen is, dat zy alle 50 jaren maar eens bloejen, zoo heeft zulks hier geen gevolg, door dien zy ten langſten binnen 6, 8, of 10 jaren weder bloeit of ſchoon geen Kunſt daar aan geoeffent word.

Wanneer de Amerikaanſche Aloë aan de Kaap bloeit.

Althea Indica ſeu Roſa Sinenſis. Dat is: Sineeſche Rozen. Dezelve word van de Portugeezen *Fulli Sappates* genaamt, en zien 'er bykans uit als Aalbezieſtruiken, en hebben

Chineeſche Rozen.

hebben ook ſchier zulke bladeren. Ten opzicht van de bloem zyn 'er verſcheide zoorten; te weten witte en geele, dubbelde en enkelde. Van de rode maken de Portugeezen een zeer ſchone zwarte verf, en noemen dezelven *Fulli Sappates*, om dat zy de Schoenen daarmede zwart maken. De groene bladeren worden tot 't baden gebruikt, om 't hoofd daarmede te waſſen, door dien zy zoo wit ſchuimen als zeep; dezelven nemen ook wel wit van eieren, om dat zy niet gaarn met zeep aan 't hoofd komen. Deze Struiken worden gebruikt tot het bezomen van bloem-ſtukken, in de tuinen, zoo als alhier in den tuin van de Illuſtre Compagnie insgelyks geſchied. *Amygdalus*, of Amandelboom, van allerhande zoorten, met zachte en harde ſchalen, als mede zoet of bitter van ſmaak. Zy groejen hier van een pit zeer ſchoon en weelderig; zoo dat men daar van zelfs in 't derde jaar weder vruchten inzamelen en afbreken kan. Men kan ook van afgeſnede en in de aarde geſtoke takken jonge bomen telen of aanqueken, en verzekert zyn, dat zy wortels ſchieten en vruchten geven zullen. En zyn 'er van deze bomen reeds zoo menigvuldig en veel aangewonnen, dat 'er hele ſtreken lands daarmede zyn bezet, die alle rykelyk vrucht dragen.

Amerikaanſche Ananas.

Ananas ſive Carduus Braſilianus, foliis Aloës. Dat is: Amerikaanſche Ananas, of Brazielſche Diſtel, met Aloë-bladeren. Dit gewas is in den beginne uit Amerika naar Ooſt-Indie, en van daar herwaards gebragt en aangequeekt. Daar van zyn driederhande zoorten, namelyk: *Jajama*, *Bonjama* en *Jajagna*. De eerſte is de grootſte, de beſte, en aangenaamſte van ſmaak, en van binnen geelachtig; de twede en derde zyn van binnen witachtig, en beide veel ſlechter dan de eerſte. Alleen is tuſſchen haar dit onderſcheid, dat de laatſte een Rynſche wyn ſmaak heeft. Alle drie zoorten zyn met takken en ſtekels; de eerſte en beſte is ontrent anderhalve ſpan dik en lang, de couleur van buiten is rood en geelbruin. Wanneer de vrucht ryp is, en men zyne luſt daarmede wil boeten, ſnyd men dezelve in ſchyven als een Komkommer of radys, laatze in verſch pompwater ontrent een quartier-uurs uittrekken, en eetze vervolgens met goede oude Rynſchewyn en zuiker, wanneer ze zeer lekker van ſmaak zyn, byna als de Europeaanſche Aardbezien. Men legtze ook in geheel of aan ſtukken geſneden, met zuiker zoo als de noten, of andere koſtbare dingen, en bewaart ze zeer lang. Deze vrucht heeft een kroon, welke afgeſneden en geplant, onfeilbaar weder een andere vrucht voortbrengt, waar van men zich het volgende jaar bedienen kan. Ondertuſſchen is nodig, dat men op de onrype een wakent oog houd, ten einde dezelve door ontuchtige of onnutte vrouwluiden niet afgebroken en tot het afzetten of afdryven van hare vrucht werden gebruikt, zoo als helaas! dikwyls pleegt te geſchieden.

Hoe deze vrucht voortgeplant word.

Peterſelie krygt aan de Kaap harde wortels.

Apium hortenſe ſeu Petroſelinum vulgò. Dat is: Tuin-Peterſelie, die uit Holland hier is gebragt, en als nu in een zeer grote menigte gevonden word; ondertuſſchen is deszelfs wortel zoo goed en malſch niet als in Europa, maar word zeer ras zoo ſtokkig en hard, dat ze niet kan worden genuttigt.

Zuiker-Riet.

Arundo Sacharifera. dat is: Indiſch Zuiker-Riet, 't welk dat van Duitſchland zeer na by komt, en byna zulke ſcherpe bladeren heeft; weshalven niet nodig is, om alhier veel daar van te melden, te meer vermids het van velen reeds overvloedig beſchreven is. Wie ondertuſſchen luſt heeft om van het zelve iets meer te lezen,

zie

zie by *Francisci* in zynen Ooſt-en Weſt-Indiſchen Staats en Luſt-Gaarden *pag.* 260. *ſeq.*, na, zoo zal hy van deze materie een uitvoerlyke en omſtandige naricht van allerhande zoorten, uit vele Schryvers by malkanderen, aantreffen. Gelyk dan voornamelyk *pag.* 263. *a* van 't hier groejende Bamboes Riet gewag word gemaakt, 't welk zoo hoog opſchiet als 't hoogſte huis hier pleegt te zyn; zonder echter dat hy daarby voegt, dat het van binnen hol is, en dat de eerſte uitſpruitzels afgeſneden en tot *Bamboes Atjar* gebruikt worden; waar van hier veel konde worden gezegt, indien de tyd en gelegentheid zulks toelieten.

Aſparſie is overvloedig aan de Kaap.

Aſparagus ſativa ſeu hortenſis. dat is: Tuin-of Tamme-Aſperſie, waar van ik hier ook niets meld, om dat in myn voorig Hoofdſtuk reeds hebbe gezegt, dat daar van een ongelovelyke menigte alhier word gevonden, die in dikte, groote en overige hoedanigheid de Europeaanſche niet behoeft te wyken.

Rode en witte Bete of Biet.

Beta rubra & alba, radice rapæ. dat is: Rode en witte Biete met een wortel op de maniere van een knol. De Hollanders hebben dezelve aan de Kaap gebragt, en winnen daar van jaarlyks een tamelyke menigte, waar mede zy de af en aanvarende ſchepen verzien, en aan dezelven verkopen, om op reis te nemen, zynde op zee een zeer goede duurzame gezonde ververſſching, voornamelyk ingelegt en in Azyn bewaart, zoo als in Europa genoegzaam bekent is.

Batatas-Wortelen zal ik hier maar bloot noemen, om dat derzelver beſchryving en 't geen verder daar toe dient, reeds in een van myne voorgaande Hoofdſtukken medegedeelt is. En enkelyk zeggen, dat ze van de kruidkenners voor een zoort van *Convolvoli Indice Orientalis* of Ooſt-Indiſche Winde, gehouden, en door de Indianen *Inhame* genaamt worden.

Braſſica alba & rubra, capitata & non capitata, item florigera. dat is: Witte en rode ſluitkool, gemene Boer-kool, als mede Bloemkool; die insgelyks door de Hollanders hier gebragt is, en zeer menigvuldig word geplant, zoo dat de ſchepen een ryken voorraad daar van opdoen, en de inwoners tot haar onderhoud genoeg overhouden konnen. Voornamelyk word alle jaar zeer veel Bloemkool gebouwt, in zout water ingelegt, en vervolgens by vaten na Batavia, Ceylon, en andere Indiſche ſteden verzonden. De witte Sluitkool valt hier veel groter als in Duitſchland, aangezien ik 'er veel heb gezien, die ruim 40 pond zwaar waren. Daarenboven is de rode ook beter, en by gevolg groter en zwaarder, dan die doorgaans in Duitſchland gevonden word.

Bloemkool word overvloedig gebouwt.

Verſcheide zoorten van Camfer.

Camphoraria ſeu Camphorifera arbor, exquâ Camphora officinarum. dat is: Camfer-boom waar van de Camfer komt, die in de Apothekers-winkels gebruikelyk is. Van dezelve zyn 'er vierderhande zoorten, waar van het groot eiland Borneo de beſte levert. Die van Sumatra, Sunda, China en Japan word minder geacht, als de eerſte. De bomen ſchieten hier ſnel en weelderig op, en worden zoo hoog en dik als een Noteboom. De bladeren zyn gras-groen met veel aderen, byna als die van een kaneelboom; onder echter zyn ze aſchgraauw. De bladeren aan ſtukken gewreven geven zulken ſterken reuk als de Camfer zelf. Deze echter is een gom, die witachtig uit het middelſte pit of merg van den boom quelt en ſtolt of by malkanderen loopt; hoewel de Japanezen dezelve ook uit de wortelen der bomen diſtileren, die nogtans op verre na zoo goed niet is, dan die op 't eiland Borneo valt. Voor 't overige is

is het hout van deze bomen zeer week, en kan door den wind zeer licht beschadigt en de takken afgescheurt worden.

Cannabis sativa & erratica. dat is: Tamme en wilde Hennip, welke hier zeer weelderig met een houtachtigen stam groeit. Dezelve aard zeer wel, word echter alleenlyk voor de Hottentotten geplant, om dat die de bladeren en het zaad gebruiken, en onder den Tabak mengen, 't welk zy Poespas noemen, en roken zy dezelve onder den tabak, ten einde om te eerder dol in 't hoofd en vrolyk te worden, gelyk te zyner tyd omstandiger zal worden verhaalt.

Hennip waarom die aan de Kaap word gebouwt.

Carduus Benedictus sive Cnicus silvestris hirsutior. dat is: Cardo-Benedict of wilde ruige Saffraan. Dezelve aard hier ongemeen wel, en verstrekt den zeevaarders en inwoners beide, als zy onpasselyk zyn, een byzonder goed hulpmiddel.

Caryophyllos hortensis. Of: Angelieren, Ginoffelbloemen, Testebloemen of Violetten van allerhande couleuren, uit Holland hier gebragt, groejen alhier in zodanige menigte, schoonheid, en liefelyken reuk, dat zy voor de Europeaansche geenzins behoeven te wyken.

Vele Angelieren aan de Kaap.

Cassia Cinnamomea, h. e. Cinnamomum sive Canella Ceylonica. dat is: Kaneelboom; door de Inwoners van Ceylon *Kaneel* of *Curdo*, door de Malakkers *Cuylman*, en door de Malabaren *Cumea* genaamt. Hy groeit zoo hoog, als een Spaansche Olyfboom, en de bladeren komen met die van een Laurierboom tamelyk overeen. Hy krygt een witte bloem, waar op een vrucht volgt, bykans als een zwarte olyf, die uit Portugaal komt, of om beter te zeggen, als een bakelaar. De boom heeft twee schorzen, waar van de buitenste weg gedaan en de twede in vierkante stukken afgeschilt, in de zon gelegt, gedroogt, en als kaneel gebruikt word. Eer en alvorens deze bast droog is, is dezelve donker-groen; edog door de hitte van de zon verliest zy zich en komt in deszelfs plaats de bruine te voorschyn; gelyk dan ook door de doordringende hitte de gantsche schors krult, als of ze gerolt was. Door dit schillen bederft de boom zelf niet, maar krygt wederom eene andere schors, die na verloop van drie jaren, andermaal kan worden gegenuttigt, waarbenevens de laatste altyd krachtiger en beter als de eerste is.

Kaneelboom.

Castanea Sylvestris. dat is: Kastanie-boom, die uit Duitschland herwaards is gebragt, en zeer wel groeit. Ik heb in Duitschland nooit genen gezien van zodanige hoogte en dikte, dan die in den tuin van de Illustre Compagnie staan, aangezien dezelven zoo ongemeen dik en hoog zyn, en hare takken zoo wydt uitstrekken, dat 6 van die bomen een morgen land beslaan, waar onder men voor regen en wind beschut of vry is. De vruchten die jaarlyks in grote menigte aan die bomen groejen, blyven niet lang goed, maar worden ras taai en onaangenaam van smaak.

Zeer grote Castaniebomen aan de Kaap.

Cepa vulgaris. dat is: Gemene Ajuin, alomme zodanig bekent, dat ik onnodig acht, om iets meer daar van te melden, dan dat het zaad uit Holland herwaards is gebragt, en nog jaarlyks gezonden word; de rede hebbe ik reeds in een van myne voorgaande Hoofdstukken gemeld.

Gemene Ajuin.

Cerasus varii generis. dat is: Allerhande kerse bomen die insgelyks uit Holland herwaards zyn gebragt, en zeer schoon staan; edog heeft men hier het ongemak, dat de menigte der kleine vogels de rype vruchten schadelyk zyn, zoo dat men niet veel daar aan vind, als zy op 't best behoorden te zyn.

Chæ-

Kervel.

Chærophyllum ſativum. dat is: Zaad-dragende kervel, die uit Holland gebragt, en alhier gezaait en geplant is.

Donkerbruine Erwten.

Cicer Sativum. dat is: zaad dragende Erwten, zoo wel grote en kleine, zoo als ze in Europa groejen, dat is, gemene en zuiker-erwten, een zoort, die eenigzins groter als de zuiker-erwten is, en van buiten donkerbruin uitziet, en doorgaans Graauwe Erwten genaamt worden. Deze laatſten overtreffen de eerſten in ſmaak, en zyn zeer gezond en goed om te eeten; 't geen verder alhier zoude aan te merken zyn, heb ik reeds in myne vorige Hoofdſtukken aangehaalt.

Articiokken.

Cinara hortenſis, foliis non aculeatis. dat is: Articiokken met bladeren, die niet ſtekelig zyn. Men heeft ze insgelyks uit Holland hier gebragt, en vind dezelve byna in alle tuinen in een grote menigte; wordende jaarlyks vele ſtoelen ingelegt, en naar Indien gezonden.

Indiaanſche Klim.

Clematis ederacea Indica, foliis ſubrotundis, flore rubente. dat is: Indiaanſche Klim, met ronde bladeren en rode bloemen. Van deze en de Paſſie-bloemen zyn heel grote zomerhuisjes zeer treffelyk en aangenaam in den tuin van de Illuſtre Compagnie bedekt, zoo dat men voor een tamelyken regen daar onder droog zitten kan.

Hazelaars.

Corylus ſativa. Of Hazelaars, die uit Duitſchland en andere landen hier gebragt zyn, en ongemeen wel aarden en vrucht dragen. Men vind ze nog in zeer weinig tuinen, om dat zy onlangs hier gekomen zyn; hoewel men reeds uit de vruchten ziet, dat zy zeer wel aan te queken zyn.

Paauweſtaart.

Chriſta Pavonis. dat is: Paauwe-ſtaart, door de Portugezen *Fuly Pavan* genaamt; zynde een ſtruik 6 of 7 voet hoog. Men zet dezelve rondom de tuinen in plaats van heggens. De bladeren zyn ontrent als die van een Tamarindenboom; en de bloem komt met Ridderſporen overeen, waar van eene zoort rood en de andere geel is, waar op een kleine vrucht op de wyze van veldpeultjes volgt, die donkerbruin is.

Komkommers aan de Kaap gezont.

Cucumis vulgaris. dat is: Gemene Komkommers, uit Europa hier gebragt, die in grote menigte worden gebouwt, en alhier veel gezonder zyn als in Duitſchland, aangezien men een goede portie tot zich kan nemen, zonder vrees, dat zy aan de gezondheid nadelig zullen zyn.

Cucumis flos paſſionis dictus. Of: Paſſie-bloem uit Amerika hier gebragt, die tot cieraad en bedekking van Weesjes, zoo als hier voren reeds is gezegt, gebruikt word. Hoe 'er deze bloem uitziet, is onnodig, om met veel omſtandigheden te beſchryven, om dat zy buiten dat in Europa genoeg bekent is. Ondertuſſchen is alhier ontrent deze bloemen dit onderſcheid, dat zy gebloeit hebbende, een vrucht daagen, die zeer goed is te eeten, mids dat men dezelve niet overryp moet laten worden, om dat ze dan waterachtig word en verrot.

Verſcheide zoorten van Kauwoorden.

Cucurbita lagenaria & rotunda. dat is: Kauwoorden als een fleſſche en die gantſch rond zyn, die men deels uit Europa, en ook uit Indien gebragt en alhier geplant heeft. De minſten worden van de inwoners genuttigt, terwyl men een tamelyke menigte aan de ſchepen verkoopt; en door dien dezelven uit Indien goed in Holland konnen worden gebragt, nemen de ſchepen een goeden voorraad daar van met zich, en bedienen zich daar van, wanneer alle hare groene kruiden, kool, knollen enz., ten einde zyn.

Cypreſſeboom.

Cupreſſus ramis expanſis. dat is: Cypreſſeboom met uitgeſtrekte takken, welke de inwoners zoo wel uit Europa als Indien bekomen

men, en aangequeekt hebben; van dezelve worden pyramiden gefchoren, en aldus de takken niet weinig gefnuikt.

Koren-bloem. *Cyanus Segetum & hortensis, flore albo, coeruleo, &c.* dat is: Wilde en tamme zoo wel witte, blaauwe, als vleefch verfde koornbloem, met het koren hier gebragt en gezaait. Zommigen zyn in den tuin van de Illuftre Compagnie gezaait, en hebben een dubbelde bloem, ruiken wel, en ftaan ongemeen aangenaam onder andere bloemen.

Witte Klaveren, waarom aan de Kaap gezaait. *Cytisus arvensis*, of witte klaveren, die uit Holland hier gebragt en gezaait is; ten dele om te zien, of die wel zoude groejen; en ook om voor de kalveren een weide te hebben, als het gras alomme door den vernielende heftigen Zuid-Ooften wind weggeveegt is. Derhalven hebben zommige een goed ftuk lands daar mede bezaait, en geen berouw van deze hare moeite gehad; des niet tegenftaande heeft men bevonden, dat van 't jong zaad niets is voor den dag gekomen, en dat diezelve wind nadelig geweeft is.

Grote Indifche ftinkende Datura. *Datura seu Stramonia Indica major foetida, pomo spinoso oblongo.* dat is: Stinkende grote Indiaanfche Datura, met een doornige langachtige vrucht. Dezelve is uit Indie hier gebragt, geplant, en wel voort gekomen; en hebben vele vruchten donkerbruin zaad op de maniere van Linze gedragen. Ondertuffchen is de gemelde Tuinman wegens zeker verval te rade geworden, om deze bomen uit te roejen; uit vrees, dat meer ongemakken daar uit mogten worden veroorzaakt. Ik ben niet van voornemen, om het voorgevallene te verhalen doordien zulks insgelyks nadeel zoude konnen na zich flepen.

Verfcheide zoorten van Bonen. *Faba leguminosa.* Of: Bonen van allerhande zoort en grootte, die uit Europa herwaards zyn gebragt, en waar van reeds voor heen gewag gemaakt is. Onder anderen heeft wylen de Hoog Edele Heer Gouverneur Louis van Affenburg een zoort van lange gefpikkelde bonen uit Brazil met zich gebragt, die zeer aangenaam om te eeten zyn, en zeer wel aarden. Men heeft hier ook zwarte bonen van Madagascar, welker peulen een fpan lang, en de vruchten zoo lang als een lid van een vinger zyn, die insgelyks zeer wel waffen; waar door andermaal blykt, dat ook deze vruchten uit allerlei landen zeer fchoon opkomen.

Ficus communis Indica, &c. Dat is: Allerhande zoorten van vygen, zoo wel gemene als Indiaanfche, waar van alomme in de tuinen gantfche vakken beplant zyn; zoo dat men zyne luft zeer wel daar aan boeten, en niet droge maar groene, verfche, en recht rype van de bomen plukken, en zonder het minfte gevaar eeten kan. Onder anderen vind men hier een kleine zoort, die naauwlyks zoo groot is als een Okkernoot. Zy is van buiten heel donker-rood en van binnen gantfch hoog rood. De boom is de grootfte en fraaifte, van alle vygebomen, en deszelfs bladeren komen met die van een Wyngaard tamelyk overeen. Van de vygen, die Piffang worden genaamt, heb ik reeds in een van myne voorgaande Hoofdftukken een omftandig naricht medegedeelt, daar ik den Lezer hene wys. Menigerhande zoorten van Vygen

Ficoides seu Ficus Americana, Cerei effigie, Spinosa & angulosa. Dat is: Amerikaanfche Vygeboom met een gedaante van Cereus, met veel ftekels en angels. Ik heb nooit vruchten daar aan gezien, kan derhalven ook niet daar van melden. Ondertuffchen weet ik zeer wel, dat een blad aan ftukken gefcheurt, witte zap als dikke melk daar uit loopt, die als lym aan de vingers kleeft en vervolgens gantfch zwart word, weshalven

halven ik van gevoelen ben, dat van deze vygen niet al te geruſt te eeten is. Edog zulks laat ik anderen onderzoeken.

Gemene Venkel.

Fœniculum vulgare germanicum. Of: Gemene Venkel uit Duitſchland; dezelve groeit hier als nu langs alle wegen en in de tuinen zoo menigvuldig, dat men ſchier genoodzaakt is, om dezelve als onkruid uit de tuinen te houden.

Aardbezien worden groot aan de Kaap.

Fragaria ferens fraga rubra: dat is: Aard-bezien-kruid met een rode vrucht. Dit is insgelyks een Europeaanſche plant, en word als nu in alle tuinen zoo menigvuldig aangetroffen, dat men geen rede heeft, om over hare ſchaarsheid en magerheid der vruchten beide te klagen. Ik zelf heb 'er dikwyls genuttigt, die veel groter als een tamelyke hazenoot of als een lid van een duim waren; daarenboven heb ik op het Landgoed *Verre gelegen* een boom gezien, welke diergelyke vruchten droeg, die echter veel groter en geuriger waren dan de eerſte, aangezien dezelve de grootte van een Okkernoot berykten.

Turkſch Koren.

Frumentum Indicum Saracenicum. dat is: Indiaanſch Turkſch koren: 't welk in Europa t'over bekent geen verdere beſchryving van noden heeft, zoo dat ik alleenlyk zal zeggen, dat het alhier *Mays* genaamt word.

Fulli Magri wat voor een gewas.

Fulli magri is een Heeſter van de Portugeezen aldus gedoopt. De Malleyers geven haar den naam van *Malludi Suſſum*; en de Italianen begroeten haar met dien van *Jaſmin delmin*; zy waſt als een Kruisbezië ſtruik; heeft eenigzins groter bladeren als een kerzeboom, en een bloem, die dikwyls dubbelt komt. Dezelve is wit als Jaſmyn, en zyn beide van een ongemeen lieffelyken reuk. Weshalven de Indiaanſche wyven die aan een draad rygen, en in de hairen vlechten, terwyl wederom anderen oly daar van maken, en het hair daar mede ſmeren, ten einde om aangenaam te ruiken.

Fulli Enwanne wat voor een gewas.

Fulli Enwanne, is een Heeſter of boom, van de Malleyers *Patſchau* genaamt en van Batavia herwaards gebragt. Dezelve waſt zelfs in 't woeſte veld, maar word wegens den lieffelyken reuk der bloemen, in de Luſt-tuinen verplant. De bloemen zyn geelachtig, en de bladeren als een ſter, die ongemeen aangenaam ruiken. De ſtam des booms groeit ontrent 12 voet hoog, en heeft bladeren als de Guabbes of Guajabos-boom, edog eenigzins kleinder en ſmalder.

Fulli aros brancho is insgelyks een boom, van de Portugeezen aldus gedoopt; door de Malleyers werd hy *Pelet Settangan* genaamt, en groeit zoo hoog als een man; hy heeft witte en gele bloemen, gantſch dubbelt, als de *Moſa Sinenſis* of *Fulli Sappates*, en bladeren van een appelboom. De bloemen ruiken zoo lieffelyk als een welruikende Narciſſe.

De Kaapſche Vrouwen hebben deze drie bloemen gaarn.

De Kaapſche vrouwen beminnen deze drie zoorten van bloemen zeer; en zyn geweldig in haar ſchik wanneer zy gelegentheid bekomen, om 'er te plukken, namelyk wanneer zy in den tuin van de Illuſtre Compagnie komen, zynde dezelve mynes wetens, nergens anders aan te treffen, welke bloemen zy tuſſchen hare borſten ſteken, of ook wel in hare hand houden, om alle oogenblik hare neus met den lieffelyken reuk te kittelen of t'onthalen.

Gemeen Hollandſch Gras is nadelig.

Gramen vulgare, item bulboſum, & ſparteum Hollandicum. dat is: Gemeen en ook bolachtig en zich zelfs zaajent Hollandſch gras. Waar van dat een bol, onverhoeds met andere gewaſſen van Batavia is gebragt, 't welk als nu zodanig vermenigvuldigt, dat men naauwlyks meeſter daar van kan worden. Het laatſte is uit Holland

ontboden, om dat men 't meende zeer voordelig te zyn, edog men is naderhand gewaar geworden, dat zulks ook 't ergste onkruid is, dat kan worden bedacht, en heb ik reeds in myne voorgaande gemeld, dat de Hollanders alhier het *Spurrie* noemen.

Aalbezien-bomen. *Grossularia multiplici acino, sive non spinosa hortensis rubra & alba.* dat is: Rode en witte Aalbezienbomen, met veel korrels in de bezien of zonder stekels. Deze zyn ook niet heel lang uit Europa hier gekomen, en derhalven nog tamelyk raar, terwyl zy zoo goed bloejen en groejen, als in haar oude grond.

Indiaansche Appelboom. *Guajana alba dulcis, sive Guajabo pomifera Indica.* dat is: Indiaansche Guajabos of Appelboom, waar van de vruchten vol kleine pitten zitten. Van dezelve is reeds in een ander Hoofdstuk omstandig melding gedaan.

Zomer en Winter-Gerst. *Hordeum vernum & hybernum.* Dat is: zomer en winter-Gerst, waar van insgelyks elders gewag gemaakt is; ondertusschen dient als nog te worden aangemerkt, dat de zomer-Gerst alhier geen plaats heeft, door dien in den winter alleen allerhande koren gezaait word.

Hyacinthen. *Hyacinthus albus, &c.* of: Witte Hyacinthen, dubbelde en enkelde, die uit Europa hier gebragt zyn.

Endivie. *Intybus sativa lati folia & crispa.* dat is: Breedbladige en kroeze Endivie, die nevens andere keuken-kruiden zeer schoon wast en zeer lang duurt.

Genever-bomen zyn nog raar aan de Kaap. *Juniperus vulgaris baccis parvis purpureis.* dat is: Gemene Geneverbomen met kleine purpere beien. Hier van zyn nu ter tyd nog maar twee bomen in wezen, die nu voor de eerstemaal vrucht dragen. Ondertusschen door dien dezelven worden bewaart, om volkomen ryp, te worden gezaait en geplant, zoo is ontwyffelbaar, of daar zullen in 't kort meer van dezelven worden aangetroffen.

Byzonder gewas van Madagascar. *Kæzschebyring*, van de Japanezen *Kuthschines* genaamt, is een boom, die van Madagascar herwaards is gebragt; dezelve komt tamelyk met de *Fulli aros brancho* overeen, en draagt geel zaad, waar van de Japanezen een verf vervaardigen, waar mede zy hare slaaprokken verwen. De bloem heeft de gedaante van een gele Narcisse, en ook diezelve reuk, weshalven de Kaapsche Vrouwen die ook zoeken, om daar mede hare borsten te parfumeren. Ondertusschen kan ik zeggen, dat ik geen liefhebber van die bloem ben geweest, om dat haar reuk voor my te sterk was.

Indische Goud-boom. *Kæyiumas.* Of Indiaansche Goudboom. Deze is om deszelfs fraaje goudgele bladeren hier gebragt, en aard zeer wel. Hy groeit een mans hoogte; de bladeren zyn niet groot, byna als die van *Lysimachia*, geel en rood gespikkelt en schynen schier goudgeel, waar door de Malleyers haar ook den naam van goudbladeren gegeven hebben. De bloem is gantsch klein, en groenachtig van kouleur, zonder reuk; weshalven zy meest om hare schone bladeren in de tuinen worden gezet, waar mede zy ook onder alle andere bomen byzonder uitmunten en daar in een ongemenen voorrang hebben.

Allerhande Tuin-Salade. *Lactuca vulgaris capitata & non capitata.* dat is: Krop-Salade en gemene steek-Lattouwe. Hier van zyn alle zoorten, in Europa bekent, te vinden, welke ook ongemeen wel aarden.

Laurier-boom. *Laurus nobilis sive Indica.* dat is: Edele of Indiaansche Laurierboom, die hier zeer hoog en dicht in malkanderen groeit, weshalven hy tot het opschikken der tuinen, en als men wandelwegen wil aanleggen, gebruikt word. Ondertusschen draagt dezelve hier geen vruchten, waar van ik echter de oor-

oorzaak niet kan melden. De bladeren worden gebruikt tot het inleggen van visch en andere eetwaren, en de takken en bladeren tot baden, die men wanneer de bomen worden geschoren, genoeg kan bekomen, zonder de bomen verder te beschadigen.

Allerhande Stokviolieren. *Leucoium album*, *purpureum*, *flavum*. dat is: Witte, purpere, gele Stokviolieren, die in den tuin van de Illustre Compagnie zeer schoon groejen, en nevens andere uitlandsche bloemgewassen een grote cieraad byzetten.

Lelie of Keizers-kroon. *Lilium*, *five Corona Imperialis*. Of: Lelie, of Keizers-Kroon. Deze is meest wit, en men vind ze zelden van een andere kouleur, hoewel ze zoo sterk ruiken, als in Europa.

Gemene Majoraan. *Mayorana vulgaris*. Of gemene Majoraan, die zich geweldig vermenigvuldigt, en nooit verwelkt, zoo dat men dezelve ook in plaats van palm rondom de bloem-vakken kan planten, te meer om dat zy op dezelve wys kan geschoren worden.

Verscheide zoorten van Appelbomen. *Malus domestica variæ denominationis*. dat is Tamme Appelbomen van allerhande zoorten, die allen uit Europa hier gebragt en aangequeekt zyn, en dragen dezelven alhier zulke heerlyke vruchten, als zy elders zouden konnen doen. Dezelven zyn naar den aard der bomen, of zoet, of zuur, of rinsch; zoo dat dit waereldgewest ook ontrent deze vruchten in genen dele behoeft onder te doen; te meer om dat de zeevaarders jaarlyks een goed gedeelte kopen, en dezelven op reis tot hare verquikking gebruiken, terwyl zy zoo veel hier laten, als de inwoners tot haar eigen gebruik van noden hebben.

Queden. *Malus cidonia fructu oblongo & læviori*. dat is: Grote langwerpige gladde queden; welke aan de zeeluiden worden verkoft zoo als zy van de bomen komen, of men legt ze in zout-water of in gekookt quee-zap, en zoekt ze op diezelve wys aan den man te brengen. Zommigen maken ook Quee vleesch daar van of Marmalade, dat is: doorzuikerde queeperen aan stukken gewreven, en de vochtigheid daar uit gekookt, welke zy verzenden; en wyl men op die wys veel voordeel daar mede kan doen, worden de bomen in grote waarde gehouden, en zorgvuldig aangequeekt. Daarenboven is'er ook geen oord, daar de queden groter vallen, als hier, 't welk zelfs de Heer *Meister* in zynen Oost-Indischen konst en Lusttuin *pag.* 179. getuigt, niet tegenstaande hy zeer veel zoorten van dezelven in geheel Oost-Indie gezien had. De Mesticen en Casticen te Batavia en andere plaatzen in Oost-Indie kopen de pitten by 't pond, en maken een zalf daar van waar mede zy het hair bestryken en krullen.

Malus Citria Of Citroen-boom. Van dezelve heeft men hier zeer veel goede en schone bomen, die altyd vol rype en onrype vruchten staan, en kan men derhalven het gantsche jaar door van een enkelden boom zyne nooddruft hebben en van de anderen geld maken. In den tuin van de Illustre Compagnie staat een zeer schone grote en rykelyke dragende boom, waar van de Heer Gouverneur altyd zyn tafel kan verzien, ten ware de tuinman of de slaven in de voorbaad waren. Citroen-boom.

Malus Limonia acida & dulcis. dat is: Zure en zoete Limoen-boom. Hier zyn verscheide zoorten, welke of in grootte of in rondte onder elkander verschillen. In den meergemelden tuin van de Illustre Compagnie, zoo als ook op 't Landgoed *Verre gelegen* en andere Buitenplaatzen, ziet men gantsche wandelwegen met diergelyke bomen beplant, waar van te plukken nooit is verboden, ten zy men het te grof, of de bomen voorbedachtelyk kaal maakt. Zoete en zure Limoen-boom.

De grootste en beste heb ik op Drakenstein aangetroffen, die groot en goed van smaak als citroenen waren.

Pompelmus. *Malus Arantia Indica fructu omnium maximo, Pompelmus dicto, medulla partim pallescente, partim ruffescente.* Dat is: Zeer grote Indische Oranje-boom, Pompelmus genaamt, met een wit en roodachtig merg. Deze twee zoorten van Oranje-appels overtreffen alle anderen van dien naam in grootte, door dien zy zomtyds zoo groot worden als een Kinderhoofd. De boom is insgelyks groter als eenige andere Oranje-boom, en heeft brede ronde bladeren. De Bloem is wit, byna als appel-bloessem, en ruikt ongemeen lieffelyk. De vrucht is met vlakken, byna als de Tygers, en word om dieswille door de Indianen Tyger-Limoen of *Moschan* genaamt. De schil is dik en sponsachtig en derhalven zeer bequaam om geconfyt te worden.

Portugeeze Oranje of Sinâs-appelen. *Malus arantia Lusitania, seu pomum sinense.* dat is: Oranje-appels uit Portugaal of Sinâs-appelen. Dezelven hebben haar eerste vaderland in Asia, en naderhand in Europa en wel voornamentlyk in Portugaal en Italie gevonden. Zy aarden hier zeer wel, en is derhalven onnodig om meer daar van te melden, om dat zy alomme t'over bekent zyn.

Granaat-appel-bomen. *Malus Punica sive Granata.* dat is: Granaatboom. Van denzelven vind men hier ook een tamelyk getal; en dient te worden aangemerkt, dat zy hier zoo wel als elders in Oost-Indie, groter vruchten dragen, dan op eenige plaats in Europa; en is een granaatappel alhier zoo groot als twee vuisten, of schoon de bomen zelf niet heel groot en hoog zyn. Derhalven gebeurt het dikwyls, dat men de takken, uit vrees dat zy door de zwaarte der vruchten zullen afscheureu, moet onderstutten. Daar zyn twederhande zoorten, te weten, eene met rood purpere en wederom eene met geelachtige greinen; de laatste groeit liefst in waterachtige plaatzen. De greinen of pitten onthouden een aangenaam, lieflyk, verkoelend, en gezond zap, en zyn derhalven in de hete zomerdagen zeer verfrisschende.

Marum uit Syrie. *Marum Syriacum vel Creticum.* Dat is: Marum uit Syrie of Candie, die niet veel anders als gemene Majoraan uitziet. Hy onthoud een zeer sterken geest in zich, die ten eersten boven in 't hoofd vliegt en de verstopte delen opent, als men maar twee bladeren tusschen de vingeren aan stukken wryft, en daar aan ruikt. Deszelfs deugt heb ik dikwyls in hoofdpyn geprobeert en goed bevonden.

Tuin-Melisse. *Melissa hortensis, odore Citri.* Dat is: Tuin-Melisse met een Citroen-reuk. Dezelve is uit Europa hier gebragt en geplant, en word jaarlyks in een tamelyke menigte verbruikt.

Spaansche Meloenen. *Melo Hispanicus.* Of Spaansche Meloenen. Zy aarden hier zoo wel als in Spanje zelf, en worden hier doorgaans Spaansch spek genaamt. Velen worden hier overryp, en blyven derhalven leggen, of worden voor de varkens geworpen; terwyl de genen die men genuttigt, de minste onpasselykheid veroorzaken.

Kruize-munt. *Mentha hortensis crispa.* Dat is: Tuin-Kruizemunt, die hier niet minder krachtig is, als in Europa; des niet tegenstaande word dezelve hier zoo veel niet aangequeekt, om dat men weinig water en maar zoo veel als de Apothekers winkel van noden heeft, daar van brand of overhaalt.

Duitsche Mispel-boom. *Mespilus Germanica folio laurino non serrato.* Dat is: Duitsche Misspelboom met geen gezaagt of slecht Laurier-blad. Deze bomen aarden ook zeer wel, en hebben de koude luchtstreek tegen de warme heel wel konnen ruilen. Ik heb veelmaals van hare vruchten gege-

gegeten, en bevonden dat zy ruim zoo goed en groot waren als in Duitschland.

Moerbezie boom met een zwarte vrucht.

Morus fructu nigro. dat is: Moerbeziën-boom met een zwarte vrucht. Deze schieten hier weelderig op, en strekken hare takken wyd uit; weshalven ik acht, dat de andere zoort met witte beziën ook wel zoude aarden, byaldien ze geplant wierd, en zouden hier zeer gevoeglyk Zywormen konnen gehouden en zy gewonnen worden, ten ware de heftige Zuid-ooste wind zulks belette. Edog zulks konde worden onderzocht, wanneer men wel ras zien zoude of de vruchten den verspilden tyd zouden belonen.

Roomsche Myrthe-boom.

Myrtus communis Italica & lati folia Romana. dat is: Gemene Italiaansche en breedbladige Roomsche Myrtheboom; van den zelven staan een tamelyk getal in meergemelden tuin van de Illustre Compagnie, die daar tot cieraad dienen, hoewel 'er tot nog toe geene Pyramiden, enz. van geschoren zyn.

Witte en gele knollen.

Napus Sativa. Of witte en gele rapen, zo als ze in Europa zyn; waar van men by de zeeluiden jaarlyks zeer veel geld maakt, en echter zoo veel overhoud, als men tot spys van noden heeft.

Witte Narcissen.

Narcissus albus, magno odorato flore. dat is: Witte Narcissen met een ruikende grote bloem. De Hollanders hebben deze bloemen insgelyks hier gebragt, en zyn dezelven als nu zoo veelvoudig aangequeekt, dat men ze schier in alle tuinen aantreft.

Indiaansche Waterkers.

Nasturtium Indicum, flore luteo dilutiore. dat is: Indiaansche Water-kers met bleekgele en roodachtige gele bloemen; welke beide zoorten alhier in alle tuinen met oplopende ranken, als klim, te zien zyn; ondertusschen word dezelve weinig tot spys gebruikt, en houd men enkelyk de bloemen, om de schotels by gastmalen op te schikken of mooi te maken.

Gemene Okkernote-boom.

Nux juglans sive regia vulgaris. dat is: Duitsche gemene Noteboom. Of schoon dezelven heftige stormwinden uitstaan moeten, komen zy echter zeer wel voort, en dragen even zoo goede duurzame vruchten als in Duitschland, van waar zy hier gebragt, en maar door vruchten of noten aangequeekt zyn. Men vind den zelven reeds zeer veel hier en daar op 't land.

Gevlakte Basilicom.

Ocymum lati folium maculatum vel crispum. Dat is breedbladige gevlakte of kroeze Bazilicom, welke insgelyks uit Europa herwaard is gebragt.

Tamme Olyf-boom

Olea sativa. Of tamme Olyfboom, die uit Holland hier gebragt en op de hier zynde wilde Olyf-bomen geënt is. Hy quam in den beginne op Constantia zeer schoon voort, maar door dien de Heer Bezitter het voordeel van de Olyven en den daar uit geperssten oly alleen voor zich wilde houden en naar zyn eigen zin daar mede leefde, zoo is dezelve naderhand wederom schandig uitgegaan. Hy hadde reeds een tamelyk getal, die zeer wel wortel hadden geschoten, maar vermids hy niet wist, hoe dezelven moesten worden gehavent en opgepast, en na geen raad wilde luisteren, zoo moesten zy wel te gronde gaan. Naderhand zyn geen groene en versche olyven, veel min bomen hier gebragt.

Peonie.

Pæonia flore pleno, rubro minore. Dat is: Peonie met kleine rode dubbelde bloemen. Zy zyn in den meergemelden tuin van de Illustre Compagnie, en staan onder andere bloemen zeer schoon en fraai

Dadel-boom.

Palma dactylifera, seu dactylus vulgo. dat is Dadelboom, welke ook aan de kant van een water staat in den meergemelden tuin, en zeer wel aard. Dat ik bloem of vruchten daar aan heb gezien, zulks

zulks kan ik niet zeggen; hoewel my van geloofwaardige menschen is verhaalt, dat dezelve gedragen heeft.

Mankop, waarom aan de Kaap gebragt.

Papaver hortense. Of Mankop van allerhande couleuren, dubbelde en enkelde; dezelven zyn hier gebragt en gezaait, om dat de bloemen onder de anderen een aangename schakering maken, en staan dezelve als nu in alle bloemtuinen in groot getal.

Pastinake.

Pastinaca sativa, radice alba. dat is: Tamme Pastinake, met een witte wortel; dezelve worden menigvuldig aangequeekt, om dat daar van by de zeeluiden grote aftrek is, die ze kopen, om dat ze zeer lang konnen worden bewaart. Zy zyn veel zoeter en aangenamer van smaak als in Duitschland zelf, van waar zy hier gekomen zyn.

Indische Water Meloenen.

Pepo Indicus reticulatus, seminibus albis & nigris, major. dat is: Grote Indische Pepoen, van buiten op de wys van een net, met wit en zwart zaad. Deze twederhande zoorten van Pepoenen zyn uit Indie hier gebragt, en groejen als nu zeer overvloedig, en zoo goed, dat zy de Indischen zelfs den loef afsteken. Zy worden in Indien *Batiec* en van de Turken en Tarters *Carpus* genaamt, om dat zy zeer verkouden. De Persianen noemen dezelven *Hinduanæ*, om dat zy door de Indianen eerst in Persie gebragt zyn. Zy zyn als Meloenen of liever als grote Kauwoorden; hebben een donker groene schil, en van binnen of witachtig vleesch met wit zaad, of lyfverwig met zwart zaad. Beiden zyn zy zeer waterachtig, en zoo zoet als zuiker, dog zyn de laatsten veel beter als de eersten. Ik acht, dat men iemand, die aan de koorts legt, en zeer dorstig is, niets beter kan geven, en zonder minder gevaar, dan deze Water-meloenen, aangezien ik zelf zeer dikwyls op myne tochten te land diergelyke opgesneden, en met zeer weinig den heftigen dorst gelescht heb; weshalven ik my verbeeld, dat diergelyke zieken, ook daar van zouden konnen gebruiken, te meer om dat daar van reeds vele proeven zoo wel hier als elders in Indien genomen zyn. Men kan dezelven hier den gantschen zomer door hebben; en groejen ook in een zandige grond, als zy maar water krygen konnen. Van binnen zyn zy vol zaad, dat zoo groot en van dezelve gedaante is, als dat van Kauwoorden; voorts zyn de ranken, waar aan zy groejen, insgelyks als die van de Kauwoorden, behalven dat zy heel glad, en de anderen ruig zyn. In de bloem is mede byna geen onderscheid.

Perzike-boom.

Persica malus vulgaris fructu molli & albo item fructu quasi sanguineo. dat is: Perzike-boom met een weke witte vrucht, als mede met een byna bloedrode vrucht. Beide deze zoorten vallen alhier zoo overvloedig, dat men ze jaarlyks ten goede niet kan verdoen, en men dikwyls genoodzaakt is, om een grote menigte voor de verkens te werpen, voornamelyk van de witten en weken, die niet lang konnen worden bewaart. Zommigen laten dezelven drogen, en maken een winterspys daar van, die zeer aangenaam is, 't zy alleen of met vleesch gekookt.

Wilde Pynboom.

Pinus Sylvestris. Of wilde Pynboom, die in den groten treffelyken tuin van de Illustre Compagnie geplant en als nu ontrent 20 of of 30 voet hoog, en naar mate dik is; men wacht alleenlyk naar deszelfs vruchten en daar in onthouden zaad, ten einde om verder voortgeplant te worden, aangezien hy in de 20 jaren, dat hy hier heeft gestaan, nog geen vruchten gedragen heeft.

Calecutsche Peper.

Piper Indicum sive Calecucticum propendentibus siliquis oblongis, recurvis rubris. dat is: Indische of Calecutsche peper, met hangende

gende langwerpige kromme rode peulen; zynde lange peper, die in peulen op een zeer schoon en groen boomtje groeit, en zeer veel tot ingelegden *Atiar* of andere eetwaren, daar onder visch, gebruikt word.

Indische Pistacien-boom. *Pistacia Indica, fructu racemoso.* dat is: Indische Pistacien-boom met een vrucht, die als de hazenoten aan elkanderen groeit. Zeker Schipper heeft deze vruchten hier gebragt, en aan zyne vrienden vereert, die ze naderhand geplant, en fraaje jonge bomen daar van bekomen hebben. Dezelven zyn jegenswoordig ontrent 4 voet hoog, zynde eerst over 3 jaren aan de aarde bevolen; of dezelven echter verder zullen wassen en vrucht dragen, zal de tyd leren.

Pruime-boom. *Prunus.* De Pruime-boom is insgelyks uit Europa hier gebragt, en heeft men reeds verscheide zoorten als gelen, blaauwen, en deze zyn wederom zoet of zuur. Ondertusschen plant men dezelven niet gaarn in de tuinen, om dat zy veel hout maken, en een wanorder of wel veel moeiten veroorzaken. De vruchten en de bloem komen met de Europeaanschen overeen.

Tamme Peerboom. *Pyrus Sativa.* Of tamme Peerboom van allerhande zoorten, uit Europa hier gebragt, en of als kleine bomen of uit de pitten aangeteelt; en daar is byna niet eene zoort in Europa, die hier niet gevonden word, en even zoo goed aard. Derhalven konnen de schepen zich ook van derzelver vruchten op reis verzien, en iets tot hare ververssching met zich nemen, zoo als ook doorgaans geschied, wanneer nogtans zoo veel overblyft, als de inwoners alhier van noden hebben.

Gemene Eikeboom. *Quercus vulgaris brevibus pediculis.* dat is: Gemene Eikeboom met korte stelen. Dat dezelve hier wel aard, en dat daar van een boschje is aangelegt, zulks heb ik reeds voorheen gemeld, en daar benevens veel eigenschappen daar by gevoegt, die dezen boom betreffen, waar aan ik my refereere.

Peper wortel. *Raphanus niger major rotundus, & Raphanus minor oblongus.* dat is: Grote zwarte ronde Peperwortel, en kleine langwerpige Peperwortel. Beide zoorten vind men hier, die zoo schoon groejen, als in Europa.

Raphanus Rusticanus. Of: Gemene Peperwortel; dezelve is hier nooit zoo sterk en krachtig, als in Europa, en voornamelyk in Duitschland.

Rosa Centi folia frutice spinoso, rubra, alba. dat is: Dubbelde rode en witte Rozen met een stekeligen stam; deze zoo wel als de enkelde nevens andere zoorten meer heeft men hier zoo goed als in Holland of elders in Europa. Daarenboven ziet men hier ook eene zoort, onder den naam van Ceylonsche Roos pralen. Dezelve heeft geen stekels, en rode bloemen als Klokskens, waar van 'er veel op eenen steel zitten. Of dezelve echter eenen anderen naam draagt, dan of deze haar in eigendom toekomt, zulks is my onbewust.

Tamme Rosmaryn. *Rosmarinus hortensis.* Of: Tamme Rosmaryn; die uit Europa hier is gekomen, maar hier veel beter groeit en bloeit, als in haar eige vaderland; want men steekt daar van takjes in plaats van palm rondom de bloem-vakken, die zo wel vatten, als of zy reeds lange wortels geschoten hadden. Als zy eenigzins ongelyk opschieten, en zich uitbreiden, zoo kan men dezelve zoo wel als palm, met de schaar scheren; en worden weinig bloem-vakken aangetroffen, die niet met Rosmaryn of Majoraan bezoomt zyn; waar door beide deze kruiden in zodanige menigte worden gevonden, dat men ze daar door weinig acht, en het heele jaar door in 't veld

ſtaan laat; ondertuſſchen word daar van jaarlyks een grote menigte in het Ziekenhuis van de Illuſtre Compagnie tot baden gebruikt.

Wynruit. *Ruta hortenſis.* Tamme Ruite of wynruit, die insgelyks haren oorſprong uit Europa heeft, en hier zeer liefelyk aangroeit..

Zevenboom. *Sabina.* Zevenboom word in alle tuinen zoo menigvuldig gezien, dat men zeer weinig moeite heeft, om die aan te queken; edog dient hier een oog in't zeil gehouden te worden, dat geile ontuchtige vrouwluiden niet daar by komen, en daar mede haar moedwil plegen.

Salie. *Salvia.* Of Salie, is een Europeaanſche plant geweeſt, die hier zoo zeer aangequeekt is, dat men heden dien dag gantſche velden daar mede zoude konnen bezetten; en zyn daar van alhier twederhande zoorten, te weten, eene met groene en eene met geelachtige bladeren.

Vlier. *Sambucus vulgaris.* Of gemene Vlier, die uit Duitſchland is gekomen, en hier zoo ſchone beziën draagt, als daar.

Winterkoorn. *Secale hybernum ſive majus.* dat is: Grote Rogge of Winter-Koren. Dit is in den beginne uit Holland overgevoert, en word nu in grote menigte gebouwt, zoo als voorheen gemeld is. Vermids men echter maar eens 's jaars zaait, gelyk hier voren insgelyks reeds is gezegt, zoo heeft men geen zomer-koren van noden, als om welken tyd men met de ploeg niet meer in de aarde komen kan.

Spinagie. *Spinachia Semine non ſpinoſo & ſpinoſo,* dat is: Spinagie met ſtekelig en glad zaad. Beide zoorten worden hier menigvuldig gezaait, en veel tot Kool-warmoes gebruikt; de Zeeluiden bedienen zich ook daar van, en ſlyten een goed gedeelte.

Tamarinde boom. *Tamariscus fruticoſa.* Of: Boomachtige Tamarinde, welke hier zoo wel als in zyn vorigen grond waſt, en den tuin van de Illuſtre Compagnie een aangenaamheid byzet.

Dragon. *Dracunculus hortenſis.* Of: Dragon vind men ook in dezen en veel andere tuinen, en word veelvoudig tot ſpys gebruikt.

Winter-Tarwe. *Triticum hybernum.* Of: Winter-Tarwe, welke hier in grote menigte gezaait en gemaait word, zoo dat jaarlyks ruim 4 maal zoo veel Tarwe als Rogge word gebouwt, zoo als voor heen reeds in een ander Hoofdſtuk gemeld is. Men heeft alhier om dezelve rede, die ontrent de rogge is aangehaalt, ook geen Zomer-Tarwe, en kan men vaſten ſtaat maken, dat jaarlyks een ryken oogſt te hopen is.

Tulpen waarom niet veel aan de Kaap. *Tulipa.* Of: Tulpen heeft men hier niet veel, om dat zy, zoo als my gezegt is, veranderen, en hare ſchoonheid verliezen. Ondertuſſchen ziet men, dat zy nogtans hier ook willen en konnen waſſen, of ſchoon niet zoo overvloedig als in Europa. Dit gebrek nogtans word ruim herſtelt of vergoed door de treffelyke bloemen en heerlyke gewaſſen, die de aarde alhier vrywillig opdiſcht, en waar van in mynen voorgaanden uitvoerlyk gehandelt is. Daarenboven word hier een zeer ſchone en aangename *Arbor Tulpifera*, of Tulp-dragende boom gevonden, waar door men alzoo deze bloemen te lichter ontberen kan. Arbor Tulpifera.

Wynſtok. *Vitis vinifera.* Of: Wynſtok, die eerſt van den Ryn, en daar na uit Perſie en andere wynryke landen hier gebragt, geplant en aangequeekt is. Dezelven vallen hier van allerhande zoorten zoo overvloedig, dat de inwoners alhier, en de ſchepen jaarlyks niet alleen, maar ook vreemde landen daar mede konnen worden geryft, zoo als elders reeds wydlopiger bericht is.

Maartſche violen. *Viola Martia.* Of: Maartſche Violen heeft men hier ook in meergemelden tuin van de Illuſtre Compagnie geplant, en bevind een

een iegelyk in zynen eigen tuin, dat zy hier ook wel aarden; waarbenevens de reuk veel doordringender is; dan dezelve in Europa bevonden word. En hier mede, Lezer, hoop ik, dat ik ook in dit ſtuk niets ſchuldig zal gebleven zyn, niet tegenſtaande ik zeer wel weet, dat ik hier zoo weinig alle vreemde gewaſſen, als hier voren de inlandſche en uit de natuur vrywillig in 't open veld ſtaanden, aangetoont heb. Genoeg dat hier uit kan worden gezien, dat de ſtiefmoeder alhier in ſtaat is, om allerhande vreemde gewaſſen zoo goed te koeſteren en aan te queken; als de eige moeder zelfs en daar die gewaſſen als van zelfs en uit de natuur opkomen. Ten minſten zult gy met my bekennen, dat dit land het vruchtbaarſte onder de Zonne is, en dat God en de Natuur te gelyk hun meeſterſtuk hebben getoont, om een wonderlyk ſchouwburg te vormen van ſchone groene en met duizenderhande couleuren geſchakeerde en gezierde bloemvelden. Derhalven zegt de Heer *Meiſter* in zynen Ooſt-Indiſchen Kunſt en Luſt-Gaarden *pag.* 244. zeer wel, dat 'er geen oord in de waereld is, daar de Natuur zoo weergaloos met ſchone couleuren der bloemen en Kruiden ſpeelt en praald als wel aan dit uiterſte gedeelte van Afrika, namelyk de Kaap de Goede Hoop.

De Schryver eindigt deze materie.

Indien myn werk hier was, en zulks niet buiten myn beſtek ging, zoo zoude ik weinig moeite hebben gehad, voornamelyk als ik niet beducht was geweeſt, uw geduld te misbruiken; om zoo wel de geboorte plaats van de vreemde, als den voornaamſten grond der inlandſche gewaſſen, waar in zy liefſt groejen, daar by te voegen. Edog door dien ik nooit van zins ben geweeſt, om een *Hiſtoria Botanica* te vervaardigen, veel min om dit alles zoo uitvoerlyk te melden, zoo zult gy niet qualyk duiden, wanneer ik my hier in heb bevlytigt, om kort te zyn, en dat ik u iets by anderen na te lezen, heb overgelaten.

Derhalven vertrouw ik, dat gy hier mede genoegen nemen; en voortaan en andere materie verwachten zult, die wel als met een vinger aangeroert, maar niet volkomen uitgevoert zyn zal; zynde nog zeer veel dingen overig, die zoo wel de waters alhier, als ook de lucht; ja zelfs de menſchen betreffen; waar van nog iets zal moeten worden gemeld.

XVIII. HOOFTSTUK.

Van de treffelyke eigenſchappen der zoete en vlietende Waters alhier, als mede van de warme Waters, of van de twee warme Baden, die in 't land gevonden worden.

De Schryver wil bericht van de Water-geſchiedeniſſen geven. Herhaalt het onderſcheid van de Wateren. Waar de Kaapſche waters ontſpringen. Onderſcheid der wateren die op de Bergen en die in de Dalen ontſpringen. Hoe de vaten aan de Kaap met water worden gevult. Welk water op zee goed gehouden kan worden. Waar de kleine verandering des waters in de Zona Torrida van daan komt. De Schryver wederlegt een inwerpzel. In de ſchepen is het beneden warmer als boven. Deswegen bederft het water. De Schryver trekt het Afrikaanſche water alle anderen voor. Waarom het water dat van de bergen vloeit helder en klaar is. Welke waters een rosachtige kouleur hebben. Zyn ook gezond. Welke waters zwart uitzien. Moet als men het wil gebruiken gevaat worden. Is insgelyks gezond. Wat de Europeanen aan de Kaap drinken. Wat van de zoete waters te merken. Regenwater word zout. Van de brakke waters. Oorzaak van de werking van deze waters. Word met het Europeaanſch Born- of Zuurwater vergeleken. Brak water word ras ſtinkend. Waar door zulks word veroorzaakt. Daar zyn twee warme Baden aan de Kaap. Hoe men by het eerſte komt. Langs welken weg men tot het ander geraakt. Gevaarlyke weg. Welke de beſte weg na het warme bad. Wat op reis van den Auteur na het warme bad met twee Hottentotten is voorgevallen. De Schryver ontmoet zes wilde Olyfanten. Wie den oord van het warme bad bezit. Hoe ver het warme bad van de Kaap legt. De Schryver ontmoet by het warme bad veel bonte bokken. Het warme bad is van binnen hol. Afval van het warm water. Hoge Waterval. De Schryver heeft de diepte niet konnen peilen. Het warme water is op de eene niet als op de andere. Geeft een damp van zich. Byzondere ſlym van dit water. Is goed tot ſchilderen. Is als gele oker. Byzondere aarde van dit bad. Het warme water heeft een ſterke ſtaalſmaak. By het gebruik der baden moet men geen goed linnen aan hebben. Onvruchtbare berg achter het bad. Welke ſtenen men aldaar vind. Het warme bad is nu voordeliger als anders te gebruiken. Tot het gebruik van dit bad is een wagen van noden. Als mede een goede tent. Men moet ook wyn en brandewyn hebben. Men moet voorraad van tabak en pypen hebben. Hoe de Schryver dikwyls met de Hottentotten heeft gehandelt. De Schryver wierd in 't warme bad van Hottentotten bezocht. Het water van dit bad is zeer heet. Word niet lang beſpeurt. Waarom men niet lang in 't bad kan blyven. Werking van 't bad. Veroorzaking des zweets van dit bad. Hoe 't bad werkt. Voorbeelden van deszelfs goede werking. De Schryver was een van de eerſte die dit bad hebben gebruikt. Beſluit van dit Hoofdſtuk.

TOt dus verre heb ik u de vruchtbaarheid van 't land alhier ten dele in 't algemeen en bovenheen, en ook in 't byzonder, achtervolgens de drie Ryken der natuur, naar gewoonlyke eenvoudigheid, en zoo beknopt als my mogelyk is geweeſt, voor oogen geſtelt. Ik hoop, dat gy daar uit zult hebben gezien, dat dit Land een der vruchtbaarſte onder de zon is, waar in allerhande vruchten, kruiden en bloemen, die in vreemde landen groejen, konnen worden aangequeekt, zoo anders een naarſtige hand de moeite neemt, om dezelven ſlechts te planten; aangezien naar het getuigenis van Vader Tachart in zyne Siamſche Reisbeſchryving *pag.* 90. de lucht alhier zeer goed, en de grond weergaloos is, waar in de

de vruchten als in Europa waſſen.

Daarbenevens heb ik reeds lang voorheen gezegt, dat 'er nog zekere byzondere materien waren, die in de gemene beſchryving dezer drie Ryken niet gevoeglyk konden ingelyft, maar noodzakelyk in 't byzonder uitgevoert zouden moeten worden; derhalven zal niet qualyk zyn gedaan, by aldien ik jegenswoordig myne gedachten daar ontrent laat gaan, en dezelve na elkander omſtandig afhandele, ten einde ik u in geen ſtuk iets ſchuldig blyve. Want daar zullen zich nog eenige zeldzaamheden opdoen, die ontrent het water waar te nemen zyn, waar na in 't byzonder ook van de lucht of liever van de winden gewag zal moeten gemaakt worden; terwyl zich ten laatſten nog eenige aanmerkingen op 't land aanbieden, die meeſt den inwoners zelf betreffen; of om duidelyk te ſpreken, de gezondheid van de lucht en 't land aantonen.

De Schryver wil bericht van de water-geſchiedeniſſen geven.

By aldien ik nu alle deze materien ter dege gade ſla, zoo vind ik my genoopt, om my alvorens tot de water-geſchiedeniſſen te begeven. Ten dele wyl ik hier voren reeds van 't water gewag gemaakt, en belooft heb, om 't een en 't ander nog daar van te melden; en ook door dien deze waarnemingen my zoo fraai toeſchynen, dat ik geen bedenken heb, om u dezelve mede te delen. Ondertuſſchen zullen dezelven allen bezwaarlyk teffens konnen worden afgehandelt, alzoo dit Hoofdſtuk te lang zoude vallen, en ik het verwyt zoude ondergaan, dat ik maar voorhad om uw geduld te misbruiken, en my daar door van myne belofte t'ontſlaan, om u duidelyk bericht van alles mede te delen.

Derhalven zal ik u nog eenige algemene aanmerkingen, het Kaapſch zoet water betreffende, vooraf mede delen; daar na nog iets van de warme wateren melden; terwyl u vervolgens de materie van 't zout alhier, waar van insgelyks reeds voorheen gewag gemaakt is, voor oogen zal worden gelegt, en zal eindelyk de hele verhandeling van 't water alhier, eene byzondere waarneming beſluiten, die zich met de ebbe en vloed toedraagt, uit welke alles dan de natuur en geſteltheid der wateren alhier, genoegzaam blyken zal.

Herhaalt 't onderſchyd der wateren.

Edog byaldien ik zulks wil doen, zal u niet qualyk duiden, wanneer ik u weder te binnen breng, 't geen ik reeds op een ander tyd van de wateren alhier en derzelver drievoudig onderſcheid geſchreven heb; namelyk dat alle deze wateren konnen worden onderſcheiden of ten opzicht van hare kouleur, of in aanzien van haren ſmaak, of eindelyk ten opzicht van hare koude en warmte. Zulks zal volſtrekt noodzakelyk zyn, alzoo ik dat driederhand verſchil als toen wel aangetoont, maar niet zoo omſtandig uitgevoert heb, als de noodzakelykheid wel vereiſchte, maar my op deze gelegenheid heb beroepen, wanneer de draad van deze materie gevoeglyker en zonder belemmering van andere ſtoffen zoude konnen worden vervolgt.

Waar de Kaapſche waters ontſpringen.

Om u hier in ook niets ſchuldig te blyven, dient gy in 't algemeen te weten, dat alle zoete en drinkbare wateren alhier haren oorſprong of op de hoogſte kruinen der bergen, of in de naaſt daar aan leggende diepe dalen hebben, tuſſchen welke een merkwaardig onderſcheid zich opdoet, dat 't eene van 't andere kenbaar maakt.

Onderſcheid der wateren, van die op de bergen en die in de dalen ontſpringen.

Want de genen, die van de hoogſte toppen der bergen afſtromen, of op dezelven ontſpringen, zyn niet alleen den inwoners maar ook den Schippers als goede gezonde en koſtelyke waters bekent; deze bronaders geven zoo rykelyk water, dat zy niet alleen alle molens

in 't land omdryven, maar zelfs heele rivieren hunnen oorsprong van haar hebben; waarentegen de geene, die in de dalen ontstaan, niet alleen weinig water geven, maar haar bed zelden verder maken, als haar oorsprong ten langsten dat zelve dal is; zynde daarbenevens in aanzien van de deugd van elkander zeer onderscheiden, zoo als hier na zal worden gezegt.

Welke aldus van de hoogste kruinen afstorten, en grote beeken uitmaken, voeren niet alleen, een weinig stof of zand uitgezondert, welke de heftige winden daar in jagen, geen grondzand by zich, maar zyn ook schoon, helder, doorschynend, zacht, zonder reuk en gantsch klaar, en derhalven ook zeer gezond, als welke zelfs den zieken, 't zy dat dezelven met de schepen hier gebragt, of dat zy onder de inwoners alhier zelf zyn, geen nadeel toebrengen, of schoon zy een goeden dronk daar van doen, en wat ziekte zy ook mogen hebben. Gelyk dan zelfs de Artzen en Wondhelers alhier hare zieken voorschryven, om liever van dit water als van de wynen alhier of iets anders te drinken, 't geen zy ook zonder 't minste gevaar en met groot voordeel doen, zoo als de dagelykſche ondervinding leert, en ik op een ander tyd uitvoerlyker aantonen zal.

Deze waters zyn niet alleen gezond, maar men kan dezelve ook in vaten zeer lang goed houden, en met voordeel zonder de minste ongelegentheid of lelyken smaak genuttigen. Daar van moeten andermaal de Scheepsluiden getuigenis afleggen, als die zich altyd daar van bedienen, en op hare reis in vaten met zich nemen. Ik zelf kan daar van myn eige ondervinding aanhalen en de zaak genoegzaam bewyzen. Want wanneer ik in den jare 1713 den 10. April van deze Kaap afscheid nam, en na Europa wederkeren wilde, had ons schip, het Stadhuis van Enkhuizen genaamt, een goede voorraad daar van met zich genomen, in vaten, die voorheen tot vleesch en spek-vaten gebruikt, en derhalven reeds tamelyk met stank en vuiligheid opgevult waren.

Deze vaten vulden wy met water, lieten dezelven eenige dagen na malkanderen aan den oever leggen, schommelende en rollende dezelven alle dag wakker om, ten einde het water de onreine delen aan zich trekke; daar na lieten wy het zelve uitlopen, en vulden dezelven weder by de in zee gebouwde brug, 't Hoofd genaamt, als wanneer de stank daar uit getrokken, en de vaten gantsch versch en wel roken, en aldus doen alle de schepen, die voorraad van dit water opdoen willen, zoo als byna dagelyks te zien is. *Hoe de vaten aan de Kaap met water gevult worden.*

En dit water hebben wy met ons op reis genomen, 't welk ruim 5 maanden heeft geduurt, te weten tot den 12. Augusty van 't zelve jaar. Het is ook staande de gantsche reis zoo goed van smaak gebleven, als het in den beginne was, behalven dat het onder den Verzengden Luchtstreek of *Zona Torrida*, een kleine verandering moest uitstaan, die echter niet lang geduurt heeft, maar ras weder verdwenen is. Deze verandering kan ik niet het water toeschryven, door dien het dezelve anders wel zoude hebben behouden, en hoe langer het in de vaten was, lelyker zoude zyn geworden. Wat my aanbelangt, ik acht, dat dezelve van de al te grote hitte der Zon, die hare stralen of lyn recht of maar een weinig schuins op de vlakte des waters, en de daar in zynde schepen schiet, en daar door de hitte vermeerdert, word veroorzaakt. En weet men hier zomtyds niet waar zich voor de hitte te *Welk water zich op zee goed houd.*

te bergen, en in wat hoek van 't ſchip men eenige koelte vinden zal.

De Schryver wederlegt een inwerpzel.

Miſſchien zoude de Lezer alhier konnen inwerpen, dat zulks zich wel van 't bovenſte deel van 't ſchip liet zeggen, maar niet van 't geen onder water gaat, wyl al de andere proviſie daar beſt goed bleef, en dat by gevolg 't water insgelyks te eerder goed konde worden gehouden, om dat het daar op een koele plaats lag; edog gy zult niet qualyk duiden, byaldien ik antwoorde, dat 't hier ontrent heel anders is gelegen, dan wel 't gemene gevoelen is; want zoo weinig als men zeggen kan, dat een ordentlyk warm gemaakt vertrek, zoo heet is als een badſtoof, zoo min kan men zeggen, dat het bovenſte deel van 't ſchip heet, en 't onderſte maar warm is, alzoo de gezuiverde lucht of wind een verkoeling kan bybrengen, die in 't onderſte deel wegens de geſlote deuren heel niet doordringen kan.

In de ſchepen is 't beneden warmer als boven.

Daarenboven word het water, 't welk men voor koel zoude houden, door even dezelve ſtralen der zonne, welke boven op de hitte veroorzaken, zeer laauw en warm. Door dien nu 't ſchip in 't zelve zeilt, en de gantſche lading en al het proviant nevens andere nodige zaken onder het water voert, en by gevolg 't drink-water insgelyks aldaar is, en geen lucht of wind van buiten daar by komen kan, zoo is licht te bezeffen dat 't beneden warmer als boven moet zyn. Derhalven hebben de zee-vaarders een byzondere ſpreekwys, waar by zy zulks willen te kennen geven, te weten: *dat de hitte in 't ſchip geſlagen is, en dat dezelve niet weder daar uit kan komen.*

En waarlyk 't is als dan beneden in 't ſchip zoo heet, als in een wel-geſtookte badſtoof. Derhalven begeven de Scheeps-Officiers zich als dan niet gaarn na beneden, ten zy de noodzakelykheid zulks vereiſcht, of dat zy bevel van den Kapitein ontfangen, om dat zy wel weten, dat het zweet hen in een zeer korten tyd al biggelende langs 't hoofd afloopt, en hen zodanig afmat, dat zy wel ras moeten vervangen worden; en of ſchoon het boven ook heet is, weten zy zich nogtans door het ſpannen van een klein zeil boven haar hoofd voor de ſtralen van de zon te dekken, en nog eenige lucht door 't nat houden van 't gemelde zeil, te maken.

Derhalven lyd het geen tegenſpraak, dat het onderſte deel van 't ſchip in de *Zona Torrida* veel heter is, als 't bovenſte. Insgelyks volgt onfeilbaar, dat door dien 't water aldaar bewaart word, 't zelve daar eerder ſtinkt en vuil moet worden, als boven op, ten ware het een eige kracht, of eigenſchap om zulks tegen te ſtaan, gelyk aan dit Afrikaanſch water gevonden word, bezitte. Want alle andere wateren, welke tot nu deze Luchtſtreek hebben gepaſſeert, zyn bedorven, en heb ik zelf in den jare 1705. het water van 't eiland St. Jago moeten drinken, om dat ik geen beter had, waar in nevens den afſchuwelyken ſtank witte wormen met rode hoofden, ontrent twee of drie duim lang gegroeit waren, die men door het op malkander houden der tanden het doorſlippen door de keel beletten, en met de vingers weder uit den mont halen moeſt.

De Schryver trekt het Afrikaanſch water alle anderen voor.

Wie wilde nu het water aan deze Kaap den rang boven zoo veel andere waters betwiſten? En wie zoude niet willen bekennen, dat het goed gezond en lang duurzaam water is? Daar gevraagt word, of wel eenige ander water zoo lang in vaten goed blyven zoude? Anderen mogen op het water uit de Rhone in Vrankryk, zoo als ook op dat uit den Theems in Engeland pochen, en derzelver treffelyke

felyke eigenschappen breed uitmeten, zy zullen nogtans moeten toestaan, dat geen van beide gevaat, de deugd bezit, die men aan 't Kaaps water bevind, en reeds zoo menigmaal waargenomen heeft.

Ik heb nodig geoordeelt, om dit van de Kaapsche en van de hoge bergen afstromende waters in 't algemeen te melden. Iegenswoordig zal ik nog iets van 't hier voren gemeld driederhand onderscheid van alle waters daar by voegen, 't zy dat zy haren oorsprong op de bergen of in de valeyen hebben, en aldus ook deze myne schuld betalen, ten einde gy nergens eenige mangel aan myne beloften zoudet mogen vinden, terwyl van 't zee-water op een andere tyd gemeld en myn belofte hier ontrent ook gestand gedaan zal worden.

Waarom het water helder en klaar is, dat van de bergen afloopt

Ontrent het eerste onderscheid, de kouleur rakende, ik het dienvolgens in een van myn vorige Hoofdstukken gezegt, dat zommig water, dat van de bergen vloeit, wit, dat is, gantsch helder, klaar en dun is. De oorzaak van zodanige verf acht ik niet alleen te zyn, dat het op de hoogste kruinen der bergen zyn oorsprong heeft, en derhalven zich zeer snel in de daar by leggende valeyen stort, en voortloopt, tot dat het zich in zee verliest, maar dezelve bestaat wel voornamelyk hier in, dat het zelve over kezel en andere stenen rolt, tusschen welken de onreine delen, by aldien het al eenigen by zich heeft, zitten blyven, te rug gehouden, of zoo fyn gemaakt worden, dat men van dezelven gantsch niets meer zien kan. Wyl ook naderhand in de vaten niets op den grond gaat zitten, zoo is wel te denken, dat 't water van den beginne af, of gantsch zuiver is, of dat de snelle beweging die grosse delen verdunt, en de hitte der zon die tot zich haalt en weg neemt, welke delen zich daar na niet in regen veranderen, om dat des zomers zeer weinig regen valt, maar dezelve worden in witte en loodverfde wolken by malkanderen gedreven, die vervolgens de heftige stormwinden genereren en veroorzaken, ook door dezelven weder verjaagt en verstrooit worden.

Om deze oorzaak konnen deze witte waters geene andere dan een goede en ter gezondheid dienstige eigenschap bezitten, om dat zy als door de zon geloutert en dun gemaakt zyn. Voorts moet volgen, dat zy geen reuk van zich geven, als men daar van drinkt, om dat de delen, die den reuk veroorzaken, weg genomen zyn, en maar het louter helder klaar water overblyft. Wyders volgt daar uit ook, dat wyl zy aldus gezuivert en zonder reuk zyn, dezelve in vaten bewaaart, niet stinkend konnen worden, om dat geene materie daar in is, die tot een bederving of verrotting aanleiding geven kan, gelyk ik voorheen reeds met de ondervinding bewezen en ook van andere beeken namelyk van de Botrivier, de rivier Zonder end, de Bergrivier, enz. konde worden aangetoont.

Wat water rosachtig is.

Wyders is by het eerst onderscheid gezegt, dat zommige waters ros van kouleur zyn; edog derzelver oorsprong is niet boven op de kruinen der bergen, maar dezelve komt ter zyden eerst te voorschyn; derhalven lopen die waters ook zoo snel niet als de eerste. Daarenboven lopen zy niet over kezel en andere stenen, maar kruipen over het rood of liever yzerverwig zand voort, waar van het land tamelyk vol is, en nemen aldus eenige delen met zich, welke de rode kouleur veroorzaken. Deze voeren zy zoo lang met zich, tot dat zy zich met andere rivieren vermengen, alwaar die roodachtigheid zich verliest; ten

dele

dele om dat haar water onder het ander verstrooit word, en ook wyl zy als dan over kezelstenen en niet over rood zand lopen, en by gevolg hare onzuivere delen afleggen en achterlaten; ik heb een zodanig rosachtig beekje in de Buffels-valei aangewezen, die in de zand-valei voortloopt.

Zyn ook gezond.

Dat nogtans deze waters ook niet aan de gezondheid nadelig zyn, oordeel ik, wyl zy veelvoudig gedronken en tot koken gebruikt worden, en dat zulks altyd zonder eenig gevaar of nadeel aan de gezondheid geschied; hoewel ik van hare werking by kranken, en het goed blyven in vaten op lange reizen, uit de ondervinding niet kan spreken, ben ik nogtans van gevoelen, dat doordien alle minerale waters of zulke die minerale delen met zich voeren, gezond zyn, deze ook niet nadelig zyn. 't Zy hoe 't zy, 't is genoeg, dat zy den gezonden geen quaad doen.

Welke waters een zwarte kouleur hebben.

Eindelyk heb ik by dit eerst onderscheid de kouleur rakende, gezegt, dat zommige waters ook zwart lyken, dat is: Veel onzuivere leemachtige delen by zich hebben. Hier dient te worden aangemerkt, dat of schoon de bronaders, waar uit zy oorsprongklyk zyn, bezyde de bergen zich bevinden, zy nogtans zoo harden klipachtigen grond, of bed niet hebben, waar over zy hene rollen, maar loutere leemachtige aarde en vruchtbare valleyen doorlopen, waar van zy hier en daar een stuk afscheuren, met zich slepen, en eindelyk zoo murw en week maken, dat het als smelt en zich met het water vermengt. Derhalven word het gantsch dik, onklaar en zwart, zoo als de twee beeken boven en beneden Stellenbosch aantonen, als welker water zich met de Stellenbossche rivier vereenigt, en 't zelve zeer onklaar maakt, tot dat het eenigen tyd gelopen, deszelfs onzuivere delen in de stenen aflegt en verliest.

Ondertusschen legt het dezelve niet t' eenemaal af, maar behoud nog eenige delen by zich; en zyn om dieswille de Europeanen, daar om heen wonende, genoodzaakt, om het water te laten zinken, eer en alvorens zy het drinken of gebruiken; en zoo menigmaal als zy ander water nemen, moeten zy de vaten, waar in het voorgande gestaan heeft, ter dege omspoelen, ten einde de vorige vuiligheid zich niet met de laatste vereenige, en het water onklaarder make. Des niet tegenstaande is dit water aldus bezonken, insgelyks gezond, en ziet men zelden iemand, die iets schort, ten zy andere omstandigheden oorzaak van zyne ziekte waren.

Wat de Europeanen aan de Kaap drinken.

Het is wel waar, dat de Europeanen alhier weinig koud en zuiver water drinken, door dien zy het doorgaans koken, en met Thee, Koffy of Chocolade gebruiken. Daarenboven hebben zy wyn genoeg, zoo dat zy liever een glas wyn voor den dorst genuttigen, als een glas water, gelyk dan de wyn zeer licht de onreine delen kan verhelpen. Edog men kan niet loochenen, dat de slaven niet anders dan water hebben, waar van zy nogtans zoo gezond als de Europeanen blyven; en of schoon men van dezen zoude mogen zeggen, dat hare arbeid tot hare gezondheid veel bybrenge, zoo is echter niet t' ontkennen, dat de Europeanen insgelyks met visschen, jagen, wandelen, ja zelfs met even zoo zwaren arbeid beweging maken, als de slaven zelf; derhalven blyft het water alhier een gezonde drank, die aan oude, welke men hier zeer veel vind, die weinig van ziekten weten, zoo weinig als aan jonge luiden quaad doet, en zelfs den zieken zoo heelzaam als gezond is.

Wat het twede onderscheid

 of

of de smaak betreft, ik heb hiervoren gezegt, dat eenige waters zoet zyn en blyven. Van deze moet alles worden verstaan, 't geen ontrent 't eerste onderscheid gemeld is. Edog moet men niet denken, dat ik zoude willen beweren, dat zy alle in vaten moesten goed blyven, en niet stinkend worden; want ik acht, dat de laatste zoort of 't leemachtig water, het minst daar toe zoude in staat zyn, om dat deszelfs vuiligheid grote aanleiding tot bederving geven zoude, en zouden misschien nog groter en viezer wormen daar in groejen, als van 't water van 't eiland St. Jago gemeld is.

Regenwater zet zich tot zout.

Voorts is melding gedaan, dat zommige zoete waters, daar onder regenwater, als het op de opervlakte der aarde stil staat, brak word, en ten laatste zich tot het helderste zout zet. Wyl deze zaak jaarlyks alhier gewis en onfeilbaar gebeurt, heb ik dezelve ook te naauwkeuriger gade geslagen, en zal my alhier, als met de algemene afhandeling der waters als nog bezig, met deszelfs wydlopige beschryving niet ophouden; ten einde ik niet wederom genoodzaakt werde, de nog overige algemene eigenschappen tot op een andere tyd te sparen; midlerwyl weest verzekert, dat ik met de naaste gelegenheid een byzonder Hoofdstuk daar van zal mede delen.

Van de brakke waters.

Wyders is gewag gemaakt, dat het ander water een brakken smaak als van den beginne af met zich brengt, welke smaak echter zoo gering en slap is, dat men het gebruiken kan, behalven dat het den vreemdelingen en die het niet gewoon zyn, na dat zy het ontrent acht dagen hebben gedronken, een open lyf en een heftige jeukte veroorzaakt; zoo als ik zelf menigmaal heb bevonden, wanneer ik in de Tygerbergen op de Landgoederen van de Heren *Pieter de Meyer*, en *Klaas Oortman* was. Vraagt de Lezer my na de oorzaak? ik zal myne gedachten op de volgende wys daar over uiten:

Oorzaak van de werking van dit water.

De zoutachtige deeltjes, die zich in 't water bevinden, waar door het zelve brak word, veroorzaken in de maag een alteratie, of verandering van het anders gewoonlyk nutriment, en zoeken de daar in zynde onreinigheden van kant te helpen; zulks trachten zy niet alleen door den stoelgang werkstellig te maken, maar jagen ook de tusschen vel en vleesch zittende onreinigheden uit hare oude schuilhoeken, die op de uiterste huid een jeukte veroorzaken, en aldus voort moeten. Welk beide, en het purgeren en het jeuken zoo lang aanhoud, als 'er onreine delen in den maag, en tusschen vel en vleesch zitten.

Een gelyke werking heeft in Duitschland byna al het bornwater, 't welk, zoo als het Egerisch zuurwater pleegt te doen, niet alleen alle onreine delen in den maag afzet, maar de tusschen vel en vleesch zittende dikke deeltjes uitdryft, zoo als daar van de Groschlafs Grimmer Zuur-bron een onwedersprekelyk getuigenis afleggen kan, waar van alle boeren daaromheen wonende, eenpariglyk verhalen, dat zoo dikwyls als zy nieuwe dienstboden in het dorp krygen, zy alvorens kennis met het bornwater moeten maken, dat is, schurft worden, waar na zy zoo gezond als zy zelf zyn.

Brak water word ras stinkend.

Eindelyk heb ik by dit twede onderscheid gezegt, dat de brakke waters in vaten ras stinkend of vuil worden, zelfs als de vaten open staan; 't welk wyl 't mynes bedunkens, licht is te begrypen, of ten minsten uit 't geen hier boven van 't zwart water is gezegt, zeer licht kan begrepen worden, geen verdere omstandigheden van noden heeft.

Ondertusschen acht ik, dat zulks

zulks ontstaat, door dien de vette leem of klei, waar mede de zoutachtige delen zich hebben vereenigt, zinkt, en aldus aan het water zyn kracht beneemt, waar door het noodzakelyk van de eerste moeder, namelyk de aarde, waar op het gestolt heeft, berooft, vuil en stinkent moet worden, te meer wanneer de hitte van eenig vuur daar by komt, en 't zelve aan 't gisten maakt.

De Auteur wil de weg na 't warme bad beschryven.

Wat aanbelangt het laatste onderscheid, namelyk de koude en warmte van de waters alhier, ik heb in een van myne vorige Hoofdstukken van de koude reeds het nodige erinnert, en ter zelver tyd van de warme gezegt, dat daar van een byzonder bericht zoude volgen. De Lezer heeft dien nu nog te goed, en ten einde u daar toe gantschelyk klaar te maken, zal ik u in 't kort den weg, dien gy zoo wel door bewoonde als onbewoonde landen moet nemen voor oogen stellen; daar na zult gy den oord of berg daar het warme water is, met alle nodige omstandigheden beschreven zien; en eindelyk zal ik aanwyzen, wat gy op reis en tot de cure dient mede te nemen, zoo als ook hoe gy u in de cure gedragen, wachten en plegen moet, nevens eenige daar by gevoegde voorbeelden, van de geenen, die zich met voordeel van dit bad bedient hebben.

Daar zyn twee warme Baden aan de Kaap.

Door dien ik hier boven en ook elders reeds heb gezegt, dat 'er twee baden in dit land bekent zyn, zoo dienen'er ook twee wegen te worden aangewezen, ten einde men niet 't een voor 't ander neme. Vermids echter ook van 't eerste is erinnert, dat het by de oorsprong te heet, en elders, daar het bequaam zoude zyn, nog niet is gebruikt, ook niemand lust heeft, om de eerste proef daar van te nemen, zoo zal 't ook niet nodig zyn, om den weg daar na toe te wyzen, te meer wyl het maar ontrent twee mylen van 't eerste gelegen is. Wie ondertusschen begerig is, om den zelven te weten, neme zynen weg door de voormaals beschreve Bottelary; begeve zich verby Elsenburg na Drakenstein, en vervolge zynen weg wyders na 't zwarte land, zoo zal hy wel te recht geraken; te meer om dat hy door louter bewoonde landen reist, en by de Europeanen den naasten weg bevragen kan.

Zyn niet ver van elkander.

Heel anders echter is het ontrent het ander en tot nu meest gebruikt warm bad gelegen; als waar na toe men alleenlyk een gebaanden weg vind, zoo lang als men in de bewoonde landen is, 't zy dat men over Drakenstein of door Hottentots-Holland reist; edog wanneer men aan den voormaals beschreven Verdriet-berg, na by Kere-weder komt, vind men niet dan ongelyke of ongebaande wegen, langs welke zelden menschen wandelen, maar voor Olyfanten, Elandieren en ander wild als alleen geschikt zyn. Daarenboven is deze weg ook zeer gevaarlyk, om dat men hier en daar over style hoge klippen moet, die zoo smal zyn, dat men naauwlyks uithalen of wyken kan, en daarbeneven in de vallyen veel moerassige plaatzen aantreft, alwaar men te voet heel diep inzakt, en die men te paard heel niet passeren kan; en als men ten laatste aan de rivier zonder end komt, moet men wel een half uur langs den oever wandelen, eer men dezelve waadbaar vind, niet zoo zeer wegens hare diepte, wyl men zulks door 't water dat'er gevallen is, wel kan gissen, als waar door die rivier geweldig zwelt, maar wegens haar oever, die ruim een mans diepte is.

Gevaarlyke weg.

De beste weg dan is onfeilbaar door Hottentots-Holland, als die van de Kaap af zeer schoon is; aan de bergen van Hottentots-Holland heeft men grote moeite, om die

De beste weg na 't warme bad.

die te beklauteren of te beryden, edog men kan met een rytuig daar over passeren, zonder 't zelve te ontladen; en moet maar zorg dragen, dat 'er niets aan stukken breekt, om dat het wegens de los leggende stenen zeer sterk stoot of host. Het is my gebeurt, dat de dissel van den wagen brak, en aldus om een andere moest worden gezonden, waar door ik nevens myn gezelschap, den meergemelden Tuinman *Jan Hertog*, Jan Blankenberg, en Frederik Ruffeunus, zoo lang opgehouden wierd, dat ik den gantschen nacht in de kloof, en aldus recht tusschen twee bergen, onder den bloten hemel camperen moest. Wy hadden wel een goede tent by ons, maar konden 'er geen gebruik van maken, om dat de bergen met de gewoonlyke witte wolken bedekt waren, waar uit de Zuid-ooste wind zich zoo heftig en koud deed horen, dat wy zelfs grote moeite hadden, om ons by een groot vuur te verwarmen. Edog wy derfden het vuur niet t'eenemaal uit laten gaan, niet zoo zeer wegens de koude, maar om voor Leeuwen, Tygers, Wolven en andere diergelyke roofdieren zeker te zyn; en om die rede vertoefden wy niet lang, maar vervolgden onze reis met 't krieken van den dag.

Wat den Schryver op de reis is gebeurt.

Deze bergen gepasseert, heeft men aan gene zyde van de tot nu bewoonde landen weinig zwarigheid meer ontrent den weg, aangezien dezelve door louter vlak land, of grote valeien, gaat, tot aan de zoogenaamde Houthoek; hoewel men in deze valeyen over verscheide waters moet, die echter in den zomer zeer licht zyn te passeren. De eerste twee zyn even beneden den voorgemelden kloof, die zeer smal en dicht by haren oorsprong zyn, welken oorsprong men in de Hottentots-Hollands bergen zoeken moet, en ook nog een ander water ontfangen hebben.

Verdere beschryving van den weg na 't warme bad.

Twee andere, namelyk de Botrivier en de rivier zonder end zyn eenigzins groter, en by gevolg gevaarlyker te passeren, als het geregent heeft, aangezien zy als dan zeer snel opswellen, en buiten hare palen lopen. Derhalven kan men dezelve als dan ook niet zonder gevaar overkomen; en ik ben in den jare 1709 genoodzaakt geweest, om ruim 24 uuren voor de Botrivier geduld te nemen, tot dat 't regenwater was gevallen. Wy legerden ons in gezeldschap in de Knoflooks-Kraal en bedienden ons van dien look in struiven; terwyl twee Hottentotten by ons quamen, en ons den tyd verdreven.

Welke waters menigmaal gevaarlyk zyn te passeren.

Deze twee Hottentotten waren zeer verbittert op elkander, om dat de een den anderen een hamel zoude hebben ontstolen. Derhalven quamen zy, zonder dat zy van elkander wisten, beide gewapent by ons, en deden hare klagte; vermids echter geen van beide de zaak duidelyk konde bewyzen, zoo wisten wy hen niet anders ter neder te zetten, dan hen op te leggen, de zaak met bewyzen te staven of 't met getuigen goed te doen, waar mede de eene niet weinig in zyn schik was, en aanbood aan te tonen, dat hy onschuldig was; terwyl de beledigde zeer gebeten, den Koker met pylen van 't lyf scheurde, en pylen op den boog lag, stekende de Hassagaay of Lanze in de aarde, om den anderen op 't lyf te vallen, en den gestolen hamel te wreken; ondertusschen door dien wy weinig behagen in dat gehaspel hadden, bragten wy 't eindelyk met goede woorden zoo ver, dat zy elkander ongemoeit lieten, en een stuk tabak tot verzoening van ons namen, en aldus van elkander scheideden, gelyk wy ook den volgenden morgen opbraken.

Voorval met twee Hottentotten.

Wanneer voor heen niet veel regen is gevallen, zyn beide deze rivieren

rivieren zeer wel te passeren, en men kan of te paard of op een wagen zeer licht daar over komen. Ondertusschen heb ik ook eens voor de rivier Zonder end moeten blyven, om dat de avond ons overviel en wy niet verder als aan't warme bad komen konden. Zelfs is gebeurt, dat een zeker vriend zich willende baden, en over de rivier gezwommen zynde, in het weder over zwemmen geschapen stond te verdrinken, aangezien hy door den snellen stroom zodanig afgemat wierd, dat hy naauwlyks wist wat te doen, tot dat hy eindelyk een tak van een boom grypende, een weinig weder tot bedaren quam, en vervolgens t'eenemaal den dans ontsprong.

Deze rivieren gepasseert, heeft men verder voor geen gevaar meer te duchten; ten ware men Leeuwen en Tygers, Olyfanten, Rhenocerossen en diergelyke dieren ontmoette; gelyk ik dan eens by den gemelde Houthoek, zynde een tamelyke lange berg, waar onder een diep dal, en een klein riviertje van 't warme bad loopt, 6 wilde Olyfanten heb aangetroffen, die ik echter God dank! weder gelukkig en zonder gevaaar ontkomen ben, vermids zy gingen grazen, zonder eens naar my te kyken.

Deu Schryver zyn 6 wilde Olyfanten ontmoet.

Wanneer men dezen Houthoek achter zich laat leggen, zoo komt men aan de Boomtjes-Kraal, alwaar de Heer *Willem Adriaan van der Stell*, terwyl hy nog aan 't roer zat, een Veepost of winterweide heeft gehad, waar op ik ook eene nacht met *Ferdinand Appels* en twee andere Fransche Vluchtelingen, namelyk *Jaques Malan* en *Pierre Joubert*, doorgebragt, en 't eerste stuk vleesch van een zee-koe genuttigt heb. Door dien echter des zomers weinig of gantsch geen water aldaar word gevonden, heeft de gemelde Heer Gouverneur met zyn vee van daar verhuizen, en zich aan de rivier Zonder end begeven moeten. Heden dien dag is dezelve onbewoont.

En ontrent een uur verder komt men weder by een zomer en winter post van den gemelden Gouverneur, alwaar hy altyd zeer veel schapen heeft laten weiden, om dat'er gras en water in overvloed is. Naar deszelfs vertrek heeft deze ook, en alle de anderen, die hy hier ontrent, en verder na de kant van *Terra de Natal* had lang ledig gelegen, tot dat eindelyk zekere *Wessel Pretorius* de aldaar gezette herders-hutten gekoft, en het land van wylen den Heer Gouverneur *Louis van Assemburg* voor 6 maanden in huur gekregen heeft.

Achter deze Post, de warme Waters-kraal, of rivier genaamt, wyl 't zelve daar doorloopt, is 't nog een uur gaans, eer en alvorens men aan 't warme bad zelf geraakt, alwaar voor dezen geen huis, hut, of heel niets heeft gestaan, tot dat eindelyk de gemelde Heer Gouverneur van *Assenburg* op 't verzoek van vele grote Heren, 't land daaromheen, aan den meergemelden *Ferdinand Appel* in vryen eigendom heeft geschonken, mids dat een huis aan 't warme bad gebouwt, en de zieken voortaan beter als tot nu heeft konnen geschieden, gerieft zouden mogen worden, en dat de gemelde *Appel* hen het nodige van Stellenbosch zoude bezorgen.

Aldus zyn wy aan 't warme bad; edog u zoude konnen vragen, hoe ver 't van de Kaap legt, en in welken hoek van de waereld? Op beide dient, dat men van de Kaap ontrent 30 mylen heeft af te leggen, om aldaar te komen, en zulks ten Zuidoosten. Aan 't bad vind men een onaanzienlyk huisje, om te overnachten, en niet genoodzaakt te zyn, onder den bloten hemel te blyven leggen, zoo als men eertyds heeft moeten doen, ten ware men een brave dichte tent

Hoe ver 't warme bad van de Kaap legt.

tent met zich nam. Wyders behoeft men nu ook geen bed, potten en pannen, lepels en schotels met zich te voeren, zoo als men voor dezen heeft gedaan, om dat de gemelde Appel zich als nu van dit alles verzien heeft, en men zich tegen betaling daar van bedienen kan.

De Schryver vind by 't warme bad zeer veel bonte bokken.

Wanneer ik in den jare 1708 in gezelschap van goede vrienden 't eerstemaal hier quam, zagen wy een ongelofelyke menigte bonte bokken; dezelven gingen daar grazen, en als zy ons gewaar wierden, deed de schildwacht, dien zy uitgezet hadden, een schreeuw, waar op zy allen, te weten ruim 1000 in getale, by malkanderen liepen, zich ordentelyk in eene ry schaarden, en maar twee als Officiers voor uit zetteden; wy waren niet weinig verwondert, dat wy zagen dat zy staan bleven, en ons dicht verby haar lieten ryden; en nog meer dat een ruime tyd, na dat wy verby waren, geen van haar een voet verzet had; tot dat eindelyk op een schreeuw van ons, zy allen onder elkander na 't naeste dal liepen, en zich aldaar verscholen. Hadden wy toenmaals geweer by ons gehad, zouden wy 'er gemakkelyk verscheiden hebben konnen doden; edog vermids wy derwaards waren gereden, om het bad te bezichtigen, door dien het voor dien tyd byna aan niemand, dan aan den meergemelden Tuinman bekent, veel min van iemand gebruikt was, hadden wy ons van geen geweer verzien, en daar benevens geen lust, om iets te schieten, dat wy zouden hebben moeten laten leggen.

'tWarme bad bestaat uit eenberg

De plaats, daar dit warme bad legt, is een berg, die de zwarte berg genaamt word; niet zoo zeer om dat dezelve van verre zwart schynt, maar wyl de grond rontom en boven op pik zwart is, ook de stenen die in en boven op de aarde leggen, zwart zyn, en de couleur en gedaante van uitgebrande smids-kolen hebben. Dit alles kan men beneden en ver van den berg erkennen; wanneer men dezelven echter beklautert, bevind men, dat de gantsche berg van binnen hol moet zyn, voornamelyk op de plaats, daar 't warme bad zelf is, want hoe nader men aan die plaats komt, hoe minder men zich wegens den zachten grond van een paard kan bedienen, en men is genoodzaakt, om den weg te voet te volvoeren.

Afgang van 't warm water.

Deze holligheid van den berg blykt nog klaarder, als men by 't warme water zelf is en deszelfs loop gade slaat; want zoo voort beneden den oorsprong van 't warme water of daar 't eerste gat in de aarde gegraven is, alwaar men zich bequaam baden kan, verloopt het afstromende water zich onder de aarde, zonder dat men wyders niet meer daar van ziet, of gewaar word, waar het weder uit komt, ten ware men zeggen wilde, dat het in een beek zich verlieze, die in 't dal voorby vliet, en uit een berg, ontrent 3 uuren benoorden 't warme bad leggende, deszelfs oorsprong heeft, en gantsch niet groot is, als 'er niet veel water is gevallen en derhalven misschien de warme waters-rivier genaamt word.

Diepe water-val.

Men hoort 't water met een groot gedruis zich in dit gat verzinken, en lang aflopen, eer het beneden is, waar uit lichtelyk is af te nemen, dat deze waterval zeer diep zyn moet. Om echter hier ontrent zekerder te zyn, heb ik uit gebrek van een loodlyn, twee lange houten aan malkanderen gebonden, met dezelven daar in gestoken, om de diepte te peilen; edog zulks was vergeefs, ja zelfs, wanneer nog een hout daar aan bond, om dat met alle de drie houten, die echter te zamen ruim 30 voeten lang waren, geen grond voelen konde.

Behalven deze opening, die in 't

in't vierkant in de aarde is gemaakt, vind men heden dien dag nog verscheide andere, door de aldaar komende Liefhebbers, om te baden, gemaakt, en ik ben verzekert, dat men ruim 20 diergelyke gaten zoude konnen graven, die alle rykelyk water geven zouden; edog in deze verscheide openingen is al iets byzonders, dat 't water in de eene veel warmer dan in de andere is, een blyk, dat men den rechten oorsprong van dat warme water nog niet heeft ontdekt, die zonder twyffel veel warmer zal zyn, als die men als nog heeft gevonden; ten ware men wilde zeggen; dat 't water van den oorsprong twee mylen benoorden leggende, als een ader herwaards kome, en deszelfs hitte onder de aarde in het lopen verlieze. Wat hier van zy, niemand zal als nog bezwaarlyk de moeite nemen, om na den rechten oorsprong van dit bad te zoeken, door dien men niet op den eersten oorsprong maar op't voordeel, dat daar van valt, ziet.

In ieder opening, daar 't water zich vergadert, en waar in men zich baad, dryft boven op 't water als 't maar een halve dag heeft gestaan, een dun blaauwachtig vliesje, als vet of andere materie, 't welk zich met een vinger zeer licht scheiden en verdelen laat, maar zoo voort weder by malkanderen loopt, en van den wind gins en weer gedreven word. Eer men 't water zelf nog proeft en drinkt, doet zulks al geloven, dat het een mineraal water zyn moet, en ziet men daarenboven eenen damp als rook daar van opgaan, waar uit men insgelyks, voornamelyk wyl hy 's morgens en 's avonds zeer dik is, de plaats van 't warme bad als van verre kan bekennen.

Aan de kant van deze groeven gaat een fyne dunne slym zitten, byna als in de slypbakken, daar het water in blyft, behalven dat dezelve veel fyner en dunder is. Edog om beter te spreken; deze slym is byna als die, welke 't bornwater achter laat, zoo als ik aan verscheide in Duitschland gezien heb. Zommige Schilders hebben een verf daar van gemaakt, en bevonden, dat dezelve zoo goed als 't beste Oker-geel is, in welkers plaats zy dien slym ook altyd gebruikt en daar mede geschildert hebben; en zoude men een tamelyke menigte daar van konnen vergaderen, als iemand de moeite nemen wilde, en dagelyks by 't bad was.

Byzondere aarde van dit Bad.

De aarde dien men uitgraaft, als men een opening maakt, is gantsch zwart, week en licht; blyvende aan de vingers zitten, als of ze met eenige vettigheid doorkneed was; en ik ben van gevoelen dat 't bovengemeld blaauw vliesje daar van daan komt. Wanneer men echter deze aarde in de zon laat drogen, zoo is dezelve gantsch licht en daarenboven pik zwart; derhalven acht ik, dat dezelve ter dege klaar gemaakt en bearbeid, zulke goede veen of turfaarde zoude zyn, als men in Holland heeft; ten minsten dat ze de Hallische turf-aarde niets zal behoeven toe te geven, die men in myn tyd en terwyl ik daar op de hoge school was, heeft gegraven.

Het water van zich zelf lykt wel in de opening zwart, maar zulks komt van den grond, en door de rondom heen leggende aarde; als men 't in een glas doet, zoo is 't zoo helder en klaar, als 't zuiverste en beste pompwater. Drinkt men daar van, zoo weet ik niet, of wel ergens water zal worden gevonden, dat meer naar staal smaakt; en moest iemand geen smaak te waereld hebben, die dit niet zoude proeven. Des niet tegenstaande is 't ongemeen liefelyk om te drinken, en kan ik wel zeggen, dat ik myn hert wakker daar aan opgehaalt, en zelfs menigmaal veel daar van gedronken heb.

Aldus is het ook niet ondienſtig tot koken, als waar in ik veelmaals allerhande ſpys gekookt, en met ongemene graagte genuttigt heb. Ik echter niet alleen heb myn vleeſch, en voorts alles dat ik te eeten by my had, daar mede gekookt, maar ook alle de anderen, die dit bad hebben gebruikt, gelyk zy allen dan ook niet konnen ontkennen, dat dit bad-water goed is tot Koffy en Thee-water, aangezien het den zweet uitdryft, en voor 't overige geen quaad doet, of ſchoon men nog zoo veel daar van drinkt, om dat het zoo voort wederom zakt, en niet zitten blyft.

Zoo goed en gezond het echter is om te drinken en zich daar in te baden, zo ſchadelyk is 't daar en tegen ontrent 't wit linnen, dat men aan heeft als men 't bad gebruikt. Want zoo dra een hembd daar in word geſtoken, verlieſt het de witte kouleur en word geelachtig; en wanneer men meer dan eens daar in komt, zoo kan men het nooit weder wit krygen, of ſchoon men 't naderhand zoo menigmaal waſt als men wil. Derhalven moet men wel op zyn hoede zyn, dat men geen linnen daar mede nat maakt; byaldien men nogtans, als men niet alleen is, en zich voor andere menſchen ſchaamt, hembden tot zyn gebruik met zich neemt, zoo doet men zeer wyslyk, dat men de oudſte daar toe verkieſt, daar niet veel aan gelegen is, en die men buiten dat niet lang meer zoude dragen.

Onder 't gebruik van 't bad moet men geen goed linnen aan doen.

Rontom dit Bad groejen dunne buigzame boomtjes, die van buiten bruinachtig en van binnen heel bruin zyn; de bladeren komen met die van Wilgen zeer wel overeen; de bloem is gras-groen en hangt als risjes, byna als die van Aalbeziën by malkanderen; wat echter op den bloſſem volgt, en hoe de vrucht 'er uitziet, zulks kan ik niet zeggen, om dat ik die nooit heb gezien. Deze boomtjes groejen recht op, ontrent 8 of 10 voet hoog; hebben weinig en daarenboven zeer dunne takken; ondertuſſchen ſtaan zy zoo dicht by malkanderen, dat men naauwlyks daar door komen kan.

Wat voor hout by dit bad groeit.

Behalven de Boomtjes die rondom het warme bad ſtaan, ziet men verder op den berg zeer wynig en daarenbooven zeer lage bloemen, die als verwelkt en verlept uitzien, 't welk my doet geloven, dat een ryke Erts-groeve daar in moet verborgen leggen; daar benevens is de andere groente, daar onder 't gras, of ſchoon 't tamelyk hoog waſt, zeer mager en dor, en kan zeer licht in den brand geſtoken worden. Ondertuſſchen is hier niets nieuws, dat een grote ſtreek lands door de Veehoeders in brand geſtoken, en 't oude harde gras afgebrand word, ten einde 't nieuwe te beter uitſpruiten, en 't vee ten nut komen moge.

Hoe de bloemen en andere gewaſſen aldaar zyn.

Achter het gemelde bad of den gantſchen zwarten berg, legt weſtwaards aan nog een zeer hoge berg, die nog onvruchtbaarder is als deze, groejende aldaar niet dan eenige wilde ſtruiken, die hare wortels tuſſchen de klippen vaſt maken, en aldus het zap uit de aarde tot haar voedzel trekken. Aan gene zyde van den berg, en achter denzelven ten weſten, in het dal leggen witte blinkende grote klippen, welke van kezelſtenen nergens in zyn onderſcheiden, dan dat zy zelfs van binnen witter zyn, en in de Zon als zilver blinken; niet ſtreepswys, maar als of zy met dat metaal overgoten waren, welke blinkende verf my andermaal doet denken dat een ryke berg-ſtoffe aldaar voorhanden is.

Onvruchtbare berg achter 't bad.

Aldus weet de Lezer nu waar hy 't warme Bad zal zoeken, en hoe het rondom het zelve geſtelt is. Doordien ik echter weder heb belooft te melden 't geen men

dient op reis met zich te nemen, en tot de aanstaande cure nodig is, en hoe men zich staande de cure te gedragen en te wachten heeft, zoo dient men te weten, dat men als nu zoo veel zaken niet van noden heeft dan voorheen, eer en alvorens de meergemelde *Ferdinand Appel* 't land in eigendom had, want men moest niet alleen zyn bed, maar ook potten, leepels, schotels, borden en allerhande klein keuken-gereedschap met zich nemen, ten einde men aldaar geen gebrek daar aan hadde, en men genotzaakt ware op zyn Hottentots te leven; welk alles men tegenwoordig by den gemelden *Appel* tot zyn gebruik bekomen kan, of schoon men niet in zyn huis logeren en van hem bekostigt zyn wil.

Tot het gebruik van dit bad is een wagen van noden.

Edog als men de cure recht beginnen en met voordeel voleinden wil, is het nodig een wagen te nemen, en 't geen men van noden heeft, derwaards te laten brengen, ten ware men zich van een Hottentots Draagosse bedienen, en met hulp van denzelven zich derwaards begeven wilde, 't welk echter met een os alleen niet wel zoude te doen zyn. En doet men alzoo beter dat men in gezelschap derwaards reist, en alle reisgenoten den wagen helpen betalen, wanneer dezelven niet duur komt te staan.

Insgelyks een goede Tent.

Voor al moet men zich van een goede tent verzien, of schoon men al 't ander by den gemelden *Appel* krygen en in zyn huis slapen kan. Want by aldien iemand de cure recht ondergaan, en dezelven met voordeel gebruiken wil, moet men zoo voort uit het bad in 't bed den zweet afwachten, 't welk zonder een tent en bed onder den bloten hemel niet wel doenlyk is. En hoewel men in *Appels* huis wilde zweten, en zich aldaar laten koesteren, zoo is zulks nogtans niet wel mogelyk, aangezien 't huis byna een quartier uurs van 't bad legt, en 't al te moejelyk zoude vallen, om dagelyks berg op en berg af te klimmen. Daarenboven zouden de zweetgaten, die in 't bad tamelyk geopent zyn, onder wege weder toegaan, en daar na veel moeite kosten, om op 't nieuw aan 't zweten te geraken, die iemand niet krachteloos of zwak, maar luchthartiger en gaauwer maakt.

Met moet ook wyn en brandewyn hebben.

Voorts is ook de wyn een der noodzakelykste dingen, die men met zich moet nemen, zonder den welken men slecht voordeel van zyne cure vind; want of schoon men dagelyks koffy en thee van dit bad-water drinkt, en zich voor 't overige daar mede wakker verlustigen kan, zoo word de maag nogtans eindelyk zwak, en de werking van 't bad wil verder niet volgen.

Men heeft reeds tot genoegen bevonden, dat de wyn onder 't baden gedronken, zeer veel tot de nadrukkelyke werking van de cure heeft geholpen; en weet van de Brandewyn, dat dezelve naar 't baden een lepel vol genomen, den zweet uitjaagt, en daarenboven 't hert versterkt. Edog men moet geen van beide te veel gebruiken, zoo men anders niet elendiger uit het bad wil gaan, als men daar in gekomen is, 't welk ik met voorbeelden aan twee goede vrienden, die ik voorbedachtelyk niet wil noemen, zoude konnen staven, als welken onder 't gebruik van dit bad ruim een emmer wyn en naar mate brandewyn gedronken hadden, maar zeer slecht van de reis quamen.

Daarenboven komen 'er doorgaans Hottentotten, die men niet wel zonder 't geven van een glas wyn kan quyt worden. Om diezelve rede moet men ook tabak en pypen by zich hebben, en in een tamelyke menigte met zich voeren, om deze gasten daar mede op te wachten, wyl hen daar mede veel groter ver-

maak word aangedaan, dan of men hen hondertmaal de waarde aan geld gaf. Wyn, brandewyn, tabak en pypen zyn ook zeer noodzakelyk, om van de Hottentotten vleesch, dat is, een vetten os, hamel of lam daar voor te ruilen. Zulks geven zy voor tabak zeer gaarn, en weigeren voor wyn en brandewyn niets, en bedingen een pyp op de koop toe; en heb ik zelf zeer dikwyls op andere tochten voor een pond tabak en een glas wyn of brandewyn een vetten os van hen bekomen, en voor een half pond tabak en een glas brandewyn of wyn, een vetten hamel, en telkens een pyp op de koop toegegeven.

De Schryver wierd eens in 't warme bad van vier Hottentotten bezocht.

Eens quamen vier Hottentotten by my, die gehoort hadden, dat ik my by 't warme bad onthield, en maakten haar compliment, zoo goed als zy het hadden geleert; dezelven vereerden my een haas, dien zy onder wege met haren kirris hadden gevelt, en verzochten niet anders dan brandewyn en tabak, zeggende dat zy om dieswille 30 mylen ver gekomen waren; en smeekten zeer, dat ik toch haren tabaks honger wilde stillen, om dat zy een geruimen tyd geen tabak gezien, veel min gehad hadden. Wanneer ik hen tabak hadde gegeven, haalden zy hout, en bleven dien nacht by my, gedurende welken tyd zy my verhaalden van 't Portugeesche schip, 't welk eenige jaren geleden, by de Baay *de la Goa* gestrand was, en zeiden, dat men nog iets daar van konde zien, maar dat men wegens het zand, menigvuldig daar in geworpen, als nu niets daar uit konde krygen. Door dien ik nu wist, dat 't gemelde schip veel kostbaarheden gevoert had, was hare vertelling my, zoo als ook haar lands beschryving, nevens vele andere merkwaardigheden, hare levenswys betreffende, die op hare behoorlyke plaats zullen worden gemeld, te aangenamer, en gaf hen nog een stuk tabak op weg.

Wanneer men nu van deze voorgemelde zaken verzien is, kan men de cure met veel nut ondergaan en voleinden; want wegens den drank is men als dan gerust, en het eeten word door de Hottentotten in groter overvloed verschaft, als men genuttigen kan. Ondertusschen zoude 't iemand, die dit bad wilde gebruiken, zeer vreemd konnen voorkomen, door dien 't altyd de eerstemaal, zoo zeer brand of prikkelt, als of men over 't gantsche lichaam met naalden gestoken wierd, zoo dat men denkt, dat men zich geweldig zal branden, en de cure niet konnen uitstaan; maar dit steken duurt maar een oogenblik, en houd op zoo dra men is gaan zitten; en is 't water als dan zoo aangenaam warm, dat men wenscht, dat men lang daar in mogt blyven.

Waarom men niet lang in 't bad blyven kan.

Edog niet tegenstaande men van niemand gestoort of gejaagt word, vergaat wel haast de lust, en tracht men hoe eerder hoe liever weder daar uit te komen, door dien de wonderbare werking van 't bad, de lust om lang te zitten, t'eenemaal verdryft. Want naauwlyks 5 of 6 minuten daar na, terwyl men meent, dat nu alles wel is, en dat men zich nog een geruimen tyd daar in wil verlustigen, begint 't zelve en 't onderste gedeelte van den buik te werken, en haalt denzelven zoo naauw in, als of men styf gegord was, en de gantsche buik t' zamen getrokken wierd.

Dit nypen van den buik duurt zoo lang, tot dat 't aan het hert komt, wanneer men zoo benaauwt op de borst en kort van adem word, dat men de aangename zitplaats in 't bad weder verlaten moet. Om dieswille zal niemand van alle de genen, die dit water hebben gebruikt, onderstaan te zeggen, dat hy een quartier uurs

uurs in dit bad heeft konnen blyven, of schoon hy anders de sterkste natuur van de waereld heeft. Zoo dra men zich echter tot zweeten legt, gaat niet alleen de benaauwtheid op de borst over, maar de zweet zet ook aan alle kanten uit, en maakt iemand aardig, wakker en frisch, als of men de wateren niet gebruikt of gezweet had.

Hoe dat bad werkt.

Byaldien men deze cure 14 dagen achter malkanderen uithoud, word het gantsche lichaam gezuivert, en geraaakt de mensch of door den stoelgang of door gemaklyk overgeven, al 't geen hem nadelig of schadelyk is geweest t'eenemaal quyt; op de eerste wys is de geweze Commandeur en Schout by nacht over de Retourvloot, van een oude quaal, die hy in Oost-Indie had gekregen, genezen; en op de twede wys is de Kapitein van de bezetting alhier, *Adolf Jan van der Laan*, een wys en verstandig Edelman, van een ziekte waar van hy op Ternate was overvallen, gelukkig verlost.

Daarenboven ben ik oog getuig geweest, dat zekere *Henderik van der Linde*, die eenigen tyd aan de Kaap heeft gewoont, en nu weder na zyne geboorte plaats, de stad Delft in Holland, is vertrokken, door dit bad, 't welk hy ruim veertien dagen achtermalkanderen heeft gebruikt, zyn gehoor gantschelyk weerom heeft bekomen, daar hy voor 't gebruiken van dit water, de grootste moeite des waerelds had, om zelfs 't slaan op de trommel te horen.

Dit bad verschaft 't gehoor weder.

En wat zal ik zeggen, van een burger alhier, mynen zeer goeden vriend, genaamt *Stefen Vermey*, die een geruimen tyd met een zeer grote benaauwtheid en lammen arm is behebt geweest? Hy heeft zich ook na dat bad begeven, en ontrent de eerste quaal tamelyk verlichting gevoelt, terwyl hy van den lammen arm t'eenemaal bevryd is, door dien hy denzelven op dezelve wys als den anderen konde gebruiken. En indien hy niet zoo oud geweest was, hebbende 60 jaren berykt, en had de benaauwtheid op de borst niet reeds zoo lang geduurt, zoo zoude hy onfeilbaar ook volkomen daar van zyn genezen.

Exempel van een slavin.

Onder zoo vele exempels, zal ik 'er nog een byvoegen, 't welk wel 't merkwaardigste is. De geweze Heer Gouverneur *Willem Adriaan van der Stell* had een slavin, die geweldig ging quynen; deze hield haar zoo lang sterk, tot dat zy haar werk niet meer doen konde, en de voorgemelde Tuinman *Jan Hertog* haar gestadig aan was, om te zeggen, wat haar schorte, en zulks weigerende, van andere vrouwluiden naakt uitkleden en bezichtigen liet. Wanneer men nu gewaar wierd, dat zy S.V. de pokken had, begaf hy zich met haar na 't bad, en liet haar onder 't opzicht van andere slaven, die van wegens den gemelden Heer Gouverneur daar waren, en 't vee hoededen, eenigen tyd daar, met uitdrukkelyk bevel, om haar alle dag te laten baden. Naar verloop van vier weken, quam hy eens weerom, en vond 't vrouwmensch gezond, en is aan haar ook verder niets meer bespeurt of gemerkt.

De Schryver was een van de eersten die dit bad hebben gebruikt.

Deze en vele diergelyke exempels hebben nu klaar doen blyken, dat 'er een byzondere kracht in dit bad steekt. Ik ben een van de eerste geweest, die zich daar in hebben gebaad, en heb altyd de goede werking aan my bespeurt; niet twyffelende, of 't zal naar verloop van tyd nog veel beroemder worden, aangezien wylen de Heer Gouverneur *Louis van Assenburg* en de Heer Gouverneur van Batavia beide kennis daar van genomen hebben, om aan de Edl. Heren Bewindhebbers van de Oost-Indische Maatschappy uit-

voerlyk verflag daar van te doen.

Befluit van dit Hoofd-ftuk.

En aldus hoop ik, Lezer, dat ik u van de Afrikaanfche warme baden genoegzame naricht zal hebben medegedeelt. De overige water-gefchiedeniffen, die ik in den beginne belooft heb, zal ik vermids dit Hoofdftuk buiten dat lang genoeg is geworden, in het naaft volgende melden.

XIX. HOOFTSTUK.

Van het Regenwater alhier, waar uit, als het in de valeien ftolt, helder, zuiver en wit zout overvloedig te bekomen is.

Het Kaapfche Zout heeft geen gemeenfchap met 't Europeaanfche. Wat Ludolph *van't Afrikaanfche zout heeft gefchreven. De Schryver wil dat voorgeven niet inwilligen. Waar mede* Ludolph *zyn gevoelen ftaaft. Dwaling van* Ludolph. *In Afrika is geen gebrek aan zoud. Naricht van* Erasmus Francisci *waar 't zout uit regenwater word gemaakt. Veranderingen der jaargetyden aan de Kaap. Welke winden in de Lente en Zomer zich aan de Kaap laten horen. Welke winden in den Herfft en Winter woeden. Wanneer de Zuid-Oofte wind opfteekt. Hoe 't ontrent de verandering van de Kaapfche lucht is geftelt. De wind belet de fterrekundige waarnemingen. Lente en Zomer hebben een zuivere lucht. Grote hitte. Wanneer 't aan de Kaap koud word Ys is raar aan de Kaap. Wanneer de bergen met fneeuw en hagel bedekt zyn. Zelden donder aan de Kaap Aangename Landsdouwen tuffchen de bergen. Grote waterpoelen door de Natuur geformeert. Daar in vergadert het zout water. Zyn van de Zee ver af gelegen. Hoe de grond van deze Zoutpannen is. Wat voor een leemachtige aarde in de Zoutpannen is. Hoe 't regenwater van tyd tot tyd verandert. Deszelfs vloeibaarheid wazemt uit. Droogt gantfch op en laat helder zout over. Hoe meer 'er water valt, hoe meer zout 'er overblyft Deze zoutpannen hebben geen eige bron-aders. Wanneer 't zout daar van daan word gehaalt. Een iegelyk mag dat nemen. Hoe 'er zodanig zout uitziet Het Kaapfche zout is niet goed tot inleggen of zulten. De Schryver is van gevoelen dat 't Kaapfche zout falpeter by zich heeft. Welk water in den winter zoet, en 's zomers brak is. De Schryver brengt een paffagie uit* Ludolphi Hiftoria Æthiopica *by. 't Water dat's zomers ftil ftaat, word brak. Nog een zoort van brak water. Waar de zoete waters van daan komen. Aan de Kaap derft men de fchapen geen zout laten likken.* Obfervatio de Sale ejusque indole. *Word befchreven. Befluit van dit Hoofdftuk.*

IN 't begin van 't vorig Hoofdftuk heb ik u de verzekering gegeven, en dezelve in 't einde herhaalt, dat ik met deze gelegentheid van 't zout alhier, als een ftoffe, tot de water-gefchichten behorende, duidelyke en grondige naricht wilde geven; na dat namelyk alvorens de warme baden, die men hier ontdekt heeft, zouden befchreven zyn; en vermids ik myne woord nooit weer ingehaalt maar altyd nagekomen heb, zoo zal deze myne belofte ook zoo goed en beknopt als mogelyk, geftand gedaan worden.

Het Kaapfche zout heeft geen gemeenfchap met 't Europeaanfche.

Door dien ik u 't zout alhier wil befchryven, zoo kondet gy wel denken, dat het met 't Europeaanfche geene gemeenfchap heeft, als 't welk buiten dat bekent genoeg is, en zoude het in dat geval geen zoo rare materie zyn, als ik my reeds veelmaals heb laten verluiden, maar gy zult daar van een gantfch ander begrip moeten hebben. In Europa zoo als ook in alle andere Waereld-gedeeltens zyn drie-

driederhande manieren bekent, waar door men tot 't zout geraakt; en word het zelve of uit de aarde gegraven, zoo als ontrent Krakau in Polen geschied; of uit de zoutwellen gekookt, gelyk te Hal in Saxen, in de ſtad Lunenburg, en andere oorden gebruikelyk is; of 't word eindelyk uit zee-water gemaakt, 't welk in de daar toe bequaam gemaakte pannen gelaten, en door de zon uitgedroogt word, zoo als in Vrankryk, Spanje, Portugaal en andere aan zee leggende Koningryken te zien is.

Hier echter is 't gantſch anders geſtelt, en komt geen van alle deze drie zout-fabriquen hier te ſtade, door dien 't hier nog gegraven, nog vuur daar toe gebruikt word; of anders geen menſch een hand des wegen uitſteekt, of zich beweegt, eer en alvorens het van zelfs ryp en door hulp van de zon uit klaar, helder, zoet en zuiver regenwater, dat van de bergen in de valeien ſtroomt, en in zekere van de natuur zelf vervaardigde putten of zoutpannen ſtaan blyft, en aldaar uitwazemt, en bereid word.

Wat Ludolf van 't Afrikaanſche zout heeft geſchreven.

Derhalven ſta ik niet weinig in twyffel, of de anders zeer geleerde Heer *Ludolph* de ſpyker wel op 't hoofd heeft geſlagen, wanneer hy *in Comment Æthiop. p.* 106 *n.* 50. §. 1. & *ſeq.* ſchryft: *In multis mediterraneis locis Africæ vel nullus vel rariſſimus eſt ſal.* Dat is: *Op vele oorden in Afrika, die midden in 't land leggen, hebben zy geen of heel weinig zout.* En om dit zyn voorgeven te ſtaven, haalt hy de woorden by van *Salluſtii Bell. Jugurtin. c.* 89. welke hy in zynen tyd van de Africanen heeft gemeld, wanneer hy zegt: *Neque ſalem neque alia gulæ irritamenta quærunt.* Dat is: *Zy zyn geen liefhebbers van zout of andere lekkernyen.*

De Schryver wil zulk voorgeven niet goed keuren.

Hy wil het woord *quærunt* of *zoeken* als mede *bedienen*, door de woorden, *non habent vel ignorant* of *zy hebben of weten van geen zout*, verklaren, en zich aldus te beter in zyne mening veſtigen; edog byaldien hy niet hier mede verſtaat de grote woeſte ſteenachtige plaatzen van dit Waereld-geweſt, daar weinig of gantſch geen menſchen wonen, zoo twyffel ik nog meer aan de wettigheid van dit zyn voorgeven, te meer om dat hy zelf daar op vervolgt en zegt: *Non tamen invida prorſus natura fuit erga ſolam hanc Orbis Terrarum partem; dantur enim alicubi Fodinæ Salis uberrimæ & qui juxta mare colunt, illo abundant.* Dat is: *Ondertuſſchen heeft de Natuur dit Waereld-geweſt ook t'eenemaal niet misgedeelt, vallende hier en daar nog ryke Zout-groeven, en hebbende de gene die aan zee wonen, daar van een overvloed.*

Waar mede Ludolf zyn mening ſtaaft.

Hier op brengt hy uit *Dapper in Africa pag.* 460 by, dat in *Guinea* uit zee-water zout gemaakt, en over al verzonden word. Voorts haalt hy de woorden aan, van *Telezius*, zoo als de Patriarch *Alphonſus Mendez* die heeft verhaalt, en toont daar uit, dat in de Koningryken *Dancala* en *Tigra* een zeer ryke zout-groef, of liever een gantſch dal, vier dagreizen lang en eene breed zy, 't welk men 't zout-land noemde, om dat al 't zout, dat men in Ethiopie in plaats van geld gebruikte, en op dezelve wys wyd en zyd verſtrooit wierd, daar uit wierd gegraven; waar uit als dan overvloedig blykt, dat in Afrika zout genoeg te vinden en aan te treffen is.

Miſſchien echter is dees voorname ervare man door de plaats uit *Saluſtius* miſleid, en tot deze zyne verklaring gebragt; hy zoude anders uit de aangehaalde plaatzen van *Dapper* en *Tellezius* wel hebben konnen zien, dat 'er zout genoeg moeſt vallen, om dat men het in plaats van geld gebruikt. Hy heeft daarenboven zonder twyffel niet geweten, dat een groot

groot volk, te weten, de Hottentotten, die ten tyde van *Salustius* misschien hoger op hebben gewoont, en naderhand eerst herwaards in den uitersten hoek van Afrika gejaagt zyn, zich in dit waereld-deel onthoude, 't welk gantsch geen zout gebruikt, en nog vleesch nog visch inzout, en dat de plaats uit *Salustius* by gevolg wel van hen, maar bezwaarlyk van anderen kan verstaan worden.

Dit zy hoe 't zy, het is zeker, dat als nog gene Europeanen, waar mede hede dien dag schier heel Afrika bezet en de zee langs heen bewoont is, eenig gebrek aan zout hebben bespeurt, of schoon zy diep landewaard in geweest, en 't zelve alomme bezichtigt hebben; en wanneer men daarbenevens gade slaat, hoe diep de Engelschen en Hollanders by *Guinea*, *Congo* en hier aan deze Kaap in 't land zyn gekomen; als men overweegt, dat de Portugezen by *Mosambique* tot aan *Monomotapa* handel dryven; voorts als men de Vaders Missionarissen naleest, en ziet, hoe zy alomme 't land doorsnuffelt hebben, en nogtans by niemand van hen over gebrek aan zout geklaagt word, zoo dunkt my nodeloos te zeggen, dat Afrika gebrek aan zout hebbe.

Door dien nu, zoo als jegenswoordig is aangetoont, Afrika, voor zoo veel men menschen vind, want van onbewoonde woeste plaatzen is heel niets te melden, geen gebrek aan zout, en voornamelyk deze Kaap en de aangrenzende landen rykelyk daar van verzien is, en nogtans niemand eenige moeite tot deszelfs bereiding neemt, zoo is niet genoeg, deze algemene stelling alhier ter neder te zetten, maar de noodzakelykheid vereischt, om de zaak zoo uitvoerlyk en duidelyk te verklaren, dat een iegelyk bezeffen kan, hoe het daar mede toegaat, en op wat wys alles voleind word, te meer om dat nog niemand de zoutmakery uit zoet regenwater zonder eenige menschelyke hulp beschreven of voor oogen gestelt heeft.

Narecht van Erasmus Francisci, waar 't Zout uit regenwater gemaakt word.

Wel is waar, ik heb by *Erasmus Francisci* in zynen Oost en West-Indischen Staats en Lust-gaarden *pag.* 1011. *b.* gelezen, daar hy van *Guatalajara* of *Nieuw-Gallicie* in Amerika schryft, dat aldaar ook zout uit regenwater gemaakt, vergadert en in zekere hopen gelegt werde. Edog of hy zulks uit *Jan Laet*, en deszelfs zesde boek I. Cap. van de nieuwe Waereld-beschryving heeft genomen; of misschien dezelve omstandiger, zoo als ik t'eenemaal van gedachten ben, daar van geschreven, dan of hy 't van een ander Schryver ontleent heeft? zulks is my onbewust; ten minsten meld hy daar van niet, dan dat hy acht, dat het zout oorsprongkelyk zy van den zalpeter, die alomme menigvuldig gevonden word.

Verandering der jaargetyden aan de Kaap.

By aldien ik nu myn werk wil maken, om aan te tonen, hoe zulks hier geschied, zoo zal voor al nodig zyn, de lucht alhier wat dieper te beschouwen, ten einde daar na de aard en wyze van deze zout-makery te beter zoude konnen worden begrepen. Ten dien einde zeg ik, dat deze Kaap alle jaar; 't welk even zoo wel in vier getyden word verdeelt, als in Europa, behalven dat men ze verkeert nemen moet, twee gantsch gewichtige veranderingen onderhevig is, welke eerste van de winden, en de twede van de gesteltheid van de lucht word veroorzaakt.

Welke winden aan de Kaap in de lente en in den zomer wajen.

Wat de winden aanbelangt, met dezelven is het op de volgende wys gestelt: In den Voortyd en zomer alhier, te weten, in den Europeaanschen Natyd en Winter, die in September begint en in Maart eindigt, laat zich meest de zeer heftige onstuimige felle Zuid-

ooſte wind horen, en zulks met een zodanig geweld en geraas, dat men naauwlyks de ſtraten gebruiken kan, en de oogen alle oogenblik vol zandt heeft, als men niet wel op zyn hoede is. Dezelve neemt dikwyls den mansperzonen de hoeden en pruiken, en de vrouwluiden de kappen van 't hoofd, en jaagt dezelve zodanig weg, dat men exercitie en moeite genoeg vind, eer men ze weerom heeft, zoo zy anders niet zelf in zee worden gedreven, en alle hope verloren is. By aldien iemand van de vreemdelingen met een mantel verzien is, mag hy zich wel ter dege daar in bakeren, dat de wind geen vat daar in krygt, ten ware hy vermaak had, om zonder gaan, zynen weg te vervorderen.

Welke winden in den Herfſt en Zomer waajen.

In den Herfſt echter en Winter van dit land, of wanneer Europa de Lente en Zomer geniet, die van Maart tot het laatſt van September duurt; woed in tegendeel doorgaans de Noord-weſte wind, byna zoo vervaarlyk en heftig als de Zuid-Ooſte. En als deze winden ſcheiden, komt de liefelyke Zuidweſte wind, die de twee anderen als een ſtilſtand aankondigt, tot dat de Zuid-ooſte wederom op zyn krachten gekomen is, en zyne heerſchappy gebruiken kan; en zal ik daar van duidelyk naricht geven, als ik van de winden afzonderlyk en eigentlyk ſchryf, 't welk, hoop ik, in 't kort geſchieden zal.

Van de overige tuſſchen-winden, uit welken waerelds-hoek zy ook mogen komen, heb ik tot nu niets beſpeuren of waarnemen konnen, behalven dat de koele Ooſte-wind tot driemalen door de wimpels en vlaggen van de ſchepen zich heeft laten te kennen geven; door dien hy echter nooit doorgewaait of langer als een quartier uurs geduurt heeft, en zoo voort weder na de eene of de andere zyde gekeert is, zoo weet ik niet, of 't wel de moeite waardig zoude zyn, om daar van wyders melding te maken.

De verandering van de Kaapſche lucht.

Gelyk 't nu met de winden geſtelt is, zoo is 't ook ontrent de verandering der lucht; als welke twee dingen zodanig aan elkander verknocht zyn, dat zy onmogelyk van elkander konnen worden geſcheiden. Als de ſchrale en opdrogende Zuid-ooſte wind woed, hebben wy een ongemene heldere, zuivere, fyne en dunne lucht, door dien als dan zeer zelden regen valt, of de lucht betrokken is, ten zy voor heen de wolken door den tegenwind, ik wil zeggen, den Noord-weſten wind, t'zamen gedreven, en tot regen bereid waren. Waarlyk in dezen tyd zouden de beſte *Aſtronomiſche obſervationes* of ſterrekundige waarnemingen konnen worden verricht, by aldien deze trotze wind niet hinderlyk was; als welke de inſtrumenten elendig doet trillen, en door de geſtadige beweging belet, dat men nog ontrent het viſeren, nog met den *Tubo*, of ſchoon maar 6 voet lang, te recht geraken, en een zaak naauw, eigentlyk en naar vereiſch grondig betrachten kan.

De wind belet de Aſtronomiſche obſervatien.

Lente en Zomer hebben een zuivere lucht.

Wy hebben dienvolgens hier den gantſchen Voortyd en Zomer door een zeer heldere zuivere lucht. Wanneer echter de zon 's middags op 't hoogſte is 't welk in de maand van December geſchied, zoo word het ook zoo brand heet, dat men menigmaal niet weet, waar zich voor de hitte te bergen. Daarentegen wanneer de Noord-weſte wind zich laat horen, zoo is onze lucht, zoo dik, zwaar, betrokken, onzuiver en ongezond, dat dikwyls een gantſche week, ja ook wel een maand verby gaat, eer de zon hare heldere ſtralen wederom ter dege doorſchiet.

Hier uit blykt nu genoegzaam, dat het hier ook tamelyk koud moet zyn, als dit jaargety begint

te naderen, aangezien de zon, die als dan in Europa op 't hoogste staat, alhier 't laagste is; en door dien hare stralen weinig konnen doorspelen, zoo vermeerdert de koude zekerlyk daar door merkelyk. Ondertusschen is dit maar *comparative* en in tegenhouding van de voorgaande hitte gesproken, welke onze warme lichamen ondragelyk schynt, terwyl zy met de Herfst-koude in Duitschland, die men altemets in October gewaar word, in genen dele kan worden vergeleken.

Ys is raar aan de Kaap. Want zoo koud als 't hier ook wezen mag ziet men echter zeer zelden dun ys, ontrent een strootje dik, op 't veld, en in de putten en water-poelen; 't welk ook zoo voort, als de zon maar een uur boven den Horizondt of den gezichteinder is, weder smelt, of schoon men de zon niet zien kan, en dezelve achter de wolken schuilt. Ondertusschen word deze koude veroorzaakt door den zwaren regen, die om dezen tyd valt, welke ook de wegen onbruikbaar maakt, en 't land onder water zet, zoo dat men niet weinig moeite heeft, om 't zelve te bearbeiden, 't welk echter in de twee slimste regenmaanden; namelyk in Juny en July geschieden moet, als in welke al het graan, te weten, Tarwe, Rogge, Garst enz. aan de aarde bevolen word, om dat de andere maanden daar toe niet zoo bequaam of goed bevonden worden.

Wanneer de bergen met sneeuw of hagel bedekt zyn. Om even dien zelven tyd ziet men de kruinen der bergen ook met sneeuw of hagel bedekt, die door den menigvuldigen regen niet smelt, maar tot 't begin van Augusty leggen blyft, dog naderhand zoo dra de zon ons toppunt een weinig nader komt, uit het gezicht raakt of verdwynd, en door zyne tegenwoordigheid genoegzaam te kennen geeft, dat het boven in de lucht veel kouder als op de aarde zyn moet. Want op de aarde en in de valeien, valt geen sneeuw ter waereld, maar water genoeg, zoo als reeds voor heen gemeld is.

Deze regen duurt zoo lang als het uit den Noord-westen waait; edog niet altyd even sterk. Want buiten de voorgemelde twee regen-maanden, waar in 't schier onophoudelyk regent, heeft men in de anderen altyd eenige schone en heldere dagen tusschen beide te verwachten. Ondertusschen is wel voornamelyk merkwaardig, dat of schoon de lucht den gantschen zomer door helder en heet, en gedurende den winter, gantsch betrokken is, men hier weinig van donder hoort; edog zoo dra de getyden veranderen, of zoo als de Scheepvaarders zeggen, de *Moussons* omlopen, 't welk in twee maanden van Maart en September, of in de naast daar aan volgende geschiet, zoo heeft men hier donder en blixem, maar altyd zoo weinig, dat men in een rond jaar 't naauwlyks driemaal hoort, en altoos zonder eenige schade of gevaar, en heeft men hier nooit gehoort, dat 't weer eenige schade aan de granen of gebouwen zoude hebben veroorzaakt. Zelden donder aan de Kaap.

De menigvuldige regen dan, die in dezen zoogenaamden regentyd valt, is het, die als de eigentlyke materie van 't zout, waar van hier gehandelt word, zich op zommige plaatzen vergadert. Edog ten einde de Lezer wete, hoe 't hier ontrent is gelegen, zoo zal 't U uit eenige van myne voorgaande Hoofdstukken nog wel bewust zyn, dat dit gantsche land, zoo ver de Hollanders als nog zyn gekomen, die reeds verscheide malen tochten van 200 mylen landewaard in hebben gedaan, met vele hoge, steile, klipachtige en ruwe bergen verzien is, welke veelmaals zoo ongebaant en ongenaakbaar zyn, dat nooit iemand te voet, veel min te paard dezelve gepasseert is. Ten dele wegens de De regen brengt zout.

de menigvuldige ſtruiken, die in den weg ſtaan, als ook wegens de gruuwzame wilde dieren, die zich doorgaans in dezelven onthouden.

Aangename landsdouwen tuſſchen de bergen.

Tuſſchen zulke hoge bergen leggen de ſchoonſte, grootſte en vruchtbaarſte valeijen, die ooit eenig oog gezien heeft. Daar in waſſen de treffelykſte planten, bomen en bloemen, welker reuk zoo lieffelyk is, dat men zelfs dikwyls een gantſch quartier uurs lang daar mede vereert word, en meent, dat men voor een aangenaam ruikende Apothekers winkel ſtaat, en geenzins door het woeſte en open veld wandelt. Daar de Europeanen wonen, ziet men de beſte tarw, rogge en garſte-velden, die de moeite rykelyk vergoeden, zoo als ik reeds op een andere tyd gemeld heb. Men ziet ook in even dezelve valeijen de heerlykſte wyn-ooft en andere tuinen, welke insgelyks den arbeid getrouwlyk betalen, zoo dat aan de vruchtbaarheid van 't land gantſch niet ontbreekt, zoo als ik voormaals wydlopig aangetoont heb.

Voorts vind men in zommige van deze valeijen, de plaatzen, welke ons zout aanwyzen. Weshalven dan hoogſt nodig zoude zyn, als wy dezelven eenigzins naauwer betrachten, en uitvoerlyker voor oogen ſtellen, te meer daar anders bekent is, dat op plaatzen, daar zout-groeven zyn, niets groeit, of voor den dag komt, gelyk zulks de H. Schrift zelfs getuigt. Deut. XXIX. 23. Jud. IX. 45. en insgelyks de dagelykſche ondervinding leert.

Grote van natuur geformeerde plaſſen.

In zommigen van deze valeijen nu zeg ik, vind men zekere van de Natuur zelf gebeelde en uitgeholde poelen of plaſſen, die meeſt cirkel-rond zyn. Eenigen hebben een quartier, eenigen ook wel een, en zommigen 2 uuren in den omtrek. Aan de kant lopen zy ſchuins af, zoo dat zy in't midden ontrent 2 of 3 voet diep zyn. Hier in vergadert in den winter of regentyd, namelyk van Maart tot in September, het regenwater, dat menigvuldig van de bergen loopt, en blyft aldaar ſtil ſtaan; welke plekken of plaſſen van de Hollanders met haren eigen en rechten naam van zout-pannen gedoopt zyn.

Diergelyke zout-pannen vind men alomme in 't land, en zoo voort aan de zeekant; en zyn van dezelven zeer velen, en voornamelyk in de groene kloven, groten voorhanden, die ontrent 20 uuren van de Kaap afgelegen zyn. Ook vind men twee kleinen in het ons naaſt gelegen dal, de Tyger-valei genaamt, welke ooſtwaards van de ſtad en veſting de Goede Hoop leggen; in dit zelve dal was voor dezen nog een derde, die de grote wierd genaamt, om dat zy byna een uur in den omtrek had. Dezelve legt jegenswoordig ledig, om dat het water van de zout of eigentlyk Lysbeeks-Rivier daar in loopt, alzoo dezelve, zoo als ik voorheen heb gemeld, door wylen den Heer Gouverneur *Simon van der Stell* verlegt, en langs een anderen weg in zee geleid is.

Deze zyn 't echter op verre na niet al te zamen, die 'er gevonden worden; en zoude men miſſchien van dezelven zeggen, dat zy dicht genoeg aan zee zyn. Edog behalven dat vele ſchone Landsdouwen, bergen en velden tuſſchen de zee en deze zout-pannen leggen, waar in nooit een droppel zeewater komen kan; ook het land rondom 'heen niet onvruchtbaar is, zoo zyn zekerlyk de genen, die men in de Hottentotſche landſchappen der *Heſſaquos*, *Chamtauren* en andere natien aantreft, ver genoeg van zee afgelegen, door dien men menigmaal ruim een dag werk heeft, om aan zee te komen. Edog van dezen en vele anderen zal ik wyders niets melden, om dat zy buiten de gren-

zen zyn, en met de vorigen in alle delen zoo wel overeenkomen, dat'er geen onderscheid onder dezelven bespeurt word.

Hoe de grond van deze zout-pannen is.

Naar dien echter 't regenwater in deze zout-pannen niet zinkt, maar de gantsche Lente door, dat is, van September tot in November staan blyft, en in den beginne eer het den smaak verliest, het vee tot drink-water verstrekt, zoo is licht te begrypen, dat de bodem of grond van onderen niet zandig is, aangezien't zandt, voornamelyk hier te land, zeer heet gemaakt word, en derhalven dit water, te meer wanneer 'er geen meer by komt, en de regen op houd, verswelgen en onzichtbaar maken zoude; maar dezelve bestaat uit vette klei-aarde, welke door hare by zich hebbende vettigheid 't water tegenstand bied, en 't zelve niet zinken maar uitwazemen en door de zon uittrekken laat.

Welke Klei-aarde in de zout-pannen is.

Deze Klei-aarde komt zeer wel overeen met den drek, die door zommige boeren in Duitschland uit de visscheryen gehaalt en op't veld in plaats van mist gebruikt word; want die heeft ingelyks een vettigheid by zich, en belet 't water ook te zinken. Wil men een andere overeenkoming van de stoffe of vastigheid en aan malkanderen kleving hebben, bezie maar de pottebakkers aarde, waar van potten, schotels, kruiken en ander aardwerk gemaakt word; daarbenevens dient men te weten, dat het regenwater een groot deel van deze aarde, van die met klei-aarde overtrokke bergen losmaakt, en met zich in de gemelde zout-pannen voert, gelyk men zulks zeer duidelyk aan de kouleur van dit regenwater zien kan, als 't welk 'er onklaar, en zwart, ook graauwachtig uitziet, en wanneer het stil staat, van tyd tot tyd deze zware aard-delen laat vallen, en zoo klaar als kristal word.

De kouleur van deze grond-aarde der zout-pannen is licht-graauw of liever aschgraauw, en komt zeer wel overeen met de aarde, die op zommige plaatzen in Duitschland gevonden, en wegens hare salpeterachtige vettigheid of vochtigheid in hopen gezet word, ten einde de kracht van de zon den salpeter uittrekke en ryp make. Zoo graauw nu als deze salpeter-aarde is, als de salpeter daar buiten aanhangt, zoo graauw is ook de bodem of grond van de zout-pannen. Edog alzoo ik niet alleen zelf by de zout-pannen geweest, maar tot meerder bewys zodanige aarde na de Kaap heb laten brengen, ten einde ook andere Liefhebbers dezelve nevens my zien mogten, zoo is dezelve met vele tedere vezeltjes, als met lange mensch-hairen doorwrocht en doorkneed.

Aldus zyn dit de waterplassen of zout-pannen, waar in 't zoete water t'zamen loopt, en den heelen voortyd door stilstaat. Nu zal ik verder aantonen, de veranderingen die dit water onderhevig is, eer en alvorens het zout word, of zoo zeer uittrekt, tot dat het zuivere, klare, witte en fynste zout op den grond leggen blyft, zonder dat iemand eenige moeite gehad, of een hand daarom uitgestoken heeft.

Hoe 't regenwater van tyd tot tyd verandert.

Naar dat het nu een tyd lang, en tot dat het ophoud met regenen, 't welk in de maand van September geschied, in deze zout-pannen gestaan heeft, en midlerwyl de aardachtige delen op den grond heeft laten vallen, zoo dat het als nu helder en klaar is, en daarbenevens van zyne eerste smaak de zoetigheid niets verloren heeft, gelyk blykt, om dat 't vee overvloedig daar van drinkt; zoo begint het eindelyk in de maand van October een brakke smaak te krygen; welke zouter word, hoe hoger de zon komt, en daar door een meerder kracht en hitte bekomt.

Deze

Deze brakke ſmaak groeit eindelyk zoo ſterk aan, dat het voor zuiver regenwater niet meer doorgaan kan, en men 't eerder zou voor pekel of water aanzien, dat uit een zoutbron geſchept was. Edog deze ſmaak verandert niet alleen, maar ook de kouleur, en 't water word van wit roodachtig, welke te gelyk met den zouten ſmaak zodanig toeneemt, dat dit nat, de hoogſte graad van zoutachtigheid bereikt hebbende, hoog rood is.

Waarlyk dit komt my als een wonder zeldzame zaak voor, door dien de ſtilſtaande waters als zy zonder beweging zyn, zeer ras vuil en ſtinkent worden, en geenzins een brakken ſmaak krygen, zoo als ons regenwater jaarlyks doet. Ondertuſſchen komt my verwonderenswaardiger voor, dat dit regenwater, de brakke ſmaak aangenomen, door hulp van de zeer doordringende en hete ſtralen der zonne, en door bykoming van den heftigen onſtuimigen en vervaarlyken Zuid-ooſte wind alle vloeibare, en zonder twyffel zoete water-delen uitwazemt, en zoo ver verlieſt, dat men de witte zoutdelen in 't rode water kan zien dryven, en zich van dag tot dag meer tot korlen zetten.

't Verwonderenswaardigſte echter acht ik, is, dat zoo dra de zomer voor de deur ſtaat, te weten, tegen 't laatſt van December, als 't water opgedroogt is, en men in deszelfs plaats 't zuiverſte, fynſte en witſte zout vind, 't welk of dik of dun op malkander legt, na dat 'er gedurende den regentyd veel of weinig water gevallen, en veel of weinig water in de zout-pannen gelopen is, en naar mate 't vee daar uit gedronken of niet gedronken heeft; door dien men door de jaarlykſche ondervinding weet, dat hoe meer water van den hemel valt, hoe meer zout men den volgenden zomer te verwachten heeft; 't welk dikwyls in 't midden een halve voet en hoger legt. Waarentegen het, als 'er niet veel water is gevallen, zoo dun is gezaait, dat men 't naauwlyks de moeite waardig acht, om het op te rapen, ſchoon te maken, en naar huis te brengen.

Hier uit blykt dan genoegzaam, dat in deze zoutpannen geen eige wellen worden aangetroffen; want als dezelven in de herfſt of winter water opgaven, als om welken tyd zy zulks doen moeten, om dat de ondervinding leert, dat 't water in de lente afneemt, en 's zomers gantſch geen water in die pannen voorhanden is; zoo zoude moeten volgen, dat 't zelve of in den beginne zoet was, en zich met 't regenwater vermengde; derhalven de pannen dede overlopen, of ten minſte heel vol maakte, als 't zelfs maar een weinig regende; of 't zoude brak zyn, 't welk tegen de ondervinding ſtryd, om dat het zoet bevonden word; en of ſchoon 't door 't regenwater verlengt wierd, zoo zoude men echter eenige zoutachtigheid daar aan proeven of beſpeuren konnen. Eindelyk zouden deze aders, zoet of brak, zoo veel water opgeven, dat men jaarlyks doorgaans een gelyke quantiteit zout in de pannen zoude vinden, 't zy dat het veel of weinig regende, 't welk andermaal tegen de waarheid en de jaarlykſche ondervinding aanloopt; en heeft men aldus geen rede ter waereld, om te geloven, dat 'er bronaders in deze waterpoelen zyn zouden; te meer om dat men uit de ondervinding weet, dat men in 't land alhier geen Welle, hoe diep ook dat men graaft, zoude konnen vinden, ten ware dezelve zich van zelfs geopenbaart had.

Deze zoutpannen hebben geen eige bronaders.

Na dat in de maand van December dit uit of door 't regenwater gekorrelt en geteelt zout, naar volle verdwyning, uitwazeming en opdroging van 't water, gantſchelyk

schelyk door de zon droog gemaakt is, komende de boeren en andere inwoners ieder met een, twee, of drie wagens, en laden op ieder wagen zoo veel zout, als 8 ossen trekken konnen; en verzien zich daar mede voor een gantsch jaar, om dat zy ten naasten by weten, hoe veel zy tot het inzouten van vleesch en visch, zoo als ook tot boter, koken en andere noodwendigheden van noden hebben; waar voor zy zoo veel aan belasting betalen, als zy moeite daar mede gehad en daar aan te kosten gelegt hebben. Met een woord, zy halen zoo veel zout, als zy van noden hebben, zonder dat 't hen een penning kost, of dat zy 'er eens kennis van geven. Zynde zy alleenlyk gehouden, om de twee naaste pannen in de Tygerbergs-valei voor de Illustre Compagnie te laten, ten einde dezelve zich daar van zoude konnen bezorgen; ondertusschen gaat 't nooit zoo oprecht of effen in zyn werk, dat niet de een of de andere een wagen-vol van de daarbystaande en opzicht hebbende wacht zoude bekomen. Zommigen worden ook verzocht, om een voer van dit zout na 't Zout-Magazyn van de Compagnie te brengen, 't welk al 't voordeel is, dat de Illustre Compagnie van de zout-pannen heeft of rekenen kan.

Wat aanbelangt het zout, 't zelve bestaat in ongemeene schone witte kleine zes en meerhoekige korrels, die doorschynende zyn, byna als de ryp, die 's winters in Duitschland aan de bomen hangt, en komt derhalven zeer wel overeen met het fyn of tafelzout van Hall in Saxen, en met dat van Regensburg, en word overal toe gebruikt, zoo als reeds gemelt is. Edog dit fyn Tafel en Boter-zout vind men in 't midden der pannen, alwaar het dik op malkander legt. Aan de kant, daar het niet zoo menigvuldig is, maar zoo voort opdroogt, en over de gantsche pan, door dien 't water als met een dikke huid bedekt word, en by gevolg by malkanderen loopt, zoo lang als 'er eenige vettigheid in is, vind men grof, bruin en veel zwarter zout als in 't midden; ondertusschen is 't zelve tot 't zouten van vleesch en visch veel beter als het Tafelzout, alzoo het niet zoo licht smelt, maar blyven legt, zoo als men in de gepakte haring-tonnen ziet.

Ondertusschen mag dit ons zout zoo zuiver en wit zyn als 't wil, en 't grosse zoo weinig smelten, als het Hollandsche, Portugeesche, Fransche of eenig ander zout, 't zelve is echter tot het zouten van zodanige waren, die lang moeten worden bewaart, zoo goed niet, en heeft de veelvoudige ondervinding reeds geleert, dat dit zout met 't Europeaansche hier in niet te vergelyken is, ten ware men wilde zeggen, dat de inwoners alhier nog geen rechte kennis van vleesch of visch zouten hebben, of dat dit zout onder andere luchtstreken zyne kracht en werking verliest. Wat hier van zy, 't is verwonderenswaardig, dat behalven de boter, alle andere gezoute eetwaren, die over zee worden gevoert, en zoo lang zullen duren, tot dat de schepen of in Holland of in Oost-Indie komen, in zich zelven verteren, of stinkent worden; waar en tegen als men van de gezoute visschen, welke de schepen weinig met zich voeren, de haringen uitzondert, die tog ook zeer dikwyls onder wege bederven, het vleesch en spek uit Holland zoo goed hier komt, als het in Holland zyn kan, dat op een en dezelve tyd gezouten is.

Het Kaapsche zout is niet goed tot inzouten.

Hier uit echter acht ik, blykt klaar, dat by aldien den inwoners alhier gene onkundigheid in 't zouten is toe te schryven, 't welk zy ook niet gaarn zouden willen weten; en van 't zout mede niet mag worden gezegt, dat het in andere Waereld-gewesten zonder kracht

is,

De Schryver is van gevoelen dat 't Kaapsche zout salpeter by zich heeft.

is, dat zeg ik, dit zout veel Salpeter by zich moet hebben, niet alleen wyl het byna op dezelve wys te voorschyn komt, maar ook wegens andere oorzaken, die ik liever ditmaal met de woorden van een goed vriend, als met myne eige uitdrukken wil, aan wien ik eertyds deze waarneming mede gedeelt, en die my eene andere daartegen gezonden heeft, welke ik insgelyks hier inlassen en voor oogen stellen zal. Ondertusschen is zeker, dat de grond alhier tamelyk brak moet zyn, zoo als uit de volgende bewyzen genoegzaam blyken zal.

En wel voor eerst vind men alomme, dat daar maar ergens in een poel of in een diepe slink van een maar des winters dog niet des zomers vlietende beek, een weinig water staan blyft, 't stil staande water in den daar aan volgenden zomer zodanig verandert, dat het niet stinkent, maar brak word. Dat echter, om van de zoutpannen niet meer te spreken, om dat reeds tot genoegen daar van heb gemeld, diergelyke beeken worden aangetroffen, die 's winters lopen en zoet water hebben, en 's zomers brak worden, zulks zyn niet alleen de eertyds gemelde Mosselbank, de rivier in de Tyger-vallei, 't water by de Boontjeskraal en andere meer, maar zulks getuigt ook met byzonder nadruk de meergemelde grondgeleerde Heer *Ludolf in Com. ad. Histor. Æthiopic. pag.* 132. *n.* 67. §. 1. & 2. alwaar hy op de volgende wys schryft: *Frequentissimum hoc est in Africâ, ut merito scribit Vossius cap.* 7. *è centum istis fluminibus vix unus reperitur, qui non aliquando exarescat. Si qui vero sint, qui perpetuo fluant, illi è longinquo adveniunt. Nisi enim è multis magnisque montibus magna fiat aquarum collectio, haud longe progrediuntur, cum tanta sit ferventium arenarum sitis, ut etiam complures amnes, post centum & plurium Leucarum cursum, penitus imbibantur & deficiant, priusquam exeant in mare. Complures tales sunt in Regionibus, quæ Soli subjacent & præcipuè in Lybia atque Æthiopia, quæ à Leone Africano & aliis recensentur. In iis terris quæ vulgo temperatæ vocantur, pauci admodum occurrunt, & præter Chrysorrhoam vix est alius, qui dignus sit memorari.* dat is: „Het „is in Afrika zeer gemeen, zoo „als *Vossius* Kap. 7. wel zegt, dat „namelyk van hondert riviertjes „naauwlyks eene word gevon„den, die niet zomwylen uit„droogt. Indien zommige altyd „lopen, komen zy van verre. „Want indien 'er van de vele ho„ge bergen niet een grote verza„meling van water komt, lopen „zy niet ver, door dien de dorst „en droogte van dit brandende „zandt zoo groot is, dat het zelfs „verscheide beken of rivieren, „naar een loop van hondert en „meer mylen t'eenemaal insuigt „en vernietigt, eer en alvorens „zy zich in zee ontlasten. Zoda„nig zyn de meeste in de landen, „onder de zon gelegen, en voor„namelyk *Lybia* en *Ethiopie*, die „insgelyks van *Leone Africa„nus* en anderen genoemt wor„den. In de zoo genaamde ge„matigde landen, vind men „'er zeer weinigen, en behal„ven de *Chrysorrhoa*, naauw„lyks eenen, die noemens waar„dig is.

Haalt een passagie uit Ludolfs Historia Æthiopica aan.

'tWater dat zomers stil staat word brak.

In deze 's zomers stilstaande beken, zeg ik, word het water brak, zodanig dat 't van menschen bezwaarlyk kan worden gedronken, ten ware zy geen beter konnen bekomen, terwyl het vee in de weide, het zelve voor lief moet nemen, om dat 't voor 's avonds, wanneer het naar huis word gedreven, geen beter krygen kan, hoewel 't water, dat de menschen t' huis genuttigen, ook niet veel beter is; edog 't beste van de zaak is, dat men 't zelve al zeer ras gewoon

woon word, zoo als de ondervinding leert.

Wyders vind men ook vele putten, welker water in den winter maar een kleine brakke smaak heeft. Deze smaak neemt zeer veel af, zoo dra 't regenwater, 't welk menigvuldig van de bergen stroomt, daar by komt, en zich met 't zelve vermengt. Zoo dra echter de zomer nadert; en de regen ophoud, is dit water weder brakker, alzoo dat het door langheid van tyd, en wegblyving van 't regenwater t'eenemaal ziltig word. Ondertusschen moeten de menschen, als die geen beter konnen bekomen; zich daar mede genoegen, en 't zoo wel tot koken als tot drinken gebruiken, ten ware zy menigmaal een of twee mylen ver, water uit altyd lopende rivieren halen, en vaten daar mede vullen willen, zoo als doorgaans pleegt te geschieden.

Waar 't zoet water van daan komt.

't Is waar, men vind hier ook genoeg zoet water en zoete putten, die 't gantsche jaar door overvloedig goed, gezond, zoet, lieffelyk en aangenaam water geven, gelyk ik in myn vorig Hoofdstuk en elders reeds heb gemeld, edog als men deze wellen die de oorsprong en als de moeder der stromen zyn, in de valeien zoeken en vinden wilde, zoo zoude men ruim zoo veel moeite ontmoeten als of men de brakken in zoete waters wilde veranderen. Want die bronaders vind men in 't gantsche land zoo ver als nog de Europeanen geweest, of zich met ter woon nedergelaten hebben, nergens anders dan op de hoogste spitzen der bergen, die nogtans het gansche jaar door zeer rykelyk water geven.

Op deze wys heb ik reeds eertyds bericht, dat het water aan de Kaap, de Lysbeks of zout-rivier; het water van de Brouwery en dat van nog vele anderen van de hoogste spitzen des Tafelbergs komt, alwaar haar oorsprong te vinden is, en konde zeer licht 't Kaapsche water 3 of 4 molens omdryven, 't welk ook van de Lysbeks-rivier is te verstaan, als aan welke beide reeds een mole opgerecht is; 't zelve mag ook gevoeglyk en met recht van de Stellenbosche en Hottentots-Hollandsche rivieren, zoo als ook niet minder van de Berg-rivier; de rivier Zonder-end, de Bot-rivier en ontallig anderen gezegt worden, welke alle t'zamen hun begin in de hoogste bergen van dit land hebben, en 't schoonste, beste en gezondste water met zich voeren.

Door dien nu, zoo als uit het tot nu verhaalde genoegzaam blykt, de Bronaders der zoete waters op de hoogste bergen te vinden en aan te treffen zyn, welker water altyd zoet is en blyft, de putten of bronnen in de valeien en vlaktens daarentegen van den beginne af brak zyn, en 's zomers nog brakker worden, wie zoude dan niet zeggen, dat dit vlak land brak is; te meer om dat zelfs het gras, dat in de valeien groeit, brak of zuur is, welke grond de Hollanders om die zelve oorzaak ook met den byzonderen naam van *Brakke-grond* betekenen.

Aan de Kaap derft men de schapen geen zout te likken geven.

Om dies wille derft men ook de schapen, die hier nogtans in een grote menigte zyn, aangezien de Heer Gouverneur *Willem van der Stell* alleen 20 duizend schapen heeft gehad, zoo als omstandiger op zyne behoorlyke plaats zal worden aangetoont, het gantsche jaar door geen hand vol zout te likken geven, niet tegenstaande zulks in Europa voornamelyk in Duitschland des winters een noodzakelykheid is, en vermids deze niets bekomen, zoo kan men wel staat maken, dat het grote vee als ossen, koejen, ezels en paarden ook niets diergelyk krygt.

Voorts is merkwaardig, en verdient hier gemeld te worden, dat

dat het vee doorgaans in de winter de beste weide in de valeien, en 's zomers op de bergen vind. Zulks schynt wederom een bewys te zyn, dat de grond in de valeien veel brakker is, als die van 't hoge land, als waar uit naar alle waarschynlykheid de hete stralen der zonne de zoutachtige delen uittrekken, en 't overige zoo verdoven, dat het vee die zoutachtigheid niet wel proeven kan.

En dit zouden nu alle de omstandigheden zyn, welke ik nodig hebbe geoordeelt, om hier aan te halen; edog naar dien ik hier voren heb belooft, om de waarschynlyke oorzaken niet met myn eige woorden, maar met die van mynen waarden en geëerden vriend aan te tonen, zoo zal ik hier in ook myne belofte gestand doen, en nevens dezelve zyne Observatie, die hy my by wyze van raadzel of *Enigmaticè* voorgelegt heeft, hier by voegen, edog met dit voorbericht, dat vermids ik als nu zoo ver van hem afgescheiden ben, en de briefwisseling niet wel meer met hem kan plegen, ik deszels raadzel tot dezer uure niet hebbe oplossen of eigentlyk verstaan konnen hoe hy 't begrepen wil hebben.

Observatio de Sale ejusque indole.

De *Observatio de sale ejusque in dole*, schryft hy, is fraai, en schynt wel uit eenige omstandigheden, als of de grond in de valeien en vlaktens aldaar, van een zodanige natuur zy, welke aan het nitreuse of salpeterachtige zout tot moeder verstrekt, welkers *Elementa* van tyd tot tyd uit de lucht daar in verzamelen; door de hitte der zonne daar in gekookt of gedigereert, en eindelyk door 't regenwater, met hulp van de gemelde hitte uitgewazemt of uitgedroogt, en daarenboven tot de behoorlyke vorm van 't zout gebragt worden. Naardien ik echter, schryft hy verder, niet van voornemen ben om myne gissingen voor waarheid te verkopen, maar gewoon ben, om dezelve doorgaans problematisch of by wyze van duistere vragen te uiten, zoo zal ik hier een experiment aan de hand geven, 't welk de gemelde generatie van 't zout aan de Kaap de Goede Hoop, tamelyk gelyk komt.

My is, schryft hy verder, en stelt dit zyn experiment voor, ook een zeker *Caput* of Hoofd, en 't zelve op een zekere wys van de Goede Hoop bekent, alwaar op zekere tyden rechte winden waajen. Wanneer deze winden in een behoorlyk vat worden opgevangen, zoo bezwalken zy 't zelve als een damp, die eindelyk by malkanderen loopt, en het vat vol klaar, louter, helder, kristallig, hemelsch en luchtig water vult, 't welk met zoet springwater in alle delen overeen komt, behalven dat het zuiverder is; door dien ik daar van ontrent 8 lood, als nu ruim 12 jaar in een wel gestopt glas heb bewaart, 't welk nog een quaden reuk nog smaak aan zich heeft genomen, behalven dat het eenige weinige *fæces* op den bodem heeft gezet, die echter t'zamen geen halve grein zullen opwegen. Wanneer echter, zegt hy wyders, met dit water een geproportioneert vat, gevult, en op een plaats gelegt wierd, daar zoo wel een bestendige warme lucht onmiddelbaar in het vat op de materie zelf werken, als ook het vat van buiten omgeven kan, zoo word naar verloop van drie of vier uuren 't klare water verandert, gealtereert, dik, salsugineus, witachtig, en met een zee-groene en hemels-blaauwe kouleur vermengt, op welkers grond een trillende galachtige materie gaat zitten. Als men vervolgens dit vat *leviter* of heel zachtjes toedekt, en op een oven om uit te dampen of uit te wazemen zet, zoo begint het water geelachtig, roodachtig, en eindelyk, voornamelyk na dikmalige herhaling

van den gantſchen arbeid, bloedrood te worden, tot dat eindelyk allerhande namelyk nitreuſe, *in figura ſtriata oblongo Sexangulari*, Vitrioolſche, *in figura cubica*, urinſche, *in figura ſtellata Sexangulari rotunda* zout-delen, zoo gele als witte en blinkende overblyven.

Gelyk nu, ſchryft hy eindelyk, by dit experiment, in den beginne niets dan water, of wel iets aërisch of luchtachtig is gekomen, dat van tyd tot tyd door eene actie en reactie der blote daar in komende en ook van buiten omvattende warmte, gealtereert, gedigereert; *in ſalſuginem* geredigeert, en eindelyk tot zout geëxſiceert word, aldus dient ook te worden onderzocht, of 't regenwater insgelyks niet op deze wys het waarachtig *principium materiale* van den zouten en brakken grond aan de Kaap de Goede Hoop zy, waar over ik de gedachten van de geleerden te gemoed zie.

Dit heeft nu deze hooggeleerde en hooggewaardeerde Begunſtiger aan my tot antwoord op de communicatie van de tegenwoordige obſervatie gezonden, 't welk hem, hope ik, niet verdrieten zal, dat ik ze verder aan hem te gelyk mede laat toekomen, vermids ik even deze obſervatie als nu ook aan hem zend, en hy zelf de gedachten der geleerden afwacht. In 't einde van zyn brief ſchryft hy, dat hy dit zyn Experiment reeds 72 malen herhaalt, en altyd goed bevonden heeft, en eindelyk, dat hy tegen vermoeden alle drie Ryken daar uit heeft gebragt. Edog myn verſtand ſtaat by dit duiſter raadzel ſtil, en weet niet, wat hy daar op zeggen zal, te meer naar dien hy ten laatſten nog daar byvoegt, dat hy'er nog zeer veel in *Receſſu* heeft. Kan de Lezer nu een *Oedipus* of Oploſſer van raadzels verſtrekken, zoo zal ik gaern als een gehoorzame *Davus* acht daar op ſlaan, en verder bericht deswegen aan den gemelden Begunſtiger en Vriend laten toekomen. Midlerwyl eindige ik hier mede, en beware de nog overige Obſervatie wegens de Ebbe en Vloed voor het volgende Hoofdſtuk. Beſluit van dit Hoofdſtuk.

XX. HOOFT-

XX. HOOFTSTUK.

Van 't Zeewater by de Kaap de Goede Hoop, zoo als mede van de zonderlinge, en in twee uuren zeven maal herhaalde Ebbe en Vloed, in den Haven van de Tafel-baay aldaar, met alle daar toe horende merkwaardige omstandigheden.

De Schryver wil bericht van 't Zeewater geven. 't Zeewater is op de eene plaats brakker als op de andere. De regen is op zee niet brak. Waar van 't Kaapsche zeewater groen uitziet. Byzondere zoort van Trompetten. Hoe deze rieten heeten. Een Slaaf kan op zulk riet zeer goed blazen. Trompas of Zee-trompetten. Worden ver in zee gezien. Een hoop van deze Rieten word voor een schip aangezien. Wat verder aan de Kaap de zee groen maakt. Bericht von het Koraal-kruid. Worden uit het water hard. Hoe hare rode kouleur toevalliger wys verbleekt. Witte Koraal-klippen. Rode Koralen in de Rode Zee. Groene Zee-venkel maakt de zee groen. Verdere eigenschappen van de zee. De Auteur wil de Observatie van de Eb en Vloed beschryven. Wanneer dit geval voorviel. Wie dezelve eerst heeft waargenomen. De Schryver heeft kort te voren de Eb gezien. Heeft in twee uuren zeven maal verwisselt. De oorzaken van Eb en Vloed vinden in dit geval geen plaats. Welke omstandigheden wyders daar by zyn geweest. Kort voor heen is het Æquinoctium *en kort daar op een* Novilunium Eclipticum *geweest. Wanneer 't* Æquinoctium *gekomen is. De Schryver heeft het niet konnen observeren. Daags te voren was het ongemeen heet. Daarenboven was het dood stil. Den volgenden morgen heel vroeg had men donder en blixem. Wanneer het Nieuwe Maan was. Zonne-taning buiten ons gezicht. Wanneer de Eb en Vloed anders het sterkst pleegt te zyn. Insgelyks ten tyde van 't* Æquinoctium. *Nog de Nieuwe Maan nog 't* Æquinoctium *verklaren dit geval. Of de winden onder 't water iets daar toe veroorzaken. Waarom de Schryver niet meer zeldzame Zee-gevallen verhaalt.*

VAn de merkwaardige zaken, die ontrent de Kaapsche of Afrikaansche zoete waters voorvallen, is my geene meer bekent, waar van ik u niet geloofwaardig bericht gegeven en medegedeelt heb, aangezien ik zoo wel 't geen de algemene eigenschappen, als ook 't geen de Afrikaansche warme baden, en de ware gesteltheid van 't Afrikaansch, uit 't regenwater voortkomende zout, betreft, waereldkundig gemaakt heb. Wat echter 't zeewater aanbelangt, daar van is tot nu niets gemeld, of uitvoerlyk gewag gemaakt, behalven 't geen ik slechts boven heen mogt hebben gezegt.

De Schryver wil bericht van 't zee-water geven.

Vermids dienvolgens nu de tyd daar is, dat ik myne belofte wegens de byzondere waarneming, die zich by de ongewoonlyke en gantsch zeldzame eb en vloed heeft toe gedragen, gestand doen moet, zoo zult gy, hoop ik, niet qualyk duiden, by aldien ik vooraf met korte woorden van 't zeewater om en by deze Kaap de Goede Hoop melding doe.

't Is buiten dat reeds bekent, dat 't zeewater doorgaans op de eene plaats brakker als op de andere is. Daar van geeft *Varenius* in zyne *Geograph. Lib. I. cap.* 13. *prop.* 10. *pag.* 186. *seq.* zesderhande oorzaken, die alle tamelyk waar-

Zee-water is op d'ene plaats brakker als op de andere.

waarschynlyk zyn. Aldus geeft hy ook in de volgende elfde Propositie vier oorzaken, om aan te tonen, dat de regen, die midden in zee valt, uit geen brak maar zoet water bestaat; 't welk ik hier enkelyk aanhaal, om u te eerder te doen geloven, dat 't Kaapsche Regenwater insgelyks zoet is, waar van ik in myn vorig Hoofdstuk geschreven en aangetoont heb, op wat wys 't zout daar uit voortgebragt word.

Voorheen en wel in zommigen van myne eerste Hoofdstukken is reeds gezegt, dat 'er 't zeewater aan Kaap *Verde* in Afrika groen uitziet, terwyl het tog op andere plaatzen een heel andere kouleur heeft, 't welk echter niet anders word veroorzrakt, dan door 't groene gras, dat in zee groeit.

Waar van 't Kaapsche zeewater groen lykt.

Aan deze Kaap vind men ook groen riet, 't welk in de klippen wast, en zeer lang, dik en wyd word, zoo dat 't dikwyls 4 of 5 ellen lang is. Dit riet en eenig ander klein gras is myns bedunkens oorzaak, dat 'er het water hier groen uitziet, of schoon 't op verre na zoo helder groen niet is, als by gemelde Kaap *Verde*.

Byzondere zoort van trompetten

Dit riet ziet men zeer veel op strand leggen, 't welk door de onstuime zee van de wortels gerukt en uitgeworpen is. Zommige Liefhebbers van trompet-blazen weten zich zeer aardig daar van te bedienen, aangezien zy dezelve van onderen, daar zy zoo wyd zyn als een trompet, en van boven heel smal toelopen, gelyk snyden, en daar na buigen en fatsoeneren als een trompet, en in de zon laten leggen, tot dat zy droog en licht zyn.

Hoe deze rieten genaamt worden.

Deze droge rieten, welke de Portugeezen *Sargasso*, de zeevaarders *Trompas*, en de inwoners alhier *Zee-Trompetten* noemen, binden zy vervolgens met biezen als een trompet t'zamen; en als zy een mondstuk van een rechte trompet daar op hebben gestoken, blazen zy zoo goed, lieffelyk en aangenaam daar op, als op een kopere of zilvere trompet.

Een Slaaf kan daar op zeer goed blazen.

Ik heb een zwarte slaaf gekent, genaamt *Jan van Madagascar*, die een zulke trompet gebruikte, en daar op menige fraaje muziek zoo wel voor den Heer Gouverneur als voor andere Liefhebbers maakte. Deze zat eens in den tuin van de Illustre Compagnie, en luisterde na de vreemde Trompetters, die met de schepen gekomen waren, en wanneer hy hoorde, hoe hoog zy op hare trompetten konden komen, haalde hy zyne zeetrompet, waar over hem den anderen uitjouwden. Wanneer hy echter begon te blazen, en veel beter konde uithalen, waren zy niet weinig beschaamt, en zouden hem zekerlyk met een dragt slagen hebben bedankt, ten ware de Heer Gouverneur tegenwoordig geweest was.

Vermids nu deze *Trompas* grasgroen zyn, eer zy droog worden, en onder aan de wortel groene bladeren hebben, zoo is licht te bezeffen, dat de groene verf van 't zeewater van dezelven van daan komt. Ondertusschen strekken zy zich zeer diep in zee, zoo dat men ze reeds by 't eiland *Tristanda Cunha* ziet zwemmen, zoo als ik zelf in den jare 1705 gezien heb. Zy zyn ook als men ze in zee ziet dryven, een onfeilbaar kenteken, dat men niet ver meer van de Kaap de Goede Hoop is, of dat men dezelve, als men na Oost-Indie stevent, reeds verby gezeilt is. In 't jaar 1706 waren 'er een hele party van dezelve by malkandere gekruit; die boven op 't water zworven, en door den Schildwacht op 't Leeuwenhoofd van verre voor een schip wierden aangezien, zoo dat hy volgens gebruik een schoot deed. Wanneer deze hoop zee-Trompetten echter niet nader quam, wist men niet voor welk schip men het zoude houden, of het misschien een Fransch was,

dat

dat op de Hollandſchen loerde, dan of het een Hollandſch was, 't welk gebrek aan gezond volk had; Ondertuſſchen klauterden veel menſchen op den berg, daar onder ik ook, wanneer men ten laatſte door een Verrekyker van 6 voet gewaar wierd, dat 't geen ſchip maar een vergadering van los geſtote en in elkander verwarde Trompetten was, welke een plaats van vier of vyf morgen lands beſloeg, die ruim 8 mylen ver gezien wierd.

Wat wyders de zee aan de Kaap groen maakt.

Ondertuſſchen veroorzaken deze groene *Trompas* niet alleen, dat 't zee-water groen lykt, maar in den haven alhier en elders in zee groeit ook 't gras-groene koraal-kruid, 't welk uit zee geworpen en van de grond-wortels afgerukt word, welke wortels doorgaans op grote Parel-moſſelen of Swammen geveſtigt zyn, in den beginne grasgroen'er uitzien, en daarenboven gantſch week zyn, byna als zee-venkel of ander zee-gras. Zoo dra 't zelve echter maar een halve dag op ſtrand heeft gelegen, verandert de groene kouleur, en word zwart of witachtig, of ook hoog-rood. Deze drie zoorten vind men hier in grote menigte, en heb ik zelfs vele nog gantſch week, opgeraapt, en met my naar huis genomen. Wanneer ik zag, welke kouleur zy zouden hebben, bewaarde ik dezelve, als ze hoog-rood en daarenboven onbeſchadigt, en met vele tedere takken verzien waren, tot cieraad in myn verſtrek, in plaats van konſtige Schilderyen, of wierp dezelven weg, als zy zwart of witachtig wierden, om dat deze niet fraai zyn, en weinig geacht worden.

Bericht van 't Koraal-kruid.

Koraal-kruid word buiten 't water hard.

Wanneer dit Koraal-kruid verder de kouleur verandert, en uit 't water is, zoo word het met eenen zoo hard als een ſteen, en men moet wel op zyn hoede zyn, dat men 't niet laat vallen, of ergens tegen aan ſtoot, ſpringende als dan 't geen rood is, aan ſtukken, en komende het inwendige zwarte, als nu ook verſteende hout, te voorſchyn, 't welk een hele oncieraad maakt. Of men breekt ook wel een tak af, 't welk insgelyks miſtaat. Daarenboven moet men het alle vrouwluiden zonder onderſcheid niet laten handelen, om dat de geene, die hare *Menſtrua* hebben, of anders niet al te pluis zyn, door haar aanraken en beazemen veroorzaken, dat de rode kouleur verbleekt, en niet meer zoo rood word, als zy in den beginne geweeſt is. Zulks is my zelf aan eenige diergelyke kruiden wedervaren, zonder dat ik de oorzaak daar van wiſt, die ik echter kort daar na wel haaſt gewaar wierd.

Witte koraal-klippen.

Op de Molukſche eilanden vind men gantſch witte Koraal-klippen, welke de Hollanders gebruiken, om kalk van te branden, en veſtingen nevens andere nodige gebouwen zoo wel met dezen uitgebranden kalk, als met de levendige ſtenen te bouwen. In de rode zee vind men ook rode, welke 't zand zoo rood verwen, dat 't water daar van gantſch rood uit ziet, en derhalven de rode zee genaamt word. Edog dat zyn andere Koraal-ſtruiken, als de onzen, waar van ik jegenswoordig zeg, dat zy 't water helpen groen maken. Eindelyk ziet men hier ook de groene zee-venkel, in zodanige menigte, dat daar van dagelyks ruim een wagevracht uitgeworpen word, die my voorkomt, als de zoogenaamde zee-Linzen, die in Duitſchland in de beeken groejen, behalven dat dezelve grover en groter van bladeren enz., is.

Rode Koralen in de rode zee.

Groene zee-venkel maakt 't water groen.

Verdere eigenſchappen van 't zeewater.

Andere eigenſchappen van 't zeewater, te weten, dat het by nacht gantſch vurig ſchynt, voornamelyk als 't onſtuimig is; als mede dat het geene lyken boven drie dagen kan dulden, maar dezelven aan den naaſten oever uitwerpt,

werpt, ten ware dezelven van visschen verslonden zyn, ga ik met stilzwygen voor by; ten dele wyl 't eigenschappen zyn, die de gantsche zee betreffen, en ook wyl 't hier myn werk niet is, om de natuur en gesteltheid, nevens alle andere eigenschappen der zee te beschryven en voor oogen te stellen. 't Voorgaande heb ik verhaalt, wyl 't de Kaap of alleen toe komt, of met weinig andere zeehavens gemeen heeft.

De Schryver wil de observatie van de eb en vloed beschryven.

Nu keer ik my tot de beloofde observatie, om u dezelve ook duidelyk voor oogen te stellen, ten einde gy daar uit moogt afnemen, hoe zeer ik my laat gelegen zyn, om myn woord in alles gestand te doen, en voor u niets te verzwygen, van 't geen zich eenigzins fraai en merkwaardig heeft toegedragen. Midlerwyl zal ik deze historie zoo beknopt afhandelen als mogelyk is, ten einde ik de nodige omstandigheden, welke de zaak tamelyk op helderen, en t'aangenamer maken, daar op zoude konnen laten volgen.

Wanneer dit is voorgevallen.

Dien volgens gebeurde het in den jare 1707 den 24 September, ontrent 7 uuren 's morgens, wanneer ik na verrichte huis bezigheden, naar myn toenmaligen Hospes, Mr. *Nicolaas Oortman* ging, om met den zelven te spreken, en met eenen te zien, hoe zekere *Jan Rotterdam*, die by hem woonde, en eerst van Batavia te rug gekomen was, al voer; vermids echtermidler wyl het theewater gebragt wierd, en ik een kopje thee met deszelfs stiefzoon *Frederik Roussauw* dronk, vertoefde ik langer, als myn voornemen was.

Ondertusschen staat de gemelde *Roussauw* onder het drinken en roken van tabak, eens op, en gaat voor de deur, om zich zoo wat te vertreden, dog quam ten eersten weerom, en zeide, wat mag dit wezen, ontrent een quartier uurs is 't eb geweest, en nu loopt 't water reeds weder op, dat heb ik nooit meer gezien? waar op ik met den Heer *Rotterdam*, die 70 jaren oud was, ook naar strand ging, om te zien of 't waar was, 't geen de gemelde Roussauw zeide, wyl my dat zelf ongelooflyk voorquam.

De Schryver heeft kort te voren 't water zien vallen.

Want wanneer ik uit myne tuinwoning na zyn huis ging, had ik zeer wel gezien, dat de haven alhier, van den beroemden Tafelberg, de Tafelbaay genaamt, ledig van water was; dat is: de vyf of zes voet hoge stene bank, die dwars door den haven van den eenen oever tot den anderen staat, toonde nevens de op 't zandt leggende kleine vaartuigen of sloepen genoegzaam, dat 't eb was, gelyk het toen achtervolgens de algemene ondervinding en de bekende regelen, waar uit een Schipper, Stuurman of ander Scheeps-Officier altyd kan en moet weten, wanneer het in dees of geene haven hoog of laag water is, ook zoo moest zyn, om dat het 8 uuren was.

Bevind na bekomen bericht, dat 't water oploopt.

Wanneer nu de Heer *Rotterdam* en ik, ieder met een pyp tabak, 't welk hier de gewoonte is, en van niemand qualyk word genomen, om dat het zoo wel ryken als armen doen, aan den oever quamen, en zoo bevonden, als de gemelde *Roussauw* gezegt had, quam 't ons beide heel vreemd voor, zoo dat wy die wonderbare verwisseling met grote aandacht en uit zonderlinge weetgierigheid zeer lang aanschouwden, terwyl wy over de oorzaak redeneerden, zonder echter dat iemand van ons beide in staat was, om eenige waarschynlyke rede daar van te geven.

Na verloop van een quartier uurs valt het water weder.

Terwyl wy nu aldus met elkander spraken, en na de oorzaak vorschten, viel het water wederom zoo schielyk, dat wy andermaal, eer en alvorens onze pyp nog uit was, de blote stenen zeer ver-

ver boven 't water zagen uitsteken, en de bovengemelde sloepen wederom op 't zand zitten zag; dat is: wy hadden na verloop van een quartier uurs wederom eb. Wy waren hier over nog vry meer verwondert, en wisten nu nog veel minder de rede van deze zoo schielyk op elkander volgende verandering van eb en vloed aan te tonen of na te vorschen.

Midlerwyl begaven wy ons na ons logement, en gingen naar 's landswyze voor de deur zitten, van waar wy zeer duidelyk in zee konden zien, om dat 't huis geen hondert schreden daar van af stond, en een heel vry gezicht had. Naauwlyks hadden wy echter plaats genomen, of de vloed was wederom voorhanden, en een klein quartier uurs daar na wederom de ebbe, welke verwisseling duurde tot 10 uure, gedurende welken tyd, namelyk van 8 tot 10 uure het 7 maal eb en vloed geweest was.

Heeft in 2 uuren tyds 7 maal verwisselt.

De Lezer kan licht bezeffen, dat wy daar over elkander zeer verwondert aankeken, en na de oorzaak vorschten; maar te vergeefs, om dat niemand iets met schyn van waarheid konde te berde brengen, hoe zeer wy ons hoofd daar mede braken, en wyl 'er na dien tyd niet meer te zien was, lieten wy ons daar mede genoegen, en waren blyde, dat wy het geluk gehad hadden deze zeldzame verandering aan te schouwen, terwyl 't water ten 12 uure weder begon te wassen, en onzen haven met water aan te vullen, als naar gewoonte.

En dit is alzoo gantsch kort de historie der zoo wonderbare en zeldzame verandering van eb en vloed, welke of ze ook elders te zien zy geweest, en of diergelyke verwisseling meermalen is gebeurt? Kan ik niet zeggen, weet ook niet, ooit daar van gelezen of gehoort te hebben. Daarenboven scheelt het hier ook aan goede boeken, welke als men ze niet zelf uit Europa met zich brengt, een zeer raar wildbraad en even zoo dun gezaait zyn, als de Geleerden zelf, die buiten de Heren Geestelyken een heel klein getal uitmaken.

Wat echter de oorzaken van deze zoo schielyke, onvermoede en ongewoonlyke verwisseling van eb en vloed aanbelangt, ik heb my zeer bemoeit, om die na te vorschen, zoo als reeds voor heen gemeld is; edog al myn doorsnuffelen was vergeefs, en wilde zelfs 't geen men anders de gemene oorzaak van eb en vloed meent te zyn, zich hier niet laten appliceren; en nog minder 't geen ontrent de byzondere bewegingen der zee gezegt en aangehaalt word. Derhalven zal ik u de zaak verder late overdenken, en midlerwyl my klaar maken, om de overige omstandigheden, welke de zaak een merkelyk licht byzetten, en uwe gedachten een groot geheimenis te raden, aanbieden konnen, daar by te voegen.

De oorzaken van Eb en Vloed vinden by dit geval geen plaats.

En hebben zich wel deze byzondere merkwaardige stukken ten tyde van deze Observatie of waarneming kort na elkander toegedragen; te weten, even te voren viel het *Equinoctium* of gelykheid van dag en nagt in, waar op kort daar na een zonne-taning volgde, en eindelyk de wind zich doorgaans wakker horen liet. Of schoon nu deze drie stukken elk afzonderlyk de zee onstuimig maken konnen, zoo twyffel ik echter, of zy wel alle drie te gelyk of met malkanderen zodanig eene onordentlyke beweging hebben konnen veroorzaken.

Edog ten einde de zaak een weinig duidelyker en verstaanbaarder werde, het is bekent, dat den 23 September van 't gemelde jaar 1707 's avonds ten 9 uuren 53 *minu.* 19. *sec.* 't *Æquinoctium* ingevallen, of de zon in de *Æquatorem* gekomen is, 't welk wy hier aan

aan de Kaap de Goede Hoop 't Lente *Æquinoctium* noemen; waartegens die van Europa, als Noordwaards van den dag en nacht gelyk makenden cirkel afgelegen, 't zelve het Herfst *Æquinoctium* heeten. Eer en alvorens ik nog een overslag maakte, om welke uur het eigentlyk in vallen mogt, maakte ik zekerlyk staat, dat ik 't zelve zoude konnen observeren; edog of schoon ik met myne treffelyke instrumenten, die op 't bolwerk *Buren*, tusschen de stukken Kanon opgerecht zyn, gereed en klaar, en niets te verzuimen voornemens was, in 't geen eenigzins myn plicht vereischte, of my anders tot nadeel strekken konde, zoo heeft nogtans de rekening naderhand getoont, dat dit *Æquinoctium* by avond zoude voorvallen; en ben ik daarenboven door 't quaad weer in myn verder voornemen en dagelyksche observatien zeer veel verhindert; vermids het tegen den avond vervaarlyk donderde en onophoudelyk blixemde, als mede tegen den tyd van 't *Æquinoctium* zeer sterk regende.

Dien dag was 't ongemeen heet.

Voorts was zeer merkwaardig, dat het den gantschen voordemiddag van den 23 September zoo heet was, dat men niet wist, waar te gaan, om maar eenigzins lucht te scheppen, en koelte te hebben. Daarenboven voelde men gantsch geen wind, ja zelfs niet 't minste luchtje; konde ook niet merken, dat de zware donkere wolken 't minste beweegt wierden, zoo dat men niet zag waar de wind van daan quam, als aan een vaantje van een schip.

Den volgendn morgen wederom donder en blixem.

Na dat nu aldus de dag, waar op dag en nacht gelyk wierd, en die daar op volgende nacht meest met sterke en zware regen verby was, begon het den 24 September ten 6 uuren 's morgens, wederom heftig te donderen en onophoudelyk te blikzemen. En achtervolgens myn Dagregister, waar in ik den wind alle dag driemaal heb getekent, quam dezelve uit 't Noordwesten, en wel zoo slap, dat men hem andermaal niet anders dan aan de winpels der schepen bekennen kon.

Derhalven konde ik wederom niet besluiten, dat dezelve oorzaak van deze veelvuldig achter malkander herhaalde eb en vloed zoude zyn, ten ware men wilde zeggen, dat hy diep in zee veel heftiger zy geweest, en dat hy op zodanige wys tot deze buiten ordentlyke en gantsch ongewone beweging van eb en vloed geholpen hebbe. Edog naar dien ik daar toe bezwaarlyk ben over te halen, en van myne kant gantsch niet van die gedachten ben, zoo acht ik, dat velen met my dat gevoelen ook niet hebben zullen; want indien de wind in de ope zee harder had gewaait, zoo moest 'er ook meer drift in de lucht zyn geweest, en de wind niet alleenlyk uit de wimpels der schepen te weten geweest zyn; behalven dat de zee ook onstuimiger zoude zyn geweest, terwyl men dien dag op de oppervlakte van 't water zoude hebben konnen schryven, om dat de zee zoo gelyk als een geschaafde tafel was, en 't minste heuveltje daar in niet gezien wierd.

Wanneer 't Nieuwe Maan was.

Eindelyk is ook bekent, dat 't den 25 September 1707 ten 12 *uuren* 45 *min.* 29 *sec.* 's nacht hier aan de Kaap de Goede Hoop nieuwe Maan was, waar op ten 12 uuren 52 *min.* 9. *sec.* eene zonne-taning volgde, die wy echter hier niet konden zien, om dat de Zon toenmaals diep onder onze kim of gezicht-einder stond. By de genen echter, die verder oostwaards wonen, is ze zekerlyk te zien geweest, ten ware de lucht betrokken geweest is; die insgelyks niet zullen hebben vergeten, den wind en deszelfs sterkte aan te tekenen.

Zonnetaning buiten ons gezicht.

Uit zodanige bygebragte omstandig-

ſtandigheden blykt alzoo, dat de tyd tuſſchen het *Æquinoctium* en de Nieuwe maan, die een verduiſtering der Zonne dulden moeſt, niet meer als 2 dagen, 2 uuren, 58 minuten en 50 ſecunden is geweeſt; de tyd tuſſchen 't *Æquinoctium* en de Obſervatie, waar van hier voornamelyk geſproken word, ontrent 10 uuren 6 minut. 41 ſecund., en de tyd tuſſchen de obſervatie en de verduiſtering, ontrent 1 dag 3 uuren 52 minut. en 9 ſecunden.

Wanneer anders de eb en vloed zich op 't ſterkſt laat zien.

Nu is uit de langdurige ondervinding bekent, dat de eb en vloed ten tyde van de Nieuwe en Volle maan in de meeſte havens veel ſterker is, als op eenige andere tyden, waarom dezelve ook door de Hollanders met den byzonderen naam van *Spring-tyd* gedoopt word; miſſchien om dat 't water als dan veel verder op 't land komt, als 't buiten de Nieuwe of Volle maan ten tyde van de vloed pleegt te doen. Daarenboven is ook niemand onbewuſt, dat de vloed ten tyde, wanneer dag en nacht gelyk is, veel ſterker en heftiger zy, dan op eenig ander tyd van 't gantſche jaar; en zoude men derhalven waarſchynlyk konnen vermoeden, dat de dag en nacht gelykheid iets tot deze buitengemene en zoo ſchielyk achter malkander herhaalde eb en vloed geholpen hebbe, vermids zy naauwlyks 10 uuren daar na zich openbaarde. Ja men zoude ook miſſchien de Nieuwe maan, die met zyne verduiſtering quam, niet t'eenemaal daar van uitſluiten konnen.

Nog de Nieuwe Maan nog 't *Æquinoctium* verklaren dit geval.

Edog alle deze omſtandigheden zyn nog niet in ſtaat, om de rechte oorzaken aan te tonen, hoe men dezelve ook draait of keert. Ik zal derhalven liever ſtil zwygen, dan met vele onnutte giſſingen voor den dag komen; met verzoek, dat de Lezer hier ontrent insgelyks eenige moeite neme, en zich bevlytige, om dezelve uit te vinden? Zouden ook wel winden onder het water uit de wervelgaten der zee opgekomen, en aan deze ongeregelde eb en vloed oorzaak geweeſt zyn? Zulks laat ik U nevens alle andere daar toe nodige bewys-gronden onderzoeken.

Byaldien eenige ſchepen zich hier onder 't land en naby deze Kaap de Goede Hoop hadden bevonden, zoude men licht hebben konnen vernemen, welke winden in zee boven en onder 't water geweeſt waren. Vermids echter toenmaals geen ſchip zich hier ontrent onthield, maar eerſt eenige weken daar na verſcheiden uit Holland aanquamen, heb ik, niet tegenſtaande alle de moeite, die ik aangewend heb, om my by de Schippers en Stuurluiden deswegen te bevragen, daar ontrent niets konnen gewaar worden.

Waarom de Schryver niet meer zeldzame Zee-gevallen verhaalt.

Aldus heeft de Lezer nu ook de omſtandigheden, welke deze rare en wonderbare obſervatie hebben vergezelſchapt. Ik konde nog wel eenige andere diergelyke wonderlyke gevallen ter zee bybrengen, byaldien ik altyd van de oprechte waarheid verzekert was; edog door dien ik zelf niet daar by geweeſt of oog-getuige daar van ben, en daarenboven aan de vertellingen van ſtuurluiden en matrozen juiſt niet altyd geloof te ſlaan is, als die van een mugge doorgaans een olyfant weten te maken, of de zaak groter opgeven, dan zy in der daad is, zoo zal ik alleenlyk nog zeggen, dat ik hier mede het water als nu verlaat; en my in de lucht begeef; ik wil zeggen, dat ik de winden en derzelver eigenſchap voor oogen ſtellen en in het volgende Hoofdſtuk duidelyk beſchryven zal.

XXI. HOOFTSTUK.

Van de eigenſchappen der Lucht alhier, en de Winden in dezelve voortkomende; voornamelyk echter van den vermaarden Stormwind die uit 't Zuid-ooſte ontſtaat, en by de Geleerden doorgaans *Ecnephias* genaamt word, met vele andere ondergemengde Zeldzaamheden.

Hoe de Portugeezen de Kaap de Goede Hoop hebben genaamt. Met wat voor recht. De Kaap de Goede Hoop heeft zware winden. Wanneer deze winden voor de ſchepen voordelig of nadelig zyn. Hollanders weten zich voor de Kaapſche winden in acht te nemen. Niemand heeft de Kaapſche winden nog recht onderzocht. De Schryver wil zulks in 't werk ſtellen. Van de namen der Kaapſche winden. Hoe de Auteur denzelven noemt. Hoe de Kaapſche inwoners het jaar verdelen. Van de verwiſſeling van de goede en quade Mouſſon aan de Kaap. Wanneer de goede en quade Mouſſon begint. Wat de Zeevaarders wegens de winden in de goede Mouſſon hebben te duchten. Wat de ſchepen wegens de winden in de quade Mouſſon hebben te vrezen. Wat de Kaapſche winden voor rampen veroorzaken. De Zeevaarders geven dezen wind een verkeerden naam. Dwaling van Varenius. *Wat een Travad-wind heet. Hoe die ontſtaat. Hoe men zich voor denzelven in acht neemt. Van den Kaapſchen Zuid-ooſten wind. Doet in den Haven geen zonderlinge ſchade. Deze wind is van de Travad-winden onderſcheiden. Droge tyd, waarom aldus genaamt. Hoe de regentyd aan de Kaap is. Daar in maakt het altyd donker weer. Eerſte onderſcheid der Kaapſche winden. Wanneer aan de Kaap de bergen met ſneeuw of hagel bedekt zyn. Wat van 't ys aan de Kaap te merken. Twede onderſcheid van de Kaapſche winden. Loſſe giſſing der Zeeluiden van de nabyheid des lands. Wanneer de ſchepen aan de Kaap de Goede Hoop aankomen en vertrekken moeten. Waarom de Ooſt-Indiſche Retour-ſchepen de Kaap aandoen moeten Die uit Europa komen, moeten aldaar ook vertoeven. Matrozen zyn zeer begerig om land te ontdekken. Wanneer de uit Holland aan de Kaap gekome ſchepen weder vertrekken. Hoe lang de Ooſt-Indiſche Retour-ſchepen aan de Kaap vertoeven. Waarom ook andere ſchepen om die gemelden tyd aan de Kaap landen. Een Hollandſch ſchip loopt groot gevaar te verongelukken. Derde onderſcheid der Kaapſche winden. Vierde onderſcheid. Wat de lucht in 't menſchelyke lichaam werkt. Welke tyd aan de Kaap gezonder is dan de andere. De winden aan de Kaap maken een gezonde lucht. Wanneer de Zuid-weſte wind waait. Wat de twyffelmaanden zyn.*

NAardien ik u nu lang genoeg by de zoete vlietende en ſtaande, als mede by de brakke zee-waters opgehouden, en verſcheide zaken voor oogen geſtelt heb, welke ik waardig oordeelde, om aan u mede te delen; ten dele wyl zy van de eigenſchappen van andere waters verſchillen, en deels wyl zy zeer zelden in andere landen gezien en ondervonden worden; zoo willen wy nu ook eens de lucht, en de daar in voortkomende winden betrachten; voornamelyk om dat deze Kaap de Goede Hoop wegens de heftige ſtormwinden zeer vermaard, en deswegen in den beginne van de Portugeezen *Capo de los totos Tormentos* of *Stormhoek* genaamt is.

Hoe de Portugeezen de Kaap de Goede Hoop hebben genaamt.

Waarlyk byaldien de Portugeezen alleen op de winden gezien hebben, welke zy hier moeſten uitſtaan, zonder te letten op derzelver eigenſchappen, gevaar en ſchade

ſchade of wel op hare nuttige en dikwyls zeer toevallige werking, zo hebben zy rechtmatige oorzaken gehad, om deze Kaap met den verdachten naam van Stormhoek te bekladden, aangezien bezwaarlyk een oord in de waereld zal worden gevonden, alwaar altyd en meeſt 't heele jaar door, meerder, zwaarder en heftiger winden waajen, als wel hier aan de Kaap de Goede Hoop, zoo als nu in 't vervolg duidelyk zal worden aangetoont.

Kaap de Goede Hoop heeft zeer ſterke winden.

Byaldien zy echter de eigenſchappen van deze winden gekent, en 't heele jaar door gade geſlagen hadden, zouden zy, mynes bedunkens zeer qualyk hebben gedaan, als zy by dezen naam van *Hoek aller plagen*, zoo als de rechte uitdrukking harer benoeming met zich brengt, hadden willen blyven. Want of ſchoon de Noord-weſte wind ſchadelyk is voor de ſchepen die in de haven leggen, zoo is dezelve echter voordelig voor de geenen, die in de haven willen. In tegendeel is de Zuid-ooſte wind, den ſchepen die in den haven zeilen, niet dienſtig, zoo is hy echter voor de genen, die daar uit willen, zeer goed, en daarenboven niet nadelig voor de ſchepen, die in den haven blyven, zoo als de zaak wel haaſt klaar genoeg blyken zal.

Ik oordeel ook, dat haar toenmalige glorieryke Koning, wanneer 't ſcheepsvolk weder t'huis quam, en hem verſlag van deze Kaap deed, om dieswillen niet heeft geduld, dat men den zelven een zodanigen hatelyken en verachtelyken naam gaf, maar bevolen, dat dezelve de Kaap de Goede Hoop zoude worden genaamt. Niet alleen, om dat hy als nu goede hoop had, dat hy met zyne ſchepen in het lang gezochte Indie zeilen zoude, maar ook wyl zyn onkundig Scheepsvolk wel meer en duidelyker bericht van deze Kaap zouden bekomen, als zy voortaan dikwyls en in verſcheide tyden van 't jaar aldaar quamen te landen, en naauwe acht op alles ſloegen.

Dit is ook niet zoo wel van de Portugeezen alleen, maar ook van andere Europeaanſche Natien, en wel voornamelyk van de Hollanders geſchied. Na dat zy zich aldaar ter neder gelaten, eene goede veſting gebouwt, en een ſchone wydlopige Colonie aangelegt hebben, zoo weten zy als nu zeer wel, welke winden 't gantſche jaar door, en byzonder om dees of genen tyd waajen; welke hen voordelig, en welke hen ſchadelyk zyn; derhalven voegen zy zich na dezelve, en geven aan hunne ſchepen zodanige orders, uit hoofde van de welke zy zich buiten gevaar en ſchade ſtellen, ten ware iets gantſch ongemeens quam voor te vallen, zoo als ook licht gebeuren kan.

Niemand heeft de Kaapſche winden nog recht onderzogt.

Hoe bekent echter de winden alhier ook zyn, zoo heeft als nog niemand, zelfs niet een van de Schippers of Stuurluiden, waar van 'er nogtans zoo veel hondert ja duizend reeds hier zyn geweeſt, welke allen na dezelven zich ſchikken, hare komſt en vertrek daar na aanleggen, en alzoo naauwe acht daar op hebben moeten geven, de moeite genomen, om dezelven duidelyk en uitvoerlyk te beſchryven, veel min na derzelver oorzaak te vorſchen. Vermids echter 't geluk gewilt heeft, dat ik hier ook gekomen ben, en reeds eenige jaren hier heb gewoont, zoo hoop ik, dat de Lezer niet qualyk zal duiden, byaldien ik beſta, om u daar van melding te doen, en 't een en 't ander, de lucht en deszelfs eigenſchappen betreffende, daar by te voegen.

Dienvolgens dient men voor al op deze drie volgende Hoofd-omſtandigheden te letten; als welke niet alleen jaarlyks alhier voorkomen, en ſchier dagelyks voorval-

len, maar zonder twyffel ook zullen leren, een anderen weg in te flaan, als men de ware eigentlyke en ontwyffelbare oorzaak dezer winden wil nafpeuren, dan tot nu van de Carthefianen en andere Filofofen aangewezen is. Ik fpreek echter hier van winden aan deze Kaap, en verfta daar onder gantfch niet de heftige Travad-winden, die men in volle zee heeft, om dat het daar mede gantfch anders gelegen is, zoo als in 't vervolg zal worden aangetoont.

Van de namen der Kaapfche Winden.

Ten einde ik echter, eer en alvorens ik de voorgemelde drie omftandigheden aanhale en uitvoere, de winden alhier duidelyk benoeme, en aldus het kind zynen rechten en eigentlyken naam geve, zoo dient men te weten, dat dezelve, wyl hy uit een wolk barft, in de Griekfche tale Εκνεφίας genaamt word, welk woord de Latynen door *Procella* uitdrukken, en de Duitfchers door 't algemene woord van *Stormwind* te kennen geven. Door dien 't echter een wind is, die uit de wolken lykt van daan te komen, en daarenboven zeer fchielyk en met de grootfte heftigheid en geweld aankomt, zoo dunkt my, dat nog 't Latynfche woord *Procella*, nog 't Duitfche woord *Stormwind* de zaak beide recht uitdrukken, maar dat 't den rechten zin van 't Griekfche woord nader zoude komen, als ik den zelven een fchielyk opkomenden en onftuimigen wind noemde, die uit een wolk fchynt voort te komen.

Edog op de naam komt het wel zoo zeer niet aan, als men de zaak maar ter dege verftaat, en dezelve wel begrypt. Daar toe zullen wy beft geraken, als wy u flechts een Zuid-ooften of Noorden wind befchryven, en vervolgens de drie aangetoonde Hoofd-omftandigheden ter dege gade flaan. De eerfte is, dat gelyk Europa, als de Zon de Noordelyke Hemels-tekens doorwandelt heeft, Lente en Zomer; en wanneer de Zon de Zuidelyke tekens heeft doorgereift, Herfft en Winter heeft; zoo weten wy in tegendeel van deze vier Jaar-getyden hier wynig of gantfch niet te fpreken, ten ware men te gelyk op de aardvruchten zyn oogwit had. Want de inwoners alhier verdelen het jaar maar in twee delen, en volgen daar in de Zeevaarders, die wegens de winden en andere omftandigheden, het zelve in de goede Mouffon en in de quade Mouffon verdelen, welke zy echter hier en wel voornamelyk aan de Kaap, de Regentyd en Drogentyd noemen.

Hoe de Kaapfche inwoners 't jaar verdelen.

Ieder van deze Verwiffelingen neemt zyn begin met een *Solftitium* of Zonneftand, en eindigt met de andere. Wat de goede Mouffon, of zoo als men hier zegt, de droge tyd aanbelangt, dezelve begint, als de Zon in de Zuidelyke tekens komt, dat is: als onze Lente aankomt, en de Zomer volgt, of wanneer Europa Herfft en Winter uitftaat. Zoo dra de Zon echter in de Noordelyke tekens komt, en Europa Lente en Zomer geniet, en wy hier Herfft en Winter hebben, zoo eindigt deze goede Mouffon of drogetyd, en de quade Mouffon of regentyd, komt als dan in de plaats, en duurt weder zoo lang, tot dat de Zon wederom in de zuidelyke tekens begint te treden. Met een woord, als de Zon in de Weegfchale komt, begint de goede Mouffon of drogetyd, en als zy zich in den Steenbok begeeft, neemt de quade Mouffon of Regentyd een aanvang.

Wanneer de Goede en Quade Mouffon begint.

Hier mede nu hebben de winden een naauwe verwandfchap, en weten de zeevaarders uit de ondervinding wel, dat hen ftaande de goede Mouffon of drogentyd, die in 't laatft van September een aanvang neemt, en tot in Maart duurt, geen ongeval kan overkomen, als zy na by deze Kaap zyn, of

Wat de fcheepsluiden wegens de winden in de goede Mouffon hebben te vrezen.

of ook als zy reeds in den haven leggen. Want zy hebben geen ander gevaar te duchten, dan dat zy met den Zuid-ooſten wind welke als dan met zyne nevenwinden de heerſchappy voert, niet in den haven van den Tafelberg komen konnen; maar dat zy of na de Sandanha-Baay ſtevenen, of onder het Daſſen-eiland het anker uitwerpen moeten. En ofſchoon zy al met veel moeite in den haven zeilden, zoo zoude de ſterke tegenwind hen echter beletten, om op de rechte rede, daar de ſchepen doorgaans 't anker laten vallen, te komen, en hen noodzaken, om onder 't Robben-eiland zoo lang te vertoeven, tot dat deze onſtuimige wind zich zoude hebben neder gelegt.

Wat de ſchepen ontrent de winden in de quade Mouſſon hebben te duchten.

Daarentegen is in de quade Mouſſon of regentyd, die in 't einde van Maart begint, en tot in September woed, de zaak gantſch anders gelegen; en twiſten als dan de Noord-weſte wind met zyne bywinden om de heerſchappy. Want of ſchoon deze de aanvarende ſchepen gunſtig lykt te zyn, zoo hebben zy nogtans van hem te verwachten, dat zy van verre en ook menigmaal van naby niets zien of onderſcheiden konnen, om dat de lucht gantſch zwaar is, en zich op de oppervlakte aan 't water legt, en derhalven de bergen bedekt, tot dat men heel na en daar onder is; 't welk men in de goede Mouſſon niet heeft te duchten, om dat de lucht als dan doorgaans helder en klaar is. Daarenboven derven zy, ofſchoon zy 't land gezien en bekent hebben, met een zwaren Noord-weſten wind niet wel in een haven lopen, om dat de vaart van 't ſchip als dan te groot en te ſchielyk is, en de uitgeworpe ankers niet wel houden willen nog konnen. En byaldien zy al in den haven gekomen zyn, ook goed en wel leggen, zoo konnen zy nogtans niet al te geruſt zyn, om dat menigmaal een anker en ook wel alle drie te gelyk in een oogenblik konnen breken, waar door 't ſchip het recht naar den oever zet, en aldaar tegen de klippen verbryzelt, of anders ſtrand.

Wat de Kaapſche winden voor rampen veroorzaken.

Beide deze winden woeden en razen in den haven, en op 't omleggende land vervaarlyk, zoo dat men in den drogentyd ter oorzake van het menigvuldige ſtof, dat met vele ſteentjes, zoo groot als linzen en erwten vermengt, in 't aangezicht word gejaagt, niet wel uitgaan kan; terwyl in den regentyd daar in word verhindert, door 't menigvuldig water dat van den hemel valt, en men God dankt, dat men niets buitens huis te verrichten heeft. Ondertuſſchen zyn zy in de volle zee veeltyds eenigzins zachter, en waajen over 't water heene, 't welk den ſchepen met geen gevaar dreigt, ten zy dezelven heel dicht by land waren.

Ik weet my nog zeer wel te erinneren, dat ik veelmaals 's nachts de vlucht uit het bed heb genomen, wanneer de Zuid-ooſte wind al te zeer heerſchte, uit vreze, dat hy myne tuin-woning omver werpen, en my 't leven beroven zoude, aangezien de balken en 't heele dak menigmaal zodanig kraakten, als of zy geſchapen ſtonden, alle oogenblik in te ſtorten. In zodanige benaauwtheid nam ik altyd myn toevlucht tot de verwulfde wenteltrap, waar in ik my zoo lang verſchool, tot dat de heftigſte rukwinden over waren. Want ik oordeelde, alhier zekerſt te zyn, om dat de balken en ſparren al op deze muur vallende, juiſt geen ſchade aan dit gevaarte zouden hebben veroorzaakt.

De zee-luiden neemen deze zoort van winden met 't Portugeeſche woord van *Travad*-winden, zonder te bezeffen, dat de *Travad*-winden, welke zy midden in zee uit-

uitſtaan, van een heele andere zoort en eigenſchap zyn, als de Zuid-ooſte wind hier aan de Kaap. Derhalven ben ik ook niet verwondert; dat *Varenius* in zyne *Geograph. General. Lib. I. cap.* 21. *prop.* 10. *p.* 476. *ſeq.* 4. den wind alhier uitdrukkelyk onder de Travad-winden mede telt, niet tegenſtaande hy in de propoſitie zoo voort een eigenſchap aantoont, die met den Zuid-ooſten wind alhier, heel niet overeenkomt, wanneer hy zegt: *Venti quidam ſubitanei ſunt & impetuoſi non diu durantes.* Dat is: *ſchielyk opkomende onſtuimige winden, die niet lang heerſchen.* De mistaſting van dien Auteur ontſtaat, door dien de veelvoudige reisbeſchryvingen, waar op hy hier in heeft moeten te werk gaan, hem geen beter beſcheid gegeven hebben, aangezien deze menigmaal en doorgaans lang genoeg duurt, zoo als in 't vervolg zal worden aangetoont.

Dwaling van Varenius.

Welk een Travad-wind is.

Om duidelyk van de zaak te ſpreken; ik ben van gevoelen, dat geen wind den naam van *Travad-wind* verdiend, dan den geen die tegen een anderen, welke reeds lang geſtaan en geduurt heeft, ſchielyk en onverwacht inkomt, en uit een heel anderen en recht overſtaanden hoek waait, en derhalven 't ſchip noodzaakt, een anderen kours te nemen. Door de Portugeeze benoeming zelf word ik tot die gedachten gebragt, als die buiten twyffel van 't latynſche woord *Transvadere* afgeleid word, 't welk Overheen of Waarin betekent, of wel van *Transvertere*, 't welk Omkeren heet.

Daarenboven heb ik ſtaande myne reis veelmaals gezien en bevonden, dat onder de verzengde Luchtſtreek of *Zona Torrida*, voornamelyk bezuiden de Linie, uit een pik-zwarte, dikke, donkere en zeer t'zamengetrokke wolk een ſchielyke wind met 't grootſte geweld uitborſt, welke den geen, dien wy reeds lang gehad hadden, heel tegen was, zoo dat de van den vorigen wind alsnog opgezwolle zeilen, niet alleen in een oogenblik ſlap waren, maar ook met 't grootſte geweld tegen den maſt aanſloegen, en ons in gevaar zetteden, van den maſt en de daar aan hangende zeilen te verliezen; waar door wy dan ook zoo voort genoodzaakt wierden te wenden, en een anderen kours te nemen, niet tegenſtaande wy verzekert waren, dat hy naauwlyks een half uur ſtand hield.

Derhalven wanneer de Schipper en de Stuurman een zodanige zwarte wolk of naby of ook maar van verre ontdekken, en daarbenevens bemerken, dat zy hand over hand groter word, zoo geven zy doorgaans aan de matrozen en zoldaten bevel, van zich klaar te houden, om of de zeilen t'eenemaal te konnen innemen, of dezelven na den nieuw aankomenden wind te keren, als wel wetende uit de lange ondervinding, dat deze tegenwind niet lang zal aanhouden, en dat zy daar na wederom den vorigen kours zullen nemen konnen, ten ware zy reeds weder een andere diergelyke wolk in 't gezicht kregen; en gebeurt het zeer dikwyls dat op eenen dag ook wel in een nacht, verſcheide diergelyke onaangename gaſten aankomen, waar voor men echter de zeilen inhalen en gorden moet, tot dat'er wederom een heldere lucht komt.

Van de Kaapſche Zuid-ooſte wind.

Met zodanige eigenſchappen is zekerlyk de Zuid-Ooſte wind aan de Kaap niet begaaft, als die zoo ſchielyk niet opkomt, of ſchoon men deszelfs voortekens reeds lang heeft gezien, en derhalven tegen den vorigen wind niet zoo ten eerſten inboort. Wanneer hy echter begonnen heeft door te waajen, en de ſchepen met 't voorſteven tot hem te wenden, zoo word hy ſchielyk en heftig, en waait zoo geweldig door, dat men meent, dat hy alles 't onderſte boven

boven keren zal. En wie als dan iets buitens huis heeft te verrichten, mag wel zonder mantel gaan, en zyne oogen en 't gantſche aangezicht bewaren, ten einde dezelven niet vol zand en ſtof geraken. Om die zelve rede zal men ook alle huizen, welker deuren na den wind gemaakt zyn, geſloten vinden, en moet iemand verſcheidemalen kloppen, eer hem word opengedaan, alzoo de wind met groot geweld daar in blaaſt, ja door 't geſtadig werpen van zand en ſteentjes de glazen breekt.

Dit doet hy nu, nevens andere rampen, welke hy aan 't Graan en den Wynſtok veroorzaakt, waar van ik reeds hier voren heb geſchreven, op 't land. In den haven echter, of ſchoon hy zeer hard woed, tiert en raaſt, kan hy de aldaar ten anker leggende ſchepen, geen ander quaad toevoegen, dan dat hy ze geweldig beweegt, en door haar reizen en dalen als ten dans nodigt. Want vermids hy van 't land komt, zoo jaagt hy ze eerder van 't land in zee, dan dat hy ze zoude doen ſtranden, of ſchoon ook alle ankers verloren gingen; 't welk echter niet te vrezen is, zoo anders een bevare Stuurman of Schipper op zyne hoede is, en van tyd tot tyd de anker-touwen bot geeft. Daarenboven laat hy zich niet maar een half uur, zoo als de rechte *Travad*-winden plegen te doen, maar doorgaans 1.2.3. ook wel 8 dagen na elkander horen; ja menigmaal wel een gantſche maand door, zoo als in 't vervolg zal worden aangetoont.

Hier uit blykt nu tot genoege, dat deze wind byna niets met de *Travad*-winden gemeen heeft, aangezien ik reeds lange jaren naauwe acht daar op geſlagen, en derhalven de zaak, zoo als zy zich altoos heeft toegedragen, voor oogen geſtelt heb. Ik zal alleenlyk hier nog by voegen, dat deze goede Mouſſon de Droge tyd word genaamt, om dat menigmaal in den tyd van 1.2.3. maanden niet een droppel regen valt; en byaldien 't aardryk in 't midden van November, om welken tyd de aaren uit hunne halmen uitſpruiten, en de druiven beginnen groot te worden, met een kleinen regen word gezegent, zoo hebben wy een onfeilbare oogſt van koorn en wyn te verwachten; te meer om dat men voor geen ſchade van 't wêer en andere rampen behoeft beducht te zyn, of ſchoon het in den beginne en op 't laatſt van den drogen tyd eenigzins dondert en blikzemt, en de Zon ſtaande die gantſche tyd hare grootſte kracht heeft.

Droge tyd, waarom aldus genaamt.

Gelyk 'er echter gedurende deze Drogen tyd, zoo als gezegt is, weinig regen valt, en de Zuid-Ooſte wind ſchier altyd een beſtendige heldere lucht behoud, zoo geſchied in de Regen tyd of quade Mouſſon gantſch 't tegendeel. Want zoo dra dezelve begint te naderen, zoo verlieſt de Zuid-Ooſte wind niet alleen zyne kracht, en komt in deszelfs plaats de nare Noord-Weſte wind, maar uit een heldere lucht komt een betrokke, met dikke donkere wolken bezet, die in plaats van ſneeuw, die 's winters in Europa pleegt te vallen, menigvuldige zware en langaanhoudende plasregens vallen laten, zoo dat byna al 't land onder water ſtaat. De twee maanden van Juny en July zyn voornamelyk zoo betrokken, donker en regenachtig, dat men de Zon naauwlyks eens ziet. Met een woord, zoo quaad en onſtuimig de Zuid-Ooſte wind is, als de Zon in de Zuidelyke tekens loopt, zoo lelyk is de Noord-Weſte wind, wanneer de Zon de Noordelyke tekens doorwandelt.

De Regentyd aan de Kaap.

Ondertuſſchen kan men deze twee recht tegen malkander overſtaande, en van 't eene half jaar tot het andere heerſchende winden,

den, aan deze volgende ftukken merkelyk onderfcheiden. Eerftelyk: Gelyk de Zuid-wefte wind met zyne by-winden de wolken verfpreid en met deszelfs ongemeen geweld van elkander jaagt, aldus dryft deze Noord-Wefte wind dezelven by malkander, en verduiftert of verdonkert de gantfche lucht zodanig, dat de wolken met hare zwaarte op de bergen hangen, dezelven onkenbaar maken, en 't gezicht onttrekken, en veroorzaken, dat men dezelven nog van verre nog dichte by zien kan; want hare zwaarte en dikte maken dezelven gantfch zwart, en veroorzaken daarenboven, dat men niet ver van zich zien kan. Byaldien men nu de in dezelve onthoude vochtigheid afzonderlyk betracht, zoo kan men licht ftaat maken, dat 'er veelvoudige zware plasregens moeten vallen, te meer, om dat dezelven hier de plaats van fneeuw bekleden. Ondertusfchen gebeurt 't wel, dat 'er fneeuw valt, wanneer de zon op 't laagfte is, en deszelfs middags-hoogte naauwlyks 33. graaden uitmaakt, edog dat de fneeuw tot in de valeien en op 't vlakke veld zoude komen, zulks heb ik nooit gezien.

Eerfte onderfchyd der Kaapfche winden.

'tIs waar, men kan alle jaren, voornamelyk in Juny, July en Augufty de bergen met fneeuw of liever met hagel bedekt zien, en ze met hare witte kruinen heel ver ontdekken, welke naderhand, als de Zon den *Æquator* of Nachteeveningslyn nadert, week word, fmelt, en den bergen haar oud natuurlyk aanzien weder geeft, edog dat men ook ys, en voornamelyk dikker als een ftrootje, zoude konnen vinden, ftryd niet alleen tegen de lange ondervinding, maar 't is zeeker, dat byaldien 'er ys te voorfchyn komt, en op de oppervlakte van 't water, dat voorbedachtelyk in een fchotel of iets anders by nacht in de lucht word gezet, zich laat zien, 't zelve niet langer kan duuren, dan tot dat de Zon weder boven den gezicht-einder komt, en ontrent een uur gefchenen heeft, want als dan fmelt het ten eerften, en word wederom water, als 't voorheen geweeft is, zoo als reeds elders is gezegt.

Wanneer aan de Kaap de bergen met fneeuw of hagel bedekt zyn.

Het twede onderfcheid van deze winden beftaat hier in, dat gelyk de Zuid-Oofte wind en zyne bywinden, aan de fchepen, die in den haven zeilen, of reeds daar in leggen, geen fchade toevoegen kan, om dat hy ze maar heftig flingert, en van de ankers gedreven, van 't land afzet; terwyl de tegen over ftaande Noord-wefte wind den zeevaarders zeer gevaarlyk en nadelig is. Want vermids hy de Zuid-Oofte wind in heftigheid en onftuimigheid niets toegeeft, maar zelfs overtreft, en ook even zoo lang duurt en aanhoud, zoo volgt als van zelfs, dat hy de fchepen, die in den haven willen, gevaarlyk en nadelig is, om dat zy wegens de donkere wolken en zware lucht niet van zich af zien konnen.

Twede onderfchyd der Kaapfche winden.

Of fchoon het nu door de miswyzing van 't Compas, de hoogte van den Pool, en de lengte des oords, welke echter twyffelachtig genoeg is; uit den op of ondergang, ook wel uit beide te gelyk, als 't gefchieden kan, gezocht en gevonden word; en zy door andere Stuurmans-middelen wel konnen weten, dat zy van 't land, werwaards zy zyn gezeilt, niet ver van daan zyn; of fchoon hen de onder 't water leggende klippen en zandplaten ook by ondervinding bekent zyn; ja of fchoon zy zeer wel weten, dat het land van deze Kaap zeer hoog is, en grote ftyle bergen heeft; als mede dat in den mond van den haven een eilandtje legt, 't welk onder den naam van 't Robben-eiland bekent is, waar op van de Illuftre Compagnie een wacht legt, die op de fchepen paft, en een ftuk gefchut

los-

losbrand, en vervolgens de Hollandsche vlag opsteekt, zoo dra als zy een schip in 't oog krygen, welk alles ook op 't Leeuwenhoofd moet geschieden, zoo als reeds elders omstandiger bericht is; en eindelyk of schoon deze wacht bevel heeft, om by nacht een groot vuur op een heuvel te branden, ten einde de aankomende schepen zich daar na zouden konnen voegen, zoo kan dit alles, zeg ik, nogtans weinig of niets helpen.

Want wegens de dikke en zware lucht konnen zy of by dag de vlag, of by nacht het vuur niet zien; daarenboven belet 't geraas van den wind ook, dat zy 't losbranden van 't kanon niet konnen horen, behalven dat zy het schip door den heftigen wind insgelyks niet konnen regeren, als zy wel wenschten, om de zandplaten en gevaarlyke blinde klippen te myden; en voornamelyk een grote klip, de walvisch genaamt, die by 't Robben-eiland aangetroffen word, waar voor men vooral moet op zyn hoede zyn.

Hier by komt eindelyk nog een ander ongemak; te weten, dat de bestierders van 't schip dikwyls geen rechte grondige kennis van 't land en deszelfs eigenschappen, veel min van de winden en andere omstandigheden hebben, en derhalven te lichter in 't een of 't ander gevaar geraken, gelyk zulks menigmaal pleegt te geschieden.

Wanneer de schepen aan de Kaap komen en vertrekken moeten.

Alle deze ongemakken nu hebben zonder twyffel de Heren Bewindhebbers van de Illustre Compagnie bewogen, om bevel te geven, dat geene schepen uit Indie mogen wederkeren, als deze quade Mousson of Regentyd regeert, maar de Hoofden van de Indische landen zyn gelast, om ze alsdan van Batavia na Ceylon af te vaardigen, ten einde zy voor 't einde van de goede Mousson nog hier konnen zyn, en zy tyd zouden hebben, om zich te verquikken en te provianderen, en in dien goeden tyd weder naar Holland te zeilen. Want vermids de schepen en al 't volk reeds lang in Oost-Indie zyn geweest, ook langen tyd met de reis doorgebragt hebben, en derhalven zeer afgemat, ook menigmaal reddeloos zyn, zoo moeten zy zekerlyk dezen haven aandoen; ten dele om versch water en goede victualien in te nemen, en ook om zich weder in staat te stellen, om de begonne reis te konnen voort zetten en te voleinden.

Waarom de Oost-Indische Retourschepen de Kaap moeten aandoen.

De schepen die uit Europa komen moeten hier ook 't anker laten vallen.

't Is wel waar, de schepen, die uit Holland komen, en na Indie gedestineert zyn, moeten hier ook 't anker laten vallen, 't zy dat zy te Kermis, Paasschen of in September van daar worden gezonden, en by gevolg in den goeden of quaden Mousson, dat is, droge of regentyd alhier aankomen; edog behalven dat zy met een gedrukte instructie voorzien zyn, hoe alle gevaren best te myden, zoo is 't volk ook niet zoo afgemat, als dat uit Oost-Indie te rug komt. Daarenboven worden de matrozen door een aanzienlyke beloning van 10 Ryxdaalders aangezet, om naarstiger na 't land uit te kyken; en heb ik in den jare 1705, toen ik hier quam, gezien, dat in plaats van een, die boven in de mast, de wacht had, menigmaal 6. 8. tot 10 te gelyk in 't wandt zaten, om de gemelde 10 Ryxdaalders te verdienen.

Daarenboven hebben de uitlopende en eerst hier aankomende schepen goede ankertouwen, waar voor hare schepen veel zekerder leggen, dan die uit Oost-Indie te rug komen, en dezelven reeds menigvuldig gebruikt, en daar door in slechten staat gebragt hebben. Eindelyk blyven de uit Holland komende schepen, zelden langer dan 14 dagen of 3 weken leggen, maar vervolgen hare reis naar Batavia of Ceylon, zoo dra zy versch water, en andere nodi-

ge provisie hebben ingenomen, gedurende welken tyd hare aan boord hebbende zieken weder gezond zyn, of zy versch volk krygen, en hare nodige brieven uitgevaardigt zyn. In tegendeel moeten de schepen, die uit Indie komen, hier ruim twee maanden blyven, om dat 't een na 't ander moet wachten, tot dat zy allen met volk en proviant voorzien, hare brieven naar Holland ontfangen hebben, ten einde zy naderhand in gezelschap derwaards zouden konnen vertrekken. Wie ziet aldus niet, dat deze laatsten vry meer gevaar onderhevig zyn, als de eersten, om dat dezelven zwakker ankertouwen, en minder volk hebben, ook zwaarder geladen zyn, en daarenboven langer moeten vertoeven.

Om die zelve rede heeft de Engelsche Oost-Indische Compagnie aan hare schepen ook order gegeven, om in de qnade Mousson of Regentyd, voornamelyk in de maanden van Juny en July den haven alhier niet aan te doen, ten zy de grootste noodzaaklykheid zulks vereischte. Daarenboven heeft men by ondervinding, dat de Noord-weste wind zeer gevaarlyk, schadelyk en heftig is, die de schepen zeer licht kan doen stranden of aan stukken stoten. Want verscheiden die in deze twee maanden hier lagen, zyn 'er gebleven. In 't jaar 1697. heeft een diergelyk ongeluk de Illustre Hollandsche Compagnie Getroffen, welke in de maand van Juny twe uit Indie gekome en na Holland gedistineerde schepen in een oogenblik heeft verloren; zoo dat billyk is, dat de Retour-schepen de quade Mousson den haven alhier niet behoren aan te doen, ten ware de hoogste nood zulks vereischt, of zy schielyk weder afgevaardigt konnen worden.

Een Hollandsch schip is in gevaar te veronge-lukken.

Ondertusschen stond in 't jaar 1706 een schip, eerst uit Holland gekomen, en de Zuiker-mole genaamt, ook geschapen, te verongelukken, vermids het daags te voren geen land bekennen konde, of ten minsten daar aan twyffelde, den volgenden nacht echter onverhoeds in den haven zeilde, en tusschen eenige aldaar ten anker leggende schepen door liep, zonder die te hebben gezien, tot dat het eindelyk in de branding quam, en men bevond, dat het niet meer als een voet water had; en zoude het zekerlyk t'eenemaal in stukken gestoten zyn, ten ware men ten eersten 't anker had laten vallen. Het schip deed schoot op schoot, maar niemand konde 't zelve helpen of redden, tot dat eindelyk den volgenden dag op order van den Heer Gouverneur *Willem Adriaan van der Stell* redding volgde. Of echter de Scipper, die een koene vermetele waaghals was, van dit gantsch voorval de schult niet is geweest, daar van mag ik niet oordelen; genoeg dat het schip, volk en goed wierd gered, zoo als ik op een ander tyd omstandiger zal berichten.

Derde onderscheid der Kaapsche winden.

Hier uit blykt alzoo het groot onderschied tusschen deze twee winden. Ik zoude het derde onderscheid, 't welk de boeren gade slaan, ook wydlopig konnen daarby voegen, edog ik zal alleenlyk zeggen, dat het hierin bestaat: Gelyk de Zuid-ooste wind alles uitdroogt, zodanig dat men zelfs 't land niet bearbeiden kan, daarbenevens tot 't ryp maken der aaren en alle andere veldvruchten zeer veel helpt, ook dezelve ryp geworden, de korrels daar uit slaat en veroorzaakt, dat 'er veel verloren gaat, aldus bevochtigt de Noordweste wind met deszelfs menigvuldigen regen alles zodanig, dat de Landman de aarde beploegen en bezaajen kan, ook het gantsche jaar door voer voor zyn vee op 't veld hebben, en eindelyk met de rype vruchten zoo wel de oogen als den buik en alle zinnen vergenoegen kan.

Edoch

Edoch door dien op een ander tyd reeds van dit onderſcheid wydlopiger gehandelt, en daarenboven afzonderlyk aangetoont is, 't geen de Landman hoofdzakelyk ieder maand te doen heeft, zoo zoude nodeloos zyn, om zulks te herhalen, en zal de Lezer reeds vergenoegt zyn, dat ik dit onderſcheid ook met weinig woorden aangeroert heb. Ik zal derhalven voortgaaan, en eindelyk ook 't vierde en laatſte onderſcheid daar by voegen, 't welk wyl het de menſchen zelf aangaat, en van hare gezondheid en krankheid bericht geeft, van vry meer gewigt zyn zal.

Vierde onderſcheid der Kaapſche winden.

Want als de Zuid-Ooſte wind met zyne By-winden waait, zoo hebben wy, zoo als reeds voorheen is aangetoont, een zeer fyne, gantſch zuivere, van miſt en wolken bevryde en gezonde lucht. Maar wanneer de Noord-weſte wind met zyne By-winden begint te heerſchen, zoo bevinden wy, dat de lucht gantſch zwaar, met allerhande onreinigheden gevult, zeer dik en derhalven gantſch niet gezond is.

Nu is doorgaans zeker, dat een fyne en zuivere lucht, zelfs voor een zieke goed en verquikkelyk is, en by een gezond menſch de levens geeſten, ja den moed zelf tot verrichting zyner bezigheden, opheldert en wakkert; terwyl een onzuivere dikke zware lucht de levens krachten verzwakt, de geeſten verdooft, en ziekten na zich ſleept, de ziekte verergert, en zodanig beheerſcht, dat ze de geenen, die maar ſlechts aan een lichte koorts onpaſſelyk zyn, als welke zoort van ziekte als dan nevens de verkoudheid, alhier meeſt onder de menſchen regeert, in drie dagen uitteert, en uitdroogt, en by aldien 'er nog een klein toeval, dat op andere plaatzen gantſch niet zoude worden geacht, daar by komt, met de dood zelf doet worſtelen, en velen t'eenemaal in 't graf ſleept, voornamelyk als zy voorheen eenigzins uitgeſpat, en haar leven in allerhande zondige luſten doorgebragt hebben.

Dit zoude ik van dezen oord met vele voorbeelden konnen ſtaven, by aldien de noodzaaklykheid zulks vereiſchte, en ik niet voorgenomen had, om deze materie verder in een ander Hoofdſtuk uit te voeren, en afzonderlyk van de ziektens te handelen. Ondertuſſchen acht ik, dat uit het reeds gemelde genoeg blykt, dat de droge tyd veel gezonder en aangenamer als de regentyd is; en 't zal in 't vervolg klaar blyken, dat de vervanging van deze zeer heftige en gruwzame winden tot de gezonde lucht van deze plaats zeer veel helpt. Want indien 'er zodanige verwiſſeling niet was, zoude bezwaarlyk een Europeaan, voornamelyk een Nieuweling of die eerſt hier komt en hier blyven moet, lang gezond wezen, maar heel ras met de neus in 't bed geraken.

Dat ik dit oordeel ſtryk, daar toe dwingt my andermaals de veelvoudige ondervinding; welke handtaſtelyk leert, dat wanneer de Zuid-Ooſte wind in den Drogen tyd maar drie dagen niet heeft gewaait, de lucht met vele vuiligheden aangevult, en van de uitgeworpe *Trompas* of zee-trompetten, een zodanige ſtank langs ſtrand veroorzaakt word, dat men wel haaſt hoofdpyn daar van krygt. Van 't menigvuldig ongedierte, vliegen, muggen en ander klein geſpuis, als welke de lucht als dan ſchier verduiſteren, en voor de reizigers zeer ondragelyk zyn, wil ik jegenswoordig niets melden, maar alleenlyk hier by voegen, dat by aldien men in de heetſte zomerdagen, waar in de Zon ruim 70 graden hoog is, en alzoo het toppunt tamelyk na komt, de zware hitte der Zonne te hulp neemt, en als dan van dien ſtank

oordeelt, of 't dan niet wel te geloven zy, dat vele vuiligheden als dan in de lucht verzamelen? die heftige ziektens veroorzaken zouden, ten ware zy door dezen wind verdreven en verjaagt wierden; en is alzoo de verwisseling zeer nodig, nuttig en heilzaam.

Wanneer de Zuid-weste wind waait.

Ondertusschen doet de liefelyke Zuid-weste wind deze beide woedende winden voor een tydlang in hunne hoeken blyven, welke namelyk begint te waajen, en zyne aangenaamheid te laten voelen, als de heerschappy van de twee vorige ten einde gaat, 't welk in de beide maanden van Maart en September geschied, zoo als reeds hier boven gezegt is. En worden die twee maanden door de Zeevaarders en inwoners alhier, de *Twyffelmaanden* genaamt, om dat men als dan niet wist, ten ware men nu zulks by ondervinding had, welke wind de plaats inhouden en de heen en weer zwervende wolken of verdikken en t'zamen dryven, of verdunnen en voort jagen zoude. In de eerste maand, namelyk in Maart, is de Landman verheugt over zyne ryke wynoogst, en in de andere over 't Koorn, waar van hy in November en December een ryke inzameling verwacht, en midlerwyl een goede wasdom hoopt en toewenscht.

De Twyffelmaanden.

Tot nu is aldus bovenheen gezegt, 't geen by de eerste Hoofdomstandigheid namelyk de goede en quade Mousson, of Droge en Regetyd te merken en te weten nodig is. Nu echter moeten wy wat nader tot de zaak treden; en door dien aan 't tot nu gezegde gantsch niet is te twyffelen, moeten wy verder zien, welke Hoofdomstandigheden dan nog voorkomen. Dezelve vind men zoo voort in 't geen van de wolken te weten dienstig en hoogst nodig is, waar uit de wind van daan komt.

XXII. HOOFT-

XXII. HOOFTSTUK.

Vervolg van de Beschryving van de Lucht alhier, en de Winden in dezelve voorkomende.

Wat andere Schryvers van den onstuimigen Kaapschen wind hebben gemeld. De gedachten welke de Auteur daar van heeft. De Auteur heeft zich bevlytigt om de Kaapsche winden na te vorschen. Van de wolk op den Tafelberg. De wolk boven den Leeuwenberg is van een andere gesteltenis. Zeevaarders mogen nog heden dien dag niets ter dege onderzoeken. Hebben dikwyls den Haven een quaden naam gegeven. De Auteur verklaart 't bericht wegens de Baay Falzo. Deze Haven is geëxamineert. Daar in is een groot schip ingelopen. Waarom. Het gemelde schip moet dien Haven verlaten. Baay Falzo is een goede Haven. Hoe de wolk van den Tafelberg is, als de Zuid-ooste wind waajen zal. Wat van den Kloof tusschen den Wind- en Duivels-berg aan te merken. De wolk bedekt den Wind- en Duivels-berg. Daar uit ontstaat de wind. Hoe zy is als zy water by zich voert. Hoe lang deze Wolk en de daar uit komende wind aanhoud. Wervelwind in de Tafelbergs-Valei. Hoe men kan weten of de wind lang of kort zal duuren. Of Cartesius oorzaken van dezen wind door den beugel konnen. Onderscheid tusschen den Travad of Ecnephias en de Kaapsche winden. Hoe ver beide zoorten van zodanige winden met elkander overeen komen. Een perzing der lucht kan den Kaapschen wind niet veroorzaken. Gene zwavelachtige of andere in de wolk ingeslote materie kan den wind verwekken. De oorzaken der Kaapsche winden zyn bezwaarlyk te melden. Hoe die wolk geteelt word. Hoe de wind vervolgens uit de wolk ontspringt. Bericht van een witte streep achter den Tafelberg. Hoogte van den Tafelberg. Wat verder daar van aan te merken. Wat het tot nu verhaalde gevoelen bekrachtigt. Kenteken van een schielyken Zuid-westen wind. Op welke wys de oorzaak van den Kaapschen Zuid-oosten wind te onderzoeken. Des Auteurs gevoelen. Besluit van dit Bericht.

Wat andere Scrhyvers van den onstuimigen Kaapschen wind hebben gemeld.

WAt aanbelangt de Auteurs, die dezen onstuimigen wind, die aan de Kaap de Goede Hoop uit 't Zuid-Ooste woed, beschreven hebben, zy alle berichten eenpariglyk, dat de wolk, waar uit de gemelde wind uitbarst, in den beginne naauwlyks zoo groot zy als een Garste-koren; dat dezelve vervolgens zoo groot werde als een okker-noot, en dat zy door de Hollanders 't *Osse-oog*, en door de Portugeezen *Olho de Boy* genaamt werde, om dat ze een osse-oog geleek; voorts dat zy in grootte zodanig toenam, dat zy zelfs de gantsche vlakte van den Tafelberg, waar over zy was, besloeg; dat de Hollanders, dit ziende, pleegden te zeggen, *dat de Tafel gedekt wierd*; om dat het niet anders leek dan of 'er een tafel klaar gemaakt wierd; dat daar op de gemelde wind zoo voort met zodanige onstuimigheid uitberste, dat de schepen, die daar op niet verdacht waren, in een oogenblik omgekeert en 't onderste boven gerukt wierden. En eindelyk dat de Schippers nu verstandiger, en gewaarschouwt, hare ankers lichteden, zoo dra zy deze wolk zagen, en uit den haven weder in zee staken. (*vid. inter alios Varen. Geogr. General. Lib.* 1. *Cap.* 21. *prop.* 10. *pag.* 479.)

Of zy echter allen, die dit voorgeven en openbaar schryven, zulks met haar eige oogen hebben gezien? Of de een van den anderen het als een onfeilbare zaak heeft

aangenomen en nagefchreven? En eindelyk of deze zoo zeer en wyd vermaarde zaak naar verloop van zoo vele jaren verandert zy, en als nu zich heel anders toedrage? zulks is my onbewuft. Ondertusfchen ben ik t'eenemaal van gevoelen, dat aan de meeften van hen de ondervinding en rechte gefteltenis van dezen wind gemankeert heeft; ja om befcheiden daar van te oordelen, men zoude konnen zeggen, dat zy 't een of 't ander voorgeven voor waarachtig en algemeen hebben aangenomen, zonder verder eenige omftandigheden daar by te voegen, of te weten, hoe die wolk van kouleur zy, of wat voor andere eigenfchappen dezelve bezitte.

Degedachte die de Schryver daar van heeft.

Door dien ik nu echter reeds eenige jaren een opmerkend oog op deze zaak gehouden, en al 't geen de winden raakt, van dag tot dag opgefchreven, en zorgvuldig tegen het voorgeven van andere menfchen gehouden heb, zoo zal ik den Lezer de zaak, zoo als zy zich gedurende myne tegenwoordigheid toegedragen heeft, duidelyk voor oogen ftellen; mids verzoekende, dat u niet qualyk gelieft te duiden, dat ik hen alle hier in tegenfpreek, gezien zulks niet gefchied uit twiftzucht maar uit aanleiding der natuur en der ondervinding zelf. Midlerwyl zal ik tot op nader befcheid, buiten allen twyffel geftelt laten, dat deze Zuid-Oofte wind uit de wolk ontftaat. Ik zal ook nog niet twyffelachtig maken, dat de wind, zoo dra men de wolk boven den Tafelberg ziet, of reeds waait, of ten eerften begint te waajen, als welke twee zaken naderhand als van zelfs volgen zullen.

Van de wolk op den Tafelberg.

Ik heb met voordacht van de wolk melding gedaan, die op den Tafelberg legt, en denzelven bedekt, ten einde daar uit blyke, dat ik van den Zuid-Oosten wind fpreek, als van welkers komft en heftig doorwaajen dit teken alleen van daan komt, en zeer zelden zonder dezelven gezien word. Want of fchoon de Leeuwenberg insgelyks met een wolk word bedekt, als de Noord-wefte wind waait, en zyne heerfchappy laat zien, zoo is ze echter zulk een algemeen teken niet van den Noord-wefte wind, als de eerftgemelde van den Zuid-ooften, door dien de wolk veelmaals op den Leeuwenberg legt, terwyl de wind of heel flap, of gantfch niet uit 't Noord-weften waait, de lucht t'eenemaal betrokken is, en zware regen valt; wanneer echter de Zuid-oofte wind zich laat horen, ziet men niet een fpikkeltje of rimpeltje in 't gantfche gelaat des hemels, en daar is dan zulk een zuiver diep hemels-blaauw over 't geheel halfrond, dat men verwondert is, waar de drie geweften des luchts met hunne verhevelingen gebleven zyn.

De wolk van den Leeuwenberg is van een andere gefteltenis.

Deze wolk nu welke op den Tafelberg legt, heb ik zoo lang als ik hier ben geweeft, zoo klein niet gezien, als de voorheen gemelde Schryvers wel hebben voorgegeven. Ik ben ook van gevoelen, dat geen menfch dezelve ooit zoo klein zal hebben gezien. In tegendeel acht ik, dat het een louter verdichtzel der zeevaarders is, die vermaak fchepten, op hunne eerfte tochten als de oude Poëten, de dingen te vergroten, en dezelven boven de zakelykheid der waarheid op te veizelen; aangezien haar belang vereifchte, dat zy hunne Reders met diergelyke fprookjes als de oogen uitftaken, om te beter achter te konnen houden, 't geen zy hadden met zich gebragt, en ter zelver tyd aan anderen den moed te benemen, om die tocht insgelyks te ondernemen, en hen 't gras onder de voeten weg te maajen, te meer wyl zy op hare leugens niet konden worden betrapt, om dat niemand als zy alleen daar by geweeft waren, en zy wel geruft waren, dat of fchoon 'er een onder

der hen geweest was, die de waarheid aan den dag had gelegt, de waereld nogtans meest geloof slaat, aan 't geen uit veel monden komt, of schoon zy zelve menigmaal niet verstaat, 't geen gezegt of voor de waarheid verkogt is.

Na dat echter de weg naderhand zoo bekent is geworden, dat niet alleen de Portugeezen, maar de Hollanders, Engelschen, Franschen, Spanjaards en Denen herwaards zyn gekomen, zoo hebben de zeevaarders niet alleen raadzaam geoordeelt, om wegens haar belang de voorgaande kunstjes te meer te gebruiken, maar insgelyks te minder op zulke en diergelyke zeldzame voorvallen acht geslagen, door dien zy zich lieten voorstaan, dat zy buiten dat kennis van dezelve hadden, en wel wisten, hoe zich in diergelyke voorvallen te gedragen, terwyl zy nogtans in dit stuk gantsch blind waren. Daarenboven maken zy in 't land goede cier, en zien weinig, waar de wind van daan komt, terwyl de geen, die aan boord blyven, daar op moeten passen. Wyders zetten zy in haar dagregister niet anders, dan dees of die wind heeft gewaait, zonder zich weinig om de oorzaak van denzelven te bekreunen, of slechts te melden, het geen daar by zeldzaams mogt voorgevallen zyn.

Doordien zulks ook nog heden dien dag van hen geschied, en niemand onder hen is, die de minste moeite gelieft te nemen, om zulke wissewasjes of beuzelingen, zoo als zy zeggen, op te tekenen, doordien gelyk zy zeggen alle boeken reeds daar van vol zyn, en de beloning tegen de moeite niet opweegt, zoo is licht te begrypen, dat zy zich ontrent deze wolk ook weinig bekommert, maar den ouden slenter zullen gevolgt hebben, om de gantsche waereld zoo wat te blindhokken.

Zy hebben ondertusschen niet alleen ontrent deze wolk en andere diergelyke voortekens aldus geleeft, maar ook menigmaal een goeden haven een quaden naam aangewreven, en den zelven verdacht gemaakt, zoo dat hy denzelven nog heden dien dag niet heeft konnen afspoelen. En is de haven, een weinig westelyker achter de Kaap leggende, door de Portugeezen Baay *Falzo* genaamt, onder voorwendzel, dat de grond vol klippen was, die maar eenigzins met zandt bedekt waren, alwaar geen anker houden en by gevolg geen schip zeker leggen konde, voornamelyk in de goede Mousson of droge tyd, waarin de Zuid-ooste wind waaide, en de schepen deed stranden, en noodzaaklyk te grond gaan.

Nu is dit haar laatst voorgeven niet t'eenemaal zonder grond, om dat in dien tyd zekerlyk daar in quaad leggen en groot gevaar te duchten is, ten ware men zich in de Kalk - of andere By - Baay van dien haven begeeft, alwaar men voor den wind eenigzins beschut is. Edog behalven dit zal niemand licht met waarheid derven staande houden, dat deze grote en ruime haven doorgaans met blinde klippen aangevult is, doordien reeds ten tyde van den Heer Gouverneur *Simon van der Stell*, de Kapitein *Jakob Joppe de Jonge* bevel heeft ontfangen, om dien haven met een klein vaartuig alomme te doorzoeken, en zoo wel de diepte te peilen, als den grond te doorsnuffelen, om te zien, of een schip aldaar wel zeker inlopen en leggen konde. De Schryver verklaart 't bericht wegens de Baay Falso.

Naar dat de gemelde Kapitein zich hier in loflyk gequeten, en den Heer Gouverneur alhier en de Indische Regering te Batavia, verslag gedaan had, is hy van Batavia wederom hier gekomen, en heeft op bevel van de gemelde Regering met een schip van 145 voet in dien haven lang ten anker gelegen; ten dele om aan 't bevel

van

van die Regering te gehoorzamen, en te zien, of de Fransche oorlogschepen, die toenmaals in Indie kruisten, herwaards waren gekomen, en de Kaap de Goede Hoop bemachtigt hadden; en ook om zyne eyge woorden te bekrachtigen, dat hy voor geen schade of ongemak beducht was; gelyk hy dan een geruimen tyd aldaar gelegen heeft en naderhand weder naar Batavia gestevent is.

Des niet tegenstaande wil niemand geloof slaan aan de ondervinding van dien bevaren man, en word de gemelde Kapitein gehouden voor een, die al te vermetel was; en men vreest nog even zoo sterk voor ongeluk, als een schip daar in komt te vervallen, als voor dit onderzoek, aangezien men in den jare 1709, wanneer een schip derwaards gezeilt was, en 't anker had laten vallen, in de vesting zeer ongerust was, en den Kapitein ten eersten order zond, om hoe eerder hoe liever van daar te vertrekken, en in den haven van den Tafelberg te komen, gelyk hy ook deed, wanneer hy verhaalde dat hy niet alleen als Stuurman met den voorgemelden *Jakob Joppe de Jonge* daar geweest was, en den haven had helpen onderzoeken, maar voegde daar by 't geen hy nog by eige ondervinding wist.

Baay Falzo is een goede haven.

Dees oprechte man gehoorzaamde ook hier in den Heer Gouverneur *Louis van Assenburg*, en gaf hem op zyn bevel daar van verslag by geschrifte, waar by hy alle eigenschappen, den grond, de diepte nevens vele andere merkwaardige dingen daar by voegde, die ik hier met stilzwygen moet voor by gaan, waar mede hy klaar deed zien, dat deze schone ruime haven niet minder dan den naam van Baay *Falso* of *Bedrieglyke* haven verdiende, maar met recht een goede haven mogt worden genaamt. Waar uit dan andermaal blykt, dat 't spreekwoord niet te vergeefs is, *Wee de wolf die in een quaad gerucht is!* en dat vooroordeelt erger is als de pest, 't welk iemand doorgaans heel lang by blyft, gelyk *Horatius* zulks zeer fraai op de volgende wys uitgedrukt heeft:

Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu.

Hoe de wolk des Tafelbergs is, als de Zuid-ooste wind waajen wil.

Wat aanbelangt de wolk, die op den Tafelberg komt te leggen, als de Zuid-ooste wind zich aan de Kaap wil laten horen, zal ik hare gesteltenis zonder eenige wydlopigheid van woorden melden. Zoo dra men ziet, dat deze wolk, die men anders niet waarneemt, op den Tafelberg komt te leggen, is dezelve niet alleen veel groter als de grootste os, maar ook in verscheide takken verdeelt, zo dat zy den gantschen Tafelberg en den Wind-berg, in de wandeling de Duivelberg genaamt, bedekt. Dezelve groeit vervolgens langzaam aan elkander, en maakt maar eene grote wolk uit. Zoo dra zy echter als maar een stuk is, breid zy zich in de hoogte uit, en valt te gelyk dikker en gedronger in 't oog. Vervolgens blyft zy in die dikke gedaante, op die twee bergen eenigen tyd onbeweeglyk leggen, tot dat eindelyk de Zuidooste wind met een groot geweld daar uit berst.

Wat van de Kloof tusschen den Wind- en Duivelsberg te merken.

't Is nodeloos, om iets van de benoeming des winds en Duivelsbergs gewag te maken, om dat zulks in verscheide Hoofdstukken reeds is geschied. Ondertusschen moet ik nog iets melden van de kloof, die tusschen deze twee bergen is, om dat de wolk, welke deze twee bergen bedekt, ook deze kloof inneemt, te meer door dien men van gevoelen is, dat de wind altyd door dien kloof doorbreekt en zyn uitgang zoekt, en deswegen ook by de Illustre Compagnie

pagnie

pagnie met den naam van Windberg te boek ſtaat. Daarentegen heeft het gemene en onverſtandig Scheepsvolk hen den naam van Duivelsberg gegeven, om dat de wind als door den zelven voortgeteelt word, die de vaartuigen, verſch water en andere levensmiddelen innemende zeer nadelig en hinderlyk is.

De wolk bedekt den Wind en Duivelsberg.

Aldus bedekt deze wolk deze beide bergen te gelyk, zoo menigmaal de Zuid-Ooſte wind blaaſt; en wel niet altyd op de als nu gemelde wys, namelyk dat zy zich in den beginne verdeelt vertoont; maar ik heb menigmalen waargenomen, dat zy van den beginne af, zoo dra zy deze bergen naderde, en haar plaats innemen wilde; reeds gantſch aan elkander hing, dik was, en maar eene wolk uitmaakte. Edog dit is iets, 't welk niet doorgaans is, maar zeer zelden geſchied.

De kouleur van deze wolk is van die van alle andere wolken zeer veel onderſcheiden; want of ſchoon zy van onderen, daar zy op den berg legt, een witte kouleur vertoont, welke andere wolken ook hebben, zoo is zy nogtans veel dikker, meer gedrongen, en van boven, daar zy verſt van de bergen is, graauw, niet aſchgraauw, maar lood-kouleur, die miſſchien van die in haar gebroke lichtſtralen word veroorzaakt. Men bevind derhalven niet, dat zy eenige nattigheid laat vallen, of met den wind verſtrooit, 't welk nogtans, als de lood-kouleur niet van de gemelde ſtralen van daan quam, noodwendig geſchieden moeſt. Ondertuſſchen komt in de plaats van regen, wind, die den ſtof en kleine zandſteentjes weg voert, waar door de menſchen op de ſtraten zeer geplaagt, en de glazen in de huizen geweldig beſchadigt worden, terwyl hy echter 't land tamelyk opdroogt, en alles droog maakt.

Hoe ze is, als ze regen by zich heeft.

Wanneer deze wolk behalven den wind ook regen by zich heeft, of met vele vochtige delen bezwangert is, 't welk echter zeer zelden geſchied, zoo is zy niet van zodanige licht graauwe loodkouleur, maar zwartachtig, behalven dat de kracht van den wind als dan ook of t'eenemaal is gebroken, of zoo lang achter malkander niet aanhoudende. Of ſchoon deze zoort van wolken met het waajen langer als de bovengemelde Travad-winden in zee aanhouden, zoude ik ze echter eerder onder de Travad-winden rekenen, als de eerſtgemelde; wanneer de wolk wit is, aangezien zy een nader overeenkomſt met die wolk heeft zoo ten aanzien van den regen, ten opzicht van 't waajen, als aangaande de kouleur zelfs. Komt de wind uit de eerſtgemelde witte wolk, die zonder regen of eenige vochtigheid is, zoo neemt deszelfs kracht niet van tyd tot tyd toe, maar is van den beginne af van zodanig geweld, als men hem voelt, zoo lang hy heerſcht, terwyl de wolk nog groter nog kleinder word, maar altyd in een en dezelve gedaante blyft, niet tegenſtaande men zoude vermoeden, dat zy kleinder moeſt worden, door dien men ziet, dat niet alleen delen van deze wolk weg gaan, maar dat haar doorſchynende delen langs de ſtenen, waar uit de Tafel en Duivels-berg beſtaat, als katten af klauteren, en aan den voet van den berg verdwynen. Ondertuſſchen is tuſſchen de wolk en de afrollende delen der wolk dit onderſcheid, dat zy niet van die kouleur blyven, welke zy hebben, als zy nog aan de wolk vaſt hangen; maar dat zy loodverwig worden; 't welk miſſchien door die ſtenen veroorzaakt word.

Zoo lang nu als de wolk toevloed heeft en hebben kan, zoo lang blyft zy gedrongen, en de wind aanhoudende. Zoo dra echter de toevloed ophoud, word de wolk doorſchynender, en de wind ſlap-

slapper en minder. En of schoon deze Zuid-ooste wind in de Tafelberg-valey eerder een wervelwind als een doorstaande wind gelykt, word zulks van de rondom heen leggende bergen veroorzaakt, welke hem in zich zelven veranderen, en aldus tot een wervelwind maken, zonder dat hy in der daad een zodanige is; aangezien hy maar eenen uitgang naar 't Noordoosten heeft. In de ope zee echter en al in den naastgelegen haven der Tafelbaay ziet men oogschynlyk, dat hy een doorgaande wind is, om dat hy de baren heftig doet schuimen, en snel voortjaagt.

Wervelwind in de Tafelbergs Valey.

Admiraals schip waarschouwt de andere voor ongeluk.

Het Admiraals schip, 't welk in naam van den Heer Gouverneur de vlag voert, en daar mede te kennen geeft, dat alle hier leggende schepen, van welke Natie ook, naar zyne bevelen luisteren moeten, word om dieswille genoodzaakt, om zyne vlag in te nemen, om de anderen te waarschouwen, van met geen vaartuigen heen en weder te varen, ten einde zich niet in gevaar van omslaan en te verongelukken te storten. En de ondervinding heeft reeds veelmalen geleert, dat de genen, die dit bevel in den wind geslagen, en zich gewaagt hebben, zich zelven in 't grootste levens gevaar hebben gebragt, en dikwyls ook met de dood beloont zyn, aangezien hare vaartuigen omgeslagen, en de waaghalzen ten prooi van visschen wierden. Waarentegen de genen, die aan deze stomme orders gehoorzamen, geen gevaar hebben te duchten, maar gerust ten anker konnen leggen blyven. Derhalven zeggen de zee-ploegers zoo dikwyls zy deze schuimende baren zien, niet zoo zeer uit eene vermetelheid, als wel met een vrolyk luchtig hart; *De schapen worden over zee gejaagt*; aangezien zy wel weten, dat de zware schepen daar voor geen gevaar te vrezen hebben. En by aldien zy zelfs alle hare ankers quamen te verliezen, zyn zy nogtans van 't stranden en aan stukken stoten vry, om dat de wind haar niet strandwaards jaagt, zoo als reeds hier voren gezegt is. Hier mede van de wolk en al 't geen, wat ontrent dezelve is te betrachten, genoeg. Midlerwyl zal ik onder handen nemen de derde Hoofd-omstandigheid, die een duidelyk bericht zal geven, van 't teken, dat men heeft, als deze wind lang of kort duuren, en heftig of zwak zyn zal. Wat deze twee eigenschappen aanbelangt, dezelve zyn niet wel van elkander af te scheiden, maar zoo naauw aan elkander verknocht, dat men ze alleen uit de twee volgende tekens onderscheiden moet. 1. Als de wind warm waait, zoo duurt hy niet lang. Want men heeft by ondervinding, dat de wolk zich schielyk zien laat, en ook schielyk weder verdwynt; en als zy al doorschynende op den berg leggen blyft, zoo geeft zy nogtans weinig of gantsch geen wind meer van zich; de langste tyd, welke een zodanige wind duurt, is ontrent zoo lang als de Zon boven den gezichteinder staat, of ten langsten tot midnacht, waar na van een zulken warmen Zuid-Oosten wind niets meer bespeurt of bevonden word.

En 2. wanneer de wind in tegendeel koud waait, zoo is zulks een onfeilbaar teken, dat hy met eenen dag, niet te vrede is, maar een gehele week en langer doorwaajen zal. Edog met dit onderscheid, dat hy tegen middag en midnacht zich altyd een uur lang veel slapper laat horen, als om op zyne krachten te komen, en naar verloop van een uur met dat zelve geweld weder te beginnen, en aan te houden. En weet ik by ondervinding, dat hy in zodanige afwisseling van een uur des middags en midnachts, zoo lang woed, tot dat de wolk afneemt, en eindelyk t'eenemaal verdwynt.

Het

Het ander kenteken is nog veel gewisser en onfeilbaarder terwyl het zich nogtans meest op des winds duurzaamheid betrekt, welke te gelyk zyne kracht als van zelfs in zich bevat. Want als de Tafel - en Duivelsberg niet alleen met een witte wolk bedekt is, maar ook andere verder van hier en ten Oosten leggende bergen, namelyk de Hottentot-Hollandsche, de Stellenbossche, Drakensteinsche en andere bergen, van welke in eenige voorgaande Hoofdstukken veelmaals melding en ook gewag van dezen wind gemaakt is, met de gemelde wolk bedekt zyn, zoo is zulks een onfeilbaaar kenteken, dat de wind niet alleen zeer koud, maar ook lang en terzelver tyd heftig woeden zal; mids dat hy, zoo als ik hier voren reeds heb gezegt, 's middags en midnachts uitrusten, en vervolgens in bestendige sterkte voortvaren zal, tot dat een geheele week, ook wel een gantsche maand verlopen, en de wolk onzichtbaar geworden is. Aldus heb ik u, Lezer, zoo beknopt als my eenigzins mogelyk is geweest, de drie Hoofdomstandigheden voor oogen gestelt, welke by den aan de Kaap waajenden en alomme beschreven Zuid-oosten wind waar te nemen zyn. Ik heb den zelven niet naar myne eigen zinnelykheid, en zoo als't my slechts in 't hoofd quam, maar naar vereisch der zake afgehandelt, te weten, zoo als ik den zelven by een lang verblyf waargenomen heb. Nu laat ik u zelf oordelen, of de oorzaken dezelve konnen zyn, welke *Cartesius* en uit hem *Varenius loc. sup. cit. pag.* 482. nevens vele anderen aangehaalt hebben? Wat my aanbelangt, ik acht, dat zulks onmogelyk zy.

Cartesii oorzaken van dezen wind.

Want wanneer zy zeggen, dat zulks onstaat door het nederdalen of vallen van een zware wolk, die de ingeslote lucht met geweld uitperst; zoo zie ik niet, hoe ik de hier voren aangehaalde en duidelyk beschreve omstandigheden daar mede zoude konnen overeenbrengen? En wanneer ze wyders voorgeven, dat de wind wel zoude konnen worden veroorzaakt, door dien de beslote lucht met geweld daar uit breekt, om dat in dezelve een vurige zwavelachtigen damp onthouden is, die ter oorzake van den naauwen weg of uitgang met geweld zoekt los te geraken, zoo weet ik andermaal niet, hoe men deze oorzaken uit de voorgemelde omstandigheden zoude konnen vinden. Staande myne tochten heb ik wel zeer veel *Travad* of *Ecnephias*-winden gezien, gehoort, en uitgestaan, welke in de Verzengde Luchtstreek of *Zona Torrida*, heftiger woededen, hoe nader wy by den *Æquator* of Nachteeveningslyn quamen; edog daar is een groot onderscheid tusschen dien wind, en de geenen, welke zich aan deze Kaap horen laten; komende nog de grootte der wolk, veel min haar kouleur, en nog minder de duurzaamheid van den wind zelf met deze overeen; aangezien de wolk in volle zee veel dikker in malkander geperst, gedrongen en byna gantsch rond is, waar van aan de wolk alhier byna niets gezien word; ja zy is ook veel kleinder als de wolk, die den Tafel en Duivelsberg bedekt.

Onderscheid tusschen den Travad of Ecnephias en de Kaapsche winden.

Daarenboven is de kouleur van beide die wolken niet eenerlei, als welke in de ope zee pik zwart, en alhier wit of maar graauwachtig is, zoo als tot nu is aangetoont. Eindelyk waait de wind in zee maar een half uur, hier echter menigmaal 8 dagen en langer, en als dezelve op zyn kortste is, nogtans 12 of 18 uuren, zoo als insgelyks is aangewezen. Derhalven ziet men, dat deze twederhande winden, van gantsch onderscheidentlyke eigenschappen zyn, en deswegen ook wel verdienen twee byzondere of ieder zyn eigen

eigen naam te hebben, en niet in 't algemeen *Travad*-winden genaamt te worden, welker naam ik gaarn laat aan de genen, die in zee voorvallen, en wat aanbelangt den wind alhier, ik wenſchte wel, dat hy een byzonderen naam had, en eigentlyk *Ecnephias*, of Wolke-wind genaamt wierd.

Want beide komen zy in geen zaken, dan in de ſchielyke onverhoedſche geweldige komſt overeen, waar by echter dit onderſcheid is, dat de *Travad*-Wind den voorgaanden t'eenemaal tegenſtaat, en derhalven de ſchepen door het geweldig donderend ſlaan der zeilen tegen de maſten, in grote ſchrick, vrees en benaauwtheid zet, 't welk de wind alhier niet doet, als die zyn gewoonlyk voorteken doorgaans een halven dag, of ten minſten een uur ook wel twee uuren zien laat, eer en alvorens hy begint, en derhalven de ſchepen niet onverwachts overvalt, of ze noodzaakt, eenen anderen cours te nemen, of t'eenemaal te wenden. Wanneer zy echter reeds alhier op haar ankers dryven, en wel bezorgt zyn, hebben zy gantſch geen gevaar te duchten, ten ware de onkundige ſchippers op het inhalen van de Admiraals vlag niet letten, en uit vermetelheid zich zelf in gevaar brengen.

Beide zoorten der winden ontſtaan uit een wolk.

Ondertuſſchen mag het ontrent de benoeming gaan, zoo als het wil, het is zeker, dat zoo wel de *Travad* als deze wind, door hulp van een wolk zich laat horen en voelen. De oorzaak echter van den wind aan de Kaap, na de welke als nu gevraagt word, en door welke dezelve verklaart en duidelyk voor oogen geſtelt kan worden, is wel 't voornaamſte, waar om 't jegenswoordig te doen is, zynde nu de vraag niet, hoe 't met de *Travad*-winden in zee geſtelt is, en waar door zy worden voortgeteelt.

Dat nogtans een neervallende en met groote onſtuimigheid de lucht van zich gevende wolk, de oorzaak zy, kan ik niet bezeffen, om dat de wolk nog waſt nog afneemt, maar beſtendig in eene gedaante blyft, zoo als ik voorheen reeds gezegt heb; en ook door dien de wind met zyne gruuwzaamheid langer aanhoud, als de perzing van een zodanige wolk ſchynt werkſtellig te konnen maken, gelyk insgelyks aangetoont is.

Dat eindelyk ook een zwavelachtige en in de wolk beſlote materie of eenige andere damp, die door een naauwen weg een doortocht of uitgang zoeken zoude, de oorzaak van dezen wind zoude zyn, daar toe wil geen der voorheen gemelde Hoofd-omſtandigheden zyne ſtem geven, of zulks geloofbaar maken, om dat een weg, die byna het vierde gedeelte van den hemel beſlaat, niet naauw kan worden genaamt. En door dien de witte of graauwe kouleur niet te kennen geeft, dat een zwavelachtige of eenige andere damp daar in onthouden zy, zoo kan men dezelve ook niet voor de oorzaak houden; om zelfs niet eens te ſpreken van de koude des winds, die een zodanige zwavelachtige of andere damp gantſch niet zoude dulden.

De oorzaken der Kaapſche winden zyn zwaar te geven.

Wat mag dan wel de oorzaak van dezen wind zyn? of waar zal men zeggen, dat dezelve van daan komt? dit is hier zekerlyk de vraag. Want 't is geenzins genoeg, dat men 't voorgeven van andere menſchen twyffelachtig maakt, maar men verwacht van zoo een, dat hy iets beters voor oogen ſtellen, en het wankelende gemoed uit allen twyffel redden zal. Of ik echter zulks zoude derven onderſtaan, en in ſtaat zoude zyn, om anderen van een waarſchynlyker oorzaak te overtuigen? zulks zal ik aan het ryp oordeel van mynen Lezer overlaten.

On-

De Schryver wil zyn gevoelen hier over uiten.

Ondertusschen ben ik niet bevreest, om u myn gevoelen te uiten, om dat ik verzekert ben, dat gy een goed oordeel zult stryken, by aldien zelfs niet alles met de waarheid of waarschynlykheid zoude overeenkomen; doordien myn oogmerk alleen geweest is, om op 't spoor der waarheid te wandelen, en gene zy-wegen te zoeken. Indien ik echter in deze zware last, uwe verwachtinge niet voldoe, zoo hoop ik, dat myn wil myn onvermogen verantwoorden zal.

Hoe de wolk geteelt word.

Myn gevoelen komt alzoo daar op uit, dat ik acht, dat de wolken van de vele aankomende zware deeltjes werden geteelt, welke de algemene wind in den *Zona Torrida* of verzengde luchtstreek, die uit 't oosten komt, boven de oppervlakte des waters hene voert, en tot in dezen uitersten middags of Afrikaanschen hoek of aan deze Kaap voortjaagt, en den gantschen weg langs onzichtbaar blyven, doordien zy klein en gantsch niet t'zamen gedreven of verdikt geworden zyn, tot dat zy eindelyk de kruinen van deze bergen naderen, en door hare zwaarte verhindert, stil staan, en den voorgaanden Oosten wind hare gehoorzame volging opzeggen, terwyl zy midlerwyl, als zy aan den rug der bergen hangen, vergaderen, en tot een wolk aangroejen.

Op wat wys de wind daar na uit de wolk ontspringt.

Aldus verder t'zamen gedreven en langzaam voort gestoten, nemen zy eindelyk den kruin van den berg in, welke nu van de boven opleggende verdunde lucht gedrukt, en van achteren en van den rug aangedreven worden; dezelve ontfangen naderhand een twederhande voortzetting of aandryving, die hare beweging maakt, doordien zy streepswys en dwars langs de stenen der bergen aflopen; en beneden in de ruime valeyen, daar zy haar geweld gebruiken willen, bekomen zy andermaal een nieuwe kracht, dewyl zy van de tegenoverstaande bergen, daar onder alhier de Leeuwenberg, andermaal verhindert en te rug gedreven worden, en by gevolg noodwendig in een wervelwind veranderen moeten; juist hier van daan echter schynt de wind zyne heftigheid en groot geweld te hebben, en is naar myn gevoelen de wolk niet anders, dan een middel, zonder 't welk deze wind niet zyn of waajen kan.

Met dit gevoelen komen niet alleen de vorige drie Hoofd-omstandigheden volkomen overeen, maar hebben ook deze volgende gevallen my daar toe aangezet, welk gevoelen ik, of het goed of verkeert zy, den Lezer te beslissen, t'eenemaal overlaat.

Bericht van een witten streep achter den Tafelberg.

En wel voor eerst vind men achter den Tafelberg een witte streep, om welke te zien, ik veelmaals een pleisier reisje met mynen toenmaligen huis- en tafel-waard, den hooggeleerden Heer *Nicolaas Oortman*, *J. V. D.* en Burgermeester aan de Kaap de Goede Hoop, gedaan had, terwyl wy ons na zyn treffelyk Landgoed begaven, 't welk hy aan de Steenbergen, niet ver van Constantia had.

Deze witte streep loopt uit zee tot aan de Steenbergen, alwaar de witte materie zich oogschynlyk tot een wolk verzamelt en leggen blyft, daar zy tog over de heele Baay *Falso* onverdikt voortgegaan is. Als zy van de gemelde Steenbergen naar beneden is gestoten, verdwynt zy byna weder, en ziet men anders niets, dan een dunne witte streep, die andermaal tot aan den Tafel en Duivels-berg voortgaat, en aldaar echter wederom in zyne zachte beweging verhindert, tot een wolk zich ophoopt, en vergadert.

Hoogte van den Tafelberg.

Nu echter is de Tafelberg veel hoger als andere omleggende bergen, die deze witte streep over moet, aangezien deszelfs hoogte 1859 Rynlandsche roeden bedraagt,

draagt, gelyk my zulks door deszelfs afmeting bekent is, en is derhalven geen wonder, dat hy deze deeltjes veel meer tegenſtand doet, als een der anderen. Aldus is ook de perzing van de lucht van boven veel kragtiger, en kan alzoo niet veel anders zyn, dan dat de natuurlyke beweging ook in een geweldige moet worden verandert; waar uit dan van zelf volgt, dat deze deeltjes, welke van voren onbeweeglyk ſchynen, noodzaaklyk van achteren voort geſtoten, van de bergen naar beneden in de valeyen rollende, een zeer groot geweld veroorzaken moeten, om dat zy zich aldaar wederom verdelen en verſpreiden konnen.

Hier by komt nog ten tweden, dat door de beweging, welke uit 't Zuiden komt, deze deeltjes aan de uiterſte bergen van Afrika genoodzaakt worden ſtil te ſtaan, door dien de bewegingen van 't Ooſten en Zuiden beide by malkanderen komen, en dezelve als gevangen houden, en haar niet laten gaan, daar zy wel wilden. Vermids dezelve nu in de Vleeſch-Baay, als ook in de Viſch-Baay en niet minder in de Baay *Falſô* een vryen doortocht vinden, naderhand echter van de daar tuſſchen leggenende haar in den weg ſtaande bergen tegengehouden worden, zoo moeten zy zich noodzaaklyk in wolken vergaderen, en zoo wel van boven geperſt als van achteren voortgeſtoten, ook een groot geweld oeffenen, als zy weder hare vryheid bekomen, en in de valeien zich verſpreiden konnen.

Wat verder daar van te merken.

Dit word genoegzaam bekrachtigt, door de grote diſtantie, of wydte, die men tuſſchen de twee uiterſte bergen vind, die de Baay *Falſô* inſluiten, waar van de eene ten Ooſten, Hanglip, en de twede ten Weſten Noorwegen genaamt word, door dien zy beide zich zeer ver in zee uitſtrekken. Want de afſtand van elkander, ſluit den gantſch groten ruimen haven in, en maakt in een rechte lyn een weg van 4 mylen, indien niet eenigzins meer. Deze deeltjes nu door hulp van hare eerſte beweging van 't Ooſten tot aldaar voortgedreven, worden door de tuſſchenkomſt der zuidelyke beweging tegen deze ver in zee ſtrekkende bergen aangedreven, en by gevolg hier en daar tegengehouden, zoo als aan de wolken der bergen van Hottentots-Holland, Stellenboſch, Drakenſtein, ja zelfs aan die der Steenbergen en van den Tafel en Duivels-berg klaar en duidelyk te zien en af te nemen is.

Ten laatſten vind men eenige zwarte wolkjes, die rondom 't Leeuwenhoofd zwerven, welke dit zelve gevoelen ſchynen te bekrachtigen; want door den Noord-weſten wind Zuidwaards of Zuid-weſt gedreven, gaan zy voorwaards dan achterwaards, en konnen zonder twyffel, niet wel voortkomen, tot dat eindelyk de Zuid-Ooſte wind dezelve in zyn macht krygt, en verſpreid, aangezien als dan den volgenden of tweden dag zekerlyk een Zuid-Ooſte wind daar uit volgt, die ſterker is, als de voorgaande, en dezelve niet zoo wel als een bequame, maar medewerkende materie aanneemt, en met de andere deeltjes weder Noord-weſtwaards jaagt.

Waar toe dienen echter zoo veel woorden? *Varenius* houd nevens anderen, in zyne Geogr. *Gener. Lib.* 1. *cap.* 20. *pag.* 441. voor de hoofdzakelyke oorzaak van den Ooſten wind, die in de verzengde Luchtſtreek of *Zona Torrida* beſtendig waait, de beweging der zonne.

Ten einde echter ook de verandering van de Mouſſon verklaart en aangetoont zoude konnen worden, heeft *Hallejus* en *Scheuchzerus* nevens vele anderen,

ren, daar onder *Varenius Lib.* 1. *cap.* 21. *prop.* 13. *pag.* 458. *seqq. Geograph. General.* de gelegenheid van 't land en de bergen mede te baat genomen. Op die wys zal hy immers ook de tot nu verhaalde waarnemingen toestemmen, en die van de Afrikaansche Zuid-ooste wind gegeve oorzaken na dezelve examineren en onderzoeken, en daarbenevens by zich zelven overwegen, wat van de *Travad*-winden in de verzengde Luchtstreek te oordelen zy.

Wat my aanbelangt, ik acht dat de perzing der wolken van de t'zamenkomst der beweging haar oorsprong hebbe; wanneer namelyk de beide tegen elkander stotende winden de zwaarste delen t'zamen drukken; en daar door eenen wind veroorzaken, die de heerschende, of anders altyd of reeds langer doorstaande wind gelyk is. Ik zal my in myne gevoelens niet te ver uitlaten, maar uit vrees van verdwaalt te geraken, de overige navorschingen aan andere Natuurkundigen ten ryp overleg overlaten.

Dit is aldus, Lezer, 't geen ik u van den zeer vermaarden Kaapschen Stormwind heb willen melden. Ik twyffel niet, of gy zult de feilen, die ontrent de gegeve oorzaken mogten zyn ingeslopen, niet qualyk duiden, en denken, dat myn voornemen echter goed geweest zy. Aan de andere bygevoegde omstandigheden behoeft gy gantsch niet te twyffelen, om dat ik my overal op de lange ondervinding beroepen kan. Besluit van dit Hoofdstuk.

XXIII. HOOFT-

XXIII. HOOFTSTUK.

Van de gewoonlyke Ziektens der Europeaansche Inwoners en Vreemdelingen eerst aankomende, als mede derzelver gemene en aan een eigelyk bekende genezing.

De Schryver zal hier maar de Ziektens der Europeanen en Slaven beschryven. Van de Kraamvrouwen. De wyven aan de Kaap zyn op 't laatst van hare rekening niet zonderling bedroeft. De Weën duren niet lang. De Nageboorte volgt licht. Buiten gewoon voorbeeld van een zwaren arbeid. Byzonder middel om spoedig te verlossen. Geval met een zeer jonge Vrouw. Deze wil hebben dat haar man een Testament zoude maken. De Schryver word tot het opstellen van 't Testament gehaalt. Wil niet in de Kraam-kamer komen. Moet het echter doen. Begint te schryven. De Vrouw word gelukkig verlost. Het Testament word echter gemaakt. Vrouwen sterven niet licht in de kraam. Artzen en bequame Vroedvrouwen zyn aan de Kaap niet. Kraamvrouwen verlaten ras het bed. De Vrouwen hebben aan de Kaap niet veel te arbeiden. Slavinnen zyn aan de Kaap zeer geil. Europeaansche Vrouwen aan de Kaap zyn minziek. Aan de Kaap zyn veel kinderen. Europeaansche Vrouwen lyden veel pyn aan de borsten. Een Smid heeft 'er een pleister voor uitgevonden. Ziektens der kinderen zyn gevaarlyk. Kinderen komen zelden dood ter waereld. Groejen zeer sterk. Mazelen worden by de Kaapsche kinderen gantsch niet geacht. Kinder-pokjes hebben gantsch niet te beduiden. Hoofdpyn by de mazelen en pokjes. Mazelen en kinder-pokjes zyn te Batavia gevaarlyk. Vruchten niet ongezond aan de Kaap. Agorkes niet schadelyk. Druiven niet ongezond. Langdurige ziektens niet aan de Kaap onder de Europeanen. Wanneer 'er zich een heeft geopenbaart. Waar in zy bestont. De levens wys der slaven. Hoe hare woning is. Hebben scholen voor hare kinderen. Dragen 't gantsche jaar eenerhande kleding. Slapen 's zomers op de blote aarde. Slaven zyn boosaardige menschen. Haar voedzel. Koken uit luiheid niet. Eeten meest raawe spys. Zuipen zich zeer dronken. Bekommeren zich om niets. Slaven voeden veel varkens. Daar door veroorzaken zy een ongezonde lucht. Ook een aanstekende ziekte. Waarom by een zodanige ziekte de ommegang met hen verboden. De Wondartzen komen echter by haar. De ziekte der slaven verslimmert. Heeft toenmaals onder de Europeanen een andere eigenschap bekomen. Kaapsche inwoners krygen zelden de Rode loop. Waarom. Rode loop duurt lang met grote pyn. Waarom en wanneer. Hoe men die ziekte geneest. 't Eerste middel voor de Rode loop. Doet in eenige dagen goede werking. 't Twede middel voor de Rode loop. Gelukt insgelyks wel. Beide deze middelen hebben geholpen. Melk is aan de Kaap zelden te bekomen. Een Arts ontdekt een ander middel voor de Rode loop. Valt gelukkik uit. Een Oppermeester maakt uit de schors van den Kreupel-boom een geneesmiddel voor de Rode loop. Kreupel-hout valt veel aan de Kaap. Gaat licht uit. Waarom de inwoners zelden de Rode loop krygen. De Lucht verhindert dit quaad. De inwoners worden niet van de scheurbuik aangetast. De Vreemdelingen zyn te meer daar mede behebt. Waarom. Hoe te myden. Hoe de Scheurbuik aan de Kaap word genezen. Zweet-bad, hoe het klaar gemaakt word. Hoe de perzonen worden gehandelt die niet konnen zweten. Wanneer de cure langzaam gaat.

DOor dien ik laatst, wanneer ik by gelegentheid der winden van de Luchtstreek alhier sprak, aangetoont heb, dat de Zuid-ooste wind een goede en gezonde lucht, en de Noord-weste wind daarentegen onreine en ongezonde delen by zich voerde, ook deswegen heb belooft, om van de algemene Ziektens alhier eenig

eenig bericht mede te delen, zoo zal 't my geoorlooft zyn, om jegenswoordig myne belofte gestand te doen, en u daar mede niet langer op te houden, ten einde 't niet zoude schynen, als of ik 't in 't boek der vergetenheid wilde schryven, en u te vergeefs laten wachten.

Ondertusschen zoude 't niet eens zoo qualyk konnen worden genomen, als ik myn woord hier in niet naquam, want doordien ik ontrent de Artzeny onkundig ben, zoo zoude ik menige mislag konnen begaan, die gantschelyk niet te rechtvaardigen zouden zyn. Ten minsten zoude ik my van zulke manieren van spreken en uit te drukken bedienen, die by de Heren Artzen of gantsch niet in gebruik of ten minsten belachelyk zouden zyn. Des niet tegenstaande wil ik echter myn woord houden, en 't zoo goed maken en schryven als ik kan, om dat my niet is vergunt, om 't te doen, zoo als ik wel wenschte en van rechtswegen behoorde te zyn. Ondertusschen ben ik wel gerust, dat gy hier ontrent ook zoo naauwziende niet zult zyn; dat gy myn onvermogen erkennen, en daar benevens geloven zult, dat 't geen ik jegenswoordig schryf, met de zuivere waarheid overeenkomt.

Om die zelve rede zal ik my ook niet zeer bekommeren ontrent de schikking of order, waar in de zaken voor oogen behoorden gestelt te worden, maar dezelve op 't papier brengen, zoo als zy my slechts voorkomen, mids dat ik geene omstandigheden bedenken, of uit myn eigen hoofd daar by voegen, maar alles, zoo als het hier geschied, en waargenomen word, ordentlyk en duidelyk verhalen zal. Want hoe zoude ik derven onderstaan, om de rechte order te houden, die by de Heren Artzen in acht genomen word, als zy de ziektens na elkander beschryven, daar ik nooit eenige professie daar van gemaakt, of naauwlyks een Auteur gelezen heb, terwyl tog zulks een zeer diepe wetenschap in deze studie vereischt en tot een fondament heeft. De Lezer zal in dit stuk myne eenvoudigheid ook wel willen door de vingeren zien, en in zyn schik zyn, by aldien hy de waarheid der zaken gewaar word, die ik van voornemen ben, om u met alle oprechtheid mede te delen.

Wanneer nu dit aldus geschieden kan en mag, zoo als ik vertrouw, zoo zult gy wel gaarn toestaan en vergunnen, dat ik 't merkwaardigste van de ziektens der Europeanen en hare slaven aantone, ook enkelyk 't gezeide van dezelve verstaa, en geenzins toelate, dat zulks van de ziektens der eerste en natuurlyke inwoners van dezen oord ook zoude konnen gezegt of aangenomen worden. Want doordien haar levenswys met die der Europeanen gantsch geene overeenkomst heeft, zoo is licht af te nemen, dat 'er ook een groot onderscheid tusschen de ziektens zyn moet. Van welke echter uitvoerlyk te handelen, op een ander tyd beter gelegentheid zal zyn, dan dat nu te gelyk van hen alhier zoude moeten worden gesproken. *(De Schryver zal hier maar de ziektens der Europeanen en slaven beschryven.)*

Ten einde echter niet alles zoo zeer onordentlyk gescheide, en 'er geen verwarring van zaken of alles onder elkander gemengde waer voorkomen mogte, zoo heb ik besloten, om alvorens van de ziektens der kinderen en kraamvrouwen te schryven; en vervolgens de volwasse en oude menschen onder handen te nemen, en 't nodige van hare ziektens by te brengen; mids dat ik de zee-ziektens, die men aan boord uitstaat, van deze afzondere, om dat ik reeds in een ander Hoofdstuk daar van gemeld heb, edog niet verstaande de gene, welke men door-

doorgaans uit zee hier met zich brengt, en in het Hospitaal of Ziekenhuis van de Illustre Compagnie genezen laat; want hier van zal geoorlooft zyn, hier en daar iets aan te halen. En eindelyk zal ik nog daar by voegen, 't geen van de algemeene, dat is, zodanige ziektens te weeten nodig is, die zoo wel kinderen als oude en volwaſſe menſchen betreffen, en onverhoopt overvallen.

Aldus heeft de Lezer den korten inhoud van 't gantſch Hoofdſtuk, dat als nu moet worden uitgevoert. By aldien gy het echter uwe aandacht en tyd niet waardig acht, en miſſchien denkt, dat ik 't zelve niet met de vereiſchte order heb konnen uitvoeren, gelyk ik hier voren, reeds zelf heb beleden, dat ik geen genoegzame kennis daar ontrent had, zoo ſtaat het aan uw believen, om 't zelve te laten leggen, of t'eenemaal weg te werpen. Wanneer gy echter denkt, dat de diepſte eenvoudigheid zomtyds zelf wel iets goeds voor den dag brengt, of ſchoon dezelve zulks zoo duidelyk en net niet weet te doen, zoo kondet gy het zelve al ware 't enkel uit tydverdryf doorzien, en 't overige voor nodeloze grillen laten varen, en daar benevens geloven, dat ik myn beſt gedaan heb, om al 't onnodige weg te doen.

Van de Ksaam-vrouwen.

Van de Kraamvrouwen dan is nodig te weten, dat of ſchoon God haar naar den val der Eerſte ouders opgelegt heeft, om met ſmerten kinderen te baren, *Geneſ.* III. Vers 16., en zulks ook uit de dagelykſe ondervinding waar bevonden word, zoo is nogtans zeer gewis en onderwederſpreeklyk, dat tuſſchen de eene vrouw en de andere, een groot onderſcheid waargenomen word, en dat de eene lichter baart als de andere; en dat 'er ook in aanzien der landen een onderſcheid is, waar in de vrouwen meer ſmerten moeten uitſtaan, als in de andere: Gelyk dan tuſſchen de vrouwen van Europa en die hier zyn, of ſchoon uit Europa herwaards gekomen, of wel van Europeaanſche ouders hier voortgekomen, even dit gewigtig en hoofdzakelyk onderſcheid te merken is.

De vrouwen aan de Kaap zyn niet bedroeft, als zy op 't laatſt gaan.

Want byaldien de vrouwen hier op 't laatſt gaan, en ten einde van hare rekening zyn, zyn zy deswegen juiſt niet bedroeft, maar grypen 't werk met moed aan, uit de algemene ondervinding verzekert, dat naar verloop van een korten tyd het kind ter waereld, en zy 'er ras door zullen zyn, door welkers lieffelyk en vrolyk gelaat zy wel ras alle geleden ſmert vergeten, terwyl zy door de aanſpraak van andere vrouwen, die haar hebben bygeſtaan, en van haar eigen man getrooſt word.

Weën duren niet lang.

Daarenboven duren de Weën ook zoo lang niet als in Europa, aangezien dezelve naar verloop van 8, 10, of 12 uuren reeds een einde hebben, en 't kind doorgaans binnen dien tyd reeds gekomen is; gelyk dan ook ſchier altyd en kind en nageboorte byde te gelyk komt, en de vrouw geen gevaar loopt om deswegen op nieuw pyn uit te ſtaan, of genootzaakt te worden om het bed te houden; maar alle ſmert houd met 't komen van 't kind op, en weten van geen naweën, zoo dat zy geene ongemakken hebben, dan die welke de bloedſtorting veroorzaakt.

Van andere ziektens weten de Kaapſche Kraamvrouwen niess.

Van alle andere ziektens, die ontrent de Kraamvrouwen in Europa zoo zeer gemeen en bekent zyn, weten zy hier niets te ſpreken, ten ware zy daar van hadden gehoort. Insgelyks heb ik nooit gehoort, dat zy van iets geincommodeert of ontruſt worden, waar voor voornamelyk de bygelovige en eenvoudige vrouwen in Duitſchland zoo zeer plegen te vrezen, in zoo verre, dat zy zelfs 't hert niet hebben, om by nacht 't licht te laten uitgaan, om dat

dat zy menen of zich laten wys maken, dat haar ten eersten iets quaads mogt overkomen.

Buiten gewoon voorbeeld van zwaren arbeid.

Voor een gantsch ongewone en zeldzame zaak wierd het gehouden, wanneer eens zekere vrouw 3 dagen in arbeid zat, om dat diergelyk geval nooit gebeurt was. Deze elendige vrouw had wel dikwyls een levendige vrucht by zich gevoelt, maar wist niet, dat dezelve reeds voor de weën het ontfangen leven weder verloren had. Zy stond derhalven, hoewel zeer getroost, de erbarmelykste pyn uit, en 't scheelde haar niet, hoe de vroedvrouw en de andere daar by zynde wyven met haar leefden, doende al 't geen haar geraden wierd. En wanneer men den moed opgaf, en een iegelyk meende, dat zy sterven moest, gaf een Barbier of vroedvrouw, ik weet niet wie van beide, haar een middel in, om de weën te verwekken; te weten, Virginische Tabak, heel klein gekurven, in water gekookt, en vervolgens door een doek gegoten; waar van de in nood zynde vrouw een glas vol dronk, terwyl een iegelyk begerig was, om de werking daar van te zien.

Byzonder middel om spoedig te verlossen.

Doet goede werking.

Deze drank begon zeer geweldig te werken, zoo wel van boven als van onderen, en dreef te gelyk 't kind af, 't welk eenigen tyd moest dood zyn geweest, om dat 't reeds begon te vergaan; en is derhalven deze met den dood worstelende en met buitengewone pyn bezette vrouw door goddelyke hulp en gebruik van dien Tabaks drank by 't leven behouden. Of men dit middel in Duitschland zoude konnen gebruiken, en of het ook dezelve werking zoude doen, weet ik niet. Hier heeft het, God zy gedankt! wel gelukt, en is een algemene artzeney der Hottentotsche vrouwen, gelyk te zyner tyd, uitvoerlyker zal worden gemeld.

Geval met een zeer jonge vrouw.

Een andere vrouw, die in 't 14 jaar van haar ouderdom van haar eerste kind zwanger was, meende, wanneer haar tyd quam, en zy de gewoonlyke weën voelde, dat zy ten eersten daar van zoude sterven. Want na dat zy ontrent 6 of 7 uuren in dien pynlyken staat was, zonder dat zy te bed was gebragt, verzocht zy haar man, dien zy ongemeen bezinde, om zich tydig van de gantsche nalatenschap te verzekeren, doordien zy wel gevoelde, dat zy 'er 't leven bezwaarlyk van zoude afbrengen; en ten einde haar Stiefmoeder niet in 't bezit van haare goederen mogte komen, dezelve by een testament daar buiten te sluiten, en haar eigen vader te maken 't geen hy haar ten huwelyk gegeven had, ten einde hy alzoo in het volle bezit van hare goederen blyven konde.

Wil hebben dat haar man een testament maakt.

Dit was de man wel na den zin; ondertusschen poogde hy de vrouw een hard onder de riem te steken, en haar de zwaarmoedige gedachten uit 't hoofd te praten, en haar te verzekeren, dat men geen exempel wist, dat een vrouw in de kraam gestorven was, en dat God aan haar wel dezelve genade zoude bewyzen, welke hy aan andere vrouwen verleent had. Edog alle woorden waren vergeefs, hebbende zy geen andere gedachten, dan dat zy sterven zoude; waar door de man ten laatsten genoodzaakt wierd, om my als toenmalige Secretaris van Stellenbosch en Drakenstein, ten 12 uuren 's nachts te laten halen, en ontbood te gelyk een goed Barbier, *Dirk Smidt* genaamt, en nog een vrouw, die de kraamvrouwen zeer veel als vroedvrouw bediende.

De Schryver word tot 't vervaardigen van 't Testament gehaalt.

Wil niet voor de Kraamvrouw verschynen.

Wanneer wy nu alle drie aan huis quamen, wilde de man met tranen in de oogen, ons allen te gelyk by de pynlyke vrouw brengen, gelyk de Barbier en de Vroed-

Vroedvrouw dan ook in de Kraamkamer gingen; ik echter dien zulks by Europeaanſche vrouwen nooit was voorgekomen, was beſchaamt, en verzocht nog een weinig te wachten, tot dat de Barbier wederom uit de kamer quam, met wien ik afgeſproken was, om my te komen verwittigen, hoe de zaken ſtonden. Toen hy echter zeer lang uitbleef, moeſt ik eindelyk den man gehoorzamen, en horen wat haar wil was, en hoe 't Teſtament zoude gemaakt worden? 't welk zy my dan met weinige maar duidelyke woorden van weerskanten te kennen gaven, zonder dat iemand den inhoud daar van wiſt, als zy beide en ik.

Moet het echter doen.

Begint het Teſtament te vervaardigen.

Hier op ging ik uit die kamer, en begaf my na een ander vertrek, alwaar ik tot het opſtellen van dat geſchrift, alleen was. Ondertuſſchen quam de Barbier by my, en zeide, dat door dien'er geen gevaar was, ik wel zoude doen, daar mede te wachten, tot dat'er het Kind was, door dien zy alsdan wel beide hare mening zouden veranderen, en 't Teſtament anders willen gemaakt hebben. Edog ik verzocht hem, om my alleen te laten, en zich met zyn eige zaken te bemoejen, gelyk hy dan ook heene ging, en my niet meer quam ſtoren.

De Vrouw word gelukkig verloſt.

Kort daar na quam de man zelf vol vreugde by my lopen, en zeide, dat zyn vrouw gelukkig van een zoon verloſt was, en nam my ten eerſten mede na de kraam-kamer, en bragt my voor het bed van de jonge kraamvrouw, alwaar hy my 't kind en de als nu wederom verblyde moeder toonde, en te gelyk op myne vrage, of'er ook iets in 't Teſtament moeſt worden verandert? antwoorde en belaſte, dat het blyven zoude, zoo als voorheen beſloten was.

't Teſtament word echter vervaardigt.

Wat uit het verhaal blykt.

Hier uit blykt nu andermaal, dat deze als nog onkundige kraamvrouw, vergeeſſche vrees voor de dood gehad, en voor een teſtament gezorgt heeft, daar zy nogtans 't beſte of levend Teſtament naar gelede weën, die juiſt niet ongemeen, maar haar als nog onbekent waren, en die 12 uuren duurden, ter waereld bragt; zy was ook naar de verloſſing van haren eerſten zoon niet alleen alle pyn en ſmerte vergeten, zoo dat zy wederom vrolyk lachte, maar zoude zoo voort wederom opgeſtaan zyn, en door de kamer hebben gewandelt, ten ware de bloedvloed zulks verhindert had. Hier uit blykt derhalven, dat doordien deze kraamvrouw voor eene der pynlykſte wierd geacht, die naar 't getuigenis der toenmaals tegenwoordig zynde vrouwen zeer veel had moeten lyden en uitſtaan, de weën by de wyven alhier in verre zoo ondraaglyk en lang aanhoudende niet zyn, als die welke de vrouwen in Europa onderhevig zyn.

Dat zulks aldus zy, betuigt wyders de ondervinding, door dien zy geen aanſtoot of gevaar van de nageboorte hebben, of andere naweën onderhevig zyn, zoo als reeds hier voren aangehaalt is. Daarenboven hoort men ook zeer zelden, en weet ik niet, dat'er gedurende myn verblyf aan de Kaap, een Kraamvrouw zelfs de minſte vermaning van koorts gehad heeft, ten ware zy zich zelve verzuimt, of die door onordentlyk leven op den hals gehaalt had, 't welk echter niet aan 't kramen, maar aan een vermetele achteloosheid en onachtzaamheid is toe te ſchryven.

Vrouwen ſterven niet licht in de kraam.

Gedurende de gantſche tyd, dien ik hier heb doorgebragt, is maar eene vrouw in de Kraam geſturven; en zoude zy 'er ook zonder twyffel wel door gekomen zyn, als zy maar een goede vroedvrouw, of een ervaren Meeſter gehad had, die haar met goede raad had by geſtaan. Want 't zy dat 't kind verkeert komt, of

dwars

dwars legt, of dat 'er een ander geval is, zoo is 'er echter, als in zodanige gevallen, wyze, verſtandige en ervare menſchen daar by zyn, en met hare trouwe raad en behulpzame hand ten dienſte ſtaan, nog altyd hoop, dat zoo niet beide, ten minſten de moeder in 't leven zal konnen gehouden worden.

Doctors en ervare Vroedvrouwen zyn aan de Kaap niet.

Men moet weten, dat hier gantſch geen ervare Artzen zyn. Aldus ontbreekt het hier ook ten dele aan goede en gezwore vroedvrouwen, door dien d'eene ſtervende, eerſt wederom een andere uit Holland moet worden beſchreven, die aldaar voor Doctors en Meeſters geëxamineert, en onder eede aangenomen is. De geene nu, welke daar voor ſcheep komen, en de vrouwen alhier in dat geval bedienen, weten zekerlyk veelmaals zeer weinig raad te geven en te helpen; worden ook nooit geëxamineert, nog in eed genomen, en zyn derhalven in zulke zware gevallen hulp en raadeloos, waar door de arme vrouwen elendig lyden moeten. Door dien nu diergelyke nuttige en noodwendige perzonen by de eerſtgemelde vrouw ontbraken, zoo konde het zekerlyk wel niet anders zyn, of zy moeſt van alle menſchelyke hulp berooft, in de Kraam veel uitſtaan, en eindelyk het leven daar by inſchieten.

Kraamvrouwen verlaten 't bed ras.

Wanneer wyders 5 of 6 dagen naar het bevallen verlopen zyn, verlaten de Kraamvrouwen alhier niet alleen 't bed, maar gaan van dien tyd af wederom door 't gantſche huis. Zulks plegen ook wel vrouwen in Duitſchland te doen, die hard van natuur, en aan ongemakken gewoon zyn. Ondertusſchen zouden zy niet durven onderſtaan, 't geen de Kraamvrouwen alhier wel doen zouden, als 't haar tot geen ſchande verſtrekte, en de man het toeſtaan wilde, aangezien zy naar verloop van 6 dagen wel weder gaarn zouden willen uit gaan, om hare dingen buitens huis te verrichten, of ſchoon dezelve gantſch gering, en van geen belang ter waereld zyn; gelyk dan de vrouwen aan de Kaap alle 't zamen niet veel arbeiden, ten minſten niet zoo veel, als de vrouwen in Duitſchland, aangezien zy 't zware of moeijelyk werk aan de ſlaven en ſlavinnen overlaten. Edog de ſchande en 't verbod van haare mannen weerhoud haar, en is dit voor haar byna even zoo grote plaag, als de weën zelf, om dat zy niet gaarn t'huis en alleen zyn, maar geſtadig liever gezelſchap en andere vrouwen zoeken.

Zyn echter drie weken verlopen, en zy voorheen reeds de lucht gewent, gaan zy zekerlyk weder met 't kind ter Kerke. Edog by aldien zy wat teder opgebragt, en niet veel in de lucht gekomen zyn, houden zy voor 't langſt de vierde week nog uit, en dragen als dan onfeilbaar haar kind ter kerke, en blyven voorts naar vorige gewoonte niet veel t'huis, maar zoeken allerhande gelegenheid om uit te gaan, en haar kind aan alle hare bekende te laten zien, ten einde zy onder een kopje thee of koffy maar zoo wat te praten hebben; als wel verzekert zynde, dat zy als nu buiten gevaar van eenige onpaſſelykheid zyn, welke van 't Kraambed zoude konnen van daan komen.

Slavinnen zyn aan de Kaap zeer geil.

De gene echter, welke voor de lucht en andere omſtandigheden niet beducht zyn, als afzonderlyk de Slavinnen der Illuſtre Compagnie, wachten naauwlyks 14 dagen, waar na zy al wederom gelegentheid zoeken, om by den eenen of den anderen te ſlapen, als zynde de geilheid zeer toegedaan; en dewyl zy altyd 6 weken voor en 6 weken na het kramen vry van werken zyn, zoo veroorzaakt haar bedurve natuur, nevens de goede en gemaklyke dagen, welke zy gedurende 't kramen

men genieten, dat zy nergens dan om wellust en goddeloosheid denken. Ten dien einde vervaardigen zy een minnedrank van melk of wyn en eijeren, waar in zy zuiker, zaffraan, en kanneel doen, ten einde om te driftiger te worden in 't uitvoeren van hare beestachtigheid, gelyk men dan ook in hare woning over de 200 levendige kinderen aantreft.

Europeaansche wyven aan de Kaap zyn verlieft.

De Europeaansche vrouwen zyn wel juist ook niet geil te noemen, om dat men weinig hoort, dat zy tot hoerery genegen zyn, of zich daar toe begeven; nogtans blykt, dat zy de bywoning van hare mans yverig pogen te bevorderen, om dat zy dezelve veelmaals zeer lekkere beetjes voorzetten, welke tot dit liefde werk niet heel ondienstig zyn konnen; daar benevens zien zy niet gaarn, dat de man aan den drank is. Men vind derhalven in de huizen zeer veel kinderen; en kan ik met waarheid zeggen dat in de meeste huizen 6. 8. 10. 12 en meer kinderen worden gevonden, die alle gezond, recht van leden en daarenboven sterk zyn. Mynes bedunkens helpt hier toe zeer veel 't al te sterk en veelvoudig gebruik der specereien, door dien byna ter maand een pond of ten minsten een half pond in zodanig huis word verbruikt.

Edog 't zy hoe het zy, aan 't gemeld getal der kinderen is niet te twyffelen; wanneer echter de weën zoo groot en heftig, ook zoo lang durende waren, als die welke de vrouwen in Europa uitstaan moeten, mogte mynes bedunkens de kitteling haar wel genoeg worden ingepepert, en zy niet na zoo veel kinderen verlangen. Door dien echter zulks niet is, en dezelve haar niet te hard vallen, zoo acht ik, dat zy weinig daarom geven, of zy zwanger zyn of niet, te meer vermids zy tot 't uithouden van de kraam weinig kosten hebben, zoo als op een ander tyd uitvoerlyker zal worden bericht.

Europeaansche vrouwen aan de Kaap hebben grote pyn aan de borsten.

Ondertusschen of schoon de weën nog zoo weinig schynen, en met die van de Europeaansche vrouwen gantsch niet mogen worden vergeleken, zoo zyn zy nogtans daar door niet van alle pyn ontheft, door dien 't geen zy by 't kramen te minder uitstaan, haar naderhand aan de quade borsten rykelyk weder word in gebragt, lydende daar aan doorgaans de uitbundigste pyn, en konnende naauwelyks haar eigen kind daar aan leggen, om zyn voedzel daar uit te halen. Aangezien voor de kleine kinderen geen pap word gekookt, als wel in Duitschland, om ze daar mede op te brengen; maar dezelve 't eerste vierdendeel jaars en menigmaal langer niet anders krygen, dan 't geen zy uit de moeders borst halen.

Ik heb veel vrouwen gekent, die een van beide borsten niet konden gebruiken, als zy hare kinderen te stillen hadden, door dien zy of met haar eerste of een der volgende kinderen grote pyn daar aan hadden, door dien 'er gaten ingekomen en de gantsche borst uit gezworen was, waar aan zy geen kind lyden konnen; weshalven zy dezelve hadden laten opdrogen, en ten dien einde een pleister daar op gelegt, om de melkwegen te stoppen, en te eerder van de pyn ontheft te worden. Anderen heb ik gezien, die aan een van beide borsten gantsch geen tepel hadden, niet dat 'er van den beginne af geen aan was geweest, maar door dien dezelve afgezworen was, waar door zoo als licht is te denken, zy in groot gevaar geraakt zyn, en onlydelyke pyn uitgestaan hebben. Daarenboven zyn zy nooit vry, van 't een of 't ander toeval aan de borsten, als zy in de kraam komen, en moeten zy derhalven zeer wel op haar hoede zyn, en de borsten ter dege bewaren, ten einde

de zy niets quaads daar aan krygen.

De Barbiers hebben wel veel middelen, om de pyn te verzachten, en't quaad t'eenemaal te verhelpen; edog de vrouwen vinden daar weinig baat by, en heeft daartegen niemand beter raad, als zeker ſmid, genaamt, *Mattys Greft*, uit Pomeren geboortig. Ofſchoon deze man nog lezen of ſchryven kon, had hy nogtans zoo veel verſtand, om eenige pleiſters en andere heilzame middelen uit de Afrikaanſche bloemen, kruiden en planten te vervaardigen, waar mede hy alle uitwendige qualen genas, van de quade materie zuiverde, en belette, dat'er geen andere wederom na toe ſchoot, die nadelig konde zyn. Deze Smid nu, wyl hy in zyn jeugd verſcheide kruiden en andere dingen had leren kennen, waar uit hy de Paard-artſenyen vervaardigde, waar mede hy ook tot zyn dood toe wel wiſt om te gaan, heeft zyne gedachten verder laten gaan, en van eenige kruiden aan zyne eige ſlaven de proef genomen, en bevonden, dat zy goede werking deden.

Een Smid heeft een pleiſter uitgevonden.

Vermids hy nu daar door hoe langs hoe dieper in de kruidkunde geraakte, heeft hy eindelyk ook een pleiſter tegen quade borſten uitgevonden; daar van ook met groot nut aan de vrouwen medegedeelt, en haar daar door zeer ras verlichting van pyn en volkome genezing verſchaft, en terzelver tyd belet, dat 'er verder geen quaad meer daar na toe ſchieten kon; gelyk dan de vrouwen, welke hy dien pleiſter vereert heeft, aangezien hy denzelven nooit verkogt of geld daar voor nam, behalven't geen ze hem zelfs had gekoſt, 't welk zeer weinig was, dien pleiſter zorgvuldiger als goud bewaren, om dat dezelve altyd even krachtig blyven zoude.

De kouleur van dien pleiſter was donker-groen. Uit welke kruiden hy echter denzelven of ook vele andere diergelyke geneesmiddelen vervaardigde, zulks hebben zyne eige zonen en dochteren, of ſchoon zy hem veelmaals eenigzins hebben moeten helpen, nooit konnen gewaar worden. Door dien hy als nu dood is, en nog lezen of ſchryven kon, zoo is van zyne ganaſch nuttige wetenſchap niet een zier meer overig, maar alles is met hem afgeſtorven en begraven, of ſchoon 't voor 't algemeen zeer ſchadelyk en nadelig is. Dienvolgens was het wel te wenſchen geweeſt, dat hy van zyne eigenzinnigheid voor zyn dood wat afgeſtapt was, en ten minſten zyn ſchoonzoon, die buiten dat een ervare Barbier is, met die kennis verrykt had.

Is met hem begraven.

En dit is 't geen ik U, Lezer, van de kraamvrouwen te berichten heb. Wat aanbelangt de kinderen, en hare gewoonlyke ziektens, men dient te weten, dat derzelver natuur zeer aardig naar de eigenſchappen van deze luchtſtreek geſchikt is. Ondertuſſchen zyn zy die ook onderhevig, en hebben zoo weinig als die van Europa, een briefje, dat ze niet zullen ſterven; edog weinige ziektens der kinderen zyn dodelyk, gelyk is af te nemen; uit 't geen hier voren ontrent de veelheid der kinderen in een huis, gezegt is. Want byaldien de ouders, waar van zy geboren zyn, een volkome gezondheid genieten, en de moeder, zoo als by de meeſten is, met goed gezond zog is voorzien, zoo volgt doorgaans, dat de kinderen insgelyk gezond zyn, voornamelyk, als zy haar gerak en gemak of hare nodige oppaſſing hebben, gelyk hier ook ordentlyk pleegt te geſchieden.

Kinder-ziektens niet gevaarlyk.

Men ziet derhalven ook zeer zelden, dat 'er een dood kind ter waereld komt, en ik weet gedurende myn verblyf alhier, geen ander dan het hier boven gemelde. Veel zeldzamer echter is 't

geval,

geval, dat eerst geboren kinderen komen ziek te worden, en te sterven. Zy nemen veel eer van dag tot dag in krachten toe, en groejen by den dag, zoo dat men zoude zeggen, dat een kind van 6 weken, een half jaar oud was, als men enkelyk op de krachten des lichaams en deszelfs grootte ziet, en daar benevens de andere eigenschappen van andere jonger kinderen niet betracht.

In zodanigen gezonden toestand blyven de kinderen, tot dat zy beginnen tanden te krygen, 't welk doorgaans in de 6 of 7de maand geschied. De vorige gezondheid en 't lachent wezen verandert als dan tamelyk veel, om dat zy door de heftige pyn, welke de doorkomende tanden veroorzaken, zeer bedroeft beginnen te huilen, en menigmaal zoo lang schreeuwen, dat zy de stuipen of een beroertheid krygen, en in haar eerste groei en bloei afgeplukt en weggerukt worden.

Edog zulks is niet heel gemeen, om dat de minsten op zodanige wys sterven, en zeer velen, ja de meesten zeer licht hare eerste tanden krygen. Men moet haar ook wegens de grote pyn allerhande vermaak aandoen, en haar dan dit dan dat te spelen geven, ten einde zy niet te veel schreeuwen, en onder 't spelen de tandpyn een weinig verzetten. Wanneer zy echter tanden hebben, en nu beginnen gekookte spys te nuttigen, zoo moet men wel op zyne hoede zyn, dat zy de maag niet overladen, ten einde zy niet onbequaam, tot de beweging des lichaams traag en verdrietig worden, en de spys niet ordentlyk kan worden verteert. Want byaldien hier op niet word gelet, en eenigen tyd daar mede vervolgt word, ontstaat andermaal een slechte toestand, die zeer gevaarlyk is, naardien andermaal een dodelyke beroerte daar op volgt, die niet zelden 't levens licht uitblaast, en haar ten grave rukt, gelyk my daar van eenige voorbeelden bewust zyn.

Wat te merken, als zy tanden krygen.

De tandpyn uitgestaan, laten eenigen tyd daar na de Mazelen en Kinderpokjes zich vinden, welke de tedere lichaamen aantasten, hoewel op verre niet met zodanige verwoedheid, als wel in Europa. Wat aanbelangt de mazelen, dezelve worden hier gantsch niet geacht, doordien nog nooit eenig kind daaraan te bed heeft gelegen, veel min gesturven is; aangezien de kinderen zelf daar mede lachen, en geenzins over eenig ongemak klagen, maar zoo wel als voorheen op straat lopen, met hare makkers spelen, en wind nog weêr ontzien. De ouders zelf zoeken ze alsdan niet in huis te houden, en haar een na buiten zettende artseney in te geven, maar laten de natuur zelfs werken, verzekert, dat zy daar van geen quaad houden zullen.

Mazelen worden by de Kaapse kinderen heel niet geacht.

Aldus is 't ook ontrent de Kinderpokjes; behalven dat 'er hier en daar eenige uitkomen. Want men gebruikt insgelyks geen artseney, om ze uit te dryven; en iemand, die den aard en eigenschap van 't land niet kent, kan ook niet wel merken, zien of bespeuren, dat de kinderen onpasselyk zyn, of de pokjes hebben, doordien zy in en buitens huis gaan spelen, en nergens over klagen. Wanneer de kinderen ook zelfs deze gantsch onbekende peukeltjes of zweertjes aan de ouders laten kyken, en vragen, wat 't is, of waar ze van daan komen? Zoo kyken zy verders weinig daar na, als haar al lachende geantwoord is, dat 't de pokjes zyn, waar aan zoo veel kinderen in Europa sterven; de ouders laten dezelve insgelyks wederom lopen, gevende haar een appel of iets anders om te spelen, wel wetende, dat zy niet gevaarlyk zyn.

Kinderpokjes worden weinig geacht.

Zoo wel by de Mazelen als by de Pokjes bemerkt men niet, dat

Hoofdpyn by de Mazelen en pokjes.

de kinderen, ja zelfs grote menschen, welke die nog niet gehad hebben, klagen, ten ware over hoofdpyn. Edog byaldien men anders geen voortekens vind, en en de Hoofdpyn, zoo is, dat de lyders gaan en ſtaan konnen, zoo acht men deze pyn ook niets, zynde een iegelyk wel bewuſt, dat zulks ziektens zyn, die den naam van ziekte zelfs niet verdienen, maar men lacht daar over, en leeft daar mede, zoo als voorheen gezegt is, of men geeft hen een warm kopje thee of koffy, en laat hen vervolgens na haar eige zinnelykheid leven.

Mazelen en Kinderpokjes zyn te Batavia gevaarlyk.

Geheel anders is het daar mede te Batavia gelegen, alwaar de mazelen en pokjes niet alleen inboorlingen maar ook vreemdelingen, voornamelyk echter voor de genen, die hier zyn geboren, en derwaards komen, zeer gevaarlyk zyn. Want kort na haar verblyf aldaar krygen zy de kinderpokjes, waar aan zy ook 't meeſt ſterven, zo dat van hondert zieken naauwlyks eenige weinige wederom opkomen. Zoo zeer gevaarlyk is die krankheid ook voor de genen, die de Bataviſche lucht nog niet gewoon zyn. Derhalven ſchryft ook *Doctor Melchior Leydekker* van den 15. January 1699. uit Batavia, aan den Heer *Jobus Ludolfus*, gelyk zulks *Junckerus in vita Ludolfi* aanhaalt *pag.* 220. op de volgende wys: *Peſtis in Java majore adeo ignota eſt, ut vix nomen habent, quo illam exprimant. Hoc quidem mirum eſt, ſed magis mirandum, inter Promontorii Bonæ Spei incolas nunquam viſas variolas vel morbillos, qui heic in India ſæpe magnam ſtragem edunt.* Dat is: *De Peſt is in Groot Java zodanig onbekent, dat ze naauwlyks een naam hebben, om dezelve uit te drukken; 't welk iets zeldzaams is; verwonderenswaardiger nogtans is, dat by de inwoners van de Kaap de Goede Hoop de Mazelen en Kinderpokjes nooit gezien worden, welke echter hier in Indien menigmaal een grote ſlachting maken.* Namelyk dat iemand daar aan krank legt, of ſterft, aangezien zy op de voorſeide wys t'overbekent zyn.

Op andere plaatzen zyn de vruchten voor de kinderen, die geen maat houden, ook ongezond, zodanig dat zy of de Rode loop of een andere gevaarlyke ziekte op den hals halen, en met den dood moeten worſtelen, als men haar zoo veel vruchten laat eeten, als zy wel ſmaak daar in zouden hebben. Hier echter is het met die zaak geheel anders gelegen, en word hen, ten ware te teer en te zwak, of te oud, niet geweigert van de vruchten te eeten, zoo veel als zy willen, om dat zy zoo wel bejaarden als jongen beiden niet ſchadelyk zyn, maar veel eer tot behoudenis van de gezondheid verſtrekken. Want zy veroorzaken gantſch geen ziekte, en men kan ze zonder vrees eeten. Byaldien men beducht is, dat de buik te vol winden daar van worden, en daar door opzwellen mogt, zoo moet men zich eenigzins daar in matigen, edog deze winden duuren niet lang, voornamelyk als men zich beweegt, en op de been blyft, of zich anders een weinig vermoeid.

Vruchten niet ongezond aan de Kaap.

Onder 't woord vruchten verſta ik echter niet alleen appelen en peren of andere Europeaanſche tuinvruchten, de kerzen en pruimen uitgezondert, waar van 'er hier nog zoo weinig zyn, dat men geen experiment daar mede heeft konnen doen, maar ook vygen, citroenen, oranje-appels, en alle andere tuinvruchten, welke de vier delen van de waereld, te weten Afrika, Europa, Aſia en Amerika uitleveren; gelyk ik dan hier van gantſch niet uitſluit de agorkes of konkommers, waar van men elders pleegt te zeggen, dat dezelve met oly en azyn klaar gemaakt, nog goed genoeg zyn, om weggewurpen te worden, om

dat deſelve een weinig te veel gegeten, de Rode loop of andere gevaarlyke ziekte zouden veroorzaken.

Want ik kan by ondervinding betuigen, dat of ſchoon ik menigmaal een grote ſchotel vol uitgeperſt en in ſchyven geſnede konkommers met oly, azyn en peper, heb gegeten, dezelve my nooit eenig quaad gedaan hebben, niet tegenſtaande 't menigmaal tweemalen ter week is geſchied, zoo lang 't in den tyd was.

Ik heb veelmaals gezien, dat Matrozen, zoldaten, ja ſlaven en ſlavinnen in den tyd van de druiven, welke men drie maanden achter malkanderen, te weten in January, February en Maart, menigmaal ook nog in April, te koop kan bekomen, 's morgens vroeg twee of drie pond druiven gegeten hebben, zonder dat dezelve hen eenig quaad deden, dan dat zy altyd na meer verlangden. Wanneer ze nu niet gezond waren, zouden zy zekerlyk eene ziekte hebben veroorzaakt, te meer nademaal bekent is, dat deze zoort van menſchen meeſt ongekookte raauwe ſpys, als Haringen, ſpek en diergelyke nuttigen, en derhalven zeer licht in een ziekte vervallen konnen.

Waarom de Kaapſe vruchten gezond.

Wat my aanbelangt, ik ben van gevoelen, dat de goede en gezonde lucht, die wy om dien tyd hebben, zoo als in een van de vorige Hoofdſtukken is aangetoont, zeer veel helpt, dat de vruchten gezond zyn. En wanneer men daar by voegt, dat zy door de hete ſtralen der zonne tot hare volkome rypheid geraken, en menigmaal overryp worden, zoo heeft men nog minder rede om te geloven, dat zy ziektens zouden veroorzaken konnen, wyl de ongezonde delen verbetert en in goede gezonde verandert zyn. Ik acht ook, dat om die zelve rede zoo weinig gevaarlyke ziektens, die op andere oorden zoo zeer woeden, en veel menſchen te gelyk, of kort na elkander wegrukken, hier ook konnen plaats vinden. Edog ik laat zulks aan 't oordeel van den Lezer, en onderwerp my hier in aan zyne goedaardige en gunſtige cenſure.

Na dat ik tot nu de gewoonlyke ziektens der kinderen verhaalt, en daarbenevens gemeld heb, op wat wys zy dezelven onderhevig worden, zoo begeef ik my, achtervolgens myne hier boven gedane belofte, tot de volwaſſe en oude menſchen, waar van met ten eerſten zeggen moet, dat men onder dezelven gantſch gene quynende ziektens aantreft, waar van zy lang te bed leggen, aangezien die aan de Kaap de Goede Hoop t'eenemaal onbekent zyn, en zal in vervolg worden aangetoont, dat de koortzen, nevens alle andere ziektens zonder onderſcheid, de menſchen van den beginne af zodanig aangrypen, dat zy die niet lang konnen tegenſtaan, maar ras ſterven moeten, of wel als zy tydig en zoo dra zy zich onpaſſelyk bevoelen, goede hulpmiddelen gebruiken, dra wederom gezond worden, en tot vorige krachten geraken.

Van aanſtekende ziektens kan ik zeggen, dat gedurende den tyd van 60 jaren, te weten, zoo lang als deze volkplanting aangelegt is, die ziektens onder de Europeanen niet anders dan met den naam bekent zyn geweeſt. Onder de ſlaven echter, voornamelyk de genen, die de Illuſtre Compagnie toebehoren, heeft zich in 't jaar 1710 een diergelyke aanſtekende ziekte geopenbaart, welke dat en 't volgende jaar zeer velen in 't graf geſleept heeft.

Wanneer 'er zich een aanſtekende ziekte heeft geopenbaart.

Deze ziekte is mynes wetens als nog van niemand met een byzonderen en eigen naam gedoopt, hoewel 't zeker is, dat de eene ſlaaf of ſlavin dezelve van den anderen geërft heeft, gelyk dan zeer veel in eene week en vervolgens van tyd tot tyd daar aan geſtor-

ſtorven zyn. Voor zoo veel my is bewuſt, om dat ik zelf niet by hen ben gekomen, beſtonden de toevallen in een onlydelyke hoofdpyn en vervaarlyke duizeling, zoo dat zy op de benen niet konden ſtaan, uit vrees van 't hoofd aan ſtukken te vallen, om dat alles met haar ſcheen om te lopen. Daarenboven hadden zy een vervaarlyken dorſt, dien zy nog met water of eenige andere dranken konden leſſchen, en daar door wierden zy genoodzaakt, om 't bed te houden, en de dood alle oogenblik af te wachten.

Waar in ze beſtont.

Welk leven de ſlaven lyden.

Op hare levenswys ſlechts een weinig gade ſlaande, zal men niet genoodzaakt zyn, om den oorzaak of oorſprong van deze aanſtekende ziekte ver te gaan zoeken, welke wyze van leven gy hoop ik, niet qualyk zult duiden, wanneer ik u die een weinig duidelyk voor oogen ſtel, aangezien die menſchen gewoon zyn heel anders te leven als de Europeanen. Van hen wonen 'er ruim 600 by malkander in een huis, 't welk zoo veel in den omtrek niet beſlaat, of ook zoo hoog niet is, nog minder zoo veel gemak heeft, als wel een boere woning met de ſchuur, aangezien 't maar twee verdiepingen hoog is, op welke eerſte een man naauwlyks overend kan ſtaan, terwyl de twede onder 't dak is.

Wanneer men 't gantſche gebouw van buiten ziet, ſtrekt de muur nog tamelyk hoog, en lykt een plat dak te hebben. Van binnen echter ziet men wel ras, dat de eerſte verdieping niet al te hoog is, en op deszelfs muur dat van de hoge buite muur aflopende houtwerk ruſt, 't welk de andere zoldering maakt. Voor aan de ſtraat tegen over de kerk heeft de Opper- en ondertuinman, ieder een byzondere woning, achter de welke 't meisjes ſchool is voor de ſlaven. Ter zyde tegen den tuin van de Illuſtre Compagnie heeft de Opper-tuinman de voorgemelde *Jan Hertog* nog een grote ſchone ruime kamer, waar in 't zaad enz. zoo wel voor hem zelf als voor de gemelde Compagnie bewaart word. Deze kamer ſtoot van binnen naar de plaats toe, aan 't ſchool der ſlaven-jongens, welker Leermeeſter zoo wel in 't zelve byzonder huishoud, als de Meeſteres in haar ſchool. De overige ruimte nu van dit gebouw boven en beneden is de woning van de 600 ſlaven en ſlavinnen, beſtaande alles met malkanderen in een langachtig vierkant als ontrent een boere-hof, die op alle zyden bebouwt is, en van binnen een grote hof of plaats heeft.

Hebben ſcholen voor hare kinderen.

Deze ruimte nu boven en beneden is niet in byzondere kamers of vertrekken verdeelt, waar in een zeker getal ſlaven en ſlavinnen wonen, maar beſtaat uit een enkeld vertrek, waar in aan weerzyden planken langs de muur gemaakt zyn, welke deze menſchen voor bedſteden moeten verſtrekken, om daar op te ſlapen. Of ſchoon nu man en vrouw onder hen is, en de kinderen ook by hen moeten wonen, zoo is echter verder geen onderſcheid dan dien zy zelven maken, hebbende alleenlyk een ſtuk katoen of eenige andere linnen lap om hare planken hangen, om te ſchynen alleen te leggen, en van niemand gezien te worden. Kortom, deze woning gelykt zeer wel een barak of loods, waarin eenige hondert zoldaten huis houden en wonen, ja nog ſlechter. Waar uit dan genoegzaam blykt, hoe elendig deze menſchen wonen; edog niet om dat de Illuſtre Compagnie zulks niet gaarn beter zag, maar wylen zy zelf niet beter leven willen.

Zy lyden dit ongemak niet alleen gaarn, maar halen zich ook zelfs moedwillens nog meer elend op den hals, door dien zy 't gantſche jaar door maar een kleed dragen,

Dragen het hele jaar door enerlei kleding.

gen, zonder te kyken, of de flenters daar by hangen of niet, terwyl de gemelde Compagnie jaarlyks tweemaal klederen, hembden, en andere noodwendigheden onder haar laat uitdelen, welke zy echter ten eersten verquanzelen, en liever verzuipen, dan dat zy ordentlyk zouden gekleed gaan. Derhalven komt het ook, dat wyl zy van kindsgebeente gewoon zyn, half naakt te gaan, hare huid des zomers half gebraden, en des winters, wanneer 't lang na malkander regent, lang bevrozen schynt.

Gebruiken hare klederen tot bedden.

Hier by komt nog, dat als zy 's winters door en door nat zyn, zy echter niets daar om geven, maar deze hare natte klederen in plaats van een onder en boven bed gebruiken, en zonder schroom daartusschen gaan leggen en slapen, terwyl zy hare nieuwe klederen niet verquistende, zy altyd droog leggen en groot gemak hebben zouden. Ja 's zomers, wanneer 't tamelyk warm is, en geen regen valt, slapen zy liever op de koele aarde, dan op een bed, wanneer de dampen van de grond, die in hare ope zweetgaten in dringen, heel niet gezond zyn konnen. Zoo anders de genen, welke zich zelf vrywillig allerhande elend op den hals halen, aan de dronkenschap en hoererey overgegeven zyn, haar werk van stelen en roven maken, en naar 't leven van hunnen evennaasten, voornamelyk na dat der Christenen staan, eenig medelyde waardig zyn, zoo zal ik zeggen, dat 't voedzel van deze elendige uit loutere raauwe spys bestaat, welke zy te luy zyn om voor haar zelf te koken. Want of schoon de Illustre Compagnie, vleesch, gezoute visch, reist, of brood, peper en andere levensmiddelen rykelyk aan haar laat uitdelen en geven, zoo zyn zy echter, ten ware zy met slagen genoodzaakt wierden, te traag, te lui en te achteloos, om alle deze dingen te koken, en tot een voedzame spys klaar te maken, om dat zy eerder zouden honger lyden, dan die moeite voor haar zelf en haar eigen voordeel nemen.

Haar spys.

Eeten meest raauwe spys.

Ik zeg derhalven nog eens, dat zy meest raauwe spys, als haringen, met een weinig koude ryst, in water gekookt, in plaats van brood, eeten. Zy zyn gantsch geen liefhebbers van vleesch, om dat zy al te veel moeite zouden hebben, om 't te koken, ten zy 't zeer vet is, en zy weder ryst in plaats van boter daar mede klaar maken konnen. Haar drank is doorgaans koud water, ten ware zy hier of daar eenig geld hadden beschaart, om wyn te konnen kopen. En wanneer zy al wyn hebben, drinken zy denzelven niet matig, maar gieten hem zoo menigvuldig in den maag, dat zy door dronkenschap niet weten, wie of waar zy zyn. Komen zy te bed, of onder wege te vallen, blyven zy onbeweeglyk leggen, als een stuk hout, en zoude men wel een menuet op haar konnen danzen, eer zy ontwaekten, of 't gewaar wierden. Voor 't overige zyn zy gantsch zorgloos, en bekommeren zich om niets, denkende misschien, dat de geen, die hen gekogt heeft, ook voor hen zorgen moet, en dat zy niets behoeven te doen, dan 't geen bevolen word van de geenen, die over hen te gebieden hebben. 's Morgens uit geslapen hebbende, en voelende, dat ze pyn in haar wolachtig hair hebben, weten zy ras raad daar voor, drinkende eer en alvorens zy iets anders hebben genuttigt, een paar kannen koud water, waar door zy dan andermaal den maag bederven, en te gelyk dat anders goed en gezond water veronteeren, door dien zy pyn in de maag voelende, 't water de schuld geven, en wel zouden willen wys maken, dat al haar ongemak en ziekte uit 't bestendig

Zuipen zig zeer dronken.

ſtendig water drinken van daan quam.

Slaven meſten veel verkens.

Ik heb vergeten te melden, dat de ſlaven en ſlavinnen de binneplaats van 't gemelde huis in plaats van een keuke moeten gebruiken, maar dat zy 'er een verkens kot van maken, en aldaar een grote menigte verkens hebben, die zy met 't afval uit den daar byſtaanden tuin van de Illuſtre Compagnie meſten, en vervolgens verkopen.

Daar door veroorzaken zy een ongezonde lucht.

Byaldien nu deze verkens de lucht daaromheen niet bederven, zoo maken zy dezelve echter zoo onrein, dat zy niet licht een goede en gezonde lucht inazemen konnen. En indien men alle deze omſtandigheden nevens nog vele andere t'zamen overweegt, die hier kortheids halve voorbedachtelyk met ſtilzwygen worden verby gegaan, zoo heeft men waarlyk geen rede, om verwondert te zyn, byaldien deze menſchen, die byna als onvernuftige ſchepzels, ja erger als de Hottentotten leven, haar zelven een aanſtekende ziekte hebben op den hals gejaagt.

Waarom toen de ommegang met haar verboden is.

Wie zoude nu de voorſigtighid der burgers laken, dat zy hare ſlaven en ſlavinnen hebben verboden, om deze beſmette en in groten getale weg ſtervende ſlaven en ſlavinnen te bezoeken, of ommegang met hen te hebben? Wie konde 't qualyk duiden, dat de Barbiers, die in zodanige toevallen, de plaats van Artzen moeten bekleden, om dat hier geen Dokters zyn, deze ongehoorzamen niet hebben bygeſtaan? Als welken alle heilzame aanradingen in den wind ſlaan, verachten, en niet eerder aannemen, dan als 't water byna aan de lippen is, en de dood haar reeds by 't linker been heeft.

DeBarbiers hebben haar echter bygeſtaan.

Ondertuſſchen hebben de Barbiers zich dapper gequeten, en haar plicht getrouw waargenomen, wel wetende, dat en haar ampt, en de Chriſtelyke liefde beide van hen eiſchten, hunnen elendigen en doodlydenden evennaaſten in alle billyke zaken by te ſtaan, en de behulpzame hand te bieden.

Dienvolgens hebben zy geen moeite geſpaart, en geen tyd verzuimt, om hen met raad en daad by te ſpringen; zy namen dezelven uit de voorgemelde ſlavenwoning, bragten ze na 't treffelyk ziekenhuis der Europeanen; deden haar goede en gezonde ſpys en drank geven, terwyl zy hen met de beſte en heilzaamſte Artſeneyen verzorgden, en zich aldus van hun plicht in alles met zeer veel yver en getrouwheid queeten.

De Ziekte der Slaven begon heftiger te worden.

't Zoude te wenſchen zyn geweeſt, dat deze gemelde ziekte binnen hare palen en genomen omtrek gebleven was, en niet verder om zich getaſt had, maar hoe waar 't oud en van *Ovidius* eerſt gebruikt ſpreekwoord is:

Nitimur in vetitum ſemper cupimusque negata.
Sic interdictis imminet æger aquis.

Dat is: *In verbode wateren viſcht men liefſt*; zulks blykt daar uit, dat de ſlaven en ſlavinnen het verbod van hare Meeſters vergaten, en zich by deze met de dood worſtelende beſmette menſchen begaven, aldaar hare bekenden en landsgenoten bezochten, en daar door die ziekte ten loon mede in haar Meeſters huizen bragten, alwaar zoo als ik eerſt naar myn vertrek heb vernomen, vele ſlaven en ſlavinnen als mede derzelver Heren en Vrouwen, en aldus ook Europeanen daar aan geſturven zyn.

Heeft als toen onder de Europeanen een andere eigenſchap bekomen.

Zoo dra nogtans deze ziekte verder uitſpatte, en onder de Europeanen begon te woeden, ging ze als van hare eerſte natuur gantſch af, doordien deze de voorgaande toevallen niet voelden, maar een quaadaardige of aanſtekende zoort van kinder-

pokjes kregen; hoe ze 'er echter eigentlyk hebben uitgezien, en wat omſtandigheden en toevallen verder daar by zyn geweeſt, zulks kan ik niet zeggen, om dat ik als nu te ver van hen af gelegen ben.

Deze aanmerking alzoo, die naar myn vertrek is geſchied, heb ik by de vorige, die zich gedurende myn verblyf aldaar hebben toegedragen, gevoegt, ten einde de Lezer zien zoude, dat ik zelfs 't minſte niet, deze aanſtekende ziekte betreffende, voor U heb willen verbergen. Jegenswoordig keer ik my weder tot de gene, die in myn tyd en zelf voor myne komſt aan de Kaap, in zwang zyn geweeſt, waar onder de Rode loop zich dan mede bevind, waar van reeds voorheen gezegt is, dat de inwoners alhier zeer zelden overval hebben.

Kaapſche inwoners krygen zelden de Rode loop.

Ondertuſſchen kan men niet zeggen, dat onder deze luchtſtreek gantſch geen menſchen zouden worden aangetroffen, welken die ziekte onderhevig zyn, of ſchoon de inwoners zelf daar van vry zyn. Want de genen die met de ſchepen herwaards komen, en eenigen tyd hier doorbrengen, en in bezetting blyven, worden van deze ziekte zeer licht aangetaſt, aangezien zy ſtaande hare gantſche reis niet dan oude, gezoute en harde koſt hebben gehad, waar door zy, door dien wel voornamelyk haar drank oud, ſtinkend en meeſt vuil water is, dat hen nog niet genoeg gegeven word, vermids zy met hare voorgeſchreve en gezette maat, en menigmaal in tyd van nood, met nog minder moeten te vrede zyn, noodwendig veel onreine, ſcherpe en taaje delen in den maag en in 't bloed overgeërft en met zich gebragt hebben.

Oorzaken van de Rode loop.

Wanneer nu daar door de chyl of 't maagzap als mede 't bloed bedorven is, en zy daarentegen op deze oude en onverdouwelyke ſpyzen, ook den vorigen bedurven drank na hare aankomſt alhier, goede verſche ſpys, allerhande tuin en keuke-kruiden, nevens andere eetbare waren, ja ook allerhande gezonde vruchten nuttigen, en niet minder goed, gezond, zuiver en verſch water als mede goede en heldere wyn te drinken bekomen, en aldus honger nog dorſt behoeven te lyden, zoo is 't niet te verwonderen, dat deze onreine, ongezonde, taaje delen daar door los gemaakt, en met geweld afgedreven worden, waar door dan doorgaans de Rode loop ontſtaat, die niet eerder ophoud, tot dat alle deze vuiligheden weg zyn, en 't bloed gezuivert en verbetert is.

Of echter dit zonder grote pyn kan geſchieden, en of dit alles in een korten tyd kan worden ten einde gebragt? Zulks zal ik aan 't oordeel van den Lezer overlaten. Wat my aanbelangt, ik acht, en weet zulks by eige ondervinding, dat het zoo ras niet gedaan is, en dat het zonder heftige pyn en ſmerte niet in zyn werk gaat, te meer als men niet op zyn hoede is, en den mond niet wakker in den toom houd, waar door menig een in aanzien van zoo velerhande lekkere bekoorlyke vruchten, die hy menigmaal nooit meer gezien, veel min geproeft heeft, zoo ver vervoert word, dat hy 't beſterven of ten minſten heel lang aan den oever van de dood zwerven moet.

Rode loop duurt lang met groote pyn.

Is de Lezer miſſchien begerig, te weten, wat men daartegen gebruikt, en op wat wys deze anders zeer gevaarlyke ziekte genezen word? Ik zal u de oprechte waarheid melden, en midlerwyl aan u believen laten, om volkomen geloof daar aan te ſlaan, om dat u de zaak ongelooflyk, of wel zelfs fabeleus of verdicht voorkomen mogt, niet tegenſtaande zy de zuivere waarheid en geenzins valſch is, aangezien ik my hier in

op

op eige ondervinding beroep, hoewel my niet onbewust is, dat ook vele anderen nevens my die alvorens gantsche Apothekers winkels zonder hulp of verlichting hadden ingenomen en verbruikt, op deze wys genezen, en geholpen zyn.

't Eerste middel voor de Rode loop.

Wie dienvolgens aan de Rode loop ziek is, en wenscht tot vorige gezondheid herstelt te zyn, behoeft niet, de eigenschap van 't land een weinig kundig, by een Dokter om raad te gaan, en een geneesmiddel te laten vervaardigen, want zulks is veelmaals, zoo als hiervoren reeds is gezegt, zonder de gewenschte uitslag of vrucht geweest, maar zyn best doen, dat hy goede versche melk, en voornamelyk zoo hy ze krygen kan, Geitemelk bekomt, welke hy gekookt, met groene thee of thee-Boe, zoo warm moet drinken, als hy kan. Wanneer hy zulks eenige dagen na malkanderen, driemaal daags, te weten, 's morgens, 's middags en 's avonds heeft gedaan, zal hy zekerlyk zeer goede werking bespeuren; te meer als hy zich in eeten en drinken een weinig matigt, en den mond niet altyd den baas laat spelen, en voor al den zeer gezwavelden wyn uit 't lyf laat.

Doet in eenige dagen goede werking.

't Twede middel voor de Rode loop.

Behalven dit middel, heeft men door de ondervinding nog een ander, 't welk in 't gebruik van rype rode druiven bestaat, die men echter niet altyd kan hebben, en ook zoo souverein of voortreffelyk niet zyn. Want als dezelve in de maand van Maart recht ryp en door de hete stralen der zonne gekookt zyn, mag men in dit geval gerust zyn lust daar aan boeten, mids dat men de beziën niet alleen uitzuigt, maar met bast en kernen opeet; door dien 't vocht alleen meer quaad dan goed doet, en de ziekte verërgeren zoude; waarentegen de druiven, zoo als zy aan den bos zyn, en daarmede insgelyks eenige dagen achtervolgt, en midlerwyl maat in eeten en drinken gehouden, de pyn niet alleen verminderen, maar de ziekte ook volkomen genezen.

Gelukt ook wel.

Ik ken 'er veel, die zoo wel uit Europa quamen, en deze ziekte met zich bragten, als ook uit Oost-Indie te rug keerden, en insgelyks daar mede behebt waren, welken door een van deze twe middelen zich zelf geholpen hebben, ten ware zy geen tyd hadden, om dezelve te gebruiken, of hier te blyven, en de cure, welke juist niet al te veel tyd, nog minder kosten vereischt, te ondergaan. Dat dit laatste middel echter niet doorgaans alleen geholpen heeft, daar van zyn de omstandigheden te lang, om alhier verhaalt te worden. Genoeg dat meer dan 100 menschen als zoo vele getuigen verstrekken, dat ontrent deze beide geneesmiddelen niets onwaar of verdicht is.

De Melk is aan de Kaap zeer schaars.

Gelyk ik voorheen heb gezegt, dat de druiven niet altyd zyn te bekomen, zoo moet ik ook erinneren, dat de melk zeer schaars is, door dien de boeren geen melk aan de Kaap te merkt brengen; ten dele om dat de weg te lang is, en de melk onder wege door de hitte van de Zon zuur word; en ook vermids zy dezelve tot onderhoud van haar eige menschen gebruiken. By gebrek echter van deze beide middelen, heeft een ervare man, genaamt *Justus Benrath*, die wel Licentiaat in de medecynen is, dog hier maar als Opper-Meester begroet word, een van myne vrienden en welbekenden, genaamt *Hendrick Geursen*, door een ander en gantsch ongewoonlyk middel genezen, na dat hy reeds drie jaren daar van afgemat was, om dat hy dezelve uit Holland te Batavia, en van daar wederom hier gebragt had, zonder die ziekte eens quyt te zyn geweest, gelyk hy dan daar na niet alleen weder gelukkig en gezond in Holland gekomen, maar ook nog heden dien dag aldaar leeft.

Een Opper-meester ontdekt een ander middel voor de Rode loop.

Na

Waar uit dat middel bestont.

Na dat deze *Benrath* van gemelden *Geurſen* had verſtaan, dat hy reeds zoo veel geld in artzeneyen verquiſt had, om van deze quynende en hem gantſch afmattende ziekte te worden bevryd, dog altyd achter 't net had gevischt, en maar eenige baat door 't gebruiken van een ziertje *Opium* of Heulſap 's morgens en 's avonds, had gevonden, zoo verviel hy op de wonderbare gedachten, om hem van 't gemeld *Opium* Kliſteer te vervaardigen, en te zien, of 't zelve niet van onderen krachtiger werking doen, en 't quaad t'eenemaal verhelpen zoude.

Wanneer nu de gemelde *Geurſen* beſloten had, om die cure t'ondergaan, begaf de Oppermeeſter *Benrath* zich na huis, en vervaardigde uit 6 onſen *Opii Crudi* een Kliſteer, welke hy tegen den avond appliceerde of zettede. De gemelde *Geurſen* verzocht my zeer inſtandig, om dien nacht by hem te blyven, gelyk ik ook deed; dog ik wil wel bekennen, dat door dien hy geweldig begon te malen en te revelen, de nacht my lang genoeg viel; tegen den morgen echter begon hy te ſluimeren, en ontwaakte niet voor 's avonds, wanneer hy wederom t'eenemaal bedaart, maar echter nog wat ſlaperig was; den volgenden dag was de ſlaaperigheid ook over, en hy zoo verre van de Rode loop bevryd, dat hy zich nog tamelyk in acht nemen, en den uitſlag verder afwachten moeſt.

Word volkomen genezen.

Na zyne te rug komſt in Holland heeft hy aan eenige agtergelate vrienden en bekenden geſchreven, dat hy van de drie-jarige Rode loop nu volkome genezen was, en wederom in krachten toenam, na dat hy te voren t'eenemaal uitgeteert was geweeſt, en 'er als een *Sceleton* of geraamte uitgezien had. Hoe ongerymt dit middel voorquam, heeft het nogtans goede werking gedaan. Of 't echter aan diergelyke zieken op andere oorden even zoo zeker als hier zoude konnen worden gegeven, is een vraag, die ik liever den Lezer te beantwoorden overlaat, dan dat ik myn eige gevoelen daar ontrent zoude uiten.

Een opper-Meeſter maakt uit de ſchors van kreupelhout een Artſeney voor de Rode loop.

Zeker ander Opper-Meeſter, genaamt *Johannes Carnak*, uit Brunswyk geboortig, die voor den gemelden *Benrath* onmiddelbaar hier is geweeſt, en by wien de geleertheid juiſt niet al te diepe wortelen had geſchoten, maar die echter zich zeer bevlytigde, om iets nieuws en ongemeens uit te vinden; gebruikte en verzon een ander hulpmiddel tegen deze quynende en uitterende ziekte, makende een poeijer van de Schors van 't Kreupelhout, waar van op zyn plaats melding gedaan is, welk poeijer door de lyders ingenomen wierd.

Kreupelhout.

Diergelyke kreupelboſſchen vind men veel ontrent deze Kaap, en vermids men jaarlyks zeer veel van dat hout brand, en de Leertouwers alhier de ſchors tot 't bereiden van leer gebruiken, zoo kan men zeer gemaklyk aan die ſchors, en bygevolg ook aan 't gemelde poeijer komen. De heeſters zyn niet hoog of dik; zynde niet over 8 of 9 voet hoog en een voet dik. En wanneer men ze laat ſtaan, om meer hout te winnen, zoo heeft men by ondervinding, dat zy dezen wasdom bereikt hebbende, uitgaan, en eindelyk omvallen.

De ſchors van dit hout is ruim een duim dik, van buiten gantſch hobbelig, donkergraauw, en van binnen bruin; wanneer ze in de Zon word gedroogt, is zy zeer ſponsachtig en vol kleine gaatjes; dezelve heeft byna geen ſmaak ter waereld, behalven dat zy ſterk trekt, en acht ik, dat deze zamentrekkende kracht, den gemelden *Carnak* bewogen heeft, om deze ſchors tegen de Rode loop te gebruiken. Vermids hy echter lang voor my na Holland gekeert, en

aldaar gesturven is, zoo heb ik naderhand niet konnen vernemen, of iemand zich meer van dit middel tegen de Rode loop bedient heeft; kan ook niet zeggen, of de andere Barbiers zulks niet weten, dan of zy het met voordacht niet hebben willen gebruiken, en het voor onnut en verachtelyk gehouden en verworpen hebben.

Door dien nu uit dit verhaal blykt, dat de gemelde ziekte de nieuwelingen en andere vreemdelingen hier zoo licht overvalt, en daarentegen de inwoners zeer zelden aantast, zoo dunkt my, dat zulks enkelyk daar van daan komt, dat de inwoners altyd goed en gezond eeten en drinken hebben, 't welk wel smaakt, en te gelyk voedzaam en licht te verdouwen is. Daarenboven heb ik reeds voorheen gezegt, dat de vruchten, welke zelfs elders in andere oorden deze ziekte plegen te verwekken, hier van zodanige goedheid zyn, dat zy meer een tegenmiddel zouden verstrekken, dan dat zy deze ziekte bevorderen of veroorzaken zouden. Werdende, gelyk reeds is gezegt, veel ryper als in Duitschland, en daarenboven door de heete stralen der Zonne zodanig beschenen, dat zy alle scherpigheid verliezen en alle andere schadelyke eigenschappen van haar wyken moeten.

Hier by komt nog de zuivere lucht, welke dezen oord wegens hare gezondheid vermaard maakt; waar toe naar myn gevoelen, de heftige en in vele andere dingen schadelyke Zuid-ooste wind zeer veel helpt, zoo als in een van myne vorige Hoofdstukken omstandiger gemeld is. Edog ik ben niet van voornemen, om myne gedachten hier ontrent als vaste stellingen voor te dragen, maar zulks aan 't ryp oordeel van mynen Lezer over te laten.

Naar dat het nodige van de Rode loop is gemeld, zoo zal ik als nu den Scheurbuik onder handen nemen, waar van ik andermaal zeg, dat byaldien hier ontrent ook niet 't scherp bloed begrepen word, die ziekte insgelyks by de inwoners alhier niet te vinden en aan te treffen zy. Want behalven dat zy altyd gezonde, versche en wel klaargemaakte kost nuttigen, en ook een treffelyk land deelachtig worden, zoo als reeds aangetoont is, zoo leven zy daarenboven, of schoon weinig werk van hen verricht of gedaan word, altyd in een gestadige beweging; aangezien zy zich genoeg vermoeien, wanneer zy slechts na hare landeryen gaan, en de werkende slaven, de nodige bevelen geven; zoo als ook met hier of daar na toe te ryden, om de een of d'ander boodschap te doen, of een goed vriend te bezoeken.

De inwoners worden niet van de scheurbuik aangetast.

Wat echter daar en tegen de vreemdelingen aanbelangt, die menigmaal 5, 6, en meer maanden onderwege zyn, eer zy hier aankomen, en zich ververschen konnen; het is zeker, dat vele daar mede behebt, hier worden gebragt, die dikwyls ongeneeslyk zyn; door dien zy alvorens te land haar tyd met vreeten en zuipen doorgebragt, en het lichaam met allerlei ontuchtigheden gekrenkt hebben. Wanneer nu de slechte, harde, zoute scheepskost, waar mede zy op een zoo lange reis moeten te vreden zyn, nevens 't schaars stinkend water daar op volgt, zoo kan 't naauwlyks anders zyn, of een zodanig lichaam moet gevaarlyk aangestoken, en by gebrek van de gewoonlyke beweging, tot aan de dood toe bestreden worden, die ook kort daar na volgt.

De Vreemdelingen zyn te meer daar mede behebt.

Byaldien echter een mensch zich voorheen kuisch, nuchter en matig heeft gehouden, en zich als dan aan boord begeeft, zoo heeft hy, of schoon hy juist niet anders als de anderen word gehandelt, en derhalven nevens dezelven den Scheurbuik krygt, echter buiten

andere toevallen geen gevaar, dat hy daar aan ſterven, of lang in de cure leggen zal. Want voor zoo veel ik 'er als nog gezien heb, zyn de meeſten altyd, of ſchoon menigmaal hondert man te gelyk van een ſchip na 't Ziekenhuis wierden gebragt, binnen den tyd van 14 dagen weder genezen; terwyl de genen, die daar in bleven, en wegens onpaſſelykheid niet voort konden, doorgaans andere toevallen hadden, waar aan zy eindelyk ſtierven.

Hoe de ſcheurbuik aan de Kaap word genezen.

Zoo dra diergelyke ſcheurbuikige menſchen na 't ziekenhuis worden gebragt, bekomen zy verſche en wel toegemaakte koſt van vleeſch, reyſt, keuke-kruiden en andere eetbare waren; en men weigert hen niet, om van dit verſch en gezond water zoo veel te drinken, als haar luſt; ja men vergunt hen ook, om nu en dan een wakkere teug goede wyn te doen, ten ware zy die trekken wat te veel herhaalden, en hare genezing daar door achteruit zetteden, in welk geval men naauw op hen paſt; en worden zy zelfs geſtraft, wanneer zy na geen woorden willen luiſteren, en anderen in hare ruſt beletten. Daarenboven mogen zy over dag ook gaan waar zy willen, wanneer zy den Binnevader van 't huis ſlechts daar van verwittigt hebben, en op haar uur maken weder t' huis te zyn.

Deze kleine inſchikkelykheid helpt deze lyders zeer veel; te meer doordien zy aan boord als opgeſloten, van dit alles niets hebben konnen deelachtig worden. Ten einde echter ook de cure te ſchielyker voortga, en zy haaſt weder tot hare vorige gezondheid geraken mogen, zoo geeft de Opper-Meeſter met zyne by zich hebbende twee Onder-Meeſters, die ieder een byzonder vertrek in dat huis hebben, de Patienten van tyd tot tyd poejers tegen den ſcheurbuik in, en laat door den Binnevader de bad-ſtove heet maken, ten einde zy daar in gemaklyk zweeten of ſtoven; welk zweeten vele wederom t'eenemaal geneeſt, terwyl 't poeijer van binnen ook zeer goede werking doet.

Bad-ſtoof hoe die 'er uitziet.

Ten einde ik echter deze badſtove duidelyk beſchryve; dezelve beſtaat uit klaar helder water, waar in verſcheide kruiden en bladeren van voortreffelyke bomen gedaan en over 't vuur uitgetrokken worden; daar onder Citroen-bladeren, Laurier-bladeren, Rosmaryn, Salie, Siriſche Marum, Pinpernel, Majoraan, en vele andere welke in den tuin van de Illuſtre Compagnie overvloedig en treffelyk plegen te waſſen. Alle deze kruiden nu veroorzaken een ongemenen reuk, en voor diergelyke Patienten een voortreffelyke verſterking, alzoo dat wanneer zy 't bad eenige reizen hebben gebruikt, zy zeer ras weder alleen leren gaan, en zoo vaardig en luchtig worden, als zy voor de ſcheurbuik geweeſt zyn.

Hoe de perzonen worden gehandelt die 't bad niet konnen verdragen.

Vermids zich echter onder deze ſcheurbuikige menſchen zommigen bevinden, die wegens hare tedere natuur, of wegens hare zwakheid, of ook wegens hare hoge jaren, dit bad niet wel konnen verdragen, als 't welk haar nog meer zoude verzwakken, als zy 'er lang in moeſten zyn, zoo helpt de Oppermeeſter deze menſchen met andere goede zweet verwekkende middelen van binnen, ten einde zy te lichter aan 't zweeten geraken, en niet langer behoeven te zitten. Edog dient te worden aangemerkt, dat oude menſchen, een weinig ſterk van den ſcheurbuik aangetaſt, gevaar lopen, van niet licht te worden genezen, en het doorgaans met de dood te bekopen.

Worden 'er eindelyk ook zommigen gevonden, gelyk veelmaals geſchied, en zeer licht aan boord gebeu-

gebeuren kan, die behalven den ſcheurbuik, mede ope-wonden hebben, en derhalven door pleiſters moeten worden genezen, zoo heeft de cure langer tyd als wel anders van noden. Want zodanige Patienten konnen 't bad niet gebruiken, ten ware men hen droog en toegedekt doet zweeten. Daarenboven worden de wonden, zoo lang als de ſcheurbuik duurt, hoe langs hoe erger en ongeneeslyker, en t'eenemaal ontſtoken. En wanneer de ſcheurbuik reeds is genezen, moeten die menſchen echter nog langer vertoeven, en wachten, tot dat de ope-wonden insgelyks weder genezen zyn.

XXIV. HOOFTSTUK.

Van de ongemakken, ziektens en qualen der inwoners aan de Kaap de Goede Hoop, en hoe dezelve doorgaans worden veroorzaakt.

Wat van de Dronkenſchap aan de Kaap te merken zy. Aan de Kaap is niemand ziek aan den ſteen. Hoofdpyn van dronkenheid hoe te genezen. Wat van 't Kaapſche bier aan te merken. Europeaanſche bieren aan de Kaap gezond. Zyn zeer duur. Derhalven drinkt men liever wyn. De Schryver heeft menſchen gekent die de ſteen hadden. Podagra, Chiragra en Gonagra is aan de Kaap onbekent. De Schryver kent maar drie perzonen, die het gehad hebben. Venus-ziekten hoe die worden genezen. Pleuris gaat ſterk in zwang. Niemand ſterft daar aan. Ongemeen bloeden uit de neus van een zeker man. Veroorzaakt blindheid. Kan niet genezen worden. Nog een exempel van ſterk bloeden. Voorteken van de bloedſtorting. Loopt zeer ſterk. Aderlaten veroorzaakt eenige ſtilte. Waar dit ongemak van daan komt. Van de ziektens der Vrouwen. De opſtopping der Obſtructio Menſium *is aan de Kaap wat zeldzaams. Hulpmiddel.* Fluor Albus *gaat te ſterker in zwang. Opſtyging ook niet zeldzaam. Exempel van een Vrouwsperzoon. Een ander diergelyk exempel in Duitſchland voorgevallen. Oogpyn gemeen aan de Kaap. Waarom. Zeere oogen treffen voornamelyk de kinderen 't pynlykſt. Daar tegen is geen heilzaam middel bekent. Zeker Vrind geeft den Schryver raad. Waar uit dit middel beſtaat. Doet goede werking aan den uitvinder zelf. De Schryver heeft dit middel uit Europa naar Afrika gezonden. Verkoudheid is aan de Kaap een algemene plaag. Kinderen ſtaan voornamelyk veel daar aan uit. Raad tegen de verkoutheid. Hottentotten zyn 'er t'eenemaal van vry. Beſlote winden veroorzaken grote pyn. Raad daar tegen. Jicht aan byde de Sexen gemeen. De Schryver heeft de jicht ook bekomen. Word daar van onverhoeds bevryd. Zeere keel aan de Kaap gemeen. Raad daar voor. Hoe men aan de Kaap de maag geneeſt als die bedurven is. Wat de Slaven in dat geval doen. De Auteur beſluit de beſchryving van de Kaapſche Ziektens.*

TOt nu heb ik u de ziektens voor oogen geſtelt, welke meer de vreemdelingen als de inwoners betreffen, en zulks zoo goed als in myn vermogen is geweeſt, 't welk in dit ſtuk zeer gering is. De natuur van de zaak vereiſcht als nu, om daar by te voegen de genen, waar mede de inwoners zelf, zoo wel van 't mannelyk als vrouwelyk geſlacht, behebt zyn. Door dien echter 't mannelyk geſlacht alomme in de waereld den rang boven 't vrou-

welyk geſlacht heeft, zoo zal ook niet qualyk worden geduid, by aldien ik daar van een begin maak, en derzelver gewone onpaſſelykheden 't aldereerſte aantone.

Ondertuſſchen door dien de gewoonlyke en gemene drank der mannen zoo wel als die der vrouwen, behalven dat deze wat zuiniger en gematigder daar ontrent omgaan, hier te lande wyn is, niet van den Ryn, of uit Vrankryk, of uit Spanje, veel min uit Perſie, of andere Aſiatiſche en Afrikaanſche landen herwaards gebragt, maar die alhier zelfs in de grootſte overvloed valt, en van ongemene goedheid en deugd is, zoo als elders reeds is aangetoont, zoo is 't ook niets nieuws, dat dezelven een wakkeren roes drinken. Edog niet zoo zeer als zy alleen zyn, of in een kroeg by elkander komen, zynde hier 't afſchuwelykſte laſter, dat iemand beſchonken langs ſtraat gaat, en verlieſt zodanig een daar door wel ras zyn goeden naam, maar by vrolykheden en gaſtmalen, wanneer niet een alleen, maar alle de genodigden dronken gezien worden. Want als dan word zulks niet qualyk genomen, ten zy 'er een onder 't gezelſchap was, die zyn werk van zuipen maakte en dagelyks dronken gezien wierd.

Wat van de dronkenſchap aan de Kaap te merken.

In zodanige gevallen wacht men zich juiſt zoo naauw niet; en is zulks ook een zaak, die eerder gezegt als werkſtellig kan worden gemaakt, wordende de wyn niet alleen uit glaasjes, maar uit Pokalen, waar in menigmalen een pintje en meer in gaat, gedronken. En wyl de wyn van zich zelve zeer ſterk en goed is, of ſchoon maar een half jaar oud, zoo is licht te denken, dat men van zulke gaſtmalen en andere vrolyke maaltyden niet zonder een brave roes afſcheid, te meer door dien de wyn, dien ze zelf bouwen, en 't eeten 't welk zy ook zelf hebben, of ten minſten ſchieten konnen, als 'er al wildbraad by moet zyn, zeer weinig of niets koſt; 't welk ook de rede is, dat diergelyke vriende-maaltyden, waar van men een wakkeren roes met zich na huis neemt, zeer dikwyls voorvallen.

Zulks zeg ik echter niet, met een oogmerk, als of ik de dronkenſchap als een algemene en gewoonlyke ziekte der mannen aan deze Kaap wilde aanmerken, aangezien dezelven niet zoo zeer hier alleen, als wel de gantſche waereld door hare heerſchappy oeffent; maar enkelyk om den Lezer met verwondering te doen zien, of ſchoon hier zeer ſterke wyn word gedronken, nogtans niemand word gevonden, die aan den ſteen ziek is, terwyl deze ziekte elders, voornamelyk in wynlanden, als een vaſte en ontwyffelbare gezellinne op de hielen volgt de genen, die zich aan den wyn overgeven, en daar van dagelyks te veel tot zich nemen.

Aan de Kaap heeft niemand ongemak aan den ſteen.

Of zulks nu aan de gezonde lucht of de goedheid en eigenſchap van den wyn zelf, of aan iets anders toe te ſchryven is, zulks zal ik den Lezer laten oordelen. En hier alleenlyk by voegen, dat wanneer de Dronkaards den volgenden dag pyn in 't hair hebben, zy dezelve met een kopje warme koffy of thee wel ras weten te verdryven, zonder dat hen zulks duur komt te ſtaan, om dat koffy en thee door de menigte, die der jaarlyks uit Indie komt, hier heel goed koop is.

Daar word hier ook wel bier, uit zeer ſchone gerſt, die hier valt, gebrouwen, zoo dat men juiſt niet altyd wyn behoefde te drinken; daarenboven worden verſcheide treffelyke bieren herwaards gezonden, zoo van Zerbſt, Brunswyk, als uit Holland, die de plaats van wyn wel zouden konnen bekleden; edog het bier alhier is op verre zoo goed niet, als dat uit Europa, aangezien, zo men

Wat van 't Kaapſche bier aan te merken.

men een weinig hertig of veel daar van drinkt, om den dorst te lessen, het zelve dronken maakt, en te gelyk opblaast, en niet zakt, wordende de genen, die daar van drinken, ongemeen met winden geplaagt, behalven dat zy daarenboven ook doorgaans de koude of droppelpis daar van krygen. Wat my aanbelangt, ik acht, dat de hop 't opblazen veroorzaakt, aangezien 't water zeer treffelyk goed en de gerst ongemeen schoon, zuiver en rynis; waarentegen de hop, die altyd uit Europa herwaards moet worden gebragt, een heftige verandering onder de Verzengde Luchtstreek of *Zona Torrida* ondergaat, en daar door zeer veel van zyne krachten verliest, zoo dat dezelve byna bedorven hier komt. Dienvolgens kan 't wel niet anders zyn, of 't bier moet ook een verkeerde eigenschap aan zich nemen, en daar door grote ongemakken aan de menschen veroorzaken, zoo men den Brouwer, die zyn werk juist ook niet al te wel verstaat, al de schuld niet geven wilde.

Europeaansche bieren aan de Kaap gezond.

Wat echter aanbelangt, de bieren, die uit Europa herwaards worden gezonden, 't is niet t'ontkennen, dat dezelven zeer goed, helder en klaar, en deswegen ook zeer gezond zyn, en dat zy aldus zekerlyk in plaats van wyn zouden konnen worden gedronken; maar behalven dat men van dezelven zoo ras een roes zoude weg hebben, als van de wynen zelf, zoo is 'er nog een zwarigheid, dien den gemenen man 't bier drinken meest belet, namelyk dat een vat van zulk bier, ontrent hondert en twintig pinten Amsterdamsche maat houdende, en by de Culmbachsche maat niet veel meer als een emmer bedragende, doorgaans voor veertig of zes en veertig guldens verkogt word, en als men het by 't pintje wilde laten halen, men een gulden voor ieder pintje zoude moeten geven. Door dien men voor dat geld drie of viermaal zoo veel wyn kopen kan, zoo drinkt een jegelyk over tafel liever wyn, dan dat hy zoo veel geld voor dit gekookt en met hop bitter gemaakt gerste-water besteden zoude.

De Schryver heeft menschen gekent, die den steen hadden.

Ondertusschen kan ik ook niet wel met stilzwygen verby gaan, dat ik twee of drie menschen heb gekent, die aan den steen elendig en gevaarlyk krank lagen; edog deze perzonen hadden die quaal reeds in Europa gehad, en dezelve met zich herwaards gebragt; of van hunne ouders als haar aandeel geërft; en bevond zich onder deze gemelde drie perzonen een meisje, naauwlyks tien jaar oud, 't welk zeer felle pyn uitstond. Mynes bedunkens heeft 't zelve dat euvel van haar vader, die insgelyks dikwyls daar aan ziek lag, geërft, of is daar mede geboren, en heeft de stenen op de waereld gebragt, te meer wyl zy kort na hare geboorte steentjes geloost heeft; door dien echter een Zwaluwe geen zomer maakt, zoo geven ook zoo weinigen of maar dit laatst voorbeeld geen gevolg ontrent alle andere inwoners.

Podagra, Chiragra en Gonagra, aan de Kaap onbekent.

't Geen als nu van deze ziekte gezegt word, kan ook van 't *Podagra*, *Chiragra*, *Gonagra*, en alle diergelyke ziektens, door ongeregelt leven voortkomende, werden gemeld. Want of schoon hier geen vreeters, zuipers, hoerejagers en allerhande diergelyk volk ontbreekt, maar een grote menigte daar van voorhanden is, zoo weet ik my niet te binnen te brengen, meer dan drie onder dien gantschen hoop gekent te hebben, die met diergelyke elendige en pynlyke ziekte behebt waren, welke daarenboven zoo menigmaal als zy daar van wierden aangetast, zoo wel wierden gehandelt dat de pyn juist niet zoo onlydelyk was, dat zy gestadig 't bed houden moesten.

De Schryver kent maar drie perzonen die 't hadden.

Wat my aanbelangt, ik acht, dat het warme bad, voorheen beschreven, die gemelde drie perzonen zeer veel dienst heeft gedaan, aangezien twee van hen grote verlichting gevoelt hebben, niet tegenstaande zy 't bad niet recht hebben gebruikt, door dien zy den mond den teugel te veel vierden, en zich niet in acht namen, zoo als men by een zulke cure behoort te doen. Edog ik zwyg hier wederom van hen stil, uit rede, by de beschryving van 't warme bad reeds bygebragt, terwyl men wegens drie slempers niet kan besluiten, dat alle de andere of vele inwoners aldus zyn.

Venus-ziektens hoe te genezen.

Op die gemelde plaats heb ik ook gezegt, dat in 't warme bad onder anderen de spaansche pokken en andere Venus-qualen insgelyks genezen zyn, 't welk een teken is, dat den oord alhier van dat schuim ook niet zuiver is. De Wondartzen genezen zodanige menschen op dezelve wys, als in Europa gebruiklyk is, te weten met quikzilver, van buiten en van binnen te laten gebruiken; ondertusschen achten zy niet nodig, om daar mede zoo bedekt als in Europa te werk te gaan, maar zeggen rond uit, dat zulks alhier geen schande is. 't Zy wat 't zy, 't is zeker, dat een zodanige te sterven komende, zy opentlyk zeggen, dat indien hy zich zelve in acht genomen, en zoo licht niet gelopen had, hy niet zoude gesturven zyn.

Pleuris sterk in zwang.

Daar worden 'er ook veel gevonden, die met 't zydewee geplaagt zyn, en daar aan zoo grote en ondraaglyke pyn uitstaan, dat men menigmaal meent, dat zy 't leven daar by inschieten zullen. Edog by aldien zy den maag niet overladeden, of altyd met verdouwelyke spys verzadigden, ook niet zoo zeer op eeten en drinken gezet waren, nog haakten naar 't geen den mond smaakt, zonder te zien of 't gezond of ongezond is, zoo acht ik, dat die ziekte ook zoo zeer gemeen niet zoude zyn. Of schoon de Wondartzen veel moeite hebben, om diergelyke menschen te genezen, zoo achten zy die moeite niet, om dat zy daar voor rykelyk betaalt worden. Daarenboven zyn zy gelukkig in de cure, aangezien ik niemand ken, die daar aan gestorven is; heb ook zelfs van geen exempel gehoort.

Ongemeen bloeden uit de neus.

Ik heb twee brave mannen gekent, die beide myne goede vrienden waren, welke ongemeen sterk uit de neus bloedden, waar van de eene reeds overleden, en de ander nog in leven is. De eerste was genaamt *Willem Coessenaar*, die verscheide ampten bekleedde, en ten laatste winkelier in dienst van de Illustre Compagnie was; een man, die waarlyk goed natuurlyk verstand had, en in alle zyne verrichtingen een ongemenen yver en trouw deed blyken, hoewel de Heer Gouverneur *Willem Adriaan van der Stell* menigmaal zeer hard met hem heeft geleeft, terwyl hy geen schuld, maar die zich zelven te wyten had.

Het gantsche geval zal ik hier niet aanhalen, maar alleenlyk nog zeggen, dat deze eerlyke en onschuldige man, daar door met zodanige schrik wierd bevangen, dat het bloed eerst uit de neus, en aldaar geen ontlasting genoeg vindende, door den mond, ooren en oogen zoo menigvuldig uitberste, dat men 't zelve lang niet heeft konnen stempen; en ben ik vastelyk van gevoelen, dat wanneer 't bloed geen doortocht gevonden had, de man opstaande voet dood gebleven zou zyn. Edog dit zy hoe 't zy, niet lang na dit vervaarlyk bloeden, 't welk verscheidemalen weerom quam, wierd deszelfs toestand nog veel droeviger, vermids hy byna blind, en daar door gedwongen wierd, om zyne bediening neer te leggen, die hy

by

by de Justitie als Secretaris roemwaardig mede bekleedde, zo dat hy de Winkeliers-fonctie maar alleen aanhield, waar in zyne getrouwe huisvrouw hem zeer veel bystand, en treffelyk de behulpzame hand bieden konde.

Hy heeft wel geen kosten gespaart, om zich te laten genezen, ook geen pyn ontzien, maar alles gedaan, wat mogelyk was, om zyn gezicht weerom te bekomen, hebbende niet alleen een haire draad door den nek laten trekken, maar ook veel andere pyn uitgestaan, maar alles vergeefs; hy was blind, en bleef blind, tot dat hy eindelyk na een langdurige ziekte in 't jaar 1709 overleed.

Nog een exempel van sterk bloeden.

De twede, die nog leeft, insgelyks een wys en verstandig man, genaamt *Pieter de Meyer*, als nu Secretaris van den Heer Gouverneur, en van den Raad van Policy, die daarenboven meer bequaamheid heeft, dan een van de andere my bekende Leden van den Raad, voelt nog voor of na, en zelfs niet zoo lang als 't bloeden uit de neus duurt, eenige de minste pyn, weshalven hy ook niet kan zeggen, waar dat ongemak van daan komt; en weet ook niet, wanneer het weder zal komen, ten zy hy ziet en bespeurt, dat hy eenig bloed spuuwt. Want de ondervinding heeft hem als nu zoo veel geleert, dat wanneer onder 't spog geronne bloed vermengt is, onfeilbaar daar op 't bloeden uit de neus zal volgen, 't welk dan ook 2 of 3 uuren na 't gemelde teken met zodanig geweld begint, dat men niet anders zoude denken, dan dat'er een ader in de neus geborsten, of iets anders in 't lichaam aan stukken was.

Doorgaans echter komt 't bloed zo menigvuldig, dat het niet ras genoeg t'zamen uit de neus konnende, en den weg daar te naauw vindende, ook te gelyk den mond met hele stralen uitloopt, zodanig als of en in de neus en in den mond aders geopent waren. En zulks duurt zoo lang, tot dat byna een spoelkommetje vol is, wanneer 't een weinig begint te bedaren, en 't maar droppelswys komt. Waar na hy voor ditmaal niet meer uit de neus bloed, behalven dat hy nog 2, 3, of 4 dagen geronne bloed spuuwt.

Dit bloed-spuuwen is de wegwyzer, waar na hy altyd ontrent deze heftige bloedstorting moet op zyne hoede zyn; en moet hy derhalven naauw op 't spog letten, ten einde hy niet onverhoeds overvallen werde; want by aldien hy het geronne bloed bespeurt, zoo heeft hy als nu door 't dikwyls weerkomen van dit toeval, uit de ondervinding geleert, dat hy het zelve door hulp van een aderlating voorkomen kan, wanneer hy zich namelyk eene ader laat openen, zoo dra hy 't eerste beginzel van bloedspuuwen gewaar word, aangezien 't bloed alsdan door deze gemaakte opening, in netter order gehouden word, en niet weder ten neuze of mond uitloopt. Of nu zulks van de bloedrykheid van dien gemelden wakkeren man van daan komt, zulks zal ik den Lezer laten onderzoeken. Wat my aanbelangt, ik weet, dat hy van gevoelen is, dat zulks door 't sterk wyn drinken word veroorzaakt, waar van hy achtervolgens zyne eige belydenis voor dezen, en eer hy getrouwt was, een groot liefhebber geweest is, niet tegenstaande ik hem nooit dronken gezien heb. Hy heeft ook deswegen na dien tyd geen wyn meer nog over tafel of anders willen drinken, ten ware hy sterk wierd verzocht, wanneer hy om te gehoorzamen, ten hoogsten een klein glaasje tot zich nam, en voor 't overige zyn dorst altyd met een warm kopje thee of koffy, of met zuikerbier alhier, gelescht heeft, waar van ik op een ander tyd bericht geven zal.

Waar dit ongemak van daan komt.

Van myne kant wenschte ik van herten,

herten, dat ik niet alleen de oorzaak van dit groot en ook misschien gevaarlyk ongemak wist, maar ook dien eerlyken oprechten vriend een zodanig middel konde aan de hand geven, dat hy t'eenemaal daar van bevryd wierd, of dat ik hem ten minsten zoo veel helpen konde, waar door hy eenige verlichting van de zoo menigmalige wederkomst van 't bloed gewaar wierd, 't welk of schoon zonder pyn geschied, nogtans zoo veel ongemak veroorzaakt, dat hy menigmaal verscheide dagen zyn ampt niet waarnemen kon.

Van de Vrouwelyke ziektens.

En aldus heb ik 't nodige van de gewoonlyke ongemakken der mannen bericht. By de vrouwen, welker toevallen als nog overig zyn, zal ik bezwaarlyk zoo lang vertoeven, ten dele wyl 't geen de kraamvrouwen aanbelangt, reeds in den beginne aangehaalt is; en ook wyl my als een Vryer niet betaamde, om de vrouwelyke zwakheden zeer veel te onderzoeken, als waar in ik ten minste door schaamte en eerbaarheid weerhouden wierd. Daarenboven word dit Hoofdstuk buiten dat veel langer, als myn voornemen wel geweest is, en ik ben beducht, dat gy met het doorlezen te veel tyd verspillen zult.

Ten einde ik echter ook niet met stilzwygen verby ga, 't geen de dagelyksche ondervinding en de gemeenzame ommegang met Barbiers my heeft geleert, zoo als ook niet minder 't geen ik met eige oogen heb moeten aanzien, zoo zeg ik dienvolgens, dat dit geslacht zeer zelden over de ongeregeltheid of gantsch *Obstructio mensium* klaagt, aangezien zy nevens 't gemeen middel van saffraan met een glaasje warme wyn, of dezelve uitgetrokken, met een kopje warme thee, nog zeer veel andere raad weten en gebruiken, waar na ik echter nooit nieuwsgierig geweest ben, om dat ik my verbeelde, dat zulks nooit te pas zoude komen of my nog voordeel of schade toebrengen konde.

De ongeregeltheid en Obstructio mensium is aan de Kaap iets zeldzaams.

Fluor albus gaat te sterker in zwang.

Veel groter aanstoot en ongemak lyden zy door den *Fluor albus*, die onfeilbaar groter pyn en gevaar onder haar veroorzaken, en ook geweldiger in zwang gaan moet, om dat ik my zeer wel weet te binnen te brengen, dat de Barbiers dikwyls van deze ziekte met elkander spreken, de eene zoo veel en de andere wederom zoo veel diergelyke Patientien op telt; welke artsenyen zy echter daartegen gebruiken, zulks is my t'eenemaal onbewust, om dat ik 't daar voor hield, dat 't vergeefsche moeite waar, om veel na zodanige zaken te vragen, die my niet raakten, en welkers oorsprong my even zoo onbekent, als de daar tegen gebruikte middelen my onnut waren.

Opstygingen ook niet zeldzaam.

Aldus zyn ook de menigerhande zoorten van Opstygingen, of moederspullen onder haar niet ongemeen, voornamelyk als men het van de ongetrouwde aannemen wil. Want vermids deze zeer weinig arbeiden, en daarentegen zeer dartel en weelderig opgebragt worden, en niets anders dan om nodeloze dingen te denken hebben, zoo zyn zy doorgaans aan de wulpsheid zodanig overgegeven, dat zy eindelyk dit quaad moedwillig op den hals halen, waarmede zy ook menigmaal zoo zeer worden geplaagt, dat men veeltyds, als deze woedende ziekte haar overvalt, meent, dat zy de vallende ziekte hebben.

Exempel van een Vrouwsperzoon.

Ik heb een vrouwsperzoon gezien, die dikwyls ruim acht dagen na malkander aan die quaal te bed lag; en vermids ik toenmaals in haar zusters huis aan tafel ging, verzocht my de man, dat wyl niemand meer van de andere buren 's nachts by haar blyven, en zyne vrouw nevens den volwassen zoon de hand bieden wilde, ik hem toch de vriendschap zoude doen, om by haar te blyven. Wanneer

ik zulks dan ook deed, zag ik de eerste nacht wel ras, waarom de andere vrouwsperzonen, die in de buurt woonden, schuwden, om by haar te waken; want wanneer zy eene verheffing kreeg, zoo stond niet alleen een witte schuim op haar mond, maar zy trok den mond ook vervaarlyk, terwyl zy de tanden zoo vast op elkander hield, dat men geen lepel of iets anders daar tusschen konde krygen, en aldus de omstanders in een grote verlegentheid bragt.

Den volgenden morgen verzocht de waardin my wederom, om by dag haar ook by te staan, 't welk ik eindelyk dan ook half tegen myn zin, drie dagen en drie nachten uithield. Edog ik derf verzekeren, dat wanneer my iemand jegenswoordig, nu ik weet, hoe het ontrent zulke patienten gaat, en wat daar by te doen is, veel geld wilde geven, om nog maar eenen nacht daar by te blyven, ik hem op 't alderbeste voor zyn geld bedanken en heene gaan zoude; niet om dat ik mynen evennaasten in nood niet wilde bystaan, maar wyl ik onbetaamlyk acht, dat ongetrouwden diergelyke Patienten helpen, welke in zodanige vlagen alle schaamte vergeten, en zulke woorden uitstoten, die een vernuftig mensch nooit spreken zoude, waar in ook een kuisch gemoed slecht behagen schept. En kan ik daarenboven met waarheid zeggen, dat ik de eerste daar aan volgende dagen mynen duim, dien ik haar in de verheffigen altyd in de linker zyde moest zetten, niet voelde, om dat dezelve door 't sterk drukken gantsch dood en doof was.

Wanneer ik dit geval aan een zekeren ouden bekenden goeden vriend verhaalde, lachte hy daar over niet weinig, en gaf my daar op 't volgende tot antwoord: 't Gebeurde eens, zeide hy, in een voorname stad van Europa, dat onder andere diergelyke Patienten scheen, als of een sterke vryster met *Convulsionibus Epilepticis* aangetast wierd, zodanig dat verscheide jonge karels werk genoeg vonden, om haar te houden. Wanneer zy echter onder allerhande geestelyke vermaningen, die zy aan de Omstanders deed, ook vele onbetamelyke woorden liet onderlopen, zich onder schyn van Convulsien ontblote, allerhande geile posturen maakte, en eindelyk een jongman zelfs na een verbode plaats voelde, zoo gaf zy niet duister te verstaan, waar mede zy zoude konnen geholpen worden.

Deze waarde vriend vraagde my eindelyk, na dat hy dit had verhaald, of misschien de vrouwen alhier ook met diergelyke remedie te helpen waren? of zoude hebben konnen geholpen worden? Waar op ik hem echter alleenlyk antwoordde: Dat diergelyke omstandigheden hier niet voorgevallen waren, ten minsten dat ik daar van niet gezien of gehoort had, en dat ik hem derhalven nog ja of neen konde antwoorden, maar zulks overlaten moest aan den geen, die de verborge dingen weet, en de gedachten der menschen kent.

Meer kan ik u van de vrouwelyke ziektens en qualen niet berichten; verzoeke ook niet qualyk te duiden, dat hier mede voor den dag gekomen ben. Nu is 't nodig, dat ik hier by voeg de ziektens, welke zoo wel ontrent ouden als jongen van beide geslachten gemeen zyn.

Meer kan de Schryver van de vrouwelyke ziektens niet berichten.

Hier onder bevinden zich zoo voort de lastige en pynlyke zeere oogen, als waar mede zoo wel kleine kinderen, als volwasse en oude perzonen, zoo wel Europeanen, als ook zwarten, van welke natie ook, op 't heftigste aangetast en geplaagt worden. En hoewel byna 't gantsche jaar door menschen worden gevonden, die met zeere, lopende, rode en vurige

Zeere oogen aan de Kaap gemeen.

rige oogen opgeſchikt zyn; zoo ziet men dezelven echter meer in den Drogen tyd of Lente en Zomer, wanneer namelyk de Zuid-Ooſte wind heftig waait; de lucht met muggen en andere ongedierte angevult, en de ſtralen der zonne van de harde uitgedroogde aarde, zoo als ook van de bergen en klippen, zeer heftig weerom gekaatſt worden, en de oogen geweldig zeer doen, 't gezicht verzwakken, en 't gantſche oog zeer naauw t'zamen trekken.

Hoe zodanige pyn in de oogen is.

Hoe groot de pyn van deze zeere oogen is, kan zeer licht worden afgenomen, om dat 't wit van 't oog t'eenemaal zoo rood als vuur is, behalven dat geſtadig zeer ſcherp water uit de oogen loopt, en dezelven des te meer ontſteekt, zoo dat zy ten laatſten gantſch rood en vurig zyn. Wanneer aldus 't Latynſch ſpreekwoord *Lippus oculus non fert radios ſolis* naar den letter zeer treffelyk vervult word. Zy willen wel hier door te kennen geven, dat een onkundig menſch hoge dingen niet begrypen kan, maar als men 't zelve van woord tot woord zoude verduitſchen, zoo heet het, een traanoog kan den dag niet veelen. Derhalven moeten ook de Patienten, zoo lang als zy met zeere oogen behebt zyn, 't welk menigmalen een maand en langer duurt, in huis blyven; en konnen zelfs niet verdragen, dat de houte venſters geopent worden, veel min dat een brandende kaars in haar vertrek is, om dat de oogen door 't flikkeren van de kaars nog vuuriger worden, en nog meer pyn veroorzaken. Dit alles gaat nog wel hene ontrent volwaſſe en oude perzonen, als die geen geſchreeuw in huis veroorzaken, en zich ſtil houden, maar by kleine en onnozele kinderen is de benaauwtheid veel groter, en is niet wel te geloven, wat de moeder, en alle de anderen, die in huis zyn, als dan moeten uitſtaan; door dien een zodanig bedroeft kind nooit op houd met huilen, zonder dat de moeders weten, wat zy zullen doen, om hare arme kinderen te helpen en te raden, lopende daarmede dan hier dan daar en brengende aldus de nachten door zonder ſlapen. De geenen die met zodanige kinderen in huis zyn, mogen zingen, lachen of ſpelen, alles is vergeefs, en houd dit naar muziek niet eer op, tot dat zy zoo moede van ſchreeuwen zyn, dat zy niet meer konnen, of dat zy in ſlaap zyn geraakt.

Derhalven was 't van herten te wenſchen, dat iemand een heilzaam middel voor deze bedroefde zeere oogen wiſt aan te wyzen, waar voor hem ook zekerlyk de inwoners alhier niet alleen met ſchone maar ook klinkende woorden zouden dankbaar zyn. Want oogwater, oogzalf en andere dingen, tot nu gebruikt, en van verſtandige menſchen geraden, hebben nog niemand geholpen. Of ſchoon meergemelde *Mattys Gref* andere oogqualen heeft genezen, ja zelfs een wit vlies over 't oog met een groen dickachtig zap van Afrikaanſche bloemen en kruiden, binnen den tyd van 8 dagen heeft konnen weg nemen; en 'er ook nog menſchen leven, die door hem geholpen zyn, zoo heeft hy echter tegen deze lopende en tranende oogen, als nog geen geneesmiddel uitvinden, of zich zelven in dit geval raden konnen.

Een voornaam vriend ontdekt den Schryver een geneesmiddel.

Zeker voornaam vriend, dien ik deswegen ſchreef, heeft my een remedie overgezonden, dat in Duitſchland onverbeterlyk bevonden was, maar deszelfs zeer geëert antwoord quam te laat, en ontfing ik 't zelve eerſt, wanneer ik reeds weder in Europa was. Edog vermids dit hulpmiddel miſſchien aan anderen ook van groot nut zoude konnen zyn, zal ik 't zelve met zyne eige woorden, hoewel met deszelfs verlof en toeſtemming

ſtemming hier inlaſſen, en u alhier mededeelen. Hy ſchryft aldus:

Wanneer wy die felle winter hadden gehad, zag men daar aan volgenden zomer vele menſchen, die met gruuwzame brandige, rode, lopende en tranende oogen overvallen wierden, welker vochtigheid ongemeen ſcherp was; waar tegen van my de universalia *van laxeren, aderlaten, koppen, nevens de* Remediis nitroſis *met een tamelyke werking geraden en gebruikt wierden. Wanneer ik echter zelf die quaal in een onlydelyken graad uitſtaan moeſt, zoo dat ik gedurende den tyd van drie weken genoodzaakt was, om een doek over myne oogen te hangen, of in donker te zitten, en nogtans van myne jeugd af een afſchuwen of afſchrik van alle* univerſalibus *en* Remediis internis *had, noodzaakte my de ongemeene grote pyn, om andere* remedien *bedacht te zyn, waar onder my het hulpmiddel van Matthiolus beſt behaagde.*

Uitgevonden.

Weshalveu ik naar deszelfs verordenering een ſtukje wierook aan een vork, dertig maal met waslicht aan brand ſtak, en telkens met twee lepels rooſe-water bluſchte, waar onder ik daar na een lepel zog roerde, en my aldus in de oogen liet druipen.

Doet goede werking aan den uitvinder zelf.

Dit maar eens gedaan en 's morgens ontwakende, voelde ik gantſch geen brand of ſcherpigheid meer in de oogen, edog uit voorzorge gebruikte ik dit middel nog eens, en beſpeurde verder geen ongemak ter waereld meer.

Dit middel, zegt hy wyders, had ik naderhand ook aan twee of drie anderen geraden, en zy zyn zoo wel als ik gelukkig genezen; vermids echter de vrouwe-melk eenigzins ſchaars was, konden zich van dit geneesmiddel niet bedienen, alle de geenen die ik 't wel geraden had; weshalven, zegt hy eindelyk, de vraag is, of deze cure, in geval de gemelde melk naar wenſch te bekomen was, ook niet op de Kaap de Goede Hoop by diergelyke Lyders wel uitvallen zoude?

De Schryver heeft dit middel uit Europa naar Afrika gezonden.

Byaldien ik, zoo als reeds is gezegt, dit goedaardig antwoord, als nog op de plaats ontfangen had, zoude ik niet veel moeite hebben ontmoet, om eenige proeven daar van te nemen, te meer door dien 't zog zoo heel ſchaars niet is, en zoo niet van Europeaanſche vrouwen, ten minſten echter van Slavinnen zeer gemaklyk te bekomen is. Edog de tyd zal wel ras leren, of dit hulpmiddel goed bevonden is of niet, en verwacht ik op 't ſpoedigſte antwoord op den brief, dien ik ten dien opzichte aan een van myne wel bekende aan de Kaap geſchreven heb.

Verkoudheid aan de Kaap een algemene plaag.

Een algemene plaag is ook de Verkoudheid, waar van niemand, groot of klein, jong of oud, vrouw of man verſchoont blyft, maar menigmaal zoo heftig word aangetaſt, dat men niet weet, waar zich te keeren of te wenden. Dit ongemak ziet ook geen tyd van 't jaar aan, en word men zoo in de Zomer als in de Winter, zoo wel in de Lente als in de Herfſt zeer licht daar van aangetaſt, te meer als men de borſt niet wel bewaart, en dezelve van een verkoelende lucht wil aanwajen en verquikken laten. Voornamelyk echter zyn hier andermaal de klyne kinderen te beklagen, als die haar nood niet anders dan door erbarmelyk huilen weten te zeggen, welke dan ook, als zy dit ongemak hebben, niets om de borſt geven, maar dezelve van zich ſtoten, en nergens mede konnen worden geſtilt, maar zonder verpozing blyven ſchreeuwen.

Wie is echter in ſtaat om altyd in huis te blyven, en zich uit den wind en de ope lucht te houden? Hoe meer men zich koeſtert, hoe eerder men van dat ongemak word overvallen, gelyk blykt aan de genen, die zich in den Regentyd dikker kleden als in den Drogentyd

tyd. Want zoo dra zy van klederen veranderen, raken zy zoo wel verkoud als de genen die zelden in de ope lucht komen. Derhalven is geen beter artzeny tegen dit ongemak, dan zich zelven te leren kennen; dat is, op zyne hoede te zyn en niet in de ope, voornamelyk avond- en morgen-lucht te gaan, ten ware men dezelve alvorens gewoon zy; en 't zelve ook niet te doen, als de Zuid-ooste wind sterk waait, of dat de lucht betrokken en met wolken is. Wie zulks niet gade slaat of met de borst open gaat, moet niet verwondert staan, dat hy heel dikwils en telkens zeer sterk verkoud word.

Verwonderens waardig echter is 't dat de Hottentotten, om haar maar met eenen vinger aan te roeren, die toch byna naakt gaan, en altyd in de ope lucht zyn, nogtans zeer weinig van dit ongemak weten; en ben ik gantsch van gevoelen dat zulks van de gewoonte der lucht en hare zeldzame wys van leven, waar van op een ander tyd meer bericht zal worden gegeven, van daan komt.

Beslote winden veroorzaken grote pyn.

Voorts veroorzaken een algemene quaal de beslote winden, die menigmaal een zodanige pyn verwekken, als iemand zich niet licht kan verbeelden die de proef daar van niet heeft gehad; de darmen worden opgeblazen; de winden rommelen met een groot geraas en veroorzaken grote benauwtheid; en by aldien men dezelven niet quyt geraken kan, volgt onfeilbaar de gruuwzaamste pyn daar op; en kan ik by ondervinding nevens veel andere betuigen, dat ik veelmaals meende dat ik alle ogenblik den geest zoude geven, door dien ik in de grootste benauwtheid was, zodanig dat ik niet anders dan de dood voor oogen zag.

Wat my aanbelangt, ik acht dat dit ongemak nergens anders van daan komt, dan van de lucht, die door de hete stralen der Zonne zoo zeer verdunt word, dat men byna de minste damp daar van niet zien kan; behalven dat de eigenschap van de Luchtstreek zelf, hier voren genoegzaam beschreven, ook niet weinig daar toe helpt. Ik zal hier niet aanhalen hoe de plompe en ongemanierde zee-vaarders zich in dit geval gedragen. De algemene naam welke anders den Hollanders word gegeven, past hier gants niet, om dat een verstandige en wel opgetrokke Hollander even zoo beschaamt hier ontrent te werk gaat als de beste Duitscher of eenig ander Europeaan; ik zal maar alleenlyk zeggen, dat de genen, die met winden geplaagt zyn, de beste raad vinden met dubbelde anys, of in deszelfs plaats, wyl de anys schaars is, en altyd uit Europa herwaards moet worden gebragt, een weinig brandewyn op Kurassousche schillen, en zich als dan een weinig alleen te houden.

Jigt aan byde geslachten gemeen.

Wyders zyn ook veel menschen zoo mannen als vrouwen, hoewel meer ouden als jongen, met de jigt geplaagt; want ik weet my niet te erinneren dezelve aan eenig jongeling of vryster te hebben gezien of bespeurt, terwyl zy de jonge jaren zeer weeldrig doorbrengen, en veel meer aan hunne begeertens den vollen toom laten, dan dat zy eenige vrees voor een zodanige ziekte zouden hebben; en derhalven geen wonder zoude zyn, als zy in de bloejende jeugd zelfs daar van wierden aangetast, te meer wyl zy gestadig in 't kouwd zee- en rivier-water omzwerven, en zodanig op 't vissen gestelt zyn, dat zy daar door al 't ander vergeten. 't Geen hen echter in de jeugd word geborgt, word hen in de hoge jaren niet quyt gescholden, maar zoo wel betaalt gezet, dat zy nog dag nog nacht rust hebben, door dien dit euvel alsdan zodanig den meester speelt, en de zenuwen zoo vervaarlyk trekt, spant en ophaalt, dat het geduld door de pyn schynt een einde te zullen nemen.

Ik

De Schryver heeft ook de jigt gekregen.

Ik heb dit euvel in 't jaar 1712 my zelven, hoewel niet moedwillig, maar uit onkundigheid op den hals gehaalt, wanneer ik met kouzen en schoenen door 't water gaan moest, welke ik naderhand op de plaats komende, en by 't vuur zittende, niet uittrok, maar aan de beenen drogen liet. Na dat ik echter ontrent twee maanden de felste en onlydelykste pyn heb uitgestaan, ben ik eindelyk onverhoeds, God zy gedankt! daar van bevryd, zonder dat ik eenige artzeney gebruikt of iets anders daar voor gedaan heb. En vermids ik niet konde geloven, dat het de jigt was, wist ik niet, wat ik voor dien elendigen toestand gebruiken zoude. Ondertusschen zyn de tonen aan de voeten daar van styf gebleven, 't welk ik echter zeer ras zoude verdryven, ten ware myne verrichtingen en andere omstandigheden my beletteden, om nog eens na 't warme bad te reizen.

Een quade keel aan de Kaap gemeen.

Doorgaans en zeer veel ziet men hier wyders ook, dat de inwoners met een quade keel behebt zyn; dat zy den huig, of 't amandelgezwel hebben, of dat de keel van binnen op eenige andere wys ontstoken is. Edog zy hebben met eenen ook een treffelyke artseney; nemende de bladeren van 't boomachtig *Ligustrum*, uit Europa herwaards gebragt, dewelken zy heel lang in water koken, en vervolgens met dat water den mond spoelen, en daar mede gorgelen.

Hoe aan de Kaap een bedurve maag herstelt word.

Bevind ook iemand, dat hy de maag bedurven heeft, behoeft hy niet na den Apotheker te gaan, om een purgatie te halen, maar slechts na buiten te wandelen, zoo vind hy in grote overvloed, 't geen voor een purgatie verstrekt, en goede werking doet. Want overal vind hy Aloë-planten, van dewelken hy maar een blad, of een stuk afbreekt; en t'huis komende, 50 of meer droppels van 't zap, 't welk genoeg in de dikke bladeren is, in een glaasje wyn druipt, en indrinkt, wanneer hy wel haast bevind, dat deze bittere wyn, den maag gezuivert en herstelt heeft.

Hoe de slaven zich hier in helpen.

De Slaven zyn gewoon, om den maag met hele peper weder goed te maken, wanneer zy den zelven bedurven, of pyn in de maag hebben; en doen zy die peper in alle hare spys; en slokken dezelve zeer begerig in, als men hen maar veel geven wil. Ondertusschen gebruiken zy het ander middel insgelyks, om dat zy zien; dat hunne Heren en alle andere Europeanen niet beducht zyn, om 't zap der Aloë-bladeren in te nemen, en dat zy daar van goede werking gewaar worden. Edog door dien zy nergens maat in houden, als men haar niet gestadig achteraan zit, zoo is best; dat men hen zelf 't zap in den wyn doet, om dat zy anders te veel nemen, en 't quaad maar erger maken.

Kortom alle andere ziektens, zy zyn hoe zy zyn, worden hier zoo wel van de Barbiers, als andere inwoners, met den algemenen naam van koorts gedoopt; wyl daar van echter verscheide en byna talloze zoorten zyn, zoo zal de Lezer van my, als in de geneeskunde niet geoeffent, niet verwachten of eisschen, dat ik een verdere opening daar van doen zal, te meer door dien reeds iets hier boven van dezelve gemeld is. Ondertusschen kan ik met waarheid zeggen, dat onder de koude koortzen, geene alledaagsche nog 2de, 3de, of 4de daagsche koortzen alhier bekent zyn, aangezien de inwoners alhier doorgaans niet eens weten, wat zulks zeggen wil, veel min dat zy van zodanige ziekte aangetast zouden worden.

Dit is alzoo, Lezer, 't geen ik u van de gewoonlyke ziektens aan deze Kaap, te berichten en mede

 te

te delen heb, hopende, dat gy niet qualyk zult hebben genomen, byaldien ik misschien hier en daar ongewoonlyke spreekwyzen heb gebruikt, of anders ontrent myne ingelaste gevoelens van den weg geweest ben. Aan 't historisch verhaal behoeft gy niet te twyffelen, aangezien ik verzekeren kan, dat alles met de waarheid volkomen overeenkomt. Voor 't overige laat ik u zelf oordelen, of dit een gezond land is, en of 'er niet oude en gezonden menschen moeten worden gevonden.

Ik zal ditmaal niets meer daar by voegen, wyl ik buiten dat met een zoo lang Hoofdstuk genoeg vervelen zal.

XXV. HOOFTSTUK.

Van de benaming, oorsprong en Taal der Hottentotten.

De reden waarom de Schryver tot nog toe niets van de Hottentotten heeft gemeld. Hy zal in gevolge van de Hottentotten spreken. Onderzoek van verscheide meningen ontrent derzelver benaming. Zy zyn geen Kaffers. Het onderscheid dat tusschen deze twee Volkeren en de Mooren is. Ludolph aangehaalt. Wie de vinder der nieuwe Waereld is. De oorsprog der Hottentotten is onzeker. Sadeurs mening aangehaalt en wederlegt. Overeenkomst die 'er is tusschen de Hottentotten, de Joden en de Oude Troglodyten. Vermoeding des Schryvers ten opzigte van der Hottentotten oorsprong. Van hunne onkunde van de Goddelyke Openbaring. Van de Traditien van hunne eerste Voorouderen. Van derzelver namen en uitspraak, en van een byzonder zoort van letteren. Hoe God by de Hottentotten genaamt word. Vermoeden des Schryvers aangaande het bericht van hunne eerste Ouders. Der Hottentotten Taal is moeilyk te verduitschen. Kan niet aan anderen geleerd worden. Zommiger gedagten van hunne taal. Of dezelve kan geschreven worden. Vergeefsche moeite der Hollanders om de Hottentotten tot het Kristendom te bekeren. Een voorbeeld van een Hottentot des aangaande. De onkunde in der Hottentotten taal is niet schadelyk aan de Hollanders. Verscheide meningen aangaande der Hottentotten taal. De Schryver keurt niet goed de Catalogus der Hottentotsche woorden aan den Heer Ludolf gezonden. Catalogus der Hottentotsche woorden nevens de Latynsche en Duitsche uitlegging. Oordeel des Schryvers over 't leren der Hottentotten taal. Hottentotsche telwoorden. Aanmerking omtrent dezelve wanneer ze boven de tien gaan. De Hottentotten zyn geen slegte domme menschen. Besluit van dit Hoofdstuk.

HOewel ik tot nu den Lezer door vele hoofdstukken zoo wel van het een als van het andere en in 't byzonder van het voorgebergte van de Goede Hoop, geloofwaardige naricht gegeven heb, zoo zal de Lezer echter weinig of niets van de Hottentotten daar in vinden, en zonder twyffel gedacht hebben, dat dezelven t'eenemaal in vergetelheid geraakten, en dat hy zoude moeten te vreden zyn, met het gene tot nu stukswyze en in gene goede order van hen vertelt en bericht is, daar de Lezer nochtans geenzins getwyffelt had, of ik zoude ook van hen, nademaal ik zoo lang by hen geweest ben, dagelyks omgang met hen gehad, en veel van hen gezien heb, iets omstandigers en waarachtigs toezenden.

De Lezer zal echter ook zeer licht konnen begrypen, dat deze gewigtige materie, niet zonder rede van my tot nu verschoven is, te meer indien hy zich gelieft voor te stellen, dat men van een vreemd volk,

volk, welkers ſpraak zeer moejelyk te verſtaan en ſchier niet te leren is, zoo ſpoedig geen naricht kan geven, ten ware men in dezelve ſtrikken wilde vervallen, en van anderen beriſpt worden, waar in de meeſten of wel allen zich reeds verwart bevinden. Doch zulks is den genen, die meeſt maar 4. 6. of 8 weken hier geweeſt zyn, niet qualyk te duiden, gemerkt men toch van een Reiziger overvloedige, of ſchoon niet altyd oprechte naricht van andere landen hebben wil; het zoude van my nochtans zoo wel hier af te nemen zyn, wanneer ik niet wiſt een naauwkeurige naricht te geven, en van haren ganſchen handel en wandel eenige byzonderheden die met de waarheid overeenkomen, aan den dag brengen konde, om dat bewuſt is, dat ik my reeds zoo lange jaren onder en by hen onthouden heb.

Waarom de Schryver tot nog toe niets van de Hottentotten heeft gemeld.

Derhalven ziet de Lezer, dat niet eenige verzuimende traagheid maar veel meer een betamelyke voorzorge en dienſtige omzichtigheid dit bericht in den weg geſtaan heeft. Want indien ik ſlechts maar had willen ſchryven, dat de Hottentotten op deze of gene wyze leefden, of dit of dat deden, zou ik zulks met veel minder moeite konnen gedaan hebben, met wydlopige Hoofdſtukken aan den Lezer te zenden, wanneer my tot nu de narichten van het voorgebergte der Goede Hoop hebben bezig gehouden, welke aan den Lezer, hope ik, voldoening zullen gegeven hebben. Dog wyl ik het een met het ander niet heb willen vermengen, en de zoo evengemelde ſtoffen reeds begonnen waren, zoo hebbe dienſtiger geoordeelt, dezelven eerſt af te handelen, om niet in een Doolhof te geraken, en dan ook dit ruuw volk na een goede order te beſchryven om daar na te konnen weten, wat reeds geſchreven is, en wat 'er nog dient bygevoegt te worden.

Hier uit ziet dan de Lezer, wat ik beſloten heb, en welk de inhoud van myn Hoofdſtuk zyn zal; doch zal de Lezer niet begeren, dat ik hem ten eerſten de volle order, die ik zal houden, overzende, aangezien ik zelf die nog niet vaſtgeſtelt heb, of deswegen by my eens geworden ben. Het zal genoeg zyn, wanneer de Lezer in ieder Hoofdſtuk een byzondere ſtoffe vind, die zyne nieuwsgierigheid voldoen kan, en dat ik niets nalaat, dat of tot dezelve behoort, of dat volgens de krachten van myn vermogen tot de duidelyke uitvoering van dezelve vereiſcht word.

Zal voortaan van de Hottentotten handelen.

Doch eer ik daar toe overga, en een byzondere zaak verhandel, moeten alvorens eenige algemene zaken verklaart worden, welke van deze natien te melden zyn, om naderhand by uitvoering van d'een of d'andere byzonderheden niet opgehouden te worden; waar onder de benaming van deze natien zich ten eerſten opdoet, welke nog van eenige, als een opgelegde en niet als een naam, die voor dezen aan de natie eige geweeſt is, gehouden werd, van welke mening de Heer P. Tachart in zyne Siamſche reize *p. m.* 97 geweeſt is, wanneer hy zegt, de Europeanen noemen deze natien Hottentotten, miſſchien om dat zy dat woord altyd, wanneer zy een vreemdeling aantreffen, in den mond hebben.

Van de benaming der Hottentotten.

Van diergelyke mening is ook de Heer Mercklin in zyne Ooſt-Indiſche Reisbeſchryving, daar hy *p. m.* 1099 vertelt, dat zy vrolyk zynde, geſtadig op en neer ſpringen en het woord Hottentot daar by zingen, het welk zy, zegt hy, lang gedaan hebben, weshalven zy ook van de Hollanders in 't gemeen Hottentotten genaamt worden. Dit gevoelen werd verder gevolgt door Dapper in zyne Africa p. 626. 627. zoo als de Hr. Arnold hem aanhaalt en zegt, de

Hol-

Hollanders hadden aan hen dien naam gegeven wegens hun ſtamelen en hakkelen, ja zegt hy wyders; zy noemen zich zelven nu zoo, om dat zy onder het danzen zingen, *Hottentottum Brockqua! Hottentottum Brockqua!* dat is, *geef aan de Hottentotten een ſtuk brood.* Want, voegt hy daar by, zy eeten zoo gaarn het Hollanſch brood, dat zy het gaarn tegen vee ruilen. Vid. *Waarachtige Beſchryving van de magtige Koningryken Japan, Siam en Corea Edit. Christoph. Arnold. Norib.* 1672. *loc. cit.*

Wat my aanbelangt, ik heb nooit gehoort dat zy zich van deze benoeming bedienen, wanneer zy een vreemdeling zien, zoo als de gemelde Heer P. Tachart wil, maar ik kan in tegendeel verzekeren, dat zy een vreemdeling ontmoetende, hem of ten eerſten op hunne gewoonlyke wyſe, te weten, *Mutſchi Atze*, dat is, *zyt gegroet*, *myn Heer*, *myne Vrouw*, *of Vryſter*, aanſpreken, of indien het ver in hun land, en men van alle Europeanen afgezondert is, zy in gebroken nederduitſch vragen, *wat volk?* dat is, *wat ben je voor een Landsman?* zoo dat niets zekerder is, als dat dit haar nationale naam, reeds voor de komſt van de Hollanders geweeſt is; zoo als zulks uit vele Schriften der Portugeezen, die eerſt hier aangekomen zyn, wydlopig zoude konnen werden bewezen, wanneer 'er Reisbeſchryvingen by de hand waren; men zie maar, hoe zy ten tyde van den Onder-Koning Francisci d'Almeida genaamt wierden, wanneer hy op zyne te rug reis na Portugal aldaar van hen wierd gedood, zoo zal de zaak zich klaarlyk opdoen.

Hoewel zy den naam Hottentotten altyd uitſpreken, als zy vrolyk zyn, zoo als ook de bovengem. woorden Hottentottum Brokqua zingende ſchreuwen, gelyk Mercklin en Dapper aanhalen, zoo volgt echter niet, dat deze naam hen daarom toegevoegt is, aangezien een zoo grote menigte volk, als alle Hottentotſche natien uitmaken en in zich bevatten, dezen naam zoo licht niet zouden aannemen, en den zelven, wanneer men hen daar in toeroept, verſtaan konnen, ja hunne Opperheren en Regenten zouden zich daar tegen kanten, en te kennen geven, dat hun eige Lands-en Stam-naam anders was, waar van men echter niets verneemt, al komt men nog zoo diep landwaards in, maar zelfs de gene, die nooit een Europeaan gezien, veel min geſproken heeft, hoort het, wanneer hy by dien naam geroepen werd; het welk alles klaarlyk doet zien, dat de naam Hottentot van de Hollanders niet verdicht, maar dat dezelve haar rechte Lands-en algemene naam is.

Daarenboven is het met het woord *Hottentottum Brokqua* heel anders geſchapen, als Dapper voorgeeft, en beſtaat de zaak in 't kort hierin: Zeker ſcheeps Domine, of Kranken-bezoeker, geboortig van Amersfoort, met zyn ſchip hier in de haven leggende, beloofde aan een Hottentot, wanneer hy een boodſchap voor hem deed, dat hy hem een groot ſtuk brood of tabak zoude geven; deze boodſchap afgelegt hebbende, ſprak om het beloofde, dog de Krankebezoeker dreef den ſpot met hem, en gaf hem niet met al. En naardien de Hottentotten zich onder hen zelven niet laten voor de gek houden, veel min het van een vreemdeling zouden verdragen, zoo hebben zy daar van een lied gemaakt en altyd geroepen *Hottentottum Brokqua*, *Duivel haal Domine van Amersfoort*, dat is: *Geeft aan de Hottentotten een ſtuk brood of tabak*; *de duivel haal den Krankebezoeker van Amersfoort*; het welk zy zeer dikwyls herhaalt en daar na als een gemeen ſpreekwoord

De Schryver verklaart den oorſprong van een zekere ſpreekwys der Hottentotten.

De Hottentotten hebben een lied gemaakt.

woord gehouden hebben, enkelyk om daar mede aan te tonen, dat zy van een Hollander om den tuin geleid zyn, en om anderen te binnen te brengen, dat zy hun woord beter gestand doen en niets beloven, als zy hunne belofte niet willen nakomen.

Uit het hier voren gemelde blykt alzoo mynes bedunkens genoegzaam, dat de naam *Hottentot* door de Hollanders niet aan deze Natien gegeven of verdicht, maar haar rechte en oorspronkelyke naam is. Die echter dit nog in twyffel slaan mogt, bedenke by zich zelven, of dan in zulk geval deze menschen, die nu de Hollandsche taal tamelyk wel kundig zyn; en ook Portugeesch spreken en dagelyks meer leren, den Hollanders, met dewelke zy zeer vertrouwt omgaan, en in een zoete vrede leven, niet openbaren en zeggen zouden: Wy heeten niet Hottentotten, maar onze rechte naam is gantsch anders. Naardien echter diergelyk nooit is geschied, schoon zy de Illustre Compagnie reeds veelmalen hebben aangesproken den vrede onder hen zelven te onderhouden, en schoon zy ook weten, dat hen deswegen geen leed zal wedervaren, zoo is licht te begrypen dat de Hottentotten voor dezen nooit met een anderen naam genoemt zyn.

De Hottentotten zyn geen Caffers, gelyk Dapper meent.

Wyl het nu zeker is, dat deze natien Hottentotten genaamt en nog genoemt worden, zoo geeft het my wonder, dat men hen met den naam van *Kaffer* of *Caffer*, en haar land *Kaffraria*, of *Quefreria* dopen wil, gelyk *Dapper in Africa pag.* 602. 603. doet, en waarmede alle de Landkaarten, die ik tot nu toe gezien heb, overeenstemmen, en het gemelde wyd uitgestrekte en byna gantsch *Monomotapa* omgevende Land *Caffrarien* noemen. Waar uit zy gemeent hebben, dat zy *Caffers* heten of zyn moesten, is niet licht na te gaan, ten ware zy zulks wegens de gelykheid van de hairen, ingedrukten neus, als mede brede en grote lippen gedaan hebben, in welk stuk zy met de *Caffers* zeer naauw overeenkomen, hoewel de brede neuzen niet natuurlyk zyn, zoo als op zyn plaats zal gezegt werden.

De Schryver bewyst, dat tusschen een Caffer en Hottentot een onderscheid is.

Indien zy echter op het wezendlyke stuk van een Caffer gezien, en de Levenswys nevens alle overige eigenschappen der Hottentotten daar tegen gehouden hadden, zouden zy, andere stukken, waar in zy elkanderen ongelyk zyn, verby gaande, gezien en geweten hebben, dat deze Natien geen *Caffers* waren, en dat by gevolg haar Land niet *Caffrarien* kan genaamt worden; want alzoo een *Caffer*, volgens de algemene hedendaagsche betekenis van het woord, pik-zwart van kouleur zyn moet, zo dat hy blinkt en men zich byna in zyn aangezicht spiegelen kan, zoo weet ik niet hoe zy eenen Hottentot tot een *Caffer* hebben konnen maken, die uit de natuur niet zwart, maar donker-geel is, en byna een note-kouleur heeft, ja zelfs niet recht zwart is, al heeft hy zich wakker met roet en vet gesmeert; maar wel zoude van hem konnen worden gezegt, dat hy morssig, vuil, smeerig en onhebbelyk is. Daarenboven beschryft Hubner in zynen Staats-Tydings-en Conversations-Lexicon p. 300. sub voce *Caffraria:* dat 't gantsch andere menschen, als de Hottentotten zyn; die Caffers genaamt worden, en maakt uitdrukkelyk een onderscheid tusschen de Hottentotten en de Caffers; hoewel 't ook niet goed is, het geen hy van den Hottentotten meld.

Wat in het onderscheit der Moren op te letten is.

Wil men nu voorwenden en zeggen, dat deze zwarten niet Caffers maar Moren genaamt worden, zoo vraag ik, of dan de gene Moren zyn, welke om *Angola*, *Vitta*, *Delmina*, *Guinea*, en *Capo Verde* wonen? Ja; zoo vraag ik wyders, waarom de inwoners aldaar

aldaar elkander zelven Caffer noemen, 't welk ook die van *Madagascar* doen? en waarom dan gevolglyk haar land ook niet *Caffraria* word genoemt? die hier op antwoord, zal zich ook zonder twyffel welgevallen laten, het grote onderscheid der Moren mede te bekennen, als die in de verf en gestalte zeer veel van elkanderen verschillen, door dien eenigen geelachtig als die in *Mogol*, en anderen pikzwart, als die in *Abyssinie* zyn; *vide utrobique Hubner. loc. cit. sub voce Mogol* en *Abyssinie*; en daarenboven worden eenigen met kort, gekrult en wollig en anderen met lang zwart slecht hair gevonden. Wanneer hy eindelyk dit alles in acht neemt, zoo zal hy ten laatsten moeten bekennen, dat het Land der Hottentotten of gantsch niet, of alleen niet *Caffraria*, dat is, het Land zoude konnen worden genaamt, waar in de Caffers of Moren wonen; zie gemelden Hubners aangevoert onderscheid.

De Schryver toont aan uit Ludolf, dat de Hottentotten gene Caffers zyn

Om kort uit de zaak te komen, is 't best, dat men met den zeer geleerden Heer Ludolf de *Radix* of het stam-woord *Caffer* beziet, en deszelfs betekenis naauwkeurig gade slaat, zoo zal men, indien men niet uit dit alles overtuigt word, echter in het vervolg der materien bevinden, dat men aan de Hottentotten t'onrecht den naam van Caffer geeft: Hy schryft dan in *Comment. ad Histor. Æthiop. num.* 102. *pag.* 199. *seqq. E. Chaldaica Dialecto hæc radix in alias linguas propagata fuit, quibus* כפר *Cafar est, negavit, abnegavit, peculiariter Deum. Hinc Rabbinis* כפר *Cofer est Atheus vel Apostata vel infidelis. Lusitani littus Orientale Africæ vocant la Caffreria, sive Cafrum regionem, quod eam sic appellari ab Arabibus primo audiverint. Quippe Cafrum vel Cofar illi vocant eos, qui verum Deum ignorant vel negant.* Dat is, *Dit wortelwoord is uit de Chaldeesche spraak ontleent, en daar na in andere even eens gebruikt; by de welken het woord* כפר *Cafar zoo veel betekent, als hy heeft gelogen, hy heeft verlogent, voornamentlyk echter God. Daar van daan noemen de Rabynen den geen* כפר *Cofar, die God verlogent, die wederspannig geworden is, een ongelovigen. De Portugeeschen noemen de Oostzyde van Afrika* La Cafreria, *of het Land der Cafers, om dat zy hebben gehoort dat zy alzoo van de Arabiers genaamt zyn, welke de genen Cafers of Cofers dopen, die den waren God niet kennen of verlochenen.*

Vermids dan nu bekent is, gelyk op een anderen tyd omstandig en uitvoerlyk zal aangewezen worden, dat de Hottentotten God kennen, en weten dat hy is, zoo is ook licht te begrypen, dat men hen onrecht doet, indien men hen alleen met den naam van *Caffers* of *Cofers* noemen wilde. Dog deze oude ingewortelde gewoonte by de Geographie zal nu zoo bezwaarlyk te veranderen zyn, als de oude mening, waar door men *Christophorus Colombus* voor den eersten vinder van de Niewe Waereld of Amerika houd, en vastelyk gelooft, dat voor hem niemand daar is geweest; nademaal echter niets zoo zeeker is, dan dat *Martinus Behaim*, edel, verstandig, dapper en wyd-beroemd Admiraal en Patricius van Nurenberg, welkers familie en hoge nabestaanden nog hedendaags in goeden bloei aldaar met goede reputatie het gemene best helpen bezorgen, lang voor *Columbus* derwaards gezeilt is, en uit welkers opgestelde Zee-kaart de gemelde *Columbus* eerst de zekere en onfeilbare naricht van de Amerikaansche Waereld en dessels landen bekomen heeft; zoo als zulks ten dele *Ricciolus* in zyne *Geograh. reformata Lib. III. Cap.* 22. ten dele *Christoph. Cellarius* in zyne *Historia Geographica*, en ook de voortreffelyke Heer *Wagenseil* in *Altdorf*, in

Wie de ware vinder der nieuwe waereld is.

eene

eene plegtige Lyk-reden over eenen zoo genaamden *Martin Behain* gehouden, wydlopig en met verscheide documenten gestaaft en bewezen heeft.

De oorsprong der Hottentotten is nog onzekerder als haar naam aan te tonen.

Dog dit zy overvloedig van den rechten naam en hand der Hottentotten; zoo weinig men echter ontrent den naam ten opzicht van de natien en het Land zelf tot nu heeft konnen overeenkomen, zoo weinig en minder zal het ontrent haren oorsprong geschieden konnen, alzoo dezelve nog veel duisterder en raarder is, en dat 'er tot nu niemand is geweest, die eenige moeite genomen heeft, om dien na te speuren; alzo men in alle Reisbeschryvingen of wel onder Documenten niets van hen vind, dat maar eenige gedachten geven kan, dat zy van 't een of 't ander volk afkomstig zyn, en dat de wonderbare verandering en wegtrekkingen der natien, aan hen eindelyk deze zitplaats overgelaten hebben.

Wat de Schryver op het bericht van den Heer Sadeur in te brengen heeft.

De Heer Jakob Sadeur heeft wel in een Tractaatje genaamt *Nouveau Voyage de la Terre Australe*, of *Nieuwe Reisbeschryving van Zuidland*, het 2 kap. pag. 28. alwaar hy van het Land en de inwoners van Madagascar spreekt, iets van de oorsprong der *Caffers* gemeld, dog ik twyffel zeer, of het van die van Madagascar, veel min echter van de zoo genaamde Caffers aan het gebergte alhier met grond van waarheid gesproken of geschreven kan worden; aangezien ik zoo wel vele hondert Madagascarische volkeren als vele duizend Hottentotten alhier gezien, maar genen zoo geschapen gevonden heb, als gem. Heer Sadeur dezelven voorstelt, en uit hoofde van hun oorsprong hebben wil.

Ik oordele best te zyn, deszelfs eige woorden hier te melden, myne gedachten verder daar op gantschelyk te betomen, en stilzwygent daar op *neen* te antwoorden, en aan den Lezer daarentegen de vryheid te laten, om daar van te oordelen, in verwachtinge, of hy ten zynen voordele iets geloofwaardigs bybrengen kan: Het geen hy schryft, luid als volgt: *La plus part des Historiens placent quantité de monstres en ces quartiers, mais c'est sans autre fondement, que le recit de ceux, qui les ont inventez; toutes nos recherches ne servirent qu'à trouver l'origine d'une Nation voisine, que les Européens appellent Caffres, & les Naturels du Païs Tordi. Nous aprimes donc, qu'un homme du Païs ayant élevé une petite tigresse, devint si familier avec cette bête qu'il l'aima charnellement, & commit une crime infame avec elle, dont il vint un animal demi-homme & demi-bête, monstre qui a donné l'origine à ces sauvages, qu'on ne peut humaniser. Une preuve très-vraisemblable de cette histoire, c'est que leur tête & leurs piez ont des grands raports avec ceux des Tigres, & leurs corps même sont en quelques endroits marquetez de taches, pareilles à celles de ces animaux.*

De Heer Sadeurs eige woorden.

Dat is: *De meeste Geschiedenis-schryvers plaatzen zeer vele gedrochten in deze Gewesten, dog zulks met geen meer grond, dan dat zy die navertellen van de genen die ze verdicht hebben. Alle onze pogingen dienden alleenlyk om den oorsprong van een naburige Natie te ontdekken, welke Natie door de Europeanen Caffers, en door de inwoners aan 't Land Tordi genaamt worden. Wy vernamen dan, dat een man van het land een jonge Tygerin opgebragt hebbende, zoo gemeen met dat dier was geworden, dat hy het vleeschelyk beminde, en een gruwelyke zonde met het zelve pleegde, waar van voortquam een Dier, halfmensch en half-beest, Gedrocht, 't welk aan deze wilden, die niet menschelyk te maken zyn, den oorsprong gegeven heeft. Een zeer waarschynlyk bewys van deze Geschiedenis is, dat haar hoofd en hun-*

hunne voeten zeer veel overeenkomst met die van de Tygers hebben, en dat hunne lichamen zelfs op zommige plaatzen als die dieren gevlakt zyn.

Vermids nu het geen de Heer Sadeur ingebragt heeft, niet door de monstering kan, zoo is niets noodzakelyker, dan iets zekerders in deszelfs plaats te berde te brengen; maar waar zulks van daan te halen, of op welke zyde van twee gewigtige meningen den uitslag te geven? Daar ontrent behoort men omzichtig te zyn, en met ten eersten dezen of genen toe te vallen; hebbende zy, gelyk uit alle omstandigheden blykt, zeer veel met de Joden en ook veel met de oude Troglodyten gemeen, welke aloude Afrikaansche en van de Carthagenensers afkomstige natien geweest zyn, gelyk *Joh. Bohemus Lib. I. cap. 6. pag. m. 52. de moribus, legibus, & ritibus omnium gentium,* bericht; zoo als ook zelfs de Heer *Ludolf in Hist. Æthiop. Lib. I. c.* 14. en in *Comment. ad Histor. Æth. num.* 102. *pag.* 199. het daar voor houd, dat de Troglodyten met de Hottentotten zoo als ook met de Stankalis, welke in 't land der Nomadier te vinden, eenige gemeenschap en overeenstemming hebben.

Hottentotten hebben veel met de Joden en de oude Troglodyten gemeen.

Wat de Joden aanbelangt, het is zeker, dat zy met dezelven overeenkomen, 1. Om dat zy veel offeren: 2. Wyl zy na de nieuwe en volle Maan hunne tyden, en in 't byzonder hunne Feesten richten: 3. Wyl zy op zekere tyden hunne wyven niet derven bekennen: 4. Nadien zy zulks niet nakomende en betrapt wordende, wederom offeren moeten: 5. Om dat zy zoo als die genen, dikwyls ongerezen brood en ongezoute spys eeten mogen, alzoo dezen nimmer zout mogen genieten, ten zy ze anders alleen en niet onder de Kristenen wonen: 6. Wyl zy op zekere wyze eene zoort van Besnydenis lyden moeten. 7. Wyl zy niets nuttigen mogen, dat verstikt is: 8. Wyl zy gene visschen zonder schobben eeten: 9. Wyl zy hunne wyven nooit in hunne politische vergaderingen laten: 10. Wyl zy een Scheids-brief aan hunne wyven konnen geven, en diergelyke zaken meer, waar ontrent zy als met de Joden schier eens, en van dezelve schynen afkomstig te zyn, en welke hier altemaal op te noemen, te wydlopig vallen zoude, te meer, door dien de heele zaak in 't vervolg buiten dat wydlopiger zal verhandelt moeten worden.

Waar in zy met de Joden overeenkomen.

Daarentegen komen zy met de Troglodyten overeen, dat zy 1. aan hunne kinderen niet den naam van de Voorouders of Ouders, maar van een dier, als by voorbeeld van een os, schaap, stier, enz. geven, *vid. Diod. Sic. Libr. IV. cap.* 3. & *Bohem. Lib. I. cap.* 6. *pag.* 56. 2. De oude luiden, die niet meer voort konnen, binden zy aan een stok, en maken 'er een kleine hutte rondom, geven ze een weinig te eeten, en laten ze alzoo sterven, gelyk de Troglodyten, van dewelken *Diod. Sic. Lib. I. cap.* 3. & *Bohem. Lib. I. cap.* 6. *pag.* 57. dit schryft: 3. Wanneer der tusschen mannen een twist ontstaat, zoo dat zy elkander wakker in 't hair zitten, zoo is hier zoo wel als by de Troglodyten eene vrouw bequaam, om zulk verschil door hare tusschenkomst te eindigen. *vid. Alex. Velurellus Lib. IV. cap.* 11. & *Bohem. Lib. I. cap.* 6. *pag.* 57. *Conf. Zwing. Theatr. Vit. Hum. p.* 3388. 4. Konden de Troglodyten ras lopen, en zoo geven hen zekerlyk de Hottentotten in dit stuk niets toe, gelyk zulks van de Troglodyten bericht *Plin. Lib. VI. cap.* 29. 5. Hadden de Troglodyten gekke manieren by het begraven van hunne doden en by het kisten van dezelven, zoo hebben de Hottentotten die zekerlyk ook; *vid. de Troglod. Diod. Sicul. L.* 3. *c.* 3. & *Bohem. L. I. c.* 6. *p.* 56.

In welke stukken zy met de Troglodyten eens zyn.

6.

6. Zoo zyn ze dezelven ook gelyk in het jagen: *vid. Alex. ab Alex. Lib. II. c. 25.* 7. Was het Land van de Troglodyten warm, zoo is het ook dat van de Hottentotten. *Vid. Diod. Sic. L. 3. c. 3. Conf. Zwing. loc. cit. p.* 3991. a.

En wie wilde alle deze overeenkomende ſtukken zoo ras en kort bybrengen? het is genoeg, dat men daar uit ziet, dat zy zoo wel met de Joden als Troglodyten in tamelyk veel ſtukken overeenkomſtig zyn. Ondertuſſchen is het een zeer zware zaak, dat men een van deze meningen toevalt, te meer door dien de overeenſtemming met de Joden te gelyk op het innerlyke ziet; daar in tegendeel de overeenkomſt der Troglodyten op het uiterlyke, en daarenboven veelmaals op gruuwzame zaken gericht is: Het is, mynes bedunkens, onwederſprekelyk hier uit te zien, welke aloude Afrikaanſche natien zy zyn, die, naardien zy altoos, en hoe langer hoe verder van hunne oude grond verjaagt zyn, zoo wel uit de daar hene gebragte Joden, als andere Afrikaanſche, en in 't byzonder Carthagenenzen, Volkeren zich te zamen geſlagen, en eindelyk aan deze uiterſte punt des Lands begeven, aldaar zich ter neder gezet en huislyk in een verzameling begeven hebben. En wyl zy zoo velerhande Natien zyn geweeſt, zoo heeft altyd de een van den ander iets aangenomen, en een eider zyne byzondere gebruikelykheden vergeten, zoo dat zy nu in een verwarde toeſtand geraakt zyn.

Wat de Schryver van den oorſprong der Hottentotten vermoed.

Doch waarom bemoei ik my om zulks den Lezer geloofwaardig te maken? door dien de zaak uit het voorgaande reeds tot genoegen blykt; en andere Schryvers met myne gedachten overeenkomen. Men behoeft maar te lezen, 't geen *Joh. Bohemus loc. cit. p. 52. & ſeqq.* van de oude Carthagenenſers ſchryft, zoo zal men wel haaſt zien, dat meeſt alle dezelve merktekens by de Hottentotten gevonden worden. Ondertuſſchen zal 't beſt zyn, dat ik den Lezer daar van raden en denken laat, wat hy gelieft, en zal 't my in tegendeel vryſtaan, myne gedachten verder by my te houden, en na voorſtelling van deze verwonderens waardige overkomingen, in weinig woorden te verklaren, wat ik uit den mond van deze menſchen zelf gehoort, en ook door eenen geleerden Heer, genaamt *Joh. Willem de Grevenbroek*, myn byzonderen vriend bekrachtigt bevonden heb, die eertyds de Illuſtre Compagnie in verſcheide poſten, en vele Ambaſſadeurs als Secretaris gedient heeft, en daar by om velerhande talen te leren bequaam geworden is.

Zy dragen voornamelyk zeer veel roem op een aloude Traditie, die zy van hunne Voorouders, en dezen weder van de overigen enz. zouden ontfangen hebben; uit hoofde van welke traditie zy niet alleen voorgeven vernomen te hebben, wie hunne eerſte ouders geweeſt zyn, maar ook hoe zy genaamt zyn geweeſt. Hoe vreemd en zeldzaam deze traditie een Europeaan en voornamelyk een Kriſten moet voorkomen, die de gronden van deze wetenſchap eenig en alleen door en uit de H. Schrift bekomen heeft, zulks is niet beter te bezeffen, dan wanneer men zich hare onwetentheid ontrent de Goddelyke openbaringen voorſtelt, waar in zy zekerlyk alle andere Heidenſche Natien, hoe zy ook mogen genaamt worden, overtreffen, door dien 'er licht niet eene Natie gevonden word, die niet eenige kentekenen van God laat blyken; daar men toch, en ſchier tegen zyn wil, toeſtaan en bekennen moet, dat zy eenige wetenſchap, ſchoon dezelve zeer verward en confus is, van God en zyne Openbaring hebben, zoo zy

zy anders zulks uit de lange ommegang met de Europeaansche Kristenen, en hunne naaste geburen de Abyssyners, zoo als ook van de Monomotapische Kristenen, verstaan, gehoort of geleert hebben.

Traditie der Hottentotten van hunne eerste Ouders.

Want zy geven voor, dat zy door de overlevering van kind op kind weten, hoe dat hunne eerste ouders door een venster of poort, van welk Hottentots woord, 't welk by hen een venster of deur betekent, men my geen beter uitlegging heeft konnen geven, op de aarde gekomen zyn, die hunne nakomelingen hadden leren zajen, majen, brood bakken, vee hoeden en diergelyke dingen meer, welke dingen echter na verloop van tyd onder hen wegens vele oorlogs-rampen en vluchten uit het land, zoo als ook wegens onachtzaamheid en andere omstandigheden verloren geraakt waren. De namen van hunne eerste ouders waren, te weten die van den man Nôh, en die van de vrouw Hinghnôh.

Van de prononciatie der namen.

Ik kan niet nalaten, een noodzakelyke observatie by te brengen, die zeer licht, wanneer ze niet naauwkeurig gade geslagen word, eenige confusie zoude veroorzaken konnen. Dezelve bestaat in 't kort hier in, dat deze beide namen van niemand ter dege, zoo als zy moeten uitgesproken worden, konnen worden geschreven, om dat door de uitspraak van de letter H. of G. de slag met de tong, welke de Hottentotten formeren, niet kan worden uitgedrukt. Derhalven en wyl ik de zaak onmogelyk anders heb konnen uitdrukken, zoo hebbe ik boven beide letters een teken gezet, om zulks daar mede te kennen te geven.

Van een byzondere zoort van boek-letters by de Hottentotten.

Na myne gedachten hebben zy niet alleen, zoo als de Joden, en zonder twyffel ook andere oude Afrikaansche natien *Literas linguales*, *labiales*, *dentales* en in 't byzonder vele *Gutturales*, maar daar is ook nog een vreemde zoort van letters by haar in gebruik, welke geen Europeaan tot nu een byzondere naam heeft weten te geven, en by gevolg uit te spreken, en nog veel minder te schryven, en elke letter zyn ordentelyk teken te geven, uit hoofde van welk teken dezelve uitgedrukt of verstaanbaar zouw gemaakt zyn. Derhalven moet men zich met twee betekende tekens behelpen, welke maar eenigzins uitdrukken, dat by deze of gene letter iets byzonders op te merken en waar te nemen is: dog hier van daar na meer.

Hoe God by de Hottentotten genaamt word.

Verder geven zy voor, en roemen dat deze hunne eerste ouders van God en op de aarde gekomen zyn, die in hunne Taal *Tikqvoa* genaamt word; waar by ik andermaal wegens de hier boven gemelde oorzaak den slag met de tonge onuitgedrukt verby gaan, en alleenlyk weder een teken of een circumflex daar over zetten moet: 't welk echter zulk een verwonderens waardige zaak is, die niet alleen de Schepping van God in 't byzonder, de Sondvloed, waar mede de waereld gestraft is, maar ook den naam van den daar in behouden Noach, en misschien ook den naam van desselfs vrouw verbeeld en voor ogen stelt.

Waarlyk doen ik de zaak voor de eerste maal hoorde, wierd ik daar over gantsch ontdaan, en wist niet wat ik daar ontrent verder vragen zou, om dat ik my of vergenoegen moest, of dat zy zulks van de Europeaansche, Monomotamische of Abyssynische Kristenen gehoort hebben, of misschien dat de een of de ander, in een gezelschap of in een Kerk, waar in zy zomtyds komen lopen, zulks zal gehoort en verder vertelt en verspreid hebben; of dat my te vrezen stond dat zy my zoo wat wilden vertellen en een leugen voor de zuivere waarheid verkopen;

pen; ondertusschen was ik daar mede te vreden, en geliet my als of ik het geloofde. Vermids ik echter hoe langer hoe meer kennis met hen kreeg, en dikwyls gelegentheid had by hen te wesen, en dieper landwaards in te komen, zoo hebbe dien aangaande een omstandig bericht gehaalt, en verscheide maal, op verscheide plaatzen en op verscheide tyden vernomen, dat dit alles een oude van de ouders op de kinderen overgebragte Traditie was, en derhalven voor een zuivere waarheid mogt aangenomen worden; waar in ik ten laatsten door den boven gemelde Heer van *Grevenbroek* bevestigt en gesterkt ben, zoo dat ik het den Lezer hier nevens, als een zekere en onfeilbare waarheid mede delen kan.

Wat de Schryver in zyne bovengemelde mening sterkt.

Wanneer ik nu dit hun bericht tegen het gene stel, 't welk ik hier voren gissende bygebragt heb, en dan de zaak een weinig meer nadenk, word ik in myne mening te meer gesterkt, dat deze menschen uit allerhande Afrikaansche Natien bestaan, waar onder in den beginne ook Joden geweest zyn; welken echter zoo als de anderen, door lange zamenleving ten dele hunne eige gebruikelykheden en Godsdienst vergeten, en deels ook om maar in vrede by elkanderen te wonen, en zich beter in staat te stellen, om alle vreemde, zoo als ook hen nazettende en vervolgende vyanden het hoofd te konnen bieden, zich vrywillig vergeleken elkanderen in te schikken, en in alle uitwendige gebruikelykheden en plichtplegingen gelyk te worden, waar door dan noodzakelyk zulk een verwarde toestand heeft moeten volgen, in welkers betrachting men niet kan zeggen, dat zy van deze of gene Natie afkomstig zyn.

Dezelve word nog beter bekrachtigt.

Nochtans wat geef ik my veel moeite, om den Lezer een zaak, die aan en voor zich zelven over gewis is, geloof-waardig voor te stellen? De zelve zal klaarlyk blyken, door dien in de volgende Hoofdstukken zodanige omstandigheden worden voorgestelt, waar door de gantsche zaak overvloedig aan den dag gelegt en opgeheldert word. Waar ontrent ik den Lezer verzoek, zoo lang zich te verbyten, tot dat die materien voorkomen, waar uit hy zelf zonder dat'er verder een woord van gerept word, zonder twyffel besluiten zal, dat dit zoo is, en onmogelyk anders zyn kan.

Van de Taal van de Hottentotten.

Ondertusschen zal niet ondienstig zyn, iets van de taal der Hottentotten aan te roeren, en zulks te meer, om dat de gedachten daar ontrent zoo verschillende zyn; welke alle echter alhier omstandig te verhandelen, en het nodige by te brengen, ik geoordeelt heb niet verplicht te zyn, om dat myne intentie niet is, een spraakkunst daar van te vervaardigen, waar toe ik ook gene bequaamheid genoeg heb. Ondertusschen konnen echter alle de genen, die daar van hebben geschreven, en voor zoo veel die tot myne kennis gekomen zyn, in drie Hoofddelen gebragt worden; van dewelken eenigen willen, dat ze gantsch niet zoude konnen worden geleert; anderen in tegendeel geven voor, dat zy zeer licht te leren is, en by gevolg geschreven en onder zekere Taal-regels zoude konnen worden gebragt; en ten laatsten zyn 'er anderen, die wel geloven dat men ze kan leren, dog dat men ze bezwaarlyk schryven, en veel minder in een nette Taal-order zou konnen brengen.

Driederlei meningen der Schryvers van deze Taal.

Welke Schryvers niet in de eerste Classis behoren.

Onder de eersten denk ik niet te plaatzen de genen die van de Trogloditer Taal gezegt hebben, dat zy, zoo als de woorden van *Pomponius Mela* luiden, *Lib. I. c.* 8. *Strident magis quam loquuntur.* Dat is, *zy kirren meer als spreken.* Of zoo als *Herodotus lib. IV.* en *Plinius libr. VII. c.* 2. zeggen: *Lingua nulli alteri simili utentes, sed*

sed vespertilionum more stridentes: dat is: *Hunne Taal is met gene andere te vergelyken, want zy maken een geraas of gekir als de Vleêrmuis.* Of ook zoo als *Joh. Bohemus de moribus, leg. & ritib. Gent. Lib. I. cap. 6. p.m.* 58. zegt: *Sermonis adhuc ignari sunt & præter hoc strident magis, quam loquuntur.* dat is: *Zy hebben of weten nog niets van een Taal, en daarenboven kirren zy ook meer als dat ze spreken.* Want hoewel dit eenigermate hier zoude konnen gebruikt en gezegt worden, zoo zyn'er echter getuigenissen van deze Classis, die nog nieuwer zyn, welke zulks uitdrukkelyk van de Taal der Hottentotten bevestigen.

Dappers naricht van de Taal der Hottentotten. Onder dezelven vind Dapper zich *in Africa pag.* 625. alwaar hy zegt: *De Taal der Hottentotten is voor de Europeanen verdrietig te horen, onmogelyk te leren, en aan de Hollanders tot verder voortzetting van den handel en uitvindig der Landen zeer hinderlyk; want zy klappen met ieder woord, dat zy spreken, even als wanneer men met de vingers een knipslag maakte, zoo dat haar mond als een klap of zweep gaat, om dat zy met de tong overluid slaan, en ieder woord byna een slag is.* Holsteiners bericht. Van het zelve gevoelen is *Georg Andreas Holsteiner* in zyn *Reisbeschryving Lib. I. cap.* 4. Hy zegt: *Uit hare Taal kan men naauwelyks horen, dat zy menschelyk is; zy is schier als het geraas van de Calicutsche hanen.* Op den zelven slag zegt *Merklin* in zyne *Reisbeschryving pag.m.* 1096. *zy klokken met hunne Taal byna als de Indiaansche hoenders.* Waar uit dan wel af te nemen is, dat vermids schier alle Reisbeschryvingen van een zelve inhoud zyn, het niet wel mogelyk zoude zyn, hunne Taal te leeren, waar van echter kort daar na door andere Schryvers het tegendeel zal aangetoont worden.

Wat de Deensche Heren Missionarissen van de Taal der Hottentotten melden. Met recht worden onder de twede Classis gebragt de Koninglyke Deensche Heren Missionarissen, en wel de Heer *Joh. Georg Böving*; welke in zyne fraje Beschryving en naricht van de Hottentotten *p.* 5. dus van hunne Taal oordeelt: *De Taal schynt aan dien, die ze niet gewoon is, zeldzaam en plomp te zyn, te meer om dat zy onder het spreken dikwyls met de tong smakken, en de woorden ten dele in de keel blyven zitten, voor zoo veel ik heb konnen vernemen en begrypen, zoo zyn'er vele Linguales en Gutturales in deze Taal; welke het smakken veroorzaken. Dat wanneer de Hottentotten wat ras met malkander spreken, het zulk een geraas zoude maken; gelyk zommige Schryven, als het kakelen van de Calecutsche hoenders, wanneer men ze stoort, is gene nette vergelyking; voegelyker konde haar geklap met dat der Joden vergeleken worden. Gelyk als eenige Hottentotten nu Hollandsch, Portugeesch, Fransch, &c. spreken, zoo worden ook voornamelyk landwaards in, vele Kristenen gevonden, die zoo goed Hottentosch spreken, zo dat het gantsch* NB. *niet onmogelyk is, die Taal te leren: en wanneer als'er maar een nadrukkelyk verzoek geschiede, kon ze nog wel* NB. *door de Letterkonst bekent gemaakt worden.*

Hr. Prooft Ziegenbalg zyn Bericht daar van. Wegens dien zelven slag schryft ook de Koninglyke Deensche Heer Prooft in *Tranquebar*, in de korte Naricht van zyne reize uit Oost-Indie pag. 9. en voegt daar by, dat zy niet alleen gemakkelyk geleert, en met letters uitgedrukt word, maar dat ze daarenboven NB. met hulp van een Letterkonstige aanwyzing, die daar van zoude konnen worden gemaakt, onder zekere regels gebragt, en gevolglyk ook verder voortgeplant zou konnen worden. Wat de Schryver daar by te erinneren. Wanneer ik egter van myne kant, myne gedachten openhertig zeggen, en openbaren zal, wat in deze zaak te doen staat,

zoo zou ik het eerste gaarn inschikken, edoch met dit beding, dat het echter in een, twee of drie jaren zoude gedaan zyn; de twee andere zou ik niet gantschelyk geloven, maar hart twyffelen, of die wel zoo wel gelukken zouden, als de gem: Heer Proost zich wel verbeelt.

Want alhoewel ik den Heer Böving wilde toevallen, en ook uit de ondervinding weet, dat 'er zeer veel Europeanen in het land zyn en wonen, welke jegenswoordig de Hottentotsche Taal volkomen verstaan en spreken, en schoon ik nevens hem beken, dat 'er dagelyks meer komen, welken die Taal kundig worden, zoo heeft hy echter daarom niet het geen hy zoekt, en nog veel minder de Heer Ziegenbalg, welke die Taal gantsch niet moejelyk verklaart. Het is hier de vraag niet, of de vreemdelingen die licht konnen leren, maar men spreekt van zulke menschen, die reeds zedert lange jaren met 'er woon hier geweest zy, kinderen geteelt en alzoo als kinderen omgang met hen gehad en by gevolg ook hunne Taal geleert hebben. Maar niemand kan my een enkeld perzoon aantonen, die hunne Taal eerst in zynen ouden dag heeft geleert; en ik heb zelf eens aan een Hottentot, genaamt *Syncopas* belooft tien ryxdl. te geven, of wel voor dat geld Tabak en andere zaken, als hy my zyne Taal leerde, waar van ik tamelyk onderrecht was; dog na dat hy na gesloten accoord zag, dat hy my zommige woorden eenige hondertmaal voorzeggen moest, zonder dat ik die konde nazeggen, zoo wierd hy zulks wel haast moede en bleef weg, ook verdroot het my wegens myne kromme tong, en liet hem gaarn, na dat ik zyne moeite betaalt hadde, hene gaan.

Genomen, dat een vreemdeling die in eenige jaren kan leren, en zelfs zoo goed als een Hottentot spreken kan, zoo ontmoet ten eersten deze zwarigheid zich weder, dat hy ze niet kan overzetten en vertalen. De oorzaak is, om dat zyn Meester zelf met een kromme tong in de Duitsche Taal, en die byna zelfs als een Franschman of wel nog erger spreekt. En wanneer ook deze zwarigheid uit den weg was, zoo komt echter deze, dat men niet altyd dezelve woorden in den natuurlyken zin gebruikt, maar die ook dikmaals figuurlyk neemt, 't geen de Hottentotten wederom niet zeggen konnen, wat de woorden in zulk een geval voor betekenis hebben. By gevolg blykt andermaal dat men van kindsgebeente dient onder hen te wonen, als men een grondige kennis van hunne Taal hebben en bekomen wil.

De Taal der Hottentotten kan aan niemand anders geleert worden.

Wanneer nu iemand net zoo ver in die Taal is gevordert als zy, hoe zal hy doen, om iemand anders te onderwyzen? door dien hy niet kan zeggen, dat hy op deze of gene wyze de tong moet drajen, om deze of genen slag te doen? Indien hy hem zulks ook aanwyst, zoo heeft hy toch maar om zoo te spreken eene trap overwonnen, welke ten eersten weder van anderen gevolgt word, namelyk wanneer hy gade slaat, hoe dat hy alle slagen met de tong en met den mond op't naauwste by zich zelven zal onderscheiden, om in 't vervolg by aanroering der Karacters of letters, die wederom een lange tyd en een verder nadenken vereisschen, dezelve fyn onderscheiden, en aan den Leergierigen aanwyzen zal. Vervolgens zal het de plicht van zodanig een wezen, de verzonnene en nu ter drukpers vervaardigde letters, en de daar van gedrukte boeken zelven zoo grondig te verstaan, dat men nergens genoodzaakt is, letterkunstige regels daar van te geven, en ze door behulp van dezelve aan anderen te leren.

Die nu alle deze zwarigheden

nevens nog vele anderen, die onderweegs en midden in 't werk ontmoeten zullen, overkomt, en geen ander hulpmiddel heeft, gelyk 'er geen andere zyn, dan die hy van de Hottentotten hebben kan, die zal zeker niet meer zeggen, dat de Taal van de Hottentotten licht is, maar hy zal zonder twyffel een bedroeft klaaglied zingen, en vele zullen over de al te grote zwarigheden zodanig verschrikken, dat zy midden in 't werk zullen ophouden, en een ander ook wat overlaten zullen; 't welk zeer licht hier uit te begrypen is, om dat by de Malabaren, scherpzinnige, wyze en verstandige menschen te vinden zyn, welke een Leergierigen met raad en daad konnen aan de hand gaan, daar in tegendeel by de Hottentotten, welken wel niet onverstandig zyn, gene gevonden worden, die letters of diergelyken kennen, en van dewelken men alles uit den mond hebben moet, en waar by uit boeken niets te zien of te leren is, wyl 'er gene by hen aangetroffen worden.

Of dezelve kan geschreven worden.

Heeft het nu langen tyd vereischt, om de Taal der Malabaren magtig te worden, schoon 'er zulke goede en voortreffelyke hulpmiddelen voorhanden geweest zyn, zoo geve ik den Lezer te bedenken, wat tyd 'er van noden zoude wezen, om achter de geheimenissen der Hottotsche Taal te geraken, van dewelke men nog geen eene letter gezien heeft, waar van men de woorden nog niet verstaat, en welkers uitspraak nog onbekend is? zouden 'er niet al een mans jaren vereischt worden, alle die dingen zoo grondig te leren en zoo volkomen daar in te zyn, dat men zelfs een Grammaire daar van zou in 't licht zien; wat my aangaat, ik ben t'eenemaal van die gedachten, ja daar waar zelfs een halve eeuw verlopen, eer men een gedruckt blad daar van zag, wilde men ook alle zyne moeite en arbeid alleen daar aan te koste leggen.

Vergeeffe moeite der Hollanders om de Hottentotten tot het Kristendom te brengen.

Het doelwit, welke beide de Heren Missionarissen daar by schynen te hebben, was wel pryswaardig, te loven en te roemen, indien zy daar mede iets winnen konden; dog ik twyffel niet, of de Illustre Oost-Indische Compagnie, welke hier uit een byzondere glorie bekomen en van de heele waereld deze onvergelykelyke roem bekomen zou, dat zy de allerdomste Heidens tot bekering gebragt hadde, zoude nog kosten, nog moeiten, nog tyd, nog arbeid, en veel minder een aanzienlyke beloning sparen voor de genen, welken dit werk verrichteden, wanneer zy daarmede de zaak konden te boven komen, en die verlangde en gewenste als ook gehoopte bekering der Hottentotten in Kristenen bereikt konde worden; dog naar dien die Compagnie reeds zoo vele proeven van den menschen heeft, dat alle moeite, vlyt en arbeid en gedane kosten te vergeefs en vruchteloos zyn, zoo hebben zy zekerlyk en niet zonder reden, nadenken, om iets meer tot dit werk te doen.

Exempel van een Hottentot.

Onder zoo vele bewysstukken en voorbeelden zal ik 'er kortheids halve maar een bybrengen: namelyk, het is zeker, dat de Heer Gouverneur Simon van der Stell zalr. een Hottentot genaamt Pegu, van kindsgebeente by zich in zyn huis gehad heeft, welke hy op kosten van de Illustre Compagnie in rood scharlaken zeer net liet kleden, een degen op zyde, een paruik nevens een hoed met een goude boord op het hoofd, zyde koussen en verders al het nodige gaf; en welke hy daarenboven ter school bestelt en hem had laten leren lezen en bidden, nevens al het geen, 't welk zulk een Heer van aanzien doen kon; wanneer hy zyne mannelyke jaren bereikt had, is hy na dat hy de Hollandsche, Portugeesche en andere Talen vaardig

vaardig ſpreken kon, in den jare 1685 met den Commiſſaris-Generaal van Rhede na Indie gereiſt, en daar ook zoo lang gebleven, als de gem. Heer geleeft heeft.

De moraliſering van dezen Hottentot was te vergeefs.

Na dat hy echter weder aan het Voorgebergte quam, wilde hy geen goed meer doen, maar zocht zich ten eerſten te ontſlaan, en in zyne Hottentotſche Cros te lopen, gelyk hy dan eens van den gemelden Heer Gouverneur wegliep, zyne klederen uittrok en ze in zyne kiſt lag, en na dat hy zyn Schaapsvel aangedaan had, zich weder tot de gem. Heer begaf en hem in dezer voege aanſprak: *Hoort Heer Gouverneur, ik mag niet meer gekleed gaan, veel min Kriſten worden. Laat my weder tot myne Landsluiden overgaan, en leven gelyk zy doen, daar buiten heb ik myne klederen in de kiſt gelegt, en ik neem niets met my dan deze zabel, die met een zilver geveſt was, en deze halsband, die ook van zilver en met het wapen van de Illuſtre Compagnie getekent was.* Dit gezegt hebbende, liep hy weg, en keerde daar na niet weder, om klederen aan te doen.

De Schryver heeft naderhand gemeent dien Hottentot tot beter gedachten te brengen.

Ik heb deze zoo evengemelden Pegu, die daar na Kapitein van zyne natie is geworden, zelf dikwyls geſproken, en my over zyne als nog hebbende ervarendheid in de Kriſtelyke Religie verwondert, en derhalven gelegentheid genomen, hem te vermanen, dat hy zich beter bedenken moeſt, dog al myn praten was vergeefs, vruchteloos en in den wind, zynde van de tomeloze levenswys van zyne Landsluiden niet af te brengen, en konde hy tot zyne verſchoning niet inbrengen, dan dat het voor hem onmogelyk was, het geen na te komen en te doen, dat een Kriſten nakomen en doen moeſt. Daar zal zich wel een gelegentheid op doen, om aan te halen 't geen een Hottentot in dit ſtuk aan den Heer Prooſt Ziegenbalg zelf tot antwoord gaf, waar door hy hem hunne ſnode ydelheid en grote eenvoudigheid wilde te kennen geven.

De Schryver gaat andere exempels ſtilzwygende verby.

Ik zal geen gewag maken van de zoo vele weggeworpene, dog van de Europeanen gevondene en in de Kriſtelyke Plichten opgetrokkene, maar daar na weder weg gelope Hottentotſche kinderen, wyl 'er te veel exempels zouden zyn, om het vruchteloos voornemen om deze Heidenen te bekeren, zonnenklaar aan te tonen. Ik zal maar met een woord aanroeren; dat de Heer *Petrus Kalden*, geweze Predikant alhier, in den jare 1708. een Hottentot met zich na Holland genomen heeft, welke in 't Kleeſſche gedoopt, en zoo als hier gezegt word, door den Graaf Van der Lip ten doop gehouden is; welke Hottentot na zyne te rug komſt zeer ſlechte tekens van een oprecht Kriſten heeft laten blyken, om dat hy niet alleen alle dagen dronken en zat was, maar dat hy ook zonder twyffel, indien hy niet na het Robbeneiland gezonden was, alwaar hy ook geſturven is, weder onder de Hottentotten zoude geraakt zyn; waar uit alzoo klaar en openbaar is, dat deze ingewortelde woeſtheid by deze Natien niet uit te roejen is.

De onkunde in de Hottentotſche Taal veroorzaakt geen ſchade aan de Hollanders in den Handel.

Het ander punt, 't welk de voorheen gemelde *Dapper lib. I.* in zyn ſchild voert, als of de Illuſtre Compagnie wegens onkunde der ſpraak ſchade quam te lyden, verdient niet om aangeroert te worden; vermids niemand zeggen kan, dat zulks ooit eenig nadeel in den handel of in het ontdekken van 't land tot nu toegebragt heeft, te meer om dat men Europeanen genoeg heeft, die zich in hunne taal niet laten verkopen; dog 't was te wenſchen, dat de Kriſtenen deze menſchen altyd als Kriſtenen voorgingen, en zich door hunne exempels niet lieten beſchamen, gelyk in 't vervolg klaarder zal aangetoont worden.

Door dien echter de genen, welke het ander zoort uitmaken, hun doelwit ook niet bereikt hebben, of licht bereiken zullen, zoo zullen zonder twyffel die van de derde Claſſis, welke de middelweg houden, beter te recht raken, wyl zy alleenlyk vaſt ſtellen, dat men de Hottentotſche taal wel leren, maar niet in ſchrift brengen, of door een Grammaticaalſche onderwyzing aan anderen weder leren kan. Tot dit zoort behoren de Heer *Johan Wilhelm Vogel*, en de dikwyls beroemde Heer *Ludolf*, van dewelken de eerſte in zyne Reisbeſchryving *Edit* 1716. *pag.* 72. zegt als volgt: *Wanneer de Hottentotten ſpreken, en een woord uitgezegt hebben, ſlaan zy altyd met den mond, zo als men met den duym en met den vinger knipt en hunne Taal is niet wel te verſtaan*, dog daar worden onder de Europeanen, die lang aldaar gewoont, en dagelyks NB. met hen omgegaan hebben, eenige weinigen gevonden, die in tyd van nood met hen ſpreken en hen verſtaan konnen.

Vogels mening van de Taal der Hottentotten.

Relaas van den Heer Burgermeeſter Witzen van de Hottentotſche Taal aan den Hr. Ludolf.

De andere, te weten de Heer *Ludolf*, is door den Hoog-Edl. en hoog geleerden Heer *Nicolaas Witzen*, Burgermeeſter en Bewindhebber van de Waereld beroemde ſtad Amſterdam, reeds voor vele jaren verwittigt, dat aan de waereld vele vooroordelen van deze Natien waren wys gemaakt, en dezelve zoo verre misleid, dat ſchier een iegelyk gelooft heeft, dat zy nog van God nog van den Duivel of iets anders in de waereld wiſten; als mede dat zy een taal hadden, die met het geraas en gekakel der Calecutſche hanen zeer wel overeen quam; dog dat zulks zoo niet was, konde hy hem verzekeren, gelyk hy hem dan een wydlopig verhaal heeft gezonden, waar uit wel licht te begrypen waar dat zy een barbariſche taal hadden, dog dat ze door de tyd wel geleert, hoewel niet volſtandig geſchreven kon worden. *Vid. Ludolf. per Chriſtian. Juncker. Edit. p.* 224. *ſeqq.*

Wyl nu aan dit verhaal ontwyfelbaar geloof moet worden geſlagen, deels om dat nog de geen, die ze opgeſtelt, nog die welke ze aan den Heer Ludolf gezonden heeft, veel min de Heer Ludolf zelf, eenig belang daar in gehad heeft; deels ook om dat my zelf bewuſt is, dat hunne taal wel aan de genen onverſtaanbaar voorkomt, welke die niet dikwyls gehoort hebben, dog dat ze echter verſtaanbaar word voor den gene, die met hen omgang heeft, zoo is 'er geen twyffel of deze middelweg van de drie gemelde en tot nu vertelde meningen, die men van de Hottentotſche taal vind, is de beſte, zekerſte en oprechtſte, om dat ze immers door langen ommegang met deze menſchen, vlytig vragen en naarſtig bemoejen, nog wel kan geleert, maar in genen dele in ſchrift kan vervat worden.

Dit echter, dat men hunne woorden nevens de ſlagen niet kan uitdrukken, geeft mynes bedunkens genoeg te verſtaan, dat 'er nog andere letters in hun alphabet moeten gevonden worden die in gene andere Taal worden aangetroffen; miſſchien zyn het wel zulke letters, die de Gutturales van de Joden zeer na komen, dewyl de Joden zelfs bekennen, dat zy heden daags de hare niet meer na behoren en zoo als zy uitgeſproken moeten worden, weten uitteſpreken. Edog indien men eigentlyk wiſt, hoe zy hunne tong bewegen, en buigen, zoo als ook de plaats, waar tegen zy hem leggen, om dezen of genen ſlag te maken, zoo zou het miſſchien eerder geſchieden konnen, dat men gemaklyker tot beter wetenſchap daar in geraakte, en dezelve met de tyd zoo niet in ſchrift vervatten, echter aan andere te gemakkelyker leren konde; maar om dat zulks de genen, die ze volkomen

komen kundig zyn, dit niet weten of anderen duidelyk onderrechten konnen, zoo is 'er ook nog flechte hoop daar ontrent overig.

Wat my aanbelangt, ik heb my wel grote moeite gegeven, om dit geheim te ontdekken, en niet alleen Hottentotten, maar zelfs ook zulke Europeanen daar over aangefproken, welke de Taal volkomen meerfter waren, en ze zoo ras, vaardig en vlug als de Hottentotten zelf fpreken konde, dog al myn moeite is tot nu te vergeefs geweeft; niet om dat zy geen onderrechting wilden geven, maar om dat zy de zuivere onmogelykheid daar in voorwendeden; dog of het zoo is, wil ik anderen laten onderzoeken; en wenfch ik dat ze gelukkige voortgang maken mogen; twyffele echter, of zy beter als ik zullen onderwezen worden.

Wat de Schryver te zeggen heeft op den Catalogus der Hottentotfche woorden, die aan den Heer Lndolf gezonden is.

De woorden, welke aan den Heer Ludolf gezonden, en in de *Comment. de Vita, Scriptis & Meritis ejusd. per Junckerum edit. pag.* 228 *Seqq.* zyn gevoegt, zyn wel zoo gefchapen, dat zy daar alle maar met letters, zoo veel mogelyk geweeft is, uitgedrukt zyn, dog ziet men boven geen een woord een teken, welke flag met de tong moet gemaakt worden, zoo dat ze niet alleen in dit ftuk onvolmaakt zyn, maar is de Latynfche overzetting ook niet altyd recht getroffen, om dat men by voorbeeld het Hollandfche Harte dier *durum animal* vertolkt heeft, daar het tog niet anders wezen kan en moet als *Cervus* een *Hert*, en voor het woord *Jakhals* gezet *Simiæ genus* daar 't immers *Vulpes* of een *Vos* zeggen wil, en diergelyke woorden meer.

Door dien deze dwalingen nu ingeflopen en de kentekens van de flagen vergeten zyn, zoo hebbe goed gevonden, by dezelve nog de gene, die ik nog meer in myne aantekeningen vind, daar by te doen, en ze den Lezer na het Alphabet mede te delen, en wel zoo, dat ik my na den eerften letter van het Latyn meen te fchikken, en het Hottentotfche daar tegen over te zetten; en waar hier en daar een flag daar by komt, zal ik denzelven met een teken of accent te kennen geven en de Duitfche vertaling daarnevens voegen, zoo als volgt:

Catalogus der Hottentotfche woorden, nevens de Latynfche en Duitfche uitlegging.

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotfche woorden in de Hottentotfche taal.	Hottentotfche woorden in de Duitfche taal.
Abi . .	*Hebba Atze*	Loop weg
Accede .	*Hach-Atze*	Kom hier
Agnus .	*Chauna* .	een Lam
Alce .	*t͂kanna of t͂kumma* .	een Elandsdier
Anas .	*Ducatóre* .	een Eend
Anfer .	*Kg͂ou* .	een Gans
Aqua & omne liquidum	*Kamma* .	Water of andere vloeibare ftoffe, als wyn, bier.
Arbores .	*Bünq͂vaá, f. Aỹ*	Bomen
Afinus .	*Qũaiha* .	een Ezel
Audire .	*Kñoum* .	Horen
Aures .	*Nouw* .	de Ooren

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotſche woorden in de Hottentotſche taal.	Hottentotſehe woorden in de Duitſche taal.
Avis Africana .	*Kh̃oekãri* .	een Vogel genaamt Knorhaan
Avis Phaſiana	*Quaqua* .	een Faiſant
Baculus .	*Kirri* .	een Stok
Balæna, ſ. Cete	*t'kakã* .	een Walvis of Noord-kaper
Barba . .	*Nombhã* .	de Baard
Beſtiæ in genere	*Horri* .	Beeſten, alle Dieren in 't gemeen
Bibere . .	*Kã á* .	Drinken
Bombarda .	*Kñ abou* .	een Handbus
Bos . .	*Durié-ſá, ſ. Bubaã*	een Os
Bos ſilveſtris	*Qu'˜ Arabo* .	een Buffel
Bos bellicoſus .	*Taõ uwo* .	een Stier om te vechten
Bos geſtans onus	*Hek˜ káo* .	een laſt dragende Os
Brachia . .	*Oũ â , ſ. Ouneqũ ä* .	de Armen
Butyrum .	*Oũ nwie* .	Boter
Cadere . .	*Quienc̃ ha* .	Vallen
Canis marinus .	*Höutée* .	een Zee-hond of Robbe
Canis .	*Likh̃ anée* .	een Hond
Caper .	*˜T'chou* .	een Geite-bok
Capreolus .	*Sáã* . .	een Rê-bok
Capricornus	*Kãouda, ſ. Schochok˜ dema*	een Steen-bok
Capri ſilveſtres in genere .	*Quoũ qṽ a* .	Wilde Bokken zonder onderſcheid
Cantharus .	*Bakk˜ erie* .	een Kan
Caput . .	*Bikq̃ ua* .	het Hoofd
Capitaneus	*Kõ uqueq̃ ua* .	een Kapitein
Cervus .	*T'k˜ amma* .	een Hert
Clunes .	*Tojas. Saũ n* .	de Aars-billen
Collum . .	*Qṽ aö* .	de Hals
Columba .	*Kõ uquil* .	een Duif
Concumbere uxori .	*Quekq̃ uachei* .	een Vrouw beſlapen
Cor . .	*Qũ au* .	het Hart
Crinis .	*Nũ qua-an* .	het Hair
Cras . .	*Anthúri* .	Morgen
Creſcere .	*Kãyſe* .	Waſſen
Cuprum .	*Nonnemou*	Koper
Currus .	*Kroy* .	een Wagen, Radwerk, een kar
Commilito .	*Tỹ kaa* . .	een Metgezel

Confra-

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotſche woorden in de Hottentotſche taal.	Hottentotſehe woorden in de Duitſche taal.
Confrater	*X t̃ſui*	een Medebroeder
Currere ſ. ire	*Kojé*	Lopen of gaan
Comeſtor formicarum	*Kĩhou*	een Mieren-eeter
Dama	*Kg̃oyes*	een Gans
Dens	*Kõu*	een Tand
Deus	*Tikq̃uoá*	God
Diabolus	*Cham-õuna*	de Duivel
Digiti manuum & pedum	*Oucq̃ua*	de Vingers en Teenen
Diaphragma	*Hõüw*	Herte vlies
Dominus	*Suri*	een Heer
Domus	*K̃'omma*	het Huis
Dormire	*K̃omquee*	Slapen
Dominicatio	*Agou*	Zmyten of ſlaan
Edere	*Ouge*	Eeten
Elephas	*Twoba, ſ. Choä*	een Elefant
Equus	*Hacqua*	een Paard
Evigilare	*K̃chey*	Opwaken
Exire	*Kq̃uou*	Uitgaan
Felis	*Choãä*	een Kat
Felis moſchata	*Kouwõö*	een Muskes-kat of Chievet-kat.
Felis ſilveſtris rubra	*Kh̃â*	een rode wilde Kat
Felis tygridem æmulans	*t̃karou, ſ. t̃klou*	een Tyger-boskat
Ferrum	*Koũkuri*	Yzer
Filolus	*Kóó*	een Zoontje
Filia	*Kõ*	een Dochter
Fiſſuræ montanæ	*Aõuob*	Berg-dalen
Fluvius	*Kãmmo*	Vlietend Water
Frumentum	*Blee*	Koorn of Tarw of Garſt
Fulgur	*Mehỹan*	de Blixem
Gallina	*Kõukekerey*	een Hen
Genua	*Qũâ*	de Knien
Glis vel Sorex	*Touto-oghy*	een Rot
Globus miſſilis	*K'haboukory*	een Kogel
Gramen	*T̃ikâ*	het Gras
Grando vel Nix	*T'koy*	Hagel of Zneeuw
Gratulari	*Tikk̃amma*	Iemand geluk wenſchen
Hic	*Hebba*	Hier of daar
Hircus maculoſus	*Trougos*	een gevlakte Bok
Hirundo	*Soſóbo*	een Zwaluw
Hodie	*Hethuri*	Heden
Hydrix	*Ghoukõu*	een Eegel
Jacere	*Kõbi, ſ. k̃quá*	Leggen

Jecur

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotsche woorden in de Hottentotsche taal.	Hottentotsche woorden in de Duitsche taal.
Jecur	*Qu'ẽñ*	de Lever
Ire	*Kõ͂u*	Gaan
Inteſtina	*Qũiñqua*	de Ingewanden
Jugulum	*Domma*	de Keel of ſtrot
Inguina	*Tỹa*	het Schaam-deel
Lac	*Bro, melius Bi*	Melk
Lac Serorum	*Rhosghibi*	Botermelk
Leo	*Chamma*	een Leeuw
Leo marinus	*Acõmma*	een Zee-Leeuw
Lepus	*Kõa, ſ. Tõa*	een Haas
Lignum	*Hequa*	het Hout
Lingua	*Tamma*	de Tong
Locuſta	*Cheytée*	een Springhaan
Luna	*Tchâ*	de Maan
Lupus	*Tõuq̃va*	een Wolf
Mammæ	*Samme*	de Borſten
Manus	*Omma*	de Hand
Mare	*Burry*	de Zee
Maritus	*Qũiebes*	een getrouwt Man
Marita, ſ. uxor	*Tiebeis*	een getrouwde Vrouw
Melis	*Kõü*	een Das
Membrum virile	*Châ*	het Mannelyk lid
Mentum	*Channa*	de Kin
Mors	*Rhôo*	de Dood
Mori	*K͂hro*	Sterven
Mons	*K͂hu*	een Berg
Muccinium	*Schj'ou*	een Neusdoek
Mulier	*Zobée, ſ. Kq̃viquis*	een Vrouw
Mulier gravida	*Kchomkqviqaio*	een zwangere Vrouw
Munimentum	*Fort*	een Veſting is een Duitſch woord
Mus	*Houri*	een Muis
Muſca	*Bilara*	een Vlieg
Naſus	*Thurée, aliis Qũoi*	de Neus
Navis	*Heukomme*	een Schip
Navicula	*Nonnaq̃uas*	een Vaartuig
Nequam	*Kõetsire*	een gruwelyk Scheldwoord
Nox obſcura	*Thoũkou*	een donkere Nacht
Natio Hottentottica	*Q͂ena*	de Hottentotſche Natien
Natio nigra extranea	*Chobona*	de zwarte Natien

Natio

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotſche woorden in de Hottentotſche taal.	Hottentotſche woorden in de Duitſche taal.
Natio Germanica	*Kõ uqueaque*	De Blanken of Duitſchers
Occidere	*Doucham*	Doodſlaan
Oculus	*Mu*	een Oog
Olla	*Soü*	een aarde Pot
Oryza	*'tk̃ oume*	Rys
Os	*Kõ amqua*	de Mond
Oſſa vel crura	*Th̃ ietſa*	de Beenderen
Ovis	*Gh̃ ondie*	een Schaap
Pacem inire	*Ouchougou Samſam*	Vrede maken
Pallium	*Kros*	Schaaps-vel, waar mede zy zich dekken
Panis	*Brée*	Brood, komt van van het Duitſch
Parere	*õüa*	Baren
Pater	*io*	de Vader
Pavo	*Kc̃ hou*	een Paauw
Pectus	*Ouk̃ ua*	de Borſt
Pediculus	*Hh̃ ouſſi*	een Luis
	Nonq̃ ua	de Enkels
Pes	*itqua, ſ. yi*	da Voeten
Perdrix	*Kh̃ amgry*	een Patrys
Phœnocopterus	*Naukalle*	de Vogel Flammingos.
Pileus	*Kabba*	een Hoed
Piſcis	*tk̃ äum*	een Vis
Pluvia	*onk̃ ui*	de Regen
Porcus	*Hakoũ*	een Zwyn
Princeps	*K~ ouque*	een Regent
Primogenitus	*Kamkõ un*	een eerſt gebore Kind
Puer	*Gonã*	een Jongetje
Puella	*Gõ is*	een Meisje
Pugillare	*Kãüw*	Vechten, worſtelen.
Pulex	*Hythé*	een Vloo
Pulmo	*Ch̃ anon*	de Long
Pulvis pyrius	*Tk~ aüoklou*	Buskruid
Rhinoceros	*Tûabba, ſ. Nabba*	een Neushoorn
Regio	*Q̃ũ oû*	het Land of Landſchap
Rupes, ſ. Scopulus	*Hêiqua, ſ. Hyqua*	een Steen, Rots
Salve	*Mutze-Atze*	Weeſt gegroet
Sauciare	*Oũ jo*	Bloedgaande maken
Sanare	*Kf a*	Genezen

Vocabula aliqua Hottentottica Latina.	Hottentotsche woorden in de Hottentotsche taal.	Hottentotsche woorden in de Duitsche taal.
Sedere	*Nöuw*	Zitten
Senescere	*Dida Atze*	Oud worden
Senex	*Didaque*	een oud Man of Vrouw
Simiæ genus	*Chõakãmma*	een Baviaan
Sol	*Sorré vel Sorri*	de Zon
Stare	*Mäá*	Staan
Stella	*Kũanehou vel tk̃euhouw*	een Ster
Struthio	*Ammi*	een Struisvogel
Stultire	*Tuâtz Dacha*	Gek of dol zyn
Talpa	*Habba*	een Mol
Terra	*Cãmk̃amma*	de Aarde
Testudo major	*Tscheregõu*	een Schildpad
Testiculi	*k̃hrà*	de Zaadballen
Tigris	*Tq̃uassouw, s. kq̃vussomo*	een Tyger
Tonitru	*Qũaouw*	de Donder
Tormentum	*Kayquabou*	een Stuk
Torrens	*K̃akarrou*	een Watervloed
Vacca	*Gojes*	een Koe
Vacca marina	*Tk̃ouw, s. Châkh̃ouw*	een Zee-koe
Vallis	*tk̃aâ*	een groot Dal
Venter	*Chomma*	de Buik
Veni huc	*Hebba Ha*	Kom hier
Ventus	*Toya*	de Wind
Verberare	*Doüssi*	Slaan
Vestis	*Nomma*	een Kleed
Vetula	*Didaquis*	een oude Vrouw
Videre	*Km̃ou, s. Km̃u*	Zien
Vide hic	*Muatze*	Zie hier
Vinum	*Driefbi*	Wyn
Vir	*Qũoique*	een Man
Vitulus	*Thona s. Nonna*	een Kalf
Vivere	*Qũañiaba*	Leven
Ungues	*Kloy*	de Klaauwen
Volucres	*Kãnniquà*	het Gevleugelde
Uterus	*Tk̃chou*	de Baarmoeder
Vulpes	*Keûlée*	een Vos
Vulpes Africanus	*T̃kensie*	een Jakhals
Vulva	*Qũ'ãou*	de Vrouwelykheid

Deze zyn nu de gemakkelykste woorden, die men nog eeniger maten hoewel niet volkomen schryven kan, waar uit de Lezer zeer licht zien zal, dat het een vermetele zaak is, te willen voorgeven, en de waereld wys maken, dat deze Taal niet alleen op papier gebragt, maar ook zelfs door een daar toe vervaardigden Grammai-

re

re aan andere kan geleert worden. Hoewel ik nooit heb vergeten den ſlag, die daar by moet worden gemaakt, aan te wyzen, zoo hou ik my echter verzekert, dat de Lezer niet zal weten, hoe die uitgedrukt moet worden, en veel minder, wat die betekent. Dit kan ook geen menſch aanwyzen, voornamelyk zulk een niet, die maar 3 of 4 weken hier is geweeſt, en maar 10 of 20 van dezelven gezien en geſproken heeft. Hier toe word zekerlyk meer tyd vereiſcht, om maar een weinig hunne aard te leren kennen.

Doch hier van genoeg, uit vrees dat de Lezer ongeduldig mogt worden, wanneer ik nog meer woorden van deze Barbariſche Taal wilde maken; echter denk ik nog twee dingen hier by te voegen, namelyk eerſtelyk, dat men my niet qualyk moet nemen, dat ik maar altyd eenerlei teken tot velerhande veranderlyke ſlagen heb genomen; ik heb zulks voorbedachtelyk gedaan, om dat het den Lezer toch niet helpen kan, als had ik nog zulke verſcheide tekens daar by gedaan; derhalven oordeelde ik, onnodig te zyn, die te veranderen. Ten anderen, dat hy my vergunne, nog hare Tel-woorden, die maar tot tien uitſtrekken hier nevens te voegen, om dat dit een van de gewichtigſte ſtukken is, dat men weet, hoe een volk telt, en zyne rekening houd; de Hottentotten tellen dan op de volgende wys.

HOTTENTOTSCHE TELWOORDEN.

Unum	*Q'kui*	Een
Duo	*K'kam*	Twee
Tres	*K"ouna*	Drie
Quatuor	*Hakka*	Vier
Quinque	*Kóro*	Vyf
Sex	*Nanni*	Zes
Septem	*Honko*	Zeven
Octo	*Kh'yſſi*	Acht
Novem	*K"heſſi*	Negen
Decem	*Gyſſi*	Tien

Wat 'er is aan te merken wanneer zy boven de tien gaan.

Vraagt de Lezer nu, of zy niet verder tellen als tot tien, en hoe zy het maken, wanneer zy tot hondert of duizend komen? Zoo antwoord ik met weinig woorden, dat zy zekerlyk boven tien tellen, en dat zy daar in met onze telletters, welke ook niet meer dan tien in getale zyn, overeenkomen; want als zy boven de tien komen, zoo beginnen zy weder met een, en tellen weder tot tien, en zeggen dan Twee *Gyſſi*, zoo als wy in plaats van tweemaal tien twintig zeggen, en daar mede gaan zy voort tot hondert, in welkers plaats

plaats zy *Gyssi Gyssi* zeggen, 't welk even veel is, om dat tienmaal tien ook hondert uitmaakt; op dezelve wys tellen zy tot 1000, 't welk heel licht te begrypen is.

Doch vermids haar vermogen niet in gereed geld maar in lauter vee bestaat, zoo komen zy zekerlyk heel zelden over duizent; en indien zy die nodig hadden, zouden zy al zoo wel een groter getal konnen uitspreken als wy, waar toe zy maar eenige nieuwe tekens behoefden te bedenken, waar toe zy bequaam genoeg zyn. Men mag van hen zeggen wat men wil, ik verzeker, dat zy verre zoo dom niet zyn, als men ze tot nu uitgeschildert heeft, en waar van alle Reisbeschryvingen zoo groot op geven; 't welk alles in 't vervolg, God leven en gezondheid verlenende, uit alle hunne handelingen en gantsche levenswandel tot genoegen blyken zal.

Besluit van dit Hoofdstuk.

Myn voornemen was nog wel het een en het ander, de Hottentotten aanbelangende daar by te voegen, maar ik vrees, dat ik den Lezer hier mede en voornamentlyk met hare onverstaanbare Taal het hoofd reeds zodanig vol gemaakt heb, dat hy zal wenschen, dat ik eens tot besluit kom, zoo zyn mond ook niet zoude beginnen die Barbarische woorden van *Hacha atze*, *k̃touka ãqua*, *dik̃oak̃oü* en vele andere diergelyke meer uit te roepen. Doch vermids ik deszelfs vriendschap waardiger hou dan al het geld, zoo zal ik hem ook hier mede niet langer moeielyk vallen, maar het overige van deze generale materie tot op een ander tyd en gelegentheid sparen.

XXVI. HOOFT-

XXVI. HOOFTSTUK.

Van den Aard, uiterlyke Gestalte, Verwe en Verbintenis der Hottentotten met de Hollanders.

Gevoelen van zommige Schryvers wederlegt. Voorbeeld van een bequaam Hottentot. De Europeanen hebben hen gaarne in hun dienst. Voorbeeld van een trouw en redelyk Hottentot. P. Tacharts Lof van de Namaquas Hottentotten. De Hottentotten dragen goede zorg voor de aan hen toevertroude kinderen. Zyn morsige en luye menschen. Hoe de Hottentotten de Darmen klaar maken, koken en eeten. Zy zyn gezond en worden zeer oud. Voorbeeld van een oud Hottentot. Hoe zy zich en hunne vellen met vet smeeren. Gesmeerde mantels en mutzen zyn by hen een teken van rykdom. Dit smeeren veroorzaakt een afkerige stank. Verscheidener Schryveren mening over de oorzaak van dat smeeren. Des Schryvers mening des aangaande. De Hottentotten zyn niet wild nog wanschapen, gelyk zommigen willen. Oorzaak van hun afgryzelyk aanzien. Zy hebben een ernsthaftig gelaat. Brede neuzen. Andersons berigt van der Hottentotten aangezicht. Hoe zy uiterlyk geschapen zyn. De Schryver heeft onder hen maar twee kreupelen gezien. Des Schryvers betragting aangaande den toestand der Hottentotten. Van de verf der Hottentotten. Herports valsch voorgeven dat zy zwart zyn. P. Tacharts voorgeven van witte Hottentotten weersproken. Daar zyn nog zwarte nog witte Hottententotten. Ivertzens melding van de verf der Hottentotten. Van haar eigentlyke kouleur. Haar verbintenis met de Hollanders is niet schriftelyk geschied. Wat haar heeft bewogen om zulk een verbintenis aan te gaan. Hoe dezelve tot nu toe van beide de Partyen is nagekomen. De Compagnie noemt de Hottentotten hare Geallieerden. Zy bekomen bystand van de Hollanders als zy onder malkander in oorlog zyn. Zy geven kennis aan de Hollanders, als eenige van de hunnen iets quaads tegens hen in 't zin hebben In geval van nood zouden zy de Hollanders trouw bystaan. Des Schryvers goede wensch aan de Hollanders.

IK heb onlangs een begin gemaakt van de Hottentotten eenig bericht te geven, 't welk ik schoon het in algemene zaken bestaan en geen byzondere materie van hun doen en laten vervat heeft, echter hope, dat niet onaangenaam zal geweest zyn. Vermids nu, zoo als in 't besluit van het voorgaande Hoofdstuk gemeld is, nog eenige dingen overig zyn, welke noodzakelyk moeten vooraf gaan, eer men een andere zaak kan onderhanden nemen, zoo zal de Lezer zonder twyffel het niet qualyk nemen, wanneer ik jegenswoordig met dezelve voor den dag kom, en achtervolgens mynes vorige de verklaring van dezelve na de ware geschapenheid der zaken bybreng, en daar nevens hem misschien van vele valsch gemaakte inbeeldingen bevry, welke de een of de ander Schryver door zyn verkeerd opgedragen verhaal van deze natien, hem veellicht in het hoofd gezet heeft.

En hebben wel velen, in het voorstellen van de aangeboren aard en geschapenheid der Hottentotten, onder anderen gezegt, dat zy zeer dom, onverstandig en eenvoudig zyn, om dat zy nog van God, nog van andere zaken tot het gemene leven nodig iets wisten; dat zy daarenboven zeer morssig in 't eeten en in hun gehelen handel waren, en zich met stinkend vet zodanig smeerden, dat men ze naauwlyks ruiken of zien mogt: Om met weinig woorden *(Wat eenige Schryvers van deze Hottentotten hebben gezegt.)*

den hier van te ſpreken; zy hebben wel niet qualyk hier van geſchreven, of de waarheid niet gezegt, dog daar is alleen dit onderſcheid te maken; dat zy in aanzien van onze of andere natien als dom aan te merken zyn, is buiten twyffel, om dat zy nog in burgerlyke of andere zaken leven als geciviliſeerde natien doen; echter zyn zy op hunne wys ſnedig genoeg, en weten hun verſtand alzoo wel te gebruiken als een ander menſch.

DeHottentotten zyn zoo dom en morſſig niet als zommigen voorgeven.

Zulks heeft weinig bewys van noden, om dat reeds Dapper in *Africa pag.* 619. 625. 626. heeft aangetoont, hoe dat *Arnoldus in notis ad Mercklin.* Reisbeſchryving *pag.* 1097. aanhaalt, en ook de dagelykſche ondervinding leert, hoe dat deze menſchen de Duitſche Taal van de Hollanders geleert; ja eenige die voor dezen te *Bantam* by de Engelſchen geweeſt, de gebroke Engelſche Taal geſproken hebben, 't welk zy zekerlyk niet zouden hebben konnen doen, indien zy zoo zeer dom en eenvoudig waren, als zich zommigen wel verbeelden. *Anderſon L.* 4. *c.* 4. maakt gewag van een jonge Hottentot, die van de Engelſchen mede na Indie genomen was, die in drie jaren die Taal van hen geleert had, en daar na weder hier gekomen was. Ik heb ook reeds voorheen het exempel van den Kapitein *Pegu* bygebragt, die niet alleen de Hollandſche en Portugeeſche, maar ook de Ceilonſche, Maleiſche en andere Ooſt-Indiſche Talen in een heel korten tyd geleert heeft.

Word bewezen.

Voorbeeld van een bequaam Hottentot.

Zulk een is my ook nog bekent, welke van deze inwoners maat *Jantje van der Gouw*, miſſchien wegens zyne bequaamheid in praten, genaamt wierd, en heb ik hem verſcheidemalen voor zyn dood met de grootſte verwondering aangehoort, deze hoewel hy nooit uit zyn vaderland geweeſt was, konde zeer net Hollandſch en Portugeeſch, ja ook Franſch, 't welk hy van de vluchtelingen van dat Land, en ook Hoogduitſch, 't welk hy van de hier zynde Hoogduitſchers geleert had, zeer verſtaanbaar ſpreken; 't geen zekerlyk niemand by een Hottentot zoeken zou, en ook verwachten konde, indien zy zo zeer dom en onverſtandig waren, als men ze wel opgeeft; zonder nog veel te zeggen, met wat verſtand hy van ploegen, zajen en ander boeren arbeid redeneren kon, waar in hy zekerlyk verſcheide Europeaanſche Boeren te boven ging.

De Europeanen hebben de Hottentotten gaarn in hun dienſt.

Wat zyn'er zoo veel woorden van noden? de Europeanen zouden ze zekerlyk zoo gaarn niet in hun dienſt hebben, zoo als men door de dagelykſche ondervinding leert, als zy zoo dom en onverſtandig waren; gelyk iemand zulk een eenige jaren in zyn dienſt behoud, en niet gaarn ziet, dat hy weder hene gaat, vermids zy zich van dezelven beter als veeltyds van hunne eige ſlaven bedienen konnen, te meer als hen iets van goederen als Tabak, Wyn of Brandewyn toevertrouwt word, waar in zy zekerlyk, hoewel zy grote liefhebbers van die waren zyn, zich eerlyk betonen, en niets ſtelen of afhandig maken.

Naricht van een trouw redelyk Hottentot.

Een klaar exempel van myn voorgeven heeft men eertyds gehad aan een Hottentot, van de Europeanen genaamt *Claas*; deze heeft niet alleen veeltyds van den toenmaligen Gouverneur *Simon van der Stell* zalr. Brandewyn, Tabak, Reys, en ander victualie, zoo als ook buskruid en lood, nevens het nodig geweer voor twee Hottentotten, die hem als een lyfwacht dienen moeſten, uit de Magazynen van de Illuſtre Compagnie ontfangen, waar mede hy voor haar heeft moeten handelen of ruilen, maar hy heeft zich ook altyd zoo wys, verſtandig, trouw en eerlyk getoont, dat men met zyn doen en handel altyd zeer wel te vrede geweeſt is; zynde hy nooit

nooit t'huis gekomen, zonder een grote menigte van Schapen en Osſen gehandelt te hebben, en ſchoon hy zomtyds 6 weken uit was, heeft hy behalven het getal van het gemelde vee nog een tamelyke voorraad te rug gebragt, en zich alzoo veel verſtandiger getoont, als veeltyds een Europeaan doen zoude.

Merkwaardig exempel van zyne oprechtheid.

Ik heb een Zee-kapitein gekent, genaamt *Theunis Gerbrantſz. van der Schelling*, die na dat hy zyn ſchip in de baai *a la Goa* verloren had, over land reizende, tot gem. *Claas* is gekomen, en alles goeds van hem genoten heeft; hy wilde hem ſchier alles overgeven, 't welk echter de Kapitein niet aannam, en heeft hem op die reis zoo veel goed bewezen, dat ik hem dikwyls heb horen zeggen, hy wenſchte maar, dat nog iemand van dezen *Claas* in 't leven was, hy was bereid, alles met hem te delen, dat hy in de waereld bezat, hebbende hy hem naaſt God het leven behouden, 't welk hy zonder hem zekerlyk zoude hebben moeten in ſchieten.

Welk lof P. Tachart aan de Namaquas Hottentotten geeft.

Indien nu de Hottentotten zoo dom waren, hoe komen dan zoo veel verſtandige menſchen onder hen? *P. Tachart* getuigt in 't byzonder in zyne *Siamſche Reis p.* 105. van de *Namaquas Hottentotten*, dat zy een goed natuurlyk verſtand hebben, en wanneer men hen iets vraagde, zoo antwoordden zy niet, voor dat zy hunne woorden wel overlegt hadden; daarbenevens was hun antwoord altyd kort, en met een deftigheid verzelt; zy lachten zelden, en ſpraken weinig. Dit zelve word ook klaar genoeg van meer andere natien bewezen, of ik ſchoon dit niet altyd herhaal, en daar by zeg, om dat ik voor af weet, dat de Lezer diergelyke aanmerkingen, zonder myn verder erinneren van zich zelf maakt, en genoeg in ſtaat is, meer andere diergelyke leſſen daar uit te trekken, en op nieuw met vrucht te appliceren. Ik had nu wel gaarn iets meer van dezen Kapitein *Claas* gezegt, dat zyn verſtand en wys gedrag nog beter aan den dag bragt, dog deszelfs levens loop en bedroeft einde is zoo vol verwonderingwaardige zaken, dat ik op een ander plaats gelegentheid zal nemen, van hem alles net en in order te verhalen en voor te brengen.

De Hottentottinnen zorgen voor de aan hen toevertrouwde kinderen.

De Hottentottinnen zyn niet minder in dit ſtuk te pryzen, als die veel beter zorg voor de aan hen toevertrouwde kinderen dragen, als veeltyds de moeder zelf, alzoo zy dezelven zorgvuldig bewaren, en aan hen dan dit en dan dat te ſpelen geven, en wel toezien, dat een zulk teder kind geen ongeluk krygt; die aan dezelve ook wat te waſſchen geeft, welke arbeid zy gaarn voor de Duitſchers, zoo als ook met gaauwigheid, oplettenheid en trouwe doen, dat zy zekerlyk menige Duitſche Waſchvrouw beſchaamt zouden maken, die kan zich verzekert houden, dat hy niet een ſtukje zal quyt raken, nog dat het geſcheurt of niet ſchoon genoeg zyn zal.

Zoude nu dit alles en ontallige andere omſtandigheden niet genoeg bewyzen, dat de Hottentotten zoo dom niet zyn, als men ze wel uitſchildert? Ik acht, dat vele Europeanen die bequaamheid niet eens bezitten. Op een andere plaats zal men ook aantonen, dat zy van de kenniſſe van God ook niet t'eenemaal berooft zyn, zoo als hen insgelyks opgelegt word, welke materie hier voorbedachtelyk afgeſneden word, om dat ze onder de algemene eigenſchappen der Hottentotten te veel plaats zoude wegnemen. Dit is alleen te verwonderen, dat deze menſchen, die allerlei arbeid zoo wel en verſtandig doen konnen, niemand echter van hen tot

zyn voordeel gaarn iets doet of verricht, ten zy de hoogste noodzakelykheid hem daar toe dwingt, gelyk op een andere plaats ook breder bewezen en aangetoont zal worden.

Doen zelden iets tot hun eigen voordeel.

Zyn morssige en luye menschen.

Dat zy echter in aanzien van de Europeanen en andere Natien zeer morssig, of zoo als *Mercklin. loc. cit. pag.* 1068. zegt, zwynachtig in 't eeten zyn; zulks is overgewis, en ontstaat zulke morssigheid na myne gedachten, insgelyks van hunne ongemene luye aard, waar door zy tegengehouden worden; iets voor hen zelf en tot hun gemak te verrichten; wanneer zy zich by de Europeanen onthouden, weten zy om dat zy arbeiden moeten, ook wel anders te leven, en konnen wel haast dat geen, 't welk zy tot hunne onderhoud hebben moeten, helpen heugen en stout eisschen; daarentegen wanneer zy voor zich zelf leven, en van eige middelen teeren, doen zy zoo veel niet, dat zy een strootje of iets anders zouden opnemen.

Die hen echter by deze grote luiheid, zoo als *Mercklin. pag.* 1098. *loc. cit.* doet, nageeft dat zy uit de darmen maar den drek met de vingers uitstroopen, daar na een weinig op het vuur leggen, en ze eer ze half gebraden zyn, met zulk een lust eeten, dat men qualyk zou worden, als men het zag: of zoo als *Vogel* in zyne Reisbeschryving *pag.* 71. zegt; Het ingewand van het vee, 't welk de Europeanen wegwerpen, is voor hen een delicatesse; zy drukken den drek maar een weinig daar uit, en eeten het gaaf of half verrot; die zeg ik, zulks voorgeeft, die mag zien, hoe hy zulks bewyst. Wat my aanbelangt, ik weet my niet te bezinnen, dat ik van diergelyke afgryzelyke morssigheid ooit gehoort, en veel minder die van hen heb gezien, schoon ik lang veel en dikwyls geweest ben, en menigen aangenamen dag by hen doorgebragt heb.

Hoe de Hottentotten de darmen klaar maken, koken en eeten.

Daarentegen is zeker en waarachtig, dat zy de gem. darmen, zoo als ook alle andere met drek van verduwde en onverduwde spys opgevulde ingewanden eeten, dezelve ook niet als de Europeanen uitbroeien en den slym afschrabben en ze wit en zuiver maken, maar wanneer zy de darmen en ander ingewandt omgekeert en den drek uitgeschud hebben, zoo doen zy anders niet; dan dat zy ze in schoon water wassen, dat alle vuiligheid daar af komt en door het water weggenomen word. Wanneer zulks is geschied leggen zy dezelve aan stukken gesneden op de kolen, en laten ze in hun eige nat en vet braden; dog wanneer zy het bloed daar by hebben, snyden zy de darmen aan kleine stukken, doen die onder het bloed, en laten het met elkander ordentlyk koken; en deze spys aldus klaar gemaakt, eeten zy met zulk een appetyt, dat een toekyker die niet by het klaar maken geweest was, want anders zou die van een Duitscher licht vergaan, zelf lust daar toe krygen zou.

Ik heb zulks veeltyds bygewoont, wanneer zy zelfs sloegen, en gezien, hoe zy daar mede te werk gaan; derhalven ben ik verzekert, dat die zaak zich niet anders bevind; hebbe ook meer dan eens uit nieuwsgierigheid, zonder dat ik door den honger daar toe genoodzaakt wierd, deze spys wanneer de darmen onder het bloed gesneden en met elkander gekookt waren, geproeft, en altyd bevonden, dat ze zoo qualyk niet eens smaakte, als ze maar recht gehavent was en men anders zulk een tegenheid niet in dezelve had; welke tegenheid ook zeer licht overgaat als men voorheen niet toeziet, en daar na 'er niet om denkt, doordien de smaak den appetyt meer en meer verwekt.

Doch

Doch het geen ik tot nu heb gemeld, meen ik maar van de versche ingewanden; van de half verrotte, zoo als de Heer *Vogel* zegt, weet ik niets te zeggen; en moet deze mode of t'eenemaal onder hen afgeraakt zyn, alzoo men die niet meer aantreft, zelfs niet onder de genen, die zeer ver van de Europeanen en landwaards in wonen, of zy moet nooit onder hen in swang of in gebruik geweest zyn; dog dit alles zal veel uitvoerlyker aangetoont en bewezen worden, wanneer van haar gewoonlyk eeten en drinken in 't byzonder zal moeten worden gehandelt.

Hottentotten zyn gezonde menschen en worden zeer oud.

Hoe eenvoudig hun koken, braden en zieden toegaat, zoo bekomt die spys hen echter zeer wel, en zal men geen zieken onder hen aantreffen, die zich daar door een ongezondheid zouden op den hals halen; aangezien zy gemeenlyk zeer oude luiden worden, zoo dat ze veeltyds van ouderdom niet meer gaan of iets doen konnen, indien zy zich niet in de wyn en andere sterke drank van de Europeanen vergapen, en zich daar door een ongezondheid en gevolglyk een kort leven op het lyf halen. Van haar hoge ouderdom en gezonde natuur schryft reeds *Dapper in Africa pag.* 625. wanneer hy zegt: *zulk morssig eeten* (hy verstaat het echter van de al te grote morssigheid, die evenwel in zulken graad by hen niet gevonden word) *bekomt hen echter zoo wel, dat zy lang leven*; want de meesten zoo mans als vrouwsperzonen worden over 80. 90. 100. 110. 120. jaren oud.

De Schryver brengt een exempel by van een oud Hottentot.

Om nu van zoo vele exempels, die my bewust zyn, maar een by te brengen, en het verhaalde te bewyzen, zoo is over gewis, dat zeker Hottentot, door de Hollanders genaamt Bay Claas, nu in den jare 1712. nog leeft, welke gelyk my de genen die toenmaals hier waren gekomen, als *Claas Dirkzoon van Schalckwyk*, *Willem Vlok* en meer geloofwaardige menschen verklaart hebben, reeds een bedaagt man is geweest toen de Hollanders in den jare 1652. het geoccupeerde land met een vesting verzagen, en zich vastzetteden. Indien hy nu toenmaals maar 40 jaren heeft gehad, zoo moet hy nu zekerlyk 100 jaren oud wezen, en nochtans neemt hy zyn beroep, zynde visschen, waar mede hy zich uit gebrek van vee altyd geneert, dog dagelyks met zodanige vaardigheid waar, dat iemand, die 't niet weet, hem voor een man van 50. of 60. jaar zoude aanzien.

Hottentotten smeren zich en hare vellen met vet.

De Hottentotten worden verder en met het grootste recht als wilde en morssige menschen voorgestelt, wyl zy zich over het gantsche lichaam met vet besmeren, zelfs dat zy zulks de schaapsvellen, waar mede zy omhangen zyn, doen, en derhalven geweldig stinken. Deze zaak, hoe waarachtig die is, hebben de Schryvers echter met vele onwaarheden vergroot, makende deze menschen zwynachtiger en stinkender, als de zaak zelf uitwyst; want dat zy zich met garstig stinkent vet zoude smeren, gelyk de Heer *Vogel* in zyne Reisbeschryving *p.* 74. meld, is een zaak, die den dag niet lyden kan; door dien zy wel op de schepen vet verzoeken, om zich daar mede te smeren: dog dat het stinkent zoude zyn, kan ik niet begrypen, om dat het van hard gezouten pekelvleesch, dat ten minsten jaar en dag in 't zout gelegen heeft, afgeschept en gevolglyk door het zout goed gehouden word, en genomen dat het eens een weinig stonk, zou daar uit geen slot op allen te maken zyn.

Men zie, of zy aan 't land stinkent vet zullen gebruiken? Ik verzeker, dat zy daar van zulk een afkeer hebben als een Europeaan. Derhalven dragen zy ook niet

niet gaarn visch-spek uit het Illustre Compagnies Traan-Magazyn na het een of ander vrymans huis, uit vrees, dat zy zich daar mede zullen besmeren; en weet ik niet wie *Dapper pag. 622. in Africa* tot die gedachten gebragt heeft om van hen te schryven, dat zy het vet dat door de Zon uit een walvisch gebraden was, met volle handen geschept en ingeslurpt hadden, nademaal zy niets meer haten dan het uitgekookte vet van die visschen, hoewel zy het vleesch van dezelve, zoo als ook van de zee-honden, als het nog versch is en niet stinkt, gaarn eeten, en ook grote stukken daar van wegdragen en t'huis verteren, gelyk *Anderson* in 't I. Boek cap. 4. meld, en ik uit de ondervinding weet, dat zulks is geschied, wanneer in den jare 1710 een Walvisch of Noord-Kaper in de Baay Falzo opgespoelt wierd.

Mercklin en Dappers valsch voorgeven.

Merklin wil verder, *l. c. p.* 1098, dat zy het vet van de ruwe darmen tot smeren gebruiken; ja *Dapper* zegt in Africa 620. 621., dat zy de darmen van zommige dieren tot cieraad dragen, welke zy met vet en al wat daar in is zoo versch en stinkent twee of driemaal in malkander vlechten, en die zoo wel 's nachts als zy slapen, als by dag om den hals hadden, welk laatste nog meer ongegrond is als het eerste; door dien als zy het vet van de ruwe darmen namen, zoo zou het nog versch zyn, en alzoo stryden met het zeggen van *Vogel* en *Dapper*. Wanneer zy echter darmen om den hals droegen, zouden ze niet lang duren, en ook van andere menschen moeten gezien worden. Ik kan wel zeggen, dat ik nooit Hottentotten met darmen om den hals aangetroffen of gezien heb, hoewel ik 'er verscheide 1000 van dezelven ken; dog ik kan wel gissen, waar uit deze dwaling van Dapper ontstaan is, door dien hy misschien d'een of d'ander met een ook wel met twee Schaapnetten om den hals zal hebben gevonden, die hy voor in elkander gevlochte darmen aangezien heeft. Waarom en wanneer zy echter deze schaapnetten dragen, zal op een andere tyd gezegt worden.

Om den Lezer met weinig woorden te zeggen, hoe het met dit smeren geschapen is; de Hottentotten hebben de gewoonte, van kindsgebeente en zoo dra zy op de waereld komen, zoo als elders zal aangetoont worden, dat zy zich met versch gesmolten vet van wat dier het ook mag zyn, dog liever met schaapvet of met versch van hen zelf gemaakte boter smeren; zy doen zulks zoo dik, dat het vet wanneer de Zon daar op schynt, van het lichaam druipt; dit vet mengen zy met aan de potten hangend roet, maar niet met ander zwarte zalf, gelyk *P. Tachart* in zyne Reisbeschryving na *Siam p.* 99. bericht, en wryven daar mede het gantsche lichaam van 't hoofd tot de voeten; en derhalven schynen zy zwart, schoon zy het uit de natuur niet zyn; zy ontzien hier in ook niet een lid aan 't gantsche lyf, alles moet gesmeert zyn; daarenboven blyven ook hunne omgehange schaapvelle niet ongesmeert, maar zy moeten ook van buiten, daar gene hairen zyn, met dit parfum, waar mede het gantsche lichaam gebalzemt word, overtrokken worden.

Zoo dra het oude vet opgedroogt, en door stof onzichtbaar geworden is, word dit smeren ten eersten hervat, zoo zy anders weder vet bekomen of dat zy zoo ryk in vee zyn, dat ze weder slaan konnen, en kan men aan dit teken ten eersten zien, wie veel vee heeft of niet. Zulks heeft *Dapper l. c. p.* 620. zeer wel aangemerkt: Luiden die veel vee onder hen houden, hebben de buite zyde van hunne mantels en mutzen met vet rykelyk gesmeert, 't welk

Gesmeerde mantels en mutzen zyn by hen een teken van rykdom.

't welk een teken van een grote rykdom is, die by hen in vee bestaat; daarentegen word zelden een Hottentot, die arm van vee is, als hy niet by een Europeaan woont, of anders een pot van hem uit te wassen bekomt, in een gesmeerden mantel gezien, maar hy draagt hem ongesmeert; op welke wys maar de armen magere mantels hebben.

Dit smeren veroorzaakt een afkerige stank.

Hier uit is licht af te meten, dat deze menschen, wyl zy zich zeer dikwyls in 't jaar smeren, en daarentegen haar leven lang met geen droppel water afwassen, of als nieuw gebore kinderen afgewassen worden, een afgryzelyken wilden afkerigen stank veroorzaken moeten, voornamelyk wanneer zy boven den wind zyn, en iemand ontmoeten; men kan ze daarom ook verder ruiken als zien, zo dat ze dikwyls nog ruim 100 voetstappen ver zynde, en eenen berg opkomende, men ze niet zien kan, wyl de lelyke stank hunne komst al lang ontdekt heeft.

Mening van verscheide Schryvers over de oorzaak van dit smeren.

De oorzaak van dit smeren word van de Reizigers verscheidentlyk gemeld. *Merklin L.C. p.* 1098. *Vogel. L. C. p.* 74. *en P. Tachart* in zyne Siamsche Reisbeschryving *p.* 99. zyn van mening, dat zy zulks deden, om zich op te schikken en te cieren, en zulks, om dat de ryken altyd in besmeerde mantels gaan, en de armen niet; dog dat dit geen eigentlyk stuk van hunne cieraad is, zal ik by een andere gelegentheid, wanneer ik van der Hottentotten cieraden handel, breder aantonen. Het is alzoo deze hoewel van de Hottentotten dikwyls zelfs voorgegeve oorzaak op verre de rechte niet, welke hen tot deze stinkende handtering aanzet.

Bövings mening.

Anderen, daar ontrent de Heer *Böving* in zyne curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten *p.* 5. geeft voor, dat dit smeren daarom geschied, op dat ze snelder lopen zouden konnen; ik wil niet verzwygen, dat een Hottentot zoo goed en veel beter kan lopen als de beste Hardloper in Europa, door dien hy niet alleen zoo hard als een paard, maar het zelve kan voorbylopen, zoo dat het paard eer zal moede worden als hy. Ik kan onder andere een starken langen gaauwen Hottentot, genaamt *Syncopas*, die dikwyls van de Steenbergen, die 5 grote uuren van de Capo leggen, des avonds gelopen en voor den Heer *Frederik Rossauw* des anderen morgen warm en nieuwgebakken brood van daar gehaalt heeft, dat nog zoo warm was, dat de boter daar in gesmolten is. Doch of de snelheid der voeten, waar in zy na het getuigenis van *Herodotus* by *Zwingero in Theatro Vit. Hum. p.* 3661 & 3673. *Conf. Bohem. de Morib. Legib. & Ritib. Gent. Libr. I. c. 6. p.* 58. met de Troglodyten overeenkomen, van dit smeren alleen komt, zal ik aan anderen laten oordelen.

Wat my aanbelangt, ik oordeel, dat dit smeren wel veel daar toe helpt, maar ik geloof niet, dat zulks om die oorzaak geschied, door dien dan volgen moest, dat de armen zoo hard niet zouden konnen lopen als de ryken, 't welk juist het tegendeel is. Daarenboven moesten de wyven die zich op dezelve wys smeren als de mans, ook zoo snel en ras ter voet zyn als de mans, waar tegen echter de dagelyksche ondervinding zoo zeer stryd, dat een zulke vrouw ten opzicht van haar man, voor een schildpad in vergelyking van een hert of ander wild dier te houden is; derhalven moet de snelheid van de mans een anderen grond hebben, en het smeren om andere oorzaken gedaan worden.

De mening van den Schryver, waarom de Hottentotten zich met vet smeren.

De gesteltheid van hun Land en haar levens-aard schynen dit zelfs te openbaren, waar van ik den Lezer myne gedachten zeggen zal,

zal. Het is uit myne vorige brieven bekent, dat het Land hier zeer warm is, en dat de Zon des zomers een tamelyke kracht moet hebben, om dat ze in den winter ook zoo warm schynt, als in Duitschland midden in den herfst of voortyd; en vermids deze menschen ongekleed gaan, en maar een ruuw schaapsvel om de schouwders werpen, en alzoo naakt hene lopen, zou de Zon een doordringende kracht op hunne bloote huid laten voelen en dezelve verbranden, zoo dat zy altyd schilfers daar-van zouden konnen trekken, indien zy zich daar voor niet smeerden, en voor de Zon den toegang in de zweetgaten stopten, en alzoo daar mede de gantsche huid tegen deze hitte wapenden en bewaarden. Valt nu schoon de Zon op hun naakt lyf, zoo belet het vet deszelfs doordringentheid, en bygevolg kan zy het lichaam niet beschadigen. Daarenboven oordeel ik, dat zy, wanneer het vet afgaat, een groter kracht van de Zon gewaar worden, en zich daarom op nieuw smeren, het welk de armen alzoo gaarn zouden doen als de ryken, als zy het maar konden machtig worden, en gaat het met deze armen zoo als met de onzen, die zich alzoo weinig koesteren konnen als zy, of schoon een rykaard alles na zyn zin kan hebben, en krygen wat hy wenscht.

Hottentotten zyn niet gruwzaam en wild.

Ik konde hier nog wel verder gaan en tonen, dat gelyk het hen aan geleerdheid en verstand niet ontbreekt, zoo als tot nu getoont is, zy ook niet gruuwzaam of wild zyn, door dien men zulks uit de dagelyksche verkering met hen ziet, en klaar bespeurt; dog wyl van hunne aangebore aard tot nu genoeg gezegt is, zoo zal ik, hoewel hare goedaardige barmhertigheid nevens een hulpryke bereidwilligheid insgelyks hier behoorden, het voor ditmaal daar by laten berusten, te meer om dat in 't vervolg hunne deugden en ondeugden een byzondere aanmerkelyke materie zullen aan de hand geven, welke als dan als God leven en gezondheid verleent, breder zal uitgevoert, en het alhier te rug gelatene ingebragt zal worden.

Zyn ook niet zoo qualyk geschapen, als zommigen hen uitgeschildert hebben.

Haar uiterlyke gestalte is wel het voornaamste stuk, dat nu dient voorgestelt te worden, om te weten, hoe deze menschen zyn, als ook of ze wel zoo barbarisch zyn, als men van hen gelooft, aangezien men hen zelfs voor menschenvreeters heeft willen houden en doen doorgaan. Ik beken, dat ik zelf eer en alvorens ik hier gekomen ben, gantsch andere gedachten van hen had, als ik daar na bevonden heb; alle de Reisbeschryvingen der ouden, daar onder die van de Portugeezen zelfs, hebben hen daar voor uitgegeven en aangemerkt. Men gelooft ook wanneer men ze met den eersten opslag ziet, dat ze recht schuwelyke menschen en wanschepzels der waereld zyn; dog dit alles werd veroorzaakt, door hare stinkende en smeerige vellen, en ook door de in elkander geklonterde hairen op het hoofd, die niet anders lyken, als wolle, waar in de schaape-drek een vingerdik en nog dikker legt; dog wanneer men met hen gewoon is en door nader kennis gemeenzamer met hen werd, zoo vervalt dit vooroordeel wel haast.

Hottentotten hebben een ernsthaftig gelaat.

Dat zy zich nochtans schoon, vriendelyk en aangenaam zouden voordoen, kan ik ook niet zeggen, om dat schier alle natien haar gelaat als iets ernsthaftigs voorgestelt hebben; ondertusschen is deze ernsthaftigheid met geen stuursheid, maar met een vriendelyk wezen verzelt; het geen meest hatelyk maakt, is na myn oordeel, de brede neus, waar mede zy met alle andere Moren gelyk zyn; dog vermids die van natuur zoo niet is gevormt, schoon *Dapper* zulks

Hebben brede neuzen.

zulks *L. C. p.* 618. met deze woorden lykt te zeggen: *Alle mans en vrouwen hebben platte neuzen en dikke lippen, voor de bovenste:* zoo is ook licht te denken, dat ze in hare natuurlyke gestalte, wanneer men hen zoo liet, als ze geboren worden, veel aangenamer zouden schynen, dog hoe zy die brede neusen krygen, zal op een andere tyd gezegt worden.

Andersons bericht van het aangezicht der Hottentotten.

Anderson L. I. *c.* 4. van zyne Reisbeschryving zegt; de Hottentotten zyn in 't aangezicht lelyk, verschrompelt, en de hairen op het hoofd woest en wild; 't welk op een zekere wys zeer waarachtig is; want dat een vreemdeling de eerst beschreve gesmeerde en in elkander gebakken hairen op het hoofd wild en woest moeten voorkomen, lyd mynes bedunkens geen tegenspraak, en dat het aangezicht van de ouden verschrompelt en vol rimpels zyn moet, toont de dagelyksche ondervinding zonder onderscheid; doch wie kan een lelyk verschrompelt aangezicht onder jonge luiden aanwyzen? 't zy een Hottentot of wie hy wil, zoo zal het aangezicht van een jong mensch niet gerimpelt zyn, zoo dat hen zulks misstaan zou, maar wel de ongewone wys van leven, om dat zy buiten dat zoo schoon zouden zyn, als een Europeaansche Boer of Boerin, en dien de hairen wild voorkomen, die echter in elkander gebakken neerhangen, moet zekerlyk nog niets wilds gezien hebben.

Hoe de Hottentotten uiterlyk geschapen zyn.

Om kort uit de zaak te komen en de verhalen van andere Schryvers met stilzwygen verby te gaan, zoo kan de Lezer zyn verzekert dat de Hottentotten doorgaans de langsten en ook niet de kortsten zyn, dog merendeels 5 tot 6 voet lang; daar in tegendeel de vrouwens gemeenlyk veel korter dan de mans zyn, welker handen en voeten buiten gemeen klein, teer, en subtiel zyn, 't welk zich in tegendeel by de mans gantsch anders bevind; de mans en de vrouwen hebben beide de neus plat; de oogen zyn niet al te groot, maar het gantsche aangezicht tamelyk geproportioneert; de tanden in den mond zyn zoo wit, als elpenbeen; de konen roodachtig, 't welk men echter niet wel kan bekennen wegens hare smeerderey, indien men niet naauw daar op let, of door langen omgang bemerkt. De hairen zyn uit de natuur kort, kroes en met de schaapewol niet ongelyk, van natuur pik-zwart, als die van de Moren. Zy laten aan de vingers en tenen de nagels groejen, en snyden ze niet af, gelyk *Dapper* zulks reeds in Afrika *p.* 618. aanmerkt. Het gantsche lichaam is wel geproportioneert, niet te mager en niet te vet, heel recht en zonder eenig gebrek; en ik kan niet zeggen, dat ik meer dan twee mans onder zoo veel duizenden gekent heb, die kreupel waren, schoon geen kind ooit gebakert of anders behoorlyk opgepast word, zoo als zulks ter gelegener tyd omstandig berichten zal. Dat deze echter kreupel wierden, hebben zy door verwaarlozing nog onachtzaamheid gekregen, maar door onpasselykheid of jicht, waar door de senuwen van den eenen aan beide de voeten zamentrokken, zoo dat hy al kruipende van de eene plaats tot de ander heeft moeten komen, en d'ander had door het opkrimpen der senuwen het eene been wat langer als het ander bekomen.

De Schryver heeft onder hen maar twee kreupelen gekent.

Daar worden ook anders geen gebrekkige menschen onder hen gevonden.

Ik heb ook niemand gezien, die kromme of geboge benen, armen, enz. had, 't welk op 't hoogste te verwonderen is, om dat de kleine kinderen zoo slecht opgepast worden, als die de moeders maar zoo bloot en zonder eenig bakeren, op den rug binden, en met dezelve van de tedere geboorte, of wel de eerste 8 dagen daar na, hene lopen; nog minder

der is 'er my een voorgekomen, die aan een ander lid van het lyf eenig gebrek of geen goede proportie had, maar de natuur houd by deze ruuwe natien een zeer nette overeenstemming van alle delen, en verzet alzoo dat geen rykelyk, dat by ons in Duitschland een trouwe voorzorg der ouders niet uitvoeren of te weeg brengen kan.

Des Schryvers betrachting by den toestand der Hottentotten.

Zou men nu hier uit niet een treffelyk bewys-stuk van de Godlyke Goedheid halen en besluiten konnen? dat of schoon deze wilde Heidens den waren God niet zoo eeren, als hy achtervolgens zyne openbaring van de menschen eischt, zyne langmoedigheid echter ook dezen verdraagt, en ze door lyflyke en klaar in de oogen springende weldaden tot zich lokken wil? Zou men geen oorzaak vinden te zeggen, dat hoe wild deze menschen schynen, echter eenigen onder hen moeten worden gevonden, welke door een innerlyke beweging aangezet, doen, dat voor God recht is? Zoude dit niet tot schaamte van onse Kristenen konnen strekken, dat zy, hoewel zy de wegen Gods kennen, en trouwe Leeraars en Ziel-zorgers hen die dagelyks trouwlyk, yverig en nadrukkelyk voorstellen en inprenten, echter nog veel blinder als de Heidens wandelen, om dat zy niet eenmaal zoo vele aan hunne kinderen overkomende schadens en gebreken afdoen, en ze daar voor op den weg van deugd brengen, of veel minder tot ernsthaftige godzaligheid lyden en voeren willen; 't welk echter deze menschen, voor zoo veel zy uit het licht der natuur erkennen en bespeuren konnen, van zelfs en zonder eenige aanmaning, werkstellig maken.

Doch waarheen voeren my myne gedachten, nademaal 'er nog zoo veel van deze natien te zeggen is? De Lezer oordele zelf hier van, en zegge eens, of niet een wonderbare schat der langmoedigheid, goedheid en genade van den groten God, daar uit schittert, waar door hy zich aan dit blind volk openbaart en het zelve tot zich te leiden tracht? Ach! hoe veel diergelyke onerkende weldaden zien wy die Kristenen zyn, of ten minsten daar voor erkent zyn willen, maar zoo boven heen, en bedenken niet, dat wanneer wy de regels van het gezond oordeel volgden, hier ook ten eersten vaste wortels in de zaligmakende erkentenis Gods hier ontspruiten, en middag-klaar lichten zou; aangezien die twee van God aan de menschen verleende lichten, wanneer zy beide nevens elkanderen gezet en met malkander verknocht worden, nooit tegen elkander strydig zyn konnen.

Van haar verf.

Tot nu heb ik de uiterlyke gestalte der Hottentotten beschreven; van de innerlyke kan men zoo licht niet oordelen, zoo anders het doen en laten der menschen tot hulp genomen word, 't welk by verklaring van de deugden en ondeugden van deze menschen in 't vervolg geschieden zal. Nu is nog overig ook van hunne verf te handelen en ze natuurlyk voor te stellen; daar van vind men wederom by de Schryvers verscheide meningen, welke eer en alvorens men tot een vast besluit komt, onderzocht moeten worden, om de waarheid daar door te beter te staven.

Herport meld dat zy zwart zyn.

Herport in zyne Reisbeschryving *p.* 13 schryft daar van aldus: *Zy zyn zwart van lichaam, hun hair is als wolle, waar ontrent zy met de Angolische inwoners gelyk zyn.* Nu is van de hairen reeds gezegt, dat ze hier in met de Moren gelyk zyn, derhalven is hier geen nader onderzoek nodig. Wat echter de verf van het lichaam aanbelangt, ik beken gaarn, dat ik wel een van natuur zwarten

ten Hottentot zien wilde, nademaal my, zoo lang ik hier ben geweest, nooit een zwart-geboren voorgekomen is; dat zy echter zwart'er uitzien, en *Herport* zich misschien daar door heeft misleiden laten, om te oordelen, dat zy van natuur zwart zyn, zulks is licht te denken, voornamelyk voor zulk een, die de zaaak niet naauwer inziet, en als den eersten opslag van de oogen gelooft.

P. Tacharts voorgeven van de witte Hottentotten.

Na dat de geleerde en curieuse Heer *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis de Reis van den Heer *Simon van der Stell* zalr. aangehaalt, die hy vyf gantsche maanden lang landwaards in gedaan heeft; en van de natien gewag maakt, waar by gem. Heer Gouverneur gekomen is, zoo meld hy onder anderen *pag* 110. dat daar ook witte Hottentotten gevonden wierden, die gelyk hy schryft, zoo wit zyn, als de Europeanen. Die Reis is van het Voorgebergte Noordwaards begonnen en tot 10 graden landwaards in geschied, gelyk insgelyks *pag.* 107 gemeld word. Wanneer nu dicht by de *Tropicus Capricorni* in het Land witte menschen als de Europeanen, gevonden worden, waarom zouden zy niet even zoo wit aan 't zeestrand aangetoffen worden? Waarom zouden niet ergens meer witte inwoners by de Tropici gevonden worden, die de Europianen gelyk zyn? waar van men echter tot nu niet gehoort heeft. De *Macassaren*, *Javanen*, *Ceilonesen*, *Bengalesen*, welke dichter en verder en ook dicht by de *Tropicus* wonen, zyn zeker niet wit, maar geel. Zelfs was de Gouverneur, die nog ver van de *Tropicus*, te weten, op *Mauritius* geboren is, niet wit, maar geel, en echter was deszelfs vader een Hollander van geboorte. In dit voorgeven van den Heer *P. Tachart* kan ik my niet wel vinden, ten zy niet een diergelyke verklarende oorzaak voor hem het woord doet, 't welk ik ook vertrouw, dat toereikelyk zyn zal.

Naar dien hy op de gemelde plaats niet zegt, van wien hy zulks of wie het hem vertelt heeft, zoo is het zekerlyk twyffelachtig, of hy zich wel by de rechte Smid heeft laten beslaan. Hier heeft men nooit gebrek gehad aan menschen, die iemand gaarn zoo wat op den mouw binden, en zoo gaarn een leugen als de waarheid zeggen, al zouden het ook Hottentotten zelf gedaan hebben, zoo als my van hen zelfs verscheide malen gebeurt is. Daarenboven zyn de menschen ook niet van eenerly humeur, dat zy iemand, die niet van hunne religie is, ten eersten de rechte waarheid zeggen zouden, 't welk hoe schandelyk, echter van velen geschied. Zommigen verbeelden zich ook wel, dat schoon zy de zaken nog zoo wel weten, dat zy niet gehouden zyn, die aan een vreemdeling, die heden of morgen weder elders is, ten eersten te openbaren; daar benevens doet de lichtgelovigheid by een Reiziger zeer veel, waar door zich iemand zeer licht bedrogen vind, te meer wanneer hem iemand voorkomt, die hem op zyne vragen met een ernstige tronie antwoord, schoon geen woord waarheid is, 't geen hy tot antwoord bekomt. En wyl het nu zoo ernstelyk gezegt en voorgegeven word, zoo kan het licht geschieden, dat de alleromzichtigste zelf kan misleid worden.

De Schryver gelooft dat P. Tachart zal misleid zyn.

Hoewel ik nu het zelfs daar voor hou, dat de scherpzinnigheid van den gemelden Heer deze laatste omstandigheid zal ontsnapt zyn, zoo is echter te twyffelen, of hy de andere ook wel zal hebben konnen ontlopen. Derhalven geloof ik vastelyk, dat hem de een of de ander op dees of geene wys achter het net geleid, en hem de witte Hottentotten wys gemaakt heeft. En om zulks te doen, is

'er maar een nieuw gebore Moren kind van noden geweest, 't welk zoo wit als een ander Europeaans kind voor den dag komt, doch dat binnen 8 tot 14 dagen al het wit, buiten de oogen en tanden, zoo als binnen in de handen en onder de voeten, verliest, en bygevolg zwart 'er uitziet, gelyk ik zulks zeer veel zelfs gezien heb.

De Schryver blyft daar by, dat 'er nog zwarte nog witte Hottentotten zyn.

Zou hy echter door den Heer Gouverneur zelf, 't welk ik evenwel niet denken kan, misleid zyn, zoo is zulks zekerlyk ten dien einde geschied, om hem te meer te doen verwonderen en in zyne fondamenten der Geographie dwalende te maken, uit hoofde van welke Geographie hy wel kon weten, dat zoo dicht by de *Tropicus* gene menschen wonen konnen, die zoo wit als de Europeanen zyn, waaromme de Italianen, Spanjaarden en Portugeezen geel genoeg zyn, daar zy echter nog ver genoeg van den *Tropicus* wonen. 't Zy zoo als het wil, en had de Heer Pater het ook uit eige beweging gezet, zoo is dit gewis, dat 'er zoo weinig witte als zwarte Hottentotten gevonden worden.

Wat Ivertsen van de verf van de Hottentotten meld.

De derde, de beste en waarachtigste mening bewaarheid *Ivertsen Lib. IV. c.* 19 wanneer hy zegt, dat zy zoo zwart niet als de Æthiopische Moren zyn. Naar myn gevoelen, zoo maakt hy hier door wel een handtastelyken onderscheid tusschen de heele zwarte Æthiopische en andere diergelyke Moren, en tusschen de witte Europeanen, om dat hy dezen als een middelzoort, die niet recht wit en niet recht zwart zyn, in 't midden stelt. Die ooit een oprechte Zigeuner gezien heeft, die niet door de konst zwart gemaakt geweest is, maar zyne natuurlyke koleur uit Egipte met zich gebragt heeft, die kan zich licht verbeelden, hoe een Hottentot natuurlyk en zonder dat hy zich zwart gemaakt heeft, moet wezen, namelyk bruinder en donkerder als een Spanjaard, Portugees of Italiaan, en witachtiger als een Æthiopier of ander diergelyke pikzwarte Moor. Kortom, zyne natuurlyke koleur is of Castanien-bruin of veel beter koffie-koleur.

Alzoo zoude dan hier mede ook dit algemene stuk dat de Hottentotsche natien betreft, verhandelt zyn, en hope ik niet, Lezer, dat myne vryheid in het onderzoeken van verscheide meningen u tegengestaan zal hebben, om dat myn voornemen alleen geweest is om u van alles grondige en toeverlatige naricht mede te delen. Nu hou ik nog nodig onder de generale stukken, welke alle Hottentotsche natien betreffen, mede te delen het Accoord, Verbintenis of Alliantie, welke zy met de hier wonende Hollanders gemaakt hebben, waar van den Lezer insgelyks meene deelachtig te maken; doch zulks zoo kort als mogelyk, op dat het niet weder als het eerste buiten de schreef gaat, en met het voornemen, dat gy kont weten, op wat wys een Europeaansche vyand ontfangen zou worden, wanneer hy zich wilde verstouten, den tegenwoordigen Bezitter uit zyn voordeel te dryven.

De Verbintenis die de Hottentotten met de Hollanders gemaakt hebben, is niet schriftelyk geschied.

Deze verbintenis is niet schriftelyk geschied, zoo als anderen ordentlyk plegen te doen; ten minsten heb ik nooit gehoort, dat een diergelyk schriftelyk opstel by de Registrateur aan het Voorgebergte bewaart word; 't welk zonder twyffel daarom geschied is, om dat deze natien altezamen, hoewel zy een volk op zich zelven uitmaken, echter niet eenen onder hen hebben, die schryven of lezen kon; derhalven zou het maar van eene kant verstaan hebben konnen worden, daar men ondertusschen aan d'andere zyde niet geweten zoude hebben, wat in het geschreven vergelyk onthouden was. Des niet te min

wierd

wierd het zelve zoo ſtyf en onverbreekelyk van beide zyden gehouden, dat men niet anders zou denken, of twee van de geciviliſeerſte natien hadden een verbintenis met elkander aangegaan, en zich zeer naauw met elkander vereenigt; daar het evenwel aan de kant der Hottentotten heel veel ſcheelt, dat men ze onder geciviliſeerde en welgemanierde natien tellen zoude.

Hier uit blykt al wederom een ſtaaltje van haar naturel, uit hoofde van het welk zy menigen Kristen beſchaamt maken, die hoewel zy zeer naauwe vriendſchap met elkander maken, en zich met eede verbinden en beloven, dat de een tot des anderen byſtand, beſchutting en zekerheid bereid, en daar toe helpen en gedienſtig zyn zal, echter zulks ſchoon het ſchriftelyk geſchied en belooft is heilig na te komen, niet vervullen; en veel minder by zich bedenken, wat zulk een bekrachtigde verbintenis in zich vervat, 't welk zy dagelyks lezen, overdenken en ſchier herkaauwen konnen. En houden deze wilde Hottentotten het geen zoo onverbrekelyk, 't welk zy maar by monde belooft en verſproken hebben, ſchoon zy zich verder met niets als met blote woorden verbindelyk gemaakt hebben, zoo is het ontwyffelbaar, of zy zouden, wanneer zy ſchryven of lezen konden, dat geen nog veel vaſter houden, waar toe zy zich ſchriftelyk verbonden hadden.

Zy maken ons daar in niet alleen beſchaamt, maar wanneer wy met onze gedachten een weinig verder gaan en op God zien willen, zoo doen zy het ook daar in, dat indien zy van God en Godsdienſt zoo wel als wy onderwezen waren, zy hunne belofte, waar mede zy God verplicht zouden zyn, veel onverbreekelyker zouden nakomen als wy, helaas! die Kriſtenen zyn en heeten, en ons ook na het exempel van Kristus moeten en willen richten. Want houden zy hunne woorden aan de menſchen, welke zy voor oogen hebben, zoo getrouw, ſtandvaſtig en onverbreekelyk geſtand, wat zouden zy dan niet ontrent God doen, dien zy niet zien, en van den welken zy echter weten, dat zy en alles wat in de waereld is, van hem afſtamt en oorſpronglyk geſchapen zyn, zoo als ter zyner tyd breder zal aangetoont worden.

Doch deze reflectien behoren hier niet, maar ik moeſt liever zeggen, dat zy met de tegenwoordige Bezitters van de *Capo*, de Hollanders, een Of- en Defenſive alliantie gemaakt hebben, na dat zy voorheen lang tegen hen hadden gevochten, en hen het verkogte land, waar over zy ſchenen rouwkoop te hebben, uit de handen 't ontwringen, en t'eenemaal uit het bezit te zetten; om die rede hebben zy ook zeer bloedige oorlogen tegen elkander gevoert, zich daar tegen kantende, dat deze vreemdelingen in hun land zoo wel als zy zouden komen regeren, tot dat zy eindelyk met grote ſchade en verlies van de haren wyzer wierden, en in plaats van het gedurig krakkelen, ſtryden en bloedvergieten, een eeuwige vrede ſloten, uit hoofde van den welken zy elkander een eeuwig durende vriendſchap verſproken, en belooft hebben, het trouw met elkander te houden.

In deze gedane belofte is geene party tot nu gebrekkig gebleven, maar heeft die in alles nagekomen; aangezien de Hollanders tot nu overal vry en onverhindert in het land gaan en handelen konnen waar ze willen, en 't geen hen belieft; behalven dat het nu op zulke wys niet meer geſchied, als wel voorheen, dat men de arme menſchen in plaats van gerede penningen voor haar vee, lode kogels in de huid jaagde, en vele dood-

Hoe de gemaakte Alliantie tot nu door beide partyen nagekomen is.

doodgeschoten wierden, zoo als op een andere plaats verhaalt en aangetoont zal worden. Daarentegen hebben de Hottentotten de vryheid, in het land te doen en te wonen, wat en waar zy bequaamst oordelen, zonder dat een Europeaan, zoo zy hem anders in zyne handtering niet hinderlyk zyn, iets daar tegen derft zeggen. Zy werden daarenboven, wanneer zy uit het land komen, en aan den Gouverneur een visite willen geven, zeer minnelyk ontfangen, en voor hun met zich gebragt en vereert vee, met tabak, brandewyn, coralen en andere diergelyke zaken, weder beschonken, en na dat de alliantie hernieuwt is, weder na hun land gelaten.

De Illustre Compagnie noemt de Hottentotten hare Geallieerden.

Vermids zy nu elkander alle hulp en bystand belooft hebben, zoo is licht te denken, dat daar zy de Hottentotten op hun woord zoo styf en vast houden, de Hollanders ook, die insgelyks overal, en ook hier zoo wel als in Oost-Indie voor trouw en oprecht beroemt zyn, aan hunne kant niets zullen verzuimt hebben, wat tot onderhouding van deze goede vriendschap en harmonie dienen kan; derhalven ziet men ook uit verscheide brieven van de Illustre Compagnie, welke zy aan hunne Gouverneurs hebben laten afgaan, dat zy deze Natien altyd Bondgenoten en Geallieerden genaamt, en daar voor erkent hebben. Daar uit is ook licht af te nemen, dat de Hottentotten aan hunne kant het redelyk menen, om dat zy wanneer zomtyds twee Natien van hen met elkander breken, en in een binnenlandschen oorlog gewikkelt worden, altyd de Illustre Compagnie of in haar naam den regerenden Gouverneur tot hulp roepen en deszelfs bystand verzoeken, waar in ook altyd de beledigde party te gemoed gekomen word, en zonder dat die party de onkosten hoeft te dragen, den oorlog geeindigt, en het geheel verschil bygelegt word.

Hottentotten geven aan de Hollanders kennis, wanneer eenigen van hen iets quaads tegen hen in den zin hebben.

Gelyk zy nu van de Illustre Compagnie goede en trouwe bystand genieten, zoo blyven zy aan hunne kant ook niet in gebreke, om alles wat tot hare zekerheid strekken kan, by te brengen; zulks is tot nu daar uit gebleken, dat zy zelf, wanneer zomtyds d'een of d'ander Hottentot in 't byzonder, of ook wel een gantsche Natie iets tegen deze of gene in 't land wonenden Hollander opgevat, en voorgehad hebben, hem te beschadigen, gemeenlyk de eersten geweest zyn, die het aan de Hollanders, of ook wel aan den geen, op wien het in 't byzonder gemunt was, bekent gemaakt hebben, en ook niet gemuit, wanneer men zodanigen bezocht, of zelfs ter verdiende straf getrokken heeft; waar uit alzoo klaarlyk blykt, hoe trouw, standvastig en onverbreeklyk deze Verbintenis van weerskanten nagekomen word.

De Hottentotten zouden de Hollanders trouw bystand doen, wanneer een vreemde vyand wilde trachten, aan de Capo te landen.

Wie zou nu konnen twyffelen, als de Illustre Compagnie door een buitenlandsche vyand quam besprongen te worden, 't welk echter God in genade verhoede! of deze menschen zouden insgelyks hun best doen, om hunne oude en trouwe Bondgenoten met alle mogelyke hulp en getrouwheid by te springen? In der daad, indien iemand wilde pogen, hen hier eenig leed te doen, zoude aan de Hottentotten een gevaarlyker vyand aantreffen, als hy tot nu misschien denkt; want behalven dat zy zekerlyk zeer talryk zyn, en haast een tamelyke armee konnen op de been brengen, zoo is het niet goed met hen te vechten, om dat al hun geweer en krygstoerusting vergift is, zoo als op een andere tyd breder zal aangewezen worden. Wanneer zy nu of onder Duitsche of onder Europeaansche zoldaten, waar van de Illustre Compagnie altyd ruim 600 man

tot

tot een bezetting alhier houd, gestoken, en aan hen vertrouwt wierd het oever te bewaren, zoude zekerlyk geen buitenlandsche vyand zoo licht derven onderstaan, voet aan land te zetten, of anders wanneer men ze maar alleen liet gaan, en aan het strand en ook eenige kleine havens te bewaren gaf, zoude het landen ook zeer moejelyk vallen, en schoon deze genomen wierden, moesten zy hen echter vervolgen, waar door zy wel haast in het net zouden geraken, of zy moesten verwachten, dat zy een listige vyand van achteren en de Europeanen van voren zouden hebben, 't welk weder groot gevaar zouden lyden.

Des Schryvers goede wensch aan de Hollanders.

Alzoo ziet de Lezer, hoe gevaarlyk het voor iemand zoude zyn, die zich wilde onderstaan, aan de Hollanders of de Illustre Compagnie hun Bezittings-recht moejelyk te maaken. Ik kan verder niet als een hertelyke wensch daar by voegen, dat God hen alles na wensch late gedyen, en hunne herten zoo regeren, dat zy die trouw, welke deze Heidenen, zoo als ook blinde en wilde Hottentotten hen bewyzen, aan hunnen even Kristenen laten zien, en hunnen zegen ook aan anderen genieten laten; en vermids zy zulks tot nu gedaan hebben, zoo denk ik niet, dat zy het in't toekomende ook niet doen zullen. Vermids nu de generale stukken, die ik voorgenomen had, en die na myn oordeel voor af gaan moesten, zodanig uitgevoert zyn, dat ik hope, dat ze eenig genoegen zullen hebben gegeven, zoo zal ik dit Hoofdstuk hier mede sluiten.

XXVII. HOOFT-

XXVII. HOOFTSTUK.

Van de onderscheide Natien der Hottentotten, en in welke Oorden zy te vinden zyn.

De Schryver onderzoekt 't voorgeven van andere Schryvers aangaande de Natien der Hottentotten. De Kŏchoq̃ua Natie, waarom die zoo genaamt word. Wat de Boschjes-*mannen zyn. Dappers verkeert bericht van de Hottentotsche Natien. Des Schryvers gevoelen over het bericht van Pere Tachart. Handel met de Hottentotten is verboden. Word aan een Hottentot van wegen de Compagnie opgedragen. Dit word trouwelyk en met groot voordeel van hem uitgevoert. Geraakt in ongunst, en word op 't Robben Eyland gebannen. En word gedood. Hoe het vervolgens met de Hottentotsche handel is gegaan. Deze Handelaars hebben op een slechte wys met de Hottentotten gehandelt. Hoe zig de Gouverneur hier in heeft gedragen. De Schryver heeft een net verhaal van de gesteldheid van 't Land verloren. Welke Hottentotsche Natie de Kaapsche Colonie voor de komst der Hollanders heeft bewoont. Hebben te vergeefs gepoogt de oude Vryheid weder te krygen. Maken eindelyk Vrede met de Hollanders. Waar zig de Kochaquas Natie bevind. Zy konnen beter met het Vee-hoeden te recht komen als de Hollanders. Hoe zy het Gras verbranden. Beschryving van de Sussaquas Natie en deszelfs Land. Van de Odiquas Natie. Een Soldaat word op Schildwagt door een Leeuw omgebragt. De Schryver communiceert een brief over dit geval aan hem geschreven. Van de Chirigriquas Natie. Van de Grote en Kleine Namaquas Natie. Eenige aanmerkingen over hun Land en over* Miros Castel. *Een byzonder zoort van bonte Bokken. Beschryving van een Gevegt der Hollanders met deze Natie. Hebben een Gezandschap naar de Kaap gezonden. Misslag van P. Tachart aangetoont. Beschryving van de Attaguas Natie en van hun Land. Van het Land der Gunjemanns. Beschryving van het Land daar de Koopmans Natie woont. Van de Hassaquas Natie. Van de Sonquas Hottentotten. Zy konnen de Honing zeer behendig uit de Bergen halen. Beschryving van het Land der Dunquas en Damaquas Natie. Van de Gauros Natie. Van het Land der Houteniquas. Van het Land der Chamtouers. Zy zyn dappere Luiden. Van de Heykoms Natie en hun Land. Van de Caffers. Van hunne Handel. Van een Engelsman die zig onder hen bevond. En wat verder aanmerkenswaardig onder hen gevonden word.*

HEt zal den Lezer hoop ik, niet verdrieten, dat ik na de tot nu begonne materie, waar in van de Hottentotten in 't gemeen gesproken is, die men echter voorheen weten moet, en welke materie ik zoo goed als in myn vermogen geweest is, verhandelt heb, voortga, de *Specialia* te melden, die men moet weten, voor zoo verre men van hun leven en wandel, zoo als ook van al het geen van hen kan gezegt worden, grondige en onpartydige naricht hebben, en ze inzien wil, zoo als ze eigentlyk voor en aan zich zelven is, en zich zoo wel voor zich zelven als voor een ander opdoet.

Maar om daar toe te komen, is best, dat men alvorens weet, of zy een algemene Regerings-vorm hebben, dan of dezelve in vele leden bestaat; zulks kan men niet grondiger, eigentlyker en onwedersprekelyker navorschen, dan dat men ziet of zy uit een of veel Natien bestaan: Want zoo weinig als een Regent in Europa, die velerhande Natien onder zich heeft, welke hem moeten gehoorzaam zyn, en ten dienste staan, zich beroemen kan, dat hy ze allen op eenerlei wys en met eenerlei wetten regeren kan, zoo weinig zal het ook hier by zulke blinde Heidens geschieden konnen, schoon zy gene anderen dan natuurlyke

wetten

wetten kennen, aangezien ten minsten de uiterlyke omstandigheden daar by veranderlyk zullen zyn, schoon voor 't overige in 't hoofdwerk niets onderscheidentlyk aan te merken is.

Om dan de veelheid der Natien recht te weten, die onder hen gevonden worden, oordeel ik niet genoeg te zyn, dat men slechts zegt, zy voeren dezen of genen naam, maar daar benevens is nodig, den oord en plaats aan te wyzen, waar zy leggen, en werwaards hun land grenst, om daar na duidelyker te zien, wie hunne naaste geburen zyn. Zoo veel my bewust, heb ik zulks nog by niemand aangetroffen; daarentegen zie ik, dat aan velen van dezelven namen gegeven zyn, schoon zy allen onder den aangehaalden naam niet bekent zyn, of ten minsten hedendaags niet meer aangetroffen worden; 't welk echter, alzoo 'er nooit eenige zyn uitgeroeit, behoorde te zyn, wanneer de Schryvers recht achter de zaak geweest waren, ten eersten alles wat zy hoorden zeggen, en wat hen vertelt is, geschreven en voor de onwedersprekelyke waarheid hadden willen laten doorgaan.

De Schryver onderzoekt het voorgeven van anderen aangaande de Natien der Hottentotten.

Best zal 't zyn, hun voorgeven, een weinig naauwer te overwegen, eer en alvorens het myne, voor zoo veel ik door de ervaring daar van weet, daar by doe. Zodanigen worden van zelfs in twee Classis verdeelt, welken eerste de beroemde *Anderson* uitmaakt, wanneer hy van deze gemelde Natien zegt, als volgt: *De Hottentotten verdelen zich in twee Classis, namelyk de Hottentotsman, en de Sulthaniman, zoo als een Hottentot, die Engelsch kon spreken, my zelf vertelt heeft; de Sulthanien zouden Rovers zyn, welke om hunne misdaden van de Koningen in Afrika zyn verjaagt; maar de Hottentotsman ingeborenen van dezen oord.* *Anderson Lib. I. c.* 4. *citante Arnold in Merklin* Reisbeschryving *pag* 1100.

Doch behalven dat hy niet meer als twee Natien naamen geeft, zoo is hy ook buiten dat ontrent den naam en ook deels ontrent de zaak zelfs mis. De *Sulthanimannen*, of die hy alzoo noemt, voeren dien naam gantsch niet, en het zoude ook wel schynen, als of die ter bevel van den Turkschen Sultan stonden, of van zyne religie waren, 't geen beide valsch en ongerymt is. Zy heeten veel meer *Salthani*-mannen of *Salthanehater*, of wel nog beter te zeggen, *kõchoq̃ua*. Niet zoo als *Dapper* in *Africa pag.* 603. . . zegt, om dat zy dicht by 't Voorgebergte wonen, maar veel eerder daarom, om dat hun distrift by de Saldanha-Bay is, daar ze hunne woningen hebben.

Die Kochaqua Natie, waarom die zoo genaamt word.

In de zaak zelf dwaalt hy ook zeer veel, wanneer hy aan deze gantsche Natien de schandelyken toenaam geeft, dat zy zouden Banditen zyn, of zodanige menschen, die om hunne quade misdaden door de Afrikaansche Koningen zyn verjaagt; alzoo men zoo wel eerlyke luiden onder hen vind, als onder andere Hottentotsche Natien, die zich eerlyk en redelyk zoo als ook vroom en trouw gedragen. Dat 'er echter ook guiten onder hen zyn, is niet te lochenen, en zal wel op een ander tyd bewezen worden, dat gene Natie van dezelven t'eenemaal vry leeft, zoo als in ieder Natie in Europa goeden en quaden gevonden worden; en gelyk zy daar na den aardt van hunne misdaden verscheide namen voeren, zoo worden zy hier ook onder deze menschen verscheidentlyk genaamt; dog in 't gemeen worden de genen, die zich met stelen generen, *Boschjes*-mannen, dat is, zodanige menschen, die zich in de Gebergtens of Bosschen onthouden, en zich onder eerlyke luiden niet of heel zelden, daar zy on-

Wat de Boschjes mannen zyn.

onbekent zyn, laten zien, genaamt.

Dappers verkeert bericht van de Hottentotsche natien.

In de andere Classis hehoort de aangehaalde *Dapper*, die hier wel niet blind, doch echter verkeert toegetast heeft. Deze heeft ook wel de Hottentotten slechts in twee delen gedeelt, namelyk in zulken, die dicht by het Voorgebergte van de Kaap de Goede Hoop wonen, en zulken, die zich met ter woon landwaards in begeven hebben, doch hy verklaart deze eerstgemaakte verdeeling op de volgende wys: *De Hottentotten*, zegt hy, *welken dicht by het Voorgebergte leggen, worden wederom in de Chorochauker, Goringhaiker, Goringhaikoner, Rochoker, of Sahdanhater en Hosäer verdeelt, de landwaards in wonende Hottentotten heeten de Vanauker, Koboner, Soaker, Namaker, Heusaker, Brigantier, en Hankamker, van de welken men*, zegt hy wyders, *weinig bericht kan hebben, om dat ze zoo ver afgelegen zyn, doch werd gezegt, dat deze met geene Hottentotten, die dichtst by het Voorgeborgte wonen, meest overeenkomen. Vid. Dapper in Africa pag.* 602. 603. 614. *& ex eo Arnold. in not. ad Merklin. Reisbeschryving p.* 1100.

Wie deze reeds gemelde verdeling der Hottentotten ziet, zal zich zonder twyffel verbeelden, dat 'er velerhande natien van een en het zelve volk zyn moeten; die echter de verdeling van andere natien daar tegen houd, zal zyne verwondering wel haast laten varen. Had de gemelde *Dapper* maar alle natien by hunnen rechten naam genoemt, zoo zou het zeer wel gedaan zyn geweest, doch wyl hy of den rechten naam niet zegt, of aanwyst, in welk gewest van de waereld men dees of gene natien zal zoeken, gelyk het echter aan een curieuse Reiziger of Landbeschryver betaamt, zoo is op deze zyne pragtige verdeling ook niet veel staat te maken, of te geloven, dat hy ooit een Hottentot, of veel min hun Land gezien heeft. Het zal my derhalven niet zwaar vallen, om hem met veel woorden het tegendeel, en waar in hy gemist heeft, aan te wyzen; te meer door dien wel haast het geen volgen zal, 't welk de ondervinding daar van geleert heeft.

Wat de Schryver van P. Tacharts bericht te erinneren heeft.

In dit stuk heeft de Hooggeleerde *P. Tachart* beter gehandelt, en zou ik hem wel in de derde Classis konnen brengen, ten ware ik dacht, dat hy door een Lateinsch bericht, 't welk hy in zyne Siamsche Reis *pag.* 95. *seqq.* ingelyft heeft, misleid was, gelyk zulks zyne te gelyk aan 't licht gegeve en in gemelde Reis ingelyfde Landkaart schynt te bekrachtigen. Want hy zet niet alleen achtervolgens het gemelde Bericht, overal den behoorlyken naam van ieder Natie, maar ook den oord en de plaats in die kaart waar men ze behoort te zoeken en ze vinden kan; het is derhalven des te pryswaardiger, om dat ik verzekerder weet, dat hy zelf in het land niet gekomen is, en dat hy zulks by de toenmalige Regering niet heeft derven doen, onder voorwendzel, dat de Illustre Compagnie het niet hebben of toestaan wilde, hoewel ik echter sterk twyffel, of zulks van de gemelde Illustre Compagnie ooit verboden geweest is.

Dat ik echter denk, dat hy door het meer gemeld bericht zal vervoert zyn, besluit ik daar uit, om dat daar in de *Sonquas Hottentotten* voor de eerste natie opgegeven worden, daar men echter nog de *Capische* nog de *Koopmannische*, nog de Hessaquas aangetoont heeft, welke allen voor leggen. En genomen, men wilde zeggen, het quam hier maar alleen op de nieuw ontdekte natien aan, zoo als ook het bericht meld, zoo heb ik echter nog dit in te brengen,

gen, dat ik my niet weet te verbeelden, hoe dat de genen, die een zulke Landreize en nieuwe ontdekking gedaan hebben, zoo ten eersten uit het Oosten naar het Noord-Westen en alzoo dwars door het land hebben konnen gaan, zonder onder wegen niet eerder een andere natie aan te treffen, voor dat ze by de *Namaquas* gekomen zyn? Zoude hen dan verder wederom geen natie ontmoet zyn, toen zy weder dwars door het land naar het Oosten gereist zyn, en zich na de *Utiquas* natie geinformeert hebben? Wanneer zy zich van daar Noordwaards tot de *Gauros*, of gelyk hy ze noemt, *Gauriquas*, begeven hebben, zouden de *Sonquas* hen toen onbekent hebben konnen blyven? Te meer daar zy zich zuidwaards tot de *Hessaquas* hebben gekeert? En hoe moest het verder gekomen zyn, dat toen ze van het Oosten rechtdraads na het Westen zyn getrokken, en alzoo hunnen weg midden door het land genomen hebben, hen geen natie zoude zyn voorgekomen, eer zy by de *Görigriquas* aangeland zyn, nademaal echter deze aan elkander grensen, en zy ten minsten een klein stuk lands van de Dunquas hebben moeten doortrekken.

Wat P. Tachart verder niet heeft aangehaalt.

Het blykt alzoo hier uit genoegzaam dat de Heer *P. Tachart* door dit Bericht zal misleid zyn, te meer vermids het ook in de kaart aan de rechte situatie van dezelve scheelt, en overal nog andere natien daar tusschen hadden moeten gelast worden; daarenboven staat in het gantsche bericht ook niet een woord van de gesteltheid van het land, waar na een Liefhebber van vreemde landen billyk vragen zou; doch ik acht, dat de menigerhande vertellingen, die hem daar van zyn gedaan, hem gantsch verward zullen hebben gemaakt, en hy liever niet met al, als tegen elkander lopende zaken, waar ontrent hy wegens de voorgemelde oorzaak niet achter de waarheid heeft konnen komen, heeft willen schryven, alzoo ik verzekert ben, dat zyn curieuse inborst niets zoude hebben nagelaten, wat tot opheldering der zaak dient, by te brengen.

Eer en alvorens ik zelf nog een voet in 't land heb gezet, heb ik velerhande vertellingen gehoort, en in 't byzonder van die genen nader bericht ingenomen, welken uitgeweest zyn, om met de Hottentotten, zoo men hier zegt, te ruilen of te troqueren. Hoe veel moeite ik echter deed, hebbe ik nochtans meest altyd verscheide narichten dan van dezen en dan van genen bekomen, die of in dit of in dat stuk niet overeenquamen. Ten laatsten heb ik de moeite genomen, om ze tegen elkanderen te houden, en daar uit eindelyk een besluit gemaakt, dat het geen, 't welk van vele op eenerlei wys vertelt wierd, waarachtig moeste zyn, gelyk ik dan daar na, wanneer ik het land zelfs een weinig doorkruiste, waargenomen heb, dat ik daar door zekerst had gegaan, om dat ik meest overal het zoo bevonden heb.

De eerste opstel daar van is verloren geraakt.

Het doet my echter zeer leed, dat ik den treffelyken opstel, welke ik ter myner notitie daar van gemaakt had, nevens zoo veel andere zaken verloren heb, waar uit ik den Lezer zekerlyk genoegzaam satisfactie zoude gegeven hebben; edoch troost ik my wederom aan de andere kant, dat onder vele oude en niets geachte brieven, nog eenige gevonden heb, waar door het geen, 't welk ik nog in myne geheugenis had, vernieuwt en versch voor de oogen gestelt is, uit de welke ik hem alzoo een duidelyke naricht hoop te geven, dat niet valsch of verward zal zyn, hoewel het my, daar ik het verlies van den eersten opstel nu eerst recht gewaar word, niet weinig moeite zal kosten, alles

les in behoorlyke order voor te brengen. Wat is evenwel aan de moeite gelegen? welke die haat, moet alle correspondentie myden, en verwachten, dat een goed vriend hem ook niets ten gevalle doen zal.

Beroept zich op zyn voorgaande Bericht.

De Lezer gelieve zich maar eens weder te binnen te brengen, wat ik voorheen reeds heb gemeld, daar van de veruitgeſtrektheid der Europeaanſche Colonien alhier, geſproken heb; ik heb daar wel de vruchtbaarheid der landen, welke door de Europeanen bewoont worden, mede aangehaalt, dog van de Hottentotten de minſte melding niet gemaakt, ſchoon zich nog veel onder hen bevinden. Zulks is niet uit onachtzaamheid of ander inzicht geſchied, gelyk als of het toen myn werk niet was geweeſt, van de Hottentotten te ſpreken, of dezelven onder de Europeanen te mengen; deswegen heb ik ook niet eens gemeld, hoe de Natien heeten, welker land de Europeanen bezitten en bebouwen, maar ik heb het voorbedachtelyk tot nu bewaart.

Wanneer hy zich nu dat gene gelieft te erinneren, zal hy ook vinden, dat ik heb gezegt, hoe ik zoo wel Ooſtwaards als Noordwaards verder gaan, en om de landen der Hottentotten te bezien, voorſtellen konde, doch wyl zulks buiten de palen der Colonien was, wilde ik het nalaten; 't geen ik echter toenmaals uitgeſtelt en tot nu geſpaart heb, denk ik nu uit te voeren, en hier nevens werkſtellig te maken, niet twyffelende, of de Lezer zal zulks ook gaarn zien, en daarnevens denken, dat ik hem nooit iets heb belooft, 't welk niet met 'er tyd nagekomen heb, indachtig zynde het oude ſpreekwoord, *Omme promiſſum cadit in debitum*, dat is: *belofte maakt ſchult*.

Op dat ik echter ook een ordentlyk begin van de zaak make, zoo zal ik den Lezer van het Voorgebergte aanwyzen, welke natien tegen het Noorden leggen; daar na zal ik hem de genen tonen, die het Ooſt-ſtrand bewonen; ondertuſſchen zullen de genen die wat ver van zèe wonen, ook niet worden vergeten, maar ordentlyk daarnevens aangewezen worden. De Lezer zal het ook niet qualyk nemen, wanneer hier en daar de Ruilers of Troquerers, die het land eerſt gekondſchapt hebben, aanhaal, voorheen echter een algemeen Bericht van dezelven voor af zend, en als dan in de nu aangeweze order voortga, op dat in dezelve niet worde opgehouden en het verſprokene uitvoeren kan.

Handel met de Hottentotten is verboden geworden.

Is derhalven dienſtig te weten, dat de Generale Ooſt-Indiſche Compagnie by een ſcherp Mandaat aan alle en een iegelyk ingezeten verboden heeft, met de Hottentotten te handelen, of op een andere wys te troqueren, wyl zy zulks als een byzonder *Regale* voor zich behouden, en aan niemand in 't byzonder geſtaan wilde, daarby voegende, dat de genen die tegen haar verbod handel dreef, en betrapt wierd, ſtreng geſtraft, en na bevind der zaken tegen hem zoude gehandelt worden.

Word aan een Hottentot opgedragen van de Compagnie.

Dit verbod is ſtyf en onverbreeklyk naargekomen, en ten dien einde zekeren Hottentot, genaamt *Claas*, die in mynen vorigen reeds gemeld is, door den toenmaligen maar nu zaligen Heer Gouverneur *Van der Stell* verkoren, om in den naam van de gemelde beroemde Comgagnie uit te gaan, en met zyne Landsluiden de Hottentotten voor haar te handelen, het verhandelde na het Voorgebergte te brengen, en aan den Heer Gouverneur over te geven. Op dat nu alles oprecht geſchiede en een ieder voor zyn gegeven vee, 't zy oſſen of ſchapen, de bedonge waarde daar voor bekomen konde,

de, vertrouwde de Heer Gouverneur uit de gemelde Magazynen van de Compagnie aan hem het nodige van Tabak, Brandewyn, Rys, Naalden, Messen, Koper, Metaal en diergelyke dingen meer; op dat hy echter zelf ook zeker zyn konde, en geen quaad van zyne Landsluiden te duchten had, als die anders zeer misgunstig zyn, wanneer de een wat meer in aanzien is als de ander, zoo wierden hem twee andere Hottentotten tot zyn lyfwacht toegevoegt, welke met snaphanen en degens verzien, hem bewaren, en hem altyd onbeschadigt aan het Voorgebergte te rug brengen moesten.

Dryft dezen handel trouw en met groot voordeel.

In zulk aanzien en met zulke macht heeft nu deze eerlyke Hottentot veelmaals zich in 't land gewaagt, en zonder de minste eigebaat alles getrouw voor de Illustre Compagnie waargenomen; waar door hy ook by allen hoe langer hoe meer credit maakte, en het zoo ver bragt, dat men aan zyne oprechtheid in genen dele meer twyffelde; gelyk hy ook nooit t'huis is gekomen, zonder dat hy niet alleen een goede party schapen en ander vee met zich gebragt, maar ook daarenboven een tamelyke provisie van deze toevertrouwde goederen overgehouden en nevens het gehandelde vee weder aan den Heer Gouverneur overgegeven heeft.

Welk genoegen de Illustre Compagnie daar uit geschept heeft, en of zy zich niet met de hope konde strelen, dat met 'er tyd nog wel meer anderen zouden worden gevonden, die tot haar dienst bequaam waren? zulks laat ik aan anderen oordelen. Dat blykt mynes bedunkens klaar daar uit, dat zy niet gaarn vernomen hebben, hoe met hem daar na gehandelt is, aangezien zy dan ook absolut beval, en hebben wilde, dat men hun getrouwen dienaar weder in 't geheel herstellen zoude, 't welk echter van den gemelden Gouverneur, wyl het met zyn belang niet overeenquam, in genen dele nagekomen wierd, zendende den gemelden Hottentot met een gedeelte van zyn eigen vee weder na huis.

Word van eenige verdacht gehouden.

Zoo aangenaam hy echter aan de Illustre Compagnie was, en zoo treffelyk hy ook altyd uitmuntte, om dat hy in alle gelegentheden zynen yver voor dezelve zien liet, zoo gehaat maakte hy zich in tegendeel aan eenige Ministers van de gemelde Compagnie, die zich niet verbeelden konden, dat een Hottentot zoo vele diensten voor niet met al doen konde. Zy waren veel meer der ydele mening, dat hy zyn eigen belang rykelyk daar by vinden moest, te meer om dat zyn goed en vee tamelyk sterk was, 't welk hy van zyn vader ontfangen en geërft had; daar by quam noch, dat de Kapitein van de *Koopmannische* Natie die hem deszelfs vrouw te rug gehouden had, die van hem weg, en tot den *Koopmannischen* Kapitein overgelopen was, 't geen niets nieuws is, en dikwyls geschied, 't welk in 't vervolg zal gehoort worden.

Een ander Hottentot houd zyn vrouw te rug.

Wanneer zy nu wederkeren en de ander haar niet wilde laten volgen, wierp gene een groten haat op hem, en had hem gaarn van kant geholpen, ten zy hem zoo lang hy by de Illustre Compagnie was, alle middelen daar toe ontnomen waren, en hy niet wilde verwachten, dat men daar na noch erger met hem handelen zoude.

Dezelve verkleint hem by de Compagnie.

Derhalven draaide de afgerechte Kapitein zyne zaak gantsch anders als men zich verbeelde; hy vervoegde zich in 't geheim tot de gemelde Ministers van de Illustre Compagnie; verkleinde zyne party, en gaf voor, dat hy wel voor de Compagnie handelde, maar hy zich zelf daar by ook niet vergat, gelyk zulks bleek aan zyne grote kudden schapen en ander grof vee; en vermids onder anderen de

de toenmalige Vaanderig van het garnizoen genaamt *Isaac Schreiber* zich bepraten liet, dat het waar moest zyn, om dat het een Hottentot zelf zeide, en daarenboven den overslag maakte, dat hy na de afdanking van den Hottentot zelf tot de handeling komen, en zich zonder veel kosten aan Vee helpen konde, zoo wierd den aanslag gesmeed, om hem by den Gouverneur ook verdacht en by gevolg gantsch gehaat te maken, en van de handeling uit te stoten.

Het zelve doet ook de Vaandrig van de bezetting.

Hier was nu overleg van noden, om dit werkstellig te maken, en een altoos getrouwen dienaar uit den zadel te lichten; doch hier toe deed zich een goed middel op. Men gaf voor, dat men van andere Hottentotten vernomen had, dat deze Kapitein *Claas* zyne Landsluiden tegen de Compagnie ophitste, en trachte hen daar toe te brengen, om tegen de Illustre Compagnie in 't veld te trekken; daar mede had men reeds een stok gevonden, om den hond te slaan, en eer men de zaak tot de dadelykheid liet komen, en zonder dat die verder onderzocht of de waarheid nagevorscht wierd, most ten eersten een Compagnie zoldaten nevens een Compagnie burgers uittrekken, zonder dat buiten de gemelde *Schreiber* iemand wist, waarom, of op wien het gemunt was, voor dat zy op de plaats quamen, daar gemelde Kapitein *Claas* zoude gevonden worden.

De getrouwe kapitein Claas word vyandlyk op 't lyf gevallen.

Wanneer nu al het volk over de *Hottentots-Hollands* bergen gekomen was, en men door kondschappers vernam, dat de gemelde Kapitein *Claas* op de voordezen beschreve *Kooblauchs-Kraal* met zyn gehandelt vee tegenwoordig was, trok men direct derwaards. Daar komende, 't welk heel vroeg in den morgenstond was, wierd ten eersten order gegeven, de *Kraal* te omzingelen, en met wel geladen geweer daar onder te schieten; wanneer echter de gemelde Kapitein dit schieten hoorde, sprong hy uit zyn huisje, en zeide, *Wat is dit, Wat wilt gy hebben? Wat zal dit beduiden? Wilt gy my doodschieten, daar ik zoo menigmaal het leven voor u heb gewaagt? Wat heb ik gedaan?*

Hier op zeide de Vaandrig *Schreiber*, dat hy zich maar zoude gevangen geven, dat hy by den Ed. Heer Gouverneur wel zoude horen wat hy gedaan had, en hoe hy verraad gesmeed had. De Kapitein *Claas* wilde zich verantwoorden, doch hy wierd niet gehoort, en derhalven zeide hy eindelyk, *Wanneer ik een Verrader geweest ben, wat hebben dan dezen gedaan, dat menze nevens my wil doodschieten?* waar mede hy op zyne by zich hebbende dienaars en andere Hottentotten wees; hy kreeg echter weinig antwoord, maar wierd gebonden na het Voorgebergte by den Heer Gouverneur gebragt; alwaar zyn proces zonder veel formaliteit opgemaakt, en hy nevens confiscatie van alle zyne goederen, op het Robben-eiland gebannen wierd.

Werd gevangen en op het Robben-eiland gebannen.

Op zulke wys nu is deze getrouwe, wyze en verstandige Handelaar geloont, edoch zonder kennis van de Illustre Compagnie, welke ook haar misnoegen daar over getoont heeft. Want na dat de voorheen gemelde Kapitein van een Schip *Theunis Gerbrandsz. Van der Schelling* in Holland was gekomen, en vertelt had het onrecht, 't welk men aan den Behouder van zyn leven had gedaan, wanneer hy zyn schip in de Baay *à la Goa* verloren had, en hy over land na het Voorgebergte reizen moest, gelyk voorheen reeds gemeld is, zoo wilde de gem. Compagnie ten eersten hebben, dat hy van het Robben-eiland genomen, op vrye voeten gestelt, en weder in zyne goederen gezet wierd; doch vermids die reeds van de Harpyen opgeslokt waren, bequam hy wel wederom zyne vryheid,

heid, doch van zyne goederen heel weinig, en alleenlyk een gedeelte van den Gouverneur, waar mede hy weder na zyn land gezonden wierd; alwaar hy daar na door den hier voor gemelden Kapitein *Koopman* nog gedood is, zonder dat deswegen ook wederom revengie van hem erlangt, veel min gegeven is, om dat de Compagnie zoo men voorgaf, zich met de krakeelen en moorderyen van de Hottentotten niet wilde bemoejen.

Erlangt zyne vryheid en eenige goederen wederom.

Word van zynen vyand gedood.

Dewyl nu deze eerlyke Hottentot op zulke wys na het Robben-eiland gebannen was, dreef de voorgemelde *Schreiber* handel voor de Illustre Compagnie; of het echter met zulk een succes en met zoo weinig kosten geschied is, komt my niet toe te onderzoeken; genoeg is't, dat de Illustre Compagnie zelf daar na hier in andere verordineringen gemaakt heeft, en op nieuw allen handel met de Hottentotten t'eenemaal verboden heeft. Zy kogten haar benodigt vleesch by de burgers, en quamen daar, zoo niet beter, ten minsten al zoo goed koop, als voor heen door het ruilen of troqueren, aan; zoo als zy ook hedendaags nog gene verandering daar in hebben gemaakt, hoewel de vorige Heer Gouverneur *Wilhelm Adriaan van der Stell* zulks tot zyn voordeel getenteert heeft, een genoegzaam bewys, dat zy zich daar wel by bevinden moeten.

Wanneer echter deze gemelde Heer Gouverneur zynen Vader succedeerde en allengskens begon zich zelven ook te bedenken, wilde het niet wel gelukken een ver uitgestrekten Landbouw te beginnen, en het benodigde Vee daar toe te kopen; konnende met 500 tot 600 schapen en 100 of 150 stuks grof vee den omslag, welke hy tot het bebouwen begonnen had, niet ter dege uitgevoert worden; derhalven wierd aan de Illustre Compagnie voorgeslagen, hoe nuttig het zoude zyn, den handel met de Hottentotten te herstellen, om dat men daar door het vleesch niet alleen goed koop, maar ook in grote menigte bekomen kon, en dat daar benevens het binnenste van het land, waar van men tot nog toe de minste naricht niet had, door dat middel konde onderzocht worden.

Die voorslag was zeer goed, nuttig, en heilzaam; dezelve wierd ook door de Illustre Compagnie aangenomen, en daar op aan alle Vry-luiden of Burgers verlof gegeven, om met de Hottentotten te handelen; doch eer deze resolutie van de Heren Bewindhebbers aan de Burgers bekent gemaakt wierd, liet de gemelde Heer Gouverneur alvorens voor zich zelven handelen, en zocht alzoo aan de burgers het beste gebraad uit den mond te rukken; daarbenevens wilden zyn broeder de Heer *François van der Stell*, de Heer *Samuel Elzevier*, Opper-Administrateur en Vice-Gouverneur alhier, nevens nog eenige andere Heren ook een lik uit de pan hebben, eer de burgers daar toe gelaten wierden, of van de vrystelling van dezen handel kennis kregen. Na dat deze echter verzien waren, en overvloed van vee hadden, wierd na verloop van 6 maanden, binnen welken tyd zy alleen handelden, aan de burgers ook toegelaten zich te bezorgen, en zich van het vergunde voordeel te bedienen.

De Burgers willen beginnen te handelen.

Na deze verkregene en vergunde vryheid afgekondigt en aangeplakt was, wilden verscheide burgers hier uit ook voordeel trekken; derhalven maakten eenige een maatschappy met elkanderen; kogten met elkander het benodigde vee, en eer zy zich nog op den weg begaven, verkoren zy onder hen zelven iemand tot hunnen Officier en Commandeur, die al-

les zoude te schikken en te gebieden hebben, wat 'er gedaan of gehouden zoude worden. Zoo dat het leek, als of zy, wanneer de Hottentotten na hunne goederen wilden trachten, zich als rechtschape zoldaten zochten te verdedigen en te defenderen; doch deze geheel goede intentie wierd zeer haast verandert, en viel heel anders uit als zy meenden; want zoo dra zy tot dees of gene natie quamen, en redelyk zochten te handelen, vielen de Hottentotten hen als briezende leeuwen op het lyf, en wilden hen van de grenzen, dorpen en *kralken* afhouden, niet als of zy zulks uit boosheid of aangeboren aard deden, maar om dat ze als daar toe gedwongen waren.

Worden van de Hottentotten qualyk ontfangen.

Hoe de bovengemelde Handelaars met de Hottentotten geleeft hadden.

Want de eerste Handelaars of Ruilers van de gemelde Heren, hadden hen niet als rechtschape Handelaars gedragen, maar hen paste beter den naam van bosch of struikrovers als dien van Handelaars; het is een harde expressie, die ik hier gebruik, doch hunne daden hebben geen zachter verdient, om dat zeker het onschuldig vergoten bloed nog altoos om wraak schreeuwt; zy quamen als vrienden en gedroegen zich als vyanden; in plaats van in hunne beurs te tasten, tasteden zy na hunne snaphanen, en gaven vuur op hen; met den degen doorregen zy alles wat in den weg was; hele *Kralen* of Hottentotsche dorpen plonderden zy uit, en 't geen zich met de vlucht niet salveren kon, moest zich hier of daar verbergen, en voor de gramschap van hunne vyandelyke vrienden in zekerheid begeven.

Het gaat my aan myn hert, als ik 'er maar om denk, hoe veel onschuldig bloed zy vergoten hebben. De gene die op order van den Heer Gouverneur uitgegaan zyn, en deze gruwelen verrecht hebben, waren *Gerrit Janszoon van Deventer*, Kapitein van deze party; een man, die wegens zyn ergerlyk leven, en dronkenschap berucht was. *Frederik Bota*, *Theunis Bota*, *Wynand Wynandsz.* en *Johan Jakob Prits*, nevens nog vele anderen deszelfs Compagnons; vermids nu deze zoo huis hadden gehouden, was het niet te verwonderen, dat de burgers daar na het zelve deden, te meer daar zy zagen, dat voor hen niets meer overig gebleven was, of dat zy ten minsten met goede woorden niets konden verkrygen, derhalven is het spreekwoord niet te vergeefs, *Regis ad exemplum, totus componitur orbis*, dat is: *zoo als de Koning is, zoo zyn deszelfs onderdanen.* Zoo als de Gouverneur is, zoo zyn ook de burgers en boeren.

Ik heb een van deze vrybuiters, genaamt *Claas Claaszoon Cranenburg* dikwyls horen zeggen, dat of schoon hy van zyne kant niets hadde gedaan, wenschte hy echter van herten, dat hy 'er niet by geweest was, om dat hy zedert nog geluk of zegen meer had; hy had wel eenig vee tot zyn deel bekomen, en het zelve redelyk duur verkogt, zoo dat hy zyn rekening wel daar by vond, doch het geld was weder hene gegaan, eer hy daar op verdacht geweest was; en zoo als hy met het geld gevaren had, zoo was het den koper ook ontrent het vee gegaan. Derhalven was dit een openbaar kenteken, dat God aan dezen gehelen handel geen behagen had, en het geroofde aan niemand wilde laten gedyen.

Van dezen handel wilde de Gouverneur niets weten; derhalven schreef hy wederom in beweeglyke termen aan de Illustre Compagnie, dat wyl 'er met en onder het ruilen zoo veel moedwilligheden gepleegt wierden, hy instandig bad, dat de Illustre Compagnie dezen vryen handel wederom geliefde in te trekken, en die voortaan aan niemand te vergunnen;

nen; meldende onder anderen, dat wanneer hy over deze bloedige zaak de rechtbank had moeten ſpannen, niet veel huizen op de Capo zouden gevonden zyn, die vry daar van zouden zyn geweeſt, en diergelyke redenen meer; doch hy heeft zekerlyk daar by niet gedacht, dat hy zich zelf mede rekende, om dat hy de Leider en voornaamſte oorzaak van dezen gehelen onrechtmatigen handel was; en wanneer anderen hadden moeten ſterven, zoude hy zekerlyk niet verſchoont gebleven zyn, gelyk de burgers hem dit en veel meer niet alleen ten laſte gelegt, maar ook op zyne deductie in haar Tegen-Bericht met veel beëedigde bewys-ſtukken aangetoont en bewezen hebben.

Alzoo ziet de Lezer, door welk ſchandelyk middel deze Heer Gouverneur getracht heeft, zich te verryken, en 't welk hy ook gedaan heeft. Doch of qualyk verkrege goederen tot op het derde Lid zullen overgaan, weet God, en zal zulks de tyd leeren. Ten minſten heeft hy reeds een gedeelte van zyne tydelyke gelukzaligheid in zoo verre verloren, dat hy van de Illuſtre Compagnie t'huis geroepen, van alle zyne ampten afgezet, en onbequaam verklaart is, om haar ooit weder te dienen. Het blykt ook daar uit, hoe trouwloos hy de Illuſtre Compagnie van haar goed inzicht verſteken en haar niet vergunt heeft, om van het hert van het land kondſchap te hebben; 't welk echter het voornaamſte inzicht was, niet alleen ontrent haar voordeel, maar om dat de gantſche waereld zoude hebben konnen weten, hoe dat het van binnen in dit geweſt der waereld gelegen was.

De Schryver heeft een nette relatie van de geſteltheid van het land verloren.

Ondertuſſchen is daar door nog zoo veel bekent geworden, dat men weet, hoe het land geſtelt, of het bergachtig, vruchtbaar of onvruchtbaar is; en vermids ik daar van een nette relatie uit den mond van vele perzonen opgeſtelt had, zoo wenſchte ik wel om zeer veel, dat ik die nog had; doch alzoo ik die verloren heb, en ook de menſchen niet meer kan aantreffen, en eenige daar van reeds geſtorven zyn, zoo moet ik my maar met het gene behelpen, 't welk ik nog onder eenige niets geachte papieren met potlood beſchreven gevonden heb, en met het geen ik nog in myne geheugenis heb; want of ik ſchoon deze provintien en Hottentotſche Natien die ik zal beſchryven heb gezien, zoo zyn 'er echter veel, die my niet zullen te binnen komen, voornamelyk zullen die daarnevens aan te merken rivieren voor een goed gedeelte vergeten zyn, weshalven ik ook den Lezer verzoek, met dit ondertuſſchen te vrede te zyn, tot dat ik op een andere tyd wat meer daar van zal konnen berichten.

Welke Hottentotſche Natie voor de komſt van de Hollanders op de Capiſche Colonie gewoont heeft.

Wyl ik vorheen belooft heb, om den Lezer aan te wyzen, welke Hottentotſche Natien tegen het Noorden leggen, zoo zal het nodeloos zyn, het land weder te beſchryven, 't welk voor dezen reeds beſchreven is; want zelfs de zoo genaamde Capiſche Colonie begrypt ten eerſten het begin van dezelve, en heeft voorheen, eer de Hollanders zich hier neergezet hebben, de *Gunjemanns-Natie* alleen hier hewoont; na dat zy echter het land aan de Hollanders verkogt, en deze zich hebben uitgebreid, hebben zy hun land niet derven verlaten, maar zyn genoodzaakt geworden, dat zy ook aan de Europeanen moeſten vergunnen, nevens hen het land te bewonen, en het zelve, wyl zy het onbebouwt lieten leggen, te bebouwen; dit was niet na den zin van de goede *Gunjemanns*, maar zy wilden, na dat zy het land afgeſtaan hadden, ook de oude vryheid behouden, van zich alleen meeſter te zien, en toen zy zulks in der minne niet konden verkrygen,

De Gunjemanns Natie heeft te vergeefs de oude vryheid weder gezocht.

 gen,

gen, zochten zy die vryheid met geweld te handhaven; doch alle hunne pogingen waren vruchteloos, om dat de Europeanen, na dat zy zich op een goede vesting te verlaten hadden, hen na hun eigen wil en welgevallen dwingen en tot het standdoen van hun contract noodzaken konden.

Schoon de Hottentotten wel zagen, dat zy te kort schoten en onder doen moesten, lieten zy zich echter van hun voornemen niet aftrekken, maar zochten op nieuw hunne oude vryheid magtig te worden, en het verkogte recht weder aan zich te trekken, en zulks wel op deze wys: Vermids de Hollanders hen niet konden nalopen, en ook niet altyd dorsten wagen, om hen te vervolgen, uit vrees, voor een sterker hinderlaag, en dat zy met verlies wyken en aan hare party het veld zouden moeten laten; zoo poogden de Hottentotten het hen of moede te maken, of te beknippen en ze eenmaal in de val te bekomen, doch hun moeite was vergeefs en veroorzaakte niet anders, dan dat de Hollanders nog eenige nieuwe werken aanleiden; goede wachten uitzetteden, en hen den toegang tot hunne woningen en vesting affneden; gelyk reeds voorheen is gezegt, dat op zulke wys de Schans, Keer de koe, nevens de Ruiter-stal aan de Zoutrivier en de Schans in Hottentots-Holland gebouwt zyn.

Moest eindelyk onderbukken.

Na dat 'er verscheide bloedige schermutzelingen waren voorgevallen, en de *Gunjemanns* met hulp van de *Koopmanns*-Hottentotten, hunne Geallieerden, altyd te kort quamen, en veel van hen verloren, zochten zy zich eindelyk te gewennen, en aan de Europeanen het aanqueken van hun land niet meer moejelyk te maken; maar zy sloten met hen in tegendeel een eeuwig Vredes Verbond, uithoofde van het welk zy het ouden Koop-contract bevestigden, en aan de Hollanders toestonden, onder hen gerust te wonen, en zich zoo ver te verbreiden, als zy zelf wilden, of als hun land zich strekte.

De Hottentotten en de Hollanders treffen een generale vrede.

Vermids nu de andere Hottentotsche natien ook dit exempel volgden, en zich in dit Vredesverbond insloten, zoo wierd 'er een generale vrede gemaakt, en wierden zy uit dien hoofde Geallieerden van de Hollanders, welke de gene, die hen ontrusten wilde, zelf zouden, wilden en moesten op 't lyf komen, en hun inval zwaar helpen maken; zoo als ook niet te twyffelen is, of zy zouden het roemwaardig nakomen, wanneer anders iemand wilde onderstaan, de Europeaansche Bezitters aan te tasten, en in hunne rust te storen; daarentegen zouden de gene, die de Hottentotten moeielykheid zouden willen aandoen, het zelve te verwachten hebben, om dat die hen insgelyks ontwyffelbaar zouden te hulp komen.

Na dees geslote vrede zyn ten eersten de meeste uitgezette wachten ingetrokken, en men heeft begonnen, zich verder uit te strekken, de andere Colonien op te rechten, en zich alzoo in zulken staat gesteld, dat het voor een buitenlandsche vyand zwaar genoeg zoude vallen, het minste voordeel te behalen; zoo als men weet, dat de Hottentotten zelf, zoo dra zy een schip aan en ontrent het strand van dit Voorgebergte zien kruissen, of ergens in een naby gelegen haven zien inlopen, 't welk maar de minste vyandelyke beweging maakt, zy zulks aan den Gouverneur van het Voorgebergte ten eersten laten bekent maken, op dat hy zich in staat zoude konnen stellen, om zoo wel hen met hulp by te springen, als zich zelf te defenderen, en gene vreemdelingen toe te laten.

De naaste natie, die aan de

Gun-

Gunjemanns noordwaards grenst, is de *Kochoquas*-natie, welke van *Dapper in Afrika pag.* 603. de *Soldunhater* genaamt word; waar uit genoegzaam bleikt, dat *P. Tachart* in zyne Siamsche Reis en deszelfs Landkaart, die pag. 96. aan te treffen is, qualyk heeft gedaan, dat hy de *Sousiquas* by de *Saldanha*-Baay gezet heeft. Deze natie heeft nog wel het meeste van hun land in bezit, edoch hebben de Europeanen zich ook al daar in genestelt, en voornamelyk de groene kloven in bezit genomen, welke gelyk voorheen gemeld is, de Illustre Compagnie noch zelfs voor en aan zich behoud, en maar aan de gene vergunt hun vee daar op te zenden, die het benodigde vleesch voor hare schepen, en voor hare andere aan land leggende dienaars beschikken.

Waar de Kochoquas Natie zich bevind.

Wyl echter aldaar de beste zoutpannen aangetroffen worden, gelyk ook reeds gemeld is, en de andere ingezetenen haar benodigt vleesch daar mogen halen, zoo kan men wel zeggen, dat 'er behalven de Slagers, die met hun vee daar leggen, ook anderen zich aldaar onthouden; daarenboven is van de Compagnie daar ook een wacht gestelt, welke zoo wel op het zout als op andere voorvallende zaken, in't byzonder echter op de schepen, die daar zouden konnen komen, passen, en daar van aan den Heer Gouverneur kennis geven moet; daar benevens zouden ook meer inwoners zich met ter woon daar neder zetten, indien het niet overal aan zoet water manqueerde, zoo dat twee of drie Landboeren, die zich daar neder gezet hebben, naauwelyks zoo veel water hebben, daar zy met hun vee van leven konnen.

Is niet te sterk.

Hier uit is licht te besluiten, dat deze *Kochaquas*-natie niet al te sterk of talryk zyn kan, wyl zy zich ook van 't vee geneeren, en gemeenlyk grote kudden vee hebben en onderhouden; gelyk de voorheen gemelde Hottentotsche Kapitein *Pegu*, welke zich zoo lang onder de Kristenen, en in't byzonder by den Heer Gouverneur *Simon van der Stell* onthouden heeft, en ook met den Heer Commissaris-Generaal van *Rheede* na Indie gereist is, hier woont, en nevens de anderen een grote menigte vee bezit.

Edoch konnen deze menschen veel eerder en beter te recht raken als een Europeaan, om dat zy gene vaste woning hebben, maar heden hier en morgen elders wonen, alwaar wederom goede weiden nevens het benodigde water voor hun vee gevonden worden; waar door zy zeer dikwyls veranderen en met hunne kudden verder wyken, tot dat het gras wederom gegroeit is. Wanneer het echter te oud word, en het vee het niet meer eeten wil, steken zy den brand daar in, en verwachten wederom het nieuwe gras.

Hottentotten konnen beter met het vee hoeden te recht komen als de Europeanen.

Dit verbranden van het gras verdient wel een algemene aanmerking, om dat zulks nu niet alleen doorgaans door de Hottentotten maar door Europeanen gedaan word, die het van de eersten gezien, geleert en goed bevonden hebben. Ik zal zulks met de woorden van den Heer *Johan Wilhelm Vogel* aantonen, die hy in zyne Oost-Indische Reisbeschryving pag. 55. 56. gebruikt, om dat ik het aldaar zeer wel beschreven vind. Het gras, zegt hy, groeit in 't gemeen zoo hoog, dat men tot over de knien daar in gaat, en word, wanneer het te oud en wreed is, en het vee het niet meer eeten wil, van de inwoners in den brand gestoken; derhalven ziet men zomtyds eenige mylen ver het gras branden; op dat echter de brand niet verder ga, als de inwoners, te weten de Europeanen hebben willen, want de Hottentotten hebben daar geen schade by, het mag zoo ver branden als het wil, zoo werpen zy een

een gragt op, wanneer het vuur daar aan komende uit gebrek van meer gras of brandstoffe nalaat en ophoud. De assche van zulk verbrand gras mest en maakt de plaats, daar de brand is geweest, zoo vruchtbaar en vet, dat in korten tyd, wanneer 'er maar een weinig regen valt, weder nieuw en jong gras opkomt, waar in het vee word gedreven om te weiden, en word alzoo de eene beemt tegen de ander, alwaar het gras te oud is, verwisselt, en aldus verbrand.

Waar de Suffaquas Natie woont.

Na de Kochoquas vind men eerst, wanneer men verder noordwaards komt, de *Soussiquas* of *Suffaquas*, die boven de *Saldanha-Baay* leggen, en niet naast dezelve, zoo als de Heer *P. Tachart loc. cit.* zegt. Deze zyn ook niet alte volkryk, wyl hun land gebrek aan water heeft; zy hebben ook om die rede niet veel vee, en ook om dat de voorgemelde Ruilers of Troqueerders hen op de bewuste wys het zelve hebben afgezet; derhalven hebben zy zich hier en daar verstrooit, en zal men weinig dorpen of krallen onder hen aantreffen.

Wyl zy buiten dat, gelyk ik voorheen reeds heb aangewezen, altyd hunne woningen veranderen en maar heen en weer trekken, alwaar zy met hun by zich hebbende vee levens-onderhoud aantreffen en vinden konnen, zoo valt het voor de genen te lastiger en moeielyker, die of hun land willen bezien, of na hoger leggende natien reizen willen.

Hoe het land van deze Natie gestelt is.

Het land is doorgaans bergachtig en vol steenhopen, hoewel vruchtbaar in gras. Men vind weinig hout; daarenboven bestaat het maar uit struiken kreupelbosschen, en het geen men nog vind, is krom, gebogen en niet goed tot eenig timmerhout. In de dalen ziet men de schoonste bloemen en welruikende kruiden, werwaards derhalven ook het wild zich begeeft, 't welk echter wegens het gebrek aan water ook zeer weinig en zeldzaam is. Ondertusschen acht ik, dat deze dalen zeer goede aard en koornvruchten zouden voort brengen, schoon men niet veel water hebben kan, om dat het aan andere plaatzen ook maar daar op regent, en geen ander water daar toe vereischt word; en wie weet, wanneer der moeite aangewend en gegraven wierd, of men ook niet goede water-putten zoude vinden en maken konnen, waar van als dan heel licht menschen en vee konden geneert en onderhouden worden.

Odiquas Natie.

Gelyk als het ontrent de *Soussaquas* gelegen is, zoo is het ook met de *Odiquas* of *Udiquas* haar land, welke boven dezen tegen de *St. Helena-Bay*, hoewel nog onder dezelve leggen; zoo als *P. Tachart loc. cit. pag.* 106. zeer wel aanmerkt, zoo hebben zich dezelve met de *Soussaquas* in een eeuwige verbintenis tegen hunne naburen, de *Chirigriquas* ingelaten; uit kracht van dewelke zy zich by elkanderen houden, en tegen dezelven by ontstane oneenigheden te veld trekken; dog voort na myne komst in den jare 1706 heeft de Illustre Compagnie een vreden tusschen hen bewerkt, en ook zoo gelukkig getroffen, dat zy elkander zedert niet veel in den weg gelegt hebben.

By dit *Samsam* of vredemaken heeft de gemelde glorieuse Compagnie te gelyk met hen en anderen laten handelen of vee troqueren, het welk ook zeer gelukkig afgelopen is, na dat alleenlyk een man in het gevecht, voor dat de vrede getroffen was, met een vergifte pyl in den mond geschoten wierd, die zekerlyk, in dien 'er niet een ervaren Barbier by was geweest, den geest zoude hebben gegeven, die echter door deszelfs bystand en raadgeving der Hottentotten weder gelukkig genezen is: Welke middelen de Hottentotten

totten in zulke gevallen gebruiken, zal by een andere gelegentheid beter konnen worden gezegt, om dat anders den draad van onze voorhebbende materie daar door zoude afgebroken worden.

Een zoldaat word op schildwacht door een leeuw omgebragt.

Een ander, die ook in deze veldtocht was, had het ongeluk, dat hy de vyandige Hottentotten ontgaande en onbezeert daar af komende, op een plaats, daar water voor paarden en ossen gevonden wierd, alwaar de Heirvoerder *Johannes Starrenberg*, geweze Landdrossaard halte hield, en eene nacht campeerde, het lot kreeg, om niet ver van de opgeslagen tent en de wagens, tusschen welke de ossen en paarden als beschut waren, op schildwacht te staan, en na dat hy naauwlyks een vierendeel uurs daar geweest was, quam een nacht-raaf, ik meen een verslindende leeuw, en bluschte met eenen slag het levens licht van dezen goeden mensch onverziens en zonder te waarschouwen uit.

Zoo dra de gemelde slag geschied was, die anders altyd en doorgaans met een vervaarlyk gebrul verzelt is, die echter nu heel stil geschiede, begonden de paarden, die den reuk van hem wegkregen, te snuyven en de ossen met hunne horens aan de wagens een geraas te maken; ondertusschen wist men nog niet, wat 'er te doen was, hoewel men wel vermoede, dat 'er een leeuw ontrent zyn moest; derhalven riep men aan den uitgezette Schildwacht, dat hy op zyne hoede zyn moest, dog het was reeds te laat, om dat men geen antwoord kreeg; waar over de gemelde Officier misnoegt wierd, om dat hy meende, dat de schildwacht misschien in slaap gevallen was; wanner men echter ging, om na hem te vernemen en hem te ontwekken, vond men wel zyn geweer, maar de perzoon was reeds weg gedragen en in zekerheid gebragt, alwaar men dezen gruuwzamen vyand nog met schieten of met vuur werpen beschadigen kon, maar hem van zynen roof gerust moest laten vreeten.

De Schryver communiceert een brief dien hem van dit geval geschreven is.

Zeker goede vriend, genaamt *Frederik Feldhof*, geboortig uit Thuringen, die dezen tocht mede gedaan heeft, en in plaats van een Schilder de vreemde en rare gewassen heeft moeten aftekenen, waar in hy zeer ervaren was, heeft my hier van een brief met potlood geschreven, welkers woorden ik hier plaatzen en in plaats van een confirmatie mededelen zal; „ *En retour*, schryft hy, kan niet na „ laten, denzelven te berichten, „ dat onze marsch tot nu voleindigt is, en wy nu nog eene „ *Tour*, *alia de causa*, over den „ roden zandberg doen zullen. „ Onze *affaires*, die wy over de „ Elefants-rivier te verrichten gehad hebben, zyn nu gelukkig „ volbragt, waar by wy groot gevaar hebben uitgestaan. Voor „ eenige dagen heeft een grote „ leeuw des nachts den schildwacht van voor den tent weggehaalt, en niet tegenstaande al „ het schieten en vuur werpen, 't „ geen nooit in Afrika gehoort is, „ den mensch in onze tegenwoordigheid geanatomiseert. Wy „ hebben hem daar op den volgenden dag met een sterke trop „ Hottentotten, verzien met „ scherpe *Hassagayen* en pylen, „ vervolgt, en hem den romp „ weder afgehaalt, en ook zoo „ lang met kogels en *Hassagayen* „ op hem geschoten, dat hy eindelyk zyne straffe voor zynen „ moord heeft bekomen, en de „ huid ten buit laten moest, „ welke wy in triomph met ons „ voeren; dezelve zal opgevult worden. Wy hadden wel „ eenige van de vaderlandsche „ dwalende Ridders nodig gehad, „ die in vollen harnas geweest „ waren, want het ons byzonder „ gelukt heeft; den Hoogsten zy „ dank, dat wy hem hebben; hy

„ beet de *Hassagayen*, die de Hottentotten hem in 't lyf wierpen, „ als stro aan stukken, en viel dan „ op den eenen en dan op den anderen, die altyd weder moesten „ worden ontzet„ Tot nu gemelde *Feldhof*.

Deze leeuw word door de Hottentotten gedood.

Ik heb naderhand uit zyn dagregister gezien, dat ruim drie honderd kogels op hem zyn verschoten, zonder dat die hem, wyl hy achter een klip en by den romp lag, gequest of geraakt hebben, tot dat eindelyk de gemelde Hottentotten daar by quamen, en hem naliepen, die zynen gedreigden slag zeer omzichtig wisten te ontgaan, aangezien zy, wanneer hy op de achterste klaauwen op hen aanquam, zich bukten en onder hem door kropen, en van achter weder ten eersten een *Hassagay* in zyne ribben wierpen en hem zodanig afmatteden, dat hy zich eindelyk overgeven, en door eenen kogel blyven moest. Het overige van het lyk van den zoldaat is in 't veld begraven, hebbende de leeuw reeds de vleesachtige delen, in 't byzonder de billen, opgevreeten en verslonden.

Chirigriquas Natie.

Nu komen wy eindelyk nog wat hoger en aan de *S. Helena-Baay*, alwaar de *Chirigriquas*-Natie haar territorium en gebied heeft. Deze is magtig genoeg in manschap, welke allen sterk van lyf en krachtig in 't werpen van hunne lanzen of *Hassagayen* bevonden worden. Het land is nog tamelyk goed, en alzo veel beter als dat van de twee voorgemelde Natien; echter lykt het zoo goed niet als dat van de *Gunjemanns*. Midden door het land stroomt een Rivier, welke van wegens de menigte Elefanten, die zich in dit gewest onthouden, de Elefants-Rivier genaamt word. Aan byde de zyden van deze Rivier zyn veel steenachtige bergen. In de dalen, daar insgelyks stenen van allerhande kouleur en grootte gevonden worden, wassen niet alleen schone bloemen en andere kruiden, maar men vind daar ook zeer grote Slangen, en daar onder, zoo men zegt, een gehoornde zoort, *Cerastus* genaamt.

Elefants-rivier.

Groot Woud.

Daar is ook een tamelyk groot Woud in dit land, waar in verscheiderhande zoorten van bomen staan, die redelyk dik en naar mate hoog zyn. Of zy ook goede vruchten dragen kan ik niet zeggen, aangezien ik gene daar aan gevonden heb, daar my die zoort daarenboven onbekent is. In dit Woud onthouden zich velerhande wilde dieren, als Leeuwen, Tygers, Luipaarden, Elefanten, Neushoorens, Wolven en anderen meer, weshalven het zeer gevaarlyk is daar door te reizen, te meer om dat men niet voor uit of ter zyden zien kan, en dat men als in een donker gewulf onder door de bomen hene gaat.

Wat eens in dit woud gebeurt is.

Juist in dit zelve Woud hebben zich eens een party Ruilers of Trocqueerders laten verstrikken, na dat zy zich door de Hottentotten daar in hadden laten lokken, wanneer zy door de pylen en Hassagayen, die van alle kanten als hagel op hen afquamen, vry hair moesten laten. Daar bleef 'er wel maar een dood, maar de anderen waren allen genoeg getekent en gewond, alzoo dat zy genootzaakt waren zich daar uit te begeven, en zich van hun schiet-geweer te bedienen, waar na alle Hottentotten ook wel haast het hazepad kozen, uit vrees dat zy zouden moeten ontgelden 't welk zy voorheen aan hen gedaan hadden. Daarenboven was hen de manier der Ruilers of Trocqueerders door boven gemelden *Gerrit Janszoon van Deventer* reeds meer als genoeg bekent, die hier eerst gehandelt, zeer slecht met hen geleeft, en nog veel slechter het gehandelde vee betaalt heeft, gelyk reeds voorheen gemeld is; derhalven zyn deze Hottentotten ook genootzaakt geweest, om nevens de andere beledigde Natien een oorlog te beginnen,

nen, en de Hollanders niet beter te ontfangen als zy eerst van hen ontfangen zyn. Ja zy hebben ook eer het weder tot een bestand quam, het *Jus repressaliorum* gebruikt, en het vee van de Illustre Compagnie nevens dat van *Henning Husing* en van anderen weggenomen.

Hoger boven dezen ten Noorden komt men tot de twee Natien, genaamt de grote en de kleine *Namaquas*; waar van de kleinen aan de zee, en de groten wat dieper landwaards in wonen; zynde dezelven echter van zelf van elkanderen afgezondert, en hebbende gene gemeenschap van regering met elkanderen. En om dat de Heer *P. Tachart* in het aangehaalde bericht *pag.* 103. *seqq.* het onderscheid van beide de natien niet heeft aangewezen, schryft hy *pag.* 105. in zyne Siamsche Reis aldus van hen: Deze *Namaquas* zyn onder deze (Hottentottische) natien in grote achting, en gaan voor kloekmoedige krygshaftige en magtige menschen door; schoon haare grootste magt niet meer dan 2000 (ik zette liever 12000 tot 20000) strydbare mannen uitmaakt. Zy zyn met elkanderen groot en sterk; hebben een goed natuurlyk verstand, en als men hen iets vraagt, antwoorden zy niet, voor dat ze hunne woorden wel hebben overlegt; daar benevens antwoorden zy altyd zeer kort, en spreken zeer weinig. Hunne wyven schynen konstiglyk, en vallen zoo ernsthaftig niet als de mansperzonen.

De grote en kleine Namaquas Natie.

Hun land is ook het beste niet, aangezien het vol van steenachtige en ruwe bergen is; ondertusschen is het wel haast zoo goed als dat van de *Chirigriquas*, om dat de gemelde stroom, de Elefants-rivier, door een krommen omweg voor een goed gedeelte ook door hun land loopt; want als zy dit niet hadden, zoude weinig of niet dan brak of zoutachtig water daar in te vinden zyn; het welk ook de oorzaak is, dat men hun veruitgestrekt land zoo weinig onderzoekt en hen van anderen schade toegebragt word. Buiten een bron alleen, die by *Miros Castell* te vinden is, zal 'er geen meer gevonden worden; en moeten de genen, die zomtyds om andere oorzaken derwaards reizen, zich altyd van water verzekeren, en het zelve om te drinken of anders daar uit nemen.

Dit eerstgemelde *Miros Castel* is niet een vesting van zekeren *Miro* gebouwt, maar het is een uitgearbeide klip of berg, welke zonder twyffel een Hottentotsche Kapitein van deze natie heeft uitgearbeid of tot zyn vermaak vervaardigt; hoewel ik my hier ontrent zelf niet te vrede kan stellen, van wien hy zoude konnen uitgehouwen zyn; nademaal ik het niet wel kan geloven, om dat my hare overgrote en ongeloofbare luyheid bekent is. Deze klip mag uitgehouwen en als een Kasteel gemaakt zyn, door wien het wil, het is gewis, dat daar twee vertrekken in zyn, waar in een tamelyke party zich zeer licht zou konnen onthouden en langen tyd verdedigen, als zy met alle nodige behoeftens voorzien was; nademaal het echter niet aan strand maar diep landwaards in is, zou het al wat moejelyk vallen, alles derwaards te brengen.

Wat van Miros Castel is aan te merken.

De voorheen gemelde bergen zyn bloot en zonder hout, zoo dat'er schier geen loof of gras daar op te vinden is; en het hout dat men nog aldaar en ook in het heele land vind, bestaat niet anders dan in takken, struiken en diergelyke; en is naauwlyks zo veel, als zy tot koken nodig hebben; want indien zy wegens kouw zouden vuur houden en hout branden moeten, zou'er zekerlyk gebrek zyn, en uit andere landen moeten derwaards gebragt worden;

den ; gemerkt zy nu naauwlyks zoo veel vinden , en buiten het benodigde brandhout missen konnen, als tot het bezetten van hunne Schaap-krallen , of gelyk men in Duitschland zegt tot de *Pförch* van noden is.

Ondertusschen worden daar echter veel wilde dieren, als Elefanten, Rhenoserossen, wilde Ezels, een zoort van bonte of gevlakte Bokken, die men aan het Voorgebergte en deszelfs omtrek nooit ziet, gevonden ; dezelven hebben witte en gele vlakken door elkanderen ; zyn naauwlyks zoo groot als die in Europa, maar zeer snel ter poten. Men treft'er weinig of heel zeldzaam een alleen aan, maar wel tropswys, en zyn 'er zomtyds wel 1000 in eenen trop; het vleesch is niet onaangenaam te eeten , en smaakt het minste na Bokke-vleesch , maar veel meer na een Ree of ander wild; daarbenevens is het redelyk vet, en heeft men om het te koken , nog boter of spek van noden; dit onderscheid is'er , dat het een weinig geklopt en dan gebraden , zeer delicaat smaakt, en heel murf en kort word, gelyk ik zelf dikwyls geprobeert heb.

De Trocqueerders vochten tegen deze Natie.

Bovengemelde *Gerrit Janszoon van Deventer* heeft nevens zynen aanhang tegens deze twee strydbare *Namaquas* - natien geslagen, en daar by op de plaats, alwaar men de Elefants - rivier passeert, twee man verloren; zoo hebben andere diergelyke Ruylers of Troqueerders, daar onder *Claas Claaszoon Croneburg*, tegen deze natien ook drie dagen achter elkanderen gevochten, eer de een aan den anderen het veld ruimen wilde. Als echter deze Hottentotten zagen, dat de Hollanders hen door het schietgeweer meester waren, bedienden zy zich van een fyne krygs-list, en sloegen al vluchtende zoo lang tegen hen, tot dat zy hen in het net en tusschen het gebergte gebragt hadden.

List der Hottentotten.

De Hottentotten gelieten zich in den beginne, als of zy t'eenemaal vluchteden, en aan hen de victorie overlaten wilden ; dog was het tot het grootste ongeluk der Duitschen ; want vermids zy van wraakgierigheid brandeden, den vluchtenden onophoudelyk in het gebergte nazetteden, gebeurde het, dat de Hottentotten ondertusschen aan weerskanten de klippen als katten opklauterden, en van voren en van achteren den doortocht moejelyk maakten ; zoo dra zy daar op en buiten het beryk van het schietgeweer waren, viel een hagelbui van pylen op hen, waar door velen, hoewel niet dodelyk, gequetst wierden, en toen zy geen pylen meer overig hadden, wierpen zy met de los leggende stenen , tot dat de Duitschen zich daar door sloegen en dezen gevaarlyken storm ontquamen.

De Hottentotten waren verstandiger, als de Europeanen wel meenden, welke hen wel gaarn weder van het gebergte gehad en zich op het vlakke veld aan hen zouden hebben willen wreeken, maar zy bleven op hunne ontoeganglyke vesting, en lachten hen met hunne bebloede hoofden en blaauwe ruggen, waar op de stenen gevallen waren , wakker uit. Vermids 'er geen woud of iets diergelyks in het gantsch district was , en de Hottentotten alle wegen en gaten zeer wel wisten, zoo moesten de Hollanders met hunne bekome wonden te rug keren, en uit dit *Namaquas*-land wyken ; daarenboven by nacht wel op haar hoede zyn , dat hen geen ongeluk overquam , of een nieuwe swarm op hen viel ; 't welk zekerlyk een teken is van een byzonder verstand en goed naturel van deze natie.

Deze byde Natien zonden een Gezantschap aan den nieuwen Gouverneur aan de Kaap.

Wanneer deze beide Natien in den jare 1708. vernamen, dat'er een nieuwe Gouverneur , namelyk de Hoog Edele en zeer genereuse

reuse Heer *Louis van Assenbourg* uit Holland gekomen was, hebben zy in 't laatst van 't jaar een Gezantschap afgevaardigt, om hem te gratuleren en zich in zyne genade te bevelen; de Afgezanten bragten geschenken, bestaande in eenige goede en sterke ossen, zeer veel schapen en andere kleinigheden met zich, welke de Gouverneur aannam en een redelyk tegen-present van Tabak, Koralen en andere zaken, waar van zy veel werk maken, aan hen deed; voorts deed de Gouverneur dit ten eersten aan de Illustre Compagnie of aan anderen van deszelfs gesubordineerde dienaars, overgeven, waar over de Hottentotten zeer verwondert waren, om dat, zoo zy zeiden, de voorgaande Heer Gouverneur zulks niet gedaan, maar hen dieshalve zoo qualyk hadde laten varen. Na dat zy een geruimen tyd aan het Voorgebergte gebleven waren, en zich genoegzaam gediverteert hadden, keerden zy eindelyk na bekomene afscheids-audientie en verzekering van goede protectie weder na huis. Waar uit my andermaal voorkomt, dat deze natien nog minder dom en eenvoudig zyn, als de anderen. Hoe hare kleding is geweest, en wat zy anders byzonders aangehad hebben, zal op een ander tyd, wanneer van de kleding en cieradie der Hottentotten gehandelt word, niet worden vergeten.

Dwaling van P. Tachart.

De Heer *P. Tachart* heeft op de aangehaalde plaats, en voornamelyk in zyne Landkaart tusschen *pag.* 96. en 97. na dat hy van de *Namaquas*-natie gesproken heeft, deze gantsch bedenkelyke woorden in zyn beschryving laten invloejen, namelyk: *dit land is onbewoont: tot aan de* 18. *graad, alwaar de Hottentotten van Angola beginnen.* Zegge, het zyn bedenkelyke woorden; want nooit hebbe gehoort, dat in *Angola* ook Hottentotten maar wel Negers of Moren wonen; gelyk men dan jaarlyks een grote menigte van deze Natie verkoopt, om na Amerika of na andere landen te voeren; zoo dat dit, indien niet een feil, echter een grote misslag in de benoeming is, 't welke ik van zulken wyzen Pater, die voor 't overige in alle zyne zaken zeer aannemelyk is, niet vermoed had.

Nog een ander.

Daar na valt zeer bedenkelyk, dat hy het land tot aan de 18. graad wil onbewoond hebben, daar het echter over langs den oever, ja zelfs onder de Linie of Æquator zeer wel en sterk bewoont is. Vermids hy in dit gewest nooit verder als aan het Voorgebergte geweest is, zoo heeft hy zekerlyk niet konnen weten of het verder bewoont is; behalven dat, wanneer hy de vervaardigde Landkaarten van Afrika had willen nazien, zoude hy wel hebben bevonden dat dit land niet onbewoont was.

Wat my aanbelangt, ik weet uit de ondervindig zeer wel, dat behalven de reeds beschreve *Namaquas*-natien nog de *Attaquas*, en zoo ik het wel heb, konnende zulks wegens het verlies van myn voorgemeld Manuscript niet voor de zekere waarheid zeggen, de *Choragaukq̃uas*-Natie zich bevinden. Door dien nu tot nu de ontdekking van de Natien reeds is geschied, van dewelke men voor dezen niets geweten heeft, wie zou dan twyffelen, dat het land zelfs tot na *Angola* en verder Noordwaards op zoude onbewoont zyn? hoewel ik gaarn beken, dat binnen in het land grote eenzaamheden en ledige woeste plaatzen konnen gevonden worden, die of door onvruchtbaarheid des aardryks, of door gebrek aan water, onbewoont zyn, dog daar van heeft men ook gene zekerheid.

Hoe het land der Attaquas-Natie gesteltis.

Het land van de *Attaquas*-Natie is zoo onvruchtbaar dat daar in weinig vruchtbare dalen te vinden zyn,

zyn, en zulks door het groot gebrek aan water; echter groeit daar nog zoo veel gras op de heuvels en bergen, dat men daar nog redelyke kudden vee zoude konnen weiden, indien 'er niet te weinig water was; ondertusschen zyn de Inwoners alzoo wel vergenoegt, als of zy in de vruchtbaarste beemden woonden; zy behelpen zich met het weinige vee, zoo veel mogelyk, en eeten meest wildbraad, 't welk 'er nog al overvloedig is.

Hoe deze Natie zich by een vyandlyken inval gedraagt.

Men hoort heel zelden dat zy van anderen bevochten of beoorloogt worden, nog minder dat zy aan anderen schade toebrengen; dog wanneer de nood aan den man komt, en zy zich verdedigen moeten, hebben zy zulk een goed middel als de Switzers en Tyrolders, van hunne manschap te zamen te roepen, en hen te doen weten dat iemand naby is, die op hunne vryheid loert, door dien zy na de bergen lopen, en daar een bedompt vuur maken, om by dag een groten rook, en by nacht een heldere vlam te geven; en zoo dra de anderen zulks zien, lopen zy na de plaats daar het vuur brand, en stellen zich alzoo in postuur om aan hunne vyanden het hooft te bieden en zich zelven te verdedigen.

Van hunne kleding, en waar in zy van 't overige van andere Hottentotten onderscheiden zyn, zal te zyner tyd gehandelt worden. Genoeg is 't, dat nu bekent is, welke Natien van het Voorgebergte tot *Angola* te vinden zyn; zal van de verdere beschryving nu geen gewag maken, om dat myn voornemen niet verder gaat, dan om nu de Natien en het land eenigermate als maar met een vinger aan te raken, en den Lezer een voorsmaak daar van te geven. Was myn verlore manuscript weder te bekomen, of konde ik het in een korten tyd alles weder by malkander hebben, zoo als ik het gezegt hebbe, zou ik nog veel andere omstandigheden en aanmerkingen daar by voegen: Ondertusschen om dat het nu zoo is, weet ik dat gy myn vermogen zult aanzien, en met dit weinige te vrede zyn.

Wat van het land der Gunjemans te merken.

Vermids ik nu verder belooft heb, van het Voorgebergte na het Oosten te reizen, en te ontdekken, welke Natien zich daar onthouden, en hoe het land ontrent geschikt is, zoo is het wederom onnodig, het land der *Gunjemanns* te beschryven, als het welk, gelyk reeds gemeld is, de Hollandsche Colonien in bezit hebben. Zal echter dit nog daar by voegen, dat het zich tot aan Hottentots-Holland en de Stellenbossche bergen uitgestrekt heeft, waar uit licht af te nemen is, dat deze een zeer aanzienlyke Natie moet geweest zyn, die hedendaags wel de armste en slechtste van allen is; niet om dat hen hunne goederen met geweld zyn afgenomen, maar om dat zy zich zelven door lang stryden, vechten en oorlogen dit bederf op den hals gehaalt, en daar by hunne meeste manschap nevens hunne goederen verloren hebben, gelyk zulks meest altyd het voordeel van alle oorlogen en het end van den zelven is.

Waar de Koopmans natie woont.

Achter deze *Gunjemanns* legt meer na het Oosten de *Koopmanns*-Natie; die hunnen naam van een Kapitein heeft, die alzoo genaamt word, en van wien reeds hier voren is gemeld, dat hy de vrouw van den Kapitein *Claas* afhandig gemaakt, en daar na hem zelf, wanneer hy weder uit de gevankenis was gekomen, gedood heeft. Deze Natie heeft een groot en veruitgestrekt gebied, waar in de Europeanen reeds een begin hebben gemaakt zich nêer te zetten, en hun heerlyk maar tot nu braak gelegen land te bebouwen; zoo als dan reeds voorheen gemeld is, dat *Ferdinandus Appel* hier by het warme bad een stuk land in eigendom bezit, en reeds eenige anderen

ren van Drakenſtein zich verder in het zwarte land met 'er woon bevinden.

Hoe dat land geſtelt is.

Ontrent de Zeeſtrand is het wel zoo breed niet, maar landwaards in breid het zich zeer groot uit; en hoewel vele hoge bergen daar in worden gevonden, zoo is het nochtans vruchtbaar; daarenboven is 'er wild genoeg voor een Liefhebber, om zich op de jagt te oeffenen, en behoeft hy maar weinig moeite te doen, om zoo veel te hebben, als hy in eenige dagen nuttigen kan. Hier en daar vind men ook nog wel eenig hout, niet alleen bequaam tot bouw-en brandhout, maar ook tot allerhande fraai en ſchone ſtaketwerken, leunſtoelen en andere ſtoelen; doch heeft de bovengemelde Heer Gouverneur *Wilhelm Adriaan van der Stell* in zyn regeringstyd niet alleen dit gantſch diſtrict, maar nog veel andere in bezit gehad, gelyk elders zal worden gezegt, en het beſte daar uit houwen laten.

Aan zout ontbreekt het in dit land ook niet; aangezien men in de Suthentahls-valei zoo als ook hier en daar in het land zulke zoutpannen aantreft, als voorheen reeds is beſchreven, en 'er zelfs aan het Voorgebergte ook groene Weiden te vinden zyn. En ſchoon een ſterke ſtroom, genaamt de *Palamit-Rivier*, door dit dal vliet, welke zich daar ontrent in het Meer uitſtort, zoo bederft hy echter de zoutpannen niet; werpt ook geen water daar in, ſchoon met de vloed den mond van dezelve verſtopt en het water als dan zeer hoog opgezet word; zoo dat aan dit land niet anders ontbreekt, als een Europeaanſche akkerbouw, waar door het den verſcholen rykdom en treffelyke Vruchtbaarheid konde aan den dag brengen.

Palamit-Rivier.

De eerſtgemelde *Palamit-Rivier* ſtroomt uit de Drakenſteinſche gebergtens, die juiſt het onderſcheid of de grenzen tuſſchen dat en dit land maken, en zich van boven na beneden zeer wyd uitſtrekken, en met den voor gemelden Hanglip eene ry uitmaken. Van hunnen eerſten oorſprong, die men op en aan deze bergen zoeken moet, loopt zy een groot als nog naamloos dal ſlangswys door, en ontfangt nog eenige klyne riviertjes, daar onder de *Zwarte Rivier*, eer zy zich in het Meir ontlaſt, alwaar zy, na 12 uuren gelopen te hebben, invalt, en een tamelyk groten mond vind. Zy heeft geen andere viſſchen als eenige kleine zoorten van Grondels, nevens Paling en Aal, ten zy dat eenige met het indringend zee-water daar in geworpen en gevangen worden, zoo als voornamelyk wel een zoort van Karpers of Steen-brazems, door de Hollanders Boſch-koppen genaamt, door dien zy een kort en in een gedrongen dikken kop hebben, zoo als ook een zoort van Klip-viſſchen, die echter ten onderſcheid van de anderen van dezen naam Knorhanen worden genaamt, gevangen worden.

Zoo anders een haven mag worden genaamt daar nog niet eens is gepeilt of de grond bequaam is om te ankeren, zoo als ook of het water diep en bevryd van zandplaten of klippen is, door dien nooit ſchepen daar in zyn gelopen, of daar in gezien zyn, zoo vind men in den haven zelf nog twederhande zoorten van viſſchen, die in de Tafel-Baay zelden gezien of gevangen worden. De Portugezen zoo wel als de Hollanders noemen de eerſte zoort *Piſce Bambus*, om dat zy zoo rond en daar benevens tamelyk lang als een *Bambus*-Rohr is, welke, indien hy geen ſchobben had, wel onder de Aalen konde getelt worden. De Hollanders noemen de andere zoort *Lier*-viſch of ook wel *Konings*-vis, om dat zy ongemeen goed en keurlyk van ſmaak is, dog met de beſchryving

Piſce-Bambus.

ving van dien visch kan ik my hier niet ophouden.

Hessaquas-Natie.

Landwaards in grenst hier aan de *Hessaquas*-natie, welke de Heer *P. Tachart* in zyne Landkaart *loc. cit. Gassiquas*, en Dapper *Heusacker* noemt; dog eerstgemelde Heer *P. Tachart* huisvest haar zeer qualyk, om dat hy haar niet alleen hoger plaatste als de *Sonquas*, maar ook te kennen geeft, als of zy aan strand of den zee-oever zelfs woonachtig waren, daar zy nochtans geen voetbreed lands aan den oever bezitten. Doch dit is van hem niet qualyk af te nemen, om dat hy zich na het opgesteld Lateins Bericht gericht, en het zelve getrouw gevolgt heeft. Voor 't overige schryft hy wel kort, dog echter met waarheid van dezelven, dat zy ryk en magtig, maar in de krygskunde zeer weinig geoeffent zyn. *vid. Siam. Reis pag.* 106.

Valsch bericht van P. Tachart.

Want dat zy ryk zyn en na de wyze van andere Hottentotten veel vee, waar in haar gantsche rykdom bestaat, hebben, blykt daar uit, dat zy zeer grote kudden schapen en ander grof vee weiden, die dikmaals een gantsch veld bedekken, en evenwel nog vet genoeg gewyd worden; men ziet zulks aan hare *Bakkeley* of Draagossen, welke hier na zullen beschreven worden, en waar van zy 'er meer dan eenige andere Natie bezitten. Daarenboven is dit ook een onfeilbaar kenteken, om dat zy heel dikwyls aan het Voorgebergte komen, en eenig vee tegen andere Waren, als Tabak, Coralen enz. verhandelen, 't geen zy zekerlyk niet zouden doen, of doen konnen, indien zy geen overvloed aan vee hadden

Zyn volkryk.

Dat zy echter magtig, dat is volkryk zyn, is hier uit af te nemen, dat men meer Kralen of Dorpen by hen aantreft, als by eene naby gelege Natie. Gelyk dan ook hunne buuren ten Westen, de *Sousaquas* en *Odiquas* of *Udiquas* veel zwakker van manschap zyn als deze. Daarenboven ziet men 'er ook veel van deze natie onder de Europeanen, die zich voor knechts verhuuren, en daarom uit hun land gaan, om dat zy by de zelven een ryk onderhoud vinden, en daar benevens een goeden loon bekomen, waar voor zy wederom eenige schapen aankopen, en zelf Heren worden, daar zy voorheen van hun Vaders goed niets ontfangen hebben, gelyk de oorzaak daar van op een ander tyd zal gemeld worden.

Waarom deze Natie den oorlog myd.

Vermids zy nu een overvloed van alles hebben, en in zoet en ledig gaan opgetrokken worden, zoo is het waarlyk geen wonder, dat zy niet trachten het Krysgshantwerk te leren, nog lust hebben om oorlog te voeren. Want behalven dat zy niets daar mede winnen, maar ook altyd van hun buuren geplukt worden, zoo weten zy ook dat het maar op een doodslaan aankomt, waar door zy maar van hunne manschap ontbloot en aan de verdere roofachtige invallen hunner vyanden zouden voorgestelt worden. Derhalven zoeken zy om hunne verschillen altyd in der minne en met goede woorden liever by te leggen, dan zich in het gevaar te steken. Om die zelve reden myden zy ook hunne buuren op hunne grenzen met hun vee lastig te vallen, of het zelve daar te wyden; maar op dat daar door de gelegentheid tot krakeel en daar uit te ontstanen oorlog gantschelyk afgesneden werde, zoo houden zy het liever in hun eigen land, en zien wel toe aan niemand eenige oorzaak tot vyandlykheid te geven.

Wat 'er geschied als zy tot tegenweer genoodzaakt zyn.

Wanneer echter de een of de andere natie onderstaat, hen het vuur te na aan de schenen te leggen, en niet te vrede is, voor dat het tot een gevecht komt, zoo laten zy zich ook niet t'eenemaal onderdrukken, of benadelen,

len, maar wagen zich met zulke kloekmoedigheid en vertrouwen, dat zy gemeenlyk, voornamelyk daar de gerechte zaak haar een hert in 't lyf geeft, de overwinning behalen, en den vyand het veld doen ruimen; edoch vermids deze weten, dat zy hen niet vervolgen of de overwinning voortzetten konnen, zoo lopen zy verſtrooit heen en weder, en zoeken maar tot revengie eenig ſtuks vee van hen magtig te worden, waar over het dan dikwyls andermaal tot vechten komt, en bebloede hoofden veroorzaakt worden, tot dat eindelyk de Illustre Compagnie tot hulp geroepen word die een einde van de zaak maakt, en op nieuw een vrede onder hen ſluit.

Een party van deze Natie komt aan de Kaap.

Het heugt my, dat in den jare 1707 een tamelyke party van deze natie te gelyk aan het Voorgebergte quamen, en aan den toenmaligen Gouverneur *Willem Adriaan van der Stell* eenige *Tapeties* of Groet en preſent-oſſen bragten; en vermids zy van den gemelden Gouverneur weder met Tabak, Coralen en Arak wierden beſchonken, gingen zy by de *Gunjemanns*-Hottentotten zitten, en dronken den Arak of Brandewyn met elkanderen uit; terwyl eenige van de vreemde hun Tabak en Coralen op hunne by zich hebbende draag-oſſen pakten, en zich tot hun vertrek op den volgenden dag klaar maakten. Na dat zy nu vriendelyk met elkander hadden gedronken, wierden de *Gunjemanns* moejelyk op hen, en raakten daar door van woorden tot een openbaren oorlog; wierpen met hunne Rackum, Stokken en Kirris, zoo lang zy konden, en ten laatſten met ſtenen en met alles dat zy vinden of krygen konden.

Raken met de Gunjemanns-Hottentotten in onenigheid.

De Hollanders doen vergeefſe moeite om hen van elkander te krygen.

Om dat niet een menſch voorby de veſting, alwaar hun kampplaats was, gaan dorſt, uit vrees voor de ſtenen of andere werptuigen, zoo nam de Heer Fiscaal independant, *Johannes Bleſius* den Cipier en de Caffers te hulp, en vervoegde zich tot hen, in mening, dat hy ze door zyn gezag en de by hem hebbende Gerechtsdienaars bevredigen of ten minſten van elkander verſpreiden zoude, dog zulks was te vergeefs; zynde dezelven van weerskanten zodanig op elkander verbittert, dat zy niemand aanzagen, en maar wierpen, zonder te zien wien het raakte; derhalven had hy moeite genoeg, om zonder ſchade te rug te trekken, om dat de meeſte ſtenen en andere dingen op hen afquamen.

Hoe men ze eindelyk door een kanonſchoot verjaagde.

Wanneer zulks aan den Gouverneur gezegt wierd, en hy niet wiſt, wat hy in deze zaak doen zoude, wierd hy eindelyk genoodzaakt, een ſtuk geſchut op te laten halen; de verbitterden zagen dat wel, maar zy ſloegen zulks in den wind, om dat zy zich verbeelden, dat het niet op hen gemunt was; wanneer nu deze ſtilzwygende waarſchouwing ook niets wilde helpen, gaf hy aan den Conſtabel order, de tromp van het geladen geſchut om hoog te rechten, om niemand te raken, en het als dan los te branden; zoo dra zulks geſchiede, en de Hottentotten de kogels over hen hoorden zuizen, en in het gebergte een ſchrikkelyk geratel en gedonder maaken, liepen zy uit elkander, en verlieten het Voorgebergte, zonder dat men daar na iemand van hen gezien of gehoort heeft.

Uit dit voorval blykt alzoo, dat deze Natie wel niet gaarn tot vechten komt, dog dat zy daar toe gedwongen wordende, zich ook niet licht laat ter neder zetten, voor dat zy voldoening bekomen heeft; daarenboven geeft haar voorgemelde rykdom aan vee, en het groot getal manſchap ook genoeg te kennen, dat hun land niet onvruchtbaar, maar onder het getal der vruchtbaarſte

moet gerekent worden; te meer om dat 'er niet alleen gras en water genoeg maar ook hout en bosschaadien worden gevonden, en waar hout en water is, daar onthoud zich ook wild genoeg, en is dit land schier daar mede opgepropt, schoon zy het zeer veel jagen en doden. Van hare konstige wyze van jagen zal op een andere tyd gesproken worden.

Sonquas-Hottentotten, hoe zy geaard zyn.

Meer na het Oosten en recht aan de zee over de Koopmanns-Hottentotten, leggen de *Sonquas*. *P. Tachart* geeft aan hen achtervolgens het meergemeld Lateinsch Bericht in zyne Siamsche Reis *pag* 97. den lof, dat zy snel, sterk, kloekmoedig en geschikt tot wapens zyn; dat 'er derhalven gene Natie was, die niet nevens hunne Lands-kinderen *Sonquas* tot zoldaten had. Hier in wykt hy wel niet ver van de waarheid af, gemerkt zy moedig, dapper, sterk en snel zyn, voornamelyk wanneer zy tegen anderen zullen te velde gaan.

Waarom zy het Krygsleven verkiezen.

Dog wyl hun land een der slechtsten hier ontrent is, zoo dwingt de nood hen wel, om het krygs-leven te verkiezen, en zyn zy dikwyls blyde, als zy by andere Natien dienst bekomen konnen, waar by zy echter geen ander zoldy genieten, dan dat men hen vry in het land laat wonen, en hen nodigen onderhoud verschaft, zoo goed als zy het zelf hebben; edoch dat zy in het behandelen van hunne *Hassagayen* bequamer en vaardiger zouden zyn als anderen, hebbe ik nooit konnen bespeuren, aangezien anderen even zoo gezwind en geschikt met dezelven weten om te gaan, en zoo zeker te werpen, als deze, gelyk ter zyner tyd zal aangetoont worden. Hadden zy verlof, zonder dienst in andere landschappen te wonen, zy zouden zich zeker ook van dat gemak bedienen, en vechten laten, die wilde; maar wyl zulks niet zyn mag of kan, zoo is het krygs-leven wel een rechtschapen en hard Noodlot by hen, en zy zyn genoodzaakt van de nood een deugd te maken.

Hoe haar land gestelt.

Vermids ik echter dit zeg, en haar land zoo slecht uitkryt, zoo moet men weten, dat het meest uit ruuwe klippen en steenachtige bergen bestaat, waar op niet veel groeit, als maar een weinig hout in de kloven en spleten van dezelven, 't welk hen des nachts tot onderhoud van vuur tegen de leeuwen en andere wilde dieren verstrekt. Het wild, 't welk zich daar in onthoud, is niet al te veel, en als 'er al iets in dat land komt, is het wel haast gedood, om dat zy zich meest van wild generen; niet t'eenemaal uit gebrek van iets anders, want men vind ook vee en schapen by hen, dog in zulken overvloed niet als by de anderen, maar om dat zy daar meer smaak in hebben, en het hen minder moeite kost. Wanneer zy al een schaap of os den hals affnyden, geschied het zekerlyk in de hoogste nood, en wanneer zy het doen moeten, gelyk by verdere gelegentheid zal worden getoont. Voor 't overige hebben zy aan wortels en andere eedbare aard-en-boomvruchten al zoo weinig gebrek als de anderen, en konnen zich alzoo van dezelven mede verzadigen.

Uit de holle bergen, zoo als in 't byzonder uit de holtens der ontoegangelyke bergen, weten zy den honing, welke de Byen daar in dragen, zeer konstig en met de grootste omzichtigheid te halen, hoewel zy dien niet gaarn eeten, maar zy vergaderen hem veel meer in hunne van binnen ruwe zakken, en brengen die aan de Europeanen te koop, en nemen daar voor Tabak, Tabakspypen en wyn of Brandewyn, ook wel Messen, als zy die van noden hebben, in betaling aan, zoo dat een zulke zak met honing, waar in het was nog is, niet heel duur

komt

komt te ſtaan. Niet alleen de gemelde natie maar ook verſcheide anderen brengen dit te markt, en gebruiken de Europeanen, welke diep landwaards in wonen, dien honing tot het koken van Mee of Honingbier, dat verſch een goede verkoelende en gezonde drank is; wanneer het zelve echter ontrent 14 dagen en meer oud begint te worden, zoo word het zoo krachtig, dat men 'er een roes van zoude konnen drinken, ſchoon dat bier maar van water en honing gekookt word.

Hoe men uit dit gebied in een ander komt.

Die uit dit Gebied in dat van de *Dunquas* of in dat der *Damaquas* gaan wil, moet de Rivier Zonder-end doorwaden, en vermids dezelve tamelyk diep en naar mate breed is, zoo heeft men een zandplaat ontdekt, welke die reis gemakkelyker maakt, en waar door dezelve zonder gevaar geſchied.

Deze paſſagie word dan ook een byzonderen naam toegevoegt, namelyk de *Sonquas Trifft*, om dat hy de eenige weg uit hun gebied na een ander is, naaſt welken de gemelde Rivier Zonder-end loopt en in het gebied der *Dunquas*, zoo als ook ſlangswys in dat der *Damaquas* en verder in andere landen vlied, tot dat ze eindelyk in de Baay *à la Goa* in de zee valt.

Dunquas-Natie, hoe haar land geſchikt.

De *Dunquas*-Natie legt achter dezen dieper landwaards in, en bezit een der vruchtbaarſte landen. Het is zoo ruuw en bergachtig niet als de voorgaande, maar doorgaans vlak en gelyk. Heeft geen gebrek aan verſch water, maar ontfangt vele klyne riviertjes uit andere landen, die zich allen in de eerſt gemelde Rivier Zonder-end verliezen. In de dalen zoo als ook op de heuvels groeit zeer ſchoon gras nevens treffelyke bloemen en kruiden, waar uit lichtelyk af te nemen is, dat hier geen ſchaarsheid aan vee zyn moet. Daarenboven vind het wild ook water en voedzel genoeg, en konnen zy dat genoeg doden of vangen, gelyk ik op een ander tyd melden zal.

Wat van het land der Damaquas te melden.

De *Damaquas* wonen hoger, en aan de zee; bezitten ook zulk een gezegent land, waar in allerhande vruchten, als Water-meloenen, *Dacha* of wilde hennip groejen; het is vlak en levert gras genoeg uit om de ſterkſte kudden te voeden; gelyk dan ook zeer veel vee in het land is, en aan wild ook geen gebrek beſpeurt word. Daarentegen vind men weinig bomen of ander hout, waar van zy zich zouden konnen bedienen; en moeten zy deswegen lang lopen, tot dat zy zoo veel, als zy dagelyks van noden hebben, by malkander brengen, ten ware zy zich met lange ryzen en dunne takken wilden behelpen, waar van zy nog redelyk wel voorzien zyn.

In dit land vind men ook zoutpannen genoeg, van dewelken zy alles jaarlyks verkopen konden, wanneer 'er maar iemand was, die het wiſt aan den man te brengen; want alle Hottentotten, als zy voor zich alleen koken, bedienen zich nooit van eenig zout, 't zy dat ze vleeſch of viſch of eenige andere ſpys eeten, gelyk in 't vervolg zal aangewezen worden. En vermids 'er nu niemand is, die het hebben mag, en zy gantſch niet daar van gebruiken, zoo blyft het zekerlyk alle jaren leggen en bederft, of ſmelt in regenachtig wêer, en word by droogte wederom tot zout.

Aan water heeft het ook geen gebrek, om dat gelyk reeds is gemeld, de rivier Zonder-end door dat land loopt, en zich in veel kromtens of bogten draait, terwyl dezelve door de daar by komende beekjes word verſterkt, en vervolgens zoo verder voortloopt. Derhalven is deze rivier aan de Reizigers zeer moeielyk en hinderlyk, welke dezelve dikwyls moeten paſſeren, zonder ooit bruggen te vinden, waaromme zy zich eer zy een reis aannemen, of met kleine ſchuiten of vaartuigen verzien,

 dezelve

dezelve overal waar zy gaan, met zich voeren, en ten dien einde een wagen nemen moeten, om dezelve weg te krygen, of by gebrek van dezelve trachten bomen te bekomen, om houtvloten daar van te maken, en alzoo zonder levensgevaar daar over te geraken. Meer Noord-Oostwaards en alzoo achter dezen leggen de *Gauros*, welke de Heer *Tachart l. c.* in zyne Landkaart en ook in het Bericht *p.* 105. de *Gauriquas* noemt, en anders niets van hen meld, dan dat hun land niet ver gaat. Zulks is wel niet te ontkennen, dog is valsch, het geen hy in de gemelde kaart boven de *Gauros* of *Gauriquas* heeft laten zetten, dat namelyk na het zeggen van deze natie, de Hottentotten van Monomotapa het verder land bewonen zouden; aangezien dat behalven het nog by geen Schryver, ja zelfs niet na het zeggen van de Abyssinische Gezanten, die in den jare 1691 te Batavia gekomen zyn, en aldaar op eenige voorgelegde vragen hebben geantwoord, gevonden heb; dat 'er Hottentotten in *Monomotapa* zouden zyn, zoo leert de ondervinding ook openbaar genoeg, dat 'er nog vele andere natien langs den zelven oever hoger op wonen, alwaar de *Caffers* eerst een begin nemen.

De Gauros Natie.

Misslag van P. Tachart.

Het land is en blyft alzoo klein, is echter tamelyk vruchtbaar, en heeft nog aan gras, nog aan water en veel minder aan hout eenig gebrek. Derhalven is wel te denken, dat het ook veel vee en een overvloed aan wild hebben moet; gelyk dan deze menschen veel van het zelve doden en op een andere wys vangen, zoo dat zy ook *Krossen* van Tyger en Tygerbosch-katvellen, dragen; tot teken dat zy veel van dezelven hebben en doden. Zoo klein echter het land is, zoo volryk is het in tegendeel, waar uit andermaal blykt, dat veel menschen zich daar in konnen generen en onthouden; 't welk nog meer word bevestigt, om dat 'er weinig van deze natie by of onder anderen gevonden worden.

Hoe het land gelegen.

Is volkryk.

Boven deze en meer ten Noord-Oosten, na de kant van het strand, vind men aan den oever de *Houteniquas* welker land vol schone bomen en dichte wouden is. In deze hebben zy een party van de voorgemelde Ruilers of Trocqueerders gelokt, die uit het land der *Attaquas* quamen, 't welk aan hen grenst, en hebben dezelven daar in meesterlyk geplaagt, en ook veel schade toegebragt. Tusschen de wouden zyn de vermakelyke beemden en velden, alwaar het treffelykste gras, de raarste bloemen en welriekenste kruiden groejen. En vind men om die vruchtbaarheid ook veel vee, nevens andere wilde dieren, die zich ook alle wegens het heerlyke voedzel en versch-water zeer wel generen, en rykelyk voortplanten.

Hoe het land der Houteniquas gestelt.

Het land der *Chamtouers*, 't welk boven dit is aan te treffen, is gantsch vlak en gelyk; heeft weinig bergen, maar in de wyden gras genoeg, zoo dat men tot aan de knien daar door moet gaan, als men anders daar door wil. Het heeft vele maar kleine Wouden, waar in echter de fraaiste, rechste en hoogste bomen worden gevonden, die men in dit gantsche land aantreffen kan. Vermids het wild hier gras en water genoeg heeft, zoo vergadert het zich om zoo te spreken hier, en heeft in de bosschen een schuilplaats; gelyk zich dan ook nevens veel andere wilde dieren, zeer veel zee-koejen in de stromen, waar van het land vol is, onthouden, die door dien zy door de Europeanen worden verjaagt, hier een zekeren huisvesting vinden, alwaar zy niet konnen gedood worden.

Wat van het land der Chamtouers te melden.

Daar in vind men veel zee-koejen.

In dezelve rivieren vind men ook visch genoeg, voornamelyk

Als mede veel visch.

na

na de zeekant, alwaar ze eenige van hunne zoorten in dezelve werpt, en weet ik voor de waarheid, dat door een party der meergemelde Ruilers of Trocqueerders met Hottentots-matten zoo veel Cabeljouw gevangen is, als zy met elkanderen naauwlyks konden eeten; daarenboven weet ik ook, dat zeer veel en grote Parm-visch nevens de rode Steen-Brazems daar in gevangen zyn, zoo dat diezelve Handelaars nooit eenigen mangel in dit land gewaar geworden zyn, maar hebben zy in tegendeel alle eenpariglyk geroemt, dat zy in de gemelde bosschen onder de andere wilde en onvruchtbare ook zeer veel Kers-en Apri-koos-bomen gevonden hebben.

Wat van het hout van dit land te melden.

Twee dingen moet ik nog van deze bosschen en wouden verhalen, welke alle iets zeldzaams te betekenen schynen. Het een is, dat de gemelde Ruilers allerhande wild, maar gene Olyfanten of Buffels in de wouden of in het land aangetroffen hebben. Het twede betreft de Ruilers zelf, dat zy misschien de plaats van de gemelde dieren hebben bekleed en aan de Hottentotten schaden doen wilden, om dat deze Natien aan hen even zoo wel als aan gene een val gezet, en in 't net gelokt hebben, toen zy zulks meenden te doen en uit te voeren. Een van de Ruilers of Trocqueerders, genaamt *Claas Claaszoon Kranenburg*, die de zaak als Kapitein heeft bygewoont, heeft my zelf verhaalt, dat deze Hottentotten altyd voor hen waren geweken, en nooit hadden stand gehouden; dat zy ook geen vee goedwillig aan hen hadden willen verhandelen, 't welk echter hun eenigste oogmerk geweest was, tot dat zy de Europeanen eindelyk in deze wouden gelokt hadden, waar in zy als hunne schuilplaats zoekende, hen daar in met vergifte pylen en scherpe *Hassagayen* zodanig begroetten, dat vele van hen, en daar onder *Lambert Simonszoon Meyburg*, uit Hessen geboortig, gequetst wierden; na dat echter de Europeanen met hun geweer eenigen van de Hottentotten hadden dood geschoten, en de anderen op de vlucht gejaagt, waren zy echter den volgenden dag tot hen gekomen, en hadden vrede gemaakt, en aan hen zoo veel vee verhandelt, als zy begeerden; en had de Kapitein van de *Chamtouers* onder anderen in gebroken Hollandsch gezegt, *Ons denkum, ons altyd Baas, maar ons ja zienom, Duitsman meer Baas.* Dat is: *Wy meenden, dat wy altyd meester waren, maar nu zien wy, dat de Duitschers ons meester zyn.*

Hottentotten hebben daar in aan de Ruilers schade toegebragt.

De Chamtouers zyn dappere menschen.

Deze eenige rede geeft genoegzaam te kennen, dat zy strydbaar, dapper en heldhaftig moeten zyn, om dat zy zich weten te beroemen, dat gene andere natie hen gelyk is; en wie weet, dat indien deze Ruilers met gelyk geweer hadden moeten vechten, zy niet onder gelegen en slagen in plaats van het gehandelde vee zouden bekomen hebben; te meer om dat zy reeds, eer onze natie op zulke wys tot hen quam, zich hebben laten verluiden, dat het lang genoeg was, dat de Europeanen in hun land hadden gewoont, en dat het derhalven eens tyd was, hen te bezoeken, en ze weder uit hun land te verjagen; doch naardien zy nu weten, dat *Duitsman meer Baas*, of de Europeanen meester over hen zyn, zullen zy de zaak wel laten steken.

Bericht van de natie der Heykoms en hun land.

Edoch ik moet nog hoger Noord-Oostwaards op reizen, en ook de Natie der *Heykoms* aanroeren, welkers land in aanzien van het vorige zeer slecht is, doordien het vol klippen, gebergtens en heuvels is; dog vermids tusschen dezelven ook vruchtbare dalen worden gevonden, zoo kan echter het menigvuldige vee, 't welk in dit land is, ook gevoed worden; te meer, vermids 'er ook brakke

of zoutachtige ſtromen gevonden worden, waar uit het vee nevens de wilde dieren, zonder van de menſchen te ſpreken, genoegzaam konnen gedrenkt worden, 't welk daar benevens nog dik en vet word, om dat het, behalven het gemene gras, ook het riet-gras heeft, 't welk in deze rievieren zeer overvloedig groeit, waar van de ſchietſpoelen voor de Wevers gemaakt worden.

Van het Wild, Hout en andere diergelyke dingen, die tot een beſchryving van een Land behoren, zal ik nu niets meer zeggen; maar alleen hier by voegen, dat wanneer de Heer *Olofberg*, Kapitein in de Veſting aan het Voorgebergte de Goede Hoop, in dit land quam, en in den naam van de Illuſtre Compagnie met de Inwoners een generale vrede ſloot, aan hen op hun verzoek een trommel, een yzere pot, nevens een yzere pan en andere kleinigheden heeft vereert, welke zy in grote waarde gehouden hebben, en nog houden zouden, indien de meergemelde Ruilers of Trocqueerders hen alles niet afgenomen hadden, waar over zy nog hedensdaags als over een zeer groot verlies klagen.

Wat van de Caffers te melden.

En tot nu zyn wy tot aan *Terra de Natal* gekomen, alwaar de *Caffers* een begin nemen; welke, na de getuigenis van de genen die daar zyn geweeſt, en in 't byzonder na de beſchryving van den boven gemelden Kapitein *Theunis Gerbrantsz. van der Schelling*, die verſcheidemalen daar geland is, hier in van de Hottentotten onderſcheiden zyn, dat zy, ſchoon zy ook maar in *Kroſſen* gaan, zich echter niet als dezelven ſmeren; ook niet zulke klokkende taal hebben; als mede dat zy in vierkante leme huizen wonen; dat zy het land bouwen, en in 't byzonder *Myli* of Turkſch-koorn zaajen en bier brouwen.

Wat deze Caffers voor handel dryven.

Deze *Caffers* zouden ook met de zeerovers uit de rode zee handel dryven, en hen voor zyde-ſtoffen, Damaſten en andere waren, Olyfantſch-tanden verhandelen, welke zyde waren zy wederom aan andere landende ſchepen verkopen, en daar voor pik, traan en ankertouwen nemen, om dezelve weder aan de zeerovers te verſchacheren; wanneer 'er gene ſchepen komen, zouden zy de gemelde zyde waren aan de *Monomtapeſen* verkopen, en van hen geld en andere zaken ontfangen. 't Geen my zulks doet geloven, is, om dat de Portugeezen van *Moſſambique* daar hunnen handel dryven, en ook de nu gemelde Hottentotten, welke rondom het ryk van *Monomotapa* wonen, daar handelen; echter is zulks nog twyffelachtig, om dat men van eenige rare goederen niets by hen ziet.

Van een Engelsman die zich by de Caffers onthoud.

Zeker Engelſchman, eertyds van zyn ſchip gelopen of te rug gebleven, onthoud zich by de Caffers, en heeft twee wyven en eenige kinderen. De eerſt gemelde Kapitein heeft denzelven daar aangetroffen, en met hem als met een nu naakt lopenden *Caffer* (want deze ook zouden lange hairen hebben) verſcheidemalen geſproken, welke hem vele hopen Olyfants-tanden, nevens eenige kamers vol met zyde ſtoffen gewezen, en zich daarenboven gelaten had, als of hy met hem na het Voorgebergte wilde zeilen; wanneer zyn Koning het echter was te weten gekomen, had hy hem ontboden, en hem zyne wyven en kinderen voorgeſtelt, en tot hem gezegt, wanneer gy hene gaat, moeten deze achtergeblevene ſterven, want ik mag uwe kinderen niet generen, als gy weg zyt; 't welk hem tot inkeer gebragt had, en hem van andere gedachten doen worden, en hy had ook ter zelver tyd een Hollandſchen matroos bepraat, zoo dat die zich van het ſchip geabſenteert en by hem gebleven was.

Edoch

Edoch van dit alles genoeg. Ik heb mynes bedunkens de Natien, die ik voor een gedeelte zelf bezocht, en deels ook van geloofwaardige menschen te weten gekregen heb, nevens hun land wydlopig genoeg beschreven; en zou ik wel derven gissen, dat de Lezer over de lange stoffe verdrietig geworden is: Ondertusschen is'er nog een algemene aanmerking van noden, eer ik dit Hoofdstuk sluiten kan, welke daar in bestaat, dat onder alle deze Natien godloze deugnieten gevonden worden, die niet na hunne wetten willen leven, maar zich op het roven en stelen uitleggen. Deze alle worden uit het gezelschap van de anderen uitgesloten en als gebannen, en derven zich ook niet meer onder hen zien laten.

Hottentotten hebben snode menschen onder zich.

Vermids nu deze lichtvaardige deugnieten op niets anders bedacht zyn, dan hoe zy den anderen schade zullen toebrengen, en zulks echter alleen niet konnen doen of ook niet derven onderstaan, zoo rotten zy zich by elkanderen, onthouden zich op de ontoegangelyke plaatzen der bergen, en zoeken maar waar zy konnen vee te bescharen; 't welk zy ten eersten in 't gebergte dryven, en zoo lang daar van eeten als zy wat hebben, en zoo dra dat ontbreekt, gaan ze weder op roven uit. Alle dezen noemt men Boschjes-Mannen of anders Struikrovers en dieven; derhalven zyn zy by de andere Hottentotten zoo zeer gehaat, dat zy aan zodanig een, die betrapt word, geen pardon geven, maar denzelven zoo voort, achtervolgens hunne rechten en wetten ter dood verwyzen.

Hoe 't met deze deugnieten gesteld zy.

Hoe ze genoemt worden.

Eenige Natien van hen, voornamelyk de *Heykoms* trekken opentlyk tegen hen te veld, en waar zy elkander aantreffen, of door Verspieders ontdekken konnen, zoo is reeds alle barmhertigheid ter zyde gezet, vermids zy niet veel woorden met elkander wisselen, maar zoo heftig op elkander los gaan, dat gemeenlyk het zwakste deel met groot verlies te rug keert: Ondertusschen treft zulks in't gemeen de Boschjes-mannen, als welken zoo haast niet konnen worden versterkt. Derhalven worden alle zodanigen, die men ontdekt en die zich niet ten eersten met de vlucht salveren, op hunne wys dood geslagen. Aanmerkelyk is 't, dat geen aanzien van perzoon daar plaats vind, en al was 'er ook des Kapiteins eige broeder onder, zoo zou hy moeten sterven, zonder dat de Kapitein daar een woord tegen zoude derven zeggen; ja hy is nog wel amptshalven verplicht, de eerste hand aan hem te leggen, en de anderen met een goed exempel voor te gaan.

Eenige Natien trekken tegen hen te veld.

Worden zonder aanzien van perzoon omgebragt.

Dit stuk van gerechtigheid is wel aanmerkenswaardig, en geloof ik niet, dat het zoo naauwkeurig onder de Kristenen gade geslagen word. Wie zou zich derven onderstaan, zynen broeder, bloed-vriend en nabestaanden ten gerechte te bevorderen? Wie zoude niet duizend tegenwerpingen weten in te brengen, of ten minsten zyn best doen, om zynen broeder of bloed-vriend, zoo niet van den dood te bevryden, hem echter het leven te verlangen en de familie zoo veel mogelyk, buiten schade te zetten? Edoch de Hottentotten houden dit stuk gantsch anders, als welke aan het recht zonder aanzien van perzoon, na de wetten der natuur, zynen loop laaten.

Des Schryvers gedachten daar over.

Wanneer ik nu bedenk, wat ik in den beginne gezegt heb, en naga, wat goed deze Ruilers of Trocqueerders gedaan hebben, dat zy dat land zoo ver hebben bekent gemaakt, zoo kan de waereld hen zulks niet genoeg dank weten; wanneer ik echter hun schandeleus bestaan, en afschuwelyk behandelen der Hottentotten over-

De Ruilers hebben tot het kondschappen van de Hottentotsche landen veel geholpen.

overweeg, zoo kan ik hunne daden niet genoeg vloeken en doemen; want hadden zy minnelyk met deze goede menschen gehandelt, en niet hun vee met kogels uit snaphanen betaalt, wat denkt gy, Lezer, dat 'er nu dan wel in gevordert zou zyn? Denkt gy niet, dat de Illustre Compagnie op zulke wys, welkers inzicht gantsch roemwaardig en voortreffelyk is geweest, aan de genen een beloning te goed zoude hebben laten komen, die zich hoe langer hoe meer landwaards in gewaagt hadden? Wat my aangaat, ik hou my verzekert, dat het zeer licht zoude hebben konnen geschieden, dat arme menschen, die zich minnelyk en vriendelyk gedragen en aan de Hottentotten geen leed toegebragt hadden, heel gemakkelyk tot in *Monomotapa* hadden konnen indringen, en den toestand van het land onderzoeken, en daar na tot grote eer-ampten zouden hebben konnen worden bevordert.

Hadden zulks nog beter konnen doen.

De Illustre Compagnie beloont trouwe menschen.

Zulks is by de Illustre Compagnie niets raars; door dien zy trouwe menschen en die nog haar nog ook anderen schade toevoegen, zeer gaarn beloont, waar van ik, indien het myn doen, en het hier nodig was, een gantschen Catalogus zoude konnen maken. My dunkt echter, dat de Heer *Johannes van Ribeek* alleen, den welken zy van een Barbier, die het land bekent gemaakt, en aan haar daar van trouwe voorslagen gedaan heeft, tot een Commandeur en Heer van het gantsche land heeft verheft, zulks genoegzaam aanwyst; aangezien deszelfs Zoon als nu te *Batavia* het hoogst aanzienlykst ampt van Gouverneur Generaal en Heer over heel Oost-Indie om even dezelve rede bekleed, om dat zyn Vader aan de Compagnie wel geraden heeft, en de Zoon deszelfs voetstappen roemwaardig navolgt.

Ongelukzaligheid der Ruilers.

Derhalven is het billyk te beklagen, dat het op 't hoogst pryswaardige voornemen der glorieuse Compagnie zoo schandelyk te niet is geworden; dog hebben ook de genen, die daar aan schuldig zyn, hun loon by hun leven reeds weg, en genieten de vruchten van hunne schandelyke daden; aangezien alle de genen, die ik van deze Ruilers of Trocqueerders heb gekent, die voor dezen in een goeden bloeienden stand hebben gezeten, nu in de grootste armoede vervallen, zoo dat zy zich nog van voren nog van achteren weten te redden; 't welk na myn oordeel, een hoogst welverdiende straffe is, die God hen nog bytyds opgelegt heeft, op dat zy tot erkentenis mogen geraken, en hier na niet eeuwig verloren gaan.

De Schryver eindigt dit Hoofdstuk.

Nu zal ik eindelyk deze materie eindigen, en den Lezer verzoeken, om zich dit eenvoudig verhaal te laten welgevallen, vermids zoo myn eerstgemeld Manuscript niet was verloren geraakt, zekerlyk meer andere curieuse dingen daar in zouden hebben gekomen, maar jegenswoordig kan ik het niet beter doen, als myn geheugenis en de nog by een geraapte stukken en brokken, en ook met potlood geschreve papieren hebben willen toelaten; dog indien zich in vervolg een gelegenheid opdoet iets meer daar van te melden, zoo zal ik den Lezer zulks ook niet onthouden.

XXVIII. HOOFT-

XXVIII. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Politische Regerings-Vorm.

Ludolfs melding van de Regering der Hottentotten. Des Schryvers gevoelen daar over. Wat magt de Kapiteins der Hottentotten hebben. Zy zyn aan een Overste onderworpen. De Schryver en de Ruylers hebben diergelyk een Opperheer gezien. Hoe het met zyn staat en inkomsten gestelt is. Hoe de Successie van de Opperheren en Kapiteins geschied. Hottentotten zyn niet eenvoudig. Van het onderscheid der Opperheren en Kapiteins. Hoe het by het aanstellen van een Opperheer of Kapitein toegaat. Hoe het in de Hottentotsche Krallen toegaat. Hoe en waarom de Hottentotten op de Jagt gaan. Wat zy voor Doctors, Barbiers en Baders hebben. Hoe het met dezelve gelegen is. Hoe men anderen krygt als zy sterven. Oude wyven cureren ook dikwyls. Hoe ze hunne geneesmiddelen klaar maken. Zyn gelukkig in 't genezen. Haare verschonig wanneer het geneesmiddel geen werking doet. Wat ieder Krall voor een Geestelyke heeft. Wat die te verrigten heeft. Hoe dezelve genoemt word. Welke Ceremonien hy verstaan moet. Wie anders de plaats van dees Geestelyke bekleden kan. Wat omtrent hun beroep aan te merken zy. Hottentotten dragen grote achting voor hunne Vrouwen. De Wyven konnen het gevegt van de mannen afbreken. Wat de Doctors en Geestelyke voor beloningen ontfangen.

DOor myn voorgaande heb ik U van de verscheide Natien der Hottentotten geloofwaardige naricht gegeven, welke ik, of uit eige ondervinding, of uit geloofwaardige en eenparige getuigenissen in zoo verre heb vervaardigt, als het mogelyk was. Nu zoude de Lezer misschien niet ongenegen zyn te verstaan, te weten en te horen, hoe alle deze Natien geregeert worden. Of zy een algemenen Regent zoo als een Koning over zich hebben, of dat ieder Natie voor zich zelven Souverein of eigenmagtig en van alle anderen afgezondert is, zoo dat, wyl zy genen hoger erkennen, aan haar ook voornamelyk vrystaat, te doen en te laten wat zy willen.

Dit is een zeer gewichtige en daar nevens zeer bedenkelyke zaak, te meer om dat men by alle andere Schryvers, zoo veel my bewust is, die van Hottentotten iets hebben geschreven, geen een woord verder vind, dan dat zy zeggen, ieder Dorp of Kralle heeft zyn eigen Kapitein of Oversten, even als of in ieder land maar een Dorp was, en deszelfs Kapitein de eenige Beheerscher van het gantsche land, daar de ondervinding leert, dat in ieder land in 't byzonder vele Krallen of dorpen, en alzoo ook veel Kapiteins daar in gevonden worden.

Wanneer men echter de woorden wat verder nadenkt, welke de grondgeleerde Heer *Ludolf* in de Voorreden van zyn *Comment. ad Histor. Æthiop. Num. XIII.* §. 20. *p.* 33. gebruikt, zoo word men byna nog verwarder in zyne gedagten gemaakt, en men weet schier niet hoe men zich daar uit helpen zal, zeggende hy aldus: *Omnis Africa Regibus obtemperat; pauci Ducibus suis ad tempus parent: regna fere sic comparata sunt, ut unus Dominus, reliqui servi habeantur:* Dat is: *Gantsch Afrika staat onder Koningen, en worden weinige gevonden die hunne Oversten of Heirvoerders maar voor een korten tyd gehoorzaam zyn. Met de Koningryken is het* (Wat Ludolf van de Afrikaansche Regering meld.)

 gantsch

gantſch anders gelegen, alwaar een alleen Heer is, terwyl alle de anderen als ſlaven en knechten gehandelt worden.

Wat de Schryver daar tegen in te brengen heeft.

Want indien men alle deze Kapiteins voor Koningen of Veldheren moeſt aanzien, zoo zoude het getal van dezelven tamelyk aangroejen, om dat 'er zoo veel Kapiteins als dorpen zyn, en zomtyds meer, aangezien ik een Kapitein, genaamt *Knapkoek* heb gekent, die maar een Onderdaaan had, om dat de anderen door de *Boſchjes-mannen* gedood en van al het vee berooft waren. Dat zy echter voor Landvoogden of Overſten moeten worden gehouden, leert de ondervinding andermaal, om dat zy met de hunnen te velde trekken, en zich met andere Krallen en Dorpen van hare Natie vereenigen, om gezamentlyk tegen de genen te vechten, die hen eenig leed aandoen en hen in hunne ruſt ſtoren willen.

Hoe het met dé magt der Hottentotſche Kapiteins geſchapen is.

Hier uit zoude de Lezer nu ook miſſchien denken, dat 'er onder ieder Natie geen hoger is als een Kapitein, en dat dezelve een onbepaalde magt over het onderhorig Dorp heeft. Dient daar op, dat de Kapiteins wel een volkome magt over hunne onderhorige luiden hebben, wanneer zy tegen eenige van hunne wetten zondigen, en op echtbreuk, dieſſtal, moord, rovery, Lands-verraad en diergelyke euveldaden betrapt, of door onpartydige getuigen daar van overtuigt worden; wanneer het echter om een zaak te doen is, welke de gantſche Natie betreft, zoo is hunne magt tamelyk bepaalt, en derft geen Kapitein het alleen op zich nemen iets buiten kennis van de anderen te doen, maar zy moeten gezamentlyk daar over raadplegen, en als dan het beſloten eenpariglyk ter uitvoering brengen.

Zy zyn aan een Overſte onderworpen.

Ondertuſſchen zal de Lezer verder inbrengen dat het hier uit niet blykt, dat een Hoger over hen gezet is, maar dat het lykt dat zy eene Ariſtocratiſche Regeringsvorm hebben, waar in de voornaamſte en aanzienlykſten het roer der Regering in handen hebben: Zulks is uit het geen, 't welk tot nu is gezegt, wel af te nemen, maar zegge dat deze Kapiteins eenen Heer onderworpen zyn, die hen in diergelyke algemene zaken, welke hen en het gantſche volk aangaan, te gebieden heeft. Gene Natie zal buiten kennis van hunnen Heer, dien zy in hunne taal *Kõũqũi* noemen, een oorlog beginnen of een vrede ſluiten. Daarenboven moet de gemel. Heer zelf in perzoon mede te velde trekken en het commando voeren, op dat het gevecht niet eerder een einde neme, tot dat de Heer of zelf doorloopt, in welken geval de anderen allen te gelyk, en wel in de grootſte verwarring, hem volgen, of dat hy op de plaats dood blyft.

De Schryver heeft zulk een Opperheer gezien.

Diergelyk een Heer, dien de Hottentotten daarom in de Duitſche taal een Ouden Heer noemen, om dat de Hollanders hunne oude en afgegane of vrywillig afgedankte Gouverneurs, de Oude Heren plegen te noemen, heb ik by de *Heſſaquas* gevonden, en met zyne prachtige geel kopere Kroon, welke hy van de Hollanders tot een preſent had ontfangen, op het hoofd gezien. Andere Hollanders, en wel voornamelyk de hier voor beſchreve Ruilers of Trocqueerders hebben een zodanigen by de *Chamtours* aangetroffen, en in hun gevecht gezien, die zoo lang de Bataille duurde, op een kromhoren geblazen, en daar door zyn volk gecommandeert had.

Als mede de Ruilers een anderen.

Hoe 't met de hoogheid van ſtaat en de inkomſten van zulk een Opperheer geſtelt zy.

Waar uit alzoo klaar blykt, dat ieder Natie hun eigen Opperheer en Gebieder heeft, hoewel hy anders ſchier gantſch geen teken van onderſcheid of hoger rang heeft; gelyk hy dan ook verder geen ander hofhoudig voert, als die ontrent

trent zyn dorp begrypt, waar uit hem weder in particuliere zaken niemand hoeft te gehoorzamen, indien hy niet gaarn wil: Daarenboven geniet hy gene inkomsten van zyn ampt, maar moet zich genoegen met het geen zyn vee hem tot nut en voedzel verschaft, zynde zulks een klaar bewys, dat hy zich buiten het commando niets meer te verbeelden heeft, als een ander of gemeen Hottentot. Edoch heeft hy als een Regale met de Kapiteins gemeen, dat gelyk dezen in hunne dorpen altyd in het midden van een ronde kring zitten, wanneer 'er iets van gewigt zal worden besloten, en de Kapiteins by elkander geroepen worden, hy ook onder hen den voorrang of middelste plaats bekleed.

Hoe de Succeffie der Opperheren en Kapiteins geschikt is.

Zoo slecht ook deze Heerlykheid lykt, zoo zeer werd ze echter gezocht, en kan niemand anders dan de eerstgebore Zoon daar staat op maken, hebbende zy alleen het recht van succeffie, zelfs in de ampten van Kapiteins, en zyn de erffenissen insgelyks op den eerstgeboren gegrondvest. Gebeurt het echter dat zulk een Heer of Kapitein geen Zoon heeft, zoo komt dat ampt niet op de oudste Dochter, of op het vrouwelyk geslacht, maar op den naasten uit den bloeden, die daar toe verheven word, niet slechts zonder eenige conditie of voorbeding, maar word alvorens ordentlyk met hem gecapituleert, en of schoon aan hem het recht van succeffie niet kan worden ontnomen, moet hy zich echter verbinden, eer zy beloven, hem trouw en gehoorzaam te zyn, dat hy hen by hunne oude Rechten en Privilegien zal laten.

Alzoo ziet de Lezer, dat de Hottentotsche regering zoo zeer dom, gek en eenvoudig niet is, schoon men eer en alvorens men deze en andere dingen wist, slechts zoude hebben gemeent, dat ze de slechtste en eenvoudigste Ezels-koppen van de gantsche waereld waren. Ondertusschen hunne gantsche Regerings-vorm bestaat verre na hier alleen niet in, maar wyl wy nu het Opperhoofd van ieder Natie en de Oversten der dorpen of Krallen beschreven hebben, zoo is nodig, dat wy navorschen, hoe het in de dorpen zelf daar de Heer perzoonlyk woont, toegaat, en hoe deszelfs regering en bestier gereguleert is.

Van het onderscheid der Opperheren en Kapiteins.

Hier voren is reeds gezegt, dat de Heren van de Natien gene inkomsten van hun regerings-ampt genieten, en dat zy buiten de Kroon geen teken van onderscheid of hoger rang hebben; gelyk het dan met die Heren geschapen is, zoo is het ook ontrent de Kapiteins, die ook alleenlyk van hun eigen vee leven moeten, en geen ander kenteken hebben, als een Crofs van Tyger of Tygerboschkatten-vellen, en een stok met een kopere knop. Het eerste vangen zy zelf, en de stok ontfangen zy van de Illustre Compagnie, en is doorgaans op die knoppen, een zulke heidensche naam gesneden, waar mede hen in 't toekomende de gemelde Compagnie noemen, en van de anderen onderscheiden wil. Beide echter te zamen, namelyk de Crofs en de stok hebben de Kapiteins met de Heren gemeen.

Zoo wel als de Heers-plaats erflyk is, zoo is ook het ampt van Kapitein erflyk, en zulks met even en dezelve voorwaarden, capitulerende de onderdanen ingelyks alvorens met de Kapiteins en zoeken hunne oude voorrechten te bewaren, als zy aan hen schuldige gehoorzaamheid beloven;

Wat by het aanstellen van een Opperheer of Kapitein voor af gaat.

Waar by merkwaardig is, dat zoo wel de Heer als ieder Kapitein in 't byzonder, wanneer hy aangestelt word, of gelyk men zegt, de hulde ontfangt, een vetten os, of twee vette schapen slaan, en gene alle onder hem staande Kapiteins, deze

zyne onder zich hebbende manschap daar mede onthalen moet; van welk tractement de wyven niet anders, dan de zop genieten, tot dat de vrouw van den Heer of van den Kapitein den volgenden dag, of wanneer het haar gelegen komt, andermaal slaat, en op de gemelde wys de vrouwen onthaalt, en de mans dan ook niet anders dan het nat, daar de os of de schapen in gekookt zyn, daar van krygen. Wyl alzoo ook aan den Kapitein de handen zyn gebonden, dat hy niets nieuws kan of derft opbrengen, zoo gaat het voor het overige in de Krallen of dorpen heel slecht, hoewel echter nog zoo zeer onordentlyk niet. Want vermids zy hunne vryheid hoger schatten, dan alles wat kostbaar in de waereld is, gelyk elders zal worden gemeld, zoo laten zy zich ook in al hun doen en ondernemen, en in't byzonder waar toe hunne oude Rechten en Wetten hen niet verbinden, niet gaarn tot het een of het ander bepraten, maar volgen hunnen eigen zin en vryen wil, om zoo te zeggen, blindelings. Derhalven gebeurt het dikwyls, dat zy ook zeer veel eenvoudig krakkelen en slaan, zonder dat de Kapitein, die het schoon hy het niet ziet, echter hoort, iets daartegen zeggen of hen zulks verbieden mag, al ware het ook zake, dat het tot doodslaan quam.

Hottentotten hoe en waarom zy op de jagt gaan.

Op dat echter een order gehouden worde, en niet alles na de wyze der wilde dieren geschiede, zoo gaan zy dikwyls gezamentlyk en wel met toestemming en weten van hun Kapitein, en ook wel alleen en maar twee en twee of drie te gelyk ter jagt; zoeken het een of ander wild te vellen, en alzoo vleesch te bezorgen, waar door zy hunne eige heirden verschonen konnen, gelyk zulks in vervolg omstandiger zal gemeld worden.

Wat zy voor Doctors, Barbiers en Baders hebben.

Ook hebben zy onder hen deze order, dat zy een bequaam man verkiezen, die zich op de kruiden en andere Chirurgynsche en medecinaalsche handgrepen verstaat, die by hen en in hunne Kralle het ampt van Doctor, Barbier en Bader bekleed, welke echter niet door den Kapitein maar door de andere oude Hottentotten verkozen word.

Met zulken is het dusdanig gelegen: In ieder Krall is 'er een, en ook wel twee welke voor Doctor spelen, en van de ouden verkozen en uitgezocht worden, om dat ampt te bekleden. Deszelfs gantsche wetenschap bestaat in een ruuwe en zeer slechte kennis, die alleenlyk op de ondervinding steunt. Want indien zy maar weten de kruiden te zoeken, en te noemen, zoo als ook te snyden en te schrappen, en andere dingen meer van weinig belang, hebben zy bequaamheid genoeg, dit ampt waar te nemen, en 'er zal niemand worden gevonden, die krank zynde, zich aan zulk een niet gaarn zoude vertrouwen, te meer wanneer hy te voren reeds eenige geringe toevallen genezen heeft.

Hoe men anderen krygt als zy sterven.

Sterft echter zulk een ervaren Doctor, is zyn ampt niet meer erflyk als dat van Kapitein, maar de andere ouden verkiezen wederom eenen anderen, wanneer 'er anders een in hun Krall of Dorp te vinden is; wanneer'er geen gevonden word, halen zy iemand uit een andere Krall, en vertrouwen zich aan hem, wanneer zy krank zyn. Indien'er oude wyven zyn, die de kruiden en het snyden kundig zyn, zoo nemen die ondertusschen dat ampt waar, en helpen de kranken; dog hebben zy niet gaarn met wyven te doen, als zy mannen hebben konnen; deze echter konnen niet tot die fonctie komen, en niemand zal zich onder hunne hand begeven, voor dat zy een ouderdom van veertig of vyftig jaar bereikt hebben.

Wan-

Hoe zy hunne geneesmiddelen klaar maken.

Wanneer hy eenige geneesmiddelen voor dees of geenen klaar maakt, laat hy zulks van niemand zien, maar hy begeeft zich na het open veld, alwaar hy alleen is, en of zyn poejer of drankje vervaardigt, die hy zynen patient ingeeft of meent in te geven. Wanneer zy klaar zyn, brengt hy die na de kranken, en laat ze innemen, zoo dat derhalven niemand weet wat hy bekomen heeft, en hy komt het ook niet te weten als hy alreeds gezond is, uit vrees dat hem anderen in 't handwerk zouden vallen, en maar lappery daar van maken.

Hoewel zy niet geëxamineert worden, en 'er niemand is die het zoude doen konnen, zoo leert echter de ondervinding, dat zy in zommige toevallen heel goede dingen weten te gebruiken, om dat de minsten van hunne patienten komen te sterven; en als 'er een sterft, waar by het middel geen werking doen wil, zoo hebben zy echter dit wigtig en by hen licht geloof vindend voorwendzel, dat de patient betovert geweest is, en om dat men niet heeft konnen weten van wie en waarom, zoo heeft haar geneesmiddel ook niet konnen helpen. Op deze wys, aangezien de Hottentotten een groten schrik voor toveren hebben, weten zy zich wel haast te verschonen en het vertrouwen te bewaren.

Wat ieder Krall voor een Geestelyken heeft

Behalven dees gemelden Doctor is 'er ook in de Krall een, die het ampt van een Geestelyken waarneemt, schoon hy zelf minder weet als de anderen; en hoe zouden zy ook veel konnen weten, daar nog Boeken of Schriften onder hen gevonden worden, maar alles wat zy nog weten, door de overlevering hebben. Dees Geestelyke word in hunne taal *Suri* of Heer genaamt, en heeft nog vele gebeden nog woorden te verrichten, maar hy moet alleen in alle hun zeden en gebruiklykheden, welke, zoo als elders zal worden gemeld, veel in getale zyn, wel onderwezen zyn, en dezelve net van buiten weten.

Zyne benoeming heeft hy, zoo als de Doctor of Barbier van de gantsche gemeente, of in deszelfs naam, van de oudste Hottentotten van het dorp of Krall. Dat ampt is ook zoo weinig erflyk, als genen, maar sterft met hem te gelyk uit; dog vermids zy nog jong daar toe konnen geraken, als zy zich maar willen bevlytigen, om de plegtigheden te leren, en reeds in het veertig of vyftigste jaar, gelyk de Doctors, daar toe bevordert worden, zoo konnen zy ook dit ampt, door dien zy doorgaans een ouderdom van hondert jaren bereiken, en dikwyls nog ouder worden, gelyk zulks reeds in een ander hoofdstuk gemeld is, lang genoeg bedienen, en hunne wetten en plegtigheden genoeg van buiten leren.

Welke gebruiklykheden en ceremonien hy voor al verstaan moet.

De voornaamste van dezelve zyn, dat hy op allerley wyze moet verstaan, hoe hy zich in dit of dat geval by het *Anders Maaken*, dat is *offeren* gedragen moet; als mede dat hy de wys van de *Exsectio Testiculi* moet kundig zyn, waar by een mansperzoon zich een van zyne zaatballen moet laten uitsnyden, eer hy derft trouwen; en vermids dit een zwaar punt is, zoo is het hun werk ook het gat niet alleen met daar toe dienlyk vet en heilzame kruiden weder te vullen, maar ook het zelve zonder naalt of draad, zoo als ook zonder zyde, of 't geen anders wel tot naajen gebruikt word, weder toe te naajen en te genezen. Wyders moet hy ook wel verstaan, wat by hun trouwen en hoogtyden waargenomen word, en wat als dan zyn werk is; voorts moet hy by de kraamvrouwen zyn ampt waarnemen, en eindelyk by de lyken zyn dienst verrichten.

Edoch wie zoude alle deze gekke gebruiken, zeden en plegtigheden

heden zoo ras achter elkander konnen verhalen, aangezien die zoo menigvuldig zyn en zich zoo ver uitbreiden; en in 't vervolg van deze alle omſtandig gehandelt moet worden; derhalven is genoeg, dat ze hier maar worden aangehaalt, op dat daar uit blyke, wat een zodanige Hottentotſche Geeſtelyke, zoo hy anders dezen naam voeren mag, by allerhande voorvallen te verrichten heeft.

Wie anders de plaats van dees Geeſtelyken bekleden kan.

Gelyk echter voorheen gezegt is, dat de funčtie van een Doctor ook anderen, ja zelfs oude wyven mogen verrichten, zoo is het byna met dit Prieſtelyk-ampt gelegen, 't welk zoo wel een vremdeling uit een ander Krall daar toe genomen, als ook een ieder, die zich daar toe in ſtaat bevind, verrichten mag; doch echter met dit onderſcheid, dat hier in genen dele een wyf of iemand van het vrouwelyk geſlacht toe gelaten of gebruikt word, maar het moet een mansperzoon zyn, hy mag van daan komen van waar hy wil.

Wat ontrent hun beroep aan te merken.

Ontrent het beroepen van deze beiden is niets zonderlyk te melden; het zeldzaamſte is dat zy ook zelfs niet anders derven doen, gelyk hier voren van den Kapitein en van den Opperheer verhaalt is. Derhalven beſluit ik dat diergelyke luiden genoeg worden gevonden, maar niet veel geacht worden; zoo als de ondervinding leert, dat men ze nog grote achting nog eer bewyſt, en veel min, dat die hunne wyven aangedaan, of in hoger rang als de andere geſtelt word, zynde dezelve zoo weinig geacht als de gemeenſte der Hottentotſche wyven; dezelve zien 'er ook zoo ſmerig, ſmullig, vuil, en met een woord zoo afſchuuwelyk uit, als de anderen, gelyk in de volgende Hooftſtukken zal aangetoont worden.

Hier in geſchied haar ook geen onrecht, maar de hoogſte billykheid ſchynt zulks te vereiſchen; Want naardien men de wyven van den regerenden Heer en Kapitein, niet groter acht en eer bewuſt, hoe zou men dan haar een byzondere eer konnen aandoen? Ik ſpreek hier van de wyven in 't gemeen, en van de achting, welke zy jegens elkander genieten, en van een ander ontfangen zouden. Voor 't overige weet ik zeer wel, dat de mannen hunne vrouwen grote liefde en achting toedragen, en dat zy haar zoo lang zy leven met geen vinger aanraken, of ſlaan, maar veel eer zyn zy bedacht, hoe zy dezelve zelfs midden in een gevecht, en wanneer zy met de grootſte verwoedheid op elkander los gaan, geen leed zullen toevoegen.

Hottentotten dragen grote achting voor hunne vrouwen.

Derhalven hoeft een vrouw maar tuſſchen twee partydige mannen te treden, en hen aan te ſpreken, zo zullen zy hunnen grol voor die tyd laten varen, en gelegentheid afwachten, tot dat ze elkander buiten de tegenwoordigheid van de wyven, weder in het hair konnen zitten. Wat my aanbelangt, ik geloof, dat zy deze maxime van de *Troglodyten* hebben, van welke *Alexander Volatellus* l. 4. c. 11. en uit hem *Zwinger* in *Theatr. Vit. Hum. p.* 1637. *b.* aldus ſchryft: *Troglodytis tantæ auctoritatis fuere mulieres, ut in conflictu bellorum matronæ intercurſu ſuo infeſtas acies diminuerent, adeoque quidem, ut ipſis intercedentibus, præliari ducerent nefas:* Dat is: *De Wyven waren by de Troglodyten in zulke grote waarde en aanzien, dat zy zonder vrees tuſſchen twee ſtrydende partyen en legers derfden gaan, welke partyen als dan ook ten eerſten van elkanderen gingen, zulks, dat zy het een ſchande rekenden, het krakkelen en vechten langer voort te zetten, als de vrouwen tuſſchen beide gekomen waren.*

Hier aan mogten zekerlyk vele van onze Landaard zich wel ſpiegelen, welke hunne vrouwen gantſch niet verſchonen, wanneer

zy

zy een woord ten besten spreken, om het kyven en slaan voor te komen, maar dezelve dikwyls om de geringste oorzaak zodanig kloppen, dat zy in langen tyd niet in de tegenwoordigheid van eerlyke menschen derven verschynen; daarenboven zoude men nog veel andere zedelessen tot voordeel van dit zwak werktuig daar uit konnen halen, daar men nochtans hedendaags van alle kanten van de waereld het tegendeel hoort; Edoch dit gaat alles uit ons voorgestelt oogmerk, om dat in 't toekomende zich wel een beter gelegentheid daar toe opdoen zal.

Wat de Hottentotsche Doctors en Geestelyken voor beloning ontfangen.

Voor jegenswoordig moeten wy by ons voornemen blyven, en als nog van beide de perzonen den Doctor en den Geestelyken van de Hottentotten zeggen, dat gelyk als de regerende Heer en de Heer Kapitein niets voor hunne moeite genieten, daar zy zich echter dikwyls in gevaar moeten stellen, zoo ontfangen dezen ook niets voor hunne moeite, het zy dan, dat men die voor een beloning wilde rekenen, dat zy zomtyds een lam tot een vereering bekomen, en dat zy wanneer 'er gegastereert word, daar by komen; door dien echter anderen zich ook by het laatste laten vinden, zoo kan men het eerste ook niet wel eene beloning noemen, om dat zy elkander meermalen vereeringen doen.

Men zoude nog vele zaken konnen bybrengen, die van de Regering van het Land eigentlyk afhangen, dog vermids zy hier niet uitvoerlyk konnen worden gemeld, en dezelve daarenboven in 't vervolg beter zullen konnen worden verhaalt, zullen wy dezelve voorbedachtelyk verby gaan, en tot die tyd bewaren. Ondertusschen hope ik, dat de Lezer hier uit zoo veel van de regering en Lands-bestier der Hottentotten zal konnen zien, als hy zal verlangen, en als hy misschien ook nooit by eenigen Schryver gevonden heeft; Edoch indien anderen het reeds mogten hebben geschreven, zoo is het zoo veel te beter, en ziet gy te meer, dat het geen ik uit lange ondervinding meld, met anderen overeen komt.

XXIX. HOOFT-

XXIX. HOOFTSTUK.

Van den Godsdienst der Hottentotten; en hoe zy dezelve verrigten, of den Schepper aller dingen eere bewyzen.

De Twyffel van zommigen of de Hottentotten wel eenen God eeren voorgestelt. Antwoord van een Hottentot of 'er een God zy. Zy geloven allen (na des Schryvers gevoelen) in een God. De Schryver zoekt haar tot de kennis van God te brengen. Hy heeft haar in twee Secten verdeelt. Waar in hunne Godsdienst bestaat. Zy horen met verdriet van stigtelyke discoursen spreeken. Ziegenbalg heeft van de Godsdienst der Hottentotten niets konnen gewaar worden. Boeving erkent het danzen in de Maneschyn voor geen Godsdienst, dog de Schryver al. Tacharts en Vogels mening van de Godsdienst der Hottentotten. De Maan is de zigtbare God der Hottentotten. Hoe zeldzaam zy aan dezelve hunne eer bewyzen. Hoe zy het danzen besluiten. De yver der Hottentotten is zeer groot. Het danzen is by der Joden Godsdienst in gebruik geweest. Hier uit besluit de Schryver dat de Hottentotten van de Joden afkomstig zyn. Meer andere Natien danzen ook by hunnen Godsdienst. De Christenen in Abyssinie ook. Of de Hottentotten voor God vrezen. Gesprek van een Hottentot met de Hr. Boeving. Van een Hottentot met den Schryver. Boeving zegt dat zy in den Duivel geloven. Antwoord der Hottentotten waarom zy den klynen Kapitein meer als den Groten eeren en vreezen. De Schryver meent dat zy door de overlevering naricht hebben gekregen van den val der eerste Ouders. Hoe zy de quade Kapitein eeren. Zy stellen eenen goeden en quaden God. Eeren meer dan twee Goden, daar onder is zekere Insecte. Dit heeft de Schryver zelve gezien. Wat eere zy dit Ongediert aandoen. Offeren dan het zelve en waarom. De Schryver meent dat zulks van de Joden afkomstig is. Wat de Hottentotten doen als dit ongediert op een van hen gaat zitten. Wat de Heilig van den Os krygt. Wat als 't zelve op een vrouwsperzoon gaat zitten. De Schryver is hier zelve oog-getuige van geweest. Hy verhaalt een geval ontrent dit ongedierte. Waarom zy dit beesje niet willen laten vangen of doden. De Schryver heeft vergeefs gezogt hen van deze domheid te genezen. De Hottentotten hebben eenige plaatzen die zy voor Heilig houden. Hoe zy daar hunne aandacht verrichten. Wat zy antwoorden als men hen na de rede hier van vraagt. Wat de Hottentotten doen als zy door een water gaan willen. De Schryver heeft de eigentlyke oorzaak niet konnen vernemen waarom zy dit doen.

LAatst heb ik van de politique Regering der Hottentotten eenige korte edoch zekere naricht gegeven, waar uit men genoegzaam zien kan, dat die Natien ook niet zoo zeer slechthoofdig en dom zyn, dat zy niet zouden weten, hoe zy in den gemenen omgang met elkanderen leven zouden, nu zal ik melden, hoe zy hunnen Godsdienst verrichten, en aan den Schepper van alle dingen eer bewyzen.

Eenige twyffelen of de Hottentotten wel een en God eeren.

Ik weet wel, dat 'er zommige zyn, die als nog twyffelen, of deze wilde Heidenen wel in eenen God geloven, den zelven kennen of eer aan doen. Gelyk *Saar* in zyne vyftien jarige Oost-Indische Krygsdiensten *pag.* 157. *seqq.* duidelyk zegt: *Men kan niet weten, wat hunne Religie is, maar 's morgens voor het krieken van den dag, komen zy by elkanderen, en houden zich by de handen en danzen en schreeuwen ten hemel in hunne taal, waar uit te vermoeden is, dat zy van God echter nog eenige wetenschap hebben moeten.* Welke woorden, schoon zy van God en Godsdienst eenig vermoeden geven, echter zeer twyffelachtig zyn, te meer

Saars gevoelen.

meer om dat de gewoonte, die zy zouden hebben, om alle morgen by elkanderen te komen, valsch is, aangezien zulks buiten hunne Feestdagen, gelyk in 't vervolg zal worden aangetoont, nooit geschied.

Boevings mening hier van.

Op dezelve wys begint de Heer *Boeving* in zyne curieuse naricht en beschryving van de Hottentotten *pag. 6.* te melden, wanneer hy van de Religie der Hottentotten spreekt, *si fas est hoc nomine uti*, dat is: *zoo men anders dezen naam gebruiken mag*; by deze gelegenheid schiet my het bewust *Axioma* te binnen, namelyk *non entis nulla sunt prædicata*, of anders, *van een zaak, die niet wezendlyk is, kan ook niets gezegt worden*, vermids 'er eer gene Religie als eene onder hen gevonden word. Ondertusschen word hy nevens de zoo even aangehaalden *Saar* en de Heer *Pater Tachart* in zyne Siamsche Reis *pag. 95, 96.* wel haast van andere gedachten, en zegt, dat 'er echter nog eenige *Rudera* zyn, waar uit af te nemen is, dat zy eenen God erkennen en aanbidden.

Ik zal hunne woorden hier plaatzen, om dat zy de zaak zekerder maken, en alles zeer natuurlyk voorstellen, schryvende de gemelde *Saar l. c.* verder: Zy hebben eens zelfs gezegt, wanneer zy na hun geloof gevraagt wierden, dat zy geloofden in den geen, die Hemel, Aarde, Meir en alles wat op aarde is, geschapen heeft. Even zoo schryft *P. Tachart l. c.* byna ook: Deze natien (de Hottentotten) weten niets van de Schepping der Waereld, van de Verlossing van den Mensch, en van het Geheimenis der Hoog-Heilige Drie-Eenheid; nochtans bidden zy eenen God aan; maar de kennis, die zy daar van hebben, is zeer duister: De Heer *Boeving* zegt op de aangehaalde plaats wyders; dog zyn eenige geringe *Rudera* en tekens voorhanden; zy weten en geloven, ten minsten de *Moratiores*, gelyk ik zelfs van zeer velen gehoort heb, dat 'er een God is, die Hemel en Aarde heeft geschapen, die donderen en regenen laat, en voedzel, vellen, en diergelyken geeft. Zoo dat ook van deze Heidens mag gemeld worden, het geen *Paulus Rom. I.* 19. zegt, dat 'er een God is, is hen openbaar, want God heeft het aan hen geopenbaart.

Diergelyk antwoord heeft de Prooft van *Tanquebar*, de Heer *Bartholomeus Ziegenbalg* van een Hottentot bekomen, wanneer hy hem die vraag voorgelegt heeft: Of zy wisten en geloofden, dat'er een God was, waar op hy in diervoege diende, namelyk, *Heer, die niet geloven wil, dat 'er een God is, die wende maar zyne ogen na boven, na beneden en rondom zich, en wanneer hy als dan in staat daar toe is, zoo laat hy henen gaan, en zeggen, dat 'er geen God is.* Welke verstandige redenvoering zekerlyk menigen Christen zoude beschaamt konnen maken, om dat 'er veel onder dezelven worden gevonden, die niet in staat zouden zyn, om zulk een goed antwoord te geven. Behalven dat 'er ook zyn, die niet alleen in hun hert zeggen Psalm XI. v. 1. daar is geen God, maar ook opentlyk zulke rede uitslaan, en met woorden bekennen.

Antwoord van een Hottentot of'er een God zy.

Vermids het nu zeker en onloochenbaar is, dat alle Hottentotten in een God geloven, en dat zy, schoon zy hem zoo niet noemen, ten minsten aan deszelfs wezendlykheid niet twyffelen, maar zulks uit de ordentlyke regering van alles, en andere stukken besluiten, het welk ik uit veelvuldige redenkavelingen met hen, gewaar ben geworden, zoo kan ik niet zien, waarom men deze Heidens voor alle anderen *Caffers* noemen wil, te meer, om dat zy de rechte betekening van dat woord,

woord, gelyk in een van myne vorige Hoofdstukken uit *Ludolf* aangehaalt heb, in genen dele uitmaken, en niet minder dan God-Verzakers zyn.

Ik beken zeer gaarn dat ik eertyds in een brief, gedagtekent den 15. January 1707 aan den Wel-Eerwaardigen, zeer Geachten en Hoog-geleerden Heer *George Alexander Leopold*, Bedienaar van Gods woord, by de Kristelyke Gemeente te Redwits, myn byzondere Weldoender en zeer waarde vriend van dezelven heb geschreven als of zy van God niets wisten; en my van deze woorden bedient: Deze Secte der Hottentotten kennen het Weezen van God, zyne Almogendheid, Alwetenheid, en al wat men van God met recht zeggen kan, in 't minsten niet. Zy weten niet van de grond-regels der natuurlyke kennisse Gods. Zy onderzoeken ook niet, het geen hen tot zulk een bronader zoude konnen brengen. In tegendeel leven zy in hun uiterlyken ommegang, en wel voornamelyk in dit stuk, als de domste beesten, welke op den aardbodem gevonden worden.

Edoch de verdere woorden, welke in dienzelven brief worden gebruikt, geven genoegzaam te kennen, dat zy getracht hebben, my aan het dwalen te helpen, en dat zy toenmaals ook gelukkig hun oogmerk hebben bereikt, om dat ik my zelf in hunne twyffelachtige en wonderlyk door malkander gehaspelde reden niet wist te vinden; daarenboven had ik ook gene gelegentheid, om dieper onder hen te komen, en met de genen te spreken, die of zeer zelden of nooit onder Kristenen komen. Aangezien by de toenmalige Regering het aan de Europeanen zeer zwaar verboden was, onder hen te gaan, en zich buiten de grenssen der Colonien te begeven; om oorzaken, welke te wydlopig zyn, om hier geplaatst te worden, maar die ter gelegener tyd niet zullen worden vergeten.

Edoch vermids dit verbod met het einde van de gemelde regering, ook een einde kreeg, en naderhand onder wylen den Gouverneur *Louis Van Assenburg* aan een iegelyk vry stont, het land te onderzoeken, mids dat niets tegen het belang van de Illustre Compagnie, of de opentlyk verbode handel bedreven wierd, zoo ben ik ook verscheidemalen landwaards in en midden onder hen gereist, alwaar ik zekerlyk wel dra heb bespeurt, hoe schandelyk ik in myne vorige gedachten bedrogen, en door de onder de Kristenen zwervende Hottentotten misleid was; door dien deze of wel niet gaarn zien, dat men ontrent hunne zeden en gebruiklykheden eenig onderzoek doe, om dat zy den geen, die zulks onderstaat, dan dit en dan dat wys maken; ook worden 'er eenige onder de Kristenen gevonden, die het gaarn zien, wanneer de Hottentotten hunnen neven-Christenen iets op den mouw binden, en een leugen voor waarheid verkopen.

Ik zal echter de toenmaals gebruikte woorden hier verder inlassen, op dat de Lezer zoude konnen zien, hoe dat het my gegaan is: Ik ben, melde ik, dikwyls begerig geweest, aan hen den weg door natuurlyke oorzaken daar toe te bereiden, en hen uit natuurlyke werken tot de kennis van een Opperste Weezen te brengen, door dien ik hen dikwyls, met natuurlyke dingen uit te leggen, de woorden uitgeperst heb, dat zy bekenden, dat het niet anders konde zyn, of het geen, 't welk alle dingen bovenordentlyk regeerde, aan allen het leven geven moest, enz., dog wanneer ik wat verder gaan wilde en hen aanwees, hoe magtig,

krachtig en wonderdadig die Regeerder was, hoe hy moest genaamt en geëert worden, zoo was de lust by hen wel haast over, om my langer aan te horen. Zy gaven my ten eersten tot antwoord, dat zy veel te dom waren, om te begrypen, 't geen ik aan hen zeggen wilde; zy wisten niets van God, en konden ook niets van hem begrypen; Hottentotten waren dom, en moesten ook dom blyven; anders hadden zy reeds al lang door de Kristenen tot God moeten bekeert zyn, welker Godsdienst zy wel kundig waren, enz.

Hottentot- hebben gezocht den Schryver in verwarring te brengen.

Uit alle deze en nog vele andere met hen gepleegde onderhandelingen, ziet men zonneklaar, dat zy gepoogt hebben, om my in verwarring te brengen, om dat zy bekennende, dat 'er een Weezen was, dat alles regeerde, beweegde, leven gaf enz., zulks wederom ontkenden, en niets daar van weten wilden. Zulks heeft my aanleiding gegeven, om ze allen met malkanderen in Hopen of Secten te verdelen, waar van de eene gantsch niet van God wisten, en de anderen echter denzelven kenden en bekenden. Ondertusschen is dit liever een quaadaardigheid en hartnekkige wederspannigheid te noemen als een Gods-verloochening, gelyk zy ook daar na zelfs gaarn met my toestonden, wanneer ik aan hen verhaalde, wat ik van anderen ondervonden en gezien had, waar op zy in gebroken nederduitsch zeiden: *Duitsman ja musku slim, ons al te maal verraden.* Dat is: *de Duitschers of Europeanen zyn ons al te sno, zy zullen onzen gantschen handel verraden.*

Hy blyft daar by dat zy in een God geloven.

Wyl het nu onfeilbaar gewis is, dat alle Hottentotten in een God geloven, kennen en bekennen, aan wien zy niet alleen het werk van de Schepping toeschryven, maar ook toestaan, dat hy nog alles regeert, beweegt, aan allen het leven geeft, en zulke eigenschappen heeft, die men zelfs niet zoude konnen uitspreken, zoo zyn 'er nog echter vele vragen overig, die verklaart moeten worden, en die men noodzakelyk weten moet, als men ontrent hunnen Godsdienst een gezond oordeel stryken wil; en wel voornamelyk dat men alvorens weet, hoe zy dat Opperste Weezen noemen? Of zy het zelve zoo als wy, God noemen, of aan hem een anderen en eigenen naam geven? Op deze vraag heeft mynes wetens niemand beter geantwoord, als de hier boven aangehaalde Heer *Boeving l. c. pag.* 6 alwaar hy zegt; *Vermids het Kapiteins-ampt by hen de Opperste Waardigheid is,* (te weten van ieder dorp, maar niet van ieder natie, gelyk hier voren reeds aangewezen is) *zoo noemen zy God in hunne taal Gounia, den Groten Kapitein.* (Voeg daar by, dat zy de Maan als hunnen zichtbaren God alzoo noemen, en dat zy in tegendeel den onzichtbaren God, als zy hem recht beduiden, met de beide woorden *Gounia Ticqvoa,* dat is, *God aller Goden,* beschryven) *die een goed man is, welke hen geen quaad doet, en voor wien zy derhalven niets te vrezen hadden.*

Wat hier uit te besluiten.

Blykt alzoo hier uit middagklaar, dat zy eene Godheid erkennen, welke een natuurlyk mensch uit krachte van het licht der natuur begrypen kan. Wanneer hy echter verder daar by voegt, dat eenige uit hun volk hem hadden gezien, en dat hy even zoo was gekleed als zy, zoo beken ik zeer gaarn, dat zulks nooit van iemand van hen heb gehoort, schoon ik veelvuldige door elkander lopende vragen aan hen gedaan heb. Edoch kan het wel wezen, dat zy dit ook aan hem hebben gezegt, en laat ik de waarheid daar van in zyne waardy of onwaardy berusten; terwyl ik onder-

dertusschen genoegzaam verzekert ben, dat zy een Goddelyk Weezen nevens nog eenige andere neven-Goden, of *Idolis* erkennen, gelyk in 't vervolg zal aangetoont worden.

Waar in hare Godsdienst bestaat.

Nademaal zy een Goddelyk Weezen erkennen, gelyk nu openbaar is; op wat wyze eeren zy het zelve en waar in bestaat haar Godsdienst dan? Op deze vraag kan ik ten eersten niet positief en ronduit antwoorden; ten dele om dat de Heer *Boeving l. c.* nog in twyffel trekt, of zy hem wel eenige eer aandoen; deels om dat de Heer *Ziegenbalg l. c.* niets daar van heeft konnen achterhalen, en deels ook, om dat de dienst van dezen uit de natuur eenigermaten erkenden God zeer verscheidentlyk beschreven word; zal derhalven wel het raadzaamste zyn, om deze hunne gedachten eerst voor te stellen, en daar na te zeggen, wat ik daar van bevonden, gezien en waargenomen heb.

Boeving twyffelt of zy God wel eer aandoen.

Wat het twyffelen van den Hr. *Boeving* aanbelangt, hy geeft zulks gelyk als volgt, met duidelyke woorden te kennen: *Of dan deze Heidenen den eenigermaten erkenden God eenige eer bewyzen, heb ik gantsch niet konnen ondervinden, nog van hen nog van anderen. Ik heb wel,* (zegt hy wyders, en geeft daarnevens de grote minachting te kennen, welke zy laten blyken, wanneer men van zulke zaken met hen spreekt) *als ik hen voorstelde, hoe zeer zy verschuldigt waren, Gounja eer aan te doen, en voor zyne weldaden te danken, daar zy dees en genen, die hen iets vereerde, met diepe buiging van het lyf bedankten, van eenigen tot antwoord bekomen, dat zy het ook deden, dog wanneer ik vraagde op wat wyze, waren zy stom. Sprak ik echter, gelyk dagelyks, zoo lang ik aan de Kaap ben geweest, geschied is, van de zaligmakende erkentenis Gods, zoo was myne rede hen zeer verdrietig en onsmakelyk, en lachten eenigen zelfs my zeer smadelyk uit.*

Wat de Schryver hier by in te brengen heeft.

Edoch als ik betracht, hoe korten tyd de Heer *Boeving* zich alhier heeft onthouden, en dat hy alzoo geen grote gelegentheid kan hebben gehad, met hen om te gaan, zoo ben ik over die twyfelachtigheid niet verwondert. Hy is nevens den Heer *Gründlern*, zyn Collega, verscheidemalen by my geweest, en wy hebben van die materie met elkanderen gesproken; zynde zyn gantsch verblyf alhier maar van 2 of 3 weken geweest, in welken tyd men van deze menschen zeer weinig kan te weten krygen, als met dewelke hy alleenlyk in gebroken Hollandsch, en ook niet door zynen Hospes, Fransch Vluchteling, genaamt *Jacques de Savoye*, heeft konnen spreken. Doch ik geloof van hem wel het verdriet, 't welk zy over zyn discours zullen hebben gehad, om dat my zulks ook oneindig dikwyls gebeurt is, gelyk zulks uit den hier voor aangehaalden brief aan den Heer *Leopold*, gedagtekent den 15 January 1707 genoegzaam blykt. Ik heb toenmaals nog deze woorden daar by gevoegt, dat ik niet hadde geweten, hoe dat ik my in gunst zoude zetten, om maar van zulke en diergelyke materien te konnen handelen; wanneer ik hen, schreef ik wyders, een stuk tabak of een glas wyn, ook wel een Hollands dubbeltje, 't welk ontrent 5 Keizerlyke kruitzers uitmaakt, beloofde, zoo konde ik ze wel ik weet niet hoe ver, met my lokken, dog zoo dra als ik ze op een zekere plaats hadde gebragt, en met hen zulke vragen wilde behandelen, die my schenen de beste gelegentheid te geven, om op de erkentenis van den eenigen en waren God te komen, en hen als onbemerkt te overrompelen, zoo vielen zy ogenblikkelyk dwars in de rede, en vraagden wanneer ik aan hen betalen wilde,

't geen

't geen ik verſproken had? Wilde ik ze weder op een goeden weg brengen, om door beloften tot myn oogmerk te geraken, was hun gedult in een ogenblik vervlogen, zoo dat zy begonden te knorren en zelfs ook wel weg te lopen.

By gevolg is het de Heer *Boeving* alleen niet, die over de onverduldigheid van deze blinde luiden hoeft te klagen; daar zyn 'er buiten my ook nog zeer veel, die het zelve klaaglied zingen. De Heer *Ziegenbalg* heeft wel het geluk gehad, dat hy een Hottentot aangetroffen heeft, die hem gaarn en vrywillig ten antwoord heeft geſtaan; dog behalven dat hy ten laatſte zeer koel antwoord kreeg, en hun verdriet beſpeurde, zoo heeft hy van hunnen Godsdienſt in 't minſte niet konnen gewaar worden.

Ziegenbalg heeft van de Hottentotſche Godsdienſt niets konnen gewaar worden.

Hoe zy deszelfs vragen beantwoordeden.

Derhalven hope ik, dat ik niet qualyk zal doen, als ik de voorgemelde vragen nevens het antwoord zelf hier inlas, op dat de Lezer zoude konnen zien hoe hy beantwoord is: Namentlyk hy vraagde of zy dezen God, welken zy kenden, ook dienden? waar op zy antwoordeden, *God heeft vry betere dienaars als wy zyn.* Wanneer hy verder vraagde of zy God dan gantſch geene eer aandeden, of zorg voor hare ziel droegen? gaven zy ten antwoord, *wy weten van meer niet, dan dat wy het quaat myden en het goede doen.* Waar uit licht is af te nemen, dat hy niet dieper gegaan, maar op andere vragen gevallen zynde, om ze langzamerhand tot zyn oogmerk te krygen, hy ook niet heeft konnen gewaar worden hoe zy God dienden.

Vermids nu deze beide Heren, dewelke ik alhier de eer heb gehad te ſpreken, wanneer ze in 't land reisden, en wel den laatſten in den jare 1706. en den eerſten in den jare 1709, den aard van hunnen Godsdienſt niet beſchryven of hebben konnen beſchryven, zoo zullen wy tot anderen overgaan, om te zien hoe die dienſt dan verſcheidentlyk beſchreven word, gelyk hier voren gemeld is; dog eer en alvorens ik verder ga, zal ik dit maar nog eens erinneren, dat gelyk hier voren gezegt is, dat zy de Maan voor den zichtbaren God houden, zy van den onzichtbaren gantſch weinig weten te zeggen, als 't geen hier voren reeds aangehaalt is, en alzo haar dienſt op beiden te gelyk ziet. Waar in hy echter beſtaat, zullen wy onderzoeken.

Boeving noemt het danzen in de Maneſchyn geen Godsdienſt

Meergemelde Heer *Boeving* wil *l. c.* zelfs niet eens toeſtaan, dat het danzen in de Maneſchyn een zoort van godsdienſt zy, wanneer hy zegt; *Het is bekent, dat eenige van gedachten zyn, als of zy de Maan eer aandeden; dog ſchoon by deszelfs ſcheinen vlytig ja zelfs gantſche nachten gedanſt word, zoo willen zy echter in 't minſt van gene vereering weten, maar zeggen, dat zy alleenlyk danzen, om zich te vermaken.* Edoch ſchoon de Hottentotten hem zulks zelf hebben ingeprent, zoo als hunne gewoonte ontrent de Europeanen altyd is, iemand van een valſch begrip te doen zyn, zoo zal hy my bezwaarlyk konnen doen geloven, dat dit danzen geen godsdienſtig werk zy; ten dele om dat het ontwyffelbaar is, dat zy de Maan voor den zichtbaren en onder hunnen verborgenen onzichtbaren God erkennen; ten dele, om dat zy dit danzen precies alle nieuw-en volle-maanen hervatten, het mag regenen zoo als het wil, en deels ook, om dat zy tegen zulken tyd zelfs zeggen, dat hun feeſt ingaat. Derhalven is en blyft dit danzen tegen die tyd een zoort van hun godsdienſt.

De Schryver erkent het daar voor.

P. Tacharts mening van haar Godsdienſt

P. Tachart gelooft op de boven aangehaalde plaats *pag.* 96., dat zy hunnen God op deze wyze dienden; dat zy om hem te eeren de ſchapen en koejen de keel affny-

den, en het vleesch en de melk daar van in plaats van een offerhande daar bragten, om jegens die Godheid hunne erkentenis te bewyzen, welke aan hen volgens hun geloof dan regen en dan schoon wêer na hun nooddruft bezorgde; edoch schoon ik gaarn toesta dat zy op zekere tyden slaan, en zulks als een offerhande aanmerken, zoo zal het echter in 't vervolg blyken, dat het deels dezen niet ter eere geschied; deels ook, wanneer het al geschied, en als een Godsdienst zal aangemerkt worden, gelyk het ook is, zoo als in een van myne volgende Hoofdstukken zal worden aangetoont, zoo geschied het echter maar op zekere tyden, en altyd in byzondere voorvallen.

Vogels bericht hier van.

De Heer *Johan Wilhelm Vogel* verhandelt deze zaak veel nader, als een van de anderen, maar meld driederhande zaken, die schoon ze alle waarachtig zyn, echter op een zekere wys moeten worden verstaan, gelyk in 't vervolg blyken zal. Hy zegt in zyne tienjarige Oost-Indische Reis-beschryving *pag.* 73. aldus: *Van God en zyne erkentenis weten zy, de Hottentotten, weinig of niets; maar men bespeurt echter, dat zy eene veneratie jegens de Maan hebben; want als dezelve nieuw is, komen zy by elkanderen, en tieren en razen de gantsche nacht, danzen in een kring en klappen onder het danzen met de handen. Zomtyds heeft men ze ook in duistere en donkere gaten aangetroffen, alwaar zy onder het klappen der handen iets prevelde, dat van geen Europeaan kon verstaan of geweten worden, wat het was; daar benevens stelden zy zich wonderlyk aan, de oogen jegens den hemel richtende, en de een den anderen een kruis met een roden steen voor het voorhoofd maakende, 't welk misschien een zoort van hun Godsdienst was.*

Ik zeg nogmaals dat deze drie-derlei zaken alle waarachtig zyn, maar dat zy op een zekere wyze moeten worden verstaan; want wat het danzen aanbelangt, is zulks over gewis, zoo als myne eige lange ondervinding wel haast hier na aantonen zal; rakende het aantreffen in de gaten of eerder op de heuvels, het is gewis dat zy aldaar een zoort van Godsdienst verrichten, zoo als insgelyks zal aangewezen worden; wat echter het betekenen met een roden steen aangaat, zoo is zulks ook een onlochenbare waarheid; dit behoort echter niet onder de stukken van hun Godsdienst, maar wel onder hunnen opschik en zieraad, gelyk in 't vervolg zal gezien worden.

Wat de Schryver hier van zegt.

Doordien wy nu alzoo door den aangehaalden Heer *Vogel* aan de voornaamste stukken van dezen Godsdienst der Hottentotten gekomen zyn, zoo zal ik myne eige ondervinding daar nevens voegen, en dezelve na myn oordeel geloofwaardig genoeg voorstellen, als ik alle omstandigheden bybreng, en niets dat tot dit stuk behoort, verzuim, en daarentegen ook niets uit eige verzinning daar by voeg, wyl daar door de gantsche zamenhang van de zaak zoude bedurven en de gehele Godsdienst als een misgeboorte voorgestelt worden.

De Maan is de zichtbare God van de Hottentotten.

Dienvolgens zeg ik, dat zy de Maan als hunnen zichtbaren God eere aandoen, en godsdienstig aanbidden, hebbende reeds hier voren gezegt, dat zy de Maan met den naam van den *Groten Kapitein* vereeren, waar mede zy niets anders verstaan, als dat onder dezen zichtbaren God de onzichtbare moet verstaan, en te gelyk ook aangeroepen worden. Daarenboven heb ik ook gestadig en zoo vele jaren na elkanderen waargenomen, dat zy by de Nieuwe en Volle Maan gantsche nachten danzen en zingen, en zich ook met schreeuwen en handgeklap tamelyk ver laten horen.

EERBEWYS DER HOTTENTOTTEN AAN DE MAAN.

J. Wandelaar delin.

Hoe zeldzaam zy hem vereeren.

Het is zeer raar en zeldzaam aan te zien, wat bekken deze menschen daar by trekken; dan leggen zy zich met het blote lichaam, zoo als zy altyd gewoon zyn te gaan, op de aarde, en schreeuwen en zingen eenige onverstaanbare woorden luid keels; dan staan zy wederom op, en zien na de Maan met hard schreeuwen, en zingen dan de woorden: *Mutschi Atzé*, dat is, *weest gegroet*, of *welkom*; *Senihar e atzé*, dat is, *maak dat wy veel honing bekomen*; *Chorā-quakahá chori Ounq̄va*, dat is, *maak dat ons vee te eeten kryge en veel melk geve*.

Hoe zy het danzen besluiten.

Ter zelver tyd klappen zy met de handen en danzen met eenen, en herhalen deze en andere woorden ontallig dikwyls; ten laatsten besluiten zy den dans met het gezang *Ho Ho Ho Ho*, 't welk nevens het daar onder gemengt handgeklap een fraai musicq is, voor de genen, die het nooit meer gehoort hebben; edoch kan de Lezer van hun musicq daar van geen recht denkbeeld hebben, maar om dezelve hier net te beschryven lyd nog de tyd nog de voorhebbende materie; het zal echter in 't vervolg gevoeglyk geschieden, en te gelyk van hun aardig danzen een duidelyk bericht gedaan worden.

Wanneer ze nu van schreeuwen en danzen moede zyn, zoo rechten zy zich overend en zien na de Maan en prevelen eenige onverstaanbare woorden; klappen andermaal in de handen; en stampen van vreugde met de voeten, dat het dreunt; drajen en bewegen daarbenevens het lyf, dan voor en dan achter, zoo dat men niet kan begrypen, wat zy eigentlyk daar mede zeggen willen; daar na beginnen zy wederom hun *Mutschi Atzé* te zingen, en schreeuwen andermaal zoo sterk, dat men de ooren moet toehouden, als men 'er ontrent is.

Slot van dezen Godsdienst

Eindelyk nu, wanneer zy andermaal moede genoeg zyn, en zich heescher geschreeuwt hebben, en de voeten hen van danzen zeer doen, gaan zy een weinig op de aarde zitten, of op de hurken, en rust op de knien, en zingen andermaal heel zachtjes, waar door, om dat het niet stemt, een recht katten-musicq ontstaat, waar voor men de ooren moet toestoppen. Op diergelyke wys brengen zy de gantsche nacht en den dag daar aan volgende door, en verrichten alzoo hunnen gewaanden Godsdienst, zonder dat iemand van hen verlangt te eeten, of na huis te gaan, om iets voor zich te halen.

Wie zou dan nu wel konnen loochenen, dat dit danzen, zingen en schreeuwen ten tyde van de Nieuwe en Volle Maan geen Godsdienst zy? Wat my aanbelangt, ik ben gantsch gewis verzekert, en weet als een onfeilbare waarheid, dat zy ten aanzien van hunnen yver, welken zy bespeuren laten, vele millioenen Kristenen beschaamt maken, als welke, schoon zy niet alleen uit de natuur weten, dat 'er een God is, en dat men hem yverig, trouw, en oprecht dienen moet, maar daarenboven uit het geopenbaarde Woord tot genoegen lezen, verstaan, begrypen, en in alle predikatien zoo als ook in alle andere Kristelyke byeenkomsten horen konnen, hoe hy gedient wil zyn, en welken yver men daar toe aanwenden moet, echter zoo koel, onverschillig, traag en verdrietig in het verrichten van dien dienst zyn, dat het niet alleen voor God, maar ook voor deze blinde Heidenen een schande is, weswegen ook t'eeniger tyd de genen, die de wille des Heren geweten, en niet gedaan hebben, dubbelde slagen zullen bekomen.

Edoch waar raken myne gedachten andermaal hene? Niet tegenstaande hier uit nog vele zedelessen

lessen te halen waren, waar in deze wilde Heidenen ons Christenen beschamen, zoo wil ik echter dezelve liever aan den Lezer laten opmerken, als my langer daar mede ophouden, te meer om dat 'er nog tamelyk veel van derzelver Godsdienst te melden overig is. Dit zegge maar, dat wyl gemelde menschen, gelyk uit alle hunne handelingen blykt, een goed natuurlyk verstand hebben, het een schande is, dat de Christenen hen, welke dezelve winnen, en hen van iets beters onderrechten willen, met zoo zeer slechten exempel voorgaan; en geen dag, geen tyd en gelegentheid aanzien, allerhande quaad voor hunne oogen te plegen, en hen door hun quaad exempel van de Christelyke Godsdienst af te schrikken, daar zy nochtans, zoo als in 't vervolg zal worden gemeld, in het bestraffen van quade en openbare daden, zoo vaardig recht doen, en niet lang daar mede wachten, op dat het quaad geweert worde, en het zelve gene diepe wortels schieten moge.

Wyl het nu zeker is, dat dit danzen, zingen, en schreeuwen een zoort van Godsdienst onder hen is, zoo kon men met recht op de gedachten vallen en vragen, of zy dezen Godsdienst alleen plegen, of dat 'er nog andere natien aangetroffen worden die op gelyke wys hunnen Godsdienst verrichten; want het is buiten allen twyffel, en zoo wel door Bybelsche als waereldlyke Historien te bewyzen, dat het danzen een oude en zoo wel een goede als quade gewoonte zy, gelyk *Langius* in zyne *Polyanthea* en in *Florilegio* onder den naam van *Saltatio* beiderzeids exempels genoeg bybrengt.

Het danzen is by der Joden Godsdienst in gebruik geweest.

Dat het danzen onder de Joden by het verrichten van hunnen Godsdienst in gebruik is geweest, blykt uit verscheide Schriftuurplaatzen, en de voortreffelyke Straasburgsche Godgeleerde. *D. Sebastiaan Smid* in zynen *Comment. ad Libr. II. Samuelis*, verklaart over de woorden des Kap. VI. v. 14. En David danste met alle magt voor den Here, en was omgord met een linnen lyfrok, zeer fraai, dat de wyven en maagden by hoge feestdagen en vreugdefeesten gedanst hebben, ten welken einde hy het exempel van Mirjam aanhaalt, welke na dat Pharao nevens al zyn volk met ros en wagen in 't Rode Meir verdronken en gebleven was, een keteltrommel in de hand genomen, en met alle andere vrouwsperzonen, welke haar in dit stuk volgden, in reien uitgetrokken was, en op deze wyze God voor beweze genade en verleende bystand een lof en danklied danzende, en onder het geschal van keteltrommels gezongen had *Vid. Exod. XV.* 20. *seqq.* Insgelyks brengt hy ook by het exempel van den Stam Benjamin, welke uit de danzende dochters van *Silo* weder wyven nemen en zoeken moesten op dat haar Stam niet t'eenemaal te grond ging. *Jud.* XX. 19. 21. En eindelyk brengt hy by het exempel der Israëlitische vrouwen, die een triomf-lied voor Saul en David danzende zongen, zeggende, Saul heeft duizend geslagen, maar David tien duizend.

Op gelyke wys hebben ook de Baals-Priesters en de kinderen Israels rondom het goude kalf gedanst. *Vid.* 1. *Reg.* XVIII. *Exod.* XXXII. 6. Ja dees gem. Godgeleerde besluit ook uit I. *Sam.* X. en XIX., dat het danzen in de scholen der Propheten in de gewoonte geweest is. *Vid. eund. l. c.* uit welk alles onwedersprekelyk volgt, dat het danzen by de Joden en andere natien niet alleen tot vermaak en allerhande onzondige gewoontens gebruikt is, maar dat zy zich ook daar van by verrichting van hun Godsdienst bedient

dient hebben; gelyk zulks de weergaloze Heer *Ludolf* in zynen *Comment. ad Histor. Æthiop. pag.* 308. *seqq. num.* 62. daar voor houd, dat David niet alleen alzoo gedanst, of een nieuwe gewoonte onder de Kinderen Israëls ingevoert heeft, maar nog velen met hem, en dat zulks een aloude gewoonte onder hen geweest is.

Vermids nu dit zoo is, gelyk uit de aangehaalde schriftuurplaatzen genoegzaam blykt, zoo doet deze wyze van danzen by den Godsdienst, my weder gissen, dat zy wegens verscheide oorzaken van de Joden schynen afkomstig te zyn; want hier komt niet alleen voor, te betrachten het waarnemen van de Maan, maar ook het by hen gebruikelyk danzen; 't welk zy ook met de oudste Joden gemeen hebben, als die op zekere feestdagen in hunne Synagogen opentlyk dansten, zoo als uit hun Duitsch Ceremonie-boek, te *Amsterdam* gedrukt, pag. 57. te zien is; alwaar zy, wanneer de gantsche Wet gelezen en hun feest deswegen geviert wierd, 't welk gemeenlyk den 23. September geschied, van den Voorlezer van de Wet, die het Wet-boek om hoog houden moet, alzoo schryven, en gaat rondom den Lessenaar en danst met het Wet-boek in den arm.

Andere Natien danzen ook by hun Godsdienst.

Ondertusschen zyn het misschien de Joden niet alleen, welke deze zoort van danzen by hunnen Godsdienst gebruiken, en derhalven ook de Hottentotten niet alleen uit hun volk oorsprongelyk, maar daar zyn buiten twyffel nog andere oude natien in Afrika geweest, welke het danzen by hun Godsdienst in gebruik gehad hebben; aangezien de Heer *Ludolf in Histor. Æthiop. L. III. c.* 6. wydlopig heeft bewezen, dat de Abyssinische Christenen ook by de verrichting van hun Godsdienst deze gewoonte gehad hebben; en houd hy *in comment. ad Histor. Æthiop. p.* 380. *seqq.*, het daar voor, dat dit een aloud gebruik moet geweest zyn. Hier uit kon wel volgen, dat de Abyssinische Christenen dat gebruik ook van de oudste Afrikaansche Bewoners aangenomen en behouden hebben, uit welk geslacht de Hottentotten als Heidenen nog overgebleven zyn en dat gebruik nog hebben, schoon zy door vele ongelukken en vervolgingen konnen hebben vergeten, welke liedjes daar by zyn gezongen, en hoe het eigentlyk met het danzen gegaan heeft.

De Kristenen in Abyssinie danzen ook by hunnen Godsdienst.

Wat hier van zy, het is zeker, dat de Christenen in Abyssinie nog danzen, als zy Psalmen en Liederen zingen, gelyk uit de *Tellezio Libr. I. cap.* 39. *p.* 96. *Christop. Fuhrer* in zyne Reisbeschryving An. 1646 in Nurenberg gedrukt. *Jakob Wormsen* in de Reisbeschryving p. 221. *Alvarez* c. 11. en wel voornamelyk uit den aangehaalden *Ludolf l. c.* wydlopig te zien is. Waar uit na myn oordeel gevoeglyk kan worden besloten, dat God ook geen mishagen aan dezen dienst zoude konnen hebben, indien hy maar met een opregt gemoed verricht word, en men maar enkel en alleen daar op let, dat men gene huichelary of schynheiligheid daar onder laat lopen, maar alles wat men doet, dat zulks met het gantsche hert tot God geschiede: edoch wil ik niet verder daar van oordelen, maar alles aan mynen Lezer over laten, om daar van te oordelen; genoeg is 't, dat de hier voor gem. Heer *Sebast. Smid* l. c. p. 308. Loc. 1. een diergelyk argument uit het danzen van David getrokken heeft.

Ik begeef my liever weder, daar ik hiervoren opgehouden heb, en zegge, dat de Hottentotten behalven dezen dienst die met danzen en zingen verricht word, nog andere ceremonien en gebruikelykheden hebben, die een zoort

van Godsdienst verbeelden, dog dezelve hier in te mengen, en onder dat geen te zetten, dat eigentlyk hun Sabaths-vieren betreft, zoude te lang vallen, en ook de voorhebbende materie in disorder brengen. Derhalven oordeel ik raadzaamst te zyn, dezelve by volgende gelegentheid voor te stellen, en als nu de vrage, die men zoude konnen voorleggen te beantwoorden, namelyk of deze luiden, die toch ook een gemoed hebben, en niet altyd doen, wat rechtschapen is, nooit van het zelve bestreden of verklaagt worden? dat is, of zy voor den toorn, gramschap en ongenade van hunnen Groten Kapitein of God, niet vrezen?

Op deze vraag kan tot antwoord dienen, 't geen hier voren reeds uit den Heer *Boeving* aangehaalt is; namelyk dat zy zich voor hem, wyl hy een goed Man is, die aan hen geen quaad doet, niet te duchten hebben. Ook zal de Tranquebaarsche Proost, de Heer *Ziegenbalg l. supra cit.* door zyne aan zekeren Hottentot voorgelegde vragen de zaak nader onderzoeken, en eenige antwoord verschaffen; want hy gevraagt hebbende of 'er ook Zondaars onder hen waren? was het antwoord geweest, *Ja daar zyn 'er zekerlyk vele met grote zonden beladen.* Hy verder vragende, van wien de zonde quam? antwoorde de Hottentot hoewel uit een Christen mond; *van den Duivel, deze zondaars,* zeide hy wyders, *komen in de hel, alwaar het zeer heet is; daarentegen komen de Vromen in den hemel, alwaar het ongemeen schoon en aangenaam is.* En hy eindelyk vragende, waar ze dan na hun dood meenden te komen? zoo zeide hy, *dat weet de Barmhertige God, wy weten het niet.*

Gesprek van een Hottentot met den Heer Boeving.

Uit dit gesprek dunkt my, dat de gevraagde Hottentot wel goed geantwoord heeft, maar niet uit zyn of zyne Aanhangers mond, weshalven de Heer *Ziegenbalg* ook maar nageaapt en tot de zaak niets by gebragt is; want dat zy zouden bekennen, dat zy zondaars onder hen hebben, is een hope, die men zich te vergeefs maakt, ten zy men na zodanige menschen vraagt, die in opentlyke grove lasters als echtbreuk, diefstal, enz. leven; welke zy echter geen zondaars maar misdadigen of anders noemen. Ik heb hen de gemelde vraag of verscheidemalen voorgelegt, en gebeden op dezelve te antwoorden, dog niet anders van hen konnen verkrygen, als *dat zy niet behoefden dezen Groten Kapitein te vrezen, wyl hy aan hen altyd goed en nooit quaad bewees; dat 'er daarentegen nog een ander Kapitein was, een weinig geringer van vermogen, van den welken eenigen onder hen hadden toveren geleert, die deed aan hen nooit goed maar altyd quaad, en dezen moesten zy vrezen, eeren en dienen.* Mynes bedunkens is zulks de Duivel, schoon ik hem zoo niet heb horen noemen.

Wat de Schryver hier van oordeelt.

Want schryft de meergemelde Heer Missionaris *Boeving* in zyne dikwyls aangehaalde Curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten *p. 7.* met zeer duidelyke woorden aldus: *Ten twede geloven zy, dat 'er een Duivel is, die aan hen quaad doet, en voor wien zy te vrezen hebben. Zy noemen hem in hunne taal Tucqua*; ('t welk echter niet uitgesproken moet worden, zoo als het daar staat, maar met een tongslag *Touq'uoa*) *iemand vertelde, dat eenigen onder hen denzelven hadden gezien, en dat hy over het lyf heel leelyk, ruig en hairig was en voeten en een kop als een paard had, en in 't wit gekleed was.*

Boeving meld dat zy een Duivel geloven

Dit laatste voorgeven van den Heer *Boeving* heb ik nooit van hen gehoort, schoon ik veel en lange jaren met hen omgang gehad heb. Dog geloof ik zeer wel, dat hem

hem zulks geduurende deszelfs kort verblyf van deze wonderbaarlyke menschen voor de waarheid verkoft is; want als 'er iets zekers aan was, zoo verbeeld ik my, dat het ook wel door den een of den andere voor myne ooren zoude gekomen zyn; ten minsten zouden my die in het land zelfs wonen niet bedrogen, of zulks voor my verborgen gehouden hebben, om dat ze in andere zaken heel openhertig waren, en niet zyden dat niet met de waarheid overeenquam, indien ik het recht gade sloeg, te meer om dat zy zich veel eerlyker ontrent een Europeaan gedragen, als gene die onder de Christenen zelfs wonen.

Om echter weder op dezen kleinen Kapitein te komen, moet ik zeggen, dat wanneer men hen vraagt, hoe het dan komt, dat daar zy immers de menschen, die hen goed doen, eer aandeden en dankten, zy niet veel meer den Groten Kapitein eerden en dankten, welke aan hen alles goed deed? als den anderen kleinen, welke aan hen toch maar quaad deed? zoo antwwoorden zy niet, zoo als de Heer *Boeving* l. c. p. 6. wil, *dat zy zulks ook deden*, maar zy verklaarden zich aldus: *Zy wisten niet, waarom zy zulks deden*; *maar nochtans was aan hen van hunnen voorouders vertelt, dat hunne gemelde voorouders zoo schrikkelyk tegen deze Groten Kapitein hadden gezondigt, dat hy hen en hunne nakomelingen het hart zoo zeer had verhart, dat zy hem nu niet meer recht kennen, en ook niet meer eeren of dienen konden.*

Waarom zy den kleinén Kapitein meer als den Groten eeren en vrezen.

Als ik nu dit antwoord vergelyk, met het geen hiervoren in het XXV. Hoofdstuk van hunnen oorsprong gezegt is; en die beide met elkander vergelyk, zoo schynt het andermaal, als of zy door de voorgewende overlevering van den val der eerste ouders in 't Paradys naricht hebben; zy zyn dan afkomstig van de Joden, 't welk zeer waarschynlyk is, of van andere Natien of ook wel van velen te gelyk; het is maar verwonderenswaardig, dat deze Leere, schoon door lange omwenteling van tyd, zeer verduistert, en door vele bygelovige en zeldzame meningen verbastert nog zoo duidelyk en handtastelyk zonder schrift of letters onder hen heeft konnen voortgeplant worden.

De Schryver meent dat de Hottentotten van den val der eerste ouders door de overlevering naricht bekomen hebben.

Wanneer ik den Lezer echter myne gedachten recht openhertig zeggen zal, zoo komt het my voor, als dat hunne Voorouders moeten Joden geweest zyn, aan de welken vervult is, 't geen God *Deut*. XXVIII. 64 gedreigt heeft: *De Heer zal u verstrojen, onder alle Natien, van het eene einde der waereld tot het ander, en gy zult aldaar andere Goden dienen, die gy niet kent, nog uwe Vaders, Hout en Steenen.* Conf. Esaiæ VI. 9. 10. Act. XXVIII. 26. En deze zyn of ten tyde der Babiloonsche gevankenis in Egypten, en van daar wanneer de Babiloniers in Egypten gekomen zyn, weder verder gevlucht, tot dat zy eindelyk aan de Kaap aangeland zyn: Of wel zyn dezelve ten tyde van de Roomsche overvalling allen wederom verstrooit, en hebben zich weder van tyd tot tyd vergadert, en uit de aangebore natuur der Joden tot vryheid, zich zamen gerot, en het land zoo lang door getrokken, tot dat zy eindelyk een zekeren plaats gevonden hebben, alwaar zy zich met hunne woningen ter neder laten en verder uitbreiden konden.

Wanneer men eindelyk aan hen vraagt waar mede zy dan dezen Kapitein, die hen niet dan quaad doed, eeren en dienen? zoo schynen zy de boven aangehaalde woorden van *P. Tachart l. c. p.* 96. te bekrachtigen, door dien zy zeggen, dat zy zomtyds hem ter eere een schaap, zomtyds een vetten

Hoe zy den quaden Kapitein eere aandoen.

ten os ſlaan, na dat zy konnen merken, dat hen een groot ongeluk boven het hoofd hangt. Het vet, zeggen zy wyders, nemen zy en ſmeren zich daar mede; met het vleeſch onthalen zy elkanderen, eeten het op, en maaken zich, om dat deze boze Kapitein verzoent is, onder elkander vrolyk. De oorzaak, dat zy dit doen, was, om dat het onder de Hottentotten altyd zoo de manier en in gebruik geweeſt was. Edoch dat dit dieper wortels heeft, als zy zich jegens de Europeanen wel laten verluiden, en op die van hen verrichte offerhande ziet, waarontrent zy andermaal met de Joden overeenkomen, zal in 't vervolg klaar getoont worden, wanneer van hun offeren als insgelyks een ſtuk van hun Godsdienſt zal gehandelt worden.

Zy ſtellen een goeden en een quaden God.

Hier door dunkt my, blykt klaar genoeg, dat zy twee Goden, eenen goeden en eenen quaden God ſtellen; waar van zy den eenen maar met danzen en zingen, en den anderen, met ootmoed, vrees en eer dienen; aan beide echter te gelyk, zoo als in't vervolg klaarder zal aangewezen worden, met offeren en vee ſlaan, enz. ten dienſte ſtaan moeten. Waar door de oude *Manichæen* van gedachten geworden zyn, ook eenen quaden en goeden God te erkennen en te bekennen, zulks is niet zoo wel uit hunne ſchriften te zien, als dat het geloofwaardig is, dat zy zulks uit de grondregels der oude Heidenen moeten gezogen hebben, en in de Chriſtelyke Kerk hebben willen invoeren. Edoch ik laat hier van een iegelyk en in 't byzonder de Lezer zyne vrye gedachten, en laat hem alles verder zelf overwegen.

Eeren meer dan twee Goden, daar onder ſekere Inſecte.

Ondertuſſchen zal ik my maar bemoejen, den Lezer verder voor te ſtellen, hoe deze Hottentotten de andere Heidenen naäpen, en nog meer als deze twee Goden eer aan doen, ſchoon, zoo veel my bewuſt, tot nu niemand een woord melding daar van gedaan heeft; wordende namelyk in dit gevonden een zekere inſecte of ongedierte byna zoo lang als een vinger van een klein kind en ook zoo dik, 't welk acht voeten en op het hoofd twee hoorens nevens twee vleugels heeft; op den rug is het groen, met rode en witte ſpikkeltjes, aan welke inſecte zy eene godheid toeſchryven; weshalven zy, zoo dikwyls als zy het zien, en wel voornamentlyk als het in hunne Krall komt, en op den een of den anderen gaat zitten, zodanig een goddelyke eer aan doen.

Deze inſecte hebbe ik lang niet weten te noemen, om dat ik het nooit gezien heb, en ook om dat ik het nooit heb konnen geloven, dat zy zulke ſlechte dieren godlyk zouden vereeren, ſchoon ik daar van dikwyls had horen ſpreken; tot dat eindelyk de voortreffelyke Heer *Johan Wilhelm de Grevenbroek*, een man van byzondere bequaamheid, verſtand, en wetenſchap, die verſcheide voorname Ambaſſadeurs, en eindelyk hier ook de Illuſtre Compagnie als Secretaris Politicq heeft gedient, my door zyne Annotatien geleert heeft, welke hy insgelyks gedurende zyn verblyf alhier van de Hottentotten gemaakt heeft, dat deze inſecte namelyk eene zoort van kevers was. Na dat ik echter zelf het geluk gehad heb, het zelve te zien, moet ik bekennen, dat het wel niet na de Europeaanſche kevers of zoogenaamde Goude Torren of Horentorens gelykt, edoch weet ik het zoo weinig anders te noemen, als de gemelde Heer *de Grevenbroek*.

Zoo dra, zeg ik, als dit ongedierte in hunne Kralen komt, van welkers uiterlyke geſtalte en gedaante op een andere tyd zal worden gemeld, zoo vereeren zy het niet alleen, als hier voren gezegt is, hoewel de Godsdienſt zoo lang niet duurt, en zy alleenlyk

EERBEWYS DER HOTTENTOTTEN AAN EEN SEKER INSECTE.

I. C. Philips inv. et del.

Hoe zy dit ongedierte vereeren.

lyk eenige uuren met zingen en danzen doorbrengen, maar zy bestrojen het ook met poejer van het kruid, 't welk zy *Buchu*, en de *Botanici Spiræam* noemen, waar van op zyn plaats gehandelt is. Daarenboven word dit beestje niet alleen, maar ook de gantsche binne plaats van de Kraal daar mede bestrooit, wyl zy de vaste hope hebben, dat het zelve wat goeds met zich brengt, of betekent.

Offeren aan het zelve.

En om hunne dankbaarheid jegens het zelze te bewyzen, voor de genade, van hen in hunne Krale te bezoeken, slaan zy als een offerhande twee vette schapen, en noemen deze plegtigheid *Anders maakum zoo*, 't welk zoo veel betekent, als dat zy nu tot andere menschen gemaakt zyn; zich verbeeldende, *dat door dit doen hunne zonden vergeven zyn*, of om zich van hunne woorden te bedienen, zy zeggen, *wy geloven dat wy voortaan altyd goed en geen quaad meer doen zullen.*

De Schryver meent dat zulks van de Joden afkomstig is.

Zou dit nu wederom niet na der Joden instellingen en offer ruiken? Mynes oordeels is aan hen alleenlyk het slaan van het offer-dier by gebleven, de wyze echter, hoe en wanneer, en by welke gelegentheid een verzoen-offer geschieden moet? door de lengte der tyd verloren gegaan en in vergetenheid geraakt, te meer door dien zy niet uit Joden alleen maar uit velerhande natien bestaan konnen, uit dewelke de eene deze en de ander gene zoort van Godsdienst gewoon geweest is, waar door zy allen de rechte vergeten, en alleenlyk de schil behouden hebben; en zich hebben verstaan, om uit alle oude en verscheide gebruiklykheden eenerlei aan te nemen, en dezelve te volgen.

Wat zy doen als dit ongedierte op een van hen gaat zitten.

Het zy hier mede hoe het wil, wyders is echter gewis, dat wanneer het gemeld ongedierte op iemand van hen in de Kraal komt zitten, en op zyn lichaam rust zoekt, dezelve een onbedriegelyk en onfeilbaar heilig man zyn moet, wien zekerlyk alle zonden vergeven zyn; want, zeggen zy, dit beestje heeft den man aangewezen, die onder ons heilig is. Derhalven slaan zy in zulk een geval in plaats van de twee bovengemelde schapen als een dank-offer hunne vetsten os, dien zy onder den gantsche troup hebben. Met deszelfs darmen en daar aanhangend vet, zoo als ook met het net vereeren en cieren zy dezen Heilig, doordien zy hem het net zoo warm om den hals hangen, wanneer zy het alvorens met de gemelde *Buchu* braaf gekruid, en als een strik dicht in elkander gedraait hebben.

Dit net moet de aangeweze Heilig aan den hals dragen, tot dat 'er een stukje meer aan is, het stinkt zoo veel het wil, of wel, tot dat dit beestje andermaal in de Kraal komt, en op iemand anders gaat zitten, wanneer alle deze plegtigheden op nieuw verricht worden, en als dan is aan den eersten Heilig geoorlooft, zyn stinkent net, 't welk hy nacht en dag om den hals heeft moeten hebben van zynen hals te doen, en met het nog daar aan zynde vet zyn Cros te smeren, of anders zyn lichaam zelf te balzemen.

Daarentegen worden de darmen nevens het daar aan hangend vet aan hem niet eer ter hand gestelt, voor dat zy den drek alvorens met de vingers daar uit gedrukt, de zelve gekeert en wel gespoelt hebben, van dewelke hy zich eene maaltyd klaarmaakt, en ze nuttigen mag. Zy allen slaan op hunne wys den os, gelyk in 't vervolg breder zal gemeld worden; trekken hem de huid over het hoofd af, en koken het vleesch, waar mede zy zich vrolyk maken, zonder dat dees Heilig wyders eenen beet daar van te eeten krygt. Het nat is voor de wyven, 't welk zy genieten, en zich nevens de mansperzonen vrolyk maken. Komt

 dit

Wat men doet als het op een vrouws-perzoon komt zitten.

dit ongedierte echter op een vrouws-perzoon zitten, zoo word zy tot een Heilige verklaard, en de boven gemelde plechtigheden worden verricht; dog met dit onderſcheid, dat de vrouwen het vleesch nuttigen, en dat de mansperzonen daarentegen met het nat moeten genoege nemen.

Wie zou in Europa konnen geloven dat zulke ongereimdheden in de waereld gevonden zoude worden? ten zy men van anderen wiſt, dat zy nog wel ſlechter Goden verkozen hebben, ſchoon de Dienaars juiſt niet zoo morſſig en ſmerig waren. Ik zoude zekerlyk zelf al een weinig beſchroomt geweeſt zyn, aan diergelyke vertellingen geloof te ſlaan, als ik niet oog-getuige geweeſt was, en verſcheide malen gelegentheid gehad had om zulks te zien; daar benevens vind ik my ſchier genoodzaakt daar van eene geſchiedenis te beſchryven, die klaar aan den dag zal leggen, dat zy dit Beesje of zelf niet mogen doden, of mogen gedogen, dat van anderen gedood word.

Geval ontrent dit ongedierte.

Zeker Vry-Burger, genaamt *Hendrik Muller*, geboortig uit Duitſchland, heeft een Landgoed, ontrent vyf of zes mylen van hier, waar ontrent eenige Hottentotten wonen, die eenig vee hebben, hebbende aan dezelven de vryheid gegeven hun vee nevens het zyne op zyne in bezit hebbende landeryen te wyden. Ter zelver tyd hadden zy eens het geluk, gelyk zy zich verbeelden, dat dit ongedierte of kever in hunne Krale quam, en wanneer een zoon van den gemelden Vry-burger, genaamt *Johannes Muller*, het zag, zocht hy het te vangen, om dat het zoo fraai van kouleur was, en ook om beter achter hunne zotte dingen te komen.

Wanneer de Hottentotten zagen dat hy het gevangen had, waren zy bezig om aan hem de behoorlyke eer te bewyzen, en den ſchuldigen dienſt af te leggen, en zy begonden vervaarlyk te roepen, *Hachalze, Muatze, wat maakum zoo?* dat is: *Hoort eens, kykt eens, wat wil die daar doen?* De zoon van den gemelden Vryman, wanneer hy dit hoorde, vraagde hen, ſchoon hy wel verſtont, wat zy in hunne taal tegens elkanderen ſpraken, wat zy met dit elendig ſchreeuwen hebben of zeggen wilden? waar op zy aan hem in gebroken Hollandſch te verſtaan gaven, *dat hy het niet doen moeſt, en dit beeſtje, aan hen zoo zeer welkom in hunne Kraal, niet moeſt vangen.*

Wanneer zy echter zagen, en uit zyne minen bemerkten, dat hy daarom niet gaf, maar het beeſtje zelfs doden wilde, zeiden zy tot hem, *gy dit Beeſt fangum zoo, en nu dood maakum zoo, is dat braa, wagtum ons altemaal daar van loopum zoo.* Zou gy het Beeſtje zoo vangen, en nu zoo doden, is dat wel gedaan, ziet zoo gy het doet, lopen wy allen hene. Vermids hy het Beeſtje in de hand had, en daar mede ſpeelde, baden zy hem ten laatſten zeer inſtandig, dat hy het toch weder wilde laten vliegen en niet doden, *want zeiden zy indien gy het dood, zoo zyn wy allen ongelukkig.*

Zoo dra hy aan hen beloofde, dat hy het beeſtje zonder letzel zoude laten vliegen en niet doden, waren zy wederom zeer vergenoegt en wel te vrede; en als zy zagen, dat hy zyn woord geſtand deed, deden zy aan het zelve de gewoonlyke eer, en maakten zich van het geſlacht ſchaap, konnende zy uit armoe geen twee ſlaan, vrolyk; aten allen, om dat het op niemand van hen had gezeten, en lieten niets daar van over tot den volgenden morgen.

Waarom zy dit beesje niet willen laten vangen of doden.

Miſſchien zal de Lezer begerig zyn, om te weten, waarom zy dat Beeſtje niet willen gevangen, veel minder gedood hebben? Hier op zal ik dienen het geen van de

de Hottentotten zelf heb konnen vernemen; namelyk zy zeggen, dat het aan hen ongeluk brengt als het gevangen word; en als het in hunne tegenwoordigheid sterven moet, zoo moeten zy allen of hun vee door wilde dieren verliezen; of zelf sterven, 't welk zy door lange ondervinding genoegzaam geleert hadden.

De Schryver heeft zig te vergeefs bemoeit om hen van deze domheid af te brengen.

Dit alles wat van de vereering van dezen kever is gezegt, is wel een van de eenvoudigste en blindste stukken, die men aan de Hottentotten bevinden kan, en echter zyn zy daar op zoo zeer gepikt, dat zy liever wat anders zouden willen doen dan deze godsdienstige instelling varen laten: En schoon men hen, gelyk ik dikwyls gedaan heb, de ongereimdheid van deze Afgodendienst blood uit het licht der natuur, voorstelt, en ze op een beter weg zoekt te brengen; waar door zy met 'er tyd tot de ware kennisse Gods zouden konnen geraken; is echter alles vergeefs en zonder vrucht, of zoo men zegt, moeite en kosten verloren; weshalven ik ook niet kan zien, hoe de Tranquebaarsche Proost; de Heer *Ziegenbalg* het aanleggen wilde, om deze blinde Heidenen met minder moeite, achtervolgens zyn eige zeggen, *vid. l. c.* van zyne reisbeschryving *p.* 9. tot bekeren te krygen.

Nu zal ik met myne vertelling voortvaren, en schoon de Goden der Hottentotten, voor zoo veel die tot nu in Europa hebbe konnen te weten krygen mynes bedunkens, duidelyk genoeg afgeschildert, en ook van hunnen Godsdienst een genoegzame beschryving gevolgt heb, zoo zeg ik echter, dat hier mede nog niet ten einde hebbe konnen komen, voor zoo veel hunnen Godsdienst betreft, maar dat 'er nog veel zaken ontbreken, die hier gemeld moeten worden.

Dienvolgens zal ik voor alle anderen verder aanwyzen, hoe zy na myn oordeel, ook met zodanige Christenen overeenkomen, welke als zy maar horen, dat 'er een mirakel of wonderwerk is geschied, of aan dees of genen wat goeds gebeurt is, ten eersten bedacht zyn, hoe zy ter eere van zodanig een, een Kapel oprechten, en de gene die daar verby gaan, tot verrichting van hunne aandacht daar in lokken zullen. Ondertusschen hebben de Hottentotten zulke Kapellen of Tempels niet, met menschen handen gemaakt, maar in hun gemoed zodanige plaatzen, welke zy daarom voor heilig houden; om dat hunne Voorouders aldaar grote weldaden genoten hebben.

Hottentotten hebben eenige plaatzen die ze voor heilig houden.

Zodanige plaatzen zyn echter gene donkere gaten, gelyk de meergemelde Heer *Vogel* in zyne Reisbeschryving *p.* 73. met deze woorden zegt: *Zomtyds* zegt hy, *heeft men ze ook wel in donkere hollen aangetroffen, alwaar zy onder het klappen in de handen met den mond iets prevelden, 't welk echter niemand van de Europeanen geweten heeft, wat het was.* Maar het zyn liever woeste, vrye en zichtbare plaatzen, en de meeste heuvels, langs eenige rievieren, welke hier en daar in het land leggen.

Hoe zy daar hunne aandacht verrichten.

Door dien zy nu alles by overlevering hebben, gelyk reeds dikwyls gemeld is, zoo houden zy deze plaatzen voor zoo heilig, dat zy nooit zulken woesten oort of heuvel zullen verby gaan, zonder eenigen dienst aan den Heilig te bewyzen, die na hnnne mening dien oort bewoont, en reeds aan verscheide van hen grote weldaden bewezen heeft; en wel voornamelyk danssen zy een weinig op die plaats rondom, terwyl zy stil zingen; zomtyds klappen zy daarenboven ook wel in de handen, of gaan op die plaats een weinig zitten, hullen het hoofd met de Cros en zingen een liedtje; alles echter na dat zy menen, dat de Heilig

Heilig verdient, of dat de tyd en gelegentheid en ook veeltyds het weer hen toelaat.

Als men hen vraagt, waarom zy zulks doen, lachen zy 'er om, als of men het wel zelf zoude raden konnen; en zy weten gene andere rede by te brengen, als reeds gemeld is. Wanneer men echter inſtantig verzoekt, om meer onderrechting hier ontrent te geven, zoo worden zy moejelyk, en zeggen niet anders, *als dat zulks de manier der Hottentotten is.* Komt men eindelyk iemand op friſſche daad aan te treffen, die een goede luim heeft, en aan wien men, eer men ſpreekt, een pyp tabak of een glas Brandewyn geeft, als men het juiſt by zich heeft, zoo zeggen zy met vele omſtandigheden, wat aan hen of aan hunne voorouders aldaar goeds wedervaren is, en dat zy deswegen tot dankbaarheid nog altyd danken en zingen, ſchoon zy niet weten, wie het is, van wien zy dat goeds ontfangen hadden.

Zeker Hottentot, genaamt *Kamma*, dien ik op de gemelde wys ontmoete, en met een pyp tabak lokte, heeft my vertelt, dat hy daarom op den heuvel danſte, om dat hy des nachts daar eens geſlapen hebbende van een Leeuw, die dicht by hem quam, niet opgevreten was, en welken Leeuw hy des morgens, wanneer hy ontwaakte naauwlyks 20 ſchreden van hem nog had zien leggen; en vermids hy zich verzekert hield, dat een Heilig daar moeſt zyn geweeſt, die hem beſchermt had, zoo kon hy plichtshalve die weldaad niet vergeten. Welke rede ik my wel liet welgevallen, dog wees hem met eenen op God, en de beſcherming zyner Heiligen; maar na lange woordewiſſeling, en als hy de pyp gerookt had, ſprong hy op, en liep weg, zeggende: *Kamme niet verſtaan*: 't welk zoo veel zeggen wil, *als ik kan zulks niet verſtaan.*

Zedeles van den Schryver.

Zouden nu de Chriſtenen niet andermaal door de Hottentotten beſchaamt worden gemaakt, welke uit een blinden yver den onbekenden God voor zyne beweze weldaden danken, en die nooit vergeten, daar een Chriſten, die nochtans wel weet, dat hy alles goeds en volkome gaven van boven van den Vader des Lichts ontfangt, echter dezelve zoo haaſt en ſchandelyk vergeet, en naauwlyks eens daar voor dankt. Edoch ik zal zulks met ſtilzwygen verby gaan, en nog verder zeggen, dat wanneer de Hottentotten door een diepe rivier zullen gaan, en wel voornamelyk als ze ſterk ſtroomt, zy dat ook niet doen, eer en alvorens zy zich met het water beſprengt, en hun voorhoofd met het zand of ſlyk van den oever beſmeert hebben.

Wat de Hottentotten doen als zy door een water gaan willen

De oorzaak daar van, zoude na hunne mening deze zyn, dat zy door het beſprengen, met water, zich met een gezucht denzelven aanbevelen, en bidden, dat het zelve hen geen quaad toevoegen mag. Het voorhoofd beſtryken zy met het zant of ſlyk van den oever, om dat het hoofd mag ligt worden, en altyd boven en nooit onder het water komen; om dat zy wel weten, dat alle leden onder het water zyn konnen, maar het hoofd onder het zelve niet beſtaan kan. Ik heb wel grote moeite gedaan, om een betere oorzaak van hen te vernemen, maer te vergeefs, en derhalven kan ik 'er ook gene betere melden.

Beſluit van dit Hoofdſtuk.

Daar zouden nog wel veel ſtukken overig zyn, die tot hunnen Godsdienſt zouden konnen en moeten getrokken worden, maar ik zie, dat de gene, die daar van reeds zyn ter nedergeſtelt, meer tyd vereiſchen om ze te lezen, als ik my verbeeld had. Edoch vermids ik bemerk, dat de materie my altyd onverziens en onder de hand aangroeit, zoo moet ik voor

dit-

ditmaal hier mede besluiten; en het overige tot een nadere gelegentheid sparen; den Lezer ondertusschen verzekerende, dat'er nog fraaje materien zullen voorkomen, waar van hy zeer weinig zal hebben gelezen, schoon hy nog zoo veel Reis-Beschryvingen doorsnuffelt heeft.

XXX. HOOFTSTUK.

Van het offeren der Hottentotten, of (gelyk zy het gewoon zyn te noemen) van het Anders maken; als mede van de uitsnyding der Testiculi.

Men kan eigenlyk niet zeggen wat door het Anders maken verstaan word. Aan alle mansperzonen word een Testiculus *uitgesneden. De Schryver verhaalt wanneer het zelve geschied. Als mede op welke wyze. Wie en hoe men de* Testiculus *uitsneid. Wat verder voor en na de operatie geschied. Hoe de wonde weder toegenaait word. De Patienten lyden zulks geduldig. Worden na de operatie met vet gesmeert en met pis gewassen. Hoe de gantsche operatie besloten word. Wat met het geslacht Schaap gedaan word. De wyven krygen het vet daar van, waar mede zy zich vrolyk maken. Wat zy op den volgenden dag doen. Welk een vereering de Oude Heer krygt. De Hottentotten spreken verscheidentlyk over de oorzaak en tyd dezer uitsnyding. Verscheide meningen eeniger Schryvers daar van. Des Schryvers mening. Ontdekt de ware oorzaak hier van. Waarom de Hottentottinnen geen onbesneden toelaten. Wat de Schryver hier uit besluit. De Troglodyten hebben zig besneden. Wat van de Hottentottinnen is aan te merken. Wat verder waar te nemen is als de Hottentotten trouwen willen. Zy mooten zich tot een man laten maken. Verscheide plechtigheden worden verhaalt. Hottentotten slaan haar moeders. Wat van het woord* Kutscire *aan te merken zy. Hoe een beschimpte wederom eerlyk gemaakt word. Waarom de gantsche Kraal zomtyds anders maakt. Hier toe moet een nieuw huis gebouwt, een os geslagen en in vrolykheid verteert worden. Of deze Ceremonie van de Joden afkomstig is. Dronkenschap is een schadelyken laster. Hottentotten moeten anders maken als zy van woning veranderen. Ook als de schapen dol worden. Wat verder hier ontrent aan te merken zy. Zy maken ook anders als zy hunne schapen door den rook jagen. Wat verder hier ontrent aanmerkens waardig zy. De oorzaak van dit hun doen. Waar dat zulke gewoonte uit ontstaat. Om welke oorzaken meer de Hottentotten anders maken.*

DOor dien de Godsdienst der Hottentotten, of het geen zy eigentlyk daar onder rekenen, laatst in een eenig Hoofdstuk niet heeft konnen worden gebragt, alzoo die materie te wydlopig was, en te veel tyd vereischte, zoo hebbe in het einde van het vorig Hoofdstuk belooft, het overige, zoo dra de gelegentheid zich daar toe aanbieden zoude, daar nevens te voegen; en vermids dezelve nu aan de hand komt, zoo ben ik van voornemen, om het beloofde na te komen, en te tonen, dat niet te vergeefs hebbe gezegt, dat'er nog verscheide curieuse materien zouden voorvallen, welke niet zonder byzonder nadenken zouden konnen gelezen worden.

Diensvolgens moet de Lezer en als voor af weten, dat de Hottentotten alle deze en nog te verhandelende gebruikelykheden met den algemenen naam van *Anders-maken*, dopen. Wat zulks echter wil betekenen, kan men niet weten,

Men kan eigentlyk niet zeggen wat onder het Anders maken verstaan word.

ten, voor en aleer men ieder materie hoort vertellen, of de behandeling zelf bywoont, zoo als ik gedaan heb, en als dan besluiten, dat het dit of dat betekenen moet.

Dit als voor af gezet, komt voor alle anderen voor, dat zy *Andersmaken*, wanneer aan de mansperzonen een *Testiculus* of bal uit het zakje gesneden word, 't welk alle mansperzonen ondergaan moeten. Ik heb eenige hondert van dezelven gevisiteert, en bevonden, dat zy niet meer dan een bal of *Testiculus* alleen hebben. Daarbenevens twyffelt ook niet een Schryver daar aan, die maar iets van hun geschreven heeft, alzoo men by allen, en in 't byzonder by de nieuwen, voor zoo veel ik gelezen heb, deze uitsnyding zal aangetekent vinden.

Edoch wegen den tyd, wanneer zulks zoude geschieden, en de wyze hoe zulks volbragt word, zoo als ook de oorzaak, waarom dat gedaan word, is by de Reizenden een zonderling verschil, en zegt de een zoo, en de ander zoo; derhalven heb ik raadzaam geoordeelt, de veranderlyke meningen eerst kort na elkanderen aan te halen, en daar na uitvoerlyk te zeggen, wat ik bevonden heb, werklyk en in der daad waar te zyn, en veelmaals gehoort, gezien, en in myn byzyn waarachtig erkent hebbe.

Saars bericht.

Wat den tyd aanbelangt, wanneer dees uitsnyding geschieden zoude: *Saar* meld in zyne vyftien jarige Oost-Indische krygsdiensten *pag.* 157. dat het in de jeugd geschied, wanneer hy zegt; *Zy rapen hun Schaapvel op, om te laten kyken, hoe zy gestelt zyn, als aan wien in de kindsheid de linker Testiculus uitgenomen word.*

P. Tacharts bericht.

P. Tachart in zyne Siamsche Reize pag. 102 is van dezelve mening, wanneer hy zegt: *De mansperzonen maken zich in de jeugd tot half gesnedenen.* En de veelmaals aangehaalde Deensche Missionaris *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten stemt insgelyks met deze beiden overeen, wanneer hy zegt *pag.* 9. *Aan ieder knaap word in de jeugd, de linker Testiculus uitgesneden enz.*

Boevings bericht.

Vogels bericht.

Ook is de Heer *Johan Wilhelm Vogel* van het zelve gevoelen, wanneer hy in zyne Tienjarige Oost-Indische Reize *pag.* 70 zegt: *De mansperzonen laten zich in hunne jonge jaren een Testiculus uitsnyden.*

Wat de Schryver tegen dit bericht heeft in te brengen.

Edoch wanneer zy het woord Jeugd voor het eerste, derde, vierde, vyfde of zesde jaar willen nemen, zoo zullen zy van my gene toestemming krygen. Want niet tegenstaande de kinderen gantsch naakt gaan, en niets voor hunne schamelheid hangen, om dezelve te bedekken, zy mogen jongens of meisjes zyn, of zoo als de Hottentotten zeggen, een *Mannen-Boy* of een *Vrouwen-Boy* zoo weet ik my echter niet te bezinnen, dat ooit een kind van zulke jaren heb gezien, 't welk die operatie reeds uitgestaan had, schoon ik zoo lang ik hier ben geweest dagelyks byna eenige hondert van dezelven gezien en met oplettenheid gade geslagen heb.

Wanneer zy het woord jeugd voor het 8. of 9. jaar nemen, en willen, dat de uitsnyding als dan eerst geschied, zoo zullen zy veel nader tot de zaak komen, en meer toegevallen worden, alzoo ik reeds overlang in een ander bericht aan den hiervoren gemelden Hooggeleerden Heer *Georg Alexander Leopold*, mynen Hoogwaarden Weldoender, en zeer geeerden Vriend gedagtekent den 2. Maart 1708 van dezelve mening geweest ben, wanneer ik gemeld heb, dat aan alle mansperzonen 8 of 9 jaren oud en ook wel ouder, de linker Testiculus uitgesneden wierd.

Na dat ik echter, gelyk ik voorheen gezegt heb, de gelegent-

gentheid en vryheid bekomen heb om my zelven onder hen te begeven, en zoo wel deze als andere behandelingen als van dichte by te beschouwen, en dezelve by te wonen, zoo heb ik waarlyk die zaak grondiger ondervonden, en derhalven niet qualyk gedaan, dat toenmaals daarnevens heb gevoegt dat zulks ook wel geschiede aan zodanige die reeds ouder dan 9 jaren geworden zyn, hebbende die operatie verscheide malen zien doen; aan de genen, die hunne manlyke jaren volkomen bereikt hadden, en zal genoeg zyn, een exempel alleen aan te halen van een Hottentot, welkers Hottentottische naam my jegenswoordig niet te binne schiet, dog die van en onder de Christenen Jan genaamt wierd, aan den welken zulks eerst in het 18. of 19. jaar verricht is; gelyk ik zelf gezien heb.

Wanneer de uitsnyding geschied.

Hier uit volgt dan, dat deze uitsnyding wel aan geen tyd bepaalt is, maar dat die zoo wel aan kinderen van 8 of 9 jaren dan aan manlyke perzonen verricht word; dog dat zulks aan kinderen, welke het 8 of 9 jaar nog niet bereikt hebben, nooit geschied. Wie het echter doet, en op wat wys het geschied, zoo als ook hoe de gene genoemt word, die zich tot die uitsnyding laat gebruiken, weet ik niet, dat by een van de Reizigers ooit gevonden, of in hen gelezen heb, schoon zy allen te zamen, en in 't byzonder de nieuwen, van deze uitsnyding gewag maken.

Indien de Lezer echter aan my verlof geeft, dat ik zulks doe, en my als een ooggetuige, die daar by geweest is, en alles gezien heeft, geloven wil, zoo maak ik geen zwarigheid, de gantsche zaak met alle deszelfs omstandigheden te beschryven; want ik weet wel, en hou my zelven verzekert, dat het niet qualyk zal worden geduid, als ik my zomtyds de zaak natuurlyk voorstel, en my van eene uitdrukking bedien, die niet al te hoflyk voorkomen mogt; alzoo vele omwegen te nemen, en spreekwyzen te gebruiken, die by de Welsprekers in zwang zyn, verduisteren veeltyds eene en voor al zulke onbekende zaak meer, dan dat zy dezelve een licht byzetten zouden. Derhalven zal best zyn, natuurlyke dingen natuurlyk voor te stellen, achtervolgens het oud en bewust spreekwoord: *Naturalia non sunt turpia.*

Wie en hoe men de Testiculus snyd.

Met dit beding moet de Lezer weten, dat zoo dikwyls als een zodanige operatie geschieden zal, de gene, aan wien de *Testiculus* zal worden uitgesneden, van de anderen en reeds gesneden Hottentotten, om dat de kleine en ongesnede Hottentotten gantsch niet by de operatie zyn mogen, ruglings op de vlakke aarde gelegt, en aan hem de handen en voeten uitgestrekt, en ver van elkanderen gespannen worden, en eindelyk met strikken van biezen, of van diergelyk taai kruid gemaakt, gelyk de kuipers tot de vaten gebruiken, vast word gebonden, dat hy zich in die gedaante al zoo weinig kan bewegen als een misdadiger die op het kruis word gebonden, om gerabraakt te worden.

Deze strikken maken zy alle zelf, en wel zoo goed, sterk en hecht, en ook zoo wel gedraait, als een Lyndrajer in Europa die zoude konnen maken, gelyk op een anderen tyd zal gezegt worden. Ondertusschen eer en alvorens de gene daar by komt, die den *Testiculus* uit nemen zal, komen 'er anderen, ook wel de genen, die hem eerst hebben gebonden, hem met de knien op beide de armen en beide de voeten zitten, om zich nog minder te konnen bewegen; een van allen gaat op de borst leggen, om hem ook in die gelegde postuur te houden, en te beletten, dat hy het snyden zie.

Wanneer dit alles geschied is, zoo komt de oude Hottentot, die de operatie doen zal en moet, en als hy alvorens zyn daar toe benodigt mes, 't welk geen scheermes of vlym, maar een gemeen en tot eeten gebruikelyk broodmes is, op een steen wel geslepen en scherp gemaakt heeft, zoo neemt hy den *Testiculus* in de hand, maakt een opening, ontrent anderhalf lid lang, en drukt den *Testiculus* daar uit, dien hy daar na achter niet by de bloed of water of andere vaten, maar aan het end van denzelven door en afsnyd.

Hoe de gene genaamt word die zulks doet.

Deze Hottentotsche Kapoenneerder draagt een byzonderen naam, waar ontrent weder te erinneren is, 't geen hier voren van den *Domine* is gemeld, dat zy hem den ouden Heer tituleren, wanneer hy een zodanige operatie doet. Deze titul is in zulk een grote achting, als onder de Joden die van een beroemden Rabby zyn kan. Hy woont echter of by hen in hun Dorp, of word uit een andere Kraal gehaalt, en verzocht, om die operatie te doen, schoon hy voor het overige even zoo smerig en onwetend is als een van de anderen, en verder ook gene privilegien geniet.

Wat verder voor en na de operatie geschied.

Zoo dra de operatie geschieden zal, en de Patient gebonden word, zoo gaan eenige uit de Kraal, en nemen een der vetste schapen van hem of van zyn Vader, slaan het zelve op hunne manier, en niet zoo als in Europa geschied, gelyk op zyn tyd zal bericht worden. Uit het zelve nemen zy, eer het recht dood is, de darmen nevens het net, en brengen het aan den ouden Heer of Capoeneerder, die van het warme vet, na dat hy *Buchu* en andere goede heilzame gepulveriseerde kruiden daar onder gekneed en gemengt heeft, een kogel maakt, ontrent zoo groot als de *Testiculus* geweest is, dewelke hy in plaats van den uitgesneden *Testiculus* in de opening steekt.

Wanneer nu dit warme en met gemelde kruiden, die byzonder heilzaam zyn moeten, wel doorknede vet in plaats van den *Testiculus* gestoken is, zoo naait de oude Heer zyne gemaakte en hier toe benodigde wonde weder toe; echter niet, gelyk de Lezer zich misschien verbeelden zoude, met een naald met gaarn of zyde, alzoo zy diergelyke instrumenten of middelen niet hebben of gebruiken, maar met een spits gemaakt en als een els geslepen vogel-been, 't welk hare naald is, en met een zenuw van een os, of gemeenlyker van een schaap, die zy uit de rug-graat halen, en als gaarn of zyde van elkander splissen en daar mede naajen.

Hoe zacht dit toenaajen in zyn werk moet gaan, kan men zich licht verbeelden, en hoe ras die operatie geschieden moet, kan een iegelyk by zich zelve ook wel overleggen; ondertusschen is het te verwonderen, dat de Patienten daar by echter zeer geduldig zyn, en ook niet eens zoo hard schreeuwen, alzoo zy weeten, dat na het naajen aan hen de band weder afgenomen en zy in zoo verre weder op vrye voeten gestelt worden, dat zy zich van hunne lichamelyke leden weder bedienen konnen.

Edoch wat kan deze vryheid hen veel helpen, om dat nog de heftige pyn toelaat dat zy hene gaan, nog ook de gantsche operatie daar mede niet verricht is; want zo dra de strikken hem afgenomen zyn, komt de oude Heer weder by den Patient, en smeert hem met het overige vet van de nieren over het gantsche lichaam, zodanig dat hy schier druipt; en vermids hy gedurende het smeren heen en weder beweegt, en ook op den buik gelegt word, zoo is licht te denken, dat de nieuwe pyn in verre gevoeliger moet zyn, dan de eerste.

Daarenboven komt eindelyk de gemelde oude Heer, neemt zyn eige *Membrum virile* in de hand, en maakt den Patient over het gantsche lichaam met zyn water nat, zodanig dat hy nu ook zyn eige handen gebruiken, en zich met dit kostelyk Nardenwater als afwassen, en zich van den in het vet ingedrukt drek, rynigen moet waar door hy dan met zyne korte nagels als hooivorken over zyn besmeerd lichaam halen en daar na met de vlakke hand weder gelyk stryken moet.

Hoe de gantsche operatie besloten word.

En dit is als de laatste zalving, welke hem eens voor al gegeven word, aangezien zy verder niet na hem kyken, of iets anders tot zyne herstelling gebruiken; maar hem laten leggen daar hy legt; tot dat hy zich eindelyk op handen en voeten, om dat hy niet gaan kan, in een huis, 't welk dicht by hem staat, en voor hem nieuw gebouwt is, kruipt, alwaar hy nog wel twee of drie dagen zeer zware pyn heeft. Na verloop echter van dien tyd, recht hy zich weder op, loopt eindelyk weder weg, en gaat overal met zulke vaardigheid door het veld, als hy te voren gedaan heeft; want hy weet uit de veelvoudige ondervinding, dat de gemaakte wonde niet lang ongenezen blyven of hem eenige ongemak toebrengen kan.

Ik hebbe hier voren gezegt, dat zy het niervet uit het geslachte schaap aan den ouden Heer brengen, om een weinig daar van in de wonde te steken, en met het overige den Patient te smeren. Nu dient te weten, dat zy met het schaap zelf aldus leven: Na dat het op haar manier, zoo als in 't toekomende berichten zal, gekookt is, maken zy zich onder elkanderen daar mede vrolyk, zonder dat zy een mondvol of iets aan den Patient daar van geven, die zich alleen met het aan hem versmeert vet voor ditmaal moet vergenoegen, en het eeten aankyken.

Zelfs krygen de wyven niets daar van, als welke nooit met de mans te gelyk en als aan eene tafel, schoon zy gene hebben, eeten mogen, maar zy zyn wel te vrede, wanneer de mans haar het nat daar van laten toekomen, gelyk ook altyd geschied en gebruiklyk is. Voor 't overige, maken zy zich echter even zoo wel als de mans, en als in eene Compagnie, doch niet by elkanderen zittende, vrolyk, danzen en springen, roken tabak of *Dacha*, en gelaten zich over deze welgelukte uitsnyding zeer vrolyk, terwyl de arme gesnedene zich naauwlyks van pyn bewegen kan.

Wat zy den anderen dag doen.

Wanneer zy den gantschen dag en het meeste gedeelte van den nacht vrolyk geweest zyn, zoo komen de mans met het krieken van den dag weder by elkanderen, en bestrojen hun hoofd met *Buchu*, als zy eerst eens gedanst en binnens monds een gebed, 't welk geen toekyker verstaan kan, geprevelt hebben. Daar na smeren zy ook hun lichaam met het vet dat van het gekookt schaap van gisteren overgebleven is, zodanig dat zy blinken en dat het by warme zonneschyn, van het lyf druipt.

Wat de oude Heer voor een vereering krygt.

Op dat echter de oude Heer of uitsnyder den Patient, zacht handele, en op het uitsnyden zelf beter passe, en hem niet lang plage, zoo krygt hy daar voor een zekere beloning welke na de rykdom van den Patient, of in een os, als hy veel vee heeft, en ryk is, of anders als hy arm is, en niet veel vermogen heeft, in een schaap bestaat; na welkers ontfangst hy zich of na zyn huis, als hy in de Krale woont, of na zyn eigen dorp met den os of schaap begeven kan, om dat de anderen na den Patient zien, en alzoo zyne hulp niet meer van noden hebben.

Dit is alzoo de waarachtige geschiedenis van alles, wat by dier-

gelyk uitſnyden van den linker *Teſticulus* waargenomen word, waar aan alzoo, wyl ik zelf verſcheide malen daar by geſtaan en toegezien heb, in genen dele te twyffelen is. Ik heb ook voorheen zeer velen uit nieuwsgierigheid bezichtigt en ze met een ſtuk tabak of een dubbeltje zoo verre gebragt, dat zy haar *Kul Kroſs* of velletje, 't welk zy voor het *Membrum virile* dragen weg deden; en aan my de volle vryheid gaven; om te zien wat ik maar wilde, en begeerde van hen te weten.

De oorzaak en de tyd van zulke uitſnyding word van de Hottentotten verſcheidentlyk aangewezen.

De oorzaak waarom zy dit doen, en wanneer het geſchieden moet, word van hen zelven verſcheidentlyk gezegt; derhalven is het niet vreemd dat Reizigers dezelve niet op eenerly wyze melden en uitleggen; gelyk dan *Saar* in zyne vyftien jarige Ooſt-Indiſche Krygsdieſten *pag.* 158. ik weet niet, of het voorbedachtelyk of uit onwetenheid geſchied, zoo wel van het lopen der Hottentotten, en van andere eertyds gebruikelyke zeden, zeer goede melding doet, en echter gantſch gene oorzaak daar nevens voegt, wanneer hy ſchryft: Anders konnen zy zeer hard lopen, weshalven 'er ook paarden van Batavia daar zyn gebragt, om een Compagnie Ruiters op te rechten, uit onze Zoldaten, die daar aan de Kaap leggen, om dat zy als Heidens gantſch niet te vertrouwen zyn, alzoo zy allerhande ſchelmſtukken weten aan te rechten.

Verſcheide meningen eeniger Schryvers.

De Heer *Vogel* geeft echter *pag.* 70 deze rede: Op dat zy na hunne mening vaardiger in het lopen mogen zyn; gelyk zy dan, zegt hy wyders, zodanig in het lopen geoeffent zyn, dat een wel berede Ruiter werk genoeg heeft een Hottentot te achterhalen. Van dezelve mening is de Heer *P. Tachart* in zyne Siamſche Reis, *pag.* 102. alwaar hy zegt, dat dit uitſnyden veel hielp om de ſnelheid van het lopen te behouden en te vermeerderen. Daarentegen heeft de Heer *Boeving* van dit lopen drie verſcheide redenen, waar onder de eene het uitſnyden van den linker bal is, wanneer hy zegt: gelyk de wyven heel traag in het gaan zyn, zoo zyn de mans daarentegen van zoo grote vaardigheid, dat zy ſchier een paard gelyk in het lopen zyn. Gaan zy over de ſtraat, te meer als zy iets dragen, zoo ziet men ze altoos op een draf gaan, en ontſtaat wel deze vaardigheid. 1. Uit de lichte kleding. 2. Defectu eens Teſticuli, of ontbrek van een bal. 3. Door het veel ſmeren.

Wat de Schryver hier van oordeelt.

Nu is myn doen wel hier niet, om de oorzaak van het ſnel lopen te onderzoeken, als welke op zyn tyd wel onderzocht zal worden. Edoch kan ik niet nalaten te zeggen, dat ik bezwaarlyk geloof, dat dit de hoofd-oorzaak zoude zyn, dat de Hottentotten zich tot half geſnedenen laten maken, ſchoon ik zeer wel weet, dat zy het zelf zeggen en voorgeven, ja ook zoo ſnel te voet zyn, dat zy dikmaals een Ruiter beſchaamt maken, en een Europeaanſche Hardloper niets tegen hun lopen heeft, vermids zy in de grootſte hitte, die hier vry ſterk en doordringende is, echter onvermoeid lopen, en daar door in 't minſte niet geincommodeert worden.

De ware oorzaak van deze uitſnyding.

De ware en hoofdzakelyke oorzaak echter ſchynt my toe deze te zyn; dat vermids zy achtervolgens hunne wetten, niet by eene Hottentottin konnen of mogen ſlapen, zoo lang zy twee *Teſticulus* hebben, aangezien geen Hottentottin een Hottentot by haar derft laten ſlapen, zoo lang aan hem de eene *Teſticulus* niet uitgeſneden is, om dat zy, indien zulks ontdekt wierd, voor een hoer zoude gehouden, en ook wel zelfs deswegen dood geſlagen worden. Derhalven gebeurt het dikwyls, voor-

voornamelyk by de armen, dat zy met deze uitsnyding zoo lang wachten, tot dat zy hunne mannelyke jaren bereikt hebben, om de kosten niet vergeefs te hebben gedaan, als de jonge ondertusschen quam te sterven.

Waarom de Hottentottinnen geen onbesnedenen toelaten.

Dat echter de wyven genen toelaten, ten zy hy maar eenen bal heeft, heeft wederom zyne oorzaken; om dat zy naamlyk anders vrezen, dat zy veel Tweelingen zullen krygen, als dewelke allen groot te brengen, aan haar wederom maar op zekere conditie vergunt is, gelyk zulks in een volgend Hoofdstuk nader aangewezen en uitgevoert zal worden; want zy zyn behalven dat met het teellid zeer wel verzien, gelyk ik zeer dikwyls gezien heb. Wanneer maar de eene *Testiculus* onbeschadigt blyft, zoude de natuur, zoo zy zich verbeelden, niet meer tot Tweelingen contribueren, waar van ik echter de ware eigenschap niet zeggen kan.

Hier uit moet na myne gedachten onfeilbaar volgen, dat vermids deze uitsnyding niet in de tedere jeugd maar eerst in het 8. of 9. jaar, merendeels echter in zulken ouderdom geschied, als een jong mensch zyne manlyke jaren bekomt, en in staat is, om een vrouw wettig by te wonen, zy aan geen zekere tyd gebonden zyn, maar zich na de bequaamheid van een mansperzoon reguleren, en hy in staat geoordeelt word, om te trouwen, 't welk dan eerst in het 18. of 19. jaar geschieden kan. Nochtans weet ik ook wel, dat dit Climaat alhier gantsch anders is geaard, als dat van Europa, om dat ik ook vrouwen heb gekent, hier van Europeaensche ouders geboren, die reeds in het twaalfde jaar getrouwt, en in het dertiende een schoon kind ter waereld gebragt hebben; 't welk indien het onder de Hottentotten alzoo gehouden word, zoo is de manlyke tyd haast voorhanden.

De Schryver weet niet hoe de Hottentotten tot het uitsnyden van een Testiculus geraakt zyn

Waar door zy tot deze dwaasheid gekomen zyn, om zich een *Testiculus* te laten uitsnyden, is niet wel te raden, te meer om dat men niet weet, dat ooit eenig volk in de waereld zulks heeft gedaan. Het is wel bekent, dat de Joden zich laten besnyden; of nu deze menschen van de Joden afkomstig en onder andere Natien geraakt zyn, die misschien anders zullen hebben gedaan, zy echter hunne oude wyze van besnyden vergeten, en in deszelfs plaats, den *Testiculus* verkozen en daar uit genomen hebben, zoo wel uit vele omstandigheden, die zy met de Joden gemeen hebben, waar van 'er reeds eenige gespecificeert zyn, te geloven zyn, dog zal my hierontrent aan het oordeel van mynen Lezer onderwerpen

De Troglodyten hebben zich besneden.

Zoo is het ook van de Troglodyten en Egiptiers bekent, dat zy zich hebben laten besnyden; aangezien *Joh. Bohemus l. c. C. 6. p. 57. de legibus & moribus gentium* uit *Diodoro Siculo* L. III. c. 32. het volgende aanhaalt: *Pudenda Troglodytæ omnes velut Ægyptii circumcidunt, his demptis, quos à casu claudos appellant.* dat is: *Alle Troglodyten besnyden hunne schaamleden zoo wel als de Egyptiers, behalven dien, welke men wegen hun val de Hinkende noemt.* Hoe echter deze besnyding gedaan en aan welken deel die voltrokken is, blykt uit deze woorden in 't minst niet; derhalven is wel niet anders te denken, of daar moeten in den beginne ook veel Troglodyten onder de Hottentotten geweest zyn, welke deze wys van besnyding of uitsnyding onder hen voortgeplant hebben; en indien 'er al Joden onder hen zyn geweest, gelyk ik uit bygebragte oorzaken het t'eenemaal daar voor hou, zoo hebben zy of hunne oude besnyding niet konnen voortplanten, ten dele om dat zy met deze gemeenschap gemaakt en zich tot beter verdediging in een verbond in

gela-

gelaten hebben, en deels ook, om dat zy onder elkanderen zullen getrouwt zyn, waar door dan noodwendig die oude besnyding heeft moeten uitsterven, en daarentegen deze uitsnyding ingevoert is.

Wat van de Hottentottinnen waar te nemen is.

Edoch ik laat dezeze stoffe mynen lezer en anderen verder overwegen; ondertusschen zeg ik, dat de Hottentottinnen eerder eene besnyding of uitsnyding van noden hadden als de mannen, om dat aan deze iets word ontnomen, 't welk zy niet missen konnen, waartegen aan gene een mismaaktheid en schandelyke lap zoude worden weggesneden, welke haar tot nu tot wanschepzels maakt, daar zy anders met andere wyven in Europa gelyk zouden gemaakt worden.

Namelyk men vind een lang en van gedaante als een dikke huid, en aan de boven huid aangegroeit stuk vel, 't welk over hare schaamte afhangt, en dezelve als van natuur bedekt; welk vel by zommige hoe langer hoe groter groeit, en dikwyls met de jaren toeneemt, dat het veeltyds onder het boven stuk vel, 't welk zy *Küll-Cros* noemen, uithangt, en een afhangende riem gelykt.

Diergelyk heb niet alleen veeltyds gade geslagen, wyl zy my zulks dikwyls uit nieuwsgierigheid hebben laten kyken, 't welk zy zeer gaarn voor een stuk tabak of een andere kleine vereering aan een iegelyk doen; maar *George Andries Schleswieger* heeft het reeds eertyds aan haar bemerkt, gelyk hy zulks in zyne Reisbeschryving *c.* 4. *p.* 5. aanhaalt, schoon hy echter niet wist, waar voor hy het zonde houden, te weten voor een stuk dat uit hare huid gesneden was, of voor een natuurlyk vel.

Thevenotius in zyne Orientaalsche Reisbeschryving *Part.* II. *c.* 74. *p.* 497. en anderen zeggen wel dat de Morinnen, Egyptiers, nevens vele andere ook zoo geschapen zyn, dog dat die alle het zich lieten uitsnyden en ook wel uitbranden, 't welk de gemelde *Thevenotius* voor eene superstitie houd, daar het echter uit nood, en om een gebrek van de Natuur te verhelpen, geschieden moet. Wat my aanbelangt, ik geloof het gaarn, om dat 'er niets zoo lelyk en afschuwelyk wezen kan, als zulk een mismaakt vrouwsperzoon te zien, die, wanneer men de smerigheid van een Hottentottin nog daar by voegt, zekerlyk een afschuuw aan alle vrouwsperzonen veroorzaken moet.

Waar door zulks ontstaat, en wat de oorzaak zy, kan ik niet weten, nog heb ooit gelezen, dat het by Europeaansche vrouwen ook zoude worden gevonden; edoch ik verbeeld my, dat zoo als de menschen, welke in en naast aan de *Zona Torrida* wonen, van aangezicht, verf, hair en andere eigenschappen van de Europeanen en anderen, die ver van dat district wonen, grotelyks onderscheiden zyn, zoo konnen zy ook in de andere delen van het lyf en deszelfs eigenschappen ver van de overigen verschillen. Voor 't overige wil ik mynen Lezer en anderen den oorsprong, en wat verder daar by zoude te betrachten zyn, laten onderzoeken.

Of de uitsnyding van den Testiculus een zoort van Godsdienst is.

Vermids nu de uitsnyding van den linker *Testiculus* zulk een hoogst noodzakelyk en algemeen werk is, buiten het welk men niet kan of vermag te trouwen, zou het dan niet als een stuk van hun Godsdienst moeten worden aangezien, achtervolgens het welke zy zich wettigen, en in den huwelyken staat begeven mogen? te meer om dat het slaan van een schaap, 't welk my als een offerhande toeschynt, daar by komt, en 'er andere zaken geschieden, die buiten een solemnele ceremonie nooit voorvallen. Ik oordeel dat dit uitsnyden van den *Testiculus*

lus even zulk een hoogwerk is, als by de Joden de besnyding, edoch hier ontrent onderwerp ik my wederom zeer gaarn aan het oordeel van mynen Lezer.

Wat verder waar te nemen is als de Hottentotten trouwen willen.

Zy moeten zich echter niet alleen een *Testiculus* laten uitsnyden, als zy trouwen willen, maar zy moeten ook van de opvoeding van de moeder ontslagen worden, en zich waardig maken, dat zy het gezelschap der mannen bezoeken en met hen omgang hebben mogen. Want gelyk zy de gewoonte hebben, de opvoeding der kinderen de wyven alleen over te laten, zoo dat de man daar mede niets te doen heeft, ten ware dat de vrouw gestorven is, zoo hebben zy ook de manier, die van beiderlei geslacht aan de vrouw over te laten, zoo lang als de zoon nog niet tot een man gemaakt, of tot een man verklaart is; aangezien de dochters en alles wat vrouwelyk is, vooral niet mag in het gezelschap der mannen komen.

Moeten zich tot een man laten maken.

Ik zal den Lezer de zaak uit den grond verhalen, en dan zelf laten oordelen, of deze gebruiklykheid ook eenige gemeenschap met de gebruiklykheden van andere natien heeft. Dienvolgens zoo lang een zoon, hy zy groot of klein, niet tot een man is gemaakt, mag hy niet alleen in het gezelschap van mannen niet komen, maar hy mag zelfs niet eens met zyn eigen vader eeten, aangezien hy zich gestadig by de moeder moet onthouden, en haar zoo lang volgen en gehoorzamen, tot dat hy *Anders* dat is, *tot een man gemaakt is.* Daarenboven hebben deze nog niet tot mannen gemaakte, grote en volwasse perzonen, verachtelyke namen, en worden zy *Kutsire* of Melkbaarden, Mammezuigers enz. genoemt.

Eerste plegtigheid

Wanneer hy zich tot een man wil laten maken, zoo krygt hy eerst van den oudsten in de Kraal order dat hy buiten hunne kring, dewyl allen nevens elkander in een ronde cirkel zitten, en de Oudste in het midden, die ten eersten opstaat, hy is een gemene of de Kapitein zelf, op de hurken zal gaan zitten, dat is, dat hy zal gaan zitten, dat het lyf op de knien rust, en zyn achterste de aarde niet berykt, maar ruim drie vingers hoog daar van af is, welk hurken onder hen zeer gemeen en als een dagelyksche manier is, zoo dat zy het reeds van kindsgebeente gewoon zyn.

De andere plegtigheid

Wanneer de oudste dit ziet, zoo spreekt hy eenige woorden met de overige mannen, als of hy hun consent inhaalde, om hem tot man te verklaren. Na dat zy allen zulks eenpariglyk met *Jö, Jö*, dat is, *Ja, ja*, beantwoord hadden, zoo gaat hy tot den jongen man, spreekt een weinig met hem, en maakt hem bekent hoe hy voortaan van de gehoorzaamheid, opvolge en dwang van zynen moeder bevryd is, en zich niet meer in hare gezelschap derft laten vinden, indien hy niet op nieuw *Anders*, dat is, eerlyk en hunner gezelschap waardig wil gemaakt worden, maar zich voortaan by hen en zynes gelyken houden moet, en van nu af tonen dat hy een man is.

De derde plegtigheid

Na geëindigde uitspraak, welke de jong aangenome man met *jö* beantwoord, gaat hy wat nader by hem, neemt zyn *Membrum virile* in de hand, en maakt hem met zyn water zoo lang nat, als 'er een droppel uitkomt; dit water daarentegen ontfangt de jonge man met vermaak, wascht en wryft het in, maakt ook verscheide groeven met de nagels in het op zyn lichaam klevend en met roed, stof en drek gemengt vet, 't welk hy daar na met de vlakke hand weder toestrykt, zoo dat men niet ziet, waar voorheen zulke strepen geweest zyn.

De vierde plegtigheid

Eindelyk wanneer dit geschied is, zegt de oudste uit de Kraal nog-

nogmaals tot besluit, en wenscht hem in den naam van alle tegenwoordig zynde mannen met deze woorden geluk; nameluk, *'tk'amma*, dat is, *geluk daar toe. Dida Atze*, dat is, *worde wakker oud. q̃uoa, q̃ua*, dat is, *teel veel kinderen. t'kumi* dat is, *de baard kome haast voor den dag.* Daar na is de gantsche zaak gedaan, en hy nu tot een man gemaakt. Edoch moet men als in verby gaan aanmerken, dat zy zich van deze drie eerste woorden ook bedienen, wanneer zy zien en horen, dat iemand uit hun gezelschap niest, om hem daar mede zoo veel te wenschen, als wanneer wy tot elkander onder het niesen zeggen, *God help.*

Hoe de vorige plegtigheden besloten worden.

Zoo dra nu alle deze plegtigheden verricht zyn, en hy tot een man gemaakt is, word ten eersten een vet schaap van de zynen op hunne wys geslacht, waar van het vleesch nevens het ingewand ten vuure gebracht, en deels gekookt en deels gebraden word; wanneer het gereed is, zetten de oude mannen nevens den jongen zich te gelyk ten eeten; dog zoo, dat de ouden hunne portie eerst daar van genuttigen, en den jongen zoo lang laten toekyken; wanneer zy echter hun genoegen hebben, laten zy eindelyk ook toe, dat hy in hunne tegenwoordigheid en gezelschap voor de eerstemaal spyzen mag; 't welk hy in vervolg altyd by hen en niet by de wyven doen moet.

Aldus heeft de Lezer deze manier om mannen te maken; ik laat hem oordelen, of 'er een volk in de waereld is, 't welk diergelyke gebruikelykheden heeft. Wat my aangaat, ik zal alleenlyk daarnevens voegen, dat zy door dit middel aan de gehoorzaamheid van de moeder zodanig worden onttrokken, dat ook zelfs het vierde Gebod daar ontrent nood lyd; hebbende zy na deze plegtigheid volkome vryheid te trouwen, wanneer zy willen, maar het strekt hen voortaan ook tot geen schande, maar in tegendeel tot een grote lof, welken lof de moeders zelf hen geven en toeleggen, wanneer zy in dronkenschap of uit quaadheid en haat hunne moeder wakker slaan, en met een blaauw oog van zich jagen, en als dan zeggen, ik sta niet meer onder uwe tucht en discipline.

De Hottentotten slaan hunne moeders.

In der daad zoo schandelyk zwaar en onverantwoordelyk dit laster zoo wel na geestelyke als waereldlyke rechten is, zo licht ziet men het ook onder de Christenen door de vingers, waar onder zoo wel als onder de Hottentotten godloze knapen gevonden worden, die om recht en billykheid zoo weinig als om tucht en eerbaarheid geven, en die ook niet eens zoo lang konnen bewaren, als deze wilde en blinde Hottentotten doen, maar hunne ouders, zoo wel vader als moeder, 't geen de Hottentotten echter niet derven onderstaan, indien zy niet de straffe des doods binnen den tyd van twee uuren ondergaan willen, niet alleen dreigen te slaan, terwyl zy nog in hun brode zyn, maar dit ook werklyk doen, schoon zy beter weten als genen, en wel verstaan, welke zware straffe van God daar op gezet is, wanneer hy zegt, wie Vader of Moeder slaat, die zal den dood sterven.

Vermids ik hier voren van het woord *Kutsire* gemeld, en daar nevens gezegt hebbe, dat het een zeer verachtelyk woord zy, waar mede een oude Hottentot, die reeds tot een man gemaakt is, zich in genen dele mag laten beleggen, zoo zal ik den Lezer dit nog melden, dat wanneer een oude tegen een ander zich van dit woord bedient, de gene, die daar mede eerst gescholden is, dat anderen het hebben gehoort, onwedersprekelyk zoo lang uit hun gezelschap gesloten blyft, tot dat hy eerst *Anders* maakt, dat is,

zich

zich weder eerlyk maken laat; want zy zien zeer veel op een eerlyken naam, nog meer echter op smullen en vrolyk zyn.

Hoe een beschimpte weder eerlyk gemaakt word.

Vermids nu de gewoonte ingevoert is, dat de beschimpte zich eer niet weder in hun gezelschap vervoegen mag, voor dat hy zich met een vet schaap heeft gelegitimeert, welken hy ten beste geven moet, zoo blyven zy ook styf op hun stuk staan, en dulden hem of gantsch niet onder hen, of als hy zich in hun gezelschap nederzetten wil, lopen zy allen hene, en laten hem alleen zitten, waar door hy dan eindelyk gedwongen word te gehoorzamen, en een vet schaap te laten slaan, waar van hy echter gantsch weinig van het vleesch en alleen het vet en de darmen bekomt, waar van hem het eerste tot smeren dient, 't welk de anderen zelf verrichten, en hem als op nieuw hunne gezelschap waardig maken; het ander echter staat hem vry om nevens het bloed te koken en te eeten, om dat zy met het vleesch van het schaap stryken gaan, en het zelve tot zyner eere verteren, en daar na gezamentlyk zich de halve nacht door vrolyk maken.

Wat van het wyf van den eerlyk gemaakten aan te merken is.

Zoo weinig echter als hy bekomt, zoo weinig krygt deszelfs vrouw ook, als welke nevens de andere wyven zich met het nat moet laten genoegen; dog wanneer hy aan haar iets uit liefde van zyn bloed, en daar in gesnede darmen wil geven, zoo staat hem zulks vry, ten ware dat men wist, dat zy de verandering hadde, als in welken geval zulks niet geoorlooft is, gelyk elders wydlopiger zal worden gemeld. Na dat dit is geschied, en hy zich op zulke wyze weder eerlyk heeft laten maken, zoo is hy weder zoo eerlyk als een ander, en derft zich buiten andere toevallen, die in 't toekomende volgen zullen, niet schuwen, om weder in hun gezelschap te verschynen.

Als ik zomtyds myne gedachten hier over den vryen loop gelaten, en in overweging genomen heb, waar toch zulks by deze wilde menschen van daan komt, dat zulk een onnut woord hen zoo zeer licht beledigt, en den geen, tegen wien het gezegt is, onbeqaam en haar gezelschap onwaardig maakt, tot dat hy zich door een vet schaap gelegitimeert heeft, zoo is my het toegeschenen, dat dit een universeel wezen door de gantsche waereld zyn moet; aangezien geen gezelschap, compagnie of byeenkomst een beschimpten lyden kan. Want het is niet alleen bekent, dat een beschimpt Cavallier veracht is, tot dat hy deswegen satisfactie heeft, maar het is ook openbaar, dat geen gezelschap met zodanig een gemaakt word, van wien iets gezegt word, waar door zyn eerlyke naam nood lyden kan, hy mag geestelyk of waereldlyk, van een hoogen of laagen staat zyn, zoo dat in dit stuk de Christenen niet anders als de Hottentotten, en deze niet anders als de Kristenen te werk gaan, zynde alleenlyk de wyze, om zich weder in een goeden naam te stellen, het eenige teken van een wezendlyk onderscheid.

Waarom de gantsche Kraal zomtyds anders maakt.

Zoo wel nu als dit Anders maken genaamt word; zoo heet het ook Anders maken, wanneer de gantsche Kraal of dorp Gemeente om eenige byzondere oorzaken Anders en zich eenen vrolyken dag maken willen; diergelyke oorzaken konnen zyn, wanneer zy jegens hunne vyanden zyn gelukkig geweest, en als eenen Dankdag vieren willen; wanneer zy vele wilde dieren, als Leeuwen, Tygers, Rhenocerossen, Olyphanten en anderen gevelt hebben, die zoo wel hen als hun vee hadden konnen beschadigen; wanneer eenigen onder hen krank geweest, en herstelt zyn, en diergelyke meer, welke ook zelfs onder de Christe-

nen dikwyls gelegentheid tot een Dank en Biddag geven.

Wanneer alzoo de gantsche Kraal in zulke en diergelyke gevallen wil *Anders maken*, zoo geschied het op de volgende wyze: Zy zetten een huis midden in de Kraal, die niet straat of reiwys, zoo als onze steden of dorpen in Europa, maar als een ronde cirkel gebouwt zyn, zoo als op een andere plaats melden zal. Dit huis, 't welk midden in den Kraal staat, moet niet als van nieuwe en nog nooit gebruikte matten, palen en vellen opgerecht worden, waar mede men als een nieuwe levensaard te kennen geven wil.

Zoo dra men begint dit huis te bouwen, 't welk vroeg na de zonnen opgang geschied, lopen de wyven en jongens, die nog niet tot mannen gemaakt zyn, hene, en halen groene takken van allerhande bomen, nevens vele lieflyke en welriekende bloemen, waar mede zy by hare te rugkomst het gantsche huis, 't welk in 't midden staat, bestekcn, en alzoo tot een rechte Loverhutte maken, zoo dat men schier niet anders van het gantsche huis ziet, als groene bladen, met daar onder gemengde veel verwige bloemen.

Wanneer zulks geschied is, slaan zy een os.

Na het bouwen en cieren van dit huis, nemen de mannen den vetsten os, ook wel een vet rund van 1. 2 en ook wel derderhalf jaar, by de horens, binden den zelven met hunne bieze-strikken, en werpen hem ter aarde, en zoo dra dezelve op den rug legt, en de 4 voeten ook met strikken ter dege uitgespant, en in de aarde vast gemaakt zyn, dat hy niet slaan of schade doen kan, zoo slachten zy hem niet zoo als wy of onze slagers in Europa doen, maar op een byzondere en aan hen alleen eige wyze, gelyk in 't toekomende zal worden aangewezen.

Hoe zy het verteren.

Zoo dra de os of het rund geslagen is, 't welk echter zoo dra niet gedaan is, wyl 't nog wel een half uur leeft, eer het sterft, zoo zetten zy potten te vuur, maken groeven in de aarde, waar in zy een of meer stukken zonder pan of ander instrument braden konnen; wanneer dit alles klaar en het zieden en braden geeindigt is, zoo gaan de mannen by elkanderen zitten, en verteren het vleesch alleen, en geven aan de vrouwen het nat en verders niets te verteren, op dat zy zouden konnen zeggen, dat zy ook iets daar van genoten hebben.

Wanneer zy nu niet zoo sterk van manschap zyn, dat zy een vetten os of kalf op eenmaal konnen verteeren, zoo laten zy echter niet gaarn iets tot den volgenden dag over, maar gaan des avonds ook wel in de nacht weder by elkanderen zitten, en verteeren het overige, of ten minsten zoo veel, dat den volgenden dag zeer weinig overig is, terwyl ondertusschen de vrouwen zulks andermaal met goede oogen moeten aanzien, en haar nat, indien zy nog wat over hebben, verder nuttigen; edoch wanneer zy niets overgelaten, maar het zelve op eenmaal ingenomen hebben, stoppen zy ondertusschen een pyp tabak, en maken zich daar mede vrolyk; waar by men moet weten, dat het licht kan geschieden, dat niets by haar overblyft, om dat de wyven een groter menigte als de mannen uitmaken, niet alleen jegens de Polygamie of Veelwyfschap, maar ook wegens de kinderen, die zich by haar onthouden en met haar eeten moeten.

Wat by de maaltyd voor vrolykheid gepleegt word.

Ondertusschen vergeet men tusschen de maaltyd het vrolyk wezen al heel niet, maar zoo dra de spys een einde heeft, begint men zich met de musik te laten horen, daarnevens ook het danzen, en beide op zulke veranderlyke wyze, dat men het dikwyls gaarn, en zomtyds ook wederom niet gaarn hoort, gelyk elders in een byzonder

HOE DE HOTTENTOTTEN HUNNE WONINGEN VERANDEREN.

J. Wandelaar del.

der Hoofdſtuk, als God leven en gezondheid verleent, uitvoerlyker zal melden; met zulk vrolyk wezen, word byna de gantſche nacht doorgebragt, zonder dat men zich nog in bier nog in wyn, of in eenige andere ſterke dranken dronken of zat zuipt.

Of deze Ceremonie van de Joden afkomſtig is.

Dit is alzoo de manier, als de gantſche Krale anders maakt; Zouden zy niet miſſchien in eenige delen van de Joden afkomſtig zyn, en maar door verſcheide veranderingen, van tyd tot tyd daar by in geſlopen, in zulken vorm gegoten zyn? Om dat ſchier alle gebruikelykheden met 'er tyd verandert worden, zoo dat men dikwyls niet zoude zeggen, dat het dezelve gebruikelykheid meer was. Edoch ik zal den Lezer hier van verder laten oordelen, en van myne kant nog maar melden, dat de vrolykheid my in verre beter behaagt als die by ons Europeanen, daar men haaſt nergens kan vrolyk zyn, als men niet een brave roes drinkt, ſchoon God het dronken drinken zoo ſterk en veelvuldig in zyn H. Woord verboden heeft, en de Dronkaards zyn Koningryk niet wil laten erven. Zie *I. Cor. VI.* 10 en meer andere plaatzen.

Dronkenſchap is een ſchadelyk laſter.

Hoe veel duizend ongelukken ontſtaan niet door het dronken drinken, ja wel gantſche oorlogen, gelyk daar van *Eraſmus Franſciſci* in zynen Ooſt en Weſt-Indiſche Staats-en Luſt-Garden *pag.* 1255 *ſeqq.* vele voorbeelden aanhaalt. *Seneca* noemt die *Epiſt.* 28. *voluntariam inſaniam*, of een vrywillige Raſerny; want zegt hy, *Extende in plures dies illum ebrii habitum, nunquid de furioſo dubitabis? Nunc quoque non eſt minor, ſed brevior*, dat is: *Hou met uw dronken drinken eenige dagen aan, zult gy dan wel anders geſchapen zyn als een Dolle, zy is zelfs wanneer ze maar eenen dag duurt, niet anders ook niet minder, maar alleenlyk korter.* De dronkenſchap, zegt gemelde *Franciſci l. c. p.* 1259. is een rechte draai-kolk in het wyde Meir van deze waereld, die God betert, menig levend ſchip tot in den afgrond van de Hel gerukt heeft.

Zy moeten anders maken als zy van woning veranderen.

Men zoude nog wel vele andere zedeleſſen hier uit bybrengen konnen, maar ik zal die aan het nadenken van den Lezer overlaten. Nu is verder te weten, dat de Hottentotten moeten Anders maken, als zy met de gantſche Kraal van een plaats opbreken, en zich weder op een andere plaats neerzetten. Vermids echter dit verhuizen twee hoofdoorzaken heeft, waar van de eerſte is, als zy geen gras of water voor haar vee, of levens onderhoud voor hen zelven meer vinden; de twede, wanneer iemand in de Kraal geſtorven, of anders om het leven gekomen is, zoo zal ook wegens de verſcheidentlyke manieren van dit Anders maken een twederhande beſchryving vereiſcht worden; waar van ik nu maar de eerſte voornemens ben te melden, om dat de andere zich beter by hare begraafnis-ceremonien zal laten verhalen.

Eerſte oorzaak van dit wegtrekken en Anders maken.

Wanneer zy dienvolgens wegens gebrek aan voedzel of andere levensmiddelen van de eene plaats na de andere trekken, zoo is verder niet daar by waar te nemen, dat zy, eer en alvorens hunne huizen afgebroken, en op laſt-oſſen nevens het huisraad gepakt zyn, een vet ſchaap nemen, en het zelve als tot dankbaarheid voor het genoten onderhoud, zoo wel voor hunne perzonen als haar overig grof en klein vee, ſlaan, en daar na met elkanderen eeten, en met het vet, het welk afgekookt en afgeſchept word, hunne lichamen en kroſſen wakker ſmeren, en ook met *Buchu*, 't welk eigentlyk haar hairpoejer is, hunne hoofden beſtrojen.

Gelyk zy nu van dit ſchaap aan de wyven andermaal niets anders

laten toekomen als het nat, zoo doen de wyven zulks wederom, als zy op de nieuwe plaats, daar zy zich weder nederlaten, komen, en na afgepakte en weder opgerechte huizen, 't welk binnen den tyd van twee uuren geschied en volkomen gedaan is, ook een vet schaap als tot goeden welkomst slaan, het vleesch onder haar alleen verteeren, en aan de mans ook niet anders als het nat daar van laten genieten, waar na zy zich ook nevens hunne krossen braaf met het vet besmeren en insgelyks met *Buchu* bestrojen. Waar uit dan blykt, dat de wyven aan de mans in 't minste niet willen toegeven, maar even zoo gaarn schoon en smerig zyn als de mans.

Wat verder by verandering der woningen geschied.

Op beide de plaatzen echter, te weten, daar zy van daan trekken, en daar zy zich wederom legeren, word na gehouden maaltyd gedanst, en daar mede den meesten tyd van de nacht doorgebragt. Van hunne manier van danzen zal ik op een andere tyd bericht geven, om dat zulks veelvoudig en op verscheide wyzen geschied; insgelyk is haar musik niet eenerlei, zoo als insgelyks zal worden gemeld.

De Auteur bevestigt het bericht van eenige Schryvers.

Uit dit heen en weer trekken blykt alzoo, dat *Mercklin* in zyne Oost-Indische Reisbeschryving *pag.* 1103 de waarheid heeft gesproken, als hy zegt: Dat de Hottentotten niet altyd aan strand zyn, maar dan hier en dan daar aan te treffen. De Lezer kan nu ook licht de woorden van den Heer *Vogel* verstaan, die in zyne Reisbeschryving *pag* 72 gemeld worden: Wanneer de Hottentotten op een plaats al de fouragie voor zich en haar vee hebben geconsumeert, trekken zy tropswys, dat is met de gantsche Kraal, met elkanderen als een trop voort, tot dat zy een anderen plaats, alwaar weder versch voedzel voor haar en het vee is, aantreffen, en dienvolgens worden maar weinige Hottentotten aan het voorgebergte der Goede Hoop gevonden.

Hottentotten maken anders, als de Schapen dol worden.

Verder maken de Hottentotten Anders, als hunne schapen dol worden: Of zoo als zy het in gebroken Hollandsch noemen, als zy veel *Mal koppen* bekomen. Dit Anders maken geschied op de volgende wys: zoo dra zy gewaar worden, dat zulke dolle schapen onder hunne kudde zyn, wachten zy, of 'er ook nog meer dol worden; en ziende, dat het getal van dezelve vermeerdert, die aan dat quaad onderworpen zyn, dan wachten zy niet langer, maar maken Anders, dat is, zy offeren, om de ziekte onder hunne schapen te doen ophouden, en daar door geen meer verlies te lyden.

Zulks geschied drie dagen achter elkanderen.

Dit offeren geschied drie dagen achter elkanderen; waar op altyd een schaap, 't welk niet dol is, moet geslagen worden, en is het niet even veel, wie dat schaap slaat, of offert, maar hy moet altyd een oud mensch zyn, die reeds voor lange jaren tot man gemaakt is, en huis gehouden heeft, om dat een jonger daar toe niet in staat geoordeelt word; deels om dat hy nog zoo wys, voorzichtig, en verstandig niet is, als de oude, en deels ook, om dat de oude met het offeren, als hy het reeds verscheidemalen gedaan heeft, beter weet om te gaan, en dienvolgens een bequamer schaap weet uit te kippen, als de jonge.

Wat zy na het offeren doen.

Wanneer het driedaagsche offer op gemelde wys volbragt is, zoo gaan de ouden na geschiede dagelyksche slachting, by elkanderen, en verteren het vleesch, zonder dat zy of aan de jonge mannen of de vrouwen en kinderen eenen beet daar van geven, maar zenden aan de jonge mannen de darmen nevens het bloed, waar mede zy gastereeren mogen,

kry-

HOE DE HOTTENTOTTEN HUNNE SCHAPEN DOOR DE ROOK JAGEN.

J. C. Philips inv. et del

krygende de vrouwen andermaal niet als het eenvoudig nat; en vermids dit offeren drie dagen lang duurt, zoo duurt by gevolg dit tracteren ook drie dagen na elkanderen, en houd niet op, tot dat alles verteert is.

Hoe zy daar by danzen.

Zingen en danzen doen zy ook wel gaarn daar by, maar niet op zulke wys, als by andere gastmalen pleegt te geschieden, maar word op dezelve wys gedaan, als by aanroeping van de Maan reeds bericht is. Zien zy nu, dat na het offeren gene dolle schapen meer komen, zoo heeft het juichen geen einde, om dat zy alsdan in genen dele twyffelen, of het offer moet aan God aangenaam geweest zyn. Dog houd de dolheid niet op, zoo valt de schuld of op de geen, die dezelven geslagen en uitgezocht hebben, of op de schapen, dat zy niet vet en schoon genoeg daar toe geweest zyn, of eindelyk is de wyde de schuld, en zyn zy daar door genoodzaakt den plaats te verlaten, eenen anderen te zoeken, en op hier voor verhaalde wys wederom Anders te maken.

Hoe zy zig verder gedragen.

Dit gebruik schynt van de Joden afkomstig te zyn.

Dit gebruik schynt niet ondui-delyk op het offeren te doelen, 't welk eertyds by de Joden in zwang geweest is, schoon zeer verdonkert, en met vele vreemde wetten omgeven; aangezien my niet bekent is, dat anders eenig volk diergelyke plegtigheden heeft. Ik zie ook niet, dat de Joden die ooit in zulke waereldlyke voorvallen gebruikt of aangenomen hebben. Derhalven besluit ik, dat dit Anders maken door de langheid van tyd, en te zamenkomst van vele Natien ook moet bedurven en in deze zotte gedaante gebragt zyn; Edoch weet de Lezer van de Antiquiteiten en gebruikelykheden der Joden beter te oordelen als ik, en derhalven geef ik myne eenvoudige gedachten over aan deszelfs vrye berisping, en verwachte iets beters van hem te vernemen.

Hottentotten maken anders, als zy hunne schapen door den rook jagen.

Eindelyk maken de Hottentotten Anders, wanneer zy alle hunne schapen door het vuur of den rook jagen; 't welk een der zeldzaamste plegtigheden is, die men van hen te zien krygt, en niet heel dikwyls voorvalt. Ik zal die den Lezer zoo eenvoudig, als ik ze gezien heb, voorstellen, en daar over deszelfs oordeel afwachten, of het niet na het laten doorgaan of doorjagen der Heidenen, en der Israëliten, (die hen daar in dikwyls hebben nagevolgt) hunner kinderen door het vuur gelykt, zoo als op vele plaatzen van de H. Schrift te lezen is. *Vid. Lev.* XVIII. 21. *Cap.* XXII. 2. *Deut.* XII. 31. *Cap.* XVIII. 10. 2. *Reg.* XVI. 3. *Cap.* XVII. 17 *Cap.* XXI. 6. *Cap.* XXIII. 10. 2. *Paralip.* XXXIII. 6. *Ps.* CVI. 37. *Jerem.* VII. 31. *Cap.* XX. 5. *Cap.* XXX. 35. *Ezech.* XVI. 20. 36.

De wyven moeten alvorens alle Koejen melken.

Wanneer dit doorjagen der schapen zal geschieden, zoo moeten de wyven voor alle dingen hene gaan, en alle koejen, die zy hebben, melken, en de melk by malkander gieten, en ze aan de mans brengen, die zich reeds te voren, of ondertusschen vergadert hebben. Zy nemen de melk met byzondere stemmigheid van de wyven, en na dat zy deswegen een weinig met elkander hebben gesproken, drinken zy ze schoon uit, zoo dat 'er zelfs niet een drop overblyft.

De mans drinken de melk.

Wat daar by van de wyven aan te merken.

Aan de vrouwen is niet alleen uitdruklyk van de mans, maar ook door een algemene toestemming en byna tot een wet gewordene gewoonte verboden, een drop onder of na het melken te verliezen, of zich te verstouten, een drop daar van te nemen, en zelf te drinken, om dat anders de gantsche zaak, die zy daar by beoogen, vruchteloos zyn zoude.

Hoe de Schapen ten rook gedreven worden.

Zoo dra de melk uitgedronken is, staan de mans op, maken vuur onder den blaauwen Hemel en buiten hunne Kralen, 't welk zy daar

daar na met groene takken bedekken, zoo dat het een ſterken damp en rook veroorzaakt; wanneer daar na de ſchapen en het ander vee daar by komen, ſcharen zy zich aan beide zyden als in ryen, en laten een breden doorgang, waar langs de ſchapen met uitſluiting van het rund vee gemakkelyk paſſeren konnen, en wyl zy niet gaarn door den rook willen, en voor den groten rook vervaart zyn, zoo omzingelen zy dezelve eindelyk, en jagen ze hoe langer hoe nader daar by.

Wanneer zy nu eindelyk zoo dicht aan den rook ſtaan, en als een muur aan elkander gepakt zyn, zoo nemen zy 'er maar een en trekken het 'er over, of zoeken het van zelfs daar door te dryven; zoo dra dit 'er door is, en de andere zien, dat zy achter den rook weder by elkander konnen komen, zoo volgen de anderen zeer willig, en moeten de Hottentotten zich aan weerskanten ſtellen, op dat 'er geen van dezelve verby den rook ſluipt, maar recht daar door gaat, en over het daar onder leggend vuur ſpringt.

Na geëindigt doorjagen en als alle ſchapen daar over geſprongen zyn, is het der moeite waardig om het handgeklap, het tonen van blydſchap en het ſchreeuwend geklap aan te horen, 't welk zy uit louter vreugde deswegen bedryven; men zou zich ſchier dood verwonderen, over de aardige luchtſprongen en koddige buitelingen, welke zy als dan maken. In der daad het is niet wel uit te drukken, wat voor zeldzame drajingen, wendingen en keringen zy met het lyf vertonen; te meer wanneer alles zoo gelukkig is afgelopen, dat 'er niet een verby geſlopen, of zich anders met de vlucht gered heeft. Want in zulk een geval zyn zy byna uitgelaten van vreugde, om dat hun voornemen en oogmerk als dan onfeilbaar gelukken moet.

Wat zy antwoorden als men na de oorzaak van dit doorjagen vraagt.

Vraagt men hen, wat zy daar mede voorhebben, en waarom zy de geduldige ſchapen, zoo jammerlyk door den rook jagen? zoo verzeker ik den Lezer, dat men ten eerſten tot antwoord zal bekomen, *dat zy nu Anders gemaakt hebben*, en als men daar mede niet te vrede wil zyn, maar nog meer aanhoud, om de rechte oorzaak daar van te weten, zoo beginnen zy eens dapper te lachen, en zeggen in gebroken Hollandſch, *dat is Hottentots manier, die oud volk altyd zoo makum, en daarom ons ook zoo makum.*

My zelf, die zedert zoo lange jaren onder hen, en by ruim duizend bekent ben, zoo dat zy ook dikwyls wegens eenige natuurlyke, maar voor hen onbegrypelyke Magiſche dingen voor my vrezen, en zich verbeelden, dat ik een Tovenaar ben, is zulks menigmaal gebeurt, en kan ik niet zeggen, meer als drie te hebben gekent, die uit een mond geſproken en verzekert hebben, dat zulks de oorzaak zy, welke ik zoo aanſtonds zal aanhalen, zullende eerſt hier nevens voegen, dat de eene zich liet voorſtaan, *dat hy niet wiſt, waarom zyne Landsluiden van een zaak, die niet te loochenen was, eene geheimnis maakten, en de oorzaak daar van aan de Duitſchers niet wilden openbaren, ondertuſſchen wiſt hy wel, dat zulks aan de Duitſchers ſchaden nog voordeel bybrengen kon, en dat het daarentegen aan de Hottentotten ook geen nadeel doen kon.*

Rede van een Hottentot.

Hier op zeide hy my, *wanneer wy op deze wyze Anders maken, zoo heeft het deze betekenis, dat wy vrezen, dat 'er wilde en verſcheurende dieren, in 't byzonder wilde honden, onder onze ſchapen zullen komen, en dezelve vernielen; want deze doen aan onze kudden meer ſchade, als een Leeuw of een Tyger, om dat een Leeuw met een alleen te vrede is, en een Tyger zeer licht op de vlucht kan gebragt worden,*

den,

den, wanneer men aan hem maar een wil behouden en daar mede wandelen laten, om dat hy anders wel bloedgierig maar in zulken geval met een ſtuk vleeſch te vrede is, waarentegen de Honden nog het bloed uitzuigen, of het vleeſch van het gewurgde ten eerſten vreeten, maar onder eene kudde komende alles wat leven heeft verſcheuren en in 't byzonder de ſchapen, aan welke zy den buik ophalen, op dat het ingewand daar uit valt, en zy niet meer voort konnen.

En op dat ons diergelyke niet zoude wedervaren, zoo laten wy onze ſchapen door den rook gaan, op dat de wilde Honden, wanneer zy zulks aan hen bevinden, weg lopen, en onze ſchapen met vrede laten, gelyk wy dan door lange ondervinding hebben geleert, dat zulks altyd heeft geholpen, en ze voor hunne moordachtige tanden bewaart heeft. Hoe wy zulks echter hebben bevonden, en hoe wy daar achter gekomen zyn, zal ik u, zeide hy wyders, *insgelyks ontdekken. Onze Vorouders hebben ons vertelt, dat het voor vele Jiſſis* (dat is, voor vele tienmaal jaren) *by hen zoo gebruiklyk geweeſt is, en dat zy zich by deze manier altyd wel bevonden hebben. En nu denken wy, wyl het aan hen goed gedaan heeft, zoo willen wy ons ook daar van bedienen, en wy bevinden, insgelyks, dat het ons geen nadeel doet.*

Hier heeft de Lezer nu het beloop van de gantſche zaak, en hoe zy Anders maken. Nu laat ik hem zelf oordelen, of zulks niet wel voornamentlyk na het gebruik der Joden en van andere natien gelyke? Miſſchien hebben zy de zaak wel behouden, maar de rechte eigenſchap vergeten, zoo dat zy nu in plaats van de kinderen hunne ſchapen nemen. Maar vermids ik van dit doorgaan door het vuur, hoe het na den zin van den Bybel verſtaan moet worden, wegens de verſcheide uitleggingen, eigentlyk niets verſta, zoo zal ik ook niet verder daar van oordelen, zynde het maar gedachten, die ik by my zelven maak, dat het miſſchien zoo zoude konnen zyn.

Daarenboven zyn 'er nog eenige andere zoorten van Anders maken, welke deze menſchen in gebruik hebben, te weten, wanneer een vrouw in de kraam komt; wanneer iemand krank word, of ſterft; of wanneer zy een wild dier, 't zy een Leeuw of eenig ander dier gedood hebben, want in zulke gevallen moet altyd Anders gemaakt worden. Edog wyl om dit alles te verhalen, al te veel tyd zoude wegnemen, aangezien te veel omſtandigheden daar by aangehaalt zouden moeten worden, zoo heb ik beſt en raadzaamſt geoordeelt, dezelve zoo lang te bewaren, tot dat deze drie ſtoffen ieder in 't byzonder voorkomen, op dat alsdan in een moment de gantſche t'zamenſchakeling gezien en daar na een oordeel daar over uitgeſproken worde. *Uit wat voor oorzaken de Hottentotten Anders maken.*

Voor 't overige hope ik niet, dat deze materie van Anders maken of eigentlyk te ſpreken, van offeren, den Lezer mishagen zal, om dat ik ze na de waarheid en met genoegzame omſtandigheden voorgeſtelt heb. En indien het niet na pocchen zoude gelyken, zoo konde ik wel zeggen, dat weinige daar van geſchreven hebben. Dog vermids ik dat vermoeden niet van den Lezer heb, zoo bekommer ik my niet wegens anderen, aan wien miſſchien dit Hoofdſtuk zoude medegedeelt worden: En zegge, dat wanneer zy my daar van de eer misgunnen, zy zelf konnen gaan, en met duizende gevaren van hun leven zelf zulke, en andere diergelyke dingen meer onderzoeken konnen. *Beſluit van dit Hoofdſtuk.*

XXXI. HOOFTSTUK.

Van der Hottentotten Bygelovigheid, en van de Toverkonst zoo als dezelve by hen in swang gaat, en hoe ligt zy iemand voor een Tovenaar houden.

De Schryver is van de Hottentotten voor een Tovenaar gehouden. Zal de grond van hunne mening aangaande de Toverye afhandelen. Of Zy eenen Opstanding uit den Doden geloven. P. Tacharts en Boevings mening daar ontrent. Vergeefsche bekering van een Hottentot. Zy vrezen voor de wederkomst der Overledenen. Trekken van de plaats weg daar iemand gestorven is, en waarom. Wat zy van hunne Tovenaars geloven. Volgens eigene bekentenis aan den Schryver. Zy vrezen niet zoo zeer voor een Lyk als de Heer Boeving zegt. Zy hebben geen regte narigt van de Toverkonst. Wat zy Tovery noemen. Wat voor een Toverye de Schryver eens voor eenige Hottentotten gedaan heeft. Hoe hy een Hottentot by de neus kreeg. Zy geloven dat hunne zieken betovert zyn. Hoe zy Anders maken als iemand van hen krank word. Wanneer zy medicynen gebruiken. Wat van den Tover-Doctor aan te merken zy. Byzondere ziekte van een Hottentot. Zyn Doctor kan hem niet helpen. De zieke begeeft zig in stilte by een Europeaan. Deszelfs vrouw geeft hem een hulpmiddel, 't geen een goede uitwerking heeft. Hunne Tovenaars zyn niet minder als de zulke. Zy zyn zeer bygelovig. Hunne Tovery betekent niet met al.

DE Lezer zal nog wel indachtig zyn, dat onlangs in myne Hoofdstukken heb gemeld, dat de Hottentotten ook veel van tovery en toveren zelf onder zich spreken, en daar door dikwyls van iemand argwanen, dat hy of zyn leven lang met zulke menschen omgang gehad heeft, of wel anders zelfs toveren verstaat. Ik zelf heb dien titel van hen ongelooflyk dikwyls, en in myne tegenwoordigheid bekomen, en zulks alleenlyk, wyl ik zomtyds met natuurlyke dingen als Tover-Lataernen, Brand-glazen en andere diergelyke zaken voor den dag quam, waar van zy de oorzaak niet begrypen, nog raden of uitvinden konden.

De Schryver is van de Hottentotten voor een Tovenaar gescholden.

Door dien ik echter de eigentlyke zaak, of de ware grond nog niet heb aangetoont, waar in zy menen, dat de toverkunst en het gantsche toveren bestaat, en veel min iets zakelyks daar van bericht heb, zoo zal de Lezer het niet qualyk nemen, dat ik tegenwoordig, nademaal ik hunnen Godsdienst, nevens het daar toe gehorig Anders maken afgehandelt heb, deze materie onder handen neeme, en zoo duidelyk als mogelyk, voorstelle, te meer om dat deze stoffe eenige overeenkomst met hunnen Godsdienst heeft, en zy geloven, dat de kleine Kapitein, dien zy meer vrezen en eeren moeten, als den Groten, aan hunne luiden zelfs de toverkonst geleert en ingescherpt heeft.

Zal de grond van hunne mening van tovery afhandelen.

Edoch eer en alvorens ik wyders iets van de toverkunst zelf meld, zal het niet ondienstig zyn, de vrage te beantwoorden, of zy dan ook, om dat uit al hun doen blykt, dat zy een God kennen en met bidden vereeren, een eeuwige leven, of om eigentlyk te spreken, of zy ook een Opstanding der doden geloven?

Of zy aan eene Opstanding der doden geloven.

Wel is waar, dat de Hottentot, die zich met den Prooft van *Tranquebar* den Heer *Ziegenbalg* in een ge-

gesprek inwikkelde; wel een antwoord heeft gegeven, dat ter zake wel dient, maar echter zeer twyffelachtig, te weten, wanneer de gemelde Heer Proost hem vraagde, waar hy meende, dat zy allen na dit leven zouden komen; in den Hemel of in de Hel? de Hottentot antwoorde; *dat weet de barmhertige God*; *wy weten het niet*; maar hier uit blykt niet, dat zy eene opstanding opentlyk bekennen, en ook niet, dat zy die ronduit loochenen; maar hy trekt het in twyffel, en laat het aan den Grondgoeden God over: Ondertusschen zou men hier uit eerder eene bekenning als een ontkenning besluiten, wanneer hy niet in de beide voorgaande vragen, hoe 't in de Hel en in den Hemel geschapen stont, gezegt had, dat hy dit van de Christenen gehoort en geleert had.

De mening van P. Tachart en Vogel.

De Heer *P. Tachart* zegt in zyne Siamsche Reize *pag.* 96. ronduit, dat zy na dit leven geen ander leven verwachten; en *pag.* 98. voegt hy daar by, dat wyl zy aan geen ander geloofden, zoo bemoeiden zy zich maar, om dit tegenwoordige fraai gemakkelyk en gerust door te brengen. Daarenboven schynt *Vogel* niet onduidelyk van die zelve gedachten te zyn, wanneer hy in zyne Tien jarige Oost-Indische Reis-beschryving *pag.* 75 zegt: *De Hottentotten is een volk, 't welk gantsch niet van eenige zeden of deugden houd, maar als het domme vee leeft.*

Wat de Heer Boeving daar van meld.

De Deensche Missionaris, de Heer *Boeving* in zyne curieuse Beschryving en naricht van de Hottentotten, zegt pag. 7: *Voor 't overige is het zeker, dat zy gene opstanding der doden geloven, maar vastelyk 't daar voor houden, dat zy met hun vee eenerlei uitgang hebben. Wanneer ik eens*, zegt hy wyders, *met iemand van hen van de opstanding der doden sprak, zeide hy in gebroke Hollandsch: Maar hier dan niets; hoe kan dat wezen, wat een mal dood, weder levendig werd?*

Vergeefse bekering van een Hottentot.

Eindelyk brengt hy deze Historie by, en zegt: Voor eenige jaren is een Hottentot, die een Christen had gedood; van de Hollanders gevangen genomen; en daar na van de Hottentotten zelf, na dat men hem door de Hollandsche gerechtsdienaars overgelevert had; met knuppels dood geslagen. Alvorens echter heeft de Predikant aan de Kaap grote moeite gedaan, om hem door een Tolk te bekeren; en aan hem onder anderen de vreugde van het eeuwige leven laten voorstellen; waar op hy gevraagt had, *of 'er ook Beesten, koejen en schapen in den Hemel waren?* zoo dat al het toespreken niets op hem vermogt. Tot nu gemelde Heer *Boeving*.

My lust niet, de waarheid van deze Historie hier te onderzoeken, anders zoude daar uit een nieuw argument tegen zynen Collega, den Tranquebaarschen Proost, den Heer *Ziegenbalg* te trekken zyn; die voormaals de bekering van deze Heidens voor zulk een licht werk gehouden heeft, 't welk echter uit deze geschiedenis niet af te nemen is, om dat hy, die reeds als met de dood worstelde, nog van gene bekering weten wilde. Dit is echter gewis en onwedersprekelyk van de gantsche Historie waarachtig, dat een Hottentot, niet om moordery, maar wegens diefstal by de kop gevat, en daar na aan zyne Landsluiden ter executie overgelevert, en met stokken doodgeslagen is. Of echter de toenmalige Predikant alhier zulke moeite met hem gehad heeft, weet ik niet, en ik heb het liever te geloven, als te onderzoeken.

Wat hier van zy, de woorden van den gemelden Heer *Boeving* geven echter genoegzaam te kennen, dat hy insgelyks ontkent, dat de Hottentotten eene opstanding der doden, en by gevolg een

een eeuwig leven geloven zouden, 't geen in zoo verre onwederſprekelyk waar is, om dat zy diergelyke manier van ſpreken niet hebben. Maar of uit andere omſtandigheden en by te brengene bewysſtukken niet zoude konnen worden aangetoont, dat zy de zaak niet loochenen, of zy zich ſchoon van de woorden, die by de Chriſtenen, en andere Heidens gebruiklyk zyn, niet bedienen, maar volkomen geloven, ſtaat te onderzoeken.

Want voor eerſt is onwederſprekelyk waar, dat zy voor het wederkomen der doden en overledenen zeer bevreeſt zyn, waar door zy immers klaar aan den dag leggen, dat zy niet vaſtſtellen, dat hunne ziel te gelyk met het lichaam dood is, of zoo als de Heer *Boeving* zegt, dat zy en hun vee eenerlei uitgang hebben; en blyven zy, wegens deze vrees na de dood van den eenen of den anderen, ja zelfs na het afſterven van een klein kind, niet op de plaats, daar zulks voorgevallen is, maar gaan met zak en pak heen; 't welk de Heer *Boeving* andermaal zelf bekent, wanneer hy *loc. cit.* zegt: *ſterft iemand, zoo blyven de anderen niet op de plaats daar hy geſtorven is, maar na dat het lyk in de kroſſe ingewikkelt, en in een kuil gedompelt is, gaan zy van daar, en ſlaan hunne hutten elders op.*

Waarom zy het huis van den overledenen ſtaan laten. Deze vrees gaat zoo ver, dat zy zelfs het huisje van den overledenen, waar in hy het leven heeft geeindigt afbreken, met zich nemen, en elders weder opſlaan, wyl zy beducht zyn, dat hy hen anders volgen zoude, hen om het huis plagen, en volkomen daar uit jagen; en daarenboven ook wel andere ſchadelyke dingen in de Kraal aanrechten en hen elendig benaauwen. Om zulks echter voor te komen, en van hem of haar bevryd te zyn, zoo laten zy zyn huis nevens al het geen nog daar in mogt zyn, en aan den overledenen mogt toebehoort hebben, alleen ſtaan, op dat hy wanneer hy al wederkomt, zyn huis weder betrekken en het zyne weder vinden zoude konnen, 't geen hy nagelaten heeft.

Zou het nu niet een klaare blyk zyn, dat zy een leven na dit, en gevolglyk eene opſtanding der doden geloven, of zy wel de ſpreekwyzen niet in gebruik hebben, om zulks met woorden uit te drukken? Maar zulks is de eenige grond niet, waar uit ik tot beſluiten bewogen word, dat zy een eeuwig leven, en daar door eene opſtanding der doden geloven; maar de Heer *Boeving* geeft my op de aangehaalde plaats *pag.* 7. nog eene aan de hand, wanneer hy even te voren gezegt heeft, dat zy ook aan een Duivel geloven, zoo als ik eertyds reeds heb gemeld; en daar op gaat hy voort en zegt: *Hier mag ook plaats hebben, dat onder hen van tovery geſproken word, en zy elkanderen, in 't byzonder oude wyven daar mede beſchuldigen, en wel voornamentlyk, wanneer zy krimpingen en pyn in 't lyf hebben; ja op dat zy voor het tover-volk en andere ſchadelyke toevallen te beter zouden verzekert zyn, dragen zy uit bygeloof een gebrand houtje* So-ye (*of beter en tot vermyding van een æquivocatie*) *Suza genaamt, aan den hals, enz.*

Nu zoude de Lezer miſſchien konnen zeggen, hoe kan de toverkunſt een bewys verſtrekken, dat de Hottentotten een leven na dit, en by gevolg eene opſtanding der doden geloven? Edoch hy gelieve maar een weinig geduld te nemen, zoo zal hy zulks zelf oordelen en verſtaan konnen; want dat zy veel geloof aan tovery ſlaan, zulks is t'over bekent, en zal ook in 't vervolg blyken, wat zy van de toverkunſt voor eenvoudige dingen geloven. Hier echter, zal ik om tot myn oogmerk

merk te komen; maar zeggen, dat zy onder elkanderen het daar voor houden, dat hunne Tovenaars de levendigen betoveren; en de overledenen, als zy wederkomen, wegbannen konnen. Vermids nu dit, volgens hun voorgeven, zonder een vooraf-gegane korte redenvoering met de wederkomenden niet geschieden kan, aangezien zy de oorzaak weten willen (welke zy van hun ook gewaar worden) waarom zy wederkomen, zoo is ook licht te besluiten, dat zy met de genen spreken, die na hunnen lichamelyken dood nog in 't lichaam zyn.

Wat zy van hunne Tovenaars geloven.

Wanneer zy dan niet als het vee gestorven zyn, of eenerlei uitgang hebben, maar nog levend zyn, zoo kan het immers niet anders wezen, of zy moeten een leven na dit leven vaststellen; dat is, zy moeten aan een eeuwig leven geloven, schoon zy zulks zoo niet weten uit te drukken; en vermids het eeuwige leven een onafscheidelyke zamenhang met de opstanding der doden heeft, als waar van men zich het een zonder het ander niet voorstellen kan, zoo moet ook noodwendig volgen, dat zy aan eene opstandig der doden geloven; 't zy dan, dat men wilde beweren, dat de ziel en niet het lichaam tot het eeuwige leven geschapen was, 't welk echter rechtdraads tegen het gezond vernuft, en in 't byzonder tegen de H. Schrift stryd.

Alzoo ziet de Lezer, dat de Hottentotten ook door de toverkunst konnen overreed worden, dat zy aan een eeuwig leven en eene opstanding der doden geloven; 't geen ik hen dikwyls voorgehouden, en daar in hunne bekentenis bekomen heb, met dit onderscheid, dat zy de woorden, die wy gebruiken, niet bezeffen konnen. En ontstaat zulks na myn gering verstand, daar door, om dat zy gedurende haar leven weinig tot achterdenken gewoon zyn; en schoon zy zulks al waren, zouden hunne meditatien echter niet veel helpen, om dat zy gene letters kennen, waar door zy hunne gedachten op papier zouden konnen brengen. Daarenboven konnen zy van andere Heidens niets leren, die even deze Hoofd-Leer-stellinge, waar in alle onze hoop bestaat, met ons bewaarheden, om dat zy lezen of schryven konnen.

Vermids zy dienvolgens aan eene opstanding der doden en te gelyk een eeuwig leven geloven, zoo dwaalt de Heer *Boeving* zeer veel, wanneer hy *loc. cit.* schryft, *dat zy ongemeen vrezen voor de dood, zoo dat men een Hottentot niet slimmers zoude konnen toewenschen als de dood:* Want indien zulks zoo was, zoude geen Hottentot het hert hebben, in het open veld, buiten zyne Kraal, gantsch alleen, en daar hem de nacht overvalt, zich zoo gerust tot slapen te leggen, als of hy midden in de Kraal, of op een wel verzekerde plaats lag, schoon hy weet, dat 'er zeer vele Leeuwen, Tygers, Wolven en andere vleeschvreetende dieren genoeg in de wildernissen heen en weer lopen, en hy daar van zoude konnen worden vernielt; 't welk echter dikwyls genoeg geschied, en hem zoo veel deert, als of hy t'huis was. Ik heb vele van dezelven aangetroffen, die niet schuuwden, zelfs zonder geweer buiten de Kraal te blyven, schoon zy alvorens wisten, dat 'er roofdieren zich daar ontrent onthielden; waar uit blykt, dat zy zoo een grote schrik voor de dood hebbende, gelyk de Heer *Boeving* meent, wel beter zorg voor zich dragen zouden.

Zy vrezen niet zo veel voor een lyk als de Heer Boeving zegt.

Zoo is ook als een schandelyke onwaarheid den Heer *Boeving* aangedient, namelyk dat 'er geen groter vloek onder de Hottentotten zoude zyn, als dat d'een den an-

Een andere dwaling van den Heer Boeving.

anderen den dood toewenscht. Want als zy boos en toornig op elkander zyn, houden zy zich weinig op met wenschen, maar trachten ten eersten, om elkander het leven te benemen; of als dit al niet geschied, elkander wakker af te rossen, en zich alzoo op allerhande wyze op hunne vyanden te wreeken. En genomen, zy wilden deze woorden, *ik wensch u den dood!* als iets schandelyks aanmerken, wat zoude daar op volgen? zekerlyk niets. Het is even als of een moeder tot haar kind wilde zeggen, ik wenschte dat ge waart, daar de peper groeit! 't welk daarom niet veroorzaakt, dat het kind ten eersten op die plaats komt, of reeds daar is.

Hottentotten hebben gene rechte naricht van de toverkunst.

Edoch wat hou ik my lang met diergelyke beuzelingen op, alzoo ik van voornemen ben, om van de Toverkunst byzondere naricht te geven? Behalven het geen, 't welk reeds voorheen daar van gemeld is, en insgelyks maar in een blote inbeelding, of om eigentlyk te spreken, in zotte voorgevingen bestaat, zoo is deze van zeer weinig gewigt en waardigheid; en verdient derhalven den Europeaanschen naam van Toverkunst gantsch niet, maar mogt eerder een gekke dolheid, of wel een zinloze benaming genoemt worden. Il zal echter en moet dezen naam behouden, om dat zy zelven geenen anderen gebruiken, op dat ik niet iets schryf, 't welk by anderen, die het misschien ook nevens my gezien hebben, daar na wegens den naam eenige zwarigheid maken, en my van een dwaling beschuldigen mogt.

Wat zy tovery noemen.

Hottentotten noemen dat geen tovery, 't welk hun verstand en bequaamheid overtreft, schoon het nog zoo natuurlyk is. Ik heb reeds hier voren gezegt, dat zy my zeer sterk dezen naam hebben opgelegt, wanneer ik met een brandglas, of ander konstige machine of zelfs met vloejende materien iets vertoonde, waar van zy de oorzaak niet wisten te doorgronden; en komt my tot bewys juist deze historie te binnen, die ik eens onder hen speelde: Ik nam een weinig Brandewyn, en goot het in een thee-kopje, dezelve stak ik aan, en liet die branden, maar niet langer, tot dat hy byna laauw was; vraagde ik aan iemand uit den hoop, of hy den brandenden Brandewyn uitdrinken wilde? hy keek my aan, en riep de anderen, en vertelde wat ik gezegt hadde, en zeide daar op, *kenie die vieur in de buik zuypen?* en wanneer ik ja geantwoord hadde, en my omkeerde, en de Brandewyn ras uitblaasde, en daar na zoo voort uitdronk, stonden zy verzet, en wisten niet hoe het in 't werk ging.

Hier op keken zy my zeer sterk aan, en vraagden, *of ik het vuur dan niet in 't lyf voelde?* en als ik den mond op deed, en 'er geen vlam uitquam, waren zy nog meer met verwondering ingenomen, en schreeuwden eenpariglyk: *Die man toverman, die man ja tover makum zoo:* Als ik hen verder beduide, dat zy het zoo wel doen konden als ik, wilden zy het echter niet geloven, maar zeiden: *Gy ons immers dood maakum, als ons die Goeds zuipen.* Daar op liepen zy weg, en lieten my nevens myne drie Tolken alleen staan.

Hoe de Schryver eenen Hottentot by de neus kreeg.

Met zulke en diergelyke gekkernyen heb ik my niet alleen onder hen bekent gemaakt, maar ook een zulke vrees onder hen veroorzaakt, dat zy my niet meer betrouwen wilden; zodanig dat wanneer ik eens maar een stukje zwart Aloë-hout in de hand nam, en tot iemand ging, die my ten eersten vraagde, wat ik doen wilde? en wanneer ik hem zeide, dat ik van voornemen was, om hem met dit hout te betoveren, sprong hy ten eersten op, preutelde, en scholt my in zyn taal wakker uit, 't welk ik hem echter

ter ongemerkt betaalt zette, en hem *Koetsire* noemde, weshalven hy Anders maken moest, gelyk ik in mynen vorigen gemeld heb.

De Hottentotten geloven van een zieken dat hy betovert is.

Niet alleen noemen de Hottentotten tovery 't geen hun verstand overtreft, maar ook dat geen, 't welk onverhoeds geschied, schoon het ook zyne natuurlyke oorzaken heeft. Want zoo dra iemand ziek word, daar men het minst van verwacht had, zeggen zy ten eersten, dat die perzoon betovert is, en onderzoeken niet, waar uit die ziekte ontstaan is. Dienvolgens eer zy nog eenige Medicyn gebruiken, moeten zy Anders maken, en vermids dit in mynen vorigen voorbedachtelyk tot nu gespaart is, om dat de zaak met de tovery eenige overeenkomst heeft, zoo zal ik het hier inlassen.

Hoe zy Anders maken als iemand van hen krank word.

Dit Anders maken geschied op de volgende wys, als een man, vrouw of kind onverziens ziek word, zoo vraagt men ten eersten aan een der bekende Toveraars, waar door hy zoude konnen betovert zyn, en wie het zoude hebben gedaan? Vermids nu deze niet wil spreken, eer 'er Anders gemaakt is, neemt men een vet schaap, slaat het op hunne gewoonlyke wyze, en geeft het net daar uit aan den Tovenaar. Deze bekykt het, daar op draait hy 't in malkander, na dat hy wat *Buchu* daar tusschen gestrooit heeft, en maakt 'er als een strik van, welken hy den Patient met deze woorden om den hals hangt: *Gy zult wel beter worden, want het tovergoed is niet sterk.*

Dit net moet de Patient, schoon hy den anderen dag weder gezond word, dag en nacht om den hals dragen, zoo lang als 'er een stukje aan is, dat het vasthoud. Van het vleesch echter van het geslacht vee krygt hy niets, maar de mans verteren het met elkanderen, als 'er een man krank is, of de wyven, als 'er een vrouw krank is, zoo als de kinderen, als 'er een kind ziek is, en heeft de Patient niet anders als het net daar van te verwachten.

Hoe zy medicynen gebruiken.

Word nu de Patient op dit Anders maken in eenige dagen niet beter, zoo bedient men hem eerst medecynen, en wel zulke, die insgelyks van dezen Tovenaar komen, die de kuur begonnen heeft, die de kranke zoo lang moet bedienen, tot dat hy gezond of dood is, om dat geen ander hem in de kuur nemen zal

Wat van den Tover-Doctor aan te merken.

Wanneer ook zelfs iemand lang klaagt, en dog niet weet, wat hem eigentlyk scheelt, zoo zal hy echter alvorens hy nog medicynen gebruikt, zynen verkoren Doctor, die allen gemeenlyk Tovenaars daar by zyn, of ten minsten daar voor gehouden worden; eerst vragen, waar door het tovergoed aan hem gekomen is? Wanneer deze hem antwoord, dat hy het hem wel verdryven en maken wil, dat hy ras weder gezond word; zoo geeft hy zich aan hem, en laat hem zorgen; kan hy echter den zieken niet genezen, zoo is in't gemeen het einde, dat het tovergoed te sterk is geweest, en dat hy het zoo weinig als een ander wegdryven en hem gezond maken kan.

Byzondere ziekte van een Hottentot.

Ik heb 'er een gekent, genaamt *Knapkoek*, die langen tyd over het gantsche lichaam elendig uitgeslagen was. Deze had zich ook aan een Doctor en Tovenaar overgegeven, en de genezing van hem verwacht; maar vermids de toestand te slecht was, en hy over het gantsche lichaam en zelfs in het aangezicht als een Lazarus 'er uitzag, en die ziekte in hondert jaren naauwelyks eens voorvalt, zoo was alle moeite van dezen Doctor of Toveraar vergeefs, en kon hy dezen armen Hottentot nog door kunst nog door tovery genezen, en hem in zyne vorige gezondheid herstellen.

Wan-

De zieke begeeft zich in ſtilte tot een Europeaan.

Wanneer hy nu hoe langer hoe ſlechter wierd, en hy zynen gewoonlyken viſch-vangſt niet meer oeffenen kon, zoo voegde hy zich in ſtilte ten huize van een Europeaanſchen Landboer, waar mede hy voorheen dikwyls wegens de Viſſchery gehandelt en hem altyd daar mede verzien had, wanneer de anderen ook in 't geheel gene komen konden. Als deze hem zag, ſchrikte hy, en verbeelde zich, dat hy een aanſtekende ziekte had; liet hem echter, tot dat zyne vrouw t'huis quam, aan de deur wachten, welke hem vraagde, hoe hy in die ſtaat gekomen was?

Deszelfs vrouw geeft hem een middel.

Na een kort verhaal, hoe zyn ziekte begonnen had, en wat hy daar voor had gebruikt, zeide zy eindelyk tot hem, zy zoude hem een ander tovergoed geven, 't welk beter en krachtiger zyn zoude, als dat hy van zynen Doctor en Toveraar ontfangen had. Daar op bragt zy hem een ſtukje blaauwe Vitriool, en zeide, dat hy het in ſchoon water zoude leggen, en na een half vierendeel uurs daar weder uitnemen, en tot verder gebruik bewaren; daar na met het water zich waſſchen, en alle plaatzen des lichaams, die ontſtoken waren, daar mede nat maken.

Werking van dit middel.

Hier van liet zy hem ten eerſten in haare, zoo als ook in myne tegenwoordigheid de proef nemen; en wanneer hy zich daar mede beſtreek, begon de Vitriool elendig te byten, waar over de Hottentot erbarmlyk ſchreeuwde en zeide: *Ey Vrouw die Tovergoeds ja zoo bytum, ons ik ka me niet verdragen.* Waar over wy niet weinig moeſten lachen, om dat de werking daar van aan ons bekent was; hy wiſt echter niet, wat hy van pyn doen zoude, en biggelden hem de zilte tranen langs zyne wangen; edoch verdroeg hy dit niet alleen, maar vervolgens meermalen, om dat de vrouw hem verzekerde, dat hy daar van genezen zoude.

Hy dankt naderhand voor de hulp.

Na verloop, van ontrent 14 dagen, quam deze Hottentot weder, en was niet alleen volkomen gereinigt, maar bedankte de vrouw op de allerheuſte wyze, en zoo goed als ik het ooit van een Hottentot gehoort heb, en voegde daar by en zeide: *Vrouw, jou Tovergoeds bra bytum, dat is waar, maar jou Tovergoeds ook weer gezond makum, dit is ook waar. Ons Tovermanns*, zeide hy verder, *kame niet helpen, maar die Duits Tovervrouw ja bra, die kame helpe.*

De Hottentotſche Tovenaars zyn niets minder als Tovenaars.

Ik zoude diergelyke exempels nog veel konnen aanhalen, welke alle daar op uitkomen, dat zy zeggen, dat zy Toveraars onder hen hebben; daarentegen zy echter zelfs niet weten, wat de betekenis van dit woord is, veel min, hoe een rechte Toveraar zyn en heten moet. Dog ik oordeel het overtollig te zyn, om dat de Lezer hier uit reeds genoeg kan zien, hoe de Hottentotten voor Hexenmeeſters en Toveraars zyn moeten, te meer daar hunne macht zich nog over koejen of granen of andere zaken, maar enkel over de kranken uitſtrekt. Derhalven worden 'er ook gantſch gene onder hen gevonden, die zich met Duivelſche ſtukken behelpen, om hunnen evennaaſten daar door ſchade toe te voegen, gelyk men op alle plaatzen in Europa zulke menſchen aantreft, en waar van 'er in vorige tyden zeer veel verbrand zyn.

Zyn zeer bygelovig.

Hier uit bemerk ik maar alleen haare bygelovigheid, door welke zy zich zeer gemeenlyk een zaak laten voorſtellen, als of zy tovery was, die echter niets minder als na de toverkunſt gelykt. Zoo is ook een teken van lichtgelovigheid, dat zy zich allerhande onwaarheden laten wys maken, en dezelve voor de zuivere waarheid aannemen; was het hier tyd, ik

zoude

zoude meer als duizend exempels aanhalen; maar om maar een eenig zeer kort niet met myne woorden, maar met die van den Heer *Boeving*, by te brengen: Zoo heeft zich een zulk een ſpreukje voor de zuivere waarheid laten vertellen, en zulks in een land, daar de Juſtitie zoo ſtyf en vaſt gehandhaaft word: Hy ſchryft *l. c. p.* 7.; het is my geloofwaardig verhaalt, dat een Vryman, die landwaards in woonde, eens uit jok tot een Hottentot zeide, *dat hy een Hottentot geſlacht, en de Hammen en vleeſch in den rook gehangen had*; *'t welk deze in ernſt aannam, waar op de Hottentotten alle van de plaats wegtrokken, waar door de Vryman veel ſchade leed, om dat hy van hen gene arbeidsluiden meer bekomen konde.*

Wanneer ik vermaak ſchepte, om nog eenige andere daar by te voegen, zoude ik nog ruim een blad daar mede konnen volmaken; edoch mag ik het geduld van den Lezer niet misbruiken, maar alleenlyk zeggen, dat der Hottentotten tovery een oude kladdery is, en niets beduid; ondertuſſchen hebbe ik aan den Lezer zoo veel daar van willen mededelen, om aan hem de gedachten te benemen, als dat 'er waren, en zodanige Toveraars onder hen aangetroffen zouden worden, als in andere landen worden gevonden, aangezien hy met genoegen hier uit kan zien, dat het maar een louter vergeefs geklap onder hen is, 't welk nergens een grond of ſchyn van tovery aanwyzen kan.

De Lezer leve ondertuſſchen vergenoegt en zy niet beducht, dat ik hem met Indiſche tovery zal laſtig vallen, welke in die zelve landen veel meer in zwang gaat als een Chriſten paſt. Voornamelyk de ontuchtige wyven weten zich van diergelyke natuurlyke maar qualyk aangewende middelen te bedienen, die eerder na een tovery dan na een natuurlyke Artzeny gelyken, waar van ik niets zeggen wil nog kan, om dat het beter is, veel te weten als veel te ſpreken. Beſluit van dit Hooftſtuk.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.